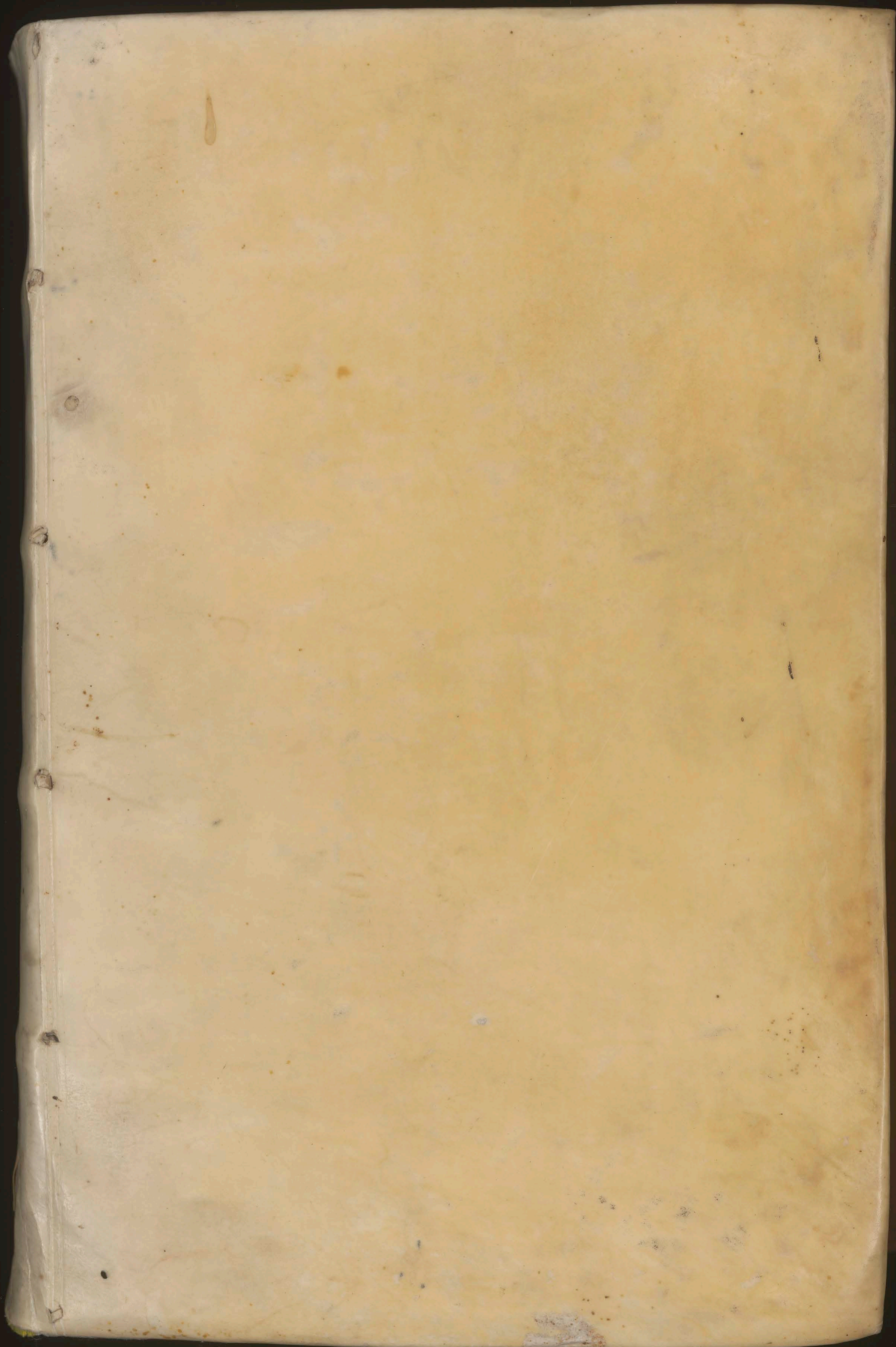

COMMENTARIVS
R. P. CORNELII CORNELII
A LAPIDE
SOCIETATIS IESV
IN
ECCLESIASTEN,
CANTICVM
CANTICORVM
ET LIBRVM
SAPIENTIÆ.

COMMENTARII IN ECCLESIASTEN

AVCTORE

R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE IESV,

S. Scripturæ olim Louanij, posteà Romæ Professore:

INDICIBVS NECESSARIIS ILLVSTRATI.

ANTVERPIÆ

Apud IACOBVM MEVRSIVM,

ANNO M. DC. LVII.

Cum Priuilegio Cæsareo & Regis Hispaniæ.

Emtam Carol Mat Argen. Ex legato Per Illus et Adm R. D. Ioannis Chrisosthomi Bodrenta S.T.I.V.D. Cononici Crac. 1678

AMPLISSIMO ET ADMODVM REVERENDO

DOMINO AC PATRI

D. NORBERTO VAN COVWERVEN

CELEBERRIMI MONASTERII

S. MICHAELIS

ORDINIS PRÆMONSTRATENSIS

ANTVERPIÆ

ABBATI MERITISSIMO

Enerabili decessori Tuo D. Chrysostomo vander Sterren, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE, Commentarium hunc, vbi primùm è typographio consobrini mei Martini Nutij prodiit, dedicatum, eidem ego denuò obtuli, cùm typis meis esset recusus. Et fuit, siue Spiritus diuini afflatus, quo tres hi olim concepti, conscriptique à Sapiente sunt libri; siue eruditissimi religiosissimique Interpretis, non modò nomen, sed præcipuè apud Deum, cuius nunc conspectu in cælis fruitur, patrocinium; seu *Stellæ*, cuius radiis frons erat huius Commentarij insignita, fulgor influxusque ita salutaris; vt intra non multos annos omnibus distractis exemplaribus, iterum subiici prælo opus hoc debuerit.

Hîc ego, etsi iam occubuerat *Stella*, cuius nomine, quasique luce, illud anteà commendabatur; non debui tamen aliam cæli partem respicere, quàm vbi illa olim fulserat *Stellæ*: ad sacratissimum, inquam, Vestrum asceterium. Inde nempe & salus quondam Ciuitati huic allata est, depulsâ per Ordinis Vestri gloriosum Fundatorem S. NORBERTVM, flagitiosâ Tanchelini hæresi:

inde Cælitibus restituta veneratio, sacris dignitas, templis splendor, ordini Ecclesiastico auctoritas. In eo ergo loco, quem primùm S. NORBERTI discipulus *B. VValtmannus*, quem tot alij sanctissimi Heroës rexêre, ac postremò *Chrysostomus*; Te ego, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE, intueor, velut nouum quoddam ac salubri luce conspicuum sidus, aut Patronum potiùs omnium qui pietatem colunt, qui ius tuentur, qui Ecclesiæ auctoritatem defendunt, qui vt magistratibus reuerentia obedientiaque deferatur laborant, qui legum obseruantiam sitiunt, qui disciplinam Ecclesiasticam diligunt, qui populi amicabilem ac Christianam consociationem sancire conantur.

Neque priorem meam dedicationem iterandam duxi, ne non noua videretur operis editio, si ab eodem offerretur, eidem, & quidem iam vitâ functo. Neque fas esse ducebam vt alteri Commentarium hunc consecrarem, quàm Tibi, AMPLISSIME DOMINE, nempe dignissimo Chrysostomi successori: vt neque illius abolita memoria videri possit, neque tam noua quæsita gratia, quàm vetus conseruata: *Vetus*, inquam, tum priorum sanctissimi cœnobij vestri Abbatum, quâ illi familiam nostram ac typographẽῖον complexi sunt; tum Tua quoque, AMPLISSIME DOMINE. Nam & hæc vetus, quam tot annis, cùm Ecclesiastæ munus, incredibili hominum concursu fructuque, sustineres, cumque Prioris officio in religiosissimo vestro conuentu fungereris, mihi Parentique meo exhibuisti. Quæ ratio facit, vt munus hoc, etsi non nouum, sperem à Te tamen veteri beneuolentiâ susceptum iri. Atque ita, quod Comœdiis ac Tragœdiis veteribus adscriptum legimus, TER DATA SEMPER PLACVIT, pronuntiare mihi de hoc Commentario licebit. Quis verò, quanta dignitas sit trium sacrorum librorum, in quos hic concinnatus est Commentarius, peruidere, quàm Tu, AMPLISSIME DOMINE, sapientiùs potest? Nempe quam Ecclesiastes indicat rerum humanarum vanitatem, prudentissimè iam olim intellexisti, ab eâque maturè refugisti. Quam Sapientiæ liber tradit gubernandi disciplinam, tot iam annis, tam piè ac feliciter tractas. Quas denique Canticum Canticorum velut eructat Diuini Amoris flammas, toto corde in dies hauris, dum sacra peragis mysteria, dum res diuinas contemplaris, dum Tuos ascetas aliosque ad pietatem informas. In hos igitur sacræ Scripturæ libros, tam Tibi familiares, tamque diu moribus à Te expressos, Tibi dedico nuncupoque Commentarium, ita præclarè congruentem tum indoli Tuæ, tum institutioni quam tradere aliis soles: planè nimirùm ac perspicuè eos explanantem libros, se-

seque

ſeque Spiritui, qui in iis loquitur, accommodantem, ac ſuaui quadam ſuadâ mortales permouentem; vt Diuinæ Gratiæ inſtinctibus, quos identidem Deus conſimilia legentibus afflare ſolet; toto animo obſequantur. Tu eum ſuſcipe, quâ conſueuiſti, vultus animique ſerenitate: quâ vt quàm diutiſſimè vnà cum religioſiſſimo Tuo cœtu, familia mea, imò & Ciuitas vniuerſa, perfrui poſſit, Deum Opt. Max. ſupplex precor. Antuerpiæ III Non. Nouembris CIↃ IↃCLVII.

AMPLISS. ET ADMODVM REV.DÆ D. T.

Cliens æternùm deuotus

IACOBVS MEVRSIVS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS.

PER FLANDRO-BELGICAM

EGo infrascriptus Societatis IESV per Flandro-Belgicam Præpositus Prouincialis, potestate ad hoc mihi factâ ab Admodùm R. P. Nostro Goswino Nickel Societatis eiusdem Præposito Generali, do facultatem Iacobo Meursio typographo Antuerpiensi typis mandandi Commentaria P. Cornelij à Lapide in Ecclesiasten, librum Sapientiæ, & Canticorum. In quorum fidem has manu meâ subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi Louanij III Ianuarij M. DC. LVI.

THOMAS DEKENS.

APPROBATIO CENSORIS.

COmmissos mihi infrascripto Commentarios in Ecclesiasten, Sapientiam, & Cantica Canticorum, quos in lucem mittit R. P. Cornelius à Lapide Societat. IESV olim Louanij, ac de post in Vrbe Sacræ Paginæ Professor prælo dignissimos iudico. Opera sanè pulchra, sublimia, pura, & tanto sententiarum pondere ac Sanctorum placitis ornata, vt quisque ea legens in eis copiosam messem inueniet. Actum Antuerpiæ 27. Aprilis, anno 1638.

Gasþar Estrix S. Theol. Licent. Canonicus & Plebanus Antuerpiensis, ac librorum Censor.

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV

PRO SACRO ROMANO IMPERIO.

CVm ex mandato Sacræ Cæsareæ Maiestatis, omnibus & singulis Typographis, Bibliopolis, atque aliis quibuscumque librariam negotiationem exercentibus, seriò strictèque inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis nostræ Patribus hactenus editos, aut edendos in posterum, intra Sacri Rom. Imperij, regnorumq́, & dominiorum Sacræ Cæsareæ Maiest. hereditariorum fines, simili aliouè charactere aut formâ, siue in toto, siue in parte, excudere vel recudere, vel aliò recudendos mittere, aut alibi etiam impressos inuehere, vendere, aut distrahere clàm, seu palàm, citra supradictorum Patrum consensum ac testimonium audeat vel præsumat; ego Thomas Dekens Societatis IESV *per Prouinciam Flandro-Belgicam Præpositus Prouincialis, concedo Iacobo Meursio Typographo Antuerpiensi facultatem excudendi R. P. Cornelij Cornelij à Lapide Societatis nostræ Theologi Commentarium in Ecclesiasten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, ab eiusdem Societatis Theologis examinatum & approbatum. In cuius rei fidem litteras manu mea subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi. Louanij* III *Ianuarij* M. DC. LVI

THOMAS DEKENS.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS *Dei gratiâ Hispaniarum & Indiarum Rex Catholicus, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Serenissimus Belgarum Princeps, diplomate suo sanxit, ne quis Commentarium in Ecclesiasten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide Societatis* IESV *sacerdote, sacrarum Litterarum in Collegio Romano Professore, præter Iacobi Meursij Typographi Antuerpiensis voluntatem, intra decennium in Belgio excudat, aut alibi terrarum locorumuè excusum, in has Inferioris Germaniæ prouincias inferat, venalemuè exponat. Qui secùs faxit, præter confiscationem exemplarium, triginta florenorum, pro singulis libris huc illatis soluendorum pœnâ multabitur, sicut latiùs patet in litteris datis Bruxellæ anno* M. DC. LII. *die* I *Iunij.*

Signat

GAILLARD.

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN

ARGVMENTVM.

TRIA hîc de more paucis præmittenda ſunt. Primum, quę & quanta ſit libri auctoritas, ac quis auctor. Secundum, quæ eius materia, quæ methodus, quis finis & ſcopus. Tertium, quæ eius partitio, quot membra, & partes.

Eccleſiaſtes Protocanonicus.

QVÆRITVR ergo primò, quæ & quanta huius libri ſit auctoritas, quis & qualis eius Auctor? & auctoritas huius libri eſt Canonica ſacræ Scripturæ, Semper enim hunc librum Hebræi, æquè ac Græci & Latini habuere in Canone librorum ſacræ Scripturæ; nec vmquam hac de re dubitatum eſt: vnde ſemper recenſitus eſt inter libros protocanonicos, tamquam Canonicus primæ claſſis. Id patet ex Canon. Apoſt. Can. vlt. ex Conc. Laodiceno & Carthag. III. ac Florent. & Trid. ſeſſ. 4. S. Athanaſio, S. Auguſt. S. Hieronym. in prologo Galeato, Innocentio primo, Gelaſio & ceteris, qui catalogum librorum Canonicorum texuêre. Excipio paucos hæreticos, quos ſine nomine recenſet Philaſtr. hæreſ. 132. & Iacob Chriſtopol. præfat. in Cant. ac nonnullos Iudæos, qui teſte S. Hieron. in fine Comment. opinati ſunt hunc librum fauere ſectæ Epicureorum; ſcriptumque à Salomone, cùm Veneri & ventri indulgeret, quos ſecutus eſt Theodorus Mopſueſtanus ex monacho Apoſtata, & Neſtorij magiſter, qui videns vanitatem mundi, ac præſertim luxuriam, quam monachus ſpreuerat, & Apoſtata factus repetierat, hoc libro damnari, dixit Salomonem cōpoſuiſſe Eccleſiaſten, *cùm prophetiæ gratiam nō accepiſſet, ſed tantùm illam prudentiæ gratiam quæ altera eſt*, vti refertur in Synodo V. Conſtantinop. Action. 4.

B

Quatuor ei obiecta.

Hi ergo Eccleſiaſtæ obiiciebant quatuor. Primùm, quòd creaturas Dei bonas condēnare videatur vt vanas, cap. 1. Secundò, quòd eodem capite videatur docere ęternitatem mundi, cùm ait: *Nihil ſub ſole nouum*. Et: *Terra in æternum ſtat*. Tertiò, quod c. 2. dicat: *Nil eſſe melius, quàm comedere & bibere*; quod planè videtur eſſe pecuinum, Epicureum & voluptuarium. Atque huc impegiſſe Epicurum teſtatur Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. *Hinc*, inquit, *Epicuri mentem ſubiit caſus, cùm hoc dictum non intellexiſſet: Vanitas vanitatum*, &c. Quartò, cap. 3. 19. videtur ſuſpectus de animæ mortalitate, cùm dicit: *Vnus interitus eſt hominis & iumenti*.

C

Verùm ad illa ſingulis quibuſque locis reſpondebo, ac longè aliam fuiſſe Salomonis mētem demonſtrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter excucullatus, qui malo ſuo genio

A

Lutheri de Eccleſiaſte cenſura.

actus, effutire, imò inſanire auſus eſt in colloquiis conuiuialibus: *Auctorem Eccleſiaſtæ videri ſibi ocreis & calcaribus deſtitutum equitare tantùm in ſoccis, Eccleſiaſten eſſe ſicut Thalmud ex variis libris conſarcinatum. Adhæc ſententias Salomonis quas menſæ accumbens funderet, fuiſſe ex ore loquentis exceptas, & poſtea in libros digeſtas*: nimirum homo temulentus & aſſiduus calicum remex Salomonem ex ſuo metiebatur ingenio, ipſe enim nō niſi benè potus, & quaſi ebrius dictare, & ſcribere conſueuerat, ideòque eius ſcripta inſulſa vomitu, aſotia, ſordibus, dicteriis, conuitiis referta ſunt, vt non in libris, ſed in ſcyphis ſtuduiſſe, eaque inter pocula exaraſſe, imò eructaſſe & euomuiſſe videatur. Vnde rectè de eo cecinit noſter Andreas Fruſius.

Biblia, quæ tua ſunt, ſūnt pocula bacchica Luther:
Eſt apotheca tua bibliotheca tua.

B

Auctor libri Salomon.

Auctor ergo libri huius Canonici primus, & primarius eſt Spiritus ſanctus, qui hæc ſuggeſſit & inſpirauit Salomoni; Salomon verò eadem prolocutus deinde conſcripſit, aut ſuo ſcribæ ſcribēda dictauit; perinde vt Dauid pater eius Pſalmos & ore cecinit, & calamo conſcripſit ac poſteritati conſignauit; vterque enim tam viuâ voce, quàm ſcripto docuit populū. Ita cenſent paſſim Doctores, & interpretes. Idque patet primò, ex ipſo libri initio: *Verba Eccleſiaſtæ, filij Dauid regis Ieruſalem*: quæ verba non ſunt titulus libri, ſed ipſum libri Exordium, ac prima eius pars. *Prob. Primò.* Secundò, idipſum patet ex c. 12. vbi de ſe Salomon loquens in tertia perſona disertè aſſerit: *Eccleſiaſtes cum eſſet ſapientiſſimus docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, quæſiuit verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos*. *Secundò.* Quid clarius? Tertiò, *Tertiò.* quia paſſim Salomon hîc de ſe loquitur in prima perſona, dicens: *Ego Eccleſiaſtes fui rex, vidi, conſideraui, locutus ſum reputaui, verti, conuerti, conſideraui*, &c.

C

An ſcriptor Iſaias?

Hallucinatur ergo R. Moyſes Kimchi tract. de Script. ſacr. & nonnulli Hebræi præſertim Thalmudici, quos citat & ſequitur Eugubinus in cap. 1. Geneſ. ac citat eoſdem Melchior Canus libr. 2. de locis cap. 11. qui cenſent Salomonem ore dumtaxat hæc ſua ſcita & parabolas enunciaſſe, quas deinde vulgi ore tritas & mente conſeruatas, poſt multa ſæcula collegerit & conſcripſerit Iſaias, vt ſcripto ea poſteritati mandaret; Errant, inquam, vti oſtendi Prouerb. 15. 1.

Eccleſiaſtes dicitur quatuor de cauſis.

Cur Salomon hîc ſe vocet Eccleſiaſten dicam cap. 1. verſ. 1. interim audi obiter S. Gregorium Nyſſenum hîc Homil. 1. tres huius nominis cauſas recenſentem. Prima eſt, quia docet Eccleſiaſtica, quæ ſpectant ad ſalutem animæ. Secunda, quia in vnum cœ-

tum cogit Ecclesiam, vt hanc eius concionem audiat, qua illam in pietate instruat. Tertia, quia repræsentat Christum, qui est verus Ecclesiastes, id est Ecclesiæ fundator, doctor, gubernator, cõcionator. Quartum addit S. Greg. Thaumaturgius cap. 1. v. 1. quod doceat totam Ecclesiam.

An scriptus à Salomone pœnitente? Asserunt aliqui.

Porrò Hebræi teste S. Hieron. quos sequuntur moderni nonnulli, tradunt Salomonem hũc librum scripsisse pœnitentem, cùm scilicet de luxuria & idololatria sua pœnituit, adeoque ex hoc libro probant eum pœnituisse. Hic enim liber videtur symbolum pœnitentiæ, dum in eo accusat vanitatem luxuriæ, omniumque mundi voluptatum, præsertim dum trecentas habens concubinas & 700. vxores, id est vniuersim mille, eas abdicare & dãnare videtur, dicens c. 7. 29. *Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni:* Et v, 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est.* Idololatriam verò suam damnare videtur, dum ait: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas:* Idola enim in Script. vocãtur vana & vanitas; quia cum nil sint nisi statuæ & simulacra aurea vel argentea, nil habent veri numinis, nil spiritus, nil vitæ & virium. Addit noster Pineda Salomonem post pœnitentiam, vt eam testaretur, primò scripsisse Ecclesiasten, deinde Prouerbia, ac vltimo loco Canticum Canticorum.

Negant Bellar. & alij.

Verùm hæc traditio incerta est & dubia. Vnde Bellarminus lib. 1. de Verbo Dei cap. 5. quem alij sequuntur, censent Salomonem ante lapsum tres hosce libros scripsisse. *Primò.* Primò, quia ipse nullam in iis lapsus sui facit mentionem, imò disertè cõtrarium asserit, dum c. 2. dicit vsque ad eam ætatem secum perseuerasse sapientiam: *Et supergressus sum opibus,* inquit, *omnes qui ante me fuerunt in Ierusalem, Sapientia quoque perseuerauit mecum.* *Secundò.* Secũdò, quia nullum prorsus idololatriæ aut pœnitentiæ suæ dat indicium: quod enim per *vanitas vanitatum* non intelligat idola & idololatriam, patet ex sequentibus totoque libro, vbi vanitatem hanc genericam per species explicans, ostendit eam sitam in opibus, deliciis, honoribus, cantibus poculis, &c. Nec idoli aut idololatriæ vspiam meminit; quod tamen facere debuisset, si de ea verè pœnituisset, vt eius scandalum & prauum exemplum, quod subditis dederat, aboleret. Ipse enim regum Israelis primus inuexit idola in Iudæam; quæ deinde in ea perdurarunt per trecentos annos vsque ad Iosiam regem, qui ea sustulit; atque huius mali rigo & choragus extitit Salomon. An non ergo ea destruere, detestari, & omnibus inuisa efficere debuisset, si verè pœnituisset; sic enim post natam in Israële idololatriam, vt ab ea omnes auocent, in idolorum vanitatem detonant Baruc. cap. 6. Isaias cap. 41. & sequen. cæterique Prophetæ ad vnum omnes. Tertiò, quia si Salomon iam habebat mille concubinas, erat vtique totus eneruis, carnalis & effeminatus, vt Spiritus sancti non esset capax, nec tam alta de mũdi vanitate, de Dei timore, de æternitate posset meditari & eructare, vti hic facit. *Malum enim virum non est fas esse interpretem numinis*, ait Philo libr. *Quis rerum diuin. heres.* Denique Ecclesiasticus c. 47. narrans gesta Salomonis prius eius scripta, posterius eius lapsum enarrat. Idem facit Ioseph. lib. 8. Antiq. c. 2.

Chaldæus.

Chaldæus verò Paraphrastes censet Ecclesiasten à Salomone conscriptum, cum ex Dei oraculo 3. Reg. 11. 12. & 29. didicisset regnum suũ tam diues, felix & gloriosum ruiturum, & discindendum per schisma Ieroboam, qui sub Roboam Salomonis filio decẽ tribus à duabus discidit, & ad se traduxit, regnumque Israël diuisum à regno Iuda, cui præfuit Roboam, constituit. Igitur censet Salomonem hĩ regni sui vanitatem per schisma declarandã deplorare. Audi eum ex interpretatione Complutensi (nam in Bibliis Regiis hæc desiderantur in Chaldæo) c. 1. vers. 2. *Cùm diuinationis spiritu præuideret Salomon rex Israël, regnum Rehabam filij sui cum Ieroboam filio Nabat diuisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vastitatem, populumq́; Israël captiuum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus iste. Vanitas vanitatem id omne, cui ego & pater operam dedimus, &c.*

censet hic prædici schisma Israëlis à Iuda.

Refellitur.

Verùm hoc oraculum de schismate regni Salomonis contigit post lapsum eiusdem. Fuit enim pœna eius luxuriæ, & idololatriæ à Deo iustè decreta, Quare quæ priori sententiæ Hebræorum, opinantium hunc librum à Salomone conscriptum post lapsum, obstant, etiam huic opinioni Chaldæi officiunt. Adde nullam to libro schismatis futuri mentionem fieri.

Argumentũ Ecclesiastis.

QVÆRITVR secundò, quæ huius libri sit materia, quis stylus, quæ methodus? Resp. Argumentum Ecclesiastis est, ait S. Greg. Thaumaturg. hic initio suæ Paraphrasis, ostendere *quàm vana & inutilia sint omnia hominum negotia & studia; quæ in humanis rebus suscipiuntur,* vt homines traducat à sensibilibus, ad ea quæ sub sensum non cadunt, ait Nyssenus, putà ad cælestia & spiritualia, ait S. Bernard. serm. 1. Cant. *Ne quicquam,* inquit S. Hieron. *in mũdi rebus putemus esse perpetuum, sed caduca breuia vniuersa quæ cernimus.* Atque in hoc sensu apex virtutis consistit. Quocirca S. Chrys. hom. 3. ad popul. *Virtus,* ait, *est omnia humana despicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare præsentium, sed scire quod omnia humana umbra sunt, & somnium, & si quid his vilius. Virtus hominem quasi mortuum ad huius vitæ res efficit, & ad nocentia quidem animæ saluti tamquam mortuum operatione carere, ad spiritualia verò sola viuere & operari.*

Distinctio trium librorum Salomonis.

Porrò veteres tres Salomonis libros ita materiã & argumento distinxerunt, vt in Prouerbiis autument tractari Ethicam, in Ecclesiaste Physicam, in Canticis Theologiam. Ita Origen. Prologo in Cant, S. Basil. homil. 1. in Prouerb. S. Ambros. in Psalm. 36. S. Hieron. hîc & Epist. ad Paulin. *Salomon,* inquit, *pacificus & amabilis Domino mores corrigit* (nempe in Prouerb.) *naturam docet* (In Ecclesiasten) *Ecclesiam iungit & Christum.* (In Cant.) Accedit Olympiodorus, & alij Patres initio Catenæ in Prouerb. qui diuidunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe in *Ethica, Physica, & Hyperphysica.* Ratio eorum fuit, quòd in Ecclesiaste Salomon describat cæli, solis, elementorum, aëris, maris, terræ, ventorum mutationes, circuitus, & vicissitudines, quod est obiectum Physicæ, scilicet corpus generabile & corruptibile. Verùm paucis rem acu tangens Olympiod. initio Catenæ Prouerb. respondet, *Ecclesiasten rerum naturalium ratione obiter delibata, præsentis vitæ vanitatem ob oculos ponere;* Quæ ferè eadem verba sunt Didymi initio Catenæ in Ecclesiasten: *Ecclesiastes,* inquit, *in eo est, vt rerum naturalium*

ralium inhærens contemplationi, vitæ præsentis detegat A *vanitatem?* Et Catena Græc. in Prouer. initio asserit. *Ecclesiasten concionando blandè prouocare ad vniuersitatis contemplationẽ, & ea tractare, quæ ad animã aliquatenus in virtutum studio progressam faciunt.*

Fixum ergo maneat librũ hunc Ethicum esse, Physica enim tangit in ordine ad Ethicã, vt scilicet ex rerũ naturalium motu, mutatione, interitu docet earum vanitatem, ac consequenter vanos pariter esse homines, qui illis inhiant, ac vana eorum studia, futilia & stulta eorum consilia, cassos & stultos eorum labores, quibus aceruandis opibus, vel vinis, vel villis, vel deliciis, vel honoribus per omnem vitam desudant, sui finis ac veræ felicitatis obliti. Hæc enim consistit in Dei timore, obediẽtia & cultu. Vnde Lyran. censet argumentum Ecclesiastis esse, assignare vltimum hominis finem summumque bonum, in quo sita est B hominis felicitas. Cùm enim hac de re fuerint diuersissimæ, quas recenset M. Varro lib. de Finibus, putà ducentæ Philosophorum opiniones & sententiæ: Epicurus enim felicitatem sitam censebat in voluptate, alij in sanitate, alij in honore, alij in scientia, alij in diuitiis, alij in amicis, &c.

Vera felicitas in quo sita.

Salomõ docet hos omnes à scopo & veritate aberrasse, ac verã felicitatem sitam esse in vanitatis mundique contemptu & veritatis, id est veræ sapientiæ Deique cognitione & cultu, qui consistit in legis virtutisque studio, putà in pietate, tẽperantia, modestia, humilitate, patiẽtia in aduersis, eleẽmosyna, resignatione & spe in Dei prouidentiam, eiusque religione & obseruantia. Hæc sunt quæ toto hoc libro pertractat, inculcat & commendat Salomon.

Verumenimuerò Deus præ ceteris Prophetis, C vnum Salomonẽ huius vanitatis mundi præconẽ elegit & constituit, eò quòd ipse omnes omnium bonorum & gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem repererit. Ne quis enim diceret, illique obiiceret: Mira asseris de vanitate omnium creaturarum; nescio an ita, vt dicis, res sese habeat: multas enim mihi non contigit experiri, imò multas ne noui quidem. Occurrit Salomon: Ego omnes expertus sum & quasi manibus tractaui, ac experientia didici in omnibus nullum verũ esse gaudium, sed meram vanitatem, vmbram & fucum. Quare ordinatè singula recensens, subiungit singula esse vana. Vnde Nyssenus ait: *In Ecclesiaste est ordinata quædam totius vitæ Salomonis confessio, & omnium operum enarratio.*

Ordo libr. Salomonis.

D Hinc Georgius Ederus Oeconom. Bibl. lib. 2. hunc librum vocat *Soliloquium Salomonis*, quod in eo solus Salomon loquatur de rebus sublimibus: qualia sunt Soliloquia S. Aug. Thomę à Kempis, S. Bonau. & aliorum, in quibus anima sola secũ, vel cum Deo colloquitur.

Quod ad ordinem & methodum: Ordo librorum Salomonis hic est. In Prouerbiis instituit puerum, eumque docet prima & cõmunia Ethices, morumque honestiorum rudimenta. In Ecclesiaste informat iuuenem proficientem, eumque à terrena vanitate ad cæleste veritatem traducit. In Canticis docet virum perfectum vnire se Deo, vt illi totus per amorẽ & contemplationem inhæreat, in eoque conquiescat. Ita censent Origen. Nyssen. Theod. S. Greg. Pręfat. in Cant. & alij passim. Audi Auctorem Catenæ Græc. initio Prou. *Prouerbia*, inquit, *spectant ad hominem spiritualis vitæ viã primùm ingressum, Ecclesiastes ad animam aliquatenus in virtutum studio progressam, Cantica ad animæ in virtutibus iam consummatæ statum.* Audi & luculẽtiùs S. Bern. serm. 1. in Cant. *Deinde cùm duo*, inquit, *sint mala, quæ vel sola vel maximè militant aduersus animam, vanus scilicet amor mundi, & superfluus sui: pesti vtrique duo illi libri Ecclesiastes & Prouerbia obuiare noscuntur; alter sarculo disciplinæ praua quæque in moribus & carnis superflua resecans, alter luce rationis in omni gloria mundi fucum vanitatis sagaciter deprehendens, veraciterque distringens à solido veritatis. Denique vniuersis humanis studiis ac mũdanis desideriis prætulit Deũ timere, eiusque obseruare mandata.* Et post nonnulla: *Depulsis ergo duobus malis duorum lectione librorum, competenter acceditur ad hũc sacrum theoricũque sermonem* (Canticorum) *qui cùm sit amborum fructus, non nisi sobrijs mentibus & auribus omnino credendus est. Alioquin ante carnem disciplinæ studijs edomitam & mancipatam spiritui, ante spretam & abiectam sæculi pompam & sarcinam, indignè ab impuris lectio sancta præsumitur.* Igitur ex mẽte S. Bernard. in Ecclesiaste pellitur vanus amor mũdi, in Prouerbiis superfluus amor sui, in Canticis præscribitur castus amor Dei. Quocirca Salomõ vtitur hic stylo virili, acri, vehementi & verè regio, qualis & materiam & auctorem decebat.

Notant tres abrenuntiationis gradus.

Paphnutius Abbas apud Cassian. Collat. 3. c. 6. tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim ita accommodat. *Prima est*, inquit, *qua corporaliter vniuersas diuitias, mundique facultates contemnimus. Secunda, qua mores & vitia, affectusque pristinos animi carnisque respuimus. Tertia, qua mentem nostram de præsentibus vniuersis ac visibilibus euocantes, futura tantummodò contemplamur, & ea quæ sunt inuisibilia concupiscimus, quæ tria vt simul perficiantur, etiam Abrahæ legimus Dominum præcepisse, cum dixit: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Primùm dixit: Exi de terra tua, id est de facultatibus mundi huius, opibusque terrenis; secundò, de cognatione tua, id est, de conuersatione & moribus vitiisque prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate cognata sunt; tertiò de domo patris tui, id est de omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus.* Et sub finem capitis: *His tribus abrenuntiationibus propriè tres libri Salomonis aptantur. Nam Prouerbia primæ abrenuntiationi conueniunt, quibus concupiscentiæ carnalium rerum ac terrena vitia resecantur; secundæ abrenuntiationi Ecclesiastes, vbi vice versa quæ aguntur sub sole vanitas pronuntiantur. Tertiæ Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens, verbo iam Dei cælestium rerũ contemplatione coniungitur.* Simile habet S. Hieron. ad Paulinum, cuius verba recitaui initio Prouerb.

Salomon typus Christi tripliciter.

Alleg. B. Petrus Damiani serm. 1. de Natiu. B. Virginis, hæc tria Salomonis nomina, tresque eius libros adaptat Christo, qui inquit: *Filius Regis & Rex, nec solùm Filius Dei, sed etiam Deus, Salomon, id est pacificus, est nobis in hoc exilio; Ecclesiastes, id est concionator, erit in iudicio; Idida, id est gloriosus, erit in regno, in exilio amabilis: in iudicio terribilis, in regno admirabilis: in exilio pius, in iudicio iustus, in regno gloriosus. Vide autem si non vbique rex: in exilio rector morum, in iudicio discretor meritorum, in regno præmiorum distributor; simulque considera, quia non Ecclesiastes, non Idida, sed Salomon tam gloriosum opus facere prænotatur.*

Censet S. Greg. Nazian. Poëmate 33. & Da-

An carmine scriptus Ecclesiastes?

masc.libr.4. de Fide c.18. Ecclesiasten,æquè ac Prouerbia & Cātica,Hebræo carmine & metro esse conscripta. Audi Nazianzenū; *Quinque metris constant, Iob, Dauid, tres Salomonis, Concio* (Ecclesiastes) *& insignes Cantus, Prouerbia sacra.* Verùm cum in Ecclesiaste Salomō agat concionatorē,melius alij censent non metro, sed oratione soluta eum scripsisse. Est enim hîc perpetua cōcio, eaque incitata & acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus concitat, vt eam Lectori ad viuum repræsentet & persuadeat. Quocirca in ea vtitur crebris & pungentibus interrogationibus, contentis exclamationibus,ceterisq;figuris Rhetoricis. Subinde tamen immiscet carmina vel quasi carmina,quale est illud: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas: Tempus tacendi, tēpus loquendi,* &c. *Deum time & mādata eius obserua: Hoc est enim omnis homo.* Adde omnia posse dici carmina & metra generali acceptione,quia scilicet sentētiosa sunt, acuta,& arguta ęquè ac breuia & concinna. Qua ratione S. Hieron. Pręfatione in Iob, asserit in sacr. Scrip. præsertim Hebræa esse *rythmum quemdam dulcem, & tinnulis numeris pedum solutum*, Sic omnis numerosa oratio dici potest metrum & carmen, Huc facit quòd liber hic refertus sit elegantibus parabolis,similitudinibus,ęnigmatibus,quę quid vatidicum & diuinum resonant, ac plus significant,quàm prima fronte ostentant. Sic Lucilium suum à stylo simili commendans Seneca Epist. 59. *Loqueris*, ait, *quantum vis, & plus significat quàm loqueris. Hoc maioris rei iudicium est: apparet quoque animum nihil habere superuacui, nihil tumidi.*

Deniq; Prophetę vocantur vates & poëtæ, ac proinde prophetia ipsorum vocari potest metrū & carmen,Salomon autem fuit Propheta,& veras proprieq; dictas edidit prophetias, vti ostendi Prouerb.30.1. Quamquā in Ecclesiaste vix sit vllam talem inuenire. Quod ergo ait S.August. lib.17. de Ciuit. c.20. *Salomonem in tribus suis libris prophetasse*, vel Synecdochicè accipe,quòd scilicet in partibus quibusdam triplicis huius sui voluminis propriè prophetarit, putà Prouerb.30.v.1. & 2. ac in Canticis, vbi perpetua est prophetia de Christo & Ecclesia: vel amplè accipe τὸ *prophetasse* pro Dei eloquia referasse, Dei voluntatem explicuisse, diuinas sententias, & Canonicos libros dictasse. Sic enim omnis Canonica Script. vocatur prophetia à S.Petro epist.2.cap.1. v.20. Denique Chald. censet Salomonē hîc verè prophetasse de futuro schismate Ieroboam; sic enim habet ex editione Cōplut. *Verba prophetiæ quæ prophetauit Ecclesiastes; ipse est Salomon filius Dauid, Rex*, &c. Ex interpretatione verò Costi: *Verba præsagitionis, quam vaticinatus est concionator Salomon, filius Dauid, rex Ierusalem. Cùm diuinationis spiritu præuideret Salomon rex Israël regnum Rehabam filij sui cum Ieroboam filio Nabat diuisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vanitatem, populumq; Israel captiuum ductum iri,* &c. Igitur Ecclesiastes vti Prouerbiis est altior, perfectior & sublimior, sic & iisdem obscurior est & difficilior. Quocirca Philastrius asserit *Ecclesiasten paucis quidem conscriptum sententiis, omnem tamen thesaurum cælestis scientiæ quærentibus continere.* Et S. Ambros. lib. de Tobia c.13. iubet huic libro inhærendum, vt qui bonus sit ad omnia magister.

Finis Ecclesiastes.

Finis & scopus huius libri est, docere verā sapientiam; scilicet qua secernamus vanitatem à

A veritate; nimirū vt cognoscamus vana esse omnia quæ in terris se ostentant, alliciunt & abblādiūtur;vera verò & solida esse, quæ in cælis sunt, vt ex hac dispari cognitione assurgamus ad mūdi, vtpote vani contēptum, ac ad cęli Deique, vtpote veri solidiq; amorem & desiderium. Tanta enim est vanitatis in hoc mundo exterior species & forma, tanta illecebra, tantus fucus, vt mens hominum nisi à Deo & Salomone edoceretur, in ea vanesceret, falsaque sumeret pro veris, vanisque concupiscentiis & peccatis absumeretur, & velut fumus in mortem secundam euanida contabesceret. Hunc ergo vanitatis rerum omnium fucum & laruam detegit hic Salomon, docetque terrena & vana spernere; ac cælestia vt vera ambire, in quo consistit vera sapientia. Ita censet S. August. lib.20. de Ciuit. c.3. *In hac vanitate*, inquit, *cui quantum satis visum est intimādæ totum istum librum vir sapientissimus deputauit; nō vtiq;*
B *ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate, nūquid nisi iusto Dei rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, vtrum resistat, an obtemperet veritati, & vtrum sit expers veræ pietatis, an particeps: nō propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium, per quod erūt & bonis bona, & malis mala sine fine mānsura. Deinde ista subijcit: denique iste sapiens hunc librum ita conclusit, vt diceret: Deum time & mandata eius obserua, quia hoc est omnis homo: quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni despecto, siue bonum, siue malum. Quid verius, & salubrius dici potuit? Deū, inquit, time,*
C *& mandata eius custodi, quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est: Nō enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis.* Hucusque S.Augu. Vnde S.Hieron. Comment. in Eccles. scripsit ad Blesillam S.Paulæ filiam primogenitam, hoc fine, vt ei mundi contemptum persuaderet. Audi eum in præfatione Comment. *Memini me ante hoc fermè quinquennium cum adhuc Romæ essem, & Ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, vt eam ad contemptum mundi huius prouocarem, & omne, quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea, vt in morem Commentarioli obscura quæq; dissererem, vt absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est, & nō meruimus, ô Paula &*
D *Eustochium, talem vitæ nostræ habere consortem, tantoq; vulnere tunc perculsus obmutui: Nunc in Bethleem positus, angustiori videlicet ciuitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo.*

S. Hieron. vanitatis præco.

Porrò crebra huius vanitatis mundi prædicatione S.Hiero. S.Paulin. Pammachium, S.Paulam, ac Romanam nobilitatem ad mundi contemptum, & ad secessum in Bethleem pertraxit. Ergò Salomon hoc libro lectorem à vanitate, id est ab amore mūdi auocat, traducitque ad amorem Dei: Deus enim est ipsa veritas, entitas, soliditas, stabilitas, æternitas. Vnde S.Gregor. Nyss. lib. de vita Mosis, agens de visione Dei in rubo ardenti Mosi exhibita, veritatē definit esse ipsum Deum. Sic enim ait: *Hæc enim est (vt ego sentio) veritatis definitio, firma eius qui est intellectio: falsitas enim est phantastica quædā circa id quod nō est comprehensio, quasi subsistat quod non est: veritas autem est, eius quod*

Deus est veritas, creatura est vanitas.

verè

quod verè est firma intellectio. Longis autem spatiis temporum altiori per quietem animo meditari oportet, vt firmiter intelligere posis quid sit quod verè est, quod natura sua est; quid quod non est, quod solùm esse videtur; cùm per se atque natura sua minimè subsistas. Illustrat idipsum visione Mosis. Mihi enim videtur magnus ille Moses ea in visione didicisse, nihil earum rerum quæ aut sensu comprehenduntur, aut mente perspiciuntur, præter supremam essentiam, quæ omnium causa est, & à qua omnia dependent, verè subsistere. In nullo enim ceterorum impendentia (independentiam vocant Scholastici) *perspici potest, ita quòd absque participatione veri entis posit esse. Solum id eodem modo semper se habet; numquam augetur, numquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad peius quàm ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum non est, melius inueniri non potest. Quare solum nulla re alia indiget, & solius cuncta indigent, solum cuncta appetunt, solo cuncta participant, & quæ participant per participationem & sunt & bene sunt. Quod autem participatur, numquam imminuitur. Id igitur profectò est quòd verè est, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses.*

Alcuinus qui & Albinus, vanitatis preco.

Denique Albinus præceptor Caroli Magni Præfat. in Eccles. ait se Commentarium in eumdem scribere, vt extractos è monasterio ad munia Ecclesiastica Oniam sacerdotem, id est Episcopum; Candidum presbyterum, & Nathanaëlem diaconum à mundi vanitatibus præmuniret; atque vana possessione diuitiarum in huius sæculi deliciis sapientissimum Salomonem totum composuisse hunc librum; quem hortatur, vt semper pro magistro habeant in manibus,

Duæ libri partes.

Qværitvr tertiò, quænam huius libri sit partitio, quæ & quot partes? Hugo Victor. & post eum Richard. de S. Victor. lib. 3. super Apocal. p. 2. c. 7. censent tres libri esse partes, quibus triplex hominis vanitas describatur: prima mutabilitatis, secunda mortalitatis, tertia curiositatis. Aut vt S. Bonau. vanitas naturæ, culpæ & miseriæ.

Verùm dico duas primarias Ecclesiastis esse partes. Prior est à cap. 1. vsque ad cap. 7. qua ostendit omnes res mundi sublunares, quas homines vani magnas æstimant, inanes esse & vanas, ac proinde vanam esse felicitatem quæ in iis collocatur. Posterior à cap. 7. porrigitur vsque ad finem, qua depulsa vanitate, demonstrat veritatem veramque felicitatem sitam esse in virtute, ac Dei timore & cultu. Igitur primo statim capite eos refellit, qui scientiâ summum bonum metiebantur: secundo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum, vt Epicurij collocarunt: quarto capite eos, qui in honoribus; quinto & sexto eos confutat, qui in diuitiis & opibus felicitatem posuere. Prior itaque hæc capitum sexportio in refellendis alienis occupatur: altera verò totidem capitum pars in confirmanda sua sententia versatur. Igitur cap. 7. de tribus bonorum generibus disserit: *Animi*, inquam, *corporis*, & *fortunæ*, deque contrariis malis. Quis horum omnium sit vsus, vtque res omnes nostræ à diuina pendeant prouidentia, luculenter ostendit. Hinc ad finem vsque libri de vita piè ac iustè transigenda, quo tandem Deo coniungamur, & felicitate perfruamur æternâ, concionatur.

Axiomata vitæ prudentis.

Porrò in hisce multa statuit axiomata vitæ, iuxta veritatem veramque prudentiam instituendæ, qualia sunt: Humanam scientiam non efficere hominem felicem vitam esse breuem & mille mutationibus obnoxiam: Humanos errores moresque per sæcula succedentia, & circulantia quasi in orbem redire, atque eosdem fuisse omnibus sæculis communes: Nihil sub sole esse nouum: voluptatem efficere stultitiam & stultos: felicitatem non esse sitam in dominatu, in vxore & filiis egregiis, in longiore vita aut funeris pompa; adeoque illam non esse quærendam in præsenti vita, sed in futura & æterna: virtutem præstare opibus, robore, aliisque corporis dotibus: Cogitandum esse Dei iudicium & prouidentiam; Felicitatem parari obedientia diuinæ legis, operibus misericordiæ, mortificatione cupiditatum, animi lenitate & pace: Principem esse colendum: Principem debere esse iustum, sobrium, placidum, cupiditatum dominum, sapientes & probos honorantem, liberalem, & qui subditis de annona ceterisque vitæ commodis abundè prospiciat; quippe qui se mortalem sciat, & eiusdem cum subditis esse naturæ & sortis: cogitandum de ingruente senio & morte. Denique sapientem & felicem esse, qui illud vbique præmeditatum habet & obseruat: *Deum time, & mandata eius obserua; hoc est enim omnis homo.*

Decem vanitates decem cap. perstringuntur.

Rursum hunc librum cum Lyrano minutiùs sic diuidas per singula capita, vt in illo totidem penè, putà decem vanitates recenseantur, nimirum in capite primo immoderatum sciendi studium: In secundo appetitio deliciarum: In tertio vitæ longioris desiderium: In quarto & quinto ambitio dominij dignitatisque: In parte quinti & in sexto toto cupiditas diuitiarum: In septimo diuinandi ars ac præscientia futurorum: In octauo venatio laudis & famæ: In nono fortunæ consectatio: In parte noni & in decimo toto corporis robur: In vndecimo & duodecimo specimen ætatis floridæ:

Interpretes Ecclesiastis.

Interpretes qui in Ecclesiasten interpretati sunt extant permulti, tam veteres quàm neoterici: Ad sexaginta numerat Fabian. Iustinian. in calce indicis sui vniuersalis, vbi catalogum interpretum S. Scripturæ contexit. Illustriores hîc recensebo, quorum opera vsus & adiutus sum, sicut S. Hieronymus initio Commentar. suorum recensere solet Originem, Didymum, Apollinarium, &c. quos toto opere secuturus sit, ne identidem illos commemorare sit opus, nimirum humilitatis est, agnoscere vnde profeceris; æquitatis, cuique quod suum est reddere; gratitudinis, beneficium beneficio rependere, ac laudem doctrinæ & doctori refundere. Ea de causa cùm sententias Auctorum recito, ipsis sæpè eorum verbis vtor, vt intuenti liqueat illa ipsorum esse non mea. Præclarè Plinius Præfat. ad Vespasian. *Obnoxij profectò*, inquit, *animi & infelicis ingenij est deprehendi in furto malle, quàm mutuum reddere, cùm præsertim sors fiat ex vsura.* Præclariùs S. Basilius epist. 1. ad Gregor. Nazianz. *Neque verò*, inquit, *ad discendum verecundum esse oportet, nec ad docendum malignum: quod ab alio tutè didiceris, nequaquam clam habendum; cuiusmodi facere mulieres improbæ solent, quæ ex aliis ipsæ quæsitos liberos, viris suis tollendos subiiciunt, patrem ementientes. Auctorem verò ipsum prodere gratâ commemoratione decet, verumque ipsius scientiæ parentem.*

Primus ergo post Septuag. Aquilam, Symmach. Theod. & Syrum Interpres est Chaldæus Paraphrastes, qui putatur fuisse Ioseph cæcus. Sicut enim Onkeles Pentateuchum, & Ionathan

Prophetas, sic Ioseph cæcus libros Salomonis ceterosque Hagiographos, putà Iob, Psalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldæum conuertit, satis genuinè & consentaneè ad vulgatam Latinam, qua ratione vtilis est; nam cùm vocis Hebrææ sensum fideliter reddit, quia tamen Iudæus post Christum extitit, hinc iudaizat, & pleraque ad Iudaicam Synagogam & superstitionem detorquet, ac hinc inde miscet fabellas Rabbinicas: multa ex eis succidit; & expurgauit Arias Montanus in Chaldaica Paraphrasi, quàm Bibliis Regiis attexit; at non omnia.

Secundus tempore, sed dignitate primus est S.Gregorius Episcopus Neocæsariensis, ob miraculorum gloriam cognomento Thaumaturgus, qui Ecclesiasten per metaphrasin *breuissimam & admirabilem*, ait Suidas, explicuit. Diuina enim sua sapientia, facundia, acumine, nouitate Lectorem mirè docet, mulcet, pungit & stimulat.

Tertius est R. Haccadus, quem passim citat Galatin. lib. de Arcanis fidei, sed hic allegoricus potiùs est, quàm litteralis; & allegorias habet somniis non absimiles.

Quartus est S. Gregorius Episcopus Nyssenus, Frater S. Basilij, qui octo Homilias disertas sanè & doctas in Ecclesiasten elaborauit, quibus ipsemet Ecclesiasten agit, ac Lectorem ad vanitatis mundi contemptum, velut Orator Christianus exstimulat.

Quintus est S. Hieron. qui more suo litteræ inhærens, genuinum primò eius sensum dilucidè reddit, deinde mysticum attexit: meritò sui æui Phœnix, ac in S. Script. explicanda doctor maximus, Ecclesiæ totius elogio celebratur.

S. Hieron. bis vertit libros Salomonis.

Nota S. Hieron. bis transtulit Ecclesiasten, Prouerbia, & Cantica. Primò, corrigendo veterem & antiquam vulgatam editionem Latinam iuxta versionem Septuag. à qua manauit: quare Græcos Septuag. in Latinum transtulit, itaque veterem editionem suæ puritati restituit. Secundò, immediatè illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc ita se habere docet ipse S. Hieron. hîc in proœmio, ac disertè lib. 2. contra Ruffin. vbi sic ait: *Salomonis etiam libris, quos olim iuxta Septuag. additis obelis & asteriscis in Latinum verteram, ex Hebræo transferens, & dedicans SS. Episcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in præfatiuncula meæ fine subscripsi: si cui sanè Septuag. Interpretum magis editio placet, habet iam à nobis emendatam.* Prior ergò versio S. Hieronymi facta est in Græco, posterior ex Hebræo iussu Damasi Pontif. quam proinde recipit Ecclesia, estque vulgata nostra editio Latina. Vtraque extat in Commentario S. Hieronymi, in quo tamen non posteriorem suam interpretatur vel modestiæ ergô, vel quia noua erat; sed priorem Septuag. vtpote veterem & vulgatam tunc editionem, quæ à posteriori, putà à vulgata moderna satis discrepat, ac proinde Comment. S. Hieronymi parum facit ad elucidationem vulgatæ modernæ. Porrò S. Hieron. in posteriori accommodat se Septuag. vbi ab Hebræo nihil vel parum distant: aliàs sequitur Aquilam, Symmach. & Theodotionem, sed præ omnibus Hebraicam veritatem, cuius sensum verum & genuinum, vt clarè repræsentat, subinde non verbum verbo, sed sententiam sententia quasi paraphrasticè exprimit: hoc enim est munus fidelis & genuini interpretis, vti suis locis videbimus.

Sextus est Olympiodorus, partim Paraphrastes, partim Scholiastes, partim Commentator, qui breuiter, sed vtiliter Ecclesiasten explicuit: ita enim explicat, vt Lectorem ad virtutem & pietatem excitet.

Septimus est Salonius Eucherij filius, & Saluiani discipulus anno Domini 470. qui mysticè & breuiter Ecclesiasten explanat. Idem facit Albinus, siue Alcuinus, Bedæ discipulus, & Rabani magister. Salonij Commentarius in Prouerbia, & Ecclesiastem, idem planè ad verbum extat in Honorio Augustodunensi Presbytero, qui teste Trithemio, & Bellarmino floruit anno Domini 1220. Nisi quod initium libri sit transpositum. Nam quæ de tribus nominibus Salomonis initio Ecclesiastis, eadem Honorius ponit initio Prouerbiorum. Rursum paucula in fine Prouerbiorum, quæ ponit Salonius decurtat & omittit Honorius. Reliqua, vt dixi, sunt eadem ad verbum. Porrò Salonius editus extat tom. 5. Biblioth. Patrum. Honorius verò tomo siue sæculo 12. iuxta editionem Coloniensem.

Octauus est Hugo de Sancto Victore, qui ex S. Gregor. (huius enim Commentarij manuscripti in Ecclesiasten extant in monasterio Cauensi) homil. 19. in Ecclesiasten conscripsit, quibus floridè & acutè singula quatuor primorum capitum sententias, imò singula verba discutit, exugit, ac mel sacræ Ethices ad morum conformationem elicit & conficit. Fuit Hugo vir apprimè doctus, facundus & religiosus; monasterij sancti Victoris (vnde vocatus est de S. Victore) Parisiis Abbas, coæuus & familiaris S. Bernard. sui sæculi lumen, adeò S. Augustinus doctrinam & phrasim æmulatus, vt *Augustini lingua* sit nuncupatus. Moriens cum allata S. Eucharistia, ob stomachi nauseam eam sumere non posset, eam adorans: *Ascendat*, inquit, *filius ad Patrem, & seruus ad Dominum suum.* Itaque factum.

Nonus est S. Bonauentura, qui Scholasticè Ecclesiasten pertractat.

Decimus est Hugo Carensis, primus è sancti Dominici ordine Cardinalis, qui obiter litteram perstringens, mystico sensui se mancipat, in eoque rimando acutus est, acer, & copiosus.

Vndecimus est Nicolaus Lyran. qui Hebraicè non ad amussim peritus, passim sequitur Rabbinos, præsertim R. Salomonem, vti ipsemet fatetur in fin. lib. different. veteris ac noui Testamenti. Hos secuti sunt Dionys. Carth. Cardin. Caietanus, qui duobus suis Rabbinis in Testamento veteri, ac Erasmo in nouo plus æquo confidens nouam eorum versionem edit, & suopte ingenio nouè explicat, à Vulgata & Patribus sæpè dissidens. Item Franciscus Titelmannus, vir eruditus & religiosus, Ioannes Ferus, Gerardus Moringus, Hieron. Osorius, Ioannes Campensis, Isidorus Clarius, Franciscus Vatablus, ac è Societate nostra Ioannes Lorinus breuiter sed accuratè; & Ioannes Pineda, qui vti fusissimè, ita plenissimè Ecclesiasten explanauit. Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodicè, paucis clarè more meo Lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quæ æterna Patris Sapientia mihi suggerere dignabitur.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Roponit thema libri: Vanitas vanitatum & omnia vanitas, *illudq́ probat primò ex rerum omnium circulatione; omnia enim, etiam sol, spiritus, flumina in orbem eunt & abeunt; quare nihil sub sole nouum. Secundò, v. 12. ex scientiis & studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit & laborem, & dolorem.*

1. Erba Ecclesiastæ, filij Dauid, regis Ierusalem. 2. Vanitas vanitatum,
dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas. 3. Quid ha-
bet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole? 4. Ge-
neratio præterit, & generatio aduenit: terra autem in æternum stat.
5. Oritur sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique re-
nascens, 6. Gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem; lustrans vniuersa in
circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. 7. Omnia flumina intrant in
mare, & mare non redundat: ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur vt iterum
fluant. 8. Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non sa-
turatur oculus visu, nec auris auditu impletur. 9. Quid est quod fuit? ipsum quod
futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. 10. Nihil sub
sole nouum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in
sæculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum qui-
dem quæ post ea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo.
12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem. 13. Et proposui in animo meo
quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem
pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quæ
fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus. 15. Peruersi difficile cor-
riguntur, & stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, di-
cens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientiâ, qui fuerunt ante me in
Ierusalem: & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici. 17. Dedique
cor meum vt scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque & stultitiam: & agno-
ui quòd in his quoque esset labor, & afflictio spiritus. 18. Eò quòd in multa sapien-
tia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

VERS. I. ERBA ECCLESIASTÆ, FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] *Ecclesiastæ*, id est Salomonis. Patet ex ipso verborum tenore, & sententia, hunc non tam esse libri titulum, vti censuere S. Gregorius Nyssen. Homil. 1. Hugo Victor. & Hugo Cardinalis, Dionysius, & alij, quàm ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hicque ad marginem notatur primus primi capitis versus. Inde tamen desumptus est libri titulus & nomenclatura, vt vocetur Ecclesiastes: quod nomen stolidè improbat Luther. in Colloq. Conuiu. dicens hunc librum non esse Ecclesiasten, sed *Politica* vel Oeconomica Salomonis nuncupandum, qua in re toti Ecclesiæ patribusq; omnibus, qui eum Ecclesiasten vocauere contradicit, eosque inscitiæ atroganti supercilio coarguit.

Verbi etymon. VERBA] *Verbum* dicitur à verberatu, quòd verberato linguâ intra palatum aëre, omnis oratio proferatur, ait S. Consentius & S. Augustinus.

Verbum q. verum. Varro verò verbum à veritate deducit, quasi verum; quod verum nos loqui oporteat. Talia sunt verba S. Scripturæ siue verba Dei, putà oracula

A verissima, grauissima saluberrima. Vnde Aben Ezra: *Verba Ecclesiastæ*, hoc est, inquit, non vulgaria; sed ex corde ad animum ascendentia, vtpote quæ vanitatem à veritate secernant, viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrent.

ECCLESIASTÆ] Hebr. קֹהֶלֶת *Coheleth*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קָהַל *Cahal*, significat congregare cœtum, & ad eum verba facere. Vnde קְהִלָּה *kehilla* vocatur congregatio, cœtus, Ecclesia, concio. Concio enim tam cœtum populi, quàm orationem ad populum significat.

B Quæres primò, cur Salomon hic Hebr. vocetur *Coheleth*, Græcè, indeque Latinè Ecclesiastes? Resp. primò Iacob. Christopol. Præfat. in Cant. eum vocari *Coheleth*, id est collectorem, quod gnomas & scitè dicta Dauidis Patris sui, ceterorumque Patriarcharum & Prophetarum hoc libro coacervarit, & in vnum collegerit. Verùm hoc parum est probabile. Salomon enim cùm esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corradere sapientiam, qua ipse à Deo donatus & repletus erat: suam ergo hic promit, & non alienam. *Salomon cur vocatur Ecclesiastes? Resp. Primò.*

Secundò. Secundò, Caiet. censet Salomonem dici *Coheleth*, id est collectorem; quòd omnes vanitates mundi modos & species hoc libro collegerit, easque ad viuum oculis subiecerit, atque vt addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiiciat ciphram o dicens, iteransque: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Ciphra enim o, si sola ponatur, esto multiplicetur, nil valet, nullumque indicat numerum, ideoque vanitatis & nihili est index & nota. Verùm hoc arctius & frigidius est.

Tertiò. Tertiò alij, eò quòd, inquiunt, anima Salomonis (*Coheleth* enim est femininum) cunctas in se scientias congregasset, vel potiùs Deus congregatas, & in vnum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut vt Nyssenus, quòd Ecclesiastes colligat omnia quæ ad probam Ecclesiæ pertinent administrationem, hoc est, per quæ quis probè & ex virtute vitam instituat. Aut vt Dauid de Pomis, quòd vniuersas Philosophorum de summo bono in quo sita est felicitas, sententias (quas Varro lib. de Finibus ducentas enumerat) summatim perstringat & confutet. Aut vt alij, quòd vniuersas voluptates rerum omnium, quas expertus est, congreget, earumque vanitatem ostendat.

Quartò. Quartò, meliùs alij censent Salomonem dici Ecclesiasten, quòd ex confuso hominum cœtu & tumultuante turba fecerit Ecclesiam ordinatam, pacatam & piam concionando & persuadendo ei, vt relictis vanis spebus & rebus amet & colat Deum verum. Ita S. Gregorius 4. Dialog. 4. *Hic liber*, inquit, *concionator dicitur? In concione verò sententia proponitur, per quam tumultuosæ turbæ sententia comprimatur. Sed concionator verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosq; ad vnam sententiam reuocat, cum in eiusdem libri termino ait: Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obserua; hoc est enim omnis homo.*

Quocirca Salomon hîc repræsentat Christum, qui ceu verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formauit, instituit, docuit tam verbo, quàm exemplo. Ita Nyssenus & Olympiodorus: *Ecclesiastes*, inquit, *vocatus est, tamquam cunctos mortales in Ecclesiæ cœtum vocans, & in concordiam nectens.*

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè Salomon dicitur *Coheleth*, & *Ecclesiastes*, id est congregator & concionator, quòd populi cœtum conuocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mundanarum, deque veritate virtutis & timoris Dei. Ita S. Athanasius in Synopsi, Salon. S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 4. Bonauent. & alij, quodque eamdem concionem scriptis mandans, ad vniuersam Ecclesiam sæculorum omnium transmiserit. Omnis enim Ecclesia & Respub. omni æuo & sæculo sua habuit comitia, suos populi cœtus, suas conciones, in quibus Principes, senatores vel oratores perorabant de iis, quæ ad Rempub. vel ad ciuium certorum causas litesque spectabant. Ita fecere Græci; Athenienses sub Solone, qui conuersa à se statuta permisit concionis arbitrio, Spartani sub Lycurgo; Romani sub Romulo, & magis sub Consulibus; Hebræi sub Mose, Iosue, Dauide, Salomone, & ceteris.

Porrò Cathedra ex qua Salomon concionabatur, erat solium regale, quod ipse ad hanc rem extruxit. 3. Reg. 7. 7. *Porticum quoque solij*, inquit, *in qua tribunal est, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis à pauimento vsque ad summitatem.* Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo ædificati, recensetur 3. Reg. 8. 14. Audi S. Athanasium: *Ecclesiastes*, ait, *vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, & quæ spiritus sunt locutus:* & vt ait Thaumaturgus, *quia his verbis vniuersam Dei Ecclesiam affatur.*

Sic Moses legislator & dux Israelis crebrò concionatus est ad populum, cùm ei legem Dei promulgaret & inculcaret, vt patet Exodi cap. 20. & seqq. imò Deuteronomium non est aliud, quàm ardens & contenta concio, qua Moses moriturus Israëlem ad studium legis, cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Mosis Iosue, iam moriturus cap. vlt. & Iob cap. 29. Samuel 1. Reg. 12. 7. Matthatias 1. Machab. 2. 49. ac Dauid Psalm. 48. 3. *Audite*, ait, *hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem*, &c. *Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Similis concio Dauidis est Psalm. 77. 1. Sic fecit & Ezechias mittens præcones per totum Israëlem, vt eum ad Dei cultum & Pascha solenne reducerent, 2. Paral. 30. imò ipsemet rex ad ipsos sacerdotes & Leuitas concionatus est, exhortando eos ad purgationem templi, & legis zelum 2. Paral. 29. 5. Ezechiam auum suo zelo & concione imitatus est Iosias rex. 4. Reg. 13. v. 1. & 2. Paral. 34. vers. 31. *Stans*, ait, *in tribunali percussit fœdus inter Israëlem & Deum.* Similem exhortationem ad Patres Concilij Niceni habuit Constantinus Magnus, vti refert Eusebius in eius vita; ac Theodosius per litteras ad Patres Concilij Ephesini; Carolus Magnus ad Saxones, &c. ac auorum memoria Iagello Poloniæ rex, qui Lituanos ingenti zelo concionando, & præmiis inuitando ab idolorum cultu ad Christi fidem conuertit anno Domini 1387. ex quo deinceps prognati reges Poloniæ, ac nominatim modernus Sigismundus III. auiti regni æquè ac pietatis heres, Iagellonides cognominatur. Ita Cromerus lib. 15.

Principes erant concionatores.

Talis ergo Ecclesiastes fuit rex Salomon: sapientiæ enim eius famâ exciti, certatim ad eum docentem ex toto orbe confluebant nationes & principes, ac inter eos regina Saba. 3. Reg. 4. Igitur non ad solos Iudæos, sed ad totam Ecclesiam, id est ad cœtum vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hîc concionatur, docetque in quo sita sit vera sapientia, scilicet in rerum vanarum contemptu, ac veritatis verique Dei cultus studio, vt ab amore caducorum eos abducat, & ad desiderium æternorum transferat. Quocirca, vt notat Titelmannus, Salomon hîc veri concionatoris munia strenuè obit, dum statim à principio thema proponit: *Vanitas vanitatum*, &c. Idipsum subinde repetens & inculcans in sermonis progressu, & circa illud pertexens totum sermonem, & quamuis (quod peritus concionator facit) digrediatur nonnumquam ad alia, eòdem tamen recurrit, diligenter ac particulatim demonstrans veritatem primæ propositionis, quam sic plenè probat, vt conclusionem ad extremum & clausulam reponat. Præterea falsa, quæ obstant argumento proposito, refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, prædicat, demum instat opportunè, importunè, arguit, obsecrat, increpat; prout Ephesinum Eccle-

Ecclesiasten Timotheum Paulus vt faciat, obtestatur. 2. Timoth. 4. 2.

Cur vocetur Coheleth, id est, côciona r.x. Quæres secundò, cur Salomon Hebr. vocetur *Coheleth* femininè? Est enim *Coheleth* Benoni, id est participium actiuum femininum in coniugatione Cal, significans *congregatrix* vel *concionatrix*. Respondent aliqui Nouantes, vt Auenarius & Foristerus in Lexicis Hebr. *Coheleth* vocari non Salomonem, sed Ecclesiam vel Synagogam. Illã enim hic à Salomone concionantem induci. Sed errant: Coheleth enim esse nomen non Ecclesiæ, sed Salomonis patet ex eo quòd sequitur, *Filij Dauid, regis Ierusalem*: vnde clarè vertit Chald. *Verba Coheleth ipse est Salomon.* Ita S. Gregorius Thaumaturgus, S. Hieron. Nyssen. Olympiad. & ceteri omnes.

Resp. Primò. Dico ergo primò, *Coheleth* esse nomen masculinum, non femininum. Patet primò, quia est nomen Salomonis, qui vir est, non femina. Secundò, quia toto hoc libro *Coheleth* tribuuntur verba & epitheta masculina, non feminina, excepto vno loco cap. 7. 29. quem locum nonnulli suspicantur corruptum. Hinc sequitur *Coheleth* non esse hoc loco Benoni, id est participium femininum in Cal. sed esse Toar, id est nomen verbale masculinum; perinde ac apud Latinos hæ voces doctus, eruditus, auditus, visus, sæpè non participia sunt, sed nomina. Ita censent Marinus, Mercerus & alij in Lexicis, & confirmant ex eo quod Hebr. קָהַל *Cahal* non sit vsitatum in *Cal*; sed in *Niphal* & *Piel*: *Coheleth* ergo nequit esse Benoni *Cal*: nomen ergo sit oportet. Imò nonnulli suspicati sunt *Coholeth* dici quasi קֹהֵל עֵת *Cohel &*, id est *collector vel mensor temporis*, eo quòd Salomon tam suæ, quàm aliorum ætatis tempora, & temporaria bona voluptatesque hoc libro metiatur, numeret, & æstimet, dicens omnia esse vana. Aut quasi קֹהֵל תַּלְמוּד *Cohel Talmud*, id est, *Collector doctrinæ*, & vltima litera *Tau* valeat *Talmud*, vti Hebræi in abbreuiaturis per vnam literam initialem, totam dictionem significant.

Secundò. Dico secundò, nomen *Coheleth* licèt sit masculinum, habet tamen puncta, formam & terminationem femininam, puta Benoni, siue participij feminini in Cal. Ita censent omnes Hebraicè periti.

Causa Prima. Porrò causa huius rei varia à variis affertur. Primò multi afferunt hanc, quòd Hebræi sæpè permutent nomen femininum cum masculino, & vice versa masculinum cum terminatione feminina, quando rei præstantiam & pulchritudinem denotare volunt, qualis est hæc concio Salomonis, quæ proinde vocetur *Coheleth*, q. d. *concionatrix*, ob elegantiam sermonis. Solent enim Hebræi rebus eximiè pulchris tribuere genus femininum, quia imago & assecla pulchritudinis, eiusque maxima illecebra est femina. Concionatrix ergo idem est, quòd pulcher & eximius côcionator. Solent enim feminæ in dicendo esse disertæ, gratiosæ, elegantes, patheticæ, efficaces, ideoque viris persuadere quicquid volunt. Sic Psal. 67. 12. *Dominus dabit verbum Euangelizãtibus*, Hebr. est הַמְבַשְּׂרוֹת *hammebasseroth*, id est euangelizatricibus femininè, quò significat excellentissimos à Deo prædicatores constituendos. Et Aggæi 1. 13. *Nuntius Domini de nuntiis Domini*, Heb. est בְּמַלְאֲכוּת *bemalachot*, id est *denunciatricibus Domini*. Vide ibi dicta, ac Riberam ibidem. Sic Exodi 22. 18. *Maleficos* (Hebr. est *mecapsephoth*, id est *maleficas* femininè) *non patieris viuere*. Similia sunt 2. Reg. 13. 39. in Hebræo, & alibi.

Secunda. Secundam dant alij, quòd sapientia hic sit quasi concionatrix, ac per os Salomonis concionatur, vt vis & energia concionis significetur, quasi eius anima & forma sit ipsa sapientia. Hæc enim hîc fuit quasi anima sapientissimi Salomonis. Simili modo Salomon Prouerb. cap. 9. v. 1. & c. 8. v. 1. & seq. Et Ecclesiastes c. 24. 1. & sequent. ipsam sapientiam loquentem & concionantem inducit, ad maius concionis pondus.

Tertia. Tertiam dant alij, quòd Salomon fuerit *Coheleth*, id est vir, sed desinens in feminam, cùm virile suum robur, quod hîc ostendit, inflexit ad amorem feminarum, factusque est effeminatus & quasi femina. Hoc enim fore præuidebat Spiritus sanctus, ideoque ei nomen *Coheleth* indidit. Sic Isaias Principes mulierosos Israelis vocat mulieres ca. 3. v. 12. *Mulieres*, inquit, *Dominatæ sunt eis*, Et Nahum cap. 13. *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui*. Sic Homerus Iliade 2. *O pepones*, inquit, *mala probra Achiuæ, non amplius Achiui.* Homerum de more secutus Virgil. 9. Æneid. *O verè Phrygiæ, ait: neque enim Phryges.*

Quarta. Quartam dant nonnulli, quòd à matre Bethsabee hæc didicerit Salomon. Hæc enim eum puerum docebat fugere ventrem & venerem velut vanitates, vti patet ex illo Prouerb. 31. 1. *Visio qua erudiuit eum mater sua*, &c. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos reges. Noli regibus ô Samuel, noli regibus dare vinum*, &c.

FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] Græci habent *Regis Israël in Ierusalem*, sed perperam ait S. Hieron. Notat S. Hieron. tres Salomonis libros, scilicet Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica gradatim hominem ad perfectionem prouehere: primum enim esse incipientium; secundum proficientium, tertium perfectorum. *Primi libri titulus*, ait Hieronymus, *vocat Salomonem filium Dauid, regem Israël: Secundi filium Dauid, regem Ierusalem. In tertio non dicitur rex vel filius Dauid, quia plurimi sunt rudes, pauciores metropolitæ, rari qui superna tantùm desiderent: propter primos ac secundos paterna dignitas, regnique, proprij auctoritas indicatur: perfectis, quia non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, & æqualis magister est, & nescit se esse regem, qua etiam de causa obseruatum est, nullum toto Canticorum libro Dei nomen exprimi ex iis, quæ possunt timorem incutere, sed nomina omnia amoris.*

S. Ambros. Præfat. in Lucam, & lib. de Isaac c. 4. quem sequitur Hugo de S. Victore triplicem hunc statum & gradum adaptat tribus Patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob. Primus obediens fuit: secundus puteos fodit: tertius scalam, cui Deus innitebatur, ac per eam ascendentes & descendentes Angelos, vidit Genes. 28. 12. Alij eidem accommodant tres prisci tabernaculi & templi partes, putà atrium, Sanctum, & Sanctum Sanctorum. Incipientes enim sunt in atrio paradisi, proficientes in Sancto, id est in ingressu eiusdem, perfecti sunt quasi in ipso cælo empyreo.

Censent

Censent Chald & alij nonnulli Salomonem scripsisse Ecclesiasten, post schisma decem tribuum, quod fecit Ieroboam earum se regem cōstituens, ideoque Salomonem se hîc vocare regem Ierusalem, id est duarum tribuū, non Israël; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Roboam eius filio.

Vocat ergo se regem Ierusalem: Primò, quia illa erat metropolis duodecim tribuū, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor à Ieremia vocatur rex Babylonis, id est Monarchiæ Chaldæorum, cuius caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Niniues, id est Assyriorū, quorum Metropolis erat Niniue. Secūdò, quia in Ierusalem erat Academia, vigebatq́; studiū sapientiæ, quam hic docet Salomon. Tertiò, quia in eadem erat aula regia, in qua regnare solet luxus, auaritia, inuidia, fastus, omnisque vitiorum & cupiditatum vanitas, à qua ciues & aulicos suos hic auocat Salomon.

De etymo & splendore Ierusalem dixi Hebr. 7.1. Genes. 14.18. & alibi. Vide & Iosephum & Adrichomium in descriptione Ierusalem.

Mysticè, Ecclesiastes est Christus, qui electis suis persuadens contemptum vanitatis mundi, & amorem cæli, est rex Hierosolymitarum, id est videntium & contemplantium Deum, ideoque pace fruentium. Ierusalem enim Hebr. idem est quod visio pacis.

Vers. 2. VANITAS VANITATVM DIXIT ECCLESIASTES: VANITAS VANITATVM ET OMNIA VANITAS] S. August. lib. de Quantit. animæ c. 33. & de vera religione c. 21. & 33. & alibi legit: *Vanitas vanitatum*, id est vanitati seruientium rebusque vanis inhiantium. Hi enim sunt vanitantes factique vani sicut ea quæ dilexerunt, aut vanitantium, id est fallentium, & vana specie decipientium: *Vanitas*, ait S. August. est fallacia & *vanitantes* sunt falsi vel fallentes: Idem tamen S. August. lib. 1. Retract. cap. 7. ait, quòd licet ista expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cùm iuxta Græcum legendum sit: *Vanitas vanitatum*. Chald. *Vanitas vanitatum sæculum hoc: Vanitas vanitatum omne, quod laboraui omnino vanitas.* Aquila, Symmac. Theodor. ceterique interpretes: ait S. Hier. vertunt *ἀτμὸς ατμῶν*, id est *vapor vaporum & omnia vapor*. Syrus: *Inanitas inanitatū & omnis res inanitas* Arabicus, *Vanitas vanitatum, vniuersitas rerum vana*. Alij: *Nihilum nihil & omnia nihil*. Sic & Nyssenus. Gregor. Thaumaturgus metaphrasticè vertit. *Quam inania sunt, nulliusq́; pretij cuncta hominum studia, simul ac negotia.* Anonymus: *Cunctæ res otiosæ, viles, erroneæ, mendaces. Sublimis prorsus*, ait S. Chrysost. serm. contra Concub. *& cælis digna vox, quam Salomon ad se reuersus, & quasi ex vmbrosa quadam abysso ad lumen veræ sapientiæ respicere valens, emisit tandem.* Idem Parænetica ad Eutropium: *Hunc*, inquit, *versiculum si saperent qui in potentia versantur, in parietibus omnibus, & in vestibus suis scriberent, in foro, in domo, in ingressibus; quoniam quidē multæ sunt rerum facies, multæ imagines falsæ, quæ decipiunt incautos, istud oportet quotidie salutare carmen, & in prandiis, & in cœnis, & in conuentu vnumquemque proximo suo canere, & à proximo suo libenter audire: Quia vanitas vanitatum est, & omnia vanitas.*

Vanitatis etymon. Grammaticè & Etymologicè vanitas est vacuitas, inanitas, leuitas à qua res dicitur euanida, dum citò perit & euanescit. Audi Nonium Marcellum lib. 4: *Vanum*, inquit, *leue, inane. Virg. Geor. lib. 1. Sed illos Expectata seges vanis elusit aristis. Vanum est mendax. Virg. Æneid. 1. Ni frustra augurium vani docuere parentes. Sallust. Iugurthæ bello: Mauri vanum genus. M. Tull. de Offic. lib. 1. Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur, nec verò quicquam est turpius vanitate. Idem Tuscul. lib. 3. Tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Vanum, insidiosum, subdolum, Virg. Æneid. lib. 2. Nec si me miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemq́; improba finget. Vanum, obscurum Virg. Æneid. 4. Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram M. Tull. de Repub. lib. 5. Vt nostra verò ætas cum Rempub. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate.*

Danatus verò & Arruntius ita distinguunt hæc tria, falsum, vanum, & fictum. *Falsum*, inquiunt, *est, quo tegitur id quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: Fictum, quod non est factum & fieri potuit. Falsum est fictum mendacium simile veritati; vanum nec poßibile, nec verisimile: Fictum totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui mendacis est, fictū callidi, vanum stulti. Falsum loqui culpæ est; fictum virtutis; vanum vecordiæ. Falsis decipimur, fictis delectamur, vana contemnimus.*

Vanitas ergo opponitur rei velut vmbra. Res enim, putà corpus, est ipsa veritas, cuius vanitas est eius vmbra. Quare sicut vmbra sequitur suum corpus, sic creatura sequatur suum creatorem, ne euanescat, & in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, esse & conseruari pendet à Deo, sicut radius à Sole. Quare sicut sole se subducente radius euanescit, sic Deo manum, id est, operationem & conseruationem suam subducente, res creata redit in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta est.

Vanus, ait Seruius, *dicitur quasi vacuus, & quasi vanno euentilatus*. Ouidius 3. Amor.

Ceres sterilem vanescit in herbam.

Hinc vanus vocatur stultus, quasi mente vacuus, qui in rebus inanibus studium collocat. Vanus quoque dicitur mentiens & infidus, qui leuia inaniaq́; pro grauibus & veris astutè componit.

Vanus ergo est vanidicus, vaniloquus, leuis, mendax. Hinc vanitas vocatur leuitas, mendacium, fallacia. Vanitati opponitur veritas, fidelitas, constantia. Vnde Cice libr. 2. de Natura Deorum: *Nulla igitur*, ait, *in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest, contraq́; omnis ordo, veritas, ratio, constantia*. Et lib. 2. de Legib. *Animi labes nec diuturnitate vanescere* (id est euanescere, aboleri) *nec manibus vllis elui potest*. Et ad Herennium lib. 2. *Vana est ratio, quæ ex falsa causa constat.*

Vanitas ergo multa significat. Nam vanitas primò est inanitas, secundò breuitas, tertiò mutabilitas, quartò interitus, quintò mendacium, sextò fraus & fallacia. quæ omnia huic loco congruunt. Vnde pari modo vertas: *Inanitas inanitatum & omnia inanitas: breuitas breuitatum & omnia breuitas; mutabilitas mutabilitatum & omnia mutabilitas*; & sic de ceteris, q. d. Omnia quæ in mundo, præsertim sublunari existunt, sunt summè inania, breuia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falsa & fallacia. Ex aduerso super lunam in cælo apud Deum omnia sunt solida, lon- *Vanitatis sex significata.*

ga,

ga, immutabilia, incorruptibilia vera & fidelia. Vanitas enim terrestrium opponitur veritati cælestium, quòd in illis sit inanitas, in his soliditas: in illis breuitas, in his æternitas: in illis mutabilitas, in his immutabilitas: in illis interitus, in his constantia & constans existentia: in illis mendacium, in his veritas: in illis fallacia, in his fidelitas. O prima summaque veritas, veraque soliditas, solida charitas, chara æternitas, Deus meus & omnia, da vt nulla nos moueat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas; sed totos nos ad se rapiat tua veritas veraque felicitas.

Porrò Hebræi vtuntur abstractis pro concretis ad significandam rei excellentiam. Sic *Sanctum Sanctorum* ab eis vocatur *sanctitas sanctitatum*, id est eximiè & summè sanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abrahæ Genes. 12. 2. *Erisq; benedictus*. Hebr. *Eris benedictio*, id est affluens omni benedictione, vt non tam benedictus, quàm ipsa benedictio nuncupari possis. Psal. 110. 3. *Confessio & magnificentia opus eius*; hoc est, opus Dei ita magnificum est, vt ipsa magnificentia dici queat: ideoque adeo laudabilis, vt ipsa confessio, id est laus vocari possit. Sic 1. Corint. 1. 30. de Christo dicitur: *Factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio*; hoc est, factus est summus & sapientissimus iustificator, sanctificator, redeptor noster. Sic ergo dicitur creatura quælibet *vanitas vanitatum*, id est vanissima, idque triplici de causa.

Creatura vanissima tribus de causis. Prima. Prima est, quia respectu Dei creatoris, qui est pelagus entitatis omnisque perfectionis, creatura omnis est quasi non ens & nihilum, iuxta illud; *Substantia mea tamquam nihilum ante te*. Psalm. 89. 4. Et: *Omnes gentes quasi nihilum & inane reputatæ sunt*. Isaiæ 40. 17. Et: *Luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius*. Iob. 25. 5.

Secunda. Secunda, quia nulla res creata hominem potest beare, aut eius desideriū, vtpote immensum, exsatiare. Vera enim saties & felicitas sita est in solo Deo, vtpote quaquauersum infinito. Si alibi eam quæris, vanè & frustra quæris.

Tertia. Tertia, quia homo sua stultitia rebus creatis abutitur ad vanitates, vt scilicet vanas suas concupiscentias illis expleat, quibus sibi interitum præsentem & æternum accersit. Id clarè ostēdit Sapiens ex idolis dicens. Sap. 14. 11. *Creaturæ Dei* (quæ à Deo bono bonæ creatæ sunt) *in odium factæ sunt* (vitio hominum, iis quasi diis inhiantium) *& in tentationem pedibus insipientium* (offendentiū in illarum abusu, nimio amore & cultu) *initium enim omnis fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Superuacuitas* (vanitas) *enim hominum hæc adinuenit.*

Habel Hebr. quid? Heb. pro *vanitas vanitatū & omnia vanitas*, est: הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל *habel habalim haccol habel.* Vanitas dicitur הֶבֶל *hebel*, vel *habel* à rad. הָבַל *habal*, id est vanus fuit, viluit, euanuit. Vnde הֶבֶל *hebel*, ait Pagnin. est res quæ non est quippiam, aut quæ citò desinit, vt vapor, aut flatus qui exit ab ore. *Habal* cognationem habet cum אָבַל *abal*, id est luxit à lugeo: Lugemus enim res euanescentes, putà homines, cùm moriuntur: Et cum בָּהַל *bahal*; id est exterritus est: mors enim vanitatem vitæ amantibus est omnium terribilium

A terribilissimum, ait Philos. Et cum בָּלָה *bala*, id est inueterauit, vetustate corruptus & consumptus est, iuxta illud Ouidij 15. Metamor.

Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa vetustas
Omnia destruitis, vitiataq; dentibus æui,
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Tempus enim citò senectam, vetustatem, mortem & interitum rebus omnibus adducit: Et cum נָבַל *nabal*, id est cecidit, defloruit, emarcuit. Sicut enim rosa manè roseo colore & odore vernans, vespere marescit: sic iuuentus, eiusque decor in morte, vel senectà deperit, marcescit, euanescit. Hæc enim omnia tendunt ad vanitatem & nihilum. Ab Hebr. *habel*, id est vanitas, nonnulli per aphæresin deriuant Latinum *bulla*, qua nihil est vanius, vt B videre est, cùm pueri ex smegmate, & aqua per fistulam; eam halitu suo (quem significat *habel*) inflando educunt: hæc enim ascendens in aërem illicò tenuem vanescit in auram. Vnde illud: *Homo bulla.* Ab *habal* quoque deriuant Græcum φαυλίζω, id est vilipendo; & φαυλίζομαι, id est vileo, vilesco; & φαῦλος, id est vilis, vanus, contemptus, homo nihili. *Hebel* ergo & *habel* Hebr. idem est quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili & nullius momenti, ait Nyssenus. Vnde quędam antiqua Hispaniensium Hebręorum versio, teste Pineda, sic legebat: *Nada de nada, dix coheled: nada è nada, todo es nada.* Hinc *Abel* Hebr. dicitur *Habel*, id est vanitas, quia occisus à Cain cito perit & euanuit, ideoque primum viuumque fuit speculum vanitatis & breuitatis vitæ humanæ; quia *in imagine* (instar vmC bræ) *pertransit homo.* Et: *Vniuersa vanitas omnis homo viuens.* Psalm. 39. 6. quod sic explicat Hugo, q. d. In homine existit trina omnisque vanitas, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ*, quæ ipse latè exaggerat.

Gręcè Septuag. vertunt: ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, id est, *vanitas vel inanitas inanitatum, & omnia inanitas*: ματαιότης enim deriuatur à μάτην, id est frustra, inaniter, in cassum, in vanum, abs re, sine fructu, futiliter, ideoque stultè; vnde à μάτην deriuant Italicum *matto*, id est stultus. *ματαιότης quid?* Sensus est q. d. homines vani, quasi cerebro vacui & stulti sectantur vanas opes, honores, delicias frustra & sine fructu, quia illas sæpe non obtinent: & esto obtineant diu iis D gaudere, iisque se satiare nequeunt; imò illa hominem ad finem suum, ad quem à Deo creatus, & ordinatus est, putà ad æternam felicitatem non conducunt, sed sæpe abducunt, & in gehennam deducunt. Stultus enim est, qui rebus futilibus se occupat, qui laborat frustra, ac labores suos prodigit, imò per labores seipsum perdit & damnat, cùm iisdem facilè se saluare, & beare potuisset, si eos Deo impendisset, ματαιότης, siue *Vanitas*, inquit Nyssenus, *hic est vel verbum, quod non cadit sub cogitationem & intelligentiam, vel res inutiles, vel consilium, quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem*, vel, vt in summa dicam, id quod in quauis re vtili non potest constare.

Vapor quid? Aquila, Symmach. & Theod. vertunt, ἀτμὸς ἀτμῶν, τὰ πάντα ἀτμὸς id est, *vapor vaporum, & omnia vapor*: ἀτμὸς enim, ait S. Hieron. significat

cat vaporem fumi & auram tenuem, quæ citò resoluitur. Vapor est exhalatio calida & humida vi solis ab aqua, vel aqueo educta, vt docet Arist. 1. Meteor. Rursum vapor est causa materialis omnium eorum, quæ in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de Passion. aëris: hinc omnia, æquè vt vapor, euaporant & euanescunt. Vnde illud nostri Iusti Lipsij funebre carmen, quod ipse viuens composuit, & moriens sepulchro suo velut sapientiæ & eloquentiæ suæ Epitaphium inscribi iussit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, vmbra, vanitas,
Et verbo vt absoluam, nihil.

De vaporis natura audi differentem S. Gregor. Nyssen. in Hezamero, siue in historia sex dierum longiusculè ante finem: *Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio, nubes est: vapor autem tenuium partium humoris expiratio atque exhalatio est: omnino necesse est, quum ardore nubes exusta fuerit, tenue illud & indiuiduum vaporis corpus etiamsi humidam qualitatem non conseruet, non tamen, quod ad ipsum attinet subiectum, ad interitum & abolitionem transire, ad nihilum redactum. Quatuor enim circa vaporem considerantur, humidum, frigidum, graue, quantitas. Ex his quæcumque igni contraria sunt, vi præualentis conficiuntur & è medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum si in igni versetur, tale permanet.*

Vita est vapor. Ad hanc Aquilæ, Symmach. & Theod. versionem respexit S. Iacobus in Epist. cap. 15. dicens: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, & deinde exterminabitur.* Vide ibi dicta. Hinc & Psalm. 77. 38. vbi nos habemus: *Defecerunt in vanitate dies eorum*; Chald. vertit: *Consumpti sunt dies vitæ vestræ tamquam vapor oris in hyeme.* Igitur sicut fumus & vapor quò altiùs ascendit, eò fit tenuior, citiùsque euanescit, sic homo quò ad altiores honores & plures vitæ annos prouehitur, eò citius abit & emoritur.

Res vanæ similes ciphræ. Significat ergo hæc gnome, nihil sub cælo esse solidum, nihil stabile, nihil durabile; sed omnia esse inania, inconstantia, mutationi perpetuæ obnoxia, breuia, caduca, circulantia, in orbem euntia & abeuntia: Quare similia esse ciphræ o, inquit Arias Mont. quæ si à numero solido separetur, nil efficit, nec numerus est, sed inanis exilisque circulus: sic enim omnia sub cælo per se nudè spectata, inania sunt, paruique, imò nullius valoris & pretij. Rursum quò magis ciphram solam multiplicas, eò inaniùs plura inania coaceruas, quid enim efficiunt, aut significant oooooo? vtique nihil. Sic pariter quò plures opes, honores, ceterasque res vanas coaceruas, eò inanior & vanior, ac vano superbiæ vento fastuque turgidior efficeris. At sicut ciphra addito numero solido eum adauget, v. g. si ciphræ o præfigas 2. efficis viginti, si 3. triginta, si 6. sexaginta, si 9. nonaginta: sic pariter si vanitas veritati adhæreat & copuletur, id est, si homo Deo se iungat, & ad eius honorem opes in se vanas coaceruet, & expendat, efficiet actus nobiles charitatis, eleemosynæ, ceterarumque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, sibi salutem æternam conciliabit. Denique sicut ciphræ or-

A dine collocatæ, quò loco situque vno remotiores sunt à numero solido, eò in decuplum immediatè præcedentem adaugent. Vnde o additum 2. eum adauget in decuplum; nam 20. faciunt viginti, quæ sunt decuplum binarij: si deinde secundum o subnectas viginti, augebis in decuplum; nam 200. faciunt ducenta, quæ sunt decuplum vicenarij: si vlterius tertium o subiungas, ducenta augebis in decuplum: Nam 2000. faciunt duo millia, quæ sunt decuplum ducentorum. Insuper si quartam ciphram o tribus præcedentibus annectas, augebis duo millia in decuplum: nam 20000. faciunt viginti millia, quæ sunt decuplum duorum millium: si quintam ciphram o ordine consequenti addas, facies ducenta millia, quę sunt decuplum viginti millium, & ita consequenter. Sic pariter quò plura tem-

B perantiæ, patientiæ, fortitudinis ac præsertim humilitatis & charitatis opera vitæ tuæ in se vanæ, attexis, eò maioribus gratiæ & gloriæ incrementis merita & coronam tuam adauges: ac præcipuè quò à numero solido, id est à Deo per crebros magisque demissos actus humilitatis te elongas, & profundiùs in abyssum tuæ vilitatis descendis, eò tuum, tuorumque operum & virtutum valorem & pretium maioribus, & quasi decuplatis lucris apud Deum intendis, ac indies prioribus meritis longè augustiora accumulas. Vnde Arias Montanus censet Ecclesiasten Heb. dici *coheleth*, id est collectorem, quòd Arithmeticè vanitates rerum singularum, adiectâ ciphrâ o. putà hoc lemmate: *Vanitas vanitatum*, enumeret. *Vbi putatis*, inquit Hugo Victor. *mens erat huius hominis, cùm hæc diceret? Homo erat, sed super hominem erat in claritate insolita* (lucis diuinæ) &c. *In hanc igitur iste supra omnia caduca*

C *& transitoria mente raptus, vidit vniuersorum nihil esse quod maneat, & quasi stupore nouæ huius atque insolitæ visionis territus, exclamauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Vniuersitatem enim intuebatur, & totam vanitati subiectam, eiusq. vanitatem omnium vanitatum vanitatem, id est omnem vanitatem in se continentem, quasi genus omnium generum* (*eò quòd omnia in se rerum genera contineat*) *appellauit. Omnia enim vanitas, & ex omnibus vniuersitas, & vniuersa vanitas.*

Aduertite ergo, ô filij Adæ, audite Salomonem, & Salomonis parentem Dauidem regem intonantem: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Psalm. 4. vt quid diligitis & ambitis opes, honores & delicias terrenas, quæ vanæ sunt & mendaces, imò ipsis-

D sima vanitas & mendacium: illicò enim euanescunt, & sui amatores in æterna gehennæ incendia detrudunt. Vt quid non ambitis opes & honores cælestes, quæ in æternum durant, & vos perpetuâ felicitate beabunt? vt quid seruitis mũdo vano & fallaci? quænam hæc amentia? vt quid non seruitis Deo vero & fideli in promissis? Mundus enim est vanitas vanitatum & omnia vanitas: Deus est veritas veritatum & omnia veritas. *Mundus est vanitas. Deus veritas.*

Ratio à priori est, quòd Deus solus sit ipsum esse per essentiam, id est essentiæ pelagus immensum, solidissimum, æternum, independens, immutabile, optimum, sapientissimum, perfectissimum quaquauersum per omnes entis *Ratio à priori.*

gradus

gradus & species. Ceteræ verò res omnes à Deo creatæ, ac præsertim sublunares, esse ab eo participant diminutum, dependens, instabile, temporale, caducum, vmbraticum, mutabile, miserum, errans, imperfectum. In Deo ergo solo est veritas essendi, in creaturis verò vmbra dumtaxat & vanitas essendi. Vnde Deus ait Exodi 3.14. *Ego sum qui sum*, siue *ego sum Iehoua*. Vide quæ ibi hac de re fusè dixi; vbi ostendi, quòd sicut Dei nomen est *ens*, vel *qui est*, sic creaturæ nomen est, *non ens, non sum*.

Quocirca S. Athanas. in Synopsi sacræ Script. asserit: *Hunc librum quosuis instruere ad pietatem, & vniuersa transcendere, atque hortari vt æternorum memoriam seruemus, & sciamus futurum aliquando vt mundus hic præsens finiatur*. Additque hoc libro *confutari vanam & aberrantem Ægyptiorum philosophiam. Videtur ergo*, inquit, *in hoc libro de naturali philosophari theoria*, &c. *Deijcit etiam Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate, dicens: Qui obseruat ventum non seret.*

Obiectio. Obiiciebant hæretici initio citatæ Ecclesiastæ, quòd videatur hîc criminari & damnare vanitatis omnes creaturas, cùm tamen ipsæ à Deo vero & bono veræ & bonæ creatæ sint. Vnde occasionem sumpsere Manichæi dicendi, creaturas corporeas esse vanas & malas, ac à Deo malo creatas. *Resp. Primò.* Respondeo primò, planè & genuinè, creaturas in se veras quidem & bonas esse, sed si cum Deo creatore comparentur, vanas esse & vmbraticas. Infinitis enim partibus à Deo superantur; sicut vmbram suam in immensum superat sol. Vnde Nyssen. *Huc*, inquit, *tendit vox Ecclesiastæ, non oportere ad hanc sensilem intueri vitam, quæ si conferatur cum ea, quæ verè est vita, non est, nec potest subsistere*. Et S. Hieron. *Aspiciens*, inquit, *elementa & rerum multiplicium varietatem, admiror quidem corporum multitudinem, sed recogitans omnia transire, & suo fine senescere, solumq́; Deum idem semper esse quòd fuerit, cogor non semel, sed bis dicere: Vanitas vanitatum & omnia vanitas*. Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 1. 12. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas. In comparatione etenim æternorum bonorum vana sunt omnia, etiam bona temporalia; quicquid enim in hoc sæculo lætum, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profectò est; quia difficilè habetur, & citò amittitur. Repentè quidem alta sæculi corruunt, pulchra transeunt, læta & prospera euanescunt. Nam cum stare in his floribus mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur, aut festinâ, & omnia deturbante morte concluditur. Vana ergo sunt gaudia sæculi, quæ quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos citò transeundo decipiunt. Dicat ergo Propheta Samuel: Nolite declinare post vana, quæ non proderunt vobis, quasi dicat: stultè appetuntur bona sæculi, quæ ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri.*

Secundò. Respondet secundò S. Chrysostomus ad illud Ephes. 4. *In vanitate sensus*, homil. 12. non tam creaturas esse vanas, quàm vana hominum studia, quæ in iis plus æquo desudant, nec eas ad debitum finem referunt: *Quæ*, inquit, *à Deo facta non sunt, sed nostri opificij. Cælum non est vanum, neque terra, neque sol, neque ipsum corpus nostrum. Absit hoc: sed quid vanum est? Plantaui mihi vineas, constitui mihi cantores, coaceruaui aurum & argentum*, &c. Eleganter verò addit: *Rerum tuetur na-*

A *turas solidas, & in bono constantes: humanas verò deprauatæ nostræ naturæ artes & inuentiones suggillat, quæ non solùm animos nostros, sed creaturas ipsas corrumpunt & deprauant.*

Tertiò respondet S. Athanas. in Synopsi, non hic damnari creaturas, sed concupiscentiæ circa eas vanitatem & inconstantiam, præsertim dum in iis vltimum suum finem, omneque bonum & felicitatem Deo posthabito collocant: *Non*, inquit, *vt creaturam criminaretur, sed vt æterna côtemplatus, temporariorum desideriorum admoneret esse vanitatem*. *Tertiò.* Quocirca Olympiod. non simpliciter *vanitatem*, sed *vanitatem vanitatum* dictam esse censet *vt manifestè nos doceret voluptatem hominum, quæ circa mundana versatur, vanitatem esse*. Idemque in præfatione: *Vt consilia*, inquit, *hominum reprehendat, qui in hoc mundo spem suam collocasse videtur*. Thaumat. verò in sua paraphrasi patheticè exclamat:
B *Quam vana & inutilia sunt omnium ea hominum negotia & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur?*

Hoc est quod ait S. August. lib. de vera relig. cap. 21. *Nisi sunt vanitates, non erunt alia vanitas*. Idque explicat exemplo arundinis in aquâ immersæ, quæ cùm appareat fracta, nulla est arundinis peruersitas, sed vel iudicij, vel visus deceptio fractam opinantis: sic sanè non est vanitas aut peruersitas rei visibilis, quòd ad speciem fulgeat, sed animi carnalis & praui, qui illi totum se mancipat, illaque contra Dei legem voluntatemque vtitur & abutitur.

Accedit Vatabl. *Vna sententia*, inquit, *damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quàm in Deo ponunt*. Et mox: *Non hic damnantur creaturæ Dei, sed prauus affectus & cupiditas hominum, qui non*
C *sumus contenti præsentibus istis creaturis Dei, & earum vsu, sed semper anxij sollicitiq́; cumulare diuitias, honores, gloriam, famam quasi perpetuo hic victuri, fastiditis interim illis quæ adsunt, & alia ex aliis semper affectantes. Hæc est enim summa vanitas & miseria, se vsu bonorum præsentium fraudare, & frustra affligi de futuris.*

Hæc de gnome ista summatim dicta sint; Nûc singula eius verba ad bilâcem reuocemus, & penitius libremus & expendamus.

VANITAS VANITATVM] Caietanus vertit: *vanitas, vanitates: Salomon enim*, inquit, *subiungit introducendo nunc aliquam vanitatem, nunc multas vanitates simul, nusquam verò introducit vnam aliquam vanitatem excessiuam, quam appellet vanitas vanitatum*. q. d. In omnibus rebus est vanitas, imò non vna vanitas, sed multæ vanitates in eas
D confluunt. Verùm longè melius Noster, Septuag. Chaldæus, Syrus, Arabicus, ceterique omnes vertunt per regimen genitiui *vanitas vanitatum*, quod Primò Gratian. de Pœnitentia distinct. 2. cap. finali in calce, per vanitatem accipiens mutabilitatem, exponit. q. d. Vanitas mutabilitatis, & mutationum continuatum est in rebus omnibus: omnes enim sunt in continuo motu, fluxu & permutatione, numquam in statu & requie. Audi Gratianum: *Hinc etiam*, ait, *Ecclesiastes: Cuncta quæ sub sole fiunt, id est, quæ temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, quæ omni creaturæ ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt, esse dicuntur.* *Vanitas vanitatum quid? Prima expositio.*

Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed arctior. Nam præter mutabilitatem multæ aliæ ſunt vanitates in rebus.

Secundò.

Secundò, alij exponunt, q.d. Mundus hic eſt vanitas vanitatum, hoc eſt vniuerſitas & complexio omnium vanitatum: conflatur enim ex ſingulis ſingularum rerum vanitatibus: ita Hugo Victor. quem audi: *Tantùm eleuatur Canticum Canticorum à Cantico, quantùm canticum à verbo, & deinceps verbum à ſilentio: & tantùm ſæculorum ſæculum à ſæculo, quantùm ſæculum ſolùm à momento, vel item momentum à nihilo: Similiq; progreſſione hic per contrarium facta, tanto vanitas vanitatum deterior eſt à ſimplici vanitate, quantò ſimplex vanitas ab eſſentia ſolida & permanente. Sic per inculcationem legi poteſt ſententia: Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum & omnia vanitas, vt in omnibus omnimoda vanitas exprimatur, & ex omnibus ſumma quædam confici intelligatur, quæ omnem contineat vanitatem; vt quaſi ſingula quæque per ſe vanitas ſint, & vniuerſitas ex omnibus collecta, ſit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum, cùm opera ſua compleret Deus, vnumquodque opus per ſe bonum dicitur, & nouiſſimè vniuerſitas, perfectis omnibus valde bona nominatur.*

Tertiò & genuina.

Tertiò & genuinè, cum dicit Salomon *vanitas vanitatum*, eſt Hebraiſmus, ſignificans vanitatis præeminentiam & ſummitatem. Hebræi enim cùm quid præcellens, & ſummum in aliquo genere ſignificare volunt, illud congeminant per regimen genitiui, vt cùm dicitur, Canticum canticorum, hoc eſt carmen excellens, Deus deorũ, Rex regum, Dominus dominantium, cælum cælorum, Sabbatum Sabbatorum, Sanctum Sanctorum, ſæculum ſæculorum, Virgo Virginum, myſterium myſteriorum, ſeu Sacramentum Sacramentorum, Græcè apud Dionyſium Cæleſtis Hier. cap. 3. τελετὴ τελετῶν, putà Euchariſtia. Dicitur ergo *vanitas vanitatum*, id eſt ſumma, maxima, pleniſſima, vaniſſima vanitas, ſcilicet eſt mundus hic ſublunaris, ſiue res omnes terrenæ. Audi Nyſſenum hìc homil. 1. *Dicitur*, inquit, *vanitas vanitatum, id eſt exuperans in vanitate; perinde ac ſi quis dicat, mortuo magis mortuum, & inanimo magis inanimum: ita etiam vanitas vanitatum, oſtendit inſeparabilem in vanitate exuperationem.* Vnde inferiùs homines vana ſectantes comparat pueris facientibus domos in arena, quæ mox arenâ corruente corruunt: *Hoc eſt*, inquit, *humana vita, arena eſt ambitio, arena eſt potentia, arena diuitiæ, arena eſt quicquid eſt ex iis, quibus magno ſtudio per carnem fruimur, in quibus, vt quæ minimè valeant ſubſiſtere, vanæ laborantes infantiles animæ, & in vnoquoque eorum multos labores tolerantes, ſi ſolum arenæ locum reliquerint, quæ in carne, inquam, tranſigitur vitam, tunc agnoſcent, quàm in hac re vanum poſuerint ſtudium. Nam cùm vita materiali ſimul manet delectatio: ſecum autem nihil trahunt præter ſolam conſcientiam.*

Audi S. Chryſ. homil. 55. ad Popul. Antioch. *Vanitas vanitatum non ſimpliciter vanitas, ſed per excellentiam. Salomoni quæſo credamus, & res apprehendamus, in quibus non eſt vanitas, vbi veritas, vbi cuncta firma ſunt atque ſtabilia, vbi ſunt omnia ſupra petram ædificata, vbi ſenectus non eſt, nec tranſitus.* Idem Chryſoſt. in Pſalm. 4. *Quis eſt adeò excors, vt quærat nomina, quæ rebus deſtituuntur? & perſequatur inania, quæ oportet fugere? Nónne omnia mentiuntur & decipiunt? Ideo dixit Eccleſiaſtes; Omnia vanitas.*

Salomon de ſe in tertia perſona loquitur, cur?

DIXIT ECCLESIASTES] Loquitur Salomon de ſe quaſi de tertia perſona: Primò, vt ſignificet primarium auctorem libri eſſe Spiritum ſanctũ; qua ratione Balaam de ſe ait: *Dixit auditor ſermonum Dei.* Numer. 24. 3. & S. Ioannes c. 21. v. 7. ait de ſe: *Hic eſt diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus.* Secundò, id facit modeſtiæ & humilitatis ergô, qua de cauſa S. Paulus de ſe quaſi de alio ait: *Scio hominem in Chriſto raptum in Paradiſum.* 2. Cor. 12. 2. Tertiò, vt res adeo ingentes, ſalutiferas & admirabiles, obuias tamen, & quæ quotidie in oculos occurrunt, ſed præ hominum ſtupore nõ aduertuntur, quaſi de longinquo oſtendat. Ita Hugo Victor. & Bonauent.

Omnia vanitas quid?

ET OMNIA VANITAS] In Hebr. non eſt τὸ &, ſed ſubintelligitur à noſtro, Septuag. & aliis. Hebræa ergo ſic habent: *vanitas vanitatum omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas*.

Prima explicatio.

Primò genuinè hanc gnomen de vniuerſo, ſiue mundo, præſertim ſublunari cum Chaldæo ſic exponas collectiuè, q.d. Vniuerſum hoc quod oculis circumluſtro, cum tota rerum ſuarum congerie, eſt *vanitas vanitatum*, id eſt ſumma & extrema (vt vertit Vatabl.) vanitas *& omnia*, quæ in ea exiſtunt, ſunt *vanitas*, id eſt mera, nuda, pura, integra vanitas. Sic enim non decreſcit, ſed potiùs accreſcit vis & neruus ſententiæ per τὸ *omnia vanitas*: tum quia τὸ *omnia* ſignificat nullam planè rem in mundo eſſe expertem, ſed plenam vanitatis: quis enim excipiat, dicatque, mundus quidem eſt vanitas vanitatum, id eſt, refertus variis vanitatibus; at non ſingula quæ in eo ſunt, vana; occurrit illudque confutat, dicendo, imò ſingula & omnia quæ in eo ſunt, vanitas: tum quia τὸ *vanitas* idem eſt, quod mera, imò ipſiſſima vanitas, hoc eſt vaniſſima vanitas. Vnde ex Chald. vertunt Reg. *omnino vanitas.*

Secundò, poteſt hæc gnome accipi diſtributiuè, & adaptari ſingulis rebus mundi. q. d. Non tantùm totus mundus, ſed & ſingulæ partes, imò ſingulæ res mundi ſunt *vanitas vanitatum*, id eſt vaniſſimæ: *& omnia* quæ in eis ſunt, id eſt, omnia earum accidentia, dotes, formæ, ſpecies & qualitates ſunt mera *vanitas*.

Vnde poſſet ex Hebræo ſic verti: *vanitas vanitatum omnis vanitas*, ſicque exponi per metatheſin, quaſi dicat, *omnis vanitas*, id eſt, omnis res mundi in ſe vana eſt *vanitas vanitatum*, id eſt, pleniſſima vanitatibus.

Igitur ſicut Xerxes ex ſublimi ſpecula contemplans ſuum exercitum, qui continebat ad decies ſepties centena millia hominum, illachrymans dixit: *Poſt centum annos nemo ex his omnibus in vita ſuperſtes erit*: ſic Salomon ex alto felicitatis ſuæ, aut potiùs ſapientiæ ſolio deſpiciens mundum hunc ſublunarem, & omnia quæ in eo ſunt, videnſque eorum vanitatem exclamat, & toti mundo, imò ſæculis omnibus inclamat: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* O miſeri vanique mortales, vt quid vanis inhiatis & intabeſcitis, vt quid vanis incubando cum vanitate euaneſcitis? Nónne vides, ô homo, nònne ſentis, nónne manu

tangis

tangis res omnes esse vanas, fugaces, fallaces? Quænam ergo dementia illas tanto ardore prosequi, illis tanto affectu adhærere, illis inniti? cùm nihil sit in eis solidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immensam animi eius capacitatem & desiderium exsatiare valeat. Esto enim res omnes bonæ, & consequenter veræ, à Deo bono & vero createę sint, tamen in se & ex se non bonæ nec veræ, sed malæ & vanæ sunt, quia ex se nihil sunt, ideoque in nihilum procliues: continuâ enim declinatione deuergũt, vt in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, reuoluantur & relabantur. A Deo ergo habent quòd bonæ, quòd verę sunt: quia omne suum esse, omnem essentiam & existentiam à Deo acceperunt. Hæc rursum multa vanitate permista est: ideoque Salomon in hac gnome *τὸ vanitas*, **iterat, triplicat**, imò quintu- B plicat: quinquies enim repetit nomen vanitatis, vt multiplicem & quasi innumeram creaturarum vanitatem demonstret: quia enim ipsæ à Deo hauserunt esse participatum, imminutum, limitatum, modicũ & remotum, præsertim quæ sublunares & terrestres sunt; hinc illud habent assiduo motui, agitationi, alterationi, defectui, miseriæ, interitui obnoxium, ideoque vanum & quasi vmbraticum, aut nullum præ Deo, qui est plena & omnimoda entitas, veritas, stabilitas, beatitudo & perfectio, ac præ, Dei cultu, felicitate, & rebus æternis, quæ Dei veritatem & felicitatem participant. Hoc est, quod ait Apostol. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ* C *filiorum Dei.* Quocirca hæc propositio: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, cum sit generalis, vera est in rebus & obiectis tam lætis, quàm malis & tristibus. Hæc enim, æquè vt illa, sunt vana, id est exilia & breuia præ Deo, præ æternis gaudiis & pœnis. Salomon tamen priùs dumtaxat in sequentibus prosequitur; proposito enim hoc quasi libri themate: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*; Illud deinde ex singularum rerum inductione demonstrat, scilicet ex vanitate & circulatione ventorum, solis, fluminum, & fusissimè rerum humanarum; ac post singulas sæpè iterat suum thema, suamque conclusionem perurget: *Vanitas* ergo *vanitatum & omnia vanitas*. Subinde tamen eam reticet, & lectori inferendam relinquit. Hinc.

Vanitas vanitatum est homo: cur.

Tertiò, hæc gnome appropriari potest homi- D ni, propter quem totus hic mundus, & omnia hæc vana creata sunt, quique paruus quidam est mundus, imò ad hominem solùm eam arctat Chald. Caietan. & alij q. d. Homo est vanitas vanitatum, id est vniuersitas vanitatis, & omnia quæ in homine existunt, sunt mera & inanissima vanitas. Quid ergo est homo? est microcosmus vanitatum, est epitome & compendium vanitatum omnium, quæ per res ceteras sparsæ & distributæ sunt. Hoc autem à Patre Dauide didicerat Salomon, qui Psal. 38. 6. quò hic alludit Salomon, ait: *Ecce mensurabiles posuisti dies meos: & substantia mea tamquam nihilum ante te. Verumtamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Verumtamen in imagine* instar vmbræ & vmbraticæ imaginis) *pertransit homo.* Homo ergo est *vniuersa va-*

A *nitas, si viuens multò magis mortuus*, (ait S. Hieronymus.) quia sicut rerum omnium essentiam, sic & vanitatem in se comprehendit: nam subit iniurias corruptibilitatis, vt res inanimatæ: necessitatem nutritionis, accretionis, mortis, cum viuentibus: sensibilium affectionum & patibilium alternationem qualitatum cum sentientibus: alternationem cogitationum voluntatum, studiorum, consiliorum cum Angelis; at insuper peccatorum quæ nefanda, & cum natura pugnantia sunt, atrocitati; vt de morbis & ærumnis sileam, quibus supra animalia cuncta obnoxius est homo, vt docent medici, & naturalis historiæ Scriptores, & qui deplorant lapsi hominis calamitates. Ita noster Lorinus, & alij passim ex S. Gregor. homil 29. in Euang. *Omnis creaturæ*, inquit S. Gregorius, *aliquid habet homo. Habet nam-* B *que commune esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura est homo. Omni ergo creaturæ prædicatur Euangelium, cum soli homini prædicatur.* Hinc à Dauide & Salomone idem didicere & docuere Philosophi. Antistrophæ ergo Salomoni sunt hæ eorum sententiæ. Persij: *O curas hominum ô quantum est in rebus inane!* Aristotelis, qui rogatus quid esset homo, sic eum definiuisse fertur. *Homo est vanitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina, reliquum verò pituita & bilis* Alius: *Homo est mancipium mortis, viator transiens.* Sophoclis in Aiace: *Video*, ait, *nos nihil aliud esse nisi simulacra, quotquot viuimus, aut tenuem vmbram.* Theognis: *Delectare*, ait, *anime mi, mox alij erunt* C *viri, ego verò terra nigra ero.* Pindari: σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, id est, *vmbræ somnium est homo.* Philosophus quidam rogatus quid esset mundus? respondit: *Mundus est scrinium dolorum, schola vanitatis, forum impostorum.* Zeno Imperator audita suorum clade fugiens exclamauit: *Ludibrium Dei est homo.* Etenim vt ait Plautus: *Dij nos quasi pilas, homines habent.* Plinius scribit Appellem pinxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab ortu ad occasum, quia instar fulguris illicò vbique victor in triumphis gloriosus apparuit, & mox veneno & morte victus, velut inglorius disparuit. Vnde Iuuenalis de eius sepulchro Satyra 10.

Gnome Philosoph. de vanitate. Græcorum.

Latinorum.

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur,
Quantula sint hominum corpuscula. D

Trismegisti: *Exue vestem* (corpus) *corruptionis vinculum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertibile, velamen opacum.* Seneca consolat. ad Martiam c. 11. *Quid est homo? imbecillimum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigẽs, & ad omnem fortunæ contumeliam proiectum.* Idem in Prouerb. *Homo vitæ commodatus, non donatus est.* Idem Præfat. in lib. 1. Natural. quæst. *Hoc est punctum, inquit, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur. O quàm ridiculi sunt mortalium termini?* imò quàm ridiculi sunt mortalium puncto inhiantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò altiora explorantem, modò à lateribus affusum,* libebit,

libelit dicere: It nigrum campis agmen,formicarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis, minima etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt,in quorum possessionem animus admittitur;at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Et post nonnulla: *Illic incipit Deum nosse: Quid est Deus? mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum,& quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet.* Hoc illi Platonicè.

Arabum Prouerbium est: *Homo est filius defectus*, id est deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax*,id est vanus, deficiens,fallax, errans,& ad mentiendum procliuis. Psal 115.11.

Democritus semper ridebat, Heraclitus semper flebat hominum vanitatem. Denique Democritus quoties domo egrediés in publicum prodibat, semper ridebat; Heraclitus verò semper flebat. Rogati cur? responderunt se ridere & flere vanitatem mundi, vanasque hominum occupationes, curas & studia. Alteri enim omnia quæ agimus miseria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S.Hieron. in Epitaphio S.Paulæ: *O mortalium fragilis & caduca natura! & nisi Christi fides nos extollat ad cælum,& æternitas animæ promittatur,cum bestiis ac iumentis corporum vna conditio est, idem occubitus iusto & impio.* Et alibi: *Sine Christo vanum omne quod viuimus.*

Quæres,quæ & quot in mundo rebusque omnibus creatis sunt vanitates? Respondetur esse multas & penè innumeras, sed illustriores ceteris esse duodecim, contrarias totidem veritatibus, verisque bonis in Deo & cælo existentibus, quæ inspectores mouent ad sui contemptum & Dei amorem.

Vanitates mundi duodecim. Prima. Prima est, exiguitas: nimirum quòd omnis creatura & creata voluptas sit modica. Omnis enim creatura modicum esse accipit à Deo, ac consequenter modicum bonum: bonum enim esse ipsum consequitur, estque propriè passio entis. Quantum ergo est ens, tantum est eius bonum, non maius, non minus. Huic opponitur immensitas Dei,omniumque eius bonorum,quæ profluit ex immensitate essentiæ diuinæ. Sperne ergo honorem modicum, quem tibi homines, qui sunt quasi formicæ terræ,tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem suum,qui est immensus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad spatium gutturis dumtaxat, quæ vix est vnius digiti, se extendunt, & fruere Deo, qui est mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & posside regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ & aquæ (& omnium quæ in eo sunt) ita sit exiguus, vt comparatus cum toto mundo, cum illo eamdem proportionem habeat quàm vnitas habet ad myriadum vndecim millia,& 623. myriades,vti docui Baruch 3. 25.

Secunda. Secunda est,vilitas:scilicet quòd omnis creata voluptas, præsertim humana & carnalis sit terrea,vilis,& sordida; cum increata quæ est in Deo sit cælestis, sublimis, angelica,diuina. Amas au-

A rum & argentum? scis quid amas? amas terram rubram & albam,ait S.Bernard.amas purpuram, byssum & margaritas? scis quid ames? amas excreméta piscium,concharum & vermium. Amas lautas mensas? scis quid ames? amas cadauera porcorum,vitulorum,anserum,perdicum,&c.Amas puellam? putidum scortum,vel saccum stercorum amas.

Tertia est, insatiabilitas: quòd omnis creata voluptas titillet animam, non satiet, sed irritet, vt alia sine fine concupiscat. Est ergo quasi hydrops, qui quò plus bibit, eò magis sitim acuit, iuxta illud: *Tertia.*

Quò plus sunt potæ,plus sitiuntur aquæ.

B Diuina verò mentem satiat, omneque eius desiderium explet: quia anima creata ad Dei imaginem, Dei est capax: vnde te quæ Deo minor est qualis est omnis creatura, expleri nequit. Audi S.August.in Confess.lib.1.c.1. *Creasti nos Domine ad te,& inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.* Quocirca Athanas. in Synopsi: *Per id*, inquit, *quod ista vanitatem esse dicit, futurorum æternitatem significat*, vt ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta est,breuitas: quòd omnis creata voluptas sit temporalis,caduca momentanea, statimque euanescat; diuina verò perpetua sit & æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui est eius obiectum, auctor & causa.Vnde Psalm.77. v.33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorũ cum festinatione.* Hebr.*cum pauore*.Chald. *cum stupefactione* tantæ festinationis & celeritatis. Lege cap.5.Sapientiæ, vbi impij in inferno volu- *Quarta.*

C ptatum suarum breuitatem serò agnoscentes, deplorant se illi inhiasse,quæ transiit, imò transuolauit vt auis,vt nauis,vt nuntius percurrens,vt fumus, &c.

Quinta est, instabilitas: quòd omnis creata voluptas sit fluxa,nec habeat consistentiam, sed consistat in continuo motu & fluxu. Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ*. Nullam ergo habent constantiam, nisi in perpetua sui agitatione & inconstantia, sunt ergo constans inconstantia: Diuina verò consistat in statu eodem semper & vniformi; qui Deus est constans, stabilis & immutabilis. Venaris opes,delicias, gloriam? venaris ventos, insequeris vmbram, ædificas in arena. Audi Apostolum 1.Corinth.7.29. *Hoc itaque dico, fratres: tempus breue est: reliquum est,vt qui habent* *Quinta.*

D *vxores tamquam non habentes sint, qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent tamquam non gaudentes,& qui vtuntur hoc mundo tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.* In quę verba Theoph. *Commonefacit*, inquit, *figuram appellans,omnes huius mundi res oculos tantùm attingere,oculorumq́, pabulum esse, atque superficiem fluxam, nihil stabile aut subsistens habentem.*

Sexta est, falsitas: quòd nulla creata voluptas sit sincera, pura, mera & liquida,sed multis molestiis,doloribus & amaritudinibus permista. Paras conuiuium? quot dies solicitus es,vt epulas compares, appares, disponas? & quid tandem? Extrema gaudij luctus occupat. In Deo est purum, merumque gaudium, mel sine felle, vinum sine aqua. *Sexta.*

Quocirca terrena omnia plena sunt fuco, quia exterius insignem speciem & pompam præ se ferunt,

ferunt; interiùs verò vacua sunt,& inania:Quare vani & vacui cerebro sunt qui iis inhiant.Sentiunt enim & tacitè dicunt illud,quod est apud Osee cap.8.v.12.*Verumtamen diues effectus sum,inueni idolum mihi.* Diuitiæ enim sunt diuitis idolum,id est numen, sed inane & vanũ.Audi Nyssenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus vsus, quæ magno studio & contentione facta sunt nullo scopo proposito,vt quæ in campo arenoso fiunt ædificia,quæ fit aduersus stellas iaculatio,ventorum venatio,cursoris aduersus suam vmbram decertatio,quando contendit quispiam vmbræ suæ verticem ascendere,& si quid eiusmodi inuenimus in iis,quæ facta sunt temerè,quæ quidem omnia vanitatis verbo subijciuntur.* Denique sic omnia paucis concludit: *Vanitas est res inutilis,vel consilium quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem,*&c.

Septima. Septima est,insensibilitas: quòd omnis creata voluptas animam non peruadat, nec penetret, imò in se nõn attingat, sed tantùm corpus sensusque afficiat, & per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomæ,quæ mox vt tanguntur in fauillam & cinerem abeũt: ac præstigiis magorum & sagarum,quibus Dæmon epulum instruit in specie opiparum,sed reuera falsum,& inane; vnde eo peracto, tam esuriunt,quàm antè.

Audi Solinum Polyhist. capit.44. de Pomis Sodomæ post cæleste eius incendium: *Ad speciem fulgent,* inquit, *mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus fauillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel leui pressa tactu fumum exhalat,& fatiscit in vagum puluerem.* Talis est omnis vana terræ voluptas. Diuina verò voluptas ipsam animam occupat,peruadit & replet. Deus enim solus animæ, hoc est menti & voluntati illabi potest. Vide Hieronym.Plat. de Bono status relig.lib.3.cap.1.*Vanum est,quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti,* ait Guiliel.Paris.tract. de Vniuers.c.52.

Octaua. Octaua est, infidelitas: quòd omnis creatura infidelis sit, sæpeque spem quam promittit non præstet: sic agri vineæ,prata sæpè non præstant fruges,quas in semente promittunt.Deus autem fidelissimus est, promissa sua præstat, imò superat plus dans quàm sit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius,& non respexit in vanitates & insanias falsas.*Psal.39.5.Nam vt dicitur, Psal.101.4.*Defecerunt sicut fumus dies mei.* Vbi eleganter Cassiodorus: *Fumum videmus de flãma quidẽ egredi, sed in auras liquidas tenuissimè dissipari,nec substantia eius manet; quamuis ex corporali incendio generatus esse videatur. Meritò ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos inuolutis ac tertis actionibus decepti homines perdiderunt, quod maximè ad superbiam mundi respicit,quæ quantò plus extollitur,tantò amplius euanescit.*Et Psal.36.2. ab impiorum felicitate auocans,eam ait instar fœni & olerũ subitò exarescere: *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.*Et v.20.eamdem comparans fumo: *Inimici Domini,* ait, *mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.* Quam fumi similitudinem exponit eleganter S. August. *Fumus,* inquit, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum erumpens intumescit: Sed quantò fuerit globus ille grandior,tantò fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata & solidata, sed pendente & inflata & in auras, atque in ventos dilabitur,vt videas ipsam ei obfuisse magnitudinem. Quantò enim plus erectus est,quantò extensus, quantò diffusus vndique in maiorem ambitum, tantò fit exilior & deficiens,& non apparens.*Sed Aug.Nebiens. ex Hebr. vertit: *Sicut pretiosiora arietum consumentur sicut fumus.* Clarius Chald. *Sicut gloria veruecum,*inquit, *qui cibo impinguantur,& finis eorum decollatio: sic impij confundentur, & in fumo gehennæ consumentur.*

Nona est,incertitudo: quòd omnis creaturæ voluptas sit incerta: quàm sunt diuitiæ incertæ, quæ à fure rapi,ab incẽdio comburi, à mari hauriri possunt? Quàm sunt honores incerti?tam incerti quàm homines hominumque voluntates,à quibus pendent.Cùm enim res omnes createæ incertæ sint,nullam certitudinem amanti præstare possunt. At diuina voluptas tam certa est,quàm certus est Deus,cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Psalte: *Auerte oculos meos ne videant vanitatem.*Psal.118.37.vbi Chald. vertit: *Ne videant falsitatem,*vel mendacium quo loco eleganter S.Hilarius rogat; *Quos oculos,& à qua vanitate orat auerti?Orat auerti & animi & corporis oculos; eos scilicet qui in theatralibus ludis captiui incubant,eos qui vestium pretia mirantur; eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat.* Nona.

Decima est, fallacia: nam omnis creatura separabilis est, sæpeque post vnum annum, mensem vel diem,& semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At diuina inseparabilis est. Beati enim in cælo numquam à summo bono,suaque beatitudine auelli, aut separari possũt. Falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Deo,Angelis & sanctis.Ama amicos,qui te numquam amare bonisque omnibus cumulare desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est segeti pulchræ, sed aurugine percussæ,ideoque sterili & siccæ de qua Virgil.1. Georg. Decima.

illos, scilicet agricolas,
Expectata seges vanis elusit aristis.

Vnde Seneca Epist.80. *Omnium iustorum,*inquit, *personata felicitas est.Contemno illos,si despoliaueris.* Et Neruosius epist.115. *Miramur,* ait, *parietes tenui marmore inductos, cùm sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus;scimus enim sub auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur, omnium istorum,quos incedere alios vides, bracteata felicitas est. Inspice & disces,sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.*

Et S.Chrysost.in illud Psalm.4. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hic,* inquit, *& idololatriam & flagitiosam vitam videtur exprimere. Vanum enim dicitur illud, quod est inane, cùm nomen quidem fuerit, res non fuerit. Sic apud Gentiles multa quidem Deorum nomina, res verò nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen est diuitiarum, res nullo modo; nomen Principatus, & remanet nudum & exile nomen. Quis enim adeò vecors est,vt nomina quærat,quæ rebus destituuntur;& inania persequatur quæ fugere oporteat?* Hoc est illud

illud Psal.61.10. *Vani filij hominum, mendaces in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Hebrea habent: *Mendacium filij viri.* Chald. *Nihil hominum filij: mendacium viri filij,* id est viri principes, vel felicissimi hominum, neque vnus tantùm, sed in *idipsum* simul omnes, omnia humana adeò vana sunt, vt *de vanitate,* id est præ vanitate *decipiant,* id est fallaciora & mendaciora se ostendant. q.d. Si in vna lance bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnates & principes, qui felicissimi videntur in altera verò colloces vanitatem, hæc vanitatis lanx illi Principum præponderabit. q.d. Omnes Principes, omnis eorum felicitas & gloria ipsa vanitate est leuior, vanior & inanior.

Vndecima.

Vndecima est, infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma est. Amas mulierem pulchram? morbo ecce corripitur, deflorescit, decoloratur, fit turpis, putida, fœda. Amas Deum? incorruptibilis est, immortalis, sanissimus, qui suos sanctos sanissimos perpetuò vegetos, iuuenes & florentes efficit; iuxta illud Malach.4.2. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.* Omnis ergo mundi gloria est velut puerorum pappus (putà carduorum flos & lanugo) qui cum suo ortu canescit, senescit (vnde & senecio vocatur) vanescit: ad minimum enim auræ motum in tenues villos, floccosque volantes abit.

Duodecima.

Duodecima est, pernicies: creata enim voluptas noxia est & exitialis, ducitque ad dolores præsentes & æternos: at voluptas diuina vtilissima est & salutifera, ducitque ad gaudia sempiterna. Ergo creatas *sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Dicito cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere nõ emo. Delectare in Domino:* quia *delectationes in dextera eius vsque in finem.* Vide dicta Isaiæ 24.10. ad illa: *Attrita est ciuitas vanitatis:*

Plura vide apud Didacum Stellam, & Innocent.III. Pont. libr. de Vanitate & contemptu mundi, Hugonem Victor. Hugon. Cardin. Bonauent. Dion. Carthus. & Titelmannum in hanc Salomonis gnomen.

Vanitatis exempla.

Vis huius sententiæ & harum vanitatum exempla? Accipe apposita & pathetica. Primus in theatrũ vanitatis mundi prodeat Gilimer Wandalorum rex, ęquè ac Salomon Hebræorum, qui à Belissario victus, captus, & in triumphum ductus est. de quo audi Procopium lib.2. de Bello Wandal. *Erat autem intra triumphi captiuos Gilimer ipse, purpuream quamdam vestem humeros amictus, vnà cum omnibus consanguineis ac Wandalis, quòd proceritate corporum & pulchritudine præstarent. Postquam verò Gilimer in hippodromo constitit, ac Imperatorem in alta sede constitutum, populumq́ circumstantem conspexit, ac demum seipsum in quod fatum peruenerit, considerasset, neque fleuit, neque aliter conquestus est, tantùm illud Hebræorum voluminum memorauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Nec mora, ipse pariter & Belissarius iussi ab his, qui Imperatoriam purpuram sustinebant, Iustinianum supplices adorauerunt.* Sed & ipse Belissarius eiusdem vanitatis factus est speculum & præco, cùm post tot tantasque victorias & triumphos, iussu Theodoræ Imper. violentas manus iniiciens in S. Syluerium Pontif. iustâ numinis vindictâ eò miseriarum redactus est, vt excæcatus & bonis exutus stipem mendicare coactus sit, ac dicere: *Da obolum Belissario, quem extulit virtus, cæcauit inuidia:* Vti ex Volater. Crinito, Pontano, & aliis narrat Baronius tom.7. anno Christi 561.

Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludouico patre nepos, qui Lotharingiæ nomen dedit, cùm ipsa priùs Austrasia diceretur, imperio quindecim annis iustè & piè administrato, recordatus sermonis, quem Ludouicus ipsius pater moriens habuerat de mundi vanitate, quam scilicet ipse quoque experiendo cognorat, humana omnia deserere constituit, atque ex illis imperij fluctibus in portum se religiosæ quietis recipere. Quamobrem mirante toto orbe terrarum in Pruniacensi monasterio se conclusit, vbi reliquam vitã transegit in paupertate & obedientia, regno priùs inter tres filios diuiso. Contigit hoc anno Domini 855. atque eodem vitam religiosam cum pia morte commutauit. Laudatus inuenitur à Rabano lib. de Anima, & ab Angelomo Præfat. in Cant. Ita ex Regione Baronius anno Domini 855. & Hiero. Platus lib.2. de Bono status relig. c.26.

Fulgentius Romam veniens anno Domini 500. cùm videret Theodorici regis aulã & Romanæ Curiæ gloriam: *Quàm speciosa,* inquit, *potest esse Ierusalem cælestis, si sic fulget Roma terrestris! Et si in hoc seculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor & gloria præstabitur sanctis contemplantibus veritatem?* Ita habet eius vita apud Surium 1. Ianuarij.

Sancto Benedicto mundi vanitas & exilitas, Dei verò veritas & maiestas in raptu hoc schemate à Deo ostensa est, vti narrat S. Gregor. li.2. Dialog. cap.36. *Noctu,* ait, *ad fenestram stans & omnipotentem Deũ deprecans, subitò intempesta noctis hora respiciens, vidit fusam lucem desuper cũctas noctis tenebras effugasse, tantoq́ splendore clarescere, vt diẽ vinceret lux illa, quæ in tenebris radiasset. Mira autem res in hac speculatione secuta est; quia sicut pòst ipse narrauit, omnis etiam mundus velut sub vno solis radio collectus, ante oculos eius adductus est. Qui venerabilis pater, dum intentam oculorum aciem in hoc splendore coruscæ lucis infigeret, vidit Germani Capuani Episcopi animã in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri.* Causamque & modum huius visionis subiicit S. Gregorius dicens: *Quia animæ videnti Deum angusta est omnis creatura. Quamlibet etenim parum de luce creatoris aspexerit, breue ei fit omne quod creatum est; quia ipsa luce visionis intima mentis laxatur sinus, tantumque expanditur in Deo, vt superior existat mundo: fit verò ipsa videntis anima etiam super semetipsam. Cumque in Deo lumine rapitur super se, in interioribus ampliatur; & dum sub se conspicit, exaltata comprehendit, quàm breue sit, quod comprehendere humiliata non poterat.*

Sic S. Franciscus in oratione raptus mente in Deum, & corpore in aëre pendulus aiebat: *Quis ego sum Domine, quis tu? ego abyssus vanitatis, ignorantiæ, malitiæ & nihili; tu abyssus veritatis, sapientiæ, bonitatis & rerum omnium. Deus ergo meus & omnia.* Igitur sicut se habet vanitas ad veritatem, radius ad solem, gutta ad mare, vapor ad terram, vmbra ad corpus, punctum ad totum vniuersum; sic se habet mũdus ad Deum. Quid

ergo

ergo tu, ô homo, es ad Deum, qui huius mundi & vniuersi non es millesima, nec multorum millionum millesies millesima pars & portio? ait S. Chrysost.

S. Saluius Episcopus vitâ functus raptusque in cælum, cùm ibi Beatorum gaudia contemplatus esset, Dei iussu remissus ad corpus, quasi ex graui somno experrectus, conuocatis omnibus exclamauit: *Audite, ô dilectissimi, & intelligite, quia nihil est, quod cernitis in hoc mundo, sed sunt iuxta id quod Salomon Propheta cecinit: Omnia vanitas. Felix est, qui ea agere potest in sæculo, vt gloriam Dei mereatur in cælo.* Quocirca vitam deinceps in magna sanctitate instituit, in eaque cursum feliciter consummauit, vti fusè narrat oculatus & auritus testis Gregor. Turon. lib. 7. Histor. c. 1.

Gnomen hanc Salomonis crebrò vsurpabat S. Dominicus: quare vbique priuatim & publicè magna libertate & spiritu omnes, etiam magnates ad sæculi contemptum, & ad Christi amorem excitabat: ita habet eius vita. Eum imitentur omnes religiosi.

Noster Thomas Theodidactos lib. 1. de Imitatione Christi capit. 1. *Vanitas vanitatum,* inquit, *& omnia vanitas, præter amare Deum & illi soli seruire. Ista est summa Sapientia, per contemptum mundi tendere ad cælestia regna. Vanitas igitur est diuitias perituras quærere, & in illis sperare. Vanitas quoque est honores ambire, & in altum se extollere. Vanitas est carnis desideria sequi, & illud desiderare vnde postmodum grauiter oportet puniri. Vanitas est longam vitam optare, & de bona vita parum curare. Vanitas est præsentem vitam solùm attendere, & quæ futura sunt non prouidere. Vanitas est diligere quod cum omni celeritate transit, & illuc non festinare vbi sempiternum gaudium manet.*

B. Iacoponus in sæculo vir nobilis, iuris Doctor, celebrisque causarum patronus, sed superbus, auarus & vanitatum mundi mancipiũ, cùm vxorem suam in festis ludisque publicis ruina theatri oppressam, aspero ad carnem cilicio indutam deprehendisset, tam subito eius casu, quã asperitate vitæ compunctus, sæculo valedicens vexillum crucis in S. Francisci ordine secutus, mirus extitit sui mũdique vanitatum contemptor, imò irrisor, anno Domini 1300. Inter alia, hunc de rerum vanitate rhythmum composuit, in quo inter cetera ita canit:

Quid mundus militat sub vana gloria.
Cuius prosperitas est transitoria?
Tam citò labitur eius potentia,
Quàm vasa figuli quæ sunt fragilia, &c.
Dic vbi Salomon olim tam nobilis?
Vel vbi Sampson Dux inuincibilis?
Quo Cæsar abiit celsus imperio?
Vel diues splendidus totus in prandio?
Dic vbi Iulius clarus eloquio,
Vel Aristoteles summus ingenio?
Tot clari proceres, tot rerum spatia,
Tot ora Præsulum, tot regna fortia,
Tot mundi principes tanta potentia,
In ictu oculi clauduntur omnia.
Superna cogita, cor sit in æthere.
Felix qui potuit mundum contemnere.

Ita noster Raderus in eius vita, & Annales Minorum.

Logicus. Huic non absimilis fuit ille, qui mundi va- A nitate perspecta, & despecta, ita cecinit in libro qui inscribitur, *Lauacrum conscientiæ:*

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis;
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergô.

Claudat Tragœdiam vanitatis mundi Eutropius, cuius initia fuere gloriosa, vltima verò tragica & funesta. Fuerat ipse Consul Constantinopoleos, atque Arcadij Imperatoris tutor & moderator, qui eum, & per eum totum orbem regebat, vt cuncti in eum magis quàm in Arcadium respicerent; cuncti in eum gratiam ambirent. Incidit suo luxu & fastu in odium militum & ciuium, ipsiusq; Arcadij, quorum iras & strictos enses metuens, profugit ad Ecclesiam quasi ad asylum, ac sub altari delituit. Instabant milites, eumque ad necem reposcebant, imò vt ab altari extrahere conabantur, eò quòd ipse paulò B ante ius asyli Ecclesiæ lege lata abrogare voluisset. Interuenit S. Ioãnes Chrysost. Ecclesiæ præsul, qui vt ius asyli tueretur, & Ecclesiasticam mansuetudinem in profugum ostenderet, hac oratione (quæ extat sub finem tom. 5. & inscribitur *ad Eutropium*) furentes in eum animos deliniuit: *Semper quidem frater, sed nunc præcipuè competenter dicetur: Vanitas vanitatum & omnia vanitas: vbi nunc est refulgens consulatus ambitio? Vbi resplendentes ad inuicem siderum toto orbe lampades? vbi equorum certamina? vbi diuersorum munerum pompa? vbi corona & varius totius orbis ornatus? vbi tubæ & theatralis illa populi adulantis acclamatio? Repentini spiritus flatu tamquam folia cuncta decussa sunt, & arbor nuda derelicta est; & non solùm nuda, sed & ab ipsis conuulsa radicibus: tanta enim vi ventus incubuit, vt ipsius arboris absoluerit neruos.* Pergit deinde ce- C teras vanitatis species enarrare: *Vbi nunc simulati illi amici, vbi variæ adulationum facies? vbi conuiuæ & prandiorum cœnarumque asseclæ? vbi paropsides? vbi electa vina & per totum diem tracta conuiuia? vbi coquorum exquisitæ artes? vbi denique omnis illa potentia & clientum greges ad gratiam cuncta loquentium? Mox erant omnia illa vt somnium, & die exorto nusquam comparuerunt: vmbra erat, & pertransiit: fumus fuit, & dissolutus est: bullæ aquarum fuerunt, ac disruptæ fuerunt: araneæ telæ erant, & discissæ sunt. Propterea q; iterum spirituale istud carmen canimus dicentes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Hunc enim versiculum si saperent, qui in potentia versantur, in parietibus omnibus & in vestibus suis scriberent, in foro, domo, in ianuis, in ingressibus, & ante omnia in conscientiis suis, vt semper eum oculis cernerent, & corde sentirent.* Et nonnullis interiectis, ita eius mise- D riam militibus furentibus repræsentat: *intuemini,* inquit, *eum qui in tanto culmine erat, nunc vsque ad ima deiectum: & eum qui orbem terræ extenta manu quatiebat, nunc lepusculi alicuius aut ranæ timiditate attractum latitare, absque vllis vinculis ad basin columnæ huius astrictum, formidantem ac trementem,* &c. Hac oratione S. Chrysost. turbam furentem ad commiserationem commouit, & ad lacrymas inflexit, vt Eutropio parceret, & Arcadius iuraret se ei vitam condonaturum. Iureiurando igitur accepto eductus ex Ecclesia Eutropius, in exilium mittitur. Sed rursus instante Gaina duce exercitus, eius æmulo, ac recrudescentibus odiis, Eutropius non tantùm consulari dignitate & patritio gradu deiicitur, sed & bonis vitaque priuatur, ac Calcedone securi percutitur:

ſtatuæ plurimæ, etiam aureæ illi erectæ euertuntur, omniaque eius monumenta abolentur: nomẽ è faſtis deletur, & perpetua notatus ignominia obliuione ſepelitur. Ita miſeri tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant, feriuntque ſummos fulmina montes.

Aceruus exemplorum vanitatis.

Denique audi Aſcanium Martinengum in Geneſ. p. 2. pag. 1235. vanitatis mundi exempla patheticè coaceruantem, *Vanitas vanitatum*, &c. vbi Nemrod faſtus? vbi Nini inclytum nomen? vbi Aſſueri ſupra viginti ſeptem prouincias dilatata ſedes? vbi Cyri tot laboribus comparata gloria? vbi Crœſi immenſum aurum? vbi Darij partum vafrè regnum? Xerxis innumerabiles copiæ ſedecim millium myriades excedentes? Alexandri vix Indico Oceano & Riphæis montibus terminatum imperium? Pompeij ampliſſima potentia? Cæſaris inuicta fortuna? Auguſti ampliſſima monarchia? Caligulæ fœdæ voluptates? Neronis inexcogitatæ illecebræ? *Vanitas vanitatum*, &c. Vbi Semiramidis mirifica potentia? Helenæ ſpecies infauſta? Hecubæ numeroſa proles? Cleopatræ nimiæ deliciæ? Liuiæ auguſta felicitas? Agrippinæ numquam ſatiatæ vanitates? *Vanitas vanitatum*, &c. Quonam loco conſpici nunc poſſunt Babylon illa ſuperba, Memphis immenſa, Carthago Romani Imperij terror, Argos illuſtris, Athenæ diſciplinarum nutrices, Corinthus pulchra, Sardis diues, Roma triumphans, Hieruſalem ſancta? *Vanitas vanitatum*, &c. Quò abiere ſeptem illa ædificia toto orbe decantatiſſima, quæ propter admirandam operis magnitudinem extitere loco miraculi, vt nihil diuinius ars humana poſſet cõfingere aut excogitare? Scilicet Babylonis muri, Dianæ Epheſiæ templum, apud Rhodios Solis Coloſſus, Ægyptiæ pyramides, ſepulchrum Mauſoli, turris Pharea, ſimulacrum Iouis Olympici? Quò Cyri Medorum Regia, Romana amphitheatra, & cetera mirifica ædificia, quæ nunc proſtrata atque collapſa, vix quanta Roma fuerit ſuiſmet ruinis edocent & prædicant? *Vanitas vanitatum.* Sed vt quid lubet exterarum rerum monumenta recenſere, & noſtrarum exempla non proferre? Vbi eſt ampliſſimum illud ſapientiſſimi Salomonis imperium, quod vix à Dan ad Bethſabee terminabatur, cuius regia reginam Saba ad ſtuporem perduxit? vbi immanes eiuſdem diuitiæ, qui in quotidianis ſumptibus farinæ coros ſexaginta (corus autem mille libras continebat) boues domeſticos duodecim, campeſtres viginti, arietes centum, præter altilium ac ferarum quæ venatione capiebantur copiam immenſam, abſumebat; qui equorum quadraginta millia alebat in ſtabulis, curruum & equitum duodecim millia; qui præter omnia vectigalia ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem erat pondere librarum ſexaginta quinque) qui ſeptingentas reginas, ac trecentas concubinas alebat, in cuius tandem regno tanta erat copia argenti, quanta & lapidum; imò & pro nihilo argentum putabatur. Nónne ipſe in tanta humanarum terrenarumque rerum exundantia, verum hoc de rebus ſeculi iudicium tulit: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas?*

Qui igitur hæc legis & alta mente recondis, vanitati nuntium remitte, ne cum ea euaneſcas, veritatem amplectere, Deo iungere, æternitati ſemper conſiſtenti cor mentemque affige, vt cũ eâ ſtabili ſtabilis perdures, ac cum beata in omne æuum beeris. *Lux* enim *perpetua lucebit ſanctis tuis Domine & ÆTERNITAS TEMPORVM. Alleluia.* Audi Eſdram lib. 4. c. 2. 34. *Expectate paſtorem noſtrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo eſt ille, qui in fine ſeculi adueniet. Parati eſtote ad præmia regni: quia lux perpetua lucebit vobis per ÆTERNITATEM TEMPORIS. Fugite vmbram ſeculi huius: accipite iucunditatem gloriæ veſtræ. Ego teſtor palam Saluatorem meum. Commendatum donum accipite, & iucundamini gratias agentes ei, qui vos ad cœleſtia regna vocauit.*

QVID HABET AMPLIVS HOMO DE VNIVERSO LABORE SVO, QVO LABORAT SVB SOLE?] Subaudi quàm vanitatem vanitatum? VERS. 3.

Pro *laborat* Hebr. eſt עָמָל *amal*, id eſt laborat anxiè & moleſtè; Græcè μοχθεῖ, id eſt affligitur, in ærumnis agit, vitam ærumnoſam ducit. Labor ergo hic laborioſam tam actionem quàm paſſionem, omnemque dolorem, afflictionem, ærumnam ſiue corporis, ſiue animi ſignificat. Senſus ergo eſt, q.d. Homo laborat aſſiduè, & fatigat ſe, milleque curis & ærumnis affligit, ſed in vanum & fruſtra: quia omni ſuo labore, cura & afflictione nihil acquirit niſi vanitatem, putà vanas opes, honores, delicias, quæ ocyſſimè in fumum abeunt & euaneſcunt. Vnde Hebr. eſt, *Quid reſiduum, vel ſuperſtes homini in omni labore ſuo quo laborat ſub ſole?* Septuag. Vatic. *Quid ſupereſt homini in omni labore ſuo?* Complut. verò & S. Ambroſ. in Pſalm. 118. ſerm. 12. *Quæ abundantia homini in omni labore ſuo?* Syrus: *Quæ vtilitas filij hominis in omni labore ſuo?* Arabicus: *Quæ præſtantia homini in omni labore ſuo?* Aquila & Symmach. τί πλέον, id eſt. *Quid plus eſt homini*, vel *quid magis eſt homini?* Pagnin. *Quæ vtilitas homini?* Alij, *Quid reliquum poſt laborem? quid præmij? quid mercedis? quid magnum? quid amplum? quid excellens refert homo ex omni labore ſuo quo laborat*, & velut in piſtrino aſſiduè ſe defatigat? Chaldæus Paraphraſtes: *Nam quid tandem reliquum eſt homini, poſtquam è vita diſceßit ex omnibus ſtudiis ſuis, quæ eum ſub ſole in hac vita occupatum tenuerunt præter ſtudium legis, aliquando futuris ſeculis diligentiæ ſuæ à Domino præmium ferat?* Hebr. enim יִתְרוֹן *iitron*, variæ amplæque ſignificationis eſt: vnde ſignificat *amplius, reliquum, ſuperſtes: ſuperabundans exuperans, excellẽs, præſtans, mercedem, præmium*, &c. Tigurina: *Quantum* (quantulum, quàm modicum, vile & exiguum) *enim homini reliquum eſt poſt omnem laborem, quem perfert ſub ſole.*

Τὸ enim & nam, vt habet Chald. non eſt in Hebr. Septuag. & Vulgata, ſed intelligitur. Dat enim cauſam cur omnia ſint vanitas vanitatum, id eſt mera vanitas, quia ſcilicet ex omni labore & ſtudio, quo ea anxiè & laborioſè proſequitur homo, nihil fructus refert niſi vanitatem, fumum & nihilum. Hugo Victor. verò cenſet hoc verſu eſſe illationem ex præcedenti, q.d. *Si omnia vanitati ſubiecta ſunt, opera hominum à vanitate aliena eſſe quomodo poſſunt? Si quod Deus creauit?* (vanitas eſt) *quomodo non multò magis quod homo facit?* Hinc patet hæc verba non eſſe impiorum negantium

gantium animæ immortalitatem, resurrectionem & futura bonorum præmia, vt quidam autumat; sed esse ipsius Salomonis, vti S. Hieron. & ceteri omnes asseuerant, ipsumque loqui de labore hominum, qui rebus terrenis vanisque inhiant, hic enim vniuersus vanus est; non verò de labore Sanctorum, qui student pietati, virtuti & cultui Dei. Hic enim non vanus, sed verus vtilisque est, quia parit æternam gloriam, iuxta illud: *Non sunt condignæ passiones* (quas tum patiendo, tum agendo & laborando subimus pro Deo) *huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Cor. 4.

Expositio prima Τὸ amplius. Igitur Hebr. *iitron* Grecum περίσσεια Latinum *amplius* multa notant, & multipliciter accipi possunt. Primò simpliciter & genuinè, q.d. quid post laborem continuum, grauem & molestum homini amplius superest, nisi vanitas vanitatum, putà exiguum lucrum, quod citò consumitur & euanescit? Erras ô miser homuncio, erras qui labore te defatigas & discrucias, quasi magna lucra relaturus, cùm non nisi vanitatem sis reportaturus. Ita Hugo & Dion.

Secunda. Secundò neruosius alij τὸ *amplius* referunt ad laborem, q.d. Quid ex labore suo amplius habet homo, subaudi, quàm ipsum laborem, q.d. Ex labore nil acquirit homo nisi laborem, indeque defatigationem, dolores, & cruciatus. qua in re homo miserior & stolidior est ceteris animantibus & creaturis, quæ minùs laborant & suauiùs viuunt, cùm homo plus laboret & ærumnosius viuat. Aues enim non serunt, neque metunt, sed grana ab agricolis seminata colligunt, indeque lætæ victitant, canunt, laudantque Deum: boues, oues, equi cibo illaborato, puta gramine quod sponte terra germinat, pascuntur. At homo noctu diuque laborat, seque euiscerat ac mille curis discruciat, vt se, vxorem & filios alat: & tamen post omnes hosce labores & sollicitudines, vix quidquam præter necessarium victum & vestitum acquirit. Adde; opes & honores quos acquirit, sæpè tot curis & molestiis esse permixtos, vt magis labores sint & dolores quàm honores & voluptates. Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 2. *Quàm multis graues sunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiana, ostentandi ingenij specie sanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent; quàm multis nihil liberis relinquit circumfusus clientum populus!* Idipsum repræsentat illa inter onus & honorem non tam allusio vocis, quàm rei ipsius expressa veritas. Vt enim S. Isidor. dixit lib. 1. c. 26. *Honor ex onere venit, aut potiùs de honore onus.*

Tertia. Tertiò, τὸ *amplius* accipias pro mercede, q.d. ex omni labore quid mercedis refert homo, vtique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello citoque vos ô mortales ad rationes accepti & expensi supputandas. Expendistis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fabrilibus, mercatoriis, quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parem accepistis? vtique nullam: labor enim superat omnem fructum quem percepistis. Huc facit illud Prouerb. 11. v. 18. *Impius facit opus instabile* (Hebr. *opus vel laborem mendacij*, id est vanum, mendacem & fallacem, quia sterilem & inutilem) *seminanti autem iustitiam merces fidelis.*

A Quartò τὸ *amplius* & Hebr. *iitron* accipias pro vtilitate, commodo & emolumento, q. d. *quid amplius*, id est, quid vtilitatis consecuti estis ex omni labore vestro? vtique parum. Laborastis vti asini & vix obolos aliquot comparastis. Vnde Isidorus Clarius vertit: *Quem stabilem fructum referet homo, etiamsi multis modis se torqueat in hoc, vt fructum aliquem inueniat?* Ita S. Gregor. Neocæs. Hugo Victor. & alij. *Quarta.*

Quintò potest τὸ *amplius* accipi non vt aduerbium, sed vt nomen (tale enim est Hebr. *iitron*) comparatiuum significans *præ ceteris amplum, excellens & præstans*, q.d. Quid amplum, magnum & præstās è tot tantisque laboribus retulistis? vtique nihil, sed viles & exiles dumtaxat nūmos vel fructus. Vnde Arabicus vertit, *Quæ præstantia, siue quæ virtus*, aut *quod beneficium vel munus?* S. Ambros. in *Quinta.*
B Psal. 118. serm. 12. & S. Aug. 20. Ciuit. c. 3. *quæ abūdantiæ homini?*

Sic *amplius* pro amplo & præstanti sumitur Matth. 5. 47. *Si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Hoc est, vt Vatabl. *Quid eximium facitis?* Et Rom. 3. 1. *Quid amplius Iudæo?* id est, vt Tigur. *In quo præcellat Iudæus?* S. Chrys. & Theodor. *Quid honorificentius Iudæo?* Et 1. Thess. 5. 12. *Vt noueritis eos qui laborant inter vos, vt habeatis illos abundantius*, id est, vt Ambrosiaster: *Vt illis habeatis summum honorem.* Tigurin. *Summopere in pretio.* Theod. *Plurimi eos facite.*

Nota τὸ *de vniuerso labore suo*, q.d. *Homo nascitur ad laborem, sicut auis ad volatum*, vt ait Iob c. 5. Sed ipse sibi hunc laborem aggrauat & multiplicat sine fine, & auaritia & cupiditate. Eumdem augent filij, amici, inimici, multaque alia quæ fusè
C recenset. Eccli. c. 40. 1. & seq. *Occupatio* (molestia & labor molestissimus inquit) *magna creata est omnibus hominibus, iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Vniuersus hic amplusque labor amplum exposcit præmium. Sed incassum; quia vile & exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianæ occupationes quas Eccles. ibidem recenset, irascendi, contendendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non malè habent, neque non acriter pungunt; Quantum putas excruciabunt vanissimorum hominum mentes pertinacissimæ aliæ, atque grauissimæ iræ, contentiones, tumultus, fluctuationes, timores & labores verè sui illorum proprij, verè sua vanitate & culpa, nulla vera honestave causa suscepti. Ita
D Pineda.

Sextò τὸ *amplius* & Hebr. *iitron* significat residuum, siue id quod post laborem remanet & superest, q. d. Quantulum est quod post tantos labores remanet & superest? vtique exiguum, & modicæ durationis paruique æui & temporis; quia labor durat vsque ad senectam, imò per totam hominis vitam; quid ergo post eum in vita remanet quietis, recreationis & gaudij? vtique perparum vel nihil; imò omne illud rursum in laborem & dolorem desinit, sicque omne vitæ huius mel in amarum fel vertitur. *Sexta.*

Hæc sententia vera est in vita, verior in morte, verissima post mortem. In vita enim post labores parum vel nihil remanet, quia totam vitam occupant labores, mordaces curæ, & dolores,

vt

vt omnem penè ab ea quietem & gaudium excludant. A

In morte verior est, quia in morte cum vita finitur omne vitæ gaudium. Vnde illud: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Psal. 74.6.

Post mortem verissima, quia vani impijque homines, qui in hac vita vanitati vanisque cupiditatibus seruierunt, laborarunt, sudarunt, in inferno videbunt se omni suo labore & sudore, non aliud sibi comparasse, quàm ignes & tormenta gehennæ. Vnde illa eorum lamentabilis & inconsolabilis vox: *Ergo errauimus à via veritatis,* &c. *& lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus? quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid intulit nobis? transierunt omnia ista tamquam vmbra,* &c. Sapient. 5.6. Hinc ille sarcasmus, siue hostilis irrisio impiorum apud Isaiam c. 50.11. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Vide ibi dicta. B

Sub sole quid? Resp. Primò. QVO LABORAT SVB SOLE] Primò q.d. Ego Salomon mentem eleuans ad cælum, ibique supra solem, vel in sole spiritu meipsum constitués, indeque in terram despectans, omnes homines, hominumque labores, occupationes & studia, video omnia esse vana, nulliusque vtilitatis & fructus; quare eorum misereor, & miseratione cordis tactus eis inclamo! O miseri mortales: video opera vestra, vestras fabricas, vestras vrbes, prouincias, regna, imò totam terram esse instar puncti & centri, si cum vasta cælorum amplitudine conferatur: video vos velut formicas discurrere, laborare, satagere, vt granula pauca conuehatis & in futuram ætatem recondatis. Video vos hac in re omnem vitam insumere: Omnibus ergo & singulis inclamo: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas,* vanum est omne in quo laboratis, vani omnes labores vestri, in vanum consumitis vires vestras: quia ex omni labore vestro nil nisi alimoniam modicam consequemini, quam sine labore habent aues, & boues. C

Secundò. Secundò propriè τὸ *sub sole,* significat solé esse laboris moderatorem, dum oriens excitat hominem ad laborem, occidens ad quietem; dum laborantibus lumen & quasi facem præfert, dum eos suo assiduo & velocissimo motu ad motum & laborem extimulat. Sol enim singulis horis conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarium, vti ostendi Genes. 1. v. 14. imò quotidie sol circuit totum cæli ambitum. Hinc illud Psal. 103.22. *Ortus est sol,* &c. *exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Sol ergo laboris est index, symbolum, stimulus & exemplum. Hugo de Sancto Victore verò censet τὸ *sub sole* dici ad contemptum, & irrisionem vani & miseri laboris hominum, qui luce solis arctetur, & ea finiente sistere cogatur: *Considerauit Ecclesiastes,* inquit, *quàm abiecta & misera sit mortalium conditio, qui in terræ superficie quasi vermes quidam vana curiositate reptantes, subito lumine desuper infuso quasi ad illusionem excitantur captare quod vani appetunt, & eodem post modicum subtracto, subita rursum cæcitate obuoluuntur, & nequaquam vltra in effectum prodire possunt.*

Tertiò. Tertiò τὸ *sub sole* notat nil ampliùs habere laborantes ab otiosis, quia sub sole omnes relicta præsenti vita communem mortem subimus. Vnde Seneca epistol. 91. *Impares,* inquit, *nascimur pares morimur.*

Quartò. Quartò, Hugo: *sub sole,* inquit, id est sub tempore: Sol enim suo motu describit dies, annos & tempora, q.d. Vanus est labor hominis, quo laborat tempori, cùm natus sit vt laboret, & viuat æternitati. Ita Hugo vterque, scilicet Carensis siue Cardinalis, & Victorinus. Addit Carensis: *Sub sole,* inquit, *quasi luce, non duce.*

Quintò & genuinè. Quintò & maximè τὸ *sub sole,* notat tum locum laboris hominum, qui est sub sole in terra; tum materiam laboris, quæ sunt res terrenæ, ideoque viles & vanæ, tum finem laboris hominum terrigenarum: Hi enim sub sole vanè laborant vt sublunaria & sublunaria, id est terrena & caduca bona conquirant. Quare τὸ *sub sole* innuit quærendos homini esse labores, qui supra solem durent, & beent laborantem in cælo, inquit Olympiod. Mundanus ergo, vanus & impius homo laborat sub sole, sibique parat mortem & gehennam: pius verò laborat supra solem, quia virtutum opera & merita conquirit, quibus viuat Deo, ab eoque donetur cælo & vitâ æternâ. Vnde S. Gregor. Thaumat. hunc versum sic paraphrasticè vertit; *Neque enim facilè quis vel vnam aliquam recensebit vtilitatem concinnatam ex omnibus, quæ homines super terram reptantes tãto corporum animorumq; molimine parturiunt. Et licet in his temporalibus efficiant nihil sed magis ab eis vincantur & fatigentur; ad contemplanda tamen supercælestia generosiores mentis oculos attollere nolunt.*

Opera ergo alia fiunt supra solem, alia sub sole: quæ ex gratia fiunt, opera, inquam, spiritus, supra solem sunt; quia non læduntur à temporis edacitate, & in cælum empyreum æuumque felix & perenne operantem deducunt: quæ verò à carne prodeunt: sub sole fiunt, cùm à solis conuersionibus atque annorum temporumque rubigine caro, terrenæque res absumantur & consumantur. Omnia ergo sub sole sunt vanitas: Proinde super solem, ait Paulinus Epist. 4. *Est veritas: Ita & qui in veritate consistunt, etsi intra mundum viuant habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conuersatione cælesti, & astrorum choros, vel cælorum polos, euolantes spiritu scandunt & superuadunt, celsioresq; elementis agunt, non subditi rebus ac vsibus elementorum, sed affixa in Christo vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in secula.* D

Huc accedit Aben Ezra, *Corpus, inquit, & corporeus labor est sub sole, & animus siue spiritus eiusq; labor est supra solem, quia à Deo originem habet, & ad eum redit.* Et Auctor Catenæ Græc. *Si labor,* inquit, *is qui sub sole est, inutilis est, supra solem labores mittere oportebit; illo enim penetrant virtutum actiones.*

Denique noster Pineda τὸ *sub sole,* inquit, antithesim habet cum homine, qui solus, *sub sole* videtur non esse, vtpote quem Deus iusserit erectos ad sidera, & super sidera vultus tollere; ac minimè pronum, intentum numquam esse sublunaribus subsolaribusve. Ergo indignum prorsus, vt hominis labor, oculi, intentio ad ea quæ inferiora sunt sese abiiciant; cùm humanæ & liberæ hominis actiones neque à sole; neque ab hoc

cælo

cælo pendeant, fintque ipſis cæleſtibus influxibus ſuperiores ac nobiliores. Neque indignum tantùm, ſed miſerum etiam; nam laboris in res ſublunares impenſi præmium ſequi non poteſt animum hunc in regionem ſuperam euolantem. Ergo videmur quaſi de cælo audire Eccleſiaſtæ vocem hanc: Miſeri mortui, *qui* non *in Domino moriuntur*, quorum eſt inanis labor: *opera enim illorum* non *ſequuntur illos*. Apoc. 14.

Myſticè S. Ambroſ. in Pſa. 118. Octonario 12. *Sancti*, ait, *ſpiritualibus ſemper intēdunt, & vitæ æternæ profutura vel cognoſcere geſtiunt, vel docere. Vnde Eccleſiaſtes ait: Quæ abundantia homini in omni labore ſuo, quo laborat ſub ſole, id eſt, quæ abundantia ſpirituali homini laboranti ſub ſole iuſtitiæ? & ſubiecit: Generatio vadit & generatio venit: Vadit generatio, quia diuites eguerunt & eſurierunt. Qui antè abundabant gratia* (Iudæi) *propter perfidiam ſuam egere cœperunt. Qui autem pauperes erant populi nationum, iam per fidem ſatiantur & abundant, ſicut ſcriptum eſt: Edent pauperes & ſaturabuntur*. Pſal. 21.

VERS. 4. GENERATIO PRÆTERIT ET GENERATIO ADVENIT: TERRA AVTEM IN ÆTERNVM STAT] Hebr. *Sæculum vadens & ſæculum veniens; & terra in æternum ſtans*. Septuag. *Generatio vadit vel proficiſcitur, & generatio venit: & terra in ſæculū ſtat*. Symmach. αἰῶνι⊙, id eſt, *eſt æterna*. Syrus: *Generatio abit & generatio venit; & terra in æternū ſtans*. Arabicus: *Generatio diſcedit & generatio venit: & terra in æternum eſt*.

Senſus primus genuinus. Explicat & probat id quod dixit verſ. præcedenti, *ſub ſole* nihil homini eſſe reſidui ex omni labore ſuo, ex eo quòd generatio vna præterit cum ſuo labore laboriſque fructibus, & generatio noua aduenit, quæ pari modo mox præteribit: terram autem eamdem ſemper manere, vt generationes haſce ſibi aſſiduè ſuccedentes ipſa conſtanter in ſe recipiat. Terra enim eſt quaſi centrum, quod continet & ſuſtinet tam homines quàm elementa, cælos, totumque vniuerſum: quare circa hoc centrum immobile mouentur & gyrant aſſiduè, tam hominum generationes & tempora, ſæculaque ſibi continuò ſuccedentia, quàm ſol & cæli, etiam venti & flumina, ac res vniuerſæ, vt verſ. ſequent. explicat. Omnia enim hæc eo tendunt, vt vanitatem rerum terrenarum hominumque in iis laborantium oſtendant ex continua vtrorumque mutatione, circulatione & ſucceſſione, qua vna prætereunte & occidente aduenit oriturque altera in terra & circa terram, quam vbi res ortæ contigerint, mox voluuntur & abeunt, nouæque oriuntur pari celeritate voluendæ, & mox abituræ: quare in terra nil oritur noui, quod curioſi homines quærunt, ſed idem eſt ſemper rerum hominumque ſibi ſuccedentium circuitus & circulus. Ita S. Hieron. *Quid eſt vanius*, inquit, *hac vanitate, vt aliis morientibus naſcantur alij, & homo numquam permaneat? cùm tamen terra, quæ propter hominem facta eſt, in æternum ſtet*. Et Nyſſenus: *Omne ſtudium*, *Terra eſt q. arena puerorum.* inquit, *quod verſatur in iis, quæ ad vitam pertinent, eſt planè puerorum ludus in arena* (hæc eſt terra) *in quo quæ ex iis, quæ fiunt capitur oblectatio, ſimul deſinit cum ſtudio, quod ponitur in iis quæ facta ſunt. Nam ſimulatque cœpit moueri arena, ſimul circumfluens nullum relinquit veſtigium eorum, quæ fuerunt elaborata. Hoc eſt humana vita; Arena eſt ambitio, arena eſt potentia, arena diuitiæ, arena eſt quicquid eſt & in iis vanè laborantes infantiles animæ*, &c. Cum verò *arenam* dicimus, intelligere quoque licet terram eſſe perpetuum quoddam theatrum, in quo peragitur fabula vanitatis dicente Apoſtolo: *Spectaculum facti ſumus mundo & Angelis & hominibus*. 1. Corinth. 4. 9.

Pro *Spectaculum* Græcè eſt θέατρον, id eſt, *theatrum facti ſumus*: In theatro ſpectamur, in theatro huius mundi comœdiam, imò tragœdiam vitæ noſtræ quaſi perſonati hiſtriones agimus. Hiſtriones enim, ſiue perſonæ comicæ & tragicæ ſunt Imperatores, Reges, Principes, voluptuarij, epulones; diuites, mercatores, egeni & mendici, viduæ, pupilli, orphani, domini, ſerui, milites, imbelles, pueri, ſenes, vlceroſus Lazarus, auarus epulo, ſapientes, ſtulti, improbi & vaniſſimi mundanę felicitatis ſectatores. Hoc eſt quod ad mundi fugam adhortans Apoſtolus ait: *Præterit enim figura huius mundi*, 1. Corinth. 7. 31. q.d. Mundus non habet rem, figuram & vmbram. Vide ibi dicta.

Secundò, S. Gregor. Thaumaturgus hoc verſu & ſequenti cenſet notari breuitatem vitæ humanæ, ideoque hunc verſum cenſet pendere à præcedenti, vnde vtrumque Paraphraſticè vertit: *Quid*, inquit, *eſt quod homines ſuper terram reptantes, tanto corporum animorumq; molimine parturiunt, atque ad cæleſtia mentis oculos attollere nolunt: Atqui interim generatio præterit & generatio aduenit, hoc eſt tranſeunt anni tempora tranſeunt & anni*. q.d. Abeunt & recedunt non modo priuati homines, ſed integræ generationes: & terra quidem velut heres, ſuperſtes eſt vniuerſarum hominis facultatum, ſuppellectiliſque pretioſiſſimæ, nam abeunte homine ipſa ſuperſtat humanæ vitæ ſpoliis onuſta. *Secundus.*

Ex aduerſo Franc. Valleſius Sacr. Philoſoph. cap. 62. cenſet hîc ſignificari generationum perpetuitatem, per circulationem, qua in orbem eunt & redeunt. Hoc, inquit, quod Eccleſiaſtes obſeruauit nihil aliud eſt, quam quod Ariſtotel. in duobus vltimis capitibus ſecundi de ortu & interitu diſertè tradidit, putà circularem eſſe rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quia ſcilicet, ſola mutatio circularis poteſt eſſe perpetua. Partes ergo mundi quæ per ſe ſunt perpetuæ, vt ſolem & alia corpora cæleſtia nullam mutationem ſubſtantiæ ſubire, ſed circulo volui, accedereque & recedere eadem numero ſemper redeuntia: quæ verò corruptibilia ſunt, fieri ſemper ex ſeipſis, circulo naſcentia & intereuntia numero ſemper alia, ſed ſpecie eadem, vt ex aëre fit aqua, & ex aqua aër. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus ſeruatur, innuit Eccleſiaſtes dicens: *Generatio præterit & generatio aduenit*. Ita Valleſius. Verùm error eſt contra fidem, dicere generationum ſucceſſionem fore æternam.

Tertiò, Lyran. Titelm. & alij hæc referunt ad difficultatem ſcientiarum, quæ naſcitur ex difficultate rerum cognoſcēdarum, eò quòd inſtabiles perpetuò gyrent, itaque fugiant ſtabilem oculi aciem mentiſque contemplationem: talis enim eſt perpetua generationum, id eſt, rerum generabilium & corruptibilium mutatio, alternatio & viciſſitudo *Tertius.*

vicissitudo: talis quoque est solis circulatio, ventorumque flatus, fluminum cursus, quasi hæc omnia spectent ad illud. v. 8. *Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone.* Ideo inquit Lyranus, fit mentio generationis prætereuntis, id est breuissimè labentis vitę mortalium, vt cùm vita breuis sit, ars verò longa, excludat hominem à perfecta acquisitione scientiarum. Ergo hęc sententia similis; aut ferè eadem est cum illa Sap. 9. 16. *Difficile æstimamus quæ in terra sunt; & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore; quæ autem in cælis sunt, quis inuestigabit?*

Quartus. Quartò, Olympiodorus censet terram hic induci vt quasi testis, imò quasi magister homine stabilior & sapientior redarguat hominum vanitatem, inconstantiam & improbitatem. Sic enim explicat: *Quid homines laboratis circa terrena, quando ipsa terra, sensu carens elementum, in longinquum tempus perdurat: vos autem secundum generationem peritis? & terra quidem in æternum stat accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis.*

Sic & Salonius. Accedit & Hugo Victor. *Quid est quod terra stat? Perseuerat in eo quod facta est; seruat naturam suam: conditionem suam non deserit: quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur & tu non stetisti in eo, quod factus es super terram?* Et rursum: *Ausculta homo & erubesce. Terra stat, & tu stare non potes?* Et Nyssenus: *Ne sis terra magis inanimis: ne sis iis quæ sensu carent insipientior.* S. Hieron. quoque & Albin. *Quid*, inquiunt, *hac vanius vanitate, quàm terram manere, quæ hominum causa facta est, & ipsum hominem terræ dominum in puluerem repentè dissolui?* Igitur censent hi Auctores terram hîc induci, vt ex ea discamus rectè viuendi modum, scilicet vt ex eius firmitate discamus in agendo, & patiendo firmitatem & constantiam. Item ex eius vtilitate humilitatem, scilicet quod Adam factus dictusque sit ab Adama, id est homo ab humo, terrigena à terra, iuxta illud Ecclesiæ in die Cinerum: *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, quod petitum est ex Genes. 3. 19. Rursum terra hic obiicitur vt palæstra, in qua velut stadiodromi decurrimus ad metam, & velut athletæ, certamus pro pæmio. Sic ergo curramus, sit certemus vt comprehendamus.

Quintus. Quintò, alij censent vanitatis demōstrationem hic peti à similitudine terræ, solis, vētorum & fluminum. q. d. Sicut terra eumdem semper tenet locum, ac, sol, venti & flumina eumdem semper tenent cursum; sic homines eūdem seruant semper vanitatis tenorem & cursum. Sicut enim generatio præterita præteriit, & euanuit; sic & præsens & futura præteribit & euanescit; vt ex hominibus qui fuerunt & transierunt, iudicium facere possis de præsentibus & futuris, scilicet quod simili modo transibunt & morientur. Aut vt Rupertus, q. d. Vani & dementes sunt labores, quos homines auari in comparanda terra impendunt, cùm tot generationibus prætereuntibus & aduenientibus, hîc terra semper maneat, nec ab vllo tolli sibique appropriari possit.

Sextus. Sextò, nonnulli magis apposite censent terram, solem, ventos, flumina hîc induci, vt probent id quod dicitur vers. 10. nihil noui fieri sub sole, sed omnia in orbem ire & redire, ad retundendam hominum nouitati & nouis inhiantium curiositatem, quæ vna in hominibus vanitatis pars est non minima. Huc accedit noster Pineda, qui sic exponit, q. d. Nihil ô homo ex tuo tibi labore peruenturum amplius, poteris ex rebus aliis natura constantibus intelligere. Numquid habet generatio adueniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid iuuenis putat se inuenturum, quod senes non fuerint experti? Eadem terra, eadem vitæ semita calcatur omnibus; nam terra in æternum stat: sol ad occasum continenter currit anhelans: quid hodie inuenit denuò, quod heri non habuerit? Idem hemisphętium occumbens deserit, idem inuenit renascens. Vel hac ratione: Nihil magnum sub sole: quippe ex nulla re subsolari retulit beatitudinem generatio præterita, sicut neque referet generatio aduenienś: non ex fluminum aqua, non ex terra, ergo cùm nihil sub sole nouum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quàm fuerunt præteriti. Nec dicas: plus laborabo, & sic amplius quàm illi fructus percipiam, quia eædem tibi, siue multum siue parum laboranti, vitæ leges sustinendæ sunt; eadem quæ aliis tui tibi laboris merces percipienda: Idem ortus & occasus tibi expectandus est.

Anagogicè S. Gregor. in Psalm. 5. Pœnit. ad illa: *In generatione & generationem anni tui. Generatio*, inquit, *vadit & generatio venit, terra autē in æternum stat. Hæc est namque instabilis vitæ istius permutatio, vt decedentibus aliis alij succedant, quibus postmodum simili modo deficientibus, alij non æquali conditione oriantur. Ex quibus tamen omnibus, quæ in sæculo fuerunt, vel futuræ sunt, generationibus vita illa & diuinæ generatio perficitur, quæ in æternum claritatis Dei consortio perfruetur. In hac itaque annos, id est æternitatem Dei permansuram dicit Propheta; tunc videlicet, cum generatio quæ præcedit & quæ sequitur vna facta fuerit, nouissima vtpote morte destructa, quæ antequam in victoria absorbeatur nihil stabile, nihil solidum, nihil dimittit illæsum.* Sic & R. Isaac. in Midras *Coheleth*, id est, in expositione Ecclesiastis, ad hunc versum: *Generatio vadit, & generatio venit, terra autē in æternum stat, hoc est*, inquit, *regnum hoc ingreditur, & regnum hoc egreditur: Israel autem permanet.* Et hoc est: *Terra autem in æternum manet.* Qui enim sunt veri Israëlitæ, id est Sancti dominantes Deo, vocatur terra, ob stabilitatem & beatam æternitatem, qua in cælo perfruentur. Ita Galat. lib. 8. de Arcanis fidei c. 23.

Alleg. Generatio Iudæorum præteriit, generatio Christianorum aduenit; terra autem, id est Ecclesia in æternum stat, quia eadem est Ecclesia vetus & noua, ob eamdem fidem eumdemque Dei cultum. Ita S. Hieron. & Orig. in Psal. 89. 1. Generatio quoque tyrānorum & persecutorum, præteriit: huic successit generatio Arrianorum & hæreticorum; sed contra omnes immota persistis terra, id est Ecclesia.

Tropol. Nonnulli hîc referunt ad generationem & genera vitiorum, quorū personas & laruas successiuè induit homo. Nam vt ait S. Hieron. Epist. 18. ad Marcellam: *Nunc ira personam leonis nobis imponit, nūc cura superflua in annos plurimos duratura præcogitat: lætamur ad nummum, amisso obolo contristamur, &c. Cùm enim ad imaginem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus: & quomodo in theatralibus scenis vnus atque idem*

idem histrio nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita & nos tot habemus personarum similitudines, quot peccata.

A

Rursum generatio veteris hominis præterit, & generatio noui aduenit per baptismum & pœnitentiam; itaque, Terra, id est anima in virtute fundata persistit, & permanet, adeoq; beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmiorum aduenit in cælo, quæ est terra viuentium, ideoque in æternum stat eius felicitas & gloria.

Ex omnibus hisce expositionibus, illa quam primo loco posui maximè genuina & literalis videtur; proximè enim attingit scopum & finē Ecclesiastis, qui est ostendere omnia sub sole esse vana, ex eo quod omnia sint circulantia, eātque in orbem & abeant. Hoc enim significat τὸ *generatio præterit & generatio aduenit*, q.d. Generationes sæculorum omnium gyrant euntque in circulum, quia generatio generationi succedit continuò, sicut pars posterior circuli priori continuâ serie succedit. Sicut ergo posterior pars circuli, dum voluitur extendit priorem, sic posterior generatio excludit quālibet antecedentē. Causam subiicit dicens: *Terra autem in æternum stat*, q.d. Terra est quasi centrum huius gyrationis & circuli; circa illā enim gyrant assiduè omnes generationes, reuolutiones, & successiones sæculorum. Sicut ergo centrum in circulo immotum sit oportet: in centro enim figitur vnus pes circini, & alter deinde pes in orbem circa centrum actus describit circulū: sic in rota axis, qui est quasi centrum, immotus consistat oportet, vt circa eum rota rotari possit. Pari modo terra, quæ huius circuli & gyrationis generationum est centrū, immota stet oportet, vt in ea & circa eam gyrationes hæ assiduè continuari & perpetuari queant: præsertim quia terra materiā, & causam gyrationibus & generationibus hisce suppeditat. Omnia enim ex terra generantur. Ipsa rursum generationem plantarum, animalium, hominum prætereuntē in se recipit. Omnia enim corpora dum moriuntur, in terram ex qua orta sunt, velut in matrem suam redeunt, vt ex ea noua generatio nouarum plantarum, animalium, hominum assiduè germinare & procreari possit, dum ipsa pluuia irrigatur & solis radijs calefit, itaque fœcunda & fertilis efficitur. Quare terra similis est arbori, quæ, vt ait Plinius lib. 16. c. 20. & 21. *Cum semper retineat comam, eadem tamen folia non durant, sed subnascentibus aliis arescunt vetera:* Simili enim modo in terra subnascentibus alijs hominibus & animalibus, veteres arescunt & moriuntur. Et hoc innuit vox *generatio*: quicquid enim est generabile, idē est & corruptibile. Quæ enim generantur, oriūtur & crescunt, deinde decrescunt, senescunt & occidunt, iuxta illud Sap. 5. 13. *Nos nati continuò desiuimus esse.* Hinc collige vanos homines esse, qui vano & corruptibili mundo incubant, vtpote qui vniuersos eorum labores & fructus absumit & corrumpit; perinde ac stolida est columba, nec habet cor, vt ait Osee c. 7. v. 11. quæ cum videat oua & pullos ex nido suo semper auferri, quotidie tamen in nouis ibidem ponendis laborat.

Terra similis arbori.

B

C

Ex hoc deinde velut principio colligit Ecclesiastes v. 10. nihil sub sole esse nouū, sed omnia pari modo gyrare, & tempore sibi à Deo præstituto oriri & occidere, ireque in orbem & abire. Vnde vers. 11. concludit: *Non est piorum memoria, sed nec eorum, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo.* Nunc singula verba ad incudem reuocemus, & penitius examinemus.

Hebr. dor quid?

Generatio, Hebr. est דור *dor*, à דור *dur*, id est duro, moror, vitam duco, item peregrinor, habito: quare *dor* idem est quod *duratio*, sæculum, peregrinatio, generatio, ætas, tempus vitæ, quo homo peregrinatur in mundo. Hinc secundò per metonymiam *dor*, id est generatio & sæculum, significat homines illa ætate & sæculo viuentes: Item omnia, quæ illo sæculo oriuntur, accidunt, & occidunt. Noster aptè vertit generationem, vt notet rerum sublunarium tum corruptionem: quicquid enim generatur, idem corrumpitur, vti iam dixi: tum circulationem; generationes enim rerum quotannis cum sole innouantur, vaduntque in orbem. Denique vnius generatio est alterius corruptio, ac vice versa vnius corruptio est alterius generatio, vt ait Arist. Hinc Forerius in c. 38. Isaiæ ad illa. *Generatio mea ablata est.* Hebr. *dor*, id est *generatio*, deriuat à nomine דור *dor*, id est sphæra, circulus, pila: vnde *dor*, inquit, seriem vitæ significat; nam reuolutionem quasi sphæricam notat: nostra autē vita tota in reuolutionibus & in vicissitudinibus cōsistit in c. 53. Isaiæ v. 8. *dor*, inquit, Hebræis ætatem seu sæculum notat à volubilitate, quòd ætas ætati & sæculum sæculo succedat, vt circulū videatur conficere. Nam vt ait S. August. in Ps. 38. ad illa: *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, qui est*; non sunt, sed transeunt dies nostri, *& momentis transuolantibus cuncta rapiuntur.*

Præterit Hebr. est הולך *holech*, id est vadit, ambulat; septuag. πορεύεται, id est *proficiscitur*, q.d. In hoc mundo non sumus consistentes, sed ambulantes & viatores: assiduè enim proficiscimur tendimusque ad mortem, ac per eam ad immortalitatem. Hinc Arabicus: *discedit*. Syrus: *abit*. Alij, *transit, labitur*. q.d. humana & terrena cuncta accelerant iter, proficiscuntur, & quasi quopiam auolare velint, inducta iam pedibus talaria nectunt, abeunt, discedunt. Noster appositè vertit *præterit*: scilicet instar peregrini, qui terras perambulat, obit, relinquit & præterit.

D

Omnes enim in hac vita peregrini sumus, & peregrinamur à Domino, atque, vt ait Apost. *præterit figura huius mundi*, vti paulo ante dixi: quia mundus non habet substantiam consistentem, sed figuram prætereuntem & vmbram fugacem, iuxta illud Poëtæ Christiani: *Præterit vna dies, nescitur origo secundi.*

Et Cicero libro de Senectute: *Aetas præterita*, ait, *quamuis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem*; quia vt ait ibidem: *Tempus præteritum nunquam reuertitur.*

Et Virg. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat si Iuppiter annos. Terra autem in æternum stat.*) Nonnulli per terram hic, æquè ac Genes. 11. accipiunt materiam primam quæ eadem stat, id est

ſubſtat rerum formis, & generationibus tam prætereuntibus, quàm aduenientibus. Ita Alex. Alenſis. Bonau. & Albertus. Verùm hoc ſymbolicum & myſticum eſt. Conſtat enim ad literam per terram elementum terræ ſignificari. Pro *æternum* Hebr. eſt עולם *olam* (vnde Latinum *olim*) id eſt ſæculum, æternum; ac ſubinde non æternum abſolutè, ſed reſpectiuè, adeoque longum dumtaxat tempus ſignificat. Vnde nonnulli ſic explicant: *Terra in æternum ſtat*, id eſt ſtabit tamdiu, quamdiu eam incolent homines, quamdiu viuent in ea mortales. Sic Horat. ait libr. 1. Epiſt. 10.

Seruiet æternum, qui paruo neſciet vti.

Sæculum autem, ait Varro, *ſpatium centum annorum* (vnde ludi ſæculares) *ita dictum à ſene, quod hoc ſit ſpatium ſeneſcendorum hominum.* Æternum tamen hic abſolutè accipi poteſt. Terra enim in æternum ſtabit. Ita S. Thomas 1. p. quæſt. 10. art. 3. *Æternitas*, inquit, *verè & propriè in ſolo Deo eſt, quia æternitas immutabilitatem conſequitur, vt ex dictis patet, Solus autem Deus eſt omnino immutabilis. Secundùm tamen quod aliqua ab ipſo immutabilitatem percipiunt, ſecundùm hoc aliquam eius æternitatẽ participant: quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem ſortiuntur à Deo, quòd numquam eſſe deſinũt, & ſecundùm hoc dicitur Eccleſ. 1. de terra, quod in æternum ſtat: & ſic æternitas angelis attribui poteſt, ſecundum illud Pſal. illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.*

Pro *ſtat* Hebr. eſt עמד *amad*, id eſt, ſtat, permanet, perſeuerat, firma & ſtabilis eſt inſtar עמוד *ammud*. id eſt columnæ quæ ſtat ſub domo, illáq; fulcit & ſuſtentat. Sic enim terra velut columna, ac velut centrum ſuſtinet omnes elementorũ & cælorum orbes, totumque vniuerſum.

Terra accuſabit impios. Rurſum huic loco propriè congruit *terra ſtat*, inquit Hugo Victor. *Vt venientes mittat, pertranſeuntes portet, diſcedentes recipiat.* Salonius verò: *Terra ſtat*, inquit, *accuſatrix veſtri effecta, in qua nefaria opera perpetraſtis.* In die enim iudicij terra quaſi teſtis, muta voce accuſabit impios coram Chriſto Iudice, ac vindictam de eis expoſcet, quod ſe puram à Deo creatam ſuis ſceleribus polluerint, maculauerint, violauerint. Vnde illud Pſal. 49. 4. *Aduocabit cælum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum.* Hinc Moſes cælum & terram in teſtes vocat ſancitæ à Deo legis, & ab impijs violatæ. *Audite cæli, inquit, quæ loquor, audiat terra verba oris mei.* Deuter. 32. 1. Vide ibi dicta. Hinc Chald. hoc myſticè ſic vertit: *Dixit Salomon Rex in ſpiritu Prophetiæ: Generatio bona iuſtorum abijt de hoc ſæculo, propter peccata generationis peſſima impiorum, quæ facturi ſunt poſt eos: Terra autem in ſæculum ſæculorum ſtat, vt ſuſtineat vltionem eorum, quæ ventura ſunt in ſæculo propter peccata filiorum hominum.*

Hinc patet perperam nonnullos Iudæos cẽſuiſſe, τὸ *ſtat* ſignificare terræ æternitatẽ, quòd illa increata ſit & ſteterit ab æterno; quos recenſet & refutat R. Moſes lib. 2. Doctoris dubiorũ c. 29. ſtare enim ſignificat permanere, quòd ſcilicet terra poſtquam à Deo creata eſt, perſtet in æternum.

Terra in æternum ſtat. Igitur τὸ *Terra in æternum ſtat*, ſignificat primò, terram à ſui creatione ſemper duraſſe, durare, & duraturam in æternum, cum generationes hominum, animalium, rerumque omnium nõ durent, ſed vna prætereunte altera & altera continuò ſuccedat. Hæc enim eſt antitheſis inter generationes & terram, quòd hæc perduret, illæ verò abeant & in terram redeant. Ideo enim terra durat, vt generationum harum ſibi aſſiduè ſuccedentium ſit mater, materia, locus, receptaculum, & cauſa efficiens, dum plantis, animalibus & hominibus veteribus emorientibus, noua germinat & producit. Omnia enim hæc ſunt proles, fœtus & filij terræ, ideoque inter ſe congeneres & quaſi fratres, vtpote terrigenæ ex eadem matre, ſcilicet terra geniti, quæ magna hominis eſt vilitas & humiliatio. Hinc Empedocles dixit, terram & aquam eſſe materiam generabilium corporum, vt farinam & aquam: aërem verò & ignem efficientia magis quam accipientia eſſe, & vires præſtare magis quàm corpora rebus generandis. Vnde de ijs ſubiicit Salomon: *Oritur ſol & occidit*, &c. *Luſtrans in circuitu pergit ſpiritus.* Solis enim aſſecla eſt calor & ignis.

Huc facit expoſitio Catenæ patrum Græc. quæ hic Romæ extat in Biblioth. Sfortiana, vbi eam vidi & legi, quæ ſic habet: *Quæ à Deo facta ſunt, eadem manent vt ſunt; è terra naſci, in terram abire, eamdem ſtare terram, ſolem vniuerſam terram circumeuntem, rurſus in eumdem terminum recurrere,* &c. *at in humanis ſermonibus nugarum multum, vtilitatis nihil reperitur.*

Terra ergo eſt velut ſtadium mouentium & currentium, ideoque Hebr. dicitur ארץ *erets*, à רוץ *ruts*, id eſt currere (quod Italicè dicitur *ruzolare*) eo quod ad ipſam fixam & ſtabilem currant & ferantur vniuerſa, tamquam in centrum & quietam ſedem, ipſaque ſit velut ſtadium, in quo decurrunt ab ortu ad occaſum homines, æquè ac animalia reſque vniuerſæ. Terra igitur in æternum ſtat, id eſt durat & permanet, nec præterit vti prætereunt generationes ſæculorum, de quibus dixit: *Generatio præterit, generatio aduenit.* Hiſce enim terram, vtpote permanentem opponit, dicens: *Terra autem in æternum ſtat*, id eſt permanet & conſiſtit, nec circa cæli orbes rotatur vt ſol, de quo per antitheſim ſubdit: *Oritur ſol*, vnde Nazianz. orat. 4. *Terra*, inquit, *eſt quaſi hypoſtaſis generationum ſibi ſuccedentium*, quia iis ſubſtat, eaſque fouet & ſuſtentat. Et Origen. Hom. 14. in Numer. ait Angelos promouere animalium natiuitates, virgultorum & plantarum incrementa, quaſi communes terræ mundique aurigas.

Hinc ſecundò τὸ *ſtat* ſignificat terram non moueri, ſed firmam & immotam conſiſtere contra veteres quoſdam philoſophos, qui cenſuerunt cælum quieſcere & terram moueri, quæ teſte Cicerone libr. 2. Academ. quæſt. & Plutarch. libr. 2. de Placitis Philoſ. cap. 13. & 15. fuit olim ſententia Nicetæ Syracuſij, Cleantis, Samij, Ecphanti Pythagorici, Heracliti Pontici, ac hoc ſæculo Nicolai Copernici. *Terram volutari multi cenſuerunt.* Hinc plures philoſophi cenſuere lunam eſſe ſolidam, in eaque habitare homines. Audi Macrobium libr. 1. in Somnium Scipionis: *Denique illam* (Lunam) *æthercam terram Phyſici vocauerunt, & habitatores eius lunares populos nuncupauerunt, quod ita eſſe plurimis argumentis docuerunt.*

fuerunt. Et Plato in Conuiuio, Lunam vocat cælum terrestre, & terram cælestem. Audi & Lactant. lib. 3. de Falsa sapientia c. 22. *Xenophanes dixit intra concauum lunæ sitam esse aliam terram, & ibi aliud genus hominum simili modo viuere, quo nos in hac terra viuimus. Habent igitur illi Lunatici homines alteram lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse noster hic orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne soli quoq; suos populos daret, &c. Sed credo calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo* (combustionis à sole) *committeret.* Hucusque Lactant. Edidit nuper ad hanc sententiam propugnandam opus de Magnete Guiliel. Gilbertus, Anglus & Medicus Londinensis, vbi libr. 6. probare contendit terram esse velut ingentem magnetem, qui non tantùm polos cæli respiciat, sed & proprios habeat polos, circa quos rotetur quotidie & circumagatur 24. horarum spatio, idque ad sui commodum, vt scilicet diuersos cæli siderumque aspectus, & influxus ad rerum generationes oportunos recipiat.

Eorum argumenta.

Primum. Rationes eius friuolæ sunt, scilicet Prima, quod omnis generatio, inquit, nõ tam ex quiete quàm ex motu fiat, sine quo vniuersa rerum natura torpesceret. *Secundum.* Secunda, quòd vires solis & lunæ generationes efficiant, moueri ergo & rotari debet terra, vt illis se opponat, itaque eorum influxus hauriat & suscipiat. *Tertium.* Tertia, petitur ex terræ motibus, quos crebrò experimur: illi enim videntur promanare ex interiore terræmotu, qui totius terrestris globi spiritus commouet & excitat. *Quartum.* Quarta, quod animalia ipsa non viuant sine motu cordis, arteriarumque motione & agitatione perenni: ergo & terra viuentium genitrix, similes motus & agitationes habeat oportet.

Refelluntur. Verùm hæc sententia repugnat non solùm Philosophiæ, sed & sacræ Scripturæ, quæ hoc loco alijsque asserit terram stare, firmamque & immotam consistere, vt Psalm. 92. 1. *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Iosue ca. 10. 12. imperans soli vt sisteret, & à motu quiesceret: *Sol*, ait, *contra Gabaon ne mouearis, & luna cõtra vallem Aialon: steteruntq; sol & luna.* Sol ergo mouetur, non terra. Ecclesi. 48. 26. *In diebus ipsius retro rediјt sol, & addidit regi* (Ezechiæ) *vitam*, putà quindecim annos vitæ. Baruch. 3. 32. *Qui* (Deus) *præparauit eam* (terram) *in æterno tempore*, hoc est, qui fundauit (hoc enim significat Hebr. הכין *cum*, id est præparare) terram vt duret in æternum. Psal. 23. 2. *Quia ipse super maria fundauit eam*, scilicet terram. Psal. 67. 69. *Et ædificauit sicut vnicornis sanctificium suum in terra, quam fundauit in sæcula.* Psal. 118. 90. *Fundasti terram & permanet.* Similia sunt Prou. 3. 19. Isaiæ 51. v. 13. & 16. Iob 38. v. 4. 6. & 38. Huc facit quod S. Dionys. Areopag. Epist. Ad Polycarpum, narrat in ecclypsi, quæ contigit in Christi Passione, lunam in plenilunio expositam soli; illico ad solem regressam se interposuisse inter solem & terram, itaque fecisse ecclypsin. Denique congregatio Cardinalium sub Paulo V. anno Christi 1616. die quinta Martij, præsente Card. Bellarmino, ex hoc Salomonis loco damnauit Copernici sententiam, quæ docet terram moueri.

Ad primũ. Ad primum respondetur terram non torpere, quia assiduè ab agricolis colitur, subigitur, aratur, sarritur &c. vt fruges & fructus proferat. Omitto ventorum flatus ac alterationes caloris & frigoris, siccitatis & humoris, quos per quatuor anni tempora assiduè suscipit terra: Alteratio enim est species motus, qui terram torpere non sinit.

Ad secundũ. Ad secundum resp. solem & lunam moueri; vt terræ quiescenti influxus suos ad generationem necessarios imprimant. Causa enim efficiens accedere solet ad materiam, non materia ad causam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: Faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum.

Ad tertium. Ad tertium resp. terræmotus non oriri ex motu naturali terræ, sed ex ventis & exhalationibus intra terræ viscera inclusis, qui dum erumpere & sursum ascendere volunt, eam succutiunt vt exitum quærant.

Ad quartũ. Ad quartum respondetur, animalia habere animam, ideoque egere cordis, & arteriarum agitatione & pulsu: terram autem esse inanimem, ideoque ijs non egere, imò ea habere non posse. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det oportet. Plura vide apud nostrum Christ. Clauium in Sphæra. Vide & quæ de terra dixi Genes. 1. v. 1. Denique audi S. Gregorium Thaumaturgum, qui paraphrasticè vertens, & hunc versum cum sequent. de sole, ventis & fluminibus connectens, & ex ijs causas cur terra stet ita paucis assignat, v. 7. *Res ipsæ*, inquit, *rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt. Sunt tamen, quæ eadem manent semper, qualia sunt nasci è tellure, verti in terram eamdem perpetuò consistere terram; solem, cum totam terram circumeat, perfecto circulo ad eamdem recurrere exitus sui metam; item flare ventos, totq; ac tantos amnes se in pontum effundere, ventosq; irruentes neque cogere illum suos egredi fines, neque ipsos suis aberrare legibus. Et ea quidem vti conducibilia nostræ huic vitæ sic fieri congruebat.*

Tertia. Rursum τὸ. *Terra in æternum stat*, significat terram non super aquas stare & fluitare, vti censuere nonnulli Philosophi & Theologi, sed sub ijs stare firmamque consistere. Nam Thales qui post Dauidem 500. ferè annis floruit sub Cyro: *Iudicauit*: ait Seneca libr. 6. Natural. quæst. cap. 5. *totam terram subiecto humore portari, innatare & sustineri velut aliquod grande nauigium his aquis, quas premit.* Et alij apud Plutarch. libr. 3. de Placit. Phil. cap. 15. censent, *terram aquis innatare instar platani foliorum, aut asserum, ideoq; moueri.* Horum opinionem secuti sunt S. Athanas. orat. contra idola, S. Clemens lib. 8. Recognit. S. Chrysost. in Psalm. 133. S. Hilar. in Psalm. 135. Euseb. in Psalm. 23. Procop. in Genesi cap. 1. Porrò Anaximenes, ait Plutarch. censuit *terram vectari aëre*, cui incumbit, idque verisimile esse innuunt S. Basil. Ambros. & Damasc. qui idipsum colligunt ex illo Iob 26. 6. *Qui appendit terram super nihilum.*

Verùm vtrumque confutat hic Salomon. τὸ, enim *stat*, significat terram firmam consistere, & substare aquis, aëri, ceterisque elementis & cælis velut basin & centrum vniuersi.

Immobilitatis terræ causa materialis. Ratio à priori est triplex, iuxta tria genera A causarum; Materialis enim causa stationis & immobilitatis terræ est, ipsa eius opacitas, densitas & grauitas, quæ exigit infimum mundi locum, vt cælis & elementis ceteris magis diaphanis, & leuibus subsit & substet. Omnia enim grauia tendunt deorsum, sicut leuia sursum. Quod ergo grauissimum est inter elementa, infimum poscit locum: Grauissima autem est terra. *Finalis duplex.* Finalis est duplex. Prior, vt terra sit quasi centrū elementorum, cælorum & vniuersi: centrum enim debet esse in medio & imo circuli, vt æquè distet à singulis circuli partibus. Rursum centrum in circulo est immotum: sic terra in medio mundi est immota: si enim ipsa moueretur, suúque centrum mutaret, totus mundus pariter excentricaretur, extraque suum locum moueretur. B

Posterior est, vt terra substet hominibus, animalibus & plantis, eorumque generationibus prætereuntibus & aduenientibus; hinc eadem firmaque consistat oportet. B. Alcuinus, siue Albinus Flaccus præceptor Caroli Magni, disput. *Efficiens.* cum Pipino Caroli filio: *Quid*, inquit, *est Terra? mater crescentium, nutrix viuentium, cellarium vitæ, deuoratrix omnium.* Causa efficiens est ipse Deus, creator & conseruator vniuersi, qui velut Athlas mundum in vacuo siue nihilo sustinet, atque in mundi medio terram velut pilam in aëre pendulam, sine vlla basi aut fulcro stabilem firmumque sustentat. Hoc est, quod ait Psaltes Ps. 133. *Qui fundauit terram super stabilitatem suam.* Aquila & Symmach. *Super sedem suam.* S. Hieron. & C Chald. *Super Basin suam*, melius alij, *Super locum suum stabilem*, vt scilicet in centro suo stabilis & firma consistat. Vnde S. Iustin. quæst. 130. ad Orthodoxos: *Sustinent*, inquit, *cælum aquæ, aquas terra, terram diuinus nutus.* Sic & S. Basil. homil. 1. Hexam & ex eo S. Ambros. lib. 1. Hexam. c. 6. quem audi: *Voluntate Dei immobilis manet, & stat in sæculum terra secundum Ecclesiastæ sententiam: & voluntate Dei mouetur & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsidit, nec fulcris suis stabilis perseuerat; sed Dominus statuit eam, & fundamento voluntatis suæ continet, quia in manu eius sunt omnes fines terræ.*

Theologica. Causa symbolica & theologica est, quòd terra sit sedes Dei, imò scabellum pedum Dei; decet ergò eam esse immotam, vtpote quæ sit thronus gloriæ, & scabellum immobilis & firmissimæ diuinitatis. Eadem de causa cælum D empyreum est immobile, quia ipsum est thronus gloriæ, in quo considet, & Beatis se ostendit Deus. Decet enim tam thronum, quam scabellum throni diuini esse immobile, vt Deum immobilem & iudicem quietissimum repræsentet. Atque hac ratione mundus, siue vniuersum est mobile, ideoque æternum, quia partes eius extremæ, putà summa & infima sunt immobiles, esto inter has medij orbes cælorum & elementorum rotentur ad tempus, propter vsum hominum & animalium. Hoc est, quod ait Deus Isaiæ 66. 1. *Hæc dicit Dominus cælum est sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est illa domus, quam ædificabitis mihi, & quis est ille locus quietis meæ?* Isaiam secutus Orpheus apud Clem. Alex. lib. 6. Stromat. ita de Deo canit:

Ipse autem in magno constans & firmus Olympo est:
Aureus huic thronus est, pedibus subnixaque terra.

Ridiculum est quod de Philistion & Manete refert S. Epiphan. hæres. 66. contra Manichæos: Philistion, inquit, Humeriferum (Deum) confingens docet eum humero gestare vniuersam terram, & per triginta annos lassato humero, in alterum humerum transferre, indeque terræ motus fieri. Addit simile de Manete parente Manichæorum: Luna, inquit Manes, augescit & decrescit ac deficit, dum impletur ab animis eorum, qui in cogitatione incredulitatis ipsius moriuntur. Deinde easdem animas à Luna minore scapha deuehi dicit, & in solem assumi, atque in Beatorum sæculum deponi. Hæ Epiphanis fuere fabulæ, Manetis, & Philistionis.

Porrò huic stationi & quieti terræ non officit terræmotus, quem subinde experimur, imò ipse confirmat id quod dixit, scilicet terram immotam consistere ex Dei voluntate & sustentatione. Inde enim sequitur, Deum ad nutum, vt suā potentiam, vel indignationem in terrigenas ostendat, eosque sui metu percellat, terram ad tempus aliquot concutere, adeoque subinde totam terram quassare, eamque è centro suo conuellere, vti accidisse in terræ motu qui accidit in Passione Christi, ad ostendendam indignationem necis Christi filij Dei, censent Didymus in Catena Græca in ca. 9. Iob, & alij, idque confirmant ex illo Iob 9. vers. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* Et ex Eccli. c. 16. 18. & Psal. 17. 8. &c.

Rursum graues Philosophi & Theologi censent huic stationi, siue consistentiæ terræ non officere motum trepidationis, quo eruditi Mathematici opinantur moueri, siue librari terram propter inæqualitatē partium eius magis minusque grauium, ob summum æquilibrium centri; quia hic motus tam lentus & exiguus est, vt ab hominibus sentiri nequeat. Sicut ergo libra cēsetur eodem loco consistere, etiamsi eius lances librentur, & ex inæqualitate ponderis nunc ascendant, nunc descendant, quia in eo non obstante libra situm locumque non mutat; sic multò magis terra stat & consistit eodem loco, etiamsi modicè libretur. Imò eius consistentia, inquiunt, in hac libratione consistit, sicut libræ consistentia in libratione lancium consistit. Hoc vt intelligas, scito triplex in terra esse centrum, Primum rotunditatis terræ, quod est punctum medium in rotundo terræ globo, sicut centrum est punctum medium in circulo. Secundum centrum est grauitatis terræ, quòd est punctum in medio terræ, à quo omnes circumiectæ partes terræ æqualiter quoad grauitatem distāt, ita vt centrum non magis accedat ad partem vnā, quæ leuior sit quàm altera; sed præcisè in grauitatis, partiumque æquè grauium sit medio. Tertium est centrum totius vniuersi, quod est punctum in medio terræ æqualiter distans ab omnibus partibus perisphæriæ, siue circuli & circumferentiæ cælorum. Hæc autem tria cētra subinde reipsa sunt diuersa, & loco situque à se inuicem distant, esto centrum grauitatis terræ semper nitatur, & tendat ad centrum totius vniuersi, vt sit in imo siue infimo mundi loco; hunc enim velut sibi proprium appetit & exposcit.

Motus librationis terræ vnde.

Triplex terræ centrum.

Ratio

Ratio ergo iam dictæ librationis terræ(æquè ac libræ)est inæqualitas ponderum, quæ nunc in vna lance vel parte terræ, nunc in alia maiora sunt,ideoq; nunc hanc, nunc illam partem degrauant,& impellunt ad centrum vniuersi, siue ad punctum medium vniuersi, quod ab omnibus peripheriæ cælorum partibus æqualiter distat.Ad hoc enim mundi centrum sua grauitate feruntur omnia grauia,totaque terra. Quare differt,ac subinde loco situque distat,vti iam dixi,centrum rotunditatis terræ à centro grauitatis terræ,à quo omnes partes terræ quoad grauitatem æqualiter distant:centrum enim grauitatis terræ est, vel esse appetit centrum mundi: centrum autem rotunditatis terræ,est punctum medium terræ,quod nōnihil à centro grauitatis terræ, & consequenter à centro mundi distare videtur:quia terra in vna parte grauior est,quàm in altera,habet enim plura onera & pondera,vt montes,rupes mare, &c.in vna parte, quàm in altera, imò sæpè noua pondera accedunt vni parti non alteri,vt cùm mare in æstu vnam partem terræ deserit & ad alteram fluit,eamq; occupat & degrauat,ideoque tūc mutatur aliquatenus centrum grauitatis terræ,ac consequenter mouetur & libratur terra motu trepidationis, quo sese agitat & librat,donec hoc nouum centrum grauitatis suæ mouendo se coeat,& quiescat in centro totius vniuersi.Hoc enim centrum vniuersi præcisè est punctum medium totius mundi,quod æqualiter ab omnibus orbium cælestium circumferentiæ partibus,velut centrū in circulo æqualiter distat : vnde ad illud omnia grauia tendunt,præsertim terra terræque partes omnes.Quocirca nonnulli insignes Mathematici censent,hanc terræ librationem esse verā causam æstus maris(non verò motum lunæ, vtpote quæ noctu longissimè abest, estq; in alio hemisphærio,ita vt cū terra inter eam & mare interiecta sit,non videatur luna in mare posse agere, & causare æstū maris)dum enim libratur terra, mare ad partē terræ in libratione humiliorē, vtpote centro viciniorem fluit & accurrit, & quia in libratione nunc vna pars terræ est humilior, nunc altera,idcirco mare in æstu ad vnā partem terræ fluit,in reciprocatione verò æstus ad aliā.

Verùm huic sententiæ obstat,quòd hæc terræ libratio pro varietate ponderū accedentiū huic parti vel illi,sit vaga & instabilis: æstus verò maris sit certus & stabilis.Addūt alij egregij Mathematici,censentq; hanc fuisse causam diluuij tēpore Noë,nimirū quòd Deus globū terræ tunc ita librarit, vt nunc vltra centrum vniuersi eam depresserit,nunc eam super illud eleuarit. Cum enim eam depressit, illico maria & aquæ omnes confluentes ad centrum vniuersi,operuerūt totam superiorē superficiem terræ,vtpote depressam & centro vicinam,cùm verò eam eleuauit, maria & aquæ omnes refluentes ad superficiem terræ inferiorē,vtpote centro vniuersi viciniorē eam operuerunt;itaq; non simul, sed successiuè texerunt totum globū terræ,ita vt in ea successiuè submersi sint omnes homines & animantia vbiuis locorum. Nam sola pluuia 40. dierum à Deo in terram immissa,non suffecit ad eam totā operiendam, ac præsertim ad hoc, vt supra altissimos montes aqua emineret quindecim cubitis,vti dicitur Gē.7.& 8.Verū hoc de diluuio maiori eget examine. Ceterùm,sententiā hanc de motu trepidationis terrę, ita inter alios clarè & solidè è principiis Geometrię probare conatur noster Gabr.Vasq.in 1.2.to.1.disp.81.c.3.n. 20.Pro explanatione inquit, duarum difficultatū,notanda est doctrina quædam Archimedis, Mathematicorū facile principis; primùm quidē terram & omnia grauia,quæ ipsi terrę innituntur,ita efficere corpus vnū quod attinet ad grauitatem,vt ponderibus suis librentur,sicut dixit Ouid.lib.1.Metamorphoseos in principio de ipsa terra:*Ponderibus librata suis*.Terram autē & cetera grauia,quæ terræ innituntur, ita grauitate sua tēdere, & appetere coniungi centro indiuiduo magnitudinis totius mundi,vt quamuis alteri corpori graui innitantur,& ab eo detineantur,ne penetrent & coniungantur cum centro, sua tamen grauitate perpetuò ad hoc conentur, ac proinde imprimant corpori sibi subiecto impetū,quo nitantur deorsum tendere, ac corpus sibi subiectum impellere,vt sibi ipsis cedat loco, quousque deorsum adeò se deprimant, vt sint coniuncta centro magnitudinis mundi. Neque verò hoc solùm efficit vnū corpus in aliud, quo impeditur & detinetur,verùm etiā partes eiusdem corporis inuicē conantur, & se mutuò impellunt impetumque imprimunt versus centrū mundi.Id quod in ipsa aqua conspicimus, cùm gutta aliqua in puluerē cadit; omnes enim eius partes in modum orbis se contrahunt & comprimunt. Deinde ex eodem notandum est,terram ita esse in centro vniuersi,vt nullo corpore nitatur,sed ponderibus suis ita æquè libretur, vt centrum suæ grauitatis, quod est indiuisibile, penetret centrum magnitudinis totius vniuersi, nec vltra tendere possit, sed ibi necesse sit quiescere. Nā si hoc modo non quiesceret,ascenderet,& ex seipsa à centro moueretur, quod est impossibile. Centrum quidem magnitudinis vniuersi,est punctum indiuisibile æquè distans ab vltima superficie circuli,& orbis supremi ex omni parte:centrum autem grauitatis ipsius terræ est indiuisibile illud,à quo si ducantur lineæ ad totam peripheriam ipsius terræ per lineam rectam,est æquale pondus ex vtraque parte. Et hoc centrum in omni corpore graui necesse est reperiri.Cum igitur hoc punctum,quod est cētrum grauitatis terræ,penetrat punctum magnitudinis totius mundi,terra quiescit.Cumq; hoc centrum grauitatis latitudinem non habeat,sed re ipsa indiuisibile sit, sequitur si ex vna parte terræ grauitas magis ponderet,mutari centrum grauitatis,& ita terram in eo statu quo antea erat,non quiescere. Nam impossibile est terram quiescere, nisi punctum centri suæ grauitatis penetret, & respondeat puncto totius orbis,alioquin sursum maneret. Sursum enim esse idē est,quod supra centrum magnitudinis vniuersi quiescere;mutato igitur centro grauitatis,quātumuis parua mutatio sit,terra mouebitur motu quodā trepidationis,vt aliud punctū grauitatis respōdeat,& penetret punctū totius orbis,& ita rursus pōderibus suis ęquè ex omni parte librata quiescat.Porrò grauitas terrę ex vna parte potest magis ponderare,cū antea nō magis pōderaret, quàm ex alia,vel quia ipsa ex illa parte grauior redda-

A reddatur natiua sua grauitate per Physicam aliquam mutationem, vel quia ei adiungatur corpus aliquod; nam corpus illud innixum terræ grauitat supra ipsam, eique impetum imprimit, sicut & partes ipsius terræ sibi ipsis innituntur, & impetum imprimunt. Quare ex eo quod aliquod corpus ex vna parte terræ coniungatur, mutabitur centrum grauitatis, & sequetur motus trepidationis in terra, vt diximus; & eo magis corpus illud ex illa parte ponderabit, quo maiorem impetum imprimet terræ; atque idcirco pars illa terræ magis tunc grauitabit, ac consequenter pro eo tempore maiori motu trepidationis terra mouebitur; quia centrum suæ grauitatis longius distabit à centro mundi, ideoque ad illud omni nisu tendet, vt in illo quasi vltimo suo totiusque mundi cētro conquiescat. Ita Vasquez geometricè & præcisè.

B Verùm hæc inæqualitas ponderum, & consequenter inæqualitas grauitatis laterum terræ, tam modica est, si cum tam vasta terræ mole & globo comparetur, vt imperceptibilis & insensibilis sit. Deus enim ita aquam terræ opposuit, vt terra in omni sua parte æquale quasi sustineat habeatque pondus, quare motus hic librationis & trepidationis terræ, si quis est, adeò modicus est; vt insensibilis sit. Quocirca Physicè loquendo, idem est centrum rotunditatis terræ cum centro grauitatis terræ, ac consequenter vtrumque coit & consistit in centro totius vniuersi, vt proinde verè dicat hic Sapiens: *Terra autem in æternum stat*: vti eruditè docet noster Christ. Clauius in cap. 1. Sphæræ.

Physicè trinum terræ centrum est vnum & idem.

Tropol. Nyssen. homil. 1. sic exponit q. d. *Estote stabiles & immobiles* 1. Corinth. 15. 58. *In te inconcussa maneat temperantia, firma fides, immutabilis* C *charitas, stabilis & immobilis in omni bono statio, sic vt qua est in te terra stet in æternum. Si quis autem auarus pluribus diuitiis inhiat, & quasi mare quoddam immensam expandens cupiditatem, lucris non potest satiari, is ad mare, quod hic est aspiciens, morbum curet*; vt sicut mare omnes fluminum aquas recipiens non redundat quia eas rursum ferat per vapores, vel per fontes & flumina emittit: Sic pariter diues opes & lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Tropol.

Terra ergo docet hominum constantiam & perseuerantiam in bono, contra omnes generationes persecutorum: Hæ enim prætereunt, esto vna alteri succedat, vt hac ratione homo fidelis constanter teneat æternitatis, ad quam aspirat (cuius pariter symbolum est terra) imaginem, iuxta illud S. Bernard. *Si in prosperis non extollaris,* D *neque in aduersis deprimaris, sed eamdem animi constantiam tenoremq; tenueris, eris quandam æternitatis tenens imaginem.* Idem S. Bernard. ser. 2. de Sācto Petro & Paulo: *Moses*, Deuter. 32. *de quibusdam ait: vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. In quibus vtiq; verbis tria nobis video commēdari, sapientiam, intelligentiam prouidentiam. Arbitror sanè tribus eas assignari posse temporibus, vt æternitatis quædam imago reformari videatur in nobis; præsentia moderantibus per sapientiā, præterita per intelligentiā diiudicantibus, nouissima prouidentibus ad cautelam.*

Allegor.

Allegor. Ergo terra repræsentat Ecclesiam in persecutionibus; Tropolog. animam sanctam in tentationibus constantem. Anag. Ecclesiam triumphantem & constanti æternitate perfruentem, iuxta illud Psaltis: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Terra enim morientium est palæstra certantium, terra viuentium est regnū Sanctorum, ait S. August. *In terra morientium spes mea Deus, in terra viuentium, portio mea Deus,* ait idem in Psal. 103.

Rursùm terra in æternum stans est B. Virgo Maria, quæ semper in gratia stetit, adeoque Christo vsque ad crucem & mortem astitit, atque omnibus se inuocantibus ope sua semper assistit. Ita S. Aug. lib. 2. de Genesi contra Manich. c. 4. *Fons* inquit, *ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, id est dignitas terræ mater Domini Virgo Maria rectissimè accipitur, quam irrigauit Spiritus sanctus, qui fontis & aquæ nomine in Euangelio significatur, vt qualis de limo terræ, talis homo ille fieret, qui constitutus est in paradiso, vt operaretur ibi; & custodite, id est in voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.*

ORITVR SOL, ET OCCIDIT, ET AD LOCVM SVVM REVERTITVR: IBIQVE RENASCENS (Hebr. & Sept. *Oriens.*) VERS. 5.

GYRAT PER MERIDIEM, ET FLECTITVR AD AQVILONEM: LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS, ET IN CIRCVLOS SVOS REVERTITVR] Pro *ad locum suum reuertitur*. Hebr. est שואף *scoeph*, id est anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardenter cupit. Septuag. ἕλκει, id est *trahit*. Arabicus: *trahitur*. Aquila, *aspirat*. Symmach. & Theod. *recurrit*. Sol enim tanta velocitate rapitur ab ortu ad occasum, vt anhelare, & fessus anhelo spiritu ad occasum, quasi ad quietem rapi videatur, iuxta illud Psalm. 18. 7. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio eius & occursus eius vsque ad summum eius, nec est qui abscondat*, &c. quod ad literam de sole, Alleg. de Christo & Apostolis per orbem euangelizando velocissimè discurrentibus, cunctosque Dei fide illuminantibus, eiusque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo est quasi gigas veloci cursu currens, & anhelans, ac quodammodo attrahens ventum, seu aërem præ desiderio redeundi. Certè Oriente sole frigidior quam ante sentitur aura, ait noster Lorinus. Chald. vertit: *In nocte respicit, & vadit per viam abyssi, & oritur cras ab eodem loco, in quo heri ortus est.* Alius: *Abyssinorum* (id est in gentium, & occultorum in aduerso nobis hemisphærio locorum apud Antipodes) *iter conficit.* VERS. 6.

Sol in cursu anhelat.

Loquitur de motu & cursu solis non tam annuo, vt vult Theoph. Alex. Epist. 3. Paschali, quam quotidiano, S. Hieron. tamen, Hugo Victor. Bonauent. Lyran. Hugo Cardin. Carthusianus, Caietanus, Albinus, Thaumaturgus, Ioannes Arboreus de vtroque cursu interpretantur, tum diurno, tum annuo etiam prima verba textus, ita vt oriri sol censeatur, quando per vernale æquinoctium ingrediens ad nostrum populum consurgit; occidere, quando exiens per autumnale ad inferiora descendit: gyrare per meridiem (quæ sunt verba sequentia) quando in hyemalibus signis commoratur, flecti ad aquilonem, quando in æstiuis, quæ polo boreali viciniora sunt, circumfertur.

Quæres, quorsum hic solis ortus, occasus & gyratio inducitur?

Cur hic solis motus inducitur.

Primò,

Resp. Primò. Primo, hæc accipias planè vt ſonant, quaſi ſignificet hîc Salomon, vanitatem quandam non ſolum terræ & terrigenis, ſed & ſoli cæliſque ineſſe; vt ſit argumentum à minori ad maius, q.d. Soli ipſi & cælis ineſt vanitas, id eſt inſtabilitas, Omnes enim aſſiduè rotantur & gyrant, & velut circulantes in orbem eunt & abeunt: quantò magis ergo homo & terrena omnia ſunt vana & inſtabilia, atque tranſeunt & euaneſcunt. Vnde Didymus & Nyſſen. in Catena Græc. *Hoc*, inquiunt, *ſibi vult huius vniuerſitatis naturam reſpiciens, ſiue quæ in ſole, ſiue quæ in mari, ſiue quæ in cælo ſunt conſideres, tuam ipſius naturam intelliges; nam quemadmodum ſolis huius, ſic & naturæ noſtræ ſuus eſt ortus, & caſus*. Et S. Hieron. *Hoc autem*, ait, *idcirco dicit, vt doceat mutationibus temporum & ortu occaſuque ſiderum humanam ætatem labi, & interire dum neſciat.*

Secundò. Secundò, poteſt hic verſus referri ad generationem prætereuntem & generationem venientem v. 4. vt ſignificet rerum omnium circulationem, q.d. Omnia in mundo ſunt circulantia atque in orbem eunt & redeunt: Nihil ergo in eo eſt fixum & ſtabile, cui cor affigas. Antecedens probo, quia generationes gyrant & circulares ſunt, dum aſſiduè vna præterit, altera aduenit. Sic pariter ſol gyrat, dum oritur & occidit aſſiduè, ſic & venti & flumina. Atque inde concludit v. 10. nihil ſub ſole eſſe nouum, ſed omnia in orbem ire & redire. Porrò ſicut in generationum circulatione, terra velut earum omnium ſubiectum iugiter ſtat; ſic in ſolis circulatione idem permanet ſol, ſoliſque motus, itus & reditus. Idem eſt de ventis & fluminibus, qui omnes labuntur in mare, illudque omnia excipit, nec tamen redundat.

Tertiò. Tertiò neruoſiùs hic verſus accipi poteſt, vt ſicut v. præced. dedit cauſam materialem generationum, ſcilicet terram; ſic hic earundem det cauſam efficientem, cur ſcilicet generationes in terra ſibi aſſiduè ſuccedant. Cauſa enim eſt gyratio ſolis, qui nunc accedens ſuo lumine ver & calorem, quo herbæ germinant & animalia prolificant, adducit: nunc abſcedens, ſeque elongans hiemem affert & frigus, quo plantæ & animalia areſcunt & emoriuntur. Cum enim ſol motu anhelo, & irrequieto iugiter moueatur, locum mutet, hemiſphærium alternet, neceſſe eſt pariter iugiter moueri res ſublunares, quæ ab eo pendent, eorumque ortus & occaſus alternare. Quare inconſtantiæ & fugacitatis rerum terrenarum cauſa eſt inconſtantia, & fugacitas ſolis. Ita S. Hieron. Alcuinus & Nyſſenus, quem audi: *Mortalium vita conteritur die diei ſuccedente, annique partibus & conuerſionibus; ſoliſq; curſibus certis & definitis, nunc antecedentibus, nunc ſenſim recedentibus.*

Hinc ſol Hebr. & Chald. dicitur שֶׁמֶשׁ *ſcemes* id eſt *miniſter*, quòd quaſi miniſter ſubſeruiat Deo, & naturæ in rerum generatione, quòdque nobis operantibus miniſter, & quaſi faciem præferat.

Quartò. Quartò, Noſter Pineda hunc verſum refert ad antecedentem ignorantiam humanam, quæ notatur v. 8. Ex Aſtronomiæ enim ſcientia, quæ præſtantiſſima & iucundiſſima eſt, nil aliud certius de illa haberi poteſt, quàm quod ſol cum

A cæteris ſideribus oriatur & occidat, ac eoſdem ſemper curſus repetat.

Denique Olympiod. *Certum*, inquit, *ſolis curſum diſpoſitumque oſtendit, vt nos ad illius contemplationem attollat, qui fabricatus eſt ſolem. Mouetur autem circulari motu, vt nonnulli arguunt ex verbis Eſdræ ita dicentis: Magna eſt terra, & excelſum eſt cælum, & velox curſu eſt ſol, & vertitur in circulo cæli, & in vna die ad locum ſuum reuertitur, quaſi dicat: hic etiam ſol, licèt magnus, ad ſolem iuſtitiæ comparatus, vanitas eſt. Myſtico autem ſenſu ita intellige. Oritur ſol in cordibus fidelium, dirigens, adhuc proficientes ad ea quæ agenda ſunt; ſed & in ipſis occidit, quando altitudines ſententiarum inquirunt, atque ita maius deſiderium cognitionis illis accendit.*

Nota τὸ *renaſcens*, id eſt rurſum oriens: Ortus enim ſolis videtur eiuſdem natiuitas, quia ſol ex B aurora velut proles è matre naſci conſpicitur, & à rudibus exiſtimatur. Vnde Ænigma: *Filia ſum matris eadem mox gignitur ex me*, quod ſicut dicitur de niue, quæ ex aqua gignitur & rurſum in aquam reſoluitur, ſic etiam de ſole dici poteſt, qui ex aurora & die naſci videtur, ac viciſſim oriens auroram & diem progignit. Imò nonnulli Philoſophi & Poëtæ cenſuere, verè ſolem naſci ex ignitis vaporibus coëuntibus. Vnde Lucretius lib. 5. auroram & ſolis ortum ita pingit.

Aetheris auroram defert, & lumina pandit,
Aut quia ſol idem ſub terras ille reuertens
Anticipat, cælum radiis accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & ſemina multa
Quæ faciunt ſolis noua ſemper lumina gigni.

C Sic & Epicurus cenſuit ſolem in occaſu interire & in ortu renaſci, teſte Cleomede lib. 2.

Allegor. Allegor. S. Chryſoſt. hom. de Turture tom. 5. *Ortus eſt*, inquit, *nobis ſol iuſtitiæ Chriſtus, de S. Mariâ ſecundum carnem genitus. Oriens quippe nomen eſt illi.* Zachar. 3. 6. *Occidit verò quando poſt crucem ad inferna deſcendit, & ad locum ſuum reuertitur ipſo dicente: Cum exaltatus fuero vniuerſos traham ad me.* Ioann. 12. De hoc ſole iuſtitiæ & Malachias pronuntiat dicẽs c. 4. *In diebus illis orietur ſol iuſtitiæ, & ſanitas erit in pennis.* Vbi plura hac de re dixi. Chriſtus ergo velut ſol ortus eſt in natiuitate, occidit in morte, rurſus ortus, & velut renatus eſt in reſurrectione, inquit Olympiodorus: Sol enim ſua luce, ſplendore, calore, efficacia, viuificatione, ſymbolum eſt Dei & Chriſti, vti per multas analogias oſtendi Iſaiæ 45. v. 1. Rurſum D S. Ambroſ. in Pſal. 118. Octon. 12. *Oritur*, inquit, *ſol iuſtis, occidit autem iniuſtis: oritur tranquillitati piæ mentis; occidit iracundiæ, vnde ait: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram: hic poteſt colligi quia iiſdem oritur & occidit, quorum & vitia ſepeliat, & illuminet gratiam: mortuus eſt enim peccato, vt Deo viueret; hoc eſt, peccato ſumus in illo mortui, vt Deo in perpetuum viueremus. Vide apud myſterium prænunciatum: Et oritur, inquit, ſol & occidit, & in locum ſuum trahit, hoc eſt, quod ait Dominus: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipſum. Traxit enim ad ſe omnium ſtudia, vt vel peccata noſtra crucifigeret, vel bonum ingenium ad iuſtitiam prouocaret. Aduerte quemadmodum trahat ad ſe: Pater volo vt vbi ſum, & iſti ſint mecum. Et ad latronem ait: Hodie mecum eris in Paradiſo, Aduerte quomodo omnia trahat. Exaltatus eſt in cruce, & totus credit mundus.*

Tropol.

Tropol. licèt sol splendidissimum sit mundi astrum, *cæli oculus, temporum rector, siderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, vt ait S. Nazian.orat. 2.de Theol. & *expressa diuinæ bonitatis imago*, vt ait S.Dion.c.4.de Diuin.nomin.tamen ille ipse vanitatis quoque est speculum & exemplũ.

Sol vanitatis speculum.

Primò.

Primò, quia instabilis est semperque rotatur, oritur & occidit; idque quotidie & celerrimè: nam quotidie totam terram circuit, quare ad viuũ repræsentat breuitatem, ortum, occasum & interitum vitæ humanæ: sol enim continuo & velocissimo suo motu describit, definit & numerat horas, dies, menses & annos vitæ nostræ. Ita S.Hieron.Nyssen.Olympiod.& alij.

Secundò.

Secundò, sol inconstantissimus est, dum singulis momentis locum & regionem mutat, ac vicissim singula Zodiaci signa percurrit; quare inconstantiæ humanæ est symbolum ac nominatim B repræsentat inconstantiam & circumrotationem concupiscentiæ, vt habet textus Græcus Sapien.4.12.Ita R.Haccados apud Galatin. *Quamuis sol*, inquit, *cælestesque orbes irrequietis motionibus super suos axes voluantur, nihil noui, nihil perfectionis comparant; non aliter sanè qui ad suas appetitiones habenas laxant, & iisdem veluti versatilibus suarum concupiscentiarum axibus circumrotantur, nihil commodi boniue nanciscuntur. Naturæ itaque appetitionibus & animi motionibus inseruire, inutilis prorsus vanitas est.*

Tertiò.

Tertiò, sol subinde altissimè eleuatur, ac in meridie coruscus refulget, sed illicò descẽdit, lucẽque & splendorẽ nobis minuit, eumque planè in occasu perdit: Sic pariter homo, subinde ad altos honorum gradus, celebritatem & gloriam attollitur; sed mox vertente rota fortunæ C deprimitur, ac sæpè in vita, semper in morte omne eius decus perit & occidit. Ita Nyss. Disce ergo à sole modestiam, ac *in die bonorum memor esto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantiæ*, vt monet Eccl.ca.18.25. sol enim vesperè tenebras patitur, imò abscedens eas inducit. Nam vt ait Plinius lib.2.c.10.liquet, *non aliud esse noctem, quàm terræ vmbram.* Vmbra autem & tenebræ obscuritatis, & aduersitatis sunt typus. Rursum sol interiectu lunæ patitur eclipsin, quę defectus & felicitatis humanæ est typus. Deniq; Plin.lib.2.cap.12. *Quis*, ait, *cernens statos siderum labores, non suæ necessitati mortalis genitus ignoscat.*

Quartò.

Quartò, sol, licèt multis beneficus, aliis tamen est maleficus, qui nimio calore arefacit & exurit, quocirca sol, quo *exorto æstuauerunt, & aruerunt* bona Dei semina & virtutum germina, est D diabolus eiusque tentationes, vti exponit Christus Marc.4.v.6.15. & 17. ac ibidem S. Chrys. & Nazianz.orat.1.

Quintò.

Quintò, in Hebr. repetitur *vau* conuersiuum. id est, quod præterita vertit in futura. Vnde sic ex Hebræo ad verbũ cum Pagnin. vertas: *Et orietur sol; & ingredietur, siue occidet sol*, vbi, τὸ & auxesim habet; & significat solem totum esse in eũdo & redeundo, idque continuè & constanter (futurum enim Hebræis significat continuationem & constantiam.) Rursum pro *reuertitur* Hebr. est *anhelat*, quæ omnia symbolicè significant hominem suis cupiditatibus abreptum, torum in ea ferri, præteritorum & futurorum oblitum: iis enim ardens, incitatissimo in eas cur-A su rapitur velut æstuans & anhelus. Hinc vulgus putat solem à bobus trahi, qui vesperi fessi & anheli, in occasu solem secum ad stabulum ducant, vt ibi simul quiescant vti refert Plin. lib.2.c.98. & Seneca lib.3. Natur. quæst. c.26. Poëtæ verò fabulantur solem vesperè anhelum in mare se immergere, vt eo refocilletur & refrigeretur, teste Strabone lib.1. Hinc illud Catulli lib.2. *Solis anhelantes abluit amnis equos.* Et illud Virg.12.Æneid.

Fabulæ de solis occasu.

Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemq́; elatis naribus efflant.

Et illud Boëtij lib.3.de Consol.

Cadit Hesperias Phœbus in vndas,
Sed secretò tramite rursus,
Currum solitos vertit ad ortus.

Verumenim verò idem sol homini magis veritatis verę que virtutis, quàm vanitatis & vitij est scena & exemplum. Primò, quia cælestis, docet hominem cælestia cogitare & amare. Secundò, quia sua luce docet eũ opera lucis, id est, virtutis operari. Ephes.5.v.8. Tertiò, quia ingenti sua velocitate, eaq́; continua & eiusdem semper tenoris, docet hominẽ ad labores debere esse impigrum & infatigabilem, vt in iis eodẽ semper tenore perduret. Quartò, quia suo calore, quo omnia viuificat, docet hominem charitatẽ & zelum, quo spiritu apostolico præditus omnes ad Dei amorem inflammet. Quintò, ab occasu rediens ad locum suum, id est orientem *scoeph*, id est, anhelat, hoc est summa auiditate, cõcitatione rapidissima, & ardentissimo desiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contẽdunt, aut citum alicuius operis finem consequi volunt. Hic solis anhelitus docet hominẽ labore fessum vires animumque meditatione & oratione, qua gratiã Dei attrahimus, innouare, vt per innouationẽ spiritus acuat desideria pia, nouaq; opera continuè nouo animo, nouo feruore & ardore ordiatur. Vt mysticus ergo sol numquã Zodiacum, id est institutũ tuum exeas, & per illum discurrens, omnes vitæ exemplo illuminare contendas. Iam tẽ per orationis exercitationes, supra res corruptui obnoxias effer. Iã per honestas actiones te proximis subiice; sed postquam per aliquod tempus laboraueris, ad locum tuum, id est ad quietem propriæ inspectionis & emẽdationis reuertere. Dic animæ tuæ singulis mensibus: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Psalm.14.7. Vbi nota orientem vocari, *locum suum*, quia solis proprium, siue quia in oriente à Deo creatus est sol, vt vult Seuerianus siue quia in Oriente oritur & quasi nascitur. Locus enim natiuitatis vocatur suus & proprius. Orientem ergo vocat quasi solis & diei incunabula: siue quia sol ab Oriente declinans & occidens semper Oriẽtem repetit, ibique renascitur: siue quia in Oriente primo se videndum exhibet, nobisque apparet pulcherrimus, scilicet roseus, auricomus & flammeus. Huc facit illud Psalm.18. quod paulò antè citaui: *Exultauit vt gigas ad currendam viam*, quod ad literam de sole dicitur; Alleg.de Christo & Apostolis. Vnde S.Gregor. Nazian.orat.quæ est in laudẽ S. Basil. eum soli cõparans: *Laudatur*, inquit, *apud Dauidem solis pulchritudo, & magnitudo, & cursus & celeritas, & vis*

Sol typus Veritatis & virtutis.

Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.*

ac facultas: quippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat, ac longè lateq; progrediendo tantum vim habeat, vt ab extremis extrema æquè collustret, nec locorũ interuallis ipsius feruor vllo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est: in omnem terram sonum illius exijsse, atque in fines orbis terræ vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit à Dauide mutuatus.

Denique sol videtur quasi quidam corporũ Deus, cum ipse omnibus corporibus summè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiat: hinc iure optimo vocatur (quia reuera est) fons omnis corporalis boni; quia nihil est in corporibus sibi subiectis, quod ab illo tamquam à fonte non effluat. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vitę capacia viuificat. An bonum est salus? sed suo motu mortalibus salutē affert. An bonum est diuturnitas? sed omnia cõseruat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonum est pulchritudo? sed omnia suo splendore condecorat. An bonum est voluptas? sed sua venustate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, vt est apud Ecclesiasticum, & delectabile est oculis videre solem. Ipse est qui terram fertilem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipse aquam fœcundat piscibus. Ipse aërem suo splendore quasi veste condecorat. Ipse lunam, stellas & omnes orbes cælestes illuminat. Denique à supremo cælorum vsque ad infima terrarum viscera, omnia suo influxu replet, fouet atque tuetur. O pulcherrima imago Christi mei! ô formosissimum vestigium ducis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum: Glorifico eum, qui te tam decorũ, tam agilem, tam fortem, tam admiralem creauit, vt in te atque in tuis effectis suam mihi eximiam charitatem ostenderet.

Christianus sit sol mundi.

Esto & tu ô Christiane instar Christi, perinde, ac si ab eo relictus, imò factus esses sol mũdi. Futurus es sol in cælo; nam *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Matth. 13. *Esto ergo & sol in terra:* sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, sol in cubiculo, vt omnes illumines, accendas, viuifices. Hæc & plura noster Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. part. 3. cap. 28. Sic sol Oriens fuit S. Franc. Xauerius. *Gyrat per meridiem & flectitur ad Aquilonem.* Hebr. *Vadens ad meridiem, & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *Vadit ad Austrum, & gyrat ad Aquilonem.* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach. *Vadit ad meridiem & circumit ad Boream.* Alij: *Declinat, circumdat, deflectit, conuertitur ad Septemtrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam australem, in æquinoctio Aprilis, & in solstitio Iunij: circiens per gyrum pergit spiritus ad plagam septentrionalem in æquinoctio Septembris, & in solstitio Decembris egreditur ab exitu Orientico mane, & ingreditur ad ingressum Occidentico in vespere.* Censet ergo Chald. hoc versu notari quatuor solis annique tempora, putà duplex æquinoctium, & duplex solstitium, scilicet æstiuũ & Hibernum.

Nonnulli censent id dictum iuxta sententiã quorundam veterum, qui teste Arist. 2. Meteor.

A ca. 1. putabant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm meridionalem verò demissum esse nõ solùm in cælesti, sed etiã in terrestri globo. Quare solē terram non circumcirca circuire, sed per diem meridiem dumtaxat obire, noctu verò deflectere ad septentrionem, vt sub eius gibbo lateat & occultetur. Confirmant ex illo Isaiæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei & exaltabo soliũ meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis,* quasi scilicet aquilo excelsior cæli pars sit. Verùm hæc omnia repugnant Astrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem esse rotũdum, ac proinde Septentrionem non esse altiorem australi parte, adeoq́ue solem & cælũ planè in orbem rotari, ac totum terræ globum quaquauersum circuire & circumambulare.

B Rursum alij dicunt solē quotidie moueri per meridiem, cùm mouetur ad meridianum; cùm enim ad eum peruenit, est meridies, cùm verò eum transit ab eoq́; recedit, declinare videtur ad aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud auster, siue plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè, & lateraliter secat meridianum inter austrum & aquilonem; quò fit vt sol decurrēs zodiacum & transiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad aquilonē, iuxta signa meridionalia vel australia, quæ obit & percurrit, vti ad oculum videre est in sphæra.

Sol gyrat per meridiem & aquilonē.

Explosa ergo vtraq; hac sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primo de motu solis quotidiano; de illo enim dixit: *Oritur sol & occidit.* q. d. sol dũ ab ortu mouetur in occasum, C gyrat ad austrum & flectitur ad aquilonem: secundò de annuo, de diurno, & quotidiano accipiunt S. Greg. Thaumaturgus. Nyssen. Hugo, Lyran. Vales. & Titelm. de Annuo. S. Hieron. Olympiod. Theophil. Epist. 3. Paschali. Caiet. Pineda & alij. Primò ergo de quotidiano sic exponit Lyr. & S. Thomas scribēs in c. 37. Iob, per aquilonem, inquiunt, intelligit nostrum hemisphærium, quod respicit polum arcticum siue septentrionalem: per austrum verò intelligit hemisphærium oppositum, in quo sunt antipodes, quod respicit polum antarcticum siue australē, q. d. sol oriens in nostro hemisphærio arctico per illud mouetur ad austrum, id est tendit ad hemisphærium antarcticum, putà ad antipodes; quò cùm peruenit, rursum flectit ad aquilonē, id est tendit, reditq́ue ad nos, nostrumq́ue he- D misphærium quod est sub polo arctico. Verùm sol gyrat propriè per meridiem in nostro hemisphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, & pars nostri hemisphærij: quare per meridiem non intelligit polum antarcticum & antipodes.

Primo quotidie.

Illis qui habitant sub tropico cancri.

Quocirca magis præcisè & appositè respõdet Francisc. Valesius de Sacra phil. c. 62. hunc solis gyrum ab austro in aquilonem verum esse, vereq́ue apparere ijs qui habitant sub tropico cancri (non verò ijs qui habitant sub æquinoctiali in sphæra recta) vti habitant Itali, Hispani, Syri & Palæstini, apud quos hæc scripsit Salomon. Illi enim cum habeant sphæram obliquam, hinc obliquè eis mouetur sol gyrando ad austtum, indeq́ue flectendo ad aquilonem. *Obliqua*

enim

enim & fracta linea per auſtrum pergit ad boream & ita ad Orientem reuertitur, ait S.Hieron. A Idque Valleſ. hac ratione Mathematici demonſtrat: Nam quacumque die conuertit homo faciem ad eam partem qua oritur ſol, & inde ducens per ſuum zenith lineam, deſcribat circulum magnum, & imaginatione ſecet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quā ſpectabit ſua dextra vocabit meridiem, ad quā ſiniſtra, ſeptentrionem aut aquilonem; quia habebit polum à ſiniſtris, & à dextris meridianum motum ſolis; quotidie autem ſol poſtquam gyrauerit per meridiem, interſecans illum magnum circulum (qui eſt linea longitudinis) flectetur ad oppoſitam cæli medietatem; quare flectetur ad aquilonem. Interſecare autem eam lineam quotidie conſtat, quia ſol cum fertur per æquinoctialem, deſcribit magnum circulum: B duo autem circuli magni, non poſſunt non interſecare ſeſe per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non poſſit ſol, niſi per triginta gradus, & obliquitas ſphæræ dictis in locis maior ſit (quod eleuatio poli ab horizonte indicat) fit vt numquam percurrat ſol circulum, qui non interſecet circulum illum magnum, etſi non per medium & in partes æquales. Si autem interſecat, certè flectitur antequam perficiat diurnum motum ad oppoſitam medietatem, & quæ ſpectat ad aquilonem. Veriſſimè ergo ſol ex quo naſcitur gyrat per meridiē, & deflectens ad aquilonem redit in locum ſuum.

Cauſa ergo cur habitantibus ſub tropico cācri, ſol dum eſt in ſignis borealibus videatur declinare ad auſtrum, indeque reflecti ad aquilonem, eſt obliquitas ſitus, æquè ac zodiaci. C Cum enim habitent in obliqua ſphæra, hinc magis obliquum habent zodiacum, in quo perpetuo mouetur ſol, qui proinde circulando eis videtur obliquare curſum, nec directo motu, ſed obliquo gyrare ad auſtrum, inde regyrare ad aquilonem, dum tendit ad occaſum. Hanc obliquitatem innuit vox *gyrat*, & Hebr. שואֵב *ſoeb*, id eſt circuit. In obliquitate enim ſunt gyri, flexus & circuitus, quibus ſol oberrat. Cum enim zodiacus obliquè ſecet æquinoctialem, æquè ac meridianum, qui meridiem nobis efficit, ita vt pars eius ſuperior vbi nobis oritur ſol, tangat tropicum cancri, vicinaque ſit circulo arctico, qui polum arcticum ſiue ſeptentionem reſpicit; inferior verò eius pars tangat tropicum capri- D corni, vicinaque ſit circulo antarctico, qui polum antarcticum ſiue auſtralem reſpicit; Hinc fit vt ſol oriens nobis in tropico cancri, dum eſt in ſignis borealibus, videatur mane ferri à ſeptentrionali oriente ad meridianum, id eſt ad meridiem, ac deinde declinare ad aquilonem, vt tendat ad occaſum; videatur, inquam, illi, qui ſub verticali circulo, quem meridianus in meridie ſecat, conſiſtit facie verſa ad ſolis ortum; idque facit tùm obliquitas ſitus, & ſphæræ, tum curuatura circuli zodiaci & circulationis in motu ſolis. Hic enim poſt meridiem curuatur, flectiturque à meridiano & meridie, ac magis accedit vergitque ad aquilonem, vt pergat ad occaſum: zodiacus enim in quo per ſuam lineam ecclipticam ſemper mouetur ſol, à tropico cancri, qui reſpicit ſeptentrionem, obliquè tendit ad æquatorem, & ad meridianum, eumque obliquè ſecat; quo facto obliquè regyratur & reflectitur per aquilonem in occaſum, vbi ſol occidit, dum, vt dixi, obit ſigna borealia.

Valleſio accedit noſter Chriſtoph. Clauius in ſphæram de Sacroboſco c.2. pag.145. vbi docet partem auſtralem & borealem, ſiue meridiem & ſeptentrionem tripliciter poſſe accipi reſpectu trium circulorum, ſcilicet zodiaci, æquatoris & circuli verticalis, qui ſcilicet vtrumque polum ac zenith, id eſt verticem capitis noſtri tranſit, ſecatque hemiſphærium noſtrum in duas partes, Auſtralem, quæ eſt ad auſtrum, & borealem, quæ ad aquilonem vergit, atque tertia hæc acceptio borealis & auſtralis valde ſeruit horologijs. Audi Clauium: *A tribus circulis, ſcilicet Zodiaco, æquatore & verticali propriè dicto, tripliciter ſphæra ab aſtronomis diuiditur in Hemiſphærium Boreale & Auſtrale*, &c. *Ex hac acceptione verticalis efficitur, vt ſol in ſignis Borealibus decurrens, iuxta eius ortum & occaſum dicatur Septentrionalis, reliquo verò diei tempore ante & poſt meridiem, Meridionalis vocatur.* Hunc ſenſum de motu ſolis diurno & quotidiano exigere videtur verſio vulgata, quæ habet, *gyrat per meridiem*: Eſto Hebr. & ſeptuag. habeant, *vadit ad meridiem*. Vnde.

Secundò poteſt hic locus accipi de motu ſolis annuo, ſiue de acceſſu & receſſu ſolis inter tropicos cancri & capricorni, vt ſicut per *τὸ ſol oritur & ſol occidit*, expreſſit motum ſolis diurnum, quo quotidie iuxta motum primi mobilis per duodecim horas diei ab ortu fertur in occaſum; ita per *τὸ gyrat per meridiem*, vel vt hebr. eſt *ad meridiem*, *& flectitur ad aquilonem*, exprimat motum ſolis annuum. q.d. Sol à tropico cancri gyrat ad auſtrum & meridiem, id eſt ad tropicum capricorni, qui auſtralis eſt, quia reſpicit polum antarcticum ſiue meridionalem; quò cùm peruenit ruſus flectitur reditque ad aquilonem, id eſt ad tropicum cancri, qui reſpicit polum arcticum, ſiue borealem & aquilonarem. Sol enim inter hos duos tropicos ſemper mouetur, cumque vtrumque circumiuit, annuū ſuum curſum circulumque expleuit. Numquam enim ſol hos duos tropicos excedit, eo quòd hi duo tropici contineant terminentque zodiacum, in quo ſemper mouetur ſol. Quare ſol dum eſt in tropico cancri, obit ſex ſigna æſtiualia (quæ tamen Mathematici vocant borealia, eo quod polum arcticum ſiue borealem reſpiciant, ait Clauius in c.2. ſphæræ pagin.142.) quæ ſunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Arietem ingreditur in Martio, vnde 21. Martij facit æquinoctium vbique ferè terrarum. Hiſce ſex decurſis ingreditur tropicum Capricorni, eoque obit ſex ſigna hyemalia (quæ tamen Mathematici vocant auſtralia, eo quod polum antarcticum, qui auſtralis eſt, reſpiciant) quæ ſunt Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Piſces: quibus decurſis, curſu annoque expleto redit ad tropicum Cancri, eiuſque ſex ſigna æſtiua iam dicta, itaque nouum orditur curſum & annum. Libram ingreditur ſol in Septembri; vnde 21. Septembris

Secundò, in motu annuo.

bris facit æquinoctium Autumnale.

SOL igitur GYRAT PER MERIDIEM] Hebr. *ad Meridiem*; ſeptuag. *ad Notum*, id eſt ad Auſtrũ, *& flectitur ad aquilonem*, dum à tropico Cancri qui Aquilonem reſpicit, obit ſemicirculum zodiaci illi Tropico obiectum, ſexque eius ſigna æſtiualia, ac per ea decurrit tenditque ad tropicũ Capricorni: Hic enim ſpectat ad Auſtrum, id eſt ad polum Antarcticum ſiue Auſtralem, quo cùm peruenit rurſus flectitur & regyrat ad aquilonem, id eſt, ad tropicum cancri, qui reſpicit polum Arcticum ſiue Aquilonarem. Rurſum noſter Pineda τὸ *per meridiem*, quod habet vulgata. exponit q.d. à meridie vel trans meridiẽ, vel vltra meridiem. Fortè planius ſic exponi poſſet: *Sol gyrat per meridiem*, id eſt per ſigna æſtiualia, quæ magnum meridiem & æſtum efferant, ita vt ſex ſigna tropici cancri iam recenſita ab Eccleſiaſte vocentur meridionalia, quia æſtiualia (eſto à Mathematicis contrariè vocentur borealia, qui reſpiciunt polum Arcticum ſiue Borealem, vti paulò antè dixi) ac vice verſa ſex aduerſa ſigna Capricorni vocentur ab Eccleſiaſte Aquilonaria, quia hyemalis & frigida, (eſto à Mathematicis vocentur Auſtralia, eoquod polum Antarcticum ſiue Auſtralem reſpiciant) Hebr. enim דרום *darom*, æquè ac latinum *meridies*, ſæpè notat plagam æſtiuam & calidam; talis enim eſt in meridie: aquilo verò hyemalem & frigidam, talis enim eſt aquilo.

Denique multi & graues auctores, qui cenſent, mundum à Deo creatum in Septembri; tũ enim tempus eſt fructuum, quos initio mundi creatos fuiſſe patet ex pomo vetito, quod comedit Adam (eſto alij non minùs probabiliter cenſeant mundum creatum in vere, cùm omnia florent & amœna ſunt, putà 25. die Martij, quo die incarnatus & poſt 34. annos mortuus eſt Chriſtus, vt hoc eodem die mundus à Deo creatus, à Chriſto recreatus & redemptus ſit, vti dixi Geneſ. 1. & in Chronotaxi, quam Actis Apoſtol. præfixi ad annum Chriſti 34.) Hi, inquam, qui mundum in Septembri conditum volunt, ſic exponunt q.d. Sol curſum ſuum orditur in Septembri, ac *gyrat per meridiem*, id eſt decurrit per ſex ſigna Auſtralia Mathematicorum iam recenſita, quæ ſunt in tropico Capricorni: quibus decurſis *flectitur ad Aquilonem*, id eſt decurrit per ſex ſigna Borealia, quæ ſunt in tropico Cancri. Hi ergo cenſent initium anni vulgaris primitus fuiſſe Septembrem, licet poſtea tempore Moſis, Deus ſanxerit vt primus menſis ſit Niſan, id eſt Martius, vel Aprilis, eo quòd ille ſit Paſchalis; vnde ab eo iuſſit Hebræos annum ſuum ordiri. Exodi 12. verſ. 1. & ſeq. poſtea Romani ſecuti ſunt, donec Iulius Cæſar ſtatuit vt annus inchoetur à Ianuario; quod in honorem natiuitatis, & circumciſionis Chriſti ſecuti ſunt Chriſtiani.

Igitur hac phraſi *gyrat, per meridiem*, id eſt verſus meridiem ſiue auſtrum, *& flectitur ad Aquilonem*, ſignificatur curſus ſolis annuus inter duos tropicos, Cancri ſcilicet & Capricorni. Semper enim ſol mouetur à Cancro in Capricornum, & à Capricorno in Cancrum: Ab Aquilone in Auſtrum, & viciſſim ab Auſtro in Aquilonem.

Summa Eccleſiaſtes notat hic duplicem mo-

A tum ſolis, ſcilicet primò communem & diurnum, quo motu primi mobilis quotidie mouetur ab ortu ad occaſum, & inde redit ad ortum: ſecundò proprium & annuum, quo ſpatio vnius anni ſucceſſiuè percurrit zodiacum in ſua linea Ecclīptica, cuius vna medietas declinat ab Æquatore ad Auſtrum, altera ad Boream ſiue Aquilonem. Sic ergo ſol vna parte anni mouetur à Borea ad Auſtrum, tuncque dicitur Borealis; altera ab Auſtro ad Boream tuncque dicitur Auſtralis. Mouetur à Borea verſus Auſtrum, cũ percurrit ſemicirculum zodiaci ab Ariete per Cancrum vſque ad Libram, hoc eſt à Martio vſque ad Septembrem, quo tempore percurrit ſex ſigna Borealia iam dicta: Mouetur verò ab Auſtro in Boream, dum percurrit alterum zodiaci ſemicirculum à Libra per Capricornum

B vſque ad Arietem, quo tempore obit ſex ſigna Auſtralia, quod facit in Septembri vſque ad Martium. Breuiter vult dicere Eccleſiaſtes, ſolem proprio annuoque curſu nunc moueri ad Auſtrum, nunc ad Aquilonem, ſicut motu diurno mouetur ab Oriente in Occidentem itaque ſucceſſiuè obire, luſtrare, fœcundare omnes mundi plagas. Nominat Auſtrum priùs, quia Auſtralis pars mundi dignior eſt, ſuauior, calidior, & fœcundior Boreali: vult tamen duntaxat dicere, ſolem ſucceſſiuè nunc moueri ad Auſtrum, nunc ad Aquilonem, imò nunc per Auſtrum, nunc per Aquilonem, nec curat an prius ad Auſtrum nunc priùs ad Aquilonem moueatur. Hæc videtur genuina & ſolida, iuxta ſenſum & phraſim Mathematicorum huius loci expoſitio. Porrò Eccleſiaſtes id dicit hoc fine & *Scopus Eccleſiaſt.*

C ſcopo, ait Pineda q.d. Non contentus ſol motu vnius hemiſphærij diurno, alias etiam cæli oppoſitas plagas tentat & percurrit, ſed non ideo quicquam maioris quietis, aut felicitatis adeptus ex annuo labore, quàm ex quotidiano; nihil in meridie, aut aquilone amplius inueniens quàm in Oriente, aut occidente; in quo repræſentatam vides cordis humani inconſtantiam, & illam veluti innatam loca mutandi, ac nouas ſemper ſtationes expetendi cupiditatem vt meliùs habere poſſit, ac lucri aliquid feliciorisve conditionis adipiſci: ſed fruſtra: locus enim cupiditatem non minuit, nec internas paſſiones animo exuit, ſed potiùs exulcerat, & moleſtias adauget iuxta illud: *Cælum, non animum mutant, qui trans mare currunt.* Vide S. Baſil. Ep. 1. ad Greg.

D Theol. & Senecam Ep. 28. qui egregiè idipſum probat ex Socrate. Virgil. Flacco; ac eumdem Senecam lib. de tranquillitate vitæ, vbi inter alia libr. 1. cap. 12. citat laudatque illud Democriti: *Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè ad ſuperuacua ſe ferat.* Quare qui in cella ſua ſedens cum Deo & Angelis verſatur, hic in Deo ſuo conquieſcit, illoque gaudet, & fruitur, ideoque cella ipſi eſt præludium cæli, imò cælum terrenum, vti ſancto Bernardo cella fuit inſtar cæli.

Igitur ſignificat hic Eccleſiaſtes, ſolem moueri ab ortu in occaſum, & gyrare per Auſtrum & Aquilonem, itaque quatuor mundi climata obire, perque totum mundi ambitum gyrare & circuire, vt ſcilicet luſtret, illuminet, calefaciat, viuificet omnes homines, omniaque animalia

& plan-

& plantas, quæ in quauis orbis plaga, etiam alterius hemisphærij nostro oppositi, degunt & viuunt: illud enim gyrando obit lustratque sol. Acutum solis ænigma affert noster Pontanus volum. 3. progym. p. 1. c. 41.

Aenigma solis.

Quale animal dic esse putes, quod mobile totum
Est oculus, neque pars præterita vlla manet.
Quotidie gignit natum, sine matre creatum:
Qui tamen vna ipsa hac interit ille die.
Cuius item soror absente est genitore creata,
Partita imperium fratris, & interitum.

Sol enim totus est oculus, & sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quæ est quasi soror diei: dies autem & nox alternis orbi imperant, ac sese inuicem successiuè interimunt.

Apologus solis, id est, velocis beneficentiæ.

Symbolicè rursum, velocissimus hic solis motus & gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam. Habet hac de re festiuum solis & caliginis Apologum Cyrillus lib. 3. Apolog. mor. cap. 24. *Dum ortus sol*, inquit, *in primo principio Orientis copiosissimâ luce fusa, tenebras vndique ab inhabitato hemisphærio mox fugasset, caligo deorsum ita eidem conquesta est dicens: vt quid tanto largitionis impetu, tam repentino emissionis influxu, radiorum tuorum fulgores super terram fudisti? Numquid non satis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialius modestâ contrarietate fugare? At ille respondit: tenebra es, & ideo ignorantiæ cæcitate referta sicut tenebra es locuta. Nimirum nesciuisti modum liberalis donationis. Nam cùm magna voluntas in dando est, facultas adsit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & distulit, concupiuit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum liberæ voluntatis, effusæ celeritas donationis. Ea siquidem lucidè panditur, quòd virtus, non quod datur ametur! virtus autem in libera voluntate consistit. Audiuistine, quod in Prouerbio fertur: Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem & placidam rem. Aut certè bis dat, quia voluntate & re, vnde voluntate non dedit, qui totum de foris, ipsummet opere donare tardauit. Nam vbi ad dandum facultas affuit, & interfuit tarditas, ibi voluntas non fuit. Reuera si dare diligitur, non tardatur.* Deinde ipsum exemplo fontium & cælorum commonstrat, *Attende quæso, quanto impetu à natura dati fontes scaturiunt, venti funduntur, cælum vt det beneficium voluitur & substantialis forma se totam materiæ, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quantò datur velocius, tantò datur lubentius; & quantò liberaliùs, tantò charius sumitur & iucundius possidetur. Quibus dictis caligo disparuit.*

Exempla.

Vox *gyrat* significat cælum esse rotundum & sphæricum, vt in orbem à sole gyrari & circuiri possit. Hinc patet esse Antipodes, id est Auersipedes, qui scilicet nobis oppositos & aduersos figant pedes, siue, vt ait Cicero in somnio Sapien. *Aduersa nobis vrgent vestigia*, Multi olim negarunt esse Antipodes, vt Lactantius, S. August. Plinius, Aristot. Lucretius, S. Gregor. Nazian. S. Chrysost. Theod. Theoph. sed alijs & alijs persuasi rationibus. Lactantij enim lib. 3. Instit. 24. & lib. 7. c. 23. ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis aduersi quasi sursum penduli, caderent in cælum. Quare censuit ipse cælum non esse sphæricum, nec ambire totam terram, sed tantùm nostrum hoc hemisphærium, in eiusque limitibus finiri. Sic & S. Chrysosto, hom. 14. & 27. in Epist. ad Hebr. Theodor. & Theoph. in c. 8. ad Hebr. ac dubitat S. August. lib. 2. de Genes. ad liter. c. 9. Ratio verò S. August. erat, quòd putaret partem terræ oppositam operiri aquis, ideoque esse inhabitabilem: aut si pars aliqua aquis operta non sit, eò non posse penetrari ob immensa marium spatia, quæ inter nos & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eò peruenire potuerint. Ex Script. enim liquet nullos alios esse homines, quam qui ex Adam descendunt. Ita ipse lib. 16. de Ciuit. cap. 9. *Nimis absurdum*, inquit, *est, vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate traiecto, nauigare ac peruenire potuisse, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum.* Eadem fuit sententia & ratio S. Gregor. Nazian. Epist. 71. ad Posthumanum. Aristotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ zonis duas tantùm laterales censuerit esse habitabiles, putà illas quæ duobus tropicis Cancri & Capricorni subiacet. Nam mediam ob æstum, duas vltimas ob frigus censuit esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem nō fuisse, nec esse transitum: nemo enim tunc vltra Gades & columnas Herculis nauigarat. Vnde Carolus V. eas superans, suo insigni inscripsit, *plus vltra*. Ita Arist. l. 2. Meteor c. 5. & Plin. lib. 2. c. 68.

Antipodes olim multis incogniti.

Lactantio cur?

S. Augustino cur?

Aristotelis cur?

Verùm has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserit solem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, vt lustret Antipodes. Idē clariùs docet experientia: Nam à centum & triginta annis Christophorus Columbus, ceteriq; illius asseclæ, Nauarchi Hispani & Lusitani detexerunt nouum orbem & Antipodes, putà Peru, Mexico Brasiliam, &c. Vide nostrum Iosephum Acostam lib. 1. de Nouo orbe cap. 1. & sequent. Et nostros Conimbricenses in lib. 2. de Cælo c. 14. qu. 2. art. 2. & Christoph. Clauium in c. 1. Sphæræ Sacrobosci p. 106. & 107. vbi docet terram in medio mundi sitam esse, ibique immobiliter quiescere, vt grauitatis centrum sit Antipodibus æquè ac nobis.

Antipodes esse probantur.

Hinc rursum patet cælum esse sphæricum siue rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrari. Demonstrant id Physici & Mathematici. Lege Conimbric. li. 2. de Cælo c. 4. q. 1. & Clauium in sphæram; quamuis id negare videantur nonnulli Patres, vt Iustin. quæst. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur esse S. Iustini, sed alterius, qui eo, imò Origine sit posterior) S. Ambr. l. 1. Hexam. S. Chrysost. hom. 14. & 17. in Epist. ad Hebr. Theod. in c. 8. ad Hebr. (qui tamen mutauit sententiam q. 20. in Genes.) Lactant. lib. 3. Instit. c. 23. Procop. in c. 1. Genes. & Theoph. in c. 8. ad Hebr.

Cælum esse sphæricum.

Alleg. Christus sol iustitiæ gyrauit per Austrum, dum euangelizando obiuit Iudæam quæ Australis est regio, deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitate & torpore frigidas rigidasq; misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt, & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Ipse* (Christus) *Oriens vadit ad Austrum, & gyrat ad aquilonem. Ille vtique oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur pijs, numquam occidit, Ipse oriens populo Hebræorum, ad Austrum iuit, ad molliorem populum*

Alleg. de gyro Euangelij

pulum, luxuria magis feruentis corporis lubricum, quam impietatis immanitate prædurum: aut certè ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vendicans sibi Patriarcharum prosapiã: sed quia perseuerabat in vitiis, nec emendabat errorem, ideo sol iustitiæ gyrauit ad gentes, quæ ante eloquiis cælestibus defraudatæ immanes & ignobiles habebantur. Aquilo enim grauis ventus, vt populi nationum, sed qui erant graues ante perfidiâ, nunc super aquilas leuiores facti sunt fide atque pietate, postquam venit qui diceret, Ab oriente adducam semẽ tuũ, & ab Occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Euangelio: venient ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Austro, & recumbent in regno Dei & ecce sunt nouißimi qui erant primi; & sunt primi qui erant nouißimi. Denique & ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas regis magni; Hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est regis æterni, qui solus est magnus Dominus. Et inferiùs post nonnulla: *Vide ergo venientem solem nostrum ad Austrum, postea gyrantem ad aquilonem,* &c. *vt fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum semper claritas solis illustrat. Habet splendorem suum domesticum, vt tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos & Angelis & Archangelis comparandos, habeat etiam plerosq; terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina præparatus.*

Rursum sol iustitiæ, fidei & Ecclesiæ ortus est in oriente, putà Iudæa: inde translatus est in occidentem, cũ S. Petrus ex Syria migrauit in Italiam, ac sedem Pontificiam Antiochia transtulit Romam. Idẽ gyrauit ad meridiẽ, cum sub idem tẽpus illustrauit Ægyptum per S. Marcũ, Æthiopiam per S. Matthæum, Africam per alios Apostolos: inde deflexit ad aquilonem, sed tardiùs, cum S. Bonifacius cum sociis & asseclis sub annum Domini 700. conuertit Germaniã, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliasq; Aquilonares regiones. Apostoli ergo viríque Apostolici sunt Samsones, & soles iustitiæ. Sicut enim sol Hebr. & Chald. dicitur שֶׁמֶשׁ *scemes*, id est minister, à שָׁמַשׁ *scamas*, quod Chald. & Syriacè significat *ministrare*, eò quòd quasi minister calorem & vitam impertiat creaturis omnibus, ac sui præstantia Dei Domini sui præstantiam iis repræsentet: sic pariter idem hominibus, & gentibus omnibus specialiter præstiterunt Apostoli: Ideoque sunt Samsones. Hebr. enim שִׁמְשׁוֹן, *samson*, idem est quod paruus sol, qui scilicet Hebræis in tenebris captiuitatis optatus illuxit, eosque à Philisthæis suo robore liberauit.

Tropol. Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata, quæ sol percurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol iustitiæ Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui à calida mundi regione spirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem & vitam rationalem aspirat. Per aquilonem fortitudinẽ; est enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel subsolanũ, qui ab oriente flat & sole oriente subnascitur, vt ait Plinius lib. 2. c. 47. iustitiam, quæ per omnes commeat extenditurq́; virtutes. Per Zephyrum siue Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis & exsiccat. Omnes igitur animæ regiones illustrans interno splendore radiat sol iustitiæ. Hæc Olympiod.

Rursum locus solis est animus, sol verò est intelligentia spiritualis; Hæc oritur, quando à Deo cordi inspiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionũ nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locũ suũ reuertitur, cum ad propriæ infirmitatis consideratiõe animus redit: postmodum verò renascimur, cũ iterum ex seipso ad cognoscenda superiora concẽdit. Gyrat per meridiẽ, cum beatitudinem cælestium spirituum recogitat, flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Deniq; solis anniq́; continua gyratio ad viuũ repræsentat rerum omnium, præsertim humanarum gyrum & circulationem, scilicet omnia quasi circulantia ire in orbem, abire, nouaque redire. Vnde Nyssen. *Ad solis*, inquit, *similitudinem nostræ quoq; naturæ est ortus & occasus: vna est omnibus via, vnus ingressus vitæ circulus:* & B. Antiochus homil. 30. *Quid aliud*, ait, *est hominis vita, quàm rota quæ perpeti rotatu versatur?* Idq́ue significat etymõ anni. *Anni etymon.* Annus enim Hebr. dicitur שָׁנָה *Scana* ab iteratione & reuolutione: שָׁנָה *Scana* enim significat iterare, mutare, reuoluere: Græcè verò annus dicitur ἐνιαυτὸς, ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι, quòd in seipsum eat, instar rotæ, iuxta illud Senecæ in Hercule furente: *Rota præcipitis voluitur anni*. Latinè autem dicitur *annus*, inquit Seruius, quasi *anus*, id est annulus, quod in se redeat: Vnde Poëta:

Aque in sua per vestigia voluitur annus.

Nam vt ait Varro: *Vt paruuli circuli annuli sic magni dicebantur anni*: vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦν αὐτὴν, id est ab innouatione. Atteius Capito vero annum ait significare temporis circuitũ, ab *am*, id est circum. *Am*, inquit Priscian. lib. 14. Priscis significat *circũ*, Vnde Cato dixit *am terminum*, id est circum terminum; hinc ambio, id est circumeo; ambesus, id est circumesus; ambustus, id est circumustus. Idẽ docet Varro & Festus; noster verò Goropius Becanus annum à prisca voce Cimbrica *Anna*, id est circulus deriuat. *Anna* enim est vox circularis. Vnde si eã inuertas, & retrogrado ordine legas: sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata est, iuxta illud:

Idibus est Anna festum genitale perennæ.

Hanc enim Deam inuocabant quasi præsidem annorum; vt eius ope ad nouum annum possent redire. Eleganter S. Isidor. Pelus. 2. Epist. 158. *Tẽpus*, inquit, *rotæ speciem imitatur, vtpote quod in se torqueatur & cõuoluatur*. Nam vt ait Senec. de Breuit. vitæ: *Præsens tẽpus breuißimum est, adeo vt quibusdam nullũ videatur: in cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quã venit*. Porrò hęc vitę rota homini est laborũ & dolorũ rota, in qua assiduè rotatur & torquetur instar Ixionis, quem Poëtæ narrant ob stuprum à Ioue rotæ alligatum, in ea perpetuò rotari & cruciari. Vnde Seneca libr. de Vita beat. c. 28. *Vita est rota laborum & dolorum.* *Quid porrò*, inquit, *nónne nunc quoq; etiãsi parũ sentitis, turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit fugientes petentesq́; eadẽ & nunc in sublime alligatos, nunc in infima allisos rapit?* Et S. Greg. Nazian. in Carm. *Gnoma.* *Munde amice*, ait, *non tamen omnino amice, quid me in contrariũ proficisci cõtendentem trochi cuiuspiã instar versas?* Idem Epist. ad Sophronium. *Vides*, ait, *quæ sit conditio rerũ nostrarũ, vtq; rota quædã negotiorum humanorũ cursu circũagatur, nunc his, nũc illis florẽtibus ac marcẽtibus, dũ neq; aduersitas, neq; prosperitas nobis constat, sed quã ocyßimè in diuersũ mutatur & trãsilit, vt aquis ac literis aquæ inscriptis fidere*

liceat citiùs quã humanæ felicitati. Hæc est vertigo rerum humanarum, ô stolidi qui illi se credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Naturâ,* ait, *nihil est in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem statu constanter manens: verùm res nostræ velut orbe quodam voluuntur, aliàs sæpe vno eodemq; die, atque etiam interdum hora mutationes aduehente.* S. Ambros. lib. de Abraham: *Bona,* ait, *huius sæculi instabilia sunt, & rotarum in morem cum ipso sæculo voluuntur.* S. Nilus in Parænesi: *Vmbræ & rotæ tam tristia quàm læta huius vitæ compara: Nã sicut vmbræ non manent, & vt rota vertuntur;* ac subinde homines suosque heros in vertiginem fastus vel desperationis adigunt, peruertunt & euertunt, vti deplorat S. Petr. Damian. Epist. 15. *Ecclesiarum planè quoque Rectores,* inquit, *quibus potissimùm huius rei cura debuisset incumbere, tanto mũdanæ vertiginis quotidie rotantur impulsu, vt eos à sæcularibus barbirasium quidam diuidat, sed actio non discernat.* Et S. Aug. in Psal. 19. v. 8. *Hi in curribus & hi in equis,* id est, ait, *hi volubili successione temporaliũ bonorum trahuntur, & hi superbis efferuntur honoribus, atque in his exultant.* Sapientiùs Villegisus primus Vangionum Archiepiscopus, plaustralis fabri filius, vt se in humilitate natalium contineret, vbiq; per cubicula rotas depingi curauit, crebroque sibi dicebat: *Villegise memento quis fueris, quis sis, quid eris.* Ita Bruscius de Episc. ac nuper Leo XI. cum 27 Pontifi. sui die gradu & vita decederet, Confessario magno animi sensu dixit: *Quã satius modò mihi foret, si monasterij potius, quã cæli claues tenuissem?*

Vt sis stabilis fige cor in Deo.

Qui ergo stabilitatem optat, vt non cũ mundo temporeq; rotetur, sed stabilis semper, idemque sui similis inter omnes sæculi turbines perseueret hic pedem mentis figat in Deo stabilique eius æternitate, qui, vt ait Boëtius:

— *Tempus ab æuo*
Ire iubet, stabilisq; manens dat cuncta moueri.

Deus enim est basis mũdi, centrũ solis siderũque axis temporũ. Circa Deum enim eiusq; æternitatem, velut axem immotum assiduè rotantur sol, cæli sidera, elementa, omniaq; orbis tempora & sæcula, atque ab eo continentur & sustentantur. Vis ergo in orbe esse stabilis, in ipso cor tuũ defige, super cælos mente conscende, terrã pedibus calca. Viue Deo, viue Æternitati. *Quid suauius homini?* ait S. Bern. tract. de Charit. c. 18. *Quid iucũdius quàm mundum contemnere, & se reputare sæculo celsiorem, atque in bonæ conscientiæ vertice consistere, & mũdum habere sub pedibus, nihil in eo videre quod appetat?* Et S. Nilus in Parænesi: *Beatus qui voluptates calcat: metuunt enim dæmones cum eo certamen suscipere.*

LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS] Hebr. *Circuiens circuiens* (id est assiduè circuiẽs) *vadit spiritus, & in circuitus vel gyros suos reuertitur spiritus.* Septuag. *Gyrat Gyrans, vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur spiritus.* Sic & Syrus, nisi quod pro *vadit* vertit *abit,* & pro *in circulos,* vertit *ad circulos suos.* Arab. verò vertit: *Circũdat ambiens,* scilicet *sol* qui præcessit: Deinde subdit de spiritu, id est vẽto: *Discedũt venti, & ad circulos suos reuertũtur vẽti.* Symmach. *Perambulans vadit ventus, & per quæ circumierat reuertitur ventus.* Tigurina: *Aduersis mundi plagis venti surgentes meant, & in circulos suos venti reuertuntur.* Alius: *Conuersione sua circumiens properat aër, & secundum circuitus suos reuertitur aër.* Chaldaicam vesionem recitaui superiùs.

Spiritus hic quis?
Resp. Primò.

Quæres, quisnã hic spiritus? Primò, multi per spiritum accipiunt solem, quòd sol dicatur spiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum & luminis subtilitatem, tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia lustrat, & sua luce collustrat, ac in circulos suos reuertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dion. Titelm. & nostri Conimbric. lib. 2. de cælo cap. 1. q. 2. art. 4.

Audi S. Hier. *Sol dicitur spiritus, quòd animet, & spiret, & vigeat, & annuos orbis cursus expleat, vt ait Poëta: Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Atque in se sua per vestigia voluitur annus. Siue quod luna lucentem globum, & astra Titania.*

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

S. Dion. c. 4. Diu. nom. *Ad generationẽ,* inquit, *visibilium corporum confert* (sol) *& ad vitam ipsam mouet, & nutrit, & auget, & perficit, & mundat, & renouat,* instar spiritus.

An sol sit animatus.

Hinc nonnulli censent solem esse animatum, idque S. Hieron. tribuit S. Thom. 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore seipsum liberat S. Hieron. epist. 59. ad Auitum, & in c. 45. Isaiæ, vbi Origenem perstringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Isidorum de Natura rerum c. 27. vbi censet solem esse animatum ex S. Aug. *Salomon,* inquit, *cùm diceret de sole: Gyrans gyrando vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur, ostendit solem ipsum spiritum esse, & quod animal sit, & spirat, & vegetat, & annuos orbes suos cursu expleat, sicut & Poëta ait? Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Luna lucentem globum, Titaniaq; astra spiritus intus alit.*

Verùm iam dogma est Ecclesiæ, hoc est Patrũ in quinta Synodo Oecumenica, Theologorũ, & Philosophorum omnium, nec solem, nec cælos esse animatos. Verisimiliùs S. Thom. Opusc. 10. cẽset solem dici spiritum, quòd spiritum siue intelligentiam habeat non informantem, sed assistentem, mouentem & dirigentem: vbi S. Thomas per spiritum videtur accipere Angelum, qui soli assistit eumque voluit.

Secundò.

Secundò, Valles. Sacr. Phil. ca. 62. Aben Ezra & alij per spiritum accipiunt ignẽ. Hic enim ob puritatem, subtilitatem & igniendi vim videtur esse spiritualis: hic rursum calore suo efficit rerũ generationes & transmutationes. Vnde est elementum nobilissimum & maximè necessarium, sicque Salomon hic ignem inter tria cetera elementa velut Principem assignat. Verùm hæc aliena & coacta videntur.

Tertiò genuinè.

Tertiò, propriè & genuinè per spiritũ accipias aërem & ventum, quem causat sol, de quo proximè sermo præcessit. Nam vt ait Seneca li. 5. Natur. q. c. 6. *Aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aërem, & ex denso coactoq; explicans.* Plinius lib. 2. c. 47. & sequent. *Ventos à sole non solum impelli, sed & generari docet: Sol,* inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidensq;: comprimit meridianis æstiuis temporibus, itaq; medio diei aut noctis plerumq; sopiuntur, qui aut nimio frigore aut æstu soluuntur, & imbribus venti sopiuntur.*

Hinc Symmac. pro *spiritu* vertit *ventum.* Sic & Tigur. Vatab. & alij. Hæc est sentẽtia S. Gregorij Thaumat. Hugonis Victor. Caiet. Ioan. Feri, Pinedæ & aliorum. Sensus est ergo, q. d. Spiritus, id est aër impulsus, siue vẽtus per omnia omnesque

mundi

mundi plagas flando discurrit, & circuit, ac reuertitur in circulos; id est ad sui principium, à quo rursum in orbem circumeat, & quasi circulum suum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra sunt circularia non stabilia; imò ipse sol, qui est quasi rex cælorum; ipse ventus qui in terra vt rex dominatur; ipsum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, suam habent vanitatem, putà circulationẽ, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alij per Antithesim explicat, q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est motus & naturæ cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, Phantasiæ sunt instabiles & incertæ, semperq; fluctuant. Meminit aëris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ subseruit; & perutilis est: tum ad euentilandum aërem, quiete torpentem & putrescẽtem: tũ ad vapores noxios difflandos: tum ad hominis respirationem & refrigerationem, eiusque spiritus ne pigrescant acuendos & roborandos. Vnde Arist. l. 6. Histor. Anim. c. 29. & lib. 4. de Generatione anim. cap. 2. docet Aquilone forti & acri flante gigni masculos, Austro verò leni & tepido flãte gigni feminas. Denique *ventus est aëris flumen*, ait Apuleius. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, incõstantiam & fluxum repræsentat.

Venti commoda.

Spiritum ergo, siue ventum hic in scenã producit Salomon, tum quia is est vna inter causas generationis rerum, earumq; varietatis, tũ quia ipse sua inuisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu & instabilitate, clarum est symbolũ humanæ instabilitatis, inconstantiæ & infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab oriente illico opponit se Zephyrus flans ab Occidente; hũc verò infringit Auster flans à meridie, cui mox aduersatur Aquilo flans à Septentrione: sic pariter prosperitati illico opponit se aduersitas, virtuti inuidia, opibus inopia, gloriæ calũnia, honori dedecus. Rursum sicut subinde pestilentes sunt venti morbosique hominibus affluant, sic pariter res terrenæ homini pestem & necem non rarò afferunt, præsertim si immodicè iis vtatur.

Ventus symbolum vanitatis.

Porrò dicitur hic spiritus, id est aër & ventus, lustrare omnia, & in circulos suos reuerti; tum quia aër subtilitate sua omnia in terra & circum terram peruadit & penetrat, ac quasi lustrat, tũ quia aër cælo vicinus motu cælorũ in orbẽ rapitur, & in circulos suos æquè ac cæli reuertitur, tũ quia venti subinde sunt circulares, resq; agitant in circulos, quales sunt turbines & typhones; tũ denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem & circulum it & redit: iam enim flat Eurus ab Oriente, mox succedit illi Auster à meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, alijque plures inter hos medij & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: describunt enim circulum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adiungunt alios octo collaterales, vt vniuersim sint 36.

Venti lustrant omnia, quâ ratione.

Secundò.

Tertiò.

Tropol. Quod multi putãt esse literale, per spiritũ accipias spiritũ hominis irrequietũ, vagum & inconstantem: talis enim est phantasia, & quæ eam sequitur cupiditas hominis, vt nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rursum ad

A

prima quæ cogitauit & voluit redeat, itaque gyret assiduè, & in circulos suos voluatur. Ita Nyssen. graphicè hanc cordis & spiritus instabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. cap. 9. *Nihil*, ait, *est in me corde meo fugacius*, &c. *Et dum per diuersa requiem quærit, non inuenit, sed in labore miserũ à requie vacuum manet, sibi non concordat, à se dissonat, à se resilit; voluntates alterat, consilia mutat, ædificat noua, destruit vetera, destructa reædificat, eadem iterum atque alio & alio modo mutat & ordinat, quia vult & non vult, & numquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter voluitur & nihil respuit, sed quidquid imponitur molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu & numquam requiescit, sed siue dormiam, siue vigilẽ, somniat & cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena, si imponatur exterminat, pix inquinat, palea occupat: sic cor meũ cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat & fatigat.* Et inferiùs post nonnulla: *Cumq; elabitur ab illis & inuoluitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet inuidia, turbat iracundia, cruciat tristitia sicq; miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam vnum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, & huc illucq; quærit vbi requiescere poßit, & nihil inuenit quo ei sufficiat, donec ad ipsum redeat.*

Cor est quasi molendinũ.

B

B. Petrus Damiani opusc. 12. c. 13. Hãc spiritus vertiginem, rotationem & circulationem simili themate describit: *Mola*, ait, *in gyro ducitur, & farina profertur: vnaquæq; autem mundo huius actio mola est, quæ dũ multas curas congerit, humanas mentes quasi per gyrũ vertit, atq; ex se quasi farinas proiicit: quia seducto cordi sẽper minutißimas cogitationes gignit*, præsertim dum spiritu ventoque vanitatis & fastus rotatur & agitatur: hic enim est turbo mentium.

C

Alij per ventos alternantes & sæpè cõtrarios, accipiunt contrarios rerum casus, & mutabiles, imò aduersos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boëtius l. 2. de Cõsol. Prosa 1. *Postremò æquo animo toleres oportet, quidquid intra fortunæ areã geritur, cum semel iugo eius colla submiseris: quòd si manẽdi abeundiq; scribere legem velis ei, quã tu dominã spontè elegisti, nonne iniurius fueris, & impatientia tua sortẽ exacerbabis, quã permutare non poßis? Si ventis vela cõmitteres, nõ quò volũtas peteret, sed quò flatus impelleret, promoueberis; Si aruis semina crederes, feraces inter se annos sterilesq; pensares. Fortunæ regendum dedisti: Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu verò voluentes rotæ impetum retinere conaris. At omnium mortaliũ stolidißime, si manere incipit sors esse desistit.*

D

OMNIA FLVMINA INTRANT IN MARE, ET MARE NON REDVNDAT] Hebr. *Omnes torrẽtes vadunt in mare, & mare non impletur.* Septuag. *Non est impletum.* Syrus: *Omnes torrẽtes præcipitãtur in mare, & non impletur.* Arab. *Et mare non cõgregatur plenũ.* Chald. *Omnes torrentes & fontes aquarum vadunt & currũt ad mare Oceanum, quod circuit mundum.* Vel: *Cuius ambitus tãquã annulo mũdũ cõtinetur.* vt vertit Costus noster pro *torrentes* aptiùs vertit *flumina*, quia ex torretibus concurrentibus nascũtur flumina quæ in mare decurrunt, cũ torrentes terra bibula sorbeantur, vel siccentur antequam ad mare perueniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiasticus c. 40. 11. *Omnia*, inquit, *quæ de terra sunt in terrã cõuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Sicut dixi de sole & vento, quòd gyrent semper & in suos orbes recurrãt: Sic hîc ait de torrenti- VERS. 7.

 bus,

bus,& inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indeq; recurrãt ad fluminum origines, vt hisce exemplis vanitatẽ, decursum & circulationẽ vitæ humanæ, omniumq; rerũ terrestriũ repræsentet. Vnde S.Hier. *Hebræi, inquit, sub torrentium & maris nomine, per metaphorã de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua sumpti sunt redeant, & torrentes vocentur nõ flumina, eò quòd citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc.S.Greg.Thaumat.paraphrasticè vertit: *Res autẽ ipsæ rectè cõparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt.* Eadem similitudine vsa Thecuitis 2.Reg.14.14. *Omnes,* inquit, *morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrã, quæ non reuertuntur.* B.Alcuinus Flaccus disp.cum Pipino Caroli magni filio: *Quid,* inquit, *est mare? audaciæ via, limes terræ, diuisor regionum, hospitium fluuiorum fons imbrium, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. Quid sunt flumina? Cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ.*

Maris Epitheta.

Porrò mare ex tot fluminibus influẽtibus nõ impletur, nõ crescit, non redũdat, vt super littora sese effũdat terrãue superstagnet, sed velut gurges insatiabilis omnia sorbet, & ad sẽper sorbendũ hiat: hinc Pontũ dici putãt παρὰ τὸ πίνεται, quòd aquas semper potet. Causã dat Arist.2.Meteor.c.2. quòd aquæ ex mari vi solis educãtur, & vel siccentur, vel in vapores & nubes vertãtur; quodq; mare sit vastissimũ, vt flumina eius respectu sint instar paucarũ guttarũ. Causam aliã dabit Ecclesiastes v.seq. Hinc Prouerbia: Aquam in mare deferre, ligna in syluam, vlulas Athenas, in Ægyptum frumentũ, crocum in Ciliciam; quæ dicũtur in eos, qui operãtur inutilia & superflua.

Mare prima est cupiditas insatiabilis.

Tropol. Mare insatiabile notat insatiabilem cupiditatem hominis, quæ semper voluptates bibit & tamen semper sitit, iuxta illud quòd subdit Salomon v.8. *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyssen. Vnde S.Ambr.lib.de Tob.c.13. Docet mare insatiabile esse cor auari: *Omnes,* inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare istud fœnerator est omnium patrimonia tãquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen pleriq; vtuntur ad quæstum, fœneratore nemo vtitur nisi ad dispendium. Ille multorum commodum est, hic vniuersorum naufragium.*

Secũda mors & infernus.

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim & luxuriosus, æquè ac superbus, est helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumque omnium.

Symbolicè Rabbini in *Midras cohelet,* id est Expos.Ecclesiastæ sic exponunt, q.d. *Flumina intrant in mare, & mare nõ redundat,* id est, Omnes mortui tendunt in infernũ, & infernus nũquã impletur, nec redũdat, iuxta illud Prouerb.30.15. *Tria sunt insaturabilia,* &c. *Infernus, & os vuluæ & terra quæ nõ satiatur aqua.* Ita Galatin.lib.6. de Arcanis fidei, c.7. Simili modo mare typus est mortis & sepulchri: ad vtrũq; enim homines omnes seu flumina decurrũt, imò velut torrẽtes celerrimè rapiũtur. Vide 1 Reg.14.14. Audi S.Aug.in Ps.109. ad illud: *De torrẽte in via bibet. Sicut torrens,* inquit, *pluuialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est cursũ finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis; nascuntur homines, moriuntur, aliis morientibus alij nascuntur, succedunt, accedunt decedũt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid nõ quasi de pluuia collectũ it in abyssum? Quomodo enim fluuius repentè collectus de pluuia, de guttis imbrium, is in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluuia colligeretur: sic hoc genus humanum de occultis colligitur, & profluit in mortem. Rursus in occultum vergit, medium hoc sonat & transit. De hoc torrente bibit Christus, hoc est natus est, moriturus.*

3. Amaritudo voluptatis.

Rursum Richard.Victor.tract.1.de Statu inter homines c.10. *Omnia flumina,* ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amaram mutatur; quia oblectamentum in fastidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur,* iuxta illud: *Extrema gaudij luctus occupat.*

Denique audi M.Antoninũ Imp. cognomẽto Philosophum, l.4.de Vita sua: *Æuum,* inquit, *fluctus quidam est rapidus earum quæ fiunt rerum, simul enim vnumquodq; & apparet & præterit, & aliud subsequitur, mox item aliud succedet. Omne quod nobis accidit ita consuetum est & notum, vt rosa vere, fructus æstate. Eadem est ratio morbi, mortis, calumniæ, insidiarum, omniumq; eorum quæ stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt.* Et post nonnulla. *Dictum Heracliti semper est memoriã tenendum: Terræ mortem scilicet, esse aquam, aquæ aërem, aeris ignem, idq; vicissim.* Et pluribus interiectis: *Collige etiam quos tu ipse nosti vnum post alium, cuius funus ipse curasses, mortuos, & quod heri fuit piscis, cras erit salsamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura esse constitutũ considerandum est, æquoq; animo è vita abeundum: perinde ac si oliua maturitatem consecuta decidat, arborẽ quæ ipsam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis esse debes promontorij, ad quod assiduè fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, vtcumque vndæ æstuãtes circumferantur.* Vnde concludit: *Proinde quoties inciderit quicquam, quòd ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti: non illud infortunium esse appellandum, sed felicitati tribuendũ, quod id fortiter feras.* Idẽ l.9. *Iam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoq; mutabitur, & res deinde aliæ item in infinitum mutabuntur. Enimuerò qui fluctus mutationum & motuum cõsiderabit, earumq; celeritatem, is omnia mortalia contẽnet. Torrẽtis instar causa vniuersi rapit omnia. Ad locũ vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterùm fluant.*

Duplex versio.

Pro *vnde exeunt* Hebr.est שֶׁהוֹלְכִים. *Sceholechim,* id est, *quò vadunt, quò,* id est ad quem locũ, vel ex quo loco. Vnde duplex hic est versio & duplex sensus: prior, vt significetur terminus ad quem tendunt flumina: posterior, vt significetur terminus à quo ipsa exeunt & prodeunt.

Prima.

Priorem secuti Septuag. vertunt: *Ad locum quò torrentes eunt, illuc ipsi reuertuntur ad eundem;* vel vt habet versio Veneta: *Ad locum,* inquam, *maris pergunt flumina, vt iterum redeant & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quò abeunt torrentes, ibi reuertuntur ad abeundum.* Et Arabicus *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum reuertitur spiritus eorum: Vadunt enim.* Sic & Pagnin. Tigur. & alij.

Posteriorem secutus est noster vertens: *Ad locum vnde exeunt flumina.* S.Hieron.in Comment. ex Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, illuc ipsi reuertuntur vt introeant.* Chald. *Quasi ad locũ enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde reuertuntur, & defluunt per cataractas abyssi;* Vel vt vertit Costus: *Cumq; per cuniculos & abyssi commata, quo ex loco defluxerunt fluuij eodem ferantur, Oceanus ipse nullo completur modo.*

Prioris versionis hic est sensus, q.d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudq; sese effundunt, quo fit vt iterum iterumque semper

fluant: continuò enim nouæ affluunt aquæ, quæ in mare defluūt: ſicubi enim inhiberetur eorum fluxus in mare, ſiſterent, & alias affluere prohiberent; vtpote ſuum locum & alueum occupantes & implentes. Vnde ex Hebræo ſic vertunt nonnulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipſi conuertuntur ad eundem*, q. d. flumina defluendo continenter ſequuntur ſuos alueos & lectos, atque illum, per quem ſemel curſum inchoarunt, conſtanter retinent, nec mutant vnquam, quod ſanè mirum eſt.

Poſterioris hunc ſenſum aſſignat Titelm. & alij nonnulli, vt cum priori coincidat, q. d. *Ad locum vnde exeūt flumina*, id eſt, ad ſuas ſcaturigines & exordia, *reuertuntur*, id eſt rurſus affluunt nouæ fluminum aquæ, vt iterum fluant; quaſi aſſignet cauſam perennitatis fluminum, hanc ſcilicet, quòd defluentibus eorum aquis nouæ ex montibus affluant, quæ per ſcaturigines rurſus emanent, & decurrant in mare.

Verùm hic ſenſus frigidior videtur & coactior; Hoc enim propriè non eſt reuerti flumina ad locum vnde exeunt. Adde videri tautologiā: idem enim eſt dicere, perenniter fluunt fontes & flumina, quod, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: perennis enim fluxus non eſt aliud, quàm priorū aquarum effluxus, & nouarum affluxus. Inſuper iuxta hunc ſenſum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminū influxu non redundet, quod ſanè difficile eſt & ſtupendum.

Genuinus secundus ſenſus. Aptiùs ergo magiſque connexè, profundè & neruosè ſic exponas, vt hic det cauſam non ſolū perēnitatis fontium & fluminum, ſed & cur mare ex tot tantiſq; in ſe influentibus non redūdet: hoc enim magis admirabile eſt, quàm perēnitas fluminum. Cauſa hæc eſt, quòd flumina in mare decurrentia rurſum ex eo reuertantur, & recurrant ad ſua principia vnde exierunt, vt iterum fluant, reuertantur, inquam, per æqualitatem, ſcilicet non in ſe eadem numero, ſed in ſui ſimili, ſiue eadem ſpecie; aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, ſed alia illi ſimilis, putà aqua maris, quæ vicina eſt terræ & abyſſo. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rurſum implentur fluminū fontes, vt iugiter emanent aquas ac perennent. *Reſp. Primò.* Hunc eſſe ſenſum liquet primò, ex τὸ *reuertuntur*. *Secundò.* Secundò, quia hęc eſt adæquata cauſa, cur mare ex tam numeroſis ampliſque fluminibus, quæ mare, imò plura maria efficerent, in ſe ingredientibus non redundet; quia ſcilicet tantum ex mare deorſum affluit, quantum ſurſum influit. *Tertiò.* Tertiò, quia Eccleſiaſtes hîc oſtendit vanitatem rerū humanarum ex earum circulatione & gyro, quod ſemper gyrent & in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex ſole, cælis, elementis, ſcilicet quòd ſol & cæli in orbem gyrentur; quod aër & ventus in ſuos circulos reuertantur; quòd generationes hominum, animalium & plantarum ex terra naſcantur & in terram redeant, vt ex ea rurſum prodeant & germinent. Ergo cùm ad eandem circulationem probandam proferat flumina, eaque dicat reuerti ad ſua principia, neceſſum eſt, vt id propriè intelligat, ſcilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittantur. Sic enim ſol, cæli & venti ad ſua principia ſuoſque ortus

A redeunt. Denique ita hanc reuerſionem explicat S. Hieron. huius noſtræ verſionis auctor. S. Baſilius, Theod. & alij plurimi mox citandi.

Breuiter ſed neruosè S. Auguſt. li. 3. de Trinit. c. 6. *continuo*, ait *quaſi fluuio latentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum fit vbique circulatio.* Eleganter Ouidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt, omniſq; vagans formatur imago.
Ipſa quoque aſſiduo labuntur tempora motu.
Non ſecus ac flumen; neque enim conſiſtere flumen,
Nec leuis hora poteſt, ſed vt vnda impellitur vnda,
Vrgeturq; eadem veniens, vrgetq; priorem.

Eadē ſimilitudine vtitur 3. de Arte. Egregiè Baſil. de Fame & ſiccit. *Fluunt*, inquit, *tēpora nec moratorem expectant, feſtinat dies, ignauum & ceſſatorem prætereuntes, & quemadmodum fieri non poteſt, vt decurſum fluuij ſiſtas, ac aquæ eius ad neceſſaria vti poſſis,* B *niſi in primo occurſu, & vbi ſeſe obiicit haurias, ita neq; tēpus neceſſarijs circuitibus impulſum cohibere queas, aut iam elapſum ad caput reuocare, aut vſum illius habere, niſi quis cum ſe offert arripiat*, Hæc Baſil.

Homo eſt Fluuius. Tropol. homo eſt quaſi fluuius aſſiduè defluēs in mortē, & per eam refluat ad Deum immortalē, qui ſolus habet eſſe ſtabile, conſtans & æternum. Audi Euſebium l. 11. Præpar. c. 7. *Cum enim omnia ſenſibilia in fluxu ſint, cōtinuè fiunt atque corrūpuntur, nec eadem vmquā permanere poſſunt. Fluuium autem eundem bis intrare, ſecūdùm Heraclitum impoſſibile eſt. Quare nec mortalem ſubſtantiam ſi iteratò cōſideres, eādem habitu eſſe dices, ſed mirabili cōmutationis velocitate modò diſſipatur, modò cōtrahitur.* Ex quo infert: *Ridiculoſi ergo ſumus homines, vnam timentes mortē, qui multoties iam mortui ſumus, & ſæpè morimur,* &c. *Corrūpitur enim iuuenis in virū, vir in ſenē,* C *puer in iuuenem infans in puerum: & qui heri fuit in eū qui eſt hodie; quiq; hodie eſt, in craſtinum: manet autem nullus idem. Nullus eſt idem: ſed in vno momento circa phantaſmata, circa vnā & cōmunem materiam influētē ad refluētem omni momento cōmutantur. Quomodo enim ſi ſumus iidem, aliis numquam antea gaudemus? Alia modò amamus atq; odimus, alia laudamus atq; vituperamus, aliis verbis vtimur, aliis paſſionibus mouemur non eandē figurā, non eandē de rebus ſententiā habentes? Non enim poſſibile eſt, ſine cōmutatione alius nunc, quā antea cōmoueri; nec qui alias atque alias mutatur, idē profectò eſt. Quod ſi idem non eſt, nec eſt, ſed fluit continua mutatione: ſenſus autem ignorantia ipſius entis fallitur, & eſſe putat quod non eſt: quis igitur verè eſt? quod æternū eſt, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tēpore mutatur.* Et c. 6. Platonis ænigma D proponit: *Plato quoq; dicit, quid eſt quod ſemper eſt, & ortum non habet? & quid quod ſemper fit eſt autem nūquam?* Ac reſpōdet prius eſſe Deum, qui ſemper eſt, & numquam eſt ortus; poſterius eſſe creaturā & corpus, quod ſemper fit, & nūquam eſt in ſtatu ſuo conſiſtens & ſtabile, ſed continuò mutatur fluit & defluit. Idipſum appoſito ceti marini & piſcatoris Apol. choro Parabol. ſtipato, illuſtrat *Æternis incumbe non fluxis.* Cyrill. l. 1. Apol. mor. c. 8. cuius titulus: *Tuæ ſpei anchoram in bonis perpetuis tantum fige. Super maris vndam, inquit, cetus grandiſſimus in inſulam eleuatus, cū terræ aridæ ſpeciem mētiretur; piſcator raticula fluctās, terræ cupidus in portum ſophiſticū hunc peruenit, moxq; ibi deſcendens parum leuata pullicula manu, ex petra & ferro genito rogo, ſibi pius, cœpit fouere corpuſculum algore rigidum, labore feſſum & eſurie deſiccatum. Verum cùm ignis acuta caliditas inſenſibili piſcis trāſacta pinguedine, tandē in carnem ſenſibilē ardoris ſenſus deſcendiſſet;*

disset: statim pisce commoto, terremotum existimans nauta stupidus, relictis omnibus cucurrit ad ratem. Sic inde veritate comperta tutus de nauicula, lamentabiliter ceto dixit, vt quid ostensa ingenti mole, & stabilitate lethaliter simulata, & cute picta mentiebaris te portum? Ni certè natabile lignum statim profugo subuenisset, in te confidentem me raptum subitò non minùs, quàm naufragium submersisses. Cui piscis respondit: Tu autem, quare ad quiescendum super rem mutabilem descendisti? At ille: Certè quia tellus esse, non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur existit? an ignoras, quod plura in sola sui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam sophista videtur Philosophus, & hypocrita sanctus. Ex quibus hoc Epymithum, Apologi finem & fructum declarans colligit: *Propter hoc charissime, tu qui maris incola periculosis versaris in fluctibus, & perniciei castris vndiq; obsessus, in ligno perfragili circumdaris, quo in necessitate confugias, cui te credas, ac vbi stabilius confidas priùs ruminante diligentia videas, & clara prudentiæ circumspectione attendas. Nam si ex toto semel erraueris, præuentus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum stabilitate perpetua portum quærens, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas, vbi confidentiâ securâ quiescas. Nónne sapiens architectus in terra stabili fodiendo, quærit fundamentum stabilius? Et nauis peruigil gubernator, antequam suam anchoram accommodet, scrutator abyssi, plumbata cordula quærit tutissimum fundamentum? stultus enim est, qui super rem instabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus se ab iisdem stabiliendum commendat. Vade igitur & hinc disce nequaquam in perituris confidere, sed in æternis de cetero tuæ spei anchoram tantùm fige. Quibus edoctus nauta consolatus discessit.*

Qua ratione flumina redeant ad suas Origines.

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari reuertuntur ad suas origines?

Resp. Primò.

Respōdeo primò, quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educuntur, qui in aëre elati ibiq; vi frigoris in nubes densati & in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, vt iterum fluant. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Isidor. Caietan. Vatabl. & alij: vnde pro *flumina* Hebr. est *torrētes*; hi enim propriè fiunt ex pluuiis vel niuibus in aquam resolutis, & sic mare non redundat, quia magna pars maris euaporatur; tantum enim, inquiunt, ex mari abit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum est & minus proprium.

Secundò.

Secundò propriè & proximè quia flumina in mare influentia, ex illo per subterraneos meatus & venas sensim redeunt ad sui origines. Modū, quo id fit mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clarè ex S. Hieron. in Comment. qui vulgatam suam versionem ita interpretatur, vti ex S. Basil. homil. 4. Hexam. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, imò & Plato in Phædone, ac Seneca lib. 3. Natur. q. c. 15.

Audi singulos. S. Hiero. *Putant quidam, inquit, aquas dulces, quæ in mare fluūt, vel ardente desuper sole cōsumi, vel salsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarū conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & matrice abysso in sua semper ebullire principia.* S. Basilius asserit Dei nutu, aquas ex mari ad montium apices conscendere: *Aquæ, inquit, infra delabendi propensione defluūt remoraturæ, donec in suam amplitudinem effunderētur, vbi tamquā compedibus adstrictæ non amplius diffusæ, nec decurrenti alluuie exundantes, sed subter mare fluitantes, per angustas fistulas in sublime subuectæ, ab agitante spiritu in altum impulsæ, superficie terræ vi disrupta erūpunt & emicāt, deponuntq; per transcolationem salsorem & amarorem, & potulentæ euadunt.* Theodoretus: *Aquæ naturā ne arbitreris sua sponte in altum scandere; sed Dei verbo obedientem summos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum est factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, sed in medium quoq; aërem subuehere, & amaram dulcedine condere, &c. eamq; cuius naturalis motus deorsum fertur, sursum currentem ostēdere.* Plato in suo Phædone Mosis, siue sacræ paginæ oraculi sententiā sequitur, vt in plurimis, inquiens: *Fontes ex ingenti illo Barathro, quod intra terram est partim per patentes quosdā poros, partim per terræ soliditatem excolatos sic iterum redundant, vt quantum vna pars confluat, tantum altera fluat.* Seneca ab eodem idem recēset: *Quidam iudicant terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, nō in suam vertunt, sed protinus reddūt. Occulto enim itinere subit terras secreto reuertitur, colaturq; transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarū verberatum amaritudinem ponit, & prauitatē saporis in tanta soli varietatem exuit, & in sinceram aquam transit.* Adde Rupertum & Hugonē Victor. Rupertus: *Terræ fundator, inquit, abyssum dispulit, & competens aquarum subsidium per intimas eius venas largè diffudit; terra trahens aquas in omnes venas, copiosam sugit abyssi mammam.* Hugo Victor. super id Genes. 2. *Fons ascendebat è terra, &c. Fons iste, ait, potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

Quæ causa perennitatis fontium?

Quæres secundò, quæ sit origo & causa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur scilicet iugiter emanent aquas? Resp. varias à variis dari origines, & causas.

Prima sententia Arist. esse iuges vapores.

Primò, Aristot. 1. Meteor. c. 13. cum suis asseclis censet fontes & flumina oriri ex aëre & vapore, vi frigoris in aquā resolutis. Hinc in Alpibus aliisq; montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coëunt vapores, qui vi frigoris densantur, & in aquā resoluti defluunt in valles, ibique coëuntes torrentes & flumina efficiunt, vti oculis meis conspexi dum Alpes pertransirem.

Romæ insignis quidam Mathematicus è Societate nostra mihi asseuerauit, se perscrutatum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earū summitate vidisse cauernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis intersectas, vt per easaër copiosus ingredi posset, in quibus vapor & aër calefactus, rupium & saxorum deinde frigore cōdensatus, & resolutus in aquam defluebat, & riuum perennem efficiebat, quo liquabatur sal, quod infernè ex eadem rupe effodiebatur. Cōtinuò enim aër aëri ad impediendū vacuū succedebat, isque illico in aquam resoluebatur, sicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò sudare, & guttas stillare, vtiq; ex aëre in aquā resoluto. Accedit quod circa cacumina montiū perpetui sint vapores, qui ad illa se colligūt & quasi colligāt, hiq; rotulēti à rupe illico in aquam resoluūtur, qui ex variis locis in vnū cōfluentes riuum, ac tandē torrentem, mox plurium influxu adaucti fluuium efficiunt.

Secunda esse flatas niues & pluuias.

Secunda fluminū causa, sunt pluuiæ & niues: Pluuiæ

Pluuiæ enim in hyeme crebræ & copiosæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cauernis montium amplis & multis collecta, per angustos meatus & angusta fontium orificia sensim effluit itaque continuationem fluminibus affert. Niues verò in Alpibus perpetuo solis calore per diem liquatæ, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeò vt viri sapientes, inter quos fuit noster P. Leon. Lessius, cẽseant, præcipuam fluminum causam esse hanc niuium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis vis niuium est in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena milliaria extendũtur (Sanè ego cum sociis equitando per Alpes iuxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare & transgredi potui, cùm quotidie conficerem 30. circiter milliaria) quare niues per noctem decidentes in Alpes, per diem vi solis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento est, quod dũ sub hyemem ingentes sunt pluuiæ, flumina excrescunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circumcirca restagnant, vti Romæ experimur in exũdatione Tiberis. Idem fit dum liquantur niues Alpium in Martio: tunc enim Mosa, Rhenus, Onus, Mænus, Athesis ceterique fluuij, qui in Alpibus nascuntur, mirificè intumescunt & sæpe exundant: quare in hyeme crescunt in duplum, in æstate decrescunt in duplũ. Alpibus consimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna aliique montes plurimi & vastissimi.

Verùm hæc non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum aliqui vastissimi sunt, & in latũ ad viginti & plura milliaria extendũtur, (qualis est fluuius quem Argenteum vocant in India) vt videantur non tam esse flumina, quàm maria. Nulli enim vapores, nullæ niues & pluuiæ ad perennem eorum cursum, tam amplum & vastum sufficere videntur; præsertim quia pluuiæ per æstatem raræ sunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altissimorum, quibus nulli adiacent montes altiores;, vbi tantæ cauitates & receptacula niuium & pluuiarum esse nequeunt: alios verò oriri in imo vallium, vbi nulli sunt montes vicini, nullæ niues, nullæ cauernæ aquarum pluuialium, idque tanta aquarũ copia, vt statim sint nauigabiles. Hinc & putei multi sunt profundissimi, in quorũ fundo ex imis terrę venis scaturiunt aquæ viuæ, quæ perennem puteis suggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Genes. 1. 9. & alibi aliam magis vniuersalem, magisque adæquatam fontium & fluminũ causam assignare videtur.

Tertia, esse mare.

Tertia causa ergo plena & adæquata est hęc: matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarũ est mare. Quod vt intelligatur notãdum est primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potiùs die tertia, qua secreuit aquas à terra, produxisse sub terra ingentes quasdam voragines siue receptacula aquarum, quæ Script. abyssum, Philosophi barathrum vocant, noster interpres Deuter. 33. 13. vocat abyssum subiacentem, vbi Hebr. est *Abyssus cubans inferior*.

Aquæ terræ immistæ quatuor de causis. Primò.

Fecit autem id Deus hoc vsu & fine, primò, vt immensam vim aquarum quæ initio mundi terram operiebat, partim in illa reconderet, par-

A tim in ipsis maris alueis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excauauit, sed non tantos nec tam profundos, vt soli illi omnem istam aquarum vim & molem caperent. alueum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur nautæ. Secundò id fecit, ait Philo. libr. de Opificio mundi, vt terram, ne siccitate fatisceret, humore aquæ rigaret, contineret & coagularet. Tertiò, vt ex terra aqueo humore perfusa, metalla & lapides coalescerent. Quartò ad plantarum, herbarum & stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Ambros. lib. 2. & 3. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, ac Senecam libr. 4. de Beneficiis c. 5. & 6.

Secundò

Tertiò.

Quartò.

B Notandum Secundò, sicut terra est mater viuentium & mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquatilium, putà tot generis piscium, ostreorum, concharum, &c. Igitur sicut in matris & cuiuslibet hominis corpore magna sanguinis copia est in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur: simili planè modo, ait Seneca libr. 3. Natur. q. cap. 15. ingentes illæ ciuitates, siue voragines sub terra aquis refertæ, sunt terræ quasi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quasi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem disperguntur, ac certis locis in fontes & flumina, vel in genesi mundi vel posterioribus sæculis factâ viâ erumpunt. Hoc enim est opus prouidentiæ Dei, qui

Aqua est quasi sanguis terræ.

C ad terræ vsus iam dictos, vbique gentium certis locis fontes & flumina immiscuit & inspersit, perinde ac iisdem ventos statis locis & temporibus impertiit & distribuit. Hinc illæ phrases: *Terra suas habet venas: vena aquarum viuentium vena sulphuris, argenti viui, auri, aurichalci*; &c. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus aptè distributis constans, sicut viciſſim homo est instar terræ, adeoque microcosmus. Ita Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilij.

Igitur assero matricem aquarum esse abyssum, id est mare tum patens & publicum; tum latens & reconditum in cauernis, specubus, venisque terræ. Hæc enim est abyssus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci, impleuit Deus, qua ef-

Origo fluminum est Abyssus.

D fluente per varias cauernas & venas versus origines fluminum, eius loco aqua è mari subintrauit, & continuo subintrat: atque hac ratione semper ex abysso hac, siue barathro fluminibus & fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interiacens à reliquo mari dispescuit, per subterraneos meatus Oceano iungi, illique ceu matrici cohærere Geographi, vt Plinius, Strabo, Dion. Mela, non dubiis indiciis deprehenderunt; præsertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cùm sit modicum non redundet, quia scilicet eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt: Oceanus ergò est matrix omnium fluminum & fontium, id est omnium aquarum viuarũ & fluentium.

Id ita esse probatur primo, quia hic est planus

Prob. Primò.

nus & obuius sensus huius loci, vti passim interpretes docent. Idem innuitur Ecclsiastic. cap. 23.39. *A mari,* inquit, *abundauit cogitatio eius, & consilium illius ab abysso magna. Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio. Ego quasi fluuij Diorix, & sicut aquæductus exiui de paradiso.* Et ca. 40.11. *Omnia quæ de terra sunt in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Et Genes. 1.9. *Dixit Deus: Congregenter aquæ quæ sub cælo sunt in locum vnum, & appareat arida: Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesq́; aquarũ appellauit maria.* Vnus enim locus sunt mare cum sua abysso, siue cauitate subterranea. Et Psal. 32.7. *Congregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.*

Secundò. Secundò, quia necessario dicendum est de fluuio paradisi, qui in quatuor ingentia flumina diuidebatur: necdum enim pluerat Deus super terram, vt ex pluuia vel vapore progigni posset. Genes. 2.10. vt rectè ibi obseruauit Rupert. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem à pari, vel simili dicendum videtur de reliquis terræ fontibus & fluminibus, saltem præcipuis & maioribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornauit montibus, arboribus, plantis, herbis, ceterisq́ue seminibus; sic & eandem, æquè ac mare, ornauit fontibus & fluminibus ex abysso marina prodeuntibus, ad irrigandum & fouendum arbores, plantas, herbas & germina à se producta, vt flores & fructus germinarent, idq́ue planè significat, scriptura Genes. 2.4.5. & 6. *Istæ,* inquit, *sint generationes cæli & terræ, quando creata sunt in die, quò fecit Dominus cælum & terram; & omne virgultum agri antequam oriretur in terra omnemq́ue terram regionis priusquam germinaret: non enim pluerat Deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra, irrigans vniuersam superficiem terræ:* Et Ecclesiasticus cap. 24.39. verbis paulò antè citatis. Rursum Genes. 6. vers. 11. dicuntur *rupti omnes fontes abyssi magnæ,* id est barathri iam dicti, ad inducendum terræ vniuersale diluuium, ad hoc enim non suffecit sola pluuia quadraginta dierum.

Tertiò. Tertiò, quia alia ratio adæquata, cur mare ex tot fluminibus non redundet, dari nequit, nisi illa, quam dat hic sapiens, scilicet quòd quantum aquarum ex fluminibus in mare influit, tantundem effluit in abyssum; nam causa quam dat Aristot. scilicet mare esse vastissimum, ideoq́ue flumina illi parum addere, ac statim euaporari, non satisfacit. Plurima enim & maxima flumina assiduè in mare gurgites suos effundunt: quare vno anno, vno mense, imo vna hebdomada, cõtinuo suo fluxu in tam vasto aquarum gurgite, quem in mare iugiter effundunt, multa maria efficerent, cùm videamus vapores in aëre & mari sæpè esse exiguos vel nullos; nec terram, quæ magis quàm aqua euaporat, quicquam ex sua quantitate deperdere. Certè tot tantorumq́ue fluminum per tot annos, imò per tot secula & annorum millia assiduus in mare illapsus, abyssum efficerent, ipsumq́ue mare superarent. Cur ergo mare non intumescit supra omnes colles & montes? Sanè Pontus augescit amnium accessu. eaq́; de causa se exonerat in Propontidem, teste Plinio li. 2. c. 97. Causa ergo cur mare ex tot fluminibus non redundet, est, quia vna eius pars abit in vapores & nubes, quæ in pluuias & niues resolutæ ad capita fontium & fluminum confluunt, & riuos efficiunt: alia verò eius pars partim abit in lacus & flumina, quæ ex mari oriuntur, ipsoq́; sunt demissiora; partim effluit in cauitates subterraneas, ex quibus per venas plurimas, & per omnes terræ partes dispersas, & diffusas vel immediatè, vel mediatè ad capita fontium & fluminum confluit, ibiq́; aquis pluuialibus, & niualibus ac vaporalibus, id est iis quæ ex niue, vel aëre & vapore in aquas conuertuntur, commista, riuos efficit: hæ enim eius venæ iam dictæ magnæ sunt & plurimæ, quare magnam aquarum vim conuehunt, quæ dum in vnum alueum confluit, riuos & torrentes, atque ex eorum confluxu flumina ingentia efficit, perinde ac in homine sanguis in hepate copiosus, per venas plurimas toti corpori inspersas, in omnes corporis partes dispergitur; ac si venam vnam incidas, eò vndequaque confluit, & magna copia effluit, vt totus in peluim defluens, illam impleat. Porrò flumina plura mari esse demissiora, ex illoq́ue oriri, liquet ex Geographia & Geographis, Imò Plinius lib. ca. 103. *Subeunt terræ,* inquît, *rursusque redduntur. Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia: Et quæ in Æsculapij fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur: Et in Atinate Campo fluuius mersus, post viginti millia passuum exit, & in Aquiliensi Timauus.* Addit quid miri de Alphæo fluuio, qui in Elide sub mari labitur, & intactus emergit in Arethusa Siciliæ flumine.

Quartò, alia quoque causa perennitatis tot fontium & fluminum dari nequit, quæ menti satisfaciat. *Quartò.* Rursus, cur omnibus pœnè locis si fodias, inuenturus sis aquam, eamq́ue subinde loco profundissimo, quo nec pluuia nec vapor hic noster pertingunt, alia causa dari nequit, quàm quòd Deus mundi prouisor & aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes distribuerit: vbique ergo sunt venæ aquarum in terra, sicut in corpore vbique sunt venæ sanguinis. Et sicut hæ venæ connectuntur in hepate, indeq́ue sugunt sanguinem, sic venæ aquarum prodeunt à mari, indeq́; sugunt aquas, quæ è montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluentes; ibiq́; coëuntes faciunt riuos & flumina. Hanc quoq; causam innuit hic Sapiẽs. Huc faciunt cauernæ, quas in montibus plurimas & maximas esse constat experientia, scilicet ad excipiendum hasce aquas, quæ in scaturigines defluãt ibiq́ue fontes & flumina efficiant.

Quintò, id ipsum liquet ex sympathia multorum fluminum, quæ minùs à mari distant, vel minus terra percolantur: *Quintò.* quædam enim salsa sunt vt mare: quædam æstum maris æmulantur, vt vnum in Gadibus, alterum Burdegalæ, tertium Antuerpiæ.

Sextò, fauet experientia: *Sextò.* Nam tempore belli Mitridatici apud Apameã Phrygiæ vrbem, quæ tamen longè distat à mari, nouos lacus & fontes emersisse scribit Nicolaus Damascen. & ex iis fluuium vnum salsum, qui magnam Ostrearum & marinorum piscium copiam effudit. Prodibat ergo ex mari per cauitates subterraneas. Rursum Asclepiadorus narrat legatos missos à Philippo Macedone, ad scrutandum thesauros & venas auri, per subterraneã specũ multis diebus deãbulasse, vidisseq́; ingentes fluuios, & im-

mania aquarũ inertium receptacula. Alias ex hoc A barathro aquarũ inundationes Valentiæ & alibi factas, narrãt nostri Conim. in Meteora, tr. 9. c. 4.

Septimò. Deniq; hæc est expressa sententia S, Hier. S. Basil. Theod. Platonis, Senecæ, Ruperti, Hugonis Victor, quorum verba paulò antè recitaui: Item Tertull. contra Hermogen. Salonij & Albini in hunc locum, Procopij, S. Aug. Bedæ in Genes. 2. v. 5. S. Greg. 30. mor. 2. Damasc. l. 2. de Fide c. 9. Isidori. 3. Orig. 20. Plinij lib. 2. c. 65. Philonis lib. de Mundi opificio, Magistri Sent. in 2. d. 14. in fin. S. Tho. in 2. dist. 17. q. 3. a. 2. ad 4. & 1. p. q. 69. a. 1. ad 2. 3. & 4. S. Bern. ser. 13. in Cant. initio. Alberti in 2. Meteor. tract. 2. c. 11. Dion. in c. 8. Prouerb. Vallesij S. Philos. c. 63. Conimbr. loc. citat. Pinedæ & Lorini hic. Franc. Suarez lib. 2. de Opere sex dierũ c. 6. in fine; imò Arist. 1. Meteor. 13. ait hanc esse communem sententiam veterũ B Philos. Hinc Homer. Iliade 14. & 21. Oceanum vocat *fluuiorum & rerum omnium principium*, imò *Deorum parentem*. Strabo lib. 1. eundem vocat *terræ coronam*; Alij *Zonam & cingulum orbis*; Alij *mammam viuentium*. Audi Philonem lib. de Mundi Opif. *Liquet necessario humidam essentiam partẽ esse terræ omnia parientis, sicut mulieres opus habent menstruis; cuilibet etiam matri tamquam partem summè necessariam, natura scaturientes mammas addidit, præparans alimenta nascituris infantibus. Mater autem etiam terra esse videtur: quapropter & priscis illis placuit, vt vocaretur* γμήτηρ, *composito ex matre & terra nomine: non enim terra mulierem, vt dixit Plato, sed mulier terram imitatur. Meritò igitur terræ antiquissimæ matrum ac fœcundissimæ natura tanquam mammas dedit amnium fluenta fontiumq́, vt stirpes rigentur, & omnia animalia potum copiosum habeant.*

Obiectio. Obiicit Arist. contra hoc Platonis barathrum: C Altior est origo fluminũ, quàm sit ipsum mare; quia flumina in mare velut inferius defluunt & descendunt: Ergo fieri nequit; vt ex mari rursum aquæ sursum ascendant ad originem fontium & fluminum. Hoc est enim contra naturam iuxta illud: *Sursum flumina.* Vnde causa cur per artem non possint fieri fontes perpetui, est, quod aqua altius sua origine ascendere nequeat.

Respondetur: Eadem difficultas est in Aristotelis & aliorum omnium sententiis. Nam quidã fontes oriuntur in summis altissimorũ montium cacuminibus, quouis mari & terra altioribus, vt necesse sit aquam eò ascẽdere ex sua origine vel matrice, quæcumq; illa assignetur, quædam tamen flumina quæ proximè & publicè ex mari oriuntur, ipso mari sunt humiliora.

Resp. Primò. Igitur Iulius Scaliger Exercit. 46. respondet D aquam esse extra locum suum naturalẽ, eò quòd aëris locum occupet: aqua ergo superior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum sibi debitum, ac premendo illam exprimit, facitq́; vt pressa exiliat in montibus per fontes & flumina. Cũ enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, deinde ob habitationem animalium pars terræ liberata sit aqua, hinc illa aqua accumulari debet alteri aquæ, & attolli occupareq́; locum aëris, ita vt ibi sit aqua extra naturalẽ locum: quare suo pondere incubat aquæ illi quæ est in cauernis, vt locum suum naturalẽ recipiat: aqua autem in cauernis compressa, per canales quasi tubos à Deo factos, in montibus erumpit altius quàm sit mare premens, quia pondus maris maius est, quia cogit aquam erumpere per canales arctos, cum alius erumpendi non sit locus. Sic enim videmus in aquæ ductibus magnis, si canales arctentur, vt totam aquam simul effundere nequeant, impetu aquarũ affluentium aquã protrusam, è canalibus solito altiùs exilire. Huc accedũt Doctores nonnulli, qui opinantur aquã esse altiorem terra, atque aliud à terra habere centrum, ideoque altius in terra exurgere.

Huc quoq; pertinent nonnulli patrũ, qui cẽsent aquam terra sublimiorẽ, ideoq́; illam vi diuina quasi fræno per miraculum perpetuũ cõtineri, ne terrã obruat; ac ne id faciat, arenã velut compedes illi iniici & obiici à Deo. Ita opinãtur S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Chrysost. in Catena Iob, Theod. in Ps. 103. S. Ambr. li. 3. Hexam. c. 2. & 3. S. Tho. loc. iam cit. Eadẽ fuit sententia Lucretij & Ciceron. li. 2. de Nat. Deor. Verùm idipsum cõfutãt Mathematici, Philosophi & Theologi, qui docent aquam non esse altiorẽ terra, sed cum ea vnum efficere globum, ideoq́; vnum cum ea habere cẽtrum. Ita Clauius in c. 1 Sphæræ Peres. lib. 1. in Genes. Molina & Valentia in opere 3. diei, Conim, lib. 2. de cælo q. 4. & alij passim.

Vera ergo responsio & causa, cur aqua è mari sursum ad origines fontium surrepat, & ascendat, est Dei voluntas, ordinatio & prouida distributio, qui, vt dixi, aquam per omnia loca supera & infera ita distribuit, & dispertit ad vsus terræ hominumq́; & animalium necessarios vel commodos (sicut aquileges & aquarum mensores aquas per canales & fontes distribuunt in vrbes, agros & hortos) perinde ac sanguinẽ distribuit in corpore humano. Sicut enim hepar sanguinem naturã suã grauem & deorsum vergentem, naturaliter vi animæ distribuit non tantùm deorsum in femora, tibias & pedes, sed etiã sursum in pectus collum & caput: Sic pariter mare naturaliter virtute à Deo sibi indita, aquas per venas & meatus dispertit in omnes partes terræ, superas æquè ac inferas. Locus enim naturalis cuique est is, quẽ illi assignat Deus, ait D. Tho. Et quid mirum aquam ascendere supra montes, cũ primitùs ascenderit super cælos, ibiq́; adhuc consistat? firmamentum enim diuidit aquas superas ab inferis Genes. 1. 6. Accedit, quòd montes sint è terra terrei, ac proinde maris locus naturaliter exigat iis esse superior, vt eos sibi subiiciat. Terra enim imum poscit locũ, aqua secundum, aër tertium: hinc aquæ initio mundi operuerunt totam terram; quare hic aquæ ascensus non est violentus, sed naturalis; tũ quia fit à Deo Auctore naturę; tum quia aqua poscit esse supra terram, cuius pars sunt montes; tum quia hic aquæ ascensus fit ob bonum vniuersi, ad quod omnes eius partes inclinant, consequenter & aqua, quæ vna est vniuersi pars: tũ deniq; quia aqua è mari per venas toti terræ, singulisq́; eius partibus superis & inferis, eo modo se impertit & inspergit, sicut sanguis ex hepate per venas in omnia mẽbra supera & infera sese infundit, & communicat per mutuam membrorum vnionem & sympathiam. *Causa cur aqua sursum ascendat.*

At qua arte & modo Deus facit aquas ascendere ad origines fontium? Varij varios modos assignant. Primò, nonnulli probabiliter censent aquam ascendere terræ exuctu, & venarum spongiosarum attractione; sicut videmus aridã spongiam humorẽ ex vase suo suctu ad partes superiores *Modus quo aqua ascendit. Primò.*

riores attrahe, ac pannum in dolium immissum sensim illud euacuare. Si enim ex alto linea vel lanea fascia pendeat in vas aquæ, alioúe humore plenum, ima fasciæ pars ex vase suget aquam, & ex ima suget altera illi proxima pars, & ex hac altera illi vicina, & ita deinceps; eoq; modo sensim aqua sursum proserpit & ascendit, donec ad summum fasciæ conscendat, vbi illam reflexam & deorsum vergentem sequens distillet in terrã, itaque omnem ex vase aquam educat, & in terrã stillãdo demittat. Addit Lyran. aquas maris terra percolatas fieri leuiores, & altius posse ascẽdere, quàm sit maris altitudo. Adiũgit Albertus, aquã in terræ venis calefactã euaporare, itaq; per vapores sursum ascendere ad capita fontium, ibiq; vapores vi frigoris in aquã resolui, ac fontes efficere. Sic venæ suo suctu trahunt sanguinem ex hepate sursum ad pectus & caput. Hac de causa Deus fecit varias in terra cauitates spongiosas, ideoq; aquarum attractiuas, quæ gradatim vsque ad summos montes aquam è mari sugant quasi per siphones, ait Plinius: Dico quasi, quia in siphonibus nasus, &c, vt ita dicã, proboscis, hoc est fistula exterior prominens ex qua aqua in terram defluit, debet esse longior & demissior fistula interiore, quę ex vase aquam sugit; si enim exterior non sit longior interior non suget aquã; In montibus autẽ orificium fontiũ nõ est demissius, sed altius mari, ex quo aquã sugit. Quare in hoc à siphonibus fontes discrepant. Causa est, quòd est in siphonibus in fistulã exteriorẽ, per quã suctu attrahitur aqua ex vase, nisi sit lõgior, aër subintret, itaque impediat vacuum in fistula; ad quod impediendum si longior sit, ascendit aqua, cum aër illam ingredi, eiusque vacuum impedire nequeat. Secus est in venis aquarum tam latis & vastis in terra & montibus. Sic ergo aquæ è cauernis terræ sursum transmittuntur, & non tantùm vsque ad maris libramenta, sed etiam vsque in altissimos mõtes distributim penetrant & assurgunt. Igitur sicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum, sic in terræ venis est vis attractoria aquarum, & quasi magnetica.

Discrimen siphonum & fontium.

Secundò. Secundò, alij censent aquam ex barathro sursum ascendere ad caput fontium vi flatuum subterraneorum, ventorum & spirituum in terra inclusorum. Sic enim mare vẽtis agitatum subinde altissimè intumescit, & fluctus ad sidera tollit. Quid ergo mirum, si ad capita fontium eodem suo æstu agitatum, aquas per canales eleuet? Ita S. Basil. S. Hier. Plato, Plinius, Vallesf. & Pineda. Audi Plinium lib. 2. c. 65. qui ex Græcis Geometricã subtilitate sic colligit: *Ergo totas, omniq; ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur, quod ita formasse artifex naturæ debet; vt cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra mutuo implexu iungerentur, hac sinus pandente, illo verò permeante totam intra, extra, supra, venis vt vinculis discurrẽtibus atque etiam in summis iugis erumpente, quo spiritu acta, & terræ pondere expressa, siphonum modo emicat, tantumq; à periculo decidendi abest, vt summa quæque & altissima exiliat.* Qua ratione manifestum est, quare tot fluminũ quotidiano accessu maria non crescant.

Tertiò. Tertiò, alij hunc ascensum tribuunt cælo & sideribus; sic enim luna causat æstum maris. Ita D. Thomas.

Quartò. Insuper alij plures sunt modi eleuandi aquã, vt patet in anthliis, & in machina Tisibica, per quam in vasis conclusis aëre plenis, si aliunde aqua per foramẽ infundatur, videmus aërẽ aquas in alio vase sibi superpositas sursum eiaculari, vt sibi locũ quærat, & in aquarum locũ subintret.

Deniq; hic aquarum ascensus, & per totã terram æqua distributio, sicut & ventorũ, pluuiarũ, fulminum, grãdinis, niuis, &c. stata generatio, & per singulas prouincias diuisio, est opus peculiare diuinæ prouidẽtiæ, ait Theod. serm. 2. de Prouidentia, toti vniuerso de aqua, salubritate & fœcũditate prouidentis, admiratione magis, cõtemplatione & gratiarum actione venerandum, quàm nimis exacta & curiosa disquisitione scrutandum, vt subiũgit Ecclesiastes v. 8. & c. 7. v. 24. Dei enim sapientia & prouidẽtia est, quæ Prouerb. 8. 28. ait, se ab initio librasse fontes aquarũ, vel vt Hebr. est *fontes abyssi*, ita scilicet aquas eleuans ac suspendẽs, tum in nubibus, tum maximè in matrice fontium abysso, vti ipsa loquitur, vt numquam fontium & fluminum cursus sistatur, quibus velut vberibus terra quasi mater animãtia omnia potet, iisque alimẽta præbeat, ait Philo lib. de Mundi opif. Huc facit illud Psal. 103. 6. *Super montes stabunt aquæ.* Chald. *Erumpent super montes stagna aquarum.*

Obiectio secunda. Obiicies secũdo: Aqua fontium & fluminum ab aqua marina plurimùm differt, tum dulcedine, tum colore, tum leuitate, tũ aliis qualitatibus; ergo non videtur esse eadem, nec ab illa prodire.

Resp. Primò. Resp. primò, in genesi & creatione mundi, vna ab alia non differebat: Omnium enim eadẽ erat aqua, eaque dulcis: alioquin enim sua salsedine terram quam operiebat, fecisset siccam, sterilem & adustam; die ergo tertia mundi, qua secreta est aqua à terra, & deducta in suos alueos & cauitates, factaque est mare, ac maris nomen accepit, effecta est salsa, idque ob hosce fines, scilicet primò, ne semper stando nec fluendo (vti stat mare) putresceret. Secũdò, ad connaturalem piscium, qui ex mari nascuntur, generationem & nutritionem. Tertiò, ad faciliorem nauigationem: aqua enim marina, quia salsa, grauior est aqua dulci, ideoque facilius fert & sustentat naues, earumque onera ingentia. Ita Conimb. tract. 10. in Meteora c. 9. Mansit tamẽ aqua dulcis, quæ primitùs fuerat, in fontibus, fluminibus & sinibus subterraneis, eaque per suas venas in varias terræ regiones diffluente, marina salsa illi succedit, quæ pari modo per varios terræ meatus & anfractus percolata, fit dulcis, vt docet Arist. leuis, ac alterius à mari coloris & qualitatis, maximè cum per mineralia sulphuris, ferri æris, auri, vitrioli, &c. labitur, quorũ virtutes imbibit & contrahit, ideoque medicinalis efficitur, vt patet in fontibus Spadanis, thermis Aquensibus, ceterisq; similibus, qui proinde tã inter se, quam à mari multis qualitatibus differũt & discrepãt.

Eccles. 1. 7. flumina in mare. Symbolicè rursũ, perennis hic fluminũ in mare decursus significat perennẽ debere esse hominis beneficentiam. Habet hac de re appositũ Danubij & maris Apologum multis rerum parabolis fœcundũ, Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 23. cui titulus. *Quomodo beneficiũ liberalis debeat esse perpetuum. Semper inundanti Danubio ait, sic locutum est æquor: Quãdo tuæ manationis impetus cessabit? quando terminabitur influxus? quousq;* *Apologus profusæ liberalitatis.*

quousq́, latices dabis? at ille paululum indignatus respõdit; Profectò loqueris sicut mare, quia omnia flumina insatiabiliter recipis, nec tamen iustè creuisti. Nimirum tunc liberalitatis meæ cessabit influxus, cum insatiabilitatis tuæ terminabitur appetitus. Non enim minor est valetudo virtutis, quàm defectio vitiositatis; & propter hoc, sicut cupiditati nihil satis est, ita liberalitatis nullus est finis. Responde mihi, quomodo, ex quo, propter quod, & quid tribuat liberalis. Nónne ex inclinatione virtutis hoc præstat ratione delectationis se totum communicat? Quoniam virtus, quemadmodum natura illam inclinat, semper peragit, nec vnquam existit otiosa. Vnde semper humilis inclinatus, iustus est, innocens, rectus, misericors, prudens, pius, liberalis, beneficus & profusus. Similiter verus amor sine fine est. Charitas enim numquã excidit, & qui amicus est perpetuò diligit, numquam à dilectione retrahitur, nisi dilectio finiatur. Operatur enim amor magna si est, sin autem desinit operari, amor non est. Deinde modum docet, quo quisque etiam pauper possit semper esse liberalis. *Attamen numquam deficit beneficium liberali ad dandum, cùm sit virtute & amore ditißimus. Nempe si pecunia deficit, adest lingua: si deest census, adest manus. Si est cellarium vacuum, non est consilium diminutum. Numquam siquidem desunt virtuti diuitiæ. Non ergo deficiat virtuosa voluntas, quia non deerit fructuosa facultas.* Denique exemplo naturæ, cæli & solis idipsum confirmat. *Attende quæso, quàm sint perpetuæ emanationes beneficiorum liberalis naturæ. Nónne cælum vitales virtutes semper inferioribus influit? Sol perpetuo lumen effundit, & semper gratißima tellus pascua gignit, & donec vixerit cor membra singula calefacit, hepar nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficij perpetuus est influxus. Quibus dictis magis Danubius redundauit.*

Eius modus

Exempla.

Mysticè mare est Christus & B.Virgo.

Mysticè, mare plenissimum & immensum sapientiæ, virtutũ & gratiarum omnium est Deus & Christus. Vnde ipse ait Ioan. 7. 38. *Qui credit in me, &c. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Itẽ B.Virgo Maria. Vnde S.Bonau. de Laud. Virginis c. 7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat*, sic mysticè exponit: *Sicut in mari aquarũ, ita in Maria sunt congregationes gratiarum.* Insuper mare est sapientia, vti ipsa ait Eccles. 24. 39. vide ibi dicta. Porrò fontes & flumina sunt prædicatores & doctores, imò quilibet iusti & sancti, quin & peccatores, qui per orationem, gratiarũ actionem aut pœnitentiam ad Deum omnis boni fontem in omnibus recurrunt, vt nouum lumen & gratiam impetrent. Vnde S.Tho. in c. 1. ad Rom. lect. 5. Redeunt, inquit flumina, id est beneficia per gratitudinem ad suum principium vnde exierunt, putà ad datorẽ Deum, itaq́; iterum fluunt, quia gratitudo de datis prouocat liberalitatẽ Dei ad noua danda. Nã vt ait S.Chrysost. hom. 26. in Matth. *Optima beneficiorum custos est memoria beneficiorum, & perpetua gratiarũ confessio.* Et iterum idem homil. 2. ad populum Antiochenum: *Gratiarum actionem*, vocat, *magnum thesaurum, inconsumptum bonũ*, diceret, *perennia fluenta.* Secus namq́; flumini non reuertenti exaresceret mare: ingratis etiam exarescit Deus. Quippe vt S. Bern. ait: *Ingratitudo est ventus vrens, siccans fontem pietatis, roremq́, misericordiæ, fluẽta gratiæ.* Et iterũ: *Vias* & occultos *gratiæ* canales *obstruit*, quod ex Augustino in Soliloq. c. 18. transcripsit.

Gratiæ recurrunt ad datorem Deum.

Sanè flumina plus reddunt mari, quàm nos reddamus Deo; illi enim rem ipsam reddunt, nos tantùm verba & verbalem gratiarum actionem. Imitemur ergo flumina in velocissimo ad mare cursu, vt incitatissimo cordis affectu, si non operum effectu, ad Deum per amorem, confessionem & laudem recurramus. Audi S. Bernard. serm. 13. in Cant. initio. *Origo fontium & fluminum omnium mare est, virtutum & scientiarum Iesus Christus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, nisi ipse est rex gloriæ? sed & iuxta Annæ Canticum, idem ipse Deus scientiarum Dominus est. Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non solum autem, sed & si quis callet ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Inde scientiæ, inde sapientiæ sermo. Thesauri siquidem sapientiæ & scientiæ ibi omnes absconditi sunt. Quid? casta consilia, iusta iudicia, sancta desideria, nónne riuuli fontis illius sunt? Quod si copiæ aquarum secretis subterraneisq́, recursibus incessanter æquora repetunt, vt inde rursus ad visus vsusq́, nostros iugi & infatigabili erumpant obsequio, cur non etiam spirituales riui, vt arua mentium rigare non desinant, proprio fonti sine fraude, & sine intermißione reddantur? Ad locum vnde exeunt reuertantur flumina gratiarum, vt iterum fluant. Remittatur ad suum principium cæleste profluuium, quo vberius terræ refundatur. Qualiter inquis? qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes. Quicquid sapientiæ, quicquid te virtutis habere confidis Dei virtuti, & Dei sapientiæ deputa Christo.*

Rursum S.Gregor. 3. Moral. cap. 2. vel iuxta aliam editionem 4. per mare accipit vitam contemplatiuam, ad quam flumina, id est prædicatores ceterique sancti, qui vitam actiuam agunt sæpè recurrant oportet, vt ex ea vim agendi sugant & hauriant: flumina, inquit, sunt fulgura, de quibus Iob ait cap. 28. *Numquid mittes fulgura, & ibunt; & reuertentia dicent tibi: Adsumus: quia post opera exteriora quæ sancti peragunt, semper ad sinum contemplationis recurrunt, vt illic ardoris sui flammam reficiant, & quasi ex tactu supernæ claritatis ignoscant, &c. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertũtur, vt iterũ fluant; ipsi quippe illic flumina, qui hic fulgura sunt vocati: quia enim corda audientium rigant, dicũtur flumina; quia vero accendunt, fulgura vocantur. De quibus alias scriptum est: Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina voces suas. Et rursum: illuxerunt fulgura eius orbi terræ. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertuntur, quia sancti viri etsi à conspectu creatoris sui, cuius claritatem mente conspicere conantur, foras propter nos ad actiuæ vitæ ministerium veniunt, incessanter tamen ad sanctum contemplationis studium recurrunt: & si in prædicatione sua exterius nostris auribus per corporalia verba se fundant, mente tamen tacita ad considerandum semper ipsum fontem luminis reuertuntur.*

Actio recurrat ad orationem.

Eleganter & neruosè S.Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Otiosum non est*, inquit, *vacare Deo, imo omnium negotiorum negotium; quoniam ex hoc vires perueniunt ad negotium*, & qui scit prudenter ad tempus quiescere, sciet postea strenuè & vtiliter laborare.

Vers. 8. CVNCTÆ RES DIFFICILES: NON POTEST HOMO EAS EXPLICARE SERMONE. NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Septuag. *Omnes sermones graues; non poterit vir loqui: Et non satiatur oculus videndo & non impletur auris ex auditu.* Syrus: *Omnes responsiones sunt laboriosæ: non satiabitur vir ad loquendum, neque saturabitur oculus ad videndũ, neque impletur*

impletur auris ad audiendum. Arab. *Sermones omnes sunt diuisi, non potest nisi loqui: & oculus non satiatur visu, & auris non impletur auditu.* Alij: *Non satiatur oculus videndo nec auris impletur audiendo.*

A

Pro *cunctæ res difficiles.* Hebr. est *Omnes sermones* יגעים *iegeim,* Septuag. ἔγκοποι, id est laboriosi, graues, difficiles. Interpres Nysseni, *laborantes.* Minùs rectè Complut. & Regij legunt ἐγκώποι, per, ω, vertuntque *implicati,* nam ἐγκωποι per ω Græcis inusitatum & Lexicographis incognitũ est. Symmach. κοπώδεις, id est operosi, molesti. Aquila κοπιῶσιν, id est, *laborem afferunt.* Alij: *Pleni laboris: lassitudine deficientes, vexati, fatigati.*

Expositio Prima. Primò multi hãc gnomen exponũt de scientiis, q. d. omnes scientię tam Philosophicæ & naturales, quàm Theologicæ & supernaturales, quę sermone Doctoris docentur & discipulis explicantur, sunt difficiles & laboriosæ. Laborat enim Doctor vt eas apposite ad captum discipulorum eloquatur; laborat & discipulus, vt eas hauriat & capiat, vtque cõceptum suum conceptui doctoris conformet & adæquet: Hunc laborem experiuntur nostrarum scholarum magistri, æquè ac discipuli. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. Lyran. Hugo, Caiet. & alij.

B

Ex aduerso S. Gregor. Thaumaturgus censet, hîc hominum dicta & facta opponi gyrationi fluminum, ventorum & solis, quòd hæc sit stabilis & hominum vitæ perutilis, illa verò instabilia sint & inutilia. Vnde sic vertit: *Sol, venti, flumina suos non egrediuntur fines, nec à suis aberrant legibus: At vero quæ ab hominibus elucubrata, siue verba, siue opera, mensuram modumque nesciunt. Quàm frequens enim sermonum stultæq; nugacitatis farrago? citra omnem tamen commoditatem. Verumtamen ita se habet hominum genus, audiendo narrandoq; fabulas & rerum elabentium, quamuis in certis, aspectibus expleri nequit.*

C

Rursum Chald. hanc gnomen limitat ad prophetias & prænotiones futurorum: hæ enim sunt obscuræ & difficiles. Vnde sic vertit: *In omnibus verbis, quæ parata sunt vt fiant in sæculo, defatigati sunt Prophetæ antiqui, & non potuerunt inuenire fines eorum: verùm vtique non est facultas viro, vt loquatur quod venturum est post se; & non potest oculus videre omne id quod futurum est, vt accidat in mundo; & non potest auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.*

Secunda. Secundò sermones accipi possunt pro rebus quæ sermone explicantur, per vsitatam Hebræis metonymiam, vti accepit Noster: Vnde vertas; *Cunctæ res sunt laboriosæ,* id est laborant, defatigant se, suspirant & quasi gemunt: יגע *iaga* enim significat laborare cum anhelitu, defatigari, suspirare, gemere, vt sensus sit q. d. Sicut sol, flumina, venti iam recensiti, sic & ceteræ res omnes assiduè mouentur, agitantur, laborant ac præ labore videntur delassari, suspirare & gemere, adeo vt hunc eorum laborem & gemitum homo non possit condignè, & plenè verbis explicare. Considera enim laborem quem subeunt boues, equi, asini, cameli, ceteraque animalia & iumenta in arando, onera portando, currum trahendo, currendo, certando, pugnando, &c. atque videbis omnia sub onere sæpè suspirare ac gemere, ac subinde cõsidere & exanimari. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia*

D

& ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc. Ita noster Pineda.

Tertiò genuinè, labor hic rerum non proprius & passiuus, sed improprius & actiuus accipitur, q. d. Cunctæ res sunt laboriosæ, id est, molestæ homini, quia eum defatigant tum in earum acquisitione, possessione, vsu & fruitione; tum in earum cognitione, quæ ex possessione & vsu cõsequitur: Omnes enim res delassant hominem vt eas capiat, possideat, vtatur & gustet, itaque eas per experientiam cognoscat & intelligat; præsertim quia post magnum laborem, quo eas homo nanciscitur, illico abeunt vel pereunt itaque modicum sui vsum & gustum homini præbent, nec satiant eius oculos intuitu, vel aures auditu. Sunt enim instar fulminis, quod in momento se ostendit & illico transit ac disparet. Vnde Fonteius vertit: *Tertia & Genuina.*

Res nostris pereunt oculis, ac auribus omnes:
Tamq; cito fugiunt vt nullas mente tenere,
Atque videre diu, vel in illis dicere quicquam
Apposite certòve queas, nec si sapis ausis.

Hinc Noster vertit, *Cunctæ res difficiles,* scilicet tũ ad possidendum & fruendũ, tum ad cognoscendum. τὸ enim *difficiles* idem est quod laboriosæ, molestæ, auaræ, morosæ, vt ægrè & modicè sui copiã præbeant, ac vix visæ & gustatæ aufugiãt. Tales enim sunt omnes res terrenæ. Sic Cicero senes difficiles vocat morosos & molestos. Et Comicus meretrices difficiles vocat auaras, quæ sui copiam non faciunt nisi magnis precibus & pretiis. Hanc enim artem emungendi pecunias callent, si se difficiles præbeant; quibus proinde persimiles sunt omnes ceteræ mundi illecebræ.

Sensus ergo est q. d. Sol, venti, flumina in orbem eunt & abeunt, suisque gyris se implicant & inuoluunt; quare eos sistere & statis frui est impossibile; eosdem verò explicare & euoluere est perdifficile; perinde ac glomum filorum implicatum & intricatum extricare, & explicare est difficile, etiam nendi peritis: sic difficile est explicare gyros fluminum, ventorum & solis per Zodiacum, eorumque dare rationes & causas, cur scilicet in orbem eant & quotannis recurrãt; cur fluminibus in mare intrantibus, illud tamen non redundet: cur venti in orbem eant, & nunc flent ab oriente, nunc ab occidente, nunc ab aquilone, nunc à meridie: sic ceteræ res omnes & captu & cognitu sunt difficiles. Vnde *sermones,* vt est in Hebr. vel *res,* vt vertit noster Olympiod. transfert *rationes: Omnes,* inquit, *rationes difficiles.* Quis enim rationes & causas omnium rerum & mutationum assignet?

Ad scientiam enim & rerum cognitionem hæc propriè pertinere; patet ex τὸ *sermones laboriosi,* vti habent Hebr. Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, & ex eo quod addit: *Non potest homo eas applicare sermone.* Et, *non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.*

Præter vanitatẽ rerum ergo consistentẽ in earum perpetua agitatione, inconstantia & circulatione aliã hîc assignat in homine, quæ ex priori cõsequitur, scilicet, quòd homo partim ex innata sibi cæcitate & ignorantia, partim ex rerũ ipsarum instabilitate, non possit in eis figere mentis oculum easque plenè perspicere & intelligere.

Ipsæ

ipsæ ergo sunt *difficiles*, id est asperæ, auaræ, sui copiam negantes, vt fugiant & præteruolent quamlibet auidè contuentem oculis, & auribus auscultantem: quare in ijs mentem figere & cōquiescere nequit homo, vtpote vanis & illico euanescentibus; sed bonum, verum, stabile, & æternum putà Deum, in quo planè conquiescat, quærat oportet. Homo enim quia animal est rationale, naturaliter appetit scire, ait Arist. quare hominis, vt homo est, bonum & perfectio consistit in cognitione & scientia. Vnde Herillis summum bonum constituebat in scientia, teste Lactan. lib. 3. c. 3. Verùm quia hominis anima corpori misero immersa est, ideoque infima est in genere creaturarum spiritualium, ac per peccatū originale perdidit iustitiam originalem, quæ nō tantùm gratiam conferebat, sed & naturam intellectumque perficiebat: hinc magna ei inest cæcitas, ignorantia & difficultas cognoscendi res tum naturales, tum multò magis supernaturales & diuinas; quæ ingens eius est vanitas & ærumna. Vnde Socrates, teste Laërtio in eius vita, dicebat *se hoc tantùm scire quod nil sciret, & nostram cognitionem magis vocandam esse doctam ignorantiam quàm perfectam scientiam;* quem secutus Nicolaus Cusan. Card. tres libros scripsit de *docta ignorantia*: quin & Philosophi dicti Academici, siue sceptici, negabant hominem de rebus posse habere certam scientiam, cum tantùm habeant dubiam opinionem. Vnde ille (Empedocles si rectè memini) dicebat niuem reuera non esse albam, sed tantùm homini videri albam.

Mysticè. Prima. Mysticè, idque variè explicat Olympiodorus: *Omnes rationes*, inquit, *tam quæ ad sæcularem, quàm quæ ad diuinam sapientiam pertinent, non sine labore tradi possunt: Sæculares tamen ac mundanæ scientiæ plerumq; discentibus detrimentum adducunt. Scientia verò Dei, ac diuinus sermo semper est vtilis; quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licèt alioquin prudens sit, nisi qui accepit donum doctrinæ, sapientiæq; sermonem.* *Secunda.* *Aliter: semper ferè diuini verbi doctores laborant, atque in angustia sunt, ac plerumque ab ipsa doctrina retrahuntur, cùm frustra se videant operam insumere, ac laborem solùm lucrari ob auditorum inobedientiam aut desidiam. Prædicationis itaque officium deterret eos, qui cum negligentia audiuntur.* *Tertia.* *Aliter: Oportet prius facere, ac deinde alios docere. Labor est itaque non vulgaris atque exiguus, sed valde periculosus, quemquā alios ea docere, quæ prius ipse non fecerit. Quapropter homo perfectus ac prudens cum rei magnitudinem contemplatur, ab ipsa prædicatione resilit & retrahitur.* Et S. Hieron. *Notandum*, ait, *quod omnia verba sint grauia, & magno labore discantur, contra eos, qui putant otiosis sibi & vota facientibus venire notitiam scripturarum.* Hinc S. Basil. Epistol. 68. confutat Eunomium dicentem, se veritatem, imò Deum comprehendisse, proponens ei minutas quæstiones de natura formicæ, indeque concludit: *Si verò scientiā minutissimæ formicæ naturam necdum es assecutus, quo modo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris?*

Causæ cur scientia homini sit difficilis. Prima. Porrò causæ, cur res omnes homini sint difficiles ad intelligendum, & consequenter ad eloquendum & explicandum, sunt variæ. Prima est, quòd intellectus hominis sit corpori, & phantasiæ ac sensibus alligatus. Vnde nihil intelligit nisi cuius habet phantasma in imaginatione: nullius autem rei phantasma imaginatur, nisi quam oculis vidit, vel aure audiuit, vel alio sensu percepit. Sensus autem solùm percipiunt accidentia rerum, vt visus colorem, auditus sonum, gustus saporem, odoratus odorem, tactus calorem, &c. Sensus ergo non penetrant intima rerum, putà earum essentias, proprietates & differentias essentiales, quas penetrant Angeli. Hinc fit vt homo paucissimas rerum naturas cognoscat, sed tantùm earū accidentia, ex quibus quasi per vestigia, & quasi per vmbram discurrendo coniicit, de ipsis naturis & substantiis quibus inhærent. Rursum sensus nisi eminus, non pertingunt ad res subtiles & remotas, quales sunt Angeli, animę, aër, venti, cæli, sol, luna, sidera, quę tamen cognoscere & planè intelligere summè desiderat, æquè ac eloqui; sed non valet, quia elocutio respondet conceptui & intellectui, ac proinde rem non adæquat. Verbum enim oris respondet verbo mentis, imò sæpè illud non adæquat. Plura enim concipimus, quæ eloqui non valemus. Conceptus autem noster non adæquat rem ipsam, præsertim quoad essentiam & substantiam: hanc enim non nisi per velamen accidentium conspicit & concipit.

Secunda. Secunda est, ipsa rerum agitatio, instabilitas, celer ortus & occasus. Hæc enim non faciunt diu sui copiam ad ea oculis perlustrandum, ceterisque sensibus peruestigandum. Vnde Hyppocrates initio Aphorismorum; *Ars longa*, inquit, *vita breuis, tempus præceps, experimētum periculosum, iudicium difficile.* Hinc Isidor. & Campensis paraphrasticè vertunt: *Non enim subsistunt, donec oculis, quantumuis diligenter contemplantis vel auribus auidissimè auscultantis, fiat satis.* Exemplum est in hyacintho gemma, qui vt ait Plin. lib. 37. ca. 9. *Primo quoque aspectu gratus, euanescit antequam satiet, adeoq; non implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.*

Tertia. Tertia causa est, animæ humanæ, præsertim post peccatum depressio, hebetudo, ignorantia & cæcitas, de qua iam dixi. Vnde Seneca Epist. 89. *Si Protagoræ credo*, inquit, *nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter vnum. Si Zenoni ne vnum quidem.*

NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Hebraicè *Non satiatur oculus videndo, nec auris ab audiendo.* Educit hanc gnomen ex præcedēti, q.d. quia res omnes sunt difficiles ad intelligendum & eloquendum, hinc earum intuitu non satiantur oculi, nec auditu aures, & multò minùs satiatur curiositas, siue cupiditas videndi & audiendi, quæ in homine est immensa. Ratio est, quòd homo habeat mentem rationalem, quæ infinitarum rerum est capax, eò quòd creata sit ad imaginem Dei, ac proinde nulla re nisi solo Deo satiari & expleri possit. Hæc ergo oculorum & aurium insatiabilitas in homine, non prouenit ex ipsis potentiis sensitiuis, vti notant Philosophi, quia hæ secundùm se limitatæ sunt. Vnde in brutis visus & auditus, imò auiditas videndi & audiendi, limitati sunt, & facilè satiantur, dum per eos nanciscuntur pabula, ceteraque naturæ suæ conuenientia. Prouenit ergo ex coniunctione cum intellectu & voluntate, quæ in homine insatiabilis est.

Sensus ergo est q.d. Adeò cælorum, ventorum, solis fluminumque gyrationes, ceteræque res omnes variæ & difficiles sunt, vt oculos & aures sui admiratione semper detineant, nec eorũ cupiditatem, & sentiendi sciendique sitim expleant. Hinc S. August. in Soliloquiis ca. 30. *Cùm anima, inquit, creaturam desiderat, continuam famem habet; quia licet quod de creaturis desiderat adipiscatur, vacua tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu Domine, ad cuius imaginem est creata.*

Appositè ad scopum suum Ecclesiastes nominat oculos & aures præ ceteris sensibus, quia hi duo nobilissimi sunt, & ad cognoscendum aptissimi. Vnde visus & auditus sunt duo sensus disciplinæ, quia præ ceteris celerrimi sunt, certissimi & efficacissimi. Sentiunt enim ad magnã distantiam, & cum parua sui immutatione, & cum maiore in phantasiam impressione. Vnde & nomen acceperunt. *Aurium,* ait S. Isid. lib. 11.

Aurium Etymon. Orig. c. 1. *inde dictum nomen à vocibus hauriendis. Vnde & Virgil. vocemq; his auribus hausi. Aut quia Græci vocemq; ipsam αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum facit sonum, quo sensum excipiant audiendi.* Et paulò superiùs: *Oculi inter omnes sensus viciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis indicium est: vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi,* ait Cicer. l. 2. de Natur. deor. *tamquam speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes funguntur suo munere.*

Audi Olympiod. *Audiendi sensus ac videndi principales regijq; sunt, ac ceterorum sensuum maximè rationales: proprias namque operationes humanæ vitæ perutiles ac necessarias sine vlla satietate efficiunt. Gustus autem, odoratus ac tactus citiùs fatigantur ac tædio afficiuntur.*

Causa est, quòd visus & auditus sint magis spiritales, reliqui verò sensus magis corporales & crassiores.

Porrò causa, cur oculi & aures hominum sint insatiabiles, cùm in brutis facilè satientur, est vt dixi, mentis infinita amplitudo, & cupiditas, quę cum infinita scire cupiat, vt immensam suam capacitatem expleat, nec possit ea scire nisi priùs eorum species hauriat; adeoque sentiat per aures & oculos, hinc infinita oculis videre & auribus audire concupiscit. Hæc ergo eorum in hac vita est vanitas, quam in futura explebit immensa Dei visi veritas. Accedit rerum quæ videntur & audiuntur exilitas & fugacitas, quæ visum & auditum non satiant, sed irritant potiùs & cruciant. Vnde S. August. ser. 23. de Verb. Apost. *Temporalia bona,* inquit, *non cessant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere transeuntia, concupita marcescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt.*

Exemplum insigne dat Seneca epist. 73. *Solebat Attalus,* inquit, *hac imagine vti; vidisti aliquando canem missa à Domino frusta panis, aut carnis aperto ore captãtem? quicquid excepit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proijcit, id sine vlla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius recti & attoniti* (alij legunt *attenti.*) *Hoc sapienti non euenit, plenus est; etiamsi quid obuenit, securè excipit ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua, sua.*

Huc facit illud Prou. 27. 20. *Infernus & perditio*

A *numquam implentur: similiter oculi hominum insatiabiles.* Et Ecclesi. c. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi: non satiabitur, donec consumat arefaciens animã suam.* Vide vtrobique dicta. Præclarè Hugo Victor. *Cor hominis,* inquit, *non sufficit toto orbi, quia cunctæ res difficiles, non valet homo eas comprehendere; & vicissim totus orbis non sufficit cordi hominis; quia oculus non saturatur visu, nec auris impletur auditu.* Et S. Ambr. lib. de Bono mortis c. 7. *In vanum accipit animam suam (vt iam de huius vitæ dicamus molestijs) qui sæcularia struit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendum & bibendum surgimus, & nullus expletur, vt non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quærimus, & nullus cupiditati modus ponitur. Non satiabitur, inquit, oculus visu, nec auris auditu: Qui diligit argentum, non satiatur argento, Nullus finis laboris, & nullus est fructus abundantiæ. Cupimus quotidie scire noua: & quid* B *est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adiectio?*

Audi totum hunc Ecclesiastæ locum graphicè explicantem nostrum Martinum de Roa lib. 2. Singular. c. 1. *Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone: non satiatur oculus visu, nec auris auditu adimpletur;* hoc est, cunctæ res duræ, morosæ, auaræ numquam se dant, numquam sui copiam faciunt neque sui fruendi locum potestatemve relinquunt; atque ita *non potest eas homo explicare sermone,* hoc est, cum eas vix gustarit, vix oculis, vix auribus acceperit, quid in illis boni vel mali insit, aut cuiusmodi tandem sint, explicare non potest. Quantumuis enim attentissimè contemplantis aut celerrimè intuentis aspectum fugiunt, & aures auidissimè auscultantis præteruolant. *Non satiatur oculus visu;* Cùm neque oculis, C neque mente comprehendatur, nec sit qui eas explicare sermone possit. *Nec auris auditu adimpletur.* Cõtrà verò quæ à Deo sunt bona, vera sunt, & quæ cor satiant. *Satiabor,* inquit Dauid, *cùm apparuerit gloria tua.* Audi Esdrã Prophetam lib. 4. c. 10. quem Deus iubet in templum suum ingredi, & oculos pariter atque aures illius splendore, magnitudine, atque etiam pulchritudine pro arbitrio pascere: *Tu, ergo,* inquit, *noli timere, neque expauescat cor tuum, sed ingredere, & vide splendorem & magnitudinem ædificij, quantum capax est tibi visus oculorum videre: & post hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.*

QVID EST QVOD FVIT? IPSVM QVOD FVTVRVM EST: QVID EST QVOD FACTVM EST? IPSVM QVOD FACIENDVM EST; NIHIL SVB SOLE NOVVM] Aliqui ex Hebræo assertiuè vertunt, sed D eodẽ sensu: *Id quod fuit illud futurum est, & id quod factum est illud fiet.* Syrus: *Quod est ipsum est quod factum est & ipsum fiet.* Arabicus obscurè: *Quæ res formans, format animam suam faciendo idem.* Chald. *Quod iam ab antiquo fuit, id certè pòst euenturum est; & quod primis illis temporibus factum est, id etiam sub sæculorum exitum fiet; neque hic sub sole neotericum quicquam reperies.*

Distinguit solerter Euseb. libr. 11. Præpar. Euangel. cap. 6. *Id quod fuit,* ab eo, *quod factum est,* siue esse à factum esse, ac per id *quod est,* vel *fuit,* intelligit res incorruptibiles, quales sunt sol, cæli, elementa, Angeli: hæ enim habent esse stabile: vnde Dei stabilissimi nomen est, *Ego sum qui sum;* per id verò, *quod factum est,* accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil sub sole esse nouum argumento à simi-

à simili, q.d. Sicut res incorruptibilis eadem numero est quæ fuit, & quæ futura est, v.g. idem est sol præsens & futurus; sic res corruptibilis eadem specie est quæ facta est, & quæ facienda est: nam generationi hominum & animalium transeunti succedit alia & alia continuò similis, & eiusdem speciei; vnde concludit: Ergo nihil nouum est sub sole.

Hebræi apud R. Moysen lib. 2. Doctoris perplex. cap. 29. & Hugo censent hîc à Salomone astrui æternitatem mundi, non ex sua, sed ex gentilium, & præsertim vxorum suarum alienigenarum, quas offendere non audebat, sententia. Hos secutus Caiet. seductus à suo Hebræo Interprete, censet Salomonem *argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu cirulari consistere, tam secundùm esse, quàm secundùm fieri. Salomonem autem concionando loqui, & vti opinione, quamuis falsa, probabili tamen secundùm id, quod probabilius est ex sensibilibus. Rationes enim naturales suadent æternitatem mundi.*

Caiet. opinio.

Verùm errat tripliciter. Primò, quòd asserit probabilem esse opinionem de mundi æternitate. Secundò, dum ait eam astrui ex rebus sensibilibus, cùm potiùs ex iis mundi origo & creatio colligatur. Tertiò, quòd censet Salomonem, imò Spiritum sanctum, qui per os Salomonis hæc dictauit, vti ratione falsa, esto in speciem probabili, æternitatis mundi, ad probandam rerum omnium circulationem; hoc enim Spiritu sancto indignum est.

Refellitur. Primò, Secundò. Tertiò.

Huc pertinet error Origenis, scribentis in hunc locum teste Methodio lib. de Resurrect. & libr. 3. Periarchon, qui censet hîc statui magnum Platonis annum, quo ipse putabat post duodecim (teste Cicer. 2. de Nat. deor.) annorũ millia omnia præterita fore reuocanda, vt fiant præsentia, scilicet vt post aliquot sæcula iidem qui nunc viuimus redeamus, idemque quod nũc facimus tunc quoque repetamus & faciamus; imò damnatos inferno tunc fore saluãdos. Censebat enim ante hunc mundum præcessisse alios, & post eum alios secuturos, citans ad hoc illud Isaiæ. 65. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam,* Putant aliqui hunc errorem à falsarijs affictum Origeni, eiusque libris insertum, eò quòd ipse lib. 4. contra Celsum eum damnare videatur. Vt vt est, Origenistarum fuit error, quos refellit S. Hieronym. Epistol. ad Auitum, & S. August. lib. 12. de Ciuit. cap. 13.

Annus Platonicus.

Sic Epicurus, ait S. Hieron. asserit per innumerabiles periodos, eadem & eisdem in locis, & per eosdem fieri: & Pythagoras censuit animas in alia & alia corpora migrare & remigrare. Omissis manifestis hisce erroribus.

Primò, R. Moses loco citato, censet hoc dici ad significandam æternitatem mundi à parte posteriori, scilicet mundum deinceps duraturũ in æternum: Sed quid hoc ad scopum Ecclesiastæ, scilicet ad probandam mundi vanitatem, id est instabilitatem? huic enim directè opponitur mundi stabilitas & æternitas.

Expositio Prima.

Secundò, meliùs ex aduerso Euseb. li. 11. Præp. Euang. c. 5. 6. & 7. censet hæc dici, vt notet mũdi fluxum, fugam & corruptionẽ, scilicet res mundi cum tempore continuò fluere & præterire, aliasque succedere, & in futuro successuras quæ pari

Secunda,

A modo fluent & præteribunt, ideoque nihil sub sole nouum, sed omnia veterascunt, senescunt, occidunt.

Tertiò. Lyran. censet hîc post solis, ventorum & fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi. Primum esse, quòd omnes res mundi sunt ad fruẽdum & cognoscendum obscuræ, cùm ait: *Cunctæ res difficiles,* &c. Secundum, quòd non satient oculos & cor hominis, cùm ait: *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.* Tertium, quòd nil in eis sit nouum, sed omnia antiqua & vetera, cùm ait: *Nihil sub sole nouum.*

Tertia.

Quartò, alij referunt hæc ad scientias & opiniones. q.d. Nullæ sunt nouæ opiniones & scientiæ, sed quæ nunc videntur nasci eædem olim extiterunt, esto tempore sint abolitæ, iuxta illud

Quarta.

B Comici in Eunucho: *Nihil est dictum, quod non sit dictum priùs. Vnde præceptor meus Donatus,* inquit S. Hieron. *cùm ipsum versiculum exponeret: Pereant inquit, qui ante nos nostra dixerunt.* Huc facit illud Plat. li. 3. de Rep. *Nihil inauditum.* Et Arist. l. 1. de Cælo, textu 22. & 1. Meteor. cap. 3. *Necessum est,* inquit, *vt infinities eædem recurrant opiniones mundi æternitate suppositâ,* quam ipse supponit & constanter astruit.

Verùm hic sensus arctior est & minùs appositus: non enim de rerum cognitione vel opinione, sed de rebus ipsis loquitur Eccles. cùm ait: *Nihil sub sole nouum,* esto ad scientias & opiniones, vtpote cùm ipsæ sint res & reales qualitates, hæc gnome extendi possit.

Quintò & genuinè Ecclesiastes hîc redit ad thema initio propositum, scilicet vt probet omnia in mundo esse vana ex eo, quòd omnia eant

Quinta. Genuinè.

C in orbem & abeant. Probauit id ex gyratione continua solis, ventorum & fluminum; nunc idipsum probat ex gyratione ceterarũ rerum, quòd scilicet omnia cum tempore eant & prætereant; ideoque post præterita succedant præsentia & futura, quæ pariter ibunt in præterita. Esto ergo futura iis, qui præterita non viderunt, videantur noua, sunt tamen antiqua visa, & trita iis, qui olim vixerunt: res enim præteritæ in futuris sui similibus, quæ succedunt, videntur nouæ, sed non sunt, quia resurgunt dumtaxat & renascuntur; vnde Thuanus vertit:

Nempe omnia, quæ nunc
Miramur, priscis ea visa auditaq; sæclis.

At Horat. in Arte Poët.

D *Mortalia facta peribunt;*
Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;
Quæ nunc sunt in honore.

Ita exponunt S. Hieron. Olympiod. Albinus & S. August. 12. de Ciuit. c. 13.

Dicit hoc Ecclesiastes, vt retundat hominum vanitatem, vanamque curiositatem, qua vetera fastidientes semper nouis inhiant, ideoque circumuagantur vt noua congerant; sed frustra, cùm nihil sit sub sole nouum; quia omnia in orbem eunt & redeunt. Hoc enim est thema, quod ab initio huc vsque probare contendit; esto v. præcedenti obiter quasi per parenthesin iniecerit aliud vanitatis argumentum, scilicet rerum ad fruendum & cognoscendum difficultatem, quodq; auris non impleatur auditis, nec oculus visis, quò tamen etiam hi versus referri possunt;

vt scilicet ostendant aures & oculos, quia curiosos & nouorum auidos non satiari, eò quòd nihil sit sub sole nouum. q.d. frustra laboras, ô homo, in cassum te crucias & torques dum per omnia vagaris, vt aurium, oculorum & cordis tui curiositatem nouorum auidam expleas, cùm nil noui sis repertures; esto gyres ab oriente ad occidentem, sed omnia prisca & vetera. Hæc enim est mũdi senescentis conditio; hæc temporis natura & ratio æquè ac omnium temporalium, vt scilicet consistant in continuo fluxu & gyratione, vtq; præterita abeant, succedant præsentia, sequantur futura, quę dum abierint in præterita, alia succedent præsentia, aliaque similia sequentur futura, Hic est perennis temporis & temporalium circulus, hic gyrus & rotatio.

Igitur Ecclesiastes postquam adscripsit circularem motum partium vniuersi, putà cęlorum & solis, aëris & ventorum, fluminum & fontium, nunc describit eumdem ex parte temporis, cui res omnes subiacent, cum eoque voluuntur & prætereunt. q.d. nihil stabile, nihil constans sub sole, sed omnia æquè ac tempus, cui subsunt, circularia sunt & præterfluunt. Vis ergo scire, ô homo curiose, quid omni tuo curioso & molesto labore cõsecuturus sis, inspice præteritos & pręterita, quod enim illi cõsecuti sunt tu consequeris, non aliud; frustra noua quęris quæ non sunt, nec fuerunt, nec erunt. Vnde Nyssenus: *Ad rogatum*, inquit, *breuis est responsio: Cogita quid sit quod est futurum, & cognosces id quod* fuit, q.d. Semper homines sollicitat futurorum appetitus: præsentia enim fastidiunt, velut possessis saturi: anhelãt ad futura, velut ad noua curiosi. *Nouis*, inquit Seneca lib. 3. de Benef, cap. 3. *cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus; non in quod est, sed in quod appetimus, intenti.* Hæc eorum vanitas fallit eos, quia nihil noui fit sub sole: nihil eximium habuerunt præteriti, nihil habebimus nos melius futuri; ex pręteritis ergo colliges & metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitaque dabunt; colligent similiter ex nobis futuri. Notant Nyssen. & vterque Hugo, Card. scilicet & Victor. nullam præsentis temporis hîc fieri mentionem, sed tantùm præteriti & futuri, eò quòd ex præsenti nil habeamus nisi vnicum nunc indiuisibile: quare præsens illico transit in præteritum; pertinet ergo ad præteritum, vel ad futurum, quasi nexus & copula vtriusque, quia præsens nectit præteritum futuro.

Symbolicè, Rabbini quidam (qui putant hunc sensum esse genuinum & literalem: sed errant) apud Galat. li. 10. c. 2. & 4. hęc accipiunt de lege noua adumbrata in lege veteri. q.d. Id quod per tot figuras adumbratum est in lege Mosaica, hoc reipsa explendum est per Christum in lege Euangelica. Ita R. Barachias ibidem: *Quid est*, ait, *quod fuit? ipsum quod erit; sicut fuit redemptor primus, id est Moses, ita erit redemptor vltimus*, putà Messias siue Christus.

Et Procop. in cap. 48. Isaiæ: *Quærunt nonnulli*, ait, *quomodo se noua fecisse asserat, cùm docente Ecclesiaste nihil nouum sub cælo sit, Christi ergo mysterium longè ea quæ cernitur creatura maius quod à Paulo etiam absconditum nominatur, intellexit.* Accedit Chald. qui vers. 11. sic vertit: *Præteritarum nationum memoria non extat, neque earum quæ post futuræ*

A *sunt recordatio erit iis, qui temporibus regis Messiæ victuri sunt.*

Anagog. Olympiod. hæc accommodat ad merita præsentis vitæ & præmia futuræ: quod enim, quantumque præcessit meritum in terra, hoc tantumque nos sequatur præmium in cælo. *Secundò.*

Rursum S. Hieron. S. Aug. 12. de Ciuit. 13. & Hugo cẽsent Ecclesiasten loqui) in sensu mystico & anagogico) de præscientia & prædestinatione, in qua iam ea facta sunt quę futura sunt: *Qui enim*, ait S. Hieron. *electi sunt in Christo ante constitutionem mundi, in prioribus sæculis iam fuerunt*, scilicet in Dei mente & prædestinatione.

Denique Nyssen. notat *τὸ quod fuit*, mysticè de anima dici, quia creata est, *τὸ quod factum est*, de corpore, quod formatum est de terra: animam ergo dici futuram quod erat per sanctificationem, per hanc enim redditur ei gratia perdita per peccatum Adæ: corpus verò dici fore id quod factum est, per resurrectionem, qua resurgent olim facti & nati, sed mortui: quod vt feliciter fiat, redeundum esse animæ & corpori ad statum quem priùs habuerunt, scilicet ad puritatem & sanctitatem, in qua creati sunt à Deo in protoplasto Adamo.

B

NIHIL SVB SOLE NOVVM; NEC VALET QVISQVAM DICERE:) *Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Septuag. *Non est omne* (id est *nullum est*) *recens sub sole, quis loquetur ac dicet: Vide hoc nouum est? Iam fuit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.* Syrus: *quæ fuerunt ab æterno*, id est à priscis primisque mundi temporibus Chald. *Detur enim res de qua facilè quisquam prædicit: Vide nouum inuentum est; verumtamen veterum memoria id aliquando contigit.* Arabicus. *Et omne renouatum sub sole non potest loqui, & dicere: considera hanc rem, quia non est, quæ iam facta est in præterito in sæculis ante nos.* VERS. 10.

C

Quæres, quomodo nil sub sole sit nouum, cùm multa noua fiant per nouas artes nouè inuentas, cùm noua fiant prodigia, cùm nouus Christus, nouam legem, nouaque in ea dederit præcepta, Sacramenta & præmia: noua etiam sunt miracula, de quibus dicitur Eccles. 36. *Innoua signa & immuta mirabilia?* Resp. Primò S. Thom. 1. p. q. 73. art. 1. ad 3. hæc omnia præcessisse, & olim facta esse vel in se, vel in suis causis, vel in sui similibus. *Præcesserunt*, inquit, *secundum similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur: Et similiter incarnationis opus, quia vt dicitur Philip. 2. Filius Dei est in similitudinem hominum factus. Gloria etiam spiritalis secundum similitudinem præcessit in Angelis, corporalis verò in cælo præcipuè Empyreo.* *Nil nouum sub sole quo sensu?* *Resp. Primò.*

D

Secundò, S. Hieron. hæc arctat ad hominem, q.d. Homini nihil accidit noui: solus enim homo, inquit, loqui & dicere potest, vt habent Hebr. *Vide hoc nouum.* *Secundò.*

Accedit Pineda, qui hæc ad hominum mores refert, quasi significetur mortaliũ studia & conatus ad felicitatem non esse nouos, neq; nouas ad animi trãquillitatẽ vias iniri ab hominibus huius nostri sęculi. Tentata iam omnia à veteribus sub sole pro felicitate laborantibus; sed labore irrito. Fauet Thaumat. interpretatio: *Quid in posterum fieri queat, quod non iam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid nouum, quod nondum experimento compertum fuerit, dummodo insigne sit & memorabile.*

Tertiò,

Genuinè Tertiò.

Tertiò, planè & genuinè hæc referas ad naturam & artem, siue ad opera ordinaria quæ fiunt à natura vel arte, q.d. Nihil nouum sub sole, id est nihil noui accidit in naturali rerum cursu, scilicet cælorum, elementorum, siderum, ventorum, maris, hominum, animalium; item in artibus vitæ humanæ necessariis, quibus scilicet natura indiget, quales sunt fabrilis, agricultura, mercatura, vestiaria, pistoria, &c. Nil ergo obstat, quin non tantùm prodigia & miracula noua fiant, sed & artes mirę nouè inueniantur, vt bombardaria, typographica, &c. quamquam vtramque harum apud Sinas multis sæculis, antequam in Europa inuenirentur, extitisse, licèt Europæis inferiorem, tradant Historiæ Sinensium, præsertim illa quæ à nostro Nicolao Trigautio conscripta est. Lege Poliodorum Virgilium de Rerum inuentione, qui singularum artium inuentores assignat, scilicet nobis nostroque æuo cognitos. Addit S. August. 12. Ciuit. 13. Prodigia & monstra quæ iam fiunt, olim facta, si non eadem, certè illis similia vel affinia.

Occurrit curiositati hominum otiosorum, quibus sua sors præsensque status displicet, placet alienus & remotus: quare optāt videre aliud sæculum, dicuntque: vtinam vixissem sæculo Noë, Abrahæ, Mosis, Christi, Constantini, vel vtinam viuerem sæculo sequenti, multa vtique noua & meliora experirer. Alij optant aiuntque; vtinam vidissem Noë, Abraham, Mosen, Christum; vel vtinam viderem Reges, Pontifices, Heroës post hoc sæculum secuturos; vtinam viderem noua quæ sub ijs facta sunt, vel fiunt. Mira enim per otium imaginatur quæ numquam extiterunt, nec extabunt. Hos retundit hic Salomon, dicens: Quid vanè desideras cernere præterita vel futura, esto præsentibus contentus, quia hæc similia, imò eadem sunt cū præteritis & futuris; nihil enim sub sole nouum. Optas videre Noë, Abraham, Mosen, &c. at homines fuere similes nostris. Vides viros doctos, sanctos Apostolicos; cogita te in illis videre Noë, Abraham, Mosen. Eundem vides solem, idem cælum, eandem terram quam ipsi viderunt. Vides similes arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes & artifices, qualia ipsi viderunt, & qualia posteri videbunt. Quid ergo noui quæris, cùm in orbe nil sit nouum? Ars enim & natura eadem produxit & producet semper, quæ nunc producit.

Porrò constat supernaturaliter in lege noua D multa per Christum facta esse, & à Christianis fieri noua, ac in cælo omnia futura noua, iuxta illud Apocal. cap. 21. *Ecce noua facio omnia.* Mysteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Eucharistiæ, etsi multis veterum typis, fuerint tenuiter præfigurata, tamen reipsa planè fuerunt noua, stupenda, inaudita cùm in Christo extiterunt; Christus ergo nouus homo, noua lege & gratia fecit hominem nouum. Nam vt ait S. August. serm. 39. de Temp. *Ille qui venit per crucis irrisionem, carnis perimere corruptionem, & vetustatem vinculi mortis nostræ sua mortis nouitate dissoluere, mandato nouo fecit hominem nouum. Res enim vetus erat vt homo moreretur, quod ne semper valeret in homine, res noua facta est vt Deus moreretur.* Hoc est quod prędixit Ierem. cap. 31. *Nouum faciet Do-*

A *minus super terram: mulier circumdabit virum.* Ita Olympiod. *Nihil*, ait, *nouum est in hominum, animalium plantarumq́; successionibus.* Et S. Thom. in 4. Dist. 48. q. 2. art. 1. ad 1. ait Ecclesiasten loqui de cursu naturali rerum, & de his, quæ à sole fiunt, & à solis virtute pendent. Sic & S. August. 12. Ciuit. c. 13.

Nouus orbis priscis cognitus.

Hinc nouum orbem, siue Indias veteribus fuisse cognitas, ex Platone, Seneca & alijs ostendit noster Iosephus à Costa li. 1. de Nouo orbe, & Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 15. idque patet ex classibus Salomonis euntibus in Ophir, sed obliterata deinde fuit itineris huius semita & memoria.

Quare nonnulli censent priscis pariter cognitam fuisse acum nauticam, siue calamitam & virtutem magneticam: per hanc enim, vtpote semB per vergentem ad polum, cognoscunt nautę polum polique Aquilonaris eleuationem, ac consequenter ceteras tres mundi plagas, vnde sciunt in qua orbis parte plagaque versentur, & quò tendere debeant, vt ad locum sibi destinatum pergant. Plures auctores tamen negant acum nauticam ijs fuisse cognitam; id enim volunt recens & nuperum esse inuentum: sed alia ipsis nauigandi, cursumque per mare dirigendi instrumenta, artes & modos concedunt, ac præsertim Chaldæorum & Ægyptiorum Astronomiam, per quam exactè lunæ, stellarum, siderumque situm, motumq́; contemplantes, iuxta ea iter suum dirigebant. Vide Pinedam lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. §. 4. & sequent. Certè Astrolabium fuisse cognitū priscis, ac nominatim Ptolomæo, C ab eoque vocari planisphærium, docet noster Clauius initio libri de Astrolabio.

NON EST PRIORVM MEMORIA, SED NEC EORVM QVIDEM, QVÆ POSTEA FVTVRA SVNT ERIT RECORDATIO APVD EOS, QVI FVTVRI SVNT IN NOVISSIMO] id est posteriori tempore. Heb. enim אחרון *acharon*, quod noster vertere solet *nouissimum*, idem est quod *posterius*, *sequens* Septuag. *Non est memoria primis, & quidem nouissimis cum facta fuerint, nō erit memoria eorum cum eis, qui futuri sunt in nouissimo.* Chal. *Non est memoria generationum* (Costus vertit *nationum*) *priorum, neque etiam posteriorum, quæ futura sunt, erit recordatio cum generationibus, quæ erunt in diebus regis Messiæ.* Arabicus: *Non reperitur recordatio sæculorum præteritorum, neque faciendorum nouissimè.* Vatab. *Non durat memoria rerum priorum, neque apud posteros memoria rerum quæ posthac erunt, durabit.* Vers. II.

Hæc gnome tum de rebus omnibus prioribus & posterioribus accipi potest. Harum enim omnium est obliuio apud sequentes & posteros. Vnde noster vertit in genere neutro: *Sed nec eorum quæ futura sunt erit recordatio*: tum propriè hominibus hominumq́; dictis & factis, qui pariter statim obliuioni traduntur: vnde S. Hieron. & Septuag. vertit masculinè: *Sed nec eorum qui futuri sunt erit memoria.* Dicit hoc Ecclesiastes primò, vt occurrat tacitè obiectioni. Dicet enim quis: multa sub sole fieri noua, eò quòd similia non legerimus, vel audierimus olim esse facta. Respondet Ecclesiastes, illa esse facta, sed obliuioni tradita, eò quòd rerum memoria cum rebus ipsis dilabatur & euanescat, pręsertim post plures annos & sæcula. Vnde Thuanus vertit:

Temporis exacti veniens obliuia tempus
Inducit: rerum quæ porro & cùmq́, gerentur,
Vix minima ad ſeros manabit fama nepotes.

Secundò, vt elidat vanam in homine cupiditatem formæ, memoriæ, & gloriæ apud poſteros: Cùm enim ſciat homo ſibi moriendum eſſe, nec poſſe ſe perenniter viuere, hinc optat viuere ſaltem in memoria & fama poſterorum, ſed fruſtra: quia & hoc citò effluit & perit. Hæc ergo eſt noua vanitas rerum humanarum, quæ earum contemptum inducit; quòd ſcilicet homo citò moriens & euaneſcens, ne ſui quidem memoriam diu apud poſteros relinquat, ſed illa cum tempore rotetur & abeat. Hinc ſæculum Hebr. dicitur עוֹלָם *olam*, quaſi occultum, vel quaſi עוֹלֵם *olem*, id eſt occultans & abſcondens, à rad. עָלַם *alam*, id eſt abſcondit, eò quòd geſta prioris ſæculi occultantur & abſcondantur à ſequenti ſæculo. Vide Sapient. 5. verſ. 10. & ſeqq. Loquitur Eccleſiaſtes de memoria rerum naturalium & vanarum, quàm vani homines conſectantur, non de memoria virtutum operumque gratiæ, præſertim heroicorum: hæc enim perennat in multa ſæcula, vti videre eſt in Martyrologio & feſtis Eccleſiæ, quæ quotannis celebrat memoriam Apoſtolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum vt eos honoret, tum vt eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Chriſtus: *Gaudete, quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.* Lucæ 10. 20. & Pſaltes: *In memoria æterna erit iuſtus.* Pſalm. 111. 6. Et Eccleſiaſt. cap. 44. verſ. 14. *Nomen eorum viuit in generationem & generationem,*

Iuſti ergo in cælo ſcribuntur, quia perennis erit eorum memoria & gloria. Vani verò & impij in terra & aqua ſcribuntur, quia illico conculcatur, deletur & diffluit eorum nomen & fama, iuxta illud Ierem. 17. 13. *Recedentes à te in terra ſcribentur:* Et Pſal. 9. 8. *Perijt memoria eorum cum ſonitu.* Et Prou. 10. 7. *Nomen impiorum putreſcet.* Licèt enim Alexander, Iulius Cæſar, Pompeius, Nabuchodonoſor memoriam habeant apud poſteros & famam, tamen hæc putida eſt & infamis, ſcilicet quòd fuerint tyranni, raptores, impij & ſcelerati.

Loquitur Eccleſiaſtes à toto genere, ſiue de eo quod plerumque & plurimis accidit, eſto in paucis ſit exceptio. q. d. Omnia rerum, dictorum factorum, animalium, hominum genera, quæ priori ſæculo extiterunt, ſequenti ſæculo obliuioni traduntur, eſto ſingulares aliqui viri ob eximiam ſapientiam, eloquentiam, aliamve dotem habeant famam poſthumam per plura ſæcula, vt Socrates, Plato, Ariſt. &c. Sed hi perpauci ſunt, & memoria eorum tenuis & rara apud paucos literatos extat, eaque plurium errorum & vitiorum næuo, vt libidinibus & falſorum Deorum cultu maculata. Vnde Apoſt. Rom. 1. in eos detonat dicens: *Qui cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, &c. Dicentes enim ſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, &c. Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam vt contumeliis afficiant corpora ſua,* per pæderaſtiam alioſque infames libidines, quas ibidem recenſet.

Huius obliuionis priorum ſæculorum, viuum

A exemplar & ſpeculum eſt Roma. Cùm ante octodecim annos eam ingrederer, quæſiui à viris in eius antiquitate verſatis, in quanam Vrbis parte extitiſſent olim domus & palatia Iulij Cæſaris, Auguſti, Pompeij, Scipionis, Veſpaſiani, Traiani, &c. ac reſponſum accepi de multis planè ignorari, de paucis coniecturam eſſe tali loco fuiſſe, ſed obſcuram & incertam. Veſtigaui priſcas Heroum ſtatuas, mauſolæa, titulos, pyramides, templa, baſilicas, ac ex omnibus vix quidquam integrum reperi niſi Pantheon M. Agrippæ, ſed ruinarum veterum ruderibus in terram depreſſum, & magna ex parte ſepultum. Vbi ergo trophæa & monumenta Romuli, Numæ, Seruij Tullij, Tarquinij, Collatini, Bruti, Metelli, Coruini, Publicolæ, Torquati, Camilli? euanuerunt ac ſi numquam fuiſſent, imò plurimorum nomina ignorantur, paucorum tenuis dumtaxat eſt memoria. Antiquiſſimæ & nobiliſſimæ familiæ Roman. vt Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Piſonum, Ciceronum, Seruiorum, Scipionum ceteræque ad vnum omnes ita ex-
B tinctæ ſunt, vt nulla prorſus ſuperſit, imò pleraque nomen ignoretur. Nimirum noua Roma ſepeliuit veterem, Chriſtiana gentilem, ſancta profanam, &c. *Romæ Roma ſepulta iacet.* Ite nunc vani mortales, æternate cum Romanis in terris nomina veſtra, incidite illa in marmoribus, erigite in ſtatuis, ſtatuite in coloſſis: breui hæc omnia delebit ſuccedentis æui obliuio. *Papæ, quàm cito apud homines mortui gratia diffluit, & deſerta apparet,* ait Euripides in Aiace. Et Naſo 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuq́, inuidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis.

Et Horat. lib. 2. Epiſt. 2.

Quæ priſcis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc ſitus informis premit, & deſerta vetuſtas.

Nam & marmora vetuſtate videmus exeſa. *Mors etiam ſaxis nominibuſq́, venit: Vt in littore maris cumuli alij ſuper alios appulſi, priores occultant: ita in vita quoque priora à ſequentibus celeriter abſconduntur,* ait M. Anton. Imper. lib. 6. de Vita ſua. Et lib. 12. *Quàm ridiculus & peregrinus, qui miratur ea quæ*
C *in vita fiunt.*

Anag. Olympiod. Beati ait in cælis, diuinæ viſionis gaudijs abſorpti, vix recordantur priorum laborum & dolorum, quos in hac vita ſubierunt; ſed neque multum conſiderant damnatorum pœnas, ſiue eorum qui punientur in nouiſſimis per omnem æternitatem; eſto vtraque ſciant, nec vlla eos capiat obliuio, nec ignorantia.

Tropol. S. Hieron. ex Septuag. ſic vertit, ſicque explicat: *Non eſt memoria primis, & quidem nouiſſimis qui futuri ſunt, non erit eis memoria cum his, qui futuri ſunt in nouiſſimo: ille de Euangelio ſenſus eſt; quod qui in iſto ſæculo primi ſunt, ſint omnium nouiſſimi, Et quia Deus vt benignus & clemens, & minimorum quoque & omnium recordatur, his qui propter vitium ſuum nouiſſimi eſſe meruerunt non tantam dabit gloriam, quantam his qui ſe humiliantes nouiſſimi in mundo eſſe voluerunt. Dicitur itaque in conſequentibus: Non eſt memoria ſapientis cum ſtulto in æternum.* Alludit ad parabolam operariorum primorum & nouiſſimorum. Matthæi 20.

Ex aduerſo alij hæc referunt ad decreta prio-
rum

rum & maiorum, quæ posteriores nepotes reuellunt & obliterant. Agis rex; cùm senex quidam videns leges antiquas elanguescere, prauasque alias surrepere diceret; Spartæ res sursum versum inuerti, dixit per iocum: Hoc si fit, rationi conuenienter fit; nam puer ipse audiui à patre meo, sursum versum res sua ætate inuersas esse, idemque is se puerum ex suo patre audiuisse aiebat. Non ergo mirandum est, si posteriora prioribus deteriora eueniunt, sed si quando meliora aut similia obtingerent. Ita Plutarch. in Lacon.

VERS. 12. EGO ECCLESIASTES FVI REX ISRAEL IN IERVSALEM] *& proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole.* Septuag. *Ad inquirendum & considerandum in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole.* Sic & Syrus. At Arabicus: *Ego congregans* (alij, *ego concionator*) *factus sum rex super Israël in Ierusalem, & immutaui cor meum vt quæreret, & perspiceret cum sapientia de omnibus creatis sub sole.* Chaldæus multa ex suo admiscet, quæ mox recensebo.

Fabulantur Rabbini Salomonem hæc dixisse cum post lapsum, abdicato regno factus pauper & quasi mendicus, dedidit se obsequio & doctrinæ dæmonis Asmodæi, qui præerat thesauris. Vnde Elias Leuita in Tisbi in voce *Asmodai*, ex Tharghum sic legit: *Ego Coheleth, Asmodai, rex Dæmonum*; quasi Salomon hic ex ore dæmonis, siuè dæmon per os Salomonis loquatur. Franc. Georgius more suo secutus Hebræos, Problem, 82. ait hæc dicta à Salomone, *quando erat in deserto in cauea, & negotiabatur cum Asmodai.* Sed audi fusè Rabbinorum nugantium sensa sequentem & exprimentem Chaldæum: *Cùm Salomon rex sedisset in throno imperij sui, rebus secundis, plus æquo elatus, edictum Dei transilijt, cōparauitq; equitia, lecticas & equites multos; magnam prætereà auri & argenti vim congregauit, & affinitate cum exteris nationibus coniunctus est; quare vehementer commotus Dominus, in eum Asmodæum dæmonum regem immisit, qui illum regno priuaret, & annulum de manu eius extraheret; perfectumq; est vt ille vagus & profugus orbē peragraret, homineśq; increparet: rediensq; ad prouincias & loca terræ Israël: neque continens lachrymas sic vociferabatur: Ego Ecclesiastes, olim Salomon, appellatus fui rex Ierusalem animumq; adieci vt postularem prudentiam à Domino, illo ipso die quo in Gibon apparuit mihi; vt probaret me, & sciscitaretur quidnam esset, quod cum rogandum existimarem. Neque verò ab eo aliud quicquam contendi, quàm sapientiam; vti possem inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole vsui venire consueuerunt, iudicium & sciētiam adhibere, animaduertiq; facinorosa illa hominum opera, malum quiddam hominibus à Deo datum, vt in eo seipsos conficerent,* &c. ita habet versio Chaldæi facta à Petro Costo, & à Complut. licèt in Biblijs Regiis multa ex his, quia fabulosa, è Chaldæo sublata sint. Omissis hisce nugis & fabulis.

Primò Rabbini & nonnulli Catholici apud Hugonem Victor. homil. 5. censent hæc verba esse Salomonis, de lapsu suo pœnitentis. *Idcirco* inquiunt, *noluit dicere, Rex sum in Ierusalem, quia deposita regni purpura de solio suo iam descenderat, contemptaq; quàm malè tenuerat potestate, in habitu pœ-* A *nitentiæ reatum suum plangebat, ideoq; ait, rex fui.* Addit Beda in fine tom. 7. cap. *de Salomone iudicium. Aiunt,* inquit, *libri Hebræorum, Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas Ierusalem, causa pœnitentiæ. Item eum aiunt venisse in templum, quod ipse ædificauerat, cum quinque virgis, de quibus quatuor legisperitis dederit, vt verberaretur ab illis: qui communi consilio dixerunt, quod in Christum Domini manum non mitterent, vnde frustratus ab illis, à se depositus est à regno.* Verùm hæc Hebræorum narratio videtur fabella ab eis more suo conficta, ad astruendam Salomonis pœnitentiam & famam. Videturque aduersari S. Script. quæ narrat Salomonem regem perdurasse vsque ad mortem, ac tum ei successisse Roboam filium. Probabilius alij censent Salomonem retento regno & sceptro pœnituisse, & pœnitētem hæc dixisse. Vnde Hugo ponderat τὸ *fui:* hoc enim verbum B videtur omnino sonare regni mundique contemptum, quasi quod antea tanti fecerat, nunc nihili faciat, imò nihil esse testetur. *Fui,* inquit, *iam non sum, quia etsi sum idipsum, iam nihil esse agnosco quod sum.*

Secundò, planè & genuinè, hæc verba sunt Salomonis in regno regnique opibus mundi vanitatem experti, ideoque ait *fui*, vt præteritis regni annis plenam vanitatis huius experientiā se accepisse demonstret. Igitur Salomon hic à thesi descendit ad hypothesin, id est, à generali mundi vanitate ad particulares, atque vt eas confirmet asserit, se omnes expertum, & in omnibus vanitatem deprehendisse: Ita S. Hieron. S. Gregor. Thaumaturgus & alij.

Ait ergo: Ego Ecclesiastes, id est concionator, C qui Israëli totique mundo hic de vanitate mundi concionor, vt ab eius amore ad Dei cultum omnes traducam, iam per plures annos fui rex Israël, id est rex populi Iudaici, siue duodecim tribuum residens in eorum metropoli, putà in Ierusalem: ibi enim in regali solio post Dauidem patrem meum consedi; quare omnibus hisce annis regni multa vidi, multa audiui, ac per sapientiam mihi à Deo inditam cuncta lustraui, cuncta examinaui, & in omnibus meram vanitatem agnoui. *Proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub sole.*

Primò, nonnulli censent Salomonem hic confiteri suam curiositatem, qua res omnes, etiam minimas nimis curiosè voluit scrutari & D intelligere, ideoque subiungere: *Hanc* (curiositatis) *occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Curiosi enim scrutantur inutilia & sæpe noxia, qualia sunt artes magicæ, quas Salomonem didicisse cum coluit idola, id est dæmones, nonnulli autumant non improbabiliter; nam vt docet S. Hieron. Præfat. in Epist. ad Ephes. Curiositas magicarum artium solet idololatriæ iungi, eiusque esse quasi appendix. Hinc de Manasse ad idola declinante dicitur 4. Reg. 21. 6. *Extruxit altaria,* &c. *ariolatus est, obseruauit auguria, & fecit Pythones & aruspices multiplicauit.* Sic & Iulianus factus Apostata, colensque Deos gentium per magos, dæmones de suis rebus, ac nominatim de successu belli Persici, quo ipse perijt, consuluit, vti ex Pr... & alijs docet Baron. Rursum impudicitiæ solet

 iungi

iungi veneficium. Vnde Quintil. Declamat.4. *Veneficium*, inquit: *tota vita meretricis eſt*, & Auctor ad Herennium lib.4. *Maiores noſtri*, inquit, *quam impudicam iudicarunt, eam veneficij quoque damnatam exiſtimabant*. Nam vt Apuleius ait lib.9. *Hæ ſunt familiares mulierum artes*; Salomon autem ſummè fuit mulieroſus & impudicus. Ita cenſet Pineda lib.7. de Rebus Salom. cap.12.

Huc ſpectat expoſitio S. Hieron. quem ſequuntur Albin. Hugo. Card. Dion. & Arboreus; ſcilicet Salomonem hîc accuſare ſuam curioſitatem inueſtigandi, non tam res naturales, quàm fortuitas Dei prouidentiæ ſubiectas, cur ſcilicet hic ſit diues, honoratus, felix; ille pauper, vilis, infelix; cur hic ſit princeps, prælatus, rex; ille priuatus, ciuis, ruſticus: cur impij euehantur, pij deprimantur & affligantur. Audi S. Hieron. *Dedit Eccleſiaſtes primò omnium mentem ſuam ad ſapientiam requirendam, & vltra licitum ſe extendens voluit cauſas rationeſq; cognoſcere: quare paruuli corriperentur à dæmone: Cur naufragia & iuſtos & impios pariter abſorberent, vtrum hæc & his ſimilia caſu euenirent, an iudicio Dei? & ſi caſu, vbi prouidentia Dei? ſi iudicio, vbi iuſtitia Dei? Hæc, inquit, noſſe deſiderans, intellexi ſuperfluam curam & ſollicitudinem per diuerſa cruciantem à Deo hominibus datam, vt ſcire cupiant quod ſcire licitum non eſt.*

Secundò, meliùs alij cenſent hîc agi de vera ſapientia, licitoque eius vſu, ſiue per ſtudium à Salomone acquiſita, vt volunt Lyran. & Caiet. ſiue potiùs à Deo poſtulanti infuſa: hac enim ſapienter veſtigabat res omnes, tam naturales, quā diuinas, quæ ſub ſole fiunt. Ita Olympiod. Accedit Chald. qui vertit; *Neque aliud à Deo poſtulaui quam ſapientiam, vt poſſem inter honeſtum & turpe in his omnibus rebus, quæ ſub ſole vſu venire conſueuerunt, iudicium, & ſenſum adhibere.*

Tertiò & optimè, planeque genuinè hæc accipias de ſapienti conſideratione actionum & occupationum hominum, quibus ſe varij variè occupant ſub ſole in hac vita. q.d. Ego Salomon per ſapientiam mihi inditam ſapienter ſcrutatus ſum ſingulas hominum ſub ſole occupationes, negotia, curas & ſtudia, vt viderem an in iis aliquid ſolidi, boni, gaudij & felicitatis reperire poſſem; nihil tale reperi, ſed potiùs in omnibus vanitatem & afflictionem ſpiritus. Hunc eſſe ſenſum liquet ex ſequentibus, in quibus fusè ſingulas hominum occupationes, voluptates & ſtudia ordine enumerat, ac ſeſe per experientiam in ſingulis non niſi vanitatem & afflictionem inueniſſe commemorat. Dicit, *de omnibus quæ fiunt ſub ſole*, vt omnia ſe luſtraſſe oſtendat, nullo prorſus excepto. Rurſum vt exactè & clarè quaſi in ſolari lumine, ſe ea perſpexiſſe inſinuet, q.d. Sicut ſol cuncta clarè luſtrat & illuſtrat, ſic & ego eadem ſole illuſtrante perſpicuè conſpexi, imò perinde ac ſi edito ſolis orbe conſiſtens, omnia terrena longè ſub me poſita, velut exilia aſpexi, & deſpexi. Præclarè S. Chryſoſt. Epiſt. 5. ad Theodorum lapſum: *Omnia*, inquit, *vmbra, ſomnia, curſus. Curſor eſt vita. Vt ſi quiſpiam rupis excelſæ verticem tenens, pelagus omne proſpiciat, multoſq; inde nauigantium crebris fluctibus freti vndâ ſubmergi, alios in prærupti montis ſaxo collidi, nonnullos ad alia littora contendendo properare, aliquos tabulæ vnius auxilio ex fragmentis nauis inuentæ à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigijs manibus tantummodo ſuis vti, alios autē videat turbidos fluctus multiformi, atq; multiplici genere cadauera ferre. Ita eſt qui militat Deo, cum ſe à tempeſtatibus atque turbinibus vitæ iſtius ſepararit, conſiſtit in arduo ſemper ac tuto ſecurus loco. Quid enim celſius poteſt eſſe, quid tutius, quàm vnam tantùm nos ſollicitudinem gerere, quomodo Deo placere poſſimus? vidiſti naufragia huiuſmodi: pelagus vndaſq; declina, & excelſum illum huiuſcemodi pelago quære nauigantem, & excelſum locum occupa, à periculo captiuitatis immunem.*

Hanc occvpationem pessimam dedit Devs filiis hominvm, vt occvparentvr in ea.] Septuag. *Quoniam diſtentionem malam dedit Deus filiis hominum, vt diſtendantur in ea.* Syrus: *Conuerſationem malam dedit Dominus filijs hominum, vt ſollicitentur in ea.* Arabicus: *Deus enim dedit filiis hominum confuſionem, vt occupentur in illa.* Alij: *Vt affligerentur in ea.* Alij: *Vt miteſcerent in ea.* Alij vtrumque complexi: *Vt illi* (Deo) *cum labore, ſollicitudine, manſuetudine reſpondeant*, & ſatisfaciant. Vnde R. Haccados vertit: *vt humilient ſe*, ſcilicet coram Deo creatore ſuo. Hebr. enim עָנָה *ana* ſignificat affligi, proſterni, opprimi, humiliari, manſueſcere, manſuetè reſpondere. Vnde ab *ana* deriuatur עִנְיָן *inian*, id eſt afflictio, ſollicitudo, cura, humiliatio. Noſter vertit: *Occupatio peſſima*, id eſt, laborioſiſſima & moleſtiſſima, quæ hominem aſſiduè affligit, torquet, cruciat velut in equuleo vel piſtrino. Alij vertunt, *negotiatio miſera*. Vers. 13.

Septuag. ait S. Hieron. *Aquila & Theodotion περισπασμὸν tranſtulerunt, quod in diſtentionem Latinus interpres expreſſit, eò quòd in varias ſollicitudines mens hominis diſtenta lanietur.* Interpres Nyſſeni vertit, *diſtractionem*, qua mens in varias quaſi partes diſtrahitur & diſſecatur: περισπασμὸς enim eſt diſtractio, diuulſio, diſtentio, qua quis diſtrahitur, diſtinetur circa multa, diſtenditur, ſatagit. Hoc enim ſignificat περισπάσμαι. Ad hæc περισπασμὸς verti poteſt *circumflexio*, vt perſiſtat in metaphora circulationis & gyrationis ſæculorum, temporum, hominum, rerumque omnium, q. d. in hac terrenæ occupationis, laborum & dolorum rota aſſiduè circumflectuntur, rotantur & gyrantur homines, inſtar Ixionis, vti pluribus dixi v.9.

Occupatio peſſima quæ? Reſp. Primò.

Rurſum Septuag. cap.5.2. Heb. *inian* vertunt πειρασμὸς, id eſt *tentatio*. Quæres, quænam hæc *occupatio peſſima* homini à Deo data? Primò S. Hieron. quem ſequuntur Albin. Hugo Card. Dion. Arboreus, reſpondet eſſe curioſitatem cognoſcendi parum vtilia, imò vetita: *vt ſcire cupiant*, inquit, *quod ſcire non eſt licitum*, vt ſcilicet velint nimiâ & difficili, longâ & ſuperbâ curioſitate ſcrutari omnia planè, tam mala, quàm bona, quæ fiunt ſub ſole, ibique ſiſtant, nec ad creatoris cognitionem tendant vel aſſurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum poſitiuè, quia ſcilicet indidit homini ingens ſcientiæ ſtudium, moderandum tamen frænis rationis diſcretæ, ſed homo eo abutitur ad nimiam curioſitatem: tum obiectiuè, quia ſcilicet obiecit oculis mentique hominum omnes res mundi, & vt dicitur cap.3.11. *Mundum tradidit diſputationi eorum*, quaſi illum ceu ænigma hominibus naturâ ſuâ curioſis ſcrutandum proponens.

Secundò,

Secundò. Secundò, meliùs alij per occupationem hanc intelligunt ſtudium, ſiue ſpeculationem rerum ad eas cognoſcendas, & hauriendum earum ſcientiam. Hoc enim ſciendi deſiderium Deus homini indidit, vt eum à rebus carnalibus auocaret, & ad contemplanda ſublimia, præſertim cæleſtia & diuina traduceret. Eadem eſt peſſima & moleſtiſſima, quia laborioſiſſima, adeoque ſæpè ſpiritus & vires exhaurit, ſtomachum cerebrumque debilitat, vitamque minuit vel adimit. Ita Lyran. & S. Cyrill. lib. 7. contra Iulian. & noſter Lorinus. Probant, quia ſermo præceſſit de ſapientia, & ſapienti rerum inueſtigatione, q. d. Ego Salomon dedi me ſapienti ſpeculationi rerum; quia hanc occupationem Deus homini indidit, cùm ei indidit mentē rationalem res omnes ſcrutandi & cognoſcendi auidam. Fauet Symmach. qui vertit ἀσχολίαν, id eſt otium litterarium, ita dictum, quia ſummum eſt negotium, vt ait Seneca lib. de Breuitate vitæ cap. 13. & 14. externa negotia cetera reſpuens, & laxamento quoque indigens: vnde σχολή eſt ſchola, de cuius etymo ita canit. Auſon. Edyllio. 32.

Et ceſſare licet: Graio ſchola nomine dicta eſt.
Iuſta laboriferis tribuantur vt otia muſis.

Hinc rurſus Hugo Victor. dicit occupationem hanc à Septuag. vocari diſtentionem; quia occupatio ſcientiæ diſtendit homines vt exteriùs intumeſcant, interiùs inanes euadant; vt foris maiores appareant, intus ſoliditatem amittant, ſeipſos conſiderare nō valendo. Nam *ſcientia inflat* (vti ventus inflat vtrem & follem) *charitas ædificat*. 1. Corin. 81. Verùm minùs congruè Salomonis ſapientia illi à Deo indita, optimeque, quâ ſapienter, vtiliter & iucundè contemplabatur omnia, quæ ſub ſole fiunt, vocatur occupatio peſſima.

Tertiò. Genuinè Tertiò, ergo genuinè & aptiſſimè. occupatio hæc eſt circa ea quæ ſub ſole fiunt, vti proximè anteceſſit, putà varia hominum negotia, ſtudia, curæ, ſollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabrili, alius in ſtudijs, alius in aula, alius in alia re ſe occupat, vt vitæ alimenta, vel delicias, opes honores & dignitates conſequatur, q. d. Ego Salomon contemplatus ſum omnia hominum ſub ſole ſtudia, & curas quibus ſeſe occupant, magnis continuiſque laboribus & angoribus, circa res terrenas; hanc enim circa terrena occupationem Adæ, id eſt terreno homini, eiuſque poſteris indidit Deus, Hebr. *Elohim*, id eſt ſummus gubernator, iudex & vindex, vt occuparentur & diſtenderentur in ea, tum ad fugam otij; tum in pœnam peccati, iuxta illud Dei ad Adam; *Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es: quia puluis es & in puluerem reuerteris.* Geneſ. 3. 17. Vnde appoſitè hanc occupationē peſſimam explicans, ſubdit Eccleſiaſtes: *Vide cuncta quæ fiunt ſub ſole, & ecce vniuerſa vanitas & afflictio ſpiritus.*

Dicit ergo Eccleſiaſtes occupationem ſub ſole, qua ſcilicet homines ſe occupant, circa res terrenas ſoli ſubiectas, ac quærunt bona ſubſolaria & ſublunaria, putà terræ opes, voluptates,

A honores eſſe peſſimam, id eſt moleſtiſſimam, laborioſiſſimam. ſummè cruciantem; tum vt bona hæc acquirant; tum vt conſeruēt & augeant; tum dum ea amittunt, vel in morte relinquere coguntur.

Quâ phraſi tacitè per argumentum à contrario colligendum relinquit, occupationem ſuprà ſolem, qua ſcilicet homo quærit bona cæleſtia, ac verſatur cum Deo & Angelis, eſſe optimam, id eſt honeſtiſſimam æquè ac iucundiſſimam. Hæc enim occupatio eſt prælibatio paradiſi, ac prægustus vitæ beatorum & felicitatis æternæ: *Septem ſunt*, ait Beda in Collectaneis, *quæ non inueniuntur in hoc mundo: vita ſine morte, iuuentus ſine ſenectute, lux ſine tenebris, gaudium ſine triſtitia, pax ſine diſcordia, voluntas ſine iniuria, regnum ſine commutatione: Septem vero hæc inueniuntur in regno cælorum.*

B Hunc eſſe ſenſum liquet ex Hebræo הוא *hic*. quod eſt exegeticum; exponit enim τὸ *omne quod fit ſub ſole*, ab hominibus, per τὸ *occupatio peſſima*, vt ſit epexegeſis vel appoſitio. Vnde ex Hebr. ſic præciſè vertas cum Vatab. *Vt inueſtigarem omne factum ſub ſole, id quod eſt occupatio miſera quam tradidit Deus hominibus vt occuparentur in ea*, vt ſit quaſi Parentheſis. Latinè ſic verti poſſet: *Nam ea eſt occupatio miſera, quæ voluit Deus homines occupare.* Vel vt Tigur. *Quam occupationem laborioſam Deus hominibus iniunxit, vt ea humiles redderet.* Hinc & Chald. vertit: *Et vidi quod omnia opera filiorum hominum ſunt occupatio peſſima, quam Deus dedit filijs hominum peccatorum, vt affligerentur in ea.* S. Greg. Thaumat. *Sanè*, inquit, *diligenti indagine*

C *animaduerti, maximè variam eſſe rerum quæ in terris aguntur conditionem, didiciq; cum primis hominem ad laborem natum, plurimiſq; fruſtra occupari.* Deinde v. ſequentem ita nectit & reddit. *Animum enim inferiora hæc omnia, grauia, marulento, & abominato ſpiritu diſtendunt.* Clarè quoque Olympiod. *Laborioſam occupationem dedit Deus filijs hominum, ad magnam illorum vtilitatem; quod in comparandis diuitiis, & in acquirenda inani gloria, ac etiam in iis, quæ ventri ac gulæ gratificantur, ſummopere laborandum. Si enim labores & anguſtias tantas ſubimus, vt poſſideamus quæ vana ſunt, quonam flagitij progrederemur, ſi hæc ipſa otioſis nobis vltrò aduenirent? Suum igitur quiſq; in piſtrinum detruſus:*

Hæc enim occupatio peſſima, eſt quaſi equuleus, in quo diſtenduntur, vt vertunt Septuag. & quaſi piſtrinum, in quo molam vertere coguntur aſſiduè mortales. Vnde Thuanus ita

D paraphraſticè vertit:

Quippe hoc regnator Olympi
Piſtrinum, in pœnas, vita mortalibus omni
Verſandum ſine fine dedit, ſine fine mouendum.

Et S. Paulinus Epiſt. 4. ad Seuerum: *Conſidera*: ait, *huiuſmodi mortalium vitam, & tota tibi ſpecies iumenti molentis occurret, vt ille pannis oculos corporis, ſic iſte ſordibus vitæ ſuæ oculos mentis conſutus per errores ſuorum ſenſuum, quaſi circa ambages molarum, laborioſa miſer ſtatione verſaturus.* Solebant olim capti in bello, putà mancipia, damnari (vti Samſon à Philiſthæis damnatus eſt Iudic. 16. 21.) ad piſtrinum vt molam rotarent, idque ſuo æuo factitatum ſcribit. S. Auguſt. Epiſt. 50. atque idipſum etiamnum factitant Saraceni. Tale prorſus piſtrinum eſt vita hęc ęrumnoſa, ad quā omnes ob peccatum damnati ſumus inſtar Ixionis.

Et

Et tamen sunt nõnulli, *qui molam negotiorum voluere suauem deputant voluptatem*, ait B. Petrus Damiani Opusc. 13. de Perfectione monachorum.

Occupationem hanc ærumnosam, Salomonem secutus Siracides graphicè depingit c. 40. 1. *Occupatio*, inquit, *magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vsq; in diem sepulturæ in matrem omnium.* Eius deinde partes siue species enumerat, *tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorem, zelum, timorem, contentionem, mortem, romphæam, oppressionem, famem*, &c. *Cur homini datus* Vox *occupatio* significat primò, eam non esse vnius horæ vel diei, sed continuam, assiduam & perpetuam per omnẽ vitam. Secundò, eam totum hominem distinere & occupare, vt aliis vacare nec libeat, nec liceat. Tertiò, hominem tot laboribus, & doloribus huius vitæ occupatum, & quasi obrutum, nullum in ea inuenire solatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum eiusque opem & consolationem humiliter implorare. Ideo enim ipsa illi à Deo in pœnam peccati immissa est, vt coram Deo se humiliet, supplexque veniam opemque postulet. Alias causas & fines ob quos Deus illam homini immisit, suggerit Olymp. scilicet vt homo ex ipsa sua occupatione, tam dura & molesta, sic secum ratiocinetur: Si quoquò te vertes, & circa bonum, & circa malum laborare oportet, eligendus est labor & occupatio circa bonũ, quem consequitur voluptas ineffabilis. Prudens enim est Sapientis dictum: *Ne labores citra præmiũ*, multò magis: *ne laborem facias laboris præmium*, vti faciunt qui laborant in vitio & scelere: per hoc enim non nisi labores & dolores sibi accersunt.

Rursus ex duobus malis minus est eligendum: eligo ergo occupationem & laborem circa virtutem; quia is minor, quam labor impensus vitio; tum ob honestatem virtutis; tum ob gaudium & præmium, quod ex virtute consequitur. Dicat ergo sibi ipsi Sapiens: Omnis hæc mortalium vita dolore & mœrore est grauida, est equuleus, est pistrinum; vt quid ergo illa me occupem? vita futura omni gaudio & iubilo est opulenta; vt quid ergo eam non ambiam? cur omne studium ei non impendam? Quicumque te cælo natum & destinatum agnoscis, terram despice, terrena despice, viue Deo, viue cælo, viue Æternitati.

Vis nosse quid sint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi respondentem S. Gregor. Nazian. in Carm. de Vitæ itineribus, dum illi hæc Epitheta tribuit:

Lanugo, spectrum, ros, & leuis vmbra, vaporq;
Flumineus fluxus fluxus & æquoreus,
Somnia, fluctiuagæ nauis vestigia, ventus,
Penna celer volitans, puluis & aura leuis.
Circulus æquali qui motu cuncta volutat,
Constans atque rotans, fixus & interiens.

Vnde concludit:

Nil autem hic firmum prouidit Christus vt esset,
Quo tua firmorum pectora tangat amor.

Et S. Athanas. in Synopsi S. Script. in Ecclesiaste: *Vniuersa vanitas*, inquit, *& afflictio spiritus & nihil ampliùs, quàm vanitas consilij, & inanis voluntatis conatus, futurum bonorum æternitatem significat: quapropter vniuersa transcendens hortatur, vt æternorum memoriam feramus.*

A VIDE CVNCTA (opera, vt habent Hebr.) QVÆ FIVNT SVB SOLE: ET ECCE VNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS.] Hæc verba pendent à v. 12. *Ego Ecclesiastes*, &c. Nam versus 13. quasi per parenthesim insertus est, vti ibidem dixi, minùs congruè alij referunt arctantque ad v. sequentem, vti ibidem explicabo, Arabicus vertit: *Et cognoui omnes artes quæ fiunt sub sole: ecce omnes sunt vacua, & angustia spiritus.* Pro *vanitas* Aquila vertit ἀτμὶς, id est vapor. Vide dicta initio capitis v. 2. VERS. 14.

Pro *afflictio spiritus* Hebr. est רְעוּת רוּחַ *reut ruach*, vbi *reut* secundùm diuersas radices diuersè à diuersis exponitur. Primò enim si *reut* deriues à רָעַע *roa*, id est malum esse, conteri, affligi, idem erit quod malitia (id est miseria) contritio, afflictio, vt vertit Noster. Hinc Syrus vertit, *sollicitudo spiritus*. Arabicus: *angustia spiritus*: Chald. *Contritio spiritus*: vel vt Costus vertit. *Animi molestia*. Alij: *Irritamentum spiritus*. Alij: *Defatigatio spiritus*. Vatab. *Fractio spiritus*, q.d. Ego Salomon contemplans omnia hominum studia, omnes occupationes & labores, inuenio omnia non tantùm vano, hoc est suscipi conatu irrito, casso labore, exitu vano ac nullo; sed etiam spiritum, id est mentem hominis affligere, cruciare & contere re; singula enim tot curas, angores, ærumnas, molestias, labores homini afferunt, vt videatur nata ad affligendum illius animum. Ita S. Hieron. *Nihil aliud*, inquit, *deprehendi quam vanitatem, & malitias, id est miserias spiritus, quibus anima diuersis cogitationibus affligatur.* *Hebr. reut Primò, est afflictio.*

B

Rursum alij *malitiam spiritus* sic explicant, q.d. C Omnia quæ in mundo sunt, malefico & quasi venenato spiritu sunt plena, quia hominem affligunt, cruciant, necant. Vnde Thaumaturgus vertit, vti transfert Brigittanus; *Animum inferiora hæc omnia graui, amarulento, & abominato spiritu distendunt.* Alij verò transferunt: *Spiritu prodigioso & execrando omnia hæc inferiora plena sunt, adeò vt ea colligere nemo queat, imò ne quidem cogitare, quanta res humanas absurditas inuaserit?* q.d. malus spiritus, putà diabolus, qui post peccatum homini & aëri huic dominatur, omnibus mundi illecebris se immiscet, facitque vt speciosiores & delectabiliores multò appareant, quàm reuera sint; itaque homines illicit, vt illis se oppleant & peccent, ac deinde virus suum per eas tum in corpus, tum in animum hominis instillat, vt corpus morbis, animum dolore & remorsu, D cete risque peccatorum pœnis affligat & cruciet, Hinc & S. Hieron. ad v. sequentem: *Cuncta*, ait, *quæ sub sole facta sunt diaboli arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccata peccatis cumulantur.*

Secundò Aquila, Symmach. & Theodor. *reut* deriuantes à רָעָה *raa*, id est pascere, vertunt νομὴ vel, βόσκησις, id est *pastio* vel *pastura spiritus*, id est *venti*. Iam pastio tripliciter accipi potest. Primò, obiectiuè, q.d. omnes mundi honores & illecebræ non sunt nisi perflantes venti, qui animum distendunt, ac pascere & satiare nequeunt, iuxta illud Ierem. 14. 6. *Onagri steterunt in rupibus* (vbi magis perflant venti) *traxerunt ventum quasi dracones*, quare tales sunt sicut Chamæleon, qui vt ait Plinius l. 8. c. 33. *Hianti semper ore, solus animaliũ nec cibo nec potu alitur, nec alio quã aëris alimento.* Secundò

cundò actiuè, q.d. Qui sequitur vanas mundi opes & honores, similis est pastori, qui pascit non oues, sed ventos, id est illi qui tentant rem inutilem & impossibilem. Quis enim ventos pascere & regere queat? iuxta illud Prou. 10.4. *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aues volantes.* Tertiò, pastio sumi potest pro depastio, q.d. Omnes res mundi non sunt aliud, quam depastio, perditio, destructio & consumptio spiritus. Sicut enim bos depascitur gramen, sic illæ depascuntur & consumunt omnes animæ vires, omnes spiritus, omne gaudium.

Tertiò, רְעָה *raa* Syrochaldaicè significat *cogitare*: vnde רְעוּת *reut* à Pagnino vertitur *cogitatio*, à Sept. προαίρεσις, id est libera electio & voluntas.

Est allusio ad Hebr. רָעָה *raa*, id est pascere, eò quòd cogitatio sit pabulum mentis, vel quod mens pascat regatque suas cogitationes, sicut pastor oues, sensus ergo est, q.d. Omnes mundi illecebræ, quæ cupidis videntur eximiæ, non sunt nisi eorum cogitatio, & imaginatio, quàm parit cupiditas: ex illa enim imaginantur sibi eis inesse ingentia gaudia, satiem & felicitatem, quæ reuera non insunt: quare illecebræ non pascunt nisi eorum imaginationem, imò reuera non sunt aliud quàm imaginationes, & imaginaria gaudia & somnia: sicut enim somnians videtur sibi epulari, potare, saltare, ac reuera non epulatur, non potat, non saltat: vnde dum expergiscitur ieiunum, sitibundum & cubantem se reperit magis, quàm antè; sic pariter mundi deliciæ videntur mentem exhilarare, & satiare; at reuera non exhilarant & satiant, nec solida menti dant gaudia. Vnde Plato: *Spes mortalium*, ait, *sunt somnia vigilantium.* Et Platonem de more secutus Philo lib. de Ioseph: *Vigilantium imaginationes*, ait. *somnijs sunt simillimæ, veniunt, abeunt, occurrunt, refugiunt, & priusquam comprehendantur aualant.* Rursum προαίρεσις est libera voluntas, electio, propositum, delectus, animi sententia, secta. Significat ergo ait S. Hieron. *Quod agat vnusquisq; quod velit, & sibi rectū esse videatur, atque in diuersa libero homines ferantur arbitrio: & vana sunt vniuersa sub sole, dum inuicem nobis in bonorum & malorum finibus displicemus.* Quisque igitur in mundo pro libito agit, & voluntatis corruptissimæ ductum sequitur: ex quo fit, vt mundus iste sit velut carcer quidam insanientium, & singulorum quidem suis singulis erroribus, ac falsis opinionibus furentium. Et quod mirabile est, cum insaniant omnes, quisque solum se sapere, ceteros insanire existimat: sicut Prouer. 18.2. scriptum; *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris, quæ versantur in corde eius.* Ita Pineda.

Spes hominum somnia vigilantiū.

Accedit Olympiod. qui vanitatem summam in eo ponit, quod voluptuarij non ex necessitate, sed libera electione capessant voluptates illicitas, quibus sibi accersunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc προαίρεσις verti potest *præsumptio spiritus*, id est audacia ac superbia, qua elati multa magnaque, etiam vetita & supra vires audent & præsumunt. Ita S. August. homil. 1. de Serm. Domini in monte: *Vulgò*, inquit, *magnos spiritus superbi habere dicuntur, & rectè, quandoquidem spiritus ventus vocatur.* Nazianz. verò, orat. 10. *Præsumptio*, inquit, *spiritus est inconsideratus quidam animi impetus. & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.* Vbi Elias Creten. Nazianzenum exponit *de anima temerè atque inconsideratè impulsa ad mundi vanitatem, atque huius vitæ labori & ærumnis ob violatum Dei mandatum addicta.*

A

Quartò, alij apud Pagnin. in Lexico, *reut* vertunt societas vel amicitia: רֵעַ *rea* enim est socius vel amicus, q.d. Dum quæris amicitiam hominum, vel societatem creaturarū, non aliud quæris quàm amicitiam & societatem cum spiritu, id est cum vento, quem videre & tenere nequis vt eo fruaris, cum ille dicto ocyùs perflet, & diffluat & transeat. Ex hac rerum vanitate & afflictione colligit S. Cyprian. l. 3. Testim ad Quirinum c. 11. Fidelem cælestia tantùm & spiritalia cogitare debere, nec attendere ad sæculum: vtpote qui iam illi in Baptismo renuntiauit, idque multis Script. testimonijs confirmat. *Quartò.*

B

Verè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum: *Sicut*, inquit, *in vtero puellus, sic in mundo viuimus multis interclusi angustiis, venturique sæculi nec fulgorem, nec claritatem valentes contueri.* Quin & Pindarus Pyth. Ode 8. *Breui*, inquit, *mortalium oblectatio crescit: itidem verò & cadit in terram, infausto consilio concussa: diei vnius sunt homines. Quid est aliquis? quid verò nullus? vmbræ somnium homines. Sed cum lux à Ioue data accesserit, splendidum est lumen hominum & suauis vita.*

PERVERSI DIFFICILE CORRIGVNTVR, ET STVLTORVM INFINITVS EST NVMERVS.] *VERS. 15.*

C

Hebr. ad verbum habent: *Quod deprauatum, vel peruersum est non poterit quis recōcinnare: & diminutio, vel defectus non poterit numerari.* Ita Vatab. Alij: *Curuitas non potest dirigi, & defectus non potest numerari.* Alij: *Quod curuatum est non poterit rectificari, & quod defectum habet non potest numerari*, vel *in numerum venire.* Septuag. *Peruersum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.* Alij: *Peruersum non potest componi, restitui, aptari, præparari, emendari, conuenienter disponi, æquari.* Hæc omnia enim significat Hebr. תָּקַן *takan*, scilicet, id quod distortum, incuruatum, obliquum vel deprauatum est corrigere, erigere & aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curuitatem ad rectitudinem, difformitatem ad conformitatem & conuenientiam redigere, vt partes inter se congruant & cōsentiant. Vnde Heb. vertunt *regulare*, vel *rectificare.* Arabicus: *Peruersum non potest dirigi, neque diminutū potest aggregari.* Noster solerter & clarè neutrum vertit in masculinum: putà peruersum in peruersos, ac per imminutionem vel defectum accipit defectum sapientiæ, putà stultitiam quę est in stultis. Vnde vertit: *Stultorum*: Hi enim sunt minuti, non capite, sed cerebro, hoc est sensu & sapientia. Vnde & Syrus vertit; *Perturbatus non potest confirmari, & stultus non potest numerari.* Accedit Chal. cuius versionem inferiùs recitabo. Pro *stultus* Hebr. est חסרון *chesron*, id est defectuosum, mancum, indigēs; item defectus, penuria, egestas. Est metonymia frequens Hebræis, qua ponitur abstractum pro concreto, scilicet defectus pro deficientibus sensu. Rursū est Auxesis: stulto enim deest sapiētia, ac cōsequenter bona omnia, adeò vt ipse possit vocari *chesron*, id est ipsa egestas: Sicuti Ebion hæresiar-

D

hæreſiarcha dictus eſt, quaſi אֶבְיוֹן *ebion*, id eſt pauper à ſumma pauperie, quam ipſe velut perfectionis ſtudioſus præ ſe ferebat, aut potiùs quod pauperrimè de Chriſto ſentiret, negans eius diuinitatem, vt ait S. Ignatius Epiſt. ad Philad. *Si quis*, ait, *confitetur Ieſum Chriſtum nudum eſſe hominem*, &c. *inops eſt ſenſu, cognomento ebion.*

Pro *cheſron* Septuag. vertunt ὑστέρημα, id eſt *defectus*. Sic & Symmach. *Defectus*, inquit, *non poteſt explere numerum.* Quare minùs rectè Complut. & Regij ὑστέρημα vertunt *poſteritas*: Poſteritas inquiunt, *non poteſt numerari.* Hebr. enim *cheſron*; & Græcum ὑστέρημα ſignificat defectum, inopiam, penuriam, & partes poſteriores eius qui deficit, vinciturque, non autem progeniem vel poſteritatem.

Peruerſum non poteſt reconcinnari. Primò.

Iam ſi cum Hebræo aliiſque in neutro legas: *Peruerſum non poteſt reconcinnari, nec defectus numerari*: Primò, aliqui cenſent hoc dici contra illos, qui putabant mundum factum caſu, ideoque imperfectum eſſe; tunc autem ſententiam cum interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam deprehenditur in hoc mundo, quod imperfectum ſit atque peruerſum, vel ita vt emendari oporteat illud? Quid verò etiam deficit in vniuerſo mundo, vt addendum annumerandumque ſit? S. Hieronymus hæreticos illos hinc arguit, qui quaſdam naturas introducerent quæ non reciperent ſanitatem: Recta enim, inquit, ornatum recipiunt, & curua correctionem, nec peruerſus dicitur, niſi qui deprauatus à recto eſt.

Secundò.

Secundò, alij ex aduerſo cenſent hæc pertinere ad vanitatem rerum ſublunarium, de qua v. præcedenti, eamque explicare & confirmare ex eo, quòd hæ res omnes, præſertim poſt peccatum Adæ, in eius pœnam deprauatæ ſint ac imperfectæ, diminutæ, deficientes, euanidæ, quas nemo poſſit redintegrare, vt partibus omnibus ſuiſque numeris ſint plenæ & abſolutæ; nemo perficere, aut adipiſci, vt ijs beatè fruatur: quia quod in ijs deprauatum eſt non poteſt corrigi, quod in ijs deeſt (vti plurima deſunt) non venit in numerum: quod enim non eſt, ſed deeſt, non poteſt æſtimari & numerari. Præclarè S. Gregor. Nazian. Orat. de Cura pauperum: *Nihil eſt in rebus humanis naturâ ſtabile, nihil æquabile, nihil ſufficiens, nihil in eodem ſtatu permanens: ſed omnia quadam veluti rota circumuoluuntur, diuerſas ſæpe diebus ſingulis, etiam horis viciſſitudines afferente, vt inſtabilibus ventis, & nauigij mare ſecantis veſtigiis, & fallacibus nobis inſomniis, quorum breuis eſt gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum ſit, quàm præſenti hominum proſperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præſentibus, rationibus ſuis conſulunt in futurum; & propter inſtabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & miſericordiam, quæ numquam deficit, complectuntur.*

Hinc rurſum defectus rerum ſublunarium numerari non poſſunt, quia ſunt plurimi & innumerabiles, & tamen cum tot defectibus & egeſtatibus ſcateant, præ ſe ferunt & promittunt rerum abundantiam & copiam, quæ hominis cupiditatem ſatient & expleant, perinde ac Prouerb. 9. 13. meretrix illa, *ſtulta & clamoſa plenaque illecebris, & nihil omnino ſciens*, vel vt legunt Septuag. *Mulier inſipiens & audax, & indiga buccellæ*, tamen ambitioſè & mendaciter inuitat ad *panem ſuauem*. Non aliter mundus panis egens, fame enectus, ſiti confectus mentitur conuiuium ſplendidum & opiparum, omnium deliciarum locuples, atque refertum. Hæc ergo eſt earum vanitas. Ita Pineda.

Huc accedunt illi, qui priorem partem verſus referunt ad indomabilem peruerſitatis & malignitatis rerum contumaciam, poſteriorem verò ad ſtultorum illis obſtinatè inhiantiũ multitudinem, q.d. Omnia in mundo vana, id eſt moleſta, abſurda, peruerſa ſunt; quibus accedit vanitas & ſtultitia hominum, illis ſtultè inhiantium, & tam ſe quàm ipſa magis deprauantium. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atque adeò ad tantam rerum deordinationem peruentum eſt, vt nec vel ad integrum boni ſtatum mundus reparari, nec quantis abſurditatibus humana negotia inuoluantur poſſit cogitari.* Et S. Hieronym. qui varios hic ſenſus conglomerat: *Tanta malitia*, inquit, *in mundi huius capacitate verſatur, vt ad integrum boni ſtatum mundus redire vix valeat: nec poſſit facile recipere ordinem & perfectionem ſuam, in quibus primum conditus eſt. Aliter: Omnibus per pœnitentiam ad integrum reſtitutis, ſolus diabolus in ſuo permanebit errore. Cuncta enim quæ ſub ſole facta ſunt, illius arbitrio & ſpiritu malignitatis euerſa ſunt, dum ad eius inſtinctum peccatis peccata cumulantur. Denique tantus numerus eſt ſeductorum, & eorum qui de grege Domini ab eo rapti ſunt, vt ſupputatione non queat comprehendi.*

Porrò res omnes per peccatum deprauatæ ſunt, tum à Deo, vt eſſet homini in pœnam & flagellum, vt patet Gen. 3. c. 18. tum à diabolo, quia illarum ſpeciem magis illecebroſam, quam reuera ſit, homini oſtentat, vt eum ad peccatum illiciat, vti dixi v. præcedenti: tum à concupiſcẽtia hominis, quæ illis abutitur, illaſque deprauat & corrumpit, vt ſeſe ijs magis oblectet & expleat. Gula enim adinuenit nouas ferculorum illecebras, nouas mixtiones, noua condimenta eaque innumera, quibus ſimplex eſcarum natura corrumpitur & peruertitur. Luxuria adinuenit nouas & portentoſas libidines. Superbia adinuenit nouos titulos, nouas pompas, nouos faſtus. Curioſitas adinuenit nouas veſtium formas, nouos equorum rhedarumque apparatus, denique rerum omnium nouitatem. Hinc

Tertiò.

Tertiò, aliqui referunt hanc gnomen ad humanæ naturæ per peccatum deprauationem, q.d. Deus hominem, putà Adamum creauit integrum & rectum, tum in natura, tum in ſanctitate & gratia. Iuſtitia enim originalis non tantùm ſanctificabat Adamum, ſed etiam humanam in eo naturam in ſe imperfectam, & vt ita dicam mutilam, vtpote in qua appetitus ſenſitiuus ſæpe aduerſatur rationi & menti, ex eo quòd anima hominis partim ſit animalis, habẽſque appetitus carnales eoſdem, quos habent animalia: partim ſit rationalis & ſpiritalis, habenſque appetitus ſpiritales eoſdem, quos habent angeli; hanc, inquam, aduerſam, & quaſi mutilam hominis naturam inter ſe confligẽtem, & compugnantem iuſtitia originalis ſanabat, corrigebat, perficiebat, ſubdens appetitus omnes rationi & menti. Verùm ſublata per peccatum hac iuſtitia, relapſus eſt homo in naturalem naturæ

Sanctitas & ſanitas Adæ.

turæ

turæ suæ imperfectionem, vt sensus rebellet rationi, concupiscentia voluntati, appetitus legi. Dicit ergo Salomon, hanc naturæ deprauationem esse tantam, vt à nullo hominum vel angelorum possit corrigi & redintegrari, quodque eius defectus, propensiones in omnia vitia, miseriæ & ærumnæ sint tot & tantæ, vt à nullo queant enumerari: ideò ad omnes eos restaurãdos opus esse gratia Christi: hæc enim omnes inchoatè sanat in hac vita, ac perfectè sanabit in futura gloria. Viderunt hanc naturæ deprauationem philosophi: sed eius causam, scilicet peccatum originale ignorarunt. Vnde alij impiè accusarunt Deum, qui hominem tam miserum creasset: alij naturam, quasi hominum esset nouerca, non mater, vt Cicero lib. 3. de Republ. quem citat S. August. lib. 4. contra Iulian. c. 12.

Hinc Nyssen. sic explicat, q. d. vanitas iam dicta, accidit non à natura, non à Deo, sed ab hominis electione, vt vertunt Septuag. Quia spiritus noster à suo ornamento & integritate liberè discedens, factus est peruersus, mãcus, distortus: & *quod peruersum est non poterit exornari*; id est, hæc hominis per peccatum corruptio & deprauatio non est conueniens, nec congruit naturæ primitus à Deo institutæ & iustitia originali exornatæ, ac velut ad amussim rationis & legis Dei directæ.

Quartò. Quartò, perperam ex hoc loco argumentantur Donatistæ, peruersum esse baptismum qui malè credenti confertur, aut à malè credenti, putà ab hæretico, impenditur, ac proinde non posse eum redintegrari, sed debere iterari ac de nouo conferri. Audi Parmenianum obijcientem S. August. lib. 2. contra Parmen. cap. 16. *Qui malè credidit non potest consequi baptismi Sacramentum, quia scriptum est, Peruersum non potes adornare.* Cui respondet S. Aug. *Peruersum nõ potes adornare: quia non ei adornatum valeret Sacramentum quod acceperat, si in fide peruersa persisteret. sed potiùs ad supplicium: cùm tamen ipsum Sacramentum per se etiam in peruerso, quem non ornabat, sed iudicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo esset illius sacramenti violanda sanctitas, etiam cùm esset illius hominis corrigenda peruersitas.* Baptismus ergo hæreticorum & impiorum est peruersus, non in substantia, quia si debitam materiam & formam seruent, verum & validum est Sacramentum, ideoque sine sacrilegio iterari nequit, vt eo quis rebaptizetur; sed in vsu, quia grauiter peccat tam impiè conferens, quàm impiè suscipiens; quare non confert gratiam, sed imprimit characterẽ, per quem conferet quoque gratiam, cùm per pœnitentiam sublatus fuerit peccati obex.

Quintò. Quintò, Pagnin. in Lexico vertit explicatque in sensu formali: *Peruersitas numquam poterit esse rectitudo*; hoc est vitium numquam potest esse virtus: siue vt Græci in Catena: *Peruersus & in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest*, scilicet in sensu composito quamdiu in malitia persistit. Caiet. verò: *Tortum non potest aptari*; quod ipse non tantùm de moribus, sed etiam de rebus physicis accipit, v. g. *quòd agnus rapitur à lupo, quòd segetes destruantur ab imbribus vel caumatibus*: nemo enim agnum à lupo laniatum redintegrare, vel segetes imbre disiectas, aut æstu exustas restaurare potest.

Verùm hic sensus perergus est, futilis & impertinens. Quare sensus secundo loco recensitus imprimis est genuinus, deinde tertius.

Sed iuxta Vulgatam, quæ habet: *peruersi difficilè corriguntur, & stultorum infinitus est numerus.* Varius huius sententiæ occurrit nexus & sensus.

Peruersi difficilè corriguntur quo sensu? Resp. Primò. Primò, censent aliqui esse occupationem, qua Salomon occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: si omnia in mundo sint vana, hominemque sibi indulgentem affligunt, vt quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes & audientes, iis tamen obstinatè inhiant? Respondet causam esse, hominum illecebris mundi inescatorum, & dementatorum peruersitatem & stultitiam, qua velut effrænes furentesq; equi in sua damna & præcipitia ruunt; hæc enim ipsi, vtpote cupiditati cæci non vident, concupiscentia sua occupati non præsentiunt, sed postea pœnã sentiunt & serò pœnitẽt. Hîc colligit Salomon: Non ergo illis, vtpote insipientibus, sed mihi sapienti, qui sedato rectoque iudicio omnia examinaui & iudicaui omnia esse vana, fidem adhibete.

Secundò. Secundò, vterque Hugo Card. & Victor. ac Lyran. censent hanc gnomen nectendam præcedenti, illam enim explere; quasi vanitas illa de qua v. præcedenti: hic ea dumtaxat intelligatur, quam viri sapientes, præsertim rectores & reges, qualis erat Salomon, experiuntur in gubernando, scilicet, difficultates corrigendi subditorum cupiditates & vitia, quòd peruersi difficilè corrigantur. Verùm hic sensus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cum illa in se sit indefinita, ampla & generalis. Huc accedunt illi, qui hanc gnomen nectunt v. 13. ibique per occupationem pessimam accipiunt studium sciendi, mentisque speculationem, q. d. Non tantum cognitioni & speculationi sua inest vanitas & afflictio spiritus, sed & praxi: frustra enim hominum peruersorum mores corrigere velit sapiens, ideoque affligitur.

Tertiò. Tertiò, alij censent hîc probari vanitatem rerum ex vanitate & peruersitate hominũ, qui stultis suis concupiscentiis deprauati, à fine suo & felicitate declinant, seque coiiciunt in æterna tormenta. Quid enim vanius, quàm aberrare à suo fine? Quid stultius, quid miserius, quàm sibi accersere ignes perpetuos? Alij ex aduerso censent vanitatis rerum causam hîc tribui, non Deo creatori, sed electioni vt habẽt Septuag. & peruersitati hominum, qui res bonas à Deo creatas suo abusu distorquent in malum, ac deprauant, itaque *harmoniacum mundi concentum vitiant, & dissonum efficiunt*, aiunt Patres in Catena Græcor.

Quartò. Quartò, Chald. hæc refert ad morientes in peccato, hi enim post mortem pœnitere & corrigi nequeunt: *Vir*, inquit, *cuius peruersæ viæ sunt in sæculo & moritur in eis, & non conuertitur ad pœnitentiam, non habet potestatem corrigendi. Et vir deficiens in lege & præceptis in vita sua, post mortem suam non habet potestatem, vt commoretur cum iustis in paradiso voluptatis.* Verùm hic sensus mysticus est potius quàm literalis. Huc accedit illa inter alias S. Hier. expositio paulò antè recensita, nimirum de improbis, quorum dux & auctor sit diabolus, qui pœnitentiæ incapax in suo permanet errore. Et illa Catenæ Græc. *Peruersus & in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest; & qui*

& qui gratia Dei est destitutus, haudquaquam piis Dei cultoribus potest adnumerari.

Quinto, & genuinè. Quintò & genuinè, assignat hic Ecclesiastes per modum exempli, vnam inter alias insignem vanitatem & afflictionem spiritus, quæ Ecclesiesten, id est virum sapientem & concionatorem præsertim rectorem & regem, cui reipubl. & subditorum salutis cura incumbit, mirè affligit & cruciat, nimirum quòd ex officio simul & zelo summè cupiat reformare rempublicam, & subditos ab amore peruerso vanitatis, rerumque vanarum traducere ad amorem castum, veri boni, putà Dei, virtutis & felicitatis, id tamen omni suo labore & conatu assequi nequeat nisi in paucis, eò quòd plurimi sint peruersi, qui difficilè se corrigi sinunt, & stultorum, vanis stultisque cupiditatibus seruientium infinitus sit numerus, B iuxta illud Ierem. 23.23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum.* Peruersi enim sunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in eoque occalluerunt.

Sensus ergo est q. d. Ego Ecclesiastes rex Israel, consideraui omnia quæ fiunt sub sole, omnes hominum mores, omnia studia, ac vidi in omnibus esse vanitatem & afflictionem spiritus, atque inter alias vidi vnam insignem, quæ me, meique similes reges & rectores maximè affligit & pungit, scilicet quòd omni mea concione, omni lege & iussu, omni meo labore & conatu, parum & apud paucos proficiam; quia multò maior hominum pars fucata & fallaci vanitatis, vanarumq; opum, deliciarũ & bonorum specie C inescata, peruersè & obstinatè iis inhiat, ideoque corrigi non vult; quare stultorum vanis stultisq; mundi illecebris incumbentium, iisque se inebriantium & dementantium numerus est innumerabilis.

Stulti ethicè qui? Stultos vocat non physicè, sed ethicè, qui in veritate non speculatiua, sed practica errant & delirant, putà impios suis cupidinibus mancipatos qui prauè de rebus agendis æstimant, dum vana bona veris, breuia æternis, terrena cælestibus anteponunt. Hæc enim ingens est stultitia. Rursum stultos vocat eos, qui in agẽdo sunt præcipites, temerarij, audaces, furiosi, quales non rarò sunt potentes & diuites, qui vanis mundi opibus incubant & abundant. *Mundus creatus etiã propter impios.* Conatur Eugubinus lib. 7. de Perenni Philos. c. 9. Cottæ apud Ciceronem argumentum contra prouidentiam dissoluere, quòd cùm tãtus sit numerus stultorum, D non videatur à Deo mundus factus propter illos, ac proinde casu extitisse, non ab illo. Contendit enim ostendere magnam proborũ omni ætate multitudinem fuisse, maximã peccantium multitudinem pœnitere, paucos prodigiosè malos esse: longè paucissimos esse, qui si deprauatissimè viuant, non denique Deum quoquo tempore agnoscant & fateantur. Felicius alia succedit Eugubino respondendi via, donando plures improbos esse, pluris autem Deo censeri vnum probum mille improbis Ita Lorinus. Denique Deus mundum fecit primario propter se, vt in eo suam potẽtiam, sapientiam & bonitatẽ ostenderet; secundariò propter Angelos & homines, præsertim probos, sed & propter improbos, vt scilicet hi ex mundo agnoscentes bonitatẽ creatoris erga se eum redament, itaque eius gratiam & gloriam consequantur: quòd si nolint, sentiant iustitiam eiusdem & vindictam, in qua æquè ac in misericordia probis exhibita, Deus glorificatur.

Porrò quàm exiguus sit sapientum, id est proborum & saluandorum numerus, quàm magnus verò stultorum, id est impiorum & reproborum, patet ex illo Christi: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Matth. 20.16. & ex illo: *Intrare per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem; & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inueniunt eam?* Matth. 7.16.

Vnde S. Chrysost. hom. 40. ad Pop. *Quot*, inquit, *esse putatis in ciuitate nostra* (Antiochiæ, in qua erant plusquam centum hominum millia) *qui salui fiant? Infestum quidem est quod dicam: dicam tamen. Non possunt in tot millibus centum inueniri qui saluentur, quin & de his dubito.* Rationem subdit: *Quanta enim in iuuenibus, quæso, malitia? quantus in senibus torpor? filij curam gerit nemo, nemo zelum habet*, &c. Vide dicta Iacobi c. 2. v. 13.

Quis prælatus id aduertens non lugeat, non se affligat? Quàm affligebat Paulum Iudæorum Euangelio salutique suæ obsistentium stulta occæcatio. Audi eum luctum suum patheticè expectorantem, Rom. 9.1. *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi præbente conscientiâ meâ in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israëlitæ*, &c.

Anagog. filij Israel, id est fideles & sancti soli Deo numerantur, & libro vitæ inscribuntur: at filij Esau, id est infideles & improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, sed scribuntur in libro mortis & diaboli. Audi Patres in Catena Græc. *Dei numerus quo sanctos numerat, spiritualem quamdam & definitam ordinationem significat: Numerans enim, inquit, multitudinem astrorum. Hoc eodem numero etiam Mosi iubet Dominus, vt numeret filios Israel. Dauid verò de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non est numerus. Et in Prouerbiis Salomon: Multos enim confossos vulneribus prostrauit, & innumerabiles sunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur* ὑστέρημα, *id est defectio, & qui occisi, & qui reptilia dicuntur, eiusdem sunt conditionis, illius nempe, quæ spirituali numero minimè congruit.*

Similia habet S. Hieron. dum ait masculos, id est fortes & generosos à Deo numerari, feminas verò, id est molles & effeminatos non venire in numerum.

Moraliter hîc disce quanta sit vis consuetudinis, siue in bonum, siue in malum: sicut enim bene agere assueti difficilè peruertuntur, ita peruersi malè agere assueti difficilius conuertuntur. *Vis consuetudinis.* *Diu*, ait Seneca epist. 59. *in vitiis iacuimus, diu difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine in aliam transeamus: ita nos stultitia tam pertinaciter tenet.* S. Hieron. verò, vel potiùs Rabanus (hic enim est Commen. Auctor) explicans illud Ierem. 13.23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam*, &c. neruosè ait, *Quidquid enim discitur, non naturæ est, sed studij, & propriæ voluntatis: quæ nimia consuetudine & amore peccandi quodammodo in*

in naturam conuertitur. Et S. Chrysost. 2. Cor. c. 4. *Magna est consuetudinis tyrannis, adeoq; magna, vt perinde cogat ac natura.* Consuetudo enim ligat hominem, & quasi vinculis constringit ad id, cui consueuit, iterandum & prosequendum, adeoque videtur verti in naturam. Vnde Isaias c. 5. 18. *Væ,* ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.* Et S. August. id ipsum expertus lib. 8. Confess. c. 5. *Ligatus eram,* inquit, *non ferro alieno, sed mea ferrea volũtate. Velle meum tenebat inimicus & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me; quippe ex voluntate peruersa facta est libido; & dum seruitur libidini facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Vide S. Bernardum serm. de septem Spiritus sancti donis.

Idem S. August. in Enchirid. c. 80. *Peccata,* inquit, *quamuis magna & horrenda cùm in consuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse creduntur, vsque* B *adeò, vt non solùm non occultanda, verùm etiam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Et S. Gregor. 4. Moral. c. 18. *Quot vicibus prauæ frequentationis homo astringitur, tot quasi vinculis ad mentem ligatur.*

Peccatum est summa stultitia, cur?

ET STVLTORVM INFINITVS EST NVMERVS] *τὸ &* Hebræis sæpè est causale, idemque valet quòd *nam, quia.* Dat ergo causam cur peruersi difficilè corrigantur, quia scilicet stulti sunt: Idque primò, quia peccant, peccatum enim est summa stultitia, quia sensum rationi, cupiditatem virtuti, præponit creaturam creator, id est obolum millioni, granum segeti, guttam mari, globulum terræ toti cælo. Quid stultiùs? Secundò, quia peccata iterando, eorum habitum ac quasi necessitatem sibi inducunt. Tertiò, quia in iis obstinatè perseuerant, eaque sensim lau- C dant, nec peccata æstimant, sed virtutes. Quartò, quia corrigi se non sinunt, sed recta docentes & monentes spernunt & rident. Hinc à Salomone stultitia hæc moralis vocatur egestas cordis, & stulti vocantur indigentes corde, id est priuati mente, hoc est recto rationis mentisque vsu, putà destituti vera prudentia sanoque mentis iudicio, vt patet Prouerb. 10. 13. & 21. Sic Roboam ab Eccles. c. 47. 28. vocatur gentis stultitia, & imminutus à prudentia.

Aliter R. Haccados apud Galatin. qui vertens ex Hebræo: *Egestas hominum non potest numerari,* sic explicat: Plurimi hominum sunt pauperes, qui non sunt experti opum deliciarumque varietatem; vnde putant illas ingens esse bonum, æstimantque se felices si eas adipisci queant; sed D errant, quia peruersè iudicant de rebus sibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac cæci de coloribus. Quare illis non est fides adhibenda, sed mihi Salomoni, qui sum ditissimus, omnemque rerum humanarum abundantiam habui, ac omnia expertus & scrutatus in iis nullam felicitatem, sed meram vanitatem deprehendi. Verùm hic sensus languet & friget.

Moral. hîc disce primò, prudentiam & virtutem hominem efficere sapientem, imprudentiam verò & cupiditatem eum efficere insipientem & stultum, vti passim hîc & in Prouerbiis vtrumque vocat Salomon, & hisce nominibus discriminat. causas ibidem recensui. Idem per vmbram videre, imò à Salomone didicêre

A Philosophi, vt patet ex Socrate & Platone passim in dialogis, atque ex Aristotele lib. 3. & 9. Ethic. Verè Dion. orat. 20. ita definit: *Stultus est, qui non est animi sui dominus: circumuoluitur enim, trahiturq; facilè à leui quacumque occasione & colloquio.* Et Seneca epist. 9. docet, *Sapientem seipso contentum nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contrà stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget.* Idem epist. 15. *Quam vitam,* inquit, *dici existimas stultam? nostram: quos cæca cupiditas in nocitura, arte numquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset; qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere; quàm magnificum plenum esse, nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.*

Concupiscentia sunt stultitia.

Secundò, hinc disce concupiscentiam esse meram magnamque stultitiam; vitiosos enim B sui asseclas facit stultos. Id patet in ira, quæ hominem ratione priuat, facitque furere instar insani. In libidine, quæ sapienter dementat, vti dementauit Salomonem, Sampsonem, Dauidem: amor enim est cæcus & amens, ideoque amantes facit amentes, vti cernimus meretrices & puellas amore iuuenis alicuius captas, rationem cum iudicio perdere, ac velut mentis impotes, & amore amentes. In superbia, quæ superbos instar, vt putent se omnibus esse sapientiores, ditiores, potentiores, etiam si sint insipientissimi, pauperrimi & vilissimi. Nónne stulta est vox illa regis Babylonis, velut noui luciferi: *In cælum conscendam super astra Dei, & exaltabo solium meum, sedebo in montes testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem, nubium, similis ero Altissimo?* Isaiæ 14. v. 13. Et illa C Pharaonis: *Meus est fluuius* (Nilus fœcundans Ægyptum) *& ego feci memetipsum.* Ezechiel. 2. Sic in auaritia, acedia, gula, inuidia, cæterisque vitiis, atque in ipsis auaris, gulosis, acedis, inuidis, &c. multa dictamina, æquè ac opera stulta, stolidaque reperies, vt si sincerè iudices dicere debeas, illos videri mente captos, fatuos, deliros.

Tertiò, hinc collige non esse sequendam multitudinem; hæc enim est stultorum, sed paucitatem; hæc enim est sapientum: *Stultorum,* inquit, *infinitus est numerus: infinitus,* id est maximus & quasi innumerabilis, vt habent Hebr. Rursum, *infinitus* syncategorematicè, quia assiduè singulis annis, imò diebus oriuntur & succedunt noui stulti, talesque succedent sem- D per, quamdiu durabit hæc in mundo hominum vita.

Hoc est quod veteri adagio dicitur: *Loquendum vt multi, sapiendum vt pauci.* Vulgus enim sæpè de rebus, præsertim agendis sinistrè iudicat, erronea habet dictamina, animos depressos, & in terrena demersos; vitiis & scandalis abundat, sapientiæ & veræ virtutis expers est, vti multis patrum gnomis & exemplis ostendi Numer. cap. 11. v. 4. & cap. 20. v. 3. Hac de causa viri sapientes, quales fuere olim Essæi, Ascetæ & Anachoretæ, turbas, vrbesque fugerunt, & in solitudine cum paucis Sanctis, imò cum Deo & Angelis conuersati sunt. Hinc S. Antonius dictitabat, *aquam piscibus alimento esse, solitudinem autem monachis afferre ornamentum, atque pisces quidem cùm terram attingunt vitam amittere, monachos*

Sapienti turba vitanda.

Gnomæ.

autem cùm vrbes adeunt, grauitatem monasticam deperdere. Ita refert Sozomen. lib. 1. Histor. c. 13. viderunt id per vmbram Philosophi, è quibus Seneca lib. de Vita beata c. 2. *Cùm de beata Vita agitur*, inquit, *non est quod mihi illud discessionum more respondeat. Hæc pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum, & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit.* A

Idem Epist. 7. *Quid*, inquit, *tibi vitandum præcipuè existimem quæris? turbam. Nondum illi te tutò commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores, quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod cōposui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque adeo affecit,* B *vt numquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo inficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commodat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est.* Et pluribus interiectis: *Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset, adeo nemo nostrûm; qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum luxuriæ aut auaritiæ multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat, malignus comes quamuis candido & simplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus. Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrùm autem deuitandum est, ne vel similis malis fias, quia multi sunt, neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores.* Exemplis idipsum denique confirmat. *Democritus ait, vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus, cùm vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc inquit ego non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. ista mi Lucili condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem ex plurium assensione venientem. Multi se laudant. Ecquid habes cùm placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectent.* Ac rursum Epist. 8. seipsum in exemplum statuens: *Secessi*, inquit, *non tantùm ab hominibus, sed etiam à rebus; & primùm à rebus meis. Posterorum negotium ago. Illis aliqua quæ possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones velut medicamentorum vtilium compositiones litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus.* C D

VERS. 16 LOCVTVS SVM IN CORDE MEO (Aquila & Symmach. *cùm mente mea.* Chald. *In cogitatione cordis mei dicens:*) ECCE MAGNVS EFFECTVS SVM, ET PRÆCESSI OMNES SAPIENTIA, QVI FVERVNT ANTE ME IN IERVSALEM, ET MENS MEA CONTEMPLATA EST MVLTA SAPIENTER] Hebr. *Et cor meum vidit multam sapientiam & scientiam.* Sic & Septuag. Chald. Syrus, Arabic. & ceteri. Tigurini: *Subduxi autem rationē eiusmodi apud animum meum; Ecce ego res magnas perfeci, & auxi sapientiam præ omnibus*, &c.

Hucusque Ecclesiastes probauit suum thema, nimirum omnes res mundi esse vanitates per rationes genericas & vniuersales, nunc idem probat per rationes specificas & particulares. Quare à toto rerum genere descendit ad singulas rerum species, in iisque vanitatem demonstrat. Est ergo hic inductio, qua singularum rerum vanitatem probat, indeque inducit & colligit omnia sub sole esse vana, nec quicquam ex eis posse animum hominis satiare & beare. Incipit autem à sapientia, tum quia illa ceteris rebus dignitate eminet, ac plus veritatis minusque vanitatis videtur habere; tum quia Philosophi totum studium, omnemque suum decus posuere in sapientia. Vnde Seneca de Breuitate vitæ: *Sine sapientiæ studio*, ait, *nulla potest esse vera & solida animi beatitudo:* tum denique & potissimè, quia Salomon sapientiæ fuit studiosissimus, eamque à Deo præ rebus omnibus postulauit & impetrauit, atque per eam omnium hominum occupationes, studia, & curas studiosè contemplatus est, vt ipse ait v. 13. in eaque contemplatione animum suum pascebat & oblectabat: quare in ea videbatur sibi esse magnus sapiens & beatus. Verùm super illam ipsam hîc se suamque considerationem reflectens, inuenit in illa quoque inesse vanitatem magnamque afflictionem spiritus. Ait ergo,

LOCVTVS SVM IN CORDE MEO] Primò, sensus est, q. d. Peruersorum & stultorum turbam, de qua v. præcedenti, deuitans secessi in cordis arcanum, ibique cum sapientia ipsa conuersatus, per eam omnia sapienter lustraui, consideraui, & expendi. *Loqui aliquis dicitur in corde suo*, ait Olympiod. *cùm mentem ad cogitandum applicat, secum disputat & ratiocinatur.*

Secundò, loqui in corde notat magnam cordis, id est, mentis attentionem ad id quod homo sibi loquitur, & cogitat, qualem habent cogitabundi, tristes & melancholici. Tertiò, notat affectum & pathos, nimirum ingentem vel lætitiam & plausum, vel mœstitiam & molestiam. Vtraque hîc notatur in Salomone, q. d. Locutus sum in corde, mihi secretò gaudens & applaudens de sapientia tanta mihi cælitus infusa; sed dum per eam vana & molesta hominum studia inspicio, mihi molestiam mentisque afflictionem inflixi, vti mox pleniùs ostendam. Sic Anna amaro corde & flens largiter, & attentè orans loquebatur in corde suo, *quia ex multitudine doloris & mœroris mei locuta sum*, ait ipsa ad Heli 1. Reg. 1. v. 13. & 16.

ECCE MAGNVS EFFECTVS SVM] Magnus opulentia, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus & fabrica templi, magnus sapientia, magnus in mensis & ferculis, magnus comitatu & pompa equorum, curruum, famulorum & militum, magnus fama & gloria: fuit enim Salomon regum omnium sapientissimus, opulentissimus, potentissimus, deliciosissimus, magnificentissimus, famosissimus, gloriosissimus, vt patet 3. Reg. 10. & 11. Vnde vocatus fuit *rex magnus & rex regū*, teste Eusebl. 9. de Præpar. c. vlt. Hugo vterque Card. & Victor. putant hæc dici à Salomone in iactātia, & vana sui complacentia. Melius alij censent hæc ab eo dici

dici ex animi candore,& gratitudine erga Deũ. A
Vnde non ait:Ego magnum me feci,ſed *magnus effectus ſum*,ſcilicet à Deo. Legit Interpres cum Septuag. הוּגְדַּלְתִּי *hogdalti* in *hophal* paſſiuè,id eſt magnificaturus ſum:iam legunt הִגְדַּלְתִּי *higdalti* in *hiphil* actiuè, id eſt *magnificaui*, ſcilicet meipſum, vel potiùs ſapientiam meam, vt ſequitur. Vnde Chald.vertit: *Ego auxi & addidi ſapientiam ſuper omnes ſapientes,qui ante me fuerunt* (alij *præfuerunt*) *in Ieruſalem*. Alij: *Ego magnificaui & auxi ſapientiam,*&c. Alij: *Præceſſi prudentiâ,& omnibus ſapientibus præcellui*. Vatabl. *Ego res magnas perfeci.*

Ac præcessi omnes sapientia qui ante me fuerunt in Ierusalem] Hebr. *ſuper Ieruſalem*,id eſt,qui præfuerunt Hieroſolymæ & Iudææ vel vt reges, ſicut Dauid & Saul; vel vt iudices & principes,vt Othoniel,Gedeon,Sampſon, Iepte, Heli, &c. vel vt Doctores & legiſ- B
periti,vel vt ſacerdotes & Pontifices:quare dum eos ſapientia antecellui, ceteros omnes mundi reges & philoſophos eadem ſuperaui; quia Iudæi, præſertim legiſperiti & Pontifices philoſophis omnibus fuere ſapientiores. Vnde 3.Reg. 3.12. Salomon audit à Deo: *Dedi tibi cor ſapiens vt nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit*: fuit ergo Salomon à toto genere ſapientior Adamo, Abrahamo, Moyſe, Ioſepho, Dauide, ceteriſque Patriarchis & Prophetis, etſi id hoc loco neget S.Hieron. Eſto in certo genere,v.g.in Prophetia ſuperatus ſit à Prophetis, in Pſalmodia & ſanctitate à Dauide. Et mox cetera addens Deus: *Dedi tibi*, inquit, *diuitias & gloriam, vt nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retro diebus*. Pro *proceſſi ſapientia*, Hebr.eſt, *addidi ſapientiam*, q.d.Sapientiam mihi cælitus C
inditam valdè adauxi per experientiam,& quotidianam rerum ſpeculationem. Ita Olympiod. Vnde Symmach.vertit: *Superexcedebam ſapientia.* Quàm ampla fuerit ſapientia Salomonis,ipſemet fusè explicat Sapient. cap.7.v.17.& ſeq. Vide Sixtum Senenſem verbo Salomon,& Pinedam lib.3.de Rebus Salomonis.

Et mens mea contemplata est, multa sapienter, et didici] *Contemplata eſt*, per ſpeculationem & meditationem: *didici*, per experientiam. Hinc Origenes Procem.in Cant. docet ſapientes Græcorum ſuam Philoſophiam hauſiſſe à Salomone: illo enim fuere poſteriores,teſte Clemente lib.5. Stromat.Scientia enim naturali, putà rerum Phyſicarum, Ethicarum, Oeconomicarum & Politicarum Salomon omnes homines ſuperauit: in ſupernaturali & di- D
uina ſuperatus fuit à Moſe, Prophetis & Apoſtolis.

Vers.17 Dediqve cor mevm vt scirem prvdentiam, atqve doctrinam, erroresqve, et stvltitiam; et agnovi qvod in his qvoqve esset labor et afflictio spiritvs] Syrus, *Perturbatio ſpiritus*. Septuag. *electio vel præſumptio ſpiritus*. Alij, *irritamentum ſpiritus*. Aquila, *Paſtio venti*. Vide dicta v.14. Alienum eſt illud Caiet. *Traditur hic*, ait, *fructus ſcientiæ quòd ipſum ſtudium ſciendi eſt fractio ſpiritus, vel ratio præcipua frangendi ſpiritum. Ignorantes enim ſuos proſequuntur ſpiritus,ſuis aguntur impulſibus.* Hoc enim eſt veritas non vanitas,vtilitas non noxa & vilitas,ſancta ſtabilitas non rixoſa leuitas; cùm ex aduerſo vanitatem & noxam ſciendi hic aſtruat Salomon.

Pro *errores* Hebr.eſt הוֹלֵלוֹת *holelot*,quod Septuag. vertunt *parabolas*. Syrus & Arabicus, *prouerbia*. Noſter & Aquila, *errores*. Theodotion, *prolapſiones*. Caiet. *tricas*, ſiue intricationes operum & negotiorum, quibus multi ſe intricant, adeò vt ſe extricare nequeant. Alij, *inſanias*. Arias, *nugas*. Fonteius, *furores*. Viuianus, *arrogantiam*. Thuanus, *Inſanos pectoris æſtus*. Chald. *Et dedi cor meum vt ſcirem ſapientiam & ſtultitiam regni,& ſcientiam & intellectũ probaui, & cognoui quod etiam hoc eſt contritio ſpiritus viro qui diligenter laborat vt inueniat ea.*

Pro *ſtultitiam* Hebr.eſt שִׂכְלוּת *ſichlut*,quod ſi per *Samech* ſcribas ſignificat ſtultitiam, ſin per *ſin* (quod idem valet quod *Samech*) ſignificat pru- B
dentiam & intellectum, vt vertunt Septuag. & Chald. nimirum vani rerum mundi amatores, dum in iis conquirendis ſe putant ſapientes, coram Deo ſtulti fiunt & delirant. Nam vt ait S.Paulus: *Sapientia huius mundi ſtultitia eſt apud Deum*. 1.Corinth.3.19.

Eo qvod in mvlta sapientia mvlta sit indignatio: et qvi addit scintiam, addit et laborem] Vers.28
Ita legunt Codices Romæ emendati. Alij ex Hebræo legunt, *& dolorem*: vtrumque verum,& eodem res redit: quia omnis labor eſt dolor, & omnis dolor eſt labor. Aquila vertit: *Et tormentum*. Septuag. Hebr. מַכְאוֹב *macob*, vertunt *flagella*, Pſal.31.10. Tigur. vertit: *Qui auget ſcientiam, ſimul auget quod eum cruciet.*

Pro *indignatio* Hebr. eſt כַּעַס *caas*,id eſt ira,in- C
dignatio, Syrus, *furor*. Septuag. *cognitio* Arabicus, *Nam in multitudine ſapientiæ multiplicatur doctrina,& quod augetur doctrina augetur dolore.* Chald. accipit hæc de ira Dei: *Quoniam vir*, inquit, *qui multiplicat ſcientiam cùm peccauerit, ſi non conuertitur ad pœnitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini; & qui addit ſcientiam & moritur in iuuentute ſua, addit dolorem proximis ſuis.* Coſtus verò ſic vltima ex Chald.vertit: *Conflat in ſe inuidiam & iram Domini,à quo ille ſcientia auctus fuerat: quod ſi ineunte ætate moriatur, ſecum ipſe inteſtinam animi moleſtiam adauget.* Auctor Catenæ Græcæ: *Qui profundiorum*, ait, *cauſas inquirit, nec inuenit, hic addit laborem. Hoc minimè illis euenit, qui perfunctoriè ſtudent.*

Repetendo exaggerat Eccleſiaſtes, & inculcat ſuum ſtudium in veſtiganda ſapientia & D
ſcientia, vt oſtendat ſe vtramque penitus inſpexiſſe,& in vtraque deprehendiſſe vanitatem & afflictionem. Pro *prudentiam & doctrinam*, Hebr.eſt *ſapientiam & ſcientiam*. Sapientia,ait S. Auguſt.& Theologi, eſt cognitio rerum altiſſimarum, putà diuinarum & cæleſtium: ſcientia verò naturalium & humanarum,præſertim circa mores & res agendas. Sapientiæ opponit errores,id eſt falſas antiquorum ſiue Philoſophorum, ſiue hæreticorum opiniones, ait R. Haccados,quales ſunt hæreſes de Deo Deique prouidentia,omnipotentia,omniſcientia,&c. Scientiæ opponit ſtultitiam, qua ſtultè quis iudicat de rebus agendis,& ſtultè operatur,dum vitium præ virtute, imò pro virtute ſectatur. Rurſum ſapientia accipi poteſt practica, pro prudentia ſuper-

supernaturali, ad ritè cognoscendum, colendum, amandum Deum per virtutes Theologicas: A scientia verò pro prudentia naturali ad honestè viuendum, per virtutes morales, quibus quis fit fortis, temperans, castus, iustus, &c. Vice versa per errores accipias superstitiones, idololatriam, falsosque numinum cultus, vero Dei cultui oppositos: per stultitiam verò imprudentiam, & incontinentiam viuendi: per gulam, luxuriam, fraudem, furtum, &c. Salomon enim passim in Prouerbiis, Ecclesiaste, & sapientia; per sapientiam & scientiam non tam speculatiuam, quàm practicam intelligit, putà Ethicam, quæ mores ad Deum ritè colendum, & ad se, æquè ac proximum legitimè amandum, iuxta normam rectæ rationis & legis diuinæ conformat: atque hanc maximè spectauit & sectatus est Salomon, vt eamdem alios doceret, vti hisce libris facit. Sensus ergo est, q.d. Summo studio incubui, vt per- B uestigarem sapientiam & scientiam, tum speculatiuam, tum potiùs practicam, eamque secernerem ab erroribus & stultitia, hoc est, vt virtutes tum Deum, tum hominem & proximum spectantes, à vitiis illi aduersis secernerem & distinguerem; vt hac ratione viam ad veram animi felicitatem vestigarem, sciremque quid in hac vita hominem beare & felicem efficere posset. Verùm post longum studium & examen, inueni in his quoque suam inesse vanitatem & afflictionem spiritus; quia *in multa sapientia multa inest indignatio & qui addit scientiam, addit dolorem*. Scientiæ enim & studio affecla est labor & dolor: quare qui addit scientiam, addit & dolorem; tum quia quamdiu durat scientia, durat & labor; tum quia crescente studio crescit pariter capitis C corporisque totius, deficientibus spiritibus vitalibus defatigatio, labor & dolor.

Inscientia est indignatio. Quæres, quomodo in multa sapientia sit multa indignatio, atque in scientia dolor? nam vt docet D. Thom. 1.2.q.17.art.1. *In contemplatione veritatis, maxima delectatio consistit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, & ideo contemplatio mitigat tristitiam vel dolorem: & tantò magis, quantò perfectius aliquis est amator sapientiæ: & ideo homines ex contemplatione diuina, & futura beatitudinis in tribulationibus gaudent, secundùm illud Iacob 1. Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis*, &c. Hæc S. Thomas.

Respondet Chald. per indignationem accipiendam esse iram & vindictam Dei, q.d. Deus D indignatur sapientibus, qui cùm sciant quid agere debeant, id tamen non agunt; sed peruersè viuunt, nec agunt pœnitentiam. Sic & R. Salomon, ac ex parte S. Hieron. Olympiod. Albinus, licèt magis in aliam sententiam deuergant. Rursum alij accipiunt indignationem, id est iram & inuidiam æmulorũ, qui sapientibus sapientiam, famam & honorem inuident, q.d. Cùm quis studendo euadit sapiens & eruditus, concitat sibi aliorum inuidiam, qui ægrè ferunt illum sibi in doctrina & fama anteponi; quare illius sapientiæ & famæ detrahunt, eamque deprimunt. Hinc illud c.7.8. *Calumnia conturbat sapientem*.

Verùm meliùs alij accipiunt indignationem ipsius sapientis, & dolorem scientis.

Primò. Primò ergo: *In multa sapientia est multa indignatio & dolor*, ait D. Thom. loco citato ad 1. *Vel propter difficultatem & defectum inueniendæ veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa quæ voluntati contrariantur, & sic ex parte rerũ cognitarum scientia dolorem causat; ex parte autem contemplationis veritatis, delectationem*. Studium enim sapientiæ auocat mentem ab omnibus sensuum voluptatibus, totamque ad contemplationem colligit & cogit. Hinc studiosi & speculatiui speculando consumunt optimos spiritus, & calorem naturalem à stomacho in cerebrum ad speculandum euocant: quo fit vt stomachus calore destitutus cibos concoquere nequeat: sed indigestos cibos, crudosque eorum succos ad hepar & membra transmittat: ex quibus gignuntur catharri, flatus, febres, cacochymia, hemicrania, aliique plures morbi, ac subinde hectica & phthysis, aut hydrops ex abundantia pituitæ, atque hæc est causa, cur literati plerique laborent stomacho, vti laborauit S. Greg. S. Chrysost. S. Hier. S. Bern. &c. *Labores sunt scientiæ comites*, ait Nyssen. additque Salomonem non prius voluptatibus se dedisse *quàm gustata austeriori & seueriori vita, cùm se præstitisset, & a risu alienũ, grauemque, & constantem, per quæ à studiosis maximè comparatur disciplina sapientiæ*. sed huius seueritatis pertæsum, laxasse fræna voluptati & concupiscentiæ. Accedunt nocturnæ studiosorum vigiliæ & lucubrationes, abstinentia & ieiunia, lectio varia & multiplex, quæ cerebrum desiccant, accendunt & extenuant, vt illico in bilem concitetur.

Secundò, quia valdè studiosi & sapientes vel nascuntur, vel per studium & speculationem assiduum fiunt melancholici, morosi, tetrici, vti tradit Aristot. sect. 30. Problem. cap. 1. vbi docet summos sapientes & philosophos fuisse melancholicos, adeoque nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ extitisse (melancholia enim est quædam amentia.) Rursum ingeniosi propter spirituum multitudinem, feruorem, celeritatem, ait Pineda, accedente etiam sapientia, quæ ad deliberandũ de rebus non longo spatio indiget, concitati sunt & indignabundi, quod dicebat Arist. inueniri in iis, quibus *atra bilis permulta & calida*, & oppidò flatulẽta inest, qui fiunt *perciti & ingeniosi amasij, propensi ad omnem excandescentiam & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores*. Qua de re sapienter disserit Plato lib. 2. de Republ. & in Theæteto; *Admodum*, inquit, *difficile est reperire hominem ingeniosum simul & præ ceteris mansuetum: nam acuti sagacesque, memoriosi, ac dociles, vt plurimum in iracundiam impetusque, præcipites sunt: proruunt enim atque captantur quemadmodum sine retinaculis nauis, & furiosi potiùs quàm fortes existunt*. *Secundò.*

Tertiò, quia in scientiis innumeræ sunt tricæ, obscuritates, antilogiæ, difficultates, quæ hominem studiosum faciunt tetricum, morosum, iracundum, præsertim dũ videt se frustra laborare, nec veritatem assequi, dum videt tot sententias & opiniones inter se pugnantes, nec in eis cernit quid verum sit & certum, sed omnia dubia & implexa. Rursum dum quo plura cognoscit, eò plures nouas quæstiones & difficultates sibi incognitas exoriri aduertit, adeoque quò plura scit eò plura se ignorare perspicit: quæ res illi molestiam & bilem concitat. Insuper dum suæ sententiæ ab aliis contradici, eamque confutari videt, affligitur. Ita S. Hieron. Thaumaturgus, Albinus, *Tertiò.*

Albinus, Olympiod. Vatabl. Audi S. Hieronymum: *Sapiens dolet tam in abdito quàm in profundo latere sapientiam, nec ita se præbere mentibus vt lumen visui, sed per tormenta quædam & intolerandum laborem, iugi meditatione & studio prouenire.* Videas ergo sapientes inter ipsas vigilias & lucubrationes veluti excandescere atque indignari, aduersus eas ipsarum rerum cognoscendarum difficultates, quas vel consequi, vel superare non possint, & quod in longiori conflictatione & lucta euenire solet, iam desperent de victoria, iam iterùm aggrediantur & pugnent, nunc fessi & lassi subsistant desideantque parumper, nunc iterùm assurgant & cum rerum difficillimarum cognitione luctam instaurent. Ita Pineda. Doctorum ergo magna licet rerum cognitio, tamen non tam est plena scientia, quàm docta ignorantia. B Doctores enim quò magis procedendo inuestigant rerum notitiam, eò magis se deprehendunt doctè ignorantes, vel ignoranter doctos, quia vix vllas rerum naturas clarè perspicere possunt, sed tantùm earum accidentia, quæ sensibus patent.

Hominum scientia est docta ignorantia.

Quartò.

Quartò, quia scientia inflat facitque hominem tumidum & superbū: superbi autem proni sunt ad iracundiam, præsertim dum vident sibi vel à rationibus, vel ab hominibus obsisti & contradici, aut obices suæ prætensioni opponi, vt non possint sententiarum suarum firmam assertionem aut præmia, quæ per eam præsumpserant, consequi. Rursum sapiens videtur mereri honorem & eminentiam, quare dum à minùs sapientibus vel æmulis despicitur, ridetur, arguitur, censet sibi grauem fieri iniuriam, ideoque dolet, fit impatiens & irascitur. Vide Platonem C in Theæteto. Ita vterque Hugo Card. & Victor. Lyran. Caiet. & alij. Sic videmus viros valde doctos procliues esse ad iram, impatientiam, & anxietatem, leuique verbo ad eam concitari.

Quintò.

Quintò, indignatur sapiens sibi, dum videt suam cæcitatem & infirmitatem ad perscrutandum tot tantasque rerum abditarum veritates, etiam ethicas & practicas, dumque longè maiorem difficultatem sentit ad eas opere explendum. Vnde S. Hieron. & Olympiod. *Quantò magis, inquiunt, qui sapientiam fuerit consecutus, tantò plus indignatur, quòd subiaceat vitiis, & procul sit à virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet super delictis suis, cum sciat cui plus traditur plus exigi ab eo, & potentes potenter tormenta passuros.* Addit Hugo ex scientiæ acquisitione notitiam nobilitatis animæ suæ, vnde indignetur in inferioribus occupari, quæ sunt D ea minus digna. Ad hæc fastidium vitiosum nonnullorum super nobilissimo studio sacrarum litterarum, sicut olim nauseabant Hebræi super diuino cibo. Rursum honestam nauseam atque abominationem ad fœdas voluptates, ob gustatum suauem spiritualium rerum saporem. Postremò, iram cum indignatione in seipsum, in dæmonem, in vitia, in ea omnia quæ nos prouocant ad peccandum, si multa adsit sapientia, hoc est rerum diuinarum cognitio, beneque viuendi peritia multa. Idem iudicium de indignatione & iusto dolore, quem sentimus aduersus aliena peccata. *Si ego contristo vos*, dixit Apostolus, *& quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me?* 2. Corinth. 2. 2. Ita Lorinus.

A Rursum sapiens irascitur discipulis & aliis, quos videt sapientiæ & prudentiæ expertes, ac sæpè incapaces disciplinæ & incorrigibiles. Videt enim maiorem hominum partem vitiosam, concupiscentiæ & vitiis suis indulgentem, aspernari sana sapientiæ monita & virtutum præcepta, quæ res sapientem, præsertim rectorem & doctorem, qualis erat Salomon, valdè cruciat & affligit.

Sextò, S. Hieron. epist. 30. de Fabiola loquens, *Sextò.* dolorem ponit in cupidine sciendi: *Iesu bone, ait, quo illa feruore, quo studio intenta erat diuinis voluminibus?* &c. *Nec verò satiebatur audiendi cupidine, sed addens scientiam addebat dolorem, & quasi oleum flammæ adiiciens, maioris ardoris fomenta capiebat.* Accedit S. Greg. Nazian. qui in Apolog. sic explicat, q. d. Quantum voluptatis quis studendo haurit, ex eo quòd inuenit, tantum mœroris refert ex eo quòd assequi non potest; perinde ac sitiens qui ab aquis delibatis auellitur, hic enim aquam, quam putat se habere, manibus tenere non potest; aut perinde ac qui fulguris splendore illustratus, illico ab eo disparente deseritur.

Denique maximè & potissimè intendit hic Ecclesiastes significare studiū sapientiæ & scientiæ, tum speculatiuæ, tum practicè esse vanum, laboriosum & afflictum, dum in sola speculatione & cognitione rerum naturalium, & ethicarum, putà virtutum & vitiorum consistit, nec ad ipsam virtutum operationem & exercitationem transit, vt fiat practicè practicum. Virtus enim & vera sapientia ac scientia, quæ animæ dat quietem & satiem, non in arida speculatione, sed in honesta actione & operatione sita est; qua si careat vana est, & mera capitis fatigatio; quia suo fine & fructu, qui est actio vitaque honesta quæ ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod propriè spectat hic Salomon, scilicet nudam sapientiam, & scientiam, ethicam, non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solum timorem & amorem Dei studiumq; virtutum; cetera omnia esse vana. Vnde c. 12. 13. concludens ait: *Deum time & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo.* Addit Olympiod. homines non nasci sapientes, sed fieri studio & labore. Rursum adepta iam sapientia hominem stimulat & cruciat, vt id quod per sapientiam faciendum nouit, hoc opere exequatur, scilicet vt concupiscentiis suis resistat, vt arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem & spiritus afflictionem, instar Ezechielis, qui c. 3. v. 3. & 14. iussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen, & væ, eratq; in ore ipsius vt mel dulce, sed abiit postea amarus in indignatione spiritus sui: & instar S. Ioannis, qui Apoc. 10. v. 9. librum sumpsit in ore dulcem, vt mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est scientia, quæ initio delectat, sed postea dolorem, laboremque generat. Iam audi Olympiod. *Sapientiam & cognitionem non iam vanitatem esse dicit, sed spiritus electionem, monens nos nequaquam fati beneficio nasci, aut fieri homines sapientes, sed sapientiæ desiderio ac labore petitamq; à Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientiæ plus habere desiderat, addat inquit & studiosos labores. Aut etiam sic intellige: Qui adeptus scientiam cognitionemq; delinquit, longè ampliùs puniendus est: ideo qui addit cognitionem, addit & dolorem.*

Tropol. Hæc accipias de cognitione ſui: homo enim ſeipſum ſuaſque infirmitates ad contemplandum, & multò magis ad rectè operandum conſiderãs (quæ eſt vera ſapientia & ſcientia) tot & tantas videt, vt ingentem triſtitiam & iram contra ſeipſum concipiat, vti fusè explicat Auctor lib. de Anima & Spiritu apud S. Auguſt. tom. 3. cap. 49. *Qui apponit ſcientiam, apponit & dolorem: quia*, inquit, *quantò magis homo ſua mala intelligit, tantò amplius ſuſpirat & gemit: meditatio ſiquidem parit ſcientiam, ſcientia compunctionem, compunctio deuotionem, deuotio perficit orationem*; quæ deinde multis proſequitur. Et S. Gregor. 28. Moral. cap. 24. *Qui apponit ſcientiam, apponit & dolorem: quia quantò plus homo cœperit ſcire quid perdidit, tantò plus lugere incipit corruptionis ſuæ ſententiam, quam inuenit. Conſiderat namque vnde, quò lapſus eſt: quòd à paradiſi gaudiis ad ærumnas vitæ præſentis; ab Angelorum ſocietatibus venit ad curas neceſſitatum. Penſat in quot iam periculis iacet, qui priùs ſine periculo ſtare contempſit; luget exilium quod damnatus patitur, & ſuſpirat ad cæleſtis gloriæ ſtatum, quo perfrui ſecurus poſſet, ſi peccare noluiſſet.*

Tu ergo, ô ſtudioſe, ô religioſe, ô magiſter, ô doctor, qui in arida ſpeculatione annos perplures impendiſti, vitam conſumpſiſti, vires exhauſiſti; expende quæſo, quàm ſis à vera ſapientia alienus: ſi notitiæ rerum humanarum & diuinarum minimè virtutem iungis, & rationem diſputandi ſciens, viam humilitatis & perfectæ charitatis ignoras. Nam ſi vera ſapientia (vt dixit Lactantius) non poteſt cuiquam ſine ſcicentia & virtute contingere, quomodo te ſapientem appellabo, quem ſcientia inflans, dementatum tenet, & charitas ædificans in ſui contubernium non retinet. Si ſapientia (vt ait Nazian.) ad Dei amorem non ſubuehit, & ex ſeruis iam amicos ac filios efficit, quanam ratione te ſapientem exiſtimabo, quem verus Dei amor ſeruum non nouit, & Chriſtus nec amicum nec filium agnoſcit.

Lan-franci conuerſio.

Alia igitur via ad veram ſapientiam quæ te beet, incedendum eſt, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, &c. vti fecit reſipiſcens Doctor Lan-francus, Berengarij Hereſiarchæ Antagoniſta & debellator, qui in Alpibus à prædonibus captus & indignè exagitatus, cùm hanc iniuriam impatientiùs tuliſſet, in ſe reuerſus ſuamq; inſipientiam accuſans & puniens, tradidit ſe vitæ monaſticæ in cœnobio Beccenſi, vt veram ſapientiam, putà patientiam diſceret, vbi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus eſt Prior, mox Abbas, tandem Archiepiſcopus Cantuarienſis, ac ſucceſſorem reliquit ſuum diſcipulum S. Anſelmum ſub annum Domini 1060. Ita Trithemius tract. de Viris illuſt. ordinis S. Benedicti c. 99.

Anagog. S. Auguſt. lib 4. de Trinit. c. 1. docet ſcientiam infirmitatis ſuæ addere dolorem peregrinationis ſuæ, idque ex deſiderio patriæ cæleſtis & conditoris ſui: *Præpoſuit*, ait, *ſcientiam ſcientiæ, præpoſuit ſcire infirmitatem ſuam magis quàm ſcire mundi mœnia, fundamenta terrarum & faſtigia cælorum: & hanc apponendo ſcientiam appoſuit dolorem, dolorem peregrinationis ſuæ ex deſiderio patriæ ſuæ, & conditoris eius beati Dei ſui. In hoc genere hominum, in familia Chriſti tui Domine Deus meus, ſi inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo reſpondere hominibus, qui non eſuriunt & ſitiunt iuſtitiã, ſed ſatiati ſunt & abundant: ſatiauit autem illos phantaſma eorum, non veritas tua, quam repellendo reſiliunt & in ſuam vanitatem cadunt. Ego certè ſentio quàm multa figmenta pariat cor humanum. Et quid eſt cor meum, niſi cor humanum?*

Et S. Gregor. in Ezech. l. 1. hom. 10. *Mentem*, ait, *quam Spiritus ſanctus replet, in amaritudinem temporalium & delectationem æternorum commouet*. &c. *rixatur ſecum de his quæ malè egiſſe ſe recolit, & ſibimetipſi diſplicet, cùm ei illi placere iam cœperit, qui omnia creauit. Supernis inhiat, terrena iam omnia per mentis deſpectum calcat.* Et paulò poſt: *Dedignatur itaq; ſubiacere temporibus, & ardenter ſuſpirat æternis. Vnde rectè quoque per Salomonom dicitur: eò quòd in multa ſapientia multa ſit indignatio, & qui apponit ſcientiam apponit dolorem. Cæleſtia etenim cognoſcẽtes, terrenis animum ſubdere dedignamur. Et dum plus ſapere incipimus de his quæ malè egimus: nobis ipſis iraſcimur, & fit in multa ſapientia multa indignatio: quia quantò plus proficimus in cognitione, tantò nobis indignamur amplius de peruerſo opere. Atque cũ ſcientia dolor creſcit; quia quantò magis æterna cognoſcimus, tantò magis eſſe nos in huius exilij miſeria dolemus, vel ſicut in tranſlatione alia dicitur. Et qui addit ſcientiam, addit dolorem. Quò enim ſcire incipimus quæ ſint cæleſtia gaudia, eò magis vt errorum noſtrorum laqueos poſſimus euadere, flendo laboramus. In multa ergo ſapientia multa eſt indignatio: quia ſi æterna iam ſapimus, concupiſcere temporalia dedignamur. Si æterna iam ſapimus, noſmetipſos deſpicimus egiſſe hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore ſeparare? Reprehendit ſemetipſum conſcientia, accuſat quod egit, damnat per pœnitentiam quod accuſat, fit rixa in animo, parturiens pacem cum Deo.* Igitur qui apponit ſcientiam, ſcilicet ſupernorum, apponit dolorem, ſcilicet imorum & terrenorum: nam vt ait S. Iſidorus lib. 3. ſent. cap. 20. *Quantum quiſque potuerit ſuperna ſcire quæ appetat, tantum de infimis quibus inhæret, acrius dolere debet.*

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ecclesiastes fugiens laborem, quem senserat in studio sapientiæ, dat sese deliciis & voluptatibus, at in his quoque videns vanitatem rursum v. 12. applicat se sapientiæ, iterumq; in ea vanitatem experitur. Denique v. 18. perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulant futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorant.

1. DIxi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis, & fruar bonis. Et vidi quòd
hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputaui errorem: & gaudio dixi:
Quid frustra deciperis? 3. Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam,
vt animum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem
quid esset vtile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ
suæ. 4. Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos, & plantaui vineas. 5. Feci
hortos, & pomaria, & conseui ea cuncti generis arboribus. 6. Et extrui mihi pisci-
nas aquarum, vt irrigarem siluam lignorum germinantium. 7. Possedi seruos &
ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, & magnos ouium greges,
vltra omnes qui fuerunt ante me in Ierusalem. 8. Coaceruaui mihi argentum, &
aurum, & substantias regum, ac prouinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices,
& delicias filiorum hominum, scyphos, & vrceos in ministerio ad vina fundenda.
9. Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem: sapientia
quoque perseuerauit mecum. 10. Et omnia, quæ desiderauerunt oculi mei non
negaui eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret
se in his, quæ præparaueram: & hanc ratus sum partē meam, si vterer labore meo.
11. Cumque me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ ad la-
bores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem ani-
mi, & nihil permanere sub sole. 12. Transiui ad contemplandam sapientiam, er-
roresque & stultitiam (quid est, inquā, homo, vt sequi possit regem factorē suum:)
13. Et vidi quod tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à te-
nebris. 14. Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat, & didici
quòd vnus vtriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si vnus & stulti &
meus occasus erit, quid mihi prodest quòd maiorem sapientiæ dedi operam? Lo-
cutusque cum mente mea, animaduerti quòd hoc quoque esset vanitas. 16. Non
enim erit memoria sapientis similiter vt stulti in perpetuum, & futura tempora
obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter vt indoctus. Et idcir-
co tæduit me vitæ meæ, videntem mala vniuersa esse sub sole, & cuncta vanita-
tem & afflictionem spiritus. 18. Rursus detestatus sum omnem industriam meam,
qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus heredem post me. 19. Quem igno-
ro, vtrùm sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus
desudaui & solicitus fui: & est quidquam tam vanum? 20. Vnde cessaui, renuntia-
uitque cor meum vltrà laborare sub sole. 21. Nam cùm alius laboret in sapientia,
& doctrina, & solicitudine, homini otioso quæsita dimittit: & hoc ergo, vanitas, &
magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de vniuerso labore suo, & affli-
ctione spiritus, qua sub sole cruciatus est? 23. Cuncti dies eius doloribus & ærum-
nis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: & hoc nónne vanitas est?
24. Nónne melius comedere & bibere, & ostendere animæ suæ bona de labori-
bus suis? & hoc de manu Dei est. 25. Quis ita deuorabit & deliciis affluet vt ego.
26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam, & læti-
tiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam superfluam, vt addat, & con-
greget, & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa solicitudo mētis.

VERS. 1. DIXI EGO IN CORDE MEO (ex Hebr. vertas *cordi meo.* Ita Syrus) VADAM ET AFFLVAM DELICIIS, ET FRVAR BONIS: ET VIDI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS.]

Pro *affluam deliciis:* Hebr. est אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה, *anassecha besimcha*, quod dupliciter verti potest; A primò, *tentabo te in gaudio*, vt *anassecha* deriuetur ex נַסָּה *nasa*, id est *tentauit*, cui annectitur pronomen affixum כָה *cha*, id est *te*. Ita Septuag. Secundò, *miscebo gaudium*, vel *miscebo in gaudio*, scilicet vina: vel potius *effundam in gaudio*, scilicet cor meum, vt *anassecha* deriuetur à נָסַךְ *nasach*, id est miscuit, fudit, effudit, libauit, cui de

more

more anneɛ̃tatur in futuro *He* paragogicum. Hoc ſecutus Noſter vertit: *affluam deliciis*, putà, vina, ſympoſia & conuiuia frequentabo, quæ homines animales ſumma æſtimant gaudia. Vnde Tigur. vertit: *Lætus indulgebo poculis.* Sed eodem redit vterque ſenſus. Salomon enim alloquitur ſeipſum, cordiq́ue ſuo dicit: *tentabo te in gaudio*, id eſt ô anime mi, qui in veſtigatione ſapientiæ afflictionem inueniſti, probabo te epulis feſtiuis & lætis, & videbo an in iis ſatiem, quietem & felicitatem, quam veſtigas, inuenies: genio ergo indulgebo, opiparè viuam. Complut. *Aſſueſaciam te deliciis.*

Rurſum pro *fruar bonis* Hebr. eſt *vide in bono*, id eſt vide bonum, id eſt guſta bonum, fruere bonis: viſus enim quia omnium ſenſuum nobiliſſimus, hinc pro guſtu & quouis ſenſu capitur, vt Pſalm. 33. v. 9. *Guſtate & videte* (id eſt, *ſapite*) *quoniam ſuauis eſt Dominus.* Tigurina: *Experiar quantum in eo bonum ſit.* Alij: *videbis ô anime mi vniuerſam bonorum cohortem, & eliges tibi optimum.* Septuag. hanc gnomen ita reddunt: *Dixi ego in corde meo: veni nunc* (Olympiod. *age iam*) *tentabo te in lætitia, & vide in bono, & etiam hoc vanitas.* Pagnin. & Tigurin. *Etiam hoc inanitas eſt.* Syrus: *Dixi cordi meo: Veni & inueſtigem te in lætitia, & vide bonum; & ecce etiam hoc vanitas.* Arabicus: *Ego dixi in corde meo: veni vt narrem tibi in lætitiis, & videam in ſorte bona: & ecce hoc vanum eſt.* Chald. Coſti: *Mecum verò tacitus dixi: Eia probabo me deliciis, & viuens voluptatibus fruar.* Chald. Complut. *Videbo bona ſæculi huius: & quando peruenit ad me tribulatio & triſtitia: dixi in verbo meo; ecce etiam hoc eſt vanitas.* Aquila: *Vapor & fumus eſt.* Auctor Catenæ, *Omnino decreui meipſum vitiis tradere, & voluptates experiri; & intellexi hæc omnia eſſe vana.* Nyſſen. in Septuag. videtur legiſſe ἐν ἀφροσύνῃ; vnde vertit, *Tentabo te in inſipientia.* Sed legendū cum Complut. Vatic. & Reg. ἐν εὐφροσύνῃ, vertendumq́ue *tentabo te in lætitia*: ſic enim habet Hebr. Chald. Syrus, Arab. & vulgata. Iam

Primò. Primò Albinus, Hugo Cardin. Dionyſ. Vatabl. quin & Gregor. 4. Dialog. cap. 4. cenſent Salomonem velut concionatorem hic non tam ex ſuo, quàm ex vulgi hominumq́ue carnalium ſenſu & opinione loqui. Verùm id refellunt verba ipſius: *Dixi ego in corde meo:* quaſi intima cordis eius hæc fuerit cogitatio & electio.

Secundò. Secundò, ex aduerſo Hugo Victorin. & Auctor Catenæ Græc. cenſent Salomonem deſperantem de felicitate per ſtudium ſapientiæ, vtpote laborioſum & moleſtum, acquirenda, totum hîc ſeſe dedere voluptatibus, vt in iis felicitatem meraq́ue gaudia inueniat: *Ecce*, inquit, *qualiter deſperata mens totam ſe in voluptatem proijcit, & carnis blandimenta iam ſolum bona vocat, quia in eis laborem & afflictionem non inuenit; quaſi malam reputans inquiſitionem veritatis, in qua prius plus iuſtò per curioſitatem ſe diſtendens laborauit.*

Tertiò. Tertiò, S. Hieron, cenſet hic ſermonem eſſe de ſpiritali quoque lætitia, quæ vanitas dicatur, quòd per ſpeculū eam videamus & in ænigmate, non facie ad faciem, vti faciunt beati in cælo. 1. Corinth. 13. Accedit Caietan. qui vertit *miſcebo gaudium*, vbi inquit, τὸ *miſcebo* ſignificat Salomonem voluiſſe ſe totum abijcere velut ſuem in voluptates, ſed eas voluiſſe miſcere cum ſtudio

A ſapientiæ, vt huius tædium illatum gaudio temperaret & condiret: ſicut ſtudioſi ſuas habent recreationes honeſtas, quibus corpus animumq́ue reficiunt, vt ſtudiorum laborem ſufferre queant, iuxta illud Catonis:

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt poſsis animo quemuis perferre laborem.

Quartò, & genuinè Salomon veſtigans mentis quietem, ſatiem & felicitatem per res omnes totius mundi, cùm eam non inueniſſet in ſtudio ſapientiæ, vt dixi in fine cap. præcedent. vtpote difficili & tetrico, adiecit animum eam veſtigare in aduerſa parte, putà deliciis, commodis & voluptatibus: iis ergo ſe dedit non ex deſperatione, nec ex temperantia, ſed experientiæ cauſa, vt ſcilicet experiretur quid in eis B eſſet veri gaudij, & felicitatis. Ita Nyſſen. qui docet Salomonem, *certo conſilio, facta ſua proſequi, atque volentem ſe ad voluptates demiſiſſe.* Vult enim Salomonem adhuc ſibi mente conſtitiſſe; & *remiſiſſe ſe ad ea, quæ ſenſui cenſentur eſſe iucunda & delectabilia: non animi ad hæc attractum perturbatione, ſed vt conſideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat ſenſus, qui in eis fuerit immoratus.* *Quartò.*

Ait ergo Salomon cordi ſuo adhuc ſapientiæ ſtudioſo, timido, verecundo, & à voluptatibus carnis alieno; ſed ex ſapientiæ ſtudio moleſtiore, mœrenti & dolenti quaſi blandiendo, vt ad eas illud inflectat, iiſq́ue mœrorem leniat & abſtergat: Eia age cor meum, obſecro, ſolue nonnihil rigorem tui ſtudij, & laboris ſeueritatem adeò moleſtam tantiſper diſpone, experire ſuauioris vitæ inſtitutum, voluptatibus te recrea, C guſta quod tibi propono deliciarum poculum: vide an non iucundius ſit auſtero ſapientiæ vino: experientiâ diſces, quod adeò ſcire aues, an in deliciis ſita ſit huius vitæ iucunditas & felicitas. Id vult Nyſſen. dum ait, *Guſtata ſeueriori vita delapſus eſt ad iucundorum participationem, & cùm ſe præſtitiſſet à riſu alienum, grauemq́; & conſtantem, per quæ à ſtudioſis maximè comparantur diſciplinæ ſapientiæ; tunc ſe remittit ad ea quæ ſenſui cenſentur eſſe iucunda, non animo.*

Iam ſingula verba expendamus. *Dixi in corde meo*, id eſt cogitaui, deliberaui, decreui tacitus apud me, & ſecretè in corde meo, quod publicè dicere non fuiſſem auſus: puduiſſet enim me profiteri vitam voluptuariam, eamq́ue præferre ſapientiæ, ne videret Epicureus. *Vadam.* Hæc vox ſignificat ſtudium vagandi, & ober- D randi per omnia voluptatum genera. Cùm enim voluptatis illa ſit natura, vt animum non ſatiet, ſed in fine ſui cùm expleta eſt voluptuarium amaricet, & ſtimulo doloris configat, hinc facit eius animum ab ea reſilire, aliaque quærere, & alia ſine fine; quia vbique inuenit voluptatem deſinere in mœrorem, quem fugiens aliam & aliam ſemper veſtigat iucunditatem.

AFFLVAM DELICIIS] Hebr. *anaſſecha*, id eſt, *effundam in gaudium*, ſcilicet cor meum; vel *potabo in gaudium*, cor meum; vel *libabo gaudio*, id eſt totum me dabo gaudio, vt eo circumfluam; ſicut vinum vel liquor, qui libatur Deo, totus Deo libatur, & ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per *gaudium* metonymicè intelligit non ſolas guſtus delicias, ſed & quaſlibet ſimiles gaudium ſenſibus afferentes, ſcilicet

riſum,

riſum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam ſplendidam, opes, auri argentique theſauros, ceteraque oculos oblectantia, quæ enumerat à v. I. vſque ad 10. Sic Matth. 25. 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*, id eſt intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quæ gaudium cient, affluens, vt ſi in illud intres, in merum gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hîc vertunt: *cooperiam me gaudio*. Hebr. enim נָסַךְ *naſach*, id eſt *effundere*, alludit vti literis ita ſignificato ad סָכַךְ *ſachach*, id eſt tegere, abſcondere, operire. A

Et frvar bonis] Hebr. *Et vide bonum*. q. d. *O corculum meum, vide*, id eſt guſta, & experire quanta bona ſint repoſita in deliciis & gaudiis, iiſque oblecta & fruere. Theologi diſtinguunt vti à frui, quòd vtamur mediis, fruamur fine & ſummo bono. Præpoſterum ergo eſt vtendis B frui, hiſque inferioribus bonis amore adhæreſcere, quod eſt, ait Hugo Cardinalis, amplexari arcam pro pretio, munuſculum pro amico, gaudiola pro ſponſo, veſtigia pro ceruo, phantaſma pro re, vmbram pro corpore, viam pro fine, intuitus vaniſſimos pro ſumma veritate, ſtillas tenuiſſimas pro ſuauitatis abyſſo, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi qvod hoc qvoqve esset vnitas] quia deliciæ ſunt illecebroſæ, ac hominem animalem vel nominatæ dumtaxat illico irritant, & ad ſui concupiſcentiam accendunt; idcirco antequam eas ſigillatim recenſeat, ne quis earum memoria capiatur, ſtatim earum antidotum ſubiungit, ſcilicet quòd ſint vanæ, imò mera vanitas, idque

Deliciæ vanæ. Primò. Primò, quia tenues ſunt breues, & exiles: at- C que palatum ſenſumque tantùm titillant & irritant; perpetuò enim fluunt fugiuntque antequam capiantur, vti docet S. Auguſt. ſerm. 25. de Verbis Domini. Quare animam non explent nec ſatiant, ideoque mox in tædium & nauſeam vertuntur, vti docet S. Gregor. hom. 36. in Euang. Hinc non tam bona cenſenda ſunt quàm minora mala. Comedis enim quia eſuris, ſcilicèt comeſtio minùs te affligit quàm eſuries:

Comedere eſt labor. Prob. pelle comedendo eſuriem, & comeſtio tibi pœna erit. Ita S. Bernard. ſerm. de primordiis, mediis & nouiſſimis: *Comedere appetis*, inquit, *quia fames te cruciat. Vtrumque labor eſt, ſed quia fames grauior magis, comedere neſcis eſſe laborem. Denique poſtquam fames depulſa fuerit, vide ſi non grauius ducis comedere quàm eſurire. Sic ſe habent vniuerſa ſub ſole, vt nihil ſit in eis verè iucundum, ſed ab vno ſem-* D *per tranſire velit homo ad aliud, ſolaq; viciſſitudine releuetur vtrumque, ac ſi proſiliat ab aqua in ignem, & inde rurſus in aquam reſiliat, vtpote qui neutrum ferre poſſit. Omnis ſiquidem laboris remedium, alterius laboris initium eſt. Nemo in hoc ſæculo nequam quod vult habere poteſt, quando quidem nec iuſtus iuſtitia ſatiatur, nec voluptuoſus voluptate, nec curioſitate curioſus, nec ambitioſus inani gloria.* Rurſum cui has epulas tam ſtudioſè apparat? vtique corpori. Et quid eſt corpus? Reſpondeat Solon vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus: *Corpus*, inquit, *cùm oritur, putredo eſt: cùm viuit, bellua: cùm moritur, vermium eſca*. Ita nunc & ſagina carnem tuam, vt delicatum vermibus poſt mortem epulum appares.

Denique S. Baſil. in pſalm. 33. *In corporis voluptatibus*, ait, *plus moleſtiæ quàm voluptatis ineſt. In nuptijs ſterilitas, viduitas, zelotypia: in agricultura infœcunditas: in mercatura naufragia; in diuitijs inſidiæ. Ipſæ verò deliciæ & ſaturitas, & aſſiduus voluptatum vſus multos & varios ſecum trahunt morbos, multiplices affectiones*. Huc facit Prouerbium Arabum cent. 1. n. 67. *Non eſt in durante*, id eſt non eſt durans, *in æternum voluptas, ſic miſeriæ non ſunt reliquiæ*. q. d. Nemini vnquam tam bene & volupe eſt, vt ſit durabile, ac viciſſim nullum eſt malum, quod finem non habeat, ſiue nulla voluptas aut miſeria perpetua vel diuturna eſt. Nota Arabiſmum: *Non eſt in durante*, id eſt, *non eſt durans*. Sic dicunt: *Deus eſt in potente*, id eſt, *potens eſt: ego ſum in credente*, id eſt *credens*. Ergo nihil voluptate breuius aut vanius. Vbi enim ab ea labia ſeparata ſunt, nullum eius ſupereſt veſtigium.

Secundò, quia magno labore, curis & ſumptu parantur, quorum moleſtia grauior & diuturnior eſt modica & breui voluptate, quæ ex iis percipitur. Quot ſunt qui vt conuiuium ſplendidum inſtruant, plures dies, ſeptimanas & menſes ſollicitè curant vina delicata, phaſianos, cygnos, artocreas, bellaria omnis generis, & ad ea conquirenda apparandaque turbam famulorum, cocorum, totamque familiam occupant: atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquot menſes ali potuiſſent, in vnum prandium expendunt, vt paucos conuiuas opiparè excipiant, ad duas vel tres horas dumtaxat? Ego certè tam modicam breuemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis, & famulorum iactura non emerem, diceremque: *Nocet empta dolore*, & tanto dolore *voluptas*, præſertim, quæ mox in mœrorem, ex quo nata eſt, rurſum conuertitur. Aſpice è conuiuio domum redeuntes, & videbis vino grauatos, tetricos, mœſtos, anxios, quòd in menſa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel paſſi ſint incongruum, moleſtum, noxium. Verè ſapiens: *Extrema gaudij luctus occupat*. Hinc Chald. vertit: *Cùm primùm aduenit ſuper me anguſtia & afflictio, dixi: Etiam hoc vanitas*. *Secundò.*

Tertiò, quia ſtomachum onerant, ſomnum impediunt, membra cetera affligunt & cruciant ac ſtatim in ſordes & ſtercora vertuntur. Nam vt ait Nazian. Orat. 38. *Deliciæ non ſunt aliud quàm pretioſum ſtercus. Pretioſum*, quia in pretio guloſo, ab eoque magno pretio comparatum. Nazianzenum magiſtrum ſecutus S. Hieron. epiſt. 13. ad Paulinum: *Qui Chriſtum*, inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non quærit magnopere, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat: quidquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina*. Et Nicetas in Orat. 38. Nazianzeni ſub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt*. Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Criſtum lucrifaciam*, *Tertiò.*

Eccleſ. 2. v. 1. vel. 11. verè Climacus Gradu 26. *Quod ſi vndique*, inquit, *corrupto vino fœtet, epulis ſatur eſt, cogita infelicem animam in tali corpore tamquam in ſepulchro defoſſam*. Viuaciùs S. Chryſoſt. homil. 29. in Matth. *Certè*, inquit, *ſi poſſes animam hominus deliciis dediti cernere, non dubitares multò melius eſſe in ſepulchro iacere, quàm his irretitum teneri, & graui*

graui insensibilitatis operculo tamquam saxo premi. Et postquam ebrios & gulosos cum mortuo quatuor iam dies sepulto comparauit, subdit: *Age igitur videamus caput ipsorum vinctum: etenim cùm crebrò ebrij sint, perinde vt mortui multis velaminibus & institis ligantur. Ita istis omnia sensuum organa concluduntur & vinciuntur.* Ac post nonnulla subiungit: *Vidistis mortuum, nunc & pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor est? nempe nullus alius nisi diabolus, qui eos diligenter ita stringit & polit, vt non homines, sed ligna esse videantur.*

Quartò. Quartò, quia mentem obruunt, hebetant, ineptam faciunt ac stupidam, vt orare, studere, operari, ratiocinari nequeant: denique faciunt, vt homo non videatur esse homo rationalis, sed porcus & brutum irrationale. Quocirca rectè S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Anne aliquis,* inquit, *ex illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo à suibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.* Et Seneca: *Voluptas,* ait, *non hominis, sed pecoris bonum est.* Et Clemens Alex. Exhortat. ad Gentes: *Illi,* ait, *instar vermium in cœno & voraginibus, nempe voluptatu fluentis volutati, inutilibus & stultis pascuntur deliciis, suilli quidem homines. Sues enim cœno magis delectantur, quàm aquâ mundâ, & in congestæ paleæ versari cumulo est quædam eis insana delectatio, vt ait Democritus. Ne ergo porcis efficiamur similes, sed vt germani filij lucis intueamur lucem, & sursum aspiciamus: ne nos esse adulterinos deprehendat Dominus sicut sol aquilas* Et S. Chrysost. hom. 58. in Matth. *Quid,* ait, *deliciarũ fœditas mali non inducit; sues ex hominibus facit, imò verò etiam multo maiores. Sus enim in luto voluitur & stercore nutritur: hic verò abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans. Hic nudo certè à Dæmoniaco discrimine separatur, imprudens enim & furiosus pariter est. Et dæmoniacum quidem miseramur, hunc verò auersamur & odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, & os, oculos, aures & cetera simpliciter sensuum instrumenta amarißimas voluptatis conficit cloacas.* Et post nonnulla: *Quantò melior asinus ebrioso, quantò canis præstantior? Omnes certæ animantes, quæ rationis expertes sunt, cùm bibunt aut comedunt vltra quam satis est, etiamsi mille homines cogerent, numquam elabuntur: peiores igitur estis canibus & asinis, qui inebriamini.*

Denique Plato lib. 9. de Republ. voluptuarios vocat pecora, voluptates verò vmbras & simulacra veræ voluptatis: sicut Stesichorus Poëta ait: Traianos veram ignorantes Helenam, de ipsius tantùm imagine contendisse. Similes ergo sunt pomis Sodomæ, quæ exteriùs speciosa videntur, at vbi ea aperueris, in fauillas & cineres resoluuntur, vti dixi Genes. 19. ex Iosepho & aliis.

Quintò. Quintò, quia febres, morbos & mortẽ creant. Nam vt ait Sapiens: *Plures occidit crapula, quàm gladius. Propter crapulam,* ait Eccles. c. 37. 34. *multi obierunt; qui autem abstinens est, adijciet vitam.* Vide ibi dicta. Præclarè S. Chrysost. hom. 45. in Matt. *Quemadmodum,* ait, *acuti vepres vtcumque capiuntur atque constringuntur, manus cruentant, eodem modò deliciæ pedibus, manibus, capiti, oculis, omnibus similiter membris efficiunt: steriles etiam sunt, nullum quemadmodum vepres fructum producentes, ac multò magis quàm cetera penè omnia hominem conficiunt. Delicijs enim senectus citiùs surrepit, delicijs sensus obtunduntur, delicijs cogitatio retardatur, citiùs mens tenebris obducitur, corpus dissoluitur, maior stercoris copia reconditur atque reponitur: ita ex ingenti afflictorum aceruo, nauigio nimiùm oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia. Quid enim, responde quæso, ita corpus pingue efficere studes? An vt te ad immolandum deducamus, an vt mensæ immolatum apponamus? aues certè pingues ad saniorem dietam inutiles sunt.* Et inferiùs: *Quare amentiam atque stoliditatẽ ipsorum: inde maximè quispiam admirabitur, quia nec ita sibi parcere volunt, sicut vtribus ceteri. Nam qui vina huc illucq; traducunt, nolunt nimium vtres implere, ne distenti rumpantur: isti verò ærumnosum ventrem nec vtris quidem dignitate condonant, sed distentant & replent vsque ad fauces duplices.*

Sextò. Sextò, quia deliciæ pertrahunt hominem in gulam, ebrietatem, crapulam, & gehennam; adeoque signum reprobationis certum est, si quis in hac vita diuitiis & deliciis abundet: prædestinationis verò è contrario, si quis vtrisque careat, vti patet in diuite epulone & Lazaro. Luc. 16. v. 25. vbi Abraham ait ad epulonem, suam, & Lazari opem implorantem: *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.* Causam dat S. Hieron. epist. ad Furiam de Viduit. seru. *Non Æthnei ignes,* inquit, *non vulcania tellus, non Vesuuius & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflammatæ.*

Deliciarum ergo vanitas & noxa ex eo liquet, quòd gulosus carnem suam saginet ad fomenta gehennæ: sicut herus saginat porcum vt mactet, iuxta illud Martial. lib. 14.

Ille tibi faciat bona Saturnalia porcus,
Inter spumantes ilice pastus apros.

Apologus gulosi. Hinc porcus dictus est, quod porrecto rictu pascatur & terram, dum herbarum radices rimatur, latiùs porrigat. Gulosus ergo est Epicuri de grege porcus, quem impinguat dæmon ad saginam gehennæ. Extat hac de re elegans Apologus vulpis & porci apud Cyrillum lib. 4. Apolog. mor. c. 2. *Lautè,* inquit, *porcus à suo domino enutritus, cùm impinguatus recumberet, ad eum vulpes veniens salutauit & dixit: Quomodo est tibi frater? At ille respondit: Quid petis? Nónne cernis vt lætus satiatus, incrassatus; numquam fatigatus, sed semper delectatus quiesco.* Sine cura ergo, *procurante hero, semper viuo in croceis. Vt quid ergo tu tota die vaga & famelica circuis & cum tali amico ad habitandum non venis?* Quibus auditis vulpes insensatum deridens, subiunxit, *Certè verum est, quòd craßities obtundit sensum, tollit motum, & continuatæ deliciæ subuertunt intellectum. Propter hoc parum vidisti, nec vmquam rectè iudicasti. Nimirum iste homo piscator factus est super terram, cibi dulcedine adornat hamum, & ad mortem suauiter trahit incautum. Ille magnes effectus est hominis attractiuus, qui cum risu occidit, & cibis allectum deducit ad suspendium, & veluti venator callidus dulci fistula vocat ad laqueum. Replet enim ventrem tuum, vt te decoctum sapidius comedat. Dat furfures, vt pinguiorem te faciat; accommodat brodium vt carnem sumat. O si interesses domum eius & diligentius circumspexisses, profectò ex alijs infumatis porcis ibi pendentibus, quos ita nutriuerat, ab eo tibi præparatum, incendium cognouisses. Bonis ergo & dulcibus cibis te ducit ad mortem, & hasce delicias conuertet tibi in tristitias sempiternas.*

Vnde

Vnde hoc epimythium abstinentiæ colligit. *Absit à me talis amicus, qui subornat amore odiũ, & æternæ mortis sub mundi deliciis condit hamum. Abominor cibũ eius, & manum blandientẽ repudio ac ex nunc eius solatiũ sperno. Nolo sanè vt risu me conducat ad luctum & suis falsis deliciis à me pellis separet vitale cõsortium. Calicem Pharaonis eligo, non ferculorum canistrum; sperno paleam, non flagellum; sagittam Ionathæ diligo, & Ioabi basium refugio. Quibus dictis mox fugit.*

VERS. 2. RISVM REPVTAVI ERROREM; ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS] Deliciis subnectit aptè risum, quia deliciæ & gaudia hominem soluunt in risum, q. d. Solent homines deliciis diffluere, indeque solui in risus, cachinnos & inepta gaudia, quasi iam adepti summum suum votum, summum bonum & felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto cælo aberrare; nec mentis quietem, multò minùs felicitatem esse consecutos; sed potiùs ex iis prauatos, inquietos, anxios, & mœstos discedere: quare eorum risum dixi non esse risum, sed errorem; ac gaudiũ non esse gaudium, sed deceptionem.

Per *risum* ergo & *gaudium* accipe nimiam & effusam lætitiam, tum internam, tum externam; quæ risu, iocis, & cachinno proditur. Item delicias, diuitias, rerumque splendorem & copiam quæ lætitiam hanc risumque cient; per metonymiam, vt risus ponatur pro obiecto, vel causa risus, putà pro illecebris, quæ risum cient. Minùs aptè ergo Arboreus hunc risum arctat ad adirrisores & subsannatores, quasi in illos hîc inuehatur Salomon. Est Apostrophe emphasis & pathos. Alloquitur enim risum & gaudium quasi personas stultas, & fallaces, easque obiurgat, ac stultitiam & fallaciam exprobrat.

Pro *errorem* Hebr. est מהולל *meholal*, quòd R. Salomon vertit *mistum*, à radice מהל *mahal*, id est *miscere*, iuxta illud Isaiæ 1.22. *Vinum tuum mistum est aqua.* Alij verò censent passim litteram primam *mem* in *meholal* esse seruilem, non radicalem; radicem enim esse הלל *halal*, id est ouauit, iubilauit, laudauit. Vnde aliqui vertunt. *Risui dixi, laudabilis est*: quò respexisse videtur Syrus, dũ vertit: *Risui dixi, vtilis sit*. Verùm ceteri omnes cõtrariè vertunt. Vnde *meholal* Noster primò vertit, *errorem*; secundò Chald. *derisionem*; tertiò Symmach. *tumultum*; quartò Septuag. περιφοράν, id est *circumlationem, circulationem*; Quintò Nyssen, Olympiod. & alij vertunt, *amentiam*.

Risus est error. Cur? Primò ergo Noster vertit *errorem*, q. d. Risus est error, & ridiculi errant: quare longè absunt à vera sapientia & prudentia, quia temerè iudicio & debita mensura ob res, & voluptates mũdanas tam exiles & viles, adeò gaudent sibique applaudunt, vt in effusum risum & cachinnos prorũpant, cùm, vt paulò antè dixi, deliciæ mœrorem pariant, fletumque potiùs ciere debeant quàm risum. Nam vt ait S. Augustin. loco mox citando: *Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant: Et qui rident de rebus vanis, de malo suo rident.* Errant ergo, quia gaudent vbi dolere, rident vbi flere deberent: sicut infantes ludunt & rident, etiam dum parentes ipsorum moriuntur. Vnde Physici docent risum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hæc autem error est, vel errori coniuncta. Error ergo notat immodicam animi exultationem, suprà quàm oporteat, aut deceat, supra modum, supra mensuram, suprà quam rerum merita & ordo patiantur. Errat enim qui de re & delectatione modica non modicè, sed summè gaudendum iudicat, ideoque summè gaudet, ridet & cachinnatur. Rursum per *dixi errorem* intellige, *compescendum esse*: error enim corrigendus est, & quod nimium est in risu vel alia re, hoc refrænandum & compescendum est, vt sit metalepsis. Vnde Thaumaturgus vertit: *Risum solutum compescui, & voluptatem ad temperantiam coërcui, acerbeq; ei succensui.* Risus enim immoderatus error est, tum passiuè, quia reuera errat vti iam dixi; tùm actiuè, quia ridentes errare facit, seducit & decipit, vt in delicias se effundant, ob quas mox summè dolebunt & lugebunt: quare vtraque de causa frænandus & compescendus est.

Secundò, Chald. vertit. *Risum dixi derisionem in tempore tribulationis meæ*, vel vt Costus vertit: *De lætitia ipso calamitatis tempore dixi: ridicula est*: Quia ridiculum est ridere ob rem leuem & nullius momenti. Risus enim hic dignus est qui irrideatur. Vnde sapientes rident ridentes temerè sine ratione: quin & mundus suis ludicris prouocans nos ad risum, irridet nos. Vnde S. Augus. serm. in cap. Ieiunij: *Iste mundus*, ait, *aut ridet nos, aut irridetur à nobis, aut despicimur, aut contemnimus.* *Idem est ridiculus.*

Tertiò Symmach. vertit: *Risum dixi tumultum, idq; sine causa.* Et Arabicus: *Risui dixi, quæ est causa elationis tuæ?* Qui enim effusè rident plaudunt & cachinnantur, magnos excitant strepitus, clamores & tumultus, iactantque inconcinnè caput, brachia, totumque corpus, vtpote agitati & concussi ab effrænata lætitia. Moral. disce hîc mundi illecebras plenas esse stulto clamore & strepitu. Itaq; mundi risus, ait Pineda, tumultus est, vociferatio est: & cùm animi tranquillitatem atque quietem illæ eius deliciæ polliceantur, nihil minus quàm quietem efficiunt; quippè nihil aliud sunt quàm animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, & si quid aliud est, quod animi quieti & tranquillitati aduersetur. Dicas mundanam vanitatem instar gallinarum vili ouo parto gracillare, atque perstrepere cantando. Quamquam is tumultus siue cantus, non tam lætitiæ & risus, quam interni doloris, singultus & conceptæ vanitatis argumentũ est; Sic de ea ipsa aue testante Columella, *parituras se gallinæ testantur crebris singultibus.* At doloris quæ causa alia, quam quod parto ouo venter vacuus vanissimum aërem susceperit? Ita Columella lib. 8. capit. 5. Adde gallinas subinde parere oua subuentanea, imò inania & vento turgida: talia prorsus sunt vana mundi gaudia. Nota τὸ *elationis tuæ*, vt vertit Arabicus. Risus enim effusior & iactantior signum est eleuationis & fastus, qualem præ se ferre solent gloriosi & arrogantes, qui sua ostentant & iactant spernentes alios, & subinde Deum ipsum. Vnde Hebr. *meholal*, significat superbiam, stultitiam, & impietatem arrogantium, vt patet Psal. 74.4. *Dixi iniquis, nolite iniquè agere*; Hebr. est *laholelim al taholla*: *nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.* *Et tumultus.*

Quartò, Septuag. vertũt: Risũ dixi περιφοράν, id est *Et vertigo.*

id est circumlatione, circuitum, circumuagationem, vertiginem, item errorem, hallucinationem.

Primò. Vnde primò, Thaumaturgus per circumuagationem accipit risum solutum, temereque vagantem in ineptos iocos, cachinnos, gesticulationes, iactationes capitis, manuum ceterorumque membrorum, vti faciunt stulti. *Secundò.* Secundò Olympiod. vertit: *Risui dixi: Circumuagare longiùs à me, & abscede*: Sed hoc alienius videtur. *Tertiò.* Tertiò meliùs alij censent risum vocari circumuagationem, quòd hominem extra modestiæ ac rationis fines educat, & in inconditos effusæ lætitiæ gestus prorumpere, errare & vagari faciat. *Quartò.* Quartò, quòd hominem intemperantem per omnia voluptatum genera, vt sese exsatiet oberrare cōpellat, velut miserum mendicum & vagabundū, instar eius qui laborat capitis vertigine, vt in orbem ire & circulare semper optet. Vnde S. Basil. in Psalm. 1. in Catena Græc. citans hunc locum, risum vocat vertiginem: *Omnis anima*, ait, *quasi vertigine correpta ratiocinando vacillat, cùm & cælestia in eligenda virtute animo versat, & cùm præsentia intuens voluptatem præfert.* *Quintò.* Quintò, quòd homini grauem errorem & hallucinationem inducat, vti dixi explicatione prima: περιφορὰ enim hic potiùs errorem, vti habent Hebr. & Vulgata, quàm circulationem significat. *Sextò.* Sextò, περιφορὰν vertas *circumlationem, id est delirium & amentium.* Vnde

Et mentis emotio vel insania. Quintò, Nyssenus vertit: *Risum dixi mentis emotionem.* Olympiod. *Dixi risui amentiam. q. d. Insanus & emotæ mentis*, quia effusè ridendo indecorè te geris formamque peruertis, vt ob gestus ridiculos morio videaris, amens & stultus. Additque *risum*, id est voluptates terrenas vocari περιφορὰν, id est circumlationem, *vel quod*, inquit, *ad omnem ventum circumferantur bona ista terrena, quæ materiam suggerunt lætitiæ, ac voluptati; vel ι mutato in α, περιφορὰν legimus, sed παραφορὰν, hoc est insanam extasin mentisque excessum: insanire enim videntur, ac esse sui obliti, qui in loco miseriæ & lachrymarum, lætandum sibi esse falsò existimant.* Et huiusmodi sunt; qui vt dixit Seneca capit. 12. de Vita beata: *Hilari insania insaniunt, ac per risum furunt:* Hinc vertunt nonnulli: *Risum dixi insaniam.* Alij: *Risui assuetum vocaui amentem.* Alij: *Risui & iucunditati dixi: Insanis, vel insanire facis.* Hebr. enim הלל *hallal* significat in altum attollere vocem laudando & iubilando; vnde *Halleluia* est canticum lætitiæ, iubili & laudis. Hinc per catachresin *halal* significat stultescere, insanire: Solent enim stulti gloriabundi & iactabundi cum effuso clamore, risu & cachinno res suas supra fidem & veritatem celebrare & deprædicare, quod certum est amentiæ signum. Qui ergo de re exili & voluptate vili adeo gaudet, vt in risum & cachinnum effundatur, emotæ mentis, iactabundus & insanus; præsertim quia voluptatem expertam fastidiens, aliam & aliam inutilem & noxiam circumuagando quærit instar famelici, miseri & dementis, iuxta illud Sapien. 4. 11. *Inconstantia* (Græcè ρεμβασμὸς, id est, *turbo*) *concupiscentiæ transuertit sensum sine malitia.* Rationem dat Nyssen. risum ita describens: *Oris indecora dilatatio, tremorque spiritus & totius corporis concussio, & genarum diductio, dentiumque & linguarum & palati apertio, collique & vocis præter rationem fractio, qua*

A *simul cū fractione spiritus intersecatur, quid hoc aliud fuerit quam dementia?* Vnde Græci hunc immoderatum & impotentem risum vocant συγκρούσιον, quòd totum hominem quatiat: & Nazian. in Car. Cygnæis: *Risus, ait, est genarum impulsus & subsultatio cordis.*

Causa & ratio à priori. Causa à priori Physica est, quòd risus oriatur ex petulantia quadam lienis, quando à sanguine fæcem maximè haurit, tunc enim extendit soluitque neruos & arterias, atque spiritus dispergit. Vnde subinde his extenuatū corpus suopte nutu decidit. Hinc risu nonnullos legimus mortuos & animam exhalasse, vti Xeuxi & Verrio pictoribus eximiis contigisse docet Rhodigin. li. 1. cap. 48.

Rursum Arist. lib. 3. de Part. anim. c. 10. causam risus assignat titillationem? *Rident enim celeriter*, inquit, *qui titillantur, quia motus celeriter ad eum* B *locum perueniat, qui quamquam leuiter calefaciat, tamen aperit, & mētem moueat præter voluntatem.* *Titillatio causat risum.* *Causæ autem cur homo animalium vnius titilletur, & cutis tenuitas est, & quòd solus animalium omnium rideat. Est enim titillatio risus per eiusmodi motum partis, quæ alam complet. Ictum etiam, traiectis præcordiis, in præliis risum attulisse, proditum est, scilicet ex calore, quem moueat vulnus.*

Qui ergo immodicè rident immodicam habēt titillationem, vel corporis, vel animi, ideoque in effusum risum soluuntur, quòd animi sui impotis & amentis est signum: mox enim titillatio hæc in dolorem, & risus in mœrorem conuertitur; sicut candela extincta flamma vertitur in fumum, & lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effusè lætari, & ridere, mox cessante C lætitia & risu magis fieri tristes, vel iracūdos quā fuerint ante; vnde Beda in Prouerbiis. *Præceps ad risum, præceps quoque, fertur ad irā.* Plenius & clarius Conimbr. lib. 3. de Anima c. 13. q. 1. ar. 6. Physicas causas risus ita assignant: *Modus quo causatur risus.* Offerente se nobis re iucunda, & quæ risum excitare queat, perfunditur animus gaudio & lætitia, qua infectum cor moræ impatiens se dilatat, magnaque sanguinis efferuescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorū thoracis, ac præsertim diaphragmatis motus sequitur (est verò diaphragma membranula quædam, partim cornea, partim neruosa, præcordia à visceribus disiungens, quam Arist. 3. de Partib. animal. c. 1. succinctură vocat, eiusque munus esse putat impedire ne vapores, qui è ventriculo attolluntur, cor lædant) D ad diaphragmatis autem agitationem & porrectionem extenduntur simul musculi, qui à lateribus buccæ sunt, gestusque ille oris fit qui risus vocatur quo animi gaudiū & lætitia exprimitur. *Quatuor causæ risus.* Erit igitur causa efficiens risus, principalis quidē anima, instrumentaria appetitus & virtus motum exequens, simulque effusio sanguinis, & spirituum, qui sunt quasi anteambulones risus: finis, gaudij, seu lætitiæ explicatio. forma, ipsa oris ac faciei diductio. Ita verò hunc in modum risus diffiniri potest. *Risus est concitatio quædam animi ex re iucunda motus, ad conceptum intus gaudium explicandum, quò thoracis & oris musculi impetu quodam moueantur.* Sunt autem quidam ad risum procliues, alij seueri. Nam cùm obiectum risus sit res noua, ij quibus quodlibet nouum videtur, vt pueri & plebs, ex causa hac facilè rident; non ita senes

& phi-

& philosophi. Item quia obiectum risus est res iucunda & læta, ducuntur assiduè in risum ij, qui suoptè ingenio hilares sunt, quales ferè esse solet, qui plurimum habent sanguinem, & eum dulcē, non biliosum aut melancholicum.

Agelasti qui? Sic Agelasti, id est, qui numquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoxenus, Socrates, Cato, Crassus, vti Cicero, Plinius, Ælian. Laërtius & alij testantur.

Nota hæc de intempestiuo nimioque risu dici; nam modicus & tempestiuus hominem decet, eiusque naturæ congruit, ac serenum lætumque efficit. Vnde Clemens Alexan. lib. 2. Pædag. capit. 5. docet risum homini esse naturalem & congruum, si ei modus adhibeatur: *Concinna*, inquit, *& decora vultus per risum remissio, instar instrumenti musici est μειδίαμα, id est subrisio; inconcinna vero est dissolutio & cachinnatio.* Et Philo lib. de Præmiis & pœnis, ridendi affectum inter alios honestissimum dicit, vt qui repleat tranquillitate ac securitate totam animam. Risus ergo animam hilarem efficit. Vnde Martial. lib. 7. Epigr. 24.

Nec grata est facies, cui gelasinus abest.

Gelasinus, id est, diductio oris, & lineæ quæ ridendo efficiuntur: γέλως enim Græcis est risus. Hinc sicuti vitulinæ, & lubentiæ, lætitiæ præsidibus, Romani diuinos honores decreuerunt: sic Risum in Deos retulerunt Græci, diemque festum instituerunt, & annuos ludos cum solēnibus sacris ei Deo fecerunt, præcipuè Thessali & ex iis Hypatenses, qui veneratione cultuque γέλωτος θεῦ valdè celebres & insignes extiterunt. Lycurgus quoque seuerissimæ, ac rigidissimæ auctor disciplinæ, Risus marmoreum simulacrum Spartæ in delubro posuit; sanxitque, vt ciues sui militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religiosè supplicarent ait Gyraldus Syntagm. 1.

Risus Deus. vbi elegans carmen Cæli Calcagnini in Risum recitatur. Ita noster Pontanus in Atticis bellariis num. 113.

Ineptus ergo, immodicus, scurrilis, & inhonestus, qui ex obiecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores & religiosos dedecet. Vnde S. Augustin. S. Basil. S. Bernard. & alij notant legi sæpius de Christo, quòd fleuerit, numquam quod riserit: Hinc & eius voces sunt: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Matth. 5. *væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Lucæ 10. 21. Hinc & notat S. Chrysostom. hom. 6. in Matth. in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto, quòd riserit. Excidit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit & risit accepto oraculo de Isaac sibi nascituro. Genes. 17. 17. Quocirca S. Basil. reg. 31. ex Breuior. & S. Ephrem. tom. 1. tract. *Non esse ridendum*, par. 110. in edit. Sossij Romana, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum profitentur, damnare risum: Quærit enim sanctus Basilius: *An in vniuersum ridere non liceat?* ac respondet: *Cùm Dominus eos damnet, qui in hac vita rident, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maximè in tam magno numero eorum, qui per transgressionem*

S. Basil. vetat omnem risum quo sensu?

A *legis Deum inhonorant, & in peccatis morti se dant, quorum vicem mœrere & gemere conuenit.* Verùm hoc intellige de multo, crebro, & effuso risu; item de necessario; vnde cautè ait: *in quo ridere debeat*, non *liceat*: modicum ergo & sanctum, qui ob conuersionem peccatorum, de qua teste Christo gaudent Angeli, similive pia de causa nascitur, non vetat, vti patet ex eius Admonit. ad filium spiritualem. Nam vt ait Eccles. cap. 21. 23. *Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacitè ridebit.* Vide ibi dicta. Refert Sanctus Gregorius libr. 4. Dialog. cap. 14. 5. Isaac magnis virtutibus clarum, tantâ tamen lætitiâ perfusum, vt per eam suas virtutes celare, imò nonnulis obscurare videretur. Salomonem secuti sunt Philosophi. Celebris inter eos est Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur flebat, sicut Democritus vice versa ridebat; quòd
B illi, omnia quæ agimus, miseriæ, huic ineptiæ viderentur. Plato libr. 3. de Republ. in risum nimis profusos damnat: *Nam effusum risum*, inquit, *vehemens mutatio sequitur.* Epictetus in Enchiridio: *Risus*, ait, *neque multus; neque ob multa, neque solutus.* Dionys. Philos. apud Stobæum sermon. 72. *Risus continuus & intentus*, ait, *deterior est iracundia. Idcirco maximè viget in scortis & pueris stolidioribus. Mihi sanè facies magis ornari videtur lachrymis quàm risu: lachrymis enim, vt plurimum bona aliqua doctrina coniungitur, risui verò lasciuia; & flendo quidem nemo sibi concitauit auctorem contumeliæ, ridendo autem spem dedecoris auxit.* Sed erant stolidi Anabaptistæ cognomento Eiulantes, qui perpetuò flent & eiulant, dictitantes,
C nihil æquè gratum esse Deo ac iugiter lachrymari & eiulare, vti refert Staphylus, & ex eo Gabriël Prateolus in Catal. Hæresum verbo *eiulantes*.

Gnoma de risu.

ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS?] Explicat risus errorem, scilicet, quòd risus, & gaudium huius mundi non sit aliud, nisi mera fraus, & deceptio: promittit enim animo quietem, lætitiam, felicitatem, & non præstat, sed potius contraria affert, scilicet inquietudinem, mœrorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo, explicat priùs, vti crebrò fit in Psalmis. Risus ergo idē est, quòd gaudium, error idem quòd deceptio.

Hebr. & Septuag. habent: *Et gaudio dixi, quid hoc facis?* Symmach. *Quid ipsa facis?* Syrus: *Quid
D fecisti?* Arabicus: *Cur fecisti hoc?* Pagnin. *Quid boni facis?* Tigur. *Lætitiam nescio, quid parere.* Vatabl. *Quidnam est id quod affers?* Chald. *De gaudio sic censi: quæ vtilitas est viro, quod eo mirificè incensus fuerit?* Alij clarè q.d. Quorsum te effundis in risum, iocos & effusam lætitiam? Pineda vertit: *Quid hoc coquis?* q. d. Putas te coquere delicias, at nescis te coquere res amarissimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortisque pabulum. Paras mel, at inuenies fel. Sic facere pro coquere sumitur Genes. 18. 7. Vbi de Iacob coquente hœdum dicitur: *Festinauit & coxit* (Hebr. *& fecit*) *illum*: Facere enim coci est coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, & simul ipsum cum

homine decipitur, quia veram solidamque & A permanentem lætitiam, quam promittit non affert, sed illicò desinit & in mœrorem conuertitur. Per gaudium accipe delicias, & quasuis voluptates parientes gaudium, sed fallax, fucatum, & in vana opinione dumtaxat hominum iis inhiantium situm, cùm reipsa potiùs pariant mœrorem & luctum. Vnde pro *gaudio* Thaumaturgus vertit, *voluptati* alij *iucunditati*: quare voluptates, quod videntur esse, reuera non sunt, nec mentis inopiam & auiditatem explent, vti fatentur & serò dolent damnati in inferno, Sapien. 5. 4. Audi Nyssenum: *Tamquam feræ alicui ad meos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam & aduersabar, dicens: Quid facis? quid naturæ virtutem effeminas? cur animi robur emollis? cur animæ vires* B *eneruas? cur affers interitum rationi? cur impurarum cogitationum serenitatis puritati caligine tua immittis tenebras?*

Salomonem secutus M. Aurelius Imper. ita de vanitate mundi ad suos perorasse dicitur: *Quæ sum expertus liberè proferam, licèt cum mei nominis nota, sed olim forsitan futuro sæculo profutura: Per omnia me vitia exercui, periculumq; feci, possetne seipsam exsaturare humana malitia. Deprehendi quò plus cibi sumo, famem acriorem, quò bibo magis, ardentiorem sitim, quò sum in somno indulgentior, maiorem somni cupiditatem: quò plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere, quò quæro diligentiùs, minùs inuenire: nihil demum vmquam obtinuisse, quod appetitum sedaret, ac non aliud habendi potiùs libidinem prouocaret.* C

VERS. 3. COGITAVI IN CORDE MEO ABSTRAHERE A VINO CARNEM MEAM, VT ANIMVM MEVM TRANSFERREM AD SAPIENTIAM, DEVITAREMQVE STVLTITIAM, DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM: QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ] Hebr. & Chald. *Donec probarem & viderem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, vt facerent, cùm ipsi subsistunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ. Reputaui quale nō bonum esset in hominibus, & quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ex quo perpetuam in hac vita lætitiam voluptatemq; consequantur.* Syrus: *Cogitaui in corde meo lætificare vino carnem meam: & cor meum cogitauit sapientiam, & tenuit stultitiam.* Arabicus: *Et sperauit cor si posset trahere humanitatem meam, tamquam abstractionem vini: Misit enim me cor meum ad sapientiam, & ad amplectendum gaudiū per eam, &c.* D

Nota pro *vt abstraherem à vino carnem meam*; Hebr. est: *ad trahendum in vino (vel in vinum) carnem meam.*

Quod primò nonnulli sic explicant de mixtura sapientiæ cum voluptate, q. d. Ego Salomon expertus in solo sapientiæ studio magnum inesse laborem & dolorem; in solis verò voluptatibus magnam inesse vanitatem & vilitatem, statui vtrumque coniungere, alterumque altero miscere & temperare, sicque experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, & quæsitam diu tranquillitatem felicitatemque reperiret: decreui ergo trahere in vinum carnem meam, id est, indulgere carni potum vini ad excitandam lætitiam, & ad sufficiendos spiritus animales, qui necessarij sunt ad contemplationem & studium sapientiæ: cor verò & mentem statui dare sapientiæ, vt sic & caro suas vini delicias, ac cor siue mens suum sapientiæ pabulum epulumque nancisceretur. Ita ex R. Abraham Vatabl. *Cùm vidi*, inquit, *quòd sapientia sola generat dolorem, & quòd risus solus non prodest, scrutatus sum viam vt concordarem vtrumque, & traxi carnem meam in vinum, & intellectum meum in sapientiam.*

Verùm incongrua videtur hæc expositio, tum quia nemo ex professo potest simul vacare sapientiæ & gulæ præsertim vinolentiæ, iuxta illud S. Hieronym. *Non potes simul implere ventrem & mentem*: venter enim mero æstuans, offuscat hebetatque caput, ne possit contemplari, meditari & studere sapientiæ, idque optimè sciebat Salomon: tum quia suum de huius mixturæ experimento iudicium vtique more suo subiecisset Salomon, dixissetque: *Et inueni quòd hoc quoq; esset vanitas*: Hoc autem non fecit.

Secundò, Chald. vertit: *Exploraui in corde meo attrahere in domum vini carnem meam*: vel vt vertit Costus, *vt inter epulas & pocula corpus meum producerem.* Sic & Syrus. Et Vatabl. *Indagaui ergo corde meo corpus meum diutina voluptate oblectare*, quasi trahere sit idem quod distendere, ac protrahere moram. Et Caietan. *Trahere carnem in vino*, ait, *est esse bibacem, & numquam esse sobrium. Huiusmodi enim homines trahunt carnem suam in vino: & quoniam priuantur actibus veræ vitæ rationalis, vtpote numquam plenè sobrij, idcirco non tam vitam, quàm carnem suam trahunt, non ducunt, vsque ad mortem.* Accedit S. Hieronym. qui in Comment. vertit: *Consideraui in corde meo, vt traherem in vino carnem meam*; Sicque explicat: *volui vitam meam traducere deliciis, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi vino, sic voluptate sopire.* Deinde quod sequitur: *at cor meum deduxit me in sapientia*, ita cum posteriori nectit, vt significet luctum carnis & spiritus, siue vinolentiæ & sapientiæ in Salomone. Vnde Hebr. est: *cor meum deduxit in sapientia*, id est, ait S. Hieronym. *Cogitatio mea & ratio naturalis retraxerunt me, & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiamq; calcandam, vt viderem quidnam boni illud esset, quod homines in vitæ suæ possent agere curriculo. Eleganter autem voluptatem ebriati comparauit. Siquidem ebrietas euertit animi vigorem; quam qui potuerit sapientiâ commutare, & (vt in quibusdam codicibus habetur) obtinere, is poterit ad scientiam rei istius peruenire, quid in hac vita appetendum sit, quid deuitandum.*

Tertiò Septuag. pro בַּיַּיִן *beiain*, id est *in vino*, legentes כַּיַּיִן *keiain*, id est *sicut vinum*, vertunt: *Consideraui si cor meum trahet vt vinum carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientia, & vt obtinerem lætitiam.* Vbi nota pro *trahet* Græcè est ἑλκύσει, pro quo Thaumaturgus & alij nonnulli legunt ἐκλύσει, id est dissoluet; sed prior lectio conformis est Hebræo, Vulgatæ, Chaldæo, Syro, Arabico & ceteris. Sensus

Sensus est q. d. Cogitaui facere de vino, quod A feci de risu, dicens, *Risum reputaui errorem.* Cogitaui ergo experiri, an sicut vinum attrahit carnem & palatum suo gustu & dulcedine, ita Sapientia suo decore & specie attraheret ad se cor & mentem, vt ipsa sapientiæ se dedens traheret ad se carnem, dominaretur voluptati, compesceretque omnes gulæ & vinolentiæ appetitus. Ita Moringus. *Cogitaui mecum,* inquit, *an animus & ratio sit efficax ad trahendam carnem meam sicut est vinum*, id est, quam est vinum efficax ad trahendam carnem & gulam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortius sit quàm rex, quàm mulier, quàm veritas, vt patet 3. Esdræ 3. Accedit S. Gregor. Thaumatur. *Cùm eam,* inquit, *vim esse animæ cogitassem, vt temulentam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere possit,* B *rursusque continentiæ cupiditatem domare, perspiciendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositum sit serium, vereque bonum & honestum.* Eam verò cum vino comparationem vrget adhuc Olympiod. *Poculum*, ait, *quod bibentes haurimus, à conspectu nostro tollitur, & euanescit. Considerauí itaque num in prosperitatibus mundanis, voluptatibusque humana mens esse possit ita virilis, vt absumere, ac delere valeat, quasi vinum epotum, concupiscentias carnis.* Igitur Salomon erubescens se victum à vino cogitat sic vincere vinum. Cogitat ergo experiri an non potentior sit mens ad vincendum vinum, domandamque gulam, quàm vinum fuerit ad vincendam, & de statu rationis deiiciendam mentem. Ita Nyssen. *Si quando,* inquit, *sentiebam voluptatem sensim irrepere, ac blandiri,* C *& sensus delinire; continuò resistebam increpans, quod me emollire, ac effeminare vellet: ad hunc modum considerabam, quemadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipsa secum natura pugnaret, ac dissideret: cùm aliò mens, aliò traheret caro, quin potius ratio carnis prudentiam absorberet; Sicuti cum sitientes exhauriunt poculum; neque enim remanet vinũ in eo, sed mutatur in eum qui bibit illud: quo facto expedita & certa extitit mihi via, omni remoto errore ad scientiam rerum.*

Quartò, & genuinè S. Hieronym. qui in Comment. verterat: *vt traherem in vino carnem meam*; posteà iussu Damasi vulgatam cudens versionem, re melius consideratâ vertit: *vt abstraherem à vino carnem meam*; illamque versionem recepit & probauit Ecclesia. Hebr. enim מָשַׁךְ *masach*, significat trahere cum omnibus compositis (compositis enim carent D Hebræi, ideoque pro iis vtuntur verbo simplici, siue ipsa radice & themate) scilicet attrahere, protrahere, detrahere, abstrahere. Rursum בְּיַיִן *beiain*, id est *in vino*, non rarò sumitur pro מִיַּיִן *meiain*; id est *à vino*, ב enim subinde capitur pro מִן *min*, id est *à, abs, de*; Itaque hic accipiendum esse, patet ex nexu & filo totius orationis. Præcessit enim, *risum reputaui errorem, & gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Huic enim aptè subiungitur: *Cogitaui abstrahere à vino carnem meam.* Per vinum enim æquè ac per risum, sympofia, conuiuia, & quaslibet voluptates carnales, accipit per synecdochen. Ex vino enim sequitur luxuria, risus, tripudia, omnisque lasciuia. Propriè tamen vinolentiam intelligit: hæc enim contraria est studio sapientiæ, quia fumus vini caput hebetat, offuscat, ac subinde ratione & iudicio priuat, vt sapientiæ vacare nequeat. Per vinum ergo, immodicum vini vsum accipe. Nam vinum modicè sumptum acuit ingenium.

Sensus ergo est q. d. Cùm deprehendissem risum, omniaque mundi gaudia esse meras vanitates, errores, & deceptiones, cogitaui abstrahere carnem meam à vino, ceterisque voluptatibus, vt vacarem sapientiæ, donec per eam viderem, quid hominibus esset vtile ad consequendam solidam lætitiam & felicitatem: *quo facto opus*, id est, quidque eos facere oporteat sub sole omnibus diebus vitæ suæ, vt in eam dicta lætitia & felicitate persistant constanter per totam vitam. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, Chald. Olympiod. & Patribus in Catena Græc. qui sic explicant: *Cogitaui qua ratione rerum intelligibilium studium superius carnis sensum intelligibili animæ parti obedire cogat, quasi tracto & cedente deteriore præstantiori.* Alius ibidem: *suspicans*, inquit, *voluptatis accessionem, non secus, ac furis cuiusdam accessum, qui sese in thesauris animæ latenter insinuat.*

Iam singula verba expendamus. Pro *cogitaui* Hebr. est תַּרְתִּי *tarti*, id est peruestigaui, exploraui, circumlustraui. Radix enim תּוּר *tur*, significat indagare, per gyrum lustrare singula in orbem, circumspicere omnia circumcircà per ordinem. Vnde תּוֹר *tor*, est *turtur*, quòd caput assiduè gyret, vt omnia circumspiciat, quodque meditabunda quasi secum consultet & deliberet: licèt alij à sono vocis quem gemendo edit, turturem dici autument. Significat ergo Salomon, se non temerè ex tempore hæc pronuntiare; sed magno examine prius omnia scrutatum, hæc maturo iudicio dictare. Ex vestigatione enim & examine per metalepsin intelligendum relinquit iudicium, & decretum, quod post examen sequi solet. τὸ *abstrahere à vino* notat magnam naturæ corruptæ ad vinum & voluptates inclinationem, vt ingenti vi & dolore ab iis abstrahi & auelli debeat, perinde ac si cutis illi abraderetur: sicut cani os, quod rodit, non nisi magna vi eripi potest. Pro *vt animum meum transferrem ad sapientiã,* Hebr. est. *Cor meum conducens me in sapientiam,* per quam deuitaui stultitiam, vt sequitur, & per quam vt Nyssen. legit: *Dominatum obtinui in lætitiam* (voluptatem.) Vnde R. Haccados: *Cor meum*, inquit, *duxit me per sapientiam, ne inualesceret super me calcaneus, qui me pessumdaret.* Hebr. enim נֹהֵג *noheg*, significat propriè abducere, siue aliò, & in contrariũ ducere vti puer à pædagogo à lusu abducitur ad scholam. Ait ergo Salomon: statui carnem meam abstrahere à vino, vt mentem à deliciis corporalibus abducerem ad spirituales, putà à gula ad sapientiam; quo significat hæc duo esse contraria, & sibi inuicem ex diametro aduersari; quare eum qui vult vacare sapientiæ debere renuntiare voluptati, cui quò magis renuntiat, eò arctiùs sapientiæ iungitur, eiusque fit capacior. Hinc Caiet. & Pagnin. vertunt: *Vt cor assuefacerem sapientiæ.* Nam

Nam vt aiunt Græci in Catena: *Qui sapientiæ ductum sequitur, voluptatibus imperat cum lætitia.*

DEVITAREMQVE STVLTITIAM] Chald. *Vt stultitiam iuuenum ediscerem,* Septuag. videtur vertisse *ἀφροσύνην*, id est *stultitiam*, vt habet noster Hebr. Syrus & alij; Iam tamen in Septuag. legitur *εὐφροσύνην*, id est *lætitiam*. Vnde vertunt: *vt obtinerem lætitiam.* Olympiod. *Cor meum pollens* (abundans) *in lætitia*, Arabicus: *Misit me cor ad sapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam:* Sed eodem redit sensus: per lætitiam enim, ineptam, & effusam in voluptates carnales intelligunt, quæ non aliud est, quàm stultitia. Hinc Emblema:

Ne hilarem insaniam insanias.
Ne rapiat mentem nimium damnosa voluptas,
Et tua iucundo membra furore premat.
Non nisi ridenti vecors insania vultu
Allicit, in flauo toxica melle gerit.

Rursum per *obtinerem* non intelligunt *haberem, possiderem, fruerer*; sed *vt obtinerem*, id est vt dominarer lætitiæ, sicut dux belli obtinet hostem, dum eum vincit & capit: hoc enim significat Græcum τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσυνην, id est vt regerem imperio, ac dominarer in exultantem lætitiam, ac immodicè gestientem voluptatem compescerem. Vnde Thaumaturgus: *Continentia*, ait, *in seruitutem redigit cupiditatem.* Et Nyssen. *vt dominatum obtinerem in lætitiam.* Et Caietan. *vt retinerem stultitiam, ne baccharetur cor meum per eam.* Posset ex Hebræo verti: *vt obtinerem*, id est possiderem sapientiam; hanc enim significat שִׂכְלוּת *sichlut* per ש, licèt per ס significet stultitiam, vti dixi cap. 1. v. 17. Vnde S. Hieron. in Comment. vertit: *vt obtinerem stultitiam*, hoc est vt apprehenderem, caperem, subiicerem (hoc enim significat Hebr. לֶאֱחֹז *leechoz*) stultitiam, quod idem est cum eo, quod idem in vulgata vertit: *Deuitaremq; stultitiam.* Hostis enim vincitur & capitur, vt caueatur & vitetur ne lædere possit: gula verò & libido vincitur non tam resistendo, quàm occasiones & illecebras fugiendo, quod vt Noster significaret, solerter vertit *deuitarem*. Minus rectè ergo Olympiod. censet Salomonem hic significare, se sapientia sibi à Deo indita abusum ad indagandum voluptates carnales, vt eas obtineret, iisque se pasceret & immergeret.

DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM] Hebr. *Quid esset bonum.* Chald. *Quale esset bonum illud filiorum hominum*, quod scilicet eos tranquillet, lætificet & beet.

QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE] Hebr. *quod faciant sub sole*, id est quod facere debeant homines vniuersi, si sapiunt & felices esse volunt; in quo occupare se debeant, quamdiu hic viuunt; quare hoc vnum faciant oportet, huic vni totos sese impendant, hoc vnum omnibus viribus prosequantur, iuxta illud Christi ad Martham: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum est necessarium:* nimirum *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*: Lucæ 11.

NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ] Significat Salomon se vestigasse hoc bonum

A ait Nyssen. *quod non vni tantùm ætati conueniret, sed perpetuum sit, & non temporarium, & in vitam vniuersam extendatur; & bonum sit omni ætati, primæ, & mediæ, & vltimæ, & omni numero dierum: nam propter nullum eorum, quæ fiunt in corpore, licet perpetuò voluptate affici, sed bibendi voluptas simul desinit cum satietate, & in comedendis similiter saturatio extinguit appetitum.*

Rursum τῷ *numero* significat paucos esse hominis dies, & facilè numerabiles. Sic enim *dies*, vel *homines numeri*, Hebr. vocantur pauci, qui statim numerari queunt, vti dixi Genes. 34. 30. & Num. 9. 20. Hoc est quod ait Iob cap. 14. 5. *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est.* Hinc vetus adagium: *Tota vita dies vnus: Diarij omnes: Hemerobia voluptas & vana gloria.*

B Moraliter hic nota primò, studioso sapientiæ abstrahendam esse carnem à vino, ceterisque carnis voluptatibus, vti fecit Daniel cum sociis, qui per hoc assecuti sunt magnam rerum scientiam, & Daniel donum Prophetiæ. Daniel. 1. 8. & sequent. vbi multa hac de re dixi. Idem fecere S. Hieronym. S. Basil. S. Gregor. S. Chrysostomus ceterique Doctores, quin & Philosophi, vti Crates, Zeno, Socrates; maximè verò Ascetæ & Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obtinent Esseni, de quorum continentia mira narrant Euseb. Philo & Iosephus. Secundò, sapientis opus esse in omnibus suis actibus respicere finem, vt scilicet eos dirigat ad salutem & felicitatem: hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum eius bonum. Iugiter ergo cogitet illud: *Oculus in metam: Oculus in occipitio*, vt non
C tantùm ea quæ à fronte, sed etiam ea quæ à tergo sunt, putà finem & futura respiciat. Et illud Aristotel. *Voluptates spectâ non venientes, sed abeuntes.* Venientes enim sua specie & fuco illiciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infigunt. Et illud Sapientis: *Quod commodauit fortuna, tollet, quod mutauit natura, repetet: quod parauerit virtus retinebit.*

MAGNIFICAVI OPERA MEA, ÆDIFICAVI MIHI DOMOS ET PLANTAVI VINEAS. (Redit ad vers. 1.) DIXI: VADAM ET AFFLVAM DELICIIS] Suas ergo delicias quas experiri voluit, vt scrutaretur quid in eis esset veri gaudij & felicitatis, hic sigillatim enumerat; ac tandem recensitis omnibus vers. 11. subiungit, repetitque se in omnibus
D inuenisse vanitatem & afflictionem spiritus. *Quæsiuit in salsugine margaritam*, ait Nyssen. at non inuenit, ideoque idipsum confitetur, & toti mundo proclamat, vt omnes ab eius vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem & cultum abducat; eoque efficaciùs persuadeat, quo expertus loquitur, & se clara longaque experientia idipsum comperisse asseuerat, licet enim vers. 3. proximè præcedenti dixerit: *Cogitaui à vino abstrahere carnem meam*, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se pascit, sed gulam dumtaxat, vinolentiam & ebrietatem à qua se abstraxit, vt posset serena liberaque mente vacare sapientiæ, vt per eam scrutaretur, quid vtile esset filiis hominum, & quo facto iis esset

VERS. 4.

esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiam & felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, &c. quæ longè absunt à vinolentia, & amœnam habent mentis occupationem & recreationem. Vnde S.Gregor. Thaumaturgus & Olympiod. hunc versum rectè connectunt cum præcedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: *Mirum me incessit desiderium, vt viderem in quo digne per hanc vitam occuparentur mortales. Quocirca nihil omnium, quæ admiratione digna censentur, omisi quod non tractarim. Exstructa sunt in excelsum palatia, vineæ consitæ sunt*, &c.

MAGNIFICAVI OPERA MEA] multa, magna & magnifica opera exstruxi, putà magnificas domos, vineas, hortos, &c. sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnus* Hebr. idem sæpè est quod multus, & magnitudo idem quod multitudo, vti alibi ostendi. Est enallage quantitatis, qua continua ponitur pro discreta, & vice versa, Vnde Syrus vertit: *Multiplicaui opera mea.* Et Chald. *In extruendis sanè Hierosolymæ magnificis operibus multus fui.* Alij *Multa numero, & magnitudine ingentia opera construxi.* Per opera intellige, non tam publica in bonum Hierosolymæ, vel regni erecta, qualia fuere templum, mœnia, fossæ, arces, turres, vrbes, propugnacula, 3.Reg.9. quàm priuata, quæ Salomon ad suam non necessitatem, sed oblectationem & luxum splendidè extruxit. Ait enim: *Opera mea; & ædificaui mihi domos, & plantaui vineas.* Rursum per opera intelligit affabrè facta, artificiosa, elaborata, expolita per ingens studium artem & industriam. Vnde Arabicus vertit: *Magnificaui artes meas.* Quicquid etiam in natura excellens est, quicquid in arte reconditum, hoc sibi ex Tyro, & circumquaque acciuit, Salomon.

ÆDIFICAVI MIHI DOMOS] qualis fuit illa, quam Salomon præ sua opulentia & magnificentia ædificauit tredecim annis, adeò splendida & admirabilis, vt ad eius intuitum obstupuerit regina Saba 3.Reg.cap.7.& cap.10. vers. 27. Similis fuit domus saltus Libani, & altera quam ædificauit filiæ Pharaonis, quam in sponsam acceperat. Vide Ioseph. octauo Antiquit. capit.5. vel iuxta aliam editionem 2. & Abulens.3.Reg.7. quæstion. 1. & seq.plures alias ædificasse Salomonem, vt suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, & ex Chald. qui vertit. *Ædificaui mihi domos plurimas.* Et ex illo 3. Reg. capit.9. vers.10. *Ædificauit quodcumq; ei placuit vt ædificaret in Ierusalem, & in Libano, & in terra potestatis suæ.* Hebr. est, *Ædificauit desiderium, quod desiderauit Salomon ædificare*, quæ phrasis notat ardens in Salomone ædificandi studium, ne dicam libidinem. Addit Chald. *feci thronum ex dentibus elephantis & sellam regni.*

Tropologicè vide Nyssen. qua ratione domus animæ spiritalis virtutibus exstrui & ornari debeat, ideoque caueri ornatus nimius domus corporalis, ne in illum mens suas curas, opes & tempus insumat & exhauriat; vt parum ei

A superſit, quod in animæ fabricam impendat, vti fecit Nero, qui nulla in re damnosior fuit, quàm in ædificando, ait Sueton.c.31. vitæ eius: ædificauit enim Romæ palatium à Colle Palatino vsq; ad Esquilinum tam immane, vt esset instar vrbis. Vnde vt idem Sueton. scilicet ca.39. hoc in illam scriptum fuit Distichon:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites:
Si non & Veios occupet ista domus.

Et Martial. Epigram.2.

Vnaque iam tota stabat in vrbe domus.

Extant etiamnū eius ruinæ & rudera, quæ miram eius magnitudinem indicant. Sapienter Seneca epist.90. *A natura*, inquit, *luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia: omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerūt, cui omnia olim tamquam seruo præstabantur, nunc tamquam* B *Domino parantur.*

PLANTAVI VINEAS] Vinearum Salomonis in libris Regum nulla fit mentio, sed Canticor.8.11. vbi ait sponsa: *Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos*; Hebr. *Salomon in Baal hamon*, quod Aben Ezra ait esse nomen proprium loci prope Ierusalem, vbi maior pars populi vineas habebat præstantissimas. Alij quibus fauet Chald. censent esse cognomen ipsius Ierusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit: Nam *Baal hamon* idem est, quod *Dominus* vel *Domina multitudinis*, id est plurimi populi. Porrò hæc vinea tam fuit fertilis, tantique prouentus, vt ille quotannis æstimaretur mille argenteis. Subdit enim, *Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos.* Rursum nonnulli huc referunt vineas Engaddi lau- C datissimas, quòd vuæ referrent saporem & odorem Cyprinum: Cyprus enim est arbor aromatica, idque putant significari Cantic.1. 14. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Verùm an hæc comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi, petatur à propriis Salomonis vineis; an ab alienis non satis liquet, præsertim quia Engaddi procul aberat à Ierusalem, vtpote vicinum Iericho; sed quid vetat Salomon in remotis Iudææ locis suas habuisse delicias, villas & vineas, vti olim habuere Romani Capuæ, & in tota Campania? Sanè olim in sola Iudæa, adeoque in solo Engaddi erat vinea balsami præstantissima: balsamum enim frutex est qui si acuto vitro, lapide, vel osse incidatur, stil- D lans succum pretiosissimum, eximiæ suauitatis & virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Andrichom. in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amœnissimi, quos irrigabat fons hortorum, de quo Cantic.4. Hic fons sensim excrescens efficiebat fluuium, qui Sabbaticus vocabatur, eo quòd mira Dei prouidentia, Sabbato dumtaxat flueret, reliquis sex diebus siccaretur, teste Iosepho libr.7. Belli 24. vide Adrich.

Porrò vinearum plantatio & cultura est honestissima, suauissima & vtilissima, vti docet Columella libr.3. capit. 3. proferunt enim vina præstantia in magna copia. Sanè eximia fuisse & delicatissima (qualia sunt Falerna Italorum)

hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc eius verba & sequentia penitus introspicit; simulque eius indolem, ingenium, & studium scrutandi omnia, quæ in mundo sunt delicata, pretiosa, eximia considerat.

Iam verò vites & botros in Palestina esse ingentes & eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi à Iosue, ad eam explorandam, inde illum extulerunt, & in vecte ad eundem detulerunt. Numero 3. 25. & ex vite Sorec præstantissima, de qua Isaiæ 5. 2. cuius vuæ non habebant acinum, vti testantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatissimum, adeoque vinum *Cos*, id est optimi coloris, odoris & saporis, ait Adrichom. in descript. terræ sanctæ in Dan. Item ex eo, quòd Israël dicatur quietè habitasse sub vite sua & sub ficu sua 3. Regum 4. 25. vites ergo altæ sint oportet instar arborum & ficuum. Vnde & Genes. 49. 11. Iacob benedicens Iudæ ait: *Ligans ad vitem pullum suum*, vt scilicet ex ea oneret asinum.

Rursum Salomon quicquid in orbe, adeoque in India erat rarum & pretiosum, per naues in Iudeam accersebat: quare non dubium, vites quoque preciosas ex regionibus, vbi illæ eximiæ sunt, euocasse. Certè Plinius libro decimoquarto capit. primo scribit in Africa interiore tantas gigni vuas, *vt magnitudinem infantium puerorum exuperent*, & vuæ etiam *tumeant mammarum modo bumasti*. Dicitur enim Græcè vua *bumasti*, quòd bouis mammas tumore & magnitudine referat: vnde à Varrone libro secundo de Re rustica capit. 4. *Bumamma* vocatur, & à Macrobio libr. 3. Saturn. cap. vltimo *Bumammia*. Strabo quoque lib. 2. cap. 11. & 15. meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italiæ locis produci cernimus. Denique in Palæstina potentia gigni vina, omniaque rubra, nulla alba, Romæ ab iis, qui illam lustrauere cognoui.

Vua bumasti quæ?

Sub vineis & vinetis nonnulli intelligunt oliueta & ficeta: hæc enim iungi solent, adeoque in eodem sæpè campo feraci videre est oleas & ficus vitibus insertas & immixtas, vti in Lombardia est cernere. *Eccles. 2. 4. plantaui vineas.*

Prou. 24. iuxta Sept.

Mysticè plantanda, putanda, colenda est cuique vinea animæ, tam suæ quàm alienæ. Audi S. Ambros. lib. 2. epistol. 7. *Rescindatur*, ait, *luxuries, deliciæ resecentur, & si quis fuit luxuriosus, valedicat superioribus. Rescissa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat; ideoq; scriptum: Tamquam agricultura homo imprudens, & tamquam vinea homo egens sensu, si reliqueris eum desertus erit. Colamus ergo corpus hoc nostrum, castigemus illud, redigamus ad seruitutem, non illud despiciamus: sunt enim membra nostra arma iustitiæ, sunt & arma peccati.*

VERS. 5. FECI (alij *plantaui*, ac singulari arte & industria concinnaui) HORTOS ET POMARIA, ET CONSEVI EA CVNCTI GENERIS ARBORIBVS] Hebr. *feci hortos & paradisos.* Hortus communium est olerum: vnde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quòd in eo olera oriantur. Paradisus verò hortus est A exquisitarum arborum, fruticum, florum, fontium, statuarum, auium, piscium & viuariorum, caprearum, ceruorum, ferarum, omnisque generis amœnitatum & deliciarum, quales fuere veterum Romanorum Luculli, Pompeij, Ciceronis, &c. in agro Tusculano & Tiburtino, quibus modo ibidem vel pares vel suppares sunt Estensium, Aldobrandinorum & similium, qui amœnitate & pretio certant cum hortis Alcinoi, si non superant, vbi hydralicos non tantùm organorum, sed & auium cantus meis auribus audiui. De voce Paradisi vide dicta Genes. 2. 8.

Noster vertit *pomaria*, quia in paradisis eminent arbores fructiferæ omnis generis, putà pomiferæ: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori est cortice significat, & à nuce distinguitur, quæ amigdala, auellanas & omnes B fructus duri corticis continet. Subinde quoque pomum omnes fructus tam duri quàm mollis corticis, nucesque omnis generis complectitur. Ita hic accipitur. *Cuncti generis arboribus.* Hebr. est & Græcè, *cuncti fructus arboribus*; non quòd omnes essent fructiferæ, solasque fructiferas plantarit Salomon, cùm & infructiferæ, vt cedrus, platanus, & cypressus foliorum copia, celsitudine, odore, aliisque dotibus miram afferant amœnitatem; sed quod præter has etiam plantarit fructiferas diuersorum fructuum atque pomorum fertiles, ait S. Hieron.

Verisimile est Salomonem frutices & arbores pretiosas ex Arabia, Ægypto, India totoque orbe conquisitas in suos Hierosolymitanos paradisos transtulisse; vnde Ioseph. libro octauo C Antiqu. capit. secundo tradit plantam balsami dono allatā à regina Saba, feliciter à Salomone suo satam in solo, vbertim in Palæstina deinceps prouenisse, atque adeò in tanta copia, vt postea scripserit Plin. duodecimo capit. vigesimoquinto. *Balsamum vni terræ Iudææ concessum.* Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ & Arabiæ Felici, ac felicissimè prouenisse, apud Mecham & Medinam præcipuas Arabiæ Felicis ciuitates, docet Prosper Alpinus Dial. de Balsamo capit. secundo Strabo libr. 16. Diodorus Siculus lib. 2. Pausanias libr. 9. & alij. Inde à regina Saba translatum in Iudæam ad Salomonem, eo plantante felicissimè prouenit in Iericho. Inde translatum in Ægyptum irrigatum fonte, qui B. Virgini & puero IESV scaturiit, cum fugiens D Herodem eò secessit, copiosè germinare docent Baron. Burch. Adrichom. & alij. Rursum verisimile est omnes frutices & arbores, præsertim aromaticas, quæ nominantur à Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, vt cedros, cypressos, calamum, myrrham, thus, cinnamomum, aloën, fauum cum melle Cantic. 5. 1. id est cannam mellitam, siue sacchaream, ex qua eruitur saccharum, vti nonnulli transferunt.

Τὸ *Conseui* innuit Salomonem non tantùm alienis, sed & suis manibus plantasse paradisos, *Prisci hortis dediti.* vti fecit Cyrus minor in Sardiano paradiso, teste Cicerone de Senectute, de quo mox plura, & Diocletiano Imper. abdicante spontè

imperio

imperio Salonam in rus suum secessit, ibique plantationi & hortensi operi vacauit. Laertem Vlyssis patrem describit Homerus Odyssea vlt. repertum à filio agros colentem. Imò Noë vineam plantauit, primusque ex ea vinum expressit. Adam verò ceterique ante diluuium, ac post illud Abraham, Isaac, Iacob, ceteriq; Patriarchæ fuere agricolæ. Romæ celebres fuere Hortensij, ita dicti à vultu studioque hortorum. Similes hortensios habet hæc ætas, inter quos Louanij olim vidimus Iustum Lipsium vacuum à studiis, tempus floribus in horto conserendis studiosè impendere. Vide ipsummet libr.2. de Constantia capit.2.& 3.ac Virgil.1. Georg. vbi mirâ elegantiâ hortorum culturam & amœnitatem celebrat. Iam verò horti magnam vtilitatem æquè ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos plurimos, eosque opulentos, quia Itali magis herbis quàm carnibus vescuntur & pascuntur. Inter eas *Brassica sunt decus hortorum*, ait Columella. Sub τὸ *conseui* intellige quoque *inseui*. Nam vt ait Cicero de Senectute: *Non modò consitiones delectant, sed etiam insitiones*; & harum peritissimus erat Salomon, vtpote qui omnium arborum, herbarum, fruticum vires & dotes calleret, sciretque, quæ cui, qua ratione deberet inseri & inoculari. Vnde Fonteius vertit:

Posui ordine vites,
Inseruiq; pyros, ficus, cydonia, pruna,
Innumeras posui species, genus omne ferarum.

Porrò paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superasse pensiles hortos Nitocris, quos ei, velut vxori erexit Nabuchodonosor, mira arte & maiore sumptu, vt orbis miraculum habiti sint, de quibus Plinius lib.15.capit.4.facilè persuadet Salomonis cupiditas, opulentia & magnificentia. Illi autem partim erant in vrbe Ierusalem, putà in palatio regali Sionis, partim extra vrbem vbi speciosiores sunt campi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuere Cæsaris & Antonij prope Tiberim, de quibus Dion. libr.47. Hinc noster Vilalpandus tom.3.p.1.lib 2.ex Ioseph lib.6.de Bello cap.6. docet portam Ierusalem dictam *Genath*, siue *portam gregis*, fuisse pariter portam hortorum (גַּם *gam* enim Hebr. hortum significat) per quam erat egressus & descensus in vallem Hennon amœnissimam, & torrentem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Iosaphat. Ibi ergo erant horti amœnissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Vnde illud sponsæ Cantic.6.10. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Septuag. vertunt: *Poma torrentis*. Vnde ibidem ab Adrichom. in descript. Ierusalem depingitur hortus regius, qui in Canticis dicitur hortus cõclusus, in quo erat fons Rogel & omnis amœnitas.

Tropol. Nyssen. hic inuectiuam habet in inutilem hortorum cultum, ostenditque qua ratione & quanta vanitate deliciæ quærantur in terra per ædificia, in aëre per plantas, in aqua per piscinas & fontes: moderata tamen hortorum cultura & agricolatio amœna, laudabilis vtilisque est, & à Deo Adamo in paradiso commendata, Genes.2.15. Nam vt ait S. August. lib. 8. de Genes. ad litter. cap.9. *Quid hoc opere innocentius vacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus.* *Hortus*, ait S. Isidor. lib.17. Origen. cap. 10. nominatur, quod ibi semper aliquid oriatur. Nã cùm alia terra semel in anno aliquid creet, hortus numquam sine fructu est. Olus ab alendo dictum, eo quòd primùm homines ab oleribus alerentur antequam fruges & carnes ederent. Tantum enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis. Igitur sicut Adam excoluisset paradisum, si innocens in eo perstitisset, non tantùm ad esum fructuum, sed etiam ad perspiciendas per experientiam herbarum, fructuum, fruticum naturas, dotes & proprietates, atque ex iis assurrexisset ad clariorem Dei creatoris cognitionem, amorem, laudem & gratiarum actionem, eodem prorsus modo suos paradisos coluit Salomon. Vnde dicitur *disputasse super lignis à cedro, quæ est in Libano vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete.* 3. Reg. 4. 33. quare ea manibus tractare, serere, excolere Salomoni volupe fuit, æquè ac vtile: sicut & fuit Herculi manu sua quercus conserere, vt scribit Plin.l.16.capit.4. Atque Agamemnoni plantare platanos, vt idem Plin. refert. lib.16. ca.44. Cyro gloriari solito agrum se habere suis manibus consitum, & directos in quincuncem ordines, multasque arbores manu sua satas, teste Cicerone de senectute. Antiquitas ait Plin. lib.19. cap.4. *Nihil prius mirata est quàm Hesperidum hortos, ac regum Adonis & Alcinoi, itemq; pensiles, siue illos Semiramis, siue Assyriæ rex Cyrus fecit. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam superbus Tarquinius nuntium illum sæuum, atque sanguinarium filio remisit ex horto.*

Porrò Chald. ex versione Conimbr. & Costi multa hîc paraphrasticè addit. Sic enim habet: *Institui in Iabne circumcirca vineas, vt ego & silentiarij mei aliquando epularemur, & vinum nouum & vetus ad altare libraremus. Plantaui hortos irriguos & amœnitatis plenißima viridaria, vbi omnis generis olera seminaui, quæ ad victum & conuiuia, aut ad sanitatem vsui forent: herbas quoq; olfactu nobiles adieci, item & arbores steriles & aromata ferentes, quas ad me dæmones & nocentes Angeli ex India detulerant: omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant à muro Ierusalem vsque ad littus aquarum Siluach.*

Silentiarij erant officiales intimi regis, qui quietem & silentium in aula procurabant, ac tumultus famulorum, rerumque omnium compescebant, ne regis aures obtunderent, de quibus Iustinianus, C. de Silentiariis, & Procopius lib.2. Belli Persici *Romani*, ait, *ad ea, quæ quietis sunt in palatio, ministrum silentiarium vocant siue domesticum arcanorum principis conscium.*

Verum hæc meritò ex Chald. in Bibliis Regiis resecta & accisa sunt. Continent enim quædam dubia & apocripha, quædam fabulosa & indigna, vt quod aiunt Salomonem arte magica vsum, & per dæmones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

Denique in hortis & paradisis suis testatur Salomon vers.11. se inuenisse vanitatem & afflictionem spiritus. Præter communem enim omnibus rebus terrenis vanitatem, paradisorum illa propria est, quod perpetuam exigant curam & culturæ,

culturæ, ac iuge areolarum, pergularum, sepium, A fontium, apothecarum, labyrinthorum, viuariorum, &c. instaurationem, in quam ingentes quotannis expendendi sunt sumptus. Rursum quòd à multis, etiam Prælatis & Principibus visitentur, quos excipere oportet lautè & splendidè: quare paradisi non tam seruiunt hero, quàm hospitibus, cum quibus hero tempus perdendū est, & opes profundendę. Insuper in paradisis vacatur commessationi, sympoiis, lasciuiæ, luxurię, aliisque sceleribus. Denique paradisi, sæpè totam heri cogitationem, cupiditatem & sollicitudinem ad se rapiunt, vt de aliis, quæ illi incumbūt cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromæus dictabat Episcopis & Prælatis non alium debere esse paradisum, quàm Biblia & S. Script.

Præclarè S. Greg. Nazian. orat. 9. *Quousq;*, ait, B *vanitatem quæritis & mendacium? hanc scilicet vitam & delicias, & exiguam gloriolam & humilem potentiam, falsamque prosperitatem, magnū aliquid & amplum esse existimantes: quæ quidem hanc rationem habent, vt non magis eorum sint à quibus obtinentur, quàm eorū, qui habituros sesperauerunt; neque horum rursus magis, quàm illorum apud quos ne in expectatione quidem vnquam fuerunt; verum vt puluis à turbine, sic ea ab aliis ad alios subinde ventilentur ac iactentur, & sicut fumus dilabantur, & tamquam insomnium homines deludant, vmbræq; instar manibus teneri nequeant, ac denique ita comparatæ sint, vt nec cum absint de iis consequendis desperent qui non habent, nec cum adsunt, fida sint & certa.*

Notum est illud S. August. *Homo* (Iob) *vicit in stercore, victus est* (Adam & Salomon) *in paradiso.*

VERS. 6. ET EXTRVXI MIHI PISCINAS AQVARVM C VT IRRIGAREM SYLVAM LIGNORVM GERMINANTIVM.] Hebr. & Græc. *Syluam producentem ligna.* Chald. *Syluam quæ alit ligna ad incendendum*, id est syluam cæduam. S. Ambros. lib. de Isaac c. 4. *Saltum germinantium* scilicet ad inumbrandum, ad exhilarandum, ad fabriles vsus, ad ignem, &c. Aliqui syluam hanc referunt ad domum, quam Salomon ædificauit & indigitauit saltum Libani, eò quòd cedris è libano allatis, inquiunt, ibiq; plantatis cincta foret.

Pro *piscinas* Aquila vertit λίμνας, id est paludes, stagna. Symmach δεξαμενάς, id est cisternas, canales, aquarum conceptacula.

Piscinæ quid? Resp. Primò. Piscinę hîc propriè capi possunt pro viuariis, in quibus seruantur & alūtur pisces. Pisces enim priscis erant in deliciis, imò nonnulli piscibus dumtaxat vescebantur, non carnibus. Pisces enim D sunt humidiores, frigidiores, & faciliores ad digerendum; atque longè maior varietas est piscium, quàm sit carnium. Tales fuere piscinæ Neronis, in quibus ipse piscabatur reti aureo, purpura coccoque funibus nexis, ait Sueton. c. 30. & 31. vitæ eiusdem. Mira sunt quæ de piscium in piscinis mansuetudine & oblectatione scribit Plin. lib. 52. cap. 2. vbi inter cetera ait: *E manu vescuntur pisces in pluribus Cæsaris villis, &c. in Labradij Iouis fonte anguillæ inaures additas gerūt. In fonte Apollinis, quem Curium vocant, ter fistula euocati veniunt ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris æditu orum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulantes scalpuntur, ora hiantia manibus inserendis præbent.*

Idem lib. 20. c. 11. hoc pharmacum piscibus ęgris assignāt: *Pisces si ægrotent in piscinis, apio viridi recreantur.*

Rursum per piscinas generatim accipi possūt cisternæ, lacus, riui & quæuis aquarum receptacula. Hęc enim primò seruiunt ad amœnitatem: aquæ enim pellucidæ & crystallinæ mirè oblectant aspectum, præsertim dum in eis per cimbas nauigatur. Secundò ad refrigerium: in piscina enim lauabant se, imò natabant. Vnde & κολυμβήθρα, id est lauacrum siue natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloë, ad quam missus à Christo cæcus, in ea se lauans illuminatus est. Ioan. 9. Vnde Plinius iunior lib. 5. epist. 6. ad Apollin. *Si natare*, inquit, *latius aut tepidius velis in area piscina est.* Idem libr. 2. epist. 17. *Cohæret piscina calida mirificè, ex qua natantes mare aspiciunt.* *Secundò.*

Tertiò. Tertiò, per piscinas accipi possunt thermæ & balnea, in quibus aquis calidis corpora abluebāt, fouebant, & à frigidis morbis curabant, quales sunt thermæ Caroli magni, quæ Aquisgrani calidissimæ è terra scaturiunt, ita vt balneantes earum æstum aquâ frigidâ temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illæque erant opus imperiale & regium, quales fuere thermæ Diocletiani, Constantini, Antonini, quarum reliquias, pristinæ magnificentiæ indices, etiamnum intuemur.

Quartò. Quartò, in piscinis siue stagnis fiebant naumachiæ, siue ludi & prælia naualia ad spectantium oblectationem. Sic Nero, Tiberi in hortos Romæ decliues inducto, piscinam siue stagnum effecit, in quo naumachia exercebatur, ad eius populique recreationem.

Quintò. Quintò, & maximè hæ piscinæ & stagna seruiebant ad irrigationem hortorum & arborum, Vnde subdit Salomon: *Vt irrigarem syluam lignorum germinantium.* Cùm enim Iudæa sit sicca & siticulosa, vt fiat humida & fœcunda, aquarum irrigatione indiget: Hæcque in Script. vocatur eius benedictio. Vnde & Piscina Hebr. vocatur בְּרֵכָה *berecha*, id est benedictio. Hinc Axa petiit illam à Patre suo Caleb dicendo: *Da mihi benedictionem*, id est irrigationem aquarum. *Terram australem & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam. Dedit itaq; ei Caleb irriguum superius & irriguum inferius*, Iosue 15. 19.

Ita Thaumaturgus: *Piscinæ*, ait, *erant ingentes ad aquarum exceptionem confecti ad vberem & copiosam arborum irrigationem distributi.* Hinc ex piscinis fiebant aquæductus, quibus aqua per omnes hortorum areolas, perque officinas & cubicula magna arte, æquè ac commoditate & iucunditate deriuabatur. Sanè Romanorum veterum magnificentia fuit in aquæductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Chald. sic habet: *Adieci præterea ad domum conuiuij aquarij fistulas, ad arborum & herbarum irrigationem apprimè commodas, feciq; ex eis castella & aquæductus ad syluam, variis arboribus consitam irrigandam.* Pleræque enim arbores irrigationem aquarum amant, excipe pauculas: Nam *aquas oderunt cupressi, iuglandes, castaneæ laburnum*, ait Plinius lib. 18.

Porrò quæ, quot & quales fuerint piscinæ Salomonis incertum est, quia nec Script. nec Ioseph, eas exprimunt: tantùm Iosephus lib. 6.

lib. 6. Belli capite 6. nominat *Stagnum Salomonis.*

Piscinam probaticam, id est ouinam siue pecuariam, in qua lauabantur oues immolandæ, opus fuisse Salomonis censet Villalpando, Adrichom.& alij in descriptione templi: sed illa huc non pertinet, quia non Salomonis deliciis, sed vsibus templi deseruiebat. Piscinam siue natatoriam Siloë, in qua curatus est cæcus Iohan. 9. opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloë vicino, qui è radice montis Sion scaturit: aqua eius clara, dulcis, & vberrima cum silentio placideque fluit in torrentem Cedron. Isaiæ 8. 22. de quo ita scribit Saligniacus libr. 10. cap. 1. *Fontis huius aqua hodie adhuc ipsis etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se & pueros suos lauant, eaq; lotione fœtorem suum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vsum oculorum visui conferre experiantur.*

A

B

Salomoni quoque aliqui tribuunt piscinas in Esebon, eò quòd earum pulchritudini compararet oculos sponsæ Christi ob claram Dei cognitionem. Cant. 7.

Denique sub piscinis accipe fontes, qui è loco altiore per canales deducti, in hortis & atriis exiliunt magna intuentiū voluptate; hi enim piscinam siue stagnum efficiunt. Celebris in Ierusalē erat fons Gion, isque duplex scilicet superior & inferior: oritur ex monte Gion, vbi Salomon in regem à Nathan Propheta & Sadoc Pontifice vnctus fuit 3. Reg. 1.

Mysticè, piscinæ sunt merita Christi & S. Sacramenta, quæ merita Christi continent, quæ Christus Dominus quasi verus Salomon instituit, vt irrigent syluam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnes generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam Patriarchæ & Prophetæ quàm Apostoli, virgines, & martyres. Piscina superior est baptismus, inferior est pœnitentia.

C

VERS. 7. POSSEDI SERVOS ET ANCILLAS MVLTAMQVE FAMILIAM HABVI, ARMENTA QVOQVE ET MAGNOS OVIVM GREGES, VLTRA OMNES QVI FVERVNT ANTE ME IN IERVSALEM.] Septuaginta. *Mercatus sum vel emi seruos & ancillas*, &c. Hebræum enim קנה *kana* significat emere, comparare, possidere. Multa ergo mancipia emit Salomō, sicut iam emuntur Æthiopica; & præter Chananæa, Ægyptia, aliarumque gentium, Æthiopica quoque emisse Salomonem, docet Iosephus lib. 8. Antiq. cap. 2.

D

Per *seruos*, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim propriè possidentur, sicut iumenta agri & census. Vnde à Platone vocantur *animata possessio*, à Plutarcho *animata instrumenta*. Hinc Nyssen. vertit: *Possedi seruos & ancillas tamquam caprarum & porcorum greges, vtpote quod in pari ordine potestatis, & hæc & illa subiecta essent.* Per *familiam* accipe vxores, filios, vernas, id est filios ex seruis dominatos. Vnde Hebr. est *filios domus.* Septuag. *& vernaculi fuerunt mihi.* Arabic. *Et facti sunt filij gentis domus meæ.* Campens. *Et ex eis nati sunt mihi vernæ.* Horum copia facit tum ad heri splendorem & magnificentiam, tum ad imperium & operas, vt per eos tum domi, tum foris efficiat quicquid libet siue ad vtilitatem, siue ad oblectationem. Serui enim ad nutum hero obediunt, omniaque eius negotia obeūt siue domestica, siue ruralia, siue forensia. Tales sunt agricolæ, coci; equisones, camelarij, rhedarij, pocillatores, pistores, fabri, textores, Phrygiones, asseclæ, satellites, armigeri, cubicularij, silentiarij, & tabellarij, &c.

Habuit Salomō innumeram seruorum & ancillarum turbam. Noster Vilalpondo tom. 2. lib. 5. disp. 3. c. 51. numerat ad 48. hominum millia & sexcentos. Verùm si præfectos, officiales, & aulicos hic adnumeres, longè maior fuit copia, vt colligitur ex annona quotidiana aulæ Salomonis, 3. Reg. 4. 22. *Erat*, inquit, *cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similæ, & sexaginta cori farinæ, decem boues pingues, & viginti boues pascuales, & centum arietes, exceptâ venatione ceruorum, caprearum atque bubalorum & auium altilium.*

Armenta dicta quasi *armamenta* ab *armis*, quos habent validos ad onera ferenda, & vt armentur ad prælium. Vnde Virgil. 4. Æneid.

Bello armantur equi, bello hæc armenta parantur.

Vel *armenta* quasi *aramenta*, putà iumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, cameli, vaccæ, boues, bubali. Porrò equi Salomonis erant plurimi, vt patet ex eorum stabulis: *habebat enim quadraginta millia præsepia equorum currilium, & duodecim millia equestrium* 3. Reg. 4. 26. hoc est habebat quadraginta millia equorum currilium in præsepiis, & duodecim millia equestrium. Est hypallage. Hunc esse sensum liquet 2. Paral. 9. 25. vbi dicitur: *Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in stabulis.* Cuique enim equo in stabulo communi suum erat præsepium, id est locus præceptus, in quo ei dabatur pabulum. Habuit ergo Salomon vniuersim quadraginta duo millia equorum in stabulis.

Porrò possedit Salomon, æquè ac Saul, Dauid ceterique prisci reges, magnos armentorum & ouium greges, tum ad cibum & vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, vt cùm ipse mille hostias vna vice immolauit, 3. Reg. 3. 4. adeò vt animarum victimarum eius numerum admirata sit regina Saba 3. Reg. 6. 25. Sic Deog. erat princeps Pastorum Saulis. 1. Reg. 15. Sic *Messa rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat regi Israël centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis.* 4. Reg. 3. 4. Priscorum ergo opes erant non auri, argenti, sed pecorum, & pecudum: vnde pecunia, quæ postea signata est effigie pecorum, quibus successit, nomen accepit. Ita Varro lib. 4. de lingua latina & Plin. libr. 8. capit. 3. nimirum viuo adhuc mundo viuæ placebant diuitiæ, & florentes crescentesque: Iam verò senescenti ac propè mortuo placent mortuæ, sepultæque æris, auri, & argenti: qua in re ait Nyssen. limites à Deo præscriptos trangressus est homo, exenterans & eruderans terram, eruens quæ Deus voluit abscondi.

Porrò vanitas propria seruorum & ancillarum est, quòd hero seruiant, non ex amore, sed ex metu, vel spe mercedis & lucri. Rur- *Seruorum vanitas.*

sum,

ſum, quòd ſeruili ſint ingenio, magnaque egeant heri curâ & aſſiduâ gubernatione, iuxta illud Eccleſ. 33. 25. *Cibaria, & virga & onus aſino: panis, & diſciplina, & opus ſeruo. Operatur in diſciplina, & quærit requieſcere; laxa manus illi & quærit libertatem. Iugum & lorum curuant collum durum, & ſeruum inclinant operationes aſſiduæ. Seruo maleuolo tortura, & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet.* Inſuper quòd ad oculum dumtaxat ſeruiant, ac ſæpè ſint infidi ac furaces. Huc facit inſignis gnome R. Hillel in *Pirke Auoth*, id eſt ſententiis Patrum capit. 2. *Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes: qui multiplicat diuitias, multiplicat cum eis dolores: qui mulieres multiplicat, multiplicat faſcinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat ſeruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui ſtudium multiplicat, pariter ſapientiam multiplicat: qui multiplicat conſilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat iuſtitiam, multiplicat pacem: qui verbum legis acquirit, vitam in altero ſæculo fœneratur æternam.*

Alleg. S.Hieron. Chriſtus, inquit, qui verus eſt Salomon in aula, id eſt in Eccleſia ſua habet *ſeruos, qui habent ſpiritum timoris in ſeruitute, & ſpiritalia magis deſiderant, quàm teneant. Ancillas verò eas animas appellat, quæ adhuc corpori terræq; ſunt deditæ. Vernas, qui ſeruos & ancillas antecedunt, necdum tamen libertate donati ſunt, nec nobilitati à Domino. Sunt autē alij ad inſtar boum & ouium, propter opera & ſimplicitatem, qui abſque ratione & ſcientia Script. laborant quidem in Eccleſia, ſed necdum ad id peruenere, vt homines eſſe mereantur, & redeant ad imaginem conditoris; de quibus dicitur: Homines & iumenta ſaluabis Domine.* Pſalm. 35. 8.

VERS. 8. COACERAVI MIHI ARGENTVM ET AVRVM, ET SVBSTANTIAS REGVM AC PROVINCIARVM. Septuag. ἤθροισα, id eſt collegi, Coegi, congeſſi vbertim. Arabicus: *Aggregaui.* Chald. *Auri & argenti theſauros congregaui, conflauique ex auro poſtulato ſtateras & pondera æqui & boni. Cenſus* (vel *peculia*, vt vertunt Complut.) *quoque regum & prouinciarum mihi in tributum illati ſunt.* Aurum poſtulatum eſt ſæpiùs igne excoctum, ideoque purgatiſſimum & optimum: hoc enim crebra ignis actione tubercula & poſtulas contrahit, vti docet Sabel. ad ca. 44. Suetonij in Nerone, & Cuiacius lib. 7. obſeru. c. 39. de quo dicitur Pſalm. 11. 7. *Argentum igne examinatum, purgatum ſeptuplum*, id eſt multipliciter, quale eſt aurū obryzum.

Quantæ opes Salomonis? Reſp. Primò.

Quæres, quæ & quantæ fuerint opes Salomonis? Reſp. Id colligi poſſe primò, ex eo quòd illæ ex ſingulari Dei promiſſo & dono ei obtigerint: Dona autem Dei ſunt eximia, ſuperantque humana omnia. Audi Deum ad Salomonem loquentem: *Diuitias autem & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in regibus, nec ante te, nec poſt te fuerit ſimilis tui.* 2. Paral. 1. 12. quæ verba licet aliqui limitent ad reges Iſraël, aliis aliis modis, tamen ipſa per ſe illimitata & abſoluta ſunt. Vnde noſter Vilalpādo multis oſtendit, Salomonem omnibus omnino regibus & monarchis fuiſſe opulentiorem: de quo mox plura.

Secundò, ex eo quòd Dauid pater eius pro fabrica templi, reliquerit ei *mille millia talentorum argenti; mille millia*, id eſt decies centena millia, & *auri centum millia talenta.* Talentum Hebræorum, vt oſtendi in fine Pentateuchi, duplo maius erat talento Attico; nam continebat *tria millia ſiclorum*, hoc eſt 125. libras auri; quæ faciunt *duodecim millia Coronatorum Francicorum.* Addit noſter Salianus in Annal. *& quingentos*, Vnde hæc Dauidis talentorum auri & argenti millia cenſet confeciſſe 2672. milliones, ac inſuper 125. millia nummorum aureorum. Quibus ſi addideris 72. milliones ac 926. millia & 666. aureos, qui à populo liberaliter dati ſunt 1. Paral. 29. 4. hæ duæ ſummæ aſcendent ad bis mille ſeptingentos & 45. milliones, 51. millia & 666. aureos. Vnde Budæus libr. 4. de Aſſe cenſet has Dauidis opes Salomoni relictas, fuiſſe decies maiores quàm Darij vltimi regis Perſarum, quas eo victo occupauit Alexander. Darius enim tantùm habuit 87. millia talentorum: quas autem Salomoni congregauit in infinitum ire. Sanè hæc Dauidis opum & millionum ſumma videtur penè incredibilis: continet enim: tantum auri, quantum vix eſt in tota Europa; ac Iuſtum Lipſium meditantem opus de Amplitudine imperij Hebræorum, quaſi antiſtrophon alteri quod ediderat de Amplitud. Imperij Romani, ab eo deterruerit, cùm non caperet tantam opum magnitudinem. Quocirca aliqui opinantur talenta iam recenſita fuiſſe minora, quibus fauet Euſeb. lib. 9. de Præpar. ſub finem: *Talentum autem dico*; inquit, *quod ſiclum appellant.* Siclus habebat pondus quatuor drachmarum; quare ſi argenteus erat, valebat quatuor Iulios ſiue regales Hiſpanicos: ſin aureus, valebat quatuor coronatos Francicos: hi enim pondus habent quatuor dragmarum. Verùm ſic ſumma hæc Dauidis exilis fuiſſet; niſi dicas ſiclos hos non fuiſſe ſimplices, ſed duplos, imò decuplos, quomodo regalis Hiſpanicus, ſi declupletur, facit Philippicum, dalerum vel aureum. Hæc Dauid Salomoni reliquit pro templo; pro aula verò & propriis vſibus ex ampliſſimis & continuis hoſtium, cum quibus per omnem vitam pugnauit, ſemperque victor extitit, ſpoliis; item ex reditibus ceteriſque erogationibus plurima addidit, adeò vt Ioſephus libr. 7. Antiq. cap. 12. ſcribat: *Tantas diuitias hæredi reliquit rex Dauid, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarum gentium.* Subdit Hyrcanum Pontificem ex ſepulchro Dauidis accepiſſe tria talentorum millia, Herodem deinde magnam auri vim, &c. adeò vt nonnulli cenſeant cum Dauide ſepultos fuiſſe mille milliones.

Tertiò, ex auro & opibus, quas ei deferebant naues ex Tharſis & Ophir, de quibus dicitur 3. Reg. 9. 26. 2. Paral. 8. 17. & 3. Reg. 10. 14. *erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos ſingulos, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri, excepto quòd negotiatores afferebant*, vt videantur illa ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri ex ipſis fodinis, per Salomonis ſeruos quotannis erui ſolita: alia verò quorum nullus numerus, negotiatione & commercio earū gentium, quarū littora legebant Sa-

lomonis

lomonis naues, Hierosolymam aducta. Ita Pineda.

Quartò, ex tributis & vectigalibus, quæ pendebant ei quotannis, tum singulæ tribus Israël, quod aliqui ex 3. Reg. 9. v. 15. coniectant fuisse tantumdem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, scilicet 120. talenta auri, non quòd tantum penderent singulæ tribus (hoc enim immane fuisset & impossibile) sed simul vniuersæ, tum reges omnes circumcirca illi vectigales & subditi. 2. Paralipom. 8. v. 8. & 3. Reg. 4. v. 21. & 24.

Quintò. Quintò, ex donis & muneribus. Nam Hiram dedit ei centum & viginti talenta, non quotannis, vt aliqui putant, sed semel. Regina Saba dedit ei totidem. 3. Regum 10. v. 10. & 2. Paralipom. cap. 9. vers. 23. dicitur: *Omnes reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis, &c. & deferebant ei munera, vasa argentea & aurea & vestes & arma & aromata, equos & mulos per singulos annos.*

Sextò, Sextò, ex sapientia Salomoni indita, qua census annuos agrorum, pecorum, redituum, negotiationum, &c. mira industria augebat præter communem aliorum morem. Item ex summa pace, quæ in regno fuit perpetua per annos quadraginta. Hoc est quod de sapientia dicitur Sapient. 8. v. 18. *In operibus manuum illius honestas* (id est diuitiæ) *sine defectione.* Et Prouerb. 8. 18. ait ipsa Sapientia: *Mecum sunt diuitiæ & gloriæ, superbæ opes & iustitia.*

Septimò. Septimò, ex fabricis quas extruxit. Certè aliqui opinantur eum in templum insumpsisse tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mundi miraculum, ac quantum homini facere licèt Deo digna domus, & inter mortales gloriæ thronus. Hinc Dauid, vouens pro fabrica templi reliquit Salomoni *tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi.* 1. Paralipom. cap. 29 vers. 4. Quid ergo pro ipsa tantæ fabrica machinæ eidem reliquisse credemus? Item ex sumptibus magnificis aulæ & familiæ penè innumerabilis, vers. præcedenti recensitis, atque operariorum. Aluit enim per omnes fabricæ templi & domorum suarum annos triginta millia Israëlitarum cædentium ligna in libano, *& septuaginta millia eorum qui onera portabãt; & octoginta millia latomorum in monte, absque præpositis qui præerant singulis operibus, numero trium millium & trecentorum.* Erant hi Tyrij, quos ei submiserat Hiram rex Tyri, cui proinde Salomon præbebat *coros tritici viginti millia in cibum domui eius; & viginti coros purissimi olei per singulos annos.* 3. Regũ. 5. 11. & sequent. Insuper alebat equorum 52. millia cum suis equilonibus, rhedis & curribus, vti dixi v. præcedenti.

Salomon ditior omnibus monarchis. Denique noster Vilalpando tom. 2. libr. 5. cap. 44. vsque ad 52. singula obuentionum Salomonis capita prudenter supputans, Salomonis opes, regum & monarcharum Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum etiam reditibus & opulentiæ confert & præfert, adeo vt æstimet Salomonis censum, quadragies superasse censum regum Persarum. Salomon enim,

A inquit ipse quotannis colligebat ex tributis 2226. talenta ex Ophir, præterea 450. talenta, quæ simul iuncta, faciunt plusquam quadraginta quinque milliones aureorum. His iunge vectigalia portorionum, pastiorum, negotiorum, insuper spolia plurima & maxima, quæ Dauid per omnem vitam pugnans retulit ex hostibus. Addunt aliqui annuum censum capitationis, quo quisque quotannis dimidium Sicli ex lege dabat templo: hunc enim Iudæi singuli pendebant, tum qui in Iudæa erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verùm hic census cedebat Pontifici & templo, non regi & aulæ.

Noster Lorinus singulos Salomonis prouentus præcisè recensens, supputans & definiens tandem concludit, aitque: *Horum omnium quæ*
B *in omni vita sua Salomon habuit, quorum scriptura certum numerum designauit, summa est ter mille nongenti tres milliones, & septingenta sexaginta quinque millia, & nongenta viginti quatuor scutorum monetæ Romanæ argenti: quibus si addamus mille quadringenta quadraginta auri talenta per triginta sex annos multiplicata, erunt quater mille sexcenti octoginta sex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc verò, vt colligitur ex dictis, magnam valde aliam summam habebat ex aliis multis rebus collectam, quarum iniri summa non potest, vt ex vectigalibus, negotiationibus, muneribus, qualem & quantum nullus vmquam monarcha vel respublica habuit.*

Verùm præcisa hæc opum Salomonis supputatio difficulter ex Script. probari potest, ac nonnulla incerta, imò minus probabilia pro veris
C & certis supponit, vt quòd Hiram quotannis dederit Salomoni 120. talenta, cùm verius sit semel tantùm dedisse: quod singulæ tribus totidem talenta quotannis soluerint Salomoni, cùm verius sit vniuersas simul non amplius persoluisse, &c.

Sufficit ergo dicere in genere, opes Salomonis fuisse maximas & innumeras, vtpote quæ repræsentarint opes spiritales Christi, qui verus est Salomon. Hæ enim maximæ sunt, putà gratiæ dona, virtutes, ac coronæ cælestis gloriæ innumeræ, quas Christus tum in se habet, tum in innumeros sanctos Prophetas, Apostolos, martyres, virgines & partitur & distribuit. Hinc Salomon dicitur fecisse, vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta esset lapidum. 3. Regum 10. v. 27. ac collegisse vt aurichalcum
D aurum, & vt plumbum compleuisse argentum. Ecclesiast. cap. 47. vers. 20. & rursum 2. Paralipom. cap. 9. vers. 20. *Argentum,* inquit, *in diebus illis pro nihilo reputabatur,* quæ licet per hyperbolem dicantur, tamen immanes Salomonis fuisse opes significant. Quo euasit tanta opum copia? Abiit, euanuit instar fumi. imò ex omnibus illis Salomon moriens ne obulum quidem secum detulit. Ita nunc cupidi, aurum auro cumulate, argento cistas opplete; ac scitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam nisi virtutem & beneficentiam vos comitaturum ad tribunal Christi. *Et substantias)* Hebræo est סְגֻלַּת *segula,* id est thesauros

ſauros & res pretioſas, vti ſunt gemmæ, cymelia, monilia. Hinc Septuag. vertunt: *Opes regum.* Syrus: *Poſſeſsionem regum.* Arabicus: *mundos regum, & regionum.* Vatabl. *Mundum pretioſum.* Tigur. *Peculium regum.* Alij: *Theſaurum deſiderabilem.* Campenſ. *Quæ propriè pertinent ad reges & prouinciarum dominos.* Arias: *Peculium regum, regalium ærariorum gaza, & reconditoria aliorum principum.* Ergo Salomon à regibus & prouincijs accipiebat non vulgaria, ſed eximia & optima quæquè, putà aurum præſſantiſſimum, argentum nitidiſſimum, gemmas pretioſiſſimas, ac quidquid apud ipſos rarum, eximium & pretioſum erat. Hinc de Iſraële ait Deus; *Eritis mihi in peculium* (Hebr. *in ſegula*) *de cunctis populis.* Exodi cap. 19. verſ. 5. Vide ibi dicta, & 1. Petr. 2. verſ. 9. ad illa: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.*

Porrò Salomon coaceruauit has opes primò, iunior ex dono Dei, vnde τὸ *coaceruaui* ſignificat; ingentes opum aceruos & cumulos ab eo collectos; Deinde ſeneſcens ex auaritia, ait Nyſſen. tuncque ex *neches*, id eſt, ſubſtantia à Deo data, ſtimulante cupiditate fecit *kenes*, id eſt, coaceruationem & corraſionem opum, opprimens ſubditos per nimia tributa, quæ deinde in ſuos adulatores & paraſitos, ac in mille vxores & concubinas, ceterumque menſæ & voluptatum ſuarum luxum profundebat: qua in re peccauit contra legem Dei de rege ita ſancientis, Deuteron. 17. 17. *Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius; neque argenti & auri immenſa pondera.* Atque hac de cauſa decem tribus ob nimias eius exactiones rebellarunt, ac reiecto eius filio Roboam ſibi Ieroboam regem conſtituerunt. 3. Reg. 12. v. 4. & ſequent. *Pater tuus,* inquiunt, *duriſsimum iugum nobis impoſuit, &c.*

Vanitas opum. Prima. Denique vanitas propria diuitijs eſt prima, quod aurum & argentum, nil ſint niſi terra rubra & alba, vt ait Sanctus Bernardus, cui ſola hominum æſtimatio dat pretium, quæ tamen coaceruatur, id eſt, in aceruos redigitur, vt ex ea conflati nummi in arcis recondantur, nec vlli ſint vſui vel commodo, ſed in tenebroſis quaſi ergaſtulis compactæ retruſæque deliteſcant. Vnde D. Chryſoſtomus Orat. 4. diſputans cum Alexandro ait, genium auarum opes *non congregare, ſed diſpendia facturum, aut diuitijs congregatis vſurum, ſed vinctas, & infrugiferas cuſtodire opes, reuera clauſas in quibuſdam occultis & tenebroſis carceribus.* Et Nyſſenus homilia 4. vrgens τὸ *coaceruaui*: *Libenter,* inquit, *ſcirem quid emolumenti redibit ad eum, qui hanc congregat materiam, & illud cernit in vniuerſo, quod nunc cernit in exiguo, neque animæ vllum affert lucrum. Numerauit, repoſuit, ſigillo obſignauit, cùm ab eo peteretur, negauit; & cùm ei fides haberetur, etiam peierauit. Hæc eſt beatitudo, hic eſt finis eius, quod in ea ponitur ſtudij.*

Secunda. Secunda, quòd mille curis, timoribus, angoribus diuitem cruciet, ne quis eas ſurripiat; ne naufragio, incendio, rapinâ pereant. Vnde ſanctus Gregorius: *Nolite,* ait, *amare, quæ amatæ inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.* Et ſanctus Baſilius apud Anton. in Meliſſa p. 1. cap. 34. *Quidquid vides* (ô auare inquit) *quidquid imaginaris, aurum eſt. Hoc tibi dormienti ſomnium, & vigilanti cogitatio eſt. Nam vt qui per inſaniam delirant non ipſas res vident, ſed quæ eis afflictio ſuggerit, imaginantur. Sic animus tibi auaritia detentus; nihil quam aurum & argentum videt: & ſuauius quidem aurum quàm ſol conſpectui tuo ſe offert.* Audi & Senecam in Hercule Oeteo, Actu 2.

O ſi pateant pectora ditum,
Quantos intus ſublimis agit
Fortuna metus? Bruttia, Coro
Pulſante fretum, mitior vnda eſt.
Pectora pauper ſecura gerit.

Tertia, Tertia, quòd cupiditatem augeant in immenſum, qui enim lucratus eſt centum aureos mox cupit lucrari ducentos, illicò trecentos, quadringentos, mille, ac deinde millionem, non vnum, ſed plures, iuxta illud:

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.
Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.

Quarta. Quarta, quòd opes gulæ, luxuriæ, ſuperbiæ, rapinæ, omniumque ſcelerum ſint occaſio & ſtimulus, vti Salomoni fuerunt: nam ab opibus itur in luxum, à luxu in luxuriam, ab hac in hæreſim, idololatriam & atheiſmum. Audi ſanctū Chryſoſtomum, opum vanitatem, imò peruerſitatem graphicè depingentem: *Diuitias dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitij omnis inuentrices, exitioſarum omnium voluptatum adiutrices, continentiæ hoſtes, pudicitiæ inimicas, clandeſtinas virtutis omnis fures.* Sic recitat Chryſoſtomus verba D. Damaſceni in Parellelis libr. 2. cap. 17. ex Baſilio ſic adſcribit: *Quouſque tandem ſtudio aurum erit animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quouſque diuitiæ bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enſes acuuntur? Ob eas cauſas cognati naturam non agnoſcunt, fratres infeſto ac ſanguineo oculo ſeſe intuentur. Propter opes ſolitudo prædones alit; mare pyratas, vrbes ſycophantas? Quis mendacij pater eſt? quis falſæ conſcriptionis artifex? quis periurij procreator? nónne opes? Quis vobis ea, quæ veſtra ſunt, ad perniciem veſtram conuertit? Ad ſubſidium vitæ, an vitiorum materiam & ad adiumentum opes conceſſæ ſunt?* &c. Et iterum ex eodem: *Vide ne cùm opes innumeris laboribus tibi cumulaueris, peccatorum materiam tibi atque alijs compares, ſicq; duplicem pœnam tibi accerſiuiſſe comperiaris, nempe tum ob eos, quibus abs te iniuria illata eſt, tum etiam ob eos quibus vitiorum anſam & viaticum ſubminiſtraſti.*

Vide & ſanctum Baſilium homilia in diuites auaros, & Iſidorum Peluſiotam libro ſecundo epiſtola 146. vbi citat illud Iſocratis: *Diuitiæ vitii potiùs quàm virtutis ſunt miniſtræ, vt quæ licentiam quidem inertia afferant, iuuenes autem ad voluptates cohortentur.* Et mox: *Apud veteres hoc in more poſitum erat, vt poſt conuiuium lyram caperent, illúdque canerent: O diuitiæ, vtinam nec in terra videamini, nec in mari* Idque confirmat exemplo Ariſtidis, Platonis, Epaminondæ, ac Crateris, qui opes ſuas ſenatui cedens dixit: *Crates Craterem libertate donat.*

Quinta,

Quinta, quòd hominem periculo mortis præsentis & æternæ exponant: multi enim diuites occiduntur ob pecunias, vt illas occidens surripiat: multi pariter ob easdem damnantur, vnde Christus ait: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*, Matth. 19. vers. 24. Quid ergo profuit Salomoni omnis hæc opulentia, imò quantum obfuit, cùm in periculum salutis æternæ eum deduxit, imò reum gehennæ effecit; Quantò satius Salomon fuisset pauperior Iro, quàm ditior Cyro? Quàm mallet nunc mendicasse cum Lazaro, quàm ingurgitasse se cùm Epulone? Fuit enim ipse opum gurges, & patrimoniorum tot regum & populorum helluo. Meminerint Principes, qui vt se ditent, nimiis tributis populum grauant, & pauperum sanguinem sugere, ac in tribunali Christi velut homicidij reos accusandos fore, & ad mortem æternam damnandos. Nam vt ait Eccles. cap. 34. vers. 25. *Panis egentium, vita pauperum: qui defraudat illum homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum, qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario; fratres sunt.*

Feci mihi cantores et cantatrices] Hebr. שָׁרִים וְשָׁרוֹת *sarim vesaroth*, quod si per *sin* scribitur significat *principes & principissas*. Verùm hic scribitur per *schin*. Vnde significat *inspectores & inspectrices*, item *cantores & cantatrices*, qui iugiter notas musicas & rem canendam inspiciunt. Addunt aliqui significare *instrumenta musica*: his enim canunt cantores.

Vnde Pagnin. vertit: *feci mihi diuersa instrumenta musica.* Et noster Pineda per *Cantores & Cantatrices*, vt propriè vertit Noster, accipit omne genus instrumentorum musicorum: quippe idem nomen substantiuum variarum per diuersa genera, notat eius rei, quam nomen, significat, omnem diuersitatem & vniuersitatem. Cùm enim Hebræi non habeant nisi duo illa genera, masculinum & femininum; qui vtrumque genus alicuius rei dicit, rem illam vniuersam comprehendit; Isaiæ capite tertio vers. 1. *Auferam à Iuda validum & fortem, omne robur panis & omne robur aquæ*: Quem locũ sic legit Cyprianus lib. 1. testim. ad Quirinum: *Auferam valentem & validam valentiam panis & valentiam aquæ.* Berzellai ait 2. Regum cap. 17. v. 3. *Numquid audire possum vltra vocem Cantorum & Cantatricum*: vbi Chald. Complut. *Audiam multam vocem cythararum & hymnorum?* vbi cernis cantatores & cantatrices accipi pro instrumentis musicis.

Porrò Dauid ad cultum Dei in templo, & Salomon ad suas delicias in mensa & aula, hæc fecere musices instrumenta, psalterium, organum, citharam, tibiam, tympanum, decachordum, tintinnabulum, & cymbalum, chordas, tubam, fistulam, Sambucam, quàm nonnulli vocant harpam, alij buccinam, alij tubam, vt *Sambuca* dicta sit quasi שֶׁמֶשׁ *scemes*, id est solis *bucca*, id est *tuba*; quod bucca inflata instar tubæ clangeret. Meliùs alij sambucam dictam volunt, quòd ex sambuco arbore, vel potiùs arbusto fistuloso conficeretur, vti indicat Sanctus Hieronymus ad Dardanum. Optimè alij Sambucam censent esse vocem Hebræam. Nam Danielis capite 5. vers. 5. *sabbecha* quasi *sambuca* (littera enim m. in dages absorbetur, & Eufoniæ causa in b. vicinam labialem commutatur & liquescit.) Radix enim סבך *sabach* significat implectere, implicare, perplectere, vna alteri inseritur, & iam adducitur, iam à Sambucino laxatur.

Sambuca etymon.

Verùm planè & genuinè *Cantores & Cantatrices*, accipe pro viris & feminis, siue iuuenibus & puellis, canorè canentibus, tum voce, tum instrumento musico, simul enim dum ore canunt, manu pulsant organum, cytharam, psalterium, aliudve instrumentum, itaque duplex plenaque fit harmonia ab vno eodemque cantore; quòd si plures idem faciant, concinnè & harmonicè fit symphonia admirabilis & cælestis, quæ audientes rapit & mirâ oblectatione demulcet. Porrò principes solent habere musicos in aula ad manum, vt quoties lubet iubeant eos canere, atque hac illorum modulatione curas suas & mœrores dispellant, præsertim verò iis vtuntur ad mensam vel à mensa, hicque vetus fuit mos, præsertim Syrorum & Ægyptiorum, vt pueros comatulos comptosque canentes mensæ adhiberent, qui suâ tum formâ & habitu decoro, tum voce modulante conuiuarum aures æquè ac oculos pascerent. Vnde Ecclesiasticus c. 32. *Gemmula carbunculi*, inquit, *in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino.* Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. *feci*, id est comparaui, constitui, disposui, ordinaui, per choros distribui mihi cantores & cantatrices, qui statis horis & locis canendo me oblectarent. Facere enim generale est verbum significans quamlibet actionem, dispositionem, ordinationem. Rursum *feci* propriè, id est iussi fieri, & dato pretio confici curaui omnis generis instrumenta musica, pretiosa & affabrè elaborata, quibus psaltores & psaltriæ, æquè ac voce canerent, meque recrearent. Vnde Chald. vertit: *feci in domo sanctuarij* (meliùs dixisset *in aula*) *instrumenta musices, vt canerent in illis cantores & cantatrices.*

Et cantatrices] Has planè pleneque deliciosi & effeminati adhibebant ad cantus delicias: feminarum enim vox mollior est, dulcior & delicatior; quare virorum aures mentemque euirare & effeminare solet. Ita Antoninus Verus Imperator, ait Capitolinus capite octauo Vitæ eius; *Adduxerunt secum* (è Syria) *fidicines, & tibicines, & histriones, scurrásque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate.* Sic & apud Hebræos cantores erant serui & seruæ. Audi Esdram libro secundò capite sexagesimo septimo: *Absque seruis & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem, & inter eos cantores & canta-*

cantatrices 245. Similes fuere apud Romanos. Vnde Plautus in Sticho: *fidicinas, tibicinas, sambucinas* (quæ Sambuca canerent) *aduexit secum forma eximia*. Et Liuius libro.9. Bell. Macedon. *Tunc psaltriæ, sambucitræq́; & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulo*; similes cantatrices & Psalterias tum voce tum instrumento musico, in delicijs habuisse reges Persarum docet Xenophon libro quarto Pædiæ, Curtius libro quinto, Athen. libro tertio, & Brisson. libro quarto de Regno Persar. adduntque eas cum cantu iunxisse brachiorum gestus, saltus, & numerosos corporis motus, qui sanè parum casti erant, imò libidinis illices. Vnde Ouidius de remedio amoris:

Eneruant animos citharæ, cantusq́; lyræq́;
Et vox, & numeris brachia mota suis.

Cantorum vanitas. Prima.

Porrò vanitas propria cantorum Prima est, quòd cantus non sit aliud quàm vox & sonus aërem verberans & transiens: vbi enim sonuit, abiit & euanuit.

Secunda.

Secunda, quòd cantores suauitate & varietate modulationis vincantur ab auibus, præsertim à merula & philomela, quæ cùm sit auis vilis & pusilla, tamen cantu omnes aues & homines superat, ideoque non aliud nisi vox & cantus esse videtur.

Tertia.

Tertia, quòd vox puerorum delicata & gracilis post paucos annos mutetur & crassescat, perdatque suam in canendo delicatam gratiam & venustatem.

Quarta.

Quarta, quòd voces puerorum & præsertim feminarum animum effeminent, ac sensim ad impudicos amores inuitent. Sicut enim Sirenes, sic & meretrices cantu amasios alliciunt, dementant & perdunt. Vnde Prouerb.5.3. dicitur: *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*. Quocirca S. Hieronymus ad Furiam mandat, *vt fidicinas & Psalterias & istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera Syrenarum carmina proturbet ex ædibus suis*. Et Nyssenus hic: *O improbum*, inquit, *& importunum artificium, quàm densum aceruatim immittit voluptatum fluentum, quod veluti quibusdam duplicibus torrentibus per auditum & visum mundat animas, vt videatur & audiatur malum. Cantus euertit auditum, cantus superat & prosternit oculum Hinc muliebris sonus per factam cantuum harmoniam, secum sumit cor & deducit ad vitium. Illinc visus tamquam aliqua machina bellica in oculos eò quòd in aures cantibus incurrerat iam fracto, incurrens auertit animam. Huius autem aciei dux est vinum, quod veluti quidam improbus sagittarius duplicibus telis hominem confodit, ad aures & oculos dirigens aculeos*. Hinc cantus vanitati opponitur eiusdem veritas, qua olim Christiani in Agape siue conuiuio Eucharistico, Deo laudes & hymnos canebant, teste Tertull. Apolog. cap.39. adinstar Christi, qui peracta vltima cœna Ε᾽μνήσαντες id est, *hymno dicto* cum Apostolis exiuit in montem Oliuarum. Matth. cap.26. vers.30. Vnde Apostolus Ephes. 3. vers.18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, & Hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino*. Vide ibi dicta.

ET DELICIAS FILIORVM HOMINVM] Aliqui delicias has interpretantur *cantores & cantatrices* iam recensitos, vt sit expexegesis, qua exponatur finis & vsus eorum. q. d. Cantores & cantatrices alteri rei non seruiunt, nisi ad delicias. vt oblectent deliciosos hominum filios. Vnde Syrus vertit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & suauitatem in filijs hominum*. Arabicus, *Feci mihi cantantes & cantatrices cum voluptate cum filiis hominum*.

Planius alij quaslibet mensarum, epularum, vinorum, pincernarum, vasorum, lancium, lauacrorum, thermarum, vt ait Chald. coronarum, tricliniorum siue lectulorum, in quibus veteres discumbebant, iuuenum comptulorum conuiuiis ministrantium, &c. delicias & lautitias accipiunt, quas graphicè depingit Philo lib. de Vita contempl. vnde pro *delicias* Aquila vertit τρυφάς, id est mollities, voluptates, luxus. Symmach. ἀπατύλας, id est cibos delicatos, cupedias, lautitias. Lyran. per delicias accipit speciosas vxores & concubinas Salomonis, easque plurimas, scilicet mille.

Tropolog. deliciæ sunt vanæ & fallaces, quia vita carnis in delicijs sæpè est mors animæ, rationis & spiritus. Non ego id assero, sed S. Paulus loquens de vidua 1. Timoth.5.6. *Quæ in delicijs est*, inquit, *viuens mortua est*. Qui enim delectatur in carne, nequit delectari in omnipotente. Iob 27. v.10. Causam dat ibidem S. Gregorius 18. moral. cap.8. *Vtrique se amores*, ait, *in vno corde non capiunt, nec in eo seges supernæ charitatis pullulat, in quo illam spinæ infimæ delectationis necant*. Similem causam dat S. Chrysostomus hom.13. in Epist.1. ad Timoth. *Mortuus est*, inquit, *quisquis viuens cum delicijs degit. Quonam modo? Ventri solummodò viuit, sensibus ceteris mortuus. Neque enim aspicit quæ aspicienda sunt, neque audit quæ necessariò audire conuenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilq́; in se viuere præter solam ventris ingluuiem indicat; ceterùm quemadmodū mortuus quispiam in lectulo iacens complosis palpebris clausisq́; luminaribus nullū omnino sensum habet, ita & hic, immò longè hic deterius quàm ille effectus est. Ille enim bona æquè ac mala eadem ratione nō sentit, hic autem malorum tantùm admittit sensum, sed nihil boni penitus sentit. Nihil illum ex his, quæ in futura vita seruantur, mouet, sed ad omnia perstat immobilis, atque ita mortuus est, quemadmodum in cuniculum quemdam obscurum & tenebrosum antrum præcipitatus, atque immunditia omni plenus intimis & opacis vitiorum finibus conditus, semperq́; in tenebris instar mortuus degit*.

Deliciarum fallacia.

Et inferius in Morali: *Maiori nos in dies fœtore implemus, cùm delicijs magis instamus, corpore nostro instar vtris defluente, & dum quispiam huiusmodi satietate distentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat, vapores vndique ex corpore tetri exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinsecus feruescente, vt est sapientum sententia. Quod si & hi qui forinsecus sunt, ita indignantur & grauiter ferunt, quid patri existimas cerebrum intrinsecus, dum iugiter eiusmodi vaporibus quatitur nec euaporare valet? quid lacunas illas, iecur ac lienem? quid ipsa receptacula stercoris? & quod deterius est, latrinas cautè curamus*

curamus, vti obstruantur ne stercus ad superiora exhalat ventris autem nostri latrinas non emundare curamus, verùm obstruimus atque oppilamus, & fumo ipso ad superna ascendente vbi rex ipse sedem habet, cerebrū scilicet, desidemus, nullaq; mouemur cura. Cur id quæso? Nempe quia ipsum non vt regem honestum ducimus, sed veluti immundum quempiam canem. Et post nonnulla: *Meritò igitur ait, quæ in deliciis est viuens mortua est: nihil enim vel loqui, vel audire conuenienter potest delicijs obsessa anima, efficitur namque mollis, ignaua, imbecilla, illiberalis, timida: interdum verò audaciæ, assentationis, imperitiæ plena: indignationis, iracundiæ, malorumq; omnium receptaculum, bonis virtutibusq; omnibus destituta. Quæ in delicijs,* inquit, *est viuens mortua est.*

Non decent stultum deliciæ. Prouerb. 19. v. 10. veræ scilicet, cælestes & diuinæ, quas Deus habet in dextera sua. Psalm. 15. 10. & quas promittit sanguine Christi redemptis. Isaiæ 51. 3. putà delicias S. Script. Eucharistiæ, deuotionis, amoris, futuræ beatitudinis, quibus affluebat sponsa Cantic. 8. 5. Nam in illa, vt ait Psaltes Psal. 35. v. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ Domine, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriabuntur* verè, quia vt ait S. Augustinus: *Absorbebitur & perdetur mens humana, & fiet diuina, quia torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Mundus hic nos potat calice, imò gutta voluptatis, quæ tamen sæpe plus aloës, quàm mellis habet; sed in futuro potabit torrente dolorum. Tu Domine nos hîc potas gutta doloris, sed in futuro potabis torrente, imò pelago voluptatum, *quoniam apud te est fons vitæ,* scilicet ipse *Deus erit ipsorum Deus:* ipse Deus replens in bonis desiderium animæ erit rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus, Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes scientiæ, omnes gaudij, omnes deliciarum suarum thesauros in electos amicos suos, imò se totum transfundet, itaque animam gloria & gaudio inebriabit, vt nec illa nec se capere posset anima & cor nostrum, sed lætitia dirumperetur & diffiliret, ni Deus supra naturam ea fulciret. Cur ergo infelix homo per multa creata vagaris, delicias quæris, & non inuenis, ama vnum in quo sunt omnia. Si delectat honor, si diuitiæ, *gloria & diuitiæ in domo eius:* si pulchritudo? *Fulgebunt iusti sicut sol;* si scientia, si libertas, si fortitudo? *Similes erunt Angelis Dei;* si satietas, si ebrietas? *Satiabimur cùm apparuerit gloria tua,* si melodia? Ibi cum Angelis, Sanctus, Sanctus, Sanctus, & perpetuum alleluya canemus: Si societas, si amicitia? ibi Sanctorum mira societas & omniū temporum æterna est longitudo. Et hæc omnia in omnes æternitates, quamdiu mundus, quamdiu infernus, quamdiu Angeli, quamdiu Deus erit Deus. O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus & omnia. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* O cor humanum, cor indigum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quomodo non totum te in hoc vno tuo bono, tua requie, tuo centro defigis, hoc vnum omnibus votis & studiis prosequeris: *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fun-*

Veræ deliciæ in solo Deo & cælo.

A *denda* Hebr. est שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת *scidda vesciddod*, quod à varijs variè vertitur. Primò, Septuag. quos olim secutus fuit S. Hieronymus, vertunt: *Ministrum vini & ministras.* Olympiodor. *Propinatores & propinatrices; vt ex vario,* inquit, *propinantium aspectu, ac alternata mutatione appetitum sibi ad pocula prouocaret: vel tamquam valde mollis existens, ac mulierosi hominis ingenium exprimens.* Addit Nyssenus: *Iuuentus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipse sexus femininus versans in conuiuio, benignis inuitationibus flammam excitat indecoram.* Neocæs. *Pocillatores ex vtroque sexu delectos & eximios, nec numero quidem complecti possim.* Secundò, Syrus: *Feci mihi potatores & potatrices.* Sic & Arabicus.

Primò.

Secundò.

Tertiò, Chald. accipit thermas & balnea: *Feci,* inquit, *siphones qui effunderent aquas tepidas, & siphones qui effunderent aquas calidas.* Prisci enim Hebræi, B Ægyptij, Syri, Persę, Gręci, Romani ad nitorem & delicias crebrò se lauabant in thermis & balneis, vt patet Iudith. 10. 3. Exodi 19. 3. Exodi 2. 25. Daniel. 13. 15. 2. Reg. 11. 2. & ex Brissonio li. 2. de Regno Persar.

Tertiò.

Quartò, R. Salomon vertit: *Quadrigam & quadrigas, vel plaustrum, & plaustra.*

Quartò.

Quintò, Reuchlinus in Lexico, *honorem & magnificentias,* id est, res splendidissimas & magnificentissimas.

Quintò.

Sextò, Marinus & Nouatores passim, *symphoniam & concentum musicum.*

Sextò.

Septimo, Aben Ezra, Campensis, Vatabl. Pagnin. *mulieres selectissimas & pulcherrimas bello capitas.* Huc spectat Hutteri nouatoris versio in C Lexico, qui transfert, *coniugem & liberos.*

Septimò.

Octauò, optimè Noster vertit, *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda,* id est, quibus pincernæ, ceterique ministri mensæ, dum conuiuis ministrant, vina fundunt, temperant & ad bibendum porrigunt. Nam & Septuag. vertunt: *Feci mihi ministros vini & ministras.* Et Aquila: *Feci vasculorum diuersas species.* Et Symmach. *Feci mensurarum diuersas species & appositiones.* Vnde S. Hieronymus in Comment. *Siue vrceos, siue scyphos, siue crateres, qui in ministerijs ordinantur, auro gemmisq; distinctos Salomonem habuisse credendum est, & quod ex vno cratere aliis minoribus vasculis hauriretur, & per ministrorum manus potantium vinum turba susciperet.* Nimirum à שַׁד *scad,* id est mamma, dicitur שִׁדָּה *scidda,* id est Scyphus & vrceus, quòd mammæ tumentis speciem referant, D atque vinum, vti mamma lac, propinet. Vinum enim est lac senum. Porrò aurei erant, & plurimi Salomonis scyphi & vrcei, iique variæ formæ & figuræ, qui à Pincernis & iuuenibus nobilissimis tanto ordine, decore & elegantia ministrabantur, vt eos cernens Regina Saba obstupuerit. 3. Reg. 10. 5. Vnde S. Hieron. in Tradit. Heb. Genes. 40. *Nec vile,* ait, *putetur officium* (Pincernæ) *cùm apud reges barbaros vsque hodie maximæ dignitatis sit, regi poculum porrexisse. Poëtæ quoque de Catamito & Ioue scriptitant, quod amasium suum huic officio manciparit,* putà Ganimedem. Sic Athen. lib. 10. docet Menelai filium fuisse pocillatorem. Plura similium exempla refert lib. 1. quin & Esdras fuit Pincerna Assueri regis, 2. Esdræ 1. v. 11. Sic Romæ Cardinalium pocillatores

Octauò.

cernimus viros nobiles & honoratos, atque à primarijs hoc munus ambiri. Audi de vario poculorum genere S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. c. 13. *Cerneus*, ait, *poculorũ diuersorum ordines, aciem ordinatam putes, vasa exposita aurea & argentea* (*variarum sæpe in materia cornea, lignea, figulina, vitrea, crystallina, murrhina, lapidea, cerea*, &c.) *Pompam arbitreris, cornu in medio vino plenum, non epularis, sed præliaris instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat. Primò minoribus poculis, velut velitari pugna præluditur: vbi res calore cœperit, poscunt maioribus poculis; tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum*, &c. *cedunt pincernarum manus vina fundentium.*

Porrò Scyphus est vas potorium notum & celebre in conuiuijs; in scyphis enim æquè ac pateris bibuntur vina: σκύφος ait Athen. lib. 11. dicitur quasi σκύθος, à Scythis, quòd Scythæ eo vterentur præ ceteris, seseq; inebriarent. Vrceus, & diminutiuè vrceolus, propriè est vas aquariũ, quo vinum in Scypho infusa aqua diluebant. Vnde Martial. lib. 4.

Hic tibi donatur panda ruber vrceus ansa:
Stoicus hoc gelidam Fonte petebat aquam.

Inde dictus Græcè, κρατήρ, & Latinè crater à κεράννυμι, id est misceo, tempero, diluo, cuius præteritum est, κέκραγα, vnde, κρατὴρ, & κεραννός, id est pocillator, pincerna, qui vinum aqua scitè temperat, miscet & diluit.

Mysticè S. Hieron. ex Aquila vertens κύλικα καὶ κυλίκια, id est, calices magnos & paruos, siue crateres & scyphos, vt scilicet ex maioribus in minores vinum effusum conuiuis præberetur, hæc Christo adaptat, qui velut *Sapientia Patris in cratere misto.* Prouerb. 9. *prætereuntes ad se conuocat: Corpus dominicum*, inquit, *craterem magnum debemus accipere, in quo non mera diuinitas, vt in cælestibus fuit; sed propter nos humanitate media temperata est, & per Apostolos in minora κυλίκια, id est, scyphos paruulos in toto orbe credentibus effusa sapientia est.*

Vers. 9. Et svpergressvs svm opibvs omnes, qvi ante me fvervnt in Iervsalem: sapientia qvoqve perseveravit mecvm] *Omnes*, tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licèt opulentissimos.

τὸ *opibus* non est in Hebr. Septuag. & Syro, sed intelligitur; sed pro opibus delicias & bonorum omnium copiam accipe. Nam Ops opis (vnde opes) gentilibus erat filia cæli ex Vesta, & soror vxorq; Saturni, putà Tellus; quam vt scribit Seruius Greci Rheam vocãt ἀπὸ τοῦ ῥέειν, id est fluere, quòd terra rebus omnibus affluat. Hinc Festus: *Ops*, inquit, *antiqui dicebant, quem nunc opulentum vt testimonio est ei cõtrarium inops.* Et Cicero de Senectute: *Quibus*, ait, *nihil est opis in ipsis ad bene beateq; viuendum, iis omnis grauis est ætas.* Sicut ergo opes sunt auri & argenti sic sunt & deliciarum, vinorum, scyphorum, vrceorum, &c. putà eorum copia & affluentia.

Hebræa ergo aduerbium habent: *Magnus euasi & auxi, vel cumulaui.* Quid? Varij varia supplent. Arabicus supplet *famam & statum. Magnificata est*, inquit, *fama mea, & auctus est status meus maximè omnium, qui me præcesserunt in Ierusalem.* Symmach supplet *magnitudinem. Magnitudine*, ait, *superaui omnes*; vt in Hebræo sit Hendiadis: *Magnus euasi & auxi vel superaui*, id est; *magnitudine superaui.* S. Hieron. in veteri editione, quam habet in Comment. supplet *sapientiam: Et magnificatus sum*, inquit, *& adieci sapientiam.* Tigur. *Cumulaui res suaues.* Vatabl. *auxi meipsum, id est, meam dignitatem & magnificentiam.* R. Haccados: *Maior fui aliorum regum consuetudine, sicut scriptum est: Feci mihi thronum eburneum, quod nusquam in aliis regibus factum est.*

Verùm Noster optimè supplet *opes* cum Chald. qui vertit: *Multiplicaui bona & addidi diuitias*, vel vt vertit Costus: *Delicijsq; diffluens opes congessi cumulatiores, quàm ante id tempus in Ierusalem habuerit nemo.* De delicijs enim & opibus fuit omnis sermo præcedens: Atque opes, magnitudinem, famam, statum, res suaues, dignitatem & magnificentiam gignunt, ideoque tacitè complectuntur. Repetit & inculcat id quod dixit vers. præcedenti. Alludit ad illud 2. Paral. 9. 22. *Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terræ diuitiis & sapientia.* Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, vt in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque efficaciùs alijs repræsentaret & persuaderet, ait Nyssen. Vnde omnes reges superauit, iuxta illud 3. Regum 3. vers. 12. *Vt nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus.* Et 2. Paral. 1. v. 12. *Vt nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui.* Breuiter sed neruosè S. Laurent. Iustin. de Ligno vitæ cap. 3. *Fallax suauitas*, ait, *in temporalibus bonis, infructuosus labor, vana spes, perpetuus timor & periculosa inest iucunditas, cui initium sine prudentia, progressus absque rubore, & finis cum pœna.*

Sapientia qvoqve perseveravit mecvm] Hebr. *Sapientia quoque stetit vel astitit mihi.* Alij: *Permansit mecum.* Syrus: *Sapientia mea surrexit sibi.* Arabicus: *Attamen permansit sapientia mea, apud me.* Interpres Olympiod. *Stabilis mihi fuit.*

Sapientia hic, quæ? Qui putant Salomonem hunc librum scripsisse post lapsum, & pœnitentem hic laborant, vt sapientiam cum illo in lapsu perseuerantem assignent. *Resp. Primò.* Igitur primò aliqui per sapientiam accipiunt humanam & animalem, putà solertiam in excogitandis nouis voluptatum generibus, & augendis opibus, delicijs, luxu, pompa & gloria, quæ est sapientia mundanorum & peccatorum, Ita Nyssen. *Inueni*, inquit, *quidquid ad fruendum potest excogitari, & eruditus omni sapientia accessi ad faciendum earum rerum periculum. Itaq; & visus opem tulit cupiditati, & liberum arbitrium repletum fuit iis quæ erant delectabilia.* Et Hugo de sanct. Vict. *Quæ est ista sapientia*, ait, *quæ discursus amat & secretum fastidit? Vide ne fortè similitudo fallat te: & non sit sapientia quod sapientia esse videtur.* Et Olympiod. *Adeo exaltatus sum, vt in nullo vmquam consilio rationeque aberrauerim.* q.d. Nullus in actus aut piscatus in voluptate scrutanda irritus mihi cecidit. Fauet huic sententiæ Chaldæus qui vertit: *Sapientia quoque stetit in me, & ipsa auxiliata est mihi*; vel vt vertit Costus: *Opes congessi*, &c. *Idq; acceptum fero sapientiæ meæ, quæ mihi auxilium præstabat.*

Secundò. Secundò, Bonauentura, Titelman. & Dionys. respondent sapientiam hîc accipi non practicam sed speculatiuam, quam Dionys. informem vocat, id est gratiã, charitate & bonis operi-

operibus destitutam & vacuam: sicut & nunc, inquit multi Theologi & Iuristę non mediocriter docti, & prompti in allegando Scripturas & documenta patrum & iura, sunt detestabilis vitæ. Eodem pertinet quod ait Moringus, indicatque Glossa interlinearis, perseuerasse sapientiam contemplatione & iudicio speculatiuo, non praxi & vsu morali. Abutens enim Salomon sapientiâ, reddidit eam animalem, sæcularem, diabolicam, terrenam. Hinc exaggeratur Salomonis peccatum, & in eius confessione pœnitentia magis declaratur, quòd sciens ac prudēs peccauerit, & adeò insignem sapientiam ad eius auctoris offensam conuerterit, idque cognoscat & præ se ferat.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus & Alcuinus pro *perseuerauit* ex Hebr. vertunt; *Stetit mecum*, illudque contrariè explicant; *stetit*, id est cessauit & imminuta est, q. d. Inualescente in me concupiscentia, sapientia in me crescens stetit, sensimque imminuta est & decreuit, quod enim vlterius non proficit, sed deficit, stare asserimus. Sic 4. Reg. 4. v. 6. dicitur: *Stetit oleum*, id est cessauit, subsidit, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuisse priuatione sapientiæ. Nam & naturaliter voluptates hebetant rationem, mentem & sapientiam. Ita S. Augustinus 3. doctr. Christ. c. 21. S. Ambros. Apol. 2. Dauid. cap. 6. & 7. S. Greg. 3. p. Pastor. Admon. 27. & alij.

Quartò. Quartò, alij per sapientiam accipiunt, scientiam rerum naturalium, quam Deus Salomoni æquè ac Adæ infudit, quæ in vtroque post peccatum remansit, vt eamdem posteros docerent.

Quintò. Quintò, Pineda sapientiam accipit pro experimento & verissima rerum cognitione, q. d. In fruendis voluptatibus assistebat & auxiliabatur mihi sapientia, vt de rebus quarum capiebam experimentum rectè censerem, verumque iudicium proferrem.

Sextò. genuinè. Sextò, & genuinè, sapientia hîc, vti in Prouerbiis ceterisque libris Sapientis, nôn speculatiua, sed practica accipitur pro prudentia, & sincero de rebus agendis iudicio practico, quod proinde cum recta voluntatis electione ac virtute coniunctum est, imò illam imperat & producit. Vnde Lyran. ait perseuerasse sapientiam cum Salomone etiam delicijs vacante, donec immoderatè ijs vsus à mulieribus fuit deceptus, & ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hîc de se loqui eo statu, quo voluptatibus quidem indulgebat, sed moderatè & honesto fine, scilicet vt indagaret & experiretur quid in singulis esset boni, & num aliqua re animus hominis satiari, conquiescere & beari posset. Nam dum paulò post ijs immoderatè vsus Deum dereliquit, veram sapientiam & sanctitatem perdidit ac infatuatus est & deprauatus, vt ait Script. 3. Reg. 11.

Hinc Hebræi pro *perseuerauit* habent *astitit*. q. d. In tot delicijs sapientia mihi astitit velut directrix & pędagoga, tum ne ijs seducerer meque totum immergerem, tum vt sincerè de earum vanitate, alibique quærenda vera felicitate iudicium proferrem. Vnde Chald. vertit: *Sapientia auxiliata est mihi.*

A Idipsum confirmatur ex præcedentibus, vbi planè significat se integra adhuc & incorrupta mente scrutatum omnia, studio veræ sapientiæ & felicitatis, vt in quo illa sita esset, inueniret. Vnde cap. 1. vers. 12. ait: *Proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole.* Et vers. 16. *Mens mea contemplata est multa sapienter, & didici: dedique cor meum vt scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam.* Et cap. 2. vers. 3. *Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum.* Quod ergo ibi dixit, idem hic asserit dicendo: *Sapientia quoque perseuerauit mecum*; quæ omnia significant Salomonem adhuc purum & illibatum hæc fecisse, studio non cupiditatis, sed experientiæ & disciplinæ: quamquam experientia

B hæc illi occasio fuit excessus, intemperantiæ & luxuriæ, qua per mulieres deprauatum est cor eius: quam ad rem iuuit præsumptio sapientiæ, quòd videlicet videret sapientiam secum perseuerare, illique nimis præfidens lapsum non timeret, nec à sapientia & sanctitate se posse excidere crederet. Vnde Hugo Victor. *Grandis fiducia*, ait, *ideo securè peccasti, ideo confidenter effudisti cor tuum in delicias voluptatis, quia sapientia perseuerabat tecum. Quare enim intus positam quæreres, si ipsa foris vagum non reliquit?* Denique quis credat Salomonem iam luxuria & idololatria deprauatum, suum hic iudicium de rerum vanitate proferre & conscribere? Quis credat Spiritum sanctum instrumento tam scelerato vsum, hæc adeò sancta dictasse? Dicamus

C ergo Salomonem adhuc rectum, sapientem & sanctum hæc expertum esse, sensisse, sapuisse, iudicasse.

Allegor. S Hier. Hæc exponens de Christo, cuius typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, sed in Christo stetisse sapientiam, quasi plenam & omnibus suis partibus cumulatam, vt augere non posset: *Qui profectum habet in sapientia*, inquit, *non ei stat sapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta succrescit, sed semper in plenitudine est, iste dicere potest: Astat mihi sapientia.*

ET OMNIA QVÆ DESIDERAVERVNT OCVLI MEI, NON NEGAVI EIS, NEC PROHIBVI COR MEVM, QVIN OMNI VOLVPTATE FRVERETVR,] Pro *non negaui*, Hebræum est *Vers. 10.*

D לא אצלתי *lo atsalti*, id est, *non separaui, non seruaui apud me.* Septuag. *Non abstuli.* Arabicus: *Non abscondi.* Alij: *Non segregaui, non eripui, non remoui è conspectu.*

Pro *nec prohibui*, alij vertunt: *non compescui, non coërcui, non refrænaui, non auocaui.* Notat spontaneam & incitatam oculorum cordisque ad voluptates inclinationem, impetum & cursum, quem ipse non refrænarit, sed ei plenas laxarit habenas, intra limites tamen licitos honestatis & legis, ne quid illicitum vetitumve committeret. Iam

Primò, Chald. per oculos accipit senatores & iudices, quorum quæstionibus omnibus respondebat Salomon: sic enim habet in versione Complut. *Omnia quæ quæsierunt à me Principes & iudices ordinarij ad mundandum, & ad contaminandum*

nandum, non prohibui ab eis interpretationem verborum; neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi vacabat; quoniam cor meum exultabat in sapientia, quæ data est mihi facie Domini, & ab omnibus filiis hominum; & lætatus sum in ea magis quàm in omnibus laboribus meis: & hæc est pars mea bona, quæ parata est mihi, vt pro ea recipiam retributionem perfectam in sæculo venturo ab omnibus laboribus meis.

Verùm hi oculi symbolici sunt. Vnde tota Chaldæi versio symbolica est & mystica, non literalis & genuina.

Secundò. Secundò, R. Haccados apud Galatin. accipit oculos non corporis, sed mentis & spiritus: Intelligentiæ ait animi mei, oculis fræna laxaui, totumque me dedi vestigationi & contemplationi rerum spiritualium & cælestium, ac in ea miram cordis voluptatem hausi, magisque lætatus sum quàm in rerum corporearum sensu & gestu. Verùm hic sensus pariter spiritualis est & mysticus.

Tertiò. Tertiò ergo genuinè ad litteram oculos corporis accipe, q.d. Quidquid oculis meis placuit, quidquid eis pulchrum & gratum videbatur, id eis indulsi, nil eis eripui, nil asseruaui, sed permisi vt in res iucundas ad libitum plena potestate se effunderent, seque cupita rerum specie aspiciendo pleno ore & orbe exsatiarent, tamen intra limites honestatis; necdum enim eos transilierat Salomon, vti tandem ijs nimis indulgendo fecit.

Ait autem *desiderauerunt*, Hebr. שָׁאֲלוּ *scaalu*, id est, *postularunt*. Symmach. ἐπεθύμησαν, id est *concupierunt*; quia oculi sunt concupiscentiæ indices & illices. Vnde à S. Ioanne epistola 1. cap. 2. vers. 16. vocatur concupiscentia oculorum: quare oculos hîc non nudos & solos, sed cum appetitu sensitiuo & concupiscentia rerum, quæ oculis insidet vel assidet, accipe. Vnde explicans subdit; *nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.* Per oculos ergo cor quoque, id est appetitum & voluntatem accipe; quia vbi oculus, ibi est cor & amor. Vnde illud: *Oculos habentes plenos adulterij.* 2. Petri 2.14.

Oculi affectus indices. Oculi enim sunt in amore duces, quia nullus sensus est cordi mentique vicinior & coniunctior, quàm visus & oculus. Vnde in ea propria est sedes animi, ait Plinius lib. 11. cap 37. Hinc in oculo omnes animi affectus patent & cernuntur, nec vllus sensus eo celerius ac spiritalius operatur, ait Philo lib. de Special. legibus. Denique summa est sympathia cordis & oculorum. Vnde illud vulgo tritum: *Oculi & cor proxenetæ* (id est conciliatores & mediatores) *peccati.* Et illud cap. 11. vers. 9. *Ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.*

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd oculus à Deo & natura cordi datus sit, quasi lux & dux suarum appetitionum & actionum. Sine oculo enim quasi cæcum est cor, nec quidquam visum velle vel appetere potest. Ignoti enim nulla cupido. Sicut ergo homo in tenebris sequitur lucernam præeuntem, quocumque illa ducit, sic cor sequitur oculum & visum. Hinc oculus quia celer, subtilis & versatilis est, quocumque se vertit & versat, eodem trahit & cor. Vice versa cor per oculum suos affectus pandit & enuntiat, at-

A que per oculum velut nuntium alios ad se allicit, & inuitat. Oculus ergo mouet imaginationem, imaginatio mouet appetitum sensitiuum, hic voluntatem, perinde auicula mouet puerum, puer mouet matrem, mater mouet patrem vt auiculam prosequatur & capiat, puero que tradat. Oculus enim similis est auiculæ, imaginatio puero, appetitus matri, voluntas patri. Audi hanc vagam & versatilem oculorum concupiscentiam graphicè depingentem Hugon. Victor. hîc homil. 1. *Fallaces*, inquit, *rerum fucos & lubricos captat aspectus: oblita sui foras funditur, ac tota se curiositati dedens circuit omnia, lustrat vniuersa, si qua forte noua, si qua mira occurrant: ad omnes rerum motus semper altera, semper præceps, procax, petulans, impatiens & lubrica, vritur more impatientis, expectans videre quod futu-* B *rum est, & ad omnem rerum vicißitudinem, siue tristes, siue lætæ fuerint, inconstanti mentis fluctuatione variatur.*

Mor. de custodia oculi. Moral. hîc disce primò, quàm noxij sint oculi, si eis habenæ laxentur; ex aduerso quàm necessaria sit continentia oculorum, vt mentis integritas seruetur. Oculi enim sunt portæ & fenestræ, per quas obiecta bona vel praua in animam ingrediuntur. Hinc per oculos Dauid lapsus est in adulterium cum Bethsabea, & Salomon in amorem 700. concubinarum. Plura hac de re dixi alibi, præsertim Thren. 3. v. 51. ad illa: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Et Eccles. 25. v. 28. ad illa: *Ne respicias in mulieris speciem.* Et Ierem. 9. vers. 22. ad illa: *Ascendit mors per fenestras.* Quocirca Iob. cap. 31. 1. *Pepigi*, inquit, *fœdus cum oculis meis*, id est, vt S. Chrysostomus le- C git homil. 34. in Matth. *Legem posui oculis meis* (fœdus enim hîc legem & decretum significat) *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Cogitationis enim origo est oculus & intuitus. Vnde Ecclesiast. cap. 9. *Virginem*, ait, *ne conspicias, ne scandaliʒeris in decore eius.* Quocirca Seneca de Remediis fortuitorum, in cæcitate constituit castitatem & innocentiam: *Oculos perdidi*, inquit, *quàm multis cupiditatibus via incisa est? quàm multis rebus carebis, quas ne videres vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem? Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum, quam concupiscat, huic vrbem & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.* Hinc sancti gauisi sunt cæcitate, ac nonnulli eam à Deo postularunt & impetrarunt, vt S. Audomarus, S. Aquilinus, Maris Calcedon.

D Secundò, quàm noxium sit indulgere suis desiderijs & affectibus; ex aduerso quàm salutaris sit eorum mortificatio. Salomon enim indulgēs suis desideriis præcipitauit se in luxuriam & idololatriam.

Rursum quàm periculosum sit velle experiri quidquid est licitum, nec terminos voluptatis sibi statuere, nisi in eo quòd illicitum est. Facilè enim terminos hosce & confinium liciti & illiciti, vtpote exiguum & indiuisibile curiosus transgreditur, itaque in peccatum prolabitur, vti fecit Salomon. Sic qui nil vult cauere, nisi quod est peccatum mortale, venialia multa committit, per quæ vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, iuxta illud: *Qui*

Qui spernit modica, paulatim decidet. Ecclesi. 19, 2. Vide ibi dicta. *Vis ergo cauere ab illicitis, tempera à licitis,* ait quidam Sanctorum.

ET OBLECTARET SE IN HIS QVÆ PRÆPARAVERAM] Hebr. *Quia cor meum lætatum est in omni labore suo.* Symmachus: *Ex omni studio laborum meorum:* Nimirum magis oblectant quæ labore sunt parta, quàm quæ ex hereditate vel donatione vltrò quasi dormienti obueniunt, tum quia magis propria sunt, tum quia carò steterūt, iuxta illud Psalm. 125. 6. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos,* Et illud Psalm. 127. 2. *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* Hinc Beniamin charissimus fuit patri Iacob, quia ei fuerat Benoni, id est filius doloris, moriente in eius nixu matre, Genes. 35. 18. Quin & Aristoteles lib. 9. Ethic. cap. 7. *Omnibus,* ait, *sua cariora sunt omnia, quæ summo labore confecta sunt.* Et Liuius Decade 1. lib. 4. *Labor,* ait, *& voluptas dissimillimâ naturâ societate quadam coniuncta sunt.* Et alius: *Sicut optimum cibi condimentum est fames, sic optimum virtutis veræq; voluptatis obsonium est labor.* Regia est Alphonsi Aragonum regis apud Panormitan. lib. 1. de gestis eius vox: *Regum cibus est honos, quem Dij immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisq; sudoribus hominibus vendunt.*

Laboriosa pretiosa, Cur?

ET HANC RATVS SVM PARTEM MEAM SI VTERER LABORE MEO] Hebr. & Septuag. *Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo.* Campens. *In omni molesto conatu meo.* Alij: *In corporis & animi mei defatigatione, assidua sollicitudine & cura.* Ecclesi. 2. vers. 10. & 11. voluptatis. Hæc omnia eleganti canis & vulpis Apologo, neruosis argumentis prægnanti, graphicè repræsentat Cyrillus lib. 4. Apol. Moral. cap. 3. cuius titulus: *De malo deliciarum. Sub meridiano æstu,* inquit, *ad canem aperto ore & inquieto pectore, sui cordis refrigerium attrahentem, iuuenis lupus dixit: ô insensate, miser & sponte calamitati subiectus, si tantum tibi placent angustiæ vt quid cum Empedocle Siculo te non projcis in fornacem? Nimirum si delectant tantum contra naturam pœnalitates expecta parum, quia in morte cūcta pœnalia inuenies Vt quid ergo in tantilla vita spretis refrigeriis, ex nunc ardes. Nam tu in nocte ouibus quiescentibus somnum nescis; illis tota die pabulantibus, panem tantùm & aquam sumis: Nocturno gelu & æstu diurno, illis spisso vellere coopertis ac mutuò se fouentibus, tu nudâ pelle in aëris tempestate solus degis. Illis sine timore iacentibus, tu suspensa palpebra hinc dentem, inde vngulam in aperto vigilans pertimescis. Quænam sunt interdum deliciæ tuæ, nisi acetosum lac, intestinum fœtidum, lectus lapideus, & suauis odor stercoris ouium? Quid plura? Infelicior es cunctis, & tu tibi mundum iam fecisti infernum. Surge miser, & relictis pœnis quære delicias, vt saltem antequam vitam finias, stillicidio gustatæ consolationis delibato experientiâ quid bonum sit agnoscas.* Hisce rationibus Lupus persuasit cani vitam otiosam, & voluptuariam; vnde subdit: *Canis autem huius valida exhortatione deuictus, pro manumissione ad ouiculas venit & dixit: Dudum seruiui vobis, & obsessus vndique miserijs steti vobiscum. Vadam ergo, vt iuxta lupi monita in deliciis aliquantulum requiescam. Quo audito illæ gementes dixerunt: Quamquam simpliciores te sumus, tamen sapientia cum simplicibus conuer-*

Apologus deliciarum.

A *satur* (Prouerb. 3. v. 32.) *propter hoc rogamus te, vt antiquas amicas audias, & inimico tuo in æternum non credas: noscis vtique quod callidus lupus, quem dente non dejcit, arte ferit: Vnde quia te rigida vita dudum hostem acerrimum habuit, nunc per hortamenta deliciarum inuadit, vt deliciis emollitum inueniat, ac delicatæ carni inimicum dentem callidius infigat.* Deinde grauia deliciarum damna recensentes: *An nescis,* inquiunt, *quod deliciis caro non solùm emollitur, sed rigor etiam animæ frangitur, vitiorum ardor acuitur, virtutumq; iugum curuatur, rumor passionum cor ipsum ingreditur, & rationis splendor obfuscatur? Nimirum deliciæ* (Iudic. 15.) *fregerunt Samsonem virum fortissimum, ac* (2. Reg. 11. 2) *subuerterunt Dauidem virum sanctissimum, &* (3 Reg. 11.) *deceperūt Salomonem virum sapientissimum. Quidnam mali corporales deliciæ non faciunt? foris mollificant cunctos ve-*
B *stimentis, balneis & vnguentis; intus verò replent edulis, condimentis & vinis. Idcirco pes timorositate grauatur, calor humiditate obtunditur, & emollita cutis hinc inde leuissimè penetratur.* Ex quibus rectè concludunt: *Igitur frater mi si delicias quæris, perniciem diligis, & in dulci flumine lethaliter vis submergi. Venenum in sacchαro appetis, & in æternas angustias risu & canticis vis deduci. Crede nobis, crede, & in huius vitæ deliciis, omne malum latitare agnosce. Rigor enim carnis est valetudo virtutis. Quo audito, canis placatus cum ouibus quieuit.*

Deliciarum damna.

Pars quinque significat, Primò pars est portio totius, totum enim diuiditur in suas partes. Vnde חֵלֶק *chelec,* id est pars, dicitur à חָלַק *chalac,* id est partior, diuido, quòd totum in suas partes partitiendo diuidatur. Alij *pars* à *pari* deriuant, quòd partes simul iunctæ æquales sint toti. Alij à *parum,*
C quòd pars parum quiddam sit respectu totius.

Pars quinque significat. Primò.

Secundò, pars est sors cuique obueniens. Ex toto enim sortium, conditionum & rerum genere, toti hominum generi à Deo attributo, cuique ab eodem sua assignatur pars & sors.

Secundò.

Tertiò, pars & hereditas siue portio hereditaria; tota enim hereditas paterna in fratres heredes diuiditur, quorum cuique sua cedit pars; iuxta illud Psalm. 15. 6. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei.*

Tertiò.

Quartò, pars est fructus, vt vertit Campensis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proueniens. Vnde aliqui pars deriuant à pario siue partu, quòd pars à labore deducta, & quasi parta sit.

Quartò.

Quintò, pars cuiusque est id quod illi est charissimum, putà bonum, quod ille præ ceteris adamat, sibi seligit & ambit. Sic Christus minatur
D Petro: *Si non lauero te, non habebis partem mecum in regno cælorum.* Ioan. 13. 8. & Psaltes: *Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Psal. 72. 26.

Quintò.

Hic omnibus hisce modis accipi potest, sed magis secundo & quarto, & maximè quinto. Salomon enim suam sortem & sui laboris fructum assignat, hunc scilicet quòd frueretur labore suo partis, tamquam parte, id est fructu laborum suorum, summè à se adamato. Sensus ergo est, q. d. Hanc partem, id est sortem fortunatam, hunc fructum, hoc summum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam esse censui, si vterer labore meo, id est opibus & deliciis, quas labore meo acquisieram. Vbi nota vanitatem huius partis, tum quòd pars esset gaudij

dij, non totum gaudium, ac proinde eum nō satiaret, ideoque ex vnius rei voluptate in aliam & aliam sine fine dilaberetur, satiem quærens & non inueniens, eò quòd illam non sit reperire nisi in Deo & cælo, iuxta illud: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Psal. 16.15. tum quòd pars hæc parum ei lætitiæ dederit, quæ scilicet laborem non excederet, sed ei commensa esset: quantum enim laborauit, tantum labore suo deliciatus est sine vllo lucri auctario, imò cum damno, cùm ex aduerso Deus pro vncia laboris rependat talenta gaudiorum, iuxta illud: *Qui reliquerit patrem, &c. & secutus fuerit me, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit.* Matth. 19.

Mysticè, Chald. hæc accipit de felicitate æterna. *Et hæc ipsa*, inquit, *fuit pars mea bona, quæ statuta ad accipiendum super eam præmium perfectum in sæculo venturo ex omni labore meo.* S. Hieron. *Oculi animæ, ait, & mentis intuitus contemplationem desiderant spiritalem, quam peccator ignorans prohibet à vera iucunditate cor suum. Huic se ergo Ecclesiastes totum dedit, & leues tribulationes in sæculo æterna gloria compensauit, Hæc enim portio nostra est, præmiumq́; perpetuum si hic pro virtutibus laboremus.*

VERS. 11. CVMQVE ME CONVERTISSEM AD VNIVERSA OPERA QVÆ FECERANT MANVS MEÆ, ET AD LABORES. IN QVIBVS FRVSTRA SVDAVERAM, VIDI IN OMNIBVS VANITATEM ET AFFLICTIONEM ANIMI, ET NIHIL PERMANERE SVB SOLE] Sensus clarus est. q. d. Cùm reflexissem animum ad considerandum fructum operum & laborum meorum, putà hortorum, palatiorum, piscinarum, seruorum, rhedarum, thesaurorum, auri, argenti, &c. vidi me labores meos frustra impendisse, eò quòd in omnibus illis animi quietem, & felicitatem quam quærebam, non inuenerim, sed vanitatem & afflictionem spiritus: nihil enim diu permanet sub sole, sed omnia sensim intereunt & euanescunt, itaque herum inanem relinquunt, imò afflictum, eò quòd suis, quæ tanto labore parauit, priuetur. Vide dicta vers. 1. cap. 1. v. 2. verè Seneca de Vita beata. cap. 14. *Vt feras*, inquit, *cum labore & periculo venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominum; ita habentes magnas voluptates in magnum malum euasere.* Vide eumdem toto libro de Breuitate vitæ. Ita Auctor Catenæ Græc. *Nam eiusmodi omnium*, inquit, *vnus finis est, vanitas, cuius quod superfit nihil in posterum reperitur. Nam simulatque operatio cessat, voluptas abraditur, nec aliquid in crastinum recondit, transactaque voluptatis operatione ne vestigium quidem lætitiæ, aut voluptatis reliquiæ iis supersunt qui voluptati vacabant.* Nazianz. in laudem Cæsarij: *Vidi quòd hoc quoque esset vanitas. Omnia vidi, ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragraui, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit quàm teneatur, delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius reuoluens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam: pincernas vtriusque sexus, cantores & cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique tam ad vitæ vsum necessaria, quàm superflua. Et quid post hæc omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum & præsumptio spiritus, hoc est consideratus quidam animi impetus & distractio ho-*

A *minis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.*

ET NIHIL PERMANERE SVB SOLE.] Hebr. *Et non est* יִתְרוֹן *iitron.* id est residuum, reliquum, remanens. S. Hieron. in Comment. vertit: *Et non est abundantia sub sole*; idque mysticè sic explicat: *Christus in sole posuit tabernaculum suum, itaque qui necdum ad solis claritatem, ordinem, constantiamq́; peruenit, in hoc Christus nec habitare poterit; nec abundare.* De Hebr. *iitron* plura dixi cap. 1. v. 3. Prǫclarè S. August. lib. 20. de Ciu. c. 3. *In hac vanitate, ait, cui quantum satis visum est intimandæ, totum istum librum vir sapientissimus deputauit, non vtique ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem.*

B TRANSIVI AD CONTEMPLANDAM SAPIENTIAM ERRORESQVE ET STVLTITIAM (QVID EST, INQVAM, HOMO VT POSSIT SEQVI REGEM FACTOREM SVVM?] Est parenthesis τὸ enim *transiui ad contemplandum sapientiam*, pendet ab iis, quæ post parenthesin sequuntur, ibique eius nexus & sententia expletur. Ita re meliùs considerata vertit S. Hieronymus, nam primò verterat: *Quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?* Dicit ergo se contemplatum sapientiam, vt eam sequeretur, & stultitiam, vt eam caueret; ac deprehendisse quod tantum sapientia præcellat stultitiæ, quantum lux tenebris: si tamen eadem cum Dei Sapientia comparetur, exiguam & inanem esse. VERS. 12.

C Pro *transiui* Hebr. est פָּנִיתִי *paniti*, id est faciem conuerti, respexi. Hæc vox notat tædium voluptatum, & animum Salomonis fluctuantem ac veritatis auidum, q. d. Post expertam opum, deliciarum, rerumque corporalium vanitatem, ex desiderio & studio inueniendæ quietis & felicitatis, iterum conuerti animum ad intermissam sapientiæ velitationem, iterum tentaturus, an in ea quietem & felicitatem adeò optatam reperirem: ipsa enim mihi videbatur melior, dignior, cælestior, rebus omnibus corporeis, sed illico in ea quoque exilitatem & vanitatem deprehendens, per abruptum & patheticum epiphonema exclamo: *Quid est, inquam, homo, vt possit sequi regem factorem suum?* q. d. Quid est non tantùm in opibus, delicijs, omnique magnificentia, sed & in sapientia humana Deo æquandum, aut præ Deo non vanum, exile, mancum & defectuosum? Qua ratione enim homo mi-

D ser, ignorans & cæcus possit sequi, nedum assequi Deum creatorem suum, suâ sapientiâ omnia, quæ sunt vel esse possunt, lustrâtem, & comprehendentem? Et vt ait Gloss. Interlin. Quomodo homo imitari queat Deum in comprehensione sapientiæ? Ita S. Hieron. *Dicit*, inquit, *se post delicias voluptatesq́; damnatas reuertisse ad sapientiam perquirendam, in qua plus erroris stultitiæq́; repererit quàm veræ certæq́; prudentiæ; non enim puto posse hominem tam liquidò & purè scire sapientiam creatoris & regis sui, quàm scit ille, qui conditor est. Itaque illa, quæ nouimus, opinari nos potius quam tenere, & æstimare magis quàm scire quod verum est.* Sic & Hugo Victor. Olympiod. S. Bonauent. Caietan. Lyranus, Arboreus & alij. Rursum hanc parenthesin referas appositè & genuinè ad errores & stulti-

ſtultitiam, q.d. Errores & ſtultitiam adiunxi ſapientiæ; quia quis hominum eſt ita ſapiens & circumſpectus, vt inſtar Dei fixus maneat iugiter in ſapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem & ſtultitiam, vt aliquid imprudenter, ignoranter & inſipienter cogitet, dicat & agat? Sanè nemo.

Porrò cùm triplex ſit ſapientia Dei, prima ſpeculatiua, ſecunda practica ſiue artificialis, qua res omnes creat, format, ſeruat, gubernat, perficit: tertia actiua, ſiue moralis & Ethica, qua omnes ſuas actiones, tum internas, tum externas prudenter, iuſtè & ſanctè iuxta dictamen rectæ rationis & legis æternæ exercet; in nulla harum homo Deum imitari & proximè ſequi præualet, ſed ab illo in infinitum tranſcenditur & diſtat. Primò enim ſapientia Dei ſpeculatiua, in infinitum omnem hominis ſcientiam & ſapientiam ſuperat & tranſcendit, quia Deo immenſo eſt commenſa. Secundò, idem facit ſapientia Dei practica: Quis enim creet, formet & faciat ea, quæ facit Deus? Imò quis ea quæ creat & facit Deus, modumque ea creandi & faciendi ſcrutari & penetrare valeat? Quid habent horti, domus, piſcinæ à Salomone fabricata, ad cælum, ſolem, ſtellas, terram, mare, &c. à Deo creata? præſertim quia Chriſtus lilium vnum vltrò naſcens, comparans cum aureis & gemmeis Salomonis veſtibus, dicit: *Quia neque Salomon in omni gloria veſtitus eſt ſicut vnum ex iſtis.* Matth. 6. 29. Quis perueſtiget arcana Dei conſilia & decreta, cur hic ſit diues, ille pauper, hic rex, ille plebeius, hic ſapiens, ille inſipiens, ac præſertim cur hic ſit fidelis, ille infidelis, hic ſanctus, ille impius, hic prædeſtinatus, ille reprobus? Omnes vtique cum Apoſtolo exclamare debemus! *O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius?* Roman. 11. Tertiò, ſapientiam Dei Ethicam quis imitetur? quis enim ſequatur, imò mente intelligat & comprehendat, quanta ſit Dei bonitas, iuſtitia, patientia, magnificentia, ſanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Chriſtum in eius incarnatione, prædicatione, paſſione, Euchariſtia, totaque eius œconomia? Quantula eſt noſtra, qui terræ vermiculi ſumus, humilitas, ſi comparetur cum humilitate Chriſti; *Qui cùm in forma Dei eſſet, ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Philipp. 2. Quantula eſt noſtra obedientia; ſi conferatur cum obedientia Chriſti, qui cùm eſſet Rex gloriæ, Patri ſuo *factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis?* Quantula noſtra patientia, ſi ſupputetur cum patientia Chriſti, qui atrociſſimos dolores, ſumma opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce paſſus eſt diuinâ patientiâ, manſuetudine & conſtantiâ. Idem cogita de ceteris omnibus Sanctorum virtutibus, quæ Chriſti virtutibus collatæ, non aliud ſunt, quàm quod vmbra ad corpus, quod vanitas ad veritatem: quod gutta ad mare, quod punctum ad cælum, quod granum arenæ ad totum vniuerſum. Hic genuinus eſt ſenſus Vulgatæ verſionis; cuius auctor S. Hieronym. in Hebræo legit עשהו *oſehu*, id eſt factorem ſuum

A vel עשהו *aſahu*, id eſt, fecit illum, pro quo iam alijs punctis legunt, עשוהו *aſuhu*, id eſt fecerunt illum vel illud. Igitur S. Hier. ſic ad verbum ex Hebræo transferendum cenſuit: *Quid eſt homo vt ſequi poſſit regem, quem iam fecit illum*: *quem* ſcilicet hominem *fecit rex*, hoc eſt, cuius factor eſt Deus. Vnde ſecundò in Vulgata clariùs vertit *factorem ſuum*, τὸ enim *illum* ex pleonaſmo Hebræi redũdat: Hebræi enim pronomini relatiuo adiungũt demonſtratiuum, ad expreſſiorem rei ſiue ſubiecti demonſtrationem, *vt cuius ſemen eius in ipſo eſt*, pro quo Latini dicunt, *cuius ſemen in ſemetipſo eſt.* Geneſ. 2. 11.

Huc facit explicatio R. Haccados, quæ talis eſt: Quis eſt tam perfectus tamque numeris omnibus abſolutus, qui pari cum diuina lege per omnia Dei præcepta paſſu contendere valeat?
B Et aliorum qui ſic explicant, q. d. Quis hominum eſt, qui cum Deo conditore ſuo pari de felicitate greſſu certare, eiuſque tranquillæ vitæ beatitudinem ſibi arrogare audeat, cùm ne quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abiectiores elegantiâ, efficacitate, ceteriſque dotibus aſſequi & adæquare? Vnde Campenſis peraphraſticè ſic vertit: *Iterum me conuerti ad ea, vt ſaltem viderem quanta ſapientia vſus eſſem in omnibus illis, & deprehendi in vino inſaniam multam, & in reliquis manifeſtam ſtultitiam. Quid enim eſt homo, vt imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras fecit, æquare poſſit?*

Ex dictis liquet perperam Lyran. & Dionyſ. cenſere, Salomonem hæc dicere ex ſententia
C Epicuræorum & Simonidis, qui teſte Ariſtotele Et hic. libr. 10. docuit hominem corpore conſtantem corporalia tantùm debere ſectari, nec ad ſpiritualia aſſurgere. Inſolens enim hoc loco, & dura eſt perſonarum mutatio? antecedentia enim & ſequentia indicant, omnia hæc ex vna & eadem Salomonis perſona menteque dici.

Meliùs Titelmanus hanc parentheſin refert ad magnifica opera Salomonis, de quibus ſermo præceſſit, q.d. Ideo à meis hiſce operibus tranſeo ad contemplandam ſapientiam, qui in illis nulla ratione poſſum æmulari Dei magnificentiam, poſſum autem imitari Dei ſapientiam. Quid enim inquit, erant illa, licèt tam magnifica Salomonis ædificia, domus ſaltus Libani, & regia eius habitatio, ſi ad cæli ſtructu-
D ram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, ſi ad templum Dei non manufactum conferas? Quid horti illi manu conſiti & plantati, ſi cum vniuerſa terra verbo Domini pulchrè germinante, quaſi latiſſimo & amœniſſimo viridario vno comparentur? ita & in ceteris omnibus. Profectò nihil erat Salomon, quamuis tantus in omni gloria ſua, vt regem factorem ſuum ſequi poſſet. Atque iuxta hanc enarrationem redarguit hîc Salomon, & irridet ſemetipſum, quemadmodum ſolemus interdum noſipſos irridere, pro inſanijs præteriti temporis, quòd ea olim maximi fecerimus, quæ nunc æſtimamus minimi.

Huc accedit Iſidorus Clarius qui vertit: *Quid eſt*

est homo, vt sequi poßit regem in iis quæ fecit? id est, qui imitatione regis aliquid magni conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus: quas ille innumeras & maximas fecit æquare possit.

Hæc de versione Vulgata. Alij enim distinguunt regem à factore, siue Deo, aliterque vertunt: Vnde

Secundò.

Secundò, Syrus sic reddit: *Et prospexi ego ad videndam sapientiam, transgreßionem & stultitiam. Nam quis est ille vir, qui ingredietur post regem in iudicium? dein cum illo qui fecit ipsum?* Vbi per regem accipit Salomonem, per factorem verò Deum, q.d. Perspexi exilem esse hominum sapientiam. Quis enim eorum est, qui in sapientia mecum, qui rex sapientissimus à Deo constitutus sum, certare aut iudicio contendere valeat? Qua ratione ergo contendat cum Deo ipso? Alij hæc referunt ad pœnitentiam Salomonis, quasi suo exemplo ad eamdem hortetur subditos, quos suo scandalo induxerat ad idololatriam, quasi dicat: Perspexi sapientiam sitam esse in Dei fide & cultu, perspexi & insipientiam sitam in perfidia & idololatria. Qui ergo secuti estis me desipientem & idola colentem, sequimini nũc resipiscentem & Deo adhærentem. At quis hoc faciet? Pauci vtique; quia omnes proniores sunt ad malum quàm ad bonum, pronius sequuntur praua quàm sancta regum exempla. Ita Tgaumaturgus, Olympiod. S. Hieron. & Albin. Audi Thaumaturgum: *Tandem expergefactus atque oculis restitutus, ea quæ in manibus habebam, flagitiosa simul acerbitatisque plena esse perspexi, spiritusque non boni opificia. Proinde collectis & sapientiæ bonis & stultitiæ malis, magna hunc virum admiratione prosecutus fuerim; qui cùm præceps ferretur, temereque vagaretur, postea mente recepta ad virtutem officiumque rediјt.*

Sic & S. Hieron. atque ex eo Albinus: *Tandem,* ait, *in me reuersus, & opera mea plena vanitate, plena sordibus, plena spiritu erroris intuitus sum; nihil enim quod in mundo putatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quæ essent sapientiæ bona, & quæ stultitiæ mala, consequenter in laudem illius hominis erupi, qui post vitia se refrænans, virtutum poßit esse sectator.*

Tertiò.

Tertiò, Septuag. pro *regem* vertunt *consilium,* quia Hebræo מֶלֶךְ *melech*, id est rex, significat quoque consultorem & consilium, eò quòd regum sit consulere reipubl. vti multis ostendi Daniel. cap. 4. vers. 24. vertunt ergo: *Quis est homo qui ingrediatur post consilium, simul quæcumque fecerunt illud.* Ita Compluten. licèt Vatican. deleant τὸ *simul.* Alij vertunt, *simul quæcumque fecerint cum illo.* Aquila; *Quid autem homo vt sequatur consilium?* Arabicus: *Quis enim trahitur post consilium?*

Sensus est, q.d. Quis est homo, qui ita sapienter & consultò omnia sua agat, vt numquam à sapientia & consilio declinet in errorem & stultitiam, per quam aliqua insipienter & inconsultò admittat? Qui sensus idem est cum eo quem ingerit Vulgata, vti initio dixi, ac Thaumaturgus & S. Hieron. iam citati: consilium enim prudens est, relictis vitijs sectari virtutes. Aliter Olympiod. qui tripliciter explicat, ac proinde censet hîc doceri, quantum differt sapien-

A tia à stultitia, id est virtus à voluptate: per consilium accipit consolationem de modo implendi sua desideria & vota: *Quæramus,* ait, *an poßit homo, qui elegerit sibi secundùm hanc stultitiam viuere, complere sua desideria; hoc enim significat sequi post consultationem.* q.d. Ego Salomon meorum consiliorum & votorum, cui tantum suppetebat facultatum, compos non fui: ergo non est, quòd quis alius se suorum compotem fore confidat. Quis ergo homo est, qui ibit post, vel qui sequi possit consilium siue consultationem suam, q.d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque ditescere appetit, penitus hoc consequitur, nec qui gloriæ cupidus est, voti prorsus efficitur compos, vt eadem ratione in ceteris sese res habet: qui verò sapientiam adamarit, Deo duce feliciter ductus sequitur penitus consulta- B tionem, hoc est, inuenit quod affectat. Alter sensus Olympiod. est, vt Salomon attonitus erumpat in interrogationem: Quisnam est homo qui possit recipere, atque conuerti à desiderijs suis, & inspicere motus electionis suæ, propositumque finem, vt diiudicet, vtrùm sapienter viuat, an stultè? Tertiò, Olympiodor. exponit sic, q.d. Salomon eleuatus extra corpus, & per sapientiam, videns quòd post exitum huius vitæ nemo potest redire ad vitam, & iterum frui eiisdem rebus, quas dum viueret certo consilio exercebat, præposuit sapientiam stultitiæ.

Quartò.

Quartò, Chald. vertit: *Animo etiam lustraui sapientiam in regni administratione & intelligentiam, quid enim confert homini vti deprecatione latâ iam à* C *rege sapientiâ, cùm iam vt repetatur ab eo supplicium decretum est?* q.d. Nemo decretum à Deo in stultos, id est, voluptuarios supplicium effugere aut euertere potest: ergo sapientia præferenda est stultitiæ.

FACTOREM SVVM] Legit interpres *osebu*, vt dixi: iam legunt עֲשׂוּהוּ *asabu*, id est, fecerunt illum vel illud. Vnde varij varia supplentes varios dant sensus. Primò, Vatabl. & Pagnin. vertunt: *Quid est homo, vt veniat post regem, quod iam fecerunt?* sicque explicat, q.d. *Quid est homo vt veniat post regem scilicet vt cognoscat, quod iam fecerunt facientes? hoc est quod gestum est ab hominibus & stultè & sapienter,* q.d. *Quis est ille homo priuatus, qui exactius perspicere & cognoscere poßit, quæ gesta sunt, quàm ego cognosco, qui sum rex?*

Secundò, alij iuxta Septuag. sic explicant, q. D d. Quotusquisque est, qui sequatur consilium sanctæ & sapientis vitæ, & impleat omnia ea, quæ illud fecerunt, id est omnia annexa & præuia consilio, quæ illud quasi pariunt & gignunt. Sanè pauci sunt, ac fortè præter me Salomonem vix vllus. Tam multa enim agenda consilium hoc circumstant, vt difficile sit omnia circumspicere, nedum seruare & implere: verti quoque potest: *qui fecerunt illud*, q. d. Quis sequetur heroës illos eximios, qui consilium hoc sapientis & perfectæ vitæ capessiuerunt, & reipsa moribus impleuerunt; quales fuere Noë, Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, &c. Sanè perpauci: plerique enim omnes sequuntur suas cupiditates, & instituta vitamque parentum & maiorum, atque in opibus & delicijs, in quibus illi felicitatem suam posuêre, hi quoque

que posteri eorum suam ponunt & collocant. Vnde aliqui vertunt: *Quis est homo,&c. qui non sit facturus ea, quæ fecerunt alij.*

Tertiò Arabicus vertit: *Quis enim trahitur post consilium, & sciet id quod fecerunt homines per ipsum?* Hebr. enim את *eth* significat *per, cum, ante, apud;* multaque alia, vt patet ex Lexicis.

Quartò, Caiet. Ratio, inquit, redditur, vt indicat particula (quia) cur Ecclesiastes verterit se ad videndam sapientiam & stultitiam, &c. Seu ad discernendum inter sapientes & stultos, ac intricatos, quia illi per sapientiam venient post regem, & obedient ei (*quem iam fecerunt eum*) id est electum à se; hi per stultitiam & tricas redacti sunt in potestatem tyrannorum, & malorum principum.

Quintò planiùs Pagnin. vertit: *Nam quid est homo, qui venturus est post regem, qui non sit facturus quod iam fecerunt alij ipsum?* id est: Quis præsumat plus in posterum vel nosse, vel prosperari quàm rex, qui sum ego, cùm frustra id hactenus alij conati sint: cœperũt enim, nec perficere potuerunt.

Sextò, simpliciùs Titelmannus vertit: *Quid est homo, vt possit sequi regem per ea quæ fecerunt?* hoc est: Quæ est hominis potestas, vt conetur assequi regem omnium Deum, & quasi videri illi æqualis per ea opera, quæ fecerunt homines vel facere possunt? q.d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus possunt fieri, quispiam potest Deum assequi vt faciat paria.

Septimò, sublimiùs & diuiniùs alij censent hic innui mysterium S. Trinitatis. Sicut enim Genes. 1. dicitur in plurali; *Elohim bara,* id est *Deus* trinus in personis *creauit cælum & terram;* sic hîc dicitur *rex fecerunt illum,* id est tres regiæ & diuinæ personæ fecerunt, & crearunt hominem ad imaginem & similitudinem suam, vt per memoriam similis sit Deo Patri, per intellectũ Filio, per voluntatem & affectum Spiritui sancto. Ita Galatinus lib. 2. cap. 9. Quocirca tota hominis sapientia, iustitia & felicitas in eo consistit, vt se Deo assimilet, quoad potest. Nam vt ait Eccles. cap. 23. 38. *Gloria magna est sequi Dominum.* Quin & M. Antonius Imp. cognomento Philosophus, rogatus quodnam esset summum hominis bonum, respondit: *Si Deos imitetur: Deorum autem imitationem esse, quàm paucissimis indigere, & quàm plurimis benefacere,* vti refert Iulianus Apostata in Cæsaribus.

Moraliter hîc, & alibi S. Script. celebrat Deum, qua rex est & qua factor, id est Dei gubernationem, creationem, siue Dei sapientiam & omnipotentiam, illaque opponit nostræ insipientiæ & infirmitati, vt hac ratione sternat nostram superbiam, præfidentiam, ingratitudinem, diffidentiam, anxietatem & nimiam sollicitudinem. Hinc Iob cap. 9. 4. *Sapiens corde est,* inquit, *& fortis robore: quis resistit ei & pacem habuit?* Et vers. 10. *Qui facit magna & incomprehensibilia & mirabilia, quorum non est numerus.* Et versu 14. *Quantus ergo sum ego vt respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?* Vide Isaiam cap. 40. vers. 12. & sequent.

VERS. 13. ET VIDI QVOD TANTVM PRÆCEDERET SAPIENTIA STVLTITIAM, QVANTVM DIFFERT LVX A TENEBRIS.] Pro *præcederet & differt* Hebraicè est יִתְרוֹן *iitron,* id est residuum, superans, dignitas, excellentia, vt dixi cap. 1. v. 3. Vnde Septuag. vertunt. *Et vidi quia abundantia,* (Complut. *excessus*) *est sapientiæ super stultitiam.* (Symmach. ἀμαθίαν, id est carentiam disciplinæ, imperitiam, rusticitatem, insipientiam, ineptiam, temeritatem) *Sicut abundantia lucis super tenebras.* Thaumaturgus: *Grande etenim sapientiæ insipientiæque interstitium, tantũque discrimen quantum diei est ac noctis.* Arabicus: *Tantum præstantiæ, quantum præstat præstantia luminis super tenebras.* Syrus: *Et vidi esse lucrum in sapientia multo magis quàm in stultitia sicut præstantius est lumen tenebris.* Vatab. *Et dignitas vel excellentia sapientiæ supra stultitiam.* Pagnin. *Vtilior est sapientia, quàm stultitia, sicut vtilior est lux, quàm tenebræ.* Alij: *Tanta est amplitudo, fructus, præmium, merces sapientiæ præ stultitia, quanta est amplitudo, fructus, præstantia lucis præ tenebris, solis præ caligine, visus præ cæcitate.* Chald. *Vidi ego in spiritu prophetiæ quoniam excedit sapientia stultitiam, quantum lux diei tenebras noctis.*

Nota appositè sapientiam, id est prudentiam, virtutem, sanctitatem conferri luci; stultitiam verò, id est imprudentiam, vitium & scelus conferri tenebris ob multas vtrimque analogias. *Virtutis & lucis analogia.*

Prima est, quod sicut lux est vera qualitas habens solidam essentiam & existentiam; tenebræ verò nil nisi lucis sunt priuatio, ideoq; nihil: sic & sapientia, id est virtus solidam habet subsistentiam, tenebræ verò, id est vitia virtutis tantùm sunt priuatio, nec solidam essentiam aut bonitatem habent. Ita Nyssen. *Prima.*

Secunda, sicut lux fugat tenebras, & tenebræ lucem; sic sapientiam pellit insipientia ac virtus vitium, atque vice versa insipientia si dominetur abigit sapientiam, & vitium virtutem. Ita Olympiod. *Secunda.*

Tertia, summa est antipathia lucis & tenebrarum, qua fit vt nullam habeant societatem loci, temporis aut subiecti, iuxta illud: *Diuisit lucem à tenebris.* Genes. 1. 4. Et: *Quæ societas luci ad tenebras?* 2. Cor. 6. 14. Et Eccles. 16. 17. Græci Codices Complut. habent: *Lucem à tenebris diuisit adamante,* id est tantâ firmitate & separatione lucem dispescuit à tenebris, ac si inter vtramque murum adamantinum fabricasset. *Tertia.*

Quarta, lux est qualitas nobilissima, cælestis & diuina; talis est & sapientia ac virtus: tenebræ verò sunt caligo horrida, infernalis, & diabolica: Talia pariter sunt insipiẽtia & malitia. *Quarta.*

Quinta, lux dirigit omnes hominis gressus & actiones; tenebræ verò vtrosque impediunt. Sic sapiẽtia dirigit omnes hominis operationes, quas insipientia perturbat & peruertit. *Quinta.*

Notant secundò Pineda, per lucem accipi posse solem & diem; quia sol efficit lucem, & lux diem; per tenebras verò noctem & caliginem, quia eam causant. Sapientia ergo & virtus similis est soli & diei: insipientia verò & vitium simile est nocti. Sicut enim sol mundum & res omnes illustrat, sic sapientia hominis animum iubare suo ac radiis illuminat, illique splendorem, dignitatem atq; ornamentum mirabile

bile addit. Rurſum ſicut ſol inferiora iſta ſuo calore fouet atque vegetat, varietatem pulchritudinemque efficit; ſic ſapientia ſuum ad corpus ſplendorem tranſmittit. *Sapientia* quippe *hominis lucet in vultu eius*: humanos ſenſus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, vniuerſiſque actionibus temperationem & pulchritudinem: contra verò ſtultitia, cùm ſemel animo inſedit, caligine & tenebris omnia inuoluit, horrore atque ſqualore omnia deturpat, mentem obcæcat, ſenſus torpidos atque ſqualentes facit; toti corpori deformitatem intemperiemque offudit.

Plures analogias ſolis & ſapientiæ, ſiue lucis & virtutis recenſui Geneſ. 1. verſ. 8. & 16. Iſaiæ 45. Eccleſ. 43. 2. Epheſ. 5. 8. ad illa: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate: fructus autem lucis eſt in omni bonitate, iuſtitia, & veritate.* Iacobi 1. 17. 1. Ioannis 1. 5. & ſequent.

B

Symbolicè, lux ſymbolum eſt oculi & viſus, tenebræ verò exoculationis & cæcitatis: hinc ſapientia quæ lux eſt ſpiritualis, ſimilis eſt oculo & viſui; ſtultitia verò exoculationi & cæcitati. Quod enim eſt lux oculo, hoc oculus eſt corpori, & intellectus animæ. Vnde ſequitur: *Sapientis oculi in capite eius: ſtultus in tenebris ambulat.*

VERS. 14. SAPIENTIS OCVLI IN CAPITE EIVS: STVLTVS IN TENEBRIS (alij *in tenebroſitate*) AMBVLAT: ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS.] Campen. *Sapiens oculos habet in fronte, ſtultus velut cæcus palpitat.* Vatabl. *Circumſpectus eſt ſapiens, videt quid agendum ſit,* cùm ſtultus cæcus ſit & improuidus, Chald. *Sapiens contemplatur in principio quod futurum eſt in fine: oranſque infauſta iudicia Dei ab hominibus auertit & retardat: ſed noui quòd ſi non orauerit ſapiens, neque ex orbe infelix illud decretum depulerit, cùm in mundum veniet vindicta, omnes eodem euentu cenſeri.* Pro *interitus* Hebr. eſt מִקְרֶה *micre*, id eſt *occurſus*, euentus. Syrus: *Accidens vnum accidit omnibus.* Arabicus: *Occurſus vnus occurrit omnibus eis.* Thaumaturgus: *Æqualis ſors,* Scholiaſt. Græcus: *Vnus finis.* S. Hiero. *Communis interitus, eadem plaga, eadem mors, pares anguſtiæ.* S. Auguſt. *Vnus incurſus.* Campenſ. *Idem exitus,* Tigur. *Eadem fortuna.*

Explicat & confirmat quod dixit ſapientiam eſſe lucem, ſtultitiam verò tenebras, ex eo quòd ſapientia ſit quaſi oculus in ſapientis capite, omnia quæ circum illum ſunt inſtar lucis illuſtrans, ſtultitia verò tenebras mentis Cimmerias ſtulto circumfundat.

Igitur huius adagij ſenſus eſt q. d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, ceu ſpeculatores, oculos, inquam, tum corporeos frontis, tum potiùs ſpiritales mentis, quibus ex alta quaſi capitis arce & ſpecula omnia cominùs circumſpicit, & eminus proſpicit: quo fit vt omnia ipſi lucida & clara ſint, atque in luce perpetua ambulet, vtque omnibus prouideat, noxia caueat, vtilia capeſſat. Lux hæc eſt circumſpectio, prudentia & prouidentia: ſtultus verò perinde ac ſi oculos haberet in calcaneo, non in capite; in talis, non in cerebro, damna vel commoda non præuidet nec prouidet, ſed velut in tenebris ambu-

A

lans obuias voluptates ſectatur, ideoque in multa noxia, imò in exitium corporis & animæ corruit, iuxta illud Prouerbior. 4. 19. *Via impiorum tenebroſa, neſciunt vbi corruant.* Ita S. Baſil. in Pſalm. 33. Audi Nyſſen. orat. 2. in illud: *Faciamus hominem ad imaginem noſtram: Genitus es,* inquit, *vt Deum videas & contempleris, non vt humi deiecta ſerpat vita tua, non vt pecudum voluptates conſecteris, ſed vt vitam cæleſtem agas. Idcirco ſapientis oculi ſunt in capite ipſius. Cur autem non ad caput, ſed in capite? nempe vt quæ excelſa ac ſublimia ſunt intueantur & ſpectent; qui autem ea non aſpicit, ſed terrena, is oculos humi defixos & ſepultos habet.* Sapientis oculi in capite.

Hinc Chaldæus vertit: *Sapiens contemplatur in principio id, quod futurum eſt in fine.* Vnde illud: *In occipitio oculus,* vt finem reſpiciat. Et Caietanus: Vident, inquit, oculi ſapientis caput, id eſt principium operis, qui finis eſt, & conſequenter media congrua. Finis enim eſt primum in intentione, quod hominem mouet ad opus, velut medium ad finem, quem præconcepit aſſequendum. Quocirca Poëtæ Ianum, qui prudentiæ eſt typus, pinxerunt bifrontem, eò quòd vir prudens antecedentia æquè, ac ſequentia tempora rerumque euentus procul aſpiciat & præuideat, ſibique prouideat, igitur ſapiens oculos habet in capite, quaſi in cælum defixos, ſtultus verò in pedibus quaſi in terram demerſos. Huc faciunt veterum Adagia. *In virtute oculi & manus,* id eſt prudentia & operatio. *Oculus vitæ eſt ſapientia: ſal vitæ amicitia: antidotum vitæ patientia.*

C

Secundò, ſapiens oculos habet in capite, quia excelſa, cæleſtia & diuina contemplatur & ſpectat, eoque omnem mentis ſuæ cogitationem, omnem actionem, omne ſtudium, omnem intentionem ſuam dirigit. Stultus verò oculos videtur habere in pedibus, quia non niſi terrena, vilia, exilia, cogitat, amat, ſectatur. Ita Olympiod. Caput, inquit, in corpore emicat & eminet, hinc oculos habere in capite, eſt ſuperna & æterna contemplari. Et Thaumaturgus: *Nam qui virtutem,* ait, *ſectatur, ſimilis eſt homini clarè ſurſum, & vndequaque cernenti, atque fulgidiſſimo iubare iter facienti. Contrà qui vitiis erroribuſque implicitus, comparandus eſt erranti in tenebris: Cæcus enim eſt; & oculos illi tenebroſa opera ſua effoderunt.* Et Auctor Catenæ Græc. ex Nyſſen. *Quando,* ait, *ſpeculatrix animæ vis rebus ſenſibilibus vacat, à*

D

natura ſituque ſuo auulſi luxantur oculi, & quamdiu per illos aſpicit res infimas, in calcaneos migrant, illaque rerum ſublimium contemplationis fit expers. Sin autem vana quæ deorſum deſpiciens ſurſum aſpiciat, oculos dicitur habere ſurſum in capite. Pulcherrimè verò S. Baſil. hom. 9. Hexam. ſub finem: *Vt herbas depaſcatur & attondeat ouis, facta eſt: eoque caput acclinat ac deflectit in terram, vt ſpectet ventrem, & quæ ſub ventre ſunt: quando in hunc ſcopum felicitatis illorum exitus conſpirat paſtu vt exſatient ventrem, ac voluptate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipſi etenim caput eſt ſpectans in ſublime, quo cæleſtem illam ſuam cognationem agnoſcat & contempletur: Oculi nequaquam terræ innuunt. Caue igitur quidquam deſignes, quod generoſitati tuæ repugnet naturæ. Terrena hæc ne circumſpicias, ſed cæleſtia vbi Chriſtus eſt. Si conſurrexiſtis enim,* ait, *cum Chriſto,*

quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est. Hac enim conditione & lege formatus es. Tui corporis effigies rudimentum quoddam est, quo docearis ad quem sis finem conditus; vt Deum contemplere factus es, non vt humi repat vita tua, non vt pecudum ritu voluptate perfruaris: verùm vt ad normam & institutum cælestis vitæ tuam ipsius componas. Et hac gratia non insciè dixit sapiens Ecclesiastes: Sapientis oculi in capite eius. Cuiusnam oculi non sunt in capite? Atqui hic, In capite, hoc est, vt ea contemplentur, quæ in sublimi sunt. Nam qui non ad bona quæ in sublimi sunt, sed quæ in terra, respectat; is vtique defigit detrahitve oculos in terram.

Alludit ad primam hominis & animalium creationem, in qua homo creatus est erecto corpore & capite, vt oculis cælum & cælestia aspiciat & ambiat; cetera verò animalia creata sunt capite & oculis ad pedes, & terram depresso, quia non nisi terrena pabula & gramina cogitat, amant & sectantur, iuxta illud Nasonis in Metamor. lib. 1.

Pronaq; cùm spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, cælumq; tueri
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, præsertim pisces, habent oculos in ventre, vnde illud apud Homerū; *solea occulta*, notantque stultos, *qui terrena sapiunt; quorum Deus venter est*. Philip. 3. 19. qui proinde rectè Dagonistæ vocitentur.

Audi S. Ambros. lib. 6. Hexamer. cap. 9. *Ac primùm omnium cognoscamus, humani corporis fabricam instar esse mūdi. Siquidem vt cælum eminet aëri, terris maria, quæ velut quædam membra sunt mundi: ita etiā caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere præstantissimumq; esse omnium, tamquam inter elemēta cælum, tamquam arcem inter reliqua vrbis mœnia. In arce autem hac regalem quandā habitare sapientiā, secundùm propheticum dictū, quia oculi sapientis in capite eius: hanc esse ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem prouidentiamque proferri. Quid enim robur & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum, nisi capitis velut principis sui, imperialis quædā adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur vniuersa aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce vtatur in prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus, tenebroso inhorrens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergo sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina. Oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari; speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam & ex sopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia: viciniores enim sunt cerebro, vnde omnis manat vsus videndi.* Et nonnullis interiectis: *Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.* Vide eundem lib. de Arca Noë.

Oculorum elogium.

Oculos comparat soli & lunæ.

Hac de causa in baptismo inungitur caput baptizati. Audi S. Ambrosium tract. 2. de Sacramentis, & habetur de Consecrat. distinct. 4. can. 88. *Accepisti mysterium, hoc est vnguentum super caput. Quare super caput? quia sapientis sensus in capite eius.*

Tropol.

Tropol. Caiet. *Sapientis oculi*, ait, *sunt in capite*, id est iugiter caput reflexè velut in speculo intuentur, eò quòd sapiens primùm noscat seipsum, omnesque mentis suæ cogitationes & intentiones exactè discutiat, itaque omnia in luce operetur. Huc facit vetus adagium:

Oculus in pectus, q. d. inspice teipsum.

Sic demum qui sis, quantus, qua sorte videbis,
Et pede prudenter te metiere tuo.

Rursum q. d. Sapiens ex oculis & capite dignoscitur, iuxta illud ca 8. vers. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Et prouerb. 17. 24 *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.*

Insuper oculi sapientis, id est Principis (hic enim præ ceteris pollere debet sapientiâ, quâ subditos omnes sapienter regat) sunt in capite eius: quia Princeps, qualis erat Salomon vti capite, id est dignitate & auctoritate, sic & oculis, id est vigilantiâ & circumspectione ceteris eminere debet, vt ex alto regni sui throno omnes sibi subditos circumlustret, ab eisque omnia noxia arceat, & profutura procuret. Hinc Ægyptij Dei Hieroglyphicum dabant, *Oculum in baculo*, oculo Dei prouidentiam, baculo potentiam denotantes. Vnde illud: *Oculus in sceptro*, id est vigilantia sit in rege & principe. Ita S. Ambros. in Psalm. 1. pro *oculi* legens *sensus*: *Sensus*, inquit, *sapientis in capite eius; Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præeminentes.* Idem Exhort. ad Virgin. *Oculi hominis in capite eius, id est*, inquit, *sapientiæ tuæ sensus.* Oculi enim typus sunt sapientiæ & sensus.

Alleg. S. Hieron. Olymp. Salonius Hugo, & alij per caput accipiunt Christum, in quem iugiter oculi mentis nostræ intendant oportet, vt ab eo sapientiam discamus & hauriamus: *Qui in perfectum virum peruenerit*, ait S. Hieron. *& meruerit vt caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, & eos in sublime eleuans numquam de inferioribus cogitabit.* Et S. Gregor. 17. Moral. c ap. 5. *Oculi sapientis*, inquit, *in capite eius, quia videlicet sapiens quisque illum totâ intentione considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat.* Et lib. 20. 4. *Oculi*, ait, *sapientis in capite eius sunt, dum redemptoris sui semper opera, quæ imitari debeat, contemplatur.* Et vt idem ait Hom. 2. in Ezec. *Cùm omnis nostra intentio in eum se erigit, ne si vias lucis aspicere oculus mētis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat.* Hinc ait Psaltes Psalm. 118. *In mandatis tuis exercebor & considerabo vias tuas.*

Allegor.

Anagog. Oculi spirituales eorum qui vacant vitæ contemplatiuæ sunt in capite, id est in parte superiori animæ, quæ mens & spiritus dicitur; extaticorum verò sunt in ipso apice mentis, quo ad Deum euolant, in eumque se mergunt vt videantur deificari, vnusque cum eo spiritus fieri; quia per ænigma vident Deum, in eoque futuræ felicitatis gaudia prælibant. Ita Lyranus quin & S. Hier. in c. 51. Isaiæ & in c. 2. Daniel.

Anagog.

ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS] Hebraicè est מִקְרֶה *micre*, id est occursus, accidens, casus, euentus, vt vertunt Septuag. Syrus, Chald. Vatab. Pagnin. per quem S. Aug. libr. 20. Ciuit. ca. 3. accipit *ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia* Olympiod. verò accipi tam bona quàm mala, q. d. indifferenter sapienti & stulto, id est probo & improbo obuenit morbus æquè ac sanitas, opes æquè ac inopia, honor æquè ac contemptus, ac præsertim vita æquè ac mors. Hinc No-

ster aptè vertit *interitus*, nullus enim euentus ita communis est omnibus, qui certò singulis obuenit, tam piis quàm impiis, ac mors, iuxta illud Horatij:

Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas,
Regumq; turres.

Mors ergo est *micre*, id est communis omnium, nemine prorsus excepto, casus & occasus. Rursus mors est *micre*, id est occursus; occurrit enim non cogitantibus, & non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotiis, deliciis & prosperitatibus hominum, vt cum in mediis versantur opibus, honoribus & gloria, mors eis ex latere obuiet, hæcque omnia in momento succidat, ipsosque exaltantes interimat.

Multi censent Salomonem hoc dicere non ex sua, sed ex aliorum, qui animæ immortalitatem negant, persona: *Vt repræsentet*, ait Nyssen. *obiectiones eorum, qui ad hanc vitam sunt pusilli & abiecti animi, & qui ex virtute nihil credunt lucri accidere, quoniam in eumdem finem vtrisque vita desinit.* Sic & Thaumaturgus, Olympiod. Hugo Victor. Liran. & alij. Verùm nil est quod cogat hoc dicere, imò sequentia & antecedentia indicant hîc Salomonem ex se suaque mente loqui.

Sensus ergo est, q.d. Suggessit mihi mens vestigare, quid intersit inter sapientiam & insipientiam, ac deprehendi sapientiam quoad animam quidem tantùm superare stultitiam, quantum lux superat tenebras; in eo tamen pares reperi, quòd quoad corpus vtrisque, scilicet sapientibus & insipientibus, eadem sors & mors obueniat, atque ex eo tam sapientiæ, quàm stultitiæ suam quoque inesse vanitatem, id est fugacitatem & interitum, quo euanescat, comperi. Omnia enim hæc eò spectant, vt ostendat omnibus in rebus, quæ sub sole in terra sunt, se inuenisse vanitatem, vt inde concludat veritatem ambienti, mentem figendam esse in Deo & cælo, in quo nulla est vanitas, sed vera stabilitas & stabilis æternitas.

VERS. 15. ET DIXI IN CORDE MEO: SI VNVS ET STVLTI ET MEVS OCCASVS ERIT. QVID MIHI PRODEST QVOD MAIOREM SAPIENTIÆ DEDI OPERAM] *Quid mihi prodest*, scilicet ad hanc vitam prorogandam in terra, cum sapientia mihi vitam hanc conseruare, eamque à morte præseruare nequeat; sed sapiens æquè ac stultus, id est probus æquè ac improbus, legem mortis omnibus communem & fatalem subire debeat: nam in altera multum proderit sapientiæ, id est virtutis studium, vtpote quæ sapienti æternam felicitatem & gloriam conciliabit, cùm stultitia, id est impietas & scelera, impio parient gehennam & mortem æternam. Abstrahit ergo hic Salamon à futuro piorum & impiorum post hanc vitam statu, & tantùm præsentem huius vitæ spectat, vti solent facere Philosophi & Physici, quia loquitur rudi sæculo & rudibus Iudæis. Vnde signanter addit v. sequen. *sub sole*, q.d. Omnia sub sole sunt vana: Si ergò quæris veritatem veramque felicitatem, quære eam supra solem, apud Deum in cælo empyreo. Toto enim hoc libro ostendit omnia terrena esse vana, id est morte finiri & euanescere: cælestia verò esse ve-

A ra, id est durare, firmari, æternare.

Alij censent Salomonem, hæc dicere ex mente stultorum, id est impiorum, qui præsentibus inhiant, futura non curant, nec credunt aut sperant: quibus fauent Septuag. qui pro יֹתֵר *iother*, id est maiorem, vertunt *abundanter & in abundantia*. Vnde sic ex eis legit S. Hieron. *Vt quid sapiens factus sum ego? Tunc abundanter locutus sum ego in corde meo, quoniam insipiens loquitur ex abundantia*, (id est ex superfluente in ipso stultitia, ait Olympiod. Nam *garrulitatis, fluenta tamquam ex fonte erumpunt stultitiæ*, ait sanctus Gregorius) *quoniam hoc quoque vanitas*. Et Syrus Septuag. more suo affectans: *Locutus sum, ait, in corde meo, quòd hoc etiam vanitas sit, quia stultus multò magis loquitur*. Arabicus. *Quando locutus sum in corde meo præstantiam eius, quoniam stultus ex præstantia cordis sui*

B *loquitur*.

Verùm τὸ *stultus* non est in Hebræo. Quocirca nostra Vulgata versio, eiusque interpretatio paulò antè recensita, verior & germanior est.

Denique Chald. Thesin ad hypothesin deducens, per stultum accipit Saul, per sapientem verò ipsum Salomonem; vnde vertit: *Et dixi in corde meo, sicut euenit Sauli Regi, qui declinauit in stultitia sua, & non custodiuit mandatum, quod ei præceptum fuit super Amalec, & ablatum fuit ab eo regnum, mihi quoque veniet: & ad quid sapientior fui ego illo? Et locutus sum in corde meo, quod etiam hoc est vanitas, & nihil est nisi per sententiam verbi Domini.*

LOCVTVSQVE CVM MENTE MEA, ANIMADVERTI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS. VERS. 16.
q.d. Atque ita mecum in corde meo ratiocinans
C & disputans, definiui quòd etiam hoc esset vanitas, nempè in sapiētia propter seipsam velle quiescere, & nolle ad finem vlteriorem, putà ad vitam æternam tendere, ad quem perducere debet sapiētia. Hæc enim est lux & dux ad vitam iugem & beatam. Ita Titelm. & alij.

Aliter Septuag. qui hæc ad stultum referunt Vnde eos secuti S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus & alij censent hîc esse correctionem. Salomonem enim corrigere stultorum sententiam v. præcedenti recensitam, q.d. Stulti ex eo, quòd idem interitus, eademque mors obtingat sapienti quæ stulto, inferunt: ergo nil prodest studere sapientiæ & virtuti. At ego hoc eorum iudicium vanitatem, id est vanum & stultum esse pronuntio.

D NON ENIM ERIT MEMORIA SAPIENTIS SIMILITER VT STVLTI IN PERPETVVM, ET FVTVRA TEMPORA OBLIVIONE CVNCTA PARITER OPERIENT: MORITVR DOCTVS SIMILITER VT INDOCTVS.] S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & Hugo Victor. secuti Septuag. Putant hîc notari discrimen sapientis & stulti, siue pij & impij, quod sapientis memoria duret in perpetuum, stulti verò non sit illi similis, sed dissimilis, eò quòd cum hac vita euanescat. Itaq; negationē *non* referunt ad τὸ *similiter*. q.d. *Non erit similiter*, id est similis memoria sapiētis & stulti in perpetuum, id est in futuro æternitatis sæculo, quod omnia præsentia tempora obliuione operiet & sepeliet: quare nō moritur doctus similiter vt indoctus; negationem enim *non* per Heb. ex initio versus hîc repetēdam censent; VERS. 17.

q.d. in futuro sæculo dissimilis erit memoria sapientis & stulti, id est probi & improbi, quia tunc florebit memoria sapientis, stulti verò obliuioni æternæ tradetur. Vnde Chal. vertit: *Non est memoria in sæculo venturo prudentibus cum stultis: & simul atque homo è viuis decedit, & ea quæ temporibus suis acciderunt, & quæ post eum euenient, omnino obliuione conteruntur. Quare igitur existimabunt homines eundem iustorum & sceleratorum euentum esse?* sic pariter vltima hæc verba per interrogationem efferunt S. Hier. in Comment. Olimpiod. Arabicus, Vatab. & alij, cum ex aduerso vulgata Latina ea assertiuè legat, dicatque: *Moritur doctus similiter vt indoctus;* quæ lectio Hebræo conformior ideoque verior est.

Vulgatæ ergo sensus planus est, q.d. Esto sapientia natura sua præstet stultitiæ, hoc est virtus vitio, quantum lux præstat tenebris, tamen in hoc pares sunt, quod vtramque succidat mors: adeò enim sapientia vitam conseruare nequit, vt nec memoriam possit. Tempus enim omni homini sicut vitam, sic & memoriam tollit, eumque obliuione sepelit. Quare moritur sapiens æquè ac insipiens, ac post mortem memoria vtriusque illicò obliuioni traditur & euanescit. Vtrique ergo sua hæc inest deploranda vanitas, imò subinde stulti, id est improbi longiorem habent memoriam, maioremque famam, quàm sapientes, id est probi; vti habuit Pharao, Nabuchodonosor, Alexander, ceterique Gentilium tyranni: ex quo viri cordati rectè colligunt, post hanc vitam superesse iudicium, vitamque alteram, in qua à iusto iudice Deo probis præmia pro meritis, improbis supplicia reddentur. Hoc enim exigit Dei prouidentia & iustitia. Licet ergo ea sit dignitas Dei, tantaque eius in nos merita, vt etiamsi nulla probis præmia, nec improbis supplicia decreuisset, à quouis tamen omni amore, obedientia & cultu colendus foret: virtutis etiam tanta sit honestas & decor, vt per se expetenda & ambienda sit, nullâ quoque propositâ pœnâ vel præmio, imò etiamsi nulla superesset homini altera vita, sed anima cum corpore interiret: qua ratione S. Bonauentura diabolo suggerenti, ipsum esse reprobum, ac proinde suadenti vt captaret huius vitæ voluptates, cùm à futuris à Deo foret exclusus, respondit: *Si non datur frui Deo & virtute post hanc vitam, fruamur eo in præsenti:* tam enim vera & solida eius sunt gaudia, vt omnes mundi & carnis deliciæ cum eis non sint conferendæ: pax enim, serenitas, & lætitia bonæ conscientiæ, quam parit virtus, superat omnes mundi voluptates: his tamen non obstantibus, magna sapientiæ & virtuti hæc annexa est vanitas & miseria, quod morte succidatur & finiatur. Vnde nisi speraret aliam vitam beatam & æternam, valdè foret ærumnosa, paucique eius labores & dolores, vtpote præmio carentes, capesserent. Quocirca ait Apost. 1. Corinth. 15. vers. 19. *Si in hac vita tantùm sperantes in Christo sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus,* quia sine spe & fructu studemus mortificationi carnis, eiusque voluptates abdicamus, quibus ceteri indulgent.

Nota hæc omnia accipienda esse de vita & memoria præsenti apud homines, quam pari

A fine in morte terminant sapiens & stultus, probus & improbus; nō verò de futura apud Deum. In illa enim erūt impares & dissimillimi probus & improbus. Nam *pretiosa* apud Dominum *mors sanctorum eius.* Psalm. 115. Ex aduerso *mors peccatorum pessima.* Psalm. 33. similiter: *In memoria æterna erit iustus.* Psalm. 111. Rursum: *Iusti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud Altissimum.* Sapien. 5. Ex aduerso de impiis dicitur Psalm. 87. 6. *Quorum non es memor amplius & ipsi de manu tua repulsi sunt.* Et Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Infernus etiam vocatur λήθη id est obliuio, & terra obliuionis. Psalm. 87. 13. eò quòd damnati, qui in eo degunt, reiecti, despecti & velut obliuioni æternæ traditi sunt. Hinc Poëtæ fabulantur Lethen esse fluuium apud inferos, cu-

B ius latices si quis gustauerit, omnium rerum obliuiscitur, de quo Lucanus lib. 9.

Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis.
Infernis (vt fama) trahens obliuia venis.

Similia habet Virgil. 6. Æneid. & Ouidius lib. 1. Tristium Elegia 7. Quin & Varro ac Festus lethum, id est mortē deriuant à Græco λήθη id est obliuio, quàm affert mors; licet Priscianus deriuet à prisco verbo *leo*, id est deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc & antiqua apud S. Hier. versio hoc loco sic habet: *Eò quòd ecce diebus qui superuenient vniuersa obliuio operiret:* Quod Olympiod. sic explicat, q.d. In venturo seculo quæcūque in hac vita nobis occurrerint, siue infirmitas, siue sanitas, siue diuitiæ, siue paupertas in obliuionem ibunt.

ET IDCIRCO TÆDVIT ME VITÆ MEÆ Vers. 17.
C VIDENTEM MALA (misera, ærumnosa, caduca, quæ in morte finem accipiant) *vniuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionē spiritus.* Hebr. *Et odiui vitam, quod malum esset super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas, &* רְעוּת *reut,* *id est malitia siue afflictio spiritus,* vt vertit Arabicus. Septuag. vertunt προαίρεσις, id est *electio* vel præsumptio spiritus. Chal. *Contritio spiritus*, vel vt Costus vertit, *Ægritudo animi.* Syrus: *Perturbatio spiritus.* Pagnin. *Cogitatio spiritus.* S. Hieron. *Pastio venti.* Caiet. *Fractio spiritus.* Campensis, *Cruciatus animi.* Alij. *Irritamentum vel defatigatio spiritus.* Alij: *Molestia animi.* Vide dicta v. 15. & c. 1. v. 14.

Hoc tædium vitæ sentiunt sapientes quoque & sancti, tum ob vitæ labores, molestias & dolores, tum ob eius breuitatem & finem quòd scilicet omnia eius bona finiantur in morte,

D tum ob eius cupiditates, tentationes & pericula peccati ac damnationis, quæ crebrò suggerit, tum in perfectis ob desiderium fruendi Deo, quem tantoperè diligunt, eumque intentissimè semper amandi & laudandi. Vnde hoc tædium sentiebat S. Paulus dicens: *Infelix ego homo, Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Roman. 7. Et *Coarctor autem è duobus: desiderium habens dissolui & esse cum Christo.* Philip. 2. v. 23. Vide ibi dicta. Idē huius vitæ tædium & migrationis ad meliorem desiderium habuit S. Iob. cap. 10. 1. Ionas ca. 4. 8. Rebecca Genes. 27. 46. Elias 3. Reg. 19. 4. Dauid Psal. 141. 8. Ieremias 20. 14. S. Augustinus obsessa à Wandalis sua Hippone; quin & Christus imminente passione, Marci 14. 33. Vide S. Cyprian. de Mortalitate, & S. Ambr. lib. de Bono mortis.

Porrò alij aliam huius tædij Sapientis causam afferunt, scilicet quod videat stultorum stultitiam, id est impietatem & scelera, ob quæ dolet & ingemiscit: Vnde Chald. vertit: *Odi certe improbam vitam degentes. Neque enim nisi grauatè ferre possum nefaria illa facinora, quorum homines hoc in orbe sunt perquam studiosi.* Et Symmachus: *Malum mihi visum est opus, quod fiet sub sole, Malum enim opus* (inquit Olimpiod.) laboriosam vitam peccatorum hominum intelligit. Nyssen. & Thaumaturgus referũt ad ipsos exactę vitæ labores & studia vanitatis: *vitam* (inquit) *omnem meam execrari cœpi, quam in rebus vanis traduxeram; atque consumpseram terrenis laboribus intabescens: etenim omnia mihi magna cum molestia elaborata sunt.*

VERS. 18. RVRSVS DETESTATVS SVM OMNEM INDVSTRIAM MEAM, QVA SVB SOLE STVDIOSISSIME LABORAVI, HABITVRVS HEREDEM POST ME.

VERS. 19. QVEM IGNORO, VTRVM SAPIENS, AN STVLTVS FVTVRVS SIT: ET DOMINABITVR IN LABORIBVS MEIS, QVIBVS DESVDAVI ET SOLLICITVS FVI. ET EST QVICQVAM TAM VANVM? Hebr. *Odiui etiam ego omnem laborem meum, quem laboraui sub sole, eò quòd dimittam illum homini, qui venturus est post me. Et qui scit vtrum sapiens sit an stultus, qui dominaturus est in omni labore meo, quo laboraui, & in quo sapui sub sole?* id est quem sapienter obiui sub sole, quo sapienter opes paraui. Interpres Nysseni, *quem meâ industriâ excogitaui.* Alius per antiphrasin vertit: *Quo desipui vel quo deceptus sum.* Chald. *Et obstupui in corde meo, & dixi hoc etiam vanitas.* Ita & Septuag. nisi quod pro *qui dominaturus est*, vertant dubitanter *vtrum dominaturus sit.* Sic & Arabicus. Alius vertit: *An in libidinibus versaturus sit*, siue an pro libito & libidine dominaturus sit, vsurusque & abusurus opibus meis. Septuag. vertunt ἐξουσιάσει τοῖς id est, *auctoritatem & principatum exercebit.* Interpres Nysseni: *Imperabit.* Complut. *Licentiosus erit.* Alij. *Potestatem habebit.* Campensis; *Accipiet omnia mea.* Hebr. est verbum שָׁלַט *scalat*, id est ad libitum pleno iure dominari. Vnde *Sultan* siue *Soldanus*, est rex vel imperator absolutus, qualis est Turca. *Odiui*, id est tædiuit me, vti vertit Noster vers. 17. nauseaui, abhorrui, detestatus sum.

Transit ad vanitatem studij ditandi filios & heredes, quod magnam hominum partem detinet & occupat; transit autem accommodè & oportunè. Cùm enim initio capitis recensuisset vanitates opum, hortorum, deliciarum, &c. ab iis transit ad sapientiam, in qua licet ceteris prętantiore hanc vanitatem se reperisse asserit, quòd sapiens æquè moriatur ac stultus; nunc ne quis occurrat & dicat, etsi sapiens moriatur, relinquit tamen post se filios & heredes, in quibus supersit eius nomen & fama, adeoque in quibus quasi in viua sui imagine superstes sit & viuat; respondet magnam & multiplicem in quærendo ditandoque hærede esse vanitatem.

Cura heredes ditandi est vanitas. Prima.

Prima est, quòd hac in re ingens sit vti cupido homini innata, sic & sollicitudo ac assiduus labor & dolor, adeoque tota vita insumatur in coaceruandis opibus, quibus coaceruans nõ fruitur, imò paulò post in morte eas deserere cogitur, ac inops reuerti in terram, è qua inops processit, iuxta illud: *Nudus in hoc mundum veni, nudus reuertar ad sepulchrum.* Et illud Apostoli: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus.* 1. Timoth. 6. 7. Vnde Saladinus, qui magnis laboribus & præliis conquisierat regnum Syriæ & Ægypti, moriens iussit linteum, cui cadauer suum inuoluendum erat, in hasta erectum per castra circumferri, ac præconem per vias & compita proclamare: *Saladinus Asiæ Imperator, moriens nihil aliud ex tantis opibus secum auferet.* Ita Blondus Decade 6. lib. 6. Talis ergo defraudat suum genium, vt alterius fauces hiantes impleat. Verè Seneca epist. 14. *De incremento,* inquit, *cogitat; oblitus est visus, fit ex Domino procurator.* Quocirca Plutar. in Moral. eos comparat canalibus, qui aquam non sibi sed aliis seruant; *vt hi quoque aliis,* inquit, *ij aliis seruent instar figlinorum canalium, qui nihil in se retinent aquæ, sed vnusquisque proximo à se eam tradit, donec extrinsecus sycophante aliquis aut tyrannus, fracto tubulo, aliò deriuet auertatq́; diuitias.*

Secunda, quòd ea relicturus sit alteri, & nesciat cui, an filio, an extero. Sępè enim desunt filij, aut si sint, bonis paternis priuantur, iuxta illud: *Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea.* Psalm. 38. 7. Et: *stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti cuius erunt?* Lucę 12. 20. Sic Roboam opes sibi à patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amisit. 3. Reg. 12. 20. Insuper Sesac rex Ægypti anno quinto post mortem Salomonis, diripuit eius thesauros. Vnde sanctus Antonius apud sanctum Athanasium citans hunc locum (licèt paulò aliter translatum) sic suos adhortatur ad veritatis virtutisque studium: *Ad summum illud perspicere debemus, quòd etsi nostras velimus retentare diuitias, cum lege mortis ab ipsis diuellamur inuiti, vt in libro Ecclesiastæ scriptum est: quia nescit homo, quid sit post eum in labore suo. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem? cur non ad lucranda regna cælestia vltrò relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt; illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum; sapientiam scilicet, castitatem, iustitiam, virtutem, sensum peruigilem, pauperum curam, fidem in Christo robustã, animum iræ victorem, hospitalitàtem. Hæc sectantes mansionem nobis in terra quietorum, secundùm Euangelium præparabimus.* *Secunda.*

Tertia, quòd nesciat an heres, esto sit filius, cui opes tantâ curâ (ac subinde per fas & nefas, cum certo animæ suæ damnationisque periculo) coaceruat, sit futurus sapiens, an stultus, gratus an ingratus, custos, an prodigus sæpè enim filij lautè & luxuriosè viuendo, illicò dilapidant opes à parentibus tot annis, tantis laboribus partas. Idem faciunt nepotes, qui bona sibi à patruis, eò quòd filiis careant relicta atque magna sollicitudine coaceruata, aleis, symposiis, nugis & pompis prodigunt, aut in meretrices effundunt. Quare quid vanius est; videtur Salomon præsagiisse stultitiam Roboam filij sui, imò eius initia certaque indicia in ipso notasse: Iam enim grandis natu, adeoque quadragenarius successit patri in regno. Vnde Chald. vertit: *Et odi labores, qui me in hac vita sub sole versarunt: quod enim relinquetur Roboã filio meo, qui mihi in regnum succedet, insurgens Ieroboam seruus* *Tertia.*

eius

eius decem tribus de manu illius auferet,& cum eo in societatem regni veniet. Hinc Ecclesf.cap.47.27. de Salomone ait: *Et derelinquit post se de semine suo gentibus stultitiam, & imminutum à prudentia Roboā, qui auertit gentem consilio suo.* Sic sæpè filios à parētum sapientia & virtute degenerare experimur, adeoque commune ferè est vt sapientum filij minùs ceteris sapiant, imò desipiant. Vnde illud: *Herōū filij noxæ.* Cuius rei causas physicas & ethicas recensui. Ecclesf.30.versf.13.

Quarta, quòd heres sæpe ignotus, ingratus, stultus & prodigus *dominabitur in laboribus, quibus desudaui*; vt scilicet ego fuerim opum mearum seruus, ille sit dominus: ego in laboribus vt eas congererem desudauerim, ille iis voluptuariè dominetur & triumphet. Quocirca sapienter Olympiod. *Melius est*, inquit, *per seipsos, dum sumus in hac vita, dispensare diuitias nostras in pauperum & egenorum necessitates, vt thesaurum indeficientem in cœlis nobis comparemus, quàm alios in eorum hereditatem transmittere, qualescumque demum eos fore contingat.* Et S.Chrysostom.homil.9.de Pœnit. *Cupis, ait, hereditatem bonam filiis relinquere? eleemosynam relinque.* Et S.Cyprian.tractat.de Oper. & eleēmosyna, longiusculè ante finem, loquens de vidua quæ filiis postpositis farinam, quam habebat, in pane dedit Eliæ. 3. Reg. 17. ideoque ab eodem farinæ & olei multiplicationem accipere meruit: *Nec filiis, ait, abstulit mater, quod Eliæ dedit, sed magis contulit filiis, quod benignè & piè fecit.* Obiicit deinde sibi: *sed enim multi sunt in domo liberi & retardat te numerositas filiorum, quo minùs largiter bonis operibus insistas;* ac respondet, *Atqui in hoc ipso operari ampliùs debes, quò multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus Dominum depreceris: multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandæ conscientiæ, multorum animæ liberandæ.* Et post nonnulla: *Si ergò verè filios tuos diligis, si eis exhibes plenam & paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, vt filios tuos Deo iusta operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui & temporarius & infirmus est: sed illum pares, qui æternus & firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas heredibus seruas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias sæculares diuinā maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit: nec fiscus inuadit, nec calumnia aliqua forensis euertit. In tuto hereditas ponitur, quæ Deo custode seruatur. Hoc est charis pignoribus in posterum prouidere, hoc est futuris heredibus, paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis: Iunior fui & senui, & non vidi iustum derelictum, neque semen eius egens pane. Tota die miseretur & fœnerat, & semen eius in benedictione est.* Et iterum: *Qui conuersatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquit.* Prouerb. 20.

Mysticè, S. Hieron. & ex eo Albinus (licèt ipsi hunc sensum vt litteralem afferant) hæc exponunt de labore spiritali, quo diebus ac noctibus, vir sapiens in Scripturis laborat vt componat libros, vt memoriam sui posteris derelinquat, & nihilominùs in manus stultorum veniant, qui frequenter secundùm peruersitatem cordis sui, semina inde hæreseos capiant & alienos labores calumnientur. Probat S. Hieron. hunc esse magis conuenientem sensum etiam secundùm litteram; quia subditur: *Et dominabi-*

A *tur in omni labore meo in quo laboraui, & in quo sapiens factus sum sub sole; Quæ enim,* inquit, *sapientia est, terrenas diuitias congregare?* Sed hæc ratio non vrget: Sapientia enim apud Hebræos latè sumitur pro quauis prudentia, solertia, industria, vti superiùs ostendi.

VNDE CESSAVI, RENVNTIAVITQVE COR MEVM VLTRA LABORARE SVB SOLE] *Renuntiauit,* hoc est nuntium remisit vlteriori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicimur renuntiare officio, vitæ, amicis, cùm illa abdicamus. Vnde Quintil.lib.10.cap.7. *Mea sententia,* inquit, *ciuilibus officiis renuntiabit,* id est valedicet. Et renuntiare deposito apud Vlpianum, est rerum depositarum curam & custodiam deponere. Hebr.est. *Et conuersus sum ego vt*
B *abdicarem à corde meo omnem laborem, quo laboraui sub sole.* Symmach. *Circumegi me.* Syrus: *Et conuersus sum vt lenirem essentiam cordis mei de omni labore, quo laboraui sub sole.* Arabicus: *Reuersus sum ad contemnendam in corde meo vniuersitatem laboris mei.* Schol. *Vt recusarem laborem.* Alij: *Vt cohiberem cor meum à labore.* Chal. *Vt facerem desperare cor meum, super omnem laborem quem laboraui ad requirēdum.* Hebr. enim יאש *iaas* in piel significat abdicare animum ab ea re, quam perficere satagebat, ac connotat diffidentiam & desperationem. Vnde נואש *noas* in Niphal passiuè significat obrui malo, vt quis desperet, & à cœptis desistat, quasi malum sit extremum & immedicabile, q. d. actum est, conclamatum, desperatum, deploratum est.

Vers. 20

NAM CVM ALIVS LABORET IN SAPIENTIA
C ET DOCTRINA ET SOLLICITVDINE, HOMINI OTIOSO QVÆSITA DIMITTIT: ET HOC ERGO VANITAS ET MAGNVM MALVM. Nonnulla hęc par parenthesin interiiciunt; hoc modo: *Nam (cùm alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine. Hebr. in rectitudine) homini otioso quæsita dimittit. Et hoc ergo vanitas.* q.d. Vanitas est coaceruare opes heredi. Nam illas magno labore & cura quæsitas otioso dimittit; cùm alius, qui sapit, sibi vacet, sibique coaceruet sapientiam doctrinam & rectitudinem, siue iustitiam. Fauent Septuag. qui vertunt: *Quid est homo, quia labor eius est in sapientia & in scientia & in virtute: & homini, qui non laborauit in eo, dabit partem suam.* Campensis: *Quicquid sic illi partum est.* Ita Olympiod. Qui Septuag. ita exponunt, q.d. *Contempsi laborare circa res vanas, rationibus colligens, quòd est alter la-*
D *bor dignus laude, qui stabiles congregat virtutum diuitias. Est autem huiusmodi labor, quem laborat homo, vt acquirat sapientiam, scientiam & fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potiorem ducens conuersus sum, vt renuntiarem cordi meo in omni labore quem laboraui sub sole, hoc est circa res vanas.* Sic & Thaumaturgus: *Ceterùm,* inquit, *vbi eos* (vanos, qui opes coaceruent heredi incerto) *abiecerimus, tunc perspicuum erit vera hominis bona esse sapientiæ thesauros, & fortitudinis peculium: quòd si quis, harum curā neglectā, alterius cuiuspiam rei cupiditate incitatur, hic & mala bonis anteponit, & vitium pro benignitate & virtute consectatur.* Sic & Nyssen.

Vers. 21.

Verùm Latini & Græci codices omnes æquè ac Hebræi, nullam hic ponunt parenthesin. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne studium collocant

in corrogandis opibus heredi; quem nesciunt qualis futurus sit, sapiens an stultus, probus an improbus. *τὸ nam* significat hic dari causam eius quod præcessit, cur Salomon cessarit laborare, nuntiumque remiserit labori, quo ditandus erat heres, quia scilicet hic labor cùm sit negotiosus, otioso & inerti heredi quæsita relinquit: quare laborans nil habet præter laborem & molestiam, otiosus verò heres habet omnem laboris fructũ, rerumque copiam: quod *vanitas est & malum magnum: malum*, id est misera indignitas, afflictio magna.

Porrò quod ait: *Cùm alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine*: Per hæc tria accipe tres egregias animæ dotes, quibus parantur opes, non solùm spiritales sed etiam corporales. *Sapientia* enim notat rerum cælestium & diuinarum studium, Deique religionem & cultum; qui à Deo meretur & impetrat omnia corpori necessaria, iuxta illud Christi promissum: *Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis*. Matth. 6. Per *doctrinam* accipe prudentiam humanam, quæ prudenter dirigit negotia & actiones omnes, quo fit vt feliciter succedant pariantque copiosos fructuum, opumque prouentus. Per *sollicitudinem* accipe sedulitatem, diligentiam, industriam, quæ mirè valet ad opes augendas. Pro *sollicitudinem* Hebr. est בְּשִׁרוֹן *kisron*, id est rectitudinem, congruentiam in rebus conuenienter agendis, industriam. Septuag. vertunt ἀνδρείαν, id est *virtutem, quæ viri fortis est. fortitudinem*. Arabicus vertit, *robur*. Scoliast. *vigorem*. Syrus *prosperitatem*. Interpres Nysseni, *Excelsi animi virtutem*. Thaumaturgus; *fortitudinis peculium, vel adeptionem*. Chald. *Iustitiam*. Campensis, *frugalitatem*. Hisce omnibus enim parantur, vel partę augentur opes. Hæc omnia augent rei vanitatem.

Vanitas ditare heredes. Primò. Primò enim vanum & malum id est miserum, est opes, quas tanta sapientia, prudentia, virtute parasti, relinquere homini otioso & inerti, qui nihil in eis laborauit, vt habent Hebræa.

Secundò. Secundò, vanum & miserum est, ait sanctus Hieronymus; *quod sudor mortui deliciæ sunt viuentis*, præsertim cùm heres viuens opibus, virtute defuncti partis, abutitur ad luxum & vitia, vti fecit filius prodigus. Lucæ 15. 13. ac faciunt nepotes, id est prodigi: quia enim nepotes sæpè patruorum vel auorum patrimonia prodigunt per gulam & luxuriam, hinc *prodigi* vocantur nepotes. *Gnomæ.* Similiter mysticè, posteri sæpè magistrorum suorum scripta vel opera contemnunt, imò vituperant, carpunt, perdunt. Causam dat Hugo Victor. *Quia subsequentium negligentia hoc paratum in vsu assumere respuit, quod priorum sagax diligentia non sine grandi labore & cura acquisiuit.* Præclarè S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 35. *inexplebilitas*, ait, *admodum violenta est, & auaritia præpotens; rapaces vitam hominum perturbant, & huius quidem rapinæ sunt, deliciæ autem aliorum: in ipsum cadit execratio, fruitio in alios: aduersus ipsum eduntur suspiria, abundantia contingit aliis: aduersus ipsum funduntur lachrymæ, ab aliis vsurpantur pecuniæ: ipse apud inferos punitur, & alij sæpenumerò in ipsius diuitiis voluptuantes cantillant.*

Sapienter Demochares: *Non diues*, inquit, *sed diuitiis vtens beatus est*. Et Democritus: *Multi diuitum sunt procuratores, non Domini, diuitiarum*. Ita Maxim. serm. 12.

Tertiò, quòd auari opes suas sæpe non filiis, sed exteris heredibus, imò hostibus relinquant. Vnde Chald. vertit: *Hominem enim inuenias, cuius summum in sapientia cognitioneq; rerum & iustitia est studium: is absque liberis ex hac vita migrans, cui non vigilauerit, sua tamquam illius partem derelinquet. Nunquid & hoc vanitas & insigne malum?* Nam vt rectè ait Saluian. initio lib. 4. de Gubernat. Dei *Quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto?*

Præclarè S. Ambros. lib. de Nabuth. c. 4. hanc vanitatem auarorum exaggerans: *A vobis igitur*, inquit, *prius pœnam exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur vestro affectu luitis miseræ paupertatis ærumnas, & pauperes quidem non habent quo vtantur; vos autem nec ipsi vtimini, nec alios vti sinitis; eruitis aurum de metalli venis, sed rursum absconditis: Quantorum vitas in illo infoditis auro? Cur illa seruantur, cũ legeritis de auaro diuite; Thesauros condit & ignorat cui congregat eos? heres otiosus expectat, heres fastidiosus, increpat quòd serò moriamini. Odit incremẽta hereditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miserius, quãdo nec apud illũ cui laboratis gratias derelinquitis? Propter illum totis mœstam diebus toleratis famem, quotidiana mensæ vestræ damna metuentes: propter illum diurna aggeratis ieiunia.*

Quartò, quòd auari pauperes, & in eis Christum debitâ ex charitate alimoniâ defraudent. Patheticè Saluian. li. 4. ad Eccles. Cathol. *Omnis*, inquit, *egestuosus pro se tantùm & in se eget: Solus tantummodò Christus est, qui in omnium pauperum vniuersitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais ô homo,* *Antitheses Christi & auari.* *qui Christianum te esse dicis, cùm Christum egere videas, vt facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquis? Christus pauper est, & tu opes diuitum cumulas. Christus esurit, & tu delicias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, & à te apotheca ebriosorum vino replẽtur. Christus rerum omnium egestate conficitur, & à te luxuriosis copiæ cõgregantur. Christus tibi & pro muneribus à te datis præmia sempiterna promittit, & tu nil præstaturis cuncta largiris. Christus tibi pro bonis bona immortalia, & pro malis mala æterna proponit; & tu nec bonis cælestibus flecteris, nec malis perennibus commoueris: & credere te Domino tuo dicis, cuius nec remunerationem desideras, nec iracundiam contremiscis? Non credis igitur, sicut iã diximus libro superiore, non credis*, &c.

QVID ENIM PRODERIT HOMINI DE VNIVERSO LABORE SVO, ET AFFLICTIONE SPIRITVS, QVA SVB SOLE CRVCIATVS EST. VERS. 22

CVNCTI DIES EIVS DOLORIBVS ET ÆRVMNIS PLENI SVNT, NEC PER NOCTEM MENTE REQVIESCIT. ET HOC NONNE VANITAS EST? VERS. 23.

Campens. *Et hoc stultum est*. Hebr. *Nam quid est homini in omni labore & malitia cordis sui, quo ipse laborat sub sole? Quia cuncti dies sui in doloribus, & indignatio occupatio eius. Et quidem in nocte non dormit cor eius: Et hoc est vanitas?*

Pro *afflictione* Hebr. est רַעְיוֹן *raion*, id est malitia, hoc est miseria, afflictio. Septuag. vertunt ἐν προαιρέσει, id est *in electione, vel voluptate cordis sui*. Pagnin. *In cogitatione*. Alij, *In molimine, vel defatigatione cordis sui*. q. d. Quo fine, quo fructu auarus tanta & tam multa assiduè molitur, seque defatigat vtique nullo.

Campens.

Campens. *In animi tormentis, quibus se torquet.* Alij, *in contritione.*

Auarorum vanitas. Primò. Pro labore Aquila vertit βάσανος, id est tormentum, pœna, cruciatus, supplicium, quæstio, examen. Septuag. ἄλγημα, id est molestia, calamitas, tormentum doloris, mæroris, & ægritudinis.

Pergit exaggerare vanitatem & afflictionem auarorum, qui coaceruant opes heredi incerto eorumque vsu & fructu genium suum defraudant. His enim omnis labor, ipsæque opes non prosunt, sed valdè obsunt, idque primo, quia talis perpetuò laborat, nec labore suo fruitur; quare tota eius vita est labor & cruciatus, imò laborum & dolorum continuus eculeus: *& cuncti dies eius doloribus pleni sunt.* Quia vt ait Hugo & Bonauent. *Pœnam magnam habet inquisitio, sed fructum inuetio non habet.* Quare minus genuinè Olympiod. hæc refert ad laborem bonorum æquè ac malorum: *Aduenit, ait, homini labor, quem laborat, siue bonus sit siue malus, ab electione consilij, vt in virtutem impensus laudandus sit si vero in vitium, efficiat dies plenos dolorum & molestiarum.*

Constat enim ex anteced. & sequent. hic tantùm agi de labore malorum & auarorum, non verò bonorum. Præclarè Saluian. libr. 2. contra Auaritiam in auaros, filios ditare satagentes, inuehitur: *Quæ, ait, insania est, ô miserrimi, vt heredes alios quoscumque faciatis, vos ipsos verò exheredetis? vt alios relinquatis vel breui diuites, vos ipsos æterna mendicitate damnetis?* Quin & Plutar. in Moral. *Auaritia, ait, vel molesta & morosa hera parare cogit, frui prohibet, & concupiscentiam cum excitet, voluptatem adimit: & planè multa possidens, ac numquam consequens vt benè sibi sit, refert balneatoris asinum, qui ligna & malleolos identidem adportans fumo semper & fauilla oppletus in nullam lauacri, caloris, munditiæq; partem venit.*

Quocirca Palladius aurum vocauit doloris & curæ filium, nec ab illo tantùm existimat natū, sed nutritum, educatum, fotum, perpetuoque cū illo, cum dolore nimirum ac labore diuites agere vitam affirmauit. Prosper lib. 2. de Vita contemplat. cap. 13. *Diuitias, inquit, qui habent, sine labore nō quærunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine noxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt.*

Secundò. Secundò, quòd cuncti dies eius ærumnis pleni sunt, Hebr. *Ira occupatio eius.* Chald. *Ira furoris est negotium eius.* Septuag. *Iracundiæ sunt distentio eius.* Syrus: *Furor conuersatio eius.* Alius: *Indignatio negotiatio eius.* Campens. *Conatus eius tædio pleni.* Interpres Nysseni: *Iræ sunt vexatio animi eius.* Arabicus: *Quoniam vniuersitas dierum eius in confusione, plena doloribus & iracundia.*

Multa enim auaro occurrunt, quæ eius iram exacuunt & bilem accendunt, vt famulorum negligentia, sociorum perfidia, opum naufragia, hostium rapinæ, incendia, mercium corruptio, prætij decrementum, & mille talia, ob quæ irascitur, excandescit, tumultuatur, furit, sæuit. Omne ergo diuitum opus & labor non est aliud, quàm animi sui irritatio & excruciatio. O virum insignem in se discruciando & excarnificando occupatum. Verè Seneca Epistola 40. *Horum, inquit, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & supputata tristitia, &*

A *quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes necesse agere felicem.*

Huc facit illud Iuuenalis satyra 14.

Sed quo diuitias hæc per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm sit manifesta phrenesis,
Vt locuples moriaris egenti viuere fato.

Rursum Seneca 108. *Desunt, ait, inopiæ multa, auaritiæ omnia. In nullum auarus bonus est, in se pessimus.*

Tertiò, quòd nec per noctem mente requiescit, quia curæ & sollicitudines ne merces pereant, ne deripiantur, ne vilius vendantur, &c. eum quiescere non sinunt; cùm pauper sua tenui sorte contentus per diem lætus viuat, noctu quietus altum dormiat. Igitur auarus per diem torquetur tristitia & ira, eaque multiplici; per B noctem verò inquietudine, vigiliis & curis. Thaumaturgus: *Siquidem diu noctúque, inquit, semper vrgentibus & corporis & animi laboribus, cor suum perpetuis & euanidis curis lancinat, seq; molestis negotiis & curis torquet & discruciat:* vel vt alius vertit: *Perpetuis animæ curis diuexatur, pectore illi ob absurda negotia ingemiscente & palpitante.* Et S. Cyprian. epist. ad Donat. *Inter diuitias suas trepidas cogitationes incerta sollicitudo discruciat: Non cibus securo somnusue contigit: suspirat ille in conuiuio, & cum epulis marcidum corpus mollior alto sinu condiderit, vigilat in pluma. Exigit pœnas pariter de potentiori sublimitas.* *Tertiò.*

Neruosius S. August. tractat. 9. in Ioannem. *O homo, inquit, qui laboras amando auaritiam, cum labore amatur quod amas; sine labore amatur Deus, Auaritia iussura est labores, pericula, tristitias, tribulationes, & obtemperaturus es. Quo fine? vt habeas quo* C *impleas arcam, & perdas securitatem. securior fortè eras antequam haberes quàm cum habere cœpisti. Ecce quod tibi iussit auaritia. Implesti domum, timentur latrones: acquisiuisti aurum, perdidisti somnum. Deus sine labore cùm amatur, acquiritur & tenetur,*

Isidor. Pelus. lib. 2. Epistol. 233. Auaritiam siue opum cupidinem comparat hydræ, quæ multa capita & inexplebilem habebat ventrem; Briareo gyganti centimano, & Scyllæ omnia cum nauibus sorbenti: ac tandem eam similem esse dicit mulieri amanti & improbæ, *Belluina forma præditæ, inquit, ignemq; spiranti, ac sexcentas viperas crinium in loco capite habenti, perpetuò sibilantes ac mortiferum venenum euomentes, sexcentas item manus vnguibus abundantes, quarum opera & adiumento alios* D *lacerat, alios sagittis impetit, ab aliis pecunias extorquet, ac denique sexcenta ora. Neque enim minatur dumtaxat, aut calumnias struit, verùm etiā adulatur, ac seruilem in modum alloquitur, & peierat, turpisq; quæstus causa innumeras occasiones excogitat.* *Auaritiæ schema vinum.*

Insuper dat eidem oculos acres, asperos, & igneos, aures occlusas ad gemitus pauperum; apodem, id est sine pedibus esse dicit, eò quòd quem semel corripuerit ab eo recedere nequeat, vel nesciat. Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiusmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata & maledicta, & dedecora, & intēperātias, ac petulātias; nobis conflante capiatur? Ecquis animum inducat tum in hac vita tam miserè viuere, vt dies noctesq; velut flagris quibusdam laceretur, ne requiem vllam aut somnum sentiat & in futurā suppliciorum atq; cruciatuū initium accipere? Quid autem initium dico? Hic enim eos*

quos

quos cœperit, tyranno quouis acerbiùs torquet & excruciat, in eos insultans, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquiescere sinens; verùm grauiorē ipsis pœnam ingerens, quam ij luant, qui ad metalla (quæ atrocissima pœna est) damnati sunt. Nam illis confecto opere somno ac quiete frui licet: his ea somni quoque portum velut aggesta terra obstruens, noctu quoque sæua illa & inhumana edicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas, &c.

Hinc patet auaros esse auri seruos & mancipia, imò deteriores seruis. Serui enim defraudāt genium suum, cibisque parcunt vt erogent pecuniam, qua se redimant & in libertatem asserant. At auarus defraudat genium vt opes recondat, & arcæ quasi carceri includat ac simul se eidem mācipat. *Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est cor tuum,* ait Christus: miseriores ergo sunt Tantalo, qui in mediis aquis sitit? Et Mida, qui auro pro esca vtens fame periit. Vide Horat. libr. 1. serm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Histor. Tartariæ cap. 26. narrat anno Domini 1258. Caliphum ab Haolano hoste captum, fame mori coactum, cum illum cōclaui auro gemmisque pleno inclusisset, eò quòd auri cupidus, ex auaritia necessarios ad bellum sumptus non suppeditasset, ideoque victus in Haolani manus incidisset.

Quartò, quòd auari vt filios vel nepotes ditent multas fraudes, vsuras, iniquos contractus crudelitatem in pauperes committant, quibus sibi gehennam & æterna tormenta accersunt. Exaggerat hoc grauiter Saluianus libr. 3. ad Eccles. Cathol. *Amate,* inquit, *non obsistimus, amate filios vestros, sed tamen secundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Inconsultus namque & stultus amor est alterius memor, & sui immemor. Non accipiet, inquit Scriptura sacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filij sui. Et Apostolus: Vnusquisque, inquit, onus suum portabit.* Vnde sic concludit: *Relictæ itaque filiis diuitiæ, parentes non liberant de mendicitate; immò relicta immoderatè filiis facultas, parentum est sempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxij, quàm filij nimis amati. Dum enim illi patriis bonis affluunt parentes in sempiternitate cruciantur. Etiamsi tam pius sit filius, vt refrigerandi supplicij paterni gratiâ communicare cum patre postea bona relicta cupiat, non valebit: reddere si quidem post mortem patri pietas filij non poterit, quod vnicuique indeuotio sua & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipsum, acrius exemplo Epulonis perurget: *Flammæ,* ait, *infelicium mortuorum diuitiis non refrigerantur heredum. Diues ille in Euangelio, qui purpurâ induebatur & bysso, absque dubio qui locuples in hoc sæculo ipse fuerat, etiam heredes suos morte ditarat: sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani diuites incubabant; & ille guttam refrigerij impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, sed ille in egestate: illi in gratulatione, sed ille in dolore: illi in diuitiis, sed ille in tormentis: illi fortasse iugiter in luxuria, sed ille semper in flamma. O infelix, ô miseranda conditio! Bonis suis aliis præparat beatitudinem, sibi afflictionem: aliis gaudia, sibi lachrymas: aliis voluptatem breuem, sibi voraginem perennem. Vbi erant tunc affines, vbi propinqui, vel filij si habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè tanto amore dilexerat, vt eorum ne in supplicio quidem positus obliuisceretur? Quid ei proderant, quid suffragabantur. Torquebatur infelix, & opes suas aliis deuorantibus, ille refrigerij guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac rursum post pauca in eorum stoliditatem miserandam exclamat: *O grauis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, diues supplicium facultate. Pauper cùm penitus nil haberet, emit æternas diuitias egestate. O quantò has faciliùs tam multâ rerum possessione diues potuerat comparare, qui inter tormenta æstuans & inter supplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aqua, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma,* &c.

Vers. 24. NONNE MELIVS EST COMEDERE ET BIBERE DE LABORIBVS SVIS, ET OSTENDERE ANIMÆ SVÆ BONA? ET HOC DE MANV DEI EST.] Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipsum est de manu Dei,* Tigur. *Non enim aliud homini bonum obuenit ex labore suo, quàm quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.*

Olympiod. Bonauent. & Hugo vterque, scilicet Cardinalis siue Carensis & Victorinus, imò S. Gregor. 4. Mor. 1. & 4. censent hæc & sequentia, dici ex sententia stultorum, puta Epicuræorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Hoc ergo censebant esse de manu Dei, id est hoc esse bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic diues ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 10. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona posita in annos plurimos.* Quin & Socrates dixit, *probos edere vt viuant, improbos verò viuere vt edant & bibant.* Ita Laër. libr. 8. & Aurelianus de Boneso potatore aiebat, *eum natum non vt viueret, sed vt biberet,* teste Æliano lib. 12. variar. histor. c. 29.

Verùm nexus orationis poscit, hæc dici ex mente eiusdem Salomonis, q. d. Ego videns vanitatem & stultitiam auarorum, qui corrogant opes heredi incerto, non sibi, dico satius esse comedere & moderatè vti suis bonis, nec fraudare genium suum, sed ostendere, id est exhibere animæ suæ bona, id est commoda & iucunda, vt honestè genio indulgeat, hocque esse insigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Titelm. & alij passim. Vnde quidam ex Hebr. sic vertunt: *Et quis iustius comedet, aut quis festinabit (ad laborem meum) magis quàm ego?* Sic ostendere sæpè in Script. significat exhibere, dare, præstare: donum enim quod datur, & cui datur, ostenditur, vt oculos sensusque eius pascat. Est metalepsis. Sic Psalmo 48. 8. Psaltes orat: *Ostende,* id est exhibe *nobis misericordiam tuam,* vnde explicans subdit. *& salutare* (id est salutem vel saluatorem) *tuum da nobis.* Sic exodi 33. 19. Deus dicit Mosi: *Ego ostendam omne bonum tibi,* id est exhibebo tibi meam essentiam siue meipsum, vt me videas facie ad faciem, sed in corpore assumpto. Visio enim Dei continet omne bonum. Psalm. 70. 20. *Quantas ostendisti,* id est immisisti, *mihi tribulationes.* Psalm. 59. 5. *Ostendisti,* id est immisisti, *populo tuo dura.*

Tropol. Titelm. Ostendere, ait, animæ bona, non tantùm significat exhibere commoda

sibi,

A sibi, sed & aliis per opera misericordiæ. Insuper vacare pietati; hæc enim est animæ pabulum, vita & salus. Vnde Chaldæus vertit: *Igitur qua re alia summum hominis bonum censeri possit, quàm vt edat & bibat, seque in luce omnium lautissimè accipiat: Et videre faciat animam suam bona ante filios hominis, exequendo mandata Domini, & ambulando in viis, quæ rectæ sunt coram eo, vt benefaciat ei ex labore suo.* Verum hoc mysticum est, non litterale, vti mox ostendam.

Et hoc de manv Dei est.] hoc scilicet comedere & ostẽdere animæ suæ bona, q.d. Frui velle fructu laboris proprij, neque auarè illud heredi recondere, insigne est donum & beneficium à manu Dei datum & acceptum: manus ergò quia donationis & largitionis est instrumentum, hinc pro ipsa donatione & largitione sumitur metonymicè donum: intellige naturale, quod manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat se ipsum.

Mysticè S. Augustinus hæc accipit de Eucharistiæ sumptione; sic enim ait libro. 17. Ciuitat. 20. *Quid enim in hac sententia credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem mensæ pertinet, quam sacerdos ipse mediator noui testamenti exhibet secundùm ordinem melchisedech, de corpore & sanguine suo?*

Rursum S. Hieron. & S. Gregorius 4. Mor. 1. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei; Thaumaturgus quoque & Nyssen. de sapientia & doctrina, quæ instar cibi animam pascit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim sic vertit: *Neque enim summum & perfectum bonum in esculentis & poculentis consistit, & si alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate præditus vir, sapientiamq́, Dei dono consecutus, cælesti voluptate fruitur.*

Et Anastasius Sinaita in quæstion. & resp. de variis argumentis quæst. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Ecclesiastes, sed spiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in saturitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit euertenda, iubet lætari & ventri indulgere? Comedit autem quisquam & bibit spiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

VERS. 25. Qvis ita devorabit et deliciis affluet vt ego?] Hebr. *Quis comedet, & quis festinabit* vel *accelerabit extra* (scilicet ad fructum laboris sui, putà ad epulas) *præ me.* Hebr. est verbum חוש *chus*, quod propriè significat *festinare*; Addit Pagnin. & *sentire*, vel *sensibus frui*. Vnde ipse vertit: *Quis comedet & sensibus* (præsertim gustu) *fruetur vt ego?* Symmachus vertit ἀναλώσει, id est sumptus faciet vel consumet. Aquila, & eum secutus S. Hieron. in Comment. contrariè vertit φείσει, id est parcet; *Quis commedit*, inquit, & *quis parcit sine illo?* quia pro חוש *chus*, per *schin*, legit חוס *chus* per *sin*, quod idem est cum חוס *chus* id est parcere. Iam.

Primò, Olymp. Hugo vterque, Bonau. & Lorin. hæc censent dici ex sententia Epicureorum: hi enim vt lupi deuorant & deliciis affluunt, vti fecit Salomon post lapsum.

Secundò, alij censent Salomonem hac phrasi vti, vt auarum & sordidum in alterum extremum & contrarium, in quo ipse aliquando fuerat, declinet, scilicet ad liberalem suarum opum vsum. Sic enim Ethici (vt Aristoteles 2. Ethicor.) docent vitiosum in alterum extremum conari debere, vt ad medium virtutis perueniat; perinde ac virga curua in aduersam planè partem flectitur, vt ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò, & genuinè Salomon hîc suo exemplo confirmat id, quod dixit versu præcedenti, allicitque auaros, vt opibus labore suo partis moderatè vtantur, nec iis se defraudent, vt ea seruent heredi, q.d. me accipite in exemplum vsus & fruitionis bonorum, meque regem sapientissimum imitamini. Ego enim pro regali magnificentia deuoraui, id est largiter comedi & deliciis circumfluxi. Quis enim me vixit sumptuosior, liberalior, magnificentior? vt
B vertit Campensis. Patet ex libr. 3. Reg. cap. 4. Hinc & Tigur. vertit: *Quis enim comedit, & ad laborem quis promptior fuit quàm ego?* Vatablus: *Quisnam edere debeat, & quis præparare debeat* (scilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præter quam ego?* Deuorare enim, æquè ac inebriare, subinde non in malam partem, vt gulam significet, sed in bonam, vt liberalem vsum copiamque notet, accipitur, idemque est quod cibo & potu affluere, sed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis. Sic enim fratres Ioseph cum eo epulantes inebriati, id est exhilarati sunt. Genes. 43. 34. Sic & S. Ioannes deuorauit, id est auidè comedit librum, Apocalyp. 9. Et virga Aaron deuorauit virgas Magorum, id est serpens Aaronis deuorauit serpentes Magorum. Vtrique enim virgæ versæ erant in serpentes.
C Exod. 7. 12.

Mysticè hæc referas ad sapientiæ studium, vti dixi in fine versus præced. Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni. Vnde Chald. vertit: *Et quis quæso vel in sententia legis vigilantior, vel circa summi illius venturi iudicij diem sollicitus magis quam ego?*

Porrò Septuag. pro ממני *mimmenni*, id est, *præ me*, vel *sicut ego*, legentes ממנו *mimmennu*, id est *ab illo*, id est sine illo, vertũt: *Quis enim comedet, & quis bibet sine illo?* scilicet Deo. q.d. cibus & potus, quem edis & bibis non tuum, sed Dei est donum, ab eius liberali manu acceptum, vti dixit v. præced. illi ergò per gratiarum actionem referendum est.

Sic & Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis manducat aut bibit extra seipsũ.* Sic & Syrus & Thaumaturgus:
D *Nihil enim*, inquit, *saluti nostræ seruiens, extra ipsius est prouidentiam.* Hinc Clemens Roman. lib. 4. Constit. cap. 4. monet viduas, pupillos & pauperes, vt illa quæ sibi dantur cum omni metu, reuerentia & gratiarum actione recipiant. *Quis enim vestrûm*, inquit, *edit aut bibit sine ipso?* scilicet Deo. Citat enim hunc locum iuxta Septuag. Necdum enim extabat S. Hieron. eiusque Latina vulgata versio. Et Olympiod. *Dona adiaphora*, inquit, *à Deo hominibus tribuũtur, qualia sunt diuitiæ, bona valetudo, auctoritas; nihil ergo in hominibus inuenitur boni, præter edendi bibendiq́, voluptatem.*

Homini bono in conspectv svo (Symmach. *qui placuit ei*) dedit Devs sapientiam et scientiam et lætitiam: peccatori avtem dedit afflictionem et cvram VERS. 26.
svper

SVPERFLVAM, VT ADDAT ET CONGREGET, ET TRADAT EI QVI PLACVIT DEO: SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Hebr. est *malitia*, id est *afflictio spiritus*, de qua dixi vers. 11. & cap. 1. vers. 14. Pro *peccatori*, Tigur. vertit: *aberranti à recto itinere* sapientiæ & felicitatis, vitæque iucundæ. Syrus vertit: *Quoniam viro, cui est bonum in conspectu suo, dedit sapientiam*, &c. Arabic. *Concessit enim homini bonum, & dedit huic faciem sapientiæ & gaudij: & dedit illi qui peccat confusionem, vt augeatur & congreget, vt det illud bono ante faciem Dei.* Chald. *Quoniam viro, cuius opera recta sunt, concedit in hoc mundo sapientiam & cognitionem, tandem quoque venturo sæculo lætitiam; improbo vero subiicit malum quoddam, vt opes congreget, congregetque res multas mancipi, vt aliquando ab eo receptæ, illi, quem elegerit Deus, transcribantur. Hoc etiam est vanitas impio, & animi ægritudo.* Huc pertinet prouerbium Arabicum Cent. 1. numer. 33. *Allide malum Medicum (narangum) malo punico*, id est, *pone in corde tuo sapientiam, & thesauriza in corde tuo scientiam.*

Insistit declarandæ vanitati auarorum, coaceruantium opes suis filiis & heredibus, eamque confirmat ex discrimine bonorum & peccatorum. Sensus est, q. d. Hoc est discrimen inter sapientem siue bonum, & insipientem siue peccatorem, quòd Deus sapienti, qui in conspectu suo bonus est, hoc est qui Deo placet & acceptus est, det sapientiam cognoscendi veritatem, scilicet verum vnicumque hominis bonum situm esse in Deo, Deique cognitione, amore & cultu: & scientiam, qua prudenter opes congreget, easque dispenset ex legis Dei præscripto ad suam suæque familiæ sustentationem, & quod superest subuentioni egenorum impendat: indeque lætitiam, quòd veritati, id est Deo innixus vanas opes parui pendat, easque ritè distribuat ad vsus honestos, quibus sibi Dei gratiam & gloriam conciliet. Vnde Chald. vertit: *Deditque ei lætitiam cum iustis in futuro sæculo: peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam*, vt laboriosè & anxiè coaceruet opes, easque deinde relinquat heredi, non quem ipse mente destinauit, sed ei, qui placuit Deo, quem scilicet Deus designarit, qualis est pauper vel iustus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit: *Vt dentur illi qui placuerit Deo*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 13. vers. 22. *Bonus relinquet heredes filios & nepotes, & custoditur iusto substantia peccatoris*; velut legit S. Augustinus epist. 50. *Thesaurizantur iustis diuitiæ peccatorum.* Et Iob c. 27. vers. 16. *Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta; præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet.*

Nota primò, quòd dicitur, *bonus in conspectu suo*, Albinus τὸ *suo* refert ad ipsum hominem bonum, q. d. homo, qui sibi ipsi in conscientia videtur bonus & probus: Verùm τὸ *suo* refert Deum, qui sequitur. Iam bonus in conspectu Dei, per Hebraismum idem est quòd placens Deo, gratus oculis Dei. Potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus, & ob varias dotes tum naturæ tum gratiæ; ob dotes naturæ possunt etiam peccatores placere Deo, ob dotes gratiæ soli iusti, qui propriè dicuntur grati esse Deo, illique placere velut eius amici, filij & heredes. Et sic hîc accipitur. Opponitur enim peccatori, quamquam per peccatorem propriè hîc intelligitur auarus, ac consequenter per bonum in conspectu Dei, liberalis, vt Psalm. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.*

Nota secundò, pro lætitia, quam indit sibi placenti & grato Deus, peccatori dat afflictionem & curam, id est laborem, sollicitudinem, Molestiam, difficultatem coaceruandi opes. Hæc afflictio partim est pœna, & hac ratione positiuè à Deo immittitur peccatori, vt illâ ceu flagello eius peccata præsertim auaritiæ castiget, eumque ad bona cælestia quærenda impellat & adigat, ait Olympiod. partim est culpa, quatenus ab auaritia proficiscitur, eiusque est affectus & actus; & sic non positiuè, sed permissiuè à Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus peccato maiore castigat, permittit vt peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in auaritiam tantam, quæ illi mille curas angores & dolores conciliet. Igitur sicut sapientia, virtus & liberalitas parit mentis lætitiam, & conscientiæ de bonis operibus exultantis, mirificum gaudium; sic insipientia, vitium & auaritia parit mentis angores, dolores & sollicitudines. Verè Seneca epistol. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod sit quæris? Ne gaudeas vanis: fundamentum hoc esse dixi; etiam culmen est.*

Nota tertiò, hæc gnome significat quid sæpe fiat à Deo, non quid semper: nam subinde vice versa Deus iustos ad incrementum patientiæ & meriti sinit paupertate affligi, vt omni suo labore & curâ vix sumptus ad alendam familiam necessarios parare possint: Impiis verò dat copiam opum vltrò & sine labore, qui proinde illis lætantur & epulantur, vt non rarò fecit in nouo testamento: in veteri enim ferè faciebat contrarium. Iudæis enim promiserat copiam rerum temporalium, si sibi fideliter seruirent. Vnde exempla huius sententiæ sunt in Hebræis, qui duce Mose exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes & spolia Ægyptiorum. Exodi cap. 12. vers. 36. Iidem duce Iosue expugnantes Chananæos eorum diuitias possederunt, vt patet ex libro Iosue. Sic Dauid possedit bona stulti & auari Nabal, ducens eius vxorem Abigail. 1. Reg. 25. vers. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum. 2. Regum 10. & 11. ac Maobitarum. 2. Regum 8. vers. 4. & 11. Sic opes congestas à Diocletiano & Maximiano iuratis hostibus Christianorum obtinuit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas & templa plurima Christianis magnificentissimè exædificauit. Idem hodie sæpe fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Christianos, imò ad religiosos deriuauit. Ita ex hæreticorum bonis erexit plura collegia Societatis Iesu, quæ hæresim conuellerent, & hæreticos ad fidem orthodoxam conuerterent. Tale est collegium Augustæ Vindelicorum à Fuggeris, quorum nonnulli tum Lutherani erant, erectum-

Exempla.

ctum: Tale quoq; est Collegium Gandauense in Belgio, vbi natus fuit Carolus V. & alia plura.

SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Loquitur de peccatore & auaro, cui Deus dedit afflictionem & curam superfluam: nam bono & liberali dedit sapientiam & lætitiam, vti paulò antè dixit. Minus rectè ergo Caiet. idipsum ad bonum & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore suo partis. Licèt enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica est citoque euanescens. Minùs aptè quoque Hugo Victor. idipsum dilatat *ad vanitatem & cassam sollicitudinem iusti requirentis diuitias peccatoris, aut illas concupiscentis, & si acceperit, cor apponētis.* Pro *cassa solli-* A *tudo mentis* ex Hebr. vertas; *Pastio venti.* q. d. opes & res omnes terrenæ non magis replent mētem, quàm ventus satiet famē. Audi S. Bern. de Dilig. Deo: *Iustitia ratione vtentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis; pecunia verò* (& idem de aliis bonis diceret) *sic non replet vel minuit animi famem quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aërem cernas, quo quasi consulat fami, nónne credas insanire? Sic non minoris insaniæ est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illa sane spiritualibus, nec isti è regione refici corporalibus queunt.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primò, ex eo quòd singulæ cum tempore transeant, ac suas subeant vices & vicissitudines, idq́ multis exemplis per antithetorum combinationes demonstrat. Secundò, v. 14. ex eo, quòd tempus, & res temporales comparatæ Deo, Deiq́ operibus, vtpote constantibus & perpetuis, sint vanæ & instabiles, fluidæ & caducæ. Tertiò, v. 16. quòd tempus omnia mutans subinde inducat tyrannides & tyrannos, sub quibus regnant scelera & scelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quòd tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum similem bestiis.

1. Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cælo. 2. Tēpus
nascendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi
quod plātatum est. 3. Tēpus occidendi, & tempus sanandi. Tempus destruendi,
& tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi,
& tempus saltandi. 5. Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus
amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, &
tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi. 7. Tempus scindendi,
& tempus consuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus
dilectionis, & tempus odij. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet amplius
homo de labore suo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum,
vt distendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum
tradidit disputationi eorū, vt non inueniat homo opus, quod operatus est Deus
ab initio vsque ad finem. 12. Et cognoui, quòd non esset melius nisi lætari, & facere
benè in vita sua. 13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum
de labore suo, hoc donum Dei est. 14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit
Deus, perseuerent in perpetuum: non possumus eis quidquā addere, nec auferre,
quæ fecit Deus vt timeatur. 15. Quòd factum est, ipsum permanet: quæ futura
sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit. 16. Vidi sub sole in loco iudicij
impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iustum &
impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de
filiis hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcircò
vnus interitus est hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio, sicut
moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo
iumento amplius: cuncta subiacent vanitati. 20. Et omnia pergunt ad vnum locum:
de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. 21. Quis nouit si spiritus
filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorū descendat deorsum.
22. Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, &
hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, vt post se futura cognoscat?

VERS. I. OMNIA TEMPVS HABENT, ET SVIS SPATIIS TRANSEVNT VNIVERSA SVB CÆLO.

Pro *tempus* Hebr. est זמן *zeman* id est tempus statutum siue constitutum. Heb. ergo sic habent:

Omni rei est tempus constitutum, & tempus omni voluntati (id est omni volito, siue omni rei quam quisque optarit & voluerit) *sub cælo*. Septuag. *Omnibus tempus est & καιρὸς, id est opportunitas omni rei sub cælo*. Syrus: *Omni rei est tempus, & tempus omni negotio sub sole*. Arabicus: *Omni tempori & omni rei sub sole est tempus*, Chald. *Omni viro veniet tempus, & hora omni negotio sub sole*. Alij: *Cuiq; rei suum est præfinitum tempus, limitatum & determinatum*. Campensis: *Vicißitudo est suis spatiis, neque quidquam sub sole est stabile*. Symmach. *Omni rei est hora: & omnis ministerij & negotij est tempus*. Thaumat. *Per hoc tempus omnia contraria contingunt*. Alij: *Omnibus est tempus, & suam opportunitatem habet quæcumque res sub cælo*.

Tempus tantum existit per instans præsens.

Nota τὸ *transeunt*. Tempus enim consistit in continua successione & transitu. *Tempus* enim, vt ait Aristoteles; *est numerus* (mensura) *motus secundùm priùs & posterius*. Sicut ergo motus consistit in continua agitatione & successione, dum pars posterior assiduè succedit priori, eamque protrudit & extrudit: Sic & tempus, quod non est aliud quàm proprietas & mensura motus. Hinc collige, quàm parùm veræ essentiæ & existentiæ habeat tempus, æquè ac motus, atque res omnes, quæ motui & tempori subiacent. Tempus enim præteritum non est, sed præteriit; futurum non est, sed erit: Solum præsens est & existit: præsens autem est dumtaxat vnum indiuisibile nunc, id est vnum instans temporis. Vnde aptè dixit ille, hominem & res temporales verè non existere vllo tempore, sed tantùm in vno nunc, siue in vno instanti temporis. Porrò Varro lib. 5. de Lingua Latina: *Tempus*, ait, *esse dicunt interuallum mundi & motus. Id diuisum in partes aliquot maximè ab solis & lunæ cursu. Itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum; vnde tempestiua: & à motu eorum, qui toto cælo, coniunctus Deo mundus, motus casu venit, à quo tempus id ab hoc Deo, dies appellatur*. Hucusque Varro.

Cur hic temporis antitheta?

Resp. Primò.

Quæres, cur Salomon tam fusè agit de tempore, eiusque tam varias actiones & epitheta per quatuordecim antitheta assignat? Resp. primò, vt omnium rerum vanitatem euincat ex tempore, cum quo vt ait hoc versu & v. 9. omnia transeunt & euanescunt, idque ex decreto Dei; quia Deus præfiniuit rebus singulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decreuit enim cuique tempus, quo existat, quando & quantum durare debeat: hanc enim statam periodum temporis cuiusque rei significat Hebr. *zeman*, quod noster vertit tempus. Vnde Lyran. censet hæc dici (imò toto hoc capite non aliud doceri) vt liqueat felicitatem non esse ponendam in longæuitate; nec eam esse appetendam, eò quòd certa periodus durationis à natura, siue à Deo auctore naturæ, cuique rei sit præstituta, inter quas est periodus vitæ humanæ, qua debet homo esse contentus, sicut & cetera periodo sibi à Deo data.

Secundò.

Secundò, ex definita & præstituta à Deo rerum periodo, siue ex vicissitudine & successione contrarij, quod rebus singulis quolibet versu opponit, ostendit instabilitatem, mobilitatem & circulationem rerum omnium, scilicet omnia volui cùm sole, & in orbem ire cùm tempore. Dicit *sub cælo*, ait S. Hieronym. quia ceteræ *substantiæ spirituales nec sub cælo, nec tempore continentur*, quales sunt Angeli: Vnde non habent contraria, quæ eas mutent vel interimant, vti habent homines & res omnes sublunares, quæ elementis contrariis & inter se pugnantibus constant, ideoque variant, mutantur & occidunt. Ex paucis autem hisce exemplis quæ assignat, similem antithesim temporis in rebus & actionibus omnibus cuilibet faciendam, & assignandam relinquit. Est enim inductio imperfecta.

Tertiò.

Tertiò, innuit vanas esse & præposteras hominum curas, qui, cùm singulis rebus tempus & opportunitas, vt vertunt Septuag. præfinita sit à Deo & natura, prudenter expectanda vel patienter ferenda sit, ipsimet suâ industriâ & sollicitudine nimiâ illam præfinire, inuertere vel anteuertere volunt, qua in re frustra stulto cassóque & irrito conatu laborant.

Quartò.

Quartò, Tertullian. lib. de Virgin. velandis cap. 1. per tempus accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re; tum gratia in homine ad perfectionem prouehitur. *Nihil*, inquit, *sine ætate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes: Tempus inquit, omni rei. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum est primò, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula enititur. Deinde rami & frondes inualescunt, & totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, & flos de germine soluitur & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic & iustitia (nam idem Deus iustitiæ & creaturæ) primò fuit in rudimentis natura Deum metuens: dehinc per legem & Prophetas promouit infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.*

Quintò.

Denique, ex tempore semper transeunte, circulante, & euanescente, euidenti demonstratione concludit, omnes res tempori subiectas, cum eo transire, gyrare, & euanescere. In rebus enim temporalibus dominatur & regnat tempus. Hinc Varro lib. 4. de Lingua Latina, ex Pythagora quatuor statuit rerum principia, scilicet corpus, locum, afflictionem & tempus. *Duo enim sunt*, inquit, *rerum exordia, status & motus: quod stat aut agitatur est corpus: vbi agitatur, est locus, quod est in agitatu, est actio. Corpus est, vt cursor: locus, stadium: quà currit, tempus: actio cursio. Quare fit vt omnia sint quadripartita, & ea æterna: nam neque vmquam fuit tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum est tempus) neque motus, vbi non locus & corpus (quod alterum est quod mouetur, alterum vbi) neque agitatus vbi non sit actio. Igitur initiorum quadrigæ, locus; corpus, tempus, & actio*. Hucusque Varro.

Ænigma temporis.

Huc facit disceptatio septem Græciæ Sapientum, quam recitat Plutar. in eorum conuiuio. Cùm enim Æsopus rogatus, *quid esset antiquißimum?* respondisset: *Tempus. Quid maximum? Mundus. Quid sapientißimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communißimum? mors. Quid vtilißimum? Deus. Quid damnosißimum? Genius. Quid robustißimum? fortuna. Quid facillimum?*

Quod

Quod suaue est. Thales nonnulla corrigens & trāſponens, ita ad singula respondit: *Quid est antiquissimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mundus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ sunt. Quid sapientissimum? Tempus: id enim alia inuenit, reliqua inueniet. Quid communissimū? Spes. Quibus enim reliqua omnia desunt hæc adest. Quid vtilissimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè vtendo vtilia facit. Quid damnosissimum? Animi vitium: huius enim præsentia plurima bona corrumpuntur. Quid validissimum? necessitas, ea enim sola est insuperabilis. Quid facillimum? quod est naturæ consentaneum: nam voluptates etiam sunt, quæ sæpenumerò respuantur. Cùm Thaletis dicta omnes approbassent, Cleodemus: Huiusmodi, inquit, Niloxene quæstiones proponere & soluere regibus conuenit.*

Temporis hieroglyphicum stella. Hinc Ægyptij, & veteres Mythologi ac Philosophi mystici, hæc dabant temporis hieroglyphica & symbola: Stella est temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto statam temporis legem obseruat, quàm stellæ & cæli, quæ cùm semper moueantur, eodem semper temporis interuallo, certisque periodis eò redeunt, vnde moueri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor. Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus sit foliis prædita, quibus præcipuas ipsius temporis partes scilicet diem & noctem repræsentat. Ita Pierius Hierogl. 52. p. 505.

Falx. Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora subiiciuntur, ad significandum tempus nōnulli volunt, quòd tempus omnia metit, execatque & aufert. Ita Pierius Hierogl. cap. 56. p. 536. Appositè Phocylides:

Temporibus semper cautus seruire memento,
Nec reflare velis aduersum flumina venti.

Serpens. Rursum Ægyptij temporis reuolutionem significabant per serpentem conuolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. lib. 2. Stilicon.

Est ignota procul, nostræq́; imperuia menti,
Vix adeunda deis, annorum squalida mater,
Immensi spelunca æui, quæ tempore vasto
Suppeditat, reuocatq́; sinu, complectitur antrum
Omnia qui placido consumit numine serpens,
Perpetuumq́; viret squamis, caudamq́; reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapsu.

Et mox.

Scribit iura senex, numeros qui diuidit astris,
Et cursus stabilesque moras, quibus omnia viuunt,
Ac pereunt, fixis tum legibus ille recenset.

Inuersores temporum exosi. Porrò prisci notabant inuersores temporum, velut vitæ præposteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum, qui traiecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æstimans hoc inter instrumenta luxuriæ, ita vt serò de somno surgeret, & salutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampridius in eius vita. Seneca epist. 123. *Sunt*, ait, *qui officia lucis noctisq́; peruertunt. Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in vrbe antipodes, qui vt ait M. Cato, nec orientem vmquam solem viderunt, nec occidentem.* Et inferiùs in quemdam lucifugam, qui sub noctem expergiscebatur, diluculo ibat cubitum, ita acute & salsè iocatur, vt dicat cum admodum frugaliter viuere, quippe qui nihil insumeret nisi noctem. Et quibusdam illum sordidum & auarum dicentibus: *vos*, inquit, *& lichnobium dicetis.* Est autem hæc vox ambigua, significans eum vsque adeò non esse auarum, vt etiam lucernas absumeret, vel adeò parcum vt lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incursionem in Bœotiam, retinere tentauit dicens: Si non crederet Pericli, at non erraturum tamen, si prudentissimum consiliarium operiretur tempus. Verùm Tolmides respuens sanum consilium, temeritatem luit strage exercitus, & sui cæde. Ita Plutarch. in Pericle.

Præfectus Adriani Imp. nomine Similis, præfecturæ renuntians, septem annos sibi vixit; vnde hoc epitaphium suo sepulchro incidi iussit: *Hic situs est Similis, qui multos annos egit, septem autem vixit.* Ita Xiphilinus in Adriano.

Tropol. hîc disce, quantum sit pretium temporis tam citò transeuntis & auolantis, quantaque eius habenda sit cura. *Mor. de pretio temporis.* A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna nostra salus vel perditio, iuxta illud, *Momentum vnde pendet æternitas.* Deus enim ab æterno cuique suum præstituit tempus, imò annum, horam & diem. v.g. vt sæculo primo, tali anno, mense, die & horâ nascatur, ac post tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Vespasianus, Domitianus; sæculo secundo S. Ignatius, S. Dionys. S. Policarpus, Traianus, Adrianus, Antoninus; sæculo tertio Constantius, Constantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique hominum præfixit certum sæculum, certum annum, certam diem, quo nasciturus, victurus & moriturus est. Vtere ergo, ô homo, si sapis, tempore tibi à Deo præstituto & admenso: aliud enim non habebis ex omnibus sæculorum voluminibus per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, sed malè expenderunt, & quo lucrari poterant cælum, acquisiuêre infernū. Quàm vellent nunc sibi dari horam pœnitentiæ! quantos labores & cruces vltrò susciperent, si ad vitam redire liceret! Sed frustra, clausa est ianua, transiit tempus eorum: tibi adhuc superest, vide vt illud ritè expendas, nec serò malè expensi te similiter pœniteat. Præclarè Hugo Victor. hîc & lib. de Vanitate mundi in fine: *Omnia, ait, tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur: siue etiam quamdiu subsistant, vt prudens animus in his omnibus non putet aliquid esse, quod semper stare possit, vt in eo fiduciam ponat, sed potiùs veris & permanentibus bonis se conformans. ita rerum mutabilium vanitatem despiciat, vt licèt vnaquaque re pro tempore vtatur dū præsens est, numquam tamen in eius transitu animum à statu suo declinare permittat. Ille enim prudētissimus est, qui sic scit transeuntia in vsum vertere, vt tamen non norit in eorum defectu mentem à sua stabilitate declinare. Malè ergo fecit, cùm quædam sibi quasi potiora ex*

ex omnibus ad iucunditatem elegit, & in eis felicem se esse posse credidit: quia & omnia suo tempore bene vtenti bona sunt, & tamen omnia, quæ mutabilitati subiacent, licèt in miseria qualemcumque consolationem præbeant, felicitatem tamen conferre non possunt. Nihil ergo suo tempore abijciendum, & nihil non suo tempore eligendum. Sed sic animus ad vsum temporis præparetur, vt tamen ad mutabilitatem temporis nō mutetur.

Audi sanctum Bernard. in Declamat. *Filij hominum vsquequò graui corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus est assignatum, dies salutis vtique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare necesse est. Nam in carne qui seminat, solùm exinde metet corruptionem.* Memento illius sancti Ambros. in Psalm. 1. *Tu dormis, & tempus tuum* non dormit, sed *ambulat*. Circa æ- B ternitatem enim voluuntur omnia tempora & sæcula, sicut rota circa axem. Audi & Senecam epistol. 121. *Nihil satis est morituris, imò morientibus; quotidie enim propius ab vltimo stamus, & illo vnde nobis cedendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit; ideo magnus animus conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat; nihil tamen horum, quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur peregrinus & properans.*

Secundò. Sapiens sua facit opportunè.

Secundò, sapientis est omnia facere tempore opportuno, & captare occasiones benè agendi: insipiens enim non obseruat opportunitatem, ideoque insipienter & præposterè, ac sine fructu laborat & operatur. Vide sanctum Antiochum homil. 91. cuius titulus est: *Quod semper captanda* C *sit temporis opportunitas.* Sapiens ergo ex animo euellit nimiam & intempestiuam agendi sollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo postulat, vt occasiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi sibi suggerat, iuxta illud Ephes. cap. 2. vers. 10. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo* IESV *in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in iis ambulemus.* Sapienter Boëtius libro 2. de Consol. Metro 6.

Signat tempora propriis
Aptans officiis Deus;
Nec quas ipse coërcuit,
Misceri patitur vices.

Et Ouidius lib. 1. de Remed. amor.

Temporibus medicina valet, data tempore prosunt, D
Et data non apto tempore vina nocent.

Hoc vt repræsentarent Poëtæ, occasionem finxere esse Deum, volubili rotæ, alatis pedibus insistentem, vertigine quadam celerrimâ se in orbem circumagentem, anteriore capitis parte crinitâ, vt prehendi posset, posteriori caluâ, vt teneri nequiret. Vnde illud: *Fronte capillata est, à tergo occasio calua.* Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertio.

Tertio, nonnulli hæc accommodant inconstantiæ cogitationum & cupiditatum hominis, quibus fauent Hebræi, quæ sic habent: *Omni voluntati,* (id est cupiditati & voluptati hominis) *suum est tempus.* Hanc inconstantiam A graphicè hisce versibus depingit Horat. lib. 1. epist.

mea sic pugnat sententia secum,
Quod petit hoc spernit, repetit quod nuper omisit,
Æstuat, & vitæ disconuenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

Quartò. Aurea mediocritas.

Quartò, Nyssen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum siue mensuram, putà auream mediocritatem in omni actione seruandam, iuxta illud Græcorum: μηδὲν ἄγαν, καιρὸς ἄριστος, id est, *ne quid nimis, occasio res est optima.* Et illud Horat. libro 2. Carm. Ode 10.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
Sobrius aula.

Apologus temporis.

Ecclesi. cap. 3. vers. 1. Hanc Salomonis gnomen insigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illustrato, graphicè depingit Cyrillus lib. 1. Apol. moral. c. 4. *In feruore messis, inquit, cantans & quiescens cicada, cùm vidisset formicam multo labore granum suis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: vt quid in tanto æstu, cum natura refrigeratiuam quietem & humectantem vmbram requirat, tu non solùm aridam circuis & tempestatem sustines, sed quod peius est, graui onere te occidis? Nonne vides, quod ego in vmbra viridi cum iubilo requiescens, in suffocante æstu refrigerantem cordis anhelitum capere vix possum? Quiesce ergo donec messis transeat incentiuum. Cui mox improuidæ, prouida formica prouidè respondit:* (Eccles. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & suis spatiis vniuersa transeunt sub cælo. Quamobrem sicut quæque suo loco & tempore agenda sunt, ita & inquirenda. Nam si rei opportunum tempus negligens transierit, cùm illo indiguerit, postea minimè ipsum reperiet, eò quòd horâ debitâ sibi necessaria non quæsiuit. Sic ergo charissimâ nobis vtendum prouidentiâ est, vt vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, inuenimus. Tempus autem colligendi est messis, vnde nunc prouidè laboribus colligo, vt in arida hyeme opulenta requie viuam: Tu verò improuida futurum tempus negligens, in instabili puncto quietis nunc existis, imò nunc magis abuteris cantilenis, & cùm folium, quo nunc delectaris quasi vmbra transierit, grauis ardor famis simul cum egestate succedet, cùm in messe nihil congregaueris. Nonne igitur diro improuidentiæ gladio vitam, quam multùm diligis, peremisti.*

Exempla.

Deinde hanc gnomen, quòd *omnia tempus habent,* variis exemplis fontium, zodiaci, solis, terræ, vitis confirmat. *Sed attende quæso, vt in suis rebus regularitate mirabili prouidentiæ natura ducatur. Nam venarum plenos fontes in pascuis animalium semper habet, vt cùm necesse fuerit, iis debitum ac præparatum prouida distribuat alimentum. Etenim in circuitu zodiaco sol prouido ductore conducitur, vt sic prouideatur mutatis temporibus, cum prouidentia gignit. Similiter pro sequenti anno semel suauiores palma dactylos generat: sic & vitis liquorem dulcissimum pari ordine distillat. Ita quoque fontes, qui non semper scaturiunt, terrâ virtute stellarum, diutinâ semel humiditate imbutâ, profusi cernuntur. Nonne totius naturæ ordo prouidentiâ gubernatur? Quid igitur eâ spretâ, quæ est vitæ tam commoda gubernatrix, futuroque neglecto de præsentibus tantùm*

cogitas?

cogitas? Ego certè, niſi fallor, de futuris plus curo. Nam præteritum perdidi, præſens cæli curſu rapidiſſimo iam tranſiui, & tantùm quod ſupereſt futurum poßideo. Deinde epimythium, ſiue finem & fructum Apologi ſubiicit dicens: *His auditis muta cicada rogauit formicam, vt hæc quid eſſent definitione monſtraret. At illa libenter preces admittens ait: Prouidentia quidem (ſi verbum dignum habeo) eſt hæc: Arte vigili rationis, in hac vitâ tranſitoriâ temporalia iuſtè congregare, & congregata inuiolabiliter conſeruare, ex quibus ſemper viuas in æternâ & glorioſâ quiete. Quo dicto, onerata proceßit ad nidulum ſuum.*

VERS. 2. TEMPVS NASCENDI ET TEMPVS MORIENDI. Pro *naſcendi* Hebr. eſt ללדת *laledet*, quod & naſci & gignere ſignificat. Vnde Septuaginta, Arabicus, Vatabl. Camp. Arias, & alij vertunt: *Tempus gignendi & tempus moriendi.* Chald. verò Coſti: *Quandoque infinitum eſt tempus procreationi & ſoboli, quandoque moriendi.* Rabbini in Midras exponunt q. d. aliquando partus iungitur cum morte, cum ſcilicet fœtus mox poſt conceptionem in vtero, aut poſt natiuitatem iam in lucem editus moritur. Verùm hæc expoſitio coactior & arctior eſt, æquè ac illa Chaldæi Complut. *Tempus eſt electum ad pariendum filios: tempus eſt ad occidendum filios rebelles & prouocatores, vt obruantur lapidibus ſecundùm verbum iudicum.* Meliùs noſter Pagnin. Syrus, Clarius, Tigurin. & alij vertunt: *Tempus naſcendi;* huic enim directè per antitheſin opponitur *tempus moriendi.* Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata ſunt aliqua, dein emoriuntur.*

Salomon ſuum thema, quod verſu primo propoſuit, ſcilicet *omnia tempus habent, & ſuis ſpatiis vniuerſa tranſeunt ſub cælo*, probat per inductionem variorum exemplorum & contrariorum ſibi viciſſim ſuccedentium, per quatuordecim eorum combinationes vſque ad verſ. 8. vbi ex illis infert & concludit, omnia ſub cælo eſſe vana, nec quidquam ex labore continuo homini relinqui, ſed omnia tranſire & euaneſcere. Primum exemplum eſt, quod cuique rei viuenti tempus à Deo & natura præfinitum ſit naſcendi & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur, ſtata eſt lex vt occidant & moriantur; ſic pariter iiſdem ſtatum eſt tempus oriendi & occidendi, ſiue naſcendi & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occiduntur in hyeme. Sic animalia & homines naſcuntur in infantia, moriuntur in ſenecta. Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari, inuerti nequit. Fruſtra ergo laborat ſenex, vt proroget ſibi annos viuendi, rectè operandi & merendi, cùm illi moriendi inſtet tempus, &, vt ita dicam fatum: qui ergo ſapit, dum viuit & viget, accumulet ſibi virtutum & bonorum operum merita. Hæc igitur biga naſcendi & moriendi eſt, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatiſſimam in cælis, vel miſerrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon, q. d. Scias ô homo, qui natus es in mundo, tibi moriendum eſſe & exeundum de mundo; para te ergo, & virtutum opera compara, quæ poſt mortem iudici Chriſto offeras, vt pro-

A pter ea ab illo cælo adiudicari, non verò ad gehennam damnari merearis. Hoc vt innueret Moſes Geneſi, id eſt ortui rerum, ſubiunxit Exodum, id eſt exitum & occaſum, ait Nyſſen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *vt temporariæ vitæ nos admoneat*, ait Olympiod. *vt mentione mortis velut quodam ſtimulo eos expergefaciat, qui in carnalis vitæ profundum ſunt immerſi, & ad curam futurorum excitet*, ait Nyſſen. Rurſum natiuitati ſubiungit mortem, quaſi nullum ſit tempus viuendi medium, vt innuat mox à natiuitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, iuxta illud: *Nos nati continuò deſiuimus eſſe.* Sapient. cap. 5. verſ. 13. quia quot horis iam nati viuimus, totidem quaſi paſſibus pergimus ad mortem. Ita *naſcendo morimur, moriendo viuimus omnes.* Quid eſt vita? aſſiduus curſus ad mortem. Quid mors? tranſitus ad immortalitatem.

B Tropolog. S. Hieron. ſpiritaliter renaſcimur ait, per timorem, iuxta illud Iſaiæ c. 26. v. 18. iuxta Septuag. *A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus & peperimus ſpiritum ſalutis:* morimur verò per amorem: dum enim creſcimus ad amorem Dei, moritur timor, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* 1. Ioan. 4.

Symbol. Hebræa: Iſraëli, inquiunt, ſiue Synagogæ & populo Hebræorum tempus naſcendi fuit, cùm in Ægypto poſt mortem Ioſeph ſuccreſcere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. cap. 16. verſ. 4. ait: *Quando nata es in die ortus tui?* Tempus moriendi fuit, cum in captiuitate Aſſyriaca, Babylonica & maximè Romana reſpub. Iudæorum euerſa & diſperſa quaſi interiit. Vnde Ezech. 37. 12. Captiuitas Iudæorum comparatur ſepulchro, captiui oſſibus aridis, reduces in patriam reſurgentibus. Meliùs primi Chriſtiani

C naſcebantur in Eccleſiâ per baptiſmum, moriebantur glorioſè per martyrium. Eis ergo tempus naſcendi erat baptiſmus, moriendi martyrium.

Denique tempus naſcendi Eccleſia Chriſti & Chriſtianorum fuit tempus moriendi Synagogæ Iudæorum; tunc enim hæc periit, cùm illa nata mox peperit; adeoque cùm ex ſterili Eccleſia natus eſt Gentilium populus, amiſit filios Synagoga, ait S. Hieronym. in cap. 5. Micheæ.

TEMPVS PLANTANDI, ET TEMPVS EVELLENDI (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi.* Sic & Syrus & Arab.) QVOD PLANTATVM EST] Campenſ. *Nunc amputamus quæ olim vt adoleſcerent curauimus.* Chald. *Tempus conſitionibus & euulſionibus arborum ſuum eſt.*

D Poſt opus naturæ (tempus ſcilicet naſcendi & moriendi) ſubnectitur opus artis & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, putà tempus plantandi arbores, frutices, herbas, vt caules, betas, braſſica, &c. ac tempus eas euellendi, vt nouæ plantentur. Tempus ſingulas plantandi iuxta ortum certorum ſiderum, præſertim lunæ, ventorum, pluuiarum, ſerenitatum, &c. exactè deſcribit Columella lib. 2. de Re ruſtica ca. 8. & ſeq. ac Varro lib. 1. cap. 27. & ſeq. Ita Chald. Thaumaturgus & alij. Quare quod S. Hieronym.

ronym. & Albinus exponunt, tempus plantandi esse tempus nascendi, & tempus euellendi esse tempus moriendi, quod præcessit, non litterale est, sed mysticum.

A

Tropolog. Tempus plantandi virtutes est, cùm statis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, vt in quadragesima; nunc lætitiæ spirituali, vt in Paschate; nunc operibus eleemosynæ, vt tempore pestis, famis, belli, nunc patientiæ, vt tempore morbi, tentationis, persecutionis; nunc operibus vitæ actiuæ, nunc contemplatiuæ prout obedientia vel necessitas ea requirit, & alternis iniungit, vt sæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id est orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda est, nunc euellenda, & cum actione commutanda, cùm id obedientia exigit. Rursum tempus eradicandi zizania est, cùm concupiscentiæ, suggestiones dæmonis, ac tentationes carnis & mundi ex imaginatione & appetitu euellendæ sunt.

B

Symbol. Hebræi, inquit S. Hieron. hasce omnes combinationes referunt ad Synagogam & populum Israël. *Tempus*, inquit, *generandi & plantandi Israël, tempus moriendi & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, & tempus ædificandi sub Dario. Tempus flendi & plangendi euersionem vrbis, & tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra & Nehemia. Tempus dispergendi Israël, & tempus in vnum congregandi. Tempus quasi cingulum & baltheum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babyloniam captiuitatem, & ibi computrescere trans Euphratem. Lege* περίζωμα *Hieremiæ. Tempus quærendi illos & seruandi, & tempus perdendi illos & proiiciendi. Tempus scindendi Israël, & tempus iterùm consuendi. Tempus tacendi Prophetas nunc in captiuitate Romana, & tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hostili terra Dei consolatione & alloquio non carebant. Tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit; & tempus odij, quando in Christum intulerūt manus. Tempus prælij, modò non agentibus eis pœnitentiam; & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Israël saluus erit.*

C

Anag. Tempus plantandi choros beatorum in cælo, & reprobos eradicandi è terra, vt detrudantur in gehennam, ibidem perpetim arsuri, erit dies Iudicij: tunc enim omnis *plantatio, quam non plantauerit pater meus eradicabitur*, ait Christus Matth. 15. 13.

D

VERS. 3. TEMPVS OCCIDENDI, ET TEMPVS SANANDI] Sirus: *Tempus ad occidendum, & tempus ad viuificandum.* Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia, dein lethalia fiunt.*

Primò, Hugo Victor. Tempus occidendi, inquit, oues & boues est, cùm eos mactamus, vt eorum carnibus à Deo, ob corporum post diluuium debilitatem, indultis vescamur: Tempus sanandi est, cùm iis in quadragesima & ieiunio abstinemus, eos seruamus & quasi sanamus.

Secundò, & genuinè tempus occidendi est, cùm reus à Iudice ad mortem damnatur, item cùm hostes iusto prælio inuaduntur: tempus sanandi, cùm in prælio, aliáve re læsi, infirmique curantur, cùm damna bello illata per pacem resarciuntur. Vnde Arabicus vertit: *Tempus certandi, & tempus medendi.* Et Chald. *Tempus sæpè expostulat omnia flammis & ferro miscere: aliud verò malè habentibus mederi*, puta quo ægri curandi sunt.

TEMPVS FLENDI, ET TEMPVS RIDENDI: TEMPVS PLANGENDI, ET TEMPVS SALTANDI] Arabicus: *Fletui tempus, & risui tempus. Conquerendi tempus, & saltandi tempus.* Chald. *Tempore suo deflendi sunt ægri, & alio tempore hilaritate & risu colligendus est amicus. Statuta die lugendi sunt mortui, & alia die gaudio exultandum est.* Thaumaturgus: *Lachrymatur, paulò post ridetur: nunc luctus, dein & tripudium.* Campens. *Interdum mœsti lugemus, interdum lætitiâ subsilimus.* Lyran. *Tempus flendi est*, inquit, *in infortuniis, tempus ridendi in eufortuniis.* Tempus ergo flendi & plangendi est in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob clades priuatas vel publicas, ob pericula & aduersa quælibet. Tempus ridendi & saltandi est in publica lætitia, putà in triumphis, victoriis, festis, epulis, nuptiis; vbi nota flere & ridere est priuatum, plangere & saltare publicum. Sensus ergo est q.d. Iam planges in funere, iam saltabis in conuiuio; iam efferes ad funus tuam vxorem, iam aliam nuptiis secundis assumes; nunc funeralia conuiuia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatibus plena sibi succedentibus, & ex disparibus nexa catena, viduitas cum nuptiis; sessitatio in puluere tempore planctus, & saltatio atque tripudium lætiori tempore, publicoque gaudio, ait noster Pineda. Aduertit Nyssenus in Caten. Græc. κοπετὸν, id est planctum seu pectoris tonsionem, intensionem addere in fletu & eiulatu: Et ὄρχησιν, id est saltationem, addere intensionem & amplificationem in lætitia foras erumpere gestiente, atque tripudio exultanti. VERS. 4.

Nota choros & choreas ex se non esse illicitas, imò subinde esse sanctas, vti fuêre Dauidis saltantis, ante arcam ex iubilo mentis in honorem Dei 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob transitum maris rubri, & submersum Pharaonem. Exodi c. 15. 20. Item illæ feminarum ob cæsum à Dauide Goliath. 1. Regum 18. 6. Imò iusserat Deus, vt Hebræi quotannis celebrarent festum Tabernaculorum sacro tripudio, ac saltarent in tabernaculo coram Domino, vti ostendi Leuit. 23. 40. Sic à saltu sacro Gentiles Romæ celebres erant Salij, in Creta Curetæ, in Phrygia Corybantes.

Verùm magnus in choreis adhibendus est modus, ne in lasciuiam & luxuriam abeant. Vnde Iudæis carnalibus permissæ sunt potiùs quàm Christianis. Quare in choreas Christianorum inuehuntur acriter omnes ferè Patres, vt S. Basil. hom. 14. contra Ebriet. S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. cap. 18. S. August. serm. 215. de Temp. S. Chrysostom. hom. 48. & 56. in Genes. & 49. in Matth. Clemens Alexand. 2. Pædag. 20. Euseb. 13. de Præpar. cap. 12. Lactan. 6. Institut. 20. & alij. Quin & contra eas extant leges Imper. vt Constantini apud Euseb. in vita

eius c.18.Theodosij & Valentin. *de Spectat.* c.5. Arcadij l.*omnes*, C.*de feriis*; Leonis & Anthemij ibidem l. vlt. Multò magis eas vetant leges Canonicæ, de Consecr. distinct.1.cap.*qui diebus*, & dist.cap.3.*irreligiosa*. Quocirca Matth. Clingius in locis Theolog.cap. de Chorea: *Quid*, inquit, *est chorea? Est circulus cuius centrum est diabolus; & circumferentia omnes angeli eius.*

Tropol. S.Hieron. *Nunc*, inquit, *flendi tempus est, in futuro ridendi. Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt.* Lucæ 6. *Plangendum est impræsentiarum, vt postea saltare valeamus illâ saltatione, quâ saltauit Dauid ante arcam: quia qui in præsenti sæculo sua plangit peccata, ridebit potiùs in futuro*, iuxta illud Malach. 4.2. *Egrediemini & salietis sicut vituli de armento.* Et Didymus in Catena Græc. *Tempus præsentis vitæ*, ait, *flendo opportunum est: tempus verò ridendi in spe iacet.*

Nota in hisce antithesibus indicari ordinem contrariorum: prius enim est tempus flendi, posterius ridendi. Sic prius est tempus nascendi, deinde moriendi: prius est tempus plantandi, deinde euellendi: prius tempus tacendi, deinde loquendi, & ita de ceteris.

VERS. 5. TEMPVS SPARGENDI (Hebr. *proiiciendi*. Septuag. *mittendi*. Syrus *iaciendi*) LAPIDES, ET TEMPVS COLLIGENDI] Campens. *Nunc diruimus vetera ædificia, nunc noua construimus*: Mirum est aliquos pro *lapides* substituere *fructus*; vnde Thaumaturgus vertit: *Nunc terræ fructus quis congregat, dein abijcit*. Iam

Tempus spargendi lapides est, cùm diruuntur domus, cùm ex agro, horto, vinea lapides abijciuntur, ne semina, herbas & plantas suffocent: tunc ergo ager elapidatur, cùm lapidibus liberatur & purgatur. Tempus colligendi est, cùm ijdem lapides colliguntur & in aceruum adunantur, vt ex ijs fiat sepes aut murus agro, horto vel vineæ contra bestias & fures tutando.

Secundò, Arboreus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis, quas nunc ædificarit, nunc destruxerit; sicut & hodie videmus homines opulentos sæpe domum quam ædificarunt destruere, hoc solo nomine, quòd forma displiceat, ac nouam nouæ formæ velint exædificare; quæ sanè sumptuosa est vanitas & inconstantia.

Tertiò, Caietan. per lapides accipit pretiosos putà gemmas, q.d. Tempus est colligendi gemmas & ornamenta, ac tempus est proijciendi illa, putà in tempore vastitatis & excidij, iuxta illud Thren.4.1. *Dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum.* Rursum q.d. Hoc sæculo parui fiunt gemmæ, & quasi sparguntur, mox alio sæculo colliguntur, magnoque habentur in pretio. Æstimatio enim hominum dat pretium gemmis, æquè ac medallijs, cumque illa sæpe euariet, hinc sæpè variatur pariter pretium gemmarum.

Quartò, profundius Pineda hoc refert ad lapides sacculi, putà ad pondera quibus merces & nummi ponderabantur: hæc enim olim erant lapidea & lapides. Prouerb.16.11. q.d. Est tempus quo homo vacet mercaturæ, ideoque colligat lapides, id est pondera quibus suas merces, æquè ac nummos ponderet & mensuret. Vicissim est tempus, quo hominem iam opulentum & senem tædet mercaturæ, cupitque quietus sibi viuere & Deo, ideoque spargit abiicitque lapidea hæc pondera.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. Lapides ait, sunt virtutes, quibus vitia lapidamus & obruimus. *Quid enim aliud est temperantia, quàm lapis, quo effrænis adhinniensque animæ affectus deturbatur atque prosternitur. Rursum lapides sunt sermones S.Script. quibus hostem deijcere & obruere possimus; eosdem tamen in sinum animæ recolligere nos iubet, vt opportuno tempore illis in aduersarios vtamur, vt eiusmodi lapidum iactus nullo vnquam tempore deficiant, neque vnquam succumbamus.*

Symbolicè primò, S. Hieron. refert nonnullos, qui sic exponunt, q.d. Legi seueritatis successit lex clementiæ, putà legi veteri lex noua. In lege enim veteri rei adulterij aliorumque criminum iubentur lapidari: Lex noua verò hunc rigorem legis veteris sustulit, cùm Christus adulteram absoluit, & Pharisæis eam lapidare volentibus dixit: *Qui sine peccato est vestrûm, primus in illam lapidem mittat.* Ioan. c.8. vers.7. Verùm ipse hanc expositionem non probat, scilicet vt litteralem: vt mystica enim admitti potest.

Alleg. S.Hieron. Hoc tempore, inquit, lapides, id est corda Iudæorum lapidea dispersa sunt à Christo, fide, veritate, salute; sed in fine mundi colligentur, cùm ad Christum conuertentur, & vniuersi congregabuntur.

Anagog. Lapides electi sunt Sancti, quos Deus mittit in mundum, vt illum sanctificent: colligit verò, cùm eos ad se per mortem recipit, ne videant mala gentis suæ, vtque cælestem Ierusalem ædificent, ait S.Greg.3.Dialog.cap.37. in fine.

TEMPVS AMPLEXANDI, ET TEMPVS LONGE FIERI AB AMPLEXIBVS] Arabicus, *separandi*. Communiter interpretes accipiunt amplexum coniugum, vsumque matrimonij, q.d. Nūc tempus est dandi operam procreandis liberis, nunc abstinendi & continendi cùm scilicet vacandum est orationi, pœnitentiæ, ieiunio (vt in quadragesima) iuxta illud 1. Corinth. 7. *Nolite fraudare inuicem nisi fortè ex consensu ad tempus; vt vacetis orationi.* Item cùm vxor est ægra, patitur menstrua, senex est, abest, &c. Ita S.Hieron. Olympiod. Hugo, Bonauent. Lyran. Dion. & ceteri ferè omnes. Sic Noë cum filijs omnibusque animalibus in arcâ abstinuit vsu coniugij, ob communem in totius mundi per diluuium subuersione luctum, vti dixi Genes.8.16. Hinc Chald. *Suo tempore ad vxorem est aditus; septem verò diebus luctus ab ea recedendum est.* Sic Saræ dixit Tobias sponsæ suæ cap.8. *Surge & deprecemur Deum hodie & cras & secundum cras, quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertiâ autem transactâ nocte in nostro erimus coniugio: filij quippe sanctorum sumus.* Accedit Vatab. qui sic exponit, quòd contrahamus matrimonium, aut non, sed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet suum tempus.

Paulò aliter Thaumaturgus: *Nunc*, ait, *vir mulierem deperit, atque insano amore complectitur; nunc*

tam impensè odit & auersatur, præsertim post copulam, cuius rei Physicam causam dat Aristot. & Physici, vti post eam exosam habuit Thamar Amnon, *ita vt maius esset odium, quo oderat eam, amore, quo antè dilexerat*. 2. Reg. 13. 14. Hinc Campensis hoc loco vertit: *Nunc operam damus amplexibus, nunc ad amplexus nauseamus.*

Secundò, Hugo, Pineda, amplexum accipiunt amicorum & amicitiæ, q.d. Nunc tempus est amplexandi amicos colendique amicitiam, nunc ab iis abstinendi, vt cùm absunt, moriuntur, vel infideles deprehenduntur, q.d. Instabilis est hominum amicitia, in eaque est vanitas vel mortis, vel absentiæ, vel perfidiæ, vel mœstitiæ. Stabilis verò est cum Deo, in eaque est veritas, sinceritas, constantia & beata æternitas. Illi ergo inhære, & *in illo veterasce*. Eccles. 2. 6.

Allegoricè, tempus amplexus & coniugij fuit in lege naturæ & Mosaica, cùm dictum est: *Crescite & multiplicamini*. Gen. 1. Tempus verò continentiæ est in lege noua, cùm dicitur: *Sunt eunuchi, qui se castrauerunt propter regnum cælorum*. Matth. 19. *Quia præcepti veteris* (testamenti) *est, vt terra procreationibus impleretur: noui verò, vt continentiâ atque virginitate cælum impleatur*, ait S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. cap. 17. Sic & S. Hier. & Olympiod.

Symbolicè, tempus suum est vacandi sapientiæ, contemplationi & amplexibus Dei cum Maria, tempus pariter abstinendi eis, vt vacetur actioni cum Martha, putà vt seruiatur necessitatibus corporis, vel saluti proximorum. Ita S. Hieronym. & Hugo. Sic Moyses accepturus legem per 40. dies in monte collocatus est cum Deo, at postea peccante populo, & idololatrante, descendit, vt eum corrigeret. Exodi 32. 7.

Vers. 6. TEMPVS ACQVIRENDI (Hebr. *quærendi*) ET TEMPVS PERDENDI] Arab. *Iacturam faciendi tempus*. Chald. *Tempus est electum ad quærendam pecuniam, & tempus est electum ad perdenda supellectilia*. Campensis: *Nonnumquam magno studio quærimus, quod paulò post perdamus.*

Primò. Primò, Hebræi hoc arctant ad Dauidem & Salomonem, q.d. Tempus acquirendi tribui Iudæ regnum Israël fuit sub Dauide, tempus illud perdendi fuit sub Roboam filio Salomonis ob eius idololatriam 3. Reg. 12.

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Tempus est, quo rem tuam perdas, & tempus est, quo perditam rursum inuenias, vt sit hysteron proteron. Primò enim ponitur *τò acquirendi* deinde *perdendi*, cùm in reipsa priùs sit perdere, quàm perditum acquirere.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus, Nyssenus, Lyranus, Hugo, Bonauent. & alij hæc adaptant mercatoribus & lucra captantibus, q.d. Est tempus, cùm mercatores lucra acquirant, est cùm eadem perdant, vt cùm naues mercium patiuntur naufragium, aut capiuntur ab hostibus, vel merces ipsæ corrumpuntur, aut ob aliarum appulsum minoris veneunt. Suadet ergo, ait Pineda, vt æquo iacturas animo patiamur, & siue cum fortuna, siue potiùs cum Deo supremo rerum arbitro & gubernatore lucri & iacturæ societatem ineamus, in rerum tempora-

A lium negotiatione & possessione: Nam *si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non sustineamus?* Temperanda lucri lætitia cum amissionis & iacturæ ægritudine. Itaque vt ille alius sapienter dicebat: *Fortunæ obiicienda animi confidentia, & perturbationi ratio*. Neque magnifacienda fortuna, quæ *non tam dono quàm mutuo dat*, pro libito repetitura. *Non est enim valde optabilis* (vt refert ex Lacone quodam Cicero) *fortuna aptata rudentibus*, rei nimirum inconstanti, & vel cum ventis, vel cum fluctibus mille semper in discriminibus versanti.

Quartò, & genuinè, *τò perdendi* hic verbum est, non neutrum sed actiuum, vt idem sit, quod corrumpere, abiicere, dissipare; hoc enim significat Hebr. אבד *abbed*. Et sic eadem penè hæc est combinatio, cum sequenti: *Tempus custodiendi,*
B *& tempus abiiciendi*, q.d. Est tempus, cùm res, putà annonam, fruges, opes compares & acquiras: est rursum tempus, cùm easdem perdas & prodigas, vt cum ingruit tempestas in mari, pestis in terra, hostis in vrbe. Rursum cum fruges ipsæ sunt corruptæ, aut cùm alia de causa res nostras fastidimus, ideoque eas abiicimus & flammis tradimus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Mysticè, S. Athan. tract. in illud: *Profecti in pagum, qui ex aduerso est, inuenietis pullum*, primò exponit de Christo, q.d. Christus quæsiuit hominem peccato Adæ perditum: *quia*, inquit, *iam longo tempore perditum erat genus humanum, & peribat diaboli fraudibus. Tempus enim quærendi venit, & eximendi è captiuitate*. Secundò, de peccatore pœni-
C tente, q.d. Require per pœnitentiam, quod perdidisti per culpam. Aut q.d. acquire gratiam, perde peccatum. Tertiò, de iusto, q.d. Vt acquiras animæ salutem, perde & mortifica eius concupiscentiam; vt acquiras virtutes perde vitia; vt acquiras cælum perde terram; vt acquiras spiritualia perde temporalia, iuxta illud Christi: *Qui inuenit animam suam, perdet illam*: Et; *Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam*. Matth. 10. 39. *vt scilicet tempore martyrij neque possessionibus, neque liberis, neque parentibus, neque corpori, ne ipsi quidem animæ parcitum velimus; sed nos offeramus vsque ad mortem, vt inueniamus animam nostram in regno cælorum. Qui igitur vult inuenire animam suam, perdat eam in hoc tempore. Necessum est ergo in nobis perdi malitiam, vt quærentes virtutem eam inueniamus. Si quis enim non conquieuerit ab ira, quomodo ad*
D *mansuetudinem exercebitur? si quis à se non exterminarit fornicationem, quomodo is ausit temperantiam profiteri? Quæsiui, inquit, quē diligit anima mea, quæsiui & inueni eum, & introduxi illum in domicilium matris meæ, & in cellam genitricis meæ*. Hucusque S. Athanas.

Rursum Auctor Catenæ Græc. *Tempus*, ait, *acquirendi vniuersa, hæc vita est, acquirēdi, inquam, Dominum, quē quærere nos oportet; è contrario autem id amittere debemus, cuius possessio iactura, cuius amissio lucrum est.*

TEMPVS CVSTODIENDI, ET TEMPVS ABIICIENDI] Syrus: *Tempus ad connectendum est, & tempus ad soluendum*. Thaumaturgus: *Nunc anxia seruat custodia, quod dein fastidiens sponte proiicit*, q.d. Est tempus, cùm res tuas custodias,

custodias, est vicissim tempus, cùm eas abiicias, cùm scilicet corruptæ sunt, aut imminet tempestas, pestis, mors, hostis, latrones, &c. vti iam dixi. Arctius Campensis: *Nonnunquam*, ait, *comparcimus, quod postea dilapidemus.* Alieniùs Olympiod. Dispensator, ait, nouit quo tempore pecunias apud se custodiat, quo expendat. Alij: Nouit liberalis quando pecunias seruet, quando eas in pauperes eroget.

Tropol. tempus custodiendi opes est, cùm iuuant ad alendam familiam, & virtutem eleëmosynæ operandam; tempus eas abiiciendi est, cùm nocent animæ, eamque incitant ad gulam & luxuriam, aut à studio orationis & perfectionis auocant: vnde Christus ad adolescentem: *Si vis*, ait, *perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus* Matth. 19. Ita Hugo.

Mysticè, Hugo Victor. Tempus est, ait, cùm Deus suos fideles à tentationibus & periculis custodit: rursum tempus est, cùm eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati, vel vt probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

VERS. 7. TEMPVS SCINDENDI (alij *lacerandi*) ET TEMPVS CONSVENDI] Arabicus: *Tempus abscindendi, & tempus consuendi.* Alij, *suendi.* Alij, *resarciendi.* Campensis: *Quandoq; discerpimus quod olim consuimus.* Chald. *Die sua super mortuo vestis conscindenda, & tandem etiam fractura est sarcienda.*

Tempus scindendi vestes Hebræis erat in graui clade, vel audita blasphemia quapiam, vti Caiphas scidit vestes suas Christo asserente se esse Filium Dei, dicens, *blasphemauit.* Matth. cap. 26. vers. 62. Vice versâ cessante clade vestem laceratam consuebant. Tempus ergo scindendi est tempus luctus: tempus consuendi est tempus lætitiæ & gaudij. Rursum vt vestis quæpiam conficiatur, pannum appositè ad corpus scindere, deinde consuere oportet. Ad hæc vt ex vna veste alia concinnetur, v.g. vt ex tunica fiat thorax, eam scindere & pectori aptare, ac deinde sarcire necesse est. Sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adæ è pellibus consuit tunicam. Genes. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad scissionem corporis. q.d. Est tempus, quo corpus gladio conscindas & vulneres in bello, vel iudicio ad puniendum crimen: Est rursum tempus, quo illud conscissum redintegres, & quasi consuas. Alieniùs quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *iam occidit, iam occiditur.*

Mysticè, Hebræa, *Tempus*, inquiunt, scindendi regnum Israël fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo desciscentes regem constituêre Ieroboam. 3. Regum 12. Tempus consuendi erit, cum in fine mundi omnes Israëlitæ conuersi ad Christum, in vnam Ecclesiam & regnũ numquam discindendum conspirabunt. Ezech. 34. 26.

Symbolicè Hugo Victor. hæc refert ad fœderis & amicitiæ copulationem & dissociationem. *Habet enim*, inquit, *consutionem suam tempore suo consensus socialis: habet & scissionem in tempore*

A *suo zelus iustæ contradictionis.*

Sublimiùs idem Hugo inferiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit *quæ scinduntur substantialiter vnum sunt: ea verò quæ consuuntur essentialiter quidem diuersa sunt, sed mediante vinculo fili quasi accidentaliter vnum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & perituris vnitur per naturam; sed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe consuuntur humana & diuina in vnũ, vt quæ duo fuerant per naturam, fiant vnum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa acus est, & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat vtrumque, vt filum vtrumque contineat; neque enim consutio aliter fieri potuisset, nisi vtrumq; foraratur & vtrumq; contineretur, quia discederet alterum ab altero, & facilè se ab vnitate diuideret, si vtrumq; vinculum non contineret. Propter hoc vtrumq; perforat acus compunctionis, & filum dilectionis connectit vtrumq;, vt stent simul & non discedant ab inuicem.*

B Rursum tempus scindendi est tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abscinditur ab Ecclesia, vt per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rursus Ecclesiæ assuatur & vniatur, vti Paulus fornicarium abscidit, & pœnitentem rursum assuit Ecclesiæ. 1. ad Corinth. cap. 5. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Allegatione discissum fuit Christi corpus in passione, consutum in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam & resecationem vitiorum, consuimus per nouæ vitæ virtutumque texturam. Rursum societatem cum hæreticis vel improbis discindimus, ac C Catholicis probisque sociamur, dum iniquos contractus rescindimus & æquos inimus. Denique Arrius lacerauit tunicam, id est Ecclesiam Christi; quam S. Athanasius rursum consuit; vti S. Petro Alexãdrino Episcopo Christus per visum ostendit. Vide eius vitam apud Surium 26. Nouemb.

TEMPVS TACENDI, ET TEMPVS LOQVENDI] Chald. Complut. *Tempus est electum ne proferantur verba contentionis & tempus est electum ad proferendum verba contentionis.* Chald. verò Costi sic habet: *Aliquãdo ponendus est orationi & precibus modus: alias verò contentione verborum vtendum.* Refert ergo ipse hæc ad precum studium vel silentiũ. Didymus in Catena Græc. *Homo*, ait, *iam loquitur, iam tacet.* Tempus tacendi est in scholâ, in precibus, in concione. Rursum cũ superior, præ-D ceptor vel senior loquitur, subdito, discipulo, & iuueni tacendum & auscultandum est: cùm doctor vel concionator iam senex voce, memoriâ, facundiâ, gratiâ destituitur, taceat, ac lampadem munusque loquendi docendi & prædicandi resignet iuniori iis pollenti. Tempus loquendi est doctori, cùm docendum est, prædicatori, cùm prædicandũ; superiori, cùm monendus vel corripiendus est subditus; pari, cùm cõsilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo: Hinc Salon. *Verba tua*, inquit, *tantisper silentio premes, donec commoda loquẽdi sese offerat occasio.* Audi S. Hierõ. *Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquẽnium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti.*

Discamus

Diſcamus itaq; & nos prius nō loqui, vt poſtea ad loquendum ora reſeremus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectum eſſe, niſi quod diſcimus: vt poſt multum ſilentium de diſcipulis efficiamur magiſtri. Nunc verò pro ſæculorum quotidie in peius labentium vitio, docemus in Eccleſiis quod neſcimus. Et ſi compoſitione verborum, vel inſtinctu diaboli, qui fautor errorum eſt, plauſus populi excitauerimus contra conſcientiam noſtram, ſcire nos arbitramur, de quo aliis potuimus perſuadere. Omnes artes abſque doctore non diſcimus. ſola hæc tam vilis & facilis eſt, vt non indigeat præceptore.

Silentium docet loqui. Hac de cauſa Salomon præponit tempus tacendi tempori loquendi, quia tacendo diſcimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Inſtitut. moral. 16. *Non ait Salomon,* inquit, *tempus loquendi & tempus tacendi, ſed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in ſilentio forma loquendi ſumi-* B *tur, quæ poſtmodum tempore loquendi in voce teneatur.* *Gnomæ.* Vnde S. Baſil. in Reg. fuſ. cap. 13. *Silentium* ait, *eſt gymnaſium benè loquendi.* Et B. Diadochus lib. de Perfect. ſpirit. cap. 70. *Præclara ergo res,* inquit, *eſt ſilentium, nihilq; aliud quàm mater ſapientiſſimarum cogitationum.* Rurſum S. Hieron. in Regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim,* inquit, *in eremo edocti S. Patres, ſumma cum diligentia obſeruant ſilentia, tamquam ſanctæ contemplationis cauſam.* Et S. Bernard. epiſt. 88. *Iuge ſilentium, & ab omni ſtrepitu ſæcularium perpetua quies, cogit cæleſtia meditari.* B. Dorotheus ſerm. 20. *Caue à multiloquio: hoc enim ſanctas ac rationabiles, & à cælo aduenientes cogitationes penitus extinguit.* Denique ſilentium docet facere id quod iubet S. Bernard. in Specul. C Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm ſemel ad linguam.* Et illud S. Auguſtin. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm ſemel ad linguam.* Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 31. *Vbi non eſt taciturnitas, ibi homo facilè ab aduerſario ſuperatur.*

Plura hac de re dixi Prouerb. 25.11. & Eccleſ. 20.6. & 7. vbi citaui S. Gregor. & S. Ambroſium, hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipſum confirmat Zozymus Papa, vt habetur diſtinct. 36. cap. *Qui Eccleſiaſticis: Hinc etiam,* ait, *idem Saluator noſter, priùs in medio Doctorum ſedit, audiens illos & interrogans, & poſtea prædicare cœpit; quia prius quiſque diſcere, & poſtea prædicandi officium vſurpare debet. Hinc etiam Salomon ait priùs tempus tacendi, & poſtea loquendi: quia veritas prius tacendo diſcitur, & poſtea loquendo præ-* D *dicatur. Hinc idem Dominus ait: qui audit, dicat veni. Hinc etiam prius Apoſtolos docuit, deinde eos ad prædicandum miſit, dicens: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Sic etiam prius poſt reſurrectionem illis ſenſum aperuit & ſcripturas explanauit, & poſtea dixit eis: Euntes in mundum vniuerſum,* &c.

Scopus ſententiæ. Primò. Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, vt oſtendat vanitatem ſapientiæ & facundiæ, ob quam non raro ſuperbiunt viri docti & eloquentes, præſertim doctores & prædicatores, cùm ob dicendi gratiam plauſum habent, & poſt ſe trahunt greges auditorum & diſcipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hiſce enim ſuccedit tempus tacendi, cùm ob ſenium, morbum, aliamúe cauſam A defloreſcit hæc docendi, dicendique gratia, aut cùm ſuperuenit alius doctor, vel concionator magis diſertus, quem populus priore relicto ſequitur: qua in re ſæpe naufragium & auditorum, & nominis, & tranquillitatis patiuntur concionatores, qui proinde ſi vanam hanc populi auram ſectentur, miſerrimi ſunt: illa enim inſtar venti mutatur, & nunc hunc, nunc illum ſequitur, priorem deſerens. Qui ergo ſapit, hoc munus obeat purè ex obedientia & amore Dei, ac cum S. Franciſco eâdem quiete animi, & eâdem alacritate concionetur paucis & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet ſe habere auditorem Deum. ac de eo dicat id quod Plato de Ariſtotele: *Hic vnus mihi ſufficit: pluris enim eſt, quàm mille alij.*

Secundò, vt doceat prudentem prudenter *Secundò.* B diſtinguere tempus quo tacendum eſt, & quo loquendum; quare cum fructu loqui & tacere: cùm imprudens vtrumque peruertat, ac loquatur cum tacendum eſſet, & taceat cum loquendum foret; ideoque ſine fructu, imò cum damno tam ſuo, quàm proximi loquatur vel taceat, iuxta illud: *Eſt tacens non habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens ſciens tempus aptum. Homo ſapiens tacebit vſque ad tempus: laſciuus autem & imprudens non ſeruabunt tempus.* Eccleſ. cap. 20.6. Ita S. Greg. 3. p. Paſtor. Admon. 15. *Tempus tacendi,* inquit, *& tempus loquendi: diſcretè quippe viciſſitudinū penſanda ſunt tempora, ne aut cum reſtringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui vtiliter poteſt, ſemetipſam pigrè reſtringat.*

TEMPVS DILECTIONIS, ET TEMPVS ODII] VERS. 8. C Septuaginta: *Tempus amandi, & tempus odiendi.* Syrus: *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus. *diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campenſis: *Interdum amamus, interdum odio proſequimur amatum.*

Senſus eſt q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum & ſtabile, vel variantia omnia & vana; nam rem quampiam, putà amicum, quem nunc diligis, odio proſequeris, cùm eum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè cum mutato affectu tuo ille tibi diſplicebit. Sic dilectio & odium accipitur actiuè: poteſt & accipi paſſiuè, q. d. Ne nimis confidas amico & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, vt quod nunc ardenter concupiſcunt, mox vbi & potiti fuerint, faſti- D diant, & ſubinde odiant. Quocirca Bias monebat: *Sic ama tamquam oſurus, ſic odi tamquam amaturus.*

Propriè ſapientis & iuſti amoris cauſa & obiectum eſt virtus, odij peccatum: quare iuſto tempus dilectionis eſt, cùm proximum viderit vacare virtuti; odij, cùm viderit eumdem declinare ad peccatum; tunc enim eum odit non vt hominem, ſed vt peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, vt illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè ſi ſuperior ſit, illud iuſtâ punitione ad aliorum terrorem vindicet. Vnde Chaldæus vertit: *Tempus idoneum vt vnus amet ſocium ſuum, & tempus idoneum vt odio habeat virum peccatorem,* præſertim qui te &

alios

alios in peccati societatem pertrahere satagit.

Denique, tempus amoris est in iuuentute, quæ sanguine, calore & spiritibus abundans procliuis est ad amandum: tempus odij est in senectute quæ frigida, torpida, tristis & tetrica ad fastidium & odium propendet. Hinc Synagogæ adhuc teneræ & iuuenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דודים *dodim*, id est amorum vel vberum. Ezech. cap. 16. vers. 8.

Tropol. nunc est tempus diligendi carnem & animam, vt eam ad Dei gratiam & gloriam promoueamus: nunc odiendi eamdem, cùm prauis eius cupiditatibus resistendum est, iuxta illud Christi: *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucæ cap. 14. 26. Ad hæc S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Tempus amandi*, ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solennia*(vt ad illa ipsas, ô Clerice, admittas) *& odio habe in communione priuata* (ne priuatim cum illis verseris) *si vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rursum S. Hieronym. Tropol. sic exponit: *Tempus est amandi post Deum liberos, vxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Christi confessione rigidos impietas oppugnat inimica.* Sic & S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus amandi*, inquit, *& tempus odio habendi, hoc est tempus martyrij, quando ea quæ diuina sunt omni charitati necessitudinum præferenda sunt*, &c. *vt quos dilexeris odisse, & quos oderis amare conueniat.*

Alleg. idem sanctus Hieronym. q.d. Tempore Salomonis amanda erat circumcisio & lex Iudaica, nunc tempore Christi odienda est & repudianda. Anag. idem q.d. Tempus huius vitæ est, quo præsentia amamus, quæ in futura beatitudine fastidiemus & odio prosequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus est, sed amoris scopus non alius, quàm Deus: Scopus odij, hostis vitæ nostræ dæmon.

TEMPVS BELLI, ET TEMPVS PACIS] Hæc antithesis subalterna, & ferè eadem est cum præcedenti. Tempus enim belli est tempus odij, & tempus pacis est tempus concordiæ & amoris. Vnde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi & salutandi.* Chald. *Tempus est electum ad præliandum, & tempus est electum ad faciendum pacem.* Campensis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Sensus ergo est q.d. Tempus est quo bello paranda est pax, vt cùm hostes rempubl. inuadunt aut lædunt, cùm seditiosi vel improbi turbant quietem communem, cùm vitia & cupiditates in nobis aliisve resecanda sunt; quo facto tempus est pacis. Pax enim per se expetenda est, vtpote quæ virtute, iustitiâ, bonisque omnibus temporalibus & spiritalibus florere facit rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis, & pax Dei*, scilicet donum singulare & proprium. Philip. 4. 7. Roman. 15. 33. bellum verò suscipiendum est non propter se, sed propter pacem. Vnde bellum dicitur per

Belli etymon.

A antiphrasin quasi minimè bellum, id est pulchrum; vel à belluis, quasi belluinum; vel bellum quasi duellum (sicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum mouit, vti alibi dixi ex Cassiodoro libr. 1. variar. epist. 30.

Rursum Thaumaturgus sic exponit, q.d. *Res humanæ nunc bello affliciantur, nunc tranquillæ & pacatæ sunt: tantaque est earum inconstantia, vt quæ modo secundæ esse videbantur, celeri momento in certissima mala dilabantur.*

Mysticè, S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus belli est*, inquit, *quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis, quia in pace locus eius est.* Et Nyssen. in Caté. Græc. *Tempus pacis est tota vita, vt pax nobis*, inquit, *cùm Deo sit eo quod hostilem infestumque animum erga aduersarium*(satanam) *sumpserimus.*

B Denique, Noster Aluarez de Pax libr. 2. de Vita spirit. part. 2. cap. 15. Omnes has Salomonis antitheses eò applicat, vt significet quemque sibi suæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere: Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & prius debes virtutibus adolescere, & ad perfectionem spiritalis ætatis peruenire, quàm filios Deo generes & aliorum mater appelleris. Aduerte ô anima, quia nunc in principio conuersionis tuæ *tempus* est *nascendi*, & ad diuinum amorem perueniendi, & postea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita vt cum Paulo possis dicere: *Quotidie morior per vestram gloriam fratres.* 1. Corinth. 15. 3. Nunc *tempus* est *plantandi*, ac in teipsa virtutes inserendi; postea erit tempus euellendi de cordibus a-

C liorum, quod perperam à veternoso hoste plantatum est. Nunc *tempus occidendi*, vt scilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus sanandi*, cùm apta eris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem afferre. Nunc *tempus destruendi*, quæ malè in seculo ædificaueras; & postmodum erit *tempus ædificandi*; cùm opes aggregaueris, quibus valeas virtutum arcem in aliis extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, & postmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conuersione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, &

D deinde erit *tempus saltandi* ex deuotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* & parandi arma necessaria ad prælium, ac in posterum erit *tempus dispergendi* eos & infigendi in fronte Philisthæi. Nunc *tempus amplexandi* sponsum, qui pascitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longè fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis.* Nunc *tempus acquirendi* dona quæ postea distribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipsam, hoc est laborandi & affligendi, vt lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus custodiendi*, arcem mentis tuæ, & postea erit *tempus abiiciendi* ex parte curam tui,

vt

vt aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus scindendi* cor tuum; & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est, in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & postea *tempus loquendi*: quia (vt inquit Hugo) prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* aduersus ea quæ huic dilectioni obsistunt; & in posterum erit *tempus* exercendi *odij* aduersus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis & *pacis*.

VERS.9. QVID HABET AMPLIVS HOMO DE LABORE SVO] Nisi hanc contrariorum vicissitudinem iam recensitam, inconstantiam, lancinationem, vanitatem, quod est thema & argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iteratum, velut epiphonema & conclusio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus?* q.d. nullum, quia omnia sibi inuicé per vices temporum succedunt, cruciant & euanescunt. Vnde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tam infructuosis laboribus aliquando lõgum valere*, vt scilicet vtamur iis obiter velut in trãsitu, nimirum qualibet re in tempore suo, sed interim maneamus mente fixi in Deo & æternitate, ad illamque tendamus iugiter & aspiremus. Et S. Hieron. *Cùm omnia*, ait, *suo labantur tẽpore, quid frustra conamur & tendimus, & breuis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundùm Euangelium malitiâ diei: nihilq́; in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc sæculo amplius laborando? in quo id tantùm à Deo hominibus datum est, vt alius alia sectando habeat, in quo erudiri, & exercere se possit.*

Rursus Nyssen. censet hæc de morte dici, quòd omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, vt τὸ *de labore* sit idem quod *post laborem & vitam. Perinde*, inquit, *est, ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus, & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, nauigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat, pugnat, causâ cadit, sententiâ datâ litem vincit, infelix censetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc suam consumit vitam, amplius affert? An non simul atque desiit viuere, omnia tecta sunt obliuione, & ab iis quorum studio tenebatur desertus abit nudus?*

Insuper Chald. sic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat vt faciat thesauros, & vt congreget pecuniam, nisi adiuuetur desuper sidere bono?* Septuag. *Quæ abundantia est facientis quibus ipse laborat?* Syrus: *Quæ vtilitas in opere, quo ipse laborat?* Arabicus: *Quid restat illi, qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significat Hebr. יִתְרוֹן *iitron*, vti dixi cap. 1. vers. 3. Sensus omnium est, q.d. Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & stabile, in quo conquiescat: ac proinde nihil superesse, nisi vt per illas omnes opportunè decurrat, & cum transeuntibus transeat; quare nullam sibi in hac vita felicitatem statuat, cùm nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque se paret seruiendo Deo vero, in eoque omnes suas spes defigat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

VIDI AFFLICTIONEM, QVAM DEDIT DEVS FILIIS HOMINVM, VT DISTENDANTVR IN EA] Hebr. עַנוֹת *anoth*, id est vt humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome Hebraicè & Græcè iisdem verbis extat cap. 1. vers. 13. (licet Noster pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *distendantur*, *occupentur*) vbi eam explicui: quare ibi dicta hîc non repetam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur esse responsio, aut certè tacitè responsionis ratio & confirmatio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus? Deprehendi quòd Deus illas immiserit animis hominum, vt ipsi se illis torqueant.* Et Thaumaturgus, cùm v. præcedenti vertisset: *Dicamus igitur tam infructuosis laboribus aliquando longum valere*; Hoc versu rationem, subdens ait: *Siquidem omnia hæc meâ sententiâ ad exagitandos homines venenatis aculeis armata sunt.* Sic & vterque Hugo, Caiet. Osorius, & alij. VERS.10.

Porrò Sanctus Hieronymus, & ex eo Albin. ac Titelm. hanc gnomen referunt ad sequentem de inuestigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q.d. Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo à se creatas indidit, vt ea honestè occupatus, Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstineret à curiosa rerum diuinarum & abditarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyssen. hanc afflictionem à Deo homini datam censet, non per se, sed ex occasione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore & studio, quo se affligit; perinde, inquit, ac si quis conuiua cultro ad cibos secandos dato abuteretur ad sui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapsus à recto, & à constanti ratione auersus, id quod est in vnoquoque vtile, vertit in contrarium.* Fauet versio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium castigationũ & vindictam, quam dedit Dominus filiis hominis qui sunt improbi, vt affligantur in eo.*

CVNCTA FECIT (Deus præcessit) BONA IN TEMPORE SVO] Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore suo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum iam assignatas esse bonas, vtpote factas & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & sapientissimo, Deo, ad creaturam, & hominis bonum & commodum. VERS.11.

Pulcher, vel vt prisci dixere *poscer*, à pollendo dicitur, quòd polleat formâ. Nam vt ait Cicero 4. Tuscul. *Pulchritudo corporis est apta figura membrorum cum coloris quadam suauitate.* Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, cælorum, ceterarumque partium figura, dispo-

dispositione, nexu, suam in mistis habens variegatam, & omnigenam colorum suauitatem. A Pulchritudo temporis, & rerum temporalium consistit in congrua partium eius successione, proportione & nexu, quòd scilicet tempus nascendi præeat, sequatur tempus crescendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, quod hiemi frigidæ & rigidæ succedat ver tepidum, florens & virens (vnde *ver* dicitur quod omnia *faciat virere*) veri succedat æstus messe fœcunda, æstati autumnus vuis, pomis, fructibusque diuersicoloribus ornatus, & quasi picturatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v.g. verna amœnitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret & commoda in hyeme, vel æstate: sic & frigus pulchrum est in hyeme, non in æstate, &c. Hoc est quod dicitur Genes. 1. 10. & 12. *Et vidit Deus quod esset bonum*: bonum enim est, decorum, & pulchrum. B Vnde Septuag. hîc vertunt: *Vniuersa quæ fecit bona in tempore suo.* Et Syrus: *Omne quod facit optimum in tempore.* Et Arab. *Omnes res quas fecit cognoui esse optimas.* Symmach. *Bonum vnumquodque in tempore proprio.* Chald. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ: Omnia fecit Dominus bona in tempore suo.*

Est occupatio, qua occurrit tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in se sunt vanæ & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero & æterno creatæ sunt? Respondet, creaturas quatenus à Deo factæ sunt esse bonas & pulchras: quatenus verò in seipsis subsistunt, vanas esse, & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, sponte suâ inclinare & vergere. C Rursum vanas esse, quatenus homo ijs abutitur, ijs quasi summis bonis præ Deo, imò contra Deum cor suum affigens, vt ijs fruatur seque exsatiet, cùm solus Deus mentem hominis exsatiare queat, ideoque homo creaturis dumtaxat vti, solo autem Deo frui debeat, vti docet S. August. & ex eo Theologi.

Mundus datus disputationi qua ratione.

ET MVNDVM TRADIDIT DISPVTATIONI EORVM] Campensis: *Et mundum hunc totum exposuit examinandum ingenio illorum.* Hebr. est עולם *olam tradidit in corde eorum. Olam* autem primò significat absconditum quid, ab עלם *alam*, id est abscondit. Secundò, perpetuum & æternitatem, cuius finis nobis absconditus est. Tertiò, sæculum & mundum, siue decursum temporum rerumque omnium in mundo, quorum limites & D termini nobis absconditi sunt. Syrus vertit, *Essentiam mundi*, id est naturam & substantiam mundi.

Hinc multiplex oritur versio, & consequenter multiplex interpretatio.

Resp. Primò.

Primò, aliqui apud Titelmanum vertunt. *Deus tradidit absconsionem in corde hominum: absconsionem*, id est ignorationem mortis; hæc enim summè homini est abscondita: vnde prima antithesi v. 1. posuit tempus moriendi, ad quod hîc alludit. q.d. Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis eius dies & hora; idque voluit Deus à nobis abscondere, vt vigilare nos doceret, sancteque viuere, vt scilicet ita viuamus quasi quotidie morituri.

Secundò.

Secundò, Caiet. & Dauid de Pomis vertunt: *Perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum.* Quocirca nil inueniet homo in rebus terrenis, vtpote caducis, quod hoc eius desiderium satiet, sed ad Deum & cælum animum attollat oportet, vt in eo defixus æternitatis desideratæ fiat capax & compos, contemnendo temporalia & sectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Æuum*, inquit, *dedit illis, hoc est æternitatis disciplinam & scientiam, id est regnum cælorum, quod intra nos esse Dominus pronuntiauit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facilè ab hominibus inuenitur.*

Tertiò.

Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et sæculum siue mundum tradidit in corde eorum.* Verùm hic quæritur, quid sit *in corde eorum*? Primò, *eorum*, scilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q.d. Deus mundum permisit diabolo cum asseclis suis, vt in eo vsque ad diem iudicij dominetur, homines que tentet. Vnde à Paulo Ephes. 2. 2. Vocatur Princeps aëris huius; & à Christo Princeps huius mundi. Ioan. 12. 31. Audi Thaumaturgum: *Omnis hæc meâ sententiâ ad exagitandos homines aculeis venenatis armata sunt & malignus dæmon, qui ab initio mundi vsque ad finem nocendi semper est auidus, ringenti ore sæculum hoc circuit, & immodicè contendit, si quâ occasione nactâ figmentum Dei perdere possit.*

Cor multa notat. Primò.

Secundò, meliùs alij τὸ *eorum*, intelligunt *hominum*, de quibus hic omnis est sermo: nam dæmonum nulla facta est mentio. Iam quia cor sedes & symbolum est multarum rerum, scilicet; primò amoris & oblectationis; secundò voluntatis & dominij; tertiò electionis; quartò disputationis & examinis; hinc multiplex hîc oritur sensus. Aliqui ergo sic exponunt. q.d. Deus quidem creauit mundum, & omnia quę in mundo sunt pulchra & bona, illaque tradidit cordi hominis, vt eorum amore, vsu & gustu modestè & honestè se oblectaret: sed hominis cor ijs abutitur dum totum se in illa effundit; ideoque rebus pulchris à Deo creatis seipsum deformat, & sordibus peccatorum conspurcat. Vnde S. Hieron. sic exponit, q. d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, vt fruantur varietatibus temporum, & non quærant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi vsque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari.*

Secundò.

Nyssen. vero censet hîc significari, *Vndenam humana natura distracta sit à bono & recto, videlicet occasione accepta ex diuinis beneficijs: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia, hominibus autem dedit rationem, qua discernant id quod est melius: malo autem consilio recedentes à ratione & tempore id quod est vtile vertunt in contrarium.*

His adde expositionem Vatabli, quæ talis est: omnia opera Dei bona sunt, & facta in tempore suo, & quæ in hoc mundo fiunt, id est negotia huius mundi, id est cupiditatē & desiderium cognoscendi res huius mundi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victuri sint.

Tertiò.

Tertio, alij cor accipientes pro voluntate & dominio, sic exponunt, q.d. Deus mundum adeò pulchrum conditum tradidit cordi, id est voluntati

voluntati & dominio hominis, vt eius esset dominus, princeps, & quasi rex mundi, vt ad libitum vteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omnino illi ademptum, sed valdè à Deo accisum & imminutum est. Hinc noster Pineda sensatè sic exponit: Deus dedit mundum & sæculum, omnesque sæculi & temporis vanitates in corde hominis, q. d. Deus effecit hominem microcosmum, & paruum mundum, vt illam temporum varietatem & inconstantiam in seipso experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra seipsum quærendum esse, neque in externo aliquo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: *Regnum Dei intra vos est.* Quicquid ergo boni & tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quærere, sed in teipso & in corde tuo, cùm perturbationes animi composueris, desideria clauseris, impetus effrænatos compescueris, ac externa omnia contempseris, animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, & tecum illa portabis vbicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quæ breuiter deserent,

Quartò. Quartò, alij accipiunt cor pro cordis, id est mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo sunt, tradidit electioni hominis, vt eligat in eo bona, vel mala, prout ipsi libuerit, iuxta illud Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata seruare, conseruabunt te,* &c. *Apposuit tibi aquam & ignem; ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noster cor accipit pro cordis, id est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officina est cor, siue mens: Vnde illud:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram.

Idipsum euincit id quod sequitur: *Vt non inueniat opus quod operatus est Deus*: Disputauerunt enim Philosophi, & etiamnum disputant de mundo, dum alij eum ex aquis, alij ex atomis, alij ex terra, &c. conflatum dixêre. Hinc tot eorum sectæ, Academicorum, Stoicorum, Septicorum, Peripateticorum, &c. Adeoque quot sæpè Philosophi, tot sunt diuersæ de mundo, cælis, stellis, ventis, &c. opiniones & sententiæ.

Porrò duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus & voluntatis, cognitionis & electionis, speculationis & affectus.

Primò enim, Deus mundum quasi pilam pulchram obiecit obtutibus hominum, vt eius, rerumque in ea contentarum, putà cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates iam recensitas scrutarentur, itaque in ijs agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo destinatum, & accommodatum disquirerent &

A captarent. Ita Didymus. S. Hieron. Titelm. & Franc. Vallesius Sacræ Phil. c. 64. & 65. Porrò Olymp. censet permisisse Deum, vt circa mundum sint solliciti & occupentur sapientes mundi huius, ne si assiduè & tranquillo animo attendissent ad fabricam, & structuram mundi huius perspectâ & cognitâ illius pulchritudine, visibilia hæc Deum esse, vel Deos arbitrarentur. Item dedisse omnibus filijs hominum sæculi præsentis cognitionem, quòd nempe cuncta esse cœperint ac desitura sint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque post hoc sæculum futura sunt, certam & manifestam scientiam non haberi.

Nyssen. verò & Hugo censent mundum à Deo datum disputationi, id est contemplationi & moderatæ peruestigationi hominum, sed ab eis per abusum euasisse materiam, & obiectum curiosæ noxiæque disputationis & disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impia de conditore ipso, de prudentia, & iudicijs ipsius, de felicitate, &c. inquirendo, disceptãdo, iudicando, & interim ad exactam rei quoque cuiuspiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perueniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps vsque ad finem.

B

Secundò, Deus tradidit mundum disputationi hominis, vt homo secũ disputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium successione, rotatione & transitu; atque ex alia parte de Dei veritate, constantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, sibique diceret: Ergo cor tuum & amorem auoca à mundo, & transfer ac defige in Deũ: ille enim solus immensum tuum sciendi & amandi desiderium satiare, & beare potest. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus est, vt per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes suas res & spes defigeret, itaque stabilem quietem & felicitatem perpetuam nancisceretur. Quocirca Nyssen. *Quicumque illis*, inquit, *quæ acceperunt, non vt oportet, & ad vtilitatem vsi sunt, non inuenerũt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum vtilitatis, ab initio creationis vsque ad vniuersi consummationem, cùm in ijs quæ sunt nihil sit mali.*

C

VT NON INVENIAT HOMO OPVS, QVOD OPERATVS EST DEVS A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM] q. d. Traditus est mundus disputationi hominum, vt videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum & consummatum, non inueniant, id est inuenire nequeant intimas eius dotes & perfectiones, quæ illi plurimæ insunt *à principio vsque ad finem*, id est, à capite ad calcem, ab imo ad summum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ vsque ad culmen cælorum; sed de illis iugiter disputent, & inter se disceptent: quo fit, vt cogantur hoc opus admirari & obstupescere, ac multo magis eius opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum exædificauit, ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, vt ex hac admiratione omnes ad eius amorem, venerationem & cultum raperentur.

D

(Secundò,

Secundò, alij contrariè exponunt, q.d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, vt omnimodam in eo consummationem non inueniret homo, ideoque ijs mentem non affigeret, sed ad Deum assurgeret, in eoque suam felicitatem constitueret. Non inueniet ergo homo hoc opus perfectum & vtile, cui non aliquid perfectionis desit: non enim voluit Deus sua opera *ab initio vsque ad finem*, id est ita perfecta, vt non aliquis illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, & omni tempore vtile ab initio vsque ad finem, sed suo tantùm tempore, id est breui & præscripto. Ita Pineda.

Tertiò, alij per interrogationem affirmatiuè explicant, q.d. Quomodo non inueniet homo hoc Dei in mundo opus? imò verò si diligenter illud consideret, inueniet vtique illud perfectum & numeris suis absolutum à principio vsque ad finem, vt nihil vspiam ei desit. Rursum inueniet idipsum à principio vsque ad finem, id est semper & omni tempore quo singulas eius partes & membra perlustrarit, ac singulorum naturam, vsum & vtilitatem attentiùs perpenderit.

Verùm primùs sensus est genuinus, vt patet ex sequent. sic enim explicat Salomon. v. 14.

A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM] Hoc est penitus, ait Caiet. qui id refert ad τὸ *inueniat*, q.d. tradidit Deus mundum disputationi hominum, vt homo penitus eius proprietates & conditiones, eorumque causas & effectus inuenire nequeat, ideoque iugiter velut dubius de ijs disputet. Vatab. verò, *vt non inueniat à principio vsque ad finem*, id est, inquit, vt omnia quæ in mundo sunt perfectè & intimè cognoscere & penetrare nequeat, peruadendo ea à principio vsque ad finem. Chald. *Ne innotescat viro à principio, quid futurum sit in fine dierũ vsque ad secula seculorum.* Additque: *Dies etiam extremus mortis eos latuit, ne homini exploratum esse possit, quid à capite ad rerum calcem euenturum esset,* Cui accedit Bonau. & Carthus. *A principio*, inquit, *vitæ hominis vsque ad mortem, seu per totam vitam.*

Melius alij referunt ad opus, eo sensu quo paulò antè dixi, q.d. Opus Dei, putà mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus est, *à sui principio vsque ad finem,* hoc est à primo creationis die vsque ad sextum & vltimum, Genes. 1. vt eius pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo inuenire & comprehendere nequeat, imò vt à *principio vsque ad finem*, id est à prima, id est minima & vilissima creatura vsque ad vltimam, id est nobilissimam & præstantissimam, nullam, ne minimam quidem plenè perspicere & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam dotesque omnes muscæ, culicis vel pulicis; nimirum:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

VERS. 12. ET COGNOVI QVOD NON ESSET MELIVS, NISI LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SVA.

VERS. 13. OMNIS ENIM HOMO QVI COMEDIT ET BIBIT, ET VIDET BONVM (id est fruitur bono) DE LABORE SVO, HOC DONVM EST DEI] Hebr. *Et scio non esse melius in eis* (mundi operibus & creaturis) *quàm lætari & facere bonum in vita sua.* Vatabl. *Cognoui quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi vt gaudeant & beneficijs afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognoui sanè res per seipsas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, id est scientiam atque veram illarum notitiam, propter quã naturam gaudere rationalem comparatum sit, atque ipsum benefaciendi exercitium hoc demum bonũ faustum felixque hominibus est. Nihil enim sic nutrit & adæquat animam, quemadmodum virtutis pabulũ scientiæque fluenta.*

S. Bonauent. hæc accipit dicta ex mente & persona non Salomonis, sed insipientium & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. August. vterque Hugo, Lyran. Caietan. Vatab. Titelm. & ceteri omnes hæc accipiunt, vt dicta ex persona Salomonis, idque verba ipsa planè significant. Sensus ergo est, q. d. Ego Salomon contemplans partim rerum instabilitatem & vicissitudinem, quàm successio temporis continuè affert, vti dixi initio capitis; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cum impossibile sit res mundi penetrare & comprehendere, satius esse iudicaui modestè vti creaturis, secundùm stata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato vsu & gustu honestè me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia & bonis operibus; quia hoc est voluntas Dei, cuius proinde donum est frugalis rerum creatarum vsus, nec lasciuiendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam auaramque parsimoniam. Vide dicta cap. 24. Repetit enim hîc & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hãc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, vti sæpiùs dixit.

Alleg. Nil est melius, quàm comedere carnem & bibere sanguinem Christi in Eucharistia, ita S. August. lib 17. Ciuit. 20. vbi contendit hunc sensum esse literalem. Nam Salomonem, inquit, *non sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit*, vbi ait (cap. 7.) *Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulò post: *Cor*, inquit, *sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas suis locis ad literam explicabo.

ET BENE FACERE] Hæc vox tria significat: *Bene facere tria notat.*
Primò, feliciter viuere, iucundè & hilariter *Primò.*
vitam agere, quod Græcè vocant εὖ πράττειν, vt sit ferè idẽ quod lętari. Sic hîc accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *est frugali vsu bonorum se exhilarare.* Et Campensis: *Exhilarare*, inquit, *sese, bene facere sibi dum viuit.* Et Bonau. sic distinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cùm hoc vult significare Script. addere solet quippiam, ac dicere, facere bene sibi, vel animæ suæ.

Secundò ergo meliùs alij, per facere benè censent notari beneficentiam. Ita S. Hieron. *Habentes*, inquit, *victum & vestitum, his contenti simus: & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.* Et Didymus in Catena Grec. *Cognoui*, inquit, *animi*

tranquillitatem & beneficentiam maxima homini esse bona. Et Moringus: Cognoui, ait, nil melius quàm bona concessa in honestos vsus conuertere, dum vita suppetit, primùm in modestam sui tutelam; mox si quid superest, in largitiones pias & alienas necessitates erogare; iuxta illud Pauli, imò Christi: *Beatius est magis dare quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam diuinum quàm benefacere, omnesque beneficijs sibi deuincire. Sic & Vatab. Arboreus, & alij: Sapienter ex Heraclito Maximus serm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia,* ait, *quasi cibus fami conueniens, animi indigentiam* (ex auaritia, sacram, inquam, illam auri famem) *sanat.* Quin & Plutar. lib. *de Suauiter viuendo secundùm Epicurum,* ex eius mente asserit, suauius esse affici maleficio & iniuriâ, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs cap. 15. *Generosi animi,* ait, *& magnifici est, iuuare & prodesse; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, facere benè idem est, quod ex virtute operari, facere quod honestum est, Dei legem implere. Hoc enim significat facere benè vel bonum. Psalm. 33. 15. *Diuerte à malo & fac bonum.* 2. Paral. 24. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Persuasum habeo,* inquit, *maxima hominis bona esse, iucunditatem mentis, & bonorũ operum actiones.* Et Chald. *Dixit Salomon rex spiritu prophetiæ: Perspectum mihi est, nihil aut meliùs aut præstantius hominibus datum, quàm vt gaudio legis seipsos recreent, totamq; vitam optimis operibus transigant.* Sic & Nyssen. Olympiod. & alij.

Aptè nectit hæc duo, scilicet lætari & benefacere; vt indicet non esse veram lætitiam, nisi in benefaciendo; adeoque causam veræ lætitiæ esse, bene semper agere. Vis ergò semper lętari? Semper bene agito: sic enim semper eris lætus; Non enim est lætior mens, quàm quæ sibi conscia recti: lætior, inquam, *Nunc quidem per spem lætitiæ, postea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria ijs, qui digni sunt, lætitia,* ait Nyssen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitia. Vnde Aristot. lib. 7. Ethic. vocem μακάριο, deriuat à χαίδειν, id est gauderi, lætari, quasi μακάριος, hoc est beatus sit, qui valde lætatur, Et S. Isidor. lib. 10. Orig. *Beatus,* ait, *dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas,* inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, naturâ comparatum est.* Et Thaumaturgus: *Hæc sola,* ait, *voluptas diuinitùs obuenit, si rebus gerendis iustitia præeat.* Hinc olim anachoretæ, & nunc veri religiosi semper sunt læti; adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitia, à ceteris omnibus dinoscebatur teste S. Athan. in eius vita. Vide Hieron. Platum li. 3. de Bono status religiosi c. 2. & seq. Ex aduerso de voluptatum gaudijs γλυκοπίκροις, mellefelleis & amarulentis, Sic scribit Ecclesf. 3. 12. benè agere & lætari. S. Chrysost. homilia de Compunctione: *Vt homines ægri,* inquit, *cum multis febribus aguntur, si in aquas semetipsos frigidas immerserint, ad præsens sibi aliquid quidẽ videtur quæsijsse solatij, multiplicatas verò flãmas febrium sibi reparant: Ita & nos agimus, cùm conscientiæ stimulis agitamur, si merè externas gaudij & lætitiæ causas quæramus.* Idem hom. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere tristitiam; gaudia verò spiritus durare & crescere: *Bona,* inquit, *est talis lætitia, omni mundanâ melior lætitiâ; ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infrà: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim extinguitur & infinitos parit mœrores. Tristemur potiùs tristitiâ gaudij genitrice; non autem lætitiâ tristitiæ parente gaudeamus; lachrimas fundamus, multam seminantes voluptatem: neque risu rideamus, dentium stridorem nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neque delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & angustia.*

Et videt bonum] id est gustat bonum, putà comedit, & bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensuum nobilissimus, metonymicè pro gustu & quouis sẽsu sumitur.

Quare quod Nyssen. ait. *Videt bonum,* id est, *facit bonum,* putà vacat pietati, & bonis operibus, mysticum est, non litterale. *Quia,* inquit, *quod est cibus & potus corpori per quæ cõseruatur natura, hoc est animæ ad bonum aspicere, & hoc est verè donũ Dei; in Deum defixos habere oculos, & sicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aspicit,* &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *Nihil sic nutrit, & adaquat animam, quemadmodum virtus & scientia.*

Hoc donum Dei] Scilicet insigne & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipsum,* q. d. hoc donum est peculiare numinis & prouidentiæ: hanc enim significat *Elohim,* Campensis: *Donum Dei manifestum esse putet.* Chal. *Atque adeò qui ederit & biberit, si hic toto æuo indulserit, & filijs moriens fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Grecorum: *Exploratum habeo temporalium hunc rerum vsum cælitus homini obuenire, dummodo iustitia actionũ omniũ dux sit.* Causam dat Eccl. 3. 12. S. Chrisost. hom. 1. in epistol. ad Corinth. *Is,* inquit, *qui spirituali gaudio fruitur, à mœrore arripi non potest; sed probè vndique armatus ingruẽtia tela propulsat: Etenim quibusuis armis violentior est voluptas ea, quæ secundũ Deum percipitur.* Et mox. *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibusuis arripi & expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui inbecillibus armis instructus est, ac vel leuissimo ictu sauciatur.*

Didici quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Deus, vt timeatur] Vers. 14
Arabicus: *Cognoui omnes creaturas, quas creauit Deus, futuras in æternum secundum ordinem & statũ suum: neque potest addi eis, aut diminui ex eis.* Septuaginta: *Super illud non potest adijci, & ab illo nõ potest auferri* Syrus: *Super illo non est addendum, & ab illo non est diminuendum.*

Quæres, quomodo hic versus nectatur & cohæreat præcedentibus?

Primò Caiet. Hebr. לְעוֹלָם *leolam,* inquit, id est *in perpetuum,* verti potest *in sæculum,* q. d. Quidquid facit Deus illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, vt idem hîc dicatur,

quod v.1. *Omnia tempus habent*: sed hoc frigidum est, obscurum & coactum. Sic enim dixisset בעולם *beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculum, siue in perpetuum: Quare minus aptè quoque vertit Campensis: *Quicquid facit Deus, erit quale ipse id esse volet.*

Secundò, Thaumaturgus hunc versum nectit cum eo quod immediatè præcessit, scilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore suo, esse donum Dei; si nimirum illa fiant hoc fine, vt per ea tendamus ad bona cælestia & perpetua. Vnde sic paraphrasticè vertit: *Quamquam non inficias ierim ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea duce iustitiâ ducamur in cælestia, intermoritura*q; *numquam opera.*

Tertiò, Hugo Victor. per opera Dei, accipit iudicia Dei, præsertim prædestinationis electorum & reprobationis impiorum. Fauet versio Chald. *Scio*, inquit, *in spiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, siue bonum, siue malum, quidquid determinatum est ex ore eius, hoc erit in sæculum: neque est potestas viro, vt addat eis, nec habet potestatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus fecit vt timeant filij hominis à facie eius.* Dilucidius ex Costo: *Peruidi etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis & sapientibus,* &c. *vt eum obseruent homines & colant.*

Verùm hæc omnia mystica sunt, non litteralia & genuina.

Quartò, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abijcit, &c. vti dixit initio cap. vt illi hîc per antithesim opponat Deum, in quo est constans diuinæ naturæ firmitas & æternitas, iuxta illud Iacobi 1.7. *Apud quē non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Humana igitur opera sibi inuicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: vnde ijs semper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas; vetera fastidimus, noua semper sectamur. At Dei cogitationes & opera firma sunt, sibi constant, durantque in perpetuum: voluntas eius immutabilis est: quod semel voluit semper vult; ac decreto à se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: *Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est*, vt significet Salomon. quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, coniuncta sint, ea opera Dei esse, Dei dona esse quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconstanti fortuna, sed perpetua esse & constantia.

Quintò & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotiùs & superiùs, putà ad v.1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v.11. *Cuncta fecit bona in tempore suo.* Dat enim antithesin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior est, quòd opera hominum non durent, nisi stato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Posterior, quòd homo pro tempore opera mutet, ijsque aliquid addat, vel detrahat; eò quòd diminuta & imperfecta sint: Dei verò opera perfecta sint; ideoque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conseruationem, prouidentiam, & gubernationem, qua facit vt omnia stato tempore sibi succedant, nuncque sit tempus viuendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc euellendi, &c. Hæc enim successio ex lege Dei est continua & perpetua. Igitur licèt quoad indiuidua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant & abeant, alijs nouis succedentibus; tamen Deus facit, vt quoad speciem eadem perdurent, scilicet vt successio indiuiduorum cuiuslibet speciei, tam animalium, quàm rerum & actionum quarumlibet sit perpetua iugiterque continuet, scilicet vsque ad consummationem sæculi. Et hoc maximè spectat hic Salomon, vt patet tum ex connexione huius versus cum v.1. & ceteris sequen. hucusque, tum quia ita se explicat v. sequenti dicens: *Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abijt.* Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, asseritq; Deū, Deique opera & decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum: quia Deus facit vt res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cæli, in seipsis semper durent; corruptibiles verò durent non in se; sed in continua nouorum indiuiduorum successione. Deus enim procurat & efficit, vt sit constans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen & prouidentiam, eiusque proprium est munus & officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere potest, nil detrahere, vel auferre; ideoque frustra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eueniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D.Thom.1.2. q.98.art.2.ad.2. hanc gnomē extendit ad legem veterem, cui successit lex noua. Lex enim vetus per nouam impletur, perficitur, & quasi perpetuatur: quamquam de lege propriè hic non sit sermo. Ita, vt dixi, hanc gnomen explicat S.Hieron. *Nihil*, ait, *est quod in mundo nouum sit. Solis cursus & lunæ vices & terræ, arborumq; siccitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certâ ratione cuncta moderatus est, & iussit humanis vsibus elementa seruire, vt homines hæc videntes intelligant esse prouidentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Inuisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.*

Ex hac gnome, quòd omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom.1.p.quæst.104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem quæst.65.artic.1.ad.1.ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & esse incorruptibiles: vnde corpora mixta corrumpi substantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum, Angelos verò in se mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magisque firmari & stabiliri? mentem tuam magis magisque iunge Deo.

NON POSSVMVS EI QVIDQVAM ADDERE VEL AVFERRE] q. d. Non possumus nouas rerum species producere, quas non produxerit Deus; nec etiam species à Deo productas possumus auferre, & interimere. Rursum non possumus statam temporum successionem, cuique actioni & rei à Deo præstitutam immutare, vel inuertere. Insuper nihil est in mundo superfluum; nihil etiam deest, quod faciat ad eius complementum. Ipsamet animalia noxia & venenata etiam homini prosunt: quia eum *aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. c. 17. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, nouam mixti speciem producere, vt patet in pharmacis, in monstris, in mulis, leopardis, lyciscis, &c. Hæc enim primitus non creauit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum asinis, nati sunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati sunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati sunt lyciscæ: tamen tota vis nouas hasce species producendi est in natura vtique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed causaliter quasi in semine & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur. Tacitè hac sententia Salomon hominem auocat à vano labore, æquè ac timore, nam per eum nulla rei fit accessio sine Dei ope, nec vlla decessio sine Dei nutu & voluntate, iuxta illud de iustis Psal. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo iustis vel minimam partem voluptatis, gaudij aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & prosperat. Omne enim Dei opus est efficax, ratum & firmum, cùm vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum & cassum.

QVÆ FECIT DEVS VT TIMEATVR] Dum immensa eius potentia, sapientia ex operibus & gubernatione iugiter æstimatur & celebratur. Hebr. *Vt timeant* (homines) *à facie eius.* Arabicus: *Et Deus fecit vt terrerentur à facie eius.* Olympiod. *Vt timeant faciem eius.* Campensis: *In hoc fecit vt nos illum reuereamur.* Thaumaturgus: *Reuerentiâ enim, & admiratione digna sunt* Dei opera, ac consequenter ipse Deus multò magis, vt exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, vt timeant homines ab eo, quòd semel disposuit, in aliud declinare* (vt se totos diuinæ dispositioni & legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperauit dicens: Vt timeant à facie eius. Vultus quippe Domini super facientes mala.* Psal. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אָלָה *ala*, id est adiurauit, obligauit, obstrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas iuramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum, & amorem, vti dixi Genes. 12. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reuerentiam, obedientiam, cultum illi quasi summæ maiestati, summæque potestati, prouidentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Vnde & nonnulli, inter quos est S. Clemens Rom. epist. 1. nomen Deus siue θεὸς, deriuant à δέος, id est timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis & terræmotibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque copiam? Sic Deus à Iacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat & reuerebatur Isaac. Genes. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus?* Deo enim, propter summum dominium & imperium necis & vitæ, cæli & gehennæ, debemus summum timorem: eidem quasi summo omnium patri debemus summum honorem, summam obedientiam & summum amorem. Hinc Iob c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et S. Ioannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ & veræ sunt viæ tuæ rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient: & adorabunt in conspectu tuo.*

QVOD FACTVM EST, IPSVM PERMANET: VERS. 15.
QVÆ FVTVRA SVNT, IAM FVERVNT: ET DEVS INSTAVRAT ID QVOD ABIIT] Hebr. *Id quod fuit iam est, & quod futurum est iam fuit, & Deus requirit id quod persecutioni subiacet.* Hoc enim est Hebr. נִרְדָּף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum est*; sed hallucinatus est: *nirdaph* enim censuit per metathesin esse נִטְרָף *nitraph*, id est *raptum*, cùm hæc duo, litteris licèt affinia, significatione tamen sint valdè diuersa: radix enim רָדַף *radaph* significat persequi, טָרַף *taraph* verò rapere.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua esse Dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos essemus in mundo, fuit, & postquam mortui fuerimus, oriturus est*, ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit arbor etiam est*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hîc non addam.

Pro *Deus instaurat id quod abijt*, Hebr. est *Elohim quærit, vel requirit persecutum*, vel *insecutum* id est præteritum, hoc est Deus restituit & restaurat ea, quæ à tempore insequenti abrepta sunt, & iam præterierunt. Vnde Campensis vertit: *Assiduè namque reuocat, quæ velut fugata hinc abierunt.* Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab insequenti propellitur. Inquirit*, id est, *instaurat.* Sic Dauid Psal. 118. v. 167. petit se à Deo quæri, id est instaurari. Et Iob c. 3. 4. rogat Deum, vt non requirat, id est restituat diem, qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod perijt, quod expulsum est, quod esse cessauit.* Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præsenti & futuro propelli, & ab eo velut insequenti persecutionem pati & fugari, sicut in flumine aqua præcedens à sequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præscientiam & decreta voluntatis diuinæ, quæ semper durant; sic enim vertit: *Iuxta præscientiam Dei ea, quæ olim sunt facta, nunc existunt: & futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta.* Et Campensis: *Quod fuit olim nunc est, & decretum fuit olim, vt etiam temporibus futurum esset.* Insuper Hugo Victor. censet hanc gnomen accipiendam esse, *non solùm de operibus Dei, quibus creatu-*

ram

ram mundi disponit; quod sine mutatione & confusione ordinis maneant in æternum; sed etiam de dispositione iudiciorũ eius, quod legem prouidentiæ suæ non mutent, vt fiat quod ipse non disposuit.

Hinc & alij hanc gnomen & præcedentem accipiunt de iudicijs Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rursum reuocat & instaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requirit eum qui persecutionem patitur.* Arabicus: *Et Deus requirit petitum.* Symmach. *Deus inquirit pro ijs, qui vexati expelluntur*, q.d. Deus vindicat innocentis iniustè afflicti iniurias & necem, vti vindicauit cædes martyrum occidendo persecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quasi vita restituitur & instauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui persecutionem patitur: vtitur hoc testimonio in persecutione Gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio perseuerat. Et quia omnes iuxta Apostolum, qui piè viuere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem; quia Deus quærit persecutionem patientem; sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ouem suis humeris ad gregem reportauit.* Et Thaumaturgus: *Is qui iniustè læsus est*, inquit, *Deo auxiliatore vtitur.* Nam vt ait Eccles. c. 1. 29. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucunditatis.* Et Christus, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. citat, vrgetque hunc locum Lucifer Calarit. Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chald. Sed ipse hanc vindictam prorogat vsque ad diem iudicij: *In die iudicij magni*, inquit, *futurus est Dominus, vt requirat egenum & pauperem de manu impij, qui persecutus est eum.*

Anag. Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod perijt, quodque passum est in martyribus, vt reuiuiscat & gloriosum resurgat. Ita S. Hieron.

VERS. 16. VIDI SVB SOLE IN LOCO IVDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO IVSTITIÆ INIQVITATEM] Campens. *In quo regnat impius.* Alij: *In quo dominatur impietas*, vel *iniquitas.*

Porrò Codices Septuag. hîc variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: & locum iusti, illic pius*; quam lectionem secutus Arabicus vertit: *Cognoui quoque sub sole locum iudicij: ibi est enim apostata; & locum iusti & ibi est fidelis*, nimirum pro ἀσεβὴς id est impius, nonnulli legerunt, εὐσεβὴς id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. quod aliqui exponunt. q.d. Vidi paradisum præparatum pijs, & gehennam præparatam impijs. Vnde Thaumatur. *Vidi*, inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiens, pijs autem locum alium tranquillum.* Sic & Olymp. qui dubitat an paradisus piorum sit in terra, an in cælo, eò quòd dicatur hîc esse *sub sole.*

Verùm Codices Septuag. Complut. vtroque loco legentes ἀσεβὴς id est *impius*, sic vertunt: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: &* A *locum iustorum, illic impius.* S. Hier. iuxta editionem priscam acceptam à Septuag. *Vidi*, inquit, *locum iudicij, vbi impietas: & locum iustitiæ, vbi iniquitas.* Sic quoque Syrus: quæ sanè lectio respondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideoque vera est & genuina. Accedit & Chald. *Iterum*, inquit, *sub sole vidi forum iudicij, in quo conscripti corrupti iudices innocuos condemnarent, nocentesque sententijs suis absoluerent: & locum in quo inuenitur iustus, præterea & impius, qui ei præsit propter peccata generationis huius.*

Sensus ergo clarus est, q.d. Vidi in tribunali iudicij sedentem iudicem impium, qui iniustas proferret sententias; ideoque in loco, vbi regnare debebat iustum iudicium, vidi regnantem impietatem, ac in solio iustitiæ vidi præsidentem iniquum, qui contra ius & fas iudicaret, B ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit iudicium & iustitiam, atque iniquitatem & impietatem, cùm alioqui propriè impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus contra æquitatem, quo iustitia & ius proximi violatur. Sed vt dixi, impietas hîc accipitur pro iniquitate & iniustitia, putà pro iniusta iudicis sententia; hæc enim rectè vocatur impietas, quæ lædit iustitiam, qua non tantùm proximus, sed & Deus, qui iuris & iustitiæ omnis est auctor, violatur: Quare iniquus iudex facit vt in solio iustitiæ sedeat iniustitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum iudicii & iustitiæ, propriè hîc publica tribunalia & subsellia iudicum intelliguntur, generatim tamen quiuis locus iu- C dicandi sententiamque proferendi; accipi potest, qualis est vbi lites mercatorum, agricolarum, opificum, priuatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat locum iudicij, deinde iustitiæ, vt iudicet iudices prius debere diligenti maturoque iudicio rem examinare, antequam æquam certamque pro iustitia ferant sententiam. Nota τὸ *sub sole*, q.d. Iniustitia non nisi sub sole, inter homines cupidos & auaros locum habet: nam supra solem in cælis habitat iustitia. Vnde à Poëtis fingitur Themis iustitiæ Dea assidere Deo supremo iudici. Hinc & illud Ouidij lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras Astræa reliquit.

quasi ab iniustis hominibus auolans ad iustum D Deum. Rursus τὸ *sub sole*, notat indignitatem & impudentiam iniquorum iudicum, quod in conspectu lucidissimi & purissimi solis, adeoque solis iustitiæ, putà Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam & iniustam pronuntiare sententiam, itaque iustitiam, velut virginem castissimam suæ fidei commissam violare, iuxta illud Eccles. 20. 2. *Concupiscentia spadonis deuirginauit iuuenculam, sic qui facit per vim iudicium iniquum.*

Quocirca in eos detonat Isaias 59. 14. *Conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longè stetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuionem, & qui recessit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius: quia non est iudicium.* Difficultas hîc est in nexu, quâ ratione scilicet

hæc gnome hîc inſeratur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum *τὸ vt timeatur* v.14. q.d. Deus fecit omnia, vt timeatur, ſed tanta eſt improbitas hominum, vt ipſum non timeant, ſed palam in tribunalibus eum eiuſque veritatem & iuſtitiam, proferendo iniquas ſententias, conculcent. Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem ſequitur noſter Lorinus, cenſet hîc nouum vanitatis genus recenſeri. Cùm enim vanitatem magnam recenſuiſſet, ſitam in temporum rerumque omnium viciſſitudine & fugacitate, quaſi *non ſatis eſſet malorum ex hac inconſtantia*, ait Campenſis, ſubtexuit hanc maiorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, ſicut & ex priori, homines accipiunt occaſionem murmurandi contra diuinam prouidentiam, quòd videant *iuſtum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro ſcelere*, ait S.Hieron. Vnde illi reſpondet Eccleſiaſtes v.17. Deum hæc iniqua iudicia reformaturum, & iuſto ſuo iudicio ius ſuum cuique reſtituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus & Olymp. cenſent hæc ſpectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quaſi poſt recenſitas hominum vanitates & prauitates, hîc eorum congruum ſupplicium attexat. Citaui verba Thaumaturgi initio huius verſus. Verùm eorum verſio, & conſequenter explicatio planè diſſonat ab Hebræo & à Vulgata.

Quartò, noſter Pineda ſic vertit, vt poſtquam dixerit rerum omnium humanarum viciſſitudinem eſſe ſummam inconſtantiam; ſola autem Dei opera firma & ſtabilia, nunc obijciat firmiter & ſtabiliter viſam ſibi *ſedere in loco iudicis impietatem*, & vbi maximè videbatur regnatura iuſtitia, *iniquitatem* dominari per ſummam tyrannidem, ac tam conſtanter exerceri iudicia iniqua, vt in hac re nulla eſſe viciſſitudo videatur, neque tempus vllum iuſtitiæ caſtè & integrè colendæ. Reſpondeat verò v. 17. non defuturum ſuum quoque tempus ſempiternæ legi & ſupremi arbitri iudicio, cum videlicet *iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.*

Quintò, alij qui ſecuti verſionem Septuag. cenſent verſu præced. agi de iudicijs Dei, quibus punit eos, qui inſontes perſequuntur, appoſitè cum ijs hanc gnomen connectunt, vtpote quæ explicet hanc perſecutionem maximè cerni & ſentiri in impijs iudicum ſententijs, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum conſolationem Deum hæc iudicia ſuo tribunali correcturum.

Sextò, & genuinè hic verſus pertinet ad v. 10. *Vidi afflictionem*, &c. vt patet conferenti vtrimque verba, præſertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem.* q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recenſui v. 10. ſcilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non conſtant nec durant, ſed cum tempore voluuntur & abeunt: quare labor eorum & afflictio irrita eſt & vana; quia caret fructu, qui ſtabilis ſit & perſeueret. Poſteriorem hic recenſeo, quòd ſcilicet in ſolio iudicij ſæpè præſideat iudex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat. Iungit hanc priori; quia illi ſimilis eſt analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis eſt & phyſica, hæc verò peruerſi iudicij moralis & ethica. Atque ſicut ille oritur ex viciſſitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium, ſic hæc pariter oritur ex viciſſitudine iudicum & iudiciorum, quòd ſcilicet probis iuſtiſque iudicibus in ſolio ſuccedant improbi & iniuſti. Rurſum ſicut de illis dixit Deum inſtaurare id quod abijt, itaque res ſucceſſiuas perpetuare, non in indiuido, ſed in ſpecie eadem: ſic hic aſſerit Deum inſtauraturum iniqua improborum iudicia, cùm ea publicè condemnabit, & puniet iuſtiſque læſis ſuum ius reſtituet.

Igitur eſt ſequela hîc nexus totius capitis: v.1. proponit hoc thema capitis: *Omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub cælo.* illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus naſcendi, & tempus moriendi tempus plantandi, & tempus euellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10, ſe in omni hac temporum ſucceſſione, vidiſſe ſuccedentem aſſiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hîc probat per res ethicas ſiue morales, ſcilicet ex eo quòd in ſolio iudicij & iuſtitiæ, iuſtis iudicibus per temporum ſucceſſionem ſæpè ſuccedant iniuſti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, ſed his quoque ſuccedet tempus diuini iudicij iuſtiſſimi, quo Deus ſolio iudicij iuſtitiam ab improbis ademptam reſtituet, & iniquitatem ex eo deturbabit. Vnde appoſitè ad thema: *omnia tempus habent*, ſubdit ſequenti v.17. *Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus vnicuique rei tunc erit.* q.d. Sicut res phyſicæ ſuum tempus habent, ſic & ethicæ: ſicut opera operibus in tempore ſuccedunt, ſic & iudicia iudicijs; adeoque omnia cum tempore tranſeunt & euaneſcunt; tranſit enim iuſtitia, cùm à ſuccedente iniquo iudice profligatur per iniuſtitiam: tranſit viciſſim eius iniuſtitia, cùm à Deo iudice arguitur & plectitur. Præclarè S.Gregor. lib.26. Moral. *Summus locus,* ait, *benè regitur, cùm is, qui præeſt, vitijs potiùs quàm ſubditis dominatur.*

Iudiciorum iniquitatis ſchema.

Graphicè hanc iudiciorum iniquitatem depingit S.Cyprian. lib.2. epiſt.2. ad Donatum. *Sæuit*, ait, *inuicem diſcordantium rabies, & inter togas pace ruptâ forum litibus mugit inſanum, haſta illic & gladius, & carnifex præſtò eſt, vngula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus vnum ſupplicia plura, quàm membra ſunt. Quis inter hæc vero ſubueniat? patronus? ſed præuaricatur & decipit. Iudex? ſed ſententiam vendit. Qui ſedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant vbique delicta, & paſſim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.* Particulatim deinde modos iniuſtitiæ enarrat, ſubdens: *Hic teſtamentum ſubijcit; ille falſum capitali fraude conſcribit: hic arcentur hereditatibus liberi; illis bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, vtrobique graſſatur in mendaciũ criminum proſtitutæ vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus eſt; de quæſitore, de iudice pauor nullus: quod poteſt redimi, non timetur: eſſe*

iam

iam inter nocentes innocuum crimẽ est:malos quisque non imitatur,offendit.Consensere iura peccatis,& cœpit licitum esse quod publicum est.Quis illic rerum pudor,quæ esse posset integritas;vbi qui damnent improbos,desunt?soli tibi qui damnentur occurrunt.

Porrò, afflictio hæc ethica grauior duriorq́; est priori physicâ & naturali, quia nil magis cruciat homines, quàm si iudicentur, damnentur & puniantur, vt nocentes, cùm sint innocentes. Et quid indignius, quàm si in solio iustitiæ sedeat & præsideat iniustitia? si in tribunali æquitatis regnet & dominetur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannis & sæuitia? Audiant iudices & paueant Dauidem, Imò Deum summum iudicem ijs intonantem: *Deus stetit in Synagoga deorum* (iudicum) *in medio autem deos diiudicat. Vsquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* &c. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis.* Psalm. 81.1. vbi pro *deos* Hebr. est *Elohim*, id est Angelos vel deos, quo significat iudicem debere esse quasi Angelum, imò Deum inter homines, vt liber ab omni carnis & sanguinis affectione iuxta Deum & veritatem sententiam ferat; itaque sit quasi *obambulans in terra Deus, & sanctus in carne Angelus.* Vnde Philo lib. de Iudice, in eo requirit sinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; vt imitetur Deum de quo ait Sapiens c.12.18.*Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate iudicas.* Hinc & iniquus iudex hoc loco vocatur רשע *rasca*, id est inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatur in abstracto רשע *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscat, peruertit. Et Psalm.74.3. *Cùm accepero tempus,ego iustitias iudicabo.* Audiat Iosaphat regem grauiter ijs inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, & quodcumque iudicaueritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum,& cum diligentia cuncta facite: Non enim est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio,nec cupido munerum.* 2.Paral.19.

Euangelia in tribunali Conc. Ephes. eur.

Hinc in Conc.Calcedonensi & Ephesino c.22. in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Euangeliorum, vt Christi iudicis personam repræsentaret, quàm in iudicando Episcopi præ oculis haberent,atque iustam ex eius mente sententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, eamq́ue vacuam, quasi in ea resideat Deus iudicij arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis sententijs intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more iudices ad iusiurandum adigebant, vt etiã si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, ait Plutar. in Moral. qui & addit; at quî fieri potest, vt ciuitas iudices habeat incorruptos, vbi potestatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dictitabat *priuatos quidẽ homines multos habere iudices:principi autem nullum alium esse iudicem,quàm Deũ.* Ita Xiphilinus in eius vita. Traianus Imper. præfecto vrbis strictum porrexit gladium,dixitq́ue: *Cape ferrum hoc, & si quidem rectè gessero imperium,pro me;sin aliter,cõtra me hoc vtere.* Ita Niceph.libro 3.Histor.Eccles.cap.23. Cambyses Sicannum Iudicem, quòd iniquam pecuniâ corruptus sententiam protulisset,excoriauit, corioq́ue tribunal siue sellam iudiciariam instrauit, ac in ea Othonem Sicanni filium Iudicem sedere iussit, dicens: *Memento in qua sella sedeas & iudices.* Ita Herodot. lib. 5.

ET DIXI IN CORDE MEO: IVSTVM ET Vers. 17.
IMPIVM IVDICABIT DEVS (*In die iudicij,* ait Chald.) ET TEMPVS OMNIS REI TVNC ERIT. *Tunc,* scilicet in die iudicij, quo iudicabit Dominus. Per *iustum* quemlibet accipe, sed propriè innocentem iniuriam passum, & iniustè ab iniquo iudice condemnatum, per *impium* verò, iniquum iudicem, qui insontem iniquè condemnauit. Hac gnome enim Salomon solatur se,& simul eos, qui insontes condemnantur, spe iudicij diuini, quòd scilicet Deus hæc iniqua hominum iudicia suo æquissimo iudicio reformabit & corriget, ac insonti suum ius & patientiæ coronam; iniquo verò iudici meritum supplicium,& pœnã talionis decernet ac reipsa irrogabit. Hoc enim est officiũ *Elohim,* id est numinis & prouidentiæ, vt iustis læsis suum ius & famam restituat,iniustos verò lædentes pro meritis castiget? Imò inde colligimus esse numen,forteq́ue vniuersale Dei iudicium:sic enim argumentamur,in hac vita sæpè innocentes à nocentibus damnantur & opprimuntur: ergo iustitia & rectus rerum ordo exigit,vt sequatur Dei iudicium,quo iniustitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentiæ laus & merita restituantur. Tunc ergo *stabunt iusti in magna constantia aduersus eos: qui se angustiauerunt, & abstulerunt labores eorum.* Sapient. 5. quia vt ait Eccles.c.35.16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. Iudicabit iustos & faciet iudicium, vt tollat plenitudinem superborum & sceptra antiquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieronimus quem audi: *Sub sole,* inquit, *isto veritatem & iudicium exquisiui, & vidi etiam inter iudicium ipsa subsellia nõ veritatem valere, sed munera,* siue aliter: *Arbitratus sum aliquid iustitiæ in præsenti sæculo geri; vel pium nunc pro suo merito recipere;vel impium pro suo scelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & iustũ multa mala hic perpeti,& impium regnare pro scelere. Postea verò cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum,& per singulos iudicare, sed in futurum tempus reseruare iudicium vt omnes pariter iudicentur, & secundum voluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & super omne factum ibi, id est in iudicio? quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura est veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid & in sapientia,quæ filij Sirach inscribitur, legimus; Ne dixeris: quid est hoc, aut quid est istud?omnia enim tempore suo requirentur.* Eccles.39.

ET TEMPVS OMNIS REI TVNC ERIT] *Tempus,* scilicet examinis, iudicij & tribulationis, quo innocenti læso patientiæ corona, nocenti & lædenti supplicium pro meritis irrogetur

getur. Hoc ergo erit tempus iudicij Dei, ſicut in A hac vita tempus eſt libertatis & iudicij hominum, vt agant & iudicent quodlibet. Reſpicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q.d. & nocentes ſuum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi; viciſſim Deus habebit tempus vtrumque iudicandi; ſicut fures ſuum habent tempus furandi, & prætor ſuum habet tempus eos ſuſpendendi.

Hebræa habent: *Et tempus omni voluntati, & ſuper omne opus ibi.* S. Hieron. ex Septuag. in verſione antiqua: *Tempus eſt omni voluntati* (alij *complacentiæ*) *ſuper omne factum*; vt ſit hendiadis, per quam, omiſſa copula *&*, voluntas cum facto & opere copuletur, q.d. Tempus ibi erit iudicij extremi, quo ſcilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id eſt omnem actum voluntatis, putà quicquid liberè volueris, & elegeris, ac inſuper omne opus quod ex hac electione patraueris, à quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla euaſio, nulla excuſatio. τὸ *ſuper* notat iudiciũ hoc Dei ſuperius fore & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, vt illi omnes ſe ſubdere, & ab eo ſententiã iuſtam æquè ac ineuitabilem, quam nemo euadere poſſit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni eſt quod voluerit, & ſuper omne opus ibi erit iudicium.* Tigurina: *Illic enim tempus eſt quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur.* Vatab. *Tempus eſt omni rei, idq́; iuxta omnia opera illic, q. d. poſteaquam omnia conſideraui per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum eſſe Deũ iuſtos & impios, iuxta vniuſcuiuſq́; opera illic, id eſt in die iudicij quia omnia fiũt ſuo tempore.* Alius: *Eſt enim tibi tempus oportunum pro omni re & pro omni opere.* Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio eſt, & omnia opera ibi.* Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus.* Chald. clarè *Quoniã iudicium paratur omni rei, & omni operi: quæ fiunt in hoc ſæculo iudicabuntur ibi.*

Dices, Apoc. 10. v. 6. Angelus in fine mundi, putà ſub diem iudicij, iurat per viuentem in ſecula ſæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hîc dicitur tunc tempus fore omni rei? Reſpondetur. in die iudicij non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, ſed tempus iudicandi & præmiandi, vt pro meritis quiſque pœnam, vel præmium recipiat. Rurſus tunc tempus non erit amplius, quia ceſſabit motus cælorum ac conſequenter tempus, quod eſt menſura motus. Tempori ergo ſuccedet æternitas gloriæ in iuſtis, & gehennæ in iniuſtis.

Hinc colligunt Doctores, in die iudicij Deum reuelaturum hominum conſcientias, vt quiſque videat tum ſua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam ſecretiſſima, quia hoc exigit publica Dei iudicis iuſtitia, vt ſcilicet ex ijs omnes videant iuſtè Deum cuique gloriam, vel ſupplicium condignum pro meritis decernere: iuxta illud Sibyllæ:

Cunctaq́; cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita cenſet S. Auguſt. tractat. 53. in Ioan. S. Baſil. tractat. de Virginit. Lactan. lib. 7. c. 21. & 22. Iſidor. Peluſ. lib. 2. epiſt. 94. Anſelm. in Elucidario, Magiſter Scholaſt. in 4. diſtinct. 43. vel. 47.

Hoc eſt quod ait S. Ioan. Apoc. 20. 12. *Et libri aperti ſunt, &c. & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris, ſecundùm opera ipſorum.* Vide ibi dicta.

DIXI IN CORDE MEO DE FILIIS HOMINVM, VT PROBARET EOS DEVS, VT OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS] Ita paſſim legunt Codices Latini; vnde mirum in Vaticanis legi: *Dixi in corde filijs hominum*, niſi Calcographorum ſit mendum. Nam & Hebr. Chaid. Septuag. Syrus, Arab. & ceteri habent præpoſitionem *de*, ſic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Adæ.* Septuag. & ex ijs S. Hieron, in priori ſua verſione, per verbum accipiunt loquelam hominis; vnde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia ſeparabit illos Deus, & vt oſtẽdat quia ipſi iumenta ſunt.* VERS. 18.

B Quod S. Hieron. ſic exponit: *Hoc ſolum* (diſcriminis) *inter homines & iumenta Deus eſſe voluit; quia nos loquimur, illa ſunt muta; nos voluntatem ſermone proferimus; illa torpent ſilentio.* Et Thaumaturgus: *Diſcreta*, ait, *inter ſe ſolâ vocis articulatione.* Olympiod. verò pro *ſeparabit* vertens, *iudicabit*, exponit, q.d. De omni verbo tum oris tum mentis, reddenda eſt ratio in die iudicij, de quo ſermo præceſſit, iuxta ſententiam Chriſti Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniã omne verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.* Septuag. de more ſecutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creauit Deus.* Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus iudicauerit ea, & oſtendit eis quod ſint beſtiæ.* Verùm noſter cum Chald. per verbum, meliùs accipit

C rem & negotium, per metonymiam Hebræis vſitatam. Vnde vertit *de filijs hominum.* Sic & Pagnin. Tigur. Campenſis, Vatab. & alij. Nota pro *vt probaret eos* Hebr. eſt לְבָרָם *lebaram*; quod ſecundò verti poteſt, *vt purgaret*, vel *purificaret eos*; Tertiò, *vt eligeret eos.* Ita Pagnin. Quartò, *vt ſepararet, ſecerneret diiudicaret eos.* Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *vt crearet eos.* Ita Syrus & Vatab. qui בָּרָם *baram*, deriuant à בָּרָא *bara*, id eſt creauit, quaſi א, vtpote littera quieſcens, ſit prætermiſſa. Ex hiſce verſionibus colligas mortem & miſerias corporis humani poſt peccatum, quibus homo ſimilis eſt beſtijs, hoc fine illi à Deo inflictas: primò, vt ſuperbiam eius, qua contra Deum ſe erexerat, humiliaret, & ſterneret: ſecundò, vt eius inobedientiam iu- *Miſeria hominis tres fines.*

D dicaret & caſtigaret: tertiò, vt eius cupiditates frænaret & purgaret: mors ergo & morbi ſunt ſuperbiæ remedium, inobedientiæ ſupplicium, concupiſcentiæ frænum & piaculum, imò ſal & nitrum. Nunc ad ſenſum.

Hæc ſententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo vnde pendeat, vbi perficiatur & expleatur? Triplex eſt reſponſio. Primò enim aliqui cenſent eam pendere à v. ſequenti. Secũdò alij à v. præcedenti. Tertiò alij cenſent illam in ſeipſa conſiſtere, ſeſeque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt verſui ſequenti hoc modo q.d. Vt Deus probaret hominum fidem & ſpem de futura vita & beatitudine, oſtendẽdo & faciendo eos quoad corpus ſimiles eſſe beſtijs, idcircò conſtituit, vt vnus ſit interitus hominis, & iumentorum, &

æqua vtriuſque conditio. Hoc ipſo enim probat & explorat eorum fidem & ſpem; dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam eſſe immortalem, ſed cenſere eam cum corpore mori & interire, ac proinde deſperare de futura vita & felicitate: alios verò ex aduerſo videt ſolerter ſecernere animam à corpore, ac ſentire hominem quidem beſtijs eſſe ſimilem quoad corpus, ſed diſſimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm beſtijs omnibus illa ſit mortalis, pereatque cum corpore; quare ſatagunt animam excolere virtutibus, vt à Deo futurâ gloriâ donentur; hos ergo ſibi aſciſcit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis eſt; planè enim hæc ſententia videtur ſpectare ad ſequentia. Tantùm ei obſtat diſpunctio, putà punctum, quòd hūc verſum à ſequenti diſpeſcit & diſcriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. ſit כִּי *ki*, id eſt *quia*, quæ vox ſignificat verſum ſequentem non explere præcedentem, ſed eius cauſam dare.

Secundò, alij nectunt cum v. præcedenti, ſed vario nexu. Primò S. Hieron. ſic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præſenti vita inter impium & iuſtum nullam eſſe diſtantiam, nec aliquid virtutis valere; ſed incerto euentu omnia volutari; cùm etiam inter pecudes & homines ſecundùm corporis qualitatem nihil differre videatur, & ſit eadem naſcendi conditio, ſors vna moriendi*. Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. cenſent Salomonem hîc non ex ſua, ſed ex Epicureorum ſententia loqui, qui cenſent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum eſſe voluptatibus huius vitæ: nec enim ſperandas eſſe alias in futura. Huc accedit paraphraſis Thaumaturgi: *Quomodo ergo olim inſipienter cenſui, apud Deum reputari, iudicariq́; ſimiliter; nihilq́; differre iuſtè & iniuſtè agere; ratione præditum, vel brutum eſſe; Quia omnibus ſine diſcrimine tempus diſpenſatur, & mors irrogatur*. Tertiò, noſter Pineda magis cordatè cenſet, Salomonem hîc ſignificare, quòd Deus in die iudicij examinaturus ſit cuiuſque hominis vitam; an ſcilicet ille vixerit, vt homo; an vt beſtia: iniqui enim iudices, qui vt dixit v. 16. ſontes iuſtificant, inſontes condemnant, viuunt vt beſtiæ, imò ſicut feræ, ſimileſque ſunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, iuxta illud: *Leo rugiens & vrſus eſuriens, Princeps impius ſuper pauperem*. Prou. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? & facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem*. Maior enim piſcis deuorat minorem, idq́ue impunè nullo prohibente. Vnde Cápenſ. vertit: *Cùm non inuenirem cauſam aliam quare Deus hæc permitteret, viſum eſt mihi velle illum huiuſmodi humanis tumultibus hominem ſic exercere, vt videat ſe in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter ſe homines tumultuantur, nec maiori ſæpe ratione, quàm bruta inter ſeſe*.

Tertiò, & genuinè hæc ſententia per ſe conſiſtit, & in ſeipſa expletur, vt patet ex Hebræo qui ſic habet: *Dixi in corde meo ſuper verbo* (id eſt ſuper re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *vt probaret eos Deus*.

Vis & energia ſententiæ conſiſtit in *τὸ ſuper* A *negotio filiorum Adæ*, q. d. Corde meo conſiderans negotium, id eſt conditionem, naturam & ſortem filiorum Adæ, quòd ſcilicet ex Adama factus ſit Adam, id eſt ex humo creatus ſit homo; ideoq́ue ſimilis beſtijs in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum conſiderans, dixi de eo, ipſum hoc fine eſſe factum à Deo, vt per illud probaret homines; an ſcilicet credant & ſperent animæ immortalitatem & gloriam ſuam æternam, q. d. Vt experiretur Deus hanc hominum fidem & ſpem, oſtendendo eos exterius ſimiles eſſe beſtijs, quæ carent omni fide & ſpe; ideo dedit eis corpus terreſtre, corruptibile, & mortale, quale habent beſtiæ: inſipientes enim & carnales ex hoc coniiciunt animam ſuam, æquè ac corpus, ſimilem B eſſe animæ beſtiarum, ac cum corpore morituram; ideoq́ue dant ſe ventri & veneri: ſapientes verò ſecernunt animam à corpore, ac animam hominis rationalem & immortalem eſſe cenſent, beſtiarum verò irrationalem & mortalem; ideoq́ue ſatagunt viuere, non vt beſtiæ, ſed vt Angeli; vt eorum felicitatem adipiſci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, ſed animam quæ prædita eſt ratione, quâ ſimiles Angelis ſumus, virtutibus excolamus*. Et Vatabl. *Æſtimaui in corde meo conditionem hominum, vt Deus excellentiſſimos creauerit, ſimul cernens quomodo ipſi ſeſe in pecudum conditionem abijciunt*. Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adduxit dominus plagas & infirmitates malas, vt tentaret eos, & vt probaret eos, fecit Deus; vt videret, ſi conuerterentur ad pœ-* C *nitentiam, vt dimitteret eis, & ſanarentur. Impij autem, qui ſunt ſicut iumenta, non conuertuntur; ideoq́; corripiuntur, vt malè ſit eis*. Videtur Chald. pro דָּבָר *dabar*, id eſt verbum, alijs punctis legiſſe דֶּבֶר *deber*, id eſt peſtis, mortalitas, mors. Vnde vertit: *Quod venient ſuper eos percuſſiones & morbi mali*: Peſſimus enim eſt peſtis.

Porrò, licèt non ſit neceſſe ſcrupuloſè ſcrutari hîc omnium ſententiarum inter ſe connexionem, eò quòd Salomon hîc varias vanitatis mundi ſpecies ſigillatim recenſeat, & ab vna ad aliam planè diuerſam ſine ordine & nexu tranſeat; tamen hoc loco commoda connexio & tranſitio aſſignari poteſt. Dixerat enim v. 16. inter alias vanitates, non minimam eſſe iniquitatem iudiciorum & iudicum qui reos abſol- D uunt, ac inſontes damnant & morte plectunt. Iam ſimilem illi vanitatem attexit, ſcilicet quòd homines quoad corpus ſint ſimiles animalibus & beſtijs; adeò vt ipſimet verè animalia ſint & nonnullis beſtiæ & bruta eſſe videantur, præſertim quia vnus eſt interitus hominum & beſtiarum. Si dicas, diſcrimen eſſe quoad animam, quòd hominum anima ſit immortalis, adeoq́ue iudicanda à Deo, vt præmium, vel ſupplicium æternum recipiat, vti dixit v. 17. brutorum verò anima ſit mortalis & pereat cum corpore; ſubiungit: multis hoc eſſe obſcurum & dubium, imò ſi externa & ſenſus ſpectes videri falſum. Multi enim ex eo quod videant homines mori vt bruta, cenſent animam hominum interire, vti interit anima brutorum. Hoc eſt enim quod ait v. 21. *Quis* (quotuſquiſque) *nouit ſi ſpiritus filiorum*

filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum? atque hæc maxima hominis est vanitas, imò ærumna, error & vitium, nimirum quòd animæ suæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac proinde non curet benè viuendo illi consulere, vt in æternum illam beet, sed voluptatibus illicitis se dedat, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis verò putet verè rem ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, rectè colligi interitum animæ eiusdem, addit, Deum id fecisse, vt probaret & tentaret homines, hominumque de animæ immortalitate fidem & spem. Vnde paulò antè clarè dixit & edixit: *Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quò clarè significat animæ immortalitatem, eiusque pro meritis iudicium, præmiumque, vel supplicium æternum.

Homo videtur sibi bestia.

ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS.] Hebr. *ad videndum quod ipsi iumenta ipsi sibi*; quod variè accipi potest. *Primo.* Primò, q. d. vt videre liceat, quòd ipsi sunt iumenta; ipsi, inquam, apud se. Vnde Arabicus vertit: *Ostendit eos quòd ipsi sunt bestiæ.* Sic & Septuag, Complut. *Secundo.* Secundò, q. d. vt ostenderet hominem in hominem grassari instar bestiæ, iuxta illud: *Homo homini lupus.* *Tertio.* Tertiò, q. d. vt ostenderet, quòd sicut homines sunt iumenta, & bestiæ cum bestijs; sic vicissim bestiæ sint bestiæ ipsis hominibus, dum in eos sæuiunt eosque laniant & deuorant, vt faciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c. *Quarto,* Quartò, pro *ipsi sibi* verti potest *ipsis sibi*, q. d. Homo non tantùm quoad corpus, sed etiam quoad suam opinionem, secundùm animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, quæ eum facit propriæ obliuisci dignitatis; perinde ac si nihil differret à bestijs illis similis esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est boui, partim quoad figuram corporis quia incedebat vt quadrupes, & herbis vescebatur vt bos, partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus. Daniel 4. 22. Denique homo, qui viuit vt bestia, moritur vt bestia. *Quinto,* Quintò, Caietan. vertens: *Et ad videndum quòd ipsi bestia ad ipsos*, exponit q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est homo est politica quædã bestia; quoniam communicant homines inter se; sed alij dolosè, vt vulpes; alij crudeliter, vt lupi; alij superbè despiciendo ceteros, vt leones; alij gulosè, vt porci; alij libidinosè, vt asini, &c. Pro *bestijs* enim Hebr. est בְּהֵמָה *behema*, quod omne quadrupes, siue cicur & mãsuetum, vti sunt equi, oues, & boues; siue agreste & ferum, vti sunt lupi, leones, pardi, significat. Vnde Elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ in plurali, quod mole corporis multarum sit instar bestiarum. Iob. 40. 10. Noster crebrò vertit *iumenta*.

Homo ergo similis est bestijs, quæ impetu passionum non iudicio rationis aguntur, nec vni bestiæ, sed omnibus peior est bestijs. Bestiæ enim non sæuiunt in bestias eiusdem speciei, sed in illas, quæ diuersæ: at homo in hominem sæuit. Homo igitur imitatur, imò superat canis inuidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, tigridis sæuitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immunditiam, hirci luxuriam: vbi nunc est gloriatio tua, ô nobilis? quid te iactas, ô diues? quid pauperem spernis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cùm non tantùm homini pauperi, sed & iumentis, porcis & hircis factus es similis, par & æqualis? Ito nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedisque superbus, famulorum turbâ magnificus: sed inspice te, memento, quia comparatus es iumentis insipientibus, & similis factus es illis.

Tropol. Vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significat nos bestiarum indolem per illud induisse; ideoque cum eis exuturos corium mortalitatis, ait S. August. in Psal. 103.

VERS. 19. IDCIRCO VNVS INTERITVS EST HOMINIS ET IVMENTORVM, ET ÆQVA VTRIVSQVE CONDITIO. SICVT MORITVR HOMO, SIC ET ILLA MORIVNTVR: SIMILITER SPIRANT OMNIA, ET NIHIL HABET HOMO IVMENTO AMPLIVS: CVNCTA SVBIACENT VANITATI. Thaumaturgus: *Neque esse iura mortis seueriora in alia animãtia quàm in homines.* Chal. hæc arctat ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam occasus hominis peccatoris & occasus bestiæ immundæ, occasus vnus est omnibus his; & sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non conuertitur ad pœnitentiam ante mortem, & spiraculum spiritus amborum simul iudicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet de viro peccatore, quàm de iumento immundo, neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepulturæ; quoniam omnia sunt vanitas.*

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad animam, quàm quoad corpus interire, vt bruta. Verùm hic est errore: quare perperam Chald. hæc arctat ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolutè & generatim, *vnus interitus est hominis & iumentorum.*

Pro *interitus*. Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est, accidens, ita Syrus; euentus, ita Septuag. Sors, ita Arabicus, conditio, occursus, casus; Puta ijdem affectus eædem cupiditates, ijdem morbi & ærumnæ, ijdem casus, ijdem mores & vitia. Vnde Olymp. vertit: *Iumentorum itaque brutalis vita, quæ veneri indulget; vanitas mera est.* Noster tamen vertit, *interitus*, siue mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum ineuitabile; dies tamen eius & hora est anceps & incerta. Rursum mors homini est casus vltimus, in quem omnes alij humanæ vitę casus recidunt, vti dixi c. 2. v. 14. & hoc voluisse Salomonem patet ex eo quòd *micre*, id est accidens & casum hunc explicans subijcit: *Sicut moritur homo sic & illa moriuntur.*

An Eccles. loquatur ex mente infidelium?

Nonnulli censent Salomonem hîc loqui non ex sua, sed ex Epicureorum sententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Gregor. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator noster velut ex mente infirmantium humanæ suspicionis sententiam proponit, dum dicit: Vnus interitus est hominis & iumentorum & æqua vtriusque conditio; sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam post-*

modum

modum ſententiam profert, dicens: Quid habet amplius ſapiens à ſtulto, & quid pauper, niſi vt pergat illuc vbi eſt vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo iumentis amplius, ipſe rurſum definit, quia habet aliquid ſapiens non ſolum amplius à iumento, ſed etiam ab homine ſtulto, videlicet vt pergat illuc vbi eſt vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non eſt, quam eſſe alibi teſtatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa poſt mortem non viuunt, hic verò tunc viuere inchoat, cùm per mortem carnis hanc viſibilem vitam conſumat. Probat deinde idipſum alio Eccleſiaſtę teſtimonio *Qui etiam longè inferiùs dicit: Quodcumq; poteſt manus tua facere inſtanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec ſcientia, nec ſapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo vnus interitus hominis & iumenti, & æqua vtriuſque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta poſt mortem carnis non viuunt, hominum verò ſpiritus pro malis ſuis operibus poſt mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipſa morte moriuntur? ſed in vtraque tam diſpari ſententia demonſtratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc poſtmodum ex ſpiritali veritate definiuit.*

Reſp. negatiuè.

Meliùs alij cenſent Salomonem ex ſua mente & ſenſu loqui, q.d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit eum quoad corpus ſimilem beſtiis: idcirco ſicut interit & moritur corpus beſtiæ, ſic & hominis. Corpus enim hominis ſimile eſt corpori beſtiarum, ſicut in ortu & progreſſu, ſic in occaſu ac morte. Oritur enim & naſcitur ex terra, progreditur ſiue continuat vitam ſpirando, putà per reſpirationem. Occidit & moritur, dum in terram, ex qua ortum eſt, redit. Ita S. Hieron. *Ne putaremus*, inquit, *dici de anima, intulit: Omnia facta ſunt de terra, & reuertentur in terram: de terra autem nihil aliud niſi corpus factum eſt.* Et S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. notat hæc dici de corpore hominis, non de anima, idque hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute ſeminis per traducem: ſicut enim lux vnius candelæ lucem in alia accendit; ſic anima vaccæ, ouis, lupi, leonis, &c. producit animum vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima vero humana producitur à Deo; & ad hoc ſignificandum dicitur Geneſ. 1. Quantum ad alia animalia: Producat terra animam viuentem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. Et ideo concluditur Eccleſ. vlt. Reuertatur puluis in terram ſuam vnde erat, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter preceſſus vitæ eſt ſimilis quantum ad corpus, ad quod pertinet, quod dicitur in Eccleſ. ſimiliter ſpirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus eſt in naribus noſtris, &c. Sed non eſt ſimilis proceſſus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: vnde falſum eſt, quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; & ideo ſimilis eſt interitus quantum ad corpus, ſed non quantum ad animam.* Hucuſque Doctor Angelicus.

Homo ſimilis beſtiis corpore non anima.

Rurſum *idem eſt interitus hominis & iumentorum*, quia quantum per ſenſum & experientiam colligi poteſt, idem eſt modus generationis & corruptionis in iumentis, qui eſt in homine (ſimili enim modo procreantur & ſeneſcentia moriuntur iumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & ſubſiſtentiæ formæ humanæ, putà animæ rationalis, quam ex

A modo generationis & corruptionis hominis non colligeremus, niſi illa aliunde nobis innoteſceret, putà ex ſpiritali operatione intellectus, quâ etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac liberâ voluntatis, ex extaſi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & reuelatione S. Script.

Moraliter S. Bernard. toto ſerm. 82. in Cant. pulchrè ex hoc loco docet, quòd anima hominis, quæ Deo ſimilis eſt, creata in ſimplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hiſce facta ſit illi diſſimilis, ſimiliſque beſtiis; ſic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima diſſimilis Deo, inde diſſimilis eſt & ſibi: inde comparata iumentis inſipientibus & ſimilis facta eſt illis: inde quod legitur commutaſſe gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tamquam vulpes duplicitatis & fraudis foueas habent, & quia pares vulpibus ſe fecerunt, partes vulpium erunt: inde iuxta Salomonem vnus exitus homini & iumento: quid ni ſimiliter exeat qui ſimiliter vixit? more beſtiali incubuit terrenis, more beſtiali excedet terris. Audi aliud: Quid mirum ſi ſimilem ſortimur exitum, qui & ſimilem habemus introitum? vnde enim hominibus, niſi de ſimilitudine beſtiali ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conſpectu & ortu in vita & morte comparatus eſt iumentis inſipientibus & ſimilis factus eſt illis. Quid, quod libera creatura ſibi ſubditum appetitum non regit vt domina, ſed ſequitur & obſequitur vt ancilla? Nónne & in hoc ſe aſſimilat & annumerat ceteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocauit, ſed condidit in ſeruitutem, ſeruire ſuo ventri, appetitui obedire?*

C SIMILITER SPIRANT OMNIA] Hebr. vnus רוּחַ *ruach*, id eſt, *ſpiritus eſt omnibus. Spiritus*, id eſt, habitus ſiue reſpiratio, vt vertit Symmach. Flatus ſiue aura vitalis, vt vertit Vatabl. omnia enim animalia æquè, ac homo reſpirant, ac reſpiratione attrahunt aërem, vt calorem cordis & viſcerum temperent, itaque vitam conſeruant & prorogant: vnde cùm reſpiratio, vel ſtrangulatione vel catharro impeditur, homo ſuffocatur & moritur. Vide Ariſt. lib de Reſpiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab ἄνεμος, id eſt aura, ventus, ait Iſidor. lib. 11. Orig. c. 1. licèt ipſe id refutet, additque *anima eſt vitæ, animus conſilij. Anima enim eſt ſpiritus quo viuimus*, ait Nonius. *Animus quo ſapimus.* Græcè dicitur ψυχή à ψύχεσθαι, id eſt à refrigerando. Vnde Campenſis vertit: *Nec apparet aliam hominis, aliam brutorum eſſe animam*, id eſt,

D halitum vitalem.

Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem eius vim ſignificent, ſcilicet נְשָׁמָה *neſcama*, ſignificare vim rationalem, quæ eſt radius diuinitatis: נֶפֶשׁ *nephes* vim ſenſitiuam: רוּחַ *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *neſcama* conſtituit in cerebro, *nephes* in iecore, *ruach* in corde: ſicut Phyſici & Medici triplices conſtituunt in homine ſpiritus, ſcilicet rationales, qui ſubſeruiunt diſcurſui & ſpeculationi mentis; animales, qui ſubſeruiunt ſenſationi & ambulationi; vitales, qui ſubſeruiunt reſpirationi & vitæ. Verùm hoc diſcrimen non eſt perpetuum: nam *ruach* ſignificat quoque vim rationalem, vt patet verſ. 21. & cap. 12. 7. Imò Spiritus ſanctus, qui non tantùm eſt rationalis, ſed & diuinus, imò Deus, in

M Script.

Script. & à Rabbinis passim vocantur *ruach baccados*.

ET NIHIL HABET HOMO IVMENTO AMPLIVS] Septuag. *Et quid abundauit homo à pecore? nihil.* Theodotion: *Quæ præstantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigur. *Nec habet homo quidquam præstantius pecore.* Alij: *Dignitas hominis supra belluis nulla*, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil* ergo subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Vnde Chald. vertit: *Residuum viri pro iumento non est quidquam inter vtrumque, nisi domus sepulchri.* Nobiles enim & diuites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestiis.

Cauendus hîc est Comment. Vatabl. vel potius Vatabl. ab hæreticis insertus, qui sic explicat q.d. *Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra belluas: quia quidquid videtur oculo rationis in homine est vanissimum.* Hoc enim erroneum est & sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem præstare bestiis per animam rationalem & immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant, & euincunt Physici in lib. de Anima: Quocirca Doctores, qui Vatablum castigarunt, censoria virgula hunc locum notarunt, ac verba iam citata expunxerunt.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus, iumentum peccator, qui sæpè per Dei gratiam & pœnitentiam iustum æquat, imò superat, de quo mox plura.

VERS. 20 ET OMNIA (*omnia*, id est, vtraque, scilicet homo & iumenta: de his enim solis sermo præcessit) PERGVNT AD VNVM LOCVM (in terram, vt sequitur) DE TERRA FACTA SVNT, ET IN TERRAM PARITER REVERTENTVR] Septuag. & Syrus: *Omnia facta sunt de puluere, & omnia reuertentur in puluerem.* Nam Hebr. pro *terra* est עָפָר *aphar*, id est, puluis, scilicet aquâ mixtus, putà limus vel lutum. S. Hieron. *Omnia de humo facta sunt, & omnia reuertentur ad humum.*

Alludit, imò citat illud Genes. 3. 19. *Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccles. c. 40. 1. vocatur mater omnium: quocirca Iunius Brutus accepto Delphis Apollinis oraculo, eum dominaturum Romæ, qui primus osculatus fuisset matrem, illicò osculatus est terram, ac eiectis Tarquiniis regibus, primus Romæ consul creatus est, teste Liuio lib. 1. Simile somnium Iulio Cæsari orbis imperium portendisse narrat Sueton. in vita eius cap. 7. Hinc quoque prisci Gentiles, teste Varrone lib. 1. de Lingua Latina, puerum recèns natum in terra statuebant, & Opem deam (id est Terram) implorabant, quàm & Leuanam, à leuando de terra nuncupabant, & Faunam à fauendo, & Fatuam à fando, quasi non ante contactum eius fari fas sit, & Maiam ac Bonam, denique Magnam matrem. Ita noster Lorinus.

VERS. 21 QVIS NOVIT SI SPIRITVS FILIORVM ADAM ASCENDAT SVRSVM, ET SPIRITVS IVMENTORVM DESCENDAT DEORSVM] Hebr. Septuag. & Syrus addunt, *in terram.* Arabicus; *ad profundum terræ.* Campensis; *Quotusquisque interim nouit, an hominis ascensura sit sursum; an anima reliquorum animantium cum corporibus interitura sit?*

S. Gregor. 4. Dialog. cap. 4. Olympiod. Lyran. Bonauent. Caietan. & alij censent hæc dici à Salomone, non ex persona & mente sua, sed impiorum, putà Epicureorum negantium animæ immortalitatem; vel certè de ea dubitantium. Id enim verba præ se ferunt. Vnde Thaumaturgus vertit: *Insipienter olim censui, &c. incertum esse de animabus humanis, an in altum subuolaturæ sint, & de reliquis brutorum, an deorsum defluxuræ sint.*

Verùm si antecedens de similitudine, similique interitu hominis & bestiarum, quod ex suo sensu posuit vers. 18. & 19. ac conclusionem, quam ex eo elicit v. 22. dicens: *Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari, &c.* intuearis, omnino censebis eum hîc pariter ex sua mente sensuque loqui, vt scilicet significare velit homines, præsertim illius æui rudes & animales, ex eo quòd vident corpora hominum corrumpi & mori æquè ac iumentorum, atque externa omnia simili modo se habere in homine ac in brutis; interna verò hominis, præsertim animam & spiritum non peruident, idcirco vix perspicere animam hominis esse immortalem, cùm brutorum sit mortalis. Sensus ergo est, q.d. Quis nouit, id est, quotusquisque nouit & certò sibi persuadet spiritum, id est, animam hominis post mortem corporis ascendere sursum ad Deum, qui illam creauit, vt illam velut immortalem iudicet, ac pro meritis immortale illi præmium, vel supplicium decernat, ac reipsa tribuat; animam verò brutorum descendere in terram, vt corpore in puluerem resoluto intereat & euanescat, quasi dicat: Pauci hoc nouerunt, idque ægrè admodùm, difficulter & dubiè; adeò vt Aristoteles vir summi ingenij à multis putetur de animæ immortalitate dubitasse. Ita S. Hieronymus: *Quis nouit si spiritus filiorum Adam, &c. Non inter pecudes & hominem,* inquit, *secundùm animæ dignitatem nihil interesse contendit, sed adijciendo: Quis, difficultatem rei voluit demonstrare. Pronomen enim, quis, in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, vt Isaiæ 35. 8. Quis enarrabit? Psal. 14. 1. Quis habitabit.* Ierem. 17. 9 *Quis cognoscet?*

S. Hieronymum de more sequitur Alcuinus, Salonius, Hugo Cardin. & passim Latini. Hinc & Chald. vertit: *Quis adeò sapientiâ excellit, vt ei exploratum esse possit, num animi hominum in cælum peruolent, spiritus verò iumentorum descendat sub terram?* Atque hæc est insignis hominum vanitas, ignorantia & error, quam hîc deplorat Salomon, quòd scilicet seipsos, hoc est, animam suam eiusque conditionem non cognoscant, nesciantque, an mortalis sit, an immortalis; an in cælum, an in terram reditura sit. Nam Philosophi, ac inter eos diuinus Plato hac de re dubiè, obscurè, friuolè locutus est. Plato enim in Phædro, & alibi Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In huius conuexa parte ait existere ideas veras, quas anima alis subuecta contempletur

Platonis de anima delicia.

templetur, donec redire domum cogatur. Postea negat eôdem reuerti eam, nisi elapsis decem mille annis, donec alæ recrescant. Nisi quis sincerè sit philosophatus, cur reditus detur post tres mille annos, &c. Homines assignat certis planetis quos quisque sequatur, & cum eis lustret ideas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc Sorite ridebat mortem, dicens eam *nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere*, inquit Cicero lib. 2. de Finib. Soritis vitium & paralogismum detegit Tertull. lib. de Anima: *Dissoluitur*, inquit, *& caret sensu non ipsa mors; sed homo qui eam patitur. At ille dedit ei passionem, cuius est actio, quòd si hominis est pati mortem dissolutricem corporis & peremptricem sensus, quàm ineptum, vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur?* Adde sensum animæ morte non extingui, imò illo eam sentire ignes æternos, iisq; vri in gehēna.

Spiritum ire sursum significat. Primò. Nota: *Spiritum hominis ascendere sursum*, multa significat. Primò, animam hominis non esse è terra, nec ex traduce animæ parentum generari, vti generantur animæ brutorum, quæ proinde cum corpore moriuntur, & resoluuntur in terram, ex qua prodierunt, sed sursum è cælo à solo Deo creari, & creando homini infundi: ideoque illam esse spiritalem & immortalem, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reuerti & sursum ascendere, vt illi se sistat & reddat, iuxta illud cap. 12. 7. *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Hinc animam hominis poëta dixit esse *diuinæ particulam auræ*. Et alius: *Igneus*, ait, *est illis vigor, & cælestis origo.* Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potiùs confirmatur animæ hominis æternitas & immortalitas. Eamdem clarè astruit c. 11. v. vlt. & c. 12. v. 8. & 15.

Secundò. Secundò, quòd ascendat ad Deum velut ad suum iudicem, vt prout gessit in vita bonum vel malum, ab eo sententiam supplicij vel præmij accipiat. Licèt enim Doctores graues, vt Domin. Soto in 4. dist. 45. art. 3. conclus. 2. Franc. Suarez 3 part. tom. 2. quæst. 59. art 6. disput. 52. sect. 2. Greg. de Valentia tom. 4. disp. 11. quæst. 1. punct. 2. Barthol. Sibylla in Quæst. peregrinis: Petrus Tyræus lib. 1. de Apparit. spirit. cap. 14. num. 134. Henricus Henriques lib. vlt. Summæ cap. 25. §. 1. & alij censeant animam post mortem hominis iudicium particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac iudicari primo instanti post mortem vt peracto iudicio mox è corpore vel in cælum, vel in infernum deferatur: tamen per catachresin dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum iudicem, qui sursum in cælis habitat, ibique in throno gloriæ cum Angelis residet. Vnde S. Augustinus vel quisquis est Auctor lib. de Vanitate sæculi c. 1. *Cùm anima*, inquit, *separatur à corpore, veniunt Angeli, vt perducant illā ante tribunal Iudicis.* Idem asserit S. Chrysost. hom. 1. in Matth. Quocirca Suarez loco citato ait animas dici ascendere in cælum, quia eleuantur intellectualiter ad audiendam sententiam Iudicis, putà Christi hominis, quod ipse subinde per se, subinde per Angelos exercet, inquit Thyræus, esto iudicandi nec Christum, nec Angelos videant.

A Tertiò, significat animam hominis creatam esse à Deo, vt cælo cælestique felicitate fruatur. Quare illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apost. ait, quòd Christo veniente ad iudicium *simul rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus.* 1. Thess. 4. 17. Ita S. Bonau. Lyran. Caiet. Dion. & alij.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant. q. d. Quis nouit, id est, quis oculis conspexit, aut euidenti ratione & clarâ demonstratione cognouit, animam hominis esse immortalem & cælestis gloriæ capacem; brutorum verò esse mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt, nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cælo, & B malorum supplicia in inferno. Vnde diues epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna, cumque Abraham diceret: *Habent Moysen & Prophetas, audiant illos*, regessit: *Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent.* Lucæ 16. 29. Sic Genes. 3. 7. de Adam & Eua post peccatum dicitur: *Cognouerunt* (id est senserunt & viderunt) *se esse nudos.* Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc scit, quemadmodum sciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & tanguntur & ceteris sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur & contingatur sensu.*

Porrò Caiet. sic explicat. q. d. *Quis nouit*, id est, nullus nouit: *Nullus enim philosophus*, inquit, *hactenus demonstrauit animam hominis esse immortalem: & nulla apparet demonstratiua ratio, sed fide hoc credimus, & rationibus probabilibus consonat.* Sic & Va- C tabl. Campensis, Ferus, quin & Scotus in 4. dist. 43. quæst. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. vlt. de locis c. vlt. & S. August. li. de Immort. animæ, duodecim rationibus Physicis probat eam esse immortalem, atque passim alij veriùs censent ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem; sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso & perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potiùs fide credunt, quàm per rationem sciunt animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit q. d. *Quis nouit*, id est quis cogitat, quis aduertit, quis considerat animam esse immortalem, vt ex hac consideratione moueatur ad sanctam vitam, vt animæ saluti consulat. q. d. Pauci id faciunt, pauci id pra- D cticè sciunt. Sic de Deo dicitur psalm. 138. 1. *Tu cognouisti* (id est tu aduertis, inspicis, consideras) *sessionem meam, & resurrectionem meam.*

Denique S. Hieron. hæc exponit de limbo Patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ iustorum: multi enim ignorabant vbinam hic lumbus foret, an sursum in cælo, an deorsum in inferno. q. d. Quis nouit quonam eant animæ eorum, qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cælum, an descendant in infernum? Audi S. Hieron. *Hoc autem dicit, non quòd animam putet perire cum corpore, vel vnum bestiis & hominibus præparari locum, sed quod ante aduentum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Vnde & Iacob pariter ad*

A *inferos deſcenſurum ſe dicit.* Et *Iob pios & impios in inferno quæritur retentari.* Et *Euangelium, Chaos magnum interpoſitum apud inferos, & Abraham cum Lazaro & diuite in ſuppliciis eſſe teſtatur; & reuera antequam flammeam illam rotam, & igneam romphæam ad paradiſi fores Chriſtus cum latrone reſeraret, clauſa erant cæleſtia, & ſpiritus pecoris hominiſq́; æqualis vtilitas coarctabat. Et licet aliud videretur diſſolui, aliud reſeruari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris detineri.*

Moraliter hîc diſce, quanta ſit vanitas & cæcitas animæ, quæ ſeipſam ſuaſque dotes & æternitatem non perſpicit, niſi à Deo illuminetur.

Exempla de immortalitate animæ.

S. Auguſtinus epiſt. 100. ad Euodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animæ, per angeli apparitionẽ in ſomnis eamdem fuiſſe edoctum. Dicebat enim illi Angelus: B *Vbi eſt modo corpus tuum: ille reſpondit: in cubiculo meo. Sciſne, inquit ille, in eodem corpuſculo nunc illigatos eſſe, & clauſos & otioſos oculos tuos, nihilq́; illis oculis te videre? Reſpondit: Scio. Tunc ille: Qui ſunt ergo, inquit, iſti oculi quibus me vides? Ad hoc iſte non inueniens, quid reſponderet, obticuit. Cui hæſitanti ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, & continuò: ſicut, inquit, illi oculi carnis vtique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen ſunt iſti quibus me intueris, & iſtâ vteris viſione: ita cùm defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit quâ viuas, ſenſuſq́; quo ſentias. Caue iam deinceps ne dubites vitam manere poſt mortem. Ita ſibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, niſi prouidentiâ & miſericordiâ Dei?*

C Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenſet Ioannes Moſchus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Euagrio Philoſopho, qui poſt mortem chyrographum pecuniæ in pauperes erogandæ, & poſt mortem recipiendæ à Syneſio Epiſcopo acceptum, ipſi reddidit dicens, ſibi iam eſſe ſatisfactum. Marſilius Ficinus diſputans de immortalitate animæ cum Michaële Mercato magni nominis Philoſopho, vterque cum altero pactus eſt, vter eorum ex hac vita prior decederet (ſi liceret) alterũ de alterius vitæ ſtatu redderet certiorẽ. Prior deceſſit Marſilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato abſenti longeque diſſito apparens: O Michaël, inquit, ô Michaël, vera ſunt illa, quæ de immortalitate animæ diſſeruimus: quo dicto ex oculis mirantis euanuit: atque exinde Mercatus licèt probè vixiſſet, tamen perfectiori virtuti ſe dedit, ac philoſophiæ valedicens, quod reliquum fuit temporis, D mundo defunctus, ſoli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baron. tom. 5. ad annum Chriſti 411.

Galenus ait animam eſſe mortalem.

Quin & Galenus Medicorum princeps, ex ſympathia animæ cum corpore cenſuit eam eſſe mortalem. Vide eum tom. 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam ſequantur.* cap. 3. vbi docet, quòd anima in genere non ſit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, putà caloris, frigoris, humiditatis & ſiccitatis.

Eius ratio.

Anima verò rationalis, inquit, quæ ſpecies eſt animæ, non eſt aliud quàm temperatura cerebri: vnde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationa- A lis interire. Ita ipſe.

Refellitur.

Verùm antecedens eſt falſum; Anima enim rationalis non eſt temperatura qualitatum, ſic enim eſſet corporea, cùm ſit ſpiritualis, imò purus ſpiritus. Vnde Galenum refellit Iſidor. Peluſ. lib. 3. epiſt. 124.

Animam immortalē cenſet Pythagoras cæteriq́; Philoſophi.

Pithagoras verò, Plato & ceteri cenſuere eam eſſe immortalem. Vnde & Heraclitus epiſt. ad Amphidamanta: *Non occumbet*, ait, *morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti*, &c. *Corpus deſcendet ad fatalem locum: at animus non deſcendet, cùm ſit immortalis, in cælum euolabit ſublimis. Eum accipient ætherea domicilia, & Epheſios criminabor. Verſabor non in hominibus ſed in diis.* Idem aſſerit Cicero in ſomnio Scipionis & Quintil. Declam. 10. §. 18. vbi ait: *Animam verò flammei vigoris impetum, perennitatemq́; non ex noſtro igne ſumentem, ſed quò ſidera volant & quò ſacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium* B *auctorem parentemq́; ſpiritum ducimus, nec interire nec ſolui, nec vllo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus, leui ſe igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra: donec in alia fata ſæculo pugnante tranſmigret. Deinde prioris corporis meminiſſe; inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus & quidquid videmus accipere, occurrere ſuis imagines charas aliquando, & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum.*

Clemens Alexand. libr. 4. Stromatum ſub finem: *Admiror*, inquit, *Epicharmum qui apertè dicit: ſi fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superiùs manet in cælo ſpiritus. Et Poëtam Lyricum canentem: impiorum autem animæ ſub cælo volant in* C *cruentis doloribus, ſub malorum iugis ineuitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. Non ergo huc de cælis anima ad ea quæ ſunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ ſunt meliora, ſed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & iuſtitia, cælum terra commutat.* Plures Philoſophorum ſententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus lib. 9. de Perenni Philoſ.

Præclarè Alphonſus Aragon. rex reuoluens opera Senecæ, rogatus cur animus hominis ita eſſet inſatiabilis? reſpondit: *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquieſcit, quàm eò redeat, vnde profectus eſt.* Ita olim Lucretius:

Cedit enim retrò de terra quod fuit antè
In terra, ſed quod miſſum eſt ex ætheris oris,
Id rurſum cæli fulgentia templa receptat.

Et Neotericus:

D *Cæli ratio in animo, terræ eſt in corpore.*
Cui magnus animus eſt, ei magnum nihil.

Porrò longè maior meliorque Philoſophorum numerus cenſuit quidem hominum animas poſt mortem corporis aſcendere ſurſum, ſed huic ſententiæ ſua quiſque addidit commenta & fabellas. Ita cenſuit Triſmegiſtus, Orpheus, Socrates, Muſæus, Pherecides Pythagoræ magiſter, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides, cuius eſt illud:

Defunctu ſupereſt vita, & dij deinde creantur;

quod reſpondet illi ſententiæ Chriſti: *Erunt ſicut Angeli Dei in cælo.* Matth. 22. 30. Citat eos Eugubinus lib. 9. Verùm Plato addidit animas ſapientum

tum & fortium euehi in cælum ad stellas, quæ A eis ante descensum in corpora dominabantur: Ariuè ad aërem. Virgil. 6. Æneid. ad Campos Elysios: Stoici ad Lunam, quos secutus Lucanus ita canit:

Quodq; patet terras inter, lunæq; meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitæ patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

Horum errores recenset & refutat Tertull. lib. de Anima cap. 54. Addit Gregor. Nyssen. (vel potiùs Nemesius: huic enim adscribitur hic liber in Biblioth. S. Patrum tom. 9. editionis secundæ) lib. 2. Philos. cap. 7. Ethnicos omnes qui animam immortalem dixere, animarum transmigrationem in alia & alia corpora vnanimi consensu docuisse, cùm tantùm circa animarum formas, locum, & statum diuersa sentirent. Fi- B des verò Catholica docet animas impiorum ab initio mundi illicò à morte in infernum detrudi, iustorum verò, quæ purgatione egent in purgatorium amandari, vbi cùm plenè purgatæ fuissent, ante Christum in limbum patrum migrasse, post Christum verò statim in cælum recipi, vt definit Concil. Florent. in decreto vnionis. Errant ergo Caluinus & Nouantes, qui censent animas in antro delitescere, aut dormire vsque ad diem iudicij extremi.

Immortalitas animæ iuncta cum Numine.

Denique immortalitas animæ coniuncta est cum numine, siue prouidentia & iustitia Dei; hanc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios in altera punire, ac pios præmiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant numen, fiuntque athei. Vice versa fides immortalitatis animæ & spes felicitatis eiusdem, C hominem excitat ad omnem virtutem, quantumuis arduam. Ita martyres ad martyrium accendebãtur spe futuræ vitæ, vt patet in Machab. cap. 7. Quin & Socrates iniustè damnatus ad mortem, gaudebat quòd animus corpore, velut carcere, liber inciperet sui esse iuris, meliusque quàm antè victurus foret, vti refert Plato & Laërt. in eius vita: *Cyrus moriens filijs suis ait: Nullo modo filij hoc vmquam mihi persuasi vt animus viuat, donec fuerit in corpore mortali; quùm verò ab hoc solutus fuerit, moriatur*, ait Xenophon & Cicero in Cato. Alphonsus Aragonum rex maximum argumentum immortalitatis sibi videri dicebat, quòd corpus in hac vita decrescere, ac per omnia membra suos quasi fines & terminos habere videret; animos verò quantò ad annos accederent, tantò magis intelligentiâ, virtute, & sa- D pientiâ crescere.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus, iumentum est peccator, aut homo est vir eruditus, iumentum est simplex & rusticus, de quibus dicitur Psalm. 35. v. 8. *Homines & iumenta saluabis Domine.* Et Psalm. 72. *Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Et in omnibus prophetis homines & pecora in Ierusalem saluanda dicuntur, & impleri terram repromissionis pecoribus & iumentis. Quis scit vtrùm sanctus, qui hominis appellatione dignus est, ascendat in cælum; & vtrùm peccator, qui iumentum vocatur, descendat in terram? fieri enim potest vtrumque pro incerto vitæ huius & lubrico statu, vt & iustus concidat, & peccator resurgat; & nonnumquam eue-*

nit, vt rationabilior & eruditus in Scripturis, id est homo non circumspectè, & vt scientiâ suâ dignum est viuat, & deducatur ad inferos & simplicior quisque atque rusticior, qui iumentum, hominis comparatione dicatur, melius viuat, & martyrio coronetur, ac Paradisi sit colonus.

Sic & Auctor Catenæ Græc. Ascendere sursum, inquit, est ascendere ad sublimem virtutis statum, descendere deorsum, est ruere in profundum vitiorum. q. d. *Ne per ea quidem, quæ iusti & iniusti faciunt dignosci planè ante iudicium possunt. Multi quippe iniusti ad iustitiam transierunt, & in sublime euecti sunt; & contra multi iusti iustitiâ exciderunt seseq; in vitia demerserunt.*

Præclarè S. Gregorius Nyssen. lib. de Virgin. cap. 5. *Vt porcorum oculi*, inquit, *naturâ in terram conuersi, mirificarum rerum cælestium aspectum non habent; sic animus corporis luxu perditus, cùm ad humilia & ea quæ sunt pecudum inclinatus sit, non cælum amplius, neque reliquarũ rerum conuenientiam & decorem cernere poterit: Quare vt voluptatem diuinam & beatam animus noster quietus ac liber maximè respiciat, ad nullas omnino res caducas & terrenas se ipse conuertet, neque earum voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ sunt, sed omnem potiùs amoris vim à rebus corporis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem, quæ & corporis expers est & mente cernitur.*

Et Iulius Firmicus lib. 1. Astron. cap. 2. *Animus*, inquit, *qui immortalis est, si à vitijs ac libidinibus terreni corporis fuerit separatus, ac sui originis & seminis constantiam retinens, vim suæ maiestatis agnouerit, omnia, quæ difficilia atque ardua putantur, facilè diuinæ mentis inuestigatione consequetur. Dic mihi quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognouit herbarum? cui se tota natura diuinitatis & ostendit & prodidit; nisi animo, qui ex cælesti igne profectus ad regimen & gubernationem terrenæ fragilitatis immissus est? Ipse huius scientiæ rationem, ipse computos tradidit, ipse solis ac lunæ & ceterarum stellarum, quæ à nobis errantes, & à Græcis verò planetæ dicuntur, cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus, occasus monstrauit, & in fragilitate terreni corporis constitutus, breui maiestatis suæ recordatione hæc omnia, vt traderet, non didicit, sed agnouit*, quod vltimum cum grano salis accipe, ne in Platonis errorem, scilicet scientiam nostram esse dumtaxat reminiscentiam eorum, quæ priùs sciuimus, incidas.

ET DEPREHENDI NIHIL ESSE MELIVS, QVAM LÆTARI HOMINEM IN OPERE SVO, VERS. 22
ET HAHC ESSE PARTEM ILLIVS. QVIS ENIM EVM ADDVCET, VT POST SE FVTVRA COGNOSCAT] Multi rursum censent Salomonem loqui in persona Epicureorum, aut sua, dum desiperet, & voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiod. Bonauentura, Hugo Victor. & alij, quin & S. Gregor. 4. Dialogor. 4. quasi hic idem dicat, quod Epicurus: *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas*, Audi S. Gregor. *Salomonis liber, in quo hæc scripta sunt, Ecclesiastes appellatus est: Ecclesiastes autem propriè concionator dicitur. In concione verò sententia promitur, per quam tumultuosæ turbæ seditio comprimatur. Et cùm multi diuersa sentiunt, per concionantis rationem ad vnam sententiam perducuntur. Hic*

igitur liber idcirco concionator dicitur, quia Salomon in A *eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, vt ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias, quasi per inquisitionem mouet, quasi tot in se personas diuersorum suscipit: Sed concionator verax, velut extensa manu, omnium tumultus sedat, eosq́; ad vnam sententiam reuocat, cùm in eiusdem libri termino ait: finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo.* Et post nonnulla: *Hoc itaque mihi visum est bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitiâ ex labore suo. Et longè inferiùs subiungit: Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij. Si enim bonum est manducare & bibere, melius fuisse videbatur ad domum conuiuij pergere, quàm ad domum luctus. Ex qua re ostenditur, quia illud ex infirmantium persona intulit, hoc verò ex rationis definitione subiunxit.* B

Melius S.Hieron. Auctor. Catenæ Græc. Lyran. Hugo Victor. Titelm. & alij censent hæc dici ex persona Salomonis & sapientum, idque duplici sensu: priori quasi dicat: Suppositâ animi immortalitate, iudicio diuino & cælesti felicitate, quæ pauci cognoscunt, deprehendi & conclusi nihil melius in hac vita esse, quàm lætari hominem in opere suo, vt scilicet lætus incumbat operibus honestis & sanctis, præsertim charitatis & eleëmosynæ; hæc enim sunt opera hominis qua homo est, putà rationi & menti conformia, quibus ad finem suum, putà ad cælestem gloriam perducatur.

Secundò & germanè, ex similitudine hominis cum brutis, præsertim in morte colligit nihil esse melius quàm nimiis vanisque curis & sollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac se dare honestæ & modestæ lætitiæ, vti faciunt cetera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætitiæ, ceterarumque virtutum dant exempla. q.d. Saltem, ô vanissime homo, qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapis, conare tamen sapere, quod sapiunt illa; pelle inanes animo curas, præsentibus vtere frugaliter, futurorum cupiditatem abiice; & animum relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque iucundissimæ animi tranquillitati. ita Pineda, Lorinus, & ceteri. C

Lætari ergo in opere suo, est frui bonis labore suo partis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundùm rectam rationem, quæ dictat, vt ex illis tibi primò, deinde aliis per eleëmosynas ceteraque opera bona benefacias. Virtus enim parit veram solidamque lætitiam, intemperantia verò & vitium parit nauseam & mœstitiam. Ita S.Hieron. Lyran. & alij. Hic enim propriè est labor suus; quia nil tam nostrum, quàm benefactum ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrij gratiâ Dei adiuti & imbuti. D

Et S.Hieron. *Nihil est ergo*, ait, *bonum in vita ista, nisi quod lætatur homo in opere suo faciens eleëmosynam, & futuros sibi thesauros in regno cælorum præparans. Hanc solùm habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, & quæ nos post mortem sequetur.* Hoc enim sensu conclusionem hanc ex simili rerum vanitate intulit vers. 12. & cap. 2. v. 24. vbi simili modo dixit hanc esse partem, id est, sortem illius, vt scilicet sibi consulat, non suis heredibus. Id clarè significat Chald. dum vertit: *Tandemq́, perspicio nihil esse in hac vita melius, quàm vt exhilaretur homo in optimis operibus, comedatq́, & bibat, & animum lætitiâ afficiat. Hæc enim ei optima pars in hoc sæculo assignata est, vt futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sic apud se loquitur homo: Quorsum mihi diuitiarum erogatio, vt iustitiam colam? Satius est, vt eas liberis meis relinquam, aut meipsum extremâ senectute colam. Quis enim ipsum adducet, vt videat, quæ post eum futura sunt?* Mysticè Sanctus Augustinus (licèt ipse id velit esse litterale) lib. 12. de Ciuitate cap. 20. hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: *Non est bonum homini, nisi quod manducabit & bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem mensæ huius pertinet, quam sacerdos ipse mediator testamenti noui exhibet secundùm ordinem Melchisedech, de corpore & sanguine suo? id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificijs veteris testamenti quæ immolabantur in vmbra futuri: propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo nono eiusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem perfecisti mihi: quia pro illis omnibus sacrificijs & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus ministratur.* Probat id hac ratione: *Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi & bibendi, quam sæpè repetit, plurimumq́, commendat non saper carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, vbi ait: Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus. Et paulò post: Cor, inquit, sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Sic & Philastrius lib. de Heresibus sub finem, vbi impugnat Epicureos: *Quis enim eum adducet* (ad hanc notitiam, ait Lyran.) *vt post se futura cognoscat?* Campensis: *Quis indicabit illi, quid post ipsum futurum sit?* Eccles. 7.

Varij variè hoc exponunt. Primò, Epicurei q.d. Fruere bonis huius vitæ, indulge ventri & veneri, quia hæc certa sunt, futura verò bona, æquè ac animæ immortalitas, dubia & incerta.

Secundò, q.d. fruere bonis huius vitæ dum viuis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thaumaturgus. Additque Olympiod. *Non dabitur reditus ad vitam, vt pœnitentiam agas.*

Tertiò, Pineda censet hic tangi illam quæstionem, an scilicet animæ necdum beatæ cognoscant ea, quæ circa suos in terris aguntur, iisque intersint. Respondet enim negatiuè, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S.August. lib. de Cura pro mortuis c. 13. & seq.

Quartò, & genuinè, q.d. fruere honestè & modestè bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes respice; quia hæc est pars & sors tua, quam scis & tenes; quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, vt scilicet cognoscas, quales habiturus sis heredes, cùm illi tibi planè incerti & dubij sint? Quis rursum te adducet, vt cognoscas, quò anima tua post mortem itura ad limbum, per rectura sit; an scilicet in cælum; an in infernum? Sufficiat tibi honestè & modestè viuere, vt ad limbum & sinum Abrahæ deducaris, vbicumque ille sit. Quare noli te anxiè vexare & excruciare, vt cognoscas, quid post mortem

mortem animæ tuæ, vel heredibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieron. Chald. Hugo Victor. Dion.& alij. Hoc enim sensu hanc clausulam. siue conclusionem vsurpauit cap.2.vers.24. Redit enim hîc ad insignem & communem illam præ ceteris vanitatem, qua auari magno labore & curâ opes congerunt, easque recondunt filiis, nepotibus, aliisque incertis, & sæpè ingratis stultisque heredibus, itaque genium suum dafraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, vt vers. 12. & cap. præced. vers.18.19.20.21. & seq. Insuper posito, quòd homini cuipiam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæculo frequens erat. persuadet ei saltem, vt bonis suis rectè & frugaliter vtatur, eaque ipsemet ritè dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiosè & scrupulosè se vexant incertitudine suæ prædestinationis & reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo versant: Nescis an sis à Deo prædestinatus; an reprobatus, nec potes Dei prædestinationem, vel reprobationem auertere, vel mutare. Si ergo ab æterno Deus te reprobauit, quidquid agas damnaberis, sin te prædestinauit, quidquid agas saluaberis. Quid ergo agam incertus & anceps? quò me vertam? quis mihi dicet, an reprobus sim & damnandus, an prædestinatus & saluandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in cælum; an deorsum in tartarum. Hisce rectè opponas hanc gnomen Salomonis: fruere honestè & modestè tuis bonis & Dei donis ad tuam aliorumque salutem, & caue peccata ac lætus Deo seruito: ita certo saluaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis & reprobationis: hoc Dei est: illi ergo illud committe & resigna. Quis enim te adducet in altam illam diuinitatis speculam, vt futura, quæ in eius præscientia & prædestinatione recondita sunt, præuideas & prænoscas? Hac ratiocinatione anxietatem hanc, & tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, dispulit S. Ægidius socius S. Francisci, vir magnæ prudentiæ & sanctitatis, & Thomas à Kempis lib.1. de Imitatione Christi cap. vlt. de seipso narrat: Cùm, inquit, quidam anxius inter metum & spem frequenter fluctuaret, & quadam vice mœrore confectus, in Ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostrauisset, hæc in se reuoluit dicens: O si scirem quòd adhuc perseueraturus essem! statimque audiuit intus diuinum responsum: Quid si hoc scires, facere velles? fac nunc quod tunc facere velles, & benè securus eris; moxque consolatus & confortatus diuinæ se commisit voluntati, & cessauit anxia fluctuatio: noluitque curiosè inuestigare, vt sciret, quæ sibi esset futura, sed magis studuit inquirere, quæ esset voluntas Dei benè placens & perfecta, ad omne opus bonum inchoandum & perficiendum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum iudiciorum & iudicum, de quibus egit cap.3.v.16. transit ad vicinam quamdam, eamq. vniuersalem, & insignem mundi vanitatem & affectionem, scilicet calumniam, id est, mendacium, vim & fraudem, quæ vbique grassatur. Videmus enim vbique pauperes & imbecilles à diuitibus & potentibus iniustè vexari & opprimi: Inde v.2. transit ad affinem inuidiam, ac v.5. ad desidiam: mox v.7. ad auaritiam eius, qui cùm herede careat, laborat assiduè, non sibi, sed incerto successori, cuius occasione v.9. attexit damna solitudinis & commoda societatis: mox v.13. proponit regum & reginarum vanitatem. Denique v.17. præponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connexa: nam ab vna vanitate transit ad aliam disparem & diuersam, vti idem in Prouerbiis, & Siracides in Ecclesiastico varias materias disparatas eodem capite sine nexu, & ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad vnumq. scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda, & aliis Salomonem, sicut cap.1. ostendit vanitatem scientiarum humanâ industriâ acquisitarum, & cap.2. deliciarum, & cap.3. longæuitatis siue desiderij longæ & diuturnæ vitæ, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi & dominandi, quæ sita est in bonorum cupiditate & ambitu, ac libidine regnandi: huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis. Primò, quòd illa pariat tyrannides, scilicet pauperum calumnias & oppositiones, vers.1. Secundò, quòd pariat inuidiam. v.4. Tertiò, quòd pariat desidiam & auaritiam, vt opes per fas & nefas corradat, quibus aliis præcellat v.4. & seq. Quartò, quòd pariat Leoninam solitudinem, qua superbè amicos præ se contemnat, velitq. solus omnibus eminere vers.7. & 8. Quintò, quòd ex hac superbia oriatur stultitia v.9. & seq. Sextò, ex regni breuitate & instabilitate, quòd sæpè rex regno deijciatur, & pauper ad regnum euehatur v.14. Vnde colligendum relinquit in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca v.17. concludit nihil esse melius pietate & Dei cultu: in hoc enim sitam esse veritatem & stabilitatem, veramq. & stabilem felicitatem.

1. VErti me ad alia, & vidi calumnias, quæ sub sole geruntur, & lacrymas inno-
centium, & neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ,
cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes.
3. Et feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub
sole fiunt. 4. Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias
animaduerti patere inuidiæ proximi: & in hoc ergo vanitas, & cura superflua est.
5. Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas, dicens: 6. Melior est
pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.
7. Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole. 8. Vnus est, & secundum
non habet, non filium, non fratrem, tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi
eius diuitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in
hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul,
quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ. 10. Si vnus ceciderit,
ab altero fulcietur. væ soli: quia cùm ceciderit, non habet subleuantem se. 11. Et
si dormierint duo, fouebuntur mutuò: vnus quomodo calefiet? 12. Et si quispiam
præualuerit contra vnum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur.
13. Melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit præuidere in
posterum. 14. Quòd de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum:
& alius natus in regno, inopiâ consumatur. 15. Vidi cunctos viuentes, qui ambu-
lant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo. 16. Infinitus numerus
est populi omnium, qui fuerunt ante eum, & qui postea futuri sunt, non lætabun-
tur in eo, sed & hoc vanitas & afflictio spiritus. 17. Custodi pedem tuum ingre-
diens domum Dei, & appropinqua vt audias. Multò enim melior est obedientia,
quàm stultorum victimæ, qui nesciunt, quid faciunt mali.

VERS. I. VERTI ME AD ALIA, ET VIDI CALVMNIAS (Syrus *oppressiones*) QVÆ SVB SOLE GERVNTVR, ET LACRYMAS INNOCENTIVM, ET NEMINEM CONSOLATOREM: NEC POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CVNCTORVM AVXILIO DESTITVTOS] Chald. *Et conuersus sum, & vidi omnes violentias, quæ factæ sunt iustis, qui angustiati sunt in hoc sæculo sub sole, de manu tribulantium eos, & non est qui loquatur eis consolationes, neque qui redimat.*

Calumnia propriè est falsi criminis obiectio, ait Cicero Orat. 1. in Salust. siue est alicuius in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, siue vt Nonius, est malitiosa & mendax infamatio. Vnde actores in iudicio præstare debent iuramentum calumniæ, se scilicet nihil malitiosè, mendaciter, & fraudulenter dicturos vel acturos. Hæc est verbalis calumnia: realis verò est, cùm quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis, fama aut vita iniustè infert, siue in iudicio, siue extra iudicium, & sic calumnia accipitur hîc, & passim in Sript. vt significat violentiam, fraudem, insidias, circumuentionem, oppressionem, vti dixi Prouerb. 28. v. 16. Hoc enim significat Hebr. עָשַׁק *asac*. Sept. vertunt sycophantium, de qua voce ibidem multa notaui. Nocentissimum est hoc malum. Vnde Prouerbium: *Sycophantæ morsus immedicabilis.* Idem dicitur *vitilitigator*; quasi vitiosus litigator, obtrectator, calumniator, quales sunt, qui nil nisi contentiones, rixas & pugnas quærunt: de quibus Plinius in Prologo: *Ergo securi*, ait, *etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit, quid enim illi aliud, quàm litigant aut litem quærunt.*

Hebr. עֲשׁוּקִים *ascukim*, abstractum est simul & concretum, tamque actiuum, quã passiuum. Vnde significat oppressiones, oppressos & opprimentes, quales in litibus sunt malitiosæ &

A cauillosæ interpretationes testamentorum pactorum & decretorum, frustrationes, lites sumptuosæ in re minima, fraudes. Arabicus ע accipiens pro vicina gutturali ח ac pro *ascukim* legens חֲשׁוּקִים *chasukim* (חָשַׁק *chasac* enim significat concupiscere, desiderare, amare) vertit: *Et conuersus sum & vidi desideria quæ fiunt sub sole, omnes simul, & vim deriuantem à manu eorum, qui ea requisierunt, & non reperitur eis consolator.* Totus mundus enim plenus est concupiscentiis & desideriis, vt ait S. Ioan. epist. 1. c. 2. v. 16.

QVÆ SVB SOLE GERVNTVR] Omnes enim prouinciæ, vrbes, pagi pleni sunt calumniâ, hoc est violentiâ & fraudulentiâ. Vnde Ierem. c. 6. 6. *Hæc*, ait, *est ciuitas visitationis: omnis calumnia in medio*
B *eius.* Vide ibi dicta & Psal. 13. 4. *Qui deuorant plebem meam sicut escam panis.* Idipsum graphicè depingit S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum: *Paulisper*, ait, *te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem: speculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diuersa porrectis, ipse à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Iam sæculi & ipse misereberis, tuiq; admonitus, & plus in Deum gratus maiore lætitiâ, quod euaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa; maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum bella vbique diuisa; madet orbis mortuo sanguine, & homicidium, cùm admittunt singuli crimen est, virtus vocatur, cùm publicè geritur: impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sæuitiæ magnitudo* Sic Daniel c. 6. per ca-
C lumniam coniectus est in lacum leonum. S. Ioseph in carcerem. Susanna in mortis discrimen. Daniel. 13. Vnde de hac impiorum in pios potestate, imperio, & grassatione quæruntur apud Deũ passim Prophetæ, vt Dauid psal. 72. Abacuc c. 1. 13. Iob 21. 7. Ierem. 12. 1. Hinc Philosophus: *Mundus*, ait, *est forum impostorum*, adde & tyrannorum, vt in eo pauperibus & oppressis cum da-

mis

mis dicere liceat illud Martial. lib. 14.

Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum:
Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

Et lacrymas innocentium] Hebr. est *ascukim*, id est, *oppressorum*. Verùm Comment. Hebr. actiuè vertit *opprimentium*: *Vidi*, ait, *per Spiritum sanctum omnes deceptores in gehenna secundùm opera eorum, quæ facta sunt sub sole, propter transgressiones legis, & ecce lacrymæ ipsorum flentium super animabus suis*. In gehenna enim *est fletus, & stridor dentium*. Matth. 8. 12. præsertim iis qui insontes vexauere, eosque ad lacrymas adegere. Verùm de iis hîc non est sermo.

Et neminem consolatorem] Siue quia tanta est calumniantium potentia, vt nemo ei se opponere valeat, vel audeat; siue quia ea est inhumana & praua hominum indoles, vt potentiori se iungant, & infirmiorem ruentem deserant, imò in lapsum impellant, iuxta illud B Psalm. 38. 10. *Domine quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum*. Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et Psalm. 61. 4. *Irruitis in hominem, interficitis vniuersi vos, tamquam parieti inclinato, & maceriæ depulsæ*. Talis erat Christus in passione. *Circumspexi*, ait, *& non erat auxiliator*. Isaiæ c. 65. 5. Quocirca Deus ab omnibus desertos in suam tutelam suscipit, protegit, vindicat, iuxta illud psalm. 71. 12. *Liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor*. Et psalm. 9. 14. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*; & Prouerb. 23. 10. *Ne attingas paruulorum terminos, & agros pupillorum ne introeas: propinquus enim* (Deus qui Hebr. vocatur גואל *goel*, id est redemptor & vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater) *illorum fortis est, & ipse iudicabit* (vindicabit) *contra te causam illorum*. Symmach. vertit: *Non est eis* παραμυθούμενος, id est, qui in calamitate verbis adhortetur, & incommodum fortunæ leniat. C

Nec posse (innocentes à violentis oppressos) resistere eorum violentiæ; vtpote omni auxilio destitutos] Hebr. *Et à manu calumniantium, vel opprimentium eos fortitudo*, scilicet non est: Chald. *Et non est, qui vindicet eos de manu molestantium eos in fortitudine manus, & in virtute*. Pagnin *Et de manu opprimentium eos viribus, non erat eis consolator*. Campensis: *Nec esset qui eos consolarentur, multò minus, qui de violentis opprimentium manibus eos eriperet*. Alius: *Nec habent vim vllam contra manum illorum, qui eos calumnia afficiebant*. Alius: *Et in manu opprimentium est potentia*. Alius: *Et de manu opprimentium eos potenti, non est eis consolator*. Horum enim vox est Sapient. 2. 11. D *Sit fortitudo nostra lex iustitiæ*, vt quodlibet liceat, quodque possumus & volumus hoc legitimum iustumque habeatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iustitia potentia, quod est tyrannorum axioma.

Vers. 2. Et laudavi magis mortuos quam viventes] Chald. addit, *qui adhuc permanent in tribulatione*.

Vers. 3. Et feliciorem vtroque iudicavi; qui necdum natus, nec videt mala, quæ sub sole fiunt] Campensis: *Quæ homines in homines designant*. S. Hieron. *Qui necdum expertus est omnia mala mundi*. Chald. *Non enim scelerata* A *illa opera vidit, quæ toto orbe sub sole fiunt*. Tigur. verò, *Qui nondum expertus est molesta negotia, quæ fiunt sub sole*.

Olympiod. Hugo, Card. & Dion censent hæc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optant sibi mortem, vt iis liberentur. Melius S. Hieron. Alcuinus, Hugo Victor. & alij passim autumant, hæc dici ex mente Salomonis, & Sapientium, q. d. feliciores, ideoque laudabiliores sunt iam vita functi, vtpote exempti omni calumniâ, hoc est iniuriâ, fraude & violentiâ, quàm viuentes, cui illi semper expositi sunt, ac reipsa sæpè illâ vexantur & cruciantur: vtrisque autem feliciores sunt, necdum nati, quia non viderunt, id est, non senserunt, nec experti sunt hæc mala, quæ mortui senserunt, viuentes adhuc sentiunt; melius ergo est illorum, quàm horum sors, illique sunt fortunatiores. Addunt S. Bonauent. & Titelman. hanc gnomen extendi ad ceteros homines viuentes, qui ab iniuriis immunes oppressionibus aliorum, quas passim vident, sensu compassionis condolent, iisque affliguntur & cruciantur, hisce enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris, vel propriæ, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Valdè enim cruciat pios viros oppressorum afflictio, & opprimentium violentia. Vnde Mathathias visâ tyrannide Antiochi in Iudæos exclamauit: *Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei*. 1. Machab. 2. 7. Sic passim Ieremias gemit & suspirat ob calamitates Iudæorum, mortemque optat, ne eas videat. cap. 20. 14. eamdem optat Elias 3. Reg. 19. 4. Tob cap. 3. 6 Moyses Numer. 11. 15. Et S. Polycarpus visâ persecutione Imperatoris in Christianos exclamat: *O bone Deus, in quæ tempora me seruasti, vt hoc patiar?* Testis Euseb. lib. 5. Histor. cap. 19.

Et feliciorem (non positiuè, vtpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negatiuè, id est minus infelicem) vtroque iudicavi, qui necdum natus est] S. Hieron. id refert ad animas, *quæ*, inquit, *antequam ad nos in corpus descendant, versantur apud superos, & tamdiu beatæ sunt, quamdiu cælesti Ierusalem, & choro perfruuntur Angelico*.

Verùm hic est error Origen. ex cuius sententia hîc loquitur S. Hieron. non ex sua. Hunc enim errorem passim ipse impugnat epist. 8. ad Demetriadem, & 27. ad Eustochium, & 9. ad Auitum, & 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosolymitani.

Rursum Origen. homil. 7. in Numer. S. Bonauent. Caiet. Titelm. Vatabl. & alij per necdum natum intelligunt abortiuum, quales sunt paruuli, qui sine baptismo decedunt, euntque ad limbum, ibique feliciorem, quàm viuentes agunt vitam.

Verùm planè & simpliciter hîc accipias eum, qui necdum generatur, nec conceptus est, ac necdum extitit in rerum natura. Vnde Hebr. habent, *qui necdum fuit*. Septuag. & Syrus: *Qui necdum est factus*: Chald. *Qui adhuc non fuit, nec creatus est in sæculo*. Hîc enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si nascatur,

nascatur, cùm mortui sensum doloris habue- A
rint, viuentes adhuc habeant.

Componantur hîc viuentes & mortui cum
non nato, quoad bona malaque naturæ, non gra-
tiæ, in his enim gratiæ, viuentes superant mor-
tuos & necdum natos, cùm in illis superentur.
Sensus ergo est q.d. Si commoda & incommo-
da naturalia spectem, quæ sunt tam in vita, quàm
in interitu, tam in eo qui viuit, quàm in eo qui
mortuus est, vel necdum natus, satius est, & opta-
rim interiisse, & numquam esse natum, quàm
viuere. Tunc enim caruissem omnibus calum-
niis & ærumnis vitæ, quas tantas tum in me,
tum potiùs in aliis experior & video, iisque inti-
mè condoleo, vt omnia vitæ commoda & iu-
cunda cum eis non sint comparanda. Simili sen-
su ait Ieremias c.20.14. *Maledicta dies in qua na-
tus sum.* Vide quæ ibidem fusè hac de re dixi. B

An præstet non esse, quã malè esse?

Quæres, an melius beatiusque sit, non esse,
quàm malè esse? Resp. Primò, melius est mori,
imò non esse, & annihilari, quàm peccare. Pec-
catum enim, præsertim mortale, est malorum
omnium summum, ac summa diuinæ maiestatis
offensio & iniuria. Melius est autem tollere
hanc Dei iniuriam, quàm priuato huic homini
dare esse, & vitam tam malam, tamque noxiam.

Melius est annihilari, quàm peccare, cur?

Sicut enim bonum reipubl. commune & publi-
cum est, reos læsæ maiestatis regiæ interfici, sic
multò magis bonum publicum tam Dei, quàm
totius vniuersi est, reos læsæ maiestatis diuinæ
interimi, & si fieri posset annihilari. Omnis enim
creatura appetitu naturali magis inclinatur in
bonum Dei, vtpote commune, quàm in suum
proprium, vtpote priuatum; ideoque magis ap-
petit pugnare pro bono Dei, quàm suo pro- C
prio quare magis malum Dei, putà peccatum
auertere satagit, quàm suum esse conseruare,
imò suum esse exponit periculo pro bono Dei.
Hinc iustus mallet in nihilum redigi, quàm pec-
catum habere, quia peccatum peius est quàm
non esse, licèt enim non esse nil habeat boni, ta-
men pariter nil habet mali: peccatum autem nil
habet boni & plurimum mali. Ex parte verò
Dei & vniuersi melius est reprobos esse etiam
in tormentis gehennæ, quàm non esse, quia in
eis resplendet decor iustitiæ & gloria vindictæ
diuinæ, quod est bonum publicum vniuersi; in
eis enim culpæ respondet, & adæquatur pœna,
in eaque resplendet maiestas diuinæ iustitiæ, &
potentiæ. Quòd si ad hoc possent attendere
damnati, minus laborarent in tormentis, Dei-
que iustitiam magis redderent commendabi- D
lem, ait noster Salmeron tom.9. c. 10. Sit ergo
hoc primum axioma.

Satius est non esse, quã damnari.

Secundum esto: Satius est non esse quàm dam-
nari & cruciari in inferno: vnde animæ dam-
natæ in inferno optant mori & annihilari, vt
tanta gehennæ tormenta euadant, imò iuxta
rectum id optabilius est. Quis enim prudens non
mallet perire omnino ac nihil sentire, quàm tot
tamque atroces gehennæ ignes & dolores in
æternum sentire, sine vlla spe consolationis &
gaudij. Quid enim prodest esse, viuere, & senti-
re, si non nisi in igne summisque doloribus sit,
viuat, & sentiat? Hinc communis illa damna-
torum in die iudicij vox & lamentatio, vt di-
cant *montibus, Cadite super nos; & collibus, operite nos.*
Apocal.6. Docet id disertè Christus loquens de
Iuda proditore: *Bonum* (id est melius & vtilius)
erat ei, inquit, *si natus non fuisset.* Matth. 26. & Mar-
ci 14. Nam, vt ait, ibidem S. Hieron. *Multò melius
est non subsistere, quàm malè subsistere.* Et Auctor
serm. ad fratres in Eremo apud S. August. serm.
20. *Quare*, inquit, *illi melius fuisset, si natus non fuisset,
nisi quia melius est omni esse carere, quàm in inferno
iacere?* Idem docent ibidem Theoph. Victor
Antioch. Anselmus, Beda, Lyran. Franc. Lucas,
Barradius, & alij passim, quorum hoc est axio-
ma: *Satius est non esse, quàm miserum esse; satius est non
viuere, quàm viuere in supplicio.* Quin & S. Bernar.
serm. 35. in Cant. & S. Thom. in 4. distinct. 50.
quæst. 2. art. 1. quæstion. 3. idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. August. lib. 3.
de Lib. arbitr. c. 7. & 8. quem sequuntur Dionys.
Arboreus & Titelmannus hîc. Ratio eorum est,
quòd melius sit esse, quàm non esse; ergo & me-
lius est esse miserum, quàm non esse. Quia miser
saltem habet suum esse, quod est primum &
summum hominis bonum, & fundamentum ce-
terorum. Verùm hoc physicè verum est, ac nu-
dè & simpliciter melius est esse, quàm non esse.
Moraliter verò, & secundùm prudentem æsti-
mationem melius & eligibilius est nõ esse, quàm
habere esse omni voluptate & bono vacuum,
ac omni dolore & malo plenum, quale habent
damnati in gehenna. Quid enim prodest esse,
physicè in se bonum, si tot malis & doloribus
vndique circumplicetur & inuoluatur. Sicut,
quid prodest mel, si plenum sit felle? quid pro-
dest cibus optimus, si vndique veneno sit in-
fectus & vitiatus? Porrò qui Deum diligit mal-
let esse in inferno, quã non esset: quia vel sic pœ-
nas sustinendo, gloriam Deo daret, & quia
talis diligeretur à Deo, vt amicus & filius, quod
summum est bonum. Vnde Moyses optauit ex
charitate & amore Iudæorum, deleri de libro
vitæ. Exodi 32. & Paulus anathema fieri à
Christo pro Iudæis. Roman. 9. Imò S. An-
selmus: *Si hinc*, inquit, *inferni ardorem, inde peccati
horrorem cernerem, & alterutrum mihi eligendum
foret, mallem in infernum insilire, quam peccatum
committere.*

Tertium axioma: Anima puerorum, qui
mortui sunt in peccato originali, deguntque in
limbo puerorum, malunt esse, quàm non esse.
Ratio est, quia peccatum originale non est actus
illarum proprius, nec ex actu proprio, sed alie-
no, purà Adami protoplasti contractum, ita
S. Thom. 1.2. q.83. art.1. ad 5. *Melius*, inquit, *est*
sic esse animæ (in peccato originali) *secundùm
naturam, quàm nullo modo esse, præsertim cùm possit
per gratiam damnationem euadere.* Fauet S. August.
lib. 5. contra Iulian. cap. 8. *Ego*, inquit, *non dico,
paruulos tantâ pœnâ esse plectendos, vt eis non nasci
potius expediret.* Et Lyran. *Habebunt paruuli*, in-
quit, *vitam iucundiorem, quàm in hoc mundo na-
turaliter haberi possit.* Scotus in 2. distinct. 3. 37.
cap. 1. censet *paruulos omnium rerum naturalium
cognitionem habituros longè maiorem, quàm omnes
philosophi habuerunt.* Marsil. in 2. quæst. 29. arti-
culo 5. ait eos *amaturos Deum super omnia*, simi-
lia docent ceteri Scholastici in 2. distinct. 33.
qui

Pueri in limbo malunt esse, quàm non esse.

Ratio à priori.

qui paruulis tantùm tribuunt pœnam damni, A
pœnam verò sensus adimunt: vnde S. Bonauen.
asserit eos sua sorte contentos viuere.

Hinc colligit noster Lessius lib. 13. de Perfect. diuinis cap. 22. sub finem, paruulos hosce cognituros vtcumque clarè & distinctè essentiam animæ suæ, & etiam naturas angelicas; etsi non tam perfectè, quodque semper laudaturi sint Deum ex sui & aliarum rerum creatione. Adhoc enim à Deo conditi sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium priuari meruerunt; non tamen dicendi sunt beati, etiam beatitudine naturali, vt asseruit Pelagius, quia labes peccati originalis obstat, quo minùs beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt pœna damni, id est, carent visione Dei, quæ summa est pœna & miseria. Addit tamen eos B
nullum concepturos mœrorem ex amissione visionis beatificæ, eò quòd illam sua culpa non amiserint. Hæc ille. Alij aliter sentiunt: sed hæc alibi discutienda sunt.

Præstat mors vitæ miserrimæ. Quartum: multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus, ceterisque ærumnis circumuallantur, vt si hæc in se spectes, & nudè cum bono vitæ conferas, seposita fide & spe, melius sit eis mori, quàm viuere. Satius enim est carere vita, quàm eam habere tot malis oppressam. Nam vt ait Comicus: *Non est viuere, sed valere vita.* Quin & Iob c. 3. 20. *Quare,* ait, *misero data est lux, & vita his qui in amaritudine sunt? qui expectant mortem, gaudentque vehementer cùm inuenerint sepulchrum.* Et Ecclesi. c. 30. 17. *Melior est mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perseuerans.* Sic Iob ærumnis obrutus optabat C
mortem, & non esse c. 3. 1. *Pereat,* inquit, *dies, in qua natus sum.*

Excipe fideles. Dico seposita fide & spe, quia hæc suadet homini omnia aduersa fortiter tolerare ob spem futuræ gloriæ, vti tolerarunt martyres. Hæc enim gloria tanta est, vt omnis tribulatio ei comparata sit exigua, iuxta illud Apost. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Corinth. 4. Quin & Christus: *Beati, ait, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Vnde dicebat sanctus Franciscus; *Tanta est gloria, quam exspecto, vt omnis me pœna delectet.* Addo etiamsi Deus nullum statuisset tolerantiæ præmium in futuro, imò etiamsi anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore D
Dei, & virtute fortitudinis, fortiter sustinendæ forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immitti permitteret, velletque ab illo sustineri. *Ratio à priori. Prima,* Ratio est, quia Deo creatura sese per omnia submittat, resignet, & obediat oportet. Ipse enim summus omnium, ac vitæ necisque est Dominus. *Secunda.* Rursum maius est bonum charitatis, fortitudinis, & conformitatis cum voluntate diuina, quàm sit bonum vitæ, famæ, sanctitatis, &c. quod proinde priori cedat oportet, vt si per aduersitates auferatur, libens eas fidelis subeat ex charitate, fortitudine, & obedientia, ob quas omnia aduersa parui æstimanda, & sustinenda sunt. Christiano ergo philosopho dicendum cum S. Gregorio Nazianz epist. 64. ad Philagrium: *Morbo crucior & gaudeo, non quia crucior, sed quia alijs patientiæ sum magister.*

Sancti mori optant ne videant tot mala. Quintum, multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis & charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas, & proximorum ærumnas & tentationes. Ita Apostolus: *Infelix ego homo,* inquit, *quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom. 7. 24. Et: *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* Philip. 2. Sic Dauid: *Hei mihi,* inquit, *quia incolatus meus prolongatus est!* Psalm. 119. 5. Sic loco beneficij à Deo datum fuit Ezech. 4. Reg. 20. 19. & Iosiæ 4. Reg. 22. 21. priùs mori, quàm videre mala Iudæis inferenda à Chaldæis. Sic S. Augustinus Hippone sua obsessa à Wandalis petiit à Deo vnum è tribus, scilicet aut vrbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, & tertium obtinuit, teste Possiod. in eius vita.

Mysticè Olympiod. multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, & viuentes Christo, quàm qui viuunt in peccato; & beatiores viuentibus sunt mortui, tum iusti, quia labores deseruerunt; tum peccatores, quoniam lassabantur hîc in peccatis, & futuram gehennæ pœnam sibi minuerunt; dum enim citiùs mortui sunt, pauciora secum detulerunt peccata. Hinc Thaumaturgus vertit: *Inter iniustos & impios, melius habent vitâ defuncti, quàm superstites, & vtriusque conditione potius eligeretur sors eius, qui futurus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem.* Et sanctus Ambrosius in Psalm. 118. Octon. 18. *Mortuus,* inquit, *præfertur viuenti, quia peccare desiuit: mortuo præfertur qui natus non est, quia peccare nesciuit.* Idem lib. de Fide resurrectionis ex hoc Salomonis loco, ac simili Dauidis Psalm. 119. 5. & Ieremiæ cap. 15. colligit fideli optandam esse mortem potiùs, quàm vitam: *Si igitur,* inquit, *viri sancti vitam fugiunt, quorum vita, etsi nobis vtilis, sibi tamen inutilis æstimatur, quid nos facere oportet, qui nec alijs prodesse possumus, & nobis vitam hanc quasi fœnebrem pecuniam vsurario quodam cumulo grauescentem, onerari indies peccatorum ære sentimus?* Citatque illud Apostoli 1. Corinth. 15. *Quotidie morior;* & illud Platonis in Phœdone: *Philosophia est meditatio mortis.*

Antistrophæ, imò asseclæ Salomonis sunt hæ Philosophorum gnomæ. Plutarchi in consol. ad Apollonium: *O mors, Pœan medicus accedas. Portus enim procul dubio vnicus es, per terrarum orbem.* Ibidem refert ex Aristot. hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari prouerbio celebratum: *Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longè est melius, quàm viuere.* Additque, multis numen ipsum sic reuelasse, & testatum esse. Hinc antiquis mel symbolum mortis, fel vitæ habebatur. Senecæ: *Mors est.*

Portus æternâ placidus quiete.

Exempla. Agria, aut vt alij Cydippe, sacerdos Veneris, à Cleobe & Pitone filiis ad Dianæ templum curru vecta, cùm deam orasset, vt illis pro pietate præmium daret, quod homini videretur optimum; mortuos in lecto manè reperit, vt refert Cicero Tuscul. 1. qui & addit: Silenum pro magno munere regem Midam docuisse, *non nasci hominem optimum esse, proximum autem quamprimum*

mùm mori. Idem Pindaro principi Lyricorum A ab Apolline Delphico fuiſſe reſponſum, vt ſcilicet moreretur. hocq; eſſe optimum refert Suidas & Plutarc. loco citato. Euripides in Bellephronte: *Ego,* ait, *iuxta ſententiam vulgò celebratam optimum eſſe dico: non naſci hominem.*

Plato in Axioco graphicè humanæ vitæ miſerias depingens, narrat Agamedem & Trophonium cum Apollinis Pythij templum ædificaſſent, oraſſe pro mercede dari ſibi, quod optimum eſſet, cumque obdormiſſent, numquam deinde ſurrexiſſe. Idem accidit Iunonis Argiuæ ſacerdotibus; vnde ille de Amphatao:

Iupiter hunc totis animis, hunc magnus Apollo
Diligit, & iuſti metas non attigit æui.

Cauſiani, & plures populi lugent in lucem editos, defunctos autem beatos prædicant. Hinc B homo dum naſcitur à fletu vitam inchoat, vt indicet ſe naſci ad miſerias vitæ, ac ex felici ſtatu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem naſcendi viuendique tranſire. Arimneſtus interrogatus, *quod maximum homini bonum eſſet?* reſpondit: *benè mori,* vti refert Stobæus ſerm. 119. vbi & hæc duo addit.

Ariſtoteles ſæpè dicebat, *è vita migrare eſſ optimum, velut è conuiuio non ſitibundum, nec temulentum.*

Ariſtides cognomento Iuſtus, rogatus quatenus deceat hominem viuere? *Tantiſper,* ait, *dum deprehendat emori præſtare, quàm in calamitatibus viuere.*

Gorgias Senex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè,* inquit, *nam tamquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus diſcedo.* Ita Stobæus ſer. 125.

Baſſus Senex, *Si quid incommodi aut metus in* C *morte eſſe diceretur ab aliis, morientis hoc eſſe vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, ſed ab omnibus incommodis ac fortunæ miſeræ procellis liberat,* teſte Seneca epiſt. 30.

Sublimiùs Alphonſus Aragon. rex cernens Gabrielem Surrentinum adoleſcentem moribundum, timore mortis perculſum: *Non eſt,* ait, *cur tantopere mortem timeas, cum hæc benè pureq; morientibus ſit vita, atque eius vitæ principium, quæ neque doloribus, neque metui, neque inuidiæ, neque ærumnis vllis ſubiecta eſt.* Ita Panorm. & Æneas Syluius de Geſtis & dictis Alphonſi.

Polyænus, non dolendum eſſe propter mortuos dicebat, eò *quòd melius ſit mori, quàm miſerè viuere.* Ita Maxim. ſerm. 35.

Lacæna quædam, cùm filium audiſſet in acie D cecidiſſe, ait:

Plorentur timidi, mi infletus humabere nate:
Et matre hac verè dignus es, & patria.

Ita Plutar. in Lacon.

Hæc nimirum à Salomone hauſere Plato, & Philoſophi: Salomoni ergo, vt ſapientiæ fonti, reddantur.

RVRSVM CONTEMPLATVS SVM OMNES LABORES HOMINVM, ET INDVSTRIAS, ANIMADVERTI PATERE INVIDIÆ PROXIMI: ET HOC ERGO VANITAS, ET CVRA SVPERFLVA EST] id eſt, cura mala, moleſta, anxia, imò peſſima & ſummè affligens. Nam Hebr. eſt רְעוּת רוּחַ *reut ruach,* id eſt afflictio ſpiritus. Septuag. *Præſumptio ſpiritus.* Complut. *Electio ſpiritus.* Tigur. *Negotium permoleſtum.* Campenſis: *animi moleſtiſſimum tormentum.* Vide dicta cap. 1. v. 14. Syrus: *Et vidi ego omnes laborantes, & omnes artifices operis, quia zelus viri à ſocio ſuo, & hoc quoque vanitas, & perturbatio ſpiritus.* Arabicus: *Et cognoui ego omnes labores, & vniuerſitatem roboris artium, quòd inuidia natura homini à proximo illius erit; hoc quidem vanum, & afflictio ſpiritus.*

Pro *proximi* Hebr. eſt *ſocij.* Inuidia enim eſt inter æquales, & homines eiuſdem artis & ſortis, hinc *figulus figulo inuidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino,* ait Heſiod. in Oper. & Diebus: Vide Ariſtot. 2. Rhetor. c. 11. & 11. & Plutarch. Opuſc. de Fraterno amore. Sic ab initio mundi Cain ex inuidia occidit Abel fratrem ſuum, Eſau perſecutus eſt Iacobum, filij Iacob Ioſephum fratrem; Core, Dathan, & Abiron Moſen & Aaronem contribules ſuos Numer. 16. Saul Dauidem, Romulus Romæ conditor Remum fratrem occidit, de quo Lucan. lib. 1.

Fraterno primùm maduerunt ſanguine muri.

φθόνος enim parit φόνον, id eſt inuidia parit homicidium, imò parricidium, iuxta illud Pauli: *Plenos inuidiâ & homicidio.* Rom. 1. 29. Notat tamen S. Auguſt. lib. 11. de Geneſ. 1. ad literam, inferiorem ſubinde inferiori, quia optat ei coæquari; ac viciſſim ſuperiorem inferiori, dum metuit ne ei coæquetur, fiatque par pari.

A calumnia tranſit ad inuidiam, vel tamquam ab effectu ad cauſam: inuidia enim cauſat calumniam; inuidus enim calumniatur facta alterius, vt ea obſcuret, & ſua præ illis illuſtret extollatque: vel tamquam à ſimili ad ſimile; ſicut enim potentiores per calumniam, id eſt vim & fraudem opprimunt infirmiores. Sic inuidi perſequuntur ſibi ſimiles & æquales.

INDVSTRIÆ] Hebr. כִּשְׁרוֹן *kiſron,* id eſt rectitudo, congruentia, induſtria. Vnde S. Hieron. vertit: *Fortitudinem & gloriam laborantium.* Auctor Catenæ Græc. *Robur & virtutem.* Septuag. *Virtutem operis.* Pagnin. *Congruentiam operis.* Caietan. *Rectitudinem.* Campen. *conatum.* Alij, *aptitudinem.* Symmach. vertit γοργότητα. id eſt, vigorem, alacritatem, acrimoniam, viuacitatem, agendi facilitatem & velocitatem, quæ faciat hominem in opere efficacem, expeditum & terribilem. Inuidia enim petit non viles & vulgares, ſed induſtrios, magnanimos & eximios. Horum enim fulgor obſtat ſplendori aliorum, eumque offuſcat, qui proinde illi inuident. Vnde illud: *Alta petit liuor, perflant altiſſima venti. Optima, cibus inuidiæ.* Hinc Sidonius Apollinaris epiſt. 4. lib. 1. ad Gaudentium ait: *O terq; quaterq; beatum te, de cuius culmine datur amicis lætitia, liuidis pœna, poſteris gloria, vegetis & alacribus exemplum, deſidibus & pigris incitamentum.* Et Apuleius lib. 1. Florid. *Quoniam in magna ciuitate,* ait, *hoc quoque genus inuenitur, qui meliores obtrectare velint, quàm imitari, & quorum ſimilitudinem deſperant, eorum affectant ſimultatem.* Extat hac de re pulchrum emblema, in quo pingitur palma excelſa, ramis & dactylis luxurians, ad cuius radices infernè glomerantur ranæ, & ſerpentes qui eam arrodunt, vel coaxando conuitiantur, ſubiicitur Lemma: *Inuidia integritatis aſſecla.* Vnde carmen:

Inuidia petit magnos.

Inuidiæ emblema.

Palma

Palma caput tollit cælo arduo, cuius ad ima
Rana loquax stabulantur & hydri.
Oppugnant proceres, quorum via consona recto est.
Degeneres, atque inuida lingua.

Meminit huius emblematis Plutar. libr. de Silentibus Pythiæ oraculis. Hinc Poëtæ dixêre vel finxêre fortunam cum inuidia colligatam. Audi Statium lib. 5. Silu.

Quisnam impacatâ consanguinitate ligauit
Fortunam inuidiamq; Deus? quis iussit iniquas
Æternùm bellare deas? nullámne notabit
Illa domum, toruo quam non hæc lumine figat
Protinus, & sæua perturbet gaudia dextra.

Primò. INVIDIÆ PROXIMI] Inuidia hîc tripliciter accipitur primò mutua, qua superbi sibi inuident, & se mutuò in eâdem arte, scientiâ, officio æmulantur, vt alter alterum superare contendat, q.d. labores hominum, quibus magna machinantur, sæpè non ex veritate veraque virtute, sed ex vanitate vanoque fastu & inuidia promanant: ideo enim quisque laborat, omnesque vires animi & corporis in opere exerit, vt socium superet ceterisque emineat. Vnde Hebr. habent: *Vidi omnem laborem & omnem industriam operis, quod ipsa sit zelus, vel æmulatio viri à socio suo.* Tigur. *Vidi omnem laborem & omnem industriam agendi, mutuam esse æmulationem.* Pagnin. *Vidi omnem laborem & omnem congruentiam operis, quod esset inuidia vniuscuiusque ad proximum suum.* Campensis: *Multâ*, inquit, *experientiâ didici hominum conatus & studia non aliò tendere, quàm vt quisque vicino suo quibus possit, artibus, noceat, & rem propriam promoueat. Quod quid est aliud, quàm molestissimis curis animum miserè torquere?*

Secundò. Secundò, inuidia cum Lorino accipi potest actiuè. Vnde Chald. vertit: *hoc quoque vanitas est peccatori* (inuido) *& contritio spiritus*, q.d. Vidi labores & industrias hominum proborum & sapientum, ex virtute susceptos, parere inuidiam intuentium, quæ magna est vanitas & afflictio inuidorum. *Inuidia* enim *est animi inuidentis serra*, ait Socrates, *& cordis rubigo*, ait Antisthenes apud Laërt. libr. 6. capit. 1. quia cor ipsum rodit, exedit, consumit. *Putredo ossium inuidia*, ait Salomon Prouerb. 14. 30. *Zelus & iracundia imminuit dies*, ait Ecclesi. cap. 30. 26. Quocirca

Inuidia vipera. S. August. serm. 13. de Temp. *Inuidia*, ait, *est animæ tinea, tabes, carnifex, vipera.* Vnde Seneca *Vellem*, inquit, *oculos inuidorum esse vbique, vt omnium felicitatibus torquerentur.* Ita accipit S. Hieronym. dum ait: *Quid enim vanius, quid instabilius, quàm homines non suas flere miserias, sed melioribus incidere?* Et Thaumaturgus, qui paraphrasticè sic vertit: *Iam hoc* (calumniarum & calumniantium, de quibus v. 1.) *exemplo meo liquidum sit, si qui in viros claros euadant, quanta eos proximorum sequatur inuidia. Tametsi is, qui maligni dæmonis œstrum & stimulum illum in præcordiis gerit, & ex aliena felicitate inconsolabilem mœrorem concipit, nihil aliud inde consequatur, quàm quod suam ipsius animam vna cum corpore consumens discruciet.*

Quocirca, sapiens consilium & acutum ad inuidiam profligandam, præsertim in scientia & eloquentia, suggerit Plinius Iunior libro 6. epistol. 17. ad Restitutum: *Disertior ipse es, inquit, tantò magis ne inuideris: nam qui inuidet, minor est. Denique siue plus, siue minus, siue idem præstas; lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem. Superiorem, quia nisi laudandus ille non est, non potes ipse laudari: inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quàm maximum videri, quem excedis vel exæquas.*

Tertiò. Tertiò, & genuinè inuidiam, quatenus *vanitas est & afflictio spiritus*, accipe passiuè, q.d. labores & industriæ virorum strenuorum, magna probè sanctèque molientium, in se quidem vera est virtus & gloria, sed tamen secum vehit non leuem vanitatem & afflictionem; nam sibi conciliat æmulorum inuidiam, quæ heroica generosorum molimenta impedit, & interuertit, ac eos affligit, prosequitur, cruciat & deprimit, ne eis videatur inferior. Ita S. Bonauent. Lyran. Hugo Victor. Caietan. Titelm. & alij. Hunc sensum exigit nostra versio, quæ habet: *Industrias animaduerti patere inuidiæ* æmulorum, vt ab eis industrij vexentur, & sæpè euertantur, patere enim inuidiæ, idem est quod obnoxium esse inuidiæ, pati inuidiam, vexari ab inuidis.

Denique plenus erit sensus si tertio addas secundum, ac inuidiam non solùm passiuè, sed & actiuè accipias. Ita S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Vidi*, inquit, *omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum, dum inuidus aliena felicitate torquetur, & patet insidiis gloriosus*, q.d. Opera gloriosa hoc vanitatis & afflictionis adiunctum habent, quod pariant inuidiam, quæ torquet & exagitat tam inuidos, quam eos, quibus inuidetur, dum ab inuidis inuidias & calumnias sustinere coguntur. Vnde illud: *Inuidia sibi & aliis est venenum.* Sic & Olympiod. & Hugo Victor.

Socrates rogatus, *quid viris bonis molestum esset?* dixit *malorum felicitas. Quid malis? bonorum prosperitas.* Ita Anton. in Melissa serm. 70. p. 1.

Aristot. rogatus, *quid esset inuidia? Est*, inquit, *fortunatorum antagonista.* Ibidem serm. 62.

Cleobulus rogatus, *quænam præcipuè essent cauenda?* respondit *amicorum quidem inuidia, inimicorum autem insidiæ.*

Modus vincendi inuidiam. Primus. Porrò modi declinandi, vel superandi inuidiam sunt varij. Primum dat Crates Thebanus apud Laërt. lib. 6. c. 5. Si præclara quidem geras, sed gloriam, opes, & honores contemnas: hæc enim tria ferè pariunt inuidiam. Cato senior; eos qui fortunâ moderatè sobrieque vterentur, dicebat minimè peti inuidiâ. Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant, inuident homines. Externa bona extra hominem sunt, at insolenter vtenti vitium intra hominem est; qui eo sibi conflant inuidiam, verè sunt inuidiosi; ita Plutarch. in Rom. apopht. & Stobæus serm. 36. *Diuitiæ*, ait ille, *iniuriæ sunt pignora.*

Rursum prudenter monet Comicus: *Propter inuidiam vela opulentiam;* & Cato in Distichis:

Inuidiam nimio cultu vitare memento,
Quæ si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.

Vide quæ de inuidia dixi Genes. 37. vers. 4. & 5. Prouerb. 19. 30. Ecclesi. 14. vers. 8. Præclarius idem docet S. Basil. homil. de Inuidia, vbi ostendit, remedium inuidiæ esse, nihil ex fluxis hisce

Secundus. hisce bonis quæ inuidiæ sunt materia, magnifacere, sed vana & exilia, vti sunt, existimare. Secundus est, cedere honori & officio, cui æmuli inuident. Ita D. Grego. Nazian. cùm intelligeret se ob successum felicem in Ecclesia, quorumdam odio laborare, respondit: *Absit vt mei causa aliqua simultas inter Dei sacerdotes oriatur. Si propter me est illa tempestas, tollite & mittite me in mare.* Ita Ecclesi. Histor. lib. 11. ca. 9. & Seneca epist. 105. *Inuidiam,* ait, *effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scíueris in sinu gaudere.* Sapienter Auctor Emblem.

Falle viuens: sed non te.
Vixerit is bene, qui natus moriensq; fefellit
Externos, solus cognitus ipse sibi,
Felix qui latuit, λάθε βιώσας, latenter viue. Difficilis est gloriæ custodia.

Tertius est, inuidorum obloquia non verbis, sed factis retundere & superare, ideoque obloquia dissimulare & contemnere, imò ea accipere, vt virtutis testimonia, in eisque gloriari. Nemini enim inuidetur, nisi qui præclara gerit, qui clarus est & eximius. Hinc Cicero 1. Catilin. *Inuidia,* ait, *virtute parta, gloria putanda est, non inuidia. Ceterùm ego inter homines* (ait Chares) *tam diu mihi videor esse fortunatus, quamdiu inuidiosus fuero. Inuidiam non probo* (inquit Euripides) *velim tamen propter bona mihi ab aliis inuideri.* Sapienter Philosophus: *Ora virtute obtura, non metu. Linguas non præscinde, sed caue.* Rursum, *Satius est, vt quis sit inuidiosus, quàm miserabilis,* ait Herodot in Thalia, & Pindarus in Nemeis hymno 8. Vnde Themistocles dum adolescens, nihil adhuc præclari se facere dixit: Nondum enim inuideri sibi. Nam sicut Cantharides vegeto maximè tritico innascuntur, & rosis pulchrè florentibus; sic inuidia maximè inuadit bonos viros, & in virtute proficientes, & ingenij personæque gloriam sustinentes, ita Anton. in Meliss. par. 1. serm. 62. Sicut sol affert necessario vmbram, & qui in sole ambulant eos statim sequitur vmbra: sic virtus parit inuidiam, & eos qui in gloria versantur, necessario sequitur æmulatio. Hinc *paruulum occidit inuidia.* Iob 5. 2. quia sicut sol non eclipsat lunam, nec luna terram, sed è conuerso, terra lunam, & luna solem, id est inferior superiorem, sic superiores virtute & gloriâ non inuident inferioribus, sed inferiores superioribus. Inuidia ergo signum est paupertatis & egestatis, quòd quis eo, cui inuidet, sit inferior, pusilli & parui animi. Nam & *inuidere ægritudinis est, & æmulari & obtrectare,* ait Cicero Tuscul. 3. Rursum Plutar. libr. de Differ. odij & inuidiæ asserit felicitatis animique magnitudine sæpè inuidiam extingui: *Neque enim,* inquit, *credibile est Alexandro aut Cyro inuidere quemquam cunctorum iam dominis.* Sapientier Beda in Prouerb. *Nihil,* ait, *magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*

Exemplum S. Bernardi. Quocirca S. Bernardi triplici ratione inuidiam superandam esse, scilicet primò humilitate, secundo charitate, tertiò auctoritate, non tam verbo quam facto docebat. Audi Auctorem vitæ eius libr. 1. sub finem: *Tanta ergo virum illum sanctum vsque hodie apud Deum, & apud homines commendant sacrarum insignia virtutum, testimonia circumuallant sanctitatis, charismata sancti*

A *Spiritus illustrant, quodque maius his omnibus & difficillimum est in rebus humanis, hæc ei omnia sine inuidia adesse videntur. Compescit autem ab eo inuidiam, quod omni inuidia maior est, in quantum nequitia cordis humani, hoc sæpè cessat homini inuidere, quo non potest aspirare; sed & ipse omnem inuidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mutat in melius prouocatione charitatis, aut si nequior, vel durior est, obruit pondere auctoritatis.* Et post nonnulla: *Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute sua, nonnumquam tamen est quod patiatur inimicantem tibi gratis iniquitate aliena. Charitas autem quæ totum eum possidet, patiens est, benigna est, & sapientiâ vincens malitiam, patientia impatientiam, superbiam humilitate.*

B Denique licèt inuidia afflictionem pariat ei cui inuidetur, tamen eidem affert solatium & gaudium. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quantum adest inuidiæ; sicut enim quantum crescit corpus tantum crescit eius vmbra, sic quantum crescit virtus, tantum crescit & inuidia. Inuidiæ ergo afflictionem sopiat inuidendi causa, putà virtus & gloria. Quocirca Plutarch. lib. de Pernicioso pudore, taxat eos qui ob metum inuidiæ à præclaris operibus cessant: *quando sæpè non minorem malè audiendi, quàm malè patiendi metu ducti, honestatem prodiderunt nonnulli, ob impatientiam infamiæ.* Idem per allegoriam Scyllæ & Charybdis repræsentat Annulus in picta poësi, dum ita canit:

Inuidia obtrectans monstris, est Scylla, canis;
Funditus at mergens paupertas, vasta Charybdis.
Incidet in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.
C *Allatrat liuor mordax, absorbet egestas.*
Ex vtroq; malo minus elige: qui sapit, optat
Inuidiosus enim mage, quàm miserabilis esse.

Satius ergo est incidere in Scyllam, id est in inuidiam, quàm in Charybdin, id est in miseriam & inopiam, præsertim virtutum & meritorum. Inuidiosum vocat eum, qui ob opes & virtutes occasionem dat vt sibi æmuli inuideant, inuidos verò eos qui inuidioso inuident, adeoque præstat inopem esse & miserum, quàm inuidum; sed inuidiosum præstat esse, quàm miserum. Plura de inuidia vide apud S. August. ser. 83. de Tempor. Nazianz. orat. 12. S. Cyprian. tract. de Zelo & liuore, S. Basil. hom. de Inuidia, S. Chrysost. in c. 12. epist. 1. ad Corinth. S. Ephrem. tom. 1. pag. 37. S. Gregor. 5. Mor. c. vlt. & 3. p. Pastor. c. 11. B. Antiochum homil. 55. S. Bernard. homil.
D 13. in Psal. 90. Anton. in Melissa ser. 62. Maxim. serm. 54.

STVLTVS COMPLICAT MANVS SVAS, ET COMEDIT CARNES SVAS, (S. Ambrosius legit, *viscera sua*) DICENS] Chald. *Stultus vadit & complicat manus suas in æstate, & non vult laborare, & in hyeme comedet quidquid est ipsi, & etiam operimentum quod est super pellem carnis suæ:* hoc enim diuendit vt cibum comparet. S. Hieron. *Stultus continet manibus pectus suum.* Campensis: *Stulti iuncti manibus desident otiosi, & quidquid habent consumunt.* Vatabl. *Absumit omnia sua.* VERS. 5. *Complicat manus & edit carnes suas.*

Primò, aliqui putant hîc pingi inuidum: hîc enim ex dolore & inuidia complicat, stringitque manus, & carnes suas comedit, dū eas liuore tabescens consumit, corque suum exedit. Ita Primò. Inuidus.

Thau-

Thaumaturgus & Ioannes Ferus. Vnde symbolum Pythagoræ: *Cor ne edito*, id est ne curis vel liuore te conficias.

Secundò. Superbus. Secundò, alij censent hic pingi ambitiosum: hic enim superbè complicat manus, putans sibi otioso & inerti omnia deberi, & omnia vltrò in sinum inuolatura. Superbia enim parit inertiam: vnde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyran.

Tertiò. Auarus. Tertiò, autumant nonnulli hic pingi auarum, hic enim arctat manus ne quidquam eroget, ac præ auaritia genium suum fraudat, vt macrescat & carnes suos exedat. Ita Hugo.

Quartò. Gulosus. Quartò, alij opinantur hic describi gulosum, & libidinosum; hic enim per gulam & luxuriam, quam manibus perpetrat, lædit valetudinem, carnesque & vires suas exhaurit, vti docet Salomon Prou. 5.11. Vnde Auct. Catenæ Græc. *Impius*, ait, *comedit carnes suas, dum exsatiat se malis; quæ ex carne nascuntur.*

Quintò. Otiosus. Quintò, & genuinè pingitur hic otiosus, piger & iners, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indeque consequente egestate, fame & inediâ carnes suas consumit. Commodè enim transit ab inuido ad pigrum, quia multi vt vitent inuidiæ morsus & damna, dant se inertiæ, vt viuant tranquillè, sed egentes & miseri. Ita S. Hieronym. Campens. Caietan. & Titelm. Huc pertinet emblema Scyllæ & Charybdis, quòd sub finem v. 4. recitaui. Audi S. Hiero. *Totum quod differit hoc est, vt ostendat & eum, qui laborat, & habet aliquid in mundo, patere inuidiæ: & rursum eum, qui viuere vult quietè, inopiâ opprimi, & esse vtrumque miserabilē, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur.* Hinc Symmach. vertit: *Stultus complicatur manibus suis.* S. Clemens libr. 2. Constitut. Apostol. cap. 4. *Otiosus*, inquit, *manus suas complexus est, & carnes suas deuorauit*: indeque concludit: *Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imò neque dignus Ecclesia Dei.* Vnde colligit viduæ otiosæ, voraci & temulentæ non esse largiendam eleemosynam. Symbolicè Hugo Victor. *Complicat*, ait, *manus suas quasi pactum faciens cum otiositate*, Caietan. *Tamquam charâs habens manus, vt illas complectatur seruando ab exercitij labore.* Olympiodor. *Tamquam complectens eas ob delectationem, eisq; salutando blanditur*, comeditque carnes, quia caro eius egestate consumitur: Sic idem Salomon pigrum pingit conserentem manus, eidemque nuditatem & famem minatur. Prou. ca. 6.9. & 10. & c. 18.8. & c. 19.24. & c. 24. v. 33. & c. 26.15.

Huc facit prouerb. Hebræorum: *Fuit fames, & non transiuit per ostium artificis*; quia opifices laborando lucrantur vitæ necessaria, itaque famem depellunt. Porrò otiosus hic vocatur *stultus*, quia summa stultitia est otio se ad famem & tabem adigere.

Hinc S. Clemens lib. 2. Constit. cap. 63. suo & seniorum sacerdotum exemplo iuniores clericos ad laborem seriò hortatur: *Etenim & nos*, inquit, *verbo Euangelij incumbimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis huius non negligimus: partim enim nostrûm sunt piscatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne vmquam otiosi simus.*

Edere carnes, quid? COMEDIT CARNES SVAS] Primò Chald.

A per carnes accipit vestes quæ tegunt carnes, q. d. otiosus consumit vestes, dum eas vendit, vt victum comparet. *Resp. Primò.* Secundò meliùs alij, *comedit carnes*, id est otio extenuatur & fit macilentus; *Secundò.* otium enim succum corporis deterit & exhaurit, sicut exercitatio & labor eumdem adauget, facitque fortes & succulentos, quia *quantum otiositas sua impinguat, tantum subsequenti inediâ maceratur; ideo comedit carnes suas*, ait Olympiod. Tertiò, & optimè *comedit carnes suas*, id est summâ inediâ & fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Vnde Vatab. & Camp. vertunt: *Omnia sua consumit.* *Tertiò.* Quartò, comedere carnes, significat rabiem famis, quâ adacti otiosi, famelici in vxores, filios, & carnes suas grassantur, eorum opes deuorāt, imò subinde eos mordent & vorant, vti Iob ait cap. 13.14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* *Quartò.* B Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, vt Iob præ vehementia doloris manus siue labia sua dentibus laceraret, & se iam tormentis deficiente, animâ exeuntem, velut efferendam, portaret in manibus. Similes phrases sunt Iob. c. 19.22. & c. 31.31.

Sic polypus brachia sua vorare perhibetur ab Oppiano l. 2. licet idipsum neget & refutet Plinius lib. 9. cap. 9. & Arist. l. 8. Histor. anim. cap. 2. Omnes enim otiosum pigrumque auersantur, nec ei succurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apostoli, *Si quis non vult operari nec manducet.* 2. Thess. 3.10. Simili schemate ait Moyses Deuter. 28.53. *Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in angustia, & vastitate, quâ opprimet te hostis tuus:* sicut in obsidione Hierosolymit. matres fame rabidæ comederunt proprios filios. C Et Isaias c. 9.19. *Et erit*, ait, *populus quasi esca ignis, vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur; vnusquisque carnem brachij sui vorabit, Manasses Ephraim, & Ephraim Manassem, simul ipsi Iudam.*

Mysticè, S. Ambros. epist. 30. in editione Roman. iuxta aliam edit. 36. *Stultus*, ait, *complicat manus suas, & deuorauit viscera sua, id est corporalibus se implicauit negotiis, & deuorauit viscera sua, sicut mors præualens, & ideo non inueniet vitam æternam. Sapiens autem attollens opera sua, vt lucerent coram patre suo, qui in cælis est, non absumpsit: sed eleuauit viscera sua, vsque ad resurrectionis gratiam. Hæc gloriosa sapientis saltatio, quàm saltauit Dauid; & ideo vsque* D *ad sedem Christi sublimitate spiritualis saltationis ascēdit, vt videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: sede à dextris meis.*

DICENS: MELIOR EST PVGILLVS CVM REQVIE, QVAM PLENA VTRAQVE MANVS CVM LABORE, ET AFFLICTIONE ANIMI.] Tò *dicens* non est in Hebræo, Chaldæo, Græco, Syro, Arabico. Vnde Thaumaturgus, sanctus Hieronymus, Olympiodorus, Albinus & Caietanus censent hic esse antithesin versus præcedentis, quasi ibi otiosus, qui complicat manus & fame tabescit, hic negotiosus describatur, isque duplex, scilicet nimis laborans, & moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, & in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic sunt otium, & nimius labor, nimiaque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, quæ dicit: *Melior*

lior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus A
cum labore & afflictione animi. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atqui præoptarit vir sapiens & cordatus alterā manum cum facultate & lenitate implere, quàm vtramq; ærumnā, & fraudulenti spiritus calliditate & versutiā.*

Id reipsa verum est. Vnde idipsum sæpe alibi docet Scriptura, vt: *Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles. Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate. Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.* Victui necessaria sufficiunt, vt sicut sine paupertate, sic absque diuitiis sit: quod Salomon à Deo poscebat, quin & Apollonius Tyaneus, cùm diceret: *Concedite mihi dij pauca habere, & nullius indigere.*

Psal.36.16.
Pro.15.16.
Prou.16.8.
Prou.17.1.

Verùm meliùs noster Interpres. Hunc versum nexuit præcedenti, censuitque vtrumque ad vnum & eumdem pertinere, putà ad otiosum & pigrum, ac proinde per mimesin eius sensa hîc exprimi, ideoque supplendum esse τὸ *dicens*. Otiosus ergo hac sententiâ, quæ in se sæpe vera est, abutitur ad velandam suam pigritiam. Ita S. Bonau. Hugo Victor. Campensis, Titelm. Osorius & alij.

Hebr. ad verbum habent: *Bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum* (vel *plurium*. Heb. enim חָפְנַיִם *chaphnaim*, cùm sit tantùm duale, & duas manus, & plures manus significat, tamque est plurale, quàm duale) *cum labore & afflictione spiritus.*

Vbi nota *plenitudo manus* est pugillus, siue C
paruus pugnus, putà tantum, quantum quis digitis ad manum complicatis compressisque stringere & complecti potest. Vnde Hebr. כַּף *caph* significat manum curuam, qualis est in pugno siue pugillo.

Pro *plena vtraque manus*, Hebr. est *plenitudo chaphnaim*, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum siue palmarum, putà manuum extensarum. Opponitur ergo pugillus vnus, duabus manibus extensis, quæ non tantum pugilli duplum, sed quadruplum & amplius complectuntur. Hinc Symmach. vertit: *Melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine vtrarumq; manuum cum labore.* Septuag. quos sequitur Syrus & Arabicus, vertunt: *Bona plenitudo pugilli requietis, super plenitudines duorum pugillorum laboris, & præsumptionis spiritus.* Syrus: *Melior est plenus pugillaris requie, quàm plenæ manus labore & perturbatione spiritus.* Arabicus: *Plena palma requie, multò magis, quàm plenæ duæ palmæ labore & afflictione spiritus.*

Nonnulli sic explicant, q. d. præstat duplo minus victus & sumptus etiam necessarij, si duplo quietis & otij adderetur, quam è contrario duplo amplius cibi, diuitiarum, & delitiarum, si de quiete & otio alterum tantum detraheretur. Verùm hic sensus arctus est, nimisque Arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, q. d. pugillus farinæ, vel escæ, id est modicum & minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat vtraque manu plenâ deliciis, id est præstat copiosissimis & lautissimis epulis, si eas comparare debeas cū labore & afflictione animi; quia melior est quies animi cum cibo modico, quàm afflictio & tumultus animi cum cibo optimo & maximo: melior est pax mentis cum fame, quàm perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in religiosis, qui feliciores sunt suâ frugalitate cū quiete, quàm reges & principes suis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi est bonum altioris ordinis, quòd omnes delicias, omniaque bona corporalia longè superat & transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus & piger: Ergo mihi supersedendum est omni labore & afflictione: Ergo cauenda est mihi vita laboriosa & industria, quæ concitat æmulorum inuidiam: malo esse pauper, & carere inuidiâ, quā præclara gerere, quæ mihi moueant inuidiam. In qua collectione siue conclusione errat primò, Pigri paralogismus. Primò.
B quia ab vno extremo nimij laboris declinat ad alterum extremum, putà ad merū otium & desidiam, cùm mediam virtutis, putà moderati laboris sortem capessere deberet. Vnde Campensis vertit: *Melius est paululùm cum ignauia, quàm multa conquirere laboriosè*, qui manifestus est error, & dictamen acediæ.

Secundò, quia dum declinat inuidiam passiuam, incidit in actiuam, quæ peior est: paupertas enim impellit eum, vt aliena concupiscat & furetur, vt diuitibus opes inuideat & auferat; dum ergo non vult fieri per laborem & opes inuidiosus, per desidiam & inopiam fit inuidus, quod longè deterius est; pigri enim, quia inopes, industriis opulentorum inuident tam industriam, quā opulentiam. Secundò.

Tertiò, quia otium & desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines quæ longè magis affligunt otiosum, quàm labor negotiosum. Id docet Salomon Prouerb. 21. 2. *Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus eius operari: totâ die concupiscit & desiderat.* Tertiò.

Quartò, quia licèt in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quàm multum cum labore, tamen in spiritualibus id falsum est; si enim fidelis, præsertim sacerdos, vel religiosus, diceret: Volo quiescere in mea iustitia, nolo laborare, vt fiam sanctior, nolo crescere in gratia, meritis & gloria, nolo tendere ad perfectionem, grauiter peccaret. Vnde S. Chrysost. acriter inuehitur in eos, qui dicunt sufficit mihi si saluer, si in vltimo Angelorum choro in cælo consistam: Quartò.
D imò verò, inquit, debes conari, vt ad Cherubinos, & Seraphinos eueharis.

Mysticè, Olympiod. tripliciter exponit. Primò, pugillus ait, est indeficiens fides, quæ est in Dominum Iesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cùm quis duobus dominis seruire studet, Deo scilicet, & mammonæ, & opprobria illa pati, quæ Propheta commemorat: *Vsquequo claudicabit in vtrumque poplitem?* melius est ergo sine vlla controuersia, quod hîc prius ponitur. Aliter: Pugillus vnus, vnitas ipsa quæ materiâ caret: pugilli duo, materialia, quæ diuidi possunt. Habetur præterea ipsa dualitas in Scripturis sacris immunda & impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noë. Melius ergo est vnitatem sequi, ac officiosam vitam ducere cum quiete, hoc est sine inanis Primò. 3. Reg. 18. Secundò.

inanis gloriæ fuco, quàm occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. Aliter: Contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cùm videlicet Deus puluerem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasmauit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: à latere enim Adam costam manu Deus apprehendens Euam plasmauit. Melior ergo est cælibatus pugillis duobus, hoc est dualitate & copulâ coniugali. Quāuis enim coniugium damnandum non sit, cælibatus certè laudabilis & molestiâ carens. Hucusque Olymp.

Et afflictione animi] Hebr. *reut* & afflictionem, & malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumat. vertit; *Subdoli spiritus malitiam*. Et Chald. *Melior*, ait, *homini est plenus cibi pugillus in trāquillitate animi, & à furto & rapina alienus, pugillis duobus cibo refertissimus, vi & concussione cōquisitus: nā & hos aliquando in iudicio repensurus est summâ suâ molestiâ, & animi perturbatione*, q. d. Satius est parū iustè partum cū quiete, quàm multa iniustè parta cum rapina & tumultu. Nam, vt ait S. Hieron. *Iustitia requiem habet, iniquitas laborem*. Verùm *reut* hoc toto libro non tam malitiam culpæ, quàm pœnę, id est afflictionem significat, vti ceteri passim vertunt: hæc enim directè opponitur quieti & tranquillitati.

Vers. 7. Considerans reperi, et aliam vanitatem sub sole.

Vers. 8. Vnus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius divitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? In hoc quoque est, et afflictio pessima] A vanitate pigri fame tabescentis transit ad contrariam vanitaté auari sordidâ parcimoniâ tabescētis, qui semper laborat, vt corradat opes, non sibi, nec filio aut fratri, quibus caret, sed incerto & ignoto heredi: hæc magna est vanitas, vnde eādem sæpiùs iterat & inculcat, ac perstringit Salomon, vt cap. 2. v. 18. & seq. c. 3. vers. 22. Vide ibi dicta.

Vnus est] Hoc est vnicus est, siue solus sine filio, & fratre, hoc est sine proximo & necessario herede: vnus enim pater multiplicatur, & fit multus in filiis: vnde vna eius hereditas in multos filios diuiditur, fitque multiplex. Licèt enim iure Cæsareo laterales, putà nepotes, ab intestato succedant in bona patrui defuncti, vsque ad decimum gradum inclusiuè, tamen non tenetur testator deficientibus, tum ascendentibus (vti sunt pater, auus, abauus) tum descendentibus (vti sunt filij & filiorum filij) instituere heredes consanguineos in linea transuersali, vt patet institut. de Inoffic. testam. in princ. vers. Soror autem l. frater. C. eod. tit.

Porrò per vnum maximè notat sordidè auarum, qui nummos suos, abscondit, solusque crebro inspicit, ne à quo furto subducantur. Vnde à nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Euclio, qui opes domi defodit & anum domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait:

Exi, age, exi, exeundum hercle est hinc foras.
Circumspectatrix cum oculis emissitiis.
Oculos hercle istos improbos effodiam tibi,

A *Ne me obseruare possis, quid rerum geram.*
Quæ in occipitio quoque habes oculos pessima.

Huc accedit Olympiod. *Vnum*, inquit, *hoc loco accipit, qui seipsum tantummodò fouet & diligit, qui nē habere quidem velit filios, ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamuis natura nullos affines & consanguineos habeat, qui tamen secundùm Dei præcepta charitatem sectatur, omnes homines quamuis externos esse sibi filiorum loco putat, & fratrum, iuxta illud; Esto orphanis tamquam pater, & tāquam maritus matri eorum.*

Mysticè, S. Ambr. lib. de Instit. virg. c. 10. hæc explicat de Christo: *Est vnus*, inquit, *& non est secūdus is, de quo dictum est; magister vester vnus Christus est, vnigenitus Dei filius, solus, primus, vnus Deus, quod vult faciens, non quod imperatur (videlicet vt Deus est) est vnum quid cum patre, vnicus sine peccato, solus sine*
B *adiutorio (in passione) non est finis laborum eius, quia pro omnibus aduocatus est apud patrem, & infirmitates nostras suscepit, & pro nobis dolet & infirmatur: non satiatur oculus eius diuitiis, quia ipse est altitudo diuitiarum, sapientiæ, & scientiæ Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum cælestium. Non est finis omni populo eius, quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Sic & Salonius & Alcuinus.

Verùm Christo non conuenit id quod sequitur: *In hoc quoque vanitas est*. Vnde S. Ambros. idipsum applicat Christianis, qui vno Christo relicto, vano seruiunt sæculo, vti mox patebit; sanè hæc allegoria literæ & scopo Salomonis parum consona, imò dissona videtur. Vnde Hugo Card. *Hæc*, inquit, *impositio potiùs, quàm expositio videtur*,
C nisi S. Ambros. & S. Hieron. auctoritate fulciretur, ob quorum reuerentiam illam repudiare nō audeo.

Et secundum non habet] id est, deest ei legitimus heres, putà filius vel frater. Vnde Chald. clarè vertit: *Et non est secūdus præter eum, neque etiam filium, neque fratrem habet, ad hereditandum facultates eius.*

Et tamen laborare non cessat] Hebr. Septuag. & Syrus: *Nec est finis omni labori eius*. Arabicus: *Nec in omni labore suo est confusus*, non pudet eum laborare assiduè instar asini. Aquila vertit τελὸς, quæ vox & finem, & perfectionem significat, q. d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura & plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicisse difficultates & impedimenta
D fortunatæ sortis autumat. Campensis: *Cupiditatibus eius nullæ diuitiæ satisfaciunt*, Nimirum egenus est, qui egenum se æstimat, ideoque coaceruare non cessat, esto sit ditissimus: *Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licèt imperet mundo*, ait Seneca epist. 9. Et Comic. *Non est beatus esse qui se non putat*; nec miser, qui se non æstimat miserum. *Tuum quidem malum*, ait Marcus Antonius Imper. cognomento Philosophus lib. 4. de vita sua, *non est in alterius animo positum, neque in conuersione vlla aut mutatione cæli, vbi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum esse iudica, & omnia benè habebunt. Quòd si corpus, quod animo tuo est proximum, secetur, vratur, suppuret ur, putrescat; tamen ea pars, quæ iudicare de his debet, quieta sit: hoc est existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex æquo*

potest bono atque malo accidere: nam quod ei qui secundum naturam viuit, ex æquo accidit, id neq; secundum, neque contra naturam est. A

NEC RECOGITAT DICENS] Campensis: *Neque vmquam ad se redit, vt apud se dicat, quibus laboro?* Hæc verba non sunt in Hebræo & Græco, sed subintelliguntur: vnde solerter ea suppleuit Noster & Chald. Est hæc insignis incogitantia, & dementia auarorum, quòd non recogitent vsum & fructum, imò vanitatem suorum laborum, & curarum, quibus continuò frustra se vexant. Similis est illa diuitis auari, qui proinde audit à Christo: *Stulte hac nocte repetent animam tuam à te; quæ autem parasti, cuius erunt?* Lucæ 12. 19. Dementiam hanc clarius repræsentat Ecclesi. cap. 11. vers. 18. & seq. *Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis eius, in eo quod dicit. Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur.*

CVI LABORO] τὸ *cui* non est neutrum, q. d. ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed masculinum, *cui*, scilicet homini vel hæredi; hunc enim significat Hebr. מי *mi*. Chald. *Cui tandem me excrucio?* Thaumat. *Ex eo lubens quæsiuerim, quā ob causam laboribus se conficiat?*

ET FRAVDO ANIMAM MEAM] Defraudo genium meum, non audens vti opibus, tanto labore meo partis, sed eis parcens, easque asseruans incerto heredi. Hebr. *Et deficere facio animam meam.* Alij: *Imminuo animam meam.* Septuag. *Fraudo animam meam bonitate*, id est iucunditate & voluptate sua. Syrus: *Perdere facio animam meam bona.* Arabicus: *Bonum*: Chald. *Et non dicit in corde suo, cui ego laboro & fraudo animam meam bonis? Surgam & faciam ex eo eleëmosynam, & lætabor in hoc sæculo cum filiis hominum, & in sæculo venturo cum istis.*

Tropol. S. Ambros. de Institut. Virg. cap. 1. *Cur ergo*, inquit, *sæculo (& non vni Christo) laboramus & fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij, nisi huic Domino seruire deberemus?*

Auari ergo similes sunt Iudæis, qui auarè colligentes manna, plusquam edere poterant, mox viderunt illud putrescere, & scatere vermibus Exodi 16. idem fit auaris, quos proinde obiurgans S. Iacob cap. 5. 2. *Diuitiæ vestræ*, inquit, *putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis.* Vide ibi dicta. Ecclesi. 4. 8. Oenopola Chius aliis pretio vendebat vinum optimum, quæstumque faciebat non modicum, ipse acidum & vappam ad vsum suum reseruabat. Percunctabatur fortè quispiam seruum eius, quare ab hero fugisset? audiuit eum in bonorum copia sibi quærere mala, id quod omnes sordidi & auari faciunt, quibus æquè deest quod habent, quàm quod non habent. Historiam hanc refert Plutarch. libr. de Tranquill. animi. Alciat. Emblem. 85. hoc genus hominum simile facit Asino, qui cùm obsonia delicata tergo portet, ipse interim carduis pascitur.

AFFLICTIO PESSIMA] Septuag. *Distentio pessima.* Syrus: *Conuersatio mala.* Arabicus: *Hoc vanum est & confusio mala.* Symmach. *Occupatio mala.* Campensis: *Hoc quidem infinitè stultum est, & animi molestissimum tormentum.*

MELIVS EST ERGO DVOS ESSE SIMVL, QVAM VNVM: HABENT ENIM EMOLVMENTVM SOCIETATIS SVÆ] Hebr. *Boni duo præ vno: est enim merces labori eorum.* Olympiodor. *Quibus est bonum pretium.* Septuag. *Boni duo super vnum, quibus est eis merces bona in labore suo.* Syrus: *Meliores sunt duo vno, quibus est merces bona in labore suo.* Arabicus: *Duo boni meliores vno, cùm habeant conuersationem bonam in laboribus suis.* S. Hieron. *Meliores duo quam vnus.* S. Ambros. epistol. 17. *Optimi duo super vnum.* Chald. *Meliores iusti duo in generatione vnico; & hi quidem ad siderum rationem seipsos componentes, & verbis annuentes paratam esse illis futuræ vitæ mercedem, optimam, eius laboris, quo seipsos, vt æquales suos enutrirent, impendio defatigarunt.* Vatab. *Feliciores sunt duo vnico.* Tigur. *Melius est duos coniunctos viuere, quàm vnum solum.* Campensis; *Quare meliorem & commodiorem iudicaui vitam duorum vnà viuentium, quam vnius solius: affert enim boni non parum ipsa societas.* Alij: *Feliciores sunt duo quàm vnus*, q. d. Felicior est vita socialis, quam solitaria. VERS. 9. B

Vox illatiua *ergo* non est in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, sed subintelligitur, vti solerter aduertit vulgatus interpres, ideoque eam expressit: sed difficile est illationem hanc ostendere, & ex antecedente sententia elicere. Omissis variis variorum connexionibus.

Dico hanc esse illationis vim & energiam. Dixerat v. præced. *Vnus est, & secundum (Hebr. שני sceni) non habet v. g. non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima*, q. d. vnitati & solitudini hæc inest vanitas, & afflictio, quòd non habeat heredem vel amicum, cui laboret, & cum quo laboret, seque recreet, ac bonis labore suo partis animam suam pascat, & oblectet. Inde rectè hic infert: *Melius est ergo duos* (Hebr. שנים *scenaim*, quòd planè respondet τὸ *sceni* v. præced.) *esse simul, quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ*, vt scilicet simul laborent, simul se solentur & recreent, simul opibus labore partis, communi, ideoque duplicato gaudio fruantur. Nam τὸ *melius est ergo esse duos simul, quàm vnum*, antithesis est eius, quod dixit: *Vnus est, & secundum non habet*, &c. *In hoc quoque vanitas est*: q. d. quia tanta est vanitas solitarij auari, nec habentis heredem & socium, hinc melius est esse duos, quàm vnum, quia melior est amica societas morosâ & mœstâ solitudine. C D

Vnitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum est veritas, veraque fraternitatis vel amicitiæ iucunditas & felicitas: hæc enim vitam efficit longè suauiorem, vtiliorem, honestiorem, tutiorem, hominemque contra æmulos, hostium insidias, & quasuis fortunæ aduersæ vices flatusque obuallat, & munit. Ita S. Hieronym. Bonau. Hugo Victor. Titelm. & alij.

Igitur

Igitur hæc sententia imprimis pertinet ad fratres & filios, quos v. præcedenti nominauit, q. d. Melius est esse duos fratres, quàm vnum solum; melius est esse duos, putà patrem & filium, quàm solum patrem, vel solum filium; quia frater fratrem, pater filium, & filius patrem in labore adiuuat, solatur, roborat, eiusque, si moriatur, est successor, defensor & heres. Arctissima enim est societas inter fratres ac patrem & filium; quare ipsa ceterarum societatum est radix, origo, & exemplar, vti mox ostendam. Hinc Chald. vertit: *Meliores sunt duo iusti in generatione magis, quàm vnus,* &c. *In labore suo, quo laborant ad sustentandam generationem suam.*

Secundo, pertinet ad socios & amicos; q.d. Melius est duos esse simul socios & amicos, quã vnum solum sine socio & amico. Ratio est, quod in defectum fratrum & filiorum, quos multis natura negat, eadem surrogarit socios & amicos, quos quilibet officiis & beneficiis sibi parare, & procurare potest, q.d. si tibi non sit filius, aut frater, eius loco para tibi amicum, vt non sis vnus & solus, sed societate fruaris & gaudeas. Amicus enim erit tibi consolationi, vtilitati & decori, perinde ac si esset frater, imò in locum fratris succedet: sicut enim *frater* dicitur quasi *ferè alter*, vt ait Gellius lib. 12. cap. 10. Sic amicus dicitur quasi alter ego. Nam *vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quàm frater.* Prouerb. 18. 24, Idẽ ex Salomone docet Plutarch. lib. de Fraterno amore: *Pleræq;,* inquit, *amicitiæ nihil aliud sunt, quàm vmbræ & imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribusq́; aduersum fratres ingenuit: quã qui non veneratur & colit, an is fidem facit vllam, se aliis esse beneuolum? aut qualis tibi videtur, qui socio in salutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eãdem quidem viã cum fratre sibi ambulandum putat?* Addit deinde amicum esse quasi alterum fratrem. Huc accedit Olympiod. qui asserit liberalem in pauperes suâ liberalitate eos sibi deuincire, vt habeatur & colatur ab eis quasi frater, imò pater; quare quot pauperes alit, tot filios & fratres sibi creat. Sic Iob. 29. 16. ait: *Pater eram pauperum.* Hinc Cyrus aiebat, securissimos thesauros esse opes apud amicos depositas, teste Xenophonte libr. 8. Cyripædiæ. Idem asserit Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3. probatque ex eo, quòd opes in cistis seruatæ, à furibus sæpe auferantur, amici autem auferri nequeant. Vnde idem epist. 9. *Iucundius,* inquit, *est amicum facere, quam habere.* Amicum facit, qui illi benefacit. Et clarè Martial. lib. 5. 43.

Extra fortunam est, quicquid donaris amicis.
Quas dederis, solas semper, habebis opes.

Nunc singula ad incudem reuocem.

MELIVS EST ERGO DVOS ESSE SIMVL] Per *duos* accipe quoque tres, quatuor & plures: plurium enim conuictus & amicitia suauior & vtilior est vita solitaria. Ita Thaumaturgus, Lyran. & alij; sequitur enim: *funiculus triplex difficile rumpitur.* Vnde S. Hieronym. in cap. 5. Matth. v. 45. *Quantò duo,* inquit, *vno differunt, si amore coniuncti sint; tantò etiam trium contubernium plus valet. Etenim vera charitas & nullo violata liuore, quantò augetur numero, tantò crescit & robore.* Vnde Philosophus aiebat: *Amicorum neque nobis, neque cuiquam hominum satis fuit.* Dicit tamen *duos*, vt innuat perfectam societatem, & amicitiam tantùm consistere inter duos vel tres, hoc est inter paucos, iuxta illud Eccles. cap. 6. 6. *Multi pacifici tibi sint, & consiliarius sit tibi vnus de mille.*

Charitas ergo propter vnum Deum omnes amat, sed ex omnibus hisce, amicitia paucos sibi in familiares & consiliarios deligit. Vide Plutarch. Opuscul. de Amicitia inter plures diffusa, quam idcirco marcescere, & in communem frigidamque beneuolentiam abire docet.

HABENT ENIM EMOLVMENTVM SOCIETATIS SVÆ] Hebr. Septuag. Syrus & Arabic. *Est enim merces labori eorum, labori;* scilicet sociali, id est societati. Vnde Anton. in Melissa cap. 43. legit: *Est illis merces in labore communi*, Et Thaumaturg. *Qui vitæ*, inquit, *societatem inierunt, & rebus iisdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, & prosperi successus voluptatem sibi inuicem conduplicant.* Merces hæc est, quòd duo suauiter, maioreque commodo & lucro, velut socij simul in commune laborent; quod societate mutui colloquij, consilij, consolationis, protectionis fruantur; quòd alter alterum relinquere potest successorem & heredem; quod vnus non audeuret, duo audent, quod vnus præstare non valet, duo præstant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum, dum collatis à duobus vel tribus in commune opibus, industriâ & negotiatione, maior mercium conflatur copia, indeque maius lucrum.

Chald. Olympiod. & alij, per laborem, accipiunt dona, eleëmosynas, officia & beneficia, quibus quis alium sibi deuincit facitque amicum. Huius enim amicitia, magna donorum datorum est merces, magnaque danti affert commoda & emolumenta.

Moraliter disce hic, quantum sit bonum Societatis & amicitiæ; per hoc enim vnus fit quasi multus, & per multos operatur & negotiatur, ideoque multa & magna efficit. Id patet in societate ciuium & militum concordium, quæ inexpugnabilis est, ceteraque expugnat, iuxta illud Homeri: *Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir.* Et in societate religiosorum & cœnobitarum, quæ adeò potens est, vt magnas hominum, vrbium, prouinciarum conuersiones, morumque in melius commutationes efficiet. Audi sanctum Chrysostomum apud Maxim. homil. 6. de Fraterno amore. *Nihil est concordiæ comparandum: vnus enim quasi multiplicatur, si concordes fuerint duo aut decem vnus non est vnus, sed illorum quisque decuplex redditur, inueniesq́; in decem vnum, atque in vno decem. Quod si hostes illis aliqui sint, qui in vnum impetum fecerit, is quasi in decem irruerit, sic capitur. Eget vnus, at non premitur egestate; nam maiori parte & numero inopia obumbratur: illorum vnusquisq; viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemque pedes, animas item decem: non enim suis tantum, sed illorum etiam membris quisque vtitur in omnibus; ac si centum forent, idem rursus contingeret. Idem apud Persas & Romæ esse potest; quodque natura non potest, id amicitia potest. Si igitur mille habeas amicos aut etiam duo millia amicorum, cogitare debes quo rursus euadat numerus, Hoc enim*

Mor. de bono societatis.

enim est admirabile, vnum millesimum fieri: optabilius enim esset solem nobis extingui, quàm amicis orbari. Etenim multi solem videntes, in tenebris sunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem possunt in calamitatem; Nihil enim, nihil amicitiâ & charitate suauius esse possit: quid enim est quod non efficiat *verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam vtilitatem, quam securitatem?* Ibidem Dion. *Quot amicos pararis, tot oculos habes, quibus, quæ velis, videas: tot consilia, quibus de iis quæ conducunt, consultare & prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quàm si cui Deus vnum corpus habenti, multas daret animas, quæ omnes illi prouiderent & consulerent.*

Hinc Psaltes: *Ecce,* inquit, *quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum.* Psal. 132. *Mala solitudo,* inquit S. Bonau. *per inopiam delectationis,* vti est in auaro & superbo; *misera, per defectũ consolationis, laudabilis & honesta, per quietem contemplationis.* Porrò Dion. Carth. Loquitur hic Salomon, inquit, secundùm legem communem naturæ, non secundùm præeminentiam gratiæ, quæ transcendit naturam, nec lege arctatur communi. Nam Anachoretæ, Carthusiani, Monachi, viuunt solitarij, & tamen agunt vitam angelicam. Vnde Abbas Moyses apud Cassian. collat. 1. capit. 7. docet pro puritate cordis, & contemplatione sectandam esse solitudinem, instar Christi, qui *exiit in montem orare solus, & erat pernoctans in oratione Dei.* Luc. 6. Verùm notat rectè S. Thom. 2. 2. quæst. 188. artic. 8. solitudinem & vitam contemplatiuam esse perfectorum dumtaxat, qui iam in virtute solidati, sibi sufficiunt, nec sociorum auxilio indigent, ideoque tales priùs exercendos & perficiendos esse in vita sociali, & cœnobitica. Vnde S. Hieronym. epistol. 4. ad Rustic. *Quid igitur?* ait, *solitariam vitam reprehendimus? minimè, quippe quam sæpe laudauimus: sed de ludo monasteriorum huiusmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreant, qui specimen conuersationis suæ multò tempore dederint; qui omnium fuerunt minimi, vt primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec saturitas superauit, qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est.* Verùm nec his etiam in media Thebaide desunt socij & amici, imò verò plurium societas singulos munit & roborat, vt monasteria faciant, repleantque, ac ordines numerosos velut castrorum Dei acies ritè ordinatas efficiant. Lege vitas Patrum Palladium in Lausiaca, Cassianum, & similes. Denique audi S. Basilium, cœnobialis & socialis vitæ religiosa commoda recensentem in Constitut. Monast. capit. 19. *Primum,* inquit, *qui communionem ac consociationem hanc vitæ complectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est, reuertuntur. Siquidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, à quo omnis propria & priuata rei cuiuslibet possessio exclusa est, & à qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio & rixa. Contra verò vbi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque, quibus necessariò ad cultum & victum vtimur. Communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia & certaminum coronæ, vbi multi vnus, & vnus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tamdem quod iure æquiparari possit? quid beatius dici? quid hac coniunctione, vnitate & necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutuâ inter se morum animorumq; contemperatione?* Idipsum ad oculum viua hypothesi repræsentat, dum subdit: *Homines ex diuersis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeò veluti in vnum coaluisse, vt in pluribus corporibus vnus tantùm animus inesse videatur, vicissimque plura corpora vnius mentis instrumenta cernantur. In his, qui infirmâ corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet. Qui verò animo æger est, ei complures præstò sunt, à quibus curetur, & à quibus assiduè erigatur. Hi æquabili iure inter se alij aliorum & famuli sunt & Domini; & inuictâ libertate summam inter se seruiunt seruitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter cum ipsorum mœrore inuexit, sed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cùm charitas ipsos, alioquin liberos, alios aliis subiectos efficiat, & tamen integram illis nihilominus libertatem conseruet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creauit.* Hac de causa Christus societatem duodecim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se conuertit. Hebræis celebre est Prouerbium: *O chebreta, ô temutha,* id est, *aut societas, aut mors.* Id expertus S. Augustin. ita amorem suum erga amicum, ac dolorem ob eius mortem explicat libro 4. Confess. capit. 6. *Mirabar,* inquit, *ceteros mortales viuere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter erat, viuere, illo mortuo mirabar. Bene quidã dixit de amico suo; dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* *Gnomæ.*

Idem à Salomone didicere & docuere Philosophi, vt Plato in libro de Repub. & Aristot. 1. Polit. cap. 2. vbi ait: *Solitarius & nullius indigens aut Deus est, aut bestia,* hoc est, diuinis, aut bestialibus est moribus. Idem lib. 3. ca. 7. *Singuli,* ait, *licèt minus boni sint, iidem tamẽ in vnum collecti meliores sunt, quàm singuli eorum optimi, vt fit in cœna, quæ ex symbolo multorum lautior est, quàm ab vno instructa.* Euripides in Heraclide: *Solitariæ manus,* ait, *inualidæ pugna est.* Et *Vnus vir haud videt omnia.* Hinc illud tritum: *Vnus vir nullus vir,* Plutar. asserit *ea quæ dederis amico redire ad te cum fænore.* Socrat. apud Laertium ait: *Amicum esse lucro potiorem,* Crassus apud Maximum Ser. 6. *Agrum frugiferum.* Isocrates Admon. ad Nicoclem tria maximè requirit in amicitia: *Virtutem tanquam honestam, & familiaritatem vt iucundam, & vsum tamquam necessarium.* Et Lacon ille Antalcidas apud Plutarch. in Lacon. requirit: *Vt amicus loquatur iucundissima, præstet autem vtilissima.*

Mysticè S. Ambros. de Instit. Virgin. ca. 11. & in hunc locum Eccles. sub finem tom. 2. per duos, accipit Christum & Christianum, per vnum, qui est sine Christo: *Optimi;* inquit, *duo super vnum, quia est merces in labore ipsorum, vbi sunt duo optimi, super vnum, nisi vbi Christus est, & is quem Christus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Iesu, eriget eum Iesus.* Addit deinde Iesum non cadere, sed sese demittere ad mortem, vt se & nos resuscitet, commortuus est enim nobis, vt

nos

nos calefaceret igne charitatis, quem venit A mittere in terram, & ceu Elisæus vitæ calorem daret.

Symbol. Olympiod. Melius est, ait, duos esse simul, hoc est corpus animæ consentire, illamq; adiuuare in opibus virtutum, vt nec caro repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloriâ efferatur & insolescat. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

VERS. 10. SI VNVS CECIDERIT, AB ALTERO FVLCIETVR. VÆ SOLI: QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE] Hebr. *Si ceciderit, vnus socium suum stare faciet.* Pro *socium* Septuag. vertunt μέτοχον, id est participem, Aquila φίλον, id est amicum. Arabicus: *Quoniam si ceciderit vnus, eleuabit participem suum. Et væ vni, anima eius cùm ceciderit, & non erit ei alter, qui eriget* B *eum.*

SI CECIDERIT] Scilicet alteruter; tunc enim stans lapsum eriget, vel nutantem fulciet; vel vterque; tunc enim alter alterum, vel nutantem in casum suâ ope, industriâ, & consilio fulciet, ne labatur & cadat; vel iam lapsum attollet. Hebr. enim יָקִים *iakim*, id est stare faciat, duo significat; scilicet primò pronum in lapsum fulcire ne labatur, secundò iam prolapsum suscitare & erigere. Vtrumque amico præstat socius & amicus. Rursum τὸ *ceciderit*, vel actum perfectum, putà pronitatem, vel initium siue periculum lapsus significat, iuxta illud Dauidis Psalm. 117. 13. *Impulsus euersus sum vt caderem, & Dominus suscepit me*, ne caderem in profundum, quo impellebar ab æmulis & hostibus. Ami- C cus ergo amicum labantem sustinebit, ne prolabatur, prolapsum eriget, erectum fulciet & roborabit, ne iterùm cadat. Hæc omnia significat Hebr. *iakim.*

Rursum *si ceciderit* subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in morbum, vt explicat Chald. vel in paupertatem, vt Ferus, vel in carcerem aut seruitutem, vt R. Moyses, vel in perplexitatem & inopiam consilij, vt Olympiod. vel in peccatum, vt Dionys. vel in quamlibet aliam aduersitatem & calamitatem, vt S. Hieron. Thaumat. Lyran. & alij. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium subleuare satagit. Audi Thaumaturgum: *Nam cum duo viri in idem negotium incumbant, acciderítq; aliquid aduersi vni, is non longè requiret auxilium. Habet enim ad manum qui iuuet. Contrà homini infeliciter agen-* D *ti, & refocillationis indigo, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sanè & qui in eodem cænaculo victitant, si qua oriatur tempestas, statim eam sedant mutuis consolationibus, geminâ nimirum felicitate.* Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria dumtaxat per modum exempli recenset. Primum est, quòd *si vnus ceciderit, ab altero fulcietur.* Secundùm, *si dormierint duo, fouebuntur mutuò.* Tertiò, *si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistent ei.* Primum consistit in releuando, secundum in conseruando, tertium in defendendo, ait sanctus Bonau.

VÆ SOLI, QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE] Hebr. *Væ illi, qui vnus* (id est solus) *est, quia cùm ceciderit non habet secundum, qui stare faciat eum.* Chald. pro אִילוֹ *ilo*, id est, *væ illi*, legens aliis punctis אִילוּ *illu*, id est *si* vertit: *Nam si ceciderit vnus ex eis super lectum & cubauerit ægrotans, alter surgere faciet socium suum oratione suâ. Et si vnus innocens solus fuerit in generatione sua, in tempore, quo decidet super lectum, & cubabit ægrotans, non erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex ægritudine sua.*

Interiectio, *væ*, in script. nota est non tam minantis vel dolentis, quàm denuntiantis certam pœnam, vel cladem ineuitabilem. Rursum τὸ *cùm ceciderit* significat infallibilem casum & lapsum, siue is perfectus sit, siue inchoatus, vt dixi. In huius enim vitæ fragilitate, periculis, infortuniis, quæ cuilibet sæpe, imò quotidie occurrunt, impossibile est, quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imò & culpam saltem venialem prolabatur. Porrò Thomas Cantiprat. magnæ doctrinæ & experientiæ vir, libr. 2. apum cap. 11. §. 1. Religiosos adhortans vt numquam sint sine socio instar apum, quæ vnà viuunt, laborant, egrediuntur, subdit: *Quàm vera sit hæc sententia: Væ soli, ego noui, qui triginta annis vices Episcopi in diuersis diœcesibus habui: qui in hoc articulo, quo religiosi vel soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scandala, horrendaque pericula frequenter audiui: quæ numquam sustinuissent adiuncto socio, vel fecissent.*

NON HABET SVBLEVANTEM SE] imò multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu eius gaudentes, ridentes & subsannãtes. Est miosis. Hæc enim est hominum conditio, vt si quem felicem viderint, & in altum attolli, illi applaudant: sin quem miserum ruere viderint, illũ propellant, spernant, insultent, iuxta illud: *Felicitas multos habet amicos, felicibus multi sunt cognati. Viri infortunati procul amici, plures adorant solem orientem, pauci occidentem.*

Huius sententiæ veritatem cognouere tyranni, qui vt martyres superarent, eos à se inuicem separabant, & quemque solum minis, promissis, & tormentis vrgebant ad negandum Christum, vti separarunt Primum à fratre Feliciano, Ruffinam à sorore Secunda, Cornelium Pontificem à Clero & populo Rom. sed frustra; totus enim populus cum suo Pontifice in vnam fidei confessionem conspirauit; quem proinde laudans S. Cyprian. epistol. 1. ad Cornelium: *Quantum*, ait, *terroris & fortitudinis attulit* (Decius Imper. & Persecutor) *tantum fortitudinis inuenit & roboris. Vnum* (Cornelium Pont.) *Primò aggressus, vt lupus ouem secernere à grege, vt accipiter columbam ab agmine volantium separare tentauerat: nam cui non est aduersus omnes satis virium, circumuenire quærit solitudinem singulorum: sed retusus adunati exercitus fide pariter & vigore, &c.* & Mox: *Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, &c. ad pugnam quam tentauerat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodisse?*

Ex hac Salomonis gnome: *Væ soli; quia cùm ceciderit, non habet subleuantem se*, Concil. Toletanum vndecimum, & habetur 7. quæst. 1. Can. 15. *illud diuini*, sancit, vt sacerdoti celebranti semper alter assistat, vtque *sacrificans habeat post se vicini solaminis adiutorem, vt si aliquo casu* ille

ille qui impleturus officia accedit, turbatus fuerit, vel A *ad terram elisus à tergo semper habeat, qui vicem exequatur intrepidus.* Idem iam ante sanxerat Soter Pontifex cap. *Nullus Episcopus*.de Consecrat.dist. 1. Septima Synodus verò, vt habetur distinct. 81.Can.24. *In omnibus*, vetat ne clericus solus sine socio cum muliere colloquatur: *Certè solum*, inquit, *ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim est duos esse simul, quàm vnum. Simul enim & fidelius & tutius res geritur. Væ enim vni, quia si ceciderit, non est qui erigat eum.* Hinc quoque Apostoli bini à Christo missi sunt ad euangelizandum. Lucæ 10.1. Concil. Lateran. de statu monach.cap. *Monachi*, ex hac gnome decernit ne monachi soli in villis, oppidis, vel parrochiis habitent, sed in conuentu, vel cum fratribus, ne, inquit, inter sæculares homines spiritualium hostium conflictum experiantur. Ve- B tus est vsus vt religiosi non soli, sed bini incedant, quod nuper ædito hac de re decreto iussit S.D.N. Vrbanus VIII. Vnde S. Thom. Aquinas, religiosum solum & sine socio vocabat dæmonem solitarium. Patet enim hominum & dæmonum insidiis, insultibus, calumniis, & sinistris suspicionibus. Exemplum clarum est in Loth, cum Abrahæ societatem deseruit. *Ecce enim*, inquit, S.Chrysost. hom.35. in Genes. *vt diuisus est à iusto, & putabat se in maiori esse vbertate ac copia, ac potiora se assecutum & abundare, repente factus est seruus, carens domo, carens & foco, vt discas quantum malum sit, diuisio, & quantum bonum, concordia, & quod conuenit non maiora temerè capessere, sed potius humilitas diligenda est.* Ita sanè accidit Loth, & ita omnibus illis eueniet, qui C vt apud homines crescant & splendeant, alios fratres in opinione minuunt, & verbis tamquam nube quadam obnubilant. Quid miseri, vt se honore vestiant, honore fratres spoliant? quid insani, vt seipsos promoueant, aliorum bonam opinionem conuellunt? quid amentes, vt soli luceant, alios obscurant? soli lucere volunt, at non soli lucebunt, sed soli sine luce permanebunt. Væ autem soli, quia si ceciderit non habet subleuantem se. Seuerum est, sed iustum Domini decretum, cuius iudicia abyssus multa, vt qui se non habitatione, non veste, sed corde & amore à fratribus separant, tempore necessitatis soli relinquantur, & tentationibus absorbeantur: permittit enim Dominus, vt neque exemplis, neque consiliis, neque doctrinâ eorum proficiant, quos à se per odium & ma- D lam voluntatem abiecerant. Vide nostrum Aluarez de Paz plura incommoda vitæ solitariæ recensentem tractat. de Vita spirit. lib.2. par.4. cap.24.& Iulium Nigrenium Comment. Ascetico in Regulas communes Societ.Iesu, regula 43. Hæc tropologica est solitudo, quam depingens S.Bernard. serm. de Fallacia præsentis vitæ: *Errauerunt, ait Propheta Psalm.106. in solitudine, in inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Solitudo hæc superborum est, quia solos sese reputant, solos appetunt reputari. Litteratus est, odit socium. Fortis est, aut formosus, da ei parem, & contabescit. Solitarius est, sed erroneus; errat in solitudine sua; non enim solus habitare poterit super terram: Nec mirum quod solitudini huic inaquosum additur, vt dicatur, in solitudine, in inaquoso. Si enim in solitudinibus aquæ deesse solent, & loca deserta, sterilia quoque & arida esse consueuerunt, sic superbiam impœnitentia comitatur. Elatum enim cor, durum, & expers est pietatis, ignarum compunctionis, siccum ab omni rore gratiæ spiritualis: quia superbis Deus resistit; humilibus verò dat gratiam.*

Mysticè S.Greg. libr.4. in cap.10. libr.1. Reg. *Væ soli, inquit, quia si ceciderit, non est qui erigat eum. Solus namque est, qui à Deo relinquitur. Hunc certò cadentem nullus erigit, quia relictum à Deo sanctorum aliquis non assumit. Electus ergo quisque securus ascendit: quia solus non est. Qui enim per nos loquitur, nobiscum est. Nam & repromittit dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi. Solus quippe non erat, qui dicebat; Solus non sum, sed qui misit me mecum est. Solus item non erat, qui exquirebat dicens: An experimentum eius quæritis, qui in me loquitur Christus?* Matth. 5. vlt. Ioan. 3. 2. Corinth. 13.

Moraliter hinc rursum disce, quanta sit vtilitas societatis & amicitiæ. Audi S. Augustin. vel quisquis est Auctor (stylus enim humilior est, quàm vt deceat S. Augustinum) libr. de Amicitia cap.5. *Disce*, inquit, *quid vtilitatis habeat* (amicitia) *cùm in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructum vitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suauitate, vitia sua virtute confodit; aduersa temperat, componit prospera, ita vt sine amico, inter mortales, nihil ferè possit esse iucundum; & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum collætetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui euaporet, si quid molestum mens conceperit; cui communicet, si quid præter solitum sublime vel liuosum accesserit*: Probat ex hac Salomonis gnome. *Væ soli, quia cum ceciderit, non habet subleuantem se. Solus omnino est qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iucunditas est habere, cùm quo æquè audeas loqui vt tibi? cui confiteri non timeas, si quid deliqueris? cui non erubescas reuelare in spiritualibus, si quid profeceris? cui cordis tui secreta committas, & commendes consilia? Quid igitur iucundius, quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio; nec correptus alter ab altero doleat; ne laudantem alter alterum adulationis notet vel arguat?* Speciatim verò commoda vitæ socialis & cœnobiticæ recenset Thomas à Kempis theodidactos 1. part. sermon. 2. *Qui*, inquit, *bonæ voluntatis est, & Deum quærit, inter Deum quærentes amplius proficiet, & firmius stabit. Ibi homo magis in virtute probatur & exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo & exemplo trahitur. Ibi suam imperfectionem considerare & lugere compellitur. Ibi alterius feruore excitatur, alterius humilitate docetur, istius obedientia, illius patientia mouetur. Ibi confunditur inueniri tardior. Ibi inuenit quos timet. Ibi habet quos diligit, & sic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptio, ipsius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficitur speculum. Ibi vnus alterius est custodia. Ibi homo portat & portatur. Ibi multa audit & videt, vnde doceatur.* Prosequitur deinde idipsum luculentiùs, dum subdit: *Ibi boni commendantur, vt meliores fiant. Ibi negligentes arguuntur, vt referueant. Ibi homo non permittitur torpescere, nec secundùm suum libitum agere. Ibi diuersa sunt officia, & multa exhibentur charitatis obsequia. Ibi omnia tempus habent, & ad*

opus suum quisque ex obedientia vadit. Ibi infirmus à fortiori sustentatur. Ibi sanus infirmum visitans Christo seruire lætatur. Ibi vno deficiente, alius locum eius supplet. Ibi sana membra pro debilibus sollicitantur. Ibi actiuus pro vacante laborat, vacans pro laborante exorat. Ibi homo habet multos pro se orantes, & in extremis se contra diabolum protegentes. Ibi tot auxiliarios inuenit, quot socios habet.

VERS. II. ET SI DORMIERINT DVO, FOVEBVNTVR MVTVO: VNVS QVOMODO CALEFIET] Hebr. & Septuag. *Si cubent duo calor erit eis, vnus quomodo calefiet? Et si requieuerint duo, calefient.* Arabicus: *Et si dormierint duo, erit eis calor & æstus; & vnus quomodo calefiet?* Campensis. *Si duo simul dormierint, alter alterum calefaciet.* Hoc significat nostrum. *Fouebũtur mutuò*: qui enim alium fouet calore suo, eodẽ fouetur & ipse: incalescit enim illo ipso calore, quem in altero conseruat eum coniungens cum B alieno, sed tam suum, quàm alienum adauget: sicut duo ligna ardentia ignem fouent, & in se mutuò adaugent, qui in vno langueret & extingueretur. Vnde igitur vertit: *Si duo simul cubent plus caloris erit eis.* Alter enim alteri vicissim addit suum calorem itaque eum conseruat, roborat, & quasi conduplicat.

Ad literam ergo & physicè, gnome hæc clara est, intelligiturque, vt sonat. In somno enim consistit magna pars sanitatis, & roboris animalis. Vnde vulgò dicitur: *Somnus nutrit æquè ac cibus*, idque patet in gliribus, qui dormiendo pinguescunt: item in vrsis, qui magnam hyemis partem dormiendo transigunt, tumque non alio cibo, quàm somno aluntur, teste Plin. & Arist. in Hist. anim.

Somnum dat calor, frigus vigiliam.

Somnum autem conciliat calor: quare frigidi, C vt senes, ægroti, nudi, parum dormiunt. Notus est Aphorismus Hypocratis lib. 1. n. 14. & 15. *Euidenter vigilans calidior est exterius, interius autem frigidior: dormiens è contrario.* Id in me experior quotidie: noctu enim multas horas peruigilo, eò quòd stomachus per senium, & studium calore destituatur: qui verò stomachum habent calidũ, vt iuuenes, totas noctes altùm dormiũt. Rursum idem: *ventres*, inquit, *hyeme & vere calidissimi sunt naturâ* (per antiperistasin enim externi aëris frigidi circumstantis, internus stomachi calor se intendit, & roborat, vt externo frigori resistat) ideoque *somni longissimi.* Vide Galenum l. 6. de morbis vulg. com. 4. & 5.

Sensus ergo est q. d. si duo simul cubent, magis calefacient se mutuo, ideoque diutius dormient: solus verò si frigeat, ægrè calescet, ideoq; D parum dormiet.

Chald. hæc refert ad coniuges, quasi Salomon hic Iudæos animales hortetur ad coniugium, vt melius dormiant: *Si vir & vxor* inquit, *cubitum discesserint, mutuum sibi hyeme calorem præstant: vnus autem qui tandem incalescet?*

Alij vt Arias hanc gnomen referunt ad debiles & ægros, qui si foueantur calore secundi, meliùs dormiunt. Sicut Dauid in senio cùm non posset calescere, nec dormire, per societatem Abisag Sunamitidis & calorem & somnum sibi conciliauit.

Verùm generatim hæc parœmia grammaticè, siue in cortice litteræ loquitur de duobus quomodolibet simul cubantibus, in eodem, A siue lecto, siue stragulo, siue tentorio, siue cubiculo, vti cubant milites, & Hungari etiam nobiles, qui vt expediti & fortes sint ad crebra cum Turcis bella, scamno vel pauimento pro lecto vtuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non solum se mutuo, sed & totum cubiculum suo calore & halitu calefaciunt. Honesti enim & casti ex honestate & pudicitia nolunt in lecto admittere sociũ nisi sint coniuges.

Symbolicè verò & parabolicè, hæc duorum simul cubantium parœmia, notat fomentum & auxilium quod amicus amico præstat, præsertim debili & afflicto: afflictionis enim & aduersitatis, ac consequenter timoris & mœstitiæ symbola, & causæ sunt, nox, tenebræ, frigus & vigilia: sicut ex aduerso fortitudinis, animositatis & lætitiæ symbola & causa sunt, dies, & lux, item calor & somnus. Id patet in senibus & iuuenibus. Senes enim ob frigus debiles sunt, meticulosi & melancholici, iuuenes verò ob calorem sunt robusti, audaces & hilares, quare expedit iuuenes iungi senibus, vt illi horum mœstitiam suâ hilaritate discutiant, illi horum audaciam suo timore & prudentiâ temperent. Hoc voluit Thaumaturg. dum vertit: *Nam & per diem dicendi libertate festiui, & per noctem honestâ grauitate fulgent.* Dies enim felicitatis, nox aduersitatis est symbolum.

Rursum hæc parœmia notat mutuam confidentiam, qua amicus curis & sollicitudinibus æstuans, eas in sinum amici deponit, in eoque quasi placidè indormit & conquiescit. Ita S. Hieron. & Lyran.

Tertiò hæc parœmia notat feruorem, quo amicus torpidior amici exemplo & cohortatione ad charitatis & virtutum opera inardescit, iuxta illud; *Frigidiores feruentiorum exemplo in virtute incalescunt.* Ita Olympiod. Idem significat similis parœmia Salomonis Prouer. 12. 17. *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* Vide ibi dicta.

Denique, amicitiæ typus est ignis & calor: quod enim hic præstat mundo; hoc amicus amico. Vnde Plutarch. libr. de Adul. & Amic. *sicut*, inquit, *optimum conditorum est ignis, sic Deus amicitiã vitæ admiscens, omnia læta, dulcia, ac grata, vt essent amico præsente, vnaq; fruente, fecit.* Et Cicero de Amicitia: *Amicitia*, ait, *hoc est vitæ humanæ, quod sol est mundo.* Ecclef. 4. v. 9. & 10. *væ soli.*

Ignis symbolum amicitiæ.

Hanc gnomen eleganti apis & passeris Apologo oculis subiicit Cyrillus libro 2. Apolog. mor. ca. 7. cui titulus: *Contra appetitum singularitatis. Apis*, inquit, *inueniens passerem solitarium, præmissa salutatione dixit ei: Vt quid mi frater amaram diligis solitudinem, cùm amicitiæ societas sit tam dulcis? At ille respondit; nimirum minime placet multitudinis fluctuare procella, vel vnus esse de turba: Nonne inter sydera sol est vnus & super omnia vnus est Deus? quo audito, cùm subtiliter procedens illa singularitatis eius superbiam notasset; In hac causa taliter arguendo processit argumentosa: Quamquam vnus, inquit, essentialiter sit, comparis tamen trinitatis hypostaticæ indiuisibili societate gaudet. Sol autem Lunam stellarum infimam ne sit solus, dono lucis efficere sibi sociam splendoris in granditate conatur. Sic & primum mobile cùm sit vnum, lationis primariæ communicata virtute,*

Apologus societatis.

A *tute, secum ceteros orbes rapit, ne sit in officio suo singulare; quin & vniuersitas mundi cunctarum suarum partium iuncturâ vnitatis connectitur, vt nulla earum disiunctionis solitudinem vllatenus patiatur. Nónne anima naturaliter societatis amatrix, mox dolet si vel in puncto suum corpus deseruerit. Cùm à principio Deus hominem creasset vnum, mox statim dixisse fertur* (Genes.2.18.) *Non est bonum hominem esse solum faciamus ei adiutorium simile.* Deinde idipsum exemplo oculorum, alarum, manuum, pedum demonstrat. *Propter hoc etiam duo creati sunt oculi, alæ duæ, manus totidem, ac pedes dualitate consimiles, vt pluralitate munerum & vnitate formarum, membris omnibus ex simili adiutorio sit prouisum. Ad quid nimirum constructæ sunt vrbes, collectæ ciuitates, legisq; fœdere adunatæ sunt politiæ, nisi vt communi obsequioso consortio, non solùm sint sufficientes, sed etiam trãquillæ res humanæ? Væ ergo soli, quia cum instabili pe-* B *de superbiæ ventilatus ceciderit, societate priuatus, subleuans adiutorium non habebit. Quin & animalia domestica turmatim viuunt: cetera quoque quantum possunt, naturæ politiam colunt: is qui fugit consortium, aut rabiosus est, aut ferus. Eremita verò, socius est Deorum. Quibus dictis, tristem reliquit solitudinis amatorem.*

Exempla.

Mysticè S.Hieron. per socium, accipit Christum, qui instar Helisæi nos peccato mortuos viuificat: *Nisi*, inquit, *nobiscum Christus dormierit, & in morte quieuerit calorem æternæ vitæ accipere non valemus.* Rursum noster Aluarez de Paz libro 3. de Natura perfect. par.3.cap.32. *simul dormiunt*, ait, religiosi, qui in lecto religionis decumbentes, & charitate cooperti, simul orationi & sanctis occupationibus instant: isti enim mutuis deside- C riis & actionibus incalescunt: solus autem dormit, qui animo ab aliis segregatus orat aut occupatur; non enim habet penes se aliquem amore coniunctum, à quo calefiat.

ET SI QVISPIAM PRÆVALVERIT CONTRA VNVM (Symmach. *inualuerit super vnum*) DVO RESISTVNT EI] Hebr. *Duo stabunt coram eo*, id est contra eum, vt se ei opponant bello, non solùm defensiuo, sed & offensiuo. Est miosis: per *resistunt*, enim intelligitur *oppugnabunt & expugnabunt eum.* Nam sicut vnus fortior præualet vni minus forti: sic duo minus fortes præualent vni fortiori alterutro: quia *ne Hercules quidem contra duos*, & vt aiunt Arabes: *Duo infirmi fortiores saxo.* Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Et si corroboretur vnus, ipsi duo insurgunt aduersus eum.* Septuag Complut. clarè: *Et si victus fuerit* D *vnus, duo stabunt contra eum.* S.Hieron. *Si robustior inimicus quis contra vnum surrexerit, imbecillitas alterius amici solatio sustentabitur.* Thaumat. *Temerè ac periculosè sibi consulit, qui multos homines mutuo præsidio circumseptos adortus fuerit.* Huc facit prouerbium Heb. in *Res chelec in sanhedrin: Duo arida ligna vnum viride exurunt*, id est, *Duo inualidi, facilè superant vnum valentem, si solus sit*, quia *Ne Hector quidem duobus par est.*

Chald. hanc gnomen accipit de iustis, qui iram Dei concitatam ab impio auertunt: *Quod erumpat*, inquit, *vir flagitiosus & potens, cuius reproba opera propensitate quadam ferantur in occasionem euehendæ in orbem vindictæ, prodibunt duo iusti ex aduerso, qui meritis suis imminentem hanc vindictam auertunt.*

A Verùm hic agitur de eo, qui resistit iræ non Dei, sed hostis inuadentis amicum, vt patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentorum societatis & amicitiæ, quod est, amicum præstare munimen amico, dum eum contra inuasorem tuetur & propugnat, etiam cum vitæ periculo, iuxta illud Prouerb.18.20. *Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma.* Vide ibi dicta. Vnde S. Leo serm.4. de Ieiun. 7. mensis: *Ecclesiasticus miles*, ait, *etiamsi specialibus prœliis possit fortiter facere, tutiùs tamen & feliciùs dimicabit, si contra hostem palàm in acie steterit, vbi non suis tantùm viribus certamen ineat, sed sub inuicti regis imperio, fraternis consociatus agminibus, bellum vniuersale conficiat. Minore enim discrimine multi confligunt cum hoste, quàm singuli; nec facilè patet vulneri locus, quem opposito scuto fidei, non sua tantùm, sed etiam aliorum* B *fortitudo defendit; vt vbi vna est omnium causa, sit vna victoria.*

Hinc Ioab ait Abisai fratri suo: *Si præualuerint aduersum me Syri, eris mihi in adiutorium; si autem filij Ammon præualuerint aduersum te, auxiliabor tibi.* 2.Reg.10.11. Quin & Seneca lib.4. de Benef. cap.18. *Nam quo alio*, inquit, *tuti sumus, quàm quòd mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraq; incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? Præda animalium & victimæ, ac bellissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui, satis virium est: quæcumque vaga nascuntur, & acturæ vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit, non vnguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum face-* C *rent.* Vnde concludit, plenumque dominium euincit. *Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium; & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quòd licèt contra fortunam aduocare. Hanc societatem tolle, & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes.*

Hinc patet charitatem & amicitiam, licèt non obliget, vt quis vitam pro vita amici prodigat, vel periculo exponat, tamen idipsum permittere, imò suadere: quare generosæ & perfectæ charitatis & amicitiæ, æquè ac fortitudinis & magnanimitatis actus erit, si quis id D faciat: quia tunc non tam vitam pro vita amici, quàm pro generosis tot virtutibus discrimini obiicit. Maius enim est bonum harum virtutum, quàm sit vitæ. Ita D. Thom.22.quæst. 26. artic.4. ibique passim Theologi, ac noster Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin & Philosophi, qui virtutes Christianas & supernaturales non agnouêre, sed tantùm naturales, qualis est ciuilis amicitia, idem docuêre, vt Aristot.9.Ethic.cap.8. Cicero de Amicitia, Seneca epistol. 9. *In quid*, ait, *animum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam.* Tales amici inter Gentiles fuere, Pylades & Orestes, Nisus & Euryalus, Theseus & Pirithous, Damon & Pythias, Eucritus & Euephenus, Seruius Terentius & D. Brutus, quos recenset Valer.

Heroïcus actus mori pro amico.

Exempla.

ler. Max. libr. 4. cap. 7. quorum vnus, pro altero, vltro se neci obtulit, quod ne tantùm Philosophi, sed & Patres ac Theologi dilaudant, vt Sanctus Augustinus 4. Confess. cap. 61. Sanctus Ambrosius libro 3. Offic. cap. 12. Sanctus Hieronymus in ca. 7. Micheæ; sed audi Aristot. libro 9. Ethic. cap. 8. *Verùm est quod de probo viro dicitur, eum amicorum causa & patriæ, multa agere, etiamsi mors sit oppetenda.* Et inferius: *Qui pro aliis mortem obire consueuerunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis.*

FVNICVLVS TRIPLEX (Hebr. מְשֻׁלָּשׁ *mesculas*, id est triplicatus. Est enim Paul Piel, id est participium passiuum à שִׁלֵּשׁ *Scilles*, id est triplicauit) DIFFICILE RVMPITVR.] Quasi dicat funiculus simplex facilè rumpitur; duplex difficulter; triplex difficiliùs: sic & homo si solus sit, faciliùs ab hoste vincitur; si cum socio, difficulter; si cum duobus, difficiliùs. Syrus: *filum trium non citò discerpitur.* Arabicus: *filum triplicatum non laceratur subitò.* Hebr. est: *filum triplicatum non rumpitur in festinantia*, vel *in celeritate.* Chald. *Quàm pulchri sunt tres iusti in generatione, inter quos est pax sicut funiculus fimbriæ ex tribus chordis, qui non citò rumpitur.* Vel vt vertit Costus: *Similes sanè sunt propugnaculis triplici ordine, quæ nisi ægrè expugnari nequeunt.* Vel vt alij: *Sicut catena quæ contorta est ternis funibus, quæ non festinanter conuelletur*, S. Ambros. epist. 17. *Spartum triplex non citò rumpitur.*

Funiculus triplex quis? TRIPLEX] id est multiplex: difficiliùs enim rumpetur si sit quadruplex, quintuplex, sextuplex, &c. Vnde Symmach. vertit: *Funiculus triplex, aut quadruplex non citò rumpitur.* Dicit tamen *triplex*, tum quia funiculus solet triplicari, id est tribus filis vel licijs implecti, ad elegantiam & firmitatem; tum vt notet paucorum societatem, quales sunt duo, vel tres, esse robustam, tum vt symbola ternarij indicet, de quibus mox; tum quia triplex sæpè est tripliciter triplex. Solent enim restiarij primò funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hunc triplicare, ac ex triplici vnum contorquere, deinde triplicatum iam rursum triplicare, quin & crassos rudentes, quibus machinæ & moles sustinentur, ex funibus paruis sæpiùs triplicatis contorquent. Sensus ergo est quasi dicat: sicut funis ex pluribus filis implexus & intortus rumpi nequit, adeoque est validus, vt trabes, saxa & moles ingentes in altum attollat & sustineat, cùm singula fila stupea tenuia sint, illicoque rumpantur: sic pariter vis duorum vel trium vnita, fit bina, vel trina, adeoque valida, vt expugnari frangique nequeat. Rursum sicut funiculi, quo magis intorquentur, sæpiusque triplicantur, fiunt densiores & validiores, vt rumpi nequeant; sic quo arctior trium vel plurium est societas, quoque pluribus & maioribus amoris beneuolentiæque officijs nectitur & stringitur, eò robustior est, & inexpugnabilior, vt patet in acie castrensi ritè associata & densata.

Addit S. Bonauent. *τὸ triplex*, respicere & notare triplex emolumentum societatis iam recensitum.

Exemplum appositum est in Scyluro Scytha, qui moriturus conuocans filios 80. cùm ipsi

A fasciculum iaculorum ab eo iussi frangere non possent, sed sigillatim vnumquodque facilè rumperent: *Pari modo*, inquit, *si concordes fueritis, validi inuictique manebitis; si dissidiis dissociemini imbecilles eritis, & expugnatu faciles.* Ita Plutarch. Apophth.

Moraliter, funiculus triplex significat perfectam amicitiam inter paucos, putà inter duos vel tres consistere: hi enim imitantur S. Trinitatem, in qua trium personarum summa est vnio & concordia, quæ inter plures solet languescere vel euanescere. Ita auctor. lib. de Amicitia tomo 4. S. Augustin. cap. 5. Hinc Christus Matth. 20. *Vbi*, ait, *fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*, vti tribus pueris in fornace Babylonia, in Dei fide & laude consentientibus & constantibus accessit *quartus similis filio Dei*, Daniel 3. 92. Ad hoc significandum, vt rectè notat Pineda, à Poëtis finguntur Gratiæ tres, quòd tribus maximè videatur coalescere, & conseruari amicitia: nam & tertius amicus interueniens solet tollere omnem quotidiani conuictus cum vno & eodem satietatem. Tum etiam exorientes sæpiusculè expostulationes, & suscipiones inter amicos duos, facilè sedantur & componuntur tertij interuentus hortatu & iudicio. *Tres Gratiæ cur?*

B

Symbolicè, primò funiculus triplex est S. Trinitas, ait S. Paulinus epist. 4. ad Seuerum, quæ est fons omnis societatis, amicitiæ & concordiæ, adeoque prima insolubilis & increata societas, & charitas, ideoque inuictissima, quæ omnia domat & subigit. Ita Sanctus Ambrosius epist. 17. *Spartum triplex*, inquit, *non citò rumpitur. Tria enim quæ non sunt composita, non rumpuntur. Trinitas incompositæ naturæ rumpi non potest, quia Deus vnum est, & simplex, & incompositum est quidquid est.* Addit Hugo Card. potentiam Patris, sapientiam Filij, bonitatem Spiritus sancti, quo triplici funiculo diabolus ligatus est, vt non possit nocere nolentibus. Accedit S. Basil. qui libro 5. contra Eunomium volentem discindere S. Trinitatem, & Patrem à Filio, ac Spiritu sancto: *Trinitas*, inquit, *non dirumpitur, & est colenda in vna & æterna gloria, eadem vnam & solam deitatem vbique circumferens irrupta, inscissa, indiuisibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, creans, gubernans, sanctificans, viuificans. Hic diuinus & maximè admirandus nexus, non dirumpitur, vt scriptum est; funiculus triplex non disrumpetur.* Porrò R. Iohanam apud Galatin. libro 6. cap. 10. Funiculus triplex, inquit. hoc est mysterium Dei vnius & trini, non citò rumpitur, hoc est non facilè discutitur & enucleatur. *Primò.*

C

D

Brachmanes, siue Gymnosophistæ apud Indos gestant funiculum ex tribus alijs contortũ, quorum singuli rursum tribus linis constant, ad tres personas in Sancta Trinitate significandas, vt vnam esse naturam Deitatemque indicent; extrema funiculi inter se vno nodo constringũt, vti referunt Maphæus, Osorius, & alij de Rebus Indicis scribentes, ac Perpin. orat. 8. de Deo trino & vno. Porrò mysteria ternarij plura recensui Amos 1. v. 3.

Secundò, S. Hieron. per funiculum triplicem accipit S. Trinitatem, quatenus nos munit *Secundò.*

O

nit & roborat; item Christum, cuius sodalitas nos omnibus hostibus superiores efficit: *Melius est*, inquit, *in se habere Christum*, (ceu socium) *quàm solum patere diabolo; quod si & Pater & Filius & Spiritus sanctus aduenerint, non citò rumpetur ista sodalitas.* Sic & Salonius.

Tertiò. Tertiò, alij accipiunt incarnationem, in qua arctissimo nexu coniuncta sunt tria, putà anima, caro, & Verbum; ac licèt in morte Christi duo priora soluta sint, non tamen ab ijs tertium, putà Verbum, separatum est: & post resurrectionem redditus est funiculus triplex indissolubilis.

Primò. Tropol. Primò, Sanctus Gregorius 33. Mor. cap. 9. vel iuxta aliam editionem 12. per funiculum triplicem accipit fidem S. Trinitatis: *Quia fides*, inquit, *quæ de cognitione Trinitatis ab ore prædicantium texitur, fortis in electis permanens, in solo reproborum corde dissipatur.* Et S. Isidor. in Exod. cap. 46. *Funis triplex non rumpitur*, inquit, *quæ est S. Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia.*

Secundò. Secundò, Sanctus Bernardus serm. 16. in Cant. per funiculum triplicem accipit tria præcipua hominis membra, putà cor, os & manus, quæ inspirata à Spiritu sancto conspirant in bonum. *Hoc semel*, inquit, *contulit vniuersitati, hoc quotidie singulis in nobis actitari sentimus, & cordi scilicet tribui intelligentiæ lumen, & ori ædificationis verbum & manibus opus iustitiæ. Dat sentire fideliter, dat proferre viriliter, dat efficaciter adimplere. Et est funiculus triplex qui difficilè rumpitur, ad extrahendas animas de carcere diaboli, & trahendas post se ad regna cælestia: si rectè sentias, si dignè proloquaris, si viuendo confirmes.*

Rursum Olympiod. accipit animam, corpus & spiritum, quæ tria oportet connectere, & innectere Dei cultui & obsequio, vt docet Apost. 1. Thes. 5. 23.

Tertiò. Tertiò, Sanctus Hieronymus accipit fidem, spem & charitatem, in quibus consistit vera Dei religio. Sic & S. Paulin. epist. 4. ad Sulpicium, vbi monet: vt hoc triplici spatio texamus opera nostra. Alij ex aduerso referunt ad triplicem concupiscentiam: scilicet carnis, oculorum, & superbiæ, quæ cùm nectuntur, difficilè rumpuntur, quibus irretita fuit Eua. Ita S. Bernard. serm. de Annuntiat.

Quartò. Quartò, Hebræi carnales apud Galatin. lib. 2. cap. 1. funiculus triplex, inquiunt, est amor firmissimus inter maritum, vxorem, & prolem.

Quintò. Quintò, alij accipiunt tres partes pœnitentiæ, contritionem, confessionem & satisfactionem, ex quibus funis gratiæ & charitatis conflatur. Rursum Hugo Card. funiculus triplex, inquit, est charitas quæ tribus quasi partibus implectitur, quæ sunt, rectitudo, amplitudo & fortitudo dilectionis. Amplitudo, vt omnes, etiam inimicos sinu charitatis amplectatur; iuxta illud Christi; *Diligite inimicos vestros* Matth. 5. fortitudo vt pro Deo suo omnia pati & mori non dubitet, iuxta illud *fortis est vt mors dilectio.* Cant. 8. Rursum funiculus triplex, est charitas ex triplici quasi fune composita, qua scilicet Deum propter seipsum amamus, & proximos propter Deum diligimus, & nostram salutem propter ipsum Deum amore complectimur: quæ pro-

A inde non facilè tentatione vllâ superatur, ac proinde par est vt proximis mutuò amoris nexu iungamur, quorum viribus fulti aduersarios quoslibet vincamus.

MELIOR EST PVER PAVPER ET SAPIENS, REGE SENE ET STVLTO, QVI NESCIT PRÆVIDERE IN POSTERVM] Thalmudici in Midras, censent hîc opponi genios, siue spiritus & angelos homini à Deo assignatos, vnum bonum, qui notatur hîc per puerum pauperem & sapientem: vocatur puer, eò quòd post 14. ætatis annum homini se insinuet: alterum malum, qui notatur hîc per regem senem, & stultum, eò quòd antiquior sit, & à natiuitate homini adsit, in eoque regnet. Vocatur stultus, quia rationi & sapientiæ aduersatur: facit enim, vt infans, non nisi escam, & consilia bona cogitet B & appetat. Verùm hæ sunt Thalmudicorum næniæ: fuit tamen multorum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum & malum, vti alibi dixi, eamdemque ex R. Barachia tradit hic S. Hieron. Idem S. Hieron. addit tres alias expositiones: Primam Thaumaturgi, q. d. Præstat sapiens, licèt puer & pauper, stulto, licèt is rex sit & senex, quòd hic sæpè regno excidat, ille ad regnum extollatur: Secundam Laodiceni, q. d. Præstat puer sapiens, futuræ vitæ bona & mala præuidens, quàm rex stultus qui futura non cogitans, præsentibus & caducis, quasi magnis & perpetuis, delectatur: Tertiam Origenis & Victorini, q. d. Puer pauper & sapiens est Christus, de quo Isaias c. 9. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis*, rex senex C & stultus, est diabolus, qui in hoc mundo ab eius origine mundanis quasi rex imperat. Verùm hoc tertium mysticum est, secundum verò tropologicum, primum literale, & genuinum. VERS. 16.

Caietanus more suo acutè hæc refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, si implectas ex pueritia, paupertate, & sapientia, robustior erit, quàm si alium triplices ex regno, senio & stultitia. Verùm hæc subtilior, quàm solidior est expositio.

Dico ergo planè & genuinè, per antithesin conferri & præferri hîc sapientiam stultitiæ, etiamsi principatu & senio ornatæ, quibus ille caret. Sensus igitur est, q. d. Tanti est sapientia, & sapiens, etiamsi pauper & puer, vt præstet stultitiâ & stulto, etiamsi is rex sit & senex: Sapien- D tia enim tam excellens est, vt pueritiam & paupertatem, quæ videntur aspernabiles, faciat commendabiles; insipientia verò etiam regiam & senilem dignitatem, quæ per se laudabiles sunt, faciat vituperabiles: quare sæpè fit, vt iuuenis pauper ob prudentiam euehatur ad regnum, rex verò senex & stultus ob imprudentiam eò deijciatur, vti explicat v. sequenti, eò enim pertinent hic versus, & duo sequentes. Sapientia ergo est velut aurum, quod æs, stannum ceteraque metalla inaurat, facitque aurata, & quasi aurea; imò ipsa est instar lapidis Philosophici, quo Alchimistæ perhibent, se æs aliaque metalla conuertere in aurum; simili enim modo sapientia paupertatem & iuuentutem, quæ in se viles & insipientes sunt, decorat,

Rex pauper & puer sed sapiens præstat diuite sene & stulto.

Sapientia est lapis Philosoph. mutans es in aurum.

rat, & quasi inaurat, imò in se suamque dignitatem transmutat, dum ea velut informat & animat, vt videantur sapere, esseque sapientia. Vnde ipsa *linguas infantium facit disertas.* Sapien. 10. 21. pauperes verò per Dei timorem & amorem (hic enim est practica veraque sapientia) facit similes regibus, imò Verbo Deique filio, ideoque heredes gloriæ & regni sempiterni. Vice versâ, stultitia regiam & senilem dignitatem, quæ instar auri refulget, dedecorat, ac in se velut in vile æs, aut plumbum commutat, dum per superbiam, auaritiam, similemve impietatem, reges stultos & impios deijcit in terram, ac deinde in tartara, eosque facit folles & fomenta gehennæ.

Transit à vanitate solitudinis & solitarij, per antithesin, ad vanitatem regni & regum, hi enim minimè sunt soli, quia abundant famulis, militibus & sequacibus.

Alludit Salomon ad se, seipsumque hîc tacitè pingit; ipse enim puer creatus est rex, scilicet anno 12. ætatis, vt vult Sanctus Ignatius epist. 6. ad Magnesianos, vel potiùs, vt Pineda & alij anno 18. tumque opibus fuit exiguis, & quasi pauper præ opibus, quas senex habuit, sed tamen ob sapientiam illi inditam præstantior fuit Saule, Rege sene & stulto. Imò Salomon puer sapiens præstantior fuit seipso iam sene & stulto: tunc enim per luxuriam & idololatriam desipuit, seseque & regnum perdidit, tumque Deus ad regnum decem tribuum euexit Ieroboam iuuenem tenuis fortunæ, sed sapientem, id est strenuum & industrium. 3. Reg. 11. 27.

Significat ergo hæc gnome primò, sapientiam iuuenum & pauperum præstare regno senum insipientium. Secundò, sapientiam acui tum iuuentute, tum paupertate: iuuentus enim acri est ingenio, animoque viuido & generoso, adeoque magna meditatur & sperat, magnaque molitur, vt sese promoueat & euehat. Talis fuit Hermogenes qui anno 15. ætatis tantæ fuit sapientiæ & eloquentiæ, vt ad eum audiendum Antonius Imperator ventitaret; vnde illud: *Hermogenes inter pueros senex.* Rursum iuuentus est simplex, & candida, ac modesta & humilis, præsertim si sit tenuis fortunæ & pauper, ideoque capacior sapientiæ. Vnde Philosophus: *Paupertas,* ait, *est reparatrix sapientiæ.* Hinc Socrates, Diogenes, Crates, pluresque alij contempserunt diuitias, vt Philosopharentur, & expeditiùs liberiusque vacarent sapientiæ. Paupertas ergo & iuuentus acuunt sapientiam. Ex aduerso ætas & opes, præsertim in regibus & principibus, obtundunt sapientiam: sunt enim occasio gulæ, luxuriæ, superbiæ, quæ hominem infatuant. Hinc tertiò significat reges sæpè in senio infatuari, partim quia per opes deliciis, ventri & veneri, per omnem ferè vitam vacarunt; partim quia ex diuturnitate regnandi, fiunt nimis securi, superbi & tyranni, ideoque populo exosi, qui proinde non raro eos throno deponit, & alios sibi principes creat. Vnde pro *stulto* Hebr. est כְּסִיל *kesil*, id est vanus & inconstans, qui

A mutatur vt luna: sic enim rex insipiens mutatur, tum per varias cogitationes & desideria, quibus instar Euripi æstuat, tum per varias fortunæ vices, quas vitæ huius mutabilitas parit, quales sunt populi murmura, seditiones, tumultus, quos cùm prouidere nesciat, vel negligat, sed securè & oscitanter regno tot annis possesso indormiat, illo subinde spoliatur.

Exempla sunt, Primò in Saule, qui iuuenis & pauper sapuit, ideoque euectus est ad regnum; sed senescens, per præsumptionem, arrogans sibi ius sacrificandi, desipuit, ideoque regno deiectus est. Vnde audiuit à Deo: *Nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israelis factus es?* 1. Reg. 15. 17. *Primò.*

Secundò in Dauide, qui iuuenis & pauper, putà pastor ouium, sed sapiens, innocens & sanctus, Sauli seni, superbo & stulto in regno B surrogatus est. Idem tamen senescens, factus insolens, adulterium & homicidium commisit, ac regno penè per Absalonem filium deiectus est. Sic & Cyrus inter Pastores enutritus, suâ iuuenili solertiâ & fortitudine parauit sibi regnum Persarum. *Secundò.*

Tertiò in Salomone, qui Dauidi seni iuuenis successit, floruitque sapientiâ & sanctitate; sed senior factus super omnes desipuit per luxuriam & idololatriam. *Tertiò.*

Quartò in Ieroboam, qui iuuenis pauper profugus & exul, sed prudens & sagax, creatus est rex Israelis. Verùm senescens vitulos aureos erexit, & idololatriam in Israelem C inuexit, ideoque regno, vitâ & stirpe priuatus est. *Quartò.*

Quintò in Ioseph, qui iuuenis sapiens inclusus carceri futuram famem præuidit, & Pharaoni ignoranti prædixit, ideoque princeps Ægypti creatus toti Ægypto, mox orbi in fame de alimentis prospexit: ad Ioseph enim hîc alludi patet ex v. seq. *Quintò.*

Sextò Chald. exemplum statuit in Abraham & Nemrod: sic enim vertit: *Abraham qui fuit pauper, & erat in eo spiritus sapientiæ à facie Domini, & cognouit Creatorem suum cum esset ætatis trium annorum, & noluit seruire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex senex & stultus. Et quia noluit Abraham seruire idolis, proiecerunt eum in medio fornacis ignis succensi, & accidit ei miraculum à Dominatore sæculi, & liberauit eum* D *inde, & postea non fuit scientia in Nemrod, vt admonitus esset deinceps, vt non seruiret idolis, quibus antea seruiebat.* Verùm horum fides sit penes Chaldæum. *Sextò.*

Denique significat hæc gnome reges & principes decere, vt sint pauperes, id est paupertatis & pauperũ amatores, ne si auarè opibus inhient, subditos expilent, & pauperes opprimant. Ita Moses, Samuel, Saul & Dauid initio regni, fuere pauperes; ac de rege sancit Deus Deuter. 17. 17. *Non habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera.* Nam mulieres & opes nimiæ perdidêre Salomonem. Sic pauperes, adeoque agricolæ fuere Romulus & Remus Romæ conditores, Camillus, Fabius, Attilius, Cincinnatus, Scipio *Rex amet paupertatem cur.*

eiusdem principes & dictatores; ceteriq; quos recenset Valer. Max. lib. 4. cap. 4. de Mæcenate Cæsaris Augusti amico & principe scribit Dio. lib. 20. *In re familiari summa parsimonia vsus est, & in republica liberalissimus extitit.* Lycurgus Spartæ legislator sanxit, vt principes æquè ac ciues odissent auaritiam nimiasque opes; sic enim illius imperium æternum fore. Idem in principe Christiano requirit S. Ambros. 1. lib. 1. offic. Historiæ Indicæ narrant apud Perüanos Ingas reges, antequam regnum ineant, per dies aliquot laceris indutos vestibus, velut pauperes & mendicos, per vrbem incedere, vt indicent paupertatem & pauperes sibi cordi, curæque esse & fore. Simile est in auguratione Archiducis Corinthiorum. Archidux enim inaugurandus rusticano vestitu incedit, quem vbi rusticus è saxo conspicatur, rogat quis ille sit; respondent asseclæ esse Archiducem, ac post nonnulla vltro citroque dicta, rusticus Archiduci leuem dans colaphum, iubet, vt velut princeps legitimè ius dicat, princeps verò rustico vestes suas donat: quòd indicium est primitus non nisi agricolam fuisse electum in Archiducem. Ita Æneas Syluius in descript. Europæ, & ex eo Petrus Gregor. lib. 7. de Repub. c. 15. n. 15.

QVI NESCIT PROVIDERE IN POSTERVM] Ostendit in quo stultitia regis senis sita sit, nimirum in improuidentia, sapientia enim regis est prouidentia; qua tam sibi, quàm regno in futurum prospiciat: sibi, vt se in regno confirmet, motus populi compescat, conatus exterorum, regno inhiantium dissipet, ceteraque omnia sibi noxia quasi è specula præuideat, & discutiat: regno, vt annona sit sufficiens, vt scelera & rapinæ arceantur, vt pax inter nobiles & plebem conseruetur, &c. Vnde S. Hieronym. vertit: *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Thaumat. *Cui numquam in mentem venit tantam fieri posse vicissitudinem.*

Pro *prouidere* Hebr. est הִזָּהֵר *hitsaher*, quod noster variè varijs in locis vertit, scilicet *fulgere, obseruare, præoccupare, cauere, custodire.* Septuag. nunc vertunt *fulgere*, vt Daniel 12. 3. nunc *distinguere*, vt Ezech. 19. vers 20. & 21. nunc *custodire*, vt Psalm. 18. 12. nunc *præcauere*, vt hoc loco; nunc *significare*, vt Ezech. 33. 3. nunc *prænuntiare* vt Ezech. 33. 9.

Propriè *hitsaher* est splendere: vnde זֹהַר *zohar*, vocatur claritas, splendor, fulgor; inde significat admonere seipsum, admoneri ab alio, alteriusque admonitionem recipere, vt vertit Pagnin. Camp. Tigur. & alij (vnde vertunt: *Qui admonitionem ampliùs non admittit*) inde præuidere, præcauere, circumspectum esse, monere, docere, instituere, quia salubris admonitio, est quasi quædam illuminatio, splendor, & fulguratio, id est prænuntiatio & præuisio futuri; eadem est quasi radius & fulgor quidam prudentiæ & prouidentiæ. Qui enim regno diuturno superbiens non vult moneri, sed monentes spernit & odit, sæpè in rebellium vel hostium insidias incurrit, & vitâ regnoque spoliatur. Vnde Chald. vertit: *Et vltra hæc non est cognitio, vt admoneatur amplius.* Symmach. *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Syrus: *Qui nescit cauere amplius.* Arabicus: *Non cognoui quod reuerteretur in semetipsum.*

Igitur improuidentia hæc in rege sene & stulto nascitur ex diuturna felicitate regnandi, hæc enim eum ita inebriat, vt dementet: præteritæ enim fortunæ memor, futuræ immemor, præsenti incertæ quasi certæ securus incubat, itaque facilè insidijs æmulorum & hostium patet, ijsque ex improuiso obruitur: Felicitas enim facit securum & superbum, vt neminem putet sibi posse resistere: eadem cum senio facit eum oscitantem, & negligentem ad prouidendum iuxta illud: *Bis pueri senes*: & : *delirus senex.* Ex continua enim regni prosperitate, ita segniter & securè degit, ac si rotæ fortunæ & felicitati regni sui clauum infixisset, cum ex aduerso nullum maius regi & regno sit periculum, quàm à nimia securitate & præsidentia; hæc enim negligit præuidere insidias, machinationes, tumultus, bella, aliaque aduersa sibi regnoque imminentia, ideoque pariter negligit prouidere remedia ad ea præcauenda vel auertenda: hóc dum vident æmuli & hostes, incautum & securum per vim & dolum inuadunt & opprimunt, vti quotidiana docet experientia.

QVOD DE CARCERE, CATENISQVE INTERDVM QVIS EGREDIATVR AD REGNVM: ET ALIVS NATVS IN REGNO INOPIA CONSVMITVR] *Quòd*, Hebr. כִּי *ki*, id est quia, quoniam. Dat enim causam cur puer pauper, sed sapiens, melior sit rege sene & stulto, eò quòd ille per sapientiam subinde etiam è carcere, hoc est ex imo loco & statu euehatur ad regnum, hic verò regno deijciatur, & ad inopum statum, vitamque redigatur. Natus enim in regno, idem est quòd natus parente rege, regio sanguine prognatus: hîc enim opponitur seruo incarcerato, qui patre seruo progenitus ascendit ad regnum. Vers. 14

Alludit ad Ioseph qui è carcere ob sapientiam, & præuisionem futuræ famis euectus est ad principatum Ægypti. Genes. 41. Vice versâ Sedechias rex Iuda, à Chaldæis captus, excæcatus, vinctusque ductus est in Babyloniam. 4. Reg. 2. & Nabuchodonosor natus in regno, id est filius regis, putà Nabuchodonosoris senioris, & in regno per triginta & plures annos confirmatus, ob insipientiam & superbiam regno, imò humanâ formâ deiectus, mutatus est in bestiam. Daniel. 4. 30. sic Seruius Tullius, quartus à Romulo Raman. rex, à seruo (vnde dictus est Seruius) euectus est ad regnum. P. Ventideus à Pompeio captus, è carcere prodijt Imperator exercitus Romani, ac victor de Parthis triumphauit. Teste Valer. Max. lib. 6. cap. 10. Simile contigit Caio Mario, qui de Cimbris triumphum egit. Huc facit quod scribit Heraclides in libro de Politijs, in Cymmensium politia: Lydij, inquit, cùm graui dominatu premerentur, & audissent Cymmæ quemdam esse præstantem, missâ legatione in regnum accersiuerunt, & in officina fabri plaustrarij seruum inuentum cum seruitute, pretio soluto, assumpserunt. Similia recenset L. Florus lib. 2. cap. 19. & Paulus Emilius in Dione. Plura exempla

Serui euecti ad regnum.

ex Plinio recensui Eccles. 10. 28. ad illa: *Seruo sensato liberi seruient.* Verè Plutar. tract. de Præceptis gerendæ reipub. *seruire qui nescit*, inquit, *dominari non potest.*

Huc facit ille Saccorum dies festus apud Persas, quem ita describit Dio Orat. 4. de Regno: *Accipiunt vnum ex captiuis ad mortem, collocantq́ in regis thronum, & eundem illi dant vestitum regium, & imperare sinunt, ac viuere & deliciari & concubinis vti illis regni diebus, & nemo illum vetat quidquam facere quæ velit; post hæc autem exutum, virgisq́ cæsum, suspendunt.* Deinde causam & significationem huius moris & ritus affert dicens: *Cuius rei putas hoc esse signum, & quamobrem fieri apud Persas? nónne ideo, quòd sæpenumerò stulti homines & praui talem potestatem & nomen adipiscuntur, deinde aliquanto tempore viuentes turpissimè atq́ ocyssimè perduntur?*

Huc alludens Barlaam, Iosaphat regi simili parabolâ vitæ huius vanitatem & fallaciam ad viuum repræsentat apud Damascen. in Histor. cap. 14.

Porrò Chald. Complut. (nam in regia hæc succisa sunt) pergit hæc adaptare Abrahæ & Nemrod: *Quoniam*, inquit, *Prouincia idolorum egressus est Abraham, & regnauit super terram Chananæorum: & in diebus regni Abraham factus est Nemrod pauper in sæculo:* Vbi, *regnauit*, idem est, quod diues & potens effectus est: amplam enim Abraham habuit familiam, in qua quasi princeps regnabat: vnde ex ea eduxit 318. milites, quibus quatuor reges profligauit, & Loth ab eorum manibus liberauit. Genes. cap. 14. alioqui certum est Abrahamum non fuisse regem super terram Chanaan. Rursum quod Nemrod factus sit pauper, incertum est; nam nusquam id legimus. Hæc quoad lectionem vulgatam.

Hebræa enim, Septuag. & Syrus, Arabicus, Pagnin. Vatabl. & ceteri Hebraizantes non habent τὸ *alius*. Vnde sic sonant: *Quoniam de domo vinctorum prodijt ad regnum, quia etiam in regno eius natus est pauper*; quod totum multi de vno & eodem accipiunt, variè vertunt, & explicant; sed communiter sic, vt per carcerem accipiant vterum matris, q. d. Rex quoque dum nascitur ex vtero matris, quasi ex carcere prodit vinctus, & miser, putà secundinis religatus: nudus & pauper sicut ceteri homines: quare huius conditionis suæ memor in regno non insolescat, nec se super alios superbè efferat, sed modestè se gerat ne regno deijciatur, & ad primæuam nuditatem & inopiam relegetur. Ita Olympiod. Aben Ezra, Vatab. Osorius & ceteri.

Verùm hanc gnomen non de vno & eodem, sed de duobus inuicem oppositis intelligi patet, primò, ex eò quòd det causam versus præcedentis, cur scilicet melior sit puer pauper, sed sapiens, rege sene & stulto. Causa hæc est, quòd scilicet ille subinde per sapientiam ad regnum euehatur, hic ab eodem ob insipientiam deijciatur, eò quòd imprudenter, superbè, & iniustè regnarit. Secundò, ex Chald. qui hæc de duobus, putà Abraham & Nemrod accipit, & ex Symmacho, qui vertit: *Alter*

A *enim exit de carcere ad regnandum, alter verò cùm esset rex natus, paupertate oppressus est.* Tertiò, ex S. Hieron. qui in veteri sua editione ex Septuag. sic vertit: *Quoniam de domo vinctorum egreditur, vt regnet, quia etiam in regno eius natus est pauper*, q. d. rex senex, sed stultus, non aduertit fieri posse; vt aliquis ex his, quos ipse vinxerat, exeat ad regnum è carcere, ipse verò de regno excidat, quod insipienter ac iniustè gessit. Vnde mysticè S. Hieron. per puerum sapientem & pauperem accipiens Christum, per regem senem & fatuum accipiens diabolum, sic explicat: *Iste* (Christus) *natus est in regno senis* (Diaboli, qui ante Christum regnabat per infidelitatem in mundo) *& idcirco dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri vtique mei certarent pro me, vt non traderer Iudæis. Nunc autem non est de hoc* B *mundo regnum meum. In illius itaque stulti senis regno, qui ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eius, natus optimus puer de domo vinculatorum (de quibus Ieremias in lamentationibus loquitur: Vt humiliaret sub pedibus eius omnes vinctos terræ) processit ad regnum, & abijt in regionem longinquam, & contra eos qui super se regnare nolebant, post aliquantum temporis rex reuersus est. Præsago itaq́ spiritu vidit Ecclesiastes omnes viuentes, qui possunt adolescentis participes esse, dicentis: Ego sum vita: vetere stulto rege dimisso, Christum sequi. Simulq́ duo ex Israël populi significantur. Prior qui in aduentu Domini fuerit, & posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est; quòd prior non penitus sit abiectus. Prima quippe Ecclesia ex Iudæis & Apostolis congregata est, & in fine Iudæi, qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non lætabuntur in Christo.*

Ioan. 18. Matth. 4. Tren. 3. Luc. 19. Ioan. 14.

C Moraliter disce hîc vanitatem regnorum & regum, ex eo quòd infimæ sortis homines, putà serui & incarcerati subinde è vinculis exaltentur ad regnum: reges verò, regumque filij è throno ad inopum statum locumque deiiciantur. Hæc enim est fortunæ inconstantia, hæc vitæ huius instabilis aleâ, hæc regnorum mutabilis vicissitudo. Sicut enim mercatorum sæpè hîc solet esse exitus, vt bonis cedant, nauigantium, vt submergantur, ita qui diu rempubl. administrat, sinistrum aliquem casum sustinere cogitur. Casum, occasum patiens consolationis loco repetat illud Macrobij.

Moral. de vanitate regum.

Gnoma.

Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summum ad gradum claritatis cum veneris,
D *Consistes ægrè, & citius quàm descindas decides.*
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.

Parua enim, ait Polybius, temporis interualla in excelso fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt, atque eos maximè qui in aulis principum vitam agunt. Hi enim similes sunt calculis, in publicis consiliis dari solitis. Nam vt illi modo ænei, modo aurei dantur, ita aulici pro regis voluntate, nunc beati, nunc miseri fiunt. Agesilaus adhuc puer cum in gymnicis ludis loco parum honorifico locaretur à chori magistro, licèt rex declaratus esset, paruit dicens: *Ostendam non loca viris, sed viros locis dignitatem conciliare.* Seneca lib. de Tranquillitate cap. 3. *Officia si ciuis amiserit*, inquit, *hominis exerceat &*

anteriùs: *Habet vbi se, etiam in priuato lare explicet magnus animus.* Et inferiùs sapiens & prouidum dat consilium: *Non expectes, donec res te dimittant, sed ab ipsis te ipse disiungas.* Vtilis est hæc mutatio. Nam vt ait Mantuanus:

Pluribus excelsa, vel opum, vel honoris ab arce
Profuit, ad modicæ sortis cecidisse quietem,

In qua, vt ait Poëta,

Gaudebis minus, & minus dolebis.

Et hoc modo vilis mundus redditur ijs, qui æternum spectant: decepti enim à vanitate mundi, quærunt veritatem, veraque bona in cælis, dicuntque illud Poëtæ:

Inueni portum, spes & fortuna valete:
Nil mihi vobiscum, ludite nunc alios.

Cogitantque illud Senecæ in Hercule furente:

O fortuna viris inuida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia diuidis?

Et illud Lucretij lib. 5. de Rerum natura:

Namq; hos è summo quasi fulmen deijcit ictos,
Inuidia, interdum contemptum in tartara terræ.

Exempla. Sic Hermias Antiocho in delicijs, eo spectante & probante, occisus est, ait Polybius libr. 7. Seianus Tiberij collega, hac ab eo sententiâ mulctatus est: *Seianum capite plecti placet; corpus in Gemonias proijci, eiusq; liberos omnes interfici.* Ita Dio in Tiberio. Plautianus Seueri Imper. penè collega miserè interiit, & cadauer eius in viam contumeliosè proiectum. Ita Zonar. tomo 2. Annal. *Inter tot obsequia fortunæ non satis cauta mortalitas est*, ait Curtius libr. 8. Meritò exclamat Seneca:

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubioq; nimis excelsa locas.
Numquam placidam sceptra quietem,
Certumve sui tenuere diem.

Arbores magnæ, ait Curtius, *diu crescunt, vna hora extirpantur. Stultus est, qui fructum earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne, dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipsius ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo etiam aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui non periculum sit etiam ab inualido. Proinde fortunam tuam pressis manibus tene: impone felicitati tuæ frænos faciliùs eam reges.* Manilius libr. 4. Astronom.

Quid numerem euersas vrbes, regumq; ruinas?
Inq; rogo Crœsum? Piramúq; in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago? quid captos agmine reges?

Sesostris rex Ægypti curru aureo vectus, iussit illum trahi à quatuor regibus à se deuictis, quorum vnus oculos in rotas assiduè conijciens, rogatus ab eo cur id faceret? miror, ait, rotam voluendo, nunc in sublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intellexit Sesostris notari ab eo inconstantiam fortunæ, & felicitatis humanæ: quare eamdem sortem sibi obuenire posse considerans, statuit, ne illi posthac currum traherent. Ita Niceph. lib. 18. c. 29. Huc facit illud Iuuen. Satyra 7.

Si fortuna volet, fies de rhetore consul.
Si volet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Quocirca prudenter monet Ausonius:

Fortunam reuerenter habe, quicumq; repente,

A *Diues ab exili progrediere loco.*

Plura hac de re dixi Eccles. cap. 10. ferè toto, *VERS. 15.*

VIDI CVNCTOS VIVENTES, QVI AMBVLANT (velut anteambulones, comites & pedissequi) SVB SOLE, CVM ADOLESCENTE SECVNDO (Syrus *repetit*) QVI CONSVRGET PRO EO,] Septuag. *Qui stabit pro illo*, scilicet rege, sene, patre suo, de quo sermo præcessit v. præcedent. Vnde Campens. *Vidi maximo numero homines sequi adolescentem illum: qui seni in regno successurus est.* Minùs rectè Chald. hanc gnomen arctat ad Roboam & Ieroboam: *Dixit*, inquit, *Salomon Propheta in spiritu prophetiæ à facie Domini: Vidi cunctos viuentes, qui ambulant in sapientiâ suâ, vt renuant Roboam sub sole, & diuidant regnum eius, vt detur Ieroboam. Verumtamen cor tribus Beniamin, & Iuda, fecit perfectum cum adolescente Roboam filio meo, qui*
B *fuit secundus in regno meo, vt consurgeret & regnaret in loco possessionis suæ in Hierusalem.*

Omnes ad iuuenem regem aspiciunt. Pergit vanitatem regnorum & regum ostendere, ex eo quòd subditi regem senescentem, quasi mox moriturum, deserant, & filium eius, adolescentem à rege secundum, ideoque eo mortuo regnaturum, sequantur, stipent, honorent, eiusque gratiam ambiant, vtpote à quo maiora & diuturniora sperent. Viderat Salomon id fieri in patre suo Dauide, quem senem deseruit penè totus Israël, secutus Absalonem filium, regnum patris inuadentem. 2. Reg. 15. 13. Idem expertus fuit in seipso; nam eum velut senem delirantem spreuit populus, & ad Roboamum filium respexit; quia ipse *ex luxuria & idololatria factus est abominabilis suo populo, & contemptui habitus etiam suis seruis*, vt ait D. Thom. lib. 3.
C de Regim. princ. c. 8.

Ratio duplex, nouitas & spes. Ratio est duplex, scilicet nouitas & spes. Omnes enim aulici, æquè ac plebei auidi sunt nouitatis; vnde pertæsi diuturni regni regis sui, eiusque mores fastidientes, & fortè ab eo læsi, ad nouum iuuenemque regem sese conuertunt; præsertim quia senes sunt auari, morosi, tetrici, iuuenes verò solent esse liberaliores, animosiores, ac maius dare specimen magnarum rerum, initio regni. Hic ergo eis videtur nouus beneficusque Iupiter: hoc oriens liberalitatis sidus. Spes, quia qui à rege sene iam ditati sunt, plura ab eo non sperant; à iuuene verò nouiter regnaturo, noua & maiora expectant. Hisce aliisque de causis semper grauis & molesta est aulicis, populoque longa principum vita, & potestas, vti Romæ ad oculum subinde cernimus. Nota
D τὸ *sub sole*, quia sicut sol oriens post longas noctis tenebras, oculis intuentium gratissimus est; sic & nouus rex subditis senem regem pertæsis. Vnde Pompeius, cùm Scylla sibi abnueret triumphum, respondit: *Ignorat Scylla, quòd plures adorent solem orientem, quàm occidentem:* Quo audito, Scylla exclamauit: *Triumphet.* Ita Plut. in vita Pompeij. Aulici ergo & populus circumaguntur cum principibus nouis, sicut Heliotropium sese conuertit & circumagitur cum sole. Quare eis non confidant reges & principes. Verè Seneca; *Pauci reges, non regna colunt.* Et Timotheus apud Athenæum lib. 3. *Non cano vetera: noua si quæ sunt, eadem & meliora. Iupiter, qui iuuenis est, regnat: olim Saturnus imperabat.*

INFINITVS

VERS. 16. INFINITUS NUMERUS EST POPULI OMNIUM, QUI FUERUNT ANTE EUM (Hebr. *ante eos*. Symmach. *Ante vtrumque*, scilicet regem senem, & filium adolescentem) ET QUI POSTEA FUTURI SUNT NON LÆTABUNTUR IN EO: SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS] Hebr. *Non est finis omni populo, vniuersis, qui fuerunt ante illos: & etiam nouissimi vel sequentes non gaudebunt in eo: quia etiam hoc vanitas & malitia spiritus.* Septuag. *Præsumptio spiritus.* Syrus: perturbatio spiritus. Arabicus; *Nonne confusio omni populo erat, & omnibus qui præcesserunt eos: & numquam posteri gaudebunt eo: propterea hoc est vanum, & afflictio spiritus.* Chald. pergit hæc adaptare Roboam, quem ob duritiem fastidientes Israëlitæ, crearunt regem sibi Ieroboam, quod valdè afflixit Roboam. Iam

Primò. Primò, planè sic exponas q.d. Infinita, id est, plurima & quasi innumerabilis fuit hominum turba, quæ reges priores, qui fuerunt ante hunc adolescentem regem, eiusque patrem iam senem, secuta, illis adulata est, & applausit: posteri quoque qui plurimi erunt, hunc adolescentem non videbunt, nec incedentem prosequentur festiuis acclamationibus, equis, rhedis, curribus: quare non est quòd ipse iuueniliter hoc suo regno exultet & insolescat, vtpote à paucis honorato cognitoque modicè duraturo, & ad alios transferendo. Igitur regnum & rex iuuenis, eiusque applausus & triumphi, mera sunt vanitas & afflictio spiritus. Si sapit ergo, dicet sibi: Ecce iam quidem regno potior, mihique vt regi totus populus applaudit, sed quanta iam elapsa sunt sæcula, in quibus nulla fuit mei notitia? quot iam sine fine mortua sunt hominum millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quidquam cognouerunt; quanta item in sæculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omnino, vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos erit mei memoria? Quid igitur gestire volo, quasi magnum aliquid tenens, aut quid exultare, quasi beatus; cùm potiùs tanta hæc præsens exultatio, mihi ita perpendenti vertatur in afflictionem spiritus?

Secundò. Secundò & pressiùs q.d. infinita fuit populi multitudo, omnium scilicet qui fuerunt ante eos. Hebr. *ante faciem eorum*, id est, qui velut anteambulones, honoris causâ, cum gaudio, pompa & plausu præcesserunt regem adolescentem, eiusque patrem olim iuuenem; sed posteri id non facient, *nec lætabuntur in eo*, eo modo, quo solet populus in rege suo oblectari & exultare, sed eum vel deserent & fastidient, vtpote pariter iam senescentem, aut durè & tyrannicè regnantem; aut ex propria leuitate obliuioni tradent, vtpote iam mortuum & sepultum; sicque ad alium, qui successit, transibunt. Vide ergo hîc vanitatem regni & regum: nimirum *sic transit gloria mundi*, instar stuppæ accensæ. Vnde Campens. vertit; *Non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequeretur, cùm regno præficeretur: ita & potestas huius qui nunc tantopere placet, grauis videbitur posterioribus: quare & ambitus ille suam habet vanitatem & animi tædia.*

Huc pertinet expositio Titelm. & Clarij, qui censet adolescentem secundum, esse puerum sapientem de quo vers. 13. vtrobique enim in Hebr. est ילד *ieled*, id est puer, iuuenis, adolescens. Sic ergo exponunt: Vidi maximo numero homines illum sequi adolescentem, qui regi seni & stulto successurus est. Præcessit etiam ante iuuenem eumdem multitudo innumerabilis eorum, qui senem assectabantur, sed postea grauis visa est illius potestas, ideoque desciuerunt ab eo. Ad eumdem modum rex nouus, qui pro alio assumptus est, quamuis habeat in principio qui ei cum gaudio plausuque adhærescant, postquam tamen fuerit in regno confirmatus, non lætabuntur illi in ipso, sed incipiet etiam videri grauis, perinde vt præcedentis auctoritas & potestas. Fit autem hoc, vel successoris vitio, quoniam non qualis futurus videbatur, cùm assumeretur in regnum, permanet, sed in tyrannidem vergit, ob quam prior abiectus est, aut etiam in maiorem: vel subditorum, qui sine causa murmurant, licèt minùs eos tractet, quàm prior: aut cùm sint iuniores, ideoque non experti sint tyrannidem regis prioris, hinc non lætantur in successore, sicut lætantur ij, qui sub priore vixerant, & dura ab eo passi sunt. Duas alias expositiones affert Titelm. ex Hebræo, sed quia à vulgata dissonant. Hinc eas omitto. Consule eum si libet.

Summa significat quanta sit vanitas regnorũ & regum, vtpote in quibus nulla sit firmitas & constantia, sed necesse sit perpetuis angi curis, timoribus, sollicitudinibus, suspicionibus, odijs, insidijs.

Porrò Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem suggerit, scilicet morositatem & inuidiam, quam rex adolescens ob fauorem populi apud patrem senem, eiusque consiliarios & aulicos incurrit, adeò vt propterea subinde principatu deijciatur, vel veneno perimatur, vti hoc sæculo non semel factum vidimus. Sic ergo vertit: *Nonnumquam enim euenit, vt qui iuueni quidem, ceterum cordato, subsunt, mœstitiæ vacent saltem maiores natu. Est enim illud proprium senum, vt morosi sint aduersus adolescentiores, atque adeò etiam erga mores & acta iunioris principis, laudantes semper actum tempus.*

Alleg. S. Ambr. de Instit. Virg. c. 11. & 12. legens per interrogationem hoc modo: *Vidi vniuersos qui viuunt, qui ambulant sub sole, cum iuuene secundo, quis resurget pro eo? Iuuenis secundus*, inquit, est, Christus, qui est primus secundùm diuinitatem, secundus autem secundùm carnem, quia post Adam, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis* 1. Corinth. 25. *Quis enim pro Christo resurget, cùm ille pro omnibus resurrexerit, & in illo omnes resurrexerint, cùm spem resurrectionis acceperint?* Et mox: *Non est finis omni populo eius: quia populus Christi innumerabilis, finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ, perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Rursum auctor Catenæ Græc. per adolescentem secundum, accipit Antichristum, quem pro Christo omnes Iudæi secuturi sunt in fine mundi. Item Adamum, quem secuturi sunt omnes posteri ab eo prognati. Eadem ex Victorino & Origen. habet S. Hieron.

A SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS] Syrus *perturbatio ſpiritus*. Alij: *Tormentum ſpiritus*. *Hoc*, ſcilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illiq́ue applaudentis; nam cum relicto patre ad filium ſe transfert, ſubinde iram & vindictam patris incurrit, vt ab eo durè tractetur, vel grauiore pœna mulctetur, vt omittam ambitum hunc magnam habere ſeruitutem, moleſtias & tædia. Ita Hugo Victor. Clarius, Vatabl. & alij.

Secundò & magis genuinè, *hoc*, ſcilicet regnum & plauſus regis adoleſcentis, quòd ſcilicet *omnes viuentes ambulant cum adoleſcente ſecundo*: hic enim plauſus eſt aura popularis, quæ citò ſiue ætate & ſenio, ſiue mobilitate vulgi, ſiue regnandi vitio, libidine, & faſtu defloreſcit, marceſcit, mutatur & euaneſcit; tuncq́ue adoleſcentem, cùm videt ſe à ſuis deſeri, cruciat & affligit. Vnde Symmach. vertit: *Sed & hoc aura eſt &* B *paſtio venti*: Plauſus enim populi, & acclamationes non ſunt aliud, quàm leuis aura & ventus, qui cū ſonitu perſtrepit & abit. Ita Hugo Card. Lyran. Caiet. Titelm. & alij: qui tamen id arctant ad adoleſcentem regnum Patris inuadentem, vti fecit Abſalon. Eccleſ. p. 445. ante v. 17. *Cuſtodi pedem tuum.*

Moraliter diſce hîc, quanta ſit regni, regalis proſapiæ & nobilitatis vanitas, quam proinde appoſito burdonis & muli Apologo oculis ſubiicit Cyrill. lib. 2. Apolog. Mor. c. 19. cui titulus: *Contra ſuperbientes ex progenie ſeu nobilitate.* *Apologus, nobilitatem non in regno, ſed in virtute conſiſtere.* *Cùm burdo*, inquit, *mulo occurriſſet, eum ſpernendo ſe iactabat, quòd à meliori patre genitus eſſet, cui mox* C *ille armati pedis calce retento, cum acumine rationis reſpondit, ac dixit; quidnam tibi inde amplius eſt, cùm ſis burdo? Bonum enim aut malum generationis, ex aſſimilatis genitoribus exiſtit; vbi ergo hæc conformitas attollitur, nihil, vnde ſis, differre videtur. Nam de dracone, draconites pretioſiſſima gemma oritur, & de gallo ſerpentum nequiſſimus baſiliſcus generatur: Medicinalis roſa de ſpina producitur, & aurum de ſulphure gignitur, & de flamma perlucida teter fumus ſuſcitatur. Sed quoniam ex patre extolleris, iste quaſi alterum aſinum conſunditur genuiſſe.* Idipſum deinde ratione à priori demonſtrat. *Ratio à priore.* *Igitur cùm vera nobilitas tam in corporeis rebus, quàm in ſpiritualibus non ſit aliud, quàm virtus poſſeſſa, mihi pluris eſt equinâ fortitudine, quàm tibi tantùm generatione gaudere. Ceterùm dum ex nobilitate carnis erigeris, mox dignitatem tam glorificatam animæ ventoſa vi-* D *tioſitate perdis; & ſic ex pretioſitate vilis, ex luce nubiloſus efficeris, ac de bona reus notabilitate vileſcis; accidítq́; tibi ſicut albedini, quæ argento denigratur, & flammæ luciditate fœdatur. Sed aurum quantò pretioſius, tantò humilitatis pondere grauius eſt: & lapis minor etiam pretioſior exiſtit, vti & lignorum minima ſunt pretioſiſſima, vt balſamus & cinnamomum. Vera igitur & glorioſa nobilitas eſt humilitas, quæ ima ſurſum eleuans mentem Deo coniungit, virtute replet, gratiâ definit & ſapientiâ illuſtrat. Quibus dictis obticuit.* Nota, burdo vocatur, qui ex equo & aſino naſcitur, ait Sipontinus, mulus verò, qui ex aſino & equa gignitur, teſte Plinio lib. 8. cap. 44.

CVSTODI PEDEM TVVM INGREDIENS A DOMVM DEI, ET APPROPINQVA VT AVDIAS: MVLTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA, QVAM STVLTORVM VICTIMÆ, QVI NESCIVNT QVID FACIVNT MALI] Aliqui in Septuag. pro κακὸν, id eſt malum, legunt, καλὸν, id eſt bonum. Ita Complut. quos ſecutus Syrus vertit: *Quia ignorant facere quod eſt bonum.* Et Arabicus: *Quoniam ignorant quod faciunt optimum.* Vbi aduerte Arabicum & Syrum paſſim ſequi Septuag. ac proinde verſiones vtriuſque non eſſe factas ex Hebræo, ſed ex Græco Septuag. Hi enim Græcè ſcribentes, ob monarchiam Græcorum vbique tum dominantium, qui linguam Græcam toto orbe ſparſere, gentibus omnibus Hebræum idioma ignorantibus innotuere. Verùm perperam hîc legitur καλὸν pro κακὸν, id eſt *bonum* pro *malum*. Hebr. enim eſt רע *ra*, id eſt malum, vt habet vulgata latina.

B Hæc verba pertinent ad initiū capitis ſequentis: vnde Caiet. hîc inchoandum cenſet c. 5.

Congruè tranſit à vanitate regnorum & regum ad veritatem Dei: tum vt reges doceat modeſtiam & humilitatem, ne regno ſuperbiant, ſed regnum ſceptrumq́ue, vt par eſt, demiſsè & reuerenter ſubmittant Regi regum & Domino dominantium; tum vt ſubditos moneat metiri reuerentiam Dei ex reuerentia, quam exhibent regibus. Si enim tanto concurſu, plauſu, ſtudio, gaudio ſequuntur adoleſcentem ſecundum, quanto ſequi debent Deum regem vniuerſi? Rurſum hoc referas ad nouam ſpeciem vanitatis, quæ cernitur in victimis rebuſq́ue ſacris, q. d. C Adeò vanitas rebus omnibus humanis ſe ingerit & inſerit, vt religioni quoque & ſacrificio pedem inferat. Nam multi ſunt, qui ex legis monitiq́ue huius mei omiſſione, victimas offerunt Deo indignas & impuras, quia ipſi indignè & impurè ad eas accedunt, quæ magna eſt vanitas imò ſacrilega impietas ideoq́ue Deum non placat, ſed potiùs eius offenſam magis irritat. Coactior eſt nexus Lyrani, qui cenſet hîc nouâ ratione probari regni temporalis contemptum, ex eo quòd Deus ſit ſummè reuerendus & colendus, regia verò poteſtas retrahat reges à Dei timore, reuerentia & cultu.

Alludit ad ritum ingrediendi & orandi in templo. Hebræorum enim ſacerdotes, ob reuerentiam templi, nudis pedibus illud ingrediebantur, orabant, & ſacrificabant, vnde pedes D ante ingreſſum abluebant, nitoris & reuerentiæ causâ, vti oſtendi Exodi 30. 19. Idem iam antè à Deo iuſſum fuerat Moſi, vt acceſſurus ad rubū, in quo per flammam ignis apparebat Deus, poneret calceamenta. Exodi 3. 2. & Ioſue cap. 5. 16. Vbi Abulen. aſſerit *eum fuiſſe antiquiorum morem, vt ſacra loca non intrarent calceatis pedibus, atque Iudæos* (etiam laicos) *id obſeruaſſe poſt illam admonitionem Angeli factam Moſi*: Idem docet Ribera lib. 2. de Templo, quod intellige de laicis religioſioribus. *Iudæi nudis pedes in templo cur?* Hi enim religionis ergô, ſponte ſuâ Moſen & ſacerdotes imitabantur, ac nudis pedibus, vel certè poſitis calceis ex corio factis, templum ingrediebantur, etiamſi nullâ lege diuinâ, vel humanâ, ad id obligarentur, vti Berenicen Herodis vxorē nudipedem templū ingreſ-

ſam

ſam narrat Ioſeph. libr. 2. belli cap. 26. Hinc illud Pythagoræ: *nudis pedibus rem ſacram facito, & adorato.* Et Plato ſcribit, triumphantes in ipſo triumpho fronde coronatos, lotis manibus, nudis pedibus ſacrificaſſe. Hinc & nudipedalia ſacra, quorum meminit Tertul. Apolog. cap. 40. de quibus vide Gyrald. Syntag. 10. Porrò Ægyptiorum ſacerdotes ſacrificabant calceati non corio, ſed papyro, puritatis ergò, teſte Herodiano libr. 2. & 5. Sacerdotes calceati lino. Apud Romanos quoque nefas erat Flamini vti calceis coriaceis, teſte Gellio lib. 10. cap. 15. Ratio eorum erat, quod impurum & indignum videretur, vt morticina, id eſt calcei facti ex pellibus animalium mortuorum, tangerent terram ſanctam. Vide dicta Exodi 3. verſ. 2. & cap. 30. verſ. 19. Neque id mirum; nam priſci Romani non tantùm in templo, ſed domi quoque, & in vrbe, ſine calceis incedebant nudipedes, vti docet vetus Schol. Iuuen. ad verſ. 111. ſat. 1. quin & inſignes belli duces, ac Philoſophos, vt Phocionem, Germanicum, Socratem, Diogenem, Catonem Vticenſem, nudis pedibus paſſim inceſſiſſe, tùm paupertatis, tùm tolerantiæ ſtudio, docet Plutar. in eorum vita, qui & in vita Licurgi ſcribit Spartæ iuuenes omnes calceis caruiſſe, quò expeditiores eſſent. Adde & caſtiores: nuditas enim pedum ex frigido aëre, & terra quam calcant, pedes frigefacit, qui per ſympathiam frigus ſuum partibus, ceteriſque membris communicant, itaque in eis ardorem libidinis reſtinguunt. Hinc multi religioſi nudipedes incedunt, tum humilitatis & pœnitentiæ, tum caſtitatis cauſa.

Romani nudipedes.

Religioſi nudipedes ſtudio caſtitatis.

Senſus ergo eſt, q. d. Cùm ingrederis templum, vide vt modeſtè, honeſtè, caſtè, purè, & reuerenter incedas, cogitans te ingredi locum ſacrum, in quo reſidet diuina maieſtas, vt illam adeas & audias: quare cuſtodi pedem tuum, ne præceps ſit, necubi ad lapides & offendicula impingat, ait Sanctus Hieronymus & Salon. Alij: ne offendas ad gradus quindecim, per quos aſcendebatur ad templum; ne ſuperbè & pompaticè incedat, ne quò euagetur ad profana, vel illicita, vt curioſè ſpectet feminas, nobiles, &c. ſed totum ſe pes, & pedis rector animus colligat, ad adeundum ſacra, vt illis totus intendat. Sub pede enim oculos, aures, totumque corpus & mentem intelligit per ſynecdochen. Nominat tamen præ ceteris pedem, quia pedum eſt ingredi in templum: Cuſtodia ergo pedum ſignificat hîc omnem modeſtiam, attentionem & reuerentiam, tum externam, tum internam debitam Deo in templo. Ita Olymp. *Cuſtodi*, inquit, *totum corpus tuum (à parte enim totum ſignificauit) nec inſtrumentis eiſdem, quibus templum Dei frequentas, theatrales adito ludos, & obſcœna ſpectacula, & impia & profana loca. De aliis quoque humani corporis membris idem intellige faciendum.* Hunc eſſe ſenſum liquet ex eò quòd ſubditur: *& appropinqua vt audias*, q. d. Cuſtodi pedem ne quò euagetur, ſed rectà tendat ad audiendum Deum, eiuſque legem, quæ ad altare à ſacerdote legitur & explicatur. Vnde Campenſ. vertit: *Ingreſſurus domum Dei vide diligenter quid faciendum ſit tibi, & ſcito illum proximè tibi adeſſe, & audire cuncta.*

Symbolicè, pedes, teſte S. Gregor. S. Auguſt. S. Baſil. Origene, S. Hieron. & aliis paſſim, notant affectus animi, quia ſicut pedibus iter ad locum deſtinatum, ſic affectibus itur ad opus externũ. Affectus ergo ſunt quaſi pedes animæ, quibus ipſa ſe mouet & promouet ad opus. Senſus ergo eſt, q. d. Ingreſſurus templum cuſtodi pedes, id eſt affectus animæ; ne quid animo voluas aut concupiſcas Deo indignum, vetitum, ingratum, ſed omnes cogitationes & affectus conuerte in Deum ad eum puro corde, affectu, & deſiderio colendum, inuocandum, amandum. Hinc Chald. vertit: *Tu fili hominis cuſtodi pedes tuos in tempore, quo ieris in domum ſanctuarij ad orandum, ne venias eò plenus peccatis ante Dominum, quoad conuertaris.* Quocirca cuſtodiam hanc pedis Dauid explicat per innocentiam manuum, & munditiam cordis: vtramq; enim requirit in ingreſſuris domum Dei, dum Pſalm. 14. 1. interrogat: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto ſuo?* ac reſpondet: *Innocens manibus & mundo corde qui non accepit in vano animam ſuam*, id eſt, qui nullam rem vanam & caducam concupiſcit, ait Theodor. *Hic accipiet benedictionem à Domino & miſericordiam à Deo ſalutari ſuo.* Et Iſaias c. 33. 15. *Qui*, inquit, *ambulat in iuſtitiis, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam, &c. regem in decore ſuo videbunt.* Vide ibi dicta, ita Salonius: *Quamuis*, inquit, *ſemper honeſtè, & cum timore ac ſilentio debeamus ingredi domum Dei, tamen non pedem corporis docet cuſtodiendum, ſed pedem animæ, id eſt greſſum mentis, vt in conſpectu Dei mundas preces effundamus. Quando igitur ingrederis Eccleſiam cuſtodi greſſum mentis tuæ, ne offendas in malis cogitationibus, vt oratio tua pura dirigatur.* S. Greg. Neocæſar. *Porrò*, inquit, *quantum ad Eccleſiam attinet, principio vitæ tuæ rationem habe, vt ipſe recte ambules.* Conſonat S. Hieron. dicens: *Præcepta vitæ dat, & non vult offendere euntes ad Eccleſiam. Non enim ingredi in domum Dei, ſed ſine offenſione ingredi, laudis eſt.* Vberiùs Titelman. *Cùm ingredi volueris domum Dei, vide, vt mundi ſint pedes tui neue (vt in Prouerbio eſt) illotis pedibus in eam irruas, non attendens reuerentiam, quam debes exhibere erga locũ ſanctum diuino cultui dedicatum, & diuina præſentia peculiariter ſanctificatum.* Hoc eſt cuſtodire pedẽ, obſeruare vt mundus introeas. Hinc illud Dauidicum: *Domum tuam decet ſanctitudo Domine.* Pſalm. 92. Caiet. ex Hebræo vertit: *Domi tuæ pulchruit ſanctitas*, hoc eſt inquit, *ſanctitas & pulchritudo Christianorum.*

Pedes ſunt affectus cur?

Reuerentia in templo.

Ratio à priori eſt, quod templum ſit locus Deo conſecratus, ideoque Dei domus & thronus: quare ſicut reueremur regem in throno; ita longè magis Deum in templo, velut domo ſua reſidentem. Origo huius nomenclaturæ, quòd ſcilicet templũ ſit & vocetur domus Dei, fuit viſio Iacobo à Deo exhibita Geneſ. 28. 11. *Iacob enim vidit ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei aſcendentes per eam, & Dominum innixum ſcalæ. Cumq; euigilaſſet de ſomno, ait: verè Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam: pauenſq;, quàm terribilis eſt, inquit, locus iſte! non eſt hic aliud, niſi domus Dei, & porta cæli, appellauitq; nomen vrbis Bethel*, id eſt domus Dei. Chal. vert. *Quã terribilis eſt locus iſte? non eſt lo-*

Ratio à priori.

cus

tus communis, sed locus ad quem voluntas est ab ipso Domino; id est quem vt sibi placitum voluit, & ex omnibus selegit sibi Deus. Huc facit præceptum ac promissum à Deo factum Moysi Leuit. 19. *A sanctis* (Hebr. *à sanctitate*, id est à sanctuario) *meis timebitis*. Et cap. 26. 11. *Ponam tabernaculum meum in medio vestri*, &c. *Ambulabo inter vos & ero Deus vester, vosq; eritis populus meus*, Et Psalm. 64. 5. *Sanctum est templum tuum mirabile in æquitate*. Et Ieremiæ cap. 7. vers. 2. *Audite*, inquit, *verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum: Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto.*

Hinc particulatim nonnulli exponunt hunc locum de odio, q. d. Ingressurus templū, custodi pedem, id est affectum animæ tuæ ab odio, sed si *frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum*, vt iubet Christus Matth. cap. 15. vers. 23. *Deus enim est charitas, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, vt ait S. Ioan. quare si accedis ad Deū, qui pura meraque est charitas, odium omne deponas necesse est.

Moral. de veneratione templi. Moral. hîc disce quanta reuerentia debeatur locis sacris. Audi Sanctū Chrysostomū homil. 15. in epist. ad Hebr. *In aulam*, inquit, *regiam intraturus & habitu, & oculis, & incessu, & in cunctis aliis componis & ornas temetipsum. In templum autem ingressurus, vbi verè aula regia est, & talis qualis est cælestis, rides? Tu quidem nō vides: audi tamen, quia Angeli præsentes sunt vbique, maximè in domo Dei, vbi astant regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus.*

Quin & Seneca libr. 7. Natur. quæst. cap. 30. & 31. *Egregiè Aristot. ait, numquam nos verecundiores esse debere, quàm cùm de Deo agitur. Si intramus templa compositi, sed ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestiæ fingimur, quantò hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de Deorum natura disputamus; ne quid temerè, ne quid impudenter aut ignoranter affirmemus, aut scientes mentiamur?* Externa enim morum compositio, vel dissolutio, index est internæ, iuxta illud Eccles. 19. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.* Vide ibi dicta; vbi inter alia recensui Sanctum Ambrosium noluisse quemdam promouere ad sacerdotium, eò quòd ex immodesto & inconcinno eius incessu, conijceret similem mentis immodestiam & inconcinnitatem, qualem reuera postmodùm in eo deprehendit. Ita Sanctus Martinus, teste Sulpicio in eius vita, in templo semper genuflexus vel erectus, numquam verò sedens, pallido pauidoque vultu orabat. Rogatus causam dixit: *Non timebo consistens hîc coram Deo meo?* Vnde meruit, vt crebrò visitaretur à Sancto Petro, Paulo, Agnete, Thecla, atque ab ipsa B. Virgine. In templo enim, quasi in domo, Deus vt paterfamilias residet, vt reuerenter ad se accedentes audiat & exaudiat: quare ibi est liberalissimus, & omnia quæ ritè postulantur concedit, iuxta illud: *Quoniam illic* (in templo ait Theodor.) *mandauit Dominus benedictionem* (omnis

In templo Deus est liberalis cur?

A boni copiam) *& vitam vsque in sæculum.* Psalm 132. 2. Vnde idem aiebat: *Replebimur in bonis domus tuæ.* Psalm. 64. 5. Et: *In multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam, & adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Psalm. 5. 8. Idem postulat & impetrat Salomon toto cap. 8. lib. 3. Reg.

Ex aduerso Deus irreuerentiam & iniuriam templo illatam, excidio gentium & vrbium vlciscitur, vti hac de causa excidit Hierosolymam & Iudæos. Vnde Sophon. cap. 1. vers. 9. *Visitabo*, ait, *super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate, & dolo.* Et Amos cap. 6. vers. 1. Væ intentat in *optimates ingredientes pompaticè domum Israël.* Quare vbi violantur templa & religio, ibi certa imminet Dei ira & B vindicta, certumque vrbis vel religionis excidium.

Anagog. Pes significat vias, modos, rationes viuendi, quas purissimas conseruare oportet, vt ingrediamur in templum cælestis Ierusalem. Nam *non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. vers. 27. Si ergo eò ingredi optas, si regnare cum Christo, animi affectus comprime, eosque velut mentis pedes, illuc dirige, audiendo & obediendo præceptis Dei, cui hoc placet magis, quàm victimæ stultorum.

ET APPROPINQVA VT AVDIAS.] Ex Hebræo variè vertunt. Primò Arabicus: *Anteito proximum tuum ad audiendum*, q. d. Alacer & celeriter adito templum. Secundò, Syrus & alij hæc nectunt sequent. hoc modo; C *Accedere ad audiendum, melius est donis stultorum*; quod noster vertit: *Melior est enim obedientia, quàm stultorum victimæ.* Tertiò, Vatablus & Pagnin. *Quia propinquior & propensior est* (Deus) *ad audiendum preces tuas magis, quàm ad suscipiendum sacrificium quod darent stulti.* Quartò, Campens. *Et scito illum* (Deum) *proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Verùm meliùs vertit noster: *Et appropinqua vt audias*, quia Septuag. vertunt: *Et propinquus ad audiendum.* Et Chald. id explicans: *Applica*, ait, *aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus & sapientibus*; templa enim eriguntur tres ob fines, primò ad sacrificandum, secundò ad orandum, tertiò ad audiendum Dei verbum. Docet ergo ad templum eundum magis hoc fine, vt audiamus Deum, quàm vt au-D diamur à Deo, imò vt audiamur à Deo, priùs debere audire Deum, tum exteriùs per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum, qui ipsummet loquentem audire renuit? Vis ergo, vt te audiat Deus, tu prior, audi eum eiusque legi & iussis obedi. τὸ enim *ad audiendum* hîc sumitur in actu perfecto, significatque audire ita vt obedias. Audit igitur, qui auditu percipit, & audita custodit opereque exequitur. Hic enim habet aurem audientem & obedientem, vt ait Moyses Exodi cap. 20. vers. 18. & Salomon Prouerb. cap. 25. 12. siue aures audiendi, vt ait Christus Matth. cap. 11. vers. 15. Noster Lorinus Hebr. קְרֹב, *karob*, id est *appropinqua*, vertit *offer*,

inde enim קָרְבָּן, *carban*, vocatur *oblatio*, quia res offerenda appropinquat altari & Deo. Summa enim oblatio est audire & obedire Deo. Verùm קָרַב, *Karab*, significat offerre in coniugatione Hiphil, non in Cal vti est *karob*. Adde non recte dici: *offer victimam ad audiendum*. Mysticè Hugo Card. *τὸ appropinqua* significat, inquit, ei excundum de terra, qui res cælestes velit audire.

MVLTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA QVAM STVLTORVM VICTIMÆ.] Hebræa concisè sic habent: *Et appropinqua, vel appropinquare* (Hebr. enim קְרוֹב, *karob*, tam est modi infinitiui, quam imperatiui) *ad audiendum præ dare stultos sacrificium*, quod Noster clarè explicuit dicens: *Appropinqua Deo; multò enim melior est obedientia* (qua audis & obedis Deo) *quàm stultorum victimæ*. Et Syrus: *Accedere ad audiendum melius est donis stultorum*. Et Arabicus: *Et sit sacrificium tuum præstantius donis insipientium*. Et clarè Chald. *Applica aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus & sapientibus & non* (facias) *sicut stulti, qui hostias pro peccatis offerunt, neque tamen se à nefandis operibus, quæ manibus suis quasi concluserunt, auocant*. Sic & Tigur. Paulò aliter sanctus Hieronymus in veteri editione: *Super domum enim insipientium*, inquit, *sacrificium tuum*, scilicet erit, si Deum audieris, vti præcessit, quod eodem redit. Campensis verò hæc refert ad battologiam & multiloquium in orando: *Et scito*, inquit, *illum tibi proximè adesse & audire cuncta: Quare caue ne multis verbis cum illo agas stultorum more*.

Porrò *melior est obedientia, quàm victimæ; quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. 35. Mor. 10. *Tantò igitur quisque Deum citiùs placat, quantò ante oculos eius repressa arbitrij sui superbia, gladio præcepti se immolat*. Quantò ergo præstat voluntas carne, tantò præstat obedientia victimis. Vide Hieron. Platum lib. 1. de Bono status relig. cap. 1. & lib. 2. cap. 5.

Simile est illud: *Misericordiam volui, & non sacrificium*. Oseæ. 6. 6. Vide ibi dicta. Hanc Salomonis sententiam primitùs Samuel obiecit Saüli, qui præter voluntatem Samuelis, & Dei, sacrificarat, ideoque regno & vitâ priuatus est: *Melior est enim*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auscultare magis, quàm offerre adipem arietum: quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*. 1. Reg. 12. 22. Vbi vide S. Gregor. Deinde eamdem vsurpauit Dauid in persona Christi: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*, &c. *tunc dixi: ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei*, Psalm. 39. 7. Heb. 10. 5. vbi fusè hac de re egi.

QVI NESCIVNT QVID FACIVNT MALI.] Pagninus: *Qui nesciunt facere voluntatem eius*, scilicet Dei. Heb. enim רַע, *ra*, id est malum, Chaldaicè significat voluntatem: רְעָה, *raa*, enim Chald. idem est quod Hebraicè רָצָה, *ratsa*, id est velle, complacere. Vatab. *Quia nesciunt facere nisi malum*. Campens. *Quorum opera sunt ingrata Deo, quæ faciunt*. Clarius: *Nesciunt aliud quàm facere*

A *re malum*. R. Dauid. *Nesciunt aptare & corrigere malum quod habet sacrificium ipsorum*. Alius: *Quia non ipsi scientes* (sed ignorantes & insipientes) *ad faciendum malum*. Sicut enim sciens & sapiens facit bonum, sic ignorans & insipiens facit malũ. Hebræa enim concisa sunt, & nonnulla supplẽda relinquunt; vnde variè verti possunt. Noster cum Septuag. optimè vertit supplendo *τὸ quid*. Sensus est, q. d. Obedientia est melior quam victimæ stultorum, id est impiorum; quia hi etsi victimas in se bonas offerant, tamen multa perpetrant mala quæ ipsimet sæpè nesciunt, vel nõ aduertunt. Adeò enim præcipites feruntur ad explendas suas concupiscentias, vt quantum in eis mali insit, non aduertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignoranter & irreuerenter in oblatione, committunt, ac imprimis quòd
B peccatis oppleti, nec de eis pœnitentes, sed ijs immorantes contra legem & voluntatem Dei eas offerant, quò fit vt suis victimis magis Deum offendant, quàm placent: sed ipsi hæc non aduertunt, putantque Deum nudis victimis placari: qua in re grauiter falluntur; ideoque insipientes sunt & stulti. Tales & hodie multi sunt apud Christianos. Hinc Chal. vertit: *Ideo Dominus animo placato ea non suscipiet, cùm nec illi inter bonum & malum facere discrimen norint*. Hoc ipsum ignorant esse malum & peccatum, non obedientiâ & operibus bonis, ait Hieronymus, sed donis & victimis emendare velle, quod fecerint; præsumendo se per solas victimas iustificari, inquit Caietanus; & quod in malè offerendo careat zelus discretionis iudicio, inquit Olympiodorus; & quod putant se illa ipsa in re benefacere,
C ait Carthusianus; quia putant sine obedientia se solis externis muneribus placare Deum; ait Titelm. mentiuntur enim Deum ex se & sui similibus, quasi Deus placetur donis & xenijs, vti placantur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum sit, quid ingratum, idcirco totos se dant externis cæremonijs, nil de interna puritate & pietate curantes. Peruersum ergo habent de virtute & de Deo iudicium, ac vtrique insignem iniuriam irrogant, dum censent Deum colendum carneis victimis, non in spiritu & veritate adorandum. Denique Thaumaturgus totum hunc versum applicat Ecclesiastæ, id est concionatori: sic enim vertit: *Porrò Ecclesiastæ est munus inprimis vt vitæ suæ rationem habeat, & ipse rectus ambulet: dein pro insipientibus precetur, vt in posterum*
D *recepto intellectu, mala opera vitare discant*. Verùm hæc versio ab Hebræo, Græco, Latino, Syro & Arabico dissonat.

Ab ijsdem pariter dissonat, esto minùs, Isid. Clarius dum vertit: *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei qui propinquus est vt audiat. Ne des sacrificium stultorum, qui nesciunt aliud quàm facere malum*; sicque explicat, q. d. Proximè adest Deus, ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum eo agas, stultorum more: quorum sunt Deo ingrata, quæ faciunt, omnia, scilicet etiam sacrificia; quippe cùm plenas habeant manus sanguine, ob rapinas & homicidia.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria assignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temere quid voueat, sed prudenter, idq́ expleat. Tertium, venerandam esse Dei prouidentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ac vim inferri iustitiæ. Hinc inserit quædam de vanitate somniorum. Deinde v. 9. transit ad vanitatem auaritiæ; præsertim quod illa auarum numquam satiari sinat, quodq́ ille sæpè congerat opes in sui noxam, & necem. Vnde v. 17. concludit felicitatem non consistere in opibus, sed in frugali & honesto opum vsu.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum ser-
monem coram Deo, Deus enim in cælo, & tu super terram: idcirco sint
pauci sermones tui. 2. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermoni-
bus inuenietur stultitia. 3. Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet
enim ei infidelis & stulta promissio: sed quodcumque voueris, redde. 4. Mul-
toque meliùs est non vouere, quàm pòst votum promissa non reddere. 5. Ne
dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo: Non
est prouidentia: ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta ope-
ra manuum tuarum. 6. Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & ser-
mones innumeri: tu verò Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, &
violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mireris super hoc nego-
tio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij.
8. Et insuper vniuersæ terræ rex imperat seruienti. 9. Auarus non implebi-
tur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas.
10. Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori,
nisi quod cernit diuitias oculis suis? 11. Dulcis est somnus operanti, siue pa-
rum, siue multum comedat: saturitas autem diuitiis nō finit eum dormire. 12. Est
& alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: diuitiæ conseruatæ in malum do-
mini sui. 13. Pereunt enim in afflictione pessima: generauit filium, qui in sum-
ma egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de vtero matris suæ, sic reuertetur,
& nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prorsus infirmitas: quo mo-
do venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei quòd laborauit in ventum? 16. Cun-
ctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque
tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, &
fruatur lætitia ex labore suo, quo laborauit ipse sub sole, numero dierū vitæ suæ,
quos dedit ei Deus: & hæc est pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus di-
uitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit, vt comedat eis, & fruatur par-
te sua, & lætetur de labore suo: hoc est donum Dei. 19. Non enim satis recor-
dabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet delicijs cor eius.

VERS. I. NE TEMERE QVID LOQVARIS, NEQVE COR TVVM SIT VELOX AD PROFERENDVM SERMONEM CORAM DEO. DEVS ENIM EST IN CÆLO, ET TV SVPER TERRAM; IDCIRCO SINT PAVCI SERMONES TVI] Hebr. אַל תְּבַהֵל *al tebahel*, id est, *ne acceleres ex sollicitudine*, & mentis æstu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas sicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant & præcipitant, vt ijs velut grandinibus percellant, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quasi ijs cogere velint Deum, vt det quod postulant; & sicut faciunt balbi & blæsi, qui quia celeres habent phantasiæ motus, vt eos verbis nequeant assequi, & eloqui,

A quia phantasiæ celeritas linguæ tarditatem anteuertit, & præuolat; hinc balbutiunt. Conantur enim & solliciti sunt, vt celeritatem cogitandi celeritate loquendi adæquent, ideoque verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eoque magis, quò celeriùs loqui satagunt, vti docet Arist. sect. 3. Problem. in 30. Notatur ergo & carpitur hîc præcipipatio oris, proueniens ex corde cupiditatibus & passionibus ardente & æstuante: Vnde Septuag. vertunt: *Noli festinare in ore tuo.* Syrus & Arabicus: *Ne velox sis in ore tuo, & ne acceleret cor tuum ad proferendum verbum.* Noster: *Ne temerè quid loquaris.* Symmach. *Ne sis* προπετής, *id est præceps, temerarius, pronus & corruens, audax, effrænatus, immodestus, inconsideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris.* Costus & Chald. vertit:

Ne

Ne inconsulto sermone prorumpas in verborum strepitũ, neque præceps animus tuus feratur, vt vim & orationis aculeos effundas, cùm tu ad Deum precaturus venis.

Porrò Georgius Cadrenus in Compendio hist.c.9.taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temere effunderet aliter legit: *Librorum,* inquit, *compositione & multitudine syntacticus,quasi compositor,dictus fuit. Apparet eum non paruisse Salomonis dicto ita præcipientis: fili caue ne multos libros facias, neque festina loqui,neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio ab Hebræo,Græco, Latino,& ceteris dissonat.

Multiloquiũ quadruplex. Igitur temerarius & velox sermo coram Deo, est præceps multiloquium : idque quadruplex, primò,quod fit de qualibet re in præsentia Dei: secundo, quod fit de ipso Deo; tertiò, quod fit Deo per votum;quartò,quod fit coram Deo per orationem;hinc quadruplex oritur sensus.

Primò enim Thaumat.Olympiod. Bonauen. Hugo Card. censent hic præcipi silentium , & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod corã Deo,id est in Dei præsentia agamus, & loquamur,quidquid agimus & loquimur.Audi Thaumaturg. *Tum etiam perpulchrum fuerit lingua parcè,pectore autem constanter vti. Nam licet absurdis quibusdam motibus impetatur animus,dedecus tamen foret eos continuò effutire;motibusq́, esse minus cõpositis.Licèt enim à cælo longè distemus (quod diligenter aduertendum est) præsenti tamen, auscultantiq́, Deo loquimur. Grauiter itaque loqui vtilissimum.*

Nam vt docet Arist.lib.4.Ethic.c.3. Magnanimi habent motum, tardum, vocem grauem, locutionem tardam, stabilemq́ue. *Nam neque qui circa pauca studet,*inquit, *est festinabundus; neque qui nihil magnum existimat , contentus & vehemens. Acuta autem vox,& celeritas ex his efficitur,* qui sunt pusillanimes.

Secundò,pressiùs S.Hieron. τὸ *coram Deo* exponit *de Deo.Iubet,*inquit, *ne aut loquentes,aut cogitantes plus de Deo, quàm possumus opinemur,sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur.*Sic & Hugo Victor. Lyran.Titelman. Dion.& alij: Præclarè Hugo Ætherianus libr.2. de Hæresi: *Sicut,* inquit,*qui Ægyptiam palmam gustarit,mens eius obstupescit; sic lingua retardatur,cùm dicendum est de Deo.* Lactantius libr.de Ira Dei celebrat illam Platonis sententiam in Timæo: *Maiestas Dei tanta est, vt nec mente comprehendi, nec linguâ exprimi possit;*& illam Socratis:*formam Dei non oportet conquiri.* Cui similis est illa Trismegisti ad Tatium: *Deum inuenire difficile; cùm inueneris, mentéue conceperis,indicare in vulgus, nefas: enarrare verbis impoßibile, ob nimiam & inæstimabilem eius potestatem.* Quocirca Cicero pro lege Manil. *Homini,*inquit,*timidè de potestate Deorum,& pauca dicenda sunt.*

Tertiò, arctius alij apud S.Hieron. censent, hic agi de voto , vetarique ne quid temerè voueamus coram Deo,id est ipsimet Deo. Verùm de voto agetur, vers.3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo,vnde Campen. vertit : *Ne præceps sis in lingua tua oratura Deum.* Iubet ergo,ne in oratione simus præcipites, ver-

A bosi & polylogi, vt quidquid in buccam venit, quidquid cor,vel concupiscentia suggerit,coram Deo promamus.

Rursùm ne in oratione simus leues, impræmeditati,& imprudentes, sed prius meditemur, quid orare & postulare conueniat, ne petamus aliquid Deo indignum,vel nobis noxium. Sub oratione accipe quamuis Dei inuocationem; siue ea fiat per iuramentum; siue per votum; siue per exorcismum ; siue per aliam ratione & modum, q.d. Ne temerè quid iures per Deum, vt eum inuoces faciasq́ue testem rei vanæ, vel falsæ,nec præcipitãter quid voueas Deo; sed prius cogita; an id quod voues,Deo gratum sit,ac tibi vtile,& facile, vt de executione non dubites; ne temerè diabolum , vel res creatas per Dei nomen coniures, &c. Vetatur enim hic omnis

B irreuerentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipsius sanctissimi inuocationem.Vnde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, subdit : *Si quid vouisti Deo , ne moreris reddere,* &c. Ita Chald. *Non accelerabis,*ait, *super dictum tuum,vt confundas eloquia oris tui, & cor tuum non festinabit proferre loquelam in tempore,quo tu oras ante Dominum : Namque Dominus imperat super omnem mundum, & sedet super solium gloriæ in cælis altissimus,& tu sedes super terram, propterea erunt verba oris tui modica :* Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus , & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant iudices ad misericordiam,vel vindictam,contra quos Christus Matth.6. 7. *Orantes,* inquit, *nolite multum loqui,sicut Ethnici;putant enim, quòd in multiloquio suo exaudiantur.*

C Rursùm Gentiles putabant Iouem, & Deos dormire, vel aliò profectum abesse, aut bibere in diuersorio, vel aliis negotiis occupatum distineri:quare vt eum excitarent, & attentum facerent,multis magnisq́ue clamoribus orabant, vt sacerdotibus Baal improperat Elias 3.Reg.17.18. *Clamate,*inquit,*voce maiore:Deus enim est,& forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere,aut certè dormit, vt excitetur.*

Verè Seneca lib.2. de Benef.ca.1. *Vota,*inquit, *homines parcius facerent, si palam facienda essent.* Et rursùm : *Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat:sic loquere cum Deo tamquam homines audiant.*

Præclarè Nyssen. in Orat. Dominicam : *Qui in tempore orationis,* ait, *in ea, quæ animæ conducunt, intentus nõ est, sed vitiosis & purturbatis animi sui mo-*

D *tibus Deum obsequi postulat nugator quidem reuera,atque blaterator est;quippè qui oret,vt Deus suarum ineptiarum & vanitatum adiutor,& minister fiat.*

Vetat ergo hic Salomon, ne ex vitiosa animi cupiditate,libidine, petulantia, præcipitatione, inconsideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo,sed priùs prudenter iuxta dictamen rectæ rationis expendamus,quid & quale,quantumq́ue à Deo petere oporteat, ne irreuerentiæ crimen incurramus, ideoq́ue sobriè & parcè coram Deo loquamur. Deus enim est cardiagnostes, id est cordium scrutator, ideoq́ue magis attendit cor, & mentem , quàm linguam orantis. Maximè autem notatur & carpitur hic præceps in multiloquio , & oratione celeritas. Eamdem carpsit Prou.29.20. *Vidisti,*ait,*hominem velo-*

velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. Et S.Iacob.cap.1.19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum. Feſtinatio indicat iudicium, quod loquens habet de ſua ipſius ſapientia, quaſi aliis præferenda ſit, neque ſit diu ſibi expectandum in proferenda ſententia, ne alius præuertat. Confuſio illa verborum naſcitur ex nimia præcipitatione loquendi,* ait rectè noſter Lorinus.

DEVS ENIM IN CÆLO, TV SVPER TERRAM] Septuag. *Quia Deus in cælo ſurſum & tu ſuper terram.* Addunt aliqui *deorſum.* Campen. *Deus è cælo videt tua omnia, qui in terra degis.* Olympiod. *Deus enim qui in altiſſima cælorum ſpecula ſedem habet, quæ in imo ſunt, conſpicit vniuerſa.* Senſus ergo eſt.

Probè cum Deo agendū. Primò.

Primò, q.d. Noli in oratione verba multiplicare, & præcipitare, quaſi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è cælo cominùs terram, & omnia, quæ in terra fiunt, intuetur: Quare cominùs intuetur, & audit omnia, quæ poſtulas: *Cælum enim ſedes mea; terra autem ſcabellum pedum meorum,* ait ipſe Iſaiæ 66.1. Quare ſicut ſedes vicina eſt ſcabello, ſic cælum vicinum eſt terræ, at Deus reſidens in cælo, è vicino audit te in terra, quaſi ad ſcabellum ſedis ſuæ orantem. Ita Taumaturg. Addit Caiet. Cælum ſemper eſt præſens terræ, nec terra à cælo elongatur, q.d. Deus numquam diſcedit, aut recedit à cælo; ac conſequenter nec à terra: quare nulla eſt ratio feſtinandi, & accelerandi preces: Deus enim ſemper præſens & immotus conſiſtit vt eas audiat.

Secundò.

Secundò, & neruoſiùs, q.d. Deus in celſiſſimo cæli ſolio glorioſus reſidet, tu autem in humili viliq́ue terra, ſupplex humi oraturus procumbis. Quare decet te reuerēter cum timore, & tremore, ac ſubmiſsè, pauciſq́ue Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum meū, cum ſim puluis & cinis.* Geneſ.18.27. Cùm ergo ſis vilis & infimus, par eſt, vt ſummam Dei maieſtatem in cælo regnantem, ſumma demiſſione & veneratione interpelles. Vnde Coſtus & Chald. vertit: *Nam in vniuerſum orbem principatum obtinet Deus, ſedetq́; id ſummo cælo, velut in ſede gloriæ: tu verò cum depreſſus humi iaceas, in dicendo moderatione vtere.* Porrò Vatab. interpretatur: *Deus eſt verax, tu autem mendax, ignorans, & inſipiens:* Idcirco pauca, eaq́ue præmeditatè, coram Deo loquere, ne is te falſitatis, ignorantiæ, & inſipientiæ coarguat.

Tertiò.

Tertiò, ſicut cælum complectitur, fouet, regit, illuſtrat, & fecundat terram, ſic & Deus homines ſe inuocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum eſt opus, ſed pio affectu, reſignatione & fiducia, qua credamus & ſperemus ab eo omnia quæ poſcimus, ſi nobis ſalutifera ſint: in illius ergo ſancta prouidentia, ſilentes & ſperantes recumbamus, & ſecuri conquieſcamus.

IDCIRCO SINT PAVCI (& diligenti examinatione perpenſi, ait Olympiod.) SERMONES TVI] Tum ob rationes iam dictas, tum quia Deus è cælo totam terram, & omnia, quæ in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum peruidet, & perſpicit, vti raptus in Deum, eundē totū perſpexit S.Benedictus, teſte S.Greg.4. Dial.cap.36. quare cum Deus tuas preces, ærumnas & deſideria perſpiciat, non eſt quod ea multis illi explices, vtpote iam illi cognita. Secundò, quia ſicut coram principe paucis agendum eſt, reuerentiæ cauſa, ſic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è cælo peruidet affectum cordis, eūque poſcit, non ſonum, copiamq́ue verborum. Vnde Moſi ſilenti, ſed ſummè deſideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus eſt vehemens affectus, & deſiderium. Exodi 14.15. Hinc S.Franciſcus totam noctem orans, ac è terra ſubleuatus in cælum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia;* ſed hiſce verbis totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha & Maria, Lazaro ægrotante, non aliud nuntiarunt Chriſto, quàm: *Ecce quem amas infirmatur.* Ioan. 11. quem enim amas, non deſeris: amanti ſat eſt indicaſſe neceſſitatem & voluntatem amati. Et Dauid Pſalm.141.3. *Tribulationem meam,* ait, *ante ipſum pronuntio,* id eſt verbo enuntio. Arabicus: *Proieci inter manus eius voluntatem meam, detuli apud eum.*

Quartò.

Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia vno mentis cernit in ictu, omniaq́ue dicit & eloquitur vnico mentis ſuæ verbo, videt & ridet noſtrum in oratione multiloquium, poſtulata temeraria & ſtulta iudicia: quia *ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris,* ait ipſe Iſaiæ 55.9.

Huc facit ſymbolum Pythagoræ: *In aſtrum numquam digitum intendas, id eſt de cælitibus & ſummis viris nil temerè loquaris.* Et illud eiuſdem. *Dei imaginem in annulo ne circūferas, id eſt de diuinis parcè diſſeras.* Et illud Syrorum: *Ne os & vultum contra ſolem obfirmes,* id eſt ne oblucteris Deo, aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

VERS. 2.

MVLTAS CVRAS SEQVVNTVR SOMNIA, ET IN MVLTIS SERMONIBVS INVENIETVR STVLTITIA] *Et,* id eſt, *Sic:* comparat enim curas ſermonibus multis; & ſomnia ſtultitiæ, quòd ſicut ex curis ſequuntur ſomnia, ſic ex multis ſermonibus ſtultitia. Hebr. *Vox inconſtantis,* id eſt ſtulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit ſomnium & in multis verbis ſtulti vox erumpit.* Campenſ. *Sicut diurnæ curæ gignunt ſomnium, ita multa verba ſtultam faciunt orationem.* Chald. *Quoniam ſicut venit ſomnium propter cogitationes cordis in multis negotiis, ſimiliter eſt vox ſtultorum in multis verbis otioſis:* vel vt vertit Coſtus, *Sic & ſtultorum vox ad verborum inanium varietatem fertur.*

Hic verſus pendet à præcedenti, eiuſq́ue dat cauſam, cur ſcilicet, ſermones coram Deo debeant eſſe pauci; vnde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio verſus aſſignatum quadruplex hic oritur ſenſus.

Primò enim, abſolutè & generatim multi ſermones poſſunt ſignificare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quæ fit coram Deo, id eſt Deo intuente & audiente, q.d. Vetui quoduis multiloquium, quia illud communiter comitatur ſtultitia, ſicut curas multas comitantur ſomnia. Hæc enim eſt cauſa adæquata, cur vetuerit multiloquium, & præcipitationem loquendi, quia ſcilicet in omni multi-

loquio

loquio inuenitur stultitia: hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impertinentia, futilia, vana & stulta, imò falsa effutit, quæ eum stultiorem efficiũt. Effectus, quia garrulitas prodit, ex mente vaga, errante, inconstante, delira. Ita Lyran. Caiet. Titelm. Vatab. & alij. Accedit Olympiod. qui sic exponit: *Sicut qui per diẽ multis tentationibus curisq́; agitantur, per quietem subinde somniis conturbantur; ita & stultus in multiloquio peccans, sua ipsius voce arguitur.*

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi potest garrulitas de Deo rebusque diuinis, de qua sic exponit S. Hieronym. *Præcipit*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo, quàm possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quòd quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinatio à natura illius separetur, & idcirco debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat, ita qui plura voluerit de diuinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certè sic: verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus, & in ænigmate, & velut somnium comprehendimus, quod tenere nos æstimamus. Cumq́; plura* 1.Cor. 13. *(vt visum nobis fuerit) dixerimus, finem disputationis nostræ esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Accedit Auctor Catenæ Græc. qui & causam subdit: *Nec enim*, inquit, *fieri potest, vt homo qui sen-* Prou. 10. *sili naturâ constat, & omnem suam cogitationem à sensibus mutuatur, is rectè & citra errorem de Deo disputet*, vtpote spiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, potest accipi præcipitatio ad vouendũ. Huius enim comes est stultitia, dum vel stulta, aut contraria vouet, & stultè vota tot & tanta exeplere non vult, imò non potest. Denique hæc vota prodeunt ex mẽte inconstante, insipiente & stulta.

Quartò, & magis presè ac propriè per multiloquium coram Deo significatur præcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo variis desideriis agitato, ac cupiditatibus & sollicitudinibus æstuante & perturbato: hoc enim significat Hebr. חָבֵל *tebahel* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & stulta: ideoque multa similia effutit & precatur. Sensus ergo est q.d. Sicut multitudo curarum præsertim inanium & futilium prodit ex mente inani & futili, ac variis desideriis æstuante, paritque somnia inania, futilia & perturbata: sic pariter multitudo sermonum & precum prodit ex mente vaga, instabili ac variis cupidinibus & passionibus iactata; ideoque inconstante & stulta, ac proinde multa contraria, perturbata & stulta effutit ac postulat, quæ eam stultam, stultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis stultitiam, id est mentis variis & inter se pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulsæ inconstantiam. Hanc enim significat Hebr. *kesil*. Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit somnium in multitudine occupationis, & vox inconstantis, siue stulti in multitudine verborum.*

Porrò aptè comparat multas curas multis sermonibus, quia multæ curæ pariunt multos sermones: quæ enim mens cupit & curat, hæc eloquitur: somnium verò appositè comparatur stultitiæ, Primò, quia somnia sunt quædam phãtasiæ ludibria & deliria: vicissim stultitiæ & deliria sunt quasi mentis emotæ, & aberrantis somnia. Sicut ergo somnia sunt deliria dormientium; sic stultitiæ sunt deliria æquè ac somnia vigilãtium. *Somnium est stultitia. Primò.*

Secundò, sicut somnia prodeunt ex animo curis agitato: sic stultitia ex anima variis cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æstuante. Verè Seneca in. Octauia hanc somniorum dat causam: *Quæcumque*, inquit, *mentis cogitat infestus vigor, ea per quietem sacer, & arcanus refert, veloxq́; sensus*, Et Claudian. de raptu Proserp. *Secundò.*

Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.

Tertiò, sicut in somniis mentis perturbatæ propter rerum variarum, ait Pineda, atque multarum imagines, atque phantasmata concursantia, & nonnullo ordine rerum & intelligẽtiæ seruato, tumultuariò & confusè menti impressa, & memoriæ tradita, necesse est multa inesse deliria, & specierum atque simulacrorum ingentem perturbationẽ & confusionem qualia sunt ebriosorum, & furentium hominum insomnia, quæ Hippocrates aliquando appellauit *peregrinas opiniones, quæ mentem exterrent*: Ita sanè multa verba non possunt non parere multam in narrando, pollicendo, vouendo, aut quidpiam aliud verbis & sermone tractando stultitiam, incõstantiam, & delirationem. *Tertiò.*

Quartò, quia crebræ stultitiæ & stultiloquia, pariunt stulta insomnia. Ita Olymp. *Ne*, inquit, *multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi insitam tuo profer sermone; quoniam multæ nugacibus adueniũt tentationes, quæ ipsos interdiu non solùm vigilantes conturbent, sed per quietem quoque dormientes exterreant.* *Quartò.*

Porrò Septuag. hîc variant. Vaticani enim & Regij Græcum πειρασμοῦ vertunt: *Quia aduenit somnium in multitudine sollicitudinis, & vox stulti in multiplicatione sermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniam aduenit insomnium in multitudine tẽtationis, & vox stulti in multitudine sermonũ.* Et Arabicus: *Nam somnium affert multitudinẽ tentationum, & vox stulti affert multitudinem sermonum*; quod secutus B. Antiochus hom. 85. accipit hũc locum de insomniis immundis, & obscænis. Audi eum: Insomniis ne commodetis fidem: sunt enim hæc aliud nihil, quàm mentis implanatæ ac deerrantis simulacra, imaginationes, & frustratoriæ ludificationes reproborum dæmonum, nobis vt imponant, & implanent sic miserè seductos, vt inescent istis delinimẽtis atque oblectẽt, vt deinceps nullo negotio hominem pertrahant ad captanda lenocinia illecebrosæ voluptatis, iuxta verbum Iudæ Apostoli Iacobi fratris, de eiusmodi quibusdam dicentis: *Similiter & hi insomnia sua sectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem verò blasphemant.* Ecclesiastes item præcipit dicens: *Insomnium in multitudine tentationis & vox stulti in multitudine sermonum.* Inducit: *Ne des os tuum, vt exerrare facias carnẽ tuã, vt ne irascatur Deus super voce tua, & corrũpat labores manuum tuarũ, quia in multitudine somniorũ & vanitatum,*

tatum, & sermonum multorum. Accedit Olymp. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis subinde somniis, vel ad auaritiam, vel ad libidinem tentantibus per quietem conturbatur; sed tamen inutilibus & statim auolantibus: ita multiloquum & nugacem, ac multa blaterantem multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia & nugatoria.*

Auctor verò Catenæ Græc. *De Deo,* inquit, *sint pauci sermones tui, id est veri & circumspecti. Nam qui documentum hoc amplecti contemnunt, iis longo tentationum agmine adueniunt somnia. Insomnij enim nomine dæmonem vocat, cùm longo ille tentationum comitatu, somno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Iobus cum Deo loquens ita dicit: Perterrefacis me in somnis, & obtundis me visionibus. Dauid etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum aduocat: Illumina oculos meos ne vmquam obdormiam in mortem. Et quæ sequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiu tentantur etiam tum cùm dormiunt perterrentur insomniis, ad eundem quoque modum, sua stultum loquacitas redarguit, variisque tentationibus circumuoluit.* Denique Symmach. vertit: *Accedet somnium propter multitudinem iniquitatis,* quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiscimus, hæc per noctem somniamus. Vnde rixosi somniant de suis rixis & cædibus, gulosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, auari de suis vsuris, &c.

VERS. 3. SI QVID VOVISTI DEO, NE MORERIS REDDERE: DISPLICET ENIM EI INFIDELIS, ET STVLTA PROMISSIO: SED QVODCVMQVE VOVERIS, REDDE] Septuag. *Prout voueris votum Deo, ne moreris reddere.* Votum enim reddendum est integrè, eo loco, tempore, modo, ceterisque circumstantiis, quibus conceptum & nuncupatũ est. Vnde Interpres Olympiod. vertit: *Sicut vouisti, &c. ne tardes reddere.*

Præclarè Saluianus lib. 2. *Professio,* ait, *religionis, non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis, sponsio est deuotionis, ac per hoc tanto plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit promissione, secundùm illud: Melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere.* Votum enim Deo nuncupatum mirè placita res est Deo, adeo vt ipse non tantùm promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum & rem illam voto sibi consecratam sine vlla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, si differatur, aut mora ei iniiciatur. Vnde S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima,* inquit, *voti gratia est celeritas solutionis.* Vnde solutionem differre, perinde est aliquando, quod auferre, quod mihi videtur Sapiens hoc loco innuisse; Nam ad celerem votorum solutionem hortatur: *Si quid,* inquit, *vouisti Deo, ne moreris reddere.* Et statim reddens huius celeritatis rationem: *Multo,* inquit, *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere,* hoc est, post votum promissa morari: has enim moras tollendas esse præmonuerat, & tamen dicit *promissa non reddere,* quia perinde est morari promissa, ac negare, vt benè D. Ambros. lib. cit. ca. 7. aduertit: *Cùm enim,* inquit, *moram facis, non reddis.* Quid enim magis profuit Caino serò offerre, quàm non offerre?

Aptè hæc gnome nectitur, & educitur è præcedenti. Qui enim inconsiderati, & præci- A pites sunt ad loquendum, orandum, vouendum, hi post votum, dum considerant eius difficultatem, tardi sunt ad soluendum, quare sicut peccarunt præcipitatione in vouendo, sic longè grauiùs peccant tarditate in persoluendo.

Porrò votum est promissio Deo facta; quæ vt sit valida, quinque requirit. Primò, vt sit deliberata: secundò, vt libera; hinc ait, *si quid voueris:* tertiò, vt vouens intendat se obligare: quartò, vt sit de re grata Deo: quintò, vt vouens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis & latriæ, voto enim colitur Deus, vt docet D. Thom. 2.2. q. 88. art. 5. Vnde orationi hîc votum subnectitur, præsertim quia orantes sæpè, vt impetrẽt, quod postulant, Deo nuncupant vota, iuxta illud Isaiæ 19. *Colent eum in hostiis & muneribus,* B *& vota vouebũt & soluent.* Hinc Græci votum vocant ἐυχὴν, id est orationem. Vide nostrum Lessium tract. de Voto.

Quocirca in baptismo, quo fideles profitẽtur se seruaturos legem Christi, & abrenuntiant Satanæ, propriè non est votum: quia hæc non est promissio, sed propositum dumtaxat, & professio fidei & vitæ Christianæ. Eadem tamen sæpè à patribus vocatur votum, largè sumendo nomen voti, pro proposito & professione. Vnde ab iis eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nũc cautio, nunc iuramentum, nunc eiuratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, vti videri potest apud S. Basil. de Spiritu sancto c. 27. Tertul. de Corona mil. c. 3. Gregor. homil. 29. in Euang. Aug. Psalm. 75. S. Hieron. Apol. 1. contra Ruffin. & alios.

C NE MORERIS REDDERE] Campens. *Absque mora illud persolue.* Votum explendum est eo tempore, quod intendit mens vouentis; si nullum certum determinarit, mox vt commodè potest, illud explere tenetur; iuxta illud Deuter. 23. 21. *Cùm votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti Domino Deo, & propriâ voluntate & ore locutus es. Quocirca ruina est deuorare sanctos, & post vota retractare.* Prouerb. 20. 25. vide ibi dicta. Ratio est, quòd per votum vouens se obstringat ad rem, quam vouit, illi præstandam: votum ergo est debitum, & vouens se facit debitorem Deo, reumque voti: quare peccat, si de- D bitum hoc Deo exoluere tardet. Iam enim post votum, res non tam est eius, quàm Dei: transiit enim in ius Dei, cui per votum est consecrata: quare iniuriam ei facit, si rem eius, id est illi debitam & obligatam sibi retineat. Rectè ergo ait: *Ne moreris reddere,* q. d. citò, alacriter, & hilariter, persolue Deo, quod vouisti: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat.* Vide S. Bernard. serm. 71. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum sit votum, dat Olympiod. *Quia,* inquit, *simul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumueniet tentationum, quæ persoluere promissionem impediat, ita vt ne dormiens quidem, sine molestia sit futurus:* Qualem in sponsore describit Salomon Prouerb. 6. 2.

Hinc

Hinc pro *reddere*. Hebr. est שַׁלֵּם *scallem*, quod propriè significat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum soluit, pacem cum creditore restaurat,& firmat: Sic vota soluentes, pacem cum Deo ineunt & sanciunt. Quocirca Dauid: *Vota mea reddam*, inquit, *in conspectu omnium timentium eum*. Psalm. 21. 26. Audi S. Ambros. libr.2. de Cain & Abel capit.7. *Si voueris votum, non facias moram reddere illud. Cum enim mora facis; non reddis. Votum est autem postulatio bonorum à Deo cum soluendi muneris promissione. Et ideo cùm impetraueris, quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum, aut negligentibus irrepit obliuio impetratorum, aut timidis & elatis arrogare euentus sibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo consequitur, propriis virtutibus vendicare, nec auctoris reputare gratiæ, sed ipse se suorum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis est.*

Hinc Apostolus de viduis, quæ post votum castitatis nubere volunt, ait, *habentes damnationem, quia primam fidem* (promissionem & votum castitatis) *irritam fecerunt*. 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque & Sapphira, morte à S. Petro puniti sunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Vrbanus I. Pont. vt habetur 12. quæst.1.cap. *scimus*, docet clericis omnia esse cōmunia, quòd eo tempore id vouerint: *Quicumque vestrum*, inquit, *communem vitam susceptam habet, & vouit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed præmium sibi acquirat; quoniam melius est non vouere, quàm votum, prout melius potest non perficere. Grauius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, & votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi, qui sine voto, aut fide mortui sunt, & tamen bona egerunt opera: Displicet enim Deo infidelis & stulta promissio.*

Alia est ratio, cur votum sit citò soluendum, quòd Deus, cùm sit fidelissimus, fidelissimos exigat sui cultores. Si enim homini fides seruanda est, multo magis Deo; alioqui enim videris Deū ridere & ludificare, eiusque honorem dedecori & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos & sacrilegos grauiter solet plectere & vlcisci, vti iam exemplis ostendi. Idem sunt stulti: stultum enim est vltrò se voto obligare ad rem, quam nolis, vel non possis præstare: stultum est vltra vires quippiam promittere: *Insipiens enim est, qui sui ipsius ignorat quantitatem*, ait Ptolomeus in præfatione Almegesti, quid scilicet valeant humeri, quid ferre recusent. Porrò stulta est voti promissio quādo fit inconsideratè, præcipitanter, aut cum vouet quis rem impossibilem, indifferentem, malā, minus bonam, quæ scilicet maius bonum impediat. Sic stultum fuit votum Iepte, quo vouit se Deo immolaturum quidquid reuertēti sibi post victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia, vnde eam immolauit: *Nam in vouendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, & in reddendo impius*, ait S. Hieron. & ex eo S. Thom. 2. 2. q. 88. art. 2.

Cauendus hîc error Angeli in summa verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, siue insufficientiam colligi ex eo, si quem post votū, statim voti pœniteat. Multi enim deliberatè vouerunt ideoque voto obligantur, quos tamen paulò post pœnitet voti, vt patet in Apostatis à religione: quare docent Theologi ad votū illam deliberationem absolutè sufficere, quæ sufficit ad peccandum mortaliter.

Hebr. est: *quia non est voluntas* (Dei) בַּכְּסִילִים *backesilim*, id est, *in inconstantibus*, hoc est stultis, qui scilicet promittunt, & promissa non implent, vel reuocant ex inconstanti mentis concupiscentia, iuxta illud Arabum: *stabilimentum fidei est abstinentia; labefactatio fidei est concupiscentia.*

Causa enim cur multi vota non impleant, est mentis inconstantia, quę facit eos pœnitere voti, iuxta illud Prouerb. 25. 14. *Ventus & nubes & pluuiæ non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complēs.* Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non est beneplacitū in stultis, quòd differant vota sua.* Symmach. ȣ̓ πάρεστι χρεῖα ἀφρόνων, id est, *Non est opus insipientibus*, scilicet Deo: vel *nulla est vtilitas insipientium*, qui tam leuiter vouent, vt mox ea retractent, iuxta illud: *Homo apostata vir inutilis* Prouerb. 6. 12. Arabicus: *Non est voluntas Dei in diuitibus*, quos diuitiæ sæpè faciunt arrogantes, inconstantes & stultos. Tigur. *Non enim Deus stultis delectatur.* Campens. *Ne illum, stultorum more, multa promittendo, grauiter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æsopum: *Vir pauper*, inquit, *ægrotans, vouebat diis, si euaderet, boues centum in sacrificium oblaturum: sed Dei tentaturi à morbo liberarunt; at ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boues centum à se formatos, in ara positos sacrificauit; ipsum vlturi in somniis adfuerunt Dei dicentes: Abi ad littus ad eum locum, illic enim Atticas mille dragmas inuenies. Ille autē excitatus, lætus & alacer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquirens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, vt dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens, sed cum non crederetur, abactus, ab ipsis diuenditus est mille drachmis. Affabulatio, fabula significat mendaciis hominum inimicum esse Deum.*

Mvltoqve melivs est non vovere, qvam post votvm promissa non reddere] Ait, *non vouere*, dumtaxat: quia votum de non vouendo illicitum est. Qui enim vouet se non facturum votum, vouet se non facturum maius bonum, quod illicitum est, ideoque votum eius irritum vti docet noster Franc. Suarez tom.2. de Relig. lib.2. de Voto cap.11. *Quàm grauia vincula*, ait S. Ambros. lib.9. in Lucam ad cap.20. *promittere Deo, & non soluere? Melius est non vouere, quàm vouere & non reddere: maior contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.* Vers. 4.

Porrò delirant Hæretici nostri æui, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, ieiunij, ac voti reos absoluunt. Non enim ait Eccles. Bonum est non vouere, vel malum est vouere: Sed *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere*. q.d. Melius est non vouere, quàm votum facere & violare. Optimum est ergo votum facere, & illud præstare. Hic enim est duplex actus religionis, cultusque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voueas & consecres;

ſecundò, quòd conſecratam illi exhibeat. Nam idcirco diſplicet Deo infidelis & ſtulta promiſſio, quia placet fideliter & prudenter ſuſcepta: & hac de cauſa melius eſt non vouere, quàm poſt votũ promiſſa non reddere, quia bonum eſt promittere, & quod promiſeris præſtare: etſi ipſum *non promittere* dicatur melius, non abſolutè, ſed reſpectiuè, quando ſcilicet non inplendum eſt quod promittitur.

Melius eſt opus ex voto, quàm ſine voto. Ratio prima.

Melius ergo eſt opus factum eſt voto, quàm ſine voto. Ratio eſt triplex. Prima, quòd votum ſit actus religionis & latriæ, vt dixi, quæ inter morales prima & nobiliſſima eſt virtus; ſicut charitas inter Theologicas. Quare actus, v.g. ieiunij in ſe ſimplex eſt virtus, putà actus temperantiæ; ſed ſi accedat votum fit duplex, dupliciſque valoris & meriti: Accedit enim dignitas religionis & voti, quæ longè nobilior eſt tẽperantiâ. Quocirca ſicut religio melior eſt irreligioſitate, ait Saluian. lib. 2. ad Eccl. Cathol. ſic melius eſt ieiunium votum, quàm non votum. Ita D. Thomas 2.2. qu. 88. art. 6.

Secunda.

Secunda, quòd qui facit opus, actum dumtaxat dat Deo; qui verò addit votum, ſimul cum actu dat vim & potentiam, putà voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo. vt non liceat in contrarium ei, quod vouit, velle. Facit ergo ſicut ille, qui dat principi non ſolùm fructus, ſed totam arborem cum fructibus, ait S. Anſel. lib. de Similit. Hinc Pſaltes. Pſal. 75. *vouete*, ait, *& reddite Domino noſtro.* vbi S. Auguſtin. *Quiſque*, ait, *quod poteſt voueat & reddat; non ſitis pigri ad vouendum: Non enim viribus veſtris implebitis.* Dabit enim vires implendi, qui dat deuotionem vouendi.

Tertia.

Tertia, quòd votum voluntatem ex ſe flexilem & inconſtãtem in actu virtutis, quam vouet, roboret & confirmet, quo fit, vt actus qui ex voto prodit, ſit firmior, robuſtior & conſtantior, ideóque melior & perfectior, iuxta illud S. Bernard. de Præc. & diſpenſ. *Felix neceſſitas quæ ad meliora compellit.* Audi S. Aug. de Virgin. cap. 8. *Neque enim ipſa*, inquit, *virginitas, quia virginitas, ſed quia Deo dicata eſt, honoratur: quæ licet in carne ſeruetur, ſpiritus tamen religione ac deuotione ſeruatur, ac per hoc etiam virginitas corporis ſpiritualis eſt, quam vouet & ſeruat continentia pietatis.* Idemque paulò infrà. *Honoratius in animi bonis illa continentia numeranda eſt, qua integritas carnis ipſi creatori animæ & carnis vouetur, conſecratur, ſeruatur.*

VERS. 4. NE DEDERIS OS TVVM, VT PECCARE FACIAS CARNEM (Arabicus *humanitatem*) TVAM: NEQVE DICAS CORAM ANGELO, NON EST PROVIDENTIA. NE FORTE DEVS IRATVS CONTRA SERMONES TVOS, DISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM] Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto, votíque violatione: de voto enim proximè ſermo præceſſit. Hinc Tigur: vertit: *Ne committas, vt os tuum præbeat carni tuæ occaſionem peccandi.* Vatabl. *Ne habenas laxes ori tuo, vt peccet.* Iſidor. Clarius: *Ne totum te peccato inuoluas.* Clarè Chald. *Ne violes verbum oris tui, nec ſis cauſa gehennæ ſuper carnem tuam, & in die iudicij magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniã ignorantia eſt: ne iraſcatur furor Dei ſuper omnia verba tua, quæ dicta ſunt in ignominia, & diſſipet opera manuum tuarum.*

Senſus ergo eſt, q.d. Ne dederis os tuum ad temerè vouendum, quippiam, quod ægrè præſtare poteris, vt peccare facias carnem tuam, dum illa tranſgredietur votum difficilis religionis, ieiunij, caſtitatis, pœnitentiæ per gulam, luxuriam, &c. vel *carnem*, id eſt teipſum, dum per infirmitatem carnis tuæ violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut cuſtos ſemper adeſt, quemque vbique reuereri debes: *Non eſt prouidentia*, id eſt Deus non cognoſcit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas error eſt*, id eſt caſu & errore fortuito regitur mundus, non certâ numinis prouidentiâ: vnus omnium rerum, ac proinde mei quoque voti fortuitus eſt error; vouendo ergo erraui: quare errorem hunc iam à me agnitum, mihique moleſtum & difficilem corrigã, votumque erroneum reſcindam. Aquila vertit ἀλόγιον, id eſt *non ſpontaneum eſt*. q.d. Non ſpontaneè voui, ſed per errorem & improuidentiam votum mihi excidit: ergo eo non obligor. Hic enim grauis eſt error & graue ſcelus, imò ſacrilegium, cuius teſtes, accuſatores, & vindices erũt Angeli, cæli, ſol, ſidera, terra & elementa, in quorum conſpectu votum nuncupaſti, & deinde violaſti.

Suadet ergo Salomon, vt qui cupit vouere, priùs prudenter conſideret ſuas vires, inclinationes, conditiones, an votum facilè explere poſſit, vt planè ſeſe per Dei gratiam illud expleturum confidat; ne ſi improuidè votum emittat, ſerò illum pœniteat, ac votum violet, ſeſeque excuſet dicendo: Improuidè voui, erraui vouendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida & friuola eſt excuſatio. Sapientis eſt præuidere futura, itaque amputare *τὸ putabam, & non putabam.*

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque leuioris & inconſtantioris ingenij, qui dum feruẽter orant, aut ſentiunt diuinæ motionis impulſus & cæleſtis conſolationis æſtus, illicò cupiunt vouere magnas vitæ auſteritates, magnas eleemoſynas, ſtatum religionis rigidæ, vt Carthuſianam, vel vitam Anachoreticam. At vbi feruor hic & æſtus tranſiit, ſentiunt ſe imbecilles, & inualidos, nec habere tantas naturæ & gratiæ vires, quantas votum requirit; quare ſerò dolent, votique pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo deuotionis æſtu præproperè voueant, ſed ſinant illũ deferueſcere, tumque prudenter & diſertè conſiderent an, quid, quantum, & quamdiu vouere conueniat, imò votum non emittant, niſi preuio confeſſarij, aut viri prudentis conſilio & conſenſu.

Hæc expoſitio planè inhæret litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omnino & genuina videtur, eamque ſequuntur Gloſſ. interl. Titelm. Pineda, Lorinus, & Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi: *Hebræus ita ſenſit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta tranſeunt: ſed à præſenti Angelo, qui vnicuiq; adhæret comes, ſtatim perferuntur ad Dominum, & tu qui putas ignorare Deum*

quod

quod pollicitus es prouocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua dissipentur.

Audi nunc, & alias aliorum expositiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumatur. & Salonius exponunt q. d. Ne dederis os tuum gulæ, vel verbis incautis, aut libidinosis, præsertim cùm mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de vitanda gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloss. exponunt q. d. Noli quærere caluas excusationes, quibus des occasionem carni tuæ ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccaui, non ego me inebriaui, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, & per concupiscentiam corrupta ad illud inuitum me impulit; nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regeris, ipsumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem; quæ est horrenda blasphemia, ideoque Deum grauiter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieronym. Arguit eos. *qui de vitio carnis queruntur, & aiunt se corporis necessitate compulsos ea facere, quæ nolint, secundùm dictum Apostoli Rom. 7. & vanas excusationes quærunt & dicunt, non ego pecco, sed quod habitat in carne mea peccatum.*

Quartò, Bonauent. refert ad negationem diuinæ prouidentiæ, q. d. Ne dederis os tuum, vt dicat coram Angelo: Non est prouidentia, non est numen voluptatum & scelerum vindex; itaque securus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Caietan. quia triplex est oris vsus scilicet comedere, osculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult inuolui, gulam, impudica oscula, & verba, & iuxta dictam editionem Hebræam subdi, ne quis hæc excuset, tamquam errore atque inuoluntariè facta, caueatque id seriò dicere; quoniam, qui adest Angelus nouit, qua mente sic ipse loquatur, & quàm in Dei vergat iniuriam.

Sextò, Moringus generaliùs hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, sed & contra omnia vitia carnis, quæ recenset Apost. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuset per carnis suæ fragilitatem ac violentiam quamdam, vel necessariam carnis concupiscentiam.

Septimò, nonnulli censent hîc præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vouent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus sensus, vt dixi, est genuinus.

NE DICAS CORAM ANGELO] Crudeli, inquit, Chald. hoc est coram Diabolo. Meliùs alij Angelum bonum accipiunt, qualis est custos cuique à Deo deputatus. Hic enim prouidentiæ est administer: quare qui illam negat, tam Angelo, quàm Deo est iniurius. Vnde nõnulli hinc probãt custodiam Angelorum circa homines. Rursum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. par. q. 57. art. 2. Angelos habere cognitionem & prouidentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic est prouidentiæ diuinæ executor, æquè ac tutor & vindex: per inde ac si quis dicat: Ne dicas coram prætore: In hac ciuitate nõ est iustitia: quia prætor qui est iustitiæ tutor & vindex, hanc iniuriam à se depellet, teque ob eã iustè capiet & puniet.

Denique nonnulli, vt Pineda, hæc accipiunt de Angelo peculiari, cui à Deo (vnde S. Hieron. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta transeunt, sed à præsente Angelo, qui vnicuique comes adhæret, statim perferuntur ad Dominum*) commissa sit cura orationum & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Ioannes Apocal. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit & stetit ante altare aureum, & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei, & ascendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Fuit enim vetus Origenis & aliorum opinio, certos diabolos certis vitiis præesse, ad eaq; homines instigare. Vnde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur spiritus vel Angelus blasphemiæ, luxuriæ, superbiæ, gulæ, auaritiæ, acediæ, &c. atque ex aduerso certos Angelos præesse certis virtutibus, ad easque homines prouehere, vt vnus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius castitatis, &c. qua de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrij, qui per 70. annos in eremo angelicè vixit, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus Deum per Angelos de omnibus prouidere hominibus, præsertim religiosis voto obstrictis, solitariis & eremitis: *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit sperantes in se, circumdat eos armis potentiæ suæ, vt hos incursio satanæ non valeat prosternere, quos protegit celsitudo diuinæ misericordiæ. Quapropter ad eos Angeli Dei iugiter mittuntur, ac per manus illorum quæcumque necessaria crebrius eis administrãtur.* Et mox: *Certissimè scias, ô fili, quoniam Angeli Dei sanctis ac iustis viris quotidie famulantur, atque virtute superna corpora & animæ illorum iugiter illuminantur.* (*Angeli proprij Religiosorum, & Anachoretarum.*) Paulò post narrat B. Onuphrius, se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cùm diceret: *Noli pauescere, ego enim sum Dei Angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo prouidentia diuinâ destinatus, vt iubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custodia conserua, viue sine querela, in bono opere perseuera. Ego verò te non derelinquam, donec animam tuam in præsentia summæ maiestatis offeram.* (*Exemplum S. Onuphrij.*) Et post nonnulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro mensura ministrabat vt corpus meum confortaretur, ne deficeret, & iugiter in Dei laude perseueraret, &c. Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum inuenio, Sacrosanctum corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi secum deferentem, de cuius manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitæq; meæ salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritalem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi verò sancti Eremitæ, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in cælum ab Angelo deportantur: visionem illic animæ iustorum fulgentium sicut sol in regno patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, suasq; animas cœtibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt,*

dunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferueant, quatenus gloriam cælestis patriæ cum Christo & cum sanctis mereantur possidere.

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrij: *Post hæc surrexit, & Dominum lacrymis orauit, genua flexit atque subito dixit: In manus tuas Deus commendo spiritum meum. Cumque hæc dixisset, lumen splendidum corpus eius obumbrauit, & in ipsius claritate luminis, anima sancta carne soluta est. Repente verò vocem Angelorum multorum audiui laudantium Deum, & in discessu sanctissimæ animæ S. Onuphrij, æthera scilicet Angelicis canticis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt per quæ cælestes exercitus animam militis inclyti cælis inuexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint administri & executores diuinæ prouidentiæ, præsertim in populo fideli collectis omnibus è tota S. Scriptura exemplis, ostendi Exodi 23.20. & seq. Hoc est, quod ait Apost. *Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis?* Hebr. cap. 1. v. 14.

Mysticè Dion. per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malach. cap. 2.7. *Labia Sacerdotis custodiét scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est.* Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem & prouidentiam, siue numen vindex bonorum & malorum omnium. Fides enim huius prouidentiæ hominem refrænat ab omni scelere, & ad omne virtutis decus extimulat.

NON EST PROVIDENTIA] in Deo non est numen, non est Deus, qui omnium habeat prouidentiam: Deo enim ita agnata est prouidentia, vt si hanc tollas cum Epicuro, Democrito, & Atheis, tollas & Deum. Deus enim ignorans & improuidus, non est Deus, sed idolum saxeum vel ligneum. Aquila vertit ἀκούσιον, quod si Deo attribuas, sensus est q.d. Deus non liberè, sed coactè vel necessitate fatali, ac proinde sine prouidentia operatur: sin homini assignes, sensus est q.d. Non spontè sed coactè voui, ergo voto non teneor.

Hebr. est כִּי שְׁגָגָה *ki seggaga*, id est, *quia error*, vel incogitantia, improuidentia, inconsideratio est, siue numinis, q.d. Non est prouidentia numinis, sed omnia errore, & casu fortuito fiunt in mundo, sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: Sic dicũtur planetæ errare in cælo, & oues bouésque in montibus; siue hominis, q.d. Improuidè & inconsideratè voui. Septuag. *Quia ignorantia est.* q.d. Ignorans feci & voui. Chald. *Imprudens feci*; igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo est corruptio cognitionis*, vt non cognoscat vota & facta nostra. Campen. *Neque putes Angelum, qui tua obseruat, rem tam æstimaturum leuem, qui præ multitudine verborum vix sciebas, quid promitteres.* Nam, vt ait Olympiod. *Qui in ipsa face nequitiæ volutantur, ita prouidentiam Dei negant & aspernantur, vt dicant dedignari Deum curare ac scire, quæ hic ab hominibus scelera committantur.* Eleganter alias vertit:

Quod iam vouisti, errorem ne dicito, neue
Excuses præsente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum stylo, in tabulis notat Angelus.

A Angeli ergo curam habent, & prouidentiam votorum nostrorum, ac sicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; sic de eorum violatione dolent & indignantur: ac vtrumque in tabulis memoriæ consignant, vt ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia, vel supplicia decernet: vnde psallebat Dauid: *In conspectu Angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo.* Psalm. 137.1.

Porrò prouidentiæ opponuntur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum & fortuna: prouidentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subiicit fato, Deum & prouidentiam è medio tollit. Absit ergo à fideli illa Comici vox: *Prouidentiæ opponitur fatum & fortuna.*

B *Fatis agimur, cedite fatis.*

Quare eos qui fatum astruunt, fatuos æstimat S. Augustinus tract. 37. in Ioannem & lib. 5. de Ciuit. cap. 9. Rursum prouidentiæ opponitur casus & fortuna: licèt enim respectu causarum secundarum præter mutuam intentionem, quasi fortuitò concurrentium, fit casus & fortuna, quæ causat effectus contingentes & fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, vt ait Sapiens capite 4.3. *Tua autem prouidentia pater cuncta gubernat.* Quocirca Deo nihil est fortuitum, quia omne præuisum & prouisum. *In regno prouidentiæ nil licet temeritati*, ait Seneca; quia nil temerè fit, sed omnia consultò & ex certa prouidentia; *vbi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna*, ait Boëtius; quia intelligens & sapiens

C omnia agit cum deliberatione & consilio: vnde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla fortuna, sed hominibus, quibus multa improuisa & inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, præuidet, ordinat, & combinat.

NE FORTE IRATVS DEVS CONTRA SERMONES TVOS, DISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM] Pro *dissipet* Hebr. est חִבֵּל *chibbel*, id est, vt Septuag. *disperdat*. Chald. Arab. & Syrus *corrumpat*. Vatab. *maledicat*. Tigur. *destruat*. Marinus *deuastet*. Propriè *chibbel* est disrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet non vt passio, sed vt appetitus iustæ vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. libr. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. August. 1. Confess. c. 9. Deum compellans: *Pœnitet, inquit, te, & non doles: irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium.* Iam

D Sensus est primò, q.d. Ne Deus ob tuum hoc votifragij & negationis prouidentiæ scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cũ saperes, fecisti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod. *Ne, inquit, & fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delet de libro vitæ, si quid est, quod piè videamur nobis laudabiliterque fecisse.* Et Clarius: *Quod tu tam leue putas, Deum sic offendit, vt non solùm orationem tuam, sed propter eam & alia opera sit exe-craturus.*

Secundò, vt ait S. Hieron. *Ne Deus talia sentientem tradat in reprobum sensum, vt faciat ea quæ non conueniunt.*

Tertiò, addit Olympiod. Deum votifragos & eos, qui negant numen, solere punire paupertate,

tate, infortuniis, morte, itaque fortunas eorum & opera corrumpere. Denique Arabicus vertit: *Ne irascatur Deus in stultitiam tuam, & corrumpantur artes manuum tuarum*, id est opera exquisita, quæ contento studio, arte, ingenio meditatus ac molitus es, perinde ac si tuâ contentus prouidentiâ diuinam penitus non agnosceres, diceresque superbiens: Manus mea excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia. Intelligi quoque possunt cuncta, quæ quis sibi comparauerit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum meritò facit iacturam, qui negat Dei prouidentiam, inquit noster Lorinus.

Ita videmus religiosos, qui dum in religione votorum obseruantes viuerent, ac mirâ gratiâ docendi, dicendique apud homines pollerent, cùm ab ea desciscunt, fiùntque Apostatæ, omnem hanc gratiam deperdere, fierique odium & probrum Dei, æque ac hominum. Exempla crebra spectauimus & in dies spectamus. Hinc nonnulli vertunt: *Deus putrefaciet opera tua*. Sic enim Isaiæ capit. 10. 26. Noster Hebr. חבל *chibbel* vertit *computrescet*. Apostasia enim est putredo, id est corruptio & infamia, quæ apostatas facit viles, infames & putridos, ac opera eorum, non tantùm præsentia, sed & præterita, quæ in religione heroica ediderant, putrefacit, id est conspurcat, infamat, corrumpit. Hebr. *chibbel* est contrariæ significationis; significat enim ligare & dissoluere, ac disrumpere cùm vehementia & dolore, vti fit in parturientibus, à quibus quasi disrumpitur proles, dum paritur. Vnde *chibbel* sæpè significat parturire, & habere dolores parturientis. Vtrumque huic loco conuenit: Nam & votifragi negantesque numen videntur habere ligatam linguam, mentem & manum, vt qui erant ante eloquentes, sapientes, & in omni opere potentes, per hoc scelus fiunt elingues, insipientes, inertes & ad omne bonum impotentes. Rursum eorum opera disrumpuntur cum ingenti eorũ confusione & dolore, qualis est parturientium.

Moraliter hic disce, quàm Deum offendat negatio numinis & prouidentię, quamque grauiter eam negantes puniat & vlciscatur. Deus impiis dicentibus: *Non videbit Dominus nos, dereliquit Dominus terram suam*, minatur: *Ergo & ego faciam in futuro, non parcet oculus meus, nec miserebor*. Ezech. 8. 18. & ca. 10. Dauid. Psal. 13. 14. *Propter quid*, inquit, *irritauit impius Deum? Dixit enim in corde suo: non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorem cõsideras, vt tradas eos in manus tuas.*

Prouidentiæ demonstratio. Porrò prouidentiam esse ex dissona elementorum, cælorum, animalium rerumque omnium consonantia, ordine, motu, constantia demonstrant Patres. Audi Lactant. libr. 3. capit. 10. *Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliquâ prouidentiâ gubernari? quandoquidem nihil est quod possit sine vllo moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur. Nauis sine gubernatore abit pessum: Et corpus relictum ab anima defluit. Nedum putemus tantam illam molem, aut construi sine artifice, aut stare sine rectore tamdiu posse.* Audi Damascen. in histor. Barlaam cap. 17. *Si nauis sine gubernatore non potest subsistere, sed mox submergitur, & domus modica sine prouisore; mundus quomodo constat tanto tempore, creatura sic magna, sic bona & mirabilis, sine gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, & sapientissima prouidentia? Ecce enim cælum quantum tempus habet, & non denigratum est, terræ virtus non est lassata ex tanto tempore. fontes non desierunt fluere, ex quo facti sunt; mare tot & tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram. Cursus solis & lunæ non mutantur: ordines diei & noctis non peruertuntur.* Audi Philonem lib. de Somniis: *Credendum est sicut in curru aurigam, aut in naui gubernatorem, ita in rebus omnibus superstare eum, qui est, corporibus, animabus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis, quæ terra, vel aëre, vel cælo continentur, naturis, tum visibilibus, tum inuisibilibus, totum enim mundum ex se pendentem regit.*

Minutim verò prouidentiæ officia ex officiis singulorum in choro, & membrorum in corpore, & famulorum in aula, ita graphicè depingit S. Athanas. libr. contra Idola: *Vt in choro, qui constat ex diuersis hominibus, viris, puellis, feminis, senibus, iuuenibus, sub vno præsule & moderatore, quisque quantum potest, cantat pro sua natura, ille quidẽ vt vir, iste vero vt puer, alius vt senex, alius quemadmodũ iuuenis, omnes tamen vnam absoluunt harmoniã; vel vt nostra anima eodem tempore sensus nostros pro cuiusque officio exercet, & ad vnam rem oblatam simul mouetur, adeò vt oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, gustus delibet, sæpè quoque interea ne aliæ quidem corporis partes in otio sint, adeo vt inter ista pedes quoque obambulent: Vel vt in præsentia regis imperantis simul & ad omnia oculos intendentis, omnes sunt in obsequio: est qui agros colat, est qui ad aquæductus aquarum properet, alius item pabulatum proficiscitur, alius ad curiam pergit, alius ad concionem ingreditur, & alij eodem modò sese referunt, eaq; omnia ad præsentiam vnius moderatoris, & disciplinam fiunt, & constituuntur: Ita quoque omnia in vniuersa rerum natura geruntur.* *Prouidentiæ officia.*

S. Maxim. serm. 48. citat illud Platonis: *Deus omnia, & secundùm Deum, fortuna, & occasio humana gubernat vniuersa.* Et illud Socratis:

Si quid cura potest, cura: *at si Deus ipse iubendo*
Te curat, cur tu sollicitus tibi sis?

Pulchrius Aristot. vel quisquis est Auctor de Mundo: *Quod*, inquit, *in exercitu est Imperator, in domo paterfamilias, in choro præcentor, in naui nauarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo est Deus.* Plura vide apud S. Chrysost. Theodor. Saluian. Synesium & nostrum Lessium, lib. de Numine & Prouidentia.

VBI MVLTA SVNT SOMNIA, PLVRIMÆ SVNT VANITATES, ET SERMONES INNVMERI: TV VERO DEVM TIME] Transit à prouidentia ad somnia; siue à religione ad superstitionem, sicut enim cultores prouidentiæ sunt cultores veri numinis veræque religionis; sic negantes prouidentiam sunt irreligiosi & athei, quibus agnati & vicini sunt superstitiosi, quales sunt obseruantes somnia. Ab illis ergo ad hos congruè sermonem traducit, quia olim multi multum tribuebant somniis, idque quod somniarant, censebant diuinum & immissum à Deo: vnde iuxta somnia dirigebant vitæ suæ rationes & actiones. Contra eos hic docet somnia esse somnia, id est meras vanitates, nugas, inania spectra & phantasmata. Quare asserit non esse obseruãda, nec timenda somnia, *VERS. 6.*

sed

ſed Deum Deiq́ue prouidentiam, vbiq́ue excubantem, ad præmiandum bonos & puniendum malos. Vnde Syrus vertit: *Quoniam in multitudine ſomniorum & vanitatum & ſermonũ, multi errores.* De vanitate ſomniorũ multa dixi Eccleſ. 34. 1. & ſeq. Memorabile & terribile eſt quod ſcribit B. Antiochus hom. 34. Anachoretam quendã inſignem per ſomnium à diabolo illuſum; cum enim in ſomno vidiſſet Chriſtum & Chriſtianos in tenebris, Moſen verò & Iudæos in luce, apoſtatauit à fide, factuſq́ue Iudæus ſe circumcidit, & carnali vitæ ſe dedit, quare punitus à Deo, & à vermibus corroſus, corpus Iudęis, animam diabolo tradidit.

Adde ex ſomniis vanis non rarò oriri, vanitatem & leuitatem vouendi, æquè ac vota (de quibus ſermo præceſſit) violandi, ſeq́ue ab eorum obligatione excuſandi. Multi enim mouentur ad vouendum quippiam ex eo, quòd de eo noctu ſomniarint, quod feminis eſt frequens. Alij à votorũ perſolutione ſe excuſant, quòd ſomniarint ea non eſſe perſoluenda: quę omnia ſomnia ſunt vanitates, errores & dementiæ. Vnde Septuag. vertunt: *Quia in multitudine ſomniorum & vanitatum, & verborum plurimorum,* ſubaudi vota multa fiunt, vel excuſantur: & S. Hieron. ex Hebræis ſic exponit q. d. *Nec ſuperiora facias, de quibus iam dictum eſt: Ne facilè ſomniis credas. Cùm enim diuerſa videris per nocturnam quietem, & variis anima fuerit exagitata terroribus, ſiue incitata promiſsis, tu ea contemne, quæ ſomnij ſunt, & ſolum Deum time. Qui enim ſomniis crediderit, vanitatibus ſe & ineptiis tradet. Aliter: Quia dixi ac præcepi: Non des os tuum, vt peccare facias carnem tuam, & quæras varias excuſationes. Hoc nunc inſero: Quoniam in ſomnio vita iſtius, & in imagine vmbræ nubis, qua viuimus, multa poſſumus inuenire, quæ nobis veriſimilia videantur, & noſtra excuſare peccata. Propterea admoneo, vt id ſolum caueas, ne putes abſentem Deum, ſed eum timeas, & ſcias cunctis operibus tuis adeſſe præſentem, teq́; liberi arbitrijionditũ non cogi, ſed velle, quod facias.*

Huc accedunt alij, qui hic cenſent dari rationem, cur non temerè ſit vouendum vel loquendum, ſcilicet eò quòd, vti plerumque inſomnia, ſic & verba pleraque vana ſint. Vnde Thaumat. vertit: *Sentiet ſicut ſomniorum, ita verborum maiorem partem eſſe vanam.*

Et Olympiod. Iraſcitur, inquit, Deus, ſomniantibus, id eſt fruſtra laborantibus & loquacibus, quaſi admoneri ſe ſomniis exiſtiment ad vota concipienda & proferenda.

Alij, vt Moringus, hæc referunt ad negantes prouidentiam, q. d. Negare prouidentiam, non eſt aliud, quàm ſomniare atque garrire, id eſt nil veri & ſolidi aſſerere, ſed falſum prorſus & erroneum, quale ſomnium, comminiſci.

Tropol. Chald. per ſomnia, accipit falſa oracula & doctrinas erroneas, quaſi hic pſeudoprophetæ opponantur veris prophetis, & falſi doctores veracibus. Sic enim vertit: *Tot autem ſomniis pſeudoprophetarum, & diuinorum vanis reſponſis, infinitiſq́; impiorum ſermonibus fidem ne adhibeas: ſed ſapientes & iuſtos cole, & ab eis diſciplinam quære, Deumq́; time.*

Et sermones innvmeri] dum ſomnia aliis & aliis enarrantur, varieq́ue à variis coniectando explicantur. Inſuper omnia multis ſuſpicionibus, hiſtoriis, fabulis, coniecturis recenſendis materiam ſuggerunt.

Tv vero Devm time.] Timor enim Dei iudicis, vt vindicis, valet ad refrænandam vanam ſomnij diuinationem, docet Dei prouidentiam, adigit ad ſoluenda vota, carnis concupiſcentiam caſtigat, linguam effrænem refręnat. Quocirca timor Dei eſt initium, promotio & perfectio ſapientiæ omniſq́ue virtutis, vti pluribus oſtendi Eccleſ. 1. 10. & ſeq. ac in Prouerbiis crebrò.

Vers. 7.

Si videris calvmnias egenorvm (Arabicus *ſtultitiam aduerſus pauperem*) et violenta ivdicia, et svbverti ivstitiam (Septuag. *direptionem iudicis & iuſtitiæ.* Compl. *rapinam iudicij.* S. Hieronym. *ruinam iudicij.* Thaumat. *Iudices ſubdolis ſtrophis circumuenire leges*) in Provincia non mireris svper hoc negotio: qvod excelso excelsior est alivs; et svper hoc qvoqve eminentiores svnt alii: et insvper vniversæ rex terræ imperat servienti] Hæc ſpectant ad τὸ *Ne dicas coram Angelo: Non eſt prouidentia.* Eſtque occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni hominum dicentiũ: Si eſt prouidentia, eaq́ue iuſta, cur ergo permittit calumnias egenorum, violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam? Cur ea non impedit & tollit, aut illicò punit & plectit? Vt inde diſcant homines eam reuereri, Deumq́ue timere. Reſpondet hoc non eſſe mirandum: iuſta enim de cauſa hæc permitti à Deo, vt poſtea acriùs plectantur. Ceterùm ſolari nos debere, quòd exiſtat vnus cũctorum rex Iudexq́ue, qui vicarios iudices ipſos diiudicabit, interim diſſimulans, non ignorans, illos ipſos adhuc expectans ad pœnitentiam, oppreſſos exercens ad patientiam, præparanſq́ue ad Coronam.

Ita ſanctus Hieronymus, Olympiod. Alcuinus, Salonius, Bonauent. Hugo, Lyran. Lorinus, & alij.

Non mireris svper hoc negotio] Hebr. *Ne obſtupeſcas ſuper voluntate*, id eſt ſuper re volita, vel ab oppreſſore poſitiuè, vel à Deo permiſſiuè. Vnde Pagnin. accipit voluntatem Dei: *Ne mireris*, ait, *de voluntate diuina* permittente tot violentias. Tigur. *Ne mireris diuinam voluntatem* Vatabl. *Ne mireris ſuper hac re quæ fit diuino nutu.* Chald. *Non mireris*, ait, *in corde tuo, quomodo voluntas Domini ſit ſuper omnia hæc.* Quòd innocentes opprimantur à nocentibus, mirati ſunt Ieremias capit. 12. Abacuc. cap. 1. Dauid Pſalm. 72. Sed Salomon edoctus à patre, & magis à Deo, crebroq́ue expertus, idipſum non miratur, nec mirandum eſſe docet, ait S. Athanaſ. Apolog. de Fuga ſua, quia nil mirum eſt niſi nouum: pauperes autem à potentioribus opprimi non eſt nouum, vel inſolitum, ſed tritum, frequens & communi ſæculorum omnium vſu confirmatum. Adde hoc permitti à ſapientiſſima Dei voluntate ad maiorem iuſtorum virtutem & gloriam, & impiorum ignominiam ac pœnam. Olympiodorus vertit & explicat q. d. *Ne indigneris, aut fluitare mundum ſine vlla prouidentia ſuſpiceris.*

Qvia excelsior est alivs et svper hos qvoqve eminentiores svnt alii] Hebraicè

Hebraicè & Græcè: *Quia excelsus desuper excelsum custodiens est, & excelsi super eos.* Campens. *Habet enim oppressor ille superiorem, qui ea quæ facit diligenter obseruat, & supra vtrúmque illorum alij superiores sunt.* S. Hieronymus in veteri editione: *Quia excelsus super excelsum* (Vatab. *obseruat*) *& excelsior est super illos* scilicet Deus, ait S. Hieronymus. Alij Angelus, aiũt, q.d. Etsi iudices & principes sinant opprimi iustitiam & iustos, tamen iis à Deo præpositi sunt Angeli vrbium, & prouinciarum præsides & custodes, qui eos subinde monent, castigant, deponunt, vti deposuerunt Nabuchodonosor, iuxta illud: *Ecce vigil & sanctus de cælo descendit, clamauit fortiter, & sic ait: succidite arborē.* Daniel 4. vers. 10. & vers. 14. *In sententia vigilum,* id est Angelorum Babyloniæ præsidentium, *decretum est:* Aut certè iidem Angeli Dei nutu, vindictam iniustorum & præmium iustorum differũt vsque ad diem iudicij. Sic & Albinus, Glossa, Caietan. Vatabl. Vnde Arabicus vertit: *Quoniam excelsus conseruabit te super rem excelsam: & illis qui se efferunt super præstantius est.* Audi S. Hieron. *Ne mireris: excelsus quippe super excelsum hæc respicit Deus: qui angelos suos super iudices & reges terræ posuit: qui possunt vtique prohibere iniustitiam, & magis in terra valere, quàm quæuis hominum potestates, sed quoniam seruat in finem iudicium, ideò nunc expectat & differt sententiam.* Grassetur ergo licet nunc impietas, & impij iudices impunè, sed non impunè abibunt: dabunt enim tandem pœnas iudici nunc prospectanti, atque eius ministris nunc testibus tantæ iniquitatis. Hæc sanè interpretatio admirationem tollit, cur diuina prouidentia violenta iudicia, & calumnias pauperum permittat, aut non statim puniat. Hucusque S. Hieronymus, & ex eo Pineda.

Planiùs hæc omnia accipias cum Lyrano, Dion. & Hugone Card. non de Angelis, sed de hominibus, putà de Principibus subordinatis, quorum minor maiori gradatim subest, vsque ad summum, qui est rex vel imperator. q.d. Si inferior iudex permittit iudicium & iustitiam, appellatio & recursus est ad superiorem alium & alium gradatim, quorum quisque potest & debet inferioris sibi subordinati, & subditi iniustitiam corrigere & castigare. Vnde Chald. vertit: *Quia Deus potens super cælos altissimos, obseruat opera filiorum hominis, tam bona quàm mala, & à facie eius mittuntur viri magnifici & robusti, vt potestatem exerceant in improbos, & vt sint præpositi magistratus super eos.*

Secundò, hæc ad pœnam talionis & indolem potentiorum referas. q.d. Si inferior iudex innocentem opprimat, iusto Dei iudicio talione punietur, vt pari modo à superiore suo opprimatur, sicut videmus tyrannos, instar minorum piscium, à maioribus tyrannis deuorari, iuxta illud Ierem. 30. 16. *Omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur, & qui te vastant vastabuntur, cunctósq; prædatores tuos dabo in prædam.* Quod S. Hieron. eo loco impletum intelligit, cum Assyrios vastauerunt Babylonij, Babylonios & Chaldæos Medi Persæque. Sic Isaias 33. 1. Assyrio minatur: *Væ qui prædaris, nónne & ipse prædaberis?* In vniuersúmque Prouerb. 22. 16. *Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori & egebit.* Potentiores enim sæpè potentiâ suâ abutuntur, eaque inferiores iniquè opprimunt. Ea enim est hominum vitiata conditio, ideoque non admiranda, sed miseranda & lugenda. Hæc expositio quoque apposita est illique fauet Hebr. גָּבֹהַּ *gaboah,* id est excelsus, superbus, tumidus, qui inferiores dispicit, premit & deprimit; iuxta illud Iacobi 2. v. 6. *Nónne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia?* Quis ergo hoc miretur, quod commune est, & natura quasi insitum diuitibus & potentibus: Vermis enim potentiæ & diuitiarum est superbia, ait S. Aug. fastus & tyrannis.

Tertiò, alij exponunt q.d. Non mireris inter iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non potest omnia solus iudicare, sed constituit viceReges, & hi constituunt gubernatores vrbium, & hi constituunt Iudices subinde non satis notos vel iniquos, eò quòd pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicum subordinatione & turba, non mirum aliquos irrepere prauos, qui iura ob munera corrumpant. Mirãdum magis non plures & plura corrumpi. Nam omnes ad maiora aspirãt, & Eccles. 5. 7. super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucilium epist. 86. *Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habens terminum.* Et alibi: *Nemo agit de tribunatu gratias, sed conqueritur, quod non est ad præfecturam vsque perductus, & si desit consulatus, nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non vnde venerit respicit, sed quò tendit.* Idem lib. 2. de Beneficiis: *Numquam,* inquit, *improbæ spei quod datur, satis est: omnia meruisse se existimat nec satis pretio æstimatum putat. Maiora enim cupimus quò maiora venerint intentioq; concitatior est: ambitio enim siue cupiditas, vt flammæ infinita vis acrior est, quo ex maiori incendio emicuit.* *Ambitio insatiabilis.*

Et insuper vniuersæ terræ rex, imperat seruienti] Pro *insuper.* Hebr. est יִתְרוֹן *iitron,* quod vertit Olympiod. *Superfluum terræ.* Complut. *Abundantia terræ.* Septuag. Vatic. *Et præstantia terræ in omni est rex agri culti.* Syrus: *Hereditas terræ in omnibus est rex qui agrum colit.* Symmach. *Et amplius terræ in omnibus rex est regioni cultæ.* Rex hic accipi potest propriè. q.d. Si omnes iudices & principes sint iniusti & violenti, respubl. recurrit ad regem, vt is eos in ordinem redigat. Vers. 8.

Verùm meliùs per regem accipias Deum: hîc enim solus imperat vniuersæ terræ, q.d. Omnes iudices, principes & reges subiecti sunt seruiuntque Deo, qui cùm sit iustissimus, omnes iudices & reges, adeoque ipsas iustitias iudicabit æquissimè, ac læsis suum ius, lædentibus iusta supplicia irrogabit. Læsus ergo ad Dei tribunal prouoca, eiusque sententiam patienter expecta.

Pulchrè & sapienter Horatius lib. 3. Ode 1. monet dicens:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio mouentis.

Hinc pauperes à Iudicibus & Principibus læsi clamant in cælum, & à Deo exaudiuntur, iuxta

iuxta illud Prou.22.22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Ita S. Hieronym. Alcuinus, Bonauent. Hugo, Lyran.& passim alij.

Pro *imperat* Interpres legit לִשְׂרֹה *lisro*, id est *ad imperandum*, hoc est *imperat*: שָׂרָת *Sara* enim est dominari, imperare. Est enallage modi: ponitur enim infinitiuus pro indicatiuo.

Iam pro ר substituentes vicinum ד pro *lisro*, id est *imperat*, legunt לַשָׂדֶה *lesade*, id est ager. Sic enim habent: וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד *veiitron erets baccol hu melech lesade nebad:* & ita legerunt Septuag. Syrus, Arabicus, quod varij variè vertunt & explicant.

Primò, Tigur. *Est post omnia terræ Deus semper sui similis expectandus est, vt rex agri qui colitur*, vt scilicet orbem hunc quasi agrum suum lustret, iudicet & puniat, vel præmiet; zizania, id est iniustos, tradendo ignibus gehennæ, triticum verò, putà iustos colligendo in horreum cæli.

Secundò, Vatab. *Porrò excellentia terræ super omnia est, rex agro seruit.* q. d. *ratio agriculturæ est potissima omnium conditionum viuendi; nam ipse etiam rex colit aut colendum curat agrum, idq; necessariò.* Et Isidor. Clarius: *Residuum quod colligitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum*, hoc sensu: Nemo non abundè viuere potest ex cultura terræ, etiamsi rex sit, cùm omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. q.d. Quid tot opibus opes? quorsum tam multæ lites, quando paruo contenti queamus esse ac regiè viuere, id est copiosè satis & otiosè, absque fori molestiis? Laus vtique agriculturæ maxima.

Sic & Arias ac plures alij censent, hîc consuli studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenses, in quibus non rarò innocens & iustus causâ cadit. Vnde Campens. vertit: *Summum, quod terra præstare homini potest, est agellus aliquis, qui contenti eum satis esse possit, vt ex eo viuat, & cui ille contigit, & eo contentus est, is planè rex est*; vti fuit Abraham, Isaac, Iacob, Iob, primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum:

Vni seruit ager tibi: quorsum tanta requiris?

Tertiò Titelm. vertit: *Præterea rex est in omni terra ad colendum agrum.* q. d. Rex imperat in sua terra & regione, eamque ab iniuriis tuetur, vt possint agri coli, quorum messe subditi viuant.

Quartò, Caiet. Hebr. יִתְרוֹן *iitron* vertens *superfluū*, sic traducit & explicat. Sicut ager producit herbas superfluas, quæ non euelluntur ante messem, ne simul euellatur & triticum; sic Deus ex certa scientia & prouidentia permittit calumnias & scelera violentorum, ad iustorum probationem & profectum, vt eos in die iudicij vindicet & coronet. Sciant ergo principes mundum quasi agrum sibi à Deo traditum, vt eius sint coloni, eumque iustitia & omni virtute excolant, itaque iustitiæ fruges Deo mundi Domino, velut censum persoluant. Sed sicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio poscit, permittere nonnulla crimina, donec oportunitas sit ea euellendi. Sic & S. Hieronym. qui in veteri editione vertit: *Et amplius terra in omnibus est rex in agro culto.* Et Olympiod. qui vertit: *Super omnes rex est Dominus agri elaborati*; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: *Deus*, inquit, *instar varidarij mundum sibi hunc excoluit & ornauit, & in eo dominatur, vt agri Dominus, cuius & assiduam prouidentiam gerit. Non itaque decet opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas, quæ inter homines fiunt, iniquitates, imò reuocare in mentem oportet, quòd cùm mundus hic ager nuncupetur, iuxta euangelicam parabolam, Deus hominem mundi huius regem dominumque constituit, sicut scriptum est: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitatis nostræ, vt debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regiâ honestauit coronâ, piè officioseq; viuamus. Aliter. Quandoquidem Deus vniuersi huius mundi est Dominus & possessor, veluti agri cuiusdam, diligentiâ summâ elaborati, idcirco seduli caueamus, ne demoliamur vineam Domini Sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impiis dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præest, omnia speculatur agri Dominus & possessor elaborari.* Addit Olympiod. Iudices & principes iniusti, inquit, non aliud censendi sunt, quàm superfluitas terræ, hoc est inutilis globus & massa, gleba & cinis, quem Deus euerret in die iudicij, trudetque in gehennam, iuxta illud: *Quid superbis terra & cinis?* Ecclesf.10.9.

Quintò, Pagnin. vertit: *Et vtilitas, cultura terræ, in omnibus est: & rex propter agrorum vtilitatem est seruus.* Alij: *Rex agro seruit*, vel *fit seruus*. Clarius: *Etiam rex agro obligatus est*: quia ex illo tum & suos nutrit, tum ampla tributa colligit, Chald. *Et laudabilior est terræ cultura super omnia, quoniam in tempore, quo filij regni, & rex habitat in turibus à facie illorum; si ille rex non habet frumentum ad comedendum fit seruus subiectus vni agricolæ.* Alij vertunt: *Rex propter agrum factus est.* q.d. Agricultura adeo est vtilis, adeoque à priscis exercita, vt ex agro promoti sint ad solium & sceptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensui c.4. 14.

Sextò, sic vertas & explices, q.d. Quia lites & oppressiones pauperum ferè oriuntur ob bona terræ, scilicet ob opes & fruges, quas dat agricultura; hinc vnus summus regioni præficitur rex, vt ipse inferiorum iudicum iniusta iudicia impediat, corrigat, emendet.

Verùm Vulgata versio, vti planior, ita verior & germanior est iuxta sensum, quem initio assignaui, cui tamen ceteras sex, excepta quinta, iam assignatas adaptare est facilè.

Rex est liberum arbitrium.

Mysticè, Richard. Victor. de Statu inter. hom. capit. 6. *Quisnam, ait, est iste rex, qui omnibus imperat? Est, inquit, liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deseruiunt, & appetitus si aliquando rebellent, potest ab actu refrænare, & refrænatos graui vltione percutere; & eorum audaciam forti castigatione frangere & emollire. Inuestigemus [...]tur, quanam ratione rex hic interioris reipublicæ nostræ Deo sit subiiciendus, & ab omni, quod non doceat, auocandus.*

Rex est qui suos regit affectus.

Tropol. Docet hic Salomon regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non auaritia, sed ratio, continentia & iustitia. Hic enim

enim imitatur Deum, qui iustitiam regit, imò iudicat & vindicat. Hic dominatur iræ, affectibus, animo ac sibiipsi quasi victor sui, ideoque Rex terræ est & Dominus mundi. Hic superior est regibus, imò rebus omnibus creatis, ideoque regum est Rex. Audi S. Ambros. in Psalm.118. Octon.14. ad illa: *Anima mea in manibus meis semper. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira & aliis passionibus turbari animam suam, rector sui congrua vi permiserit, is benè regia quadam potestate se cohibens Rex dicitur, quòd regere se nouerit, & arbiter sui iuris sit, nec captiuus trahatur in culpam.*

Lege S.Chrysostom. lib.5. de Compar. regis & monachi, vbi monachos passionum dominos regibus componit, imò anteponit. Audi & Ciceronem in laudem Cæsaris, hæc gratulando, vel adulando, dicentem Orat. pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ & naturam & conditionem, vt vinci possent, habebant. Nulla enim est tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere, &c. hæc qui faciat non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.*

Audi denique Senecam in Thyeste:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color
Non frontis nota regiæ,
Non auro nitida trabes;
Rex est, qui posuit metus,
Et diri mala pectoris,
Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritq; suo libens
Fato, nec queritur mori.
Rex est, qui metuit nihil.
Hoc regnum sibi quisque dat.

VERS. 9. AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA, ET QVI AMAT DIVITIAS FRVCTVM NON CAPIET EX EIS. ET HOC ERGO VANITAS] Commodè ab oppressionibus pauperum, & iudiciorum corruptione transit ad auaritiam, velut ab effectu ad causam: quia enim iudices auari sinunt se muneribus corrumpi, hinc peruertunt iudicia: quare ministra prætorum auaritiæ est calumnia, ait Cicero libr.1. epist. ad Quintum fratrem. Rursum diuites auari, vt se ditent, expilant & opprimunt pauperes. Igitur auaritiæ vanitatem, æquè ac iniquitatem hic ostendit. Addit Thaumaturgus: *Sicut,* inquit, *facultates per rapinam partæ ac per vim extortæ, perniciosissimæ & sceleratissimæ sunt: sic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, numquam satietas, nec proximorum beneuolentia proueniet, quamlibet maximam argenti vim acquisierit,* quia scriptum est: *Victoriam & honorem acquiret, qui dat munera, animam autem aufert accipientium,* scilicet corda eorum rapit, vt illa largientem redamare cogantur.

AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA] Hebr. *Amans argentum non satiabitur argento.* Ita Septuag. Syrus, & Arabicus.

Auaritia insatiabilis, Curi

Ratio à priori est, quòd animus hominis

A fit immensus, & cupiditas auari sit maior capaciorque toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc auaritia est insatiabilis & inexplebilis; quo enim plus acquirit eò crescit, & plura appetit. Vnde *auarus* dicitur quasi *auri auidus,* ait S. Isidor. Auaritia ergo est auri sacra fames, quæ proinde similis est hydropico, qui quò plus bibit, eò plus sitit, quòd potus in eius corpore putrescés, ob calorem quem gignit putredo, salsuginosus effectus, os stomachi assiduè pungat, itaque salsedine sua illius sitim semper exacuat. Addit Aristot.1.Polit.cap.6. aliam causam, scilicet quòd auarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsas: quare cum amandi in eo non sit finis; hinc & auaritiæ non est finis. Hinc S.Augustin. serm.10. de Sanctis, veras virtutum diuitias à falsis auri & argenti discriminat, quòd illæ sui famem satient, hæ

B augeant: *Illæ,* inquit, *veræ dicuntur diuitiæ, quia quisquis eas habuerit, non egebit, dum iuxta Apostolum, habens victum & vestitum his contentus est. Istas verò terrenas diuitias iniustum est putare diuitias, quæ non auferunt egestatem. Tantum enim magis quisque ardebit egestate auaritiæ, quantò magis eas diligens maiores habuerit. Quomodo ergo sunt diuitiæ quibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non afferunt satietatem, sed inflammant cupiditate diuitem? Tu putas quia minus indigeres, si magis haberes. Vnde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Cum pecuniæ enim incremento rabies cupiditatis augetur. Nam omnes auari vel cupidi, velut hydropis morbo ægrotare videntur. Quomodo enim hydropicus quantùm plus bibit, tantùm amplius sitit, ita auarus, vel cupidus acquirendo non satiatur.* 1. Tim. 6. *Iuuenal. Satyra 14.*

C Quocirca Galenus de Dignoscendis animi morbis cap.9. docet insatiabilitatem esse causam paupertatis & indigentiæ, item mœroris & mœstitiæ. Hinc Prouerbium Syrorum & Arabum: *Non est in toto orbe pauper, qui sit adeò miser, sicut est diues, qui non expletur pecuniis suis.* Hinc auaritia ab Apostolo vocatur idolorum seruitus, & auarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat & colit. Ephes.5.5. quin & Ouid. aurum vocat deorum maximum, imò solũ & vnicum. Sic enim canit. Eleg.12.

At nunc desertis cessant sacraria lucis.
Aurum omnes, victa iam pietate, colunt.

Hugo Card. octo refert causas, cur auarus opibus non satietur, suntque hæ; quia infinita est *Octo causæ cur auarus non satietur.*

D cupiditas: quia exhaurit affectum auari; quia quò crescit magis crescunt arcæ, cellaria, stabula, &c. quia quo magis crescit, crescit flamma cupiditatis: quia cum eius augmento aduenit noua indigentia, vt custodum, arcarum, serarum, clauium, timor amittendi, dolor de amissione, &c. quia non habet proportionem cum animo & corde nostro, vt nec sapiẽtia vel gratia cum bursa: quia nequit esse duobus in locis, in bursa & in mente: quia famem cordis non satiat pecunia, quæ est in bursa, vt nec panis manens in cophino. Denique sanctus Gaudentius Episcopus Briciensis serm.14. ad Neophytos tom.2. Biblioth. SS. Patrum: *Qui amat,* ait, *pecuniam non satiabitur ea: Prædatoris enim rapacitas non comprimit auaritiam, sed irritat.*

A Verè ergo, ait S.Hieronym. *dixit Flaccus: Semper auarus eget.* Audi S.Bernard. hunc locum ſapienter & piè pertractãtem, tract. de Dilig. Deo poſt medium: *Qui diligit pecuniam non ſaturabitur pecuniâ; qui autem eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam, ipſi ſaturabuntur. Iuſtitia ſiquidem, ratione vtentis ſpiritus, cibus eſt vitalis & naturalis: pecunia verò ſic non replet, vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique ſi famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aërem cernas, quo quaſi conſulat fami, nónne credas inſanire? Sic non minoris inſaniæ eſt, ſi ſpiritum rationalem rebus putes quibuſcumque corporalibus non magis inflari, quàm ſatiari. Quid namque de corporibus ad ſpiritus? Nec illa ſanè ſpiritualibus, nec iſti è regione refici corporalibus queunt. Benedic anima mea Domino, qui replet in bonis deſiderium tuum. Replet in bonis, excitat ad bonum, tenet in bono, præuenit, ſuſtinet, implet.*

B Et qui amat diuitias (Hebr. eſt הָמוֹן *hamon*, id eſt copia, tumultus, turba tam hominum, quàm opum, qualis eſt Mammon) *fructum non capiet ex eis*: quia eis non audet vti in bonum ſuum, vel aliorum, ſed eas auarè recondit in arca, ibique eas quaſi defodit & ſepelit, vt lucem non videant. Vnde S. Hieronym. vertit: *Non fruetur eis.* Arabicus: *Qui amat cenſum, multitudine eius non ſatiabitur.* Syrus: *Qui diligit mammona, non poſſidebit illud*, ſed magis poſſidebitur ab illo. Auarus enim, opum non eſt dominus, ſed ſeruus & mancipium. Vide ſanctum Ambroſium libr. de Naboth. cap. 4. Eſt mioſis; minus enim dicitur & plus ſignificatur: *Fructum non capiet*, id eſt damna multa & magna accipiet. *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id eſt cupido argenti. 1. Tim. 6. Porrò Chald. hic vertit: *Qui amauerit congregare diuitias copioſiores, non eſt ei laus in ſæculo venturo, niſi fecerit ex eis eleëmoſynam, proptereáque non eſt ei merces prouentus ad comedendum.* Nam vt ait S. Gregor. 3. part. Paſt. Admon. 21. *Fructus ei ex illis* (opibus) *caperetur, ſi eas bene ſpargere non amando voluiſſet; qui verò eas diligendo retinet hic vtique ſine fructu derelinquet.* Qui ſementem nimis amat, non mandat terræ, ideóque nec metit. Pecunia enim quaſi ſemen fructificat ſeminanti pro Deo redemptionem peccatorum, emptionem regni cælorum, promiſſionem vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ: qui amat animam, perdit, ſic & qui pecuniam effundit, qui eam vt ſemen terræ mandat. Sere ergo copioſam ſummam, vt metas copioſam meſſem. Sere opes in pauperes, vt longè maiores percipias in cælis. Vide quæ de auaritia dixi Eccleſ. 10. 9. & ſeq.

Et hoc ergo vanitas] Campenſ. *Quiſquis talis, inſigniter vanus eſt.* Vide dicta cap. 1. verſ. 2. Nam vt acutè ait Plutarch. in Moral. *Cupiditates cum voluptate coniunctæ ſunt: at auaritia, cùm concupiſcentiam excitet, voluptatem adimit, & velut moleſta ac moroſa hera parare cogit, frui prohibet.*

Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem & felicitatem non conſiſtere in opibus, ſed in contemptu opum, quem affert paupertas ſpiritus, vti pulchrè docet S. Ambroſ. libr. 3. epiſt. 10. Idem cognouêre per vmbram Philoſophi. Socrates dixit: ſe non admirari diuitem ſuperbum & arrogantem, niſi experiretur illum diuitias diſpenſaſſe, & in alios effudiſſe. Hinc Seneca epiſtol. 10. *Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Non qui parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt.* Hinc Plutarchus: *Vt qui veſtes flagellant, corpus non attingunt; ſic qui paupertatem exprobrant, hominem non tangunt, ſed externa calumniantur.* Hinc Epictetus: *Vt qui geniti ſunt inter Perſas, non deſiderant in Græcia habitare; ita & pauperes, quibus diuitiarum nota eſt natura, non ſtudent diteſcere.* Videntur iſti legiſſe illud Salomonis: *Auarus non implebitur pecuniâ, & qui amat diuitias fructum non capiet ex eis.*

Felix qui cõtemnit opes. — *Gnôma.* — *In Moral.*

Ratio à priori.

Ratio à priori eſt duplex, ſcilicet immẽſa hominis cupiditas, & auri opumque exilitas vilitaſque, quæ tãtæ cupiditati longè eſt impar & inferior, vt eam explere nequeat, iuxta illud: *Diuites eguerunt & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* Pſal. 33. 11.

Vbi multæ sunt opes, multi et VERS. 10.
qui comedunt eas, et quid prodest
posssessori, nisi quod cernit divitias
oculis suis] Hebr. *In multitudine boni* (cùm multiplicantur bona.) *multi comedentes illud.* Septuag. *In multitudine bonitatis, multiplicati ſunt, qui comedunt eam.* Aduolant enim ad rem bonam & ſapidam, ſicut muſcæ ad mel. Arabicus: *In multitudine panis, multiplicantur ij, qui comedunt illum.*

Dupliciter, adeoque contrariè hæc gnome ab Interpretibus accipitur. Primò, vt ſignificet laudem liberalitatis; ſecundò, vt ſignificet vanitatem diuitiarum & auaritiæ.

C Primò ergo Olympiod. de Liberalitate ſic exponit: *Quibus legitimo honeſtatis iure opes atque diuitiæ augeſcunt, multiplicantur etiam, qui illis vtantur, & pauperibus impertiunt. Nam quid prodeſt impudenti auaro ac tenaci ſua turpis vtilitas, quæ oculorum ſolo intuitu pecuniis vti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius* (inquit Orator) *& quid præſtantius bonitate & beneficentiâ?* Fauet Syrus, qui pro eo, quod ſequitur: *Et quid prodeſt poſſeſſori*, &c. vertit: *Quæ iuſtitia niſi*, &c. Caietan. *Quæ rectitudo.* Syrus: *Factum eſt felix poßidentibus ſe; quoniam de capite meo vidi oculis meis.* Sic & Lyran. Hugo Card. Gloſſa, Dioniſ. Huc ſpectat Thaumat. dum vertit: *At probitas* (beneficentia) *familiares ſuos maiorem in modum oblectat, forteſque efficit, rem vnamquamque perſpiciendi facultatem præbens.*

D Secundò, & genuinè ſignificat vanitatem opum & opulentorum auarorum. q.d. Vt quid, ô auare tantis curis opes congeris; cum tu ex eis non niſi tuum ventrem impleturus ſis: ad hoc autem modicum ſufficit: reliquum quod congeris, non tibi, ſed aliis congeris; quia ſicut vbicumque eſt cadauer, eò conuolant vultures & aquilæ. Matth. 24. 28. ſic vbi ſunt opes, eò conuolant egeni & paraſiti, vt eas deuorent. *Cadauera lupi, muſcæ mel, prædam, non hominem, ſequitur turba iſta*, ait Seneca. Quare tu, diues auare, non tam opum tuarum es herus & dominus, quàm procurator, & diſpenſator, ait idem epiſtol. 4. & epiſtol. 89. *Infelices*, ait, *quod non intelligitis vos maiorem famem habere, quàm ventrem.*

Et

Et epist. 114. *Furor est quòd nemo nostrum vnum se esse cogitat. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? cui tot regionum vina conduntur? Si vnusquisq; se numeret & metiatur corpus, sciat se multum capere, nec diu posse.*

Rursum cruciat auarum, quòd videat opes suas, tanto labore partas, adeoque adamatas, tam prodigè à tot tantisque consumi, cùm ipse ex iis nil aliud voluptatis capiat, quàm quòd eas cernat & oculos pascat, non ventrem. Sicut enim vbi multi sunt panes, ibi multi sunt mures, qui eos rodunt; sic vbi multæ sunt opes, ibi sunt multi procuratores, famuli, parentes, hospites, amici, adulatores, coci, lixæ, adde & fures qui eas absumunt. Ita S. Hieron. Olymp. Alcuinus, Hugo vterque & alij.

Huc accedit Glossa, quæ sic exponit q. d. Qui multas opes congregauit, non potest illis vti ad gloriam & magnificētiam, si solus sit, sed ad hoc opus est conuocare plurimos, vt per eos opes dispersæ latiùs splendeant, putà seruos, ancillas, clientes, magnates, milites, vti fit in aulis regum & principum.

Expertus est idipsum in se Salomon, qui tantas opes habuit, sed pariter tot deuorantes eas, vt quotidie absumerent triginta coros similæ, sexaginta coros farinæ, decem boues pingues, viginti boues pascuales, & centum arietes, exceptâ venatione ceruorum, capreaturum, bubalorum, & altilium 3. Reg. 4. 23. Vt enim alios taceam, alebat quotidie 70. millia portantium onera, & 80. millia latomorum, ibidem cap. 5. 15. Sic & hodie videmus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, &c. vt opes regiæ ad omnes alendos vix sufficiant: quare illi, reges licèt, pauperiores sunt mercatore, qui paucas opes habet, sed liberas & ab omni debito onereque immunes.

Alexander Magnus cùm orbem subiugasset, audiens plures alios esse mundos ingemuit, *& quando*, ait, *illos subiiciam*. Tanta est ambitio & auaritia: Quare verè de eo lusit Satyricus Iuuen. Sat. 10.

Vnus Pelleo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Denique audi S. Bernard. hunc locum pertractantem de Conuers. ad Cleric. cap. 12. *Hinc ait, diuitiarum amor insatiabilis longè amplius desiderio torquet animam, quàm refrigeret vsu suo; vtpote quarum acquisitio quidem laboris, possessio verò timoris, amissio plena doloris inuenitur. Postremo vbi multæ opes, multi etiam qui comedunt eas, & vsus quidem diuitiarum apud alios, diuitibus solum nomen cedit & sollicitudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis ne exiguis quidem, sed nullis, eam paruipendere gloriam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se, non tam insipientiæ, quàm infidelitatis esse videtur.*

Praxis ditescendi. Oeconomicè monet hæc gnome diuites, vt sint opum frugales œconomi, quales sunt mercatores; quia vbi sunt multæ opes, domestici & famuli liberaliùs eis vtuntur, itaque eas citò exhauriunt multitudine ad prodigalitatem illecti, sed tandem sentient illud: *Sera in fundo parsimonia.* Quare principes, quibus frugales & prouidi sunt œconomi, licet census habeant modicos, ditescunt; quibus verò sunt prodigi, vel improuidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Igitur ratio ditescendi consistit in prudenti & frugali œconomia. Sanè hac ratione Hollandi ad tantas opes, quantas videmus, euaserunt, quia attenti sunt ad rem, & minima curant: quare tantùm efficiunt vno aureo, quantùm alij tribus vel quatuor: *Diuitiæ*, inquit ille, *non quantitate, sed vsu & frugalitate metiendæ.*

ET QVID PRODEST POSSESSORI] Hebr est כשרון *kisron*, id est quæ congruentia, rectitudo, industria, commoditas, vtilitas hero? Septuag. *Quæ virtus aut fortitudo possidenti bona? quia principium*, vel potiùs *principatus* (hoc enim est ἀρχὴ) *videre oculis suis.* Olympiod. *Principatus est illi, vt videat oculis suis.* q. d. Quæ vtilitas ex bonis tanta virtute & strenuitate partis, quando principatum auarus gerit solo intuitu, nec alium habet vsum dominij, quàm quòd apposita contemplatur. Arabicus: *Quæ iustitia*, &c. Syrus: *Et factum est felix possidentibus se.* Symmach. *Quæ vtilitas inest habenti ea bona, nisi vt tantummodo spectet oculis suis?* Campens. *Quid habet amplius, cuius sunt diuitiæ, quàm quòd videt alios eas consumere?* Alij: *Nisi aspectus oculorum eius?* q. d. Diues ex tot opibus pascit oculos duntaxat; non mentem, nec ventrem: Opes ergo illi non sunt, nisi inanis aspectus & vana visio, iuxta illud Horatij 1. sermone 1. Sat. 1.

Mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arcâ.

Et mox:

Congestis vndique saccis
Indormis inhians, & tamquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

Audi S. Chrysost. homil. 2. ad Pop. *Auarus, ait, custos est, non dominus: pecuniarum seruus, non possessor. Facilius enim alicui ex propriis carnibus, quàm ex defosso auro communicaret. Velut enim quodam mandante & iubente nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea seruat & continet, à suis, tamquam alienis abstinens, & quippè sunt aliena: quæ enim aliis erogare numquam pateretur, neque in necessariis impendere etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo hæc esse propria putare posset? Quomodo verò eorum habet possessionem, quorum nec vsum, nec fructum cum libertate habet?*

Ecclesi. 5. 10. Porrò auarus ita cernit opes suas, vt ab iis excæcetur, ne veras sapientiæ & liberalitatis opes videat. Quocirca eius symbolum est talpa, de quo pulcher extat Apologus apud Cyrillum libr. 3. Apol. Mor. capit. 2. cui titulus: *Rerum terrenarum cupidos esse cæcos.* Talpæ, inquit, incusabant naturam, quòd oculorum vsum visumque sibi denegasset, quem dedisset Basilisco & Hyenæ. Cui natura respondit, se id iustè & sapienter fecisse. *Nam latebras incolis, inquit, & terrena totaliter dilexisti, nec non amore terrestrium perdidisti cælestia, & diligendo odibiles tenebras lumine caruisti. At nescis, quòd auaritia monstrosa, quia nimis adamauit terrestria, perdidit cælestia, & habet oculos & non videt. Nam vt cæca, dimisit vera bona pro falsis, fixa pro fluidis, cælestia pro terrenis, sic & infinita maximaq; bona pro minimis, gloriosa pro miseris, secura pro dubiis, sancta pro pessimis, & gaudiosa pro afflictiuis commutauit.*

Apologus Auari ex talpa.

mutauit. Congregat quidem stulta exterius, sed intus depauperatur; in nugis se tenet defluentibus, terram possidet & à diris inferis possidetur. Quin & vorat vt euomat, amat quo pereat, acquirit quod perdat, curat quod doleat, & se onerat, vt velocius in abyssum descendat. Si audisti (Genes. 3.) *homo auaritiâ occæcatus, deliciarum mox perdidit paradisum. Nam cùm animus à Deo auersus apparentium tantùm cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, & foris talpeis oculis reseratis, nuditatis suæ dumtaxat pauperiem videt. Quin etiam* (3. Reg. 15.9.) *Saul contuitu rationis orbatus, dum pecora concupiuit, regali gloriâ caruit. Et malè possessis bestiis, vna secum pares amisit.* Idem nouo chamæleontis apologo

Et Chamæleonte.

confirmat. *Quàm benè profectò chamæleon coruo, carnis eius cupiditate ipsum infestanti respondit: ô si vitiositatis interiectâ caligine, visum prudentiæ tibi cupiditas non abstulisset, vtique attenderes, quod te, si me possides, perdes. Habes igitur talpa, cur sic fueris fabricata, cùm compositionis tuæ ratio auaritiæ sit imago. Quibus auditis, vna cum verbis querimonia cessauit.*

Nouem dãna auaritiæ.

Ostendit hîc Ecclesiastes vanitatem opum & auaritiæ nouem rationibus. Prima est, quòd auarus non impleatur pecuniâ: secunda, quòd fructum non capiat ex ea: tertia, quòd vbi multæ sunt opes, sint & multi, qui eas consumunt: quarta, quòd nil voluptatis ex eis capiat, nisi quòd eas videat: quinta, quòd saturitas diuitis non sinit eum dormire: sexta, quòd diuitiæ conseruentur in malum Domini sui: septima, quòd diues sæpè relinquat filium & heredem pauperem: octaua, quòd nudus reuertetur ad sepulchrum: nona, quòd vitam omnem transigat in curis, labore, ærumna & tristitia. Hinc concludendum relinquit in opibus frustra requiri, aut collocari animi quietem & felicitatem, vti pulchrè ex hoc loco docet S. Thom. quæst. 2. articul. 1. ad 3. Huc spectant decem auarorum vanitates, quas recensui Ecclesi. 14. vers. 3.

VERS. 11. DVLCIS EST SOMNVS OPERANTI, SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT. SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] Septuag. & Arabicus. *Dulcis est somnus serui, qui toto die operatur & laborat*, præsertim in agro colendo. Hebr. enim עֶבֶד *obed*, alludit ad agrum נֶעֱבָד *nebad*, id est laboratum & cultum v. 8. Camp. *Suauis est somnus ei, qui laborando se exercet.* Vatab. *Qui labore manuum victum sibi parat.*

Quinta opũ vanitas.

Est hæc quinta opum vanitas; quòd opes pariant otium, inertiam, gulam & crapulam, item curas & anxietates, indeque ἀγρυπνίαν siue vigilias, vt diues ob stomachum cibo onustum, indigestionem & cruditatem, æquè ac curas & sollicitudines, noctu dormire nequeat, sed in mente anxiis curis, in stomacho flatibus, in capite vertigine, & doloribus torqueatur: cùm ex aduerso paupertas cogat ad opus & laborem, atque ad frugalem cibum; quò fit, vt per diem labore fessus, curarum expers noctu placidè & suauiter dormiendo conquiescat. Nam vt ait Galenus libr. 1. de Symptomat. caus. cap. 8. *Natura poscit, vt qui liberalius se exercuerunt, eos altior somnus premat, tamquam multæ vires iis, cùm laborent, à principio defluxerint.*

A Quocirca nihil ita somnum conciliat, vt exercitium, labor & lassitudo, adeò, vt suppleat vicem cibi. Lassus enim dormit, *siue parum, siue multum comedat.* Audi S. Chrysostom. de Virginit. cap. 70. *Dulcis illi somnus non propter lectum mollem; sternitur enim humi, vel super paleas: non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum est: non propter otium, nam laboribus & ærumnis conficitur assiduè: sed hi ipsi labores, & quòd coactus prius necessitate somno se dederit, sunt in causa cur adeo dulciter dormiat.*

Idem hom. 2. ad popul. *Cur*, ait, *addidit, siue parum comedat? Ambo*, inquit, *hæc vigiliam inducere solent, indigentia, & crapula: illa quidem arefaciens & palpebras corneas reddens, nec claudi permittens, hæc vero anhelitum angens, & elidens, & multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, quòd* B *si etiam ambo adsint, seruus dormire potest.* Inde S. Chrysostom. colligit pulchra quædam, vel theoremata, vel axiomata. Primum est, veram voluptatem, qualis est somni dulcedo, emi non auro, non delitiis, non otio sed exercitio & labore; illius enim esse mercedem. Secundum, pauperes magis honestam, æquè ac iucundam agere vitam in paupertate & labore, quam diuites in otio & luxu: quia per diem vilis cibus pauperi esurienti magis sapit, quàm omnes deliciæ diuiti saturo & nauseanti: per noctem verò pauper suauiter dormit, cùm diues peruigilet, ac crapula & curis mille torqueatur. Tertium, pauperes saniores & robustiores esse diuitibus, qui proinde medicè, id est miserè viuere coguntur: *Diuitibus enim*, inquit, *in iucundita-* C *te multa ægritudines irruunt: pauperes autem à medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnumquam & in imbecillitatem incidant, breui seipsos instaurant mollitie omni liberi, & corpora robusta habentes. Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus. Thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, inculpabilis possessio, diuersorium ab insidiis tutum.* Vide Titelman. hic diuitum noctes insomnes, ac corporis animique tormenta graphicè describentem.

Mysticè, somnus est quies conscientiæ, quam possidet operans virtutum operâ, qua caret diues, qui bonis terrenis inhiat. Audi Cassian. collat. 24. capit. 5. *Et reuera si comparare volueris suaueolentem virginitatis florem, & tenerrimam castimoniæ puritatem tetris, ac fœtidis libidinum volutabris, quietem securitatemque monachorum periculis & ærumnis, quibus mundi huius homines* D *implicantur; paupertatis nostræ requiem edacibus diuitum tristitiis, ac peruigilibus curis, quibus non absque summo vitæ periculo diebus ac noctibus consumantur, suauissimum iugum Christi onusq; leuissimum facilè comprobabis.* Hinc Septuag. hoc loco vertunt: *Dulcis est somnus serui*, id est obedientis, qualis est religiosus, qui se ab omni cura liberauit, imò secutus psaltis consilium iactauit super Dominum curam suam. Psal. 54. vers. 23. ideoque dormit in vtramque aurem pacatissimus.

SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT] Non quòd si notabilis in comedendo sit excessus, non possit somni quoque difficultatem pati, sed quia propter fatigationem & stomachum valentiorem, quamuis

paulò

paulò largiùs vescatur, indormiscit facilè; nec quia parcior sit cibus, laborat in somno capiendo, laboribus lassatus, nam *fessos sopor irrigat artus.* Vehemens enim labor calorem cõcitat, humor liquatur calore: cerebrum calor petens ibi refrigeratur, ac densatus conciliat somnum: nimius item labor cum spiritus consumat, fit vt refrigeratum corpus opprimatur somno.

Ita ex Arist. Galeno. Tertull. Platone, Plutar. Plinio, & aliis noster Lorinus.

SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] Saturitas hic tum ciborum & deliciarum, tum diuitiarum copia accipi potest: hæc enim parit diuiti auaro mille curas & sollicitudines, quæ non sinunt eum dormire. Cura enim sollicitans animum, agitat in cerebro spiritus vitales, itaque vigiliam parit, iuxta illud Virgil. Georg. *Somnos abrumpit cura salubres.* Vnde Septuag. vertunt: *Et ei, qui repletus est ditescendo,* (Complut. *Et repleto ditari.* Olympiod. *Et pleno diuitiarum dormire*) Et Arabicus: *Auiditas in diuitiis non permittit ei, vt dormiat.* Nam vt ait S. August. in epistol. S. Ioan. *Impleuisti domum timentur latrones: acquisiuisti aurum, perdidisti somnum.* Et Thaumat. *Ecce pauper*, inquit, *quamuis senex sit, nec habeat quo ventrem suum expleat, placido tâmen somno refocillatur, cũ interim auaro vigiliæ, cruciatusq; animi quietem excludant.*

S. Hieron. & ex eo Alcuinus & Olymp. vtramque saturitatem siue copiam tam ciborum, quàm curarum accipiunt, q. d. Diues dapibus distentus redundante crapula, & incocto cibo in stomachi angustiis eructante; atque insuper cogitationibus & curis pungentibus lancinatus, dormire non valet. Sicut enim cibi indigesti in stomacho, sic & curæ atque anxiæ sollicitudines in mente molestos cient flatus & tumultus, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambros. in Psalm. 1. *Quomodo potest dormire, qui sollicitam auri exercet custodiam? qui damna formidat? qui lucra cogitat? qui vsuras computat? qui hypothecas numerat?*

Idem de Nabuth. c. 6. *Naturæ*, inquit, *ipsius nescit munia, nec somni nouit vices: excitat eum cupiditas: exagitat cura peruigil aliena rapiendi; torquet inuidia; mora vexat; sterilitas prouentuum infœcundorum perturbat, sollicitat abundãtia. Ne ipse quidem Deus ipsum dormire permittit; interpellat cogitantem; excitat dormientem. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui in vbertate fructus sollicitatur, & vocem egentis emittit: Quid faciam? inquit, Nónne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia viuendi?*

Porrò Chald. mysticè, per somnum accipit mortem, & per operantem colentem Deum: *Suauis*, ait, *somnus viri qui colit Dominum mundi, & est quies in domo sepulchri eius, siue paucos annos vixerit siue multos, postquam seruiuit Domino mundi in sæculo hoc, ad sæculum venturum mercedem operum manuum suarum hereditabit, & sapientia legis Domini erit viro diuiti in sapientia. Ecce quemadmodum studuit in ea in sæculo hoc, & sollicitus fuit in doctrina: sic requiescet super eum in domo sepulchri eius, & nõ deseret eum solum, quemadmodum non sinit vxor virum suum, vt dormiat solus.*

Igitur curæ sunt velut apum vesparum examen, quod suo murmure & bombis, ac multò magis aculeatis ictibus assiduè pungit, vellicat, & tantum non enecat auarum.

Rursum, sicut culices, licèt exigui, agminatim volitantes & in hominem inuolantes, suâ armantur tubâ & lanceâ: tubâ qua resonant; lanceâ qua feriunt: sic multò magis vtrâque armata, in auarum noctu inuolant plurima anxiarum curarum agmina, instar Sciniphum Ægypti. Exodi 8. 17. Hinc curæ à Poëtis vocantur mordaces & edaces. Audi S. Bernard. serm. 39. in Cant. tumultuantem auaritiæ currum graphicè depingentem. *Auaritia rotis & ipsa vehitur quatuor vitiorum, quæ sunt pusillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis obliuio. Porro iumenta trahentia, tenacitas & rapacitas: & his vnus auriga ambobus præsidet, habendi ardor. Sola siquidem auaritia, quoniam cõducere plures non patitur, vna contenta est seruitore. Ipse verò, iniuncti operis promptus admodum atque infatigabilis executor, vrgendis sanè iumentis trahentibus flagris vtitur acerrimis, libidine acquirendi & metu amittendi.* Hinc est ergo, quod auari & diuites, esto splendidè epulati; æstuent totâ nocte insomni: & pauperes labore diurno fatigati, & frustulo panis cõtenti placidos hybernis noctibus somnos producant.

Moraliter hîc disce, quàm parcitas, æquè ac labor sit vtilis & suauis: hinc vita agricolarum laboriosa, eosdem facit robustos, hilares, honestos, sanos, sanctos; quare suauiùs & meliùs dormiunt. Magna enim somni est vtilitas & suauitas. Somnus enim vires restaurat & nutrit, æquè ac cibus. Hac de causa: *Somnus dimidium vitæ nobiscum partitur*, ait Philo. Vnde S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 42. *Gratias age*, inquit, *illi qui nos mirabiliter per somnum ab assiduis laboribus recreat, & modicæ quietis beneficio rursus ad vigorem virium reducit.* Hinc Sicyonij pingebant somnum leones domantem. Pausanias in Corint. *Nullus*, ait, *tam sæuus est dolor, qui non sopiatur somno:* Causamque reddit, quòd tum sopiantur sensus, qui dolores sentiunt: iidem somno roborantur, vt faciliùs dolores & labores ferant in vigilia: *Somnus*, ait Cicero libr. 2. de Diuinatione, *est omnium laborum perfugium, & famis domitor*, ait Menander: *Est otium animæ, tamquam onus deponentis, seq; recreantis & in secessum abdentis;* ait Themistius: *Est vitæ portus;* ait Seneca in Herc. fur. *Est donum deorum & laborum obliuio;* ait Plutarch. de Superstit. *Est suaue velamen oculorum, & mentis;* ait Poëta: *Est iunior & puerilis Deus;* ait Euclides apud Stob. serm. 6. Hoc somni bonum auaro excutit auaritia, & diuiti crapula. *Saturitas enim diuitis non sinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura peruigil aliena rapiendi, torquet inuidia, mora vexat, sterilitas prouentuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia,* ait S. Ambros. de Nabuth. capit. 6. In eo ergo impletur illud Ierem. 16. 13. *Seruietis diis alienis* (Mammonæ & ventri) *die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Idem locum habet in superbo, inuido, rixoso, guloso, & quouis peccatore.

Hoc est quod ait Siracides c. 31. 23. *Vigilia & cholera & tortura viro infrunito: somnus saturitatis in homine parco: dormiet in mane, & anima illius cum ipso delectabitur.* Vide ibi dicta. Quocirca S. Hier. vel quisquis est Auctor exhortat. ad Virgin. c. 35.

Tanta, ait, *sit in sumendo cibo sobrietas, tanta talisq; parcitas, vt venter potiùs conqueratur, quàm gaudeat. Non egeat in digerendo stomachus medicinis, ructum potiùs vacuatio, quàm nimia repletio inducat.*

Vnde S. August. 10. Confess. cap. 31. ait: *Hoc me docuisti*, Domine, *vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam*; vt sicut medicamenta, non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis, ita alimenta non ad satietatem, sed ad eiusdem corporis sustentationem sumantur. Idque seruabat S. Edmundus Cantuariensis Archiepiscopus, cui (vt in eius vita legitur) numquam curæ fuit, vt pasceret corpus, sed vt sustentaret. Qui autem propter Dominum dabat carni suæ panem arctum & aquam breuem, meruit pane vitæ & intellectus refici, cùm fuerit sapientiâ clarus, & sui temporis doctor eximius.

In mensa mens alenda.

Hinc Patres docent in refectione corporis partem potiorem dandam esse refectioni mentis, in pia lectione, vel cogitatione. Audi S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Cùm manducas nequaquam totus manduces, sed corpore tuo suam refectionem procurante, mens suam non negligat, sed de memoria suauitatis Domini, vel scripturarũ aliquid, quod eam pascat meditando, vel saltem memorando secum ruminet & digerat.* Et S. Basil. *Inter epulandum hoc cauere conuenit, ne helluantium speciem præbeamus, sed & constantiam & mansuetudinem vbique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam; ne tum quidem porro ita animis esse feriatis nos oportet, vt commentatione rerum diuinarum vacemus: quippè qui alimentorum naturam, corporisq; aliti opificium argumentum habeamus diuinas laudes exordiendi, vtique cum in mentem nobis venit, quomodo varia cibi genera corporum qualitati accommodata ab eo sint inuenta, qui omnia moderatur & regit.* Hæc S. Basil. epist. 1.

VERS. 12. EST ET ALIA INFIRMITAS PESSIMA QVAM VIDI SVB SOLE, DIVITIÆ CONSERVATÆ IN MALVM DOMINI SVI] *Infirmitas*, id est miseria, afflictio, ærumna. S. Hieron. *Languor pessimus*. Symmach. *Morbus malus*. Olympiod. *Grauis & intensus morbus*. S. Ambros. in Psal. 1. *Lãguor malus*. Syrus: *Infirmitas mali*. Arabicus: *Est auiditas*. Vatab. *Est malum atrox*. Alij: *Est ægritudo mala*. Camp. *Inueni aliud tristissimi mali genus.*

CONSERVATÆ IN MALVM] Malum hic tum culpæ accipi potest. Vnde Aquila vertit: *In malitiam eius*. Opes enim diuiti sunt occasio superbiæ, gulæ, luxuræ, rapinæ omniumque scelerum: tum potiùs pœnæ. Vnde Olympiod. vertit: *In perniciem suam*. Tigur. *A suis possessoribus in ipsorum exitium.*

Sexta opum vanitas.

Est hæc sexta opum & auaritiæ vanitas, quod sint perfidæ, ipsumque diuitem affligant, ac subinde strangulent & necent, eò quòd necis ipsius sunt causa vel occasio: nam diuites sæpe litibus vexantur, opibus mulctantur, quin & occidũtur, vt diuitiis spolientur, siue à prædonibus; siue ab iniustis iudicibus & principibus, siue à sociis, &c. vti Naboth occisus est ab Achab; vt eius vineam possideret. 3. Reg. 21. Narrat Plutar. in Parall. Brennum Gallorum regem rogasse suos milites, vt in sinum auarissimæ virginis, quàm adamabat, amantem tamen plus auri, quàm regis, aurum,

A quod gestabant, immitterent: quo factum est, vt magnâ vi auri viuens obrueretur. Ita auro suo suffocantur opulenti.

Quocirca Thaumaturg. vertit: *Reconditas opes conseruare esse sexcentenorum malorum occasiones sibi ipsi custodire.* Timotreon Græcus Poëta lyricus, scripsit carmen aduersus Plutum deum diuitiarum, in quo ita canit: *Vtinam ô cæce Plute neque in terra, neque in mari, neque in continenti compareres; sed Tartarum habitares & Acherontem. Propter te enim omnia inter homines mala.*

Audi S. Ambros. in Psal. 1. *Auaritiæ languor inexplebilis cupiditatis languor. Istæ diuitiæ sunt, vt dicit Ecclesiastes: Est languor malus, quẽ vidi sub sole, diuitias custodiri in malũ possidentis eas. Dic mihi ô Ecclesiastes, qua ex causa malus hic languor sit? Respondebit: Quia*

B *multos auara spes deuorat. Insatiabilis edacitas cupiditatis est, nescit satiari argento, qui concupiscit argentũ. Distendunt diuitiæ, non explent, & si quis satiatus fuerit diuitiis, non est, inquit, qui sinat eum dormire. Et quidẽ omnes dies eius in tenebris & luctu, & iracundia multa, & languore & ira.*

Vnde concludit: *Malus ergo languor, qui bonam aufert mentis quietem.* Quocirca per *malum Domini* accipi etiam potest cura, sollicitudo, afflictio, quam opes afferunt hero, dum vt ait S. Ambros. libr. 1. de Cain & Abel, auarus *elementa concutit, mare sulcat, & terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno gratus, nec nubilo, condemnat prouentus annuos fætusq; terrarum arguit.*

Denique Chald. per malum hoc auari accipit supplicium futuri sæculi: *Est*, inquit, *perniciosum malum, quod vidi sub sole, cui medicina non est: homo*

C *qui diuitias congregat, neque eas ad pietatem confert, parum sanè peruidens dierum finem. Hæc enim substantia illi in perniciem venturo sæculo seruatur.*

In futura enim vita auari torquebuntur summâ pauperie, inopiâ, fame, siti in igne gehennæ, vti torquetur diues epulo, quod repræsentarunt Poëtæ per Tantalum, qui sitiens in mediis aquis vsque ad os pertingentibus, numquam tamen sinitur ore eas haurire, & sitim restinguere.

Audi Saluian. lib. 1. ad Eccl. Cathol. *Auaro, inquit S. Script. nihil est scelestius, & pessimum ac feralissimum morbi genus, diuitiæ conseruatæ ad malum Domini sui: verum est: quid enim peius; aut quid miserius, quàm si quis præsentia bona in futura mala conuertat, & quæ ad hoc à Deo data sunt, vt pararetur ex eis vitæ*

D *beatitudo perpetua, per hæc ipsa quæratur mors ac damnatio sempiterna?*

Tropol. Hugo per diuitias accipit copiam scientiarum, & virtutum, quæ conseruantur in malum Domini, cùm ipse iis ad vanitatem vel gloriæ, vel lucri abutitur.

Noster Aluarez de Paz libr. 1. de Vita spirit. p. 2. ca. 13. per diuitias accipit copiam gratiarum, ac mediorum omnium ad perfectionem, quibus abundant religiosi; sed dum iis per acediam vti negligunt, cedunt illis in maiorem damnationem.

Eccles. 6. 12. *Diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui.*

Hanc gnomẽ illustri Pauonis & Corui Apologo aureis gnomis velut gemmis interstincto, repræsentat S. Cyrillus libr. 3. Apolog. Mor. c. 16.

Pauonem,

Apologus de opum noxa. Pauonem, inquit, *pennis aureis vndique spoliatum cùm coruus aspiceret, deridens pomposum, & olim diuitem dixit: Vbi est miris picta luminibus desiderabilis tua penna? quonam abiit alarum splendentium gloria? quóve plumarum gemmantium fugit mirabilis ornatura? At ille minùs patiens, illusoriis verbis indignatus respondit: Quamquam insatiabilis humanæ cupiditatis vorago pennarum opes absorbuerit, naturæ tamen beneficio ars reparatrix non deerit verè liberalis. Vnde licèt pennis modo priuatus sim, spem tamen recuperandi non perdidi, tu verò semper miser es. Cui ille: In aduersis vt video, calamitas tua calamitatibus non eruditur.* Amentiam deinde Pauonis exaggerans subdit: *Iam decaudatus es & vndè acciderit non vidisti, depauperatus es, & vnde damnum euenerit non sensisti. Malum minimè te docuit: quamobrem absque moderamine crescit. Reuera prædilecta penna odibilem te reddidit, & placida cauda te dehonestauit, atque adeo tua tibi opulentia quid nisi paupertas fuit? etenim quia hanc habuisti, perdidisti, & iterùm concupiscis, vnde cum doloribus exspolieris infelix.* Vnde hoc Epimythium, velut scopum fructumque Apologi colligit: *Quare non habere melius est, quàm rem desideratam perdere, dignas certè gratias lætus ago naturæ, quod pennam mihi pauperem dederit, ac tali natura puto me esse diuitem. Nam hoc modo meus sum, & nemini in prædam dilectus. Nigra penna illustrat me, & pluma paupercula me ditat, ac spreta candula tutatur. Verum te diuitiæ tuæ pauperem faciunt; desiderabilitates odiosum, deliciæ dolorosum, gloriositates inhonestum, felicitates miserum & excrescentiæ minoratum. Maledictæ igitur sunt tales diuitiæ, quæ suum depauperant, decaudant & vituperant possessorem. Quarum nempè conuertitur in nuditatem possessio, in dolorem dulcedo, in confusionem gloriatio, & decor in deformitatem. Gaude igitur si prudens es, quod hostiles opes amiseris, nec eas vltra appetas, sed opulentum iudices te, si illis careas. Quibus eruditum ditauit depauperatum magister.*

VERS. 13. PEREVNT ENIM IN AFFLICTIONE PESSIMA] τὸ *pereunt* nequit referri ad τὸ *Domini sui*. Sic enim dicendum fuisset *perit Dominus*: quare referendum ad τὸ *diuitiæ*. Vnde Hebr. habent: *periit opulentia illa in occupatione mala.* Et vetus editio S. Hieron. habet: *Perierunt diuitiæ illæ in distensione pessima.*

Sensus est, q.d. Opes sæpè conseruantur in malum Domini sui, quia illi pereunt, id est ab eo vi, vel fraude, vel naufragio alióve casu auferuntur, eumque pauperem relinquunt, affligunt & cruciant; ac subinde perire faciunt perduntque, dum propter eas vitâ spoliatur. Vnde illud S. Augustin. *Quod non capit Christus, rapit fiscus.* Et: *Auarus, dum colligit, colligitur; dum vult esse prædo, fit præda,* ait idem S. Augustin. in Psalm. 38. Appositè Plutar. opusc. de Cupid. diuit. Cupiditatem auarorum nuncupat asinam, & fornicariam; quia sicut asinus ad balnea ligna comportans, fumo semper oppletus & fauillâ, in nullam lauacri, caloris munditiæque partem venit: sic auaritia hominem euiscerat labore, vt ditescat, & tamen numquam diuitiis suis satiatur. Comparat præterea cum muribus, qui vorant in metallis Chrysitidem, nec eam reddunt nisi mortui & dissecti: item cum figlinis canalibus, qui nihil in se retinent: sic enim auari coaceruant multa, vt heredibus relinquant, & hi aliis, sicque deinceps.

Præclarè S. Chrysostom. hom. 20. in epist. ad Hebr. *Intuere,* ait, *quanta fiat mala propter pecunias, quòd affectione, & passione quadam tenemur circa eas: verbi gratiâ; si perdit aliquis pecunias, vitam ducit omni morte peiorem. Quid doles ô homo? quid lachrymaris? quia te à cura custodiēdi superflua liberauit Deus? quia non sedes tremens & metuens? Dic itaq; si te quispiam alliget ad thesaurum præcipiens, vt illi semper assideas, vigilem curam alienis impendas, nónne doleres, & difficulter ferres? Tu teipsum alligaueras vinculis pessimis, & quia illa seruitute liberatus es, doles.* Idem hom. 33. *Propterea Deus abstulit tibi diuitias, vt te liberet à pessima seruitute. Nam & pater optimus, cùm viderit filium amore meretricis alicuius deperire, si admonitiones eius audire neglexerit, illam meretricem de medio auferens in exilia longinqua detrudit. Talis est etiam abundantia diuitiarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater & optimus Dominus, volens nos ab hac læsione liberare aufert nobis pecunias, quarum amore mens nostra corrumpitur.*

Pro *afflictione pessima* Hebr. est *in occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio & peccato, q. d. diuitiæ sæpè pereunt diuiti, eò quòd per scelus, putà per vsuram, fraudem, rapinam, iniustum contractū sint comparatæ, iuxta illud S. Hieron. epistol. 150. ad Hedeb. qu. 1. *Diues, aut iniquus est, aut iniqui heres.* Et illud Platonis libr. 5. de Legib. *Sermo nobis rectus, id est verus, quòd admodum diuites non sunt boni.* Et Menander: *Numquam vir æquus diues euasit citò.* Vnde Chald. vertit: *Quia enim malis artibus comparauerat, in filium eius non confirmabitur, nec illi quicquam erit reliquum.*

Meliùs tamen Noster per *occupationem malam* accipit *afflictionem pessimam.* Et Septuag. *Distentionem pessimam.* Campens. *Pereunt diuitiæ postquam Dominos suos grauiter afflixerunt.* Affligitur enim auarus sollicitudine in conseruando & augendo suas opes, dolore verò ac mœrore in perdendo, dum videt eas sibi à furibus, vel principibus, vel amicis, vel æmulis, vel casu aduerso eripi.

GENERAVIT FILIVM QVI IN SVMMA EGESTATE ERIT] Hebr. Græcè, Syrè, & Arabicè: *Et non est in manu eius quidquam.* Tigur. *Qui prorsus nihil habuerunt.* Camp. *Neque enim ipsis, neque filiis eorum quidquam reliquum fuit.* Chald. *Et liberis post mortem dimissa hereditas omnino peribit.* Est noua hæc diuitis auari afflictio, quòd videat diuitias perire non tantùm sibi, sed & filio, vt eum in summa egestate relinquat: quia scilicet perierunt opes siue furto, siue casu aliquo parenti; aut quia filius eas prodigè consumpsit; vel quia filius patrem secutus sordidè opibus inhiat, nec audet iis vti, sed fame & ærumnis tabescit, vt opes intactas conseruet. *Septima.* Porrò communiter magis affligit parentes egestas ac damnum filiorum, quàm propria. Hinc in Anglia vidimus Catholicos nonnullos, qui fortes steterant in tormentis, à fide defecisse, ne spoliarentur bonis & nobilitate, ac cogerentur filios relinquere pauperes & ignobiles. Durum enim parenti est à filiis & nepotibus iugiter audire: Tui causâ sumus miseri, egeni, exules, ignobiles: Tu perdidisti & extinxisti decus familiæ nostræ. Per te periit nobilitas totius prosapiæ

nostræ; cùm ex aduerso homini si solus sit & illiberis, facile sit & gloriosum ob amorem Dei, fidei, & religionis orthodoxæ perdere fortunas, nobilitatem & vitam. Hoc enim est laus & gloria martyrij.

Est hæc septima vanitas opulétiæ & auaritiæ, sequitur octaua.

VERS. 14. *Octaua.* SICVT EGRESSVS EST NVDVS DE VTERO MATRIS SVÆ, SIC REVERTETVR, ET NIHIL AVFERET SECVM DE LABORE SVO] Arabicus: *Et nihil reperit ex labore suo, vt vadat portans illud in manu sua.* Sic ferè & Hebr. Septuag. & Syrus. Vnde S. Hieron. *Nihil accipit vt teneat in manu ipsius.* Vatab. *Vt discedat sicut venit.* Campens. *Ita nudi, eò reuertentur, vnde prodierunt, nec vlli quidquam eorum hinc secum asportabunt, quæ tantis molestiis acquisierunt*, q.d. Tam pater depauperatus qui genuit filium; quàm filius, quem in egestate re- B liquit, nudi reuertentur in terram moriendo, sicut ex ea nudi prodierunt nascendo, nec quidquam eorum, quæ tanto labore corrogarunt, secum auferent, iuxta illud: *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc* Iob 1.20. S. Cypr. tract. de Mort. legit: *Nudus exiui de vtero matris, nudus etiam redibo sub terram.* Et illud: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia neque auferre quid possumus.* 1. Timoth. 6.7. Et illud: *Cùm interierit non sumet omnia,* (*Non omnia,* id est *nihil,* est Hebraismus) *neque descendet cum eo gloria eius.* Psalm. 48.18. Omnes ergo opes, omnes pompæ, omnia bona huius mundi sunt exuuiæ cuique exuendæ in morte. Idem videre Philosophi. Seneca lib. de Moribus: *Omnes infantes,* inquit, *terra nudos excipit.* Plinius initio libr. 7. comparans ho- C minem cum ceteris animantibus, quòd inter cūcta nudum & inermem natura generarit: *Hominem,* inquit, *tantum nudum, & in nuda humo, natali die abiicit ad vagitus.*

Nota: τὸ *sicut* vim habet comparationis & illationis, q.d. Ex eo quòd nudi nascimur liquet vestes, opes ceteraq; bona quæ mundus hic nobis ministrat, non esse nobis propria, sed commodata & ad vsum concessa, quamdiu hic viuimus: quare non licèt nobis dum abimus & morimur ea nobiscum asportare, perinde ac famulus qui init domum principis, accipit gladium, pallium & vestes principe dignas; at vbi domum deserit, eadem in illa reponit & reddit, quasi ad tempus seruitij commodata, & aliena, non propria.

Porrò Chald. exponit diuitem è vita egredi nudum, quia egreditur sine meritis bonorum o- D perū, quæ neglexit ex auaritia, acedia, gula, &c.

VERS. 15. MISERABILIS PRORSVS INFIRMITAS] Hebr. *mala,* id est pessima *infirmitas,* de quo v. 12. Alius vertit: *Etiam malū hoc dolorosum.* Tigur. *Malus est ille morbus.* Vatabl. *Istud etiam supplicium laboris plenum.* Cāpens. *Sed & hoc etiam triste malum est.* Chald. *Malus morbus, cui non est medicina, vel cui mederi non possumus.* Est epiphonema humanæ miseriæ, quam per sequentia exaggerat; licèt enim cā omnes mortales experiātur, tamen maximè sentiūt diuites & auari, quibus in morte graue tormentum est, opes adeò adamatas & tanto labore partas relinquere, nec quidquam ex eis posse secum, vel ad viaticum efferre.

QVOMODO VENIT SIC REVERTETVR] Pro *quomodo* Hebr. est בְּכָל עֻמַּת *col vmmath,* quod A Caiet. vertit: *omnis contra,* vel *è regione*; vnde vertit: *Omnis contra,* vel *iuxta quod venit, sic abit,* q.d. Quilibet homo eo modo quo venit nascēdo sine opibus, sic ibit moriendo; venit obuiando nuditati, nudus, ibit obuiando pariter nuditati, quæ nudum natum, nudum parter morientem recipiet. Est prosopopœia: fingitur enim nuditas, quasi persona & mater omnes homines nudos in vitam emittere, dum nascuntur, & nudos recipere, dum moriuntur. Alius vertit: *Omni pacto,* vel *omnibus modis sicut venit sic abit.* Tigurin. *Omni respectu, siue oppositione qua venit,* id est *plenißimè, eo prorsus modo quo quisq; in mundum venit, ita egredietur.* Camp. *Omnes quomodo intrauerunt in mundum, eo & relicturi sunt mundum.* Campens. *Omnium rerum est vicißitudo.* עֻמַּת *vmmat* enim significat cōiunctionem, consequentiam, necessitudinem, B societatem, similitudinem. Vnde עָמִית *amith* vocatur socius. Igitur ad verbum propriè sic vertas: *Omni congruentia & similitudine sicut venit sic reuertetur.* Fortè etiam Masloretæ malè per Diastolē duabus dictionibus scripserunt *col vmmat,* cùm per sistolen vnâ dictione scribendum videatur כְּלְעֻמַּת *Kilummat,* id est ad verbum, *secundùm congruentiam,* vel similitudinem, id est sicut, similiter, vti vertit Noster, Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, ceterique omnes. Summa *kilummat* significat summam congruentiam, conuenientiā, similitudinem in nuditate nascendi & moriendi, quòd homo, sicut prorsus nudus natus est, sic prorsus nudus moriatur, & abeat è mundo. Hinc Gentiles olim morienti obolum dumtaxat in os inserebant, vt eum pro naulo solueret Charonti, qui defunctorum animas per stygem & A- C cherontem deuehit ad inferos, vt refert Lucian. Dial. de Luctu, quo significabant eum plenè nudum, solum, ab omnibus desertum, & omnium rerum inopem, gementem & plorantem, omniumque iniuriis expositum, vti natus fuerat, ita mori & redire ad terram communem omnium matrem, æquè ac sepulchrum. Chald. addit eum redire, vt venit expertem meritorum: *Sicut,* ait, *venit in mundum homo meritis priuatus, sic in aliud seculum pergit.*

QVID ERGO PRODEST EI QVOD LABORAVIT IN VENTVM] Pro *prodest* Hebr. est יִתְרוֹן *iitron,* quod Septuag. vertunt: *Quæ abundantia, qua laborat in ventū*: Syrus, *in spiritum.* Symmach. *Quid igitur amplius ei qui laborauit?* Vetus editio S. Hier. *Quæ abundantia eius qui in ventum laborat?* Arabic. *Quæ præstantia ei qui laborat ventis?* Tigur. *Quid ope- D ræ pretium contigit ei, qui vanè labores impendit?* Alij: *Quid vtilitatis, vel quid supererit ei.* Campens. *Quid proderit animū hic variis curis afflixisse?* Chald. *Quænam accessio ei esse potest, quòd laborauit, vt ventum aucuparetur?* Olympiod. *Quid laboras in ventum cùm sint diuitiæ prorsus instabiles, & aquatili bullæ cùm detumescit persimiles?*

Sic Zach. 6. Regna splendida eorumque opes & gloria comparantur vento, quia instar ventorum fugacia sunt, contraria, & contra se mutuò conflictantia, impetuosa, abeuntque illicò in fumum & ventum. Addit Titelm. Quia ventus dispergit congregata, vt nullus sit eorū vsus. Et Thaumat. ventus, ait, notat impetum & ardorem, quo diues congregauit opes, illicò cum opibus transire, & tenues vanescere in auras.

Iam

Iam cogita, quanta sit miseria, afflictio & mentis ægritudo operario, qui post asininos plurium annorum labores, sine mercede, sine veste, nudus domo exturbatur? Quanta sit agricolæ, qui post assiduos & maximos hiemis labores nudus, infirmus & famelicus agro messeque sua expellitur, ac scito similem esse diuitis auari in morte.

Vers. 16. Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, et in curis multis, et in ærumna atque tristitia.] Septuag. *Et quidem omnes dies eius in tenebris, & in luctu, & iracundia multa, & languore & insania.* Syriac. *Et etiam omnes dies suos in tenebris comedit, & in furore multo, & in ira & tristitia atque infirmitate.* Arabicus: *Et propterea omnes dies eius in tenebras & lamentationem, & in iram multam, & infirmitatem & amaritudinem.*

Lyran. Hanc gnomen refert ad diuitem, qui perdidit diuitias v. 12. & 13. Inde enim oratio continuo filo deducitur hucusque, q. d. Diues auarus, qui perdidit opes suas, versatur in tenebris & luctu, id est iugi dolore & squallore contabescit.

Alij tamen passim generatim accipiunt de auaro, qui collectis opibus auarè inhiat, q. d. Auarus non tantum cùm moritur, aut cùm perdit opes, sed & cum viuit opibusque abundat, miserè & sordidè viuit. At cur *comedit in tenebris*.

Auarus degit in tenebris. Primò. Respondet primò Chald. *In tenebris habitat, vt panem suum solus comedat.* Addit Gloss. Interlin. *Absconditè & in mœrore,* q. d. Solus secretò in tenebris comedit, ne in publico cogatur splendidius cum aliis viuere.

Secundò. Secundò, quia adeo per diem distinetur negotiis, mercimoniis & lucris, vt non prandeat nisi obiter, sed tantùm cœnet noctu, vti in Belgio plures mercatores facere scio. Ita Caiet.

Tertiò. Tertiò, Hugo tres affert causas: primam, quia differt comedere in cœnam propter hospites: secundam, ex pudore, quia tam viliter comedit, vt pudeat eum in die, & luce comedere: tertiam, ex auaritia, ne bis comedat per diem: sic veteres, ex temperantia semel tantum, teste Platone comedebant in die, idque vesperè, vt diem totam darent actioni vel studio & contemplationi, vti fecere Esseni, siue primi Christiani Alexandriæ sub S. Marco, teste Iosepho, Euseb. S. Hieronym. & aliis. Idem fecit S. Antonius, S. Hilarion, & plures Anachoretæ, quos pudebat per diem comedere instar animalium, qui mentem pascebant deliciis Angelorũ; vesperè ergo cibum sumebant. Idem etiamnum faciunt nonnulli viri valdè studiosi & religiosi.

Quartò. Quartò, notat auaritiam luminis. Auari enim vt oleo parcant noctu exiguum habent lumen, ad quod operãtur & comedunt. Vnde Lucianus in Timone graphicè depingit eos, *qui parcerent asseruarentq; ad fuliginosam & oris angusti lucernulam, ac siticulosum scirpulum vsuris inuigilantes.* Nouimus mercatores ditissimos, qui famulos magnis clamoribus obiurgabant, quod elychnium densius facerent ad maius lumen, querentes illud plus olei sugere & consumere. Ac rogati causam, responderunt, se minima ista curando & cauendo ad tantas opes euasisse.

Quintò. Quintò & genuinè tenebræ notat auari sordes, & squallorem vitamque obscuram, atram, tristem & mœstam. Vnde eas explicans subdit: *Et in curis multis, & in ærumnis atque tristitia:* Harũ enim symbolũ & causa sunt tenebræ, sicut ex aduerso lux symbolũ & causa est libertatis, alacritatis & lætitiæ. Vnde Septuag. habent. *Omnes dies eius in tenebris & luctu.* Arabicus: *In tenebris & lamentatione.* Taumaturg. *Huiusmodi homini dies tenebræ sunt, ac vita luctus.* Camp. *Sordidè vixit.*

Mysticè, auarus viuit in tenebris, id est in ignorantia, ait Olympiod. in malis culpæ & pœnæ, ait Dionys. S. Ambros. lib. de Nabuth c. 8. notat à S. Luca auaro rectè dici: *Stulte hac nocte repetunt animam tuam à te. Nocte enim anima auari reposcitur, quæ à tenebris incipit, & in tenebris perseuerat. Auaro semper nox est, qui sicut luna mutatur; dies iusto, cui dicitur: Hodie mecum eris in paradiso. Et: Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris.*

Et in curis multis] Hebr. *In ira multa.* Septuag. *In indignatione multa.* Hanc enim pariũt curæ multæ. Vnde dicta est *cura, quòd cor edat, vel cor vrat,* ait Festus; hinc cura vocatur edax & mordax: *Cura,* ait Donatus, *est in spe bonorum sollicitudo in metu malorum.* Vere S. Bern. *Humana vita,* ait, *plena est dolore præteritorum, labore præsentium, timore futurorum.*

Et in ærumna] Hebr. *Et in infirmitate,* vel *languore,* vel *dolore suo.* Chald. *In ægrotationibus.* Septuag. *In iracundia.* Olympiod. *In tristi iracundia.* Ægritudines animæ enim præcipuæ sunt in tristitia & ira. Vatabl. *Quia præ indignatione & ira frequenter incidit in morbum.* Camp. *Seipsum crucians.*

Ærumna est molestia, miseria, afflictio perseuerans. *Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat,* ait Isidor. lib. 10. Orig. q. d. Ærumnosus est, qui nihil habet quod comedat & ruminet: Festus verò: *Ærũnulas,* inquit, *Plautus refert furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant: quarum quia C. Marius retulit vsum, Muli Mariani postea appellabantur. Itaque ærumnæ labores onerosos significant. Siue à Græco sermone deducuntur, nam αἴρειν Græcè, Latinè tollere dicitur.* Hæc Festus. Cic. 4. Tuscul. 29. *Ærumna,* ait, *ægritudo laboriosa.* Idem lib. 2. de Finibus 187. *Vel Herculis perpeti ærumnas (sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominauerunt) exigerem ex te.* Plaut. Amphitr. *Vno vt labore exolueret ærumnas duas.* Sic Poëtæ ærumnas vocant labores. Plaut. in Persa: *Superauit ærumnis ærumnas Herculis.*

Plurimæ sunt ærumnæ auari: vna non minima est, quam refert R. Haccados, scilicet quòd in paupertate & omnium rerum indigentia velit viuere, vt possit mori in opulentia, ac rerum, quas relinquere cogitur, abundantia & copia: quare *auarita neque copiâ, neque inopiâ minuitur,* ait. S. Hier.

Atque tristitia] Sic & Syrus, Arabicus: *In amaritudine.* Hebr. *In indignatione,* vel *furore,* quæ est ira bulliens, feruens & spumans instar maris æstuantis. Vnde Septuag. vertunt, *In insania.* Campens. *Simultates exercent.*

Cognatæ sunt & sociæ passiones, ira & tristitia: ira enim parit tristitiam, dum iratus nequit malum, ob quod irascitur, depellere. Vicissim tristitia gignit iram; tristis enim irascitur malo, quod

quod illi tristitiam affert. Vnde Olympiod. *Tristi,* ait, *iracundiâ stimulatur, & leui occasione in contentionem surgit, & excandescit animi graui ægritudine occupatus.* Adde atram bilem naturaliter mixtam esse cum flaua, quare vbi abundat vna, emicat & altera: atra autem bilis in corpore causat melancholiam & tristitiam in anima, flaua verò iram & indignationem. Curis auarus angitur, ait Hugo Cardinalis, vt acquirat: ærumna, vt conseruet: tristitia, si amittat: sæpeque præ indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonauontura, propter sollicitudinem, sicut & solitudinem in tenebris; in ærumna, propter expensarum tenuitatem: in tristitia propter expendendi necessitatem. Eleganter Viuiamus vertit:

Vita tenebris obsita,
Vix dulce quicquam pertulit.
Omnia querelis omnia
Angore plena atque miseris
Contentionum fluctibus.

Et S. Hier. *Languor est pessimus pro perituris opibus cogitatione torqueri, & in tristitia, in gemitu, in indignatione, in litibus, casso illas labore conquirere.* Vnde Lucian. in Somnio siue Gallo exclamat: *O miser cuiusmodi viuit vita! pallet totusq́; exaruit, atque extenuatus est curis; neque enim auditum est illum alioqui malè habere. Hostibus eueniat ad hunc modũ diuites esse.*

Hinc diuitiæ à Christo vocãtur spinæ, Matth. 13.22. quia vt spinæ acutissimæ, acres dolorum aculeos animo æquè ac corpori infligunt & infigunt, quibus hominem assiduè stimulant & pungunt, vti pulchrè docet S. Greg. homil. 15. in Euang. Audi & S. Chrysost. hom. 3. in epistol. 2. ad Thessal. *Irrationalium camelorum cibus sunt spinæ, alimonia sunt ac sumptus ignis ad nihil vtiles. Tales sunt diuitiæ, nulli sunt vsui nisi ad incendium camini; ad incendium eius diei, qui ardebit velut clibanus, ad alimoniam affectionum irrationalium, vtpote iniuriarũ memoriam & iram: Talis est etiam camelus spinis vescens: fertur etiam ab his qui talia viderunt, nullum esse ex omnibus iumentis, quod ita iniuriam acceptam tenaciter contineat, ita difficilis iræ sit, ita malum illatum recordetur, vt camelus. Tales sunt diuitiæ, irrationales animi affectiones pascunt: rationales verò pungunt ac vulnerant, quemadmodum spinæ faciunt.*

Idem hom. de Auaritia tom. 5. *Diuitiæ,* ait, *dum includuntur & defodiuntur acriùs rugiunt, quàm leones, perturbantq́; omnia. Quod si eas è tenebris eduxeris, & in egenorum ventres dissemines, ex feris bestiis fiunt oues, quæ fuerant insidiosæ duces; pro scopulis, fiunt portus; pro naufragio, tranquillitas.*

Hanc gnomen, quæ ad literam dicitur de auaris, à pari adaptes superbis, gulosis, acedis, inuidis, iracundis, quin & vanis scientiarum studiosis. Hi enim noctes diesque peruigilant, vt honores, delicias, otium, eminentiam, vindictam & vanam scientiam assequantur, atque ita omnem ætatem frustra consumunt, miserique eam traducunt *in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.*

VERS. 17. HOC ITAQVE VISVM EST MIHI BONVM, VT COMEDAT QVIS, ET BIBAT, ET FRVATVR EX LABORE SVO, QVO LABORAVIT IPSE SVB SOLE, NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ, QVOD DEDIT EI DEVS; ET HÆC PARS ILLIVS] Hæc gnome & sequens explicatæ sunt c. 2. & 3. quare paucis eas expediã. Est enim conclusio subinde repetita, qua ex vanitate opulentiæ & auaritiæ concludit, se experientia didicisse satius esse moderatè & honestè opibus, labore suo partis vti, quàm eas auarè recondere in nullum, vel incertum incerti heredis vsum. Hebr. *Ecce quod vidi ego bonum, quod est pulchrum comedere & bibere, & cernere bonum.* S. Hieron. *Cernere iucunditatem,* id est frui iucundè & lętè rebus labore suo partis. Arabicus: *Hoc est bonum, quod est optimum, comedere,* &c. Syrus: *Bonum erit quod & decorum est.* Vatab. *Bonum est & honestum.* Camp. *Meo ergo iudicio suauius est comedere, bibere & frui bonis inter has miserias, quibus affligimur sub sole, paucis diebus illis vitæ nostræ, quos nobis Deus concessit; quia nihil amplius ex omnibus accepturus est homo.* Chald. verò per cernere bonum vel bonitatem accipit, tam benefacere, quàm frui bonis; vnde vertit: *Ecce quod mihi visum est bonum filij hominum, & quod pulchrum est eis, vt faciant in hoc sæculo, vt comedant & bibant ex laboribus suis, & non extendant manum suam ad violentiam & rapinam; & custodiant verba legis, & vt misereantur pauperum & peregrinorum, vt videant bona in omnibus laboribus suis; quibus laborauerunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dedit eis Deus sidere bono, quoniam hoc est pars illius, & non est alius præter eum.* Et Thaumat. *Non negauerim etiam opes bonas esse, Dei enim donum est, si homo lætè perfruatur laboribus suis; modo opes illæ à Deo sint concessæ. Talis enim benefico in omnes est animo, & in munere diuino exultat, & omnem vitam suam bonis operibus ac largitionibus adornat.*

Viuiamus strictè sed acutè:

Dixi hunc beatum, qui lare
Nitente vitam temperet
Modico labore & gaudio.

Nam, vt ait S. Hier. & ex eo Alcuinus: *Licèt parua voluptas sit in fruendo, tamen in eo qui opibus suis in curarum tenebris vescitur, & cũ grandi desiderio peritura comparat, tantummodo est sollicitudinum magnitudo.* Et Olymp. *Decet,* ait, *te, ô auare, etiam id cogitare, quòd paucos, & numerabiles tibi dies ad viuendum dederit Deus.*

NVMERO DIERVM] Symmach. ψήφῳ, id est calculo, quasi calculo & suffragio Dei, diu stet sua cuique dies. Rursum quod calculo decreti diuini numerati & definiti sint cuique dies vitæ, iuxta illud: *Breues dies homini sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Iob 14.5.

ET HÆC EST PARS ILLIVS] *Pars,* id est sors, vti dixi superiùs. Alleg. & Anag. Olymp. Pars liberalis est hereditas gloriæ in cælis, illi decreta, & stabilis perpetuò duratura: *Ea verò est,* inquit, *dispergere pauperibus opes suas, & de huiusmodi dispensatione solidam lætitiam capere.*

ET OMNI HOMINI, CVI DEDIT DEVS DIVITIAS ATQVE SVBSTANTIAM, POTESTATEMQVE EI TRIBVIT (eximendo ei auaritiam, & dando ei cor lætum & liberale, vt audeat suis frugaliter & liberaliter vti & frui) VT COMEDAT EX EIS, ET FRVATVR PARTE SVA ET LÆTETVR DE LABORE SVO, HOC DONVM EST DEI] Pro *potestatem ei tribuit.* Hebr. est הִשְׁלִיטוֹ *hislito,* id est *dominari eum fecit* suis diuitiis. Tigurin. *Eumq́; Dominum præficit, vt comedat ex eo.* Campens.

Dederit

Dederit ei animum. Debet enim homo priùs dominari animo suo, id est cupiditati suæ, vt dominetur suis opibus. Significat auaros opum nō esse dominos, sed seruos; liberales vero esse dominos.

Nam vt ait Seneca: *Auari non tam dicendi sunt habere diuitias, quàm haberi ab illis. Diuitiæ apud sapientē in seruitute sunt, apud stultū in imperio.* Chald. *Omnis quoque homo, cui dedit Deus diuitias & substantiam, & potestatem dedit ei Deus, vt comedat ex eo in hoc sæculo, & vt faciat ex eo eleēmosynā, & vt recipiat mercedem perfectam patris sui in sæculo vēturo, & gaudeat in labore suo cum iustis: ecce hoc donum est, quod datum est ei sidere bono suo à facie Domini.*

Et Thaumat. *Dei beneficio homini contingit, vt laboribus suis cum animi oblectatione perfruatur, diuinitus acceptas, ac non vi extortas opes possidens: Neque enim ille mœroribus afficitur, nec vt plurimum malis & perditis cogitationibus vitam suam metitur, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitiâ gestiens.*

Hoc donvm est Dei] Campens. *Hoc ingens donum Dei est*, longè maius quàm sint ipsæ opes.

Bonus vsus opum est donum gratiæ Dei.

Hinc S. Prosper probat bonum vsum opum esse donū Dei: sic enim ait lib. 1. de Vocat. gent. cap. 29. *In libro verò Ecclesiastæ dicitur, quòd & habere necessaria, & eis bene vti, donum sit Dei. Non est, inquit, bonum homini, nisi quod manducet & bibat, & ostendat animæ suæ bonum in labore suo. Et quidem hæc vidi ego, quia à manu Dei est. Quoniam quis manducabit aut pascet absque illo? Item in eodem libro legitur, quòd corda & opera iustorum in manu sint Dei, & tantùm in studiis suis proficiant, quantum ille donauerit. Quantumcumq; laborauerit homo vt quærat, non inueniet: & quodcumque dixerit sapiens; vt sciat, non poterit inuenire: quia vniuersum hoc dedi in cor meum, & cor meum vniuersum hoc vidit, quia & iusti & sapientes & operationes eorum in manu Dei. In libro autem sapientiæ de eodem gratiæ opere dicitur: quoniam ipse & sapientiæ dux est, & sapientum emendator. In manu eius enim & nos & sermones nostri & omnis sapientiæ & operum scientiæ & disciplinæ. De continentia quoque quod ex Dei habeatur munere eadem Scriptura sic loquitur. Vt sciui, quia aliter non possum esse continens, nisi Deus det: & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum.*

Iam si bonus vsus opum est donū gratiæ Dei: ergo pariter donum Dei est bonus vsus scientiarum, honorum, officiorū, statuum, præfecturarum, &c. eoque maius, quò maius bonum est scientia, honor, officium, status, præfectura, &c. quàm sint opes, præsertim, quia iisdem ad maius reip. bonum vel malum vti, vel abuti possumus: ad vtrumlibet enim magis idoneæ sunt, quàm sint opes.

Vers. 19. Non enim satis recordabitvr diervm vitæ svæ, eo qvod Devs occvpet deliciis cor eivs] q. d. Talis non multum recordando dierum, scilicet molestiarum huius vitæ, affliget se, quia Deus dat ei lætitiam, vt latè rebus suis fruatur. Syrus: *Quia Deus sollicitat illum in lætitia cordis sui.* Arabicus: *Quia Deus attrahit illum lætitiis cordis sui.* Chald. *Neque verò tantum ætate prouehitur quisquam, vt dierum suorum reputationem facere possit, quot ex illis felices & quot calamitosi illucebunt; non enim ex voto & arbitratu hominibus dati sunt, sed à Domino decretum præscriptum est, quot ille dies in luctu, quotq; in animi tranquillitate sit transacturus.* Campens. *Parum qui talis est recordabitur incommodorum vitæ suæ: Deus enim exercet cor eius hilaritate.* Vatabl. *Quia Deus exaudit eum in lætitia cordis sui.* Alij: *Quia Deus rependit in lætitiam cordis sui*: vel *respondet in lætitia cordis eius.* Hebr. enim עָנָה *ana* (vnde מַעֲנֶה *maane*) propriè significat respondere, rependere, q. d. Diues, qui liberaliter suis ad suum & aliorum commodum vtitur, laborat quidem in opibus colligendis & honestè expendendis, sed Deus ex æquo respondet labori ipsius, eique rependit lætitiam æqualem, imò maiorem, quam sit labor. Sicut enim in concentu musico basso respondet altus, & quantum ille deprimit & aggrauat vocem; tātum hic erigit, exaltat & exultat: sic pariter Deus liberalis temperat dolores & gaudia, tristitiam & lætitiam huius vitæ, vt hæc illi ex æquo respondeat, imò præponderet: quantum ergo tristitia eum deprimit, tantum & amplius lætitia eum exaltat, vt exultet, itaque ex vtrisque concinna fit musica & harmonia, quæ tam iustum liberalem: quàm Deum & Angelos oblectat. Iam

Primò, hanc gnomen referas ad breuitatem vitæ. Vnde Vatabl. vertit: *Parum sollicitus est quantum vixerit, aut victurus sit*, quia semper est lætus.

Secundò, eandē referas genuinè cum Campensi ad vitæ ærumnas, labores, dolores, quos nō cogitat, non æstimat, & quasi non sentit liberalis; quia suis commodè vtens hilarior est, itaque gaudet, nec tristes in animo de longitudine dolorum & laborum admittit cogitationes.

Tertiò, eandem referas partim ad præteritos, partim ad futuros vitę dies. q. d. Auarus dolet de præteritis, sollicitus est de futuris: metuit enim vt opes deficiant: at liberalis iucundè exigit præteritos vitæ dies, & iucundos sperat futuros. Quocirca auaro & infelici vita est longa, liberali verò & felici breuis videtur.

Quartò, Chald. refert ad computum, & comparationem dierum lætorum & tristium, q. d. Auari computant plures dies tristes, quàm lætos; at liberalis plures lætos quàm tristes.

Quintò, Olympiod. bimembrem faciens sententiam censet hic duas afferri rationes, quæ auaro persuadeant bonum opum vsum. Prior est, quòd vita hæc sit breuis & molestiis plena. Secunda, quòd bonus opum vsus sit Deo gratissimus, ac mentē vtentis & benefacientis mirè lætificet, iuxta illud: *Iucundus homo, qui miseretur & commodat.* Psal. 111. 5.

Denique R. Salomon & ex eo Caiet. vertunt: *Non recordatur dierum vitæ suæ, quia Deus præbuit testimonium felicitatis ipsius diuitiis iugiter illius mentem exhilarando.* Verùm Hebr. *maane* propriè significat *respondet*, non *præbet testimonium*.

Tropol. Olymp. accipit hanc gnomen de diuitiis spiritualibus, quales sunt opera virtutum, præsertim orationis & contemplationis, & crebra dignaque perceptio Eucharistiæ. Hæc enim Angelicis deliciis animum oblectat, sopitque omnes dolores & mœrores. Ita enim teste S. Hier. spiritualis vir deliciis purissimæ contemplationis perfusus obliuiscitur dierū vitæ suæ, quos quia

quia cælestes consolationes angustant, non tam transire quàm volare conqueritur. Hinc magn. Anton. orans, & has diuinas voluptates experiens, cum solis ortus cœpisset infundi, solebat proclamare: *Quid me impedis sol, qui ad hoc iam oris, vt me ab huius veri luminis abstrahas claritate?* His videlicet quærimoniis noctem, quam contemplando transegerat, breuitatis accusans, & solem ab oratione abstrahentem, & ad aliquam necessariam occupationem vocantem compellans. Verè iucunda vita, quæ vitam mortalem abbreuiat, non aliquid ex eius spatiis demendo, sed mentem nostram summis voluptatibus inescando. Iucunda vita, qua Deo inhæremus, & fonti immensæ suauitatis immergimur. Quid

A enim prohibet, ô homo, licet inter mundi huius miserias commoreris, illud Ambrosij dicere: *Potes & hic esse, & adesse ad Dominum, si illi adhæreat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non specie vias eius sequaris, si ad ipsum confugias. Est enim refugium & virtus, cui Dauid: Ad te confugi, & non sum deceptus.* Ita S. Ambros. de Fuga sæculi cap. 8.

Anagog. Beati in cælo non recordantur dolorum & laborum præsentis vitæ, ita vt eos sentiant & doleant; quia Deus immensa lætitia implet cumulatque corda eorum, quæ omnem excludit dolorem, metum, tristitiam, curam, &c. iuxta illud: *Beati qui habitant in domo tua Domine; in secula seculorum laudabunt te.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit ostendere vanitatem & ærumnas auari, qui cùm bonis abundet, iis tamen auarè genium suum defraudat, & sæpè bona tanto sudore collecta extraneo relinquit: vnde eo meliorem pronuntiat abortiuum, aliaq; addit vanitatis eius & infelicitatis argumenta. Eandē materiam tractauit præced. Capitibus: Quare hic breuis ero.

1. EST & aliud malum, quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines.
2. Vir, cui dedit Deus diuitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest
animæ suæ, ex omnibus, quæ desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus, vt comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas, & miseria magna est.
3. Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies
ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque
careat: de hoc ego pronuncio, quòd melior illo sit abortiuus. 4. Frustra enim
venit, & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. 5. Non vidit
solem, neque cognouit distantiam boni & mali: 6. Etiam si duobus millibus
annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: nonne ad vnum locum properant
omnia. 7. Omnis labor hominis in ore eius: sed anima eius non implebitur.
8. Quid habet amplius sapiens à stulto? & quid pauper, nisi vt pergat illuc, vbi
est vita? 9. Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias, sed
& hoc vanitas est, & præsumptio spiritus. 10. Qui futurus est, iam vocatum
est nomen eius: & scitur quòd homo sit, & non possit contra fortiorem se in iudicio contendere. 11. Verba sunt plurima, multaque in disputando habentia
vanitatem.

VERS. I. EST ET ALIVD MALVM (Septuag. πονηρία, id est *malitia*, id est miseria, afflictio) QVOD VIDI SVB SOLE, ET QVIDEM FREQVENS APVD HOMINES] Hebr. *multū super homines*. Chald. *Super filios hominum*. Symmach. *Apud homines*. Arabicus, *sub cælo*. Septuag. *sub homine*; quia scilicet homines spontè illi incubant, & in eo iacent, vt videātur velle esse mali, id est vani & miseri. sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem & pruritum, esto per hoc scabiem suam foueat, & augeat. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque cruciat & vexat. Vnde Tigur. vertit: *Est malum principatum obtinens inter homines*. Alius: *Est malum multum magnum apud homines.*

Vox *aliud* non est in Hebr. Græco, Syro, Arab. sed explicationis gratiâ ab interprete additum. Significat enim aliam auaritiæ ærumnam,

B & vanitatem distinctam ab ea, quam recensuit capit. præced. vers. 12. scilicet, quòd opes sæpè congregentur in malum diuitis, & auaritia perdat auarum herum suum. Hic ergo aliam eius vanitatem, siue vanitatis speciem attexit, scilicet quod auarus inter opes suas egeat, easque alieno, qui eas prodiget, relinquat. Licèt enim in fine capit. præced. dixerit ingens bonum & Dei donum esse suis vti & frui, tamen contrariam auari vanitatem, qui suis non audet vti, non recensuit, quod proinde hîc facit.

Porrò auaritia hæc frequens est apud homines, præsertim Iudæos, quibus hæc scribit Salomon. Vnde etiamnum videmus Iudæos nil nisi lucra & opes cogitare, easque per vsuras, per fas & nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud Isaiæ 2. 7. *Repleta est terra argento & auro, & non*

& non est finis thesaurorum eius: vtraque, inquit, *gens & Iudæorum & Romanorum per hæc verba auaritiæ suggillatur. Quod historiæ quoque tam Græcæ narrant, quam Latinæ, nihil Iudæorum & Romanorum gente esse auarius*, illo scilicet æuo.

VERS. 2. VIR CVI DEDIT DEVS DIVITIAS ET SVBSTANTIAM ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMÆ SVÆ EX OMNIBVS, QVÆ DESIDERAT, NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS, VT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEVS VORABIT ILLVD, HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST] Septuag. *Hoc vanitas est & languor pessimus.* Arabicus: *Hoc vanum est & infirmitas immunda.* Vatab. *Grauis dolor.*

ET HONOREM] honorem iungit diuitiis tamquam filiam matri, & effectum causæ. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari & coli. Vnde Chald. vertit *gloriam facultatum*: Arab. *Nobilitatem*. Alij *splendorem dignitatis*, quem conciliant diuiti opes.

SVBSTANTIAM] Nouè Caiet. suo Iudæo credulus vertit *gemmas. Et nihil deest animæ suæ*, id est desiderio & voto suo, q. d. habet opes & rerum copiam, quantum quis iustè & honestè optare potest.

Dices, quomodo ergo dicitur vers. 7. *anima eius non implebitur?* Resp. primò, quia auarus suis non audet vti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad vsum & fructum. Vnde Sanctus Hieronymus epist. 103. ad Paulin. *Auaro*, ait, *tam deest quod habet, quàm quod non habet.* Secundò, quia insatiabilis est, & quò plura habet, eò plura desiderat instar canis semper hiantis. Audi Senecam epist. 72. *Vidisti canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem, quidquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quidquid expectantibus natura proiecit, id sine voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit, plenus est, etiamsi quid obuenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua sua.*

NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS] Hebr. *Nec dominari fecit eum Deus*; hinc fit, vt opum suarum sit seruus, non dominus. Vnde Tigur. *Deus non instituit illum dominum.* Campens. *Sed animum eis vtendi illi non tribuit.*

Nota τὸ *nec tribuit*, vel potest accipi permissiuè, vt sermo sit de culpa auaritiæ. Ad hanc enim Deus auarum non cogit, sed permittit ei prauum vsum liberi arbitrij vt se dedat auaritiæ, ait Olympiod. quomodo Deus dicitur tradidisse Philosophos, ob superbiam in passiones ignominiæ. Rom. 1. 26. vel positiuè, vt sermo sit de pœna auaritiæ, hanc enim Deus auaro infligit, dum eum bonis suis spoliat, vel vti prohibet, siue per morbum immissum, vt vult Lyran. siue quo alio modo, vt vult Thaumat. & Caiet.

SED HOMO EXTRANEVS (S. Hieron. *alienus.* Tigur. *exterus.* Campens. *ignotus*) VORABIT ILLVD] id est, vt explicat Eccles. cap. 14. *Congregat. & in bonis illius alius luxuriabitur*, idque variis fit modis: vnum assignat hic Chald. dum paraphrasticè ita vertit: *Non dedit ei potestatem dominus ob peccatum suum, vt gustaret ex eis, sed morietur absque liberis, & non misertus est proximi sui, vt heredem eum sibi constituerit: etenim vxor eius tradetur viro alieno: qui hereditabit eas & comedet eas. Omnis huius rei causa peccata sua illi fuerunt, quod non fecerit ex illis quidquam boni, & conuersæ sunt ei diuitiæ eius, vt essent in vanitatem & in ægritudinem malam.*

Alij modi sunt, cùm fures & prædones auaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potiùs cum deficientibus vel exclusis filiis externus in hereditatem eius, per vafritiem se insinuat & subintrat. Vox *vorabit*, notat prodigè ab extraneo consumi, quæ auarè ab hero collecta sunt, vt sæpè fieri videmus. Sic enim congruâ talionis pœnâ Deus auaritiam & auaros castigat. Auarus ergo ditat alium, non se; exterum sæpè, non filium, iuxta Italorum prouerbium, quod citat Tiraquellus: *Ditant hominem hæc quatuor*, scilicet, vt inquiunt Itali, *il morto, il porco, il portò, el' horto.*

Tropol. Noster Aluarez de Paz lib. 1. de Vita spirit. p. 2. c. 13. hanc gnomen adaptat religiosis tepidis, qui cùm omnibus bonis spiritualibus abundent, tamen per acediam iis vti fruique negligunt, quia sub sole degunt, id est affectus suos in terrena defigunt, nec eos ad cælum attollunt: quare hæc eorum bona deuorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsis inutilia, imò exitialia efficit, vt scilicet ipsis cedant in maiorem damnationem. Eccles. 6. 2.

Huius rei varietatem eleganti diuitis & fortunæ Apologo, pulchris exemplis adornato, demonstrat Cyrill. lib. 3. Apol. mor. c. 4. cuius titulus: *Contra eos, qui non sunt contenti, cùm satis habeant: In fecundis*, inquit, *rebus, cùm homo sibi factus sufficiens & diues, minimè contentus amplius sitiret, & secum tempestuosus plus quæreret; fortunam obuiam habuit, quæ ei dixit: Vt quid charissimè non quiescis, cùm iam tribuerim tibi satis? At ille respondit: sua nimirum dulcedine trahit bonum, & donec additum fuerit, est molestum. Cui illa: Rectè, inquit, video quòd pauper effectus es, postquam cupiditate plus sitis. Nam si satis haberes, amplius nullatenus quæreres. Plus enim cupit ille, cui quidem satis non est. Ecce te depauperauit auara voluntas, exinaniuit cupiditas, expoliauit sitibunda tempestas: Attamen si totum inuenires aurum malè conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud, quo bene vtimur, hoc demum habemus. Nam fossus humi census, non est hominis, sed telluris. Igitur cùm ad vsum opes proficiunt, tunc habentur. Vsus autem vsque ad finem sufficientiæ extendendus est. Quoniam si vltra quod satis est comedas, natura mox euomet, & si plus quàm requirit necessitas indueris, grauatus sustinere non potes.* Probat idipsum exemplo Hebræorum, eamdem mannæ mensuram colligentium & comedentium: *Nescis, quòd* (Exod. 16.) *filiis Israel in deserto ex manna viuentibus, magnis & paruis, diuitibus & pauperibus, eademque cunctis cælestis edulij mensura dabatur, nec collectum plus inueniebat auarus, nec minus, qui fuerat pigritatus? nimirum quoniam vna est sufficientia omnibus, & vniuersalis prouisor eamdem hominibus opulentiam necessitatis largitus est. Non enim plus habet diues quàm pauper, sed tantùm in qualitate titulorum vtrisque est differentia.* Astruit idipsum oraculo Apollinis: *Non audisti olim Apollinis idolum pastori Lydiæ regi facto per Achatem sciscitanti, si quis eo in mundo felicior*

Apologus diuitis auari.

Exemplum.

Oraculum

A

felicior existeret, deliciosas eius diuitias confutans respõderit: ipsi nimirum superbienti Arcadium senem pauperem prætulit, qui numquam agri sui terminos exiuerat, dixitq; plus laudari & probari securitate ridens tugurium, quàm curis & sollicitudinibus tristem aulam, paucasq; glebas pauoris expertes, quàm arua latissima metu referta; vnumq; tutela facilè iugum boum, quàm equitatum impensis voracibus onerosum, Denique Epicuri sententia Apologum concludit: *In veris diuitiis multiplicandis nihil esse adijciendum pecuniæ, sed auaritiæ subtrahendum. Tantò namque dignoscitur quis esse ditior, quantò in eo cupiditas est minor: quibus dictis, ab eruditore docto disparuit.*

Axioma.

VERS. 3. SI GENVERIT QVISPIAM CENTVM LIBEROS, ET VIXERIT MVLTOS ANNOS ET PLVRES DIES ÆTATIS HABVERIT, ET ANIMA ILLIVS NON VTATVR BONIS SVBSTANTIÆ SVÆ, SEPVLTVRAQVE CAREAT, DE HOC EGO PRONVNTIO, QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Centum*, id est, *plurimos*: ponitur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat & vsitata polygamia: vnde ex multis vxoribus centum & plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70. filios. 4.Reg.10.1. Roboam vero 88. 2.Paral.c.11.21. Porrò filij, quos natura dedit in gaudium parentibus, auaro augent molestiam: cruciatur enim in expensis quas facit, vt illos alat: item curis, vt illis de hereditate prouideat.

B

NON VTATVR BONIS] Hebr. Chald. & Theodot. *Non satietur bonis*. Vetus translatio, & Septuag. *Non impleatur ex bonitate*. Græcè est ἀγαθωσύνης, quòd bonitatem, id est iucunditatem æquè ac beneficentiam significat. Thaumat. *Animum suum impinguare negligit.* Addit Chald. *Eò quòd pepercit diuitiis suis, & non emit ex eis nomen bonum*, per eleëmosynas, aliaque beneficentiæ opera & monimenta.

C

SEPVLTVRAQVE CAREAT] Magnus est honos, ideoque magna cura sepulturæ apud omnes gentes. Auarus autem caret sepulturâ decenti, & dignâ, quia ex auaritia illam sibi nec in vita, nec in morte per testamentum curauit; vnde heredes, qui eius opibus inhiant, illam negligunt. Est hæc iusta Dei pœna, qua auarum punit, vt qui pecunias sepeliuit, careat ipse sepulturâ. Ad hæc auari, præsertim mercatores, sæpè apud exteros moriuntur ignoti, miseri, insepulti.

Adde, auarus, quia nulli fuit beneficus, omnibus inuisus est, ideoque decus sepulchri ei negant. Denique auari ob opes non raro à prædonibus occiduntur, itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in fossas insepulti abiiciuntur. Exemplum est in auaro rege Ioakim, de quo ait Ierem.c.22.17. *Tui verò oculi ad cor & auaritiam, &c. propterea hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eum, væ frater & væ soror: non concrepabunt ei: væ domine & væ inclyte. Sepulturâ asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalē.* Auarus ergo caret sepulturâ, hoc est honore & pompâ funeris, ad quam pertinent parentum & amicorum luctus, præfici & præficæ, qui eum plangant, exequiæ, monumentum, epitaphium, &c. hæc enim negant auaro, quia auarus est, ideoque omnibus vilis & exosus. Audi S.Hieron. *Significat, quòd diues de sua morte non cogitet, & cùm omnia possideat, etiam in extructione sepulchri auarus sit, siue quòd sæpè propter istas diuitias occisus insidiis, insepultus abijciatur, siue quòd melius puto, quòd nihil boni facti & honoris egerit, ex quo sibi queat apud posteros memoriam comparare, & non vitam silentio transire, velut pecudes, cùm habuerit materiam, per quam potuerit apparere quòd vixerit.*

Ex aduerso de Christo liberali & vitæ suæ pro nobis prodigo ait Isaias c.11. *Erit sepulchrum eius gloriosum.* Denique olim sepulturæ priuatione damnabantur reipub. patriæque hostes, item sui suorumque patricidæ. Tales sunt auari, qui suâ auaritiâ se suos patriamque conficiunt, & quasi interficiunt. Vide Durantum Casellium lib.2.Variar.c.3.

QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Melior*, id est melioris conditionis, potior, felicior. Vnde Thaumat. *Melior est illo conditio intempestiui fœtus.* S.Hieron. *Deterioris conditionis est abortiuo.*

Mysticè S.Ambros. hæc adaptat Christo, qui non in suo, sed in alieno, putà Iosephi ab Arimathia sepulcro sepultus est. Sic enim ait in cap.vlt.Lucæ: *Non habebat Christus tumulum suum. Etenim tumulus his paratur, qui sub lege sunt mortis, victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communia tumulo & Deo. Denique Ecclesiast. cap.6. de eo qui meditatur in bonis: & sepultura non est illi. Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum aliis sepelitur, sed tumulo solus includitur.* Verùm hæc allegoria parum literæ respondet. Quæ enim comparatio auari & abortiui cum Christo.

D

Abortiuus est, qui ex vtero prodit mortuus, aut agens animam. Hebr. vocatur נֵפֶל *nephel*, id est deciduus, caducus, marcidus, minimè vitalis; instar immaturi fructus, qui ex arbore decidit inutilis: radix enim נָפַל *naphal*, significat labi & cadere. Syrus pro *abortiuo* vertit *peccatorem*; quomodo S. Paulus se persecutorem olim fidelium vocat abortiuum. 1. Corinth.15.8. sed hoc mysticum est: abortiuus enim propriè est fœtus imperfectus, informis, infirmus, languidus, abortu natus, & ante maturum partum eiectus, quales vel mortui sunt, vel parum vitales: quo respiciens S.Iob cap.10.19. ait: *Quare de vulua eduxisti me? Qui vtinam consumptus essem, ne oculus me videret: fuissem, quasi non essem, de vtero translatus ad tumulum.* Huc facit illud Hippocratis apud Gellium lib.3.cap.16. *Est & non est octimestris partus: quia illicò moritur. & esse desinit: aut certè miserè viuit trahitq; animam.* Vnde Campens. vertit: *Iudicaui illo fortunatiorem, qui matre abortiente eiectus est.* Hinc in iure abortiuus habetur pro non nato.

Auarus similis abortiuo.

Comparat auarum abortiuo, quia sicut hic viuens, non viuit, imò non viuit ad vitam, sed ad mortem: nam conceptus in vtero illico moritur; nec nascitur, vt videat lucem, eaque fruatur, sed vt ex ea abeat & excedat: sic & auarus viuens non viuit, quia opibus bonisque vitæ frui non audet; imò nec gaudet, sed iis quasi mortuus, vitæque gaudiis defunctus, funestam instar abortiui & moribundi vitam agit in sordibus, squalore & mœrore.

Præfert autem abortiuum auaro, eò quòd abortiuus,

abortiuus, ſicut caret bonis & gaudiis huius vitæ, ſic pariter careat malis & doloribus eiuſdem: vt auarus carens bonis & gaudiis abundat malis; putà laboribus, timoribus, mœroribus, curis & angoribus, quos & pariunt opes & auaritia. Hoc eſt, quod dixit cap.4.2. *Et laudaui magis mortuos quàm viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub ſole fiunt.*

VERS.4. FRVSTRA ENIM VENIT ET PERGIT AD TENEBRAS, ET OBLIVIONE DELEBITVR NOMEN EIVS] Pro fruſtra Hebr. eſt הֶבֶל *hebel*, id eſt vanitas, de quo c.1.2. Vnde Septuag. & Syrus vertunt: *In vanitate quippe venit & in tenebris vadit, & in tenebris nomen eius abſcondetur.* Olympiod. *occultabitur.* Alij: *In tenebroſitate nomen eius operietur.* Arabicus: *Veniet enim cum vanitate, & in tenebras diſcedet, & abſcondetur nomen eius in tenebris.* Thaumaturgus; *Vt enim abortiuum vanè aduenit, ita & abſque omni ſatietate & fructu clanculum abit.* Tigur. *Is enim vt res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebræq; nomen eius occultant.* Vatabl. *Hic enim in vanitatem, id eſt in mundum, qui mera eſt vanitas,* prodit, & vadit ad mortem. Campenſis: *Hic enim vt nugamentum aliquod, à conceptu in vtero aliquouſque obſcurè progreſſus eſt, ſic tamen vt ne nomen quidem eius vlli cognitum fuerit.*

Denique Chald. ſic vertit: *Quoniam in vanitate venit ad hoc ſæculum, & in vanitate ibit ad ſæculum venturum, & in tenebris nomen eius operietur, eò quòd non habet meritum, & nomen bonum non acquiſiuit, vt memoriam ſui ab iniuria mortalitatis aſſereret.*

Ad literam loquitur de abortiuo, vti cenſent Thaumat. Lyran. Clarius, Campenſis, & alii: conſequenter, tam loquitur de auaro: hunc enim comparat abortiuo, vti cenſent Olympiod. Bonauent. Hugo vterque, Caiet. Titelm. & alij. Senſus ergo eſt, q.d. Sicut abortiuus fruſtra venit in mundum, quia natus, vel iam mortuus eſt, vel poſt vnum alterumve diem moritur, itaque à luce vitæ pergit ad tenebras mortis, ibique obliuione perpetua ſepultus deliteſcit, adeò vt ne nomen eius quidem ſciatur: ſic pariter auarus fruſtra venit in mundum, quia luce vitali gaudiiſque vitæ non fruitur, ſed quaſi ea non vidiſſet ſordidus, miſer & famelicus pergit ad tenebras mortis, ibique perpetua obliuione ſepelietur. Vterque ergo fruſtra venit in mundum & vitam, quia fine & fructibus vitæ, putà iucunditate & gaudiis huius lucis & vitæ fruſtratur & deſtituitur; abortiuus quidem per naturam, auarus verò per voluntatem & auaritiam: ſed abortiuus natus eſt dumtaxat fruſtra, & in vanum; at auarus, non tantùm fruſtra, ſed ad miſerias ærumnaſque maximas.

PERGIT AD TENEBRAS] id eſt ad ſepulchrũ, ait Lyran. ad mortem ait Bonau. & Titelm. ad nominis obſcuritatem & obliuionem, ait Chald. ad ærumnas & mœrores, in quibus viuit auarus, ait Hugo Victor. ad ſordes & ſqualorem, ait Pineda, quòd nullis huius vitæ commodis perceptis, in angulo, & in abſcondito ſordidus & ſqualidus contabeſcat, non magis notus, quàm ſi numquam in apertum emerſiſſet ex tenebris, vt etiam viuens adhuc mortuus cenſeatur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nulli natus, reipublicæ bono, non patriæ, non amicis, non ſibi. Omnia hæc eodem recidunt.

Denique auarus æquè ac abortiuus pergit ad tenebras, id eſt ad limbum & infernum, orcum & tartarum, vbi ſunt cimmeriæ & perpetuæ tenebræ, ob quas infernus Græcè vocatur ἅδης, quaſi ἀΐδης ab α particula priuatiua & ἰδεῖν, id eſt videre, quòd priuatus ſit viſu, imò omnes ſuos priuet lumine & viſu. Audi Plutar. in illud, *Latenter viue: Qui ſolem Apollinem eſſe credunt, ex maiorum & priſcorum myſterijs, Delium & Pythium eumdem cognominant. Ceterum eum, qui aduerſæ partis eſt dominus, ſiue Deus is eſt, ſiue dæmon, Haden, id eſt Orcum appellant, quòd mortui in locum tenebroſum & obſcurum demigremus, ad denſæ noctis ſomniq; inertis regem.*

Myſticè, auarus æquè ac abortiuus in vtero mortuus fruſtra venit, quia non peruenit ad finem ſuum, ad quem à Deo creatus eſt, ſcilicet ad æternam felicitatem: in vanum ergo accepit animam rationalem, in vanum factus eſt homo. Rurſus auarus pergit ad tenebras ignorantiæ & imprudentiæ, quibus occæcatus non conſiderat ſe ſuamque conditionem, aut finem, ideoque pergit ad tenebras denſiſſimas & ardentiſſimas gehennæ. Vnde Chald. vertit, *Lumen quoque legis non vidit, neque cognouit diſtantiam inter bonum & malum, vt diſcerneret inter hoc ſæculum & futurum.* Hic eſt error communis & grauiſſimus hominum, quòd non diſcernant hanc vitam à futura, quòd pluris æſtiment momentum temporis, quàm totam æternitatem: viuunt ergo tempori præſenti, & moriuntur æternitati, imò viuunt miſerrimæ & gehennali æternitati. O error, ô ſtupor!

OBLIVIONE DELEBITVR NOMEN EIVS] Hebr. *In tenebris nomen eius operietur*, id eſt memoria eius citò peribit, obſcurum & ignotum erit nomen eius, imò abortiuo nullum nomen imponetur: quia Hebræi nomen non imponebant ante octauum diem, quo circumcidebatur infans: fiebatque Hebræus & membrum Synagogæ, ſicut modò infans per baptiſmum fit Chriſtianus membrumque Eccleſiæ, tumque ei inditur nomen. Sic Romani maſculis octauo die nomen imponebant, feminis nono, teſte Plutar. Proble.102. Græci verò vtriſque decimoſeptimo die, teſte Ariſt. lib.7. Hiſtor. anima. c.12. Porrò Barbari nonnulli, vt Atlantes nulla pueris dabant nomina, vt ait Plin. l.5.c.5. Sic auari nomen & memoria illicò datur obliuioni, tum quia inuiſum & exoſum eſt nomen eius, tum quia vadit ad gehennam, quæ eſt terra obliuionis. pſ.87.6. Ad hæc abortiuis nullum erat proprium ſepulchrum, nulluſque titulus nominis index, ſed ſine titulo, ſine pompa, ſine ritu in commune parentum ſepulchrum, aut communẽ omnibus, terram proijciebantur, teſte Plutar. Conſol. ad vxorem. Vnde ſepulchrum eorum à Fulgẽtio Placiade, & Rutilio Gemino in Aſtyanacte vocatur Suggrundariũ. Sic pariter auarus ſæpè caret honore & põpâ funeris & ſepulchri, vti paulò antè dixi.

VERS.5. NON VIDIT SOLEM] Propriè hoc dicitur de abortiuo, metaphoricè de auaro, quia abortiuus vel mortuus prodit ex vtero, vel ſemimortuus, ideoque quaſi cæcus non videt ſolem, vel certè

certè modicè & sine voluptate, imò cum dolore videt. Auarus similiter etsi videt solem, tamen eo non fruitur, quia in curis, labore & squalore tenebrosam & mœstam agit vitam. Pulchrè Vivianus de Abortiuo vertit:

Non astra vidit aurea,
Sensitve solem viuido
Iubare emicantem.

Magnum gaudium viuenti est videre solem, ac cæco magnus dolor eum non videre. Vnde Tobias iam cæcus c.5.12. *Quale*, ait, *gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video?* Hoc gaudio priuatur abortiuus & auarus.

NEQVE COGNOVIT DISTANTIAM BONI ET MALI] quia abortiuus distantiam hanc nequidem sensu, multò minùs intellectu percipere & diiudicare potuit; auarus verò sola mala, putà labores & sollicitudines expertus est, pauca vel nulla bona, vnde distantiam vtrorumque non perspixit.

Rursum non æstimauit veri boni, id est virtutis, præstantiam, ac veræ felicitatis magnitudinem, quantum scilicet distet bonum à malo, virtus à vitio, cælum à gehenna.

Pro *distantiam* Hebr. est נַחַת *nachat*, quod noster videtur deriuasse à radice נָחָה *nacha*, id est deduxit, q.d. deductionem boni à malo, & distantiam. Propriè *Nachat* significat quietem à rad. נוּחַ *noach*, id est quieuit. Vnde Noë nomen accepit, dicente patre Lamech: *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarum.* Genes. c.5.v.29. Noë ergo idem est, quod quies, consolatio.

Hoc etymon secuti Septuag. vertunt: *Nec cognouit requies huic super hunc.* Syrus & Arabicus: *Requies est illi melior, quàm isti*: putà melius quiescit abortiuus, quàm auarus. S.Hieron. *Requies huic magis quàm illi.* Campens. *Liber fuit ab illis quibus auarus assiduè torquetur.* Sensus est manifestus.

VERS.6. ETIAM SI DVOBVS MILLIBVS ANNIS VIXERIT, ET NON FVERIT PERFRVITVS BONIS: NONNE AD VNVM LOCVM PROPERANT OMNIA] Hebr. est, *si vixerit mille annos* פַּעֲמַיִם *paamaim*, id est, vt Syrus, *duabus vicibus*, id est mille annos duplicatos siue duplices, vt in Commen. vertit S. Hieron. id est bis mille annos. Idem voluêre Septuag. dum verterunt: *Et si vixit mille annorum reditus*, id est mille annos iteratos & redeuntes, putà geminatos. Malè ergo in Regiis τὸ *reditus*, refertur ad sequentia hoc modo: *reditus & bonitatem non vidit.* Arabicus pro *paamaim* in duali, legit פְּעָמִים *peamim* in plurali, id est *multis vicibus*. Vnde vertit: *Et si vixerit vniuersalitatem millium annorum*, id est, etsi multa annorum millia, imò myriades vixerit. Est hyperbole, vel potiùs concessio rei impossibilis. Ætas enim hominis porrigi nequit ad bis mille annos, ac nemo ex primis hominibus qui fuerunt præ omnibus polychronij attigit annum millesimum. Mathusalem, qui summè omnium fuit Macrobius, peruenit ad annũ 969. dumtaxat; sed esto, inquit, auarus bis mille annis viueret, quod tamen est impossibile. Hæc sententia pendet; ac posset referri ad v. præced. q.d. Auarus non videt distantiam boni à malo, sed tantùm mala continua, etiamsi bis mille annis viueret. Verùm ex Hebræo liquet referendam esse ad τὸ *Nónne ad vnum locum properant omnia?*

Sensus ergo est. q.d. Auarus abortiuo non est felicior, sed infelicior tam in vita, quàm in morte. In vita, quia etsi illo diutiùs viuat, imò esto per impossibile des illi bis mille annos vitæ, totidem annos ærumnæ & quasi mortis vitalis illi dabis. Omnes enim dies exigit in curis, & angoribus & mœroribus. In morte, quia in maiori angustia moritur, quàm abortiuus, quia cogitur deserere opes ita adamatas & tanto labore partas: tum quia timet gehennam sibi præparatam: quia *ad vnum locum properant omnia*, scilicet ad mortem, ibi enim desinunt omnes anni, omnes curæ, omnes opes auari. Esto ergo bis mille annis viuat, iis exactis quid habebit; nil nisi tormentum maius, eò quòd labores, & opes partæ non possint eum tutari à morte, nec comitari post mortem ad aliam vitam; quare dum eas in morte relinquere cogitur, mirè cruciatur, præsertim quia, vt addit Chald. nil virtutis & meriti secum defert. Audi Chald. *Et si duobus millibus annis vixerit vir, & in lege non laborauit, & sacramento apud Dominum obstrictus, iudicium & iustitiam non fecit, in die mortis suæ anima eius decidet in gehennam ad locum vnum, quo omnes peccatores vadunt.*

Auarus ergo suâ auaritiâ corrumpit omnia bona: quæ in vita & in morte, quæ in hoc sæculo & futuro sibi comparare posset, si bonis suis commodè sancteque vti nosset. Quare vterque, auarus scilicet & abortiuus, vadunt ad eamdem mortem & ad eumdem infernum; sed abortiuus ad limbum, vbi pueri in peccato originali mortui carent quidem visione Dei, sed carent & pœnâ sensus: auarus verò vadit ad gehennam, vbi damnati cruciantur igne per omnem æternitatem. Deterior ergo longè est sors auari, quàm abortiui, qui suis curis, vsuris, lucris non aliud facit, quàm aggerere sibi folles & fomenta, quibus magis ardeat in gehenna. Auarus ergo nec in vita hac fruitur bonis, nec in futura, sed in vtraque cruciatur malis, in hac temporariis, in futura æternis. Nota τὸ *properant*: quia vita nostra non est aliud quàm continuus cursus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælo, vel miserrimam in inferno.

OMNIS LABOR HOMINIS IN ORE (Hebr. & Arabicus *ad os*, Complut. *in os*) EIVS. SED ANIMA EIVS NON IMPLEBITVR] VERS.7. Cald. *Omnis labor hominis est propter escam oris sui, pro qua ipse laborat, & per verbum Domini nutritur; neque tamen animus esculentis & poculentis satiari potest.* Campens. *Nullus fructus est alius humani laboris, quàm cibum ori suppeditare: animi tamen cupiditati omnino satisfieri non potest.* Vatabl. *Et tamen desiderium habendi non expletur.* Arias:

Ventris causa, orisque, homini labor omnis aditur;
Os tamen expletur numquã, sit quamlibet arctum;
Ventris at ingluuies & habendi plura cupido.

Alius:

Nullo auri pretio, nulla est satiabilis esca.

Gnome hæc tripliciter exponi potest. Primò de labore, secundò de loquela, tertiò & genuinè de cibo.

Primò, ergo de labore varij variè exponunt. Primò, quasi dicat; *Omnis labor hominis*, omnis miseria & calamitas est in ore hominis, id est æstimatur grauis vel leuis, prout ori & palato illius

illius sapit, prout ab ore eius extollitur & exaggeratur, vel minuitur & paruipenditur: prout os & cor, id est animus eius fuerit affectus; at si is malè sit affectus vti passim fit, non impletur, sed in deterius vertit quæ accidunt: sin is bene sit affectus, vti est in sanctis, salutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus. Similis huic est illa gnome Psalm. 147. 16. *Qui dat niuem sicut lanam*, quòd nonnulli sic explicant, q.d. Deus facit niuem & frigus hybernum sentiri, prout quis magis vel minùs vestitus est, vt v.g. pauperes minùs vestiti minùs sentiant rigorem hyemis, diuites verò magis eumdem persentiscant.

Secundò. Secundò, alij exponunt, q.d. Deus cuique admetitur laborem non super vires, sed iuxta cuiusque os, id est modum & conditionem, vt scilicet illi plus non imponat, quàm ipse sustinere, & quasi ore suo deuorare possit.

Tertiò. Tertiò, alij q.d. Quisque laborem suum habet in ore, id est quisque loquitur crebrò de sua occupatione & labore, v.g. arator de agriculatione, faber de fabricis suis, sutor de sua calceorum sutura; medicus de suis curationibus: at numquam quis vel labore, vel arte sua, vel lucro eiusdem satiatur.

Huc pertinet sensus S. Bonauent. Os, inquit, hians significat desiderium, q.d. Omnis homo laborat, vt impleat os, id est vt satiet suum desiderium; sed frustra, quia hoc est insatiabile & explere nequit.

Primò. Porrò de loquela & sermone varij pariter variè explicant. Primò, Olympiod. *Omnis labor*, inquit, hominis, scilicet animalis, & peccato infecti est in ore eius, quia os eius semper laborat, vt proferat aliquid scelerati, scilicet contumelias, iurgia, blasphemias, fraudes.

Secundò. Secundò. Hugo Victor. q.d. Omnis homo quia homo est, præcellit cetera animalia, duobus, scilicet ratione & ore, id est sermone; quare conatur os, id est sermonem suum expolire, vt concinnè, politè, ornatè dicat, vt polleat eloquentia: at quanta vis illa sit, numquam cupiditatem eius explet. Sola enim Dei gratia & charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hieron. exponit de eo, qui multa didicit, & tamen semper cupit discere.

VERS. 7. Tertiò genuinè. Tertiò, Cassian. collat. 14. c. 9. asserit omnem laborem hominis esse in ore ipsius; hoc est in eo compescendo per silentium, & vt omnium seniorum instituta atque sententias intento corde, & quasi muto ore suscipiamus, ac diligenter pectore condamus, atque ad perficienda ea potiùs, quàm ad docenda festinemus: quoniam ex hoc cenodoxiæ præsumptio, ex illo fructus spiritalis scientiæ pullulabunt.

Quartò, Hugo Cardin. Omnis inquit hominis labor est in ore verificando, sanctificando, custodiendo. Verùm omnes hæ expositiones ingeniosæ potiùs sunt verborum adaptationes, quàm sinceræ & genuinæ mentis Salomonis explicationes, quare lusus ingenij magis sunt, quàm Scripturæ sensus.

Igitur mens Salomonis est agere non de labore nec de sermone, sed de cibo, vti explicat Chald. Campens. & ceteri.

Sensus igitur primò esse potest de cibo &

potu, vt ostendat eorum vanitatem, ideoq; in eis non consistere felicitatem, vti animales & Epicurei censent: quin & ipse Salomon cap. 2. v. 9. & 25. dicens: *Quis ita deuorabit, & delicijs affluet vt ego?* quæsiuit in iis felicitatem, sed non inuenit. Eò ergo videtur hîc respicere, æquè ac ad c. 5. quod proximè præcessit v. 17. vbi dixit: *Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis & bibat, &c.* Sensus ergo est, q.d. Maior hominum pars constituit felicitatem in cibo & potu, putà in delicata comestione & potatione, ideoque labor eorum omnis est in ore. Hebr. *ad os*, vt scilicet os & palatum hisce suis deliciis oblectent: at *anima eorum non implebitur*, tum quia gula insatiabilis est & impleri nequit: vnde helluones quò plus bibunt, eò plus bibere cupiunt, eoque magis helluantur, vt videantur ore semper hiare ad potum: tum quia deliciæ corporales animam spiritualem, & Dei capacem satiare & explere nequeunt. Ita Olympiod. Titelm. Caiet. Atque ita explicat ipse Salomon Prouerb. 16. 26. dicens: *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.* Hebr. *Quia incuruauit se ad ipsum os suum.*

Secundò, magis pressè & genuinè hæc pertinent ad auarum, de quo omnis sermo præcessit. q.d. Auarus laborat assiduè, vt congreget opes, quibus os & ventrem satiet; sed frustra, quia venter & gula insatiabiles sunt. Ita S. Hieron. *Omne*, ait, *quod laborant homines in hoc mundo, ore consumitur, & attritum dentibus ventri traditur digerendum: cumq; paululum gulam delectauerit, tamdiu videtur tribuere voluptatem, quamdiu gutture continetur: cùm verò in aluum transierit, desinit inter cibos esse distantia. Et post hæc omnia non impletur anima comedentis, siue quòd rursum desideret quod comedat, siue quòd nullam vtilitatem anima ex refectione corpusculi capiat.*

Rursum, & potiùs est occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni auari dicentis: laboro perpetim, vt conquiram necessaria ori meo & meorum implendo, vt victum vestitumq; comparem: sed confutat hoc Salomon: aitque: Ex ore tuo condemno te, ô auare nequam. Nam os tuum defraudas, vt opes aggeras. Vnde Syrus vertit: *Prohibuit omne quo laborat homo in ore eius, & anima eius non est impleta.* Rursum vt os & ventrem impleas paucis opus est, sed vt animam, id est cupiditatem & auaritiam tuam expleas, perpetuò laboras vt asinus, idque in vanum, quia auaritia tua nullis limitibus coërcetur, sed in immensum se porrigit, ideoq; insatiabilis est, & expleri nequit. Ita Thaumathurgus: Cupiditatem ergo tuam implere vis, at non potes, laboras igitur in vanum ac tentas rem impossibilem. Facis enim perinde, ac si quis totum alueum maris vnâ aquæ guttâ implere conaretur. Vt quid ergo tot labores miser exantlas? vt quid in vanum te tot curis fatigas & crucias; vt quid frustra teipsum tot ærumnis atteris & consumis? vt quid tui ipsius es tortor & carnifex?

Denique vt summatim sensum complectar, hæc est vanitas & stultitia auari, vt cùm propter os suum laboret, illud tamen rebus etiam necessariis defraudet, vtque cupiditatem habendi implere velit, nec possit.

Mysticè, per os accipe ingenium & desiderium hians sciendi, per animam verò mentem,

 quæ

A quæ nulla ſcientiarum copia expleri poteſt. Ita S.Gregor.hom.40. in Euangel. *Bene*,inquit,de doctis & negligentibus per Salomonem dicitur; *Omnis labor hominis in ore eius,ſed anima eius non implebitur: quia quiſquis hoc ſolummodò laborat,vt ſciat quid loqui debeat, ab ipſa refectione ſuæ ſcientiæ mente vacuâ ieiunat.* Ad hoc idem hom.18.in Ezech. citat illud Prouerb.16. *Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eam os ſuum. Os enim noſtrum*,inquit, *nos compellit ad laborem, quando per hoc quod aliis dicimus, à vitiis refrænamur: quia turpe nimis, ibi nos negligendo cadere, vnde prædicando conati ſumus alios leuare.*

VERS.8. QVID HABET AMPLIVS SAPIENS A STVLTO? ET QVID PAVPER (Tigur.*humilis*. Alij, *afflictus*: omnia hæc notat עָנִי *ani*) NISI VT PERGAT ILLVC VBI EST VITA]In Hebræo non eſt τὸ *niſi*,ſed tantùm *& quid pauper ſciens pergere coram vita*,vel *contra vitam*, aut *coram viuentibus*,vel B *contra viuentes?* Olympiod.*In conſpectu vitæ*.Alius: *Pauper eſt ſciens ire obuiam viuis.* Tigur. *Scit vitam agere inter viuentes.* Campenſ.*Scit ſuâ induſtriâ victum ſibi parare inter illos cum quibus viuit.* Hebr. enim חַיִּים *chaiim*, plurale, & vitas, & vitam, & viuentes ſignificat. Hinc ex Hebræo amplo & ambiguo varij variè transferunt (vide eas apud Lorinum ſi lubet) ſed perplexè,ambiguè & inſipidè,cum noſter clarè, certè & ſapidè verterit ſubaudiando τὸ *niſi*:vnde ei aſtipulātur Septuag. dum vertunt: *Quoniam abundantia ſapienti ſuper inſipientem, eò quòd pauper nouit ire ad faciem vitæ.* Syrus: *Quia eſt lucrum ſapienti præter illud quod eſt ſtulto,quia pauper cognoſcit ire ad vitam.* Arabicus: *Quid habet præſtantius ſapiens,quàm ſtultus? quia pauper cognouit curſum coram vita*, id eſt, vt ſciat hîc viuere, vt ſciat quomodo hîc bene & feliciter C vitam agere debeat. Alius q.d.Pauper pergit,vt oſtiatim mendicet ad comparādum ſibi victum neceſſarium ad vitam. Verùm hoc frigidum eſt, æquè ac inſulſum.

Eſt antitheſis ſtulti auari & ſapientis pauperis. Scriptura enim ſæpè per pauperem indicat ſapientem & iuſtum,per diuitem verò inſipientem,auarum & iniuſtum, quia,vt ait S.Hieron. *Omnis diues aut iniquus,aut iniqui heres:* pauper verò quia modicis contentus ſpernit opes; & cor ad veras in cælo Dei opes transfett,hinc ſapiens eſt & iuſtus.

Senſus ergo eſt, q.d.ſapiens & pauper in vita & morte, atque labore victum comparandi, vt ſatient os & ventrem pares ſunt; hac tamen re pauper ſapiens antecellit diuiti auaro & ſtulto, D quod pauper pergat ad vitam, diues verò ad mortem,eamq́ue triplicem. Hebr. enim *chaiim* eſt plurale, ideoq́ue triplicem vitam ſignificat, ſcilicet naturalem animæ, ſpiritualem gratiæ, cæleſtem gloriæ.

Primò ergo de vita naturali ſic exponas, q.d. Pauper contentus moderato victu & veſtitu pergit ad veram vitam, quæ ſita eſt in animo ſuis contento, quieto, hilari. Talis enim viuit agitq́ue vitam ſuauem,iucundam,& longæuam. At diues auarus oculos declinans in terram, in eaq́ue velut ſerpens & repens & proſerpens, vt aurum & argentum,id eſt (vt ait Habacuc c.26.) denſum terræ lutum colligat, vacuus miſer &

A infelix continuo labore ſe conſumit, nec audet partis frui, ſed ſemper veteribus aggerere ſatagit; quare viuit vitam ærumnoſam, quæ potiùs mors dicenda eſt, quàm vita, ac mox ad communem omnibus mortem nudus & inops tendit, quæ ſtulta eſt vanitas. Ita S.Hieron. Hugo Card.& Gloſſa: paulò aliter Vatabl.cenſet enim hîc moneri pauperem, vt paupertate ſua tranquilla,ſapiente & ſancta contentus cupiditatem omnem abdicet: *Quid enim iuuat*,ait,*pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipſis hominibus in hoc mundo,ſi laboret cupiditate habendi?* Hoc eôdem redit,quò prius, prius tamen ſimplicius & germanius eſt.

Secundò, de vita ſpiritali exponas, q.d.Pauper contemnens opes terrenas ambit ſpiritales, ſtudetq́ue virtutibus & meritis congregandis, iuxta illud Iacobi 2. *Nónne Deus elegit pauperes in* B *hoc mundo, diuites in fide & heredes regni?* Pauper ergo viuit vitâ gratiæ.

At diues auarus totus opibus incumbit. Vnde gratiæ & virtutum fit inops & egenus,atque per vſuras, fraudes, contractus iniuſtos committit peccata mortalia, quibus animæ mortem incurrit. Ita S.Bonau.Lyran.Carth.

Vnde Olympiod. per vitam accipit Chriſtum, ad quem pauper, qui ab ipſo prædicatur beatus,incedit per virtutum ſemitas cùm diues ſtultus mancipet ſe voluptatibus more pecudum. Quare per vitam hîc myſticè accipias Euchariſtiam, quâ deliciosè mentem paſcunt pauperes, longè magis quàm diuites corpus ſuis epulis. De Euchariſtia enim ait Chriſtus: *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Ioan.6. 59. & verſ.48. *Ego ſum panis vitæ,&c.* Thaumat. C verò ait pauperem tendere ad vitam, quia tendit ad paupertatem & opum contemptum, in quo vitæ integritas & rectitudo conſiſtit: *Inſipientis*,ait,*proprium eſt,vt nimium concupiſcentiis indulgeat, ideoq; reprehenditur. Sapiens ab eis ſponte ſibi temperat. Ferè autem vitæ rectitudo homini recto ad inopiam dux eſt itineris.*

Tertiò, pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ: & auarus per primam mortem culpæ & auaritiæ tendit ad mortem ſecundam gehennæ: vti Lazarus mendicus ab Angelis ductus eſt in cælum; diues verò epulo ſepultus eſt in inferno. Lucæ 16. Ita Chald. *Etenim*,ait,*quid amplius eſt ſapientibus in hoc ſæculo, quàm ſtultis, & quid eſt pauperi,niſi vt ſtudeat in diſciplina legis Domini, vt cognoſcat quomodo futurum ſit, vt eat omnino* D *coram iuſtis in paradiſum Eden*, putà voluptatis, in quo à Deo poſitus fuit Adam, qui fuit typus & præludium paradiſi gloriæq́ue cæleſtis.

Tropol.ex eo quòd ait pauperem pergere ad vitam, diſce viam ad vitam eſſe paupertatem, ſub qua humilitatem intellige. Vnde Hebr. עָנִי *ani*, tam humilem, quàm pauperem ſignificat, paupertas enim eſt mater humilitatis: vnde pauperes experimur humiles, diuites verò ſuperbos. Nam vt ait Phocilides:

Faſtus opes ſequitur,ſequitur petulantia magnos.

Hac de cauſa S.Franciſcus ſe ſuumq́ue ordinem fundauit in paupertate, vt eumdem fundaret in humilitate. Vtraque ergo dux eſt & via ad veram vitam: vnde eam primus innuit Chriſtus

ſtus, vt eam nos doceret: *Ego autem*, inquit, *mendicus ſum & pauper*. Et: *Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris*. Ita ſanxit Deus mirâ congruentiâ & ſapientiâ. Congruum enim eſt, vt qui contemnunt terreſtria occupent cæleſtia. Audi S. Ambroſ. ſerm. 74. de Natal. Martyr. *Poſſumus*, ait, *& nos dicere Domino: Notas feciſti nobis vias vitæ. Ipſe enim nobis notas fecit vias vitæ, cùm me docuit fidem, miſericordiam, iuſtitiam, caſtitatem*: adde humilitatem, paupertatem, patientiam: *his enim itineribus peruenitur ad vitam*. Ita Sancto Benedicto, vt ſcribit Sanctus Gregorius 2. dialog. cap. 37. vitâ functo, duobus ex eius grege monachis viſum eſt, videre viam quamdam amplam & rectam palliis ſtratam innumeriſque luminibus coruſcantem, & ſenem quemdam aſtantem qui diceret: *Hæc eſt via, quâ dilectus Dei Benedictus aſcendit ad cælum*. Hanc viam S. Bernard. homil. *Ecce nos reliquimus omnia*, nihil aliud eſſe cenſet, quàm paupertatis & vitæ religioſæ formulam ab eo inſtitutam, quàm vt ille ſeruans aſcendiſſet in cælum, ſic omnes qui eum ſequerentur.

Vers. 9. MELIVS EST VIDERE QVOD CVPIAS, QVAM DESIDERARE QVOD NESCIAS] Hebr. *Bona eſt viſio oculorum, præ ambulare anima*, id eſt præſtat videre oculis rem certã, quàm variis animæ cogitationibus, concupiſcentiis, deſideriis vagari & oberrare per res plurimas & incertas. Septuag. Complut. Ἀγαθὸν ὅραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ πορευόμενον ψυχῇ, id eſt, *bona eſt viſio oculorum ſuperambulans animæ*, id eſt, quæ ſuperat animę deſiderium, q. d. Bonum eſt cernere & præſens habere obiectum, quod dum abſens eſt, anima cupit & deſiderat: præſentia enim ſuperat abſentiam rei, æquè ac viſio rei viſæ ſuperat ſpem & deſiderium rei videndæ. Verùm meliùs & conformiùs ad Hebræa Codices Vatican. pro ὑπὲρ πορευόμενον per Syſtolen legunt ὑπὲρ πορευόμενον per diaſtolem. Vnde vertunt: *Bonum eſt aſpectus oculorum ſuper ambulantem animâ*. S. Hieron. *In anima*. Olympiod. *Quàm ambulare iuxta voluntatem animæ*. Tigur. *Quàm vt quis deſiderium ſequatur*. Vatab. *Quàm quod æſtuet anima*. Thaumaturgus tamen priorem verſionem Complut. ſecutus explicat, *Superambulans*, id eſt præualens animæ, illamque trahens in rei viſæ concupiſcentiam, quæ magna ſtultaque eſt vanitas. Vnde ſic vertit: *Irritant quorumdam oculos ferculorum ſpectacula; ſed cùm inane ſit hoc viuendi ſtudium, perniciosæ illecebræ animum in ſteriles occupationes trahunt*.

Syrus: *Melior eſt viſio oculorum paſſu animæ*. Arabica: *Oculus eſt eſſentiâ bonus præſtantior animo lucido*. Pagnin. *Melior eſt viſio oculorum, quàm vt eat anima per viam ſtultorum*. Chald. *Meliùs eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias, ſed & hoc vanitas eſt & præſumptio ſpiritus*.

Vel vt vertit Coſtus: *Melius eſt homini ad futurum ſeculum gaudere, iuſtitiam colere, & ſummo iudicij die bonum mercedem operum ſuorum recipere, quàm hanc vitam in calamitatibus & animi perturbationibus ingredi; hoc enim ſcelerato homini vanitas eſt & afflictio ſpiritus*.

Omiſſis variis variorum explicationibus parum probabilibus, quinque magis probabiles ſubiicio. Nam *videre oculis*, vt habent Hebr. quinque ſignificat. Primò, aſpicere & contemplari rem præſentem. Secundò, præuidere futura. Tertiò, iudicare de rebus: oculus enim iudicat de coloribus rebuſque viſis. Quartò, experiri; experiẽtia enim cupitur viſu. Quintò, frui, guſtare, tenere & poſſidere. Oculus enim fruitur re viſa, eamque viſu ſuo quaſi tenet ſuique iuris facit, poſſidet & comprehendit. Iuxta hæc quinque ſignificata quintuplex oritur ſenſus.

Primò, Iſidorus Clarius & Campenſis primam videndi ſignificationem ſecuti vertunt: *Melius eſt contemplari oculis diuitias præſentes, quàm induſtria ſola fretum in diem more pauperum viuere: certe falleris, qui hoc putes: non enim aliud aſpectus diuitiarum adfert, quàm anima ſtulta curas & tormenta*. Ex aduerſo Chriſtus iubet nos non ſollicitos eſſe de craſtino, ſed craſtini curam reſignare Deo. Matth. 6. Cenſent ergo hîc Auctores hanc gnomen proferre ex mente diuitum, non Salomonis; vnde ipſe eam corrigit dicens: *Sed & hoc vanitas eſt & afflictio ſpiritus*. Primò.

Secundò, Symmach. ſecundam videndi ſignificationem ſecutus, vertit, Βέλτιον προβλέπειν ἢ ὁδεύειν ὡς ἀρεσκεία, id eſt, *meliùs eſt prouidere, quàm ambulare vt libet*, vt vertit S. Hieron. qui ſic explicat, q. d. Meliùs eſt per rationem (hæc enim eſt oculus animæ) agenda proſpicere, quàm voluntatem & deſideria cordis ſequi, vti faciunt illi, qui ambulant in voluntate cordis ſui, vt ait Ezech. cap. 11. verſ. 21. in Hebr. Sic & Olympiod. *Longè melius eſt*, inquit, *perſpicaces habere oculos animæ, ac rationis, luce Spiritus ſancti illuſtratos, quàm pergere iuxta voluntatem animalis hominis, qui in tenebris ambulat*, iuxta illud Matth. 6. v. 22. *Si oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit, hoc eſt*, inquit, *ſi rationalis animæ vis luce fuerit illuſtrata, appetitus ſenſitiui licentiam in ordinem ſuum rediget*. Et illud Prouerb. cap. 19. verſ. 2. *Vbi non eſt ſcientia animæ non eſt bonum*. Et: *qui feſtinus eſt, pedibus offendet*. Hæc Olympiod. Sic & Salonius, Alcuinus, Hugo Victor. & alij explicant, q. d. Satius eſt cuncta per rationem præmeditatè agere, quàm temerè ſequi ſtultas animi cupiditates, æſtuſque vagorum & noxiorum deſideriorum. Huc pertinet verſio Tigurin. *Melior eſt prouidentia, quàm vt quis deſiderium ſequatur*. Accedit Hugo Cardin. qui cenſet hîc ſignificari meliorem eſſe prouidentiam ſeu ſcientiam præuiſionis, qua ſcitur, quid ſit cupiendum, quid non; quàm temerariam præcipitemque concupiſcentiam eorum, quæ concupiſci non poſſunt, niſi ab ignorantibus ea, qualia ſunt temporalia bona, quæ ceu putre lignum & ſquama piſcis, lucent dumtaxat in tenebris, & ſunt indigna ſcitu. Lyranus non hinc longè abit, niſi quod propriè vult reprehendi ſuperſtitioſam & vanam futurorum præſcientiam. Nec diſſentit Dion. exprimens res ſuperſtitioſas, magicas, friuolas, falſas, quas neſcire, quàm ſcire, magis expedit, cùm contra ſtudendum magis ſit cognitioni eius quod appeti debet, videlicet finis vltimi ac mediorum ipſius. Secundò.

Tertiò, iuxta tertium ſignificatum videre, vt ſignificet iudicare, definire, & dimetiri, ſenſus eſt, q. d. Meliùs eſt certum ſibi valorum, opum-

que limitem præfinire, qui ſuo ingenio & ſtatui ſit accommodatus & quaſi commenſus, ac eò contentum viuere, quàm ſinere animam vagari ad alia & alia ſemper cogitanda & deſideranda, nec vllum cupiditati ſuæ terminum præfigere.

Quartò. Quartò, iuxta quartum ſignificatum *videre*, vt ſit idem quod experiri, ſenſus eſt, q.d. Meliùs eſt videre, id eſt experiri, quis labor, quæ occupatio, quis ſtatus, quæ, quantæque opes tibi tuæque indoli conditionique conueniant & ſufficiant, in iiſque tranquillà mente conquieſcere, quàm cupiditati habenas laxare, ac deſiderare plus ſemper & plura ſine menſura, quæ neſcias qualia ſint; & an tibi conueniant ſintque ſalutaria.

Quintò. genuinè. Quintò, & magis appoſitè ac genuinè iuxta quintum ſignificatum *videre*, vt ſit idem quod vti, frui, guſtare, tenere, occupare, poſſidere, ſenſus eſt, q.d. Melius eſt videre, id eſt vti & frui præſentibus & certis, quæ oculis cernis & manu tangis, quàm deſiderare abſentia & incerta, quæ neſcis an ea obtinere queas, & an tibi ſatiem felicitatemque ſint allatura. Pergit enim opponere & præponere pauperem ſapientem diuiti ſtulto, quòd ille videat ea, quæ cupit, id eſt poſſideat & fruatur opibus cupitis, licèt modicis, ſed præſentibus, iiſque contentus quietè, hilariter, & feliciter viuat, hîc verò deſideret id quod neſcit, id eſt inſatiabili opum abſentium & ſæpè impoſſibilium acquirendarum cupiditate flagret, quarum vſum & fructum per experientiam ignorat & neſcit, id eſt non ſentit, non guſtat, non gaudet, non fruitur, ſed perinde illi ſunt ac ſi illas neſciret, ipſique incognitæ & inuiſæ forent: quod quid eſt aliud, quàm ſtulta vanitas & præſumptio? ob ſpem enim incertorum priuat ſe fruitione certorum: vanè præſumit id ad quod ſtultè aſpirat, cùm ſæpè id aſſequi nequeat: quare fruſtra laborat, ſeque euiſcerat circa opes, quarum commoda & iucunditatem non experitur, nec vnquam experietur. Auaritia enim opes & ſpes vanas ſibi fingit, quas numquam conſequetur, certè iis numquam vtetur & fruetur.

Huc pertinet verſio & expoſitio Pagnin. *Melior eſt viſio oculorum, quàm ambulare animæ* (id eſt, præſtat rebus præſentibus, quas ob oculos habes, frui, quàm animo huc illuc vagari, & numquam ſaturari. Caietan. *Melior eſt aſpectus oculorum, quam ambulatio animæ*. id eſt, meliùs eſt præſens bonum, & quod oculis videtur, quàm futurum, quodque ſolo deſiderio habetur: ambulatio ſiquidem animæ, inquit, greſſibus deſiderij ac ſpei fit.

Vatabl. *Melius eſt aſpectus oculorum, quàm quòd æſtuet anima*; id eſt, Meliùs eſt eſſe contentum præſenti fortunâ, licèt modicâ, quàm multa, licèt maxima, deſiderare, ac modò hoc, modò illud in votis habere. *Melior eſt columba præſens in menſa, quàm anſer in aëre volitans.* Meliùs eſt pauca occupare quietum, quàm cupidum anxiumque noua ſemper ambire & perſequi.

Nota τὸ *quod neſcias*, id eſt quorum naturam, conditionem, commoda & incommoda ignores, non ſentias. non guſtes, non experiaris, nec ſatis habeas perſpecta: ſi enim ea perſpiceres, vtique ea non deſiderares nec cuperes. Hoc enim exigit antitheſis: *Meliùs eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias*, id eſt quod non cupias: ſi enim ſcires eius vanitatem & vilitatem, vtique illud non cuperes, ſed fugeres.

Myſticè, melius eſt videre quod cupis, id eſt ambire cæleſtem gloriam, in qua videbis Deum, eiuſque viſione, quam cupis, ſatiaberis eriſque beatus, quàm deſiderare quod neſcias, id eſt ambire terrenas opes, pompas & dapes, quarum vilitatem, pericula & damna ignoras, & neſcis, id eſt non attendis, non conſideras, non perſpicis, præſertim quòd te trahent in ruinam & gehennam.

Vnde Auctor Catenæ Græcæ hanc gnomen ſic exponit, q.d. *Melior eſt ſcientia Dei, quàm fluxa & corruptibilis voluptas, vel quam animæ cupiditatibus morem gerere. Aut iuxta verſionem Symmachi: Meliùs eſt in ea quæ ſunt futura proſpicere, quàm ex rebus his præſentibus oblectationem quærere.*

HOC VANITAS EST ET PRÆSVMPTIO SPIRITVS] Syrus: *Hoc vanitas eſt & perturbatio animi.* Arabicus: *Hoc vanum eſt & afflictio ſpiritus.* Chald. *Contritio ſpiritus.* Caietan. *Fractio ſpiritus.* Alij: *Cogitatio ſpiritus.* Aquila & Theodot. *Paſtio venti.* Tigurin. *Moleſtia animi.* Campenſ. *Certè falleris qui hoc putas: hoc enim non aliud eſt, quàm animi ſtultæ curæ & tormenta.* Vide dicta cap. I. v. 2.

QVI FVTVRVS EST, IAM VOCATVM (Arabicus *denominatum*: Alij *nominatum*: Caietan. *Iam vocatus eſt nomine ſuo*, id eſt cognitus eſt: res enim per nomen ſuum cognoſcitur. Eſt catachreſis) EST NOMEN EIVS, ET SCITVR QVOD HOMO SIT, ET NON POSSIT CONTRA FORTIOREM SE IN IVDICIO CONTENDERE] Hebr. *Quod fuit iam vocatum eſt nomen eius*, ſed *fuit* idem eſt, quod *futurum eſt*. Hebræi enim ſæpè commutant tempora; & præteritum accipiunt pro futuro: alioqui enim hic eſſet inepta tautologia. Quis enim neſcit, id quod fuit eſſe nominatum & cognitum? At quod futurum eſt fuiſſe prænominatum & præcognitum, hoc mirum eſt, eximium, Deoque dignum; vnde clarè Campenſ. vertit: *Quâ ratione fuit olim vnumquodque priuſquam eſſet, nomine ſuo notum & ſcitum fuit, quòd hic velit nolit homo futurus eſſet, nec poterit niſi fruſtra contendere cum Deo, qui ipſo fortior eſt, quare ſic conditus eſt.* Vnde *Vers. 10*

Primò, Chald. hanc gnomen accipit de rebus creatis, quòd ex eis nihil nouum, ſed omnia iam olim à Deo decreta ſint, ideoque de iis non poſſe hominem cum Deo contendere. Hebræa enim habent in genere neutro: *Quid eſt quod fuit, iam vocatum eſt nomen eius.* Sic & Septuag. Chald. ergo ſic vertit: *Quod fuit in ſæculo, ecce iam vocatum eſt nomen eius, & notum eſt filiis hominum à die quo factus eſt primus homo, & omnia decreta ſunt à verbo Domini, & non eſt poteſtas viro, vt ſtet in iudicio cum dominatore ſæculi, qui fortior illo eſt.* Verùm Hebr. Noſter, Septuag. Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominem, nec extendunt eam ad ceteras res creatas. Vnde aiunt: *Et ſcitur quod homo ſit.* *Primò.*

Secundò,

Secundò ergo, alij censent hæc dici contra ambitiosos. q.d. Quid ô ambitiose te iactas de nobilitate, opibus, scientia, dignitate; cùm ante te à mundi initio hucusque multi fuerint à Deo effecti vocatique nobiliores, opulentiores, scientiores, digniores, cum quibus, vtpote te fortioribus & præstantioribus, non poteris iudicio contendere, vt illis te præferas, sed illis te submittas & inferiorem agnoscas oportet. Vnde nonnulli cum Aben Ezra exponunt, q.d. Iniqui, improbi & stulti sunt auari conatus, qui maiora semper tentat & molitur, vt opulentissimos opibus æquet, imò superet, cùm id factu sit impossibile.

Tertiò, alij autumant hæc dici contra curiosos, qui arrogant sibi futurorum prænotionem tamquam sese velint in eorum præscientia æquare Deo, cum eoque iudicio quasi contendere, vti sibi illam arrogant Astrologi iudiciarii, similesque coniectores & Diuini. Ita Lyran. & ex eo Titelm. Congruè, inquit, transit ab auaritia opum ad auaritiam scientiæ, putà ad curiositatem & immodicum sciendi desiderium, quo homo vult scire arcana & futura, vt sit similis Deo, & alter quasi Deus; sicut esse voluit Adam comedens ex ligno scientiæ boni & mali. Sic & S. Bonauent. Hugo vterque, Dion. & alii.

Quartò, meliùs alii opinantur hæc dici de iis, qui suâ sorte non contenti obmurmurant diuinæ prouidentiæ, quòd ab ea aliam sortem meliorem non sint nacti: qui proinde, vt ait Olympiod. *inconsultiùs quærunt; quare Deus hunc hominem paupertate oppreßit, illi verò magnas opes effudit?* Contra hos ergo docet omnes res, ac præsertim hominem in omnibus subiacere ordinationi diuinæ, vt pauper sit vel diues, nobilis vel ignobilis, sanus vel æger, felix vel infelix, &c. ac proinde in nulla rerum sorte, casu vel statu contra Deum obmurmurare posse, vtpote qui cuiuis prout libet cuncta partitur tamquam summus omnium Dominus, & sapientissimus optimusque omnium gubernator. Vnde Thaumat. hunc versum & sequentem ita vertit: *Quæ nunc facta sunt, iam cognita sunt, perspicuumq́, est hominem iis quæ supra se sunt, reluctari & obsistere non posse. Ceterum nugæ, & ineptiæ inter homines versantur, eorum, qui iis vtuntur, amentiam augentes*, scilicet murmurationes & curiositates, de quibus a. seq. vers. 1. Et Auctor Catenæ Græcor. *Omnia*, inquit, *à Deo sunt: ipsi quoque cuncta fuere præcognita, nomenq́, sortita aptè suum cuique respondens, illudq́, vitæ institutum accepere à Deo, quod maximè vnicuique conducere præuidit. Quis igitur sit, qui eius resistat voluntati? vt propterea irritum vanumq́, sit inuestigare deinceps cur hic diuitiis affluat, ille paupertate prematur, & cetera quæ sunt generis eiusdem.* Et inferiùs: *Nemo ergo dicere ausit, inquit Ecclesiastes, quare sum ego huiusmodi corpori agglutinatus, aut cur non euasi Angelus? Nisi fortè sit acceptio personarum apud Deum. Nam sermones eiuscemodi multa redundant vanitate.*

Igitur sub substantia intelligit accidentia, sub re, omnia attributa & affecta rei, putà sub homine, omnes hominis conditiones & qualitates: quales sunt paupertas, opulentia, miseria, felicitas, infirmitas, sanitas, omnesque variæ fortunæ in hac vita sortes & casus, qui quales futuri sint, & cuique obuenturi prænouit & præordinauit Deus.

Quinto, maximè accommodè & genuinè hæc referas ad auarum, cuius vanitatem toto hoc capite ostendit, quique desiderat, quæ nescit, an obtenturus sit, iisque fruiturus, vti proximè præcessit: arguit enim eorum stultitiam, qui præsentibus non contenti, inhiant semper futuris, vt res suas augeant. q.d. Solent auari congerere opes ingentes, vt sibi suæque posteritati, famæ & gloriæ in futurum per longa temporum spatia prospiciant: suæ enim industriæ præfisi censent se suas opes, palatia, prædia stabilire posse in multa sæcula, ac nomen suum æternare quasi Deo non subsint, nec eo indigeant, sed suâ solertiâ cuncta, quæ cogitant perficere possint; qua in re errant grauiter, suamque vanitatem, æquè ac stultam præsumptionem, vti præcessit, ostendunt. Quia quidquid futurum est, soli Deo notum est, ab eoque præuisum, & ordinatum, quisque etiam futurus est, iam Deo notus est, decretusque ne sit, non Angelus, nec Deus futurorum præscius & omniscius, sed Adam ab Adama, id est homo ab humo, hoc est terrenus, miser, fragilis, instabilis, multis fortunæ casibus obnoxius, ac breui moriturus, qui proinde cum Deo fortiore se contendere nequit, nec præscientiâ & præuisione futurorum, nec stabilitate & constantiâ, nec exemptione, vt à Dei iure & regimine sit exemptus, sed per omnia eius prouidentiæ & ordinationi se subiiciat, oportet vt illâ opum mensurâ, illâ rerum sorte, illo spatio vitæ, illâ posteritate & fama sit contentus, quàm Deus illi admetiri ordinarit & prædestinarit, Deus enim sæpè ordinat, vt diuiti nascatur filius vel nepos pauper, imò vt ipse diues illicò fiat pauper, miser, ærumnosus, ac moriatur. Vis tota est in τὸ *futurus*, & in Hebr. voce *Adam*, quæ significat hominem omnibus miseriis, casibus & ærumnis subiectum. Vnde Vatabl. vertit: *Qua ratione fuit, olim vocatum est nomen eius*, id est, inquit: *Qua ex materia olim factus sit, nomen eius ostendit.* Adam enim significat, quòd factus sit ex Adama, hoc est, quòd sit terrenus à terra. Et Isidorus Clarius: *Cùm diu*, inquit, *per fas & nefas inhiauerit homo caducis rebus honoribusve nomenque eius per omnem terram propagatum fuerit, tamen in morte notum fiet, quòd fuerit homo mortalis; nec potuerit in iudicium intrare cum Deo fortiore se.*

Hunc esse sensum liquet ex proximè præcedentibus, & ex cap. sequenti vers. 1. Omnia enim hæc spectant ad futura tempora, quæ sibi assecurare volunt auari. Sed sciant *quoniam homines sunt*, ait Dauid Psalm. 9. v.21. & Isaias cap.31. v.3. *Ægyptus homo est & non Deus.* Narrat ex Varrone S. Augustinus libr.12. de Ciuit. cap.5. capitale fuisse apud Ægyptios dicere Serapidem fuisse hominem, cùm tamen sepulchrum eius & ossa extarent in Ægypto, quia scilicet illum colebant, vt Deum: negabant ergo hominem

hominem fuisse. Tanta est hominum superborum vanitas & amentia. Tales ergo contendunt cum Deo, imò hominem Deo æquare, illique diuinitatem, ac rerum futurarum & arcanarum præcognitionem Deo propriam, sacrilegè arrogare satagunt. Similes sunt auari, qui opes suo labori ascribunt, imò debitam sibi locupletem filiorum posteritatem asserere, ac subinde coram Deo impudenter allegare non verentur.

A

Mysticè, S. Hieronymus hanc gnomen accipit de Christo: *Apertè, inquit, de Saluatoris prædicatur aduentu, quòd qui futurus est antequam in corpore cerneretur, iam vocatum est in Scripturis nomen eius, & cognitum Prophetis & sanctis Dei, quia homo sit, & iuxta hoc quid homo est: non possit se conferre cum Patre, & in Euangelio dicat: Qui me misit maior me est; vnde & in consequentibus præcipitur: Ne vltra quàm de eo nobis scriptum est requiramus, ne velit homo plus scire, quàm scriptura testata est.*

Ioan. 14.

VERS. 11 VERBA SVNT PLVRIMA, MVLTAMQVE IN DISPVTANDO HABENTIA VANITATEM] Hebr. *Multiplicantia vanitatem.* Sic & Septuag. Syrus & Arabicus. Thaumaturgus: *Quoniam homines nugas exagitant.* Chald. Costi: *Sunt certè in hoc sæculo res innumerabiles vanitatis plenissimæ, quibus operam dare quid compendij homini accidere potest?* vtique hoc verissimum esse experimur. Tigur. *Multæ sunt res quæ inanitatem augent.*

Aliqui hanc gnomen referunt ad Philosophos, vt Platonem, Aristotelem, &c. qui sibi scientiam omnium arrogarunt, omnia naturæ secreta scrutantes, de omnibus verbosè disputantes, quasi vellent cum Dei omniscientia contendere, eamque sibi subijcere, ideoque euanuerunt in cogitationibus suis. Roman. 1. Vnde Vatabl. vertit: *Possunt multa Philosophorum verba afferri, sed quæ nihil quàm vanitatem augeant.* Ita Dionys. Alij accipiunt verba obmurmurantium diuinæ prouidentiæ, quòd se pauperes, miseros, infaustos effecerit. Ita Hugo. Alij ad curiosos referunt, qui de omnibus volunt differere & loqui, imò disputare & contendere.

Magis appositè, vt dixi, hæc referas ad auaros, qui de suis opibus modisque eas augendi, conseruandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, disputant. Rursum solent auari, præsertim diuites & potentes solliciti esse de futuris, futuraque opulentia & posteritate, ideoque, vt ea præsciant, non rarò consulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos & diuinos, qui eos per fictas suas diuinationes, veriùs assentationes, vanis spebus implent, vti Romæ ab Astrologis etiamnum videmus fieri. Horum

B

ergo vaticinia, coniectationes, & diuinationes vocat hîc *verba plurima, multam habentia vanitatem.* Idem apud Hebræos erat frequens, qui in Ægypto degentes, apud quos vigebat astrologia, hanc ex astris diuinandi artem & vanitatem didicerant, æquè ac à Chananæis & Philisthinis vicinis suis. Eos ergo redarguit hic Salomon, æquè ac Ieremiæ cap. 10. vers. 2. & Isaias cap. 2. vers. 2. *Augures,* inquit, *habuerunt, vt Philisthiim.*

Mysticè, S. Hieronymus pergit hæc accipere de Christo, sicque explicat. *Cum ignoret homo de*

C

statu suo, & quæcumque videtur scire & cernere, non vt se rei habet veritas, sed per speculum & vmbram & imaginem videat, nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo, & credat eum venisse qui scriptus est, quomodo, & quantus, & qualis venerit non requirens.

Hebræi hoc loco constituunt dimidium libri; vnde ab initio hucusque numerant versus 112. & totidem computant ab hoc loco vsque ad finem libri.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex breuitate vitæ ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati & sapientiæ, cuius varia dat dogmata, vt sciamus, quæ in vita eligenda sint, qualia sunt audire sana consilia, iram comprimere, bonis suis moderatè vti, non plus sapere quàm oportet, iustis subuenire, leuibus & maledicis sermonibus aurem non præbere. Denique vers. 27. docet præ omnibus cauendum esse à mulieribus, velut à veneno mortifero.

1. QVid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore, quod velut vmbra præterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? 2. Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa; & dies mortis die natiuitatis. 3. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. Cor sapientium, vbi tristitia est; & cor stultorum, vbi lætitia. 6. Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. 7. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti; sed & hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius. 9. Melior est finis orationis, quàm principium. Melior est patiens arrogante. 10. Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit. 11. Ne dicas: Quid putas causæ est, quòd priora tempora meliora fuêre, quàm nunc sunt? stulta enim est huiuscemodi interrogatio. 12. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest videntibus solem. 13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quòd vitam tribuunt possessori suo. 14. Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit. 15. In die bona fruere bonis, & malam diem præcaue, sicut enim hanc, sic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iustas querimonias. 16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iustus perit in iustitia sua, & impius multo viuit tempore in malitia sua. 17. Noli esse iustus multum; neque plus sapias quàm necesse est, ne obstupescas. 18. Ne impiè agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. 19. Bonum est te sustentare iustum, sed & ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. 20. Sapientia confortauit sapientem super decem principes ciuitatis. 21. Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. 22. Sed & cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes cor tuum: ne fortè audias seruum tuum maledicentem tibi. 23 Scit enim conscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti aliis, 24. Cuncta tentaui in sapientia. Dixi: Sapiens efficiar: & ipsa longiùs recessit à me. 25. Multò magis quàm erat: & alta profunditas, quis inueniet eam? 26. Lustraui vniuersa animo meo, vt scirem, & considerarem, & quærerem sapientiam, & rationem: & vt cognoscerem impietatem stulti & errorem imprudentium. 27. Et inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius; qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa. 28. Ecce hoc inueni, dixi Ecclesiastes, vnum & alterum, vt inuenirem rationem, 29. quam adhuc quærit anima mea & non inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. 30. Solummodo hoc inueni, quod fecerit Deus hominem rectum & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus. Quis talis vt sapiens est? & quis cognouit solutionem verbi?

VERS. I. QVID NECESSE EST HOMINI MAIORA SE QVÆRERE, CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN VITA SVA, NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ ET TEM-

A PORE, QVOD VELVT VMBRA PRÆTERIT? AVT QVIS EI POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Hebr. *Quid Adam*, id est, *homini est residuum.* Auctor Catenæ

Catenæ Græc. *Docet*, inquit, *omnia, quæ in hoc mun-* A *do sunt, esse vana, neque aliud quàm vmbram atque vniuersa post mortem cæcâ obliuione obscuranda, & consepelienda fore.*

Pro *maiora* Hebr. est יוֹתֵר *iother*, quod idem est cum *iitron*. de quo dixi c. 1. v. 3. ac propriè significat *residuum, id quod superest & superfluum*, item *amplius, præstans, eximium*. Crebrò iterat hanc vocem Ecclesiastes, vt rerum singularum vanitatem ostendat, ex eo, quòd fugaces sint & euanidæ, nullaq; sit, quæ post se relinquat *iitron*, id est residuum quid, sed omnia instar vaporis, vmbræ & somnij illicò prætereant, difflentur & euanescant. Hinc primò; aliqui per *maiora* accipiunt *aliena*. q.d. Cura tua, non aliena; hæc enim, quia ad te non pertinent, te supergrediuntur, tuoque statu & curâ sunt maiora. Secundò, B alij *maiora*, inquiunt, sunt, quæ tuum captum & vires transcendunt, qualia sunt curiosa, subtilia, sublimia, quæ ad virtutem & beatitudinem nos non iuuant, iuxta illud Eccl. 3. 22. *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcipit tibi Deus illa cogita semper.* Vnde illud Ptolomei in præfat. Almegisti: *Qui scientiam suam vltra astutiam, quæ in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ouibus.* Tertiò, & genuinè, *maiora* accipe *futura*; hæc enim *iother*, id est homini post mortem residua, item superflua, quæ multa, ampla & magnifica auarus corrogare non cessat, q.d. Noli, ô auare, in futuras ætates curas tuas extendere, vt opes familiamque tuam stabilias, amplamque & splendidam efficias per multa sæcula, itaque illam quasi æternes. Hæc enim maiora te sunt. Sufficiat tibi per vitam compa- C rare necessaria ad victum & vestitum, futurorum curam Deo & posteris relinque, ac dicito:

Maneat nostros ea cura nepotes.

Quid hic miser opes, prædia, status, dignitates, beneficia, officia coaceruas, quasi hîc perpetuò victurus, cùm breui moriturus & hæc omnia terræ relicturus? Quid hîc magna spectas? exiguum est quod hîc cernis. Quid longa speras? breue est quidquid hîc vides? æterna cogita. Ita Thaumat. Spectant enim hæc ad nimias auari curas & sollicitudines de futuris, vti dixi in fine cap. præced. Vnde Hebr. Chald. & Pagnin. hanc gnomen illi attexunt, caput verò septimum inchoant à vers. 2. ibique pariter ordiuntur tertiam libri sectionem. Meliùs tamen Latini & Græci ex hac gnome ordiuntur cap. 7. quia ipsa est commoda transitio & nexus cap. præcedentis D cum hoc septimo. Generatim enim ostendit homini non esse ambienda maiora & futura, sed honestè & modestè vtendū præsentibus, quantum vitæ breuitas requirit; ita vt post se honestatis & virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquat. Vnde subdit; *Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa.* Ita S. Hieron.

Sapienter S. Ephrem tract. de Pœnitentia post medium: *Vanitas*, inquit, *rerum humanarum est heres, quoniam ipsius est distractio & occupatio varia. Filiam genuit distractionem auaritia & voluptas atque luxuria & ambitio; beneuolamq; se præbet matri supra vires. Vince serpentis astutiam, & beneuolentiam serua Domino. Sume ea quæ vanitatis sunt & tribue illa Deo, vt tu tuorum euadas heres in futuro sæcu-* A *lo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, & vanitas hereditatis depulsa erit.*

Thaumaturgum secutus Olympiodor. & alij hæc referunt ad Astrologos & diuinos, qui ex astris similibusque rebus conantur coniectare futura, quos sæpè auari & potentes, qui magna ambiunt, consulunt, & iusto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia & falsa opum & honorum oracula ab eis accipiunt. *Quàm multa*, ait Cicero lib. 2. de Diuin. *ego Pompeo, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum, vt mihi permirum videatur quemquam extare, qui etiamnum credat iis, quorum prædicta quotidie videt re & euentis refelli.* Nam Pompeius victus à Cæsare, fugiens B in Ægyptum, coram vxore & filiis miserè à seruo occisus est, Crassus apud Charras à Parthis interfectus, Cæsar in Curia à suis mactatus. Verè Actius in Astyanacte:

Nihil credo auguribus, qui aures verbis diuitant
Alienas, suas vt auro locupletent domos.

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, vt carpat auari curiositatem, auaritiam & inconstantiam. Triplici ergo fine triplicique de causa eam assignat: Prima est, vt comprimatur curiositas humanæ mentis & prurigo quædam sciendi, vel futura, vel quæ ad nos non pertinent. Secunda, vt damnetur concupiscentia oculorum, rerum nimirum, quæ oculis lenocinantur, splendidissimarum. Tertia, vt notetur inconstantia humanæ concupiscentiæ, numquam contentæ sorte sibi à Deo constitutâ. Ita Pineda.

C CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN VITA SVA] Hebr. *Quid bonum in vita.* Syrus, *Quid melius.* Sic & Arabicus: Chald. *Quis enim est qui sciat quid sit bonum viro in hoc sæculo nisi laboret in lege, quæ est vitæ æternæ:* lex enim semper viuit, & sui custodem ducit ad vitam æternam. Probat non esse quærenda maiora tribus argumentis, Primum est hoc, petitum à minori, q.d. Vt quid mortalis auarè & arroganter quærit maiora, qui non capit minora? vt quid scrutatur futura, qui ignorat præsentia? vt quid vestigat curiosa, qui non agnoscit necessaria sibi ad vitam hanc honestè transigendam? Hoc est quod ait Sapiens c. 9. 16. *Difficile æstimamus, quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore, quæ autem in cælis sunt, quis inuestigabit.* Digni multi, qui rideantur à vetula quapiam, quemadmodum Thales, D impingentes pedibus, dum altè tollentes oculos, superiora contemplantur, ad ea verò, quæ sunt ante pedes non attendentes. Vix est qui noscat quid sibi maximè in hac vita vtile sit, coniunxne, vtrum pecuniæ, possessiones, & id genus alia, ait Olympiod. Et tamen hæc ipsa quæ homini bona iucundaque videntur sæpè ei sunt noxia, tristia, funesta, milleque ei curas, mœrores & angores afferunt; vt verè nesciat homo, vtrùm sit melius habere vxorem, opes & prædia, an iis carere: multò ergo magis ignorat maiora & futura. Vnde Socrates de cælo & sideribus disserere nolebat, dicens: *Quæ super nos, nihil ad nos.* teste Laërt. in eius vita.

NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ] *Numero*, id est paucitate; hæc enim parui

est

est numeri facileque numerabilis. Hebr. *Numero dierum vanitatis suæ*, qui scilicet citò cum homine abeunt & euanescunt; *vanitatis* ergo, id est vitæ vanæ, quæ citò instar fumi transit & euanescit. Vnde Arabicus vertit: *Numerus dierum vitæ vanitatis suæ præteriuit seductione.* Campens. *Numero dierum quibus hic vanitate viuitur*, q.d. Numerus dierum vitæ tuæ, ô auare, breuis est; cur ergo tuis vanis curis & angoribus illam breuiorem efficis? Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 7. *Miserrimam ergo necesse est, non tantùm breuissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod maiore possideant, operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt; nulla interim numquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt.* Et cap. 15. *Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum, qui ceteros, terminus includit, solus generis humani legibus soluitur, omnia illi secula vt Deo seruiunt. Transiuit tempus, aliquid hac recordatione comprehendit; instat, hoc vtitur; venturum est, hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio: illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timens. Cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.*

Peregrini hic anhelemus ad cælum.

Qui sapis ergo vitam hanc breuem proprijs, præsentibus, tibique salutiferis impende, non alienis, non futuris, non vanis, inutilibus vel noxijs. Est hæc secunda ratio, qua probat non esse scrutanda maiora & futura, q.d. Homo in hac vita peregrinus est, & peregrinatur assiduè, vt ad patriam cælestem perueniat; vt quid ergo adeò sollicitus est de commodis huius vitæ tam breuis & fugacis? In modicâ enim viâ modico opus est viatico. Peregrinus peregrè hospes est & aduena, vt quid ergo hospitio immoratur, in eoq; sedem & patriam cõstituit: Peregrinus velit, nolit; pertransit, nec nisi vnã noctẽ pernoctat in hospitio; summo enim mane pergit vlteriùs; vt quid ergo in terra peregrini, curas & cogitationes omnes defigimus in hac vita, quæ non nisi hospitium est vnius quasi noctis? Peregrinus laborem & tædium peregrinationis sentiens anhelat ad patriam; vt quid nos tot labores & dolores in vitæ huius peregrinatione assiduè tolerantes non anhelamus ad cælum, sedes vbi fata quietas ostendunt nobis? Viue ergo tibi, non posteris? viue Deo, non mammonæ; viue cælo, non sæculo, viue non tempori, sed æternitati. Vide S. Basil. in Psal. 4. & hom. 23. de nõ adhęren. reb. sæculi. Ita Sãcti omnes æstimauere se hic peregrinos, dicẽtes cũ Dauide: *Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei*; vti Abraham, Isaac, Iacob, peregrinati sunt in Chanaan, *confitentes quia hospites & peregrini sunt super terram: qui enim hæc dicunt significãt se patriam inquirere*, ait Apost. Hebr. 11. 9. & 13. Vide ibi dicta. Hinc sapienter infert. S. August. l. 1. de Doctr. Christ. c. 4. *Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beate viuere nisi in patria non possemus, eaq; peregrinatione vtiq; miseri, & miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus vtendum esset, vt ad patriam, qua fruendum erat peruenire valeremus; quodsi amœnitates itineris & ipsa gestatio vihiculorũ nos delectaret, conuersi ad fruendum his, quibus vti debuimus, nollemus citò viam finire, & peruersâ suauitate implicati alienaremur à patria, cuius suauitas faceret beatos: sic in huius mortalitatis vita peregrinantes à Domino. Si redire in patriam volumus, vbi beati esse possumus, vtendum est hoc mundo, non fruendum, vt inuisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur; hoc est, vt de corporalibus temporalibusq; rebus æterna & spiritualia capiamus.* Vide Climacum gradu 3. & S. Cyprian. libro de Mortalitate.

Et tempore quod velut vmbra præterit] Hebr. *Et ponet eos* (dies tuos Deus) *sicut vmbram.* Septuag. *Fecit eos in vmbra*, Syrus *transiuit* (homo) *illos tamquam vmbra.* Chald. *Omnis numerus dierum vitæ vanitatis suæ, quibus vixerit, in tempore mortis suæ reputati sunt vmbræ.* Tigurin. *Quos transigit* (alij *peragit*) *tamquam vmbram.* Campens. *Deus enim fecit dies hominis, similes vmbræ.*

Tempus simile vmbra.

Est tertia ratio probans non esse ambienda maiora, quia scilicet modico hic viuimus tempore, vt modicis contenti studeamus virtuti, meritisque cumulãdis, quibus assequamur beatam æternitatẽ. Rectè tempus comparatur vmbræ, Primò, quia sicut vmbra comitatur motum solis, sic & tempus. Motus enim diurnus solis facit diem, menstruus mensem, annuus annum. Vnde & in horologijs per vmbram styli, siue indicis indicatur horarum numerus. Vmbra ergo est aër carens sole; quòd fit alicuius corporis obiectu, præsertim nubiũ. Secundò, quia sicut vmbra ascendẽte sole decrescit, adeò vt in meridie sit exigua & quasi nulla; sic crescente tempore decrescunt & minuuntur anni vitæ, vt cũ illud ad summum quasi ad zenith venerit, hi finiantur & desinant. Tertiò, sicut vmbra videtur habere magnam molem, v. g. vmbra hominis manè longè maior est homine ac repræsentat gigantem, reuera tamen ipsa minimum, imò nihil habet substantiæ, cùm vmbra nil sit nisi priuatio lucis: sic pariter tempus parum habet existentiæ; per se enim non existit, sed tantùm per vnicum punctum, siue instans præsens, putà per vnicum *nunc*, quod continuat tempus futurum cum præterito. Hinc Gabriel Vasquez censuit tempus non esse ens reale, sed ens rationis; quia tempus in se non existit, sed in mente hominis illud numerantis; quia consistit in numero & computu partium. v. g. horarum sibi succedentium & continuè decurrentium: vnde propriè partes temporis sunt præteritũ & futurũ, quæ reuera non existunt. Quartò, quia sicut vmbra celerrimè præterit, sic & tempus: hoc enim æquè, vt vmbra sequitur solem; sol autem celerrimus est, adeò vt qualibet hora millionẽ milliarium peragat & amplius: pari ergo celeritate præterit tempus: vnde illud: *volat irreuocabile tẽpus.* Quintò, sicut vmbra obscura est, sic & vita nostra tenebris, miserijs, & erroribus obuoluta est. Sextò, tempus vitæ nostræ est quasi vmbra æternitatis Dei, quia ab illa sicut vmbra à sole, dimanat, iuxta illud Psalm. 99. 8. *Posuisti sæculum nostrum in illuminatione vultus tui.* Hinc viciffim

mors vocatur vmbra vitæ, quia mors sequitur vitam, velut vmbra, sicut ipsa vita, velut vmbra sequitur solem æternitatis vitæque diuinæ: & quia mors atra est, tristis, funesta, horrida instar vmbræ. Septimò, sicut vmbra numquā stabilis consistit, sed assiduè iuxta ascensum vel descensum solis mutatur, crescit vel decrescit; sic & homo numquam in eodem statu permanet, sed per singulos dies, imò momenta mutatur & variatur. Octauò; sicut sol ascendens ad summum cæli suam vmbram sensim minuit, tandem in meridie eam conficit & disperdit: sic & homo dies vitæ suæ viuendo minuit, & cùm ad summum eius diem venerit, omninò conficit & cōsumit. Hinc S. Hieron. legit: *Faciet ea quasi vmbram.* Alij *Perfecit*, vel *confecit eos tamquam vmbrā.* Nonò, vmbra est res leuissima, quæ euanescens nullum in terra sui relinquit vestigium: sic & homo moriens. Hinc sponsa Cant. 2. 16. suspirans aiebat: *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ*, id est donec aspiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ temporis & mortalitatis, ait S. Gregor.

Septimo. *Octauò.* *Nono.*

AVT QVIS EI POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Putà quales auarus & diues habiturus sit filios nepotes, heredes; quid de opibus & prædijs suis futurum sit, cùm ignoret, quid sibi ipsi sequenti anno, imò sequenti die euenturum sit: forte enim bonis omnibus & vitâ ipsâ spoliabitur. Ita Olympiod.

Quarta est hæc ratio, cur homo maiora & futura quærere non debeat, quia scilicet omni suâ curâ & studio nō potest futura cognoscere & pręuidere, ijsq; prouidere & prospicere. Hęc enim incerta sunt & à futuris rerum casibus pendent, ideoque mille mutationibus sunt obnoxia, vti quotidie experimur, quæ proinde prænosse, præfinire, ordinare & gubernare solius est Dei. Hoc enim est opus diuinæ prouidentiæ proprium & adæquatum.

Hinc patet Salomonem per *maiora* accepisse futura, ac ad futurorum scrutinio & prouidentia hîc agere, vti initio dixi.

VERS. 2. MELIVS EST NOMEN BONVM, QVAM VNGVENTA PRETIOSA: ET (id est, *sic* pariter melior est) DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Est elegans paranomasia טוב שם משמן *Tob scem misscemen*, q. d. *Melius est nomen, quā vnguentū. Scemen* enim, & oleum & vnguentū significat, ait S. Hieron. Vnde Symmach. vertit: *Melius est nomen bonum, quàm vnguentum bene olens* Septuag. verò, Arabicus & Syrus: *Bonum est nomen.* (Arab. addit *vnum*) *super oleum bonum*:

Hinc Hebręi inchoant tertiam libri partem, ideoque *Tob* maiuscula *Teth* notant: sequuntur enim hîc multæ comparationes, quibus meliora cum minùs bonis comparantur, quæ omnes incipiunt à *Tob*, id est bonum, siue melius.

Hæc gnome rectè priori nectitur, tamquam conclusio ex illa educta. q. d. ait S. Hieron. *Considera ô homo dies tuos breues, & quia cito esse soluta carne cessabis; fac tibi famam longiorem, vt quo modo vnguentum nares odore delectat, sic ad tuum vocabulum cuncta posteritas delectetur.*

Duo ergo significat: Primò, q. d. In hac vita non stude opibus alterive vanitati, sed no- A mini, famæ & gloriæ: hæc enim præstantior & fragrātior est opibus, imò vnguentis, rebusque pretiosis. Secundò, q. d. Stude virtuti: hæc enim parit nomen & famam, hæcq; magis redolet quouis balsamo: nomen enim & fama, quod paritur opibus, nobilitate, scientiâ aliâve re vanâ, tenue est, fucatum & euanidum. Vnde citò dilabitur & euanescit: *Fucis parta gloria, sicut non est vera gloria, ita nec diuturna est*, ait Plutarch. in Cat. Et Cicero 2. Offic. *Fundamentum*, ait, *perpetuæ commendationis & famæ est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.* Et Seneca epist. 79. *Gloria est vmbra virtutis, etiam inuitos comitabitur.* Hinc Lyran. explicat, q. d. Bonum honestum, quale est nomen bonum, præferendum est delectabili, quale est vnguentum. Per vnguentum enim omne deliciarum genus significat, ait Olympiod. B

Igitur virtus, & ex ea nomen & gloria aptè comparantur vnguentis pretiosis, quibus, teste Plinio lib. 12. cap. 25. & lib. 56. ca. 32. Orientales, præsertim Iudæi vtebantur in conuiuijs, tū ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, sanitatem & robur. Primò, quia sicut vnguentum fouet recreat & firmat corpus: sic fama animam: Vnde Thaumat. vertit: *Fama bona suauior est animæ, quàm oleum corpori.* Animā enim fama oblectat, eiusque vires erigit ad audendum maiora, præsertim vt quàm plurimos ad se suamq; virtutē; imò ad Christi cultum, amoremque pelliciat. Solent columbarij, ait S. Basil. columbam paleutriam, id est allectricem fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore eius C captæ eamdem ad columbarium reuolantem sequuntur, ibique capiuntur: Sic pariter anima sancta & religiosa illam fragrantiam virtutum spiret, vt per illam omnes ad se, imò ad Christum & religionem pelliciat. Sed audi S. Basil. epist. 175. ad Iulittam: *Ars quædam est aucupandi columbas; videlicet talis: vbi vnam ceperunt, qui capiendis illis student, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum assuefaciunt, deinde vnguento alas illis perungunt, sinuntq; coniungi agrestibus: illa verò per vnguenti fragrantiam agrestem illum, ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert eius, cuius ipsa est domestica. Beneolentem namq; sequuntur & reliquæ, atque ita in potestatem columbarij veniunt. Quamobrem autem litterarum istarum istud exordium esse volui. Quoniam Dionysium filium, aliquando Diomedem nactus, diuino vnguento animo illius alas perunxi, & ad honestatis tuæ grauitatem misi, vt & teipsam illi iungeres, & ad nidum acciperes, quem ipse apud nos compegit.* D

Nomen bonum simile vnguento. Primò.

Secundò, quia sicut vnguentum longè lateque sui spargit odorem: sic & fama. Vulgò dicitur: *Tria se faciunt sentiri: Mulier, ventus & vnguentum*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 27. vers. 16. *Qui retinet eam* (feminam rixosam) *quasi qui ventum teneat, & oleum dextræ suæ vocabit.* Eleganter S. Bernard. sermon. 71. in Cantic. *Habent*, ait, *mores colores suos, habent & odores: odorem in fama, colorem in conscientia.* Hinc aiebat Paulus: *Christi bonus odor sumus*; alijs in vitam, alijs in mortem, 2. Corinth. cap. 2. 15. & cap. 14. 15. Odorem notitiæ Christi appellat famam Christi eiusque religionis

Secundò.

gionis & fidei, quam ipse sua sanctitate & zelo A vbique spargebat. Hinc de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effusum nomen tuum: oleum*, id est *vnguentum*, vt vertit Vatabl. & alij. Vnguentum enim fragrat, non oleum. Vnde sequitur: *Ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Audi S. Augustin. lib. 3. de Doctrina Christiana cap. 12. *Odor bonus bona fama est, quisquis bonæ vitæ operibus abundauerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundit.* Rursum S. Basil. orat. in S. Gordium *Quemadmodum, ait, suauia aromatum odoramenta proprium quiddam per aërem continentem spirant, quibus præsentes recreantur; ita vir bonus toti sibi commorantium contubernio salutaris & iucundus est.*

E contrario: *Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescit.* Prouer. 19. 7. Porrò odoratior est fama, quàm vnguenta, quia hæc ad B modicam distantiam modicumq; tempus sentiuntur; fama verò spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa sæcula, imò post mortem inclarescit, cùm subinde per æmulorum inuidiam in vita tegatur & obscuretur.

Nomen bo-num simile vnguento, Primò.

Tertiò. Tertiò, quia sicut vnguenta pretiosa sunt, adeò vt olim in regum thesauris præcipua haberentur, vt patet de Ezechia 4. Reg. 20. 13. Sic & fama pretiosior est opibus omnique pretio. Vnde Cato:

Omnia si perdas, famam seruare memento.

Hinc S. August. ser. 49. de Diuersis monebat, quod & ipse studiosè obseruabat dicēs: *Propter nos conscientia nostra sufficit nobis propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis.* Et S. Bernard. *Proximis, ait, debemus famam, nobis conscientiam.* Hinc Theodoricus Rex Gothorum apud Cassiod. lib. 3. var. epist. 11. de Argolici præfecti vrbis parente ait: *Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta.*

Quartò. Quartò, vnguenta pretiosissima erant, quibus vngebantur reges, sacerdotes, & Pontifices. vnde significat nomen bonum præstare dignitate regiâ, sacerdotali & pontificiâ, quia hæc sine virtute & sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Vnde Chald. vertit: *Melius est nomen bonum quod acquirunt iusti in hoc sæculo, quàm oleum vnctionis quo vngebantur capita regum & sacerdotum.* Hinc rex Iosias non à regno, sed à virtute eiusque fama & gloria commendatur ab Eccles. c. 49. 1. *Memoria Iosiæ, ait, in compositione odoris facta opus pigmentarij*: vbi D ostendi memoriam & famam Iosiæ comparari fragranti thymiamati, quòd adolebatur Deo. Vir sanctus ergo mysticus est rex & Pontifex, imò maior, Deoq; gratior, quàm rex vel Pontifex. Quocirca R. Simeon in Pirke Auoth. c. 4. *Tres, ait, sunt coronæ; prima legis, secunda sacerdotij, tertia imperij; sed his omnibus eminet & præfulget corona boni nominis & famæ.*

Secundò.

ET DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Syrus: *die generationis.* Thaumat. *Vitæ exitus melior, quàm ortus.* Copulatiuum & idem est quod *sic*: copulat enim similia, vti passim accipitur in Prouerbijs. Vnde Vatab. vnicâ sententiâ hanc gnomen sic

effert: *Præstantius est nomen vnguento redolente: sic dies mortis die quo natus est ille.* Et Campensis: *Gratior est fama bona post mortem die, quo quis nascitur.* Comparatur ergo nomen bonum morti, vnguenta pretiosa natiuitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maximè post mortem, splendescit; per mortem roboratur & confirmatur, cùm in vita sit dubium & anceps: multi enim famam, quam initio vitæ acquisierant, in fine perdiderūt. Vnde Eccles. cap. 11. 30. monet ne quis ante mortem laudetur: *Ante mortem,* inquit, *ne laudes hominem quemquam.* Vnguenta verò comparantur natiuitati; quia vnguenta sunt symbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri & puellæ, præsertim regum & principū. Hinc & eosdem vnguentis pretiosis perungebant Hebræi, aliæque gentes, vt satis colligitur ex illo Ezech. 16. 9. *Laui te aqua, &c. & vnxi te oleo:* Sic & prisci Romani pueros recens natos in testudineis alueis calida aqua abluebāt, mox oleo & butyro perungebant, ait Alexander ab Alex. li. 2. Genial. c. 15. sic & infantes Christiani in Baptismo oleo, in Confirmatione, Chrismate inungūtur. Quin & S. Bern. in Sententijs, asserit tres magos Christo infanti obtulisse aurum, thus, & myrrham: aurum eius paupertati subleuandæ: thus ad pellendum stabuli fœtorē: myrrham ad consolidanda infantis membra; licet S. Hieron. Leo, Aug. Raban. D. Thom. & alij passim mysticas, magisque sublimes horum trium donorum causas afferant. Rursus in natiuitate infantium fiebant conuiuia & hilaria, in quibus de more conuiuæ vnguentis pretiosis vngebantur.

Prisci vngebantur.

C Sensus ergo est quasi dicat: Sicut nomen bonū præstat vnguentis pretiosis, etiam Balsaminis: sic dies mortis, qui iustis affert bonum nomen, præstat die natiuitatis, quo vnguentis fuere delibuti. Rationes tres affert S. Hieron. *Ostendit, inquit, melius esse exire de sæculo, & carere tribulationibus atque incerto vitæ statu, quàm ingredientem mundum hæc omnia sustinere: vel certè quòd in morte quales simus notum sit, in exordio verò nascendi qui futuri sumus ignoretur: aut quòd natiuitas alliget corpori libertatem animæ, mors resoluat.*

Hinc & Chald. cùm nomen bonum iustorum comparasset vnguento regum & sacerdotum, subdit: *Et dies quo moritur homo, & vadit in domum sepulturæ in nomine bono,* q. d. Vir iustus & sanctus varijs virtutum meritis fragrans non minus redolet apud Deum, Angelos & Sāctos, quàm rex vel Pontifex sacro Chrismate inunctus, idque maximè feliciter peracto mortis agone, cùm iam securus victor & triumphans pergit ad coronas & gaudia cælestia: tunc enim virtutum suarum odore, famâ, & laude perfundit Ecclesiam militantem & triumphantem, totumque cælum & terram, iuxta illud: *In memoria æterna erit iustus.*

Propriè ergo dies mortis hic præfertur diei natiuitatis ob nomen & gloriam æternam, quàm iusto conciliat in cælis æquè ac in terra: hoc enim significat τὸ *melius est nomen bonum quam vnguenta pretiosa: &* (id est; *sic &*) *dies mortis* melior est *die natiuitatis.* Hinc Sanctorum gloria incipit in morte, sicut fletus & gemitus

Gloria Sanctorum incipit à morte.

in natiuitate. Quantam post mortem gloriam adepti sūt S. Paulus, S. Athanasius, S. Chrysost. S. Basil. S. Gregor. S. Bernard. S. Dominicus, S. Franciscus cæterique Sancti, qui miraculis coruscant ac templis, altaribus, officijs, hymnis, canticis, organis, votis, statuis, concionibus, totiusque populi inuocatione & cultu publicè coluntur, honorantur, celebrantur? Quin & Romani prisci, vt significarent defunctum post se suauem suarum virtutum memoriam famamq; posthumam relinquere, in eius rogum mel & vnguenta pretiosa ex cinnamomo, cedro, ceterisque aromatibus confecta infundebant, vti dixi Eccles. 49. v. 2. Rursum in funus spargebant flores & coronas, vti etiamnum faciunt Christiani. Addebant ludos funebres, pugnas gladiatorum, comœdias, &c. Accedebant elogia, encomia & orationes in laudē defuncti. Denique regibus, principibus cæterisq; de repub. benè meritis summos honores decernebant, imò eos in Deorum numerū per apotheosin (cuius ritum describit Herodian. l. 4.) referebant, eisque aras, templa, hostias & sacerdotes dicabant sacrabantque; vnde vocabātur Diuus Augustus, D. Antonius, D. Adrianus, &c. In cuius locum Pontifices Christiani substituêre canonizationem Sanctorum, qua vitâ functis velut Sanctis publicus inuocationis honos ab Ecclesia defertur.

Porrò Olympiod. non tantum Sanctis, sed & impijs meliorem esse censet diem mortis die natiuitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: *Natalitius dies in turbulentum huius vitæ pelagus nos inducit, vbi draco latibulum suum posuit, transitus verò dies è stadio nos abducit. Et si quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare vltrà iam desinit, qui verò fuerit iustus; vitâ perfruetur æternâ.*

Sic Thraces, teste Herodoto, fletu prosequebantur suorum natales, risu verò diem obitus. Audi Alexandrum ab Alex. lib. 2 Genial. c. 25. *Siquidem apud Thraces Trausosq;, ac Cesias & Causianos assuetum erat, vt, puero in lucem edito, circūdati cognati, affinesq; puerum lamententur & afflicti iaceant, ac recentes calamitates & vitæ incommoda cui tantum restet malorum quæ mox ille passurus aduenit, plangant. Iidem in funere exultantes iubilant; scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortunijs, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omnis seuitia fortunæ tādem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes castè & piè viuentibus diem natalem vitæ ducebant,*

VERS. 3. MELIVS EST IRE AD DOMVM LVCTVS (Syrus *flendi*) QVAM AD DOMVM CONVIVII: IN ILLA ENIM (quisque) FINIS CVNCTORVM ADMONETVR HOMINVM, ET VIVENS COGITAT QVID FVTVRVM SIT] Hebr. *In qua est* (Tigur. *cernitur*) *finis omnis hominis, & viuens ponet ad cor suum.* Symmach. *Attendet mente.* Vatabl. *Et viuens perpendet mortem, cùm illuc venerit.* Septuag. *Eò quòd hic est finis omnis hominis, & qui viuit dabit bonum ad cor suum. Bonum*, scilicet cogitatum & consilium de agenda pœnitentia & mutanda in meliùs vita vti explicat Chald. Syrus: *Et qui viuus est dat bonum*, (Arabic. *Bonitatem*) *cordi suo.* Olympiod. *Vtilius est ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij, propterea quod hic est futurus finis omnium hominum, & viuens affert bonum in mentem suam.* Campens. *In illa enim videtur, quem finem sit habiturus omnis homo.* Thaumat. *Et satius fuerit lugere, quàm conuiuari; & adesse mœrentibus, quàm vino se obruentibus. Qui enim finem suum rectè secum cogitarit, non tanto studio, quæ huius vitæ sunt, complexabitur.*

Porrò Chald. paraphrasticè fuseque sic vertit: *Melius est hominem molestiâ affectum, vt eum consoleris, adire, quàm ad domum conuiuij & poculorum, in quo susurrones adsunt, contendere. Luctuosa enim domus omnibus in scopum & finem, vt eò proficiscantur, proposita est: omnibusq; mortis decretum statutum est. Igitur in ærumnosam domum se recipiens vir iustus, ad pœnitentiam adducetur, & mortis sermones in animum inducet suum: & si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conuersionem.* Pro *conuiuij*. Arabicus vertit *compotationis*; & hoc propriè significat Hebr. מִשְׁתֶּה *misʃte*, & Græcum *συμπόσιον*. Vnde Cicero de Senectute. *Benè*, inquit, *maiores nostri accubationem epularum, quòd amicorum & vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt melius, quàm Græci* (potuit addere & quàm Hebræi) *qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant, vt quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur.*

Hæc gnome parallela est & subalterna præcedenti: *Melior est dies mortis die natiuitatis.* Huic enim rectè subnectas: *Melius* ergo *est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij.* Iam Chald. censet hîc suaderi vt eatur ad domum luctus, ad consolandum lugentem. Alij ad celebrandum exequias & funus defuncti. Hoc enim est vltimum opus pietatis amico prestandum, iuxta illud Tobiæ 4. *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.*

Rursum alij hanc gnomen nectentes præcedenti exponunt, q. d. Dies funeris & luctus melior est die conuiuij; quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque & fama eius celebratur & propagatur, quę potior & prestantior est omni voluptate, quæ ex delicijs conuiuij percipitur.

Verùm ratio, quam subdit Ecclesiastes aliò nos ducit, quam ita in Comment. reddit S. Hieron. *Quia ibi recordatione conditionis nostræ & fragilitatis humanæ, ex præsenti cadauere commonemur:* Nam quisque sibi à defuncto tacitè dici censet. *Memor esto iudicij mei. Sic enim erit & tuum: mihi heri & tibi hodie.* Eccles. 38. v. 23.

Funus præstat conuiuio. cur?

Sensus ergo est. q. d. quia melior est dies mortis die natiuitatis; hinc consequenter melius est ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij natalitij, quòd scilicet celebratur ob natum infantem & filium: quia in illa ex spectaculo funeris & defuncti homo admonetur mortis suæ, vt cogitet se propediē simili modo moriturū & funus futurum, ideoq; ad illud honestè viuendo & bonis operibus incūbendo sese præparet, & disponat: in hac verò delicijs, vinis & gaudijs sermonibusq; vanis dissoluitur animus, & ad crapulā omnemq; leuitatem, dissolutionē & intemperātiam impellitur.

Porrò

Porrò conuiuia in natalitijs festiua celebrare ob gaudium nati filij commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis, ceterisque nationibus, vt patet ex conuiuio Abrahæ in ablactatione Isaac, & ex Plutarch. Cicer. Athen. lib. 4, & alijs.

Exempla. Huius sententiæ veritatem expertus est noster. B. Franciscus Borgia tertius Societatis Iesu Generalis, qui cùm esset dux Gandiæ, iussu Caroli V. ducens corpus Isabellæ Imperatricis defunctæ ad locū sepulturæ, aperto sarcophago, corporis, dum viueret pulcherrimi, fœditatem horroremque intuitus, compunctus statuit ducatui mundoque valedicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere doctoris Parisiensis, audiens eum in feretro surgentem & proclamantem: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & cōdemnatus sum*, in Eremum secessit & ordinem Carthusianorum instituit. Sic Iosaphat rex visis senibus & ægris breui morituris, ab ijs discēs sibi quoque esse moriendum, à Barlaam ad veram fidem & vitam eremiticam est traductus, vt narrat Damasc. in Histor. ca. 5. Auctor. serm. ad fratres in eremo apud. S. August. serm. 48. asserit se viso Cæsaris cadauere putri & verminoso, mirè fuisse commotum & compunctum, S. Ioannes Eleēmosynarius Patriarcha Alex. sepulchrum sibi fieri curauit, sed imperfectum, & monitorem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: *Monumentum tuum vsque hodie est imperfectum, Domine, iube ergo illud perfici incertū est enim qua hora fur ingrediatur, nempe mors.* Ita Leont. in eius vita. Carolus Quintus quinque annis ante mortem sarcophagū sibi fieri iussit, eumque cum funebri suppe lectili secum quocumque pergeret, deportari, vt eum quotidie intuens iugiter sibi mortis memoriam repræsentaret, quæ eum à peccatis cohiberet, & ad opera sancta instigaret, vti refert Lipsius lib. 2. Monit. c. 14. vbi simile narrat de Maximiliano Auo Caroli Quinti. Vide Climacum gradu 6. qui inter cætera ait; *Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus expectat: sed ille sanè sanctus, qui hanc singulis horis desiderat.*

Hinc Ægyptij in conuiuijs, vt eorum luxum, mentis dissolutionem & gaudia temperarent, circumferebāt cranium mortui conuiuis insusurrantes: *In hanc figuram respice: similis enim illius eris*, teste Herod. lib. 2. Porrò mira est hominum cæcitas, vt cùm eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, sciantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longè absit, cum sepè sit vicina. Causam dat S. Ephrem. sermon. de Rocordat. mortis: *Negligentes*, ait, *& contemptores occæcati cū sint peccati fraude, diebus suis procedentibus existimant procul abesse mortis horam, nihil de suo hinc exitu laborantes: verùm annos multos & tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum, qui nocte intempesta iter suscipiunt: qui quidem arbitrantur procul abesse ab imminenti præcipitio & prærupto loco, donec præcipitatis ipsis experientia dubitationem soluerit. Qui igitur vitæ huius fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, & sublimior his effectus, qui in huius vitæ rebus studium atque operam ponunt; intelliget omnino, quòd siue edat, siue bibat, siue dormiat, siue laboret, siue contempletur omni die ac horâ, ad senium & finem temporalis vitæ à natura impellatur: vnde tamquam stercora atque quisquilias quæcumque despicit; studetq; ab huius vitæ affectione seipsum auocare, vt nullam cum rebus humanis societatem habeat.*

Hic est paralogismus diaboli, qui plurimos seducit, nimirum quolibet anno persuadet homini illum hoc anno non moriturum. Dicit enim illi, facilè potes adhuc per annum viuere. Ad hoc tibi suppetūt vires sat validę. Ergo hoc anno non morieris: idem dicit persuadetque homini anno sequenti, & tertio, & quarto, ac singulis sequentibus; quo fit vt homo nūquam se ad mortem parēt, putans se illo anno nō moriturum: ita fit, vt annus morti à Deo decretus adueniat, ac mors hominem imparatum & incogitantem inuadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem. tract. de vita Spirit. nu. 40. vbi suadet omnibus viuam præsentemque memoriam mortis. *Beati*, ait, *qui lugent, quia consolabuntur. Inclinemus nos ad sepulchra & conditionis nostræ occulta perspiciamus. Ex cadaueribus permixtos ossium aceruos, craniaq; carnibus exuta cum reliquis ossibus cernemus. Et hæc considerantes nos ipsos in illis, velut in speculo quodam contemplabimur. Vbi iuuentutis flos & pulchritudo? vbi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in resurrectionis ac iudicij die confundamur.* Et num. 15. *Quotidie diem mortis tuæ expecta, & ad ingrediendum illud iter te para: quâ enim horâ minimè putas, veniet mandatum horribile, & væ tunc imparatis. Bona est compunctio cordis, quoniam animis hominū medetur. Qui luctum sectatur, non facilè peccabit: & qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala. Nam ex compunctione oritur fletus: in fletu autem à peccatis declinamus.*

Paralogismus diaboli.

Ex hac gnome colligit S. Hieron. Olympiod. & S. Gregor. 4. Dial. 4. Ecclesiasten, cum superiùs cibum & potum laudauit, id fecisse, non vt voluptatem gulamque commendaret, sed vt temperantiam honestumque eius vsum auaritiæ & nimiæ parcitati præferret. Pulchrè S. Chrysost. homil. 62. ad populum duplicem domum, scilicet luctus & gaudij depingit. *Et si vultis*, inquit, *duas domos describamus: hanc quidem nubentium, hanc verò lugentium: mente vtramque ingrediamur, videamus vtra melior. Inuenietur enim lugubris sapientiæ plena: nuptialis autem plena confusionis. Nam vide turpia verba, incōpositos risus, incompositiores locutiones; & vestis & incessus deformitate plenus: verba multæ fatuitatis & stultitiæ plena, & aliud omnino nihil, risus omnia & derisio, quæ sunt illic: non nuptias dico, absit, sed quæ sunt in nuptijs; tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus fiunt præsentes: hi quidem, vt equi hinniunt, hi autem, vt asini calcitrant: multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil. Diaboli pompa, cymbala & tibiæ, & cantica fornicationis & adulterij plena; at non ita illic vbi luctus; omnia composita, multa requies, silentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompositum: si quis aliquid locutus fuerit, omnia sunt verba Philosophiæ plena.* Vide eumdem homil. 15. ad Populum.

Domus luctus passio Christi. Mysticè, domus luctus est passio Christi: huius enim meditationi vtilius est se dare, quàm qui-

quibuſuis gaudijs non ſolùm carnalibus, ſed & ſpiritualibus. Chriſti enim paſſio ſopit tentationes gulę, libidinis, iræ ſuperbiæ, omniumque vitiorum, animat ad patientiam in cunctis aduerſis excitat ad fortitudinem, charitatem, ceteraſque virtutes. Vnde martyres ſtimulo & exemplo paſſionis Chriſti excitabant ſe ad ſuperandos eculeos, ignes, beſtias omniaque diaboli tormenta, vt Chriſto vicem rependerent & amorem amori, vitam vitæ, mortem morti redderent. Rurſum domus luctus, eſt contritio & compunctio cordis, qua nihil eſt melius, id eſt nihil vtilius, nihil ſanctius, & quod mirũ eſt, nihil iucundius, vti norunt experti: ſuauiſſimus enim animæ eſt contritionis dolor, ſuauiſſimæ compunctionis lachrymæ, ſuperantes omnes mundi delicias, de quibus Chriſtus Matth. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.* Vide Climac. gradu 7. Et S. Baſil. de Gratiarum actione, vbi pulchrè combinat luctum ſanctum cum gaudio, oſtenditque beatos eſſe eos, qui lugent, & tamen eoſdem mirè quoque gaudere. Cauſam affert, aſſerens ſanctorum luctum & lachrymas à feruore charitatis proſilire, qua toti erga Deum flagrant; ſimul & de conſeruorum peccantium damno, ſed citra propriæ damnum lætitiæ, vt contingit lætis de ſua in littore ſalute: qui dolent ſimul iacturam eorum, quos marinis fluctibus immergi conſpicantur.

Et compunctio.

Igitur luctus hic exhilarat; tum quia manat ab amore, tum quia ſignum eſt puræ, ſanctæq; conſcientiæ, quæ ſemper læta eſt quaſi iuge conuiuium: tum quia certam dat fiduciam promiſſæ à Chriſto cõſolationis & gloriæ æternæ. Hinc S. Chryſoſtom. in 1. ad Timoth. hom. 14. docet domum luctus eſſe monaſterium, vbi eſt iugis meditatio mortis, cinis, cilicium, ſolitudo, ieiunia, chaumenia, luctus ſine riſu: Idem hom. 59. ad Pop. *Verè,* ait, *lugendi domus eſt monaſterium, vbi ſaccus, & cinis, & ſolitudo: vbi riſus non eſt, neque ſæcularium turbela negotiorum. Vbi ieiunium & ſtratum humi cubile, omnia pura à nidore, cruoribus, tumultu, perturbatione & vexatione; portus eſt tranquillus; ſunt tamquam faces ab excelſo loco procul aduenientibus trahentes, in portu ſedentes, & omnes ad ſuam habentes tranquillitatem, neque ſinentes fieri naufragia ad ſe reſpicientibus, eò contuentes in tenebris non permittentibus verſari. Ad eos abi, hoſpitare, accede, ſanctos tange pedes. Multo namque honeſtius eſt illorum pedes tangere, quàm aliorum caput.*

Et monaſterium.

VERS. 4. MELIOR EST IRA RISV, QVIA PER TRISTITIAM VVLTVS CORRIGITVR ANIMVS DELINQVENTIS] Ex ratione ſubiecta patet ſub ira intelligi triſtitiam. Hæ enim duæ paſſiones ſunt, imò ſorores ex eadem matre, ſcilicet odio mali naſcentes ac ſe mutuò comitantes. Vnde Campenſ. vertit: *Melior eſt triſtitia, quàm riſus.* Vnde & Septuag. *Bona ira ſuper riſum, quia in malitia* (κακία, id eſt *malitia.* Aquila legit κακώσει id eſt *afflictione*: vetus translatio *mærore*) *vultus bonum fiet*, vel *bonificabitur cor*, id eſt *iucundabitur*, vel *emendabitur cor*, vti legit vetus tranſlatio. Complut. *honorificabitur cor.* Thaumaturgus: *Anima ad rectum honeſtumq; componitur.* Campenſis: *Cor admonetur officij ſui.* Pro ira Hebr. eſt כַּעַס *caas*, id eſt *indignatio*, feruens *ira.* Vnde Syrus vertit: *Melior eſt furor riſu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor.* Arabic. *Nam per malum faciei ſanatur cor.* Tigur. *Melior eſt indignatio riſu, quia triſtitia pariet lætum cor.* Alij: *Exhilarabit cor.* Iam ad ſenſum:

Primò, Chald. hanc gnomen accipit de ira non hominis, ſed Dei. Vnde vertit: *Melior eſt indignatio, qua indignabitur Dominus mundi aduerſus iuſtos in ſæculo hoc, quàm riſus, quo ille deridet improbos. Dum enim contriſtatur vultus maieſtatis, venit penuria & vindicta in ſæculum, ad beandum cor iuſtorum, qui orabunt ante Dominum mundi, & ipſe miſeribitur ipſorum.*

Ira præſtat riſu. *Primò.*

Secundò, Symmach. vertit: *Melior eſt ira riſu, quia per triſtitiam melior fiet animus,* ſcilicet eius qui afficitur triſtitia propter Deum, quiq; aliorum ſuffert iras, iuxta illud: *Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes.* 2. Corinth. 6. 20. Et Thaumaturgus: *Sed & riſui,* ait, *præferenda eſt ira prudens, & tempeſtiua indignatio: quandoquidem ſeueritate vultus corrigitur anima. Et hæc cauſa eſt, ob quam ſapientum animæ contractæ ſunt ac tetricæ; inſipientium verò elatæ & effuſæ.* Et S. Hieronym. *Riſus,* ait, *diſſoluit ſapientem, ira corripit & emendat: iraſcamur & nobis, ſi quando peccamus, iraſcamur & alijs: per triſtitiam quippe* (irâ mixtam) *melior fiet animus.*

Secundò.

Tertiò, Hugo Victor. Phyſicè hanc gnomen explicat, q.d. Melior eſt ira & triſtitia riſu: quia triſtitia calorem & ſpiritus reuocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque & vegetum efficit ad omnem honeſtatem & virtutem: lætitia verò & riſus calorem, & ſpiritus à corde ad partes extimas auocant, itaque illud diſſoluunt, eneruant, debileque & languidum reddunt, vt ad opera fortia ſit impotens & ineptum.

Tertiò.

Quartò, noſter Pineda per iram accipiens triſtitiam, hanc gnomen nectit præcedẽti, quaſi eius det cauſam, q.d. Meliùs eſt ire ad domũ luctus, quàm ad domum conuiuij; quia domus luctus, ſalutarem inijcit homini triſtitiam, quæ riſu & gaudio longè vtilior eſt. Cadauer enim eſt quaſi mutus doctor docens hominem ſapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia carnis fugere, ſtudere continentiæ. Sua enim tabe, putore, vermibus viuentium mores carnales & fœdos arguit, & obiurgat. Qua de cauſa priſci ſolebant cadauer, graui pulloq; habitu veſtitum, ante oſtium in veſtibulo domus collocare, teſte Sueton. in Auguſto, vt omnibus tranſeuntibus ſalutarem luctum, veramque morum mutandorum Philoſophiam ingereret. Verùm Hebr. כַּעַס *caas*, propriè ſignificat iram, indignationem, furorem, vt vertunt Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri, non triſtitiam.

Quartò.

Quintò ergo, propriè & genuinè Noſter vertit: *Melius eſt ira riſu, quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis,* vel ſubditi, vel ſocij, loquitur enim de ira, non qua quis ſibi, vel dæmoni, ſed delinquenti iraſcitur, illique vultum ſeuerum, triſtem, iratum oſtendit, vt eius delictum caſtiget & emendet, q.d. Melius eſt indignari peccanti, quàm arridere. Satius eſt delinquenti iraſci, eiuſque delictum vultu, verbiſque

Quintò. Genuinè.

bisque grauibus, seueris, mordacibus instar lixiuij castigare & eluere, quàm risu illud fouere & augere. Ita S. Hieron. Salon. Olympiod. Lyran. & alij passim. Occasione enim domus luctus, de qua v. præced. pergit ostendere tristitiæ luctusque commoda. Hanc gnomen esse veram patet in detractione; hanc enim dissipat vultus tristis, fouet lætus; iuxta illud Prouerb. 25. 23. *Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem:* Idem patet in educatione filiorum & filiarum, de qua Ecclesi. c. 7. 26. *Filiæ,* ait, *tibi sunt? serua corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Et. c. 30. 9. *Lude cum filio & contristabit te.* Hunc esse sensum liquet ex eo, quòd se explicans mox subdit Ecclesiastes: *Melius à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti.*

Hinc Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 338. Docet iram subinde esse bonam & cotem virtutis, vt cùm quis peccatis & peccatoribus irascitur eosque arguit & punit, vt fecit Moses Exodi 32. occidens adorantes vitulum aureum. Et S. Petrus occidens Ananiam & Sapphiram votifragos. Act. 5. Et Paulus fornicarium tradens satanæ. 2. Corinth. 2. Cùm ex aduerso Heli filijs delinquentibus non irascens, sed dissimulans & arridens, cùm filijs à Deo punitus sit morte 1. Reg. 4. Prælati ergo qui carent irâ ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimen, dum omnibus se placidos exhibent; vti docet S. Gregor. 3. parte Pastor. c. 17. vbi pulchrè ostēdit in regendo mansuetudini iungendam esse seueritatem, vt vna alteram temperet, & frænet vel acuat. Hinc illud: *Qui bilem non habet, cor non habet.* Ita Paulus cùm increpasset Corinthios, quòd in cœtu suo tolerassent fornicariū, huius increpationis iræ & tristitiæ fructum ostendit, dicens 2. Corinth. 7. 8. *Quoniam etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet: et si pœniteret, videns quòd Epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deū contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*

Sapiens est vultu seuero. Moraliter disce hîc, sapientes & sanctos mente vultuque esse graui ac seuero, ac abdicare à se omnem leuitatem & risum. Sic de S. Martino legimus: *Faciem eius non fuscauit mœror, nec leuigauit risus.* S. Bernard. in formula honestæ vitæ ita sancit: *Risus tuus sit, aut indicans lenitatem animi, aut prouocans, rarus tamen. Et ipse sit quidem eductus interdum, effusus numquam.* Idem de Inter. domo c. 65. *Vbi risus & iocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfectè Christum diligeret, non rideret, sed cum desiderio illius indesinenter ploraret: quia qui perfectè Christum diligit & timet, non ridet, sed amore eius luget.* Idem serm. 4. de Aduentu: *Christum super Lazarum & super ciuitatem fleuisse, & in orationibus pernoctasse legimus, risisse verò aut iocatū nusquā.* De ipsomet S. Bernardo scribit Auctor vitæ eius lib. 3. c. 2. *De risu dicimus, quod ex ore frequenter audiuimus, dum cachinnos religiosorum hominum miraretur, non meminisse se à primis annis suæ conuersationis aliquando sic risisse, vt non potiùs ad ridendum, quàm ad reprimendum sibi vim facere oporteret; & risui suo stimulum magis adhibere, quàm frænum.*

Gnoma.

VERS. 5. COR SAPIENTVM, VBI TRISTITIA EST; ET COR STVLTORVM, VBI LÆTITIA] Hebr. *Cor sapientum in domo luctus, & cor inconstantium siue stultorum in domo gaudij.* Arabicus: *In domo lætitiarum.* Campens. *In domo conuiuij.* Hæc gnome sequitur ex præcedentibus. Cùm enim melior sit domus luctus domo gaudij, & tristitia risu, sequitur sapientem qui verè cognoscit, eligitque quod est melius, malle domum luctus, velut scholam sapientiæ; stultos verò domum gaudij, velut ludum dissolutionis & stultitiæ: quare hæc gnome sat clara est ex dictis paulò antè, & c. 2. v. 1. Iam

Primò. Primò, Chald. vti præcedentem gnomen, ita & hanc explicat de compassione & cōsolatione lugentium, illamque arctat ad luctum euersi templi. Sic enim habet: *Cor sapientum triste propter destructionem domus Sanctuarij, & propter captiuitatem populi domus Israël, & cor stultorum in gaudio domus diuisionis eorum; comedunt, & bibunt & delicijs affluunt, & non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum.*

Breuiter ergo sensus erit, q. d. Sapiens vadit ad lugentes, vt bene de eis mereatur eos solando, instruendo, iuuando: stultus verò vadit ad gaudentes, ridentes, commessantes, vt se delicijs & gaudiis oppleat.

Secundò. Secundò, Olympiod. asserit sapientes lugere ob instantē mortem, stultos verò in vanis vitæ voluptatibus exultare. Sic enim ait: *Vir sapiens est funebri luctu secum animo deputans, sese natum de corruptibili carne, breui ex hac vita migraturum: mortales ceteros, qui eâdem sunt nati conditione, affectu pio prosequitur. Contemnit autem quæcumque sub oculis obuersantur, vt casui mortiq; subiecta. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putet esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, propterea que futuri exitus sit securus, delicijs affluit, voluptatibus indulget.*

Tertiò. Tertiò, sanctus Hieron. accipit de his qui gaudent agere cum ijs qui delinquentes corripiunt, eorumque delicta lugent, vti Samuël lugebat casum Saulis, 1. Regum cap. 15. vers. 35. & 5. Paulus lugebat eos, qui non agebant pœnitentiam. 2. Corinthiorum cap. 12. vers. 21. cùm ex aduerso stultis magis placeant assentatores & irrisores. Audi sanctum Hieronymum: *Cor igitur sapientis vadat ad domum talis viri, qui se corripiat delinquentem, vt adducat ad lachrymas, qui prouocet propria lugere peccata, & non eat ad domum lætitiæ, vbi doctor adulatur & decipit, vbi non conuersionem audientium, sed & plausus quærit & laudem. Talis præceptor plangitur: diues in sermone, non diues in opere, qui quia saturatus est, propterea recipit consolationem suam. Denique huic expositioni etiam sequentes versiculi concordant.*

Quartò. Quartò, plenè & adæquatè Thaumaturgus hanc

hanc gnomen generatim de quouis pio luctu, & quauis lætitia vana accipit; ait enim: *Et hæc causa est, ob quam sapientum animæ contractæ sunt ac tetricæ, insipientum verò elatæ & effusæ*, scilicet quòd seueritate vultus corrigatur anima, vti præcessit, risu verò dissoluatur.

Igitur melior est luctus lætitiâ, siue lugeas tua peccata, cupiditates, passiones & miserias, siue aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle lachrymarum lugendum potius censet, quàm vanè gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate & sceleribus viuere, ac ruere in gehennã & damnari. Contra stultus ineptæ se dat lætitiæ, risibus, iocis, conuiuijs, tripudijs, &c. Breuiter vniuersa stringẽdo sensus est, q.d. Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque seueritate vitæ, grauitate vultus, maturitate verborum & actionum, atque studet compunctioni & austeritati; stultus verò gaudet adulationibus, delicijs, omnique voluptate & dissolutione. Sapientia enim *non inuenitur in terra suauiter viuentium*, ait Iob cap. 28. sed insipientia & stultitia; quia vt explicat sanctus Gregor. *Qui in hoc mundo suauiter viuunt*, ita adhuc *stulti sunt vt hoc ipsum quoque nesciant, vnde ceciderunt.*

Ratio à priori. Sic S. Arsenius iugiter lugebat lachrymisque diffluebat. Sic & S. Ephrem, cuius omnes tractatus non nisi pium luctum & lamenta resonant. Ratio à priori est, quòd sapiens in domo luctus discat sapientiam, id est grauitatem, modestiam, continentiam, refrænationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem, omnemque virtutem: stultus verò in domo gaudij discat suam stultitiam, id est dissolutionem, leuitatem, gulam, crapulam, luxuriam, omnemque intemperantiam. Audi S. Chrysost. homil. 62. ad Popul. *Vbi namq; tristitia, ibi prorsus, & Philosophia. Qui antea diues erat & multum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor & tristitia, quasi quidam acrior ignis in ipsius inciderit animam & duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, ineptitudo, diabolicus fastus, effusio, temporis impendium & superflua dierum consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterij meditatio, fornicationis gymnasium, intemperantiæ schola, turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, Philosophiæ profectus; secularium contemptus, omnia conculcata sunt & contempta, & tamquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum.*

Symbolicè ibidem S. Chrysost. ex hac gnome colligit domum luctus & consequenter sapientiæ esse aduersitates & tribulationes, vt sensus sit, q.d. Sapiens gaudet aduersis, in ijsque quasi in domo sua commoratur; stultus verò lætis & prosperis; quia *gaudet aduersis agitata virtus*: per aduersa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores ventis agitatæ magis se firmant, altioresque agunt radices, naturâ id eas docente, vt contra hostem suum, putà ventum sese muniant & arment. Hoc est, quod ait S. Iacob. initio epist. *Omne gaudium existimate fratres, cùm in tentationes varias incideritis, scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Vide ibi dicta.

Tropol. S. Gregorius 18. Moral. cap. 24. ait iustos lugere, quia nullam sæculi lætitiam admittunt anhelantes ad Deum & gaudia cælestia, ideoque gemere ac dicere cum Psalte: *Renuit consolari anima mea: memor fui Dei & delectatus sum.* Psalm. 67. *Hæc est igitur*, ait, *amaritudo sapientum, quia dum spe in alta erecti sunt, nullis hic gaudijs animum sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientum vbi tristitia est; & cor stultorum vbi lætitia.* Rursum S. Bernard. de Gradibus superbiæ, tertium gradum ponit ineptam lætitiam: *Proprium*, ait, *superborum est læta semper appetere & tristia deuitare, iuxta illud: Cor stultorum vbi lætitia.* Eius deinde hæc dat indicia: *In signis scurrilitas: in fronte hilaritas: vanitas apparet in incessu. Pronus ad iocum: facilis ac promptus in risu. Cunctis quippe, quæ in se contemptibilia, & ideo tristia nouerat, à memoria rasi, bonisq; si qua sentit in se adunatis, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit, si licet iam visum tenere, iam ineptam lætitiam dissimulare non valet. Vt enim vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat dum detumescit; at ventus egrediens non passim effusus, sed strictim emissus crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus vbi vanis scurrilibusq; cor suum cogitationibus impleuerit, propter disciplinam silentij non inueniens ventus vanitatis, quà pleniùs egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sepè vultum pudibundus abscondit, claudit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur inuitus. Cumq; os pugnis obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare auditur.*

MELIVS EST A SAPIENTE CORRIPI, QVAM STVLTORVM ADVLATIONE DECIPI] *VERS. 6.* Hebr. *Meliùs est audire increpationem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Vbi notat Thaumat. vnum sapientem opponi & præponi omnibus stultis, q. d. Increpatio vna vnius sapientis præstat omnibus canticis omnium stultorum. Pro *canticum* Septuag. vertunt *carmen.* Syrus: *cantum.* Arabicus: *cantilenas.* Campensis: *Qui patienter audit obiurgationem sapientis, melior est, quàm is qui audit assiduè cantilantem stultum.*

Igitur primò Thaumat. & Olympiod. carmen vel canticum stultorum accipiunt propriè pro suaui cantilena, quæ animum dissoluit & effeminat. Vnde Thaumat. vertit. *Hinc etiam longè optabilius est increpationem & castigationem vnius sapientis ferre, quàm totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem.* Et Chald. *Meliùs est sedere in domo doctrinæ & audire increpationem viri sapientis in lege, quàm vir, qui ambulat ad audiendam vocem tripudij stultorum.*

Verùm Noster rectè per carmen vel canticum accipit adulationem, tum quia hæc directè opponitur increpationi, tum quia ipsa est canticum Sirenum compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina & cantica

cantica ſæpè ſunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præſertim diuitum & potentum. Gnome hæc pertinet ad illam verſ.4. *Per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Sapiens enim ſeuero vultu & verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, vt eum emendet; ſtultus verò delinquenti adulatur & arridet; itaque eum in delictis fouet, præſertim dum vitia eius vocat virtutes. Nam vt ait Seneca ep. 45. *Temeritas ſub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur; in his magno periculo erratur.* Vnde de talibus Iſaias queritur cap.3.12. *Popule meus, qui te beatum prædicant, ipſi te decipiunt, & viam greſſuum tuorum diſſipant.* Et Ezech.c.13.18. *Væ qui conſuunt puluillos ſub cubito manus: & faciunt ceruicalia ſub capite vniuerſæ ætatis ad capiendas animas.* Nam vt pulchrè ait Caſſiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus ſalue dicit, prodigos vocat liberales, auaros parcos & ſapientes, laſciuos curiales, garrulos affabiles, obſtinatos conſtantes, pigros maturos & graues: hæc ſagitta leuiter volat, citò infigitur.*

Igitur correptio ſapientis eſt quaſi ſal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut ſicut abſinthium, quòd ori amarum eſt, ſed ſtomacho ſuaue, dum eum purgat, ſtringit & confortat. Eius ergo amarities & fel deſinit in mel ſuauitatemque virtutis, conſolationis & gaudij; ſtultorum verò adulationes ſunt in aure mel; ſed deſinunt in fel peccati, mortis & gehennæ, eò enim audientem deducunt, idque videntem & ſcientem: ſæpè enim ſcit eos adulari & mentiri: videt enim in ſe non eſſe illas dotes, quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. Auguſtin. in Pſalm.59. *Plus perſequitur,* ait, *lingua adulatoris, quàm manus perſecutoris.* Et Cicero epiſtol.1. ad Quintum fratrem: Laniſta, inquit, clemens, adulator eſt, adulatio lethale mulſum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione & adulatione dixi Prouerb 27.6. ad illa: *Meliora ſunt vulnera amici, quàm fraudulenta oſcula inimici;* & alibi ſæpius. Adulatores ergo ſunt velut Syrenes, quæ ſuaui cantu audientes incantant & necant. Sunt ſicut lamiæ & ſagæ, quæ ſuis laudibus, velut veneficijs hominem faſcinant & dementant: ſunt ſicut retia & laquei, quibus capiuntur piſces & aues: ſunt ſicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, vt incautas capiant & vorent.

Melior ergo eſt increpatio ſapientis cantico & adulatione ſtultorum, *quia hæc effœminat animum, illa colligit & confirmat,* ait Olympiod. Illa docet ſapere, hæc decipit, & in errorem, ſcelus, mortem & gehennam inducit; quin & reipſa decipit, dum quos à fronte laudat & veneratur, à tergo vituperat & irridet. Audi S. Hieronym. ad Ruſticum: *Ne credas laudatoribus tuis, imò irriſoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus fouerint: & quodammodo impotem mentis effecerint, ſi ſubitò reſpexeris aut ciconiarum deprehendes poſt te colla curuari, aut manu auriculas agitari aſini, aut æſtuantem carnis protendi linguam.*

Apologus adulationis. Eccleſ.7.6. Hanc gnomen feſtiuo corui & vulpis Apologo, bellis parabolarum gnomis

A ſententioſo, venuſtat Cyrillus lib.2. Apol. mor. cap.27, cui titulus. *Contra eos, qui appetunt adulatione laudari:* Coruus, inquit, *reminiſcens priora facinora ſua, ſubtiles fraudes & magnas calliditates ſuas, hinc faſtu tumidus & adulationis auidus, cœpit auram laudum quærere. Cùm igitur adulationis cupidus inueniſſet vulpem ſub vmbræ refrigerio quieſcentē, poſt ſalutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, reſpondit: In bonis meis laudum præconem mearum ob inimicam inuidiam non inueni: cui illa ingenij ſui calliditate ſubtili, quid vellet percipiens, amentem deridens ſic dixit: Satis video, quòd vbi ſuperbiâ tetrâ vecordiæ nube mentem obnubilat, cuncta ſagacitas parum iuuat. Nimirum factus es vacuus, poſtquam ſuſcipere cupis ventum. Hunc enim folles cum inanes ſunt attrahunt, & eo vacui mox replentur: Iam certè mortis factus es hoſpitium, quoniam vanæ laudationis peſtiferum ſitis ſtatum.* *& Appetitus laudes.*

B Deinde varijs emblematibus adulationis vanitatem & noxam graphicè depingit: *Quid enim eſt adulatio aliud quàm aſtri naſcentis aura lucida, ſeptentrionalis procella, melodia Syrenica, cantatio lethifera, fallaciæ fiſtula, & vox hyenæ valde mendax. Siquidem dum ſuaui ſonitu auris tympanum percutit, lucernam rationis extinguit flatu draconico ſerenum virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter ſonat, ſuauiter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vaſtat; Sed crede mihi, deterior eſt dulcis cantus adulationis, quàm amarus morſus detractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio verò tantùm exteriora: illa ſubſtantiam, hæc famam inficit, illa volentem percutit, hæc renitentem ferit: illa ſemper cùm placuit, nocuit; hæc ad meliorationem ſæpè, ſi eſt patiens, proficit.* *Emblemata.*

C Addit dilemma, quo dicta ratione à priori demonſtrat. *Cæterum aut tecum habes laudationis materiam, aut non habes; ſi hanc habes cur mendicas cum diuerſis, & vis à vento habere, quod in te contines à virtute? attamen ſi indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fiet opprobrium, & commendatio vertetur in confuſionem. Mendax enim laus, vituperium eſt. Et eo ipſo, quo quis ventoſæ laudis concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur: appetere enim laudari, fœdum ſuperbiæ vitium eſt, quod dum ſpargi deforis per apparentiam diligit, alienum ſemper nutum & labium concupiſcit. Scio tandem quod magna laus ſit, linguatæ vocis laudem ſpernere; & ſolida gloria, mundanæ lucis gloriam fugere. Tota namque res veræ laudationis, eſt virtus. His dictis, auditoris appetitum in odium vertit.* *Ratio à priori.*

D QVIA SICVT SONITVS (ſtrepitus, fragor, crepitus, vti vertit Campenſ. & alij) SPINARVM ARDENTIVM SVB OLLA, SIC RISVS STVLTI; SED ET HOC VANITAS] Auctor Catenæ Græc. *Nam ſtultorum hominum riſus expreſſam præ ſe fert imaginem ſpinarum multarum, quæ dum flammam concipiunt crepero ſtrident ſonitu, hiſcuntq́; totæ.* VERS.7.

In Hebræo eſt pulchra paranomaſia. Ait enim שִׁיר *ſchir*, id eſt canticum Syrenum, putà adulatio ſtultorum, ſimile eſt סִירִים *ſirim*, id eſt ſpinis, ſub סִיר *ſir*, id eſt olla crepitantibus, q.d. Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla crepitantium moleſtus eſt, breuis, fumoſus & inutilis: ita blandæ adulantium voces moleſtæ ſunt,

sunt, citò desinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem & amaritudinem conscientiæ, atque in tormenta præsentia & æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiod. & S. Hieronymus.

Igitur cantica & adulationes assentatorum rectè comparantur spinis sub olla crepitātibus.

Adulationes sunt spinæ. Primò. Primò, quia sicut hic crepitus stridulus est, aurésque obtundit, nilque aliud affert commodi: sic prorsus adulantium laudes non sunt nisi streperæ voces, & stridores inanes buccarum adulatione tumidarum & crepitantium, quæ viris cordatis ingratæ sunt & molestæ. Vnde sicut ex crepitu spinas, sic ex adulatione stultum agnoscas, ait Olympiod. Rursum risus stulti sonorus, effusus & cachinnans similis est sono spinarum stridentium & crepitantium: vtrimque ergo nil est, nisi inanis vocis strepitus & crepitus.

Secundò. Secundò, sicut spina tangentem pungit; sic & adulationes animam lædunt & sauciant, dum eam ad curas sæculi spinosas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant, ait S. Hieronym.

Tertiò. Tertiò, sicut spinæ implexæ implectunt manum vestésque tangentis, sic & adulationes perplexam reddunt animam, multísque eam difficultatibus & sceleribus inuoluunt. Vnde Symmach vertit: *Per vocem imperitorum vinculis quispiam colligatur*, hoc est ait S. Hieron. *ad vocem taltum præceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum suorum vnusquisque cōstringitur.* Prouerb. 5. Huc facit illud Nahum 1. 10. *Sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum pariter potantium: consumentur sicut stipula ariditate plena.*

Quartò. Quartò, sicut spinæ flamma est subita, atque illico cum sonitu trāsit, sic & gaudium ex adulatione conceptum cum ea finitur & euanescit. Ita S. Bonauent.

Quintò. Quintò, sicut spinæ creant fumum: sic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiod.

Sexto. Sextò, & valde apposite, sicut flamma spinarum illicò transiens & desinens, ollam & carnes in ea non calefacit, nec ab eis frigus & cruditatem aufert, sed potiùs per antiperistasim illud auget: sic & adulationes corda audientium dolore scelerum & amore virtutum non accendunt, sed potiùs in suo peccatorum frigore obdurant.

Septimò. Septimò, sicut subita flamma spinarum statim in fauillas & cineres vertitur, sic adulatio sæpè vertitur in irrisionem. Quem enim adulantes in facie laudant, hunc à tergo vituperant.

Planè contrariæ sunt increpationes sapientum: Nam primò modestæ sunt & graues sine strepitu & crepitu: secundò, pungunt vt sanent, non vt lædant: tertiò, sunt candidæ & liberæ, non implexæ: quartò, constantes sunt & durant: quintò, mentem non obnubilant, sed illuminant: sextò, eamdem amore Dei & virtutis accendunt instar carbonum iuniperi: septimò, nullam post se fauillam vanitatis relinquunt, sed semper sui similes sunt in grauitate & ardore.

Denique Chald vertit: *Quid enim aliud est vox stultorum risus & iocos agentium, quàm spinarum sub aheno ardentium quidam quasi strepitus & sonus? Et hoc quoque vanitas est.* Vnde S. Basil. reg. 17. in fusius disput. censet hac gnome damnari risum immodicum prorumpentem in cachinnos, corpore subsultante, velut constantiæ, & grauitati planè contrarium. Sic & S. Ambros. exhort. ad virgin. quem audi. *Quid autem idem Ecclesiastes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, consideremus. Sicut vox, inquit, spinarum sub olla, ita risus stultorum. Nempe spinæ, cùm ardent, sonant, & citò exuruntur, vt nullus caloris sit effectus. Vnde & de Iudæis dictum est: Exarserunt sicut ignis in spinis. Exusti sunt enim suo risu, & conflagrarunt in Domini passione, quando in animæ suæ iocabantur incendiū, dicentes: Speret in Domino eripiat eum, saluum faciat eum nunc si vult eum. Et deridentes percutiebant calamo caput eius, & spinis eum coronabant, atque acetum ei vt biberet offerebant. Ille risus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, & ollam sui corporis vrit.*

SED ET HOC VANITAS] Identidem hoc suum thema vanitatis infert & ingerit Ecclesiastes. Sed quid τὸ *hoc*? Campens. accipit increpationem sapientis, huic enim sua quoque inest vanitas vel superbiæ, vel inefficaciæ, dum non corrigitur correptus: vel noxæ, dum sibi accersit odia & damna. Meliùs referas ad risum stulti: hic enim vanus est & ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Card. euacuat adulantem, atque illum, cui fit adulatio.

CALVMNIA CONTVRBAT SAPIENTEM, ET PERDET ROBVR CORDIS ILLIVS.] Septuag. *Quoniam calumnia circumfert sapientē & perdit cor vxoris eius.* Aquila & Theodor. *Fortitudinis eius.* Complut. *generositatis eius.* Hoc enim est τὸ εὐγενοίας, pro quo nonnulli legunt εὐτονίαν, id est bonum tenorem, vigorem & constantiam cordis illius. Syrus: *Quoniam accusatio perdit sapientes & perdit cor dentium illius.* Arabicus: *Quoniā stultus conuertit mentem sapientis, dissoluit cor fortitudinis eius.* Thaumat. *summum malum calumnia, quæ sapientum maximè animabus insidiatur, generosam ac densam illam virtutum syluam extirpare molitur.* Vers. 8.

Pro *calumnia* Heb. est עוֹשֶׁק *osec*, id est calumnia, item oppressio, & quæuis iniuria siue verbis, siue factis, putà vi & fraude fiat.

Pro *conturbat* Hebr. est מְהוֹלֵל *meholel*, quod si accipias quasi positum pro מְחוֹלֵל *mecholel*, (litteræ enim ח & ה sunt affines & charactere & sono, vtraque enim est nota aspirationis) significat dolore afficit, affligit, cruciat, vti partus cruciat parturientem: alioquin *meholel*. propriè significat dedecorat, ingloriū facit, dehonestat, perturbat, obscurat. Radix enim הָלַל *halal*, in Piel significat laudare, celebrare, gloriosum facere; in Poel verò significat contrarium, scilicet vituperare, vilem, inglorium, infamem facere. Aquila vertit, *seducet*. Chald. *decipiet*. Pagnin. *insanire faciet*. Tigur. *Ad insaniam adigit*. Alius; *errare facit*, vt scilicet per impatientiam aberret à sapientia & virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaq; scelera, vti insinuat Chald. Syrus, *perdit*. Septuag. *circumfert*, circumagit

cumagit, rotat, vulgò *volta il ceruello.* Varietas hæc versionum gnomen hanc valde illustrat, exaggerat, amplificat. Olympiodorus, *vexat.* Arabicus, *conuertit.* Thaumat. *insidiatur.* Pro *perdet robur cordis illius.* Hebr. est *perdet cor donum,* quod S. Hieron. Caiet. & alij explicant, q. d. donum peruertit cor & mentem sapientis, iuxta illud: *Munera excæcant oculos sapientum.* Deuter. 16. 19. Verùm hic non agitur de donis, sed de calumnia: quare melius explicat Tigur. q. d. *Calumnia frangit cor sapientis præclaris dotibus ornatum.* Et Campens. *Mali si obiurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam insigni sapientiæ dono exornatum.* Chald. *Sermone deprauato prudentiam sapientis animi labefactat quæ à Deo cælitus homini data est in donum.* Vnde Noster, Septuag. Arabic. & Syrus. *Perdit robur, vel vigorem cordis eius.* Hoc ergo est *cor donū* vel *cor doni* (vtrolibet enim modo vertas ex Hebræo) id est cor donatum à Deo, multisque donis ab eo exornatum.

Hæc sententia vti & sequentes, licèt vt disparatæ accipi possint, velut dogmata sapientiæ, tamen cum præcedenti necti potest; hoc modo, vt explicet τὸ *sed & hoc vanitas,* q. d. Increpatio delinquentis facta à sapiente, licèt sancta, suam tamen habet adiunctam vanitatem, scilicet quòd delinquens ab eo increpitus illi indignetur, vtque illi talionem reponat. cùm verum illi crimen obijcere nequeat, obijcit falsum, fingitque in eum calumniam, quæ eum affligit & turbat. Ita Caiet. Vnde Campens. vertit: *Quia mali si obiurgentur quod alios opprimant, affligunt sapientem.* Et Chald. *Violentus quoque illudit sapienti, vt non ambulet in via eius.* Alij hanc gnomen referunt ad vers. 2. *Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa.* Alij, q. d. O sapiens monui te, vt caueas adulationem, nunc pariter moneo, vt caueas illi oppositam calumniam.

Minùs rectè Olympiod. hanc gnomen sic accipit. q. d. etiam sapientes & perfecti pulsantur absurdis, impijsque cogitationibus contra prouidentiam Dei, dum vident pios hîc ab impijs affligi & opprimi. Meliùs S. Bonauent. eam accipit de dolore sapientum, dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim est zelus compassionis, quem habebat Apost. dicens: *Quis scandalizatur & ego non vror?* 2. Corinth. 11. Optimè eam accipias de calumnia & accusatione iacta in ipsum sapientē: hæc enim sæpè eum conturbat, cruciat & affligit. Ita Syrus, S. Hieron. Albinus, Salon. & alij.

Calumnia turbat sapientem. Notat S. Hieronym. hanc gnomen accipi de sapiente non perfecto, sed proficiente: hîc enim per calumniam conturbatur: *Sapiens quippe perfectus nullâ argutione indiget, nullâ calumniâ conturbatur,* sed eam constanti animo tolerat & superat, vti Apostoli *ibant gaudentes à conspectu cōcilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Actor. 5.

Exempla. Vis exempla? Accipe. Mosi irrogata fuit calumnia à Core, Dathan & Abiron, quòd ambiret principatum sibi, & Pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum pupugit & turbauit, iuxta illud: *Vexatus est Moses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius.* Psalm. 105. 32. præsertim quia per calumniam hanc excitatū est murmur populi, vnde Moses questus est Deo magno animi dolore, dixitque: *Ne respicias sacrificia eorum: tu scis, quòd ne asellum quidem vnquam acceperim ab eis, nec afflixerim quemquam eorum.* Num. 16. 15. Sic Ieremias prophetans Ierusalem tradendam Chaldæis, à Iudæis calumnias iuges audiebat, quòd esset pseudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Vnde assiduè gemit & luget, vti videre est c. 10. v. 11. & seq. c. 20. v. 8. & seq. Hinc & Dauid orat Psalm. 118. 134. *Redime me à calumnijs hominum vt custodiam mādata tua.* Vbi S. Ambros. *Qui opprimitur,* ait, *calumniâ, non facilè potest custodire mandata diuina: tristitiæ necesse est plerumq; aut timori cedat & affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore.* Ita S. Basil. calumniam sibi de hæresi impactam valde sensit. Sic enim scribit epist. 82. *Ad hasce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinā ac subitam immutationem animo perculsus, nec respondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat, & planè patiebar, quod animo solet parum forti accidere: indicandum enim quod verum est, & tamen veniâ dignum. Deinde parùm aberat, quin odium erga humanum genus exorbitassem, suspectiq; mihi fuissent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non esse charitatis bonum, sed verba quædam plausibilia ad ornatum & cultum eorum, quibus vti velis conficta; affectum verò illorum secundùm veritatem non inesse cordi humano.*

Ratio à priori. Prima. Ratio à priori prima est, quòd homo ex eo quòd sit rationalis, ingenuæ & nobilis naturæ summè appetat honorem & famā: huius enim cupido illi intima est, vt qui illam tangit, tangat pupillam oculi, imò pungat medullam animæ: quare multi malunt perdere vitam, quàm famam. Sapientis autem honor situs est in sapientia & innocentia: quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipsius. Hinc Eccles. cap. 26. vers. 6. *timuit calumniam mendacem.* Hinc adagia: *Inuidia integritatis asseclà: calumnia dira pestis.* Hinc & emblema, cuius titulus: *Calumniæ morsui nullum est remedium,*

> *Naturâ cunctis prompta est medicina venenis:*
> *Has superant linguæ vulnera facta manu.*
> *Quod semel emisit rabiosa calumnia virus,*
> *Ante necat, quàm tu fusa venena putes.*

Secunda. Secunda, quòd calumnia sæpe homini aufert opes, libertatem & vitam. Calumnia enim violati edicti regij coniecit Danielem in lacū leonum. Calumnia adulterij adegit Susannam ad periculum necis infamis. Calumnia hostilitatis in Assuerum conficta ab Aman, Mardochæum & Iudæos omnes addixit morti, vt patet ex libro Ester.

Tertia. Tertia, quod calumnia viri sancti graue creet scandalum, ac impediat fructum concionum, lectionum, omniumque operum ipsius: quare illa tunc refellenda est, vti docet S. Basil. homil. de Inuidia, & S. Gregor. lib. 8. epistola 45. ita Paulus calumniam Pseudo Apostolorum, suam doctrinā vitamq; carpentium confutauit 2. Corinth. 10. & 11. ac Christus calumnias Scribarum & Pharisæorum contra

se iactatas assiduè dissipauit, vt patet Ioan. 5. 5. & seq.

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parasitus, impium & diabolicum hoc consilium suis dabat: *Quodlibet crimen in quemuis intendite; vt maximè enim sanet vulnus, qui læsus est, manet tamē cicatrix.* Sicut scelestus ille dux, potiùs latro, suis militibus dicebat: *Rapite, spoliate tam amicos quàm inimicos: Nam vt qui spoliati sunt; sic agant apud principem, vt restituere cogamur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit apud nos.* Hinc Thearidas cum gladium cote acueret, rogatus an esset acutus: *acutior*, ait *calumnia*, ita Plutarch. in Lacon.

Modus refellendi calumniam. Primus. Porrò modi & media refellendi, vel superandi calumniam sunt varij. Primus est si illam contrarijs actibus, tuisque moribus refellas: accusaris quòd sis superbus, gulosus, luxuriosus, auarus, &c. esto humilis, sobrius, castus, liberalis, vt omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam: vnde singularis calumniæ confutatio est vitæ innocentia & sanctitas. Quocirca Demosthenes, teste Stobæo sermon. 40. dictitabat calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicionem ingerere: progressu verò temporis nil eâ imbecillius esse.

Secundus. Secundus, si Deo tuam innocentiam resignes, eiusque iudicium, quo tuam innocentiam declaret efflagites, vti facit Dauid in Psalmis, vt Psalm. 42. 1. *Iudica me Deus & discerne causam meam: de gente non sancta ab homine iniquo & doloso eripe me.* Et Psalm. 7. vers. 9. & Psalm. 25. 1. & Psalm. 34. 1. & 2. & Psalm. 35. 3. Deus enim innocentiæ est tutor & vindex: vnde multis in hac vita, sed omnibus in die iudicij innocentibus, diffamatis quasi nocentibus, innocentiæ famam restituet. Dicito ergo cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus est qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.* 2. Corinth. 4.

Exempla. Ergo Deus innocentibus per calumniam læsis, vel etiam occisis famam restituit, vti restituit Danieli, Susannæ, Ioseph, Mardochæo. Legimus in vita S. Irenes virginis & martyris Portugal. quòd ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus eius virginitatem reuelauerit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Ascripta est Sanctis in Martyrologio Romano die 20. Octobris. B. Marina virgo, inter viros monasticen professa, ac Marinum se nuncupans, à filia ab alio violata, fornicationis secum commissæ falsò accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio eiecta, publicam egit pœnitentiam; sed post mortem per sexum agnita fuit eius innocentia, ac calumniatrix correpta à dæmone, non nisi calumniam confessa, ac ad sepulchrum Marinæ veniam petens, ab eo liberari potuit: quin & Deus pluribus miraculis eius castitatem & sanctitatem comprobauit, vti habet eius vita sanè admirabilis.

Tertius. Tertius, si magno & infracto animo opiniones & dicteria hominum despicias, dicasque cum S. August. epist. ad Secundinum: *Senti de Augustino quod libet, sola coram Deo conscientia me nō accuset.* Vis enim & noxa calumniæ non in calumniantis, sed in patientis sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depuleris. Audi sanctum Chrysostomum homil. 2. ad Popul. *Sicut*, ait, *voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc & de contumelia dico, quòd contumelia non à contumeliantium sententia, sed à patientium affectu constituitur vel destruitur; verbi gratiâ: multa quidam in te fanda atque nefanda contumeliosè egit; si contumelias deriseris, si verba non susceperis & vulnere superior sis: contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris vndiq; telis percuteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim à manu tela torquente, sed à corporibus patientibus vulnera fiunt: sic & hic non à contumeliantium insania, sed à patientium contumelias imbecillitate iniuriæ, & iniuriarum contumeliæ constituuntur. Si enim Philosophari sciamus, nec contumeliâ affici possumus, nec quidquam graue pati. Ille iniuriam intulit, non sensisti, nec doluisti, non es iniuriam passus, sed & magis percussisti, quàm percussus es; cùm enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non peruenientem viderit, ipse maiorem in modum roditur, & tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conuersa infertur.* *Calumnia in sensu patientis consistit.* Quin & Aristoteles, teste Laërtio libro 5. absens à quodam maledictis lacessitus: *Absentem*, inquit, *etiam verberet.* Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: *Nonne te satis obtudi? Hercle*, inquit, *non tibi animum aduerti.* Porrò M. Antoninus Imperat. cognomento Philosophus libro 9. de Vitâ suâ, hoc remedium dat calumniæ & impudentiæ: *Si cuius impudentiâ offenderis, inquit, statim percontare teipsum; an possit fieri, vt nulli sint in mundo impudentes: non potest autem hoc fieri; ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque vnus ex impudentibus ijs, quos esse in mundo oportet. Idem de versuto, infideli, omni denique quocumque modo vitioso in promptu sit tibi cogitare. Nam si recorderis necessario id genus hominum esse, singulis æquiorem te præbebis. Id quoque vtile est statim cogitare, quam homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem: contra aliud vitium aliud auxilium. Omninò autem licet tibi in viam reducere eum qui errauit: nam omnis qui peccat, eo errat, quòd à proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Inuenies quidem nullum eorum, quibus irasceris, tale quippiam fecisse quo mens tua sit futura deterior; atqui in hoc vnico situm erat, vt malum tibi atque damnum accideret. Quid verò malum aut nouum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne tu tibi ipse potiùs sis reprehendendus, qui non præsenseris fore, vt ita peccaret.*

Calumnias dulcorant Dei solatia. Denique calumniam dulcorant Dei solatia. Experientia enim constat, viros perfectos, qui patienter, imò hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliationes, mortificationes, persecutiones, iniurias, miras

miras à Deo haurire illuminationes & consolationes spirituales, iisque ita subinde repleri & obrui, vt nollent calumniis carere, sed in illis quasi in epulis delicientur & exultent. Ita Abbacyrus, apud Climacum Gradu 4. de obedientia, in Monasterio per quindecim annos assiduis calumniis & iniuriis exercitatus, moriens dixit: *Gratias ago Domino, & vobis Fratres, quod me ad salutem meam tentastis iugiter; hac enim ex causa immunis à tentatione dæmonum hactenus mansi.* Macedonius verò cū similiter exerceri postulasset, & in Nouitiorum ordinem redigi, idque impetrasset, causam rogatus, hanc dedit: *Numquā, inquit, ita me bello omni leuigatum sensi, diuiniq; luminis dulcedinem in meipso vidi.* S. Franciscus F. Leoni dixit: *Hæc est vera lætitia, si calumniis, probris, verbis & verberibus afflicti, hæc omnia amore Christi libenter toleremus.* S. Ignatius fundator Societatis Iesu exultabat in carcere in quem per calumniam coniectus erat, dicebatque hanc esse veram viam ad sanctitatem & perfectionem, idque disertè docet Regula 11. Summarij Constitut.

VERS. 9. MELIOR EST FINIS ORATIONIS, QVAM PRINCIPIVM] Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus: *Bonum est nouissimum verbi præ principio eius verbi,* id est sermonis, vel rei. Sæpè enim verbum metonomicè pro re verbo significata sumitur. Vnde Chald. *Melior est finis negotij, quàm principium eius: quoniam in principio iudicari nequit, quis tandem exitus consequetur: at rei optimæ euentus facilè homini perspicitur, quàm sit auspicatus.* Tigur. *Potior extrema negotij pars principio.* Campens. *Melior est finis rei, quàm principium:* Per orationem ergo non solùm precem, vt Lyran. sed & concionem, lectionem, narrationem, exhortationem, & quemuis sermonem, imò quamuis actionem, quoduis negotium accipe. Thaumaturgus: *Sermo non in principio, sed cùm ad calcem peruenerit laudandus est.* Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illâ dictum est v. 2. *Melior est dies mortis die natiuitatis*: hæc enim est principium, illa finis vitæ hominis; sed hoc remotum & longè petitum videtur.

S. Hieron. huius sententiæ quatuor dat sensus literales, & quintum mysticum. Primus est, inquit, q. d. *Meliores sunt in dicendo epilogi, quàm exordium.* In his enim dicentis sollicitudo finitur, in illo incipit.

Secundus, q. d. *qui incipit audire sermonem, & ad præceptorem vadit, in principio est: qui verò extrema audit, consummatus est atque perfectus.* Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt doctiores sunt, quàm qui earūdem principiis aures operamque nauant.

Tertius, q. d. *Hebræus, ait, ita hunc locum cum sequenti versiculo disseruit: Melius est te finem considerare negotij, quàm principium: & patientem esse, quàm impatientiæ furore raptum.*

Quartus, q. d. Melius est finire sermonem & tacere, quàm proloqui, *Discamus, inquit, ex hac sententiola nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere, quàm proloqui, & quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor, quid sit dictum, cùm autem cœperimus loqui, necdum quid vtilitatis accepit.* Vbi tacitè insinuatur vanitas sermo-

A num & rerum, nimirum, quòd cùm finiuntur & desinunt optimæ sint, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde, q. d. Melior est finis principio, quia finis perficit & coronat opus: finis fructum & præmium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rursum q. d. Melius est in opere bono perseuerare, quàm illud inchoare: imò præstat non inchoare, quā non perseuerare: Vnde ex Hebr. vertas: *Melius est posterius verbo priori siue principio:* Sicque hanc gnomen poteris nectere præcedenti q. d. Sapiens increpans delinquētem, etsi ab eo calumniam patiatur, non tamen ab increpando cesset, sed illam constanter vrgeat & prosequatur, quia melior est finis increpationis

B principio; tum quia perseuerantia in bono melior est inchoatione; tum quia falsitas calumniæ in fine patefit; tum quia per perseuerantiam increpationis sæpè vincitur duritia delinquentis, fitque, vt delicta relinquat & emendet, iuxta illud Prouerb. 28. 23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum magis, quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.* Lyran. verò, qui per orationē accipit precem, sic vertit q. d. Melior est finis orationis calumniam passi, quia ipse orare & precari cœpit tristis, at in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans & patiēs, de quo proximò versu. Insuper hæc gnome monet sapientem, vt finem laborum operumque semper intueatur, ideoque patienter & hilariter ferat, vel capessat, agatque media ad finem opportuna spe finis & fructus: Sic æger sumit amarum pharmacum intuitu finis, scilicet sanitatis. Sic miles laborat spe

C promotionis ad maiora. Sæpè enim initia tenuia & dura sunt, sed finis amplissimus & lætissimus consequitur, iuxta illud:

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ita Aben Ezra. Hinc quidam vertit: *Melius est cogitare finem rei quàm principium;* Iuxta illud:

Quidquid agas prudenter agas, & respice finem.

Maximè ergo hæc gnome docet perseuerantiam in cœpto opere bono: hæc enim sola coronatur. iuxta illud Christi: *Qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit,* Matth. 10. Vnde Hugo hanc gnomen intorquet in eos, qui finem concionis, orationis vel missæ, aut scientiæ quam discunt, non expectant: hi enim oleum & operam perdunt, præsertim quia solet Deus in fine orationis, ad præmiandam constantiam & perseuerantiam magna lumina, magnos affectus,

D magnas spes rei, quæ petitur, conficiendæ infundere. Adhæc in oratione exaudiuntur, & obtinent, quæ postulant, vt promittit Christus Lucæ 8. 11. & seq. Denique S. Hieronym. lib. 1. contra Iouin. *Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum est; perseuerare paucorum: vnde & grande præmium eorum, qui perseuerauerint:* nimirum magnum, imò summum est perseuerantiæ donum, vti docet Conc. Trident. & S. August. lib. de Bono perseuerantiæ. Audi S. Bernard. epist. 129. ad Genuenses: *Et nunc quid restat Charissimi, nisi vt admoneamini de perseuerantia, quæ sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseuerantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium.* Perseuerantiæ elogia.

Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseuerantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, sed qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit.

Mysticè, idem S. Hieron. *Dum*, ait, *in isto sæculo sumus, quod scimus, omne principium est: cùm autem venerit id, quod perfectum est, in nouissimis & consummatis erimus*, q. d. In terra bonum inchoatur, in cęlo perficitur. Vide 1. Corinth. 13.

Tropol. Olympiod. *Melior*, ait, *est finis orationis, in qua agitur de virtute principio: neque enim solùm cœpisse pulchrum est; verùm multò magis rei cœptæ finem imposuisse.* Sic & Albinus: *Melior est*, ait, *consummata iustitia, quàm inchoata.* Sic & S. Bonauen. Hugo & Dionys.

Symbolicè Hugo: Tota, ait, lex scripta vnica censetur oratio, cuius principio, qui est timor, melior est finis, putà charitas: timor enim est seta amoris; quia sicut seta, ait S. Augu. filium in foramen; sic timor amorem in animam inducit.

MELIOR EST PATIENS ARROGANTE] Hebr. *Melior est longus spiritu, quàm altus spiritu: longus spiritu* est longanimis. Vnde Septuag. *Bonum est longanimis, super excelsum spiritu.* Syrus: *Melior est longanimitas altitudine spiritus.* Arab. *Expectans melior elato in spiritu tribulationis.* Campens. *Melior est homo patiens, quàm qui liberè alios carpit.*

Gnomen hanc nectas præced. q. d. Ideo finis orationis & correptionis melior est principio, quia facit hominem longanimem & patientem, dum lōganimiter fert infirmitates & calumnias delinquentis, & patienter eius emendationē expectat: patiens ergo melior est arrogante, qui delinquenti irascitur, eumque superbè obiurgat, ideoque non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota *melior est patiens*, non quasi arrogans sit minùs bonus, sed quod longè illi præstet esse patientem, quàm impatientē & arrogantem, imò sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Eccles. 7. v. 9. Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysostom. hom. 7. de Fide Annæ matris Samuelis, quę probra Phenennæ æmulæ suæ orando leniter & fortiter tolerabat, sic scribit: *Gubernator clauo aßidens seruat nauim, vndarum incursus gubernandi prudentiâ depellens: sic mulier illa, cùm ira & angor in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor tamquam nauclerus gubernaculis aßidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse, nec priùs destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est vterum pretioso thesauro onustum.* Maximus serm. de Ira: *Vt naues*, ait, *egregiæ sunt, non quæ sereno cælo nauigant, sed quæ tempestati resistunt, & in portum euadunt: sic homines iræ ac furori resistentes, magni sunt atque fortes.*

Secundò, q. d. melior est corripiens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patienter tolerans, quàm delinquens arrogans, qui per fastum & impatientiam corripiētem respuit & calumniatur.

Tertiò, Chald. vertit: *Melior est ante Dominum vir, qui subigit concupiscentiam suam, quàm vir, qui ambulat in tumore spiritus.* Hinc S. Hieron. hanc gnomen combinat cum v. 4. quasi eum limitet: *Quia*, ait superius, *iram concesserat, dicens: Melior est ira, quàm risus, ne putaremus iram, quæ in paßione est, laudari, nunc præcipit iram penitus esse tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, iram posuit; hic verò impatientiam refrænauit. Patientia autem non solùm in angustiis, sed & in lætioribus necessaria est, ne plus quàm condecet exaltemur. Videtur mihi, & qui nunc excelsus appellatur spiritu, in Euangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur.* Sic & Olympiod.

Quartò, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modestiam sermonisque refert. Sic enim totum hunc versum reddit: *Sermo non in principio, sed cum ad calcem peruenerit, laudandus est. Morum probetur modestia, non fastus aut supercilium.* Sūt enim qui initio orationis modestè demittunt oculos, vultum, vocem, sed sensim ea attollunt ac in fine verba superba, minacia, indignabūda prorumpunt, præsertim dum non impetrant, quod postulant.

Primus sensus maximè connexus & genuinus est.

Moral. quanta sit dignitas patientiæ docet Tertull. & S. Cyprian. tract. de Patiētia. Vide dicta Iacob 1. 4. ad illa: *Patientia autē opus perfectum habet.* Et Prou. 16. 32. ad illa: *Melior est patiens viro forti.* Et c. 19. 11. *Doctrina viri per patientiā nescitur.*

Denique audi S. Gregor. par. Past. admon. 10. *Per hoc quoque impatientiæ vitium plerumq; mentem arrogantiæ culpâ transfigit: quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si qua sibi occulta sunt, ostentare conatur; atque sic per impatientiam, vsque ad arrogantiam ducitur, dūque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostentatione gloriatur. Vnde scriptum est; Melior est patiens arrogante: quia videlicet eligit patiens quælibet mala perpeti, quàm per ostētationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa iactari, ne mala poßit, vel minima perpeti.*

NE SIS VELOX AD IRASCENDVM: QVIA IRA IN SINV STVLTI REQVIESCIT] Hebr. Vers. 10
Ne præcipites in spiritu tuo ad excandescendum, quia excandescētia in sinu stulti requiescit, Hebr. enim כַּעַס *caas* significat iram ardentem, excandescentiam. Vnde Septu. & Syrus vertunt *furorem. Ira* enim *breuis furor est*, ac parit furorem diuturnum, qui per cædes, rapinas, incendia grassatur, vastatque omnia tam priuata, quàm publica, Arabicus: *Ne curras, vt irascaris in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit.* Thaumaturg. *Furor & primus indignationis impetus cohibendus est, ne præceps in iram (cui stulti seruiunt) feratur.* Symmach. *Noli per verba tua ad iracundiam prouocare.* Nam, vt ait S. Ephrem tract. de Virtute cap. de Ira: *Iræ* & irati *proprium est vanis rumusculis permoueri, & leuicula de causa rixas prouocare.*

Cohæret hæc gnome præcedenti, ex eaque velut conclusio educitur, q. d. Melior est patiens iniuriam arrogante, qui illico iniuriam irroganti irascitur, seseque vlciscitur. Ne ergo ob illatam tibi iniuriam sis velox ad irascendum, hoc enim est stultorum, sed patienter eam tolera, eamque patientiâ & prudentiâ tuâ non

tam

tam verbis, quàm factis contrariis refelle & confuta.

Nota pro *ne sis velox*. Hebr. est אַל תְּבַהֵל *al tebahel*, id est, ne percellaris, ne trepides, ne festines, ne præcipites, vti feruent & præcipitant apes, dum illicò irascuntur & aculeum infigunt, itaque stultè se exarmant & inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis leuitatem, timorem, trepidationem, præcipitantiam: hæc enim visa vel audita aliqua leui iniuria, timet famam vel res suas perdere; ideoque pusillanimes, parui iudicij & animi, quales sunt feminæ, pueri, stulti, citò irasci; graues verò, cordatos magnoque animo & iudicio præditos, putà sapientes ægrè tardeque irasci, quia grauitate sua & constantia indignum censent citò irasci, atque ob rem leuem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnome non omnem iram sed citam & subitam, eoque nomine tacitè lentam tardamque permittit: hac enim irascimur peccatoribus & peccatis, eosque corripimus, castigamus, plectimus. Vnde ira à natura data est homini quasi *cos fortitudinis*, ait Cicero 4. Tuscul. & *quasi bonarum actionum ministra*, ait S. Basil. orat. contra Iram, ac *virtutis instrumentum & ancilla*, ait S. Greg. 5. Moral. 31. Tam ergo vitiosum est esse ἀπαθῆς, quam πρόπετῆς, id est carere omni ira, quàm præcipites esse ad iram.

Porro Chald. accipit iram, qua peccator irascitur, dum à Deo punitur. Sic enim habet: *Et in tempore, quo veniet super te correctio de cælis, ne festines in anima tua, vt irascaris, neque dicas verba blasphemiæ aduersus cælestem. Si tu patienter sustines, dimittetur tibi: si tu eris contumax & irasceris, scito quoniam furor in sinu stultorum requiescet, donec perdat.*

Verùm meliùs alij passim hæc intelligunt de ira, qua irascimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam vt ait S. Ambros. 1. Offic. c. 6. *Qui citò mouetur iniuriâ, facit se dignum videri contumeliâ, dum vult indignus videri.*

Porrò sub ira vetatur vindicta, quam parat ira, q.d. Ne sis velox ad irascendum, vt in verba aspera, aut facta, verberaque, quibus te vindices illico prorumpas. Ita S. Ambros. exhor. ad Virg. *Quàm pulchrum*, inquit, *& illud: Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit; hoc est: Etsi causa sit, quæ moueat indignationem, non sit festina vindicta, ne immoderatius calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram inferit, vt medicina consilij, temperet iracundiam.* Probat ex illo: *Irascimini & nolite peccare.* Psal. 4. 5. Hinc & S. Hieron. *Ira*, inquit, *iuncta superbiæ semper desiderat vltionem.* Duo ergo vetat hæc gnome: primum, ne citò irascamur: secundum, ne irati citò prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed os & manus cohibeamus ab iræ & vindictæ executione.

Ira cita vitanda Cur? Ratio, Prima. Porrò causæ cur cita ira vetatur sunt hæ. Prima, quia mora iram vel soluit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque deflagrat & desinit. Vnde Seneca libr. 3. de Ira capit. 1. *Mora*, ait, *lentum præcipitis mali remedium*, Et S. Hieronym. hîc, dum sic explicat: *Non quòd concedat tardius irascendum, idcirco nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci, sed quòd cùm furens & recens fuerit ira dilata, facilius sedatum possit auferre.*

Secunda. Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, cædes ceteramque vindictam. *Tertia.* Tertia, quia mora dat tempus menti, vt rationes excogitet, quibus ira sedetur.

Gnome. Salomonem secuti sunt Plato & Philosophi. Plato iratos monebat vt seipsos in speculo contemplarentur. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similem viderent, eo dedecore territi, in posterum ab ira sibi facilè temperabant: aut certè eam tardabant. Idem: *Sapiens*, ait, *cùm vituperatur, non irascitur, cùm laudatur non extollitur.* Ita Laërtius in eius vita. Aristoteles: *irâ*, ait, *cohibe, quia sicut fumus oculos, sic ira rationem offuscat, vt verum cernere nequeat.* Ita Stobæus serm. 18. Seneca lib. 1. de Ira ca. 15. *Nihil minus*, inquit, *quàm irasci punientem decet, cùm eò magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. inde est quòd Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer.* Cato iratum ab insano nil differre aiebat, nisi mora; sentiens iram esse breuem insaniam. Ita plutar. libr. de Cohibenda Ira.

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari, cùm ei valediceret: *Irâ correptus nil dicas aut facias, donec 24. literas Alphabeti Græci percurreris.* Ita Plutar. in Apophth. Rom. qui & addit Augustum approbando respondisse: *Silentij sunt tuta fidi præmia*, S. Ambros. Theodosio Imper. qui ex subita ira iusserat Thessalonicenses ob deiectam vxoris suæ statuam occidi, suggessit, vt sanciret sententiam necis ab Imper. in aliquem latam, non nisi post triginta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentem lata reuocari potest, at vita innocentis occisi reuocari nequit.

Denique S. Iacobus c. 1. 19. *Sit autem*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram.* Vide ibi dicta.

QVIA IRA IN SINV STVLTI REQVIESCIT] Hugo Card. τὸ *requiescit* exponit *sedatur* vacat, cessat, sicut quiescunt fluctus, dum sedatur & tranquillatur mare; atque quiescunt passiones & tumultus dum pacantur, vt sit antithesis eius, quod præcessit, q.d. Ne sis citus ad iram, sed nec nimis tardus, quia illud est præcipitis, hoc vecordis, stulti & stupidi. Qui enim caret irâ, caret mente, ait sapiens. Et Aristoteles Ethic. ca. 5. *Iræ vacuitas*, ait, *minime laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet & vt oportet, & cùm oportet, & quibus oportet, fatui sunt; nam neque sentire neque dolere videntur.*

Secundò, Chald. *requiescit* inquit, quia iræ pœna & vindicta in caput stulti irascentis retorquetur, illique incumbit & in eo requiescit, vt eum pessumdet & perdat, dum cogitur subire supplicia ob ea, quæ temerè in ira dixit & perpetrauit.

Verum τὸ *quia* non antithesin, nec pœnam, sed causam notat, q.d. Noli citò irasci, quia hoc est stultitiæ & stultorum. Hebr. *kesilim*; id est inconstantium, qui facilè mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, vt ipse statim velut ex sinu eam promat & prodat. Porrò sinum non

non aliud, quàm ipsam animam appellat, ait Olympiod. Causam dat S.Greg.5.Moral.cap.30. *Per iram, ait, sapientia perditur, vt quid, quoque ordine agendum sit omnino nesciat. sicut scriptum est: Ira in sinu stulti requiescit: quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cùm mentem permouendo confundit.*

Exemplum est in Nabal, qui verè Nabal, id est stultus, stultâ indignatione contra Dauidem exardescens, eâdem enectus & mortuus est. 1. Reg.25.v.25.& 38. *Ira enim est signum insipientiæ,* ait S.Hieron. *quia quamuis aliquis potens existimetur & sapiens, si iracundus sit insipiens arguitur.* Vnde Campens. vertit: *Ne inducas in animum tuum, vt citò irascaris: Solent enim ferè esse stulti, qui proni sunt ad iram.*

Ira in sinu quid? Resp. Primò. Nota τὸ *in sinu* multa notat. Primò, quòd stultus iram habeat familiarem, & ad manum, vt illicò eam exerat. q.d. tam facilè irascitur, quàm quis è sinu chartam extrahit; cùm è contrario sapiens iram habeat in corde & cerebro, vt non nisi præuiâ ratione lentè eam educat.

Secundò. Secundò, iram esse in stulti sinu, velut in proprio suo lare & sede, in qua fixè moretur & habitet: vnde significat pronitatem & habitum irascendi. q.d. Stultus cùm minima re tangitur, ex innata, vel per irascendi consuetudinem insitâ sibi irâ continuò irascitur, vociferatur, litigat, pulsat, verberat. Ita Olympiodorus: *Caueto,* inquit, *ne malum iracundiæ concipias habitum, ita vt transeat in affectum cordis,* vt ait Psaltes.

Tertiò. Tertiò, iram esse amicam stulto, ab eoque foueri, vt eam ad pectus quasi in sinu gestet, brachiis complectatur & stringat, ei seruiat & obsequatur prætexendo caluas rationes, ob quas videatur iustè irasci. Ita Thaumat. *O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris,* ait Seneca lib.1. de Ira cap.16.

Quartò. Quartò, iram eius in animæ sinu esse reconditam, ideoque profundam, occultam, intimam, grauem, diuturnam & implacabilem. Huic affines sunt gnomæ sapientum, vt S.Iob.cap.5. *Stultum interficit iracundia.* Salomonis Prouerb.27.3. *Graue saxum & onerosa arena, sed ira stulti vtroque grauior.* Ecclesi.c.22.16. *Super plumbum, quid grauabitur? & quod illi aliud nomen, quàm stultus?*

VERS. 11. NE DICAS: QVID PVTAS CAVSÆ EST; QVOD PRIORA TEMPORA MELIORA FVERE, QVAM NVNC SVNT? STVLTA ENIM EST HVIVSCEMODI INTERROGATIO] Hebr. *Quia non à sapientia* (incitatus) *hoc interrogares.* Vatabl. *Quia non prudenter interrogares.* Campens. *Non enim est prudentis viri talia interrogare. Meliora,* intellige tùm Physicè, id est ditiora, fertiliora, feliciora; tùm Ethicè, id est iustiora, pientiora, sanctiora. Sic Daniel.cap.2.32.& seq. primum Monarchiæ Assyriorum seculum vocat aureum; secundũ Chaldæorum argenteum; tertium Græcorum æreum; quartum Romanorum ferreum. Porrò vltimum Antichristi sæculum erit plumbeum, id est molestissimum, miserrimum, pessimum & periculosissimum. Iam

Primò, Thaumat. hanc gnomen ad sequẽtem comparationem operum & sapientiæ refert. Vnde sic vertit & explicat: *Errant autem qui asserunt priscis meliorem* (ditiorem) *vitam concessam, non intelligentes; quantum à possessionibus opum sapientia differt: de hoc enim proximè fiet sermo.*

Secundò, Chald. hanc gnomen præcedentibus de calumnia, iniuria & ira nectit, vnde sic vertit: *Cùm iniuriam pateris, ne dicas: Qui fit, quòd antiquitus res erãt in tuto, & prima illa sæcula essent præstantissima, illiusq; ætatis homines rectè factis nobis præluxerint, quo nomine omnia ad eos prospera & iucunda dimanarent?* Sic & Clarius & Campensis. Porrò hoc stultum est interrogare, tum quia omni sæculo fuêre multi scelerati, iniurij, tyranni; tũ quia quisque sui sæculi iniurias aspicere, modumque eas prudenter & patienter ferendi, vel superandi excogitare debet, non verò retrospicere ad tẽpora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec iniurias sui æui ab eo auferre queunt.

Huc accedunt illi, qui censent hoc esse murmur insipientium & stultorum, diuinam prouidentiam incusantiũ, quòd priscis dederit sapientiam, probitatem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires & robur, quæ posteris subtraxerit: cùm constet Deum ex parte sua affatim cuique ætati prouidisse de bonis tam animi, quã corporis. Hinc S.Bonauent. censet hæc dici de frugalitate priscorum, qui sine auro & argento viuebant pacificè ex frugibus terræ, cùm postea effossa ab auaris metalla omnium fuerint irritamenta malorum.

Tertiò Olympiod. sic explicat: *Quotidie sic stulti homines loqui solent, dicunt enim: Patrum nostrorũ tẽporibus illis priscis loqui Deus hominibus modò per Angelos, modò per Prophetas solebat: licebat antiquis patribus vxores multas accipere, multas diuitias possidere, quæ tamen nobis Euangelica lex coërcuit. Sunt præterea, qui dicant, olim me Deus auxilio suæ gratiæ protegebat, nũc verò me penitus solum dereliquit; ideoq; bona operari nõ possum. Hæc autem omnia sunt insipientium verba. Est & alios ita blaterantes audire: Tempestate nostrâ mundus hic malis hominibus est refertus, alij sunt boni dies, alij verò mali.* Hosce deinde castigans subdit. *Ceterùm qui duce virtute suam moderatur vitam, de vita in vitam transit, ac de fide in fidem proficit operibus bonus, neque apud illum est aliqua dierum differentia, sed congruis rationibus nouit euertere, quas paulò antè adduximus, stultorum hominum quæstiones.*

Quartò, S.Hieronym. quem sequuntur more suo Salonius, & Alcuinus, tres affert expositiones; quarum prima est literalis, secunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo: *Nec vetus sæculum præsenti præferas, quia vnus vtriusque est conditor Deus: virtutes bonos dies viuenti faciunt: vitia malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse, & sub Christo, quàm modò sunt. Nam & illo tempore plures fuerunt increduli, & dies eorum mali facti sunt, & nunc credentes multi reperiuntur, de quibus ait Saluator: Beatiores sunt, qui me non viderunt & crediderunt.* Ioan.20. *Aliter: Sic debes viuere, vt semper præsentes dies meliores tibi sint, quàm præteriti: ne cùm paulatim decrescere cœperis, dicatur tibi: Currebatis benè: quis vos impediuit veritati non obedire?* Galat.5. *Et iterùm: Incipientes spiritu, nunc carne consummamini.* Ibid.3. *Aliter: Ne dicas meliora tempora olim Moysi, quàm nunc Christi; legis fuisse, quàm gratiæ. Si enim hoc volueris quærere, imprudenter facis: non videns quantum distet Euangelium à veteri testamento.*

Omnia

A Omnia hæc apposita sunt & eòdem tendunt. Sūma, hæc gnome dirigitur & stringitur in homines otiosos, inertes & querulos, qui inopiam, malitiam & infelicitatem sui æui desidiosè lamētantur, ac præteritos, & præterita sæcula præ suo laudant & celebrant; hoc enim homini innatum est vitium, vt nauseet ad præsentia, amet absentia & præterita, iuxta illud Cornelij Galli de Arte Poëtica: *Laudat præteritos, præsentes despicit annos.* Et illud Taciti lib. de Orator. *Vitium est malignitatis humanæ, vt vetera semper in laude, præsentia sint in fastidio: & vetera antiquaq; miremur, nostrorum temporum studia rideamus & contemnamus.* Et illud Horatij lib. 2. epist. 1.

Et nisi quæ terris semota suisq;
Temporibus defuncta videt fastidit & odit.

B Rursum senes solent præterita narrare & extollere, ac præsentia iuuenum facinora ex φιλαυτία paruipendere, teste Aristot. lib. 2. Rhetor. ca. 13. & Plutarch. tract. de Seipso laudando. Vnde Poëta, *Senectus*, ait, *difficilis, querula est laudatrix temporis acti.* Nonnulli etiam rudes & plebeij ipsa tempora incusant, quasi ipsa hanc infelicitatem afferant, qua in re stolidè errant, cùm non temporum, sed hominum otiositas & malitia incusanda sit. Idem enim omnibus fuit, & est sol, idē cælum, eadem sidera & elementa, idem solis & cælorum motus, eadem temporum series & vicissitudo, nec quisquam ex cæli solisve impulsu, sed ex propria virtute, aut vitio probus est aut improbus. Alij de Deo queruntur, quòd priscis meliora dederit tempora, quam sibi suisque, vti paulò antè indicaui. Itaque suos mores improbos, ideoque infaustos, & miseros blasphemè in

C Deum, cælum vel astra reiiciunt, cùm sibi ea imputare deberent, qui insignis est error & stultitia. Adde quòd stultè se crucient de rebus præteritis, quæ reuocari nequeunt, ac interim negligunt præsens virtutis studiū. Insuper noster Emmanuel Sà, stultam ait hanc esse interrogationem, eò quòd interrogent rem, quæ in se clara est & manifesta: nam constat res omnes in deterius ruere, vt videmus priscas arbores, homines, animalia olim vegeta & florentia nunc consenescere, languescere, emori. Idem videre est in ordinibus, religionibus, & statibus Ecclesiæ. Primi enim fideles & religiosi tempore Apostolorum longè sanctiores fuere præsentibus, vt patet de Essæis sub S. Marco.

D Denique nihil nouum sub sole: vnde sicut prisci suas habuere virtutes & vitia, sua commoda & incommoda: sic eadem vel similia habent & posteri. Nam vt sapienter ait Plinius Iunior lib. 6. epist. 21. *Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, vt quidam, nostrorum temporum ingenia despicio. Neque enim quasi lassa & effœta est natura, vt nihil laudabile iam pariat:* sed sicut nos miramur priscos & prisca, sic posteri nostros & nostra mirabuntur, iuxta illud S. Hiero. epist. 114. *Ingenium quasi vinum probatur antiquitate.* Vnde illud: *vino veteri vtere.* Et: *Sapientia est in antiquis.*

Porrò constat legem nouam meliorem esse veteri & priscâ, putà tempus Christi & gratiæ præstare tempori Mosis & Iudaismi. Adhæc nōnulla sæcula posteriora, sapientiora & meliora fuisse prioribus, quale fuit sæculum tertium, & quartum, quo floruere S. Athanas. S. Aug. S. Hieron. S. Basil. S. Chrysost. S. Nazian. cæterique Ecclesiæ doctores, Græci & Latini. Certè nostrum hoc sæculum multa præcedentia superat, tùm in doctrina, eaque omnigena, tùm in artibus eximiè excultis, tùm in rebus bellicis, tùm in virtute, religione & sanctitate. Sanè numquam ita excultæ fuere artes, disciplinæ & scientiæ vniuersæ, vti hoc æuo; numquam tot religiosæ familiæ doctrinâ, religione & zelo floruere, vti hac ætate; numquam tot nauigationes, merces & opes etiam Indicæ Orientis & Occidentis extitēre, vti nostro sæculo.

Demùm Salomonis ætate stulta erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, sapientiâ, regno, felicitate & gloria superauit omnes priscos: quare optimum sub eo sæculum egerunt Israëlitæ, ideoque falsò tunc morosi nonnulli senes & Aristarchi dixerunt: *Quid causæ est, quòd priora tempora meliora fuere, quam nunc sunt?* Occurrunt & respondent nonnulli, Salomonem hæc scripsisse post lapsum & de lapsu pœnitentem, cum iam idololatriam in Israëlem inuexisset, de qua proinde pij querebantur, dicentes: Quò abiit prisca Abrahæ, Mosis, Dauidis, fides & religio? Abiit, euanuit: *O domus antiqua, quàm dispare domino dominaris?*

Verùm valdè dubium & incertum est, Salomonem hæc scripsisse post lapsum. Nullum enim lapsus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde si pœnituit & pœnitens hæc scripsit; ergo & priscam religionē aboliuit iam idololatriâ restituit: hoc enim exigebat vera eius pœnitentia. Certè ipse toto hoc libro non aliud facit, quàm prædicare idolorum rerumque creatarum vanitatem, ac Dei vnius veritatem veramque fidem, timorem & cultum, vt proinde nemo hac de re queri, ac priscam religionem ab eo labefactatam lamentari posset.

VTILIOR EST SAPIENTIA CVM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBVS SOLEM] VERS. 12.
Hebr. *Bona est sapientia cum hereditate* (sic & Septuag. μετὰ κληροδοσίας, id est *cum hereditatis distributione*, siue hereditatis parte & sorte) *& amplius, vel abundantia, vel excellentia est videntibus solem.* Arabicus: *Sapientia bona est in immutatione suæ sortis & bonitas eius prodest iis qui aspiciunt solem,* scilicet iustitiæ, putà Christum per fidem, ita S. Hieron.

Chald. addit mansuetudinis præ sapientia & opibus elogium, quasi hæc spectent ad mansuetā calumniæ & iniuriæ tolerātiam, de qua v. 8. & 9. Sic ergo vertit: *Bona est sapientia legis cum hereditate, sed longè melius est, vt sit vir in mansuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderunt bonum & malum, sub sole in sæculo hoc.*

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo sapientiæ facta est mentio, cùm ait, *quia ex sapientia hoc non interrogares:* Hinc de more in sapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus vtilem ac potentem ostendit. Quia enim visus est cap. 2. v. 8. opes vituperare, easque vanas pronuntiauit, hinc earum vsum & commoda hic recenset, si nimirum sapientiæ coniunctæ ab ea honestè expendatur. Addit Thaumaturgus, responderi hic querelæ

querelæ conquerentium tempora priora fuisse meliora, id est ditiora (licet Bonauent. contrariè exponat, scilicet *meliora*, id est pauperiora & frugaliora, ideoque probiora & iustiora) dicendo, esto priora tempora fuerint ditiora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est diuitiis. Iam quoad sensum.

Primò, Thaumat. censet hîc sapientiam opponi & præponi diuitiis. q.d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, id est præ diuitiis, aut potiùs *cum diuitiis*, scilicet collata & comparata. q.d. Si sapientiam compares cum diuitiis, iis vtique vtilior deprehendetur. Fauet Syrus dum vertit: *Melior est sapientia vestibus armorum, magis videntibus solem.* Verùm alij passim censent diuitias hîc non opponi, sed componi & coniungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebr. עם *im*, Græcum μετ, & Latinum *cum*.

Secundò ergo, R. Haccados per sapientiam cum hereditate accipit sapientiam hereditariam. q.d. Vtilior est sapientia à parentibus quasi hereditariè accepta, quam hereditas opum: hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiamsi sola sit & inops, opes sibi acquirere & comparare nouit.

Tertiò, Caiet. q.d. Sapientia cum hereditate, id est cum diuitiis hereditariis vtilior est diuitiis proprio labore & mercatura partis, quia hæ per mille curas impediunt studium sapientiæ; illæ non, quia sine labore per hereditatem obueniunt.

Quartò & genuinè, q.d. Sapientia cum diuitiis vtilior est, quàm sint solæ diuitiæ, aut subinde etiam sola sapientia diuitiis destituta; quia vtiles quidem sunt opes, sed vtilior est sapientia; vtilissima verò est, si opes adiunctas habeat, quia iis sæpe tuenda est dignitas sapientiæ. Si enim doctor, princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper, licèt sit sapientissimus & sanctissimus, tamen à vulgo, infidelibus & hæreticis despicitur: sin verò sit diues, timetur & colitur iuxta illud: *Diues locutus est, & omnes tacuerunt*, &c. *Pauper locutus est & dicunt: Quis est hic?* Rursum opes seruiunt beneficentiæ ad iuuandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem & pietatem, vti eum propagauit Constantinus & Carolus cognomēto Magni, Theodosius, cæterique sapientes & opulenti Imper. ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Gregor. XIII. qui Pontificali munificentiâ ædificatis plurimis collegiis & seminariis, Dei cognitionem & cultum mirè vbique dilatauit; cuius proinde virtus, fama & gloria toto orbe perennat, & perennabit in omnia sæcula. Ita S. Hieronym. Alcuinus, Lyranus, Hugo Card. & alij. Hinc & Aristot. 1. Ethicor. cap. 10. docet diuitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, easdemque materiam virtuti præbere.

Et magis prodest videntibvs solem.] Id est viuentibus. Hi enim vident solem. Innuit diuitias tantùm prodesse in hac vita, qua solis vsurâ fruimur: in cælo enim nullus erit earū vsus. Vnde quidam hac phrasi putat notari longæuitatem. q.d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, magisque prodest, si diu videat solem, id est si sit longæuæ & diuturnæ vitæ. Verùm hoc alienum est & coactum, æquè ac illud Titelmanni, qui sic vertit: *Præcedit* vel *vincit videntes solem.* q.d. Sapiētia antecessit omnibus creaturis, quæ sub sole sunt, eumque intuentur. Τὸ *solem* notat opes sapientem facere clarum & splendidum, præsertim dum publicè in conspectu solis opes in pauperes, vel pios vsus expendit.

Mysticè Olympiod. Sapiens inquit, contemplando solem in creatoris eius contemplationem assurgens, diuinâ luce perfunditur. Sapientia cū hereditate ergo est fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum solem iustitiæ. Sic & S. Ambros. epistol. ad Sabinum, per hereditatem hoc loco accipit fidem; S. Hieron. verò hereditatem accipit pro conuersatione bona, per quam fimus heredes cæli. *Vult igitur Ecclesiastes*, inquit, *docere quanto differant hi qui solem merentur videre iustitiæ, & habent sapientiam cum conuersatione bona, ab his qui absque sapientia vitæ tantùm & conuersationis studium commodarunt. Quod quidem & Daniel ostendit dicens: Intelligentes sermones meos fulgebunt vt luminaria cæli; siue vt Theodotion interpretatus est; Quasi splendor firmamenti: Qui verò fecerint sermones meos, quasi stellæ cæli.* Idem S. Hieron. libr. 1. contra Iouin. docet his verbis innui meliores esse dies posteriores, quàm priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequebatur, occidens in Euangelio: sapientiam spiritus hereditas expectat æterna. Dan. 12.

Vigilantius hæresiarcha (quem nostri Lutherani & Caluinistæ sequuntur) hanc gnomen torsit contra religiosos, qui paupertatem vouent: Vtilior, inquit, est sapientia cum diuitiis: ergo sapientia cum paupertate minùs vtilis est, egena & sterilis. Respondeo. Id verum est de paupertate inuoluntaria & coacta, non autem de voluntaria & religiosa, quæ vt totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me.* Matth. 19. 21. Hæc enim paupertas animum erigit super opes omnesque res terrenas, vt iis expedita & mundo celsior, in cælo spes & opes suas defigat, totamque se vniat Deo. Opes ergo vtiliores sunt ad vitam actiuam & beneficentiam: Paupertas verò vtilior est ad studium sapientiæ vitamque contemplatiuam, vti docent non solùm omnes patres, sed & ipse Aristot. disertè libr. 10. Ethic. cap. 8.

Audi S. Hieronym. libr. contra Vigilant. *Quod asseris eos melius facere, qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum suarum pauperibus diuidunt, quàm eos qui possessionibus venundatis semel omnia largiuntur, non à me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem & nauiculam & rete dimittit: Iste quem tu laudas, secundus & tertius gradus est, quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis & tertiis præferenda.*

Vide eumdem epist. 26. ad Pammachium, & 28. ad Lucinium & 34. ad Iulianum, vbi inter cetera ait. *Vnus* (Crates Philosophus) *multorum possessionum pretium proiecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cogitationes, ego vos mergam,*

gam, ne ipſe mergar à vobis. Philoſophus gloriæ auidus & popularis auræ vile mancipium, totam ſimul ſarcinam depoſuit, & tu te putas in virtutum culmine conſtitutum ſi partem ex toto offeras? Teipſum vult Dominus hoſtiam viuam placentem Deo; Te, inquā, non tua, quod ſi teipſum Domino dederis; & Apoſtolicâ virtute perfectus ſequi cœperis ſaluatorem, tunc intelliges vbi fueris, & in exercitu Chriſti, quàm extremum tenueris locum.

S. Hieronymo concinit S. Auguſtin. libr. de Bono coniug. *Benè faciebant*, ait, *qui de ſua ſubſtantia Chriſto & diſcipulis eius neceſſaria ſubminiſtrabant, ſed meliùs, qui omnem ſubſtantiam dimiſerunt, vt expeditiores eumdem Dominum ſequerentur.*

Idem docet Caſſian. collat. 21. c. 33. & S. Gregor. 31. Mor. capit. 17. & S. Ambroſ. libr. 1. Offic. 30. Vnica gnome rem tetigit nodumque ſoluit S. Hilarion, teſte S. Hieronym. in eius vita, qui opes ſibi ab Oriono oblatas reſpuens: *Nemo*, ait, *meliùs erogat, quàm qui ſibi nihil reſeruat.* Vide Bellarm. libr. 2. de Monachis capit. 46. in reſponſ. ad 3. Hæc paupertas æuo Salomonis rudibus Iudęis totique mundo erat incognita, quia à Chriſto verbo & exemplo in orbem eſt inducta. Chriſtus ergo vti cetera legis dogmata ſuis præceptis & conſiliis compleuit & auxit: ſic & hanc Salomonis gnomen: *Vtilior eſt ſapientia* cum diuitiis, ſublimi ſuâ ſanctione perfecit & tranſcendit dicens: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Matth. 5. Vtilis ergo eſt ſapientia ſola, vtilior eſt ſapientia cum diuitiis & beneficentia: at vtiliſſima & perfectiſſima eſt ſapientia cum opum mundique totius contemptu, vt tota Deo adhæreat, imò medullitùs inhæreat.

VERS. 13. SICVT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECVNIA] Hebr. *Sicut in vmbra ſapientiæ, ſic in vmbra pecuniæ,* ſcilicet confidit vel conquieſcit, & ſecurè obdormit homo. Vnde Chald. *Quia ſicut cuſtoditur homo in vmbra ſcientiæ, ſic cuſtoditur in vmbra argenti in tempore quo facit ex eo eleemoſynam.* S. Hieronym. in Commen. *Quia quomodo vmbra ſapientiæ ſic vmbra argenti.* Syrus: *Vmbraculum ſapientia, ſicut vmbraculum argenti.* Arabicus: *Sapientia in vmbra ſua, ſicut vmbra argenti.* Videntur hi omnes pro בְּצֵל *betſel*, id eſt *in vmbra*, legiſſe כְּצֵל *ketſel*, id eſt *ſicut vmbra.*

Senſus eſt clarus q. d. Vtilior eſt ſapientia cum diuitiis & pecunia, quia vtraque inſtar vmbræ eum protegunt, ſuntque ei velut vmbraculum: Primò, vt eum refrigerent in æſtu ſolis, id eſt tentationis & tribulationis, æquè ac proſperitatis & abundantiæ, ne vllum ex rerum inopia vel copia ardoris, putà concupiſcentiæ, vel impatientiæ damnum ſentiat, ſed ab vtraque animum intactum ſeruet, eumque ad Deum in cælum ſuſtollat, idque in hac vita, quæ non niſi vmbra eſt veræ vitæ. Vnde ſponſa Cantic. 2. ſuſpirat dicens: *Donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ,* ait S. Hieronymus. Secundò, vt eum, imò omnes qui ad ſe confugiunt, abſcondant & protegant ab incurſu hoſtium, à quibus eum eruit ſapientia, tutatur vel redimit pecunia. Tertiò, vt eum roborent ad ardua capeſſenda: ſic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel. *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi*, vt in te arduum hoc incarnationis Verbi opus peragat. Lucæ 1. Quartò, vmbra plantis, animalibus, & hominibus ardore ſolis tabeſcentibus dat reſpirationem & vitam: ſic eandem dat quoque ſapientia, vt ſequitur. Vnde myſticè, ſapientia eſt Chriſtus de quo ait Ierem. Thren. 4. 20. *Spiritus oris noſtri Chriſtus captus eſt in peccatis noſtris, cui diximus: in vmbra tua viuemus in gentibus.* Vbi multa in hanc rem annotaui. Ita S. Hieron.

Porrò Septuag. implexè vertunt: *Quia in vmbra eius* (Græcè *αὐτῆς* ſcilicet *περισσείας*, id eſt *abundantiæ*, quæ præceſſit) *ſapientia ſicut vmbra argenti.* q. d. In vmbra abundantiæ protegitur homo à ſapientia, ſicut protegitur ab argento & diuitiis, vti vertit Vulgata & ceteri. Thaumaturgus tamen ſic interpretatur, q. d. *Sapientia opibus tantò eſt clarior, quantò vmbrâ ſuâ ſplendidius apparet argentum.* q. d. Tantò præſtat ſapientia argento, quantùm argentum præſtat argenti vmbra, ſcilicet ſicut vmbra argenti tantùm eſt vmbra, ſic argentum tantùm eſt vmbra ſapientiæ. Olympiod. verò ſic legit: *In vmbra ipſius ſapientia, ſicut vmbra argenti;* ſicque myſticè explicat. Argentum, inquit, ſignificat diſciplinam & ſcientiam: huius vmbra eſt ſermo doctoris, qui diſcipulum docendo ad ſcientiam perducit, ſicut vmbra perducit ad corpus, quod iacit vmbram: vmbra ſapiētiæ verò eſt practica vita; hæc enim eſt velut præuia introductio & vmbra, quæ nos ducit ad ſapientiam, id eſt ad rerum diuinarum contemplationem, q. d. Sicut ſermo doctoris deducit diſcipulum ad ſcientiam; ſic vita actiua, & virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplatiuam, putà Martha ad ſororem Mariam.

HOC AVTEM PLVS HABET ERVDITIO ET SAPIENTIA, QVOD VITAM TRIBVVNT POSSESSORI SVO] Eruditio & ſapientia ſunt idem, vel ferè idem, vt dixi initio Prouerb. putà ipſa prudentia & virtus. Vnde S. Hieron. in Commen. vertit: *Quod amplius eſt ſcientiæ ſapientiæ viuificabit habentem ſe.* Chald. *Et augmentum cognitionis ſapientiæ viuificabit Dominum ſuum.* Hebr. *Et excellentia ſcientiæ* (quæ eſt) *ſapientia, viuificabit poſſeſſores ſuos.* Septuag. *Et abundantia ſcientiæ ſapientiæ viuificabit eum, qui ab ea*, ſcilicet ſapientiam didicit, & ſapiens euaſit. Syrus: *Et præſtantia ſapientiæ cognitionis viuificabit Dominum ſuum.* Arab. *Præſtantia cognitionis ſapientiæ viuificat illum, qui accenditur ab ea.* Campenſ. *Hoc habet ſupra diuitias ſapientia, quod ſapientem perducat ad vitam æternam,* Thaumaturg. *Vita hominis non ex caducarum, & fragilium opum collectione & poſſeſſione, ſed ex ſapientia prouenit.*

Poteſt tamen eruditio, ſiue cognitio, vel ſcientia à ſapientia diſtingui, vt illa ſit intelligentia rerum humanarum, hæc diuinarum: illa ſit in agendo, hæc in contemplando. Ita Lyran. & Hugo: illa ſit actus ſapientiæ, hæc habitus. Ita Dionyſ.

Sapientia dat triplicē vitam.

Porrò prudentia & ſapientia homini tribuit vitam triplicem. Primò, corporalem: facit enim vt corpus noxia vitando & ſobriè viuendo ſit ſanum, vegetum, robuſtum. Secundò, ſpiritalem, vt ſcilicet anima viuat iuxta dictamen rationis, prudentiæ, legis diuinæ, gratiæ & chari-

tatis. Tertiò, gloriosam, quia perducit hominem ad vitam & gloriam sempiternam. Hoc est quod dicitur Prouerb. 4. 10. *Audi fili mi & suscipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ.* Et c. 3. 18. *Lignum vitæ est, qui apprehenderint eam,* cùm ex aduerso hoc cap. v. 18. dicatur: *Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.* Et Eccles. 4. 12. *Sapientia filiis suis vitam inspirat: qui tenuerint illam, vitam hereditabunt.* Et Baruch c. 3. 28. *Et quia non habuerūt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam.* Vide quæ hisce locis annotaui.

Quin & Cicero Tuscul. 3. *Quid,* ait, *est sapientia? Est sanitas animæ.* Et Comicus in Trinum. *Sapientia ætatis condimentum est, Sapiens ætati cibus est.* Et alius: *Lux vitæ sapientia.* Et alius: *Ter geminæ sorores sunt sapientia, sanitas, sanctitas.*

Pro *possessori suo.* Hebr. est בְּעָלָיו *bealau,* quod verti potest *marito vel sponso suo,* vel potiùs *sponsis suis:* est enim plurale, q. d. Sapientia viro, qui illam sibi despondet, & velut sponsam coniugio copulat affert dotem amplam, si non auri & argenti, certè vitæ multiplicis non qualis qualis, sed iucundæ, sanctæ, beatæ & æternæ, quam illi conciliat, iuxta illud: *Longitudo dierum in dextera illius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Prouerb. 3. 16. Sic D. Henricus Suso per visum sapiētiam sibi velut sponsam despondit, & cum ea veram vitam in dotem accepit, vti dixi Eccles. 15. 2.

Denique sapientia non tantum viuentibus vitam conseruat, auget, prolongat, sed & mortuos ad vitam resuscitat, cùm peccatores per pœnitētiam ad vitam gratiæ reuocat, vti Christus, Apostoli, viríque Apostolici multos ad vitā cùm corporalem, tùm spiritalem reuocarunt, & in dies reuocant.

VERS. 14. CONSIDERA OPERA DEI, QVOD NEMO POSSIT CORRIGERE, QVEM ILLE DESPEXERIT] Symmach. *Imminuerit.* Hebr. *Vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere, quod,* vel *quem ipse curuarit & obligarit?* Nam אֲשֶׁר *ascer* tam in neutro, *quòd,* quàm in masculino, *quem* significat. Septuag. *Vide opera Dei; quoniam quis poterit adornare, quem Deus peruerterit?* Syrus: *Vide opus Dei; quia quis potest confirmare illum, qui est perturbatus?* Arab. *Considera artes Dei; quis enim potest decorare eum, quem mutat Deus?* Tigur. *Quis potest reconcinnare.* (Alij *aptare.* Alij *æquare,* vel *ad æqualitatem reuocare.* Campens. *restituere*) *quod ipse deprauauit,* id est, vt Vatab. *Quem peruerti sinit.* Caiet. *Quod tortum fecit ille.* Campens. *Quod perdidit ille.* Alius: *Quod ille deflexit.* Hinc suspicari quis posset vulgatum interpretem quoque vertisse *deflexerit,* nisi omnes Codices constanter legerent *despexerit.* Iam

Primò, aliqui cum Caietano hanc gnomen explicant de curuatura cælorum, elementorum, totiusque globi terræ & mundi, q. d. Deus curuauit omnes cælorum & elementorum orbes, eosque fecit rotundos & sphæricos: quis ergo eos quadrare, vel rectos efficere poterit? Similiter motus, gyros & tramites solis, lunæ & cælorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare & rectos facere queat, vt non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita Dauid de Pomis hæc refert ad obliquationem motuum cælestium, ex qua subinde prouenit obliquatio & prauitas morum humanorum. Sic & Hebræi in Midras Coheleth, quos in fine huius versus citabo fusiùs.

Secundò, Chald. accipit de hominibus curuatis & distortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, putà claudis, mutilis vel mancis. Vnde vertit: *Contemplare opera Dei & potentiam eius, qui facit cæcum, & gibbosum, & claudum, vt sint mirabilia in sæculo, quoniam quis potest, vel vnum ex eis corrigere, nisi Dominus, qui sic eos contorsit.* Et Olympiod. *Quis potest corrigere, quæ prauè sunt obliquata, vt claudos, nisi Deus mundi auctor?* Sic & S. Hieronym. qui citat illud Exodi 4. 11. *Quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nónne ego?* Thaumaturg. *Quis poterit reparare, quæ iustè à Deo videntur neglecta?* Auctor Catenæ Græc. *Quis resarcire & instaurare valeat quæ Deus iustâ ratione neglexisse & prætериisse videtur?* q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adæ, vel proprio contractos, v. g. Nemo potest cæco dare visum, surdo auditum, claudo tibias rectas. Ne ergo nos misera horum vanitas cruciet & torqueat, quia ei humanitùs succurri non potest: illius ergo remedium à Deo, non ab homine petendum est. Ita Clarius, Caietan. Arboreus, Moringus. Huc facit priscus Apologus: Asellus querebatur se carere cornibus, cauda simius. Talpa hæc audiens: *Qui potestis conqueri,* ait, *cùm cæcitatem meam videatis; malum vtique vestris longè maius & acerbius?* epimythion: *Æquius infortunia nostra perferimus, cum aliorum grauiora cernimus.*

Tertiò, meliùs alij hæc accipiunt de curuitate spiritali morum. Cùm enim dixerit Salomon sapientiam possessori dare vitam, quam & ipse aliis communicare queat, ne quis obiiciat: cur ergo sapientes non conuertunt & viuificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit & respondet, quòd nemo possit corrigere eum, quem Deus obliquarit & despexerit.

Nota primò, Deum propriè & positiuè neminem curuare & flectere ad peccata: hic enim est error non solùm blasphemus, sed & stolidus: quâ ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas, ad peccatum & scelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapienter & neruosè Fulgent. ad Monimum: *Deus,* ait, *peccatorum non est auctor, quorum est vltor.* Vnde Caluinus, Melanchton, & similes, qui Deum faciunt auctorem omnium operū tam malorum, quàm bonorum, vt opus Dei sit tam proditio Iudæ, quàm vocatio Petri, & conuersio Pauli; hi, inquam, Deum negant esse Deum, & Deum suum faciunt diabolum. Hic enim est auctor & incentor omnis mali.

Deus peruertit impium quo sensu.

Deus ergo dicitur despicere & peruertere impium eo modo, quo dicitur excæcare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirectè, permissiuè & obiectiuè, quia scilicet in pœnam præcedentium peccatorum; primò, permittit impium sequi cupiditates suas illicitas, vt iis totum se dedat; secundò, ei gratiæ suæ copiam subtrahit, eumque quasi deserit: vnde Noster aptè hîc vertit *despexerit;* tertiò, occasiones voluptatum, cæcitatis & duritiei ei obiicit, bono quidem fine, sed quibus impium abusurum,

rum, seque obduraturum prænoscit, vti fusè ostendi Exod. c.7.3.& Rom.1.24.

Igitur propriè peccator seipsum peruertit, obdurat, excæcat; Deus verò impropriè, quia scilicet eũ in sua peruersitate deserit & derelinquit. Quare priùs peccator deserit & despicit Deum, quàm deseratur & despiciatur à Deo. Nam vt ait S. Augustin. ad art. sibi falsò impos. art.7. *Qui (Deus) nisi priùs deseratur, neminem deserit, & multos desertores ad se conuertit.* Et Fulgent. lib.1. ad Monimum cap.13. *Iustè deseritur à Deo, qui deserit Deũ.* Et ex vtroque Concil. Trident. sess.6. cap.11. *Deus suâ gratiâ iustificatos non deserit, nisi ab eis deseratur.* Hinc Deus talibus improperat, dicens: *Quia vocaui, & renuistis; extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum; ego quoque in interitu vestro ridebo.* Prou.1.24. Et: *Cùm sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris*, id est cum eo, qui se peruertit, peruersè te geres, ô Domine. Psalm.17.27. Et: *Si ambulauerint ad me peruersi, & ego ambulabo ad eos peruersus in furore meo.* Leuit.26. 23. iuxta Septuag.

Nota secundò, Deum despicere peruersos nõ quòd omnia gratiæ, etiam sufficientis, & ad peccata vitanda necessaria auxilia iis subtrahat: sic enim necessariò persisterent in sua peruersitate, & persistendo non peccarẽt: omne enim peccatum est liberũ, non necessarium. Rursum sic peruersi non essent in via salutis, sed in termino vti sunt dæmones, quia scilicet obstinati sunt in sua malitia, & prorsus à gratia Dei deserti & despecti. Dicitur ergo eos negligere & despicere, eò quod rara & exigua eis det gratiæ auxilia, raras illuminationes, terrores, impulsus, vt se conuertant, quæ comparata cum eorum peruersitate & obstinatione adeò parua sunt, vt videantur à Deo relicti & despecti, ac traditi peccato & diabolo.

Peruersus incorrigibilis quo sensu? Nota tertiò, neminem posse corrigere obduratum, vel despectum à Deo, tum quia illa gratiæ auxilia, quæ ei dat Deus, adeò, vt dixi, sunt modica & infirma, vt cum eis solis difficillimum sit eum corrigi, ac moraliter, siue prout communiter accidit, sit quasi impossibile eum conuerti: tum quia homini id est impossibile, si Deus nõ concurrat, ac benignioribus gratiæ oculis eum aspiciat & illustret, sed solito more deserat & despiciat. Est ergo impossibilitas hæc non absoluta, sed conditionata & in sensu composito, non diuiso. Et hoc propriè non intendit Salomon, q.d. In talibus non ad hominis vtpote inualidi, sed ad Dei potentissimi opem & gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthæum, Pelagiam pœnitẽtem, Mariam Ægyptiacam, quos per multos annos despexerat, benignius aspiciens correxit, & ad magnam sanctitatem euexit.

Hunc esse sensum patet ex ca.1.v.15. *Peruersi difficile corriguntur*, vbi difficile vocat, quod hic impossibile; vtrobique enim eadem sunt verba in Hebræo. Ita passim Interpretes ac Scholastici, vt D. Thomas 1.p.q.23.ar.3. ad 3. Suarez, Vasquez, Valentia, Bellarm. & Molina 1.p.q.23.ar.5. in fine. Hoc est, quod de Pharaone ait S. Augu. propos.62. in epist. ad Rom. *Non ergo illi imputatur, quod tunc non obtemperarit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat*, quia scilicet Deus

A obduratis non omni horâ, vel momẽto dat gratiam qua mollire possint suam obdurationem, sed certis & statis horis illi placitis; qua si tunc vtantur, possunt Deo vocanti & pulsanti obtemperare. Porrò licet obdurati non semper habeant auxilium gratiæ, quo obdurationem excutiant, & conuertantur, habent tamen semper illud, saltem in actu primo sibi à Deo præparatum ad hoc, ne nouum peccatum committant, vtq; nouæ tentationi resistere valeant: si enim à Deo vires & gratiam resistendi postulent; vtique impetrabunt, alioquin enim necessariò peccarent, imò consentiendo tentationi non peccarẽt, quia sine gratia illi resistere nequeunt; nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam vt ait S. August. Peccatum adeò est voluntarium, vt si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo

B nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Huc facit illud S. Isidori lib.2. de Sũmo bono cap.16. *Deserente Deo nullus pœnitere potest, nonnulli autem ita despiciuntur à Deo vt deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est per præuaricationem regredi ad iustitiam, obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum reuertantur, sed eos habeant socios perditionis; illud quibuscumque fraudibus agentes vt aut deserantur à Deo, aut flagelli humanitate desperent. Ingemiscendum est iugiter, & excussâ omni securitate lugendum, ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate Dæmonis relinquatur.*

Nota quartò, nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare, Deum ante omnem præuisionem demeritorum reprobos ex mero suo *An reprobus saluari possit?*

C beneplacito reprobasse: per despectionem enim accipiunt reprobationem, sed perperam: aliud enim significat despectio, vt iam dixi. Nam S. August. S. Prosper, & passim Theologi docent, Deum neminem reprobasse ante demerita: Reprobatio enim est iudicium & sententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam, nam omne iudicium & supplicium irrogatur propter demerita. Pœna enim præsupponit culpam.

Nonnulli tamen, vt Suarez, Bellarm. & alij hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo & sensu. Priore, de reprobatione positiua & completa, q.d. Cùm Deus aliquem ob scelera reprobauit & damnauit ad gehennam, impossibile est, vt quis eum corrigat & saluet. Ratio est, quia impossibile est, vt

D quis mutet Dei sententiam & decretum, ac pariter impossibile est, vt scelera, quæ ponuntur iam facta vel futura, non sunt facta vel futura. Posteriore de reprobatione permissiua & inchoata, q.d. Cùm Deus quem collocat in illa serie circumstantiarum & gratiarum, in qua præuidet eum peccaturum, & in peccato moriturum, ideoque à se reprobandum & dãnandum, nemo potest eum transferre ad contrariam seriem gratiarum, qua præuidet in ea positos bene vsuros gratiâ, in eaque morituros, ideoque saluandos, in qua Deus collocat omnes prædestinatos & electos, q.d. Nemo potest quem constitutum in serie eorum, qui ob peccata præuidentur damnandi transferre in seriem saluandorum,

dorum, nec vice verſa. Solius enim Dei eſt has ſeries conſtituere,& ſaluandos prædeſtinare, dãnandos verò ob ſcelera reprobare. Verùm,vt dixi,de reprobatione hîc propriè, & per ſe non agitur,ſed tantùm conſequenter,quatenùs ſcilicet obdurati ceterique, qui in peccato vſq; ad mortem perſiſtunt(qui hic vocantur deſpecti à Deo) à Deo reprobantur & damnantur, S.Bonauent. affert in exemplum filios Heli,quos pater corrigere non potuit,quia Deus eos, vtpote peruerſos deſpiciens,voluit occidere. Additque iſta opera conſideranda eſſe ad timorem. Quis enim non paueat ignarus, an fortè gratiâ congruâ ad reſurgendum è ſuis ſceleribus priuetur?Hic ergo vſurpare licet illud Habacuc 3. *Conſideraui opera tua,& expaui.* Hæc Bonau.

Moral.Hugo ex hoc loco taxat prædicatores qui indignantur , ſi auditores non corrigantur: ſi autem corrigantur, inflantur,quaſi hic ſit fructus ſuæ eloquentiæ , cùm cogitare debeant ſe dumtaxat lucernam exhibere , cibos porrigere, præcones agere, tubâ canere, campanam pulſare,Deum verò interiùs mentes mutare & conuertere.

Porrò S.Auguſt.de Correp.& gra.c.15. docet omnes peruerſos eſſe corripiendos, tum quia neſcimus an ſint reprobi,an verò electi , qui ſe correptione noſtrâ conuertant : tum quia ſuperioris officium eſt corrigere ſubditum peccantẽ, eſto ipſe ſe non emendet ad aliorum inſtructionem & correctionem.

Audi S.Gregor. hunc locum pertractantem lib.11.Moral.cap.5. *Mutum eſt os omne, quod loquitur,ſi ille interiùs non clamet,qui aſpirat verba, quæ audiuntur. Hinc Salomon dicit : Conſidera opera Dei, quòd nemo poſſit corrigere, quem ille deſpexerit;nec mirum ſi à corde reprobo prædicator minimè auditur,dum nonnumquam ipſe quoque Dominus in his,quæ loquitur, reſiſtentium moribus impugnatur. Hinc eſt enim,quod Cain & diuinâ voce admoneri potuit , & mutari non potuit: quia exigente culpa malitiæ, iam intus Deus cor reliquerat,cui foris ad teſtimoniũ verba faciebat.* Subdit deinde ex textu Iob : *Bene autẽ ſubditur:Si incluſerit hominem,nullus eſt,qui aperiat. Quia omnis homo per id, quòd malè agit,quid ſibi aliud , quàm conſcientiæ ſuæ carcerem facit, vt hunc animi reatus premat, etiamſi nemo exterius accuſet? Qui cùm iudicante Deo in malitiæ ſuæ cæcitate relinquitur, quaſi intra ſemetipſum clauditur ne euadendi locum inueniat, quem inuenire minimè meretur. Nam ſæpe nonnulli à prauis actibus exire cupiunt, ſed qui eorumdem actuum pondere premuntur, in malæ conſuetudinis carcere incluſi à ſemetipſis exire non poſſunt.*

Denique Hebræi in Midras Coheleth, id eſt in Expoſ.Eccleſ.hoc loco,quos citat Hiero. à S. Fide,ex Iudæo Chriſtianus lib.1. contra Iudæos c.7.quem dicauit Benedicto XIII.Pont.(Petro de Luna) cuius erat medicus anno 1412. (extat tom.4.Biblioth.S.Patrum)Hebræi,inquam, inducunt R.Iuda narrantem, quòd Deus Adamũ eadem hora qua illum creauit, circũduxerit per vniuerſas arbores paradiſi, dixeritque illi:Reſpice opera mea,quàm pulchra ſunt:omne quod creaui amore tui creaui. Vide ergo, vt non pecces,ne cauſam diſſoluendi mundum mihi præbeas:quia ſi pecces, nemo eſt qui reparare poſſit niſi iuſtus Meſſias per mortem ſuam, cuius tu proinde eris cauſa; quaſi hic Salomon ad hiſtoriam illam alludat,imò eam refricet. Verùm hæc apocrypha ſunt,& Iudaicas fabulas redolent. Eſto eadem ad verbum citet Galatin.lib.6.de Arcanis fidei cap. 10.illaque tribuat R. Azariæ.

Vers. 15. In die bona frvere bonis, et malvm diem præcave. Sicvt enim hanc sic et illam fecit Devs, vt non inveniat homo contra evm ivstas qverimonias] Hebr. *In die mala vide* (id eſt guſta,fruere) *bonam,& malam diem,vide* (præuide, præcaue) *hanc enim è regione,vel ex aduerſo* (id eſt cõgruum,quaſi oppoſitum & antithetum. Symmach.*ſimile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum* (hac de cauſa *vt non inueniat homo poſt eum* (verti poteſt *poſt ſe*) *quidquam*,quod ſcilicet Deo quaſi poſt tergum obiiciat & occlamet , iuxta illud. *O Iane* (bifrõs) *à tergo quem nulla ciconia pinſit.* Fortè Noſter מְאוּמָה *meuma*, id eſt *quidquam*,accipit quaſi deriuatum à מום *mum*, id eſt labes, vitium,macula, de qua quis queri & auctorem culpare valeat.Septuag. *In die bonitatis viue in bono,& vide in die mali, vide; & quidem huic congruenter iſtud fecit Deus de loquela , vt non inueniat homo poſt eum quidquam.* Syrus : *In die boni eſto melior , & in die mali vide : etiam hoc aduerſus hoc fecit Deus de colloquio,quo nullam rem inueniat filius hominis poſt ſe.* Arabicus: *In die vltimo viue in bonis,& conſidera diem mali, conſidera cum illo,quod hoc fecit Deus,propterea, quod verba quadrant huic, vt ne inueniat homo,neque reſpiciat poſt ſe vllam rem.*

Chald. verò per bonum intelligit eleëmoſynam;vnde ſic vertit: *In die quo beneſecerit tibi Deus, tu quoque eſto in bonis,& benefac omnibus , qui ſunt in ſæculo,vt non veniat ſuper te dies mala; vide & cõtemplare,hanc quoque cõtra illam fecit Deus,vt arguat homines ſæculi, vt non inueniat homo poſt ſe aliquod malum in ſæculo illo.* Vatabl. *Tempore felici ſis lætus,& tempore aſpero circumſpice* (quod nempe Deus immiſerit afflictionem : Nam hæc cum illis Deus temperat)*vt nihil* (certi) *homo poſt ipſum* (Deum) *inueniat*, id eſt ita, vt non poſſit reprehendere Deum, nec dicere: Aberraui ob nimiam lætitiã & tamen Deus me non reuocauit. Hæc Vatabl. Iam quoad ſenſum:

In die bona fruere bonis. Primò. Primò,S.Hieronym. *Scio*, inquit, *me audiuiſſe in Eccleſia ab eo,qui putabatur habere ſcientiam ſcripturarum, ita hos verſiculos ediſſertos : dum in hoc præſenti ſæculo es, & boni aliquid operis potes facere, labora,vt poſtea ipſe ſecurus in die malo, id eſt in die iudicij torqueri alios videas ; ſicut enim præſens ſæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum poſſumus præparare,ita & futurum,in quo nulla boni operis datur facultas. Viſus eſt quidem ſuadere, cùm diceret, audientes.*

Hunc ſenſum probat Alcuinus, Hugo & Dion.minùs aptè Lyran.ſic exponit,q.d.Diebus feſtis & ſolennibus lautiùs viue, iis verò, qui deputati ſunt afflictioni,quales ſunt quadrageſimales,abſtine.

Secundò. Secundò,S.Hieron. refert hæc ad libertatem arbitrij , vt poſſit eligere bonum vel malum. Quia enim Salomon dixit multa eſſe mala tã in natura,quã in moribus,nequis id miretur,ſubdit orbem hunc ex contrariis, putà bonis & malis conſtare,

[A] conſtare, iiſque velut antithetis honeſtari & ornari, vt ex iis homo bona eligat, mala reſpuat. Audi S. Hieron. *Et bona inquit & mala prout tibi euenerint ſuſtine. Nec putes vel bonorum tantùm, aut malorum in mundo eſſe naturam, cum ex diuerſis mũdus iſte contrariis ſubſiſtat. Calidis & frigidis, ſiccis & humectis, duris & mollibus, tenebroſis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit Deus, vt habeat ſapientia locum intelligendo bonum & vitando malum, & liberum homini relinquatur arbitrium, ne ſe dicat inſenſibilem & ſtolidum à Deo eſſe generatum, ſed eum ideo feciſſe diuerſa, vt homo queri de ſua conditione non poſſet: ſimulq; hoc teſtimonium conſequenter ſuperioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare, quod peruerterit Deus?*

Tertiò & genuinè, refer hæc partim ad vanitatem mundi, vtpote in quo vbique mala admiſta ſunt bonis, putà triſtia lætis, calumnia laudibus, [B] infortunia bonæ fortunæ: partim ad Dei prouidentiam, quæ aduerſa proſperis contemperauit; ne ſi ſemper homini obuenirent aduerſa caderet animo & deſperaret; aut ſi ſemper proſpera, ſuperbiret & inſoleſceret, atque hac ratione nullam haberet homo iuſtam contra Deum querendi occaſionem: partim ad prudentiam, [*Mundus cõtrarius conſtat.*] quam docet hic hominem, vt ſciat quomodo ſe gerere debeat in proſperis æquè ac aduerſis. Sẽſus ergo eſt, q. d. Cùm hic mundus vanitate & varietate plenus ſit, ideoque in eo mala bonis & triſtia lætis ſint permiſta, tu ô homo, ſi ſapis in die bono, id eſt proſpero, felici & læto, moderatè fruere tuâ proſperitate, ſed ſimul præuide & præcaue diem contrarium aduerſitatis & [C] triſtitiæ, atque contra eum te obarma, vt rationes & modos eum declinandi, vel ſuſtinendi, vel ſuperandi adinuenias: Deus enim ſapienter hunc cum illo compoſuit & oppoſuit; tum vt mundum his quaſi antithetis ornaret; tum vt homini lapſo continentiæ, pœnitentiæ, patientiæ ceterarumque virtutum continuam exercitationem præberet. Vnde non habet homo, quod iuſtè contra eum queratur: ſi enim id faciat, ingratus erit Deo in proſperis, iniquus in aduerſis: quare in Dei prouidentiam reſignet, illam laudet, & in omnibus gratias agat, itaque ſemper lætè [*Cur?*] & ſanctè viuat. Ratio à priori eſt, tum vanitas & varietas rerum ſublunarium, tum quod homo poſt lapſum perdiderit mentis perfectæ conſtantiam & æquilibrium, ideoque nunc nimis attollitur, hilareſcit & ſuperbit, nunc nimis de[D]primitur, triſtatur, & fit puſillanimis, vt vix vnquam in medio virtutis & æquanimitatis conſiſtat: quare ad hoc eius vulnus ſanandum Deus nimis ſeſe attollenti aduerſa, quæ eum deprimant; nimis verò depreſſo proſpera, quæ eum erigant, immittit. Rurſum hæc viciſſitudo non ſinit eum torpere, eſſeque deſidem in ſtudio virtutis, cum nunc proſpera, nunc aduerſa eum concutiant & exagitent, vt contra illa ſe obarmet continentia, contra hæc verò patientia. Denique hac ratione diſcit homo ſe plenè Deo reſignare, in eum ſperare, ac totus ab eo pendere, vt dicat cum S. Iob cap. 2. verſ. 11. *Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala cur non ſuſcipiamus?* Et ca. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ſic factum eſt. Sit nomen Domini benedictum.* Et

[A] cum S. Paulo: *Scio abundare, ſcio & penuriam pati.* Salomonem de more ſecutus Siracides capit. 11. 27. *In die bonorum, ait, ne immemor ſis malorum: & in die malorum ne immemor ſis bonorum.* Nam, vt idem ait capit. 33. 15. *Contra malum bonum eſt. & contra mortem vita, & cõtra virum iuſtum peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſſimi, duo, & duo, & vnum contra vnum.* Vide vtrobique dicta. Vnum enim contrarium temperat & moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quæ homini ſalutaris ſit totique mũdo, reducit. Nam v. g. aduerſa deprimunt inflationem & faſtum proſperitatis: proſpera extollunt deiectionem & anguſtias aduerſitatis, de quo eleganter Olympiod. *Conſonum eſt, quod videtur, diſſonum & æquale, quod inæquale videtur.* Congruunt ergo & conſpirant mirificè in vnicam vnius mundi, vniuſque [B] hominis ſapientiſſimam prouidentiã, ait S. Hieron. *Diuerſa contraria, calida & frigida, ſicca & humecta, dura & mollia, tenebroſa & lucida; mala & bona.* Ita Pineda.

[*Gnoma.*] Idem à Salomone didicere Philoſophi: *Contrariis rerum æternitas conſtat,* ait Seneca epiſt. 108. ex Cleanthe & Cicerone. Additque: *Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis, & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui Imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſinamus hunc operis pulcherrimi curſum, cui, quidquid patimur, intextum eſt: & ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur. Duc me parens celſique domitor poli quocumque placuit, nulla parẽdi mora eſt. Aſſum impiger; fac nolle comitabor gemens, maluſque patiar,* [C] *quod pati licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahũt, ſic viuamus, ſic loquamur, paratos nos inueniat, atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contra ille puſillus & degener, qui obluctatur & de ordine mundi malè exiſtimat, & emendare mauult Deos, quàm ſe.*

Vide eumdem lib. 2. de Benef. capit. 29. hominum contra Dei prouidentiam querelas recenſentem & refellentem. Plutar. de Tranquil. animi: In Lyra, ait, ſunt ſoni acuti & graues; ſic in vita noſtra res calamitoſæ proſperis permiſtæ cõcinnam edunt harmoniam. Scitè Lyram vitæ noſtræ vtrimque pulſat Deus: quare non tantum patienter, ſed & hilariter ac iucundè modulos hoſce diuinos audiamus.

Sapienter S. Gregor. hom. 19. in Ezech. longiuſculè ante fin. [D] *Diſcamus,* inquit, *fratres non ſolùm in proſperis, ſed in aduerſis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietate ſua factus eſt conditor noſter, noſq; adoptiuos filios ad hereditatem regni cæleſtis nutrit, & non ſolùm donis reficit, ſed etiam flagellis erudit.* Vnde concludit: *Si itaque fratres chariſſimi, ſic per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec proſperitas eleuet, nec aduerſitas frangat, habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monſtramus, cui eſt honor & gloria in ſæcula ſæculorum.*

[VERS. 16. *Iuſtus perit in iuſtitia. Primò.*] HOC QVOQVE VIDI IN DIEBVS VANITATIS MEÆ: IVSTVS PERIT IN IVSTITIA SVA, ET IMPIVS MVLTO VIVIT TEMPORE (Syrus: *prolongatus eſt.* Aquila, *longæuus eſt*) IN MALITIA SVA] Arabicus: *quòd erit iuſtus perditus in iuſtitia ſua, & erit impius perſeuerans in malitia*

stitia sua. In iustitia & *in malitia* potest accipi primo materialiter, q. d. Iustus perit, cùm sit innocens & mereatur longam vitam; impius multum viuit, licet sit nocens & mereatur citam mortem. Secũdò, formaliter & causaliter, q.d. Iustus perit propter iustitiam, vti propterea occisi sunt martyres ob fidem à tyrannis, impij verò prolongãt vitam propter suam malitiam, quia scilicet liberè dominantur, rapiunt, epulantur, omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas & nefas sibi accersunt.

Aptè nectitur hæc gnome præcedenti, quia vtraque recenset vicariam rerum contrariarum successionem. Dies vanitatis vocatur præsens hæc vita, quia vanitati, id est inanitati, mutationi, morti, miseriis, peccatis obnoxia. Perperam Bonau. Hugo, & Glossa pro *vanitatis* legunt *natiuitatis*.

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis, tum ex rerum experientia: videmus enim nõ raro iustos citò occidere, impios verò esse felices & longæuos. Sic Isaias ait c. 52. *Iustus perit & non est qui recogitet corde.* Idem ait Sapiẽs c.2. v.12. & 20. Ierem. c.21. & c.12. v.7 & 8. Hebræi apud Galat. libr.6. 10. per iustum accipiunt Christum, cuius breuem vitam citamque mortem cẽsent hic prædici, qui mortuus est in iustitia, id est, iustus & innocens, vt peccatores iustificaret & viuificaret. *Consummatus* ergò *in breui expleuit tẽpora multa.* Sapient. ca.9. vbi vers.7. & seq. pluribus de causis breuitatis vitæ piorum agetur. Sic Abel citò occisus est à Chain, Manasses verò impius regnauit annos 50. cùm Iosias pius tantùm 31. Dauid 40. Ezechias 29. Accedit, quòd iusti ieiuniis, pœnitentiis, vigiliis, orationibus, studiis extenuent corpus, spiritusque vitales consumant; itaque tabescant & moriantur, cum impij corpus epulis saginent. Subinde tamen iustis Deus prolongat vitam, impiis abbreuiat, iuxta illud: *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. 54.24. Et: *Honora patrem & matrem, vt sis longæuus super terram.* Exod. 20.12. Deuter. 5. 16. Ita vices vtrisque alternat Deus, vt vitæ huius vanitatem & futuræ veritatem homines agnoscant, & ad illam anhelent. Adde Deum piis propitium, breuitatem vitę huius pensare longitudine maiore melioris vitæ in cælo; impiorum verò longæuitatem permittere iratum, vt scelera indeque pœnas acriores in gehenna sibi accumulent. Audi S. Hiero. *Huic simile est, quod ait Saluator.* Matth. 10. *Qui inuenit animam suam, perdet eam, & qui perdiderit animam suã propter me, inueniet eam. Machabæi pro lege Dei atque iustitia visi sunt in sua perire iustitia, & martyres, qui sanguinem suum fudêre pro Christo. E contrario, qui ex illo tempore suillam carnem comederunt, & post aduentum Domini sacrificauerunt idolis suis, hi visi sunt in hoc sæculo viuere, & propter suam malitiam perseuerare longæui. Sed Dei in occulto patientia est, & tribulare nunc Sanctos, vt recipiant mala in vita sua, & peccatores non visitare pro scelere, & quasi ad victimam reseruare, vt & illis possit æterna bona restituere, & his mala inferre perpetua. Hebræi iustos pereũtes in iustitia sua filios Aaron suspiciantur, quòd dum putant se iustè agere alienum ignem obtulerint; & impium longæuum in malitia sua Manassem dicunt; qui post captiuitatem restitutus in regno, longo deinceps vixerit tempore.*

Porrò Thaumaturgus vertit: *Et ego olim non rectè ambulans cognoui quomodo iustus in iustitia sua perseuerans vsque ad mortem non excidat, insidiosusq; & impius cum scelere suo commoriatur.* At verò S. Cyril. de Adoratione in spiritu lib.7. Fieri, ait, potest, vt quamuis id fiat quod lex iubet, tamen lex ipsa violetur, nisi lege quis rectè vtatur: hocque illud est, opinor, quod ait Salomon: *Est iustus qui perit in iustitia sua.*

Chald. autem: *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ, quod à facie Domini decernuntur bona & mala, vt sint in sæculo per causam siderũm, quibus creati sunt filij hominum; quòd si iustus perijt in iustitia suâ in hoc sæculo, iustitia eius seruata est in sæculo venturo; & est vir impius cuius dies prolongantur in peccatis suis, & numerus operum suorum pessimorum seruatur ei in sæculum venturum, vt vltio sumatur ab eo in die iudicij magni.*

Denique Hebræi hîc in Midras, siue in Glossa, quos citat Hieron. à S. Fide libr.1. contra Iudæos ca.7. & Galatin. lib.6. c.10 per iustum accipiunt Mosen, de quo hanc narrant historiam, imò fabulã: *Iustus perit in iustitia sua: Hoc,* inquiunt, *dicitur de Mose, qui quidem factus est similis filio cuiusdam mulieris, quæ cùm esset* (ex fornicatione) *prægnans, eius criminis causâ, posita in vinculis peperit filium, & mortua est: ille filius eius iam nutritus in carcere remansit; post aliquod temporis spatium dum Rex per ostium carceris transiret, iuuenis ille clamauit dicens, Domine Rex. Hic natus & nutritus sum cum ego nihil peccauerim, cuius delicto sum hic? Et Rex ei; propter delictum matris tuæ.*

Vers. 17. Noli esse iustus multum (id est plus æquo & nimis, vnde sequitur) neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas] Nota, propriè nullus est nimis iustus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens, quia quo maior est iustitia vel virtus, eò est perfectior: τὸ ergo *nimis* significat iustitiam & virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si sit nimius, vt iustam complexionis tẽperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensilis; nimis prudens callidus. Porrò Aristot. libr. 5. Ethic. cap.4. & 5. docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta iustitia, hæc enim ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo inæqualia, scilicet inter lucrum & damnum, seu inter iniuriam facere, & pati, quæritque inter hæc æqualitatem & medium. Potest tamen quodammodo dici etiam iustitiã versari inter contraria vitia; quia v.g. qui debet alteri centum aureos, si tantum soluat 50. peccat per defectum, facitque creditori iniuriam; sin soluat amplius, putà 150. non facit quidem iniuriam, sed sibi ipsi iniquus est, imò potest iniuriam facere vxori, filiis & familiæ, si opes prodigat, cum eorum detrimento, si nimirum quinquaginta aureos ad illam alendam necessarios det alteri, cui ad hoc non obligatur. Talis ergo propriè erit nimis iustus, peccabitque per excessum iustitiæ ex vna parte, scilicet creditoris, & per defectum ex altera, scilicet familiæ; quia enim excedit dando 50. creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franc. Valles. S. Philos. cap.67. Iam

Patres

Ne sis nimis iustus, quo sensu. Resp. Primò. Patres & interpretes varias huius loci dant explicationes, easque appositas & probabiles. Prima est, Noli esse, id est apparere nimis iustus, vt tuam iustitiam vendites, iactes, ostẽtes instar Pharisæi iactantis & despicientis publicanum, velut peccatorẽ. Luc. 18. 11. Ita Thaumaturgus: *Porrò*, ait, *qui sapiens est, aut iustus, ne videatur sibi ipsi immodicè iustus vel sapiẽs, ne forte admisso peccato vno, consequenter pluribus implicetur.* Et S. Augustinus in sententijs num. 365. *Diuinitus dictum est. Noli esse iustus multum, quoniam*, inquit, *non est iustitia sapientis, sed superbia præsumentis. Qui ergò sic fit nimis iustus, ipse nimis fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?* Quales erant pelagiani, qui dicebant se esse iustos suis meritis per vires naturæ, non Christi, per vires gratiæ, adeoq; se posse vitare omne peccatum etiam veniale. Similia habet S. Augustinus tractatione 95. in Ioannẽ. Sic quoque explicat Olympiod. Alcuinus, Bonau. Lyranus, Caietanus & alij.

B

Secunda, Noli esse iustus multum, id est noli nimis rigidè tueri vel prosequi ius tuum vel alterius; quia summum ius summa est iniuria. Ita Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 320. *Hoc sensu, ait, dictum est: Noli esse iustus multũ, noli iustum seuerè ac rigidè prosequi, verùm per bonitatem id exupera.* Additque: vnde ille è septem Græciæ, Sapiẽtibus (Bias, vel vt alij Solon) *furatus est illud suum* μηδὲν ἄγαν *id est ne quid nimis, & modus optimus*, q. d. Vtere subinde epidikiâ, siue æquitate & discretâ moderatione iustitiæ; idque primò in iustitia vindicatiua, siue punitiua, noli esse nimius iuris & iustitiæ exactor, censor aut vltor, quia tales sunt rigidi & truces, qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Christi: *Nolite iudicare & non iudicabimini, nolite condemnare & non condemnabimini.* Math. 7. 1. Ita Sanctus Hieronym. *Si quem rigidum*, ait, *& trucem ad omnia fratrum peccata cõspexerit, vt nec in sermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam moranti det veniam, hunc scito plus iustum esse, quàm iustum est. Nam inhumana iustitia est fragilitati conditionis hominum nõ ignoscens.* Et Bachiarius epist. de Recipiendis lapsis ad Ianuarium circa medium, to. 3. Biblioth. S. Patrum. *Noli nimium esse iustus, Quid erubescis*, ait, *coniungi homini peccatori? Respice illum qui dicit: Noli nimium esse iustus. Magister noster à latronibus vulneratum non solùm curâ dignum iudicat: verùm etiam ad stabulum suum & ouile reducit.* Secundò, in iustitia distributiua noli esse nimis iustus, id est caue ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quò fiat, vt eadem etiam deneges digno. Tertiò, in iustitia commutatiua q. d. Caue tantoperè timeas alteri suam mercedem & lucrum non tribuere, vt tibi inferas damnum. Licèt enim iustitia consistat in æqualitate iuris & debiti inuisibili, ac proinde contra eam propriè non peccetur per excessum, sed tantùm per defectum, vt docet Aristoteles loco iam citato, tamen quoad operationem & executionẽ iustitiæ potest peccari per excessum, cùm scilicet quis soluit debitum eo tempore, quo nõ obligatur, cùm magno reipublicæ vel suo detrimento, vt cùm quis gladium reddit furioso, quo ipse grassatur in ciuiũ

C

D

A

cædẽ. Ita sanctus Augustinus in quæstionibus vet. Testam. quęst. 15. *Nimia iniustitia, ait, incurrit peccatum; temperata verò iustitia facit perfectos: quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit vbi pecces. Hic ergò iustus non est multùm, qui Dei imitator est.* Audi S. Ambros. libr. 1. de Pœnitent. cap. 1. *Etenim qui studet humanæ infirmitatis emendare studia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, & quodammodo pensare humeris, non abijcere. Nam pastor ille Euangelicus lassam ouem vexisse legitur, non abiecisse; & Salomon ait: Noli iustus esse nimium. Debet enim iustitiam temperare moderatio.* Causam vrgẽtem subijcit: *Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem fastidio habes, qui contemptui se, non cõpassioni medico suo putet futurum? Ideo Dominus Iesus nobis est cõpassus, vt ad se vocaret, neque deterreret. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiã. Reficit ergò Dominus Iesus, non excludit, neque abijcit: meritoq; tales discipulos elegit, qui Dominicæ volũtatis interpretes plebem Dei colligerent, nõ repudiarent. Vnde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; & cùm ipsi quærant Domini misericordiã, alijs eam denegant, vt sunt doctores Nouatianorum qui mundos se appellant.* Igitur rectè ait Sanctus Hildebertus epist. 23. *Quisquis nihil reatus impunitum relinquit, delinquit, culpa est totam persequi culpam; magnum quid & diuinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita crimen insequitur, vt quem punit hominem, reminiscatur.*

Huc pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthag. qui S. Fulgenrio coæuus & familiaris, doctrinâ & sanctitate floruit anno Christi 480. (extat tom. 5. Biblioth. S. Patrum) scripsitque Paræneticum ad Reginum Comitem, qua ratione dux queat esse religiosus; in quo regula 5. in fine egregiè hanc gnomen pertractat: *Diligere solita*, inquit, *& horrere vehementer insolita, nimia est iustitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si placet sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse multùm iustus, neque sapias plusquam necesse est; Ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui feruor subtrahitur charitatis. Noli ergò esse multum iustus.*

Deinde regulam innocentiæ sextam hanc Duci statuit: *Quidquid dixeris, gesseris, & disposueris, vt Deo & hominibus placeas, Noli esse iustus multùm*, Casus particulares subiungit: *Incurrit aliquis grauissimam facinoris culpam? Meretur iudicialem sentire censuram. Tempera dux optime impetum seueritatis, & dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicat: Noli esse multum iustus; amicitiæ alius immemor, debita exhibere neglexit officia, dignus est abijci, meretur sentire asperam læsionem. Cohibe obsecro rectum dolorem, noli retribuere similia. Ne æstimes quasi inimicum, sed corripe adhuc velut amicum respondente tibi sapientissimo Salomone, Noli esse multum iustus. Esto ergo iustus sed noli esse multum iustus. Esto iustus, vt corripias inquietus, noli esse multum iustus, vt consoleris pusillanimes, vt suscipias infirmos, & patiens sis ad omnes.* Et post nonnulla: *O quanta dux sapientissime dissimulanda sunt, quanta toleranda, quanta leuiter attingenda; quanta quoque sacerdotum intercessionibus concedenda, ab illo qui sapienter audit, Noli esse multum iustus.* Iuxta illud S. Bernardi ad Eugen. *Rector omnia*

videat, multa dissimulet, pauca castiget. Subditdeinde Ferrandus: *Inter alia denique detractionis abscondito iaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viuentium sollicitius inquiremus, vnde culpentur, si loquatur vnicuique nostrûm per Spiritum sanctum fidelis Scriptura: Noli esse multum iustus.* Vnde concludit: *Nullius onus portans per patientiam fit importabilis omnibus, paulatimq́, odio crescente multorũ animam primitus seditionibus, deinde publicis aperit præliis, cupiendo esse multùm iustus, verè factus iniustus, & nomine aut officio ducis indignus. Necessarium proinde sermonem dux optimè sæpius repeto: Noli esse multum iustus.*

Huc facit Prouerb. Arabum: *Non est iustitia celeritas iustitiæ*, q.d. Non est iudici præcipitanda sententia, ne postea deprehendatur iniusta.

Tertiò. Tertiò, noster Lorinus & Pineda sic exponunt, q.d. Noli diuina iudicia curiosius scrutari, vt censorem diuinæ iustitiæ agere videaris dicendo: Cur Deus permittit iustum perire in iustitia sua, & impium in malitia prolongare vitam; vnde subdit: *Neque plus sapias, quam necesse est.* Septuag. *Noli argumẽtari plus quàm oportet*, vt velis disputare cum Deo, iuxta illud Ierem. 12. 1. *Iustus quidem tu es Domine, si disputem tecum: Verumtamen iusta loquar ad te, quare via impiorũ prosperatur?*

Quartò. Quartò, noli esse nimis iustus, id est nimis bonus, nimis lenis, nimis placidus, vt peccata dissimules, nec ijs resistas. Ita Chald. *Ne sis iustus nimium*, ait, *in tempore, quo reus est peccator mortis, vt clementer agas erga eum, non occidens eum; nec sapiens fias sic amplius, iuxta sapientiam improborum, & ne discas vias eorum: ad quidnam peruertes viam tuam?* Ita quoque Hebræi hîc in Midras siue Glossa, ac R. Haccados: Nimis iustus, id est bonus inquiunt, fuit Saul, qui perpercit Agag, & melioribus armentis contra præceptum Dei, ideoque regno & vitâ excidit. 1. Reg. 15. 8.

Quintò. Quintò planè, plenè & adæquatè, q.d. Noli nimius esse & excedere modum in iustitia; tum propriè dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, & medio duorum extremorum, quæ proinde vitia sunt. Ita S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Caue, ait, ne vel nimis rigidam iustitiam, vel incuruam, vel versutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus est modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui à fortitudine ad temeritatem desciscat.* Idem in præceptis ad Virgin.

In medio porrò virtus est fixa malorum:
Haud secus ad spinas inter rosa mollis acutas.

Idem Orat. 26. *Ne magnopere iustus sis, ait, nec supra modum sapiens. Par etenim iustitiæ atq; sapientiæ detrimentũ affert, acris tam in actione, quam in sermone animi impetus; à bono nẽpe & à virtute propter excessũ excidens. Hanc enim defectus & excessus peræquè labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quàm conueniat, nec lege exactior, nec luce splẽdidior, nec normâ rectior, nec præcepto diuino sublimior. Id verò quã tandem ratione consequemur: Nempe si modesti, & compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem & disciplinam non aspernemur.* Quin & Aristot. 1. Ethic. cap. 6. Virtutem definit esse mediocritatem.

Et Horatius:

Virtus est medium vitiorum vtrimq́, reductum.

A Et illud Hesiodi:

Mensuram serua, modus in re est optimus omni.

Hunc sensum exigit antithesis v. seq. *Ne impiè agas multum.* Hebr. *Ne pecces multum.* Rursum hoc sensu congruè hæc gnome nectitur præcedẽti: *Iustus perit in iustitia sua.* q.d. Noli esse nimis in rigore iustitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, ceterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab ijs, qui hunc rigorem iustitiæ non ferunt, accersas. Fauet quoque causa, quam subdit: *Ne obstupescas:* nimius enim rigor mentem hebetat, ac corpori stuporem inducit.

Huc pertinet expositio Aben Ezræ: Nimis iustus est, inquit, qui nimijs ieiunijs, orationibus, laboribus corpus extenuat, imò enecat & ad summum stuporem desolationemque adducit.

B *Nihil minus expedit, quàm agrum optimè colere*, ait Plin. li. 18. c. 6. quia sic omnis eius succus & vigor exhauritur, vt fiat effœtu sterilis: sic qui nimijs laboribus mentem, vel animum excolunt, illum eneruant & stupidum efficiunt. Vnde S. Bernard. serm. 4. in Psal. *Qui habitat: Sicut*, inquit, *iste corporeus sol, licet bonus sit & valdè necessarius, tamen & seruor eius, si temperatus non fuerit, infirmo capiti & splendor infirmis oculis nocet, nec est solis culpa, sed infirmitatis; sic etiam sol iustitiæ est. Vnde & dicitur: Noli nimium iustus esse, non quod iustitia bonæ non sit, sed quia dum adhuc infirmi sumus, oportet ipsa bonâ gratiâ temperari, ne forte elationis, aut indiscretionis vitiũ incurramus.* Et S. Ephrem epist. ad Ioannem Monachum de Patientia: *Noli esse iustus multum, neque plus sapias, quàm necesse est*, ne obstupescas; hoc est, inquit, ne maiora te præsumas;

C noli tentare ea, quæ vires tuas, tùm naturæ, tùm gratiæ superant, ne oneri succumbas & facti te pœniteat. Exemplũ affert de monachis quibusdam qui maioris perfectionis studio cellam relinquentes, contra monita superiorum in aridissimam solitudinem se contulerunt, sed ibidem fame & frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapientior fuit S. Macharius, qui vt ibidẽ refert S. Ephrem. à spiritu quodã stimulatus, vt pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: *Quomodo, ait, fieri potero monachus? Et illi ad eumdem: nisi quis renuntiauerit omnibus qui in mundo sunt, nõ poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infirmus sum & non ita valeo, vt vos. Cui illi: si nequeas vt nos, sede in cella tua, & peccata tua defleas.*

D q.d. Esto cellita, si nequis esse eremita; cœnobitam age, si non vales anachoretam, iuxta illud tritũ; *Si equum agere nequis, agas asinum.* Hac in re peccant sæpè nouitij, qui ex nouitio feruore, sed indiscreto, illicò volunt esse perfecti & summi in sanctitate, ideoque nimijs ieiunijs, orationibus, pœnitentijs se conficiunt, vt ægrotent, indeque fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur nimirum in iustitia omnique virtute cauendum, singulisque modus est adhibendus, excepto amore: *Nam modus amandi Deum est amare sine modo*, ait S. Bernardus hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitetur cerebrum & corpus, modus quoque contemplationi & amori adhibendus est.

De nique

Denique nonnulli per iustitiam accipiunt religionē.q.d.Ne sis nimis iustus & sapiens, id est nimis religiosus & curiosus in scrutandis diuinis, *ne obstupescas*, id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus & delirus, Religio enim si sit nimia, à seipsa degenerat, fitq; superstitio. Hinc plutar. in Camillo: *Pietas*, inquit, *siue religio medium est inter contemptum numinis & superstitionem. Pietas autem, & quod aiunt, ne quid nimis, optimum est.*

NEQVE PLVS SAPIAS QVAM NECESSE EST] Hebr. *Ne tibi sapias amplius, quàm par est*; vel *ne te sapientem æstimes excellenter*, siue plus æquo. Arabic. *Ne sapias sapientiam superfluam.* Olympiod. *Ne nimium sapias.* Campen. *Ne sapias vltra modum.* Tigur. *Ne maiorem tibi sapientiam arroges.* Sensus est, q.d. Ne nimis sapere velis in inueniendа & tuenda nimia tua iustitia, qua velut rigidus iustitiæ censor iudicare & censere præsumas mores, actiones, iudicia non solùm hominum, sed & Dei, quia & legem ipsam, quasi illâ velis esse legalior & iustior, vti paulò antè dixi ex Nazian. Vnde Septuag. vertunt: *Noli argumentari plusquam oportet.* Sanctus Hieronymus *Ne quæras amplius.* Rursùm qua velis plus sapere ceteris, tum in sanctitate, rigore & perfectione virtutis, tum in quauis alia re. Vnde Vatablus vertit: *Nec plus æquo tribuas tibi*, vt nolis auscultare alijs etiam sapientioribus & superioribus, sed tuum iudicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere æstimes, quæ ingens est arrogantia & præsumptio. Vnde Apostolus huc alludens: *Non plus sapere*, ait, *quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Rom. 12. 3. Vide ibi dicta. Sanctus Cyprianus. libr. 3. Testim. cap. 53. ex Septuag. legit. *Noli argumentari plusquam oportet*, indeq; probat arcana Dei non esse curiosè scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse debere. Chald. vertit: *Ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, ne fortè declines vias tuas.* Filij enim huius sæculi sapientiores sunt filijs lucis, ait Christus, sed in generatione sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur proficiant.

NE OBSTVPESCAS] Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam & stuporē, sicut nimium studium cerebrum fatigat & hebetat; eò quòd optimos spiritus consumat; vnde nimis studiosi fiunt stolidi, subinde deliri & amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebr. est: *Vt quid deuastaberis* vel *desolaberis*? qualis est obstupescens, qui à seipso & ab anima sua quasi desertus & desolatus est. Symmach. *Vt non angaris nimium.* Syrus: *Ne admireris.* Arabic. *Ne impiè efficias.* S. Hieronym. *Ne turberis.* Thaumat. *Ne admisso vno peccato consequēter pluribus implicetur.* Tigur. *Quare teipsum stupidum efficias?* Campen. *Ne forte & tu similiter pereas.* Alius vertit: *Vt quid inflabis te?* Chald. *Ad quidnam peruertes viam tuam?* Caiet. explicat, quòd nimis sapiētes vel iusti, vtpote parum ad praxim & vitam socialem communemq; apti, soleant deseri ab ijs, qui negotia tractant, vel deliberant & consilium quærunt. Verùm hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe: Philosophi dicentes

A se esse sapientes, stulti facti sunt. Rom. 1. 22. Adam & Eua insipientes & stupidi facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientiæ boni & mali. Sic Festus ait Paulo: *Multæ te literæ ad insaniam conuertunt.* Actor. cap. 26. 24. sic Salomon ipse nimis sapientiæ suæ præfidens, stuporem & stultitiam idololatriæ incurrit. Vnde Eccles. cap. 47. 22. de Salomone ait: *Incitari stultitiam tuam:* & vers. 27. *Dereliquit post se de semine suo gētis stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam.* Verè Isaac presbyter libro de Cōtemptu mundi cap. 51. *Qui*, inquit, *de sapientia eleuatur, tenebrosos ignorantiæ laqueos patietur.*

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad versum sequentem. q. d. Ne impiè agas multum, vt peccata peccatis addas,
B ne obstupescas, id est fias stupidus & durus, vt excitari nequeas ad meliora. Sic & Bonauentura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit hominem stupidum in affectu, durum & crudelem in actu, & cæcum in intellectu, atque vt Lyran. facit hominem desperare.

NE IMPIE AGAS MVLTVM, ET NOLI ESSE STVLTVS, NE MORIARIS IN TEMPORE NON TVO] Syrus: *Ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne fortè moriaris sine tempore tuo.* Thaumat. *Noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat.* Auctor Catenę Græc. *Ne immatura mors intempestiuam tibi manum inijciat.* Chald. *Ne ambules post cogitationes cordis tui, vt impiè agas, neque longè facias viam tuam à domo doctrinæ legis, vt sis stultus, ne fortè causa mortis sis animæ tuæ, vt*
C *succidantur dies vitæ tuæ, vt moriaris, antequam perueniat tempus tuū. Vt moriaris.* Hebr. אַל־תִּרְשַׁע *al tirsa*, id est, *Ne sis inquietus*, vagus, turbulentus, vt concupiscentijs varijs abripiaris æstibusque animi, instar maris procellosi fluctues. R. Dauid & R. Abraham: *Ne te multum occupes in negotijs mundanis, ne te distrahas, ne vageris.* Campen. *Ne esto nimis iustitiæ tenax, neque esto exlex, vt nec in munitissimis scrupulosè crucieris, nec maxima temerarius transilias.* Hæc gnome est antithesis præcedentis, vt patet conferenti vtramque, præsertim in Hebr.

Ne impie agas multũ quid?

Sensus clarus est, q.d. ait S. Hieronymus. *Noli peccatis addere peccata, ne prouoces Deū etiam hic tibi inferre iudicium*, citamque mortem. Peccata maximè grauia & atrocia intellige. Hæc enim significat Hebr. רָשַׁע *rasca*, & Latinum *impiè agere*,
D quæ duplicis sunt generis, scilicet Primò, impietas in Deum per superstitionem, hæresim, blasphemiam, idololatriā, &c. Ita Olympiodorus. Secundò, sæuitia & crudelitas in proximum. Ita Bonauentura, Lyranus & alij. Hæc enim duo, vtpote noxia reipublicæ, & hominum societati, solet Deus punire in hac vita, & castigare morte, vti castigauit totum orbem idololatriâ & iniustitia plenum diluuio tempore Noë; Pentapolim igne cælesti; Core, Dathan & Abiron hiatu terræ. Numer. 16. Absalonem patri Dauidi rebellantem suspendio. Nam vt dicitur Psalm. 54. versic. 24. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Ergo *ne impiè agas multum*; Hoc est, sicut te docui, ne nimis sis iustus: sic te moneo, ne nimis sis iniustus.

iustus. Caue ergo à peccatis grauibus, præsertim Deo vel proximo iniurijs. Nam omne peccatum, etiam veniale & minimum in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet vt ait Poëta; *Quisque suos patitur manes: felix qui minimus vrgetur.*

ET NOLI ESSE STVLTVS] stultè inhærendo vanis voluptatibus, & addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis & gehennæ, quæ peccatores non cogitant, nec præuident, sed liberè & securè peccant quasi non esset mors & infernus, ideoque improuidi subitò in eum corruunt. An non hæc summa est stultitia? *Si enim,* ait Sanctus Hieronym. *nouit hirundo pullos de succo oculare Chelidoniæ, & dictamnum capreæ appetũt vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propositam esse peccantibus?* Vnde Septuag. vertunt: *Noli esse* σκληρὸς, id est *durus.* Arab. *Ne sis inurbanus, scelestus.* Hugo: *Ne sis diuinorum ignarus.*

Mori in tempore non suo quid. Expos. Prima.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TVO] Id est, ne moriaris intempestiuè, præmatura & anticipata morte, eaque sæpè violentâ, putà vi ab hominibus, vel à Deo vindice tibi illatâ. Homines valdè scelerati, ait Sanctus Hieronymus, moriuntur in tempore non suo, quia vel iudicium, vel Dei vindictâ de vita tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigissent, nisi is incisus & præreptus fuisset, scilicet, *ante fatale tempus*, ait Tigurin. Nam, vt vertit Campens. *Tales vt plurimum pereunt malè.* Adde inquietudines & passiones, & perturbationes iræ, inuidiæ, superbiæ, &c. quibus assiduè agitantur impij, vitam eorum abbreuiant. Sic filij & posteri Heli mortui sunt in tempore non suo. Audi S. Scriptur. *Non erit senex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit.* 1. Reg. 2. 31. & 33. iuxta illud Prouerb. 10. 28. *Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breuiabuntur.*

Secunda.

Secundò, *in tempore non suo*, quia impios imparatos, vtpote destitutos virtutibus & meritis, subita & repentina inuadit mors. Ita Olympiod. Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi incongruum, animo noxium, & saluti æternæ damnosum. Hoc enim est tempus peccati & diaboli, quo ipse peccatorem possidet, vt rapiat ad tartara.

Tertia.

Tertiò, *in tempore non suo*, quia impij nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissimè distare; ergo incogitantes & pauidos improuisa mors aufert. Vide Perer. in ca. 25. Genes. disp. 7.

Mysticè Auctor Catenæ Græc. exponit, q. d. *Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne fortè in impietatem anima prolapsa ignoratione moriatur.*

Tropol. disce hîc, quòd summum bonum est mori in tempore suo, hoc est quando quis constitutus in gratia paratus est ad mortem, vt per eam transeat ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit ijs, qui solliciti sunt & strenui, vt se in gratia conseruent, eamque augeant. Vice versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine & statu peccati. Hic enim imparatus est ad pœnitentiam, & ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehẽna. Hoc Deus infligit ijs, qui in impietate crescunt, & peccata peccatis accumulant. Hos enim Deus despicit, occæcat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare prędestinationis signum, imò effectus est mori tempore suo, id est, in statu gratiæ, reprobationis verò mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quàm multi reprobi saluarentur, si morerentur in tempore suo, id est cùm sunt in statu gratiæ, iam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quàm multi vicissim prædestinati & electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo, v. g. Si Petrum rapuisset illicò vt negauit Christum; si Paulum, cùm persequeretur Ecclesiam; si Magdalenã, cùm voluptatibus indulgeret: iam autem per gratiam, qua eos prædestinauit & elegit finit eos viuere in tempore non suo, vt rapiat eos in tempore suo, cùm scilicet per gratiam sunt sui amici & filij. Hæc ergo summa est gratia, vtpote gratia prædestinationis & electionis diuinæ. Hinc disce summè cauendam esse consuetudinem peccandi, vt si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo iaceas, sed illicò per pœnitentiam resurgas. Hoc est quod monet Ecclesi. cap. 21. vers. 1. *Fili peccasti, non adijcias iterum, sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vide Bellarm. de Arte bene moriendi. Viri quidam timorati nuper sodalitatem instituerunt hac de re, in qua quisque quotidie certas pro se ceterisque sodalibus Deo fundit preces, vt sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sanæ pia & vtilis est praxis ad assecurandum sibi vltimum & decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures prouincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mutuo ac felici sodalium omnium morte quotidie obsecrant, complectitur. Horum illud axioma est: *Sic viue quasi quotidie moriturus. Cùm manè surgis, cogita te illo die moriturum.*

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quod fuit dictamen S. Marcellæ, teste S. Hieronym. in eius epitapho ad Principiam eius filiam.

BONVM EST TE SVSTINERE IVSTVM: SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo præcessit) NE SVBTRAHAS MANVM TVAM: QVIA QVI TIMET DEVM, NIHIL NEGLIGIT] Pro *iustum* Titelm. & Vatabl. censent legendũ *istũ*, quia sic legunt Hebr. & Chald. Verum omnes Codices, etiam Sixtius legunt *iustum*, quia per *istum* intelligit *iustum.* Hebræa ergo sic habent: *Bonum est quod apprehendas in hoc* (id est *hunc*; scilicet iustũ) *& eam ab hoc* (id est alio, putà impio) *ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc.* Septuag. *Bonum est inhærere in hoc, & quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egrediuntur omnia.* Vbi pro μιάνῃς, id est *cõtamines* per Diæresim videtur legendum μὴ ἀνῇς, vti legit scholiastes, id est *ne dimittas.* Sic enim legunt Hebr. Chald.

Latina. Arabicus verò de more Septuag. secutus legit: *Ne contamines. Res bona est*, inquit, *vt amplectaris hanc concionem, & teneas eam, & propterea ne macules manum tuam hoc.* Nonnulli per *hoc* & *hoc* accipiunt iustum in neutro genere, id est iustitiam, q.d. Bonum, imò optimum est, vt sustêtes iustum, id est, vt iustitiam & sanctitatem supra te tollas, humerisque & capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoueas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim vnicum est negotium tibi à Deo impositum & commendatum. Alij der *hoc* & *hoc* accipiunt duo, quæ præcesserūt, q.d. Sustenta hoc, scilicet, vt non sis nimis iustus & seuerus, nec subtrahe manum ab hoc, id est à secundo, ne scilicet impiè agas multum, id est ne sis nimis indulgens & laxus, seueritatem clemêtiâ temperes: sic Dei sanctam prouidentiam, quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, imitaberis. Verùm pro *hoc* Hebr. est זה *ze*, id est *hic*, vel *iste*, in masculino genere, putà iustus, nisi alio puncto legas *zo*, id est *hoc*, istud: quocirca

Sustenta iustum.

Primò. Primò, Thaumaturg. per *iustum* accipiens Deum sic aptè præced. de iusto & impio hanc gnomen connectit, dum vertit: *Bonum maximum est Dei adiutorio niti, & sic omne cauere peccatum. Execrabile etiam immaculata pollutis contingere manibus. Atqui obedienti & timenti Dominum omnia aduersa licebit effugere.* Et auctor Catenæ Græcor. *Ceterum*, inquit, *maximum illud est, si succurrentem Deum, manumq́; iacenti porrigentem vicissim tu apprehendas, vt ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas; nam incestâ manu contingere, quæ ab omni sunt labe aliena, scelestum planè est, & abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo subditus est, is aduersa omnia facile vitat.*

Secundò. Secundò, Olympiod. q.d. Bonum est iustum, id est iustitiam apprehêdere & virtutem comparare, nec manus scelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet euadet tentationum certamina. Vel vt Caietan. Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiosè exercebit, nec erit vnâ alterâve dumtaxat contentus. Rursum Midras, siue glossa Hebræa, hîc, per *hoc* & *hoc*, accipit diuersa, imò vniuersa legis præcepta. q.d. Ita serua vnum præceptum, vt non omittas aliud, sed vniuersa simul exactè obserues; sic non morieris in tempore non tuo, sed vniuersa mortis præmaturæ discrimina tutus euades.

Tertiò. Tertiò, Hugo Card. q.d. Bonum est sustinere iustū, qui sæpè te corripit & castigat, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, sed tantò alacrius illud exhibere, quantò ille diligentior est in corripiendo, & curando salutem tuam.

Quartò. Quartò. S. Hieronym. asserit sustentare accipi posse pro sustinere, *vt iusti animus præparetur, vt quodcumque euenerit libratâ mente sustentet.* q.d. iustus æquo fortique animo sustinet omnia tam aduersa, quàm prospera; ideoque implorat Dei opem; si enim eum habeat protectorem, nec eleuabitur prosperis, nec deprimetur aduersis.

Quintò. Quintò, Vatabl. *Bonum est, vt hoc*, inquit, *teneas* ita (nempè, quòd non sis nimium iustus) *ne manum tuam ab isto retrahas, id est à iustitia & sapientia, quas nōn debes spernere, sed vtrique operam diligenter dare, namq́; timens Deū expediet se ab vniuersis his*, id est facilè cauebit, ne sit nimium iustus, aut ne non nimium studeat iustitiæ, recedatque ab extremis.

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt q.d. Bonum est apprehendere partem sapientiæ & stultitiæ; quia qui timet Deum vtraque viriliter vtitur. Vnâ ergo manu apprehendere vnam, altera alteram; id quod timor Dei edocebit; cuius ductu tutus incedes, & euades extrema pericula. Et clarius q.d. *Vt hæc pericula* (nimiæ iustitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) *vites*, nil melius est, quàm, vt firmiter credas, & perpetuò in memoria habeas, quòd qui reuerentur Deum, omnia hæc mortifera mala effugient.

Sextò, Chald. *Bonum est*, inquit, *te adiungi negotijs mundi huius, vt retribuas beneficentiā animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorū.* Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q.d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Côtemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum. *Sexto.*

Septimò, & genuinè Sanctus Hieronymus Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q. d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impijsque peccatoribus ne subtrahe manum & beneficêtiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Matth. 5. 45. q.d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siue stulti & impij sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat, si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Eccles. 12. 15. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio:* Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam, quod sentio, non videtur hic agi propriè de eleēmosyna corporali, sed spiritali, vt sensus sit, q.d. sustêta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stulte operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti, atque τὸ *iustum* planè respicit refertque iustum, de quo vers. præced. dixit: *Noli esse iustus multum.* Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus.* Rursum idipsum arguit, quod dicit, *sustenta*, non da eleēmosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium feruo- *Septimo.*

feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet*: q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquã adeo sanctus, qui non aliquando cespitet & peccet.

Timens Deũ nil negligit.

QVI TIMET DEVM NIHIL NEGLIGIT] Hebr. *exibit ad omnia*. Syrus *sequitur omnia*. q. d. Nõ est tardus & piger, sed sedulus & alacer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q. d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè ijs procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Esau) *dedit, vt vinceret*. Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat. q. d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis*. Rursum ex Hebr. vertas *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaum. Olymp. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibit omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus iustificatus*. Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia*, Tigur. *expediet se ex vniuersis istis*. Vatab. *facilè recedet ab extremis*.

Moraliter.

Moraliter disce hîc, quòd sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res poscit, illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni, vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum euitat, quãtum scilicet humana fragilitas patitur. Nam nõ est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit vers. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit, vel negligit. Nam, vt sapienter ait S. August. lib. de Decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt, & cauete, quia plura sunt. Quam minutissima sunt grana arenæ? si arenæ amplius in nauim mittatur mergit illã, vt pereat: quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ? nõnne flumina implent & domos deijciunt? Ergo ista nolite contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grauia, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solẽt de paruis & minimis guttis immẽsa flumina crescere*. Ita Sanctus Bernard. l. Medit. cap. 45. quod intellige nõ formaliter, sed dispositiuè; venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat pœnitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur eius & feruorem consopiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

QVI ERGO DEVM TIMET, NIHIL NEGLIGIT] sed maiora peccata, vt maiora fugiet, & minora, vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria ex-

A pellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorũ ablegare. Vide dicta Ecclesi. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet*. Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vnde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur.

SAPIENTIA CONFORTAVIT SAPIENTEM SVPER DECEM PRINCIPES CIVITATIS] Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis*, vel *dominantibus in vrbe*. Syrus: *Sapiẽtia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in vrbe*. Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes*. Camp. *Plus iuuat, quàm possint decem primates*. Thaumat. *Nec tantum valent in ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnumquam etiam omittentibus facere, quæ oportebat, ignoscere*. Laborant hîc interpretes in nexu
B huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua: solatio foue. Plus enim potes in angustia constituto præstare sapientiã, quàm quilibet maximæ potestatis. Atque hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitiæ est, & cui, & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere*.

Planiùs & pleniùs sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare
C queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia cõfortet sapientem, vt plus efficere queat vnus suã sapientiã, quàm decem principes suis opibus & potentiã in ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de qua hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudẽtiæ coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Aegypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat*. Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Biblijs regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit cõ-*
D *cupiscentiã malam*. Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait Sapiens c. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei*, &c. *Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omniũ potentior est sapientia*. Ratio à priori est, quòd sapiẽtia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro, S. Paulo, ceterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt &

ex

ex impio fecere pium. Quare vt dicitur ca. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *Vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus, & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouerb. 24. 5. & c. 22. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens, destruxitq́; robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

SVPER DECEM PRINCIPES] Id est primores, dynastas, qui sunt in ciuitate. Hebr. enim est *Schallitim.* Vnde Sultan siue Soldanus; id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosq́; primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur, quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & cōprehendat. Sic Iob c. 19. 30. ait: *En decies*, id est multoties & continuò *confunditis me.* Alludit tamē ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis*: hosce enim non tantùm vt testes cessionis hereditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulensis sed etiam vt seniores, id est senatores & iudices patet ex eò quòd subdit. *Dixitq́; ad eos, sedete hîc. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum*, &c. causam cessionis cum eo coram decem senatoribus peragens, vti rectè ibidem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. ca. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse ciuitatis principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, varijs rebus causisq́ue præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium li. 3. *Anno trecentesimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma ciuitatis ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia, q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decē reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est maiusq́; auxilium fidelibus pręstat, quàm decem principes, id est omnes Angeli: *Decem* enim, inquit Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborāt, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt: factique sunt dæmones, ceteri duce S. Michaële in fide & gratia perstiterunt, factique sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorum, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones, q. d. Nouem chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Omnis iustus subinde peccat.

NON EST ENIM HOMO IVSTVS IN TERRA, QVI FACIAT BONVM ET NON PECCET]

VERS. 21. Hebr. *Et nō peccabit*, id est qui numquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caietan. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter? Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis.* q. d. Hisce robustior est sapiēs, quia hi vt homines subinde errāt & peccant: at sapiens cōfortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *sapientia* q. d. Sine sapientia, vel seclusâ sapientiâ non est homo iustus in terra, qui faciat bonū & non peccet, q. d. quòd iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia: quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est, quod dicitur Sap. 19. 9. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Planiùs eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam, q. d. sustenta iustum ne labatur vel vt lapsus resurgat, quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui cum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. ca. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim numquam peccauerunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Cōcil. Meleuit. Trident. totaque Ecclesia iustos nō posse vitare omnia peccata venialia. Esto enim singula seorsim sumpta vitare queant, non tamē vniuersa simul sumpta. Quare necessarium est vt aliquando venialiter peccent, non definitè hîc & nunc, sed indefinitè. Sicut Sagittarius, licèt peritissimus sit, non potest centies continuò sagittando scopum contigere, sed necessum est, vt fatigatus deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porrò impia & stolida est explicatio Caluini & nouatorum, qui ex hoc loco cōtendunt hominem etiam iustum, eò quòd concupiscentiâ sit infectus, in omni opere bono aliquid concupiscentiæ & peccati admiscere, vt in omnibus emineat quędam ἀταξία, inordinatio, labes, & confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem & omne bonum, atque hominem non tantùm in bestiam, sed & in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex desperatione, & odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbire, irasci, inuidere, furere & peccare. Vide Bellarm. lib. 4. de Iustificatione. Argutè Hugo Card. asserit non esse qui faciat bonum simul & non peccet: quia pueri, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum: adulti verò esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidiùs S. Athan. tract. de Incarnat. verbi, contra Paulum Samosat. & S. Hieronym. cap. 2. ad Ephes. hanc gnomen accipiunt de peccatis, nō tantùm venialibus, sed & mortalibus, quòd scilicet ea omnia nemo suis viribus vitare pos-

sit, vt verè sit iustus. Indeque euincunt necessariam fuisse Christi incarnationem, vt Christus suis meritis nos iustificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret & conferret.

Vers. 22. SED ET CVNCTIS QVI DICVNTVR, NE ACCOMMODES COR TVVM: NE FORTE AVDIAS SERVVM MALEDICENTEM TIBI.

Vers. 23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TVA, QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI ALIIS] Septuag. vers. 23. ita reddunt: *Etenim frequenter malignabitur in te, & multis modis male afficiet cor tuū, nempè quia tu etiam maledixisti aliis.* Aquila. *Quia frequenti tempore malè habebit cor tuum*, si nimirum attēderis & curaueris quid quisq; dicat, Hebr. קלל *Kalal* significat vilem facere, extenuare, deprimere, detrahere, maledicere, execrari, mala imprecari, similiaque dicere & facere quę suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira & odium. S. Hier. hanc gnomen præcedenti nectens sic explicat: *Sapientiæ auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuum, & non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis viri est murmurantem famulum non audire, sic & sapientis hominis est sapientiam præuiam sequi, & vanos non considerare rumores.* Thaumat. *Ne maledicta de te iactata commordeant animum, ne in multis postea actionibus, ad referenda conuitia ipse quoque abducaris.*

Sapientia ergò roborat cor sapientis, vt ad animi pacem & generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se serui alijve dicant & maledicant, imò ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attēdat, audit subinde mira & indigna, idecque ab ijs, de quibus numquam cogitasset: quare surdâ aure omnia præterit, despicit & spernit sciens hominū plebeiorum, præsertim seruorum, genus esse vile, impatiens, garrulū, parui animi & iudicij, dicax & procax, quare magno celsoq; animo illa dissimulat & negligit. Vnde Olymp. in Septuag. pro *multis modis malè afficiet cor tuum*, legens, *descensibus plurimis affliget cor tuum*, sic explicat: *Conuitium persæpè, cùm auditur, animā turbat. Si igitur quispiam in conuitiantem irā succendatur, in multos cadit labiturq; descensus, à sublimi sede rationis detractus in iracundiæ passionem, atque ita tristi turbulentiâ implet cor suum.*

Conuitium surda aure excipe. Sic Dauid Semei & ceterarum maledicta surdâ aure præterijt: *Factus sum sicut homo nō audiens, & non habens in ore suo redargutiones*, ait ipse Psal. 37. 14. Verba enim nō sunt verbera, aërem feriūt non hominem, nisi qui ijs attendit mordetur, sauciatur. *Gnome.* Idem ex Salomone docuere Philosophi. Augustus Cæsar conuitijs in se iactis non irascebatur, sed arridebat, ait Seneca lib. de Clement. c. 10. Fabius Maximus sequens Hannibalem, à suis Hannibalis pædagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Hannibalem fregit: vnde dicebat: *Qui dicteria conuitiaq; metuit, timidior est ijs, qui fugiunt hostes.* Ita Plut. in Apopht. Tiberius Cæsar conuitia dissimulabat dicēs: *In libera ciuitate liberas esse linguas*, ait Sueton. in eius vita. Aristippus maledicum insequentem fugiens, cùm ab eo rogaretur: Cur fugis? *Quia*, inquit, *tibi facultas est maledicendi, mihi verò non est audiendi.* Titus Imper. *Nihil ago*,

A inquit, *ob quod reprehēdi merear; ea verò, quæ de me falsò dicuntur, prorsus negligo.* Ita Xiphilinus in eius vita. Plutarchus libr. de Cohibenda ira: *Accurate*, inquit, *scrutari inquirendo omnia atque in medium protrahere omnia serui negotia, omnes amici actiones, omnia filij studia, omnes vxoris susurros; ea verè res iras gignit multas, atque continuas & quotidianas, quarum summa eò redit, vt morosi, intractabilesq; reddamur. Euripidis esse, Deum res magnas curare, exiguas feminæ dimissas finere.* Philippus Macedon. primoribus sibi obtrectantibus: *Gratias*, inquit, *ijs habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacij conuincere.* Ita Plutarch. in Apopht. Vnde Seneca libr. 3. de Ira cap. 24. *Dicat itaque*, inquit, *quisque sibi quoties lacessitur: Numquid potentior sum Philippo? Illi tamen impunè maledictum est. Numquid in domo mea plus possum,* B *quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit à conuitiatore suo secedere. Quid est, quare serui mei hilarius responsum, & contumaciorem multū, & nō peruenientē vsque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Qui sum cuius aures ledi nefas sit: Ignouerunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpè & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus: stultiori remittamus.*

QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI] Remedium suggerit, tùm ad tolerandam, tùm ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus alijsve sunt molesti & male- C dicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, & ab ijs maledictis impeti. Hæc enim est iusta talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum sinit impunitum, tales congruè punit & vlciscitur, iuxta illud Christi: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Matth. 7. 2. Et: *Sicut feci sic reddidit mihi Deus.* Iudic. 1. 7. Et: *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Sapien. cap. 11. vers. 17. *Qui dicit, quæ vult, audit quæ non vult*, ait Comicus.

CVNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA, DIXI: SAPIENS EFFICIAR ET IPSA LONGIVS RECESSIT A ME. Vers. 24.

Vers. 25. MVLTO MAGIS QVAM ERAT: ET ALTA PROFVNDITAS (Hebr. *Profundum profundum*, id est summa profunditas sapientiæ) QVIS INVENIET EAM] D Arabicus & Syrus: *Profunditatem profunditatum eius quis inueniet?* Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum & sapientiam, eiusque profunditatem admiratur; quò enim magis sapientiam indagauit, eò magis eius profunditatem deprehendit, vti nautę quò magis mare ingrediuntur, eò illud profundius experiuntur; & mons eminùs intuenti, demissus, cominùs verò, excelsus videtur. Quare fatetur se cùm ad summum sapientiæ apicem contenderet, quò plus in eius scrutinio progressus est, profecit & perrexit, eò magis ab eius comprehensione defecisse; quia quò plura in sapientia cognouit eò plura in ea obscura, scrutanda & pernoscenda conspexit. vti sæpè superius dixit & confessus est: quare hîc plura non addam. Ita S. Hieronym. qui asserit Salomonem *vltra omnes*

omnes homines quæsisse sapientiam, & ad finem illius tentasse peruenire, sed frustrà, cùm illa instar abyssi fundo & fine careat, sitque immensa atque in diuinitatis oceano, putà in intimis diuini pectoris visceribus latissimè diffusa, & profundissimè abscondita. Thaumaturg. hæc refert ad pœnitentiam Salomonis: vnde vertit: *Omnia hæc mihi iam olim comperta. Sapientiam enim à Deo consecutus eram: sed eam heu quanto damno meo abieci; ad similem enim illi pristinæ amplius pertingere non valeo.*

Sapientia est profunda. Porrò Sanctus Hieronym. sapientiam hanc accipit scientiam diuinitatis.q.d. Tentaui scrutari Dei maiestatem; sed quò magis eam penetraui, eò profundiorem & magis impenetrabilem reperi. Alij ad curiositatem vestigandi & sciendi ea, quæ humanum captum superant. Chald. ad scrutinium legis diuinæ, aduentus Messiæ, ac diei mortis & diei iudicij: Planiùs & aptiùs ad sequentia referas, scilicet ad scrutādum rerum creaturam vanitatem, vt nossem, vbi esset vera voluptas & felicitas. q.d. scrutatus sum res omnes, & in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animum hominis inexplebilem explere & beare posset: quò plus veram satiem & felicitatem in ijs quæsiui, eò minùs reperi, & longiùs à vera sapientia, & felicitate me elongaui, ac præsertim dum inter feminarum complexus, & voluptates eam quæsiui. Hunc esse sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiæ graphicè depingit Baruch cap.3.15. Salomon Prouerb.30.4. Ecclesiast.cap.1.2.& cap.24.ca.7.& seq. Iob cap.11.7. *Forsitan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes & vsque ad perfectum Omnipotētem reperies? Excelsior cælo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terrâ mensurâ eius, & latior mari.* Idem facit totò cap.28. Sic studiosi Theologiæ, initio, vt principia eius intelligunt, videntur sibi multa scire & valde esse sapientes, at vbi pergunt fiuntque professores, vident vbique difficultates, ac cernunt se longè plura ignorare quàm scire.

Tropologicè S.Gregorius 32. Moral. cap.1. asserit quod sancti viri, *quò apud Deum altiùs virtutum dignitate proficiunt, eò subtiliùs indignos esse se deprehendunt, quia dum proximi luci fiunt, quidquid eos in ipsis latebat, inueniunt, & tantò magis foris sibi deformes apparent, quantò magis pulchrum est, quod intus vident.* Citato deinde hoc loco. Eccles. sic explicat: *Quæsita enim sapientia longè recedere dicitur, quia appropinquanti altior videtur: qui verò hāc nequaquam quærunt, tantò se ei propinquos æstimāt, quantò & eius rectitudinis regulam ignorant, quia siti in tenebris mirari lucis claritatem nesciunt, quam numquam viderunt.*

VERS. 26. LVSTRAVI VNIVERSA ANIMO MEO, VT SCIREM ET CONSIDERAREM, ET QVÆREREM SAPIENTIAM ET RATIONEM, ET VT COGNOSCEREM IMPIETATEM STVLTI, ET ERROREM IMPRVDENTIVM.] Hebr. הוללות *hohelot*, id est *insanientium*, vel potius *insaniarum*. Vbi in Hebræo eædem voces sunt, quæ hic Septuag. *iactationem* vel *circumlationem*. Symmach. *Cogitationem tumultuosam*, q.d. ait S.Hieron. *Quotidie mecum vniuscuiusq; rei rationem ponens, nullum* A *inuenire cogitatum potui, qui non cogitatione peruersa extrinsecus turbaretur.*

Pro *lustraui* Aquila vertit *circumambulaui*. Hebr. *circuiui* Symmach. *Pertransiui vniuersa sensu meo*. q.d. Omnia circumspexi & circūlustraui. Contrariè, ideoque non ad literam Olymp. *Vir sapiens*, ait, *cùm ad intelligendum aliquid vires intendit, collectâ mente omnia in circuitu rationibus lustrat, neque item rectâ lineâ fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in suæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in se rediens intellectus sese speculatur ipsum, & quod intelligendum obijcitur.*

Pro *stulti* Noster legit כְּסִיל *kesil* iam alio puncto legunt כֶּסֶל *kesel*, id est *stultitiæ*, eodem sensu: aut potius legens *kesel*, id est *stultitiæ*, vertit *stulti*; quia verè censuit abstractum de more poni pro cōcreto. Hæc gnome patet ex dictis c.1. B v.17. Vbi in Hebræo eædē voces sunt, quę hic. Ait ergo: circumlustraui omnia, vt scirem scilicet rerum naturam & vanitatem; ac præsertim impietatem stulti, vt mox explicat; ibi enim pro *cognoscerem* in Hebr. est idem verbum, quod hic, scilicet דַּעַת *daat*, id est *scirem*, vt scilicet ex hac vanitatis & stultitiæ scientia considerarem, & quærerem veritatem veramque sapientiam, in quo scilicet sita sit vera hominis beatitudo & felicitas; simul & rationem, id est modū & media eam assequendi, qui est scopus & argumentum totius huius libri: ideoque laboraui, vt cognoscerem impietatem stulti & errorē imprudētium, qui vanis, caducis, & exilibus voluptatibus, præsertim venereis mulierum (vt sequitur) illecti à sapientia, salute, & felicitate aberrant, ac stultè in certum mortis præsentis & æ- C ternæ periculum se conijciunt. Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyran. & alij, qui censent hîc significari, quòd summum sapientiæ impedimentum sit luxuria & amor mulierum. Addit S.Hieron. Salomonem quæsisse, quodnā in rebus humanis summum esset malum, ac deprehēdisse esse mulierem: hanc enim caput esse malorum omnium Thaumat. verò censet Salomonem ex desperatione sapientiæ, cùm illam videret adeò profundam & quasi fugientem à se, tradidisse seipsum concupiscentiæ mulierum, & in luxuriæ volutabrum incidisse.

Pro *rationem*, Hebr. est חשבון *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem, ait S.Hieron. Septuag. λογισμὸν ψῆφον, id est suffragium, vel potius summam, computum, & D supputationem. R.Dauid accipit rationem disputandi, quam docet Logica. S. Bonau. sapiētiam tribuit appetitibus, rationem operibus, Hugo Card. sapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit causam & probationem: Planè per rationem accipias viam & modum assequendi sapientiam & felicitatē, vt dixi. Minùs rectè Olymp. per rationem accipit Arithmeticam, & scientiam eorū, quæ per numeros computantur, vel vestigantur, præsertim in Genethliacis obseruationibus & coniecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi. q.d. dum omnes res creatas ad numerum & calculū reuoco, dū earum pretium & valorem expendo, inuenio in omnibus esse vanitatem, errorem & stultitiam. Ita S.Hieron.

Chesbon Hebr. quid.

Denique

Denique *chesbon* significat ingenium; excogitationem inuentionem, artem, industriam, q.d. Vt excogitarem & inuenirem artem & industriam rectè & feliciter viuẽdi. Hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars benè moriendi, sic & summa est ars benè beatéque viuendi; Hęc enim illam parit & gignit. Septuag. & ex ijs S. Ambros. lib. de Bono mortis c. 7. ex correctione Sixtina: sic legit: *Circuiuit cor meum, vt considerarem & quærerem sapientiam & numerũ, & vt scirem impij lætitiam & molestiam & iactationem, & inueni ego eam amariorem morte*, Chald. *In tantum tamq; immensum spatium profundi* (sapientia) *aufugit, vt nulla sit eandem arripiendi facultas, Denique in eam deductus sum desperationẽ, ne amplius requirerem, neque cogitarem, quàm vanæ impiorum lætitiæ, quàm friuola consilia, quamq; misera vita. Cumq; sic haberem, lethali concupiscentia irretitus, in hoc ipsum volutabrum incidi.* Verè Hugo: Errant, ait mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; bonum, quod est malum; magnũ, quod est paruum; seq; res possidere, à quibus potiùs possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscat, vt damnet & caueat.

VERS. 27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MVLIEREM, QVÆ LAQVEVS VENATORVM EST. ET SAGENA COR EIVS, VINCVLA SVNT MANVS ILLIVS: QVI PLACET DEO EFFVGIET ILLAM QVI AVTEM PECCATOR EST, CAPIETVR AB ILLA] Per mulierem Chald. accipit vxorem viro molestã, Olymp. adulteram. Alij Meretricem. Meliùs cum S. Hier. & Thaumat. accipias quamuis feminam illecebrosam, & ad luxuriam illicem.

Sensus est q.d. Lustrans omnes mundi vanitates & voluptates, nullam inueni vaniorem, fallaciorẽ & amariorem muliere, quæ iuuenes virosque ad se trahit & illicit; errorum insaniarumque maximum, *& quod vniuersa antecedat mala, quodq; impietatis, stultitiæ, erroris, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput est mulier*, ait S. Hieronym. Hæc enim primò amarior est morte, quia mors semel enecat, at mulier quotidie, imò singulis horis & momentis, ita amasium importunis suis postulationibus, querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, vt videatur eum enecare; sed ita vt ille mortis dolores, agones & angores iugiter sentiat, numquam verò moriatur, sed viuus semper in lõga & viua morte persistat. Expertus est id Salomõ tùm post lapsum, tum ante lapsum, cùm mulieres deperire & multiplicare cœpit. Experto credendum est, ait S. Hieron. Denique femina viro sæpè est causa mortis, vti Dalila fuit Samsoni. Notus est Medeæ furor in Iasonem, prius adeo à se amatum. Graphicè describit & exaggerat quantùm malum sit mulier, dum eam cõponit & præponit morti, quæ omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristot. Hoc est quod de femina dicitur. Prouerb. 2. 18. *Inclinata est ad mortem domus eius, & ad inferos semitæ ipsius.* Vide ibi dicta; & Prou. 5. 12. vbi ostendi luxuriam parere paralysin, apolexiã, phthisin, morbũ venereæ luis, & mille alios, quibus torquetur & strangulatur luxuriosus. Vnde Gentiles Libitinam, id est Venerem coluerunt, quasi pręsidem mortis & Deam exequiarum, ait Plutar. in Numa. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt ἀνδροφόνος; id est virorum homicida, teste Pausania lib. 1.

Femina amarior morte. Cur?

Secundò, femina est *laqueus venatorum*, quia quot in ea sunt corporis ornamenta, tot sunt iuuenum laquei, & mẽtis irretiendæ irritamenta. Rursum, vt ait Comicus in Asin. Femina similis est aucupi, *Esca*, inquit, *est meretrix, lectus illex est, amatores aues*. Hinc Venus à venando, vinciendo & vinculis dicta est, ait Varro. Vnde & Venus vinculis circũdata pingebatur, eò quòd omnes amore sibi deuinciret, irretiret & illaquearet, teste Lucret. lib. 4.

Est laqueus.

Tertiò, *sagena est cor illius*, primò, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes & dolos, quibus amasios illiciat, capiat & perdat. Rursum cor, id est intentio illius est viros illaqueare. Secundò, cor accipe non solum, sed cum oculis siue oculatum. In oculis enim radiat cor & amor: quare oculi feminæ illices sunt & pestiferi instar Basilisci, ait S. Basil. in cap. 3. Isaiæ, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgò dicimus oculum feminæ esse spiculum, illudque ignitum:

Est sagena.

Carpit enim vires paulatim, vritq; videndo
Femina, ait Virgil.

Hinc Complut. vertunt: *Retia & scandala habet in corde suo*. Verè Bucchides alloquens feminas: *Viscus merus*, ait, *vestra est blanditia*. Et Comicus in Trucul. *In melle*, ait, *sunt linguæ vestræ; sed corda in felle*: Vti Lamia illa inescauit Menippum, vt eum deinde deuoraret de qua mira narrat Philostrat. libr. 4. cap. 8. Quare sapienter Ouid. 1. de Arte

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.

Porrò damna omnia meretricis, ac libidinis, Poëta hisce duobus versibus complexus est in Emblemate, cui titulus: *Libido vetita*. Sic enim de ea respectiuè canit:

Corpus, opus, animam, consortia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit, destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum li. 6. histor. tit. 13. cap. 6. v. 54. *Mulier*, ait, *dicitur à molliendo, vt & malleus, quia sicut faber per malleum mollit ferrũ, sic diabolus per mulierem mollit & malleat vniuersam terram*, de quo Ierem. cap. 50. 23. in sensu mystico, *contritus est malleus vniuersæ terræ*, additque casto vitanda esse hæc vndecim, quæ sunt:

Otia, segnities, somnus, caro, femina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

Vnde legitur in viris Patrum non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel hęretico. Vide dicta Prouerb. 6. 24 & sequent.

Quartò, *Vincula sunt manus illius.* Aquila: *Vinctæ sunt manus eius.* Chald. *Ligatæ sunt manus eius, sic vt non faciant opus.* Hebr. *asurim* & vincula & vinctos significat. Vnde vertas *Vincti sunt in manibus eis.* q.d. Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, iuxta illud Prouerb. 7. 22. *statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuiens, & ignorat quod ad vincula stultus trahatur*; quam proinde S. Basil. l. de Virgin. comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Vnde Thaumat. vertit: *Si vel manum tantùm ma-*

nui

nui connexuerit, nõ minus strictè retinet, quàm si vinculis constrictos traheret. Hinc tactus mulieris est ignitus & pestifer. Audi S.Hieron.lib.1.contra Heluidium: *Ioseph, quia tangere eum volebat Aegyptia fugit ex manibus eius, & quasi admorsu rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat abiecit.*

Quintò, *qui placet Deo effugit illam.* Chald. accipit de adultera. Vnde vertit: *Vir qui dimiserit eã libello repudij, liberabitur ab ea.* In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, vt dixi Prouerb.18.22. Vide dicta Prou.22.14. ad illa: *Fouea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus incidet in eam.* Ergo: *Quid aliud est mulier, nisi mali natura, boni colore depicta?* ait S.Chrys.hom.19.in Matth. Magnum ergo Dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Præmium enim sanctitatis est castitas.

Porrò vnicum remedium huius mali est fuga. *Fugite fornicationem*, ait Apost. id est fugite aspectus & colloquia feminarum. Nam, vt ait Tertull. de Veland. Virg. *Eiusdem libidinis est videri & videre. Tam sancti viri est suffundi si virginem viderit, quàm sanctæ virginis si à viro visa sit.* Idem Apolog.c.4. *Democritus, ait, excæcando semetipsum, quòd mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potius, incontinentiam emendatione profitetur.*

Porrò Lyran. sicut, ait, qui expeditus est à vinculis, facilè currere potest, sic qui femineos effugit laqueos, facilè potest rectum virtutis iter percurrere. Ex aduerso qui cũ mulieribus versatur sibi nectit retia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, vti docet S.Ambros.l.1. de Pœnit.ca.13.& 14. Vide quę de malitia mulierum dixi Prouerb. toto cap.7. Eccles.cap.21. cap.25.& cap.26. Vide & Tiraquellum lege 9. connubiali.

Mysticè, mulier est voluptas & concupiscentia, quæ amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalẽ in hac vita, quàm æternam in gehenna. Ita S. Ambros. Bonau. & alij.

VERS. 28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, VNVM ET ALTERVM, VT INVENIREM RATIONEM.

VERS. 29. QVAM ADHVC QVÆRIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRVM DE MILLE VNVM REPERI: MVLIEREM EX OMNIBVS NON INVENI] *Mille*, id est plurimis: Ponitur enim numerus definitus pro indefinito: *Ecce hoc inueni*, id est inuenire volui, vestigare & reperire disposui. Significatur actus inchoatus non perfectus: nam mox subdit se non inuenisse, quod quærebat. Ita Glossa interlin. Aut τὸ *inueni* pertinet ad id quod sequitur; *Virum de mille vnum reperi.* q. d. Cùm satagerem, vt inuenirem rationem & modum, quo quis beatus in vita euadat, quam adhuc quæro & non inuenio, hoc vnum tamen inueni & agnoui, quòd vix vnus è mille rationem hãc & modum cognoscat & attingat. Vatab. per rationem accipit resolutionem dubij, quod Salomon quærebat. Olympiod. accipit fortem virilemque mentem & animam. q. d. Quæsiui viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes enerui & effeminato ingenio esse comperi.

Locus obscurus varijs variè explicandi, & ad mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breuiter honc gnomen ad præced. spectare de vanitate, malitia & noxa mulierum. q. d. Dum vniuersa in orbe lustro & circumspicio, ecce hoc inueni, *vnum & alterum*, Hebr. *vnum ad alterum* inter se conferendo. q. d. Rebus omnibus à me sigillatim consideratis, & exactè inter se collatis ad hoc *vt inuenirem rationem*, id est modum & methodum rectè, sapienter & feliciter viuendi in quolibet statu & sexu, putà tam inter viros, quàm inter mulieres, fateor me considerando virorum & feminarum vitam, illam necdum inuenisse, sed adhuc inuestigare & quærere, eò quòd in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix vnum inter mille inueni verè virum cordatum, sapientem, fidum & constantem, hoc est inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chald. virilem, cordatam, fidam, castam & verè sapientem inueni. Habuit enim Salomon mille vxores & concubinas, è quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem & sapientem, sed omnes illices ad luxuriam, & idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quòd scilicet ipse spectatâ & deprehensâ femineæ naturæ mollitie, inconstantiâ, imprudentiâ, pronitate ad luxuriam, alijsque vitijs femineis, inter suas nullam inuenerit viraginem sapientem, pudicam, constantem: Non negat tamen alios alibi tales inuenisse, vel inuenturos esse, præsertim in lege noua. Nam si naturam femineam non in se nudam, sed gratiâ sanatam & roboratam consideres, vti fuit in Sancta Catharina, Sancta Agnete, Sancta Lucia ceterisque sanctis virginibus, vtique inuenies viragines, quæ Christi gratiâ roboratæ viros virtute, castitate & fortitudine superarunt, & instar Angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretũ; quod à nemine animaduersum est. Pro virum enim Hebr. est אדם *Adam*, de quo paulò pòst dicit, *quòd fecerit Deus hominẽ* (Hebr. *Adam*) *rectũ.* Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate & sapientia conditum à Deo q.d. Quęsiui virum similem Adę in sinceritate, castitate, rectitudine, & è plurimis paucissimos, imò è mille vnum dumtaxat inueni; Nam ceteri à rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem iustitię originalis, in qua creatus est Adam, vt liber sit ab omni cõcupiscentia & peccato veniali, assurgere, possit, nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratiæ & sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad vtramque verò assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thaumat. *Equidem*, inquit, *diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in vna quidem inueni pudicitiam* (alij vertunt *sapiẽpiam*; vtrumq; enim significat σωφροσύνη,) *& in multis millibus virum quu nouerit pudicum, mulierem non item.* Et Sanctus Hieronym. *Mulierẽ bonam*, ait, *omnino inuenire non potui: omnes enim ad luxuriam, & non ad virtutem me deduxerunt.* Et post nonnulla opponit eis paucos viros, *qui non appropinquarunt ad mulierem & purissimi perman-* *Sapiens vix vnus vir; mulier nulla.*

permanserunt. Sic & Olymp. Salon. Et Auctor imperfecti apud Sanctum Chrysostomũ hom. 19. in Matth. vbi explicans illud Matthæi 19. *Si ita est causa viri cum vxore, non expedit nubere*: Feminam ita definit: *Quid est autem aliud mulier, nisi amicitiæ inimica, ineffugabilis pœna, necessariũ malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticũ periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta*. Huc facit versio Campẽsis: *Laboraui*, ait, *vsque in hanc horam, vt conferendo officium femineum cum ingenio, & moribus, bonam & prudentem aliquam inuenirem, sed nihil successit: ex mille viris vnum inueni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam*.

Hinc nonnulli prisci feminas non esse homines, sed hominum prodigia & monstra censuerunt. Vnde & Plato aliam à viris eis dat originem. Sic enim ait in conuiuio: *Masculum genus ipso rerum primordio Solis fœtus erat, femineum, Telluris; vtriusque verò sexus particeps* (Androgyni) *Lunæ: vtrique enim luna est particeps*. Addit Auctor Catenæ Græcæ. q. d. *Cùm homines vniuersos perlustrassem penitusq́; inspexissem, in omnibus penè reperi ea, quæ muliebre potiùs decerent ingenium, sed fortem in ipsis mentem virilemq́; rationem non inueni, vt non in mulieribus solum virilis mens non inueniatur, sed ne in ijs quidem, qui homines cùm sint, in muliebres mores degenerarunt, quantumuis homines videri velint*. Est hyperbole, qua vtitur Salomon acriterque feminas perstringit, vt ab ijs animũ sapientis abstrahat, ne eis se effeminatè subdat mollitie feminam superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis & virilitatis. Expertus enim ipse quàm dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum, taxat vitia, sed maximè lenocinium & impudicitiam, quòd scilicet facillimæ sint, vt castitatem suam prostituant, si à viris sollicitentur, imò quòd ipsæ viros illiciant & sollicitent. (Gnome.) Salomonem secuti sunt ceteri sapientes & Philosophi: vnde Diogenes Cynicus mediâ die lucernâ accensâ ambulans per vrbem, rogatus quid quæreret: *hominem quæro*, scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in Epigram.

Vir bonus & sapiens; qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum consultus Apollo.
Quid proceres, vaniq́; ferat quid opinio vulgi
Securus: mundi instar habens, teres atq́; rotundus,
Externæ ne quid labis per deuia sidat.

Herodotus in Polyphymnia: *Multi*, inquit, *sunt homines, viri pauci*. Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias cap. 59. vers. 16. ait: *Vidit Dominus, quia non est vir*. Et Ierem. cap. 5. vers. 1. *Circuite vias Ierusalem, & quærite in plateis, an inueniatis virum*, quia vt ait S. Chrysost. hom. 23. in Genes. *S. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, ceteros autem neque esse putat*.

Denique alludit Salomon ad illud Dauidis patris sui Psal. 13. v. 2. & 4. quo post lapsum Adæ ait, omnes homines esse peccato corruptos & deprauatos: *Corrupti sunt*, inquit, *& abominabiles facti sunt in studiis suis*, &c. *Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum*.

Porrò Bonauent. refert hæreticos quosdam A ex hac gnome docuisse nullam feminam saluari, eò quòd Christus virilem, non feminum sexum assumpserit, dixeritque: *Qui* (non *quæ*) *crediderit & baptizatus fuerit saluus erit*. Armeni verò censuerunt in cælo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabriele Prateolo in Catal. Hæres. quos diu ante cõfutauit S. August. 22. Ciuit. 27. vide quæ dixi Ephes. 4. 13. ad illa: *Donec occurramus in virum perfectum*.

Chald. verò hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam vsque ad Abraham. Sic enim vertit: *Contemplatus sum sidera vnum cum altero, vt inuenirem rationem filiorũ hominum, & quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsiuit anima mea, & non inueni virũ perfectum & iustum à diebus Adam, vsquequo natus* B *est Abraham iustus, & inuentus est fidelis & iustus inter mille reges, qui congregati sunt, vt facerẽt turrim in Babylone, & mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inueni*.

Hic igitur est sensus Grammaticus siue superficialis corticis literæ, sub quo arcana latet medulla, putà sensus reconditus & sublimis de Christo, isque non tammy sticus, quàm literalis, sed parabolicus, quem tetigit Albinus. Est enim hæc parabola, siue ænigma & ænigmatica prophetia de Christo. Planè enim ænigmatis speciem habet τὸ *virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni*. Vnde addit se laborasse, *vt inueniret rationem quam adhuc*, inquit, *quærit anima mea & non inuenit*, vti solet ænigmatis explicatio & solutio quæri. Huic & subdit: *Et quis cognouit solutionẽ verbi?* putà huius C ænigmatis de Verbo Dei incarnando. Denique hac de causa tam fusè & operosè omnia lustrando, se summam hanc sapientiã, putà Verbi incarnati vestigasse connumerat, quæ scilicet nos verbo & exemplo veram sapientiam, & viam ad salutem doceret, atque à vanitate rerum & voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חֶשְׁבּוֹן *chesbon*, id est ingeniosam excogitationem, inuentum, artem & industriam, quam scilicet Deus miro consilio excogitauit & adinuenit, ad ostendendam magnificam suam prudentiam, potentiam & beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosius Verbi incarnatione, in qua stupenda & diuina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cælum terD ræ, clementiam iustitiæ associauit? sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione & resurrectione ænigma proposuit Prouerb. 30. vers. 4. dicens: *Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti?* & versic. 19. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia*. Hebr. *viam viri in virgine*: sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit, dicens? *Virum de mille vnum reperi*. Hoc enim propriè soli Christo competit; Christus enim solus est vnus vir, cui nullus in natura, persona, gratia & gloria æquari, vel assimiliari potest. Ipse enim est Deus homo: quare eius humanitas subsistit in persona non humana, sed diuina Verbi. Hoc enim est *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum*

est

est in carne, iustificatū in spiritu, &c. 1. Timoth. 3. 16. A

Christus nouus Adam.

Ipse ergo solus est alter, & nouus Adam, vt habent Hebr. sicut docet Apostolus Roman. 5. 14. & 1. Corinth. 15. 41. Idque primò, quia sicut primus Adam nomen accepit ab Adama, q.d. homo ab humo, ex qua formatus est: sic Christus in terra, & ex terra carnem accepit, sed mentem & deitatem detulit ex cælo, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.* 1. Corinth. 15. 47. & illud: *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Ioan. c. 1.

Secundò, sicut Adam non à parentibus generatus, sed à Deo immediatè productus & creatus est; sic & Christus non ex generatione patris & matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu sancto.

Tertiò, sicut Adam rectus & integer quoad gratiam & iustitiam originalem creatus est; sic & Christus, qui Adamum longè superauit, B eò quòd hanc rectitudinem, & immunitatem ab omni labe & peccato adeptus sit ex vi natiuitatis suæ, quia scilicet conceptus est ex Spiritu sancto, cuius operatione humanitas eius vnita fuit personæ Verbi, ac proinde nullius peccati, sed solius gratiæ fuit capax, imò illam omnigenam omnisque generis iure suo exegit.

Quartò, sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque iustitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multò magis Christus parens est Ecclesiæ, putà omnium fidelium & iustorum, imò eorum peccato Adæ perditorum & damnatorum liberator est & redemptor, atque in eos suam gratiam & iustitiam per vniuersa sæcula propagauit, & in dies propagat, vti fusè docet C Apostolus Rom. 5. 14. & sequent. & 1. Corinth. 15. 45. *Factus est*, ait, *primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in Spiritum viuificantem.*

Denique Christus solus est vnus è mille, id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, vt sit Saluator mundi. Vnde sponsa ei accinit Cant. 5. 10. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.*

Nihil horum vlli alteri competit quàm Christo, imò nec B. Virgini. Vnde addit Salomon: *Virum de mille vnum reperi*, putà Christum, *mulierem ex omnibus non inueni*, quæ scilicet instar Adæ immediatè à Deo creata rectitudinem & sanctitatem habeat ex vi natiuitatis suæ, vt eam in alios transfundat sitque omnium re- D demptrix, iustificatrix, saluatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo. Huc pertinet explicatio D. Thomæ in cap. 3. ad Galat. lect. 6. ad illa verba: *Quasi in vno, & semini tuo, quod est Christus*, &c. *Ipse*, inquit, *solus & singularis, qui non subiacet maledictioni culpæ. Vnde Eccles. 7. Virum de mille vnum reperi, scilicet Christum qui esset sine omni peccato, mulierem autem ex omnibus non inueni, quæ omnino à peccato immunis esset, ad minus originali vel veniali.* Verùm in editione S. Thomæ Veneta anni 1555. & altera Parisiensi anni 1539. & alia anni 1532. additur hæc exceptio: *Excipitur purissima & omni laude dignissima virgo Maria.* Sed esto ea omittatur, vti eam alij Codices omittunt, verba doctoris Angelici priùs citata si B. Virgini applicentur, cum grano salis accipienda sunt, scilicet de debito contrahendi peccatum, non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, peccatum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna & Ioachim) nisi singulari priuilegio, tamquam futura Dei mater à Deo præuenta, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino decebat eam, quæ mox futura erat mater Dei, & Christi, id est saluatoris & sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse seruam peccati, imò mancipium diaboli.

Rursum aduerte: non negat Salomon, aliquam mulierem esse omnis peccati expertem, sed tantùm asserit nullam talem se reperisse; quia scilicet Salomon ignorauit, quæ, qualis & quanta futura esset Messiæ mater, an scilicet à parentibus generanda, an à Deo instar Euæ ex homine formanda, an virgo opera Spiritus sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primùm Isaiæ c. 7. reuelatum legimus, dum ait: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ignorauit ergo Salomon an eadem à peccato originali foret eximẽda: vnde ait se non inuenisse, id est non cognouisse vllam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem, alioquin B. Virginem viraginem fore eximiam, quæ suum & sapientum omnium captum superaret, sat indicat Prou. 31. 10. dicens: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius.* Sensim enim procedente tempore Deus vti mysteria fidei, sic & B. Virginis dotes & priuilegia Ecclesiæ reuelauit & patefecit.

Tropolog.

Tropol. S. Hieronymus: *In multis studiosis*, inquit, *& quotidiana meditatione sudantibus vix inuenitur cogitatus purus, & viri dignus vocabulo. Possumus & cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, & dicere quòd difficile cogitatio alicuius pura inueniri queat. Opera verò, quia per corpus administrentur, aliquo semper errore commixta sint.* Sic & Salonius.

SOLVMMODO HOC INVENI, QVOD FECERIT DEVS HOMINEM RECTVM, ET IPSE SE INFINITIS MISCVERIT QVÆSTIONIBVS. QVIS TALIS VT SAPIENS EST, ET QVIS COGNOVIT SOLVTIOMEM VERBI?] Pro *solummodo* Hebraicè est: *tantum vide*, quæ vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* significat rectitudinem non tantùm naturæ, vt vult Caiet. sed & gratiæ sanctificantis ac iustitiæ originalis; vtraque enim dotatus fuit Adam. Vnde Olympiod. habet *prorsus rectum.*

Pro *quæstionibus* Hebr. & Chald. est חִשְּׁבֹנוֹת *chissebonot*, id est *cogitationibus.* Græcè λογισμοῖς, id est *ratiocinationibus.* Compl. *considerationibus*, alij *cogitationibus varijs*; hoc est, vt ait Olympiod. Obliquis viuendi rationibus, in quas se dissecant homines, dum hic auaritiæ, ille superbiæ, alius gulæ, &c. se addicit. Symmach. vertit πολυπραγμοσύνην, id est curiositatem, vel variam negotiationem. Thaumat. disputationes leuiculas circa dictiunculas, vel res leuis momenti, qui-

bus ſubinde tempus terunt ſapientiæ ſtudioſi vel profeſſores. Hugo Card. explicat tum de his, quæ ſcire ſtudemus, nec ſciri poſſunt definitè in hac vita, tum de curis ac ſolicitudinibus & concupiſcentiis, quas & quærimus, & de illis ratio quæretur in iudicio. Carthuſianus propriè quæſtiones intelligit, non vtiles ac licitas tantùm, ſed curioſas ac ſuperſtitioſas. Titelmanus vult quæſtionum nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miſeriam, in quas homines poſt primum parentem, qui naturam ipſam inuoluit, ſe quoque ipſi inuoluant. Alij vim facientes in voce quæſtionum, rixas accipiunt pugnaſque carnales.

Omnia hæc nomine *quæſtionum*, Hebr. *Chiſſebonot*, id eſt *cogitationum* accipi poſſunt; qua de re rurſus dicam inferiùs. *Infinitis*; Nam vt ait S. Bonau. nihil explere poteſt hominis cupiditatem, nihil ſtabilire ipſius inſtabilitatem, quia cecidit à veritate in ignorantiam, à bonitate in malitiam, à poteſtate in impotentiam. Chald. planè vertit: *Verumtamen vide quid inuenerim. Creauit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine & iuſtitia præſtantem, ſed ſerpens & Eua eum fefellerunt, vt fructu arboris veſceretur, quem edentes in ſapientes euaderent, & habentes notitiam boni & mali: ex quo effectum eſt vt in ſe & poſteros occaſionem mortis adſciſcerent. Et hunc ſolum in perquirendis quæſtionibus illis fructum ſunt conſecuti, vt mortem in omnes terræ incolas inueherent.* Cauſam dat verſus præcedentis, q.d. Cauſa cur ex omnibus hominibus & feminis vix vllum inuenerim per omnia rectum & ſapientem, qui veram ad felicitatem viam iniret, eſt quod Deus quidem fecerit Adam rectum, ſed ipſe à rectitudine hac deſciſcens, ſe & poſteros inquinauit peccato & concupiſcentiâ, qui infinitas ei cogitationes, deſideria, curioſitates & quæſtiones ſuggerit, vt numquam animo conquieſcat: quia enim ab vno Deo deſciuit, hinc in diuerſa & plurima diſtractus eſt, & mens eius poſt creaturas varias vaga abit, cumque in nulla reperiat requiem & ſatiem, aliam ſemper & aliam cogitat & concupiſcit, vbique quærens quietem & nuſquam inueniens: quare mille cogitationum & quæſtionum, id eſt curarum, cupiditatum, curioſitatum, paſſionum, tumultuum fluctibus & æſtibus, inſtar Euripi aſſiduè iactatur & fluctuat, & vt ait Lucretius lib. 5.

Semper & in curis conſumit inanibus æuum.

Adam creatus eſt in iuſtitia originali.

Nota, ex hoc loco liquet Adamum creatum in gratia & iuſtitia originali. Idem liquet ex iis quæ dicit Sapiens c. 2. 23. & 24. Et Eccleſ. c. 17. v. 1. & 2. Et Apoſt. Epheſ. 4. 23. & Coloſſ. 3. 10. Quare perperam cẽſuerunt Pelagiani Adamum a Deo conditum talem, quales nos naſcimur & ſumus. Minus quoque rectè Alex. de Alex. Marſil. Altiſiod. Bonau. Scotus in 2. diſtinct. 29. opinati ſunt Adamum creatum eſſe in puris naturalibus, deinde dotatum gratiâ, quam mox peccando perdiderit. Igitur tacitè Salomon hic refellit hæreticos, qui Deum faciebant peccati & deprauatæ naturæ auctorem, atque Gentiles, qui naturam cenſebant homini eſſe nouercam, quòd eum tam paruum miſerumque formaſſet, cùm hoc vitium non ſit naturæ, ſed culpæ, vti paſſim docet S. Auguſtinus contra Pelag. qui libro 4. contra Iulianum cap. 10. ait Philoſophos *rem* (corruptionem hominis) *vidiſſe, ſed cauſam ignoraſſe*. Vide Theodoret. lib. 5. de Curan. Græc. affect. Præclarè S. Cyrillus Catecheſi 2. *Plantatio quidem bona*, ait, *ſed fructus ex voluntate malus, atque ideo plantator quidem in culpa non eſt, vinea autem comburetur, quoniam in bonum plantata eſt, & in malum fructificauit. Fecerat enim hominem rectum, ſed ipſe quæſiuit quæſtiones multas. Et Apoſtolus dicit: Ipſius enim factura ſumus, creati in bonis operibus, quæ præparauit Deus, vt ambulemus in illis. Creator itaque, cùm ſit bonus, bonos creauit. Creatura verò voluntate propria in amaritudinẽ conuerſa eſt. Ego plantaui vineam fructiferam totam veram, quomodo conuerſa eſt in amaritudinem vitis alienæ?* Ierem. 2.

Nota ſecundò, rectitudo, hæc opponitur curuitati, obliquitati, tortuoſitati, corruptioni, deprauationi, quam poſt peccatum per concupiſcentiam incurrit homo. Concupiſcentia enim eius mentem à rectitudine rationis, legis, virtutis & voluptatis Dei diſtorquet, vt concupiſcat inhoneſta, turpia, noxia, vetita, quam in ſe ſentiens S. Paulus: *Video*, ait, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati.* Roman. 7. 23. Hæc eſt hominis animique diſtortio & claudicatio, qua vnò pede mentis rectus, altero pede concupiſcentiæ claudus incedit. Rectitudo ergo ſopiebat, imò tollebat concupiſcentiam, Adæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis prudentiæ, honeſtatis & legis diuinæ.

Nota tertiò, aliqui per rectitudinem accipiunt ſimplicitatem & ſinceritatem, ita Thaumaturgus q.d. Deus creauit hominem rectum, id eſt ſimplicem, ſincerum, candidum, non falſum, fucatum, fictum, fraudulentum, ſed talis per peccatum euaſit. Hæc enim eſt ferrea ætas, in qua vt canit Ouid. 1. Metamor.

Irrupit in æuum
Omne nefas: fugêre pudor, verumque, fideſque:
In quorum ſubiêre locum fraudeſque, doliq;,
Inſidiæque, & vis, & amor ſceleratus habendi.

Qualis hic iuſtitia.

Noſter Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cuius iacturam paulò antè in mulieribus taxauit, ac quæſtiones infinitas refert ad femineas lites & tricas; ſed vt ipſe fatetur, hæc arctior & humilior eſt hominis rectitudo: plena enim & adæquata eſt mentis per gratiam & virtutem quamlibet, ac præſertim per iuſtitiam originalem integritas, conformitas, iuſtitia & ſanctitas. Vnde S. Thomas 1. p. q. 95. *Deus*, inquit, *fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo ſecundùm hoc quod ratio ſubdebatur Deo, rationi verò inferiores vires & animæ corporis. Prima autem ſubiectio erat cauſa ſecundæ & tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo ſubiecta, inferiora ei ſubdebantur, vt docet S. Auguſtinus* lib. de Natura & gratia c. 15. & lib. de Corrept. & Gratia c. 11. *Rectitudo hominis in eo eſt, vt carni ſpiritus vtpote inferiori ſuperior præſit & imperet, & hæc illi iuſſa adſit atque obtemperet*, ait Rupert. in c. 1. Geneſ. & S. Auguſt. lib. 14. de Ciuit. cap. 11. & 27. *Fecit*, ait, *Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ, non enim rectus eſſet bonam non habens voluntatem*

tatem. Et S. Hieron. lib. I. contra Iouinian. *Cùm boni creati simus, & boni à Deo ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, & quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiso deprauatum est*. Vide D. Thom. loco iam citato ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentia, Molina ceterosque Scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam adæquat. Adam ergò creatus est rectus, quia rationi & legi Dei per omnia conformis: hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium & potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum & quasi concentum, cùm iam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis & Spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, luctam & pugnam. Deus ergò fecit hominem rectum quia in ipso creationis momento Adamo, gratiam sanctificantem infudit, eumque in iustitia originali vestiuit. Gratia efficiebat Deiformem, imò Dei filium, Angelorum fratrem, creaturarum Dominum. Originalis iustitia per iugem Dei assistentiam omnes animæ vires, putà intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus & appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, & puras pacatasque efficiebat, vt nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergò Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectu perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subiectissimus, in quo corpus animæ iussum sine vlla contradictione sequebatur, sensus & appetitus rationi parebant, & ratio diuini numinis ducebatur imperio. Vnde Prosper lib. 2. de vita Contemplat. *Non inquietabat*, inquit, *molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat inuitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremò quid eo felicius fuit, cui erat orbis subiectus, nullus infestus, liber animus & visibilis Deus?* Iam verò post lapsum soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus animæ imperium subire detrectat, & si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire, si animam laborare, corpus otiari, & socordia consumi delectat. Iam sensus & appetitus rationi non parent, sed tanquam serui rebelles aduersus illam insurgunt, & (quod miserabilius est) deceptam & captiuam pertrahunt. Iam ratio diuinas leges præterit, sui creatoris iussa contemnit: quæ proinde illud Ierem. audit: *Fregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non seruiam.* Quid moror, & hominis morbos enarro? *Omne caput languidum, & omne cor merens. A planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Vulnus & liuor & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Isaiæ I.

In quo sita?

Qualis hæc iustitia.

ET IPSE (Adam cum posteris: vnde Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus, S. Hieron. in Comment. Campen. Vatab. & alij habent *ipsi* in plurali) INFINITIS SE MISCVERIT QVÆSTIONIBVS] Hebræa: *Et ipsi quæsierunt* חשבונות *chissebonot*, id est *cogitationibus*. Symmach. vertit: *Curiositates*. Caiet. *Rationes*. Alij, *Astutias*, artes, affectus prauos. Appositè per quæstiones infinitas accipias plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones & pugnantes sententias. Thaumat. accipit quæstiones numquam finiendas, quòd cùm homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem ætatem conterant. R. Salomon per quæstiones accipit vxorias lites & rixas. q. d. Adam cum solus erat: rectus erat & pacatus; cùm ei addita est Eua, incidit in vxorias lites; verùm hoc friuolum est & Rabbinicum. Tale est & illud versionis Tigur. *Deprehendi, ait, quod Deus Adamum probum condiderit, ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt*. Non solùm enim posteri Adæ, sed & ipse Adam post lapsum id fecit, & *se infinitis miscuit quæstionibus*, vt habet Vulgatus. Acutè Hugo Card. licèt minùs genuinè ad litteram, per quæstiones accipit tormenta: tot enim tormentis & aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus seruit, præsertim vxoriis & femineis. Vnde illud S. Hieron. contra Iouin. *Qui non litigat cælebs est*. Et illud Iuuenal.

Semper habet lites, alternaq; iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Nota *Tò miscuerit* habet auxesin, vt rectè aduertit Pineda, q. d. Homo adeò quæstionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditatibus & litibus immersus, imò absorptus est, vt videatur totus compositus & cōpactus ex quæstionibus, querimoniis, litibus, rixis, vix aliquid purum & meracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum & miscellum ac perturbatum. Ergò multarum rerum confusionem & perturbationem videtur significare, cùm humanorum studiorum & passionum agitatio cælum terræ miscet, & omnia confundit.

Quæres, cur noster Hebr. הַשְׁבוֹנוֹת *chissebonoth* vertit *quæstionibus*, & non *cogitationibus*? Respondetur: quia *Tò quæstionibus* multa significat huic loco congrua & opportuna. Primò, enim, quæstiones significant varias Philosophorum de felicitate & summo hominis bono disputationes & opiniones, dum alij illud in honore, alij in opibus, alij in sanitate, alij in scientia, alij in prosperitate, alij in amicitia, &c. collocarunt. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, & inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo rectè, honestè & beatè viuere queat, atque illam vix in vllo mortalium se reperisse commemorat, eò quòd homo rectus à Deo conditus rectitudinem & Deū vnum, in quo solo eius felicitas sita est, peccando deseruit, ideoque felicitatem in variis rebus creatis, ad speciem formosis & delectabilibus quærat, & nusquam inueniat, cùm in eis non consistat. Homo ergò ab vna *chesbon*, id est cogitatione & ratione Deo adhærendi, eaque feliciter viuendi, vti dixi v. 28. deflexit in *chissebonoth*, id est in multas cogitatiunculas, quæstiunculas, ratiunculas, quas ipse sibi excogitauit & finxit quasi ibi beatam vitam inuenturus, sed reuera nō nisi tricas, spinas & ærumnas inuenit: quia relicta vera arte bene beateque viuendi, vanas & fallaces artes beatæ vitæ sibi commentus est.

Homo multis se miscet quæstionibus. Primò.

Secundò. Secundò, quæstiones significant continuas A solicitudines & curas, item lites & rixas huius vitæ, quibus homo non tantùm cum æmulis, vicinis vel amicis; sed etiam secum ipse litigat & rixatur, dum mente cælestia, carne terrena cogitat & concupiscit.

Tertiò Tertiò, quæstiones significant curiositates, quibus plenus est homo, vt omnia præsertim noua, aliena, peregrina & incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum quæstiones notant difficultates & molestias quaslibet, quibus se homo vel sponte vel coactè immiscet. Accedit Hugo, qui per quæstiones accipit eculeos, & tormenta: hæc enim vocantur quæstiones, quia per ea veritas criminis in iudicio exquiritur & exprimitur à reo.: *Quæstio tenet eum, qui in ius vocatus est*, ait Papinianus. B

Quartò. Quartò, quæstiones significant cupiditates, quibus scatet homo, per metalepsin: quæstiones enim notant cupiditatum originem & fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate quærendi & sciendi, putà ex pruritu sentiendi & experiendi quid in qualibet re sit bonum, iucundum & delectabile. Alludit ad primam quæstionem serpentis, quam mouit Euæ dicens: *Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de ligno scientiæ boni & mali?* Genes. 3. Ad quam quæstionem in curiositatem gustandi pomi exarsit Eua, illudq; comedit, ac eodem maritum nosque omnes perdidit atque suam curiositatem & concupiscentiam in posteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclude curiositatem, claude oculos, aures, mentem, dicitoque cum Propheta: *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem*, ne visam concupiscant, & gustare velint instar Euæ. C

Quintò. Quintò, Noster Lud. Molina per quæstiones accipit perplexitates, cæcitatem & ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo, qui enim ignorat, is quærit id, quod ignorat, & nescit. Quæstio ergo notat ignorantiam, impudentiam, insipientiam hominis in rebus, tum speculatiuis, tum potiùs practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id est imprudentia: quod scilicet homo non satis consideret peccati damna & pœnas gehennæ, quibus se obnoxium reddit. Nam si has prudenter consideraret & ponderaret, vti debet, vtique non peccaret. Sed audi Molinam 1. p. tract. de opere sex dierum disp. 27. sub finem: Quæstionum nomine intelligit anfractus, difficultates & ambiguitates, quæ amissa iustitia originali per peccatum D primorum parentum, eoque ipso recedente à natura humana concentu, rectitudineque illa maxima, qua condita fuerat, atque ignorantiæ vulnere simul suscepto, in humana vita sunt consecuta. Vnde sequitur quod homo in iustitia originali longeque sublimiori statu, quàm sit ille in quo nunc est, fuerit conditus.

Sextò. Sextò, quidam per quæstiones accipit questus, id est querelas & querimonias, quas pariunt miseriæ & dolores huius vitæ homini lapso. Verùm sic quæstiones sine diphthongo forent, iam autem scribuntur cum dipthongo.

Rursum accipit quæstiones non tam actiuè, quàm passiuè pro rebus quærendis ab homine, ad quas scilicet interroganti Deo, homo in die iudicij respondere debebit, vt quæstio hîc per catachresin responsionem significet. Interrogabit enim Deus quemque & quæret: cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam eius & vocationem respuisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum læsisti? cur adulterium commisisti? cur furatus es? cur occidisti? cur concupiisti tot tantaque illicita? atque ad singula respondere debebit homo pauidus & anxius: & quia iustam responsionem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix in hac vita dum peccat se immiscet, & obnoxium reddit.

Insuper alius per quæstiones accipit tentationes, sophismata & captiones diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit, conuincit & capit, sicut sphinx suis quæstionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat & occidebat. Verùm hæ quæstiones accommodatitiæ & mysticæ sunt potiùs, quàm literales & genuinæ.

Denique quæstiones Salomon opponit rectitudini & homini recto, qua scilicet in statu innocentiæ mens eius erat recta sine vlla culpa, æquè ac corpus sanum ab omni pœna liberum: quare per quæstiones significat tum culpas & peccata, tum pœnas & tormenta, quas peccando & desciscendo à primæua rectitudine homo sibi asciuit: qua de causa necesse fuit inuenire virum vnum electum ex mille, putà Christum, qui illum à quæstionibus & distorsionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudini & æquitati restitueret. Vnde subdit:

QVIS TALIS, VT SAPIENS EST? ET QVIS COGNOVIT SOLVTIONEM VERBI?] Hebræi, Chald. Hieron. Vatabl. Camp. ceterique Hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Vnde ab ea inchoant caput octauum. Hinc Chald. vertit: *Quis verò tanta efferetur sapientia, vt aduersus prudentiam Domini possit consistere, & in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuag. Syrus, & Arabicus vertunt: *Quis nouit sapientes?* cui quæstioni mox respondet c. 8. v. 1. Sapientem ex vultu internosci: *Sapientia hominis, ait, lucet in vultu eius.* Verùm melius Vulgata, Septuag. Syrus, Arabicus, & alij passim hanc gnomen nectunt præcedentibus, idque variè & vario sensu.

Primò, Caiet. q. d. Quis talis est, vt sapiens sit, q. d. Nullus vel vix vllus est verè sapiens, vti paulò antè dixit. Huc pertinet versio Campen. *Quis conferendus cum eo, qui iudicium habet de rebus?*

Secundò, Hugo Card. explicat, quasi dicat: Quis talis est vt sapiat; talis, scilicet rectus, vti dixit paulò antè, qui scilicet sciat non se quæstionibus miscere ac inuoluere, ex quibus nequeat extricare se; verùm eas amplecti ex quibus norit expedire, easque soluere, nec nisi res honestas ac pias sobriè scrutari. Addit antonomasticè intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine: per solutionem verbi, non solùm diuinæ Scripturæ, iuxta illud: *Quis est dignus accipere librum, & soluere signacula eius?* Sed eius de quo sumus in iudicio interrogandi: quia qui custodierint & viderint iusta, inuenient quid respondeant. Sapient. 6. 11.

Tertiò, Titelmanus, q. d. Si sapis, attende diligen-

diligenter ad ea, quæ dixi de periculo & malitia mulierum, de paucitate virorum, quodque non Deo, qui rectos nos condidit, sed nobis ipsis deprauationis culpa sit danda.

Quartò, planè & simpliciter, q. d. Quis æquetur sapienti, qui hæc quæ iam dixi difficilia & à paucis cognita, cognoscit & penetrat, ac præcipuè infinitas quæstionum tricas, quibus alij se miscent, deuitans cognoscit *Solutionem verbi:* scilicet quæstionis paulò antè à me propositæ, putà de ratione & modo inueniendi vitam beatam & felicem, ait Caietan. sequendo vnum virum de mille, putà Christum Dominum. Aliter S. Hieron. qui per verbum accipit S. Script. & Chald. Prophetam. Alij *verbi*, id est verborum, id est rerum, problematum, vel quæstionum difficilium. Ita Albinus, Olympiod. & Vatabl. Est conclusio significans non nisi à sapiente difficultates propositas posse resolui: hanc enim esse laudem & dotem sapientiæ ac sapientis, ac proinde eum rarum esse & vix vnum è mille reperiri. Simili epiphonemate Sapiens claudit Psalm. 106. dicens: *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini?* Identidem enim ad sapientiæ elogia recurrit Salomon, vt eam omnibus apprædicet, omnesque ad eius studium impellat.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SApientia dat signa & effecta; illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, iuramenti legisq́ custodia, & opportunitatis obseruatione; hæc enim præstat & efficit sapientia. Deinde v. 9. quadem vanitatis genera recenset, præsertim quod impij tractentur vt pij. Denique v. 15. laudat vitam moderatam, quæ opibus suis fruitur, & à se anxias curas & curiositates omnia scrutandi ablegat.

1. SApientia hominis lucet in vultu eius, & potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti Dei. 3. Ne festines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo: quia omne, quòd voluerit, faciet. 4. Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. 6. Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa hominis afflictio: 7. Quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium. 9. Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cùm adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum, sed & hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognoui quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est & alia vanitas, quæ fit super terram: sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant: sed & hoc vanissimum iudico. 15. Laudaui igitur lætitiam, quòd non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum vt scirem sapientiam, & intelligerem distentionem quæ versatur in terra: & homo, qui diebus & noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minùs inueniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

VERS. I. SAPIENTIA HOMINIS LVCET IN VVLTV (sicut in speculo, ait Hugo) EIVS] Vatabl. explicat de vultus serenitate & hilaritate, Caiet. de maiestate & auctoritate, Clarius de gratia, à qua vocari solet vultus gratiosus & festiuus. Olympiod. accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magnâ conspicuam, iubare scilicet diuinæ sapientiæ illustratam. Verùm hoc mysticum est. S. Hieron. hanc gnomen nectens vltimis verbis cap. præced. sic legit, sicque planè clareque exponit: *Quis ita, vt sapiens? & quis nouit*

nouit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem,&c. *Supra docuerat difficile bonum hominem inueniri, & venientem contra el ferat quæstionem à Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quasi gloriabundus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem prouidentiæ, occulta Dei noscere mysteria, & arcana eius sensa cordis intrare. Obliquè autem de se loquitur quòd nemo ita fuerit sapiens, vt ipse, & nullus sic fecerit problematum solutiones, & sapientia eius à cuncto laudata sit populo, quæ non solùm intrinsecus latuerit, sed & in superficie corporis & speculo vultus eluxerit, vtraq; omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit.*

Sapientia lucet in vultu. Primò. Porrò, sapientia lucet in vultu tripliciter. Primò, quia, vt ait S.Hieron.& Albinus, anima seipsam suasque passiones & affectus imprimit B corpori, præsertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, putà anima corpus sibi adaptat & adæquat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imò fingit & pingit in vultu; sicut sigillum sui figuram fingit & pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Vnde signa physiognomica sapientiæ & insipientiæ, virtutum & vitiorum, quæ in vultu totoque corpore relucent, recenset Aristoteles in Physiognomicis. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosea sapientis fronte coruscus
Fulgor, & ex vultu feritas & rugo facessit.

Vultus ergo est viua imago, imò speculum & simulacrum animi, vti communis habet sapientum sententia. Intellige communiter ita fieri, at non semper. Nam vt ait Comicus: *Multis mortalium facies est ingenua, mens verò intus illiberalis reperitur.*

Secundò. Secundò & potiùs, quia sapientia, id est prudentia & virtus non tantum animum, sed & corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem & decorem componit & efformat, facitque vt in eo reluceat grauitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia & gratia, in toto vultu hilaritas & lætitia, mista prudenti sanctaque maturitate. Vnde Hebr. est: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius.* Chald. *Sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei eius inter iustos:* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri. Arias:

——*Hominis faciem sapientia luce*
Perfundit, mutatq; iras, vultumq; superbum,
D *Atque supercilium demit, redditq; modestum.*

Et alius:

Namq; grauis facies animi est sapientis imago,

si scilicet matura sit, comis, placida & æquabilis. Comes enim sapientiæ est humanitas & modestia.

Rursum sapientia lucet in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, iuxta illud Iob 29.24. *Lux vultus mei non cadebat in terram.* Lux enim symbolum est maiestatis & causa venerationis. Sic Esther ait Assuero cap.15.16. *Vidi te Domine quasi Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ: Valdè enim mirabilis es Domine, & facies tua plena gratiarum.* Porrò *residebat ille super solium regni sui indutus vestibus regijs, auroq; fulgens & pretiosis lapidibus, eratq; terribilis aspectu.* Ibidem v.9. Sic Iudæi viderunt faciem

A sancti Staphani quasi Angeli. Actorum 6.15. Sapientia ergo sanctitati iuncta est quasi sol, iubar suum in vultum diffundens. Vnde *inextinguibile est lumen illius.* Sapient.7.10.

Tertiò, quia Spiritus sanctus per gratiam animam inhabitans & illustrans, lucem eius, imò suam diffundit in vultum & corpus, sicut lucernæ lux per vitrum vel cornu tralucet; & sicut lumen gloriæ beatorum non tantùm mentes, sed & corpora efficit fulgida & gloriosa. Adde Spiritus sanctus eximiis viris in quorum mentibus, velut in templis augustis habitat, specialem vultus claritatem & fulgorem sæpè aspirat: sic in vultu Christi radiabat fulgor diuinitatis, teste S.Hieron. cuius radios S.Petro, S.Iacobo & Ioanni afflauit in transfiguratione: in vultu S.Antonij radiabat splendor sanctitatis, teste S.Athanas. Sic faciem S. Ignatij fundatoris Societatis Iesu radiantem & splendidam se vidisse asseruit B. Philippus Nerius, aliique viri sapientes & sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moyse illi cornua, id est radios lucis affixit. Exodi 34.30. Sic facies B. Virginis erat simulacrum probitatis, norma & forma virtutis, teste S. Ambros. Vnde sequitur: *Et* (id est) *quia potentissimus faciem illius commutabit.* Et Psalm.66.2. *Illuminet* (Deus) *vultum suum super nos.* Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta Prouerb.17.24. ad illa: *In facie prudentis lucet sapientia.* Et Prouerb. 27.19. ad illa: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

C ET POTENTISSIMVS FACIEM ILLIVS COMMVTABIT] Primò, q.d. Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens vel minis, vel præmiis flectet constantiam faciemque sapientis & sancti, vt à sapientia & probitate ad insipientiam & improbitatem deflectat. Rursum, sapiens si principi seruiat, & ab illius vultu nutuque pendeat, necessum est, vt sæpè vultum cum eo mutet, sicut vmbra mutato corpore figuram suam mutat & variat, quare si sapit, non principi terreno, sed cælesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio. Iacobi c.1.v.17. se mancipet, quod monet Sapientia, dum subdit: *Ego os regis obseruo.*

Secundò & genuinè, per potentissimum accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis, quia scilicet Deus illam immutat, illique suam sapientiam & lucem aspirat, præsertim in oratione & colloquio cum Deo patre luminum, vti in eadem radios suos aspirauit faciei Mosis. Sic vultus S. Dominici ex oratione prolixa spirabat amorem; S.Francisci, contemptum mundi & Christum crucifixum; S.Catharinæ Senensis, deuotionem & compunctionem, vt solo vultu intuentes compungerent, & ad pietatem Deique amorem inflammarent. Sensus ergo est, q.d. Deus potentissimus commutare solet faciē sapientis, vt impudicitia, peruicacia, tristitia, feritas, truculentia, & si quis alius, antea in ea erat prauus affectus, in probrū, putà in pudorem, modestiam, pudicitiam, lætitiam, pietatem, &c. commutetur, vt qui per naturam, vel exercitium & vitium prius fuerat vultu tetrico, toruo, minaci, vago, lasciuo, iam sapientiæ dono eumdem habeat hilarem, serenum, placidum,

placidum, stabilem, pudicum, sanctum. sic Deus A post orationem mutauit faciem mœstam Annæ matris Samuëlis, vt deinceps æquabili semper facie, lætâ hilarique consisteret. 1. Reg. 1. 18. Et faciem Esther pallidam ob metum Assueri. Esther 15. 10. & Danielis cap. 7. 28. Porrò S. Bonauent. docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id est animæ seu rationis partem superiorem Dei capacem. Aliter Emmanuel Sa, q. d. Deus sapientem ita quandoque mutat & deiicit, vt non videatur esse sapiens.

Moral. Hugo Card. Deus ait commutat eum qui malus est, vt euadat bonus; qui turpis, vt pulcher; qui debilis, vt fortis; qui viator per gratiam, vt comprehensor per gloriam, secundùm quadruplicem statum insipientium, pro- B ficientium, perfectorum, peruenientium. Dionys. verò q. d. Sapiens Dei dono subditis faciem commutabit, & pro subditorum rerumque exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc tristem induet, vti Christus induit, cùm ementes eiecit è templo; & cùm Magdalenæ apparuit vt hortulanus; discipulis in Emaus euntibus vt peregrinus.

Anagog. Lyran. Deus ait faciem mortalem in resurrectione commutabit in immortalem & gloriosam. Legit noster Interpres עז *az*, id est potens per antonomasiam, id est potentissimus, putà Deus, iam alio punctô legunt עֹז *oz*, id est potentia, fortitudo, robur, durities, impudentia. Durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur impudens. Vnde

Primò, Caiet. vertit: *Et fortitudo vultus illius* C *commutabitur*, quod sic exponit, q. d. Nullus etiam Dynasta ita sapit, quin ailquando desipiat: vt muneribus, precibus aliave re corrumpi se sinat, vt subditos affligat, &c. sicque vultus etiam ipsius, id est auctoritas apud eos mutatur & amittitur: vnde Chald. vertit: *Et impudens facie, immutantur viæ eius de bono in malum*. Sic Catilina impudentiam & sæuitiam spirabat vultu, etiam iam occisus: *Etiam mortuus: Catilina*, ait Salustius, *retinebat faciem, quam habuerat viuus*.

Secundò, Clarius vertit: *Et impudentia* (Vatab. *duritia*) *facies illius commutabitur*, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam à mente & fronte. Et Titelm. sic vertit & explicat: *Sapientia hominis lucere faciet vultum ipsius, & fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem & barbariem vultus eius mutabit*. Campens. D *Crudelitatem pellit*.

Tertiò, Vatabl. q. d. Sapientia fortitudinem, & arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet, vt ipse sibi videatur vilis, abiectus, despectus, quamuis ab aliis plurimi fiat.

Quartò, Septuag. יְשַׂנֵּא *iescunne*, legentes per *sin*, id est audietur, non יְשֻׁנָּא *iescunne*, per *schin*, id est commutabitur, vertunt *&* ἀναιδὴς, id est *impudens* (Vatic. legunt *imprudens*; atque impudentia est imprudentia, putà stoliditas) *vultu odietur*. Syrus: *Cuius facies audax est, odiosus efficietur*. Arabicus: *Qui non habet verecundiam contumelia afficit faciem suam*. q. d. In vultu sapientis lucet pudor & sapientia: in vultu insipientia, ideoque ille amabitur & coletur, hîc odietur & contemnetur. Vnde vt explicat Olympiodor. *Facie sua punietur*, cùm scilicet impudens contentiosis sermonibus sophisticisque captiunculis sese efferens, redargutus, impudentiæ pœnas dabit. Thaumatur. *Sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut & liuor impudens, statim vt videtur aliquis, prodit dignum esse, in quo inhabitet*. S. Hieron. in Comment. *Improbus facie sua odietur*: improbitas est audacia & impudentia.

Ego os regis observo, et præcepta iuramenti Dei] Septuag. Syrus & Arab. vertunt in imperat. *Os regis obserua*; quia pro שׁוֹמֵם *scomer*, id est obseruo legerunt alio punctô שְׁלוֹח *scemor*. id est obserua. Vnde ex Hebræo sic vertendum censuere: *Ego*, scilicet moneo vel iubeo, B *os regis obserua*. Pendet hic versus à præcedenti, ex eoque velut practica conclusio educitur, quasi dicat, quia Deus potentissimus os & faciem sapientis, sui oris, & faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem & splendorem aspirat, hac de causa: Ego sapientia, vel ego sapiens os & faciem Dei regis mei obseruo, tum, vt illi os & faciem meam, ab eius ore & facie illustratus, conformem. Vnde frequenter in Psalmis orat Dauid, vt Deus *illuminet vultum suum super nos*: quia *in lumine eius videbimus lumen*. Sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur, sic qui versatur cum Deo, luce diuina perfunditur; tum vt ab ore eius diuino iussa & præcepta sapientiæ excipiam, quibus meam mentem, vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quæque in opus conferam, vt Deum meum per gratiam laborando hic sequar, & in cælo per gloriam comprehendendo assequar.

Vers. 2.

Porrò τὸ *ego* refer ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientiæ & sapientis exprimit, quod eòdem redit, vti liquet ex verbis S. Hieron. initio vers. 1. citatis. Sæpè enim Salomon, æquè ac Siracides, per prosopopœiam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantiæ & energiæ causâ.

Igitur primò & genuinè per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem superiorem se, cuius os & iussa obseruaret. Sensus ergo est, q. d. Ego sapientia sollicitè ambulo cum Deo rege meo, ac studiosè obseruo; ac mei studiosos, putà sapientes & sanctos exactè obseruare iubeo os eius, id est legem ex Dei ore manantem, & *præcepta iuramenti Dei*, quæ scilicet ipse iuramento confirmauit, vt testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, vt scilicet homines hæc eius præcepta diligentissimè seruarent, quæque nos vicissim solenni professione, velut iuramento seruaturos in circumcisione vel baptismo promisimus, & quasi iurauimus.

Nota τὸ *obseruo* significat sedulū & exactum studium diuinæ voluntatis, legisque scrutandæ & adimplendæ, vt quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illudve fieri iubeat, minutim vestigemus, & ad amussim omnia & singula compleamus. Sic famuli obseruant os regis, id est singula eius iussa & verba,

 imò

imò singulos eius gestus & nutus nictusque oculorum, ac vbi perceperunt quid velit, illicò ad id explendum non tam eunt, quàm currunt & volant.

Mysticè S. Bonauent. Os, iquit, Patris est

VERS. 2. Christus (sicut Christi os, est doctor & prædicator) cuius minima dicta, imò gestus & nutus studiosè audire, mente condere, meditari, & opere explere debemus. Nam vt ait Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Sic Beata Virgo *conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo.* Lucæ 2.19. Sic quisque deberet obseruare os Domini, vt ad minimam voluntatis diuinæ significationem totum se fingeret, & componeret. Hoc est *sollicitum ambulare cum Deo*, quod vnicè à nobis requirit Deus, vti docet Michæas c.6.8. ideoque conuenit assiduè dicere cum Samuële: *Loquere Domine, quia audit seruus tuus.* Et cum Paulo: *Domine quid me vis facere?* Et cum Psalte: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.*

Secundò, per regem cum Olympiod. & aliis accipi potest quilibet rex, princeps & magistratus, qui regendi vices, ius & auctoritatem à Deo accepit, q.d. Ego sapientia obseruo, & meos obseruare doceo os, id est leges & iussa regum ac magistratuum, qui quasi vicarij Dei regunt rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, & iurarunt subditi. Ergo par est, vt eis iuxta iuramenta præstita pareant & obsecundent, iuxta illud Prouerb. 24.21. *Time Dominum fili mi & regem*, quia Dominus iussit, vt regi obedias. Vnde Septuag. & Arabicus vertunt: *Os regis custodi.* Syrus, conserua. Chald. *Custodi os tuum super sententiam regis.* Tigurin. *Equidem moneo, vt os regis obserues præsertim propter iuramentum Dei*; quia vt ait Vatabl. fidem iureiurando regi præstitimus. Alij, *meum est obseruare præceptum regis.* Porrò nonnulli priùs hemistichium à posteriore aduersatiuè disiungunt. q.d. Obserua os, id est præcepta regis, sed magis obserua iuramenta, quibus obstrictus es Deo, vt si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas: *Obedire magis oportet Deo, quàm hominibus.* Vnde Campens. *Quæ rex mandauit, obseruet, & præstet si quid Deo in testem vocato iurauerit.* Et Thaumaturgus: *Magna diligentia verba regis attendenda sunt, sed iusiurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum.*

Tertiò, nonnulli hanc gnomen arctant, & attribuunt familiaribus & consiliariis regum & principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem & silentium, ne eorum secreta consilia euulgent, vti iuramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hîc inducatur vt loquens, dicatque: Ego os, id est secreta, quæ ex ore regis mei audiui, secreta seruo. Vnde S. Hieron. censet hîc Salomon loqui in persona cuiusuis sapientis, qui pareat legibus & regibus. Hic enim est regendi, & rei benè gerendæ nodus & neruus, si consilia seruentur secreta. Id norunt Persæ, de quibus scribit Ammian. lib. 21. *Nemo consiliorum*, inquit, *est conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentij quoque colitur numē.* q.d. Silentium adeò religiosè obseruant & colunt, ac si illud esset vnicum eorum numen, hinc silentiarij nuncupabantur, & reuera erant.

Huc pertinet illud Raphaëlis Tob 12.7. *Sacramentum regis abscondere bonum est.* Huc quoque spectat expositio Olymp. *Est*, inquit, *os regis custodire, diuina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare.* Idem Tropolog. sic exponit: Bonum est, vt non studeamus extra os & faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, vt Deum vereamur, tamquam præsentem iudicem & inspectorem.

ET PRÆCEPTA (Hebr. *verbum.* S. Hieron. *loquelam*) IVRAMENTI DEI] repete *obseruo.* Aliter S. Hieron. in Comment. & Symmach. qui hæc nectunt cum sequentibus: *Ne festines.* Vnde Arabic. *Ne festines*, ait, *in iuramento memoriæ Dei.* Symmach. *transgredi iuramentum Dei.* q.d. Ne festines & sis præceps ad iuramentum, quia iuramentum in Dei æquè ac tua memoria inscriptum, & quasi insculptum seruatur, vt si illud transgrediare Deum vindicem sis experturus. Noster verò, Septuag. & Arabic. *verba* vel *præcepta* vocant *iuramenti Dei*, scilicet quibus Deus quasi iureiurando te obligauit, hoc est arctissimè & seuerissimè te obstrinxit, minando pœnas æternas & promittendo regnum cæleste, nec non cum pacto & sanguine fœderis. Exodi 14.1. quæque te seruaturum cùm ad eius religionem & Ecclesiam accederes, spopondisti & quasi iurasti. Hinc Patres professionem fidei, quæ fit in baptismo, vocant sponsionem, iuramentum, votum, eaque acriter vrgent fideles ad seruandum præcepta Dei. Est catachresis similis illi Psalm. 118.106. *Iuraui* (id est firmiter decreui, proposui, promisi; vnde sequitur) *& statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.*

Audi S. Chrysost. hom. in illud Sapientiæ: *Iustorum animæ in manu Dei sunt, vnde tu Christiane delicatus es miles, si putes te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce; pactum quod spopondisti: conditionem qua accessisti: militiam cui nomen dedisti*, per sacramentum militare, putà per Baptismum, & professionem vitæ Christianæ in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles & athleta Christi. Tertull. lib. de Corona militis c.3. *In Ecclesia*, ait, *sub Antistitis manu contestamur, nos renunciare diabolo & pompæ & Angelis eius.* q.d. Sacramento militari in Baptismo renuntiauimus diabolo, & nos addiximus Christo, quasi eius milites auctorati. S. Basil. exhort. ad Baptismum: *Tesseram ducis sub se militantibus dant, &c. nisi characterem in te agnoscat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit?* S. August. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. c.1. *Huic* (diabolo) ait, *vos renunciare professi estis. in qua professione non hominibus, sed Deo & Angelis eius conscribentibus dixistis, renuntio. Renuntiare non solùm vocibus, sed etiam moribus; non tantùm sono linguæ, sed & actu vitæ; nec tantùm labijs sonantibus, sed operibus pronuntiantibus: scitote vos cum callido, antiquo & veternoso inimico suscepisse certamen; non in vobis post renuntiationem inueniat opera sua: non iure vos attrahat in seruitutem suam. Deprehenderis enim & detegeris Christiane, quando aliud agis & aliud profiteris: fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens*

Professio in Baptismo est quasi iuramentum.

pro-

promissionis tuæ fidem: modò ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiasti? Narrat Victor Vticensis libro 3. Wandal. duos fratres Christianos à Wandalis Arrianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis, cumque vnus eorum peteret deponi darique sibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamauit: *Noli, noli frater non ita iurauimus Christo. Accusabo te cùm ante thronum eius terribilem venerimus, quia super corpus eius & sanguinem iurauimus, vt pro eo inuicem patiamur.* Vnde prior confirmatus constanter edixit: *Adigite suppliciis quibus vultis, & pœnis Christianos arctate crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego.*

VERS. 3. NE FESTINES RECEDERE A FACIE EIVS, NEQVE PERMANEAS IN OPERE MALO; QVIA OMNE QVOD VOLVERIT FACIET] τὸ *ne festines*. Arabic. Olymp. & alij nectunt præced. q.d. Ne festines in iuramento Dei, id est ne præceps sis ad iurandum; sic enim expones te periculo peierandi.

Meliùs noster, Septuag. Syrus & ceteri passim nectunt sequent. q.d. Serua iuramenta, id est præcepta Dei, quibus solenni professione in circumcisione vel baptismo, quasi iureiurando, summa religione te Deo ad illa seruanda obstrinxisti: quare si quæ ingruat tentatio, aduersitas, persecutio, *ne festines* Hebr. אַל־תִּבָּהֵל *al tebahel*, id est ne trepides, ne percellaris, ne præcipites recedere à facie eius, *tamquam à conspectu eius possis aufugere*, ait Campen. vti ab eo fugit Cain Genes. 4. 16. sed non effugit: *neque permaneas*, Camp. *Ne pertinax persiste, in opere malo*, vt contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscentia, socij vel hostes te illecebris vel minis impellunt, persistas, excutiendo metum numinis & vindictæ Dei, quia etsi is eam ad tempus differat tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles & reos puniet, & morte præsenti & æterna mulctabit.

Pro *in opere malo*, Hebr. Septuag. Syrus & Arab. habent *in verbo malo*, quod propriè accipi potest de peccatis oris & linguæ, vti est murmur, detractio, oblocutio. Vnde Thaumaturgus intelligit de blasphemia, sic enim vertit: *Sermonibus Dei, licèt molestum quid imperantibus decet obedire, cauereque ab omni in Deum blasphemia. Nam quamuis inferat tibi aliquid non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis Monarchæ, vel Regis.*

Porrò Chald. vertit: *Et in tempore iræ Domini ne desinas orare coram eo, sed citò vade in conspectu eius & ora, & quære misericordiam ab eo, vt non stes in verbo malo: Quia Dominus totius sæculi, quodcumque voluit fecit*, id est vt clariùs vertit Costus, *vt non luctuosum quippiam eueniat: Ipse enim totius mundi Dominus, omnia secundum animæ sententiam facere potest.*

Secundò, hæc omnia à v. 2. ad v. 9. non tantùm de Deo, sed & de rege siue magistratu accipi possunt. q.d. Ne opponas te regi eiusque decretis, vt eis obloquaris vel resistas, quia rex potens est, & quodcumque voluerit faciet, vt te sibi aduersantem vel bonis vel ciuitate, vel libertate, vel vita mulctet & priuet. Ita Vatab. Campen. Caiet. & alij. Porrò Caiet. explicat τὸ *ne festines*. q.d. Ne nimis velociter ad eas conspectum regis, vel ab eo leuiter abeas, ne leuitate hac & indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in eius ditione, sed citò ex ea te proripias, ne te comprehendat & plectat. Dauid de Pomis verò, q.d. Ne festina adire regem, vel ab eo abire, ne nimis crebrò te eius vultui sistas, nec nimis rarò. Nam vt ait Plutar. *Cùm rege agendum est quasi cum rogo, vt nec nimis propè ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longè, ne ab eo non calefias*, id est eius amorem, fauorem & beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinar. lib. 3. Epist. reges flammis comparat, *quæ sicut*, inquit, *paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt.* Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Seianum, Nero Senecam occidit. Porrò Vatab. sic exponit: Si recesseris à rege statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cùm rex, quidquid vult, valeat. Alij exponunt q.d. Ne fastidiosè, & arroganti ac philosophico supercilio recedas à rege, nolens eum adire etiam ab eo euocatus, quasi eo superior & sapientior, ac celsior rege & mundo vniuerso, vti Diogenes aspernatus est Alexandrum magnum. Sen. Epist. 103. *Multis*, ait, *fuit periculi causa, Philosophia insolenter iactata & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, vt quidquid non facit, damnare videatur: licet sapere sine pompa, sine inuidia.* Vide Plutarch. libro qui inscribitur, *cum Principibus Philosopho esse disserendum.* Denique noster Pineda censet hæc spectare ad familiares & consiliarios regum & principum, vt eis hîc Salomon duo salutaria suggerat monita; primum, ne in dando regi consilio sententiam præcipitent, sed præmissa deliberatione maturè eam pronuntient. Nam vt ait Liuius lib. 22. *Omnia non properanti clara certaq; sunt: festinatio improuida est & cæca.* Et lib. 31. *Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum, quàm celeritas*, Secundum, vt in sententia non sint pertinaces, nec sui cerebri, sed si viderint ab aliis saniora dari consilia, illa probent & sententiam mutent. Sic enim ipsi se non suo honori, sed regis & reipublicæ commodis studere ostendent, quæ propria est senatoris & consiliarij laus.

Regem adi quasi rogum.

VERS. 4. ET SERMO ILLIVS POTESTATE PLENVS EST: NEC DICERE EI QVISPIAM POTEST QVARE ITA FACIS?] Hebr. *in quo verbum regis*, in eo est *potestas*. q.d. Verbum regis & iussum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, vt instar fulminis statim exequatur quod iusserit dictumque eius sit factum: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunius*, id est fulmineus. Vnde Thaumat:

Nam iusserit ille, iubentis
Vel dicto, citiùs, vocem mox facta sequentur;

Alij vertunt: *Iuxta dictum regis est potestas* q.d. Mensura dicti vel iussi regis est potestas: tantum potest, quantum dixerit & iusserit; tantum valet, quantum volet. Audi Esdram lib. 3. cap. 4. 3. *Rex super omnia præcellit & dominatur eorum; & omne quodcumq; dixerit illis faciunt; & si miserit illos ad bellatores, vadunt & demoliuntur montes & mu-*

ros

ros & turres. Iugulantur & iugulant, & regis verbum non prætereunt, & ipse vnus solus si dixerit, occidite, occidunt, &c. Et Plutar. ad principem ineruditum: *Prauitas à potentia.* ait, *celerē nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. Ac sicut fulgur tonitru posterius erūpit, prius tamen videtur; sic in imperiis supplicia accusationibus anteuertunt, nisi grauitate præpedita ratio compescat reprimatq́; potentiam.*

Imperiosi exempla. Vis ambitiosæ regum potestatis exempla? Accipe. Cyrus Gynden fluuium naui traiiciens, eò quòd periisset vnus ex equis suis, ira in fluuium excandescens, illum vt perderet in 130. alueos deriuauit, vti fusè narrat Seneca lib. 3. de Ira cap. 21. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quòd oborta tempestate pontes suos disiecisset, conuitiis onerauit, trecenta verbera illi infligi, quin & compedes iniici iussit, teste Herodoto libr. 7. Modestior & sapientior fuit Canutus rex Angliæ, qui ad littus maris sedens, mari imperans: *Vnda*, inquit, *iubeo ne pedes meos tăgas*; sed ab eà non obediente madefactus Anglos suos docuit, non se sed vnum Christum esse regem, cui venti & mare obediunt. Quare Vintoniæ in Basilica S. Petri & Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydor. Virg. lib. 7. Histor. sub finem. Stolidior fuit Pharao dicens: *Meus est fluuius* (Nilus) *& ego feci memetipsum*. Ezech. 26. 3. Et rex Tyri dicens: *Deus ego sum & in cathedra Dei sedi in corde maris*. Ezech. 28. 2. Et rex Babylonis dicens: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum*, &c. *similis ero Altissimo.* Isaiæ 14. 13. An non insanæ sunt hæ regum, suæ potestati etiam elementa & cælos subiicientium, voces?

VERS. 5. QVI CVSTODIT PRÆCEPTVM, NON EXPERIETVR QVIDQVAM MALI] Hebr. *Non cognoscet*, scilicet per experientiam & sensum *verbum malum*, id est rem malam, putà iram regis & pœnam legis. Arab. *verbum immundum*. Aliter Olympiod. & S. Ambros. in Psalm. 41. q. d. Iustus non *cognoscit malum* culpæ scilicet vt illud faciat, approbet, vel vllo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc disce obedientiæ vim & fructum; quòd scilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, & quasi inuiolabilem, adeò vt etiamsi rex aut superior illi infensus, velit eum rigidis strictisq́ue arctare præceptis, obediens tamen, omnia capessens, superet & transcendat magna animi virtute, laude & merito, ideoq́ue Deus omnia illi efficit facilia, vtilia & honorifica, etiam illa, quæ ad eum deprimendum excogitata videntur; obedientibus enim velut *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum*. Rom. 8. Docet idipsum egregiè S. Ephrem. tom. 2. Parenesi 16 de præfecto & obedientia, ac S. Chrysost. hom. 84. in Ioannem, & Dorotheus Doctr. 5. Licet ergò patiatur vel communes, vel priuatas & proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, & exempla intuentium vel posteriorum: Quare cum Paulo sibi placet, imò gloriatur in infirmitatibus & tribulationibus. Rom. 8. 28. 2. Corint. 12. 5. Igitur obediens & iustus flagellantem Deum intuetur, vt patrem; corripientem, vt amicum; castigantem, vt præceptorem; amara propinantem, vt medicum, dicitq́ue cum S. August. *Hic vre, hic seca, vt in futuro parcas.*

TEMPVS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT] Hebr. *Tempus & iudicium*, id est, vt Septuag. & Arabicus exponunt per hendiadin: *tempus iudicij*. *Iudicium multa significat.* Iudicium in Script. multa significat: In iudicio enim iudicum multa fiunt, quæ nunc omnia simul, nunc vnum ex omnibus seorsim per synecdochen significat vox iudicium: Vnde nunc significat interrogationem & accusationem, defensionem & responsionem; nunc sententiam iudicij; nunc pœnam ab eo inflictam. Rursum quia iudicium forense statum est, determinatum, certum & fixum. Hinc iudicium per catachresin significat rem statam & certam, item morem, legem, consuetudinem, normam, regulam, statum, conditionem, officiū, functionem, ministerium. Iam

Tempus obserua. Primò. Primò, Thaumat. exponit de die iudicij, quē in omnibus actionibus menti suæ proponit sapiens. Vnde vertit: *Equidem sapiens ante oculos semper habet iustum iudicium suo tempore futurū, & prænoscit omnia humanæ vitæ opera supernè retributionē expectare.* De S. Hieron. refertur illum dixisse: *Siue comedo, siue bibo, siue vigilo, siue dormio, siue quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Vtique qui sapit, id ipsum facit, itaq́ue *disponit* sermones (& actiones omnes) *suos in iudicio*, id est iustè, legitimè & exactè maturo iudicio, vt in die iudicij habeat quod Iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiod. Hugo, Lyran. Titelm. & alij.

Secundò. Secundò, alij hæc ad Consiliarium regis referunt. q. d. Si rex illicitum quid iubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, vti fecerunt tres pueri iussi adorare statuam auream. Daniel. 3. Daniel ipse c. 6. lata lege, ne quis per 30. dies adoraret Deum, nisi regem. Caiet. ex aduerso hæc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus & iudicium, id est occasionem iudicandi contra eum, quem plectere destinat, vti Salomon captauit tempus plectendi Semei & Adoniam 3. Reg. c. 2. 22. & 42. Verùm hic sensus dissonat à vulgata, quæ vertit *responsionem*.

Tertiò. Tertiò, & genuinè q. d. Sapiens ita exactè præcepto tam Dei, quàm regis & magistratus obedit, omnes eius circumstantias loci, temporis, modi, personarum, &c. obseruans, vt nil sit quod in eo carpi queat, sed si qua in re à quopiā culpetur, illico habeat quod iure respondeat, quoque suam obedientiam tueatur & demonstret; adeò vt si *in iudicium* vocetur, coram iudicibus iustam facti sui rationem reddere possit. Hinc noster sagaciter pro *iudicium* vertit *responsionem*. Ita S. Hieron. *Præcepit*, inquit, *regis imperiū, id est Christi conseruandum, & scire quid, & quare, & quo tempore iubeat*, vt scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nutus exacto iudicio obseruemus, ne vel minima elabatur occasio, qua eius voluntatem integrè non exequamur, sed vocanti, imò innuenti illicò nos sistamus & respondeamus cum Samuële: *Ecce ego*, & cum S. August. *Da quod iubes, & iube quod vis.*

Igitur *tempus & iudicium* intelligit & obseruat *sapiens*, quia vocatus, interrogatus vel iussus à

Deo

Deo siue rege quidpiam respondere, dicere vel A agere, omnia respondet, dicit & agit suo tempore, ac maturo cum iudicio, id est magna cum ratione, prudentia & circumspectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, sapiens obseruat *tempus & iudicium*, hoc est *tempus iudicij*, vt vertunt Septuag. id est tempus iustum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Vnde noster Hebr. משפט *mispat*, id est iudicium, quod hic vertit *responsionem*, vers. seq. vertit *opportunitas*. Hæc ergo tria, scilicet iudicium, responsio, opportunitas hoc loco idem significant, scilicet tempus iustum & opportunum ad respondendum.

Denique noster Pineda censet hîc notari formam & ideam perfecti obedientis, vt intelligere iudicium idem sit quòd studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerare, vt B anteuertat præcepti & obedientiæ tempus, vtq; auidè illud exspectet, & quod in se est, aduocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet, si hoc vel illud graue ac difficile iubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac sæpè illam suo animo responsionem fingat, & paratissimam habeat: *Ecce ego præsto sum, mitte me.* Nam vt ait S. Bernard. *Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri, & sic se totum intra se colligit, vt mandatum peragat imperantis.* Ita ipse serm. de Obedien.

Moral. S. Bonau. Sapiens ait, obseruat tempus benè operandi, vt aptè respondeat interroganti & ignoranti, vt notat Hugo, vel docendo, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, & mores corrigendo, vel accusationes & criminationes humiliter confi- C tendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, & in melius proficiendo.

Rursum & propriè disce hîc sapientem obseruare tempus, id est opportunitatem bene agendi, & implendi id quod præceptum est, adeoq; magnam sapientiæ & prudentiæ partem, consistere in captanda opportunitate rei benè gerendæ; dum enim illa se offert, res facilè & feliciter cōficitur: dum verò illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promouetur, sed infeliciter omnia cedunt. Hinc infer magnam habendam esse ratiōne temporis huius vitæ, vtpote quod breue est, & semel elapsum D irreuocabile, & à quo pendet tota cuiusque æternitas, eaque vel beatissima vel miserrima.

Narrat Lud. Blosius lib. 4. Spirit. grat. cap. 4. de S. Mechtilde, quòd à Sanctis sibi apparentibus audierit: *Eia quàm felices vos estis, qui adhuc viuitis in terris, & quam multa promereri potestis: quia si homo sciret quanta vna die promereri possit, mox vt à somno euigilaret, tanto gaudio cor eius dilataretur pro eo quòd dies illa illuxisset in quo Deo viuere & ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, vt tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet alacrior & fortior redderetur. Qui enim parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Opera enim illorum sequuntur illos.* S. Bernard. ad Scholares: *Nemo, ait, vestrûm parui æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis. Volat verbum irreuocabile, volat tempus irremediabile, nec aduertit insipiens quid amittat; licet fabulari dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam miseratio conditoris indulget; donec transeat tempus quo diuinam debueras propitiare pietatem, properare ad Angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem; excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.* Et rursum: *Nil pretiosius tempore: & heu hodie eo nil vilius inuenitur. Transiuit dies salutis, & nemo recogitat: nemo sibi perire diem & numquam rediturum causatur: sed sicut capillus de capite, sic nec momentum peribit de tempore.* Vis Gentilium sensa & gnomas de pretio & breuitate temporis? Accipe Virgil. 3. Georg. Gnomæ.

Et fugit interea fugit irreuocabile tempus.

Idem Æneid. 10.

Stat sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

Ouidius Metamor. 10.

Labitur occultè, fallitq; volubilis ætas.

Et: *Nihil est annis velocius.*

Et rursum:

Eunt anni more fluentis aquæ.
Vtendum est ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in Hipp.

Volat ambiguus mobilis alis
Hora senescimus, effugit ætas.

Seneca lib. 1. Epist. 1. *Maxima*, ait, *pars vitæ elabitur malè agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergo mi Lucili quod facere te scribis, omnes horas complectere. Omnia aliena sunt, tempus tantùm nostrum est, in huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos mittit ex qua expellitur quicumque vult, & tanta est stultitia mortalium, vt quæ minima & vilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi cùm periere patiantur, nemo se iudicat quidquam habere, qui tempus accepit, cùm interim hoc vnum est, quod nec gratus quidē potest reddere.* M. Varro censebat nullam iacturam esse grauiorem præsertim scienti, quàm temporis. Bias apud Laërt. l. 1. c. 6. dicere solitus erat, vitæ tempus ita metuendum, quasi & diu & parū victuri sumus iuxta illud S. Hieron. *Sic viue tamquam semper moriturus, sic stude tanquam semper victurus.* Democritus pretiosissimum impendium dixit esse tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deesse, quàm tempus, ait Laërt. l. 7. c. 1. & tamen multi illud alea, ludis, iocis prodigunt, quasi eo abundent. Theophrastus semper habebat in ore, *nullum sumptum esse pretiosiorem tempore.* Simonides interrogatus quantum temporis vixisset. *Tempus quidem exiguum*, inquit, *annos autem multos*, ait Stobæus serm. 96. Sic Barlaam apud Damascen. in Histor. c. 18. rogatus à Iosaphat regis filio, quot annos vitæ haberet, respondit 45. licèt enim sim 70. annorum, tamen tantū ex eis 45. Deo in monastica vita seruiui: illud autē solum tempus vitæ computo, quod enim in vanitate & otio transigitur, tēpus mortis est, non vitæ. Alius: *Sicut flumen sistere non potes, sic nec tempus. Sicut vnda vndam perpetuò propellit, ita dies diem trudit.* Vt ciconias nemo aduenire sentit, sed aduenisse, nemo discedere, sed discessisse, quia noctu clanculumque faciunt vtrūque; ita iuuentutē nemo intelligit discedere, sed discessisse, & senectutē non sentimus aduenire,

nire, sed aduenisse. Perinde ac qui naue vehuntur, progrediuntur sensim sine sensu. Vetus adagium est: *Nosce tempus.* Et: *Cùm pluit molendum. Fronte capillata est, à tergo occasio calua.* Ægyptij pro annuo circuitu pingebant serpentem, quia is, vt ait S. Cyrill. in longitudinē porrigitur, & multis complicatur spiris, quæ sunt multæ dierum annorumq́ue series taciteq́ue proserpit nullo edito strepitu. Caudam supprimebat serpens, quia omnia tempora nobis incerta sunt. Præsens enim cùm instabile sit & velocissimè transcurrat, vix percipitur: præteritum intueri non possumus. Futurum longè minùs, quia nondum est, & eius finis prorsus est incognitus. Ita Pierius lib. 14. pag. 130. Nemesianus Ecloga 3. *Omne tempus abit, tempus rapit, vsus in arcto est.* Plura de pretio & cura temporis dixi cap. 3. 1 & Ephes. 5. 16.

Omni negotio (Hebr. *voluntati*, id est rei volitæ) tempus est et opportunitas (Symmach. *tempus commoditatis & modus.* Hebr. Syrus, Arabicus & Septuag. *tempus & iudicium*) et multa hominis afflictio] Dat causam, cur cor sapientis intelligat & obseruet tempus, quia scilicet scit cuique rei suum esse tempus & opportunitatem; quamque ergo captat suo tempore opportuno. S. Hieron. verò censet hîc doceri sapientem siue iustum cognoscere, quòd Deus omnia disponat ad suam ceterorumq́ue vtilitatem, etsi scire nequeat quid ei obuenturum sit: quare quicquid iusto acciderit, id eum æquo, imò lubenti animo excipere, velut ordinatum sibiq́ue missum à Deo. Ergo Dei iudicia exosculatur, & ex omnibus bene agendi beneq́ue de Deo merendi occasionem captat.

Et multa hominis afflictio] Theod. & Arabicus pro רעת *raath*, id est afflictio legentes דעת *daath*, id est scientia, vertunt: *Quia scientia hominis multa super eum.* Quod Olympiod. refert ad rerum cognoscendarum multitudinem: *Immensa*, inquit, *cùm sit ipsa sapientia, premit hominem atque obruit. Si enim voluerit omnia scire, vasta mole irruens super eum, angit eius mentem ac suffocat.*

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci & modi, quando scilicet, vbi & quomodo peragendum sit extremum iudicium. Verùm Septuag. Syrus, Arab. Chald. & ceteri cum nostro legunt *raath*, id est *afflictio.* Vatabl. *infelicitas.* Clarius: *Varia & periculosissima mala*, non tam culpæ, vt vult Caiet. quàm ærumnæ & pœnæ. Significat cuique tempori, perinde ac rei sublunari inesse suam vanitatem & afflictionem. Hoc enim toto libro probare contendit. Porrò vanitas & afflictio tempori propria est ea quam subdit: *Quia ignorat præterita & futura.* q. d. Omnibus in rebus, locis, & temporibus magna est afflictio, præsertim in tractandis & expediendis negotiis arduis; sed tamen sapiens sua sapientia eam præuidet, & euitat vel superat. Propriè & præcisè Hugo Victor. afflictionem explicat difficultatem adinueniendi congruam responsionem, qua placari possit iratus rex, cuius voluntati siue iustæ siue iniustæ sapiens consiliarius obstitit. Alij afflictionem explicant cruciatum timoris & supplicij, qui inaudit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis transgressus est. Chald. refert ad diem iudicij. Sic enim habet ex versione Costi: *Cuiuscumque rei vicissitudo bona est & mala, & sanè*

A *iustâ sententiâ vniuersus orbis iudicabitur, quo tempore à Domino statuto est futura toto orbe vindicta propter varia hominum, ex malefactis mirè sibi placentium peccata.* Clarius Campen. *Statuit Deus tempus pro sua voluntate, quo de omnibus iudicaturus est, & antequam illud adueniat, variis & periculosis malis expositi sumus.*

Hic sensus valde appositus est; tum quia Hebr. est משפט *mišpat*, id est iudicium, tum quia hoc sensu omnia optimè connexa sunt, omniaq́ue fluunt ex illo v. 2. iuxta Septuag. *Obserua os regis*, &c. *Quia omne quodcumque voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est.* q. d. Obserua præcepta Dei, quia ipse in die iudicij exactam eorum à te reposcet rationem, quia potentissimus est, acriter te puniet, imò damnabit ad gehennam; idq́; faciet cum ei libuerit: ipse enim solus est Dominus B vitæ & mortis: quare cùm volet, mortem tibi accelerabit; vt te iudicet & damnet: hac de causa potestatis in mortem inducitur mentio v. 8.

Quia ignorat præterita, et futura nullo potest scire nuntio] *Magna* (inquit Hieron) *afflictio generi humano, vt poëta ait, Nescia mens hominum fati sortisq́, futuræ. Aliud sperat, aliud euenit, de altero loco expectat hostem, & alterius iaculo vulneratur.* Quæuis præterita & futura hîc accipi possunt, propriè tamen ea significantur, quæ spectant ad dandā congruam Deo vel regi responsionē, de qua dixi v. 5. & ad negotia quæ homini incumbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licèt enim nonnulla præterita sciat homo, tamen illa pauca sunt, & sæpè ad rem non pertinentia, quia longè plura sunt quæ ignorat, præsertim quæ ad rem eius faciunt. Vers. 7.

C Dion. accipit præteritam sanctorum patientiam, æquè ac supplicia de impiis sumpta.

Pro *præterita* Hebr. est *futura*, & sic vertunt Septuag. *Quia*, inquiunt, *non est qui cognoscat quid futurum sit, sicut enim erit, quis annuntiabit ei.* Arab. *Quoniam non reperitur qui cognoscit euitandum. Nam quis ei cōmemorabit rem vt erit?* Chald. Costi? *Nullus scire vnquam potuit, quis eum exitus consequatur. Cùm enim ita Domino visum fuerit, vt illum ad supplicium deposcat, quis eum certiorem faciet?* Syrus verò vertit in præterito: *Quia non est qui cognoscit ad quid est factus, & quid fiet post se, quis ostendet illi?* Quare Syrus æquè ac noster pro שיהיה *sceiia*, id est *quid erit*, videtur legisse שֶׁבָּיָה *scebaia*, id est *quid fuit*, vel quid factum & præteritum est; aut potius ex textu nexuq́; sententiæ sagaciter coniecit prius *iihe* opponi posteriori, ideoq́ue prius D vertendum per præteritum, quasi ש includat vau conuersiuum, quod vertit futurum in præteritum, posterius propriè per futurum. Sic ergo ad verbū ex Hebræo vertas: *Nā non ipse sciens quod factum est, quia quod erit, quis annuntiauit ei?* Sicq́ue sensus rectè cohæret q. d. Afflictio magna incumbit sapienti, vt congruam Deo, aut regi interroganti vel examinanti det responsionē, vtq́; actiones & res omnes cōgruè & opportunè peragat, ac negotia quæ illi incumbunt suo tempore prudenter expediat, eò quòd ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto sit opus, æquè ac futura, quis scilicet suæ actionis vel consilij sit futurus exitus. Prudentia enim consistit in præteritorum memoria, præsentium consideratione, & futurorum prouisione: ideoq́; Sapientis cor intelligere tempus, id est differentias tem-

temporis, quid scilicet præteritum sit, quid futurum.

Vers. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium] Hebr. & Septuag. *Non est homo potestatem habens in spiritum, vt prohibeat spiritum, & non est potestas in die mortis, & non est emissio in die belli, & non saluabit impietas herum suum.* Septuag. *Eum qui ab ea,* supple est & vocatur impius. Arabic *eum qui participat eam.* Tigur. *Suos consortes.* Facilè est hanc gnomen nectere præcedentibus: potest enim referri ad τὸ *afflictio magna.* Summa enim hominis afflictio est mors, quæ hic describitur; aut ad τὸ *futura*: ignoratur enim futurus mortis locus, dies, modus. Ita Thaumatur. aut ad τὸ *omni negotio tẽpus est & iudicium*, vt habent Hebr. q. d. Sicut B definitum est à Deo tempus iudicij, quo ipse à quolibet exiget rationem factorum, sic definitum est & tempus mortis, quod nemo potest sistere vel prolongare; aut ad τὸ *obserua os regis*, vers. 1. vt habent Septuag. q. d. Obserua præcepta Dei, ac regis siue principis, quia ipse si illa violes, habet in te ius necis & vitæ, cui obsistere nequis: quare stude illi per omnia placere, ac quid boni facere potes, facito, vt in hora mortis à Deo euocatus, lætus confidensque ad eum emigres. Paulò aliter S. Hieron. q. d. *Non est lugendum si futura scire non possumus, & sæpè ab iniquis potentioribus opprimamur, cùm morte omnia finiantur, & superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valeat animam suam retinere cùm rapitur.* Aliter quoque C Caietan. qui censet hîc triplici similitudine ostendi, quàm homini inutilis sit impietas sua, q. d. Sicut nemo potest flatum vẽti cohibere, nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans aliũ pro se substituere, sic nec impietas valet impium liberare.

Prohibere spiritum] Quæres, quis hic sit spiritus? Primò, Olympiod. & Caietan. per spiritum accipiunt ventum, q. d. Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arcere mortem, vt sequitur. Comparatur enim mors cũ vento in efficacitate, quod vtrique nemo possit resistere. *Primò.*

Secundò. Thaumat. accipit Angelum, mortis scilicet præsidem, qui solet animam homini morienti extorquere. *Neque vllus,* inquit, *tam fortis, qui Angelum animam suam extorquentem, & separaturum à corpore prohibere queat.* Angelus hic præses D mortis Hebr. vocatur אבדון Græcè *Apollyon* Latinè *Exterminans.* Apocal. 9. 11. *Secundò.*

Tertiò, Dion. accipit animam animæque motus & impulsus, quos homo in aliis præsertim potentioribus reprimere nequit, imò sæpè nec in seipso. Quis enim omnes mentis euagationes, desideria, fluctus, impulsus, æstus præsertim concitatiores & ardentiores, vti sunt iræ & indignationis moderetur, vel frænet & comprimat? Vnde Campens. vertit: *Nemo tam potens est, vt animum suum contineat;* iuxta illud Prouerb. 27. 4. *Et impetum concitati spiritus ferre quis poterit.* *Tertiò.*

Quartò, Olymp. accipit dona & impulsus Spiritus sancti: licèt enim illa prohibere possimus ne in actum exeant, iuxta illud: *Spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.* 1. Corinth. 14. 32. A tamen quin illa nobis immittantur, vt illa sentiamus, esto non cõsentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus sancti esse tam copiosos & validos, vt illis resistere, & non consentire perdifficilè & quasi impossibile, quales fuere immissi S. Paulo in sua conuersione, S. Magdalenæ, & S. Matthæo, & similibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum sanctum, quem nemo prohibere potest, quin operetur id quod destinat. Vnde S. Hieron. *Spiritus,* ait, *qui vniuersa dispensat, non potest à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere spirandi.*

Quintò & magis apposite per Spiritum, accipias animam & habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere & claudere potest, ne è corpore exeat & homo moriatur: Vnde explicãs subdit: *Nec habet potestatem in die mortis.* Ita S. Hier. *Non est,* ait, *in potestate, anima nostra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, & vitam retinere fugiẽtem. Cumq; interitus, inimicus vitæ nostræ & hostis aduenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondã in sæculo & omnia nostrã impietate vastantes, poterunt obuias morti ferre manus: sed in cinerẽ terramque soluẽtur.* Et Chald. *Nullus est dominus qui dominetur Spiritui spiramẽti* (spiritui vitali, quo respiramus) *vt prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur à corpore humano, neque est dominium inde mortis, vt liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habentem se in die iudicij magni.* Solus enim Deus est, qui habet potestatẽ in corpus & animam, ac ius necis & vitæ, iuxta illud: *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* 1. Reg. 2. 6. ideoque habet claues mortis & inferni. Apoc. 1. 18. Vnde Daniel ex Deo prędicens Baltasari regi mortem cap. 5. *Deum,* inquit, *qui habet flatum tuũ in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.* Deus enim ad libitum *aufert spiritum principum* Psal. 75. 13. *Quintò. Genuinè.*

Nec habet potestatem in die mortis] Hebr. *Non est potestas in diem mortis.* S. Hier. in Comment. *Non est potens,* id est habens potestatẽ, vt vertit. Noster; quod dupliciter exponas. Primò, q. d. Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui imperet morti. Ita Chald. *Non est Imperator, ait, in die mortis, vt eripiat quisquam seruum suũ.* Magistratus enim præcipit sibi subditis, quod vult, sed nullus est magistratus qui possit præcipere morti, vt hunc, illumve tangat. Secũdò, q. d. *Non est potens,* id est rex vel princeps, qui se liberare queat à morte. Ita S. Hier. *Nec reges, ait, quõdam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, poterunt obuias morti ferre manus.* Porrò Taumat. per potestatem accipit non vires, sed artes: *Nec,* inquit, *ars vlla & astutia inuenitur, quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoueat.*

Nec sinitur quiescere ingruente bello] Hebr. & Græcè: *Nec est* (Hebr. משלחת *mislachat,* Græcè ἀποστολὴ) *missio, immissio, submissio, vel dimissio in prælio,* quod varij variè explicãt. Primò Caietan. q. d. In acie dum confligitur, nemo potest alium loco suo submittere & substituere, vt ipse immunis euadat; sic nec in hora mortis hero licet seruum, aut filium sibi substituere, vt ipse immunis euadat; sed ipse mortis agonem obire compellitur. *Missio in prælio. Primò.*

Secundò. Secundò, Chald. vertit: *Neque vasa armorum auxiliantur in prælio.* Symmach. *Non est construere aciem in prælio.* Tigur. *Neque telorum emißionem habet in bello.* Olympiod. cui cõsentit Pollux & Budæus, Græcum ἀποστολὴ, vertit: *Non est nauigatio, vel classis in die belli* q. d. Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetunt tela, quibus inuadentem mortem, velut hostem, arcere & repellere valeat.

Tertiò. Tertiò, Syrus: *Non est liberatio in die belli.* Alius *Non est manumißio in bello.* Thaumat. *In medio,* ait, *bello captis fuga omnis præclusa perspicitur,* sed necesse est occumbere & mori.

Quartò. Quartò, Arabicus: *Neque inueniet Epistolam in die belli* q. d. Nemo accipiet dimissorias litteras, quæ eum immunem à morte faciant, vt mors iis visis illum à se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuag. ἀποστολὴ accepit pro literis dimissoriis, vti accipiunt Iurisconsulti, de quo B Alciat. de Rerum & verbor. significat. nisi dicas Arabicum pro ἀποστολὴ legisse ἐπιστολὴ, id est epistola. Omnia hæc eodem tendunt, scilicet Grammaticè in cortice litteræ significatur subditos, cùm, à rege euocantur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prælio certare ac mortis periculo se offerre, imo sæpè cadere & mori, quia non est locus effugij.

Sed parabolicè (est enim hæc parabola) per hoc significatur neminem posse agonem mortis deuitare, vel in eo alium, v.g. seruum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædam morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Vnde Campen. vertit: *Neque est vlla spes elabendi ex illo prælio, quod nobis cum morte ineundum est.* Atrox enim est hoc prælium cuique C stato tempore subeundum, quia in eo non tantùm cum morte, sed & cum diabolo, imò dæmonibus omnibus confligendum est; tunc enim agitur summa rei ac certatur de æternitate, de cælo, & inferno; vnde vtrimque confligitur acerrimè. Huc allusit Thaumaturg. cum pro spiritu vertit Angelum mortis Præsidem. Audi S. Chrysost. hom. 54. in 14. capit. 5. Matth. *Quid faciemus,* ait, *cùm minaces Angeli, & rescindentes animam à corpore virtutes ac potestates nos inuadent?* Et S. Ephrem serm. de Vanitate sæculi, tom. 3. *Quando,* ait, *Dominicæ copiæ atque satellites aduenerint, quãdo admirabiles exercitus inuaserint atque apprehenderint, quando diuini nuntij atque emissarij animam ex corpore migrare iusserint,* &c. Similia habet S. Gregor. homil. 39. in Euang. S. Basil. in Psal. 33. Cyrill. Alexand. oratione de exitu animæ, & alij. Belli, imò duelli huius cum dæmoni- D bus in agone mortis initi, exemplum illustre in Chrysorio repræsentat S. Gregor. 4. Dialog. 38. Vnde S. Martinus moriens, videnśque diabolũ: *Quid,* inquit, *hic astas cruenta bestia? nihil in me funesti reperies.*

NEQVE SALVABIT IMPIETAS IMPIVM] Vatablus: *Proteruia,* id est audax & petulans reluctantia: Aben Ezra, *agitatio,* q. d. Audaces suâ proteruiâ hic aliquando discutiunt iudicium & sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt Ipse enim proteruiam omnem sternet & profligabit. Impius ergo agitet se, vt volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatabl. *Astutia impia non*

A *valet contra Dominum.* Lyran. intelligit artes magicas & superstitiones, quibus impij cupiũt amoliri mortẽ, aut certè prolongare vitam, sed frustra S. Bonau. per impietatẽ accipit hypocrisin; Moringus tyrannidem, fastum & arrogantiam, quæ adeò mortem non arcet, vt potiùs eam aduocet, eamque tyrannis & superbis accersat; qui enim alios cruciant & necant exosi sunt omnibus, & ab iis quos læserunt, cruciãtur & necantur. Osorius accipit improbitatẽ opibus stabilitam, qua impij putant se posse mortem effugere, sed in cassum. Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, & præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex vel princeps, amplã in homines habere potestatem & imperium, à quo nemo vllâ vi, peruicaciâ, arte, dolo, prece aut pretio se eximere & subducere valeat. Mors ergò est quasi rex & monarcha mundi inuincibilis, omnia vincens & sibi subiugans, iuxta illud Iob. 18. 14. *Calcet super eum quasi rex interitus.* Et Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ interficere gladio, fame & morte.* Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit v. 2. iuxta Septuag. *Obserua os regis & præcepta iuramenti Dei,* &c. *quia omne quod voluerit faciet, & sermo eius potestate plenus est.* Non est ergò alia potestas in mortem, nisi Dei & regis. Inde enim sequentia huc vsque educuntur & pendent.

Porrò, impietas generatim sumpta est quælibet grandis iniquitas; propriè tamen est infidelitas & numinis violatio. Vnde S. Gregor. 25. Moral. cap. 10. *Impios,* inquit, *S. Script. propriè infideles appellat. Hac namque distantia peccatores ab impiis discernuntur; quia cùm omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Vnde Ioannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius verò propriè dicitur, qui à religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgẽt impij in iudicio.*

OMNIA HÆC CONSIDERAVI, ET DEDI COR MEVM IN CVNCTIS OPERIBVS, QVÆ FIVNT SVB SOLE. INTERDVM DOMINATVR HOMO HOMINI IN MALVM SVVM] Identidem repetit Salomon se omnia sub sole considerasse, & in omnibus reperisse vanitatem, vt non temerè, sed ex certa scientia & longa experientia id pronunciasse videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque vt vana aspiciant & despiciant. Vers. 9.

INTERDVM DOMINATVR HOMO HOMINI IN MALVM SVVM] *suum* intellige vel reciprocè ipsius dominantis, vel absolutè, putà hominis *cui dominans dominatur ad malè faciendum ei,* aiunt Compl. *in ipsius perniciem,* ait Tigur. *vt ipsum damno molestiaque afficeret,* ait Olympiod. Sic & Thaumaturgus, Chald. & S. Hieronym. q. d. Subinde qui præsunt, sunt tyranni vel nimis rigidi, qui subditos affligunt, depauperant & mille modis vexant, ideoque vicissim ab illis vel ab aliis, quin & ab ipso Deo affliguntur, vexantur & non rarò deponuntur vel occiduntur, vti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Herodi, Holoferni, Roboã & aliis pluribus. Atq; hac ratione demonstrat id quod v. præced. dixit: *Neque saluabit*

saluabit impietas impium, quia tyrannis non saluat, sed perdit tyrannos. Pendet hæc gnome à τὸ *consideraui & vidi*, scilicet inter alias vanitates mundi etiam hanc, quòd scilicet *interdum dominatur homo homini in malum suum*. Patet id ex Hebræo, Chald. Aquila, Septuag. Syro, Arabico, Vatabl. Pagnin. & aliis. Aquila & Syrus vertunt: *Considerauí tempus, quo dominatus est homo homini*. Pagnin. & alij clarè: *Totum istud vidi trahens cor meum ad omne opus, quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malũ suum*: quia enim v. 2. dixit: *Ego os regis obseruo*, regemque extulit, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, ærumnas & pericula ostendit. Vnde Thaumat. vertit: *Obstupesco itaque quoties aspicio, quot & quanta in proximum damna homines committunt*. Dominium Adæ in homines & animalia ante peccatum erat plenum, suaue, vtile tã imperãti, quàm iis quibus imperabat: at post peccatum ingressâ in vtrosque concupiscentia, cœpit vtrisque esse molestum, difficile milleque curis & periculis scatens. Hæc iusta est pœna peccati hominis, vt qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, difficiles, rebelles, præsertim dum ipse in eos imperiosus est & sæuus vel seuerus. Verè Tragædus:

Dominium molestum.

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Instat terribilis viuis, morientibus hæres.
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.
Nulla quies: oritur, præda cessante, libido, &c.

VERS. 10. VIDI IMPIOS SEPVLTOS, QVI ETIAM DVM ADHVC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAVDABANTVR IN CIVITATE QVASI IVSTORVM OPERVM, SED ET HOC VANITAS EST.] Pergit describere impietatis & impiorum, præsertim principum vanitatem, q. d. vidi principes impios sepeliri magnâ pompâ funeris & mausolei, qui dum viuerent, partim ob regium splendorem & potentiam, partim ob fucum sanctitatis, quòd in Ierusalem vrbe sancta, ac in loco sancto, putà in templo & cœtu sacerdotum, Scribarum, legis doctorum, virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicorum & adulatorum assentationem, à populo rudi & imperito, qui externis hisce signis capitur, habebantur & colebantur velut probi & sancti, non tantùm in vita, sed etiã post mortem; sed & hoc vanitas est: Quid enim prodest regi, vel principi coli à populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid iuuat corpus tumulari in mausoleo aureo, si anima ardeat in flammis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab Angelis & sanctis vniuersis vituperetur in cælo, atque à dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Verè ait ille: *Alexander laudatur vbi non est, sed cruciatur vbi est*. Diuitis Epulonis nomen à fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur à dæmonibus in tartaro; quid ergo eum iuuat laus, vtique non nisi cruciatum eius adauget. Hinc Chald. vertit: *Et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt & exterminati de mundo, de loco sancto, vbi iusti habitant, & abierunt, vt comburantur in gehẽnâ, & obliuioni traditi sunt inter habitatores vrbis, & ecce, sicut fecerunt, factum est eis. Etiam hoc*

A *vanitas*. Adde: tempus tãdem detegit impiorum hypocrisim, ac tum vanissima illa sanctitatis vmbra laruaque euanescit, cernitur q; veritas & vera simulationis fictio, veraq; eorum iniquitas & impietas, quæ maius, imò æternum eis dedecus & infamiam conciliat; qui ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudauerunt & coluerunt, hi postea detectâ hypocrisi, acerbiùs eos insectantur, & execrantur.

Porrò, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem literæ כ & ב: quidam enim legunt יִשְׁתַּבְּחוּ. *iistabbechu*, id est *laudabantur*, vel laudabant seipsos ac curabant se à parasitis laudari. Alij legunt יִשְׁתַּכְּחוּ. *iistackechu*, id est *obliuioni traditi sunt*. Priori modo legit Noster, Septuag.
B Arab. & S. Greg. 32. mor. c. 10. vel 11. Posteriori legit Chald. Syrus, Tigur. Clarius, Caiet. Pagnin. & recẽtiores partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli, vt Clarius, Caietan. Camp. Vatabl. censent hîc esse antithesin; priorẽ enim versus pertinere ad impios, posteriorem ad pios, q. d. Vidi impios gloriosos in vita, & post mortem honorificè sepultos, ac laudatos à posteris velut sanctos; vice versâ vidi obliuioni traditos eos, qui recta sanctaque operati sunt, sed & hoc vanitas est: quia impiis non prodest vana & mendax laus hominum, nec piis obest hominum obliuio: Nam *in memoria æterna* (æquè ac gloria) *erit iustus* apud Deum, & cælites vniuersos. Vnde Pagnin. vertit: *Et tunc vidi impios sepultos, & qui post eos venerunt, & ambulauerunt in loco sancto obliuioni tradẽ-*
C *tur in ciuitate, in qua rectum fecerunt; sed & hoc vanitas est*. Verùm totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuag. Syro, Chald. & Arabico, præsertim cum recentiores, qui de piis & impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas & diuersas ab aliis cudant versiones, quas hic operosè recenset noster Lorin. Tota ergo gnome significat fictionis & hypocrisis impiorum vanitatem.

Porrò sententia hæc generalis, pertinet quidem ad omnes hypocritas & impios, magis tamen ad potentes & principes, siue sæculares siue Ecclesiasticos, putà Episcopos & prælatos, ad quos illam refert S. Hieron. *Nemo quippe*, inquit, *audet accusare maiorem: propterea quasi sancti & beati, & in præceptis Domini ambulantes augent*
D *peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum: si enim peccauerit, non creditur; si conuictus fuerit, non punitur*. Vnde ait: *In loco sancto erant*, id est versabantur in gradu sacro, vel officio sancto, v. g. erant sacerdotes, religiosi, Episcopi, &c. Huc alludens Isaias cap. 26. vers. 10. *In terra sanctorum*, ait, *inique gessit &* (idcirco) *non videbit gloriam Domini*. Vide ibi dicta & Olympiod. quem audi: *Quia sæpè homines scandalizantur, & iniquam rem putant eosdem esse impios, qui & potentes fortunatiq; sint, ideo profundiùs, inquit, super hac re contemplatus sum, & vidi demum postremam impiorum ruinam, cùm scilicet non tantùm corpore, sed & animâ moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulchra inductos, in supplicia & tormenta intelligit. Eis verò, qui in sepulchra hæc inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim iusti & sancti fuerint, nihil quod in templo Dei sacra ministeria munera q; obierunt. Docet itaque nos Ecclesiastes nequaquam scandalizari, pro-*

pterea, quòd in hominum vita enormem statuum conditionumq́; dissidentiam cernamus, cùm contra potius spectare debeamus ad eam, quæ in futuro sæculo est, retributionem. Hoc est, quod ait Psaltes Psal. 9. 25. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur.* Et Zachar. c. 11. 17. *O pastor & idolum.* Hæc denique est abominatio desolationis stans in loco sancto. Matth. 24. 15. Ita Hugo. Scribit Sulpitius in vita S. Martini cap. 8. ipsum, cùm videret defunctum quendam à populo ad altare coli, vt martyrem, cuius nec nomen, nec vita, nec certa memoria extabat, orasse Deum, vt quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet: *Tum conuersus,* inquit, *ad læuam, vidit propè assistere vmbram sordidam, trucem; imperat nomen meritumq́; vt loqueretur: nomen edicit, crimen confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cùm illos gloria, se pœna retineret.* Quid profuit illi vanus hic, & erroneus populi cultus, nisi vt patefacto scelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretur in latronis dedecus?

Hypocrita vanitas.

VERS. 11. ETENIM QVIA NON PROFERTVR CITO CONTRA MALOS SENTENTIA, ABSQVE TIMORE VLLO FILII HOMINVM PERPETRANT MALA] Hebr. Chald. Septuag. *Ideo plenum est, vel repletum cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala.* Aquila ἐτολμήσαν, id est *audet*. Tigur. *Cor hominum audaciâ plenum est.* Symmach. *Intrepido corde filij hominum malefaciunt.*

Pro *sententia* Hebr. est פִּתְגָם *pithegam*, quod Septuag. vertunt *contradictio*. Arabic. *Insultatio*, Syrus, *vltio*. Thaumaturgus hunc versum & sequentem ita reddit: *Quia enim diuina prouidentia non subitò omnes plectit, ob æquanimitatem, qua malos tolerat, & non statim in delictis vlciscitur: Idcirco vir impius nihil referre putat, si frequenter & grauiter peccet, confidens se innoxium euasurum, sed non intelligit, quod etiam post multum temporis malum non latebit impunitum. Bonum ergo maximum est piè colere Deum.* Olympiod. *Quia non sunt qui sedulò ac vehementer contradicant, acriq́; reprehensione compescant facientes malum,* &c. Potest ergo hæc sententia & contradictio accipi non solius Dei, sed & hominum, præsertim iudicum & magistratuum, qui peccata sæpè dissimulant nec castigant. Olympiod. & alij hanc gnomen, omittentes τὸ *etenim*, quod in Hebræo clarè non extat, nectunt cum eo quod præcessit: *Et hoc vanitas est.* q. d. Hoc quoque quod subiicio vanitas est, scilicet, quòd per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala: quia per hoc augendo peccata, augent sibi supplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acriùs irritant eius iram & vindictam, eamq́ue ardentiorem in se concitant. Verùm aptiùs dispungit noster, additq́ue τὸ *etenim*. Hæc enim gnome dat causam, cur impij in sua impietate dominentur, laudentur & celebrentur, quia scilicet Deus eos ad tempus sinit impunitos, quò fit, vt nec Deum verentes nec homines, impunè & audacter agant, quod lubet, grassentur in pios, opes accumulent. Veneri & ventri indulgeant; hinc fit, vt ab hominibus velut felices & beati laudentur & colantur. Atque hic vnus est modus è multis, quo Deus dicitur peccatores excæcare & indurare;

A sicut mater nimis indulgens filio, eumq́ue peccantem non castigans occasio est, vt filius deteriora perpetret, tandemq́ue scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic sol suo calore indurat lutum. Ita docet S. Aug. serm. 88. de tempore, & S. Basil. Orat. *quòd Deus non sit auctor malorum.* Porrò Deus differt peccatorum vindictam, vt ostendat suam longanimitatem & clementiam, qua peccatores inuitat ad pœnitentiam, vti nonnulli eam agnoscentes de facto pœnitent & vitam mutant: Ceteri verò abutentes Dei patientiâ, thesaurizant sibi *iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei,* vt ait Apost. Rom. 2. 5. & Iob cap. 24. 23. *Dedit ei Deus,* inquit, *locum pœnitentiæ & ille abutitur eo in superbiam.* Qui hoc facit, improbus est, & sæpè reprobus ac filius perditionis & gehennæ, ideoq́ue cùm in profundū

B peccatorum venerit, negat Dei prouidentiam & numinis vindictam ac si quid postea mali illi irrogetur, casum æstimat, non peccati vindictam à Deo immissam. Vide Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta.

Moral. hic disce, malos castigari, magnum esse eorum & reipublicæ bonum; non castigari verò, magnum malum: quocirca magistratus, quibus incumbit reipublicæ cura, ex officio ea castigare debent. Deus verò qui nulli obstringitur, sed altiores suæ prouidentiæ habet rationes, iustis de causis castigationem sæpè differt, ac tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud Eccles. 5. & seq. *Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui, & ne dixeris: Quomodo potui? Aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim*

C *vindicans vindicabit: Ne dixeris peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiato peccato noli esse sine metu* (quamuis nondum pœnas dederis) *neque adiicias peccatum super peccatum.* Hinc S. Petrus epistol. 2. cap. 3. vers. 2. tales vocat *Illusores, secundùm proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio aut aduentus eius?* Quibus ipse respondet versic. 9. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini, vt fur,* &c. Et Malach. capit. 2. vers. 3. impios producit dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini: & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?* Quibus respondeas, Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictæ tempus,

D quo iuxta quantitatem delicti irrogabit pondus supplicij, vel in hac vita, vel certè in die iudicij, iuxta illud Apocal. 14. 15. & seq. *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ: &* (sine mora) *misit falcem suam, & demessa est terra.* Et iterùm: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et* (statim) *misit Angelus falcem suam acutam, & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.*

Exemplum illustre est in S. Ephrem, serm. cui titulus; *Confessio & reprehensio sui*, vbi narrat de seipso, quòd, cùm iunior & impiorum licentia & impunitate dubitaret de Dei prouidētia, eam edoctus fuerit mirâ visione & experientiâ, tandemq́ue audierit Angelum dicentem: *De iniquitate tua pœnitentiam age, certoq́; scias vnū esse oculum*

cuncta

A *cuncta perlustrantem.* Rem totam fusius narraui Genes. 42. v.21. Porrò quàm iniquum & stultum sit Dei patientia abuti ad peccandum, neruosè docet S. Leo serm. 12. de Quadragesima: *Abutuntur*, inquit, *quidam patientiâ Dei, & qui nō sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cùm ideo differatur vltio, vt tempus poßit habere correctio;* non autem vt liberior sit ad peccandum licentia. *Misericordiam igitur Dei nostri non ideo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit; neque enim quidquid differtur aufertur, aut condemnationem euasit, qui indulgentiam non quæsiuit.* Et Tertull. lib. de Pœnitent. cap. 7. *Absit*, inquit, *vt ita aliquis interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pœnitendum, & ex redundātia clementiæ cælestis libidinē faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est, toties delinquendo, quoties ignoscitur. Quid enim* B *indignius, quàm ex diuina misericordia desumere argumentum ad diuinam iustitiam prouocandam? Et quia Deus libenter excipit pœnitentes, datâ operâ velle fieri peccatores?* Et S. Ambros. libr. 2. de Pœnitent. cap. 9. *Propositâ*, inquit, *spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatam putant, pœnitentia remedium peccati sit, non peccanti incentiuum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento: quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur* q.d. Quis vmquam ad virtutem balsami explorandam luculentam plagam suo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandam, venenum intrepidus hausit? amens esset qui hoc ageret. Ita planè amens censeri debet qui peccat, vt ad diuinam misericordiam confugiat, seu qui ex diuinæ misericordiæ largitudine inducitur ad peccandum. C Idem de damno noxaque impunitatis & tardæ vindictæ, à Salomone didicêre & sensêre Plato, ceterique Philosophi. Plato in libro de Republ. passim docet reipublicæ regimen poenâ & præmio contineri, quæ si tollas & impunitatem concedas, omnes leges & iura violari & rempublicam euerti. Idem docet Aristot. 10. Ethic capit. vltim. & in Polit. Plutarch. de Sera Num. vind. *Ex impunitate sceleratorum*, ait, *derogatur fides diuinæ prouidentiæ.* Cicero pro Sextio: *Effrenatus furor*, inquit, *alitur impunitate diuturna.* Et pro Milone: *Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* Et lib. 3. Offic. *Quotusquisque reperiatur, qui impunitate & ignoratione omnium propositâ, abstinere poßit iniuria?* Vulgus enim hominum magis agitur pœna & præmio, quàm amore virtutis, vt si illa cessent, hic elanguescat. Polybius lib. D 1. sub finem: *Si veniam*, inquit, *aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris promeritus, id omne dolum fraudemq́; existimando, erga beneficum longè magis fiet infidus.* Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora inuitat. Impunitæ enim iniuriæ exemplum omnibus minari iniuriam. Nam si liceret impunè lędere, nullus erit tutus ab improborum violentia: quocirca magistratus, qui maleficos impunitate donant docet lapidibus esse obruendos, vtpote reipublicæ nocentissimos. Ita Plutarchus in Apopht. Rom. Fronto Consul sub Nerua Imper. dictitabat malè eum imperare, qui nemini quidquam concedat; sed longè peius, sub quo

Gnoma de impunitatis noxa.

A maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulgeat amicis, sed perniciosissimum est illis licere quidquid libet. Ita Dion. in Nerua.

ATTAMEN PECCATOR, EX EO QVOD CENTIES (Est hysterologia Hebraica: sic enim verba transponenda & ordinanda sunt: *Attamen ex eo quòd peccator centies*) FACIT MALVM, ET PER PATIENTIAM SVSTENTATVR, EGO COGNOVI, QVOD ERIT BONVM TIMENTIBVS DEVM, QVI VERENTVR FACIEM EIVS] Campen. *Qui Deum reuerentur.* q.d. Si Deus tam patiens & benignus est erga peccatores, vt eos diu toleret & expectet ad pœnitentiam, quantò magis clemētior & benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui grauiter non peccarunt; vel pœnitentibus, qui de commissis criminibus dolent, & committenda studiosè cauent. Hic vnus inter multos est B finis, & fructus diuinæ impunitatis & longanimitatis erga impios, scilicet vt ex illa metiantur pij, quantam ab eo clementiam & beneficentiā sperare & exspectare debeant. Ita S. Hier. Albin. Lyran. Bonau. Hugo & alij. Mutuatus est hoc Salomon à Dauide patre suo, dicente Psalm. 30. 23. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te?* — VERS. 12.

Secundò, & pressius noster Pineda exponit q.d. Deus impiorum peccata dissimulat, piorum statim castigat; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum, quàm sit piorum, tum quia ingens Dei beneficium est leuia piorum delicta castigare, ne in grauiora prosperpant; tum quia pij, sicut equi generosi à semita deuij, leui flagello Dei admoniti contremiscunt C & in viam virtutis redeunt, cùm impij, velut muli peruicaces, flagello recalcitrent; ideoque Deus hanc piorum docilitatem reuerentiam & obedientiam magnis gratiarum donis remunerabitur. Audi Auctorem 2. Machab. 3. 13. *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indiciū. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cùm iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat; ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis ita demum in nos vindicet, propter quod numquam quidem à nobis misericordiam suā amouet; corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.*

Denique noster Mendoza in 1. Reg. capit. 4. v. 3. censet τὸ *attamen* notare antithesin piorum & impiorum, quòd sicut v. præced. dicuntur D impij Dei longanimi patientia abuti & ad peccandum effundi, ita hoc v. dicantur pij eadem rectè vti & à peccando reuocari, q.d. Filij hominum, hoc est peccatores absque timore perpetrant mala, quia non profertur citò contra illos sententia. Attamen ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius, ex eo quòd peccator centies facit malum & per patientiam sustentatur, quasi præcipuo quodam studio & beneuolentia à Deo coronentur, qui eum colunt, timent ac venerantur, non quòd sit Dominus, Iudex & vltor, sed quòd patiens, longanimis & misericors & videntes humana flagitia tamen diuina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingeniū, vt ex hac longani-

ganimitate diuina, quâ peccatores ad pœnitentiam expectat, & dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam, multo magis ad amandũ & timendum Deum excitentur.

CENTIES] Id est sæpissimè; ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Rectè vertit Interpres cum Syro. Hebr. enim habent מְאַת *meath*, id est centies. Septuag. legerunt מֵעֵת *meeth*, id est ex tempore, vnde vertunt: *Qui peccauit facit malum ex tunc*, id est à iuuentute sua, ait Olympiod. & Arabicus: *Qui peccauerat iam fecerat malum ex eo tempore*. Aquila, Symmach. & Theodor. legerunt מֵת *met*, id est mortuus est: א enim medium in מְאַת *meath*, cùm sit littera quiescens sæpè omittitur; vnde vertunt: *Peccans malus mortuus est, longa ætate ei concessa*. q.d. Peccator mortuus est in consuetudine peccati, longo vsu cum ætate roborata: qui enim peccata iterat, per longam ætatem non fit melior, sed deterior ac callum peccati obducit, itaque penè necessitatem peccandi induit, quò fit, vt in peccatis plurimis moriatur, & ad ingentia in gehenna tormenta damnetur.

PER PATIENTIAM SVSTENTATVR] Hebr. מַאֲרִיךְ לוֹ *maarich lo*, id est, *prolongat ipsi*, scilicet tum suam patientiam Deus, vnde Symmach. vertit: *Longanimitate præstita ei*; tum peccantis vitam, ætatem & spatium pœnitendi: vel *elongat ab ipso*, scilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat & differt. *Patientia Dei prædicatur, non in hoc quòd malum aliquod patiatur sed quòd expectet malos, vt conuertantur*, ait S. August. lib. de Patientia. Interim eorum malitia vtitur, vt per eã piorum leuia peccata castiget & purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita & coronam adaugeat. Septuag. vertunt: *Ex tunc & ex longitudine eorum*. q.d. Peccator iam tunc, id est ab olim, scilicet à puero, mox ab ortu, vbi cœpit vti ratione, peccare inchoauit, indeque longâ consuetudine peccata quasi in naturam vertit; nam vt ait S. Gregor. *Peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit*. Quantùm ergo Deus prolongat patientiam suam & peccatori vitam, tantùm ipse prolongat suam culpam & impœnitentiam.

ERIT BONVM TIMENTIBVS] Tum in hac, tum potiùs in futura. Vnde Chald. vertit: *Et in tẽpore quo peccator operatur malum centum annis à facie Domini, datur ei tempus, vt conuertatur. Manifestum est mihi in Spiritu sancto, & scio ego quod erit bonum in sæculum venturum timentibus Deum, qui timent à facie eius, & faciunt voluntatẽ eius*. Porrò Olympiod. per bonum accipit bonas cogitationes & opera, quas Deus se timentibus inspirat: *Cùm enim*, inquit, *viuant in conspectu Dei; caueantq; sibi in omni sua actione & cogitatu, tãquam Deo iudice cuncta cernente, omnium bonorum operum & conceptuum Deus illis causa existit*. Thaumat. de ipso Dei timore interpretatur: *Illud*, inquit, *præstantissimum bonum, pio Dei timore præditum esse*.

Simpliciùs bonum accipias pro læto & iucũdo, q.d. Esto Deus piorum leuia errata castiget, mox tamen eo longè lætiori & iucundiori sorte eos consolabitur, vel in terra, vel in cælo, iuxta illud Eccles. 1. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucunditatis*. Cùm ergo à Deo castigaris & affligeris, afflictionem hanc accipe velut pignus & arrham instantis lætitiæ, & proximæ tibi consolationis. Quem enim Deus castigat, mox solatur & mulcet, vti mater puero post castigationẽ blanditur; quin & Christus *fauos post fella gustauit*, ait Tertullian. nimirum post hyemem succedit æstas, post noctem dies, post bellum pax, post pugnam victoria, post nubila Phœbus, post tempestatem serenitas. Hoc est quod iustis promittit Isaias c. 3. 10. dicens: *Dicite iusto quoniam bene quoniam fructum adinuentionum suarum comedet: væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei*. Vnde de eodem subdit Salomon.

NON SIT BONVM IMPIO, NEC PROLON- Vers. 13.
GENTVR DIES EIVS, SED QVASI VMBRA TRANSEANT, QVI NON TIMENT FACIEM DOMINI.] Præsentem & omnia intuentem, vt coram ea ambulent magna cum reuerentia, metu & tremore, ait Olympiod. Hebr. *Non erit bonũ*; sed Hebræi sæpè vtuntur futuro pro imperatiuo, vel optatiuo: vnde Noster aptè vertit: *Non sit bonum*, scilicet quòd sustentetur à Deo, & expectetur ad pœnitẽtiam, ait Hugo, quia patientiâ Dei non vtitur ad pœnitentiam, sed abutitur ad maiorem iniquitatem & culpam.

BONVM] Intellige, tùm prolongationem vitæ, vti sequitur. Ita S. Hier. & Caieta. tùm bona corporis, vti sunt sanitas, robur, opes, prosperitas, filij, familia copiosa. Ita Lyran. & Dion. tùm animæ, vti est multiplex Dei gratia in hac vita, & gloria in futura. Ita Thaumat. Bonau. Hugo.

Summa, *bonum* significat hic quidquid lætum est, iucundum & prosperum. Congrua est hæc impiorum pœna, vt scilicet priuentur omni bono, qui à summo bono & fonte omnis boni, putà à Deo sponte & impiè se auerterunt; sicut qui soli claudit fenestram, meretur eius luce priuari & degere in tenebris.

Quæres, quomodo sapiens hic malè prece- *Imprecari*
tur, & quasi maledicat impio, cùm hoc videa- *licet malis*
tur esse contra vel præter charitatem? Dixi hac *mala. Quomodo.*
de re in Prophetis fusè. nunc breuiter Respondetur. Primò, maledictiones has esse non tam *Resp. Primò.*
imprecationes, quàm prædictiones & prænuntiationes futurarum pœnarum, impio à Deo decretarum. *Non sit* ergo, id est *non erit, bonum impio* vt habent Hebr. Chald. Syrus Arab. & alij. Ita S. Hieronymus, Thaumatu. & Olympiodor. atque hac ratione rectè hæc gnome annectitur præcedenti. q.d. Cognoui, quòd timentibus Deum accident bona ingentia; non timentibus verò, mala.

Secundò, imprecari impio priuationem bo- *Secundò.*
norum temporalium, vt per eam ad cor redeat & vitam mutet, vel certè minùs peccet, cùm bonis, quibus priuatus est, iam abuti nequit ad luxum, fastum, gulam, luxuriam, non est præter, sed secundùm charitatem. Sic enim impiis imprecatur Psaltes: *Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine*. Psal. 82. 17. Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos, aduersitates conuerti ad Deum, qui opibus, sanitate, rebusque prosperis insolescebant, & abutebantur ad omne scelus. Talibus ergo imprecari morbum, vel inopiam bonum est & salutiferum.

Tertiò,

Tertiò. Tertiò, propriè Prophetę & Apostoli ex zelo iustitiæ & honoris diuini, malè precantur impiis in impietate perseuerantibus & morientibus, id est optant eos velut reos læsæ maiestatis diuinæ puniri pœnis, tùm temporalibus, tùm æternis, vt hac ratione satisfiat iustitiæ ac plectantur rei, vtque honorem, quem peccando Deo abstulerũt, tormenta merita patiendo restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati diuinæ iam certæ, & fixæ circa impiorum punitionem. Cùm ergo Deus velit, fixeque decreuerit impios punire & damnare, idipsum Sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt præcones & ministri, imò os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus pœnas pręsentes & æternas intentat, quales fuere prophetæ & Salomon hic, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, vt diutiùs & grauiùs peccent, zelo sancto iustitiæ indignans huic eorum abusui, precatur & optat dicens: *Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius*, vtpote quibus abutitur ad peccandum, & ad Deum, qui dies ei prolongat ad pœnitentiam, magis offendẽdum. Sic Sancti in die iudicij assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabunt. Matth. ca. 19. 27.

NEC PROLONGENTVR DIES EIVS] Vt minùs peccent, minusque Deum offendant, *Vtq; statim morte substracti, cruciatus recipiant, quos merentur*, ait S. Hieronym. *quia æternis suppliciis transmittentur*, ait Olympiod. Porrò Chald. *Neque erit*, ait, *ei longitudo in sæculo venturo, & in sæculo hoc præscindentur dies vitæ eius, fugient & succidentur velut vmbra.*

Impij dies, vt vmbra transeunt. SED QVASI VMBRA TRANSEANT] Hebr. *Non prolongabit dies, sicut vmbra*, non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit, Septuag. pro ב, id est *sicut*, legentes affine ב, id est *in*, vertunt *in vmbra*, sensus est q. d. Sicut vmbra, abeunte die & sole, sub vesperam euanescit, sic & impij citò transeant & euanescant, ne perueniant ad vitæ vesperam, putà ad senectutem. Rursum sicut vmbra abeunte corpore, cuius est vmbra, abit, sic & ipsi abeunte vita & tempore, quod est vmbra æternitatis & vitæ beatæ, cum eo pariter abeant. Tertiò, sicut vmbrâ nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius; sic & vita, præsertim impiorum. Plura hac de re dixi superiùs, & Isaiæ 38. v. 8. & seq. vbi egi de vmbra Ezechiæ crescente per miraculum in Horologio Achaz. Causam appositam dat Olympiod. *Peccator*, inquit, *diu non erit in vita, quia totum tempus vitæ suæ, quantumuis longum sit non reputauit esse vmbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit, quæ fluxa & temporaria sunt, tamquam essent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige; quamquam peccator in præsenti vita per patientiam Dei* (velut vmbram) *protegi quodammodo, defendiq; videatur potiùs, quam puniri, paulò post tamen æternis suppliciis transmittetur.* Verùm hoc posterius mysticum est. Addit Caietan. Sicut vmbra non est corpus, sed tenue simulacrum corporis; sic impius non tam est homo, quàm inane hominis simulacrum & vmbra; quia inanem speciem tantùm habet hominis, non veritatem, eo quòd non viuat, vt homo ratione præditus, sed vt bestia ratione carens. Ve-

A rùm hoc subtilius est, quã solidius. Sæpè S. Scriptur. vitam præsentem comparat vmbræ, quia verè talis est si comparetur vitæ veræ & æternæ, ad quam proinde suspirans sponsa Cantic. 2. 16. *Dilectus meus mihi*, inquit, *& ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ.*

Huc facit illud Ausonij in Heroüm tumulis in 17. *Puluis & vmbra sumus.* Et illud Pindari in Pithiis hymno 8. *vmbræ somnium homines.* Denique audi S. Hieron. versionem Septuag. exponentem: *Non prolongabit dies in vmbra, hoc est dies vitæ suæ, qui quasi vmbra viuentibus sunt; non enim hi qui multo tempore viuunt, prolongant dies suos, sed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Vnde & Iacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parui* B *& mali dies mei: sicut & in Psalmo confitens: Dies*, inquit, *mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Non quòd longam vitam quæsierit in præsenti (in quo omne quod viuimus breue, & vmbra est & imago; in imagine enim perambulat homo) sed quòd de futuro timeat, ne longitudo vitæ ipsius, vbi vera est vita, breuietur.* *Gnome.*

EST ET ALIA VANITAS QVÆ FIT SVPER TERRAM: SVNT IVSTI, QVIBVS MALA PROVENIVNT, QVASI OPERA EGERINT IMPIORVM: ET SVNT IMPII, QVI ITA SECVRI SVNT, QVASI IVSTORVM FACTA HABEANT; SED ET HOC VANISSIMVM EST] Τὸ *hoc* refert, vel ad solam impiorum securitatem, hæc enim vanissima & fallacissima est, vel ad alternationem sortis iustorum & impiorum, C quòd scilicet iustis obueniant debita impiis, & impiis debita iustis. Vox *alia* non est in Hebræo, Septuag. Syro, Arabico, sed intelligitur. Alias enim & alias vanitates successiuè recenset hic Ecclesiastes. Porrò hæc vanitas similis est illi v. 10. Est tamen alia & diuersa ab illa, eò quòd ibi dumtaxat dixerit impios laudari, vt pios; hîc verò addit impiis bona & prospera quælibet obuenire, piis verò mala & aduersa. Vnde ait: *Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum.* Hebr. *Sunt iusti quibus attigit ad eos tamquam opus impiorum; & sunt impij quibus attigit eis, sicut opus iustorum*, q. d. Sunt iusti, quos tangit, vel ad quos pertingit sors aduersitatis, quã digni sunt impij, & sunt impij quos tangit sors prosperitatis, quàm merentur & qua digni sunt iu- D sti. Septuag. *Est vanitas, quæ facta est super terram, quia sunt iusti, quia venit super eos quasi factum impiorum: & sunt impij, quia venit ad eos quasi factum iustorum.* Campens. *Eueniunt iustis mala, quæ impios ferre decebat.* Porrò nonnulli censent hæc dici ex persona non Salomonis, sed imperitorum & impiorum. Ita Thaumaturg. Lyran. & Olymp. quem audi: *Nunc ecclesiastes personam eius inducit, qui è scandalo labitur in errorem, ait que, vidi iustos in hac vita ab iis malis correptos, quæ potius impiis debebantur, vt putà ægritudine, paupertate vel alio difficili casu adueniente. Contraq;*, inquit, *vidi quæ piis deberentur ad impios peruenisse: idcirco talis insipiens tamquam contemptor factus diuinæ prouidentiæ, & hoc*, inquit *vanitas est. Sapiens autem euentus rerum prospiciens, & quæ singulis pro dignitate retribuantur planè nouit, atque intelligit Deum nequaquam casu hæc permittere euenire, sed vt iusti maiori præmio coronentur, impij verò grauiori pœna torqueantur. Notantur autem*

Vers. 14.

hic vanitatem supra terram se vidisse ait: In cælo siquidem nihil est vani. Verùm melius alij censent hæc, vti & cetera, dici ex persona Ecclesiastæ, puta Salomonis, vt ipsa verba præ se ferunt.

Vanum pios affligi, impios prosperari.

Quæres, qua ratione vanitas sit, quòd piis eueniant mala, impiis bona? *Primò.* Primò Symmach. pro *vanitas* vertit ἄπορον, id est *difficile cognitu*, ait S.Hieron. propriè *dubium perplexum, controuersum*, iuxta illud Dauidis: *Labor est ante me, donec intelligam in nouissimis eorum.* Psalm. 72. 16. q.d. Vanum est velle scrutari Dei iudicia quibus pios affligit, impios prosperat, quia hæc iudicia sunt difficilia cognitu, imò inscrutabilia. *Secundò.* Secúdò Thaumaturgus vanitatem exponit grauem & perniciosum errorem, eò quòd impius habeatur vt pius; & pius, vt impius. inde enim rudes accipiunt ansam vel accusandi Dei prouidentiam, vel deserendi probitatem & impietatē amplectendi. Sic summum vanum vocamus mendacem errorem, & fallacem. *Tertiò.* Tertiò, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicius felicitate peccantium; partim fortuitum, quia quasi fortuito casu bona impiis, mala piis obueniunt. *Quartò.* Quartò, alij per vanum accipiūt molestum & asperum. vnde Campens. vertit: *Certè hoc vehementer molestum est.* Accedit Lyran. Vanum est, inquit, quia irrationabile. *Quintò.* Quintò. S.Hieron. per vanitatem accipit inconstantiam rerum humanarum. Sunt enim vanitates, quæ vario feruntur euentu. *Sextò.* Sextò. S. Bonauentura vanum dicit, quando bonis & malis proueniunt bona, quia indignum propter malos: vanius quando bonis & malis bona, quia iniustum pariter & indignū: ideo Habacuc hoc adeo indignè tulit, vt videretur Deum arguere, cùm diceret: *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces deuorante impio iustiorem se?* Habacuc 1. vers. 3. & 1. *Septimò.* Septimò Pineda: Hoc vanum est, inquit, quia in talibus euentibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui animam affigere possimus: quare cuique contendendum est ad bona stabilia & æterna. Omnia hæc vera sunt & huic loco congrua: maximè tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac iniqua distributionis sors. Iniquum enim videtur piis mala, impiis bona tribui, cùm pij bona, impij mala mereantur, si rem spectes in se, & in imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæpè impelluntur, vt impietatem pręe pietate colant, sectentur, suspiciant: at si spectes Dei prouidentiam, non iniquum hoc, sed prudens & sanctum est, ob æquissimas, quas ipse habet, rationes, ac præsertim duas. *Impij prosperantur pij affliguntur ob duas causas.* Prior est, vt impij ob modica, quæ bene agunt, bona huius vitæ loco mercedis recipiant, ceteroqui malefactorum pœnas grauissimas daturi in inferno: pij verò ob modica, quæ malè agunt, ærumnis huius vitæ castigentur & purgentur, vt purgati, ob multa bona opera, quæ fecerunt beentur in cælo; aut si planè puri sunt, aduersis exerciti splendidiorem patientiæ in cælo coronam recipiant, vti contigit S. Iob. qua de re vide S. Augustin. lib. 5. Ciuit. capit. 15. & 16. vbi felicitatem cælestem beatorum componit, & anteponit felicitati terrenæ Romanorum. Posterior est, vt Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo sunt, siue aduersa, siue prospera, esse vana, id est inania & mendacia, cùm aduersa piis, prospera impiis, id

A est indignis eueniant: Vera verò bona non esse nisi in cælo, & vera mala non nisi in inferno, iuxta illud sapientis: *Nullum bonum nisi æternum, nullum malum nisi æternum.* Ita B. Dionysia martyr inter ictus virgarum, & sanguinem toto corpore fluitantem, filiolum vnicum trepidantem, ad martyrij consortium hac voce animabat: *Illa pœna timenda est, quæ numquam finitur: illa desideranda vita quæ semper habetur.* Qua ille solidatus martyrium fortiter obiit, vti refert Victor. Vtic. libr. 3. Wandal. Hinc tacitè concludendum relinquit Ecclesiastes, sapienti despicienda esse tam prospera, quàm aduersa huius vitæ, ambienda verò bona cælestia, & summè cauenda mala gehennalia. Vnde non mirandum si B prospera impiis, aduersa piis eueniant, quia Deus id facit, vt ostendat, quàm vtraque sint vana, id est parua, exilia, breuia, & caduca: quare piis non esse hac de re dolendum, sed potiùs gaudendum, quia ex hoc velut certo diuinæ prædestinationis signo, cognoscunt sibi sortem felicissimam paratam in cælo. Ita Chald. *Vidi,* inquit (in Spiritu sancto, quia malum quod accidit iustis in sæculo hoc) *non est propter peccata eorum, sed ad remouendum ex eis culpam leuem, vt sit merces eorum integra in sæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt, vt comedant mercedem suam in seculo hoc, & vt perdant partem suam in sæculo venturo.* Et Midras, siue Glossa Hebr. hic: *Felices iusti,* inquit, *quibus accidit iuxta facta impiorum, quia amplissima illis merces & gloria est reposita: Contra væ impiis, quibus* C *accidit iuxta facta piorum, quia attolluntur, vt grauius corruant.* Et S.Hieronym. *Inter ceteras vanitates,* inquit, *quæ in mundo vario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quòd iustis ea frequenter eueniunt, quæ impiis euenire debuerant; & impij tam feliciter in hoc mundo degunt, vt eos putes esse iustissimos. Docet exemplum Euangelicum diuitis purpurati & pauperis Lazari.* Subdit S. Hieronym. *Hebræi iustos quibus eueniunt mala, & impios, quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpretantur & Manassem, quòd illi sacrificantes perierunt, & ipse post tanta mala, & captiuitatem in imperium restitutus sit.* Verùm Hebræi errant: Nam filij Aaron iniustè egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni, contra præceptum Domini. Leuit. 10. Manasses quoque in carce- D re pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde iustificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo libro de Confusione linguarum: *Insignis,* ait, *pœna & vindicta impietatis est conniuere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec solùm eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam prosperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quasi ebrios & amentes, vt vltrò in sua damna ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex aduerso pius & sapiens in aduersis æquè ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideoque magnus; *Vt Pumilio,* ait Seneca, *etiamsi in monte consistat, pusillus est: Colossus etiam in puteo magnus: Ita sapiens in quacúque fortuna suis bonis magnus est, stultus & in summa fortuna humilis; vt apparatus scenæ quia commodato datus est, statim redditur, & sine querela: Ita quidquid in vita contigit magnificum, siue ferias, siue*

ſiue mox à fortuna repetatur, æquo animo reddemus, ſi bis tamquam commodatitiis vtimur. Idem: *Vt grando illiſa tectis diſſultat magno quidem fragore, verùm nulla noxa; Sic inſultus fortunæ nihil poteſt in ſapientem.*

SVNT IMPII QVI ITA SECVRI SVNT] *Securi*, id eſt proſperi, rebus omnibus abundantes & felices, vt explicat S. Hieron. felicitas enim facit ſecuros: magna enim pars felicitatis eſt de bono, quo te beatum putes, eſſe ſecurum: vnde ſecuritas opponitur curæ & ſollicitudini, ac ſecurus dicitur, qui ſine cura. Opponit enim pios impiis, quòd illis infelicia & aduerſa, his felicia & proſpera eueniant. Patet id ex Hebr. Sept. Syro & ceteris. Verùm hæc falſa fictaque eſt felicitas & ſecuritas; nam *cùm dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus.* 1. Theſſal. 5. 3. Præclarè S. Greg. lib. 9. Moral. c. 27. *Sancti*, ait, *ita incerti ſunt, vt confidant: atque ita confidunt, vt tamen ex ſecuritate non torpeant.* Spes ergo eorum mixta eſt timori, ſpes facit magnanimos & hilares, timor humiles & ſollicitos. Vide eundem S. Greg. lib. 24. Mor. cap. 12. 7. & lib. 6. epiſt. 22. ad Græg oriam cubiculariam Auguſtæ, quæ petebat reuelationem, quod ſibi remiſſa eſſent peccata, cui reſpondet S. Gregor. hoc votum eſſe inutile & noxium, quòd incertitudo remiſſionis augeat in nobis ſtudium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. Auguſt. de Corrept. & gratia ca. 13. & in pſalm. 147. Terror, inquit, ſecuritatem parturit; quomodo enim præpoſtera ſecuritas in terrores impellit, ita ordinata ſollicitudo ſecuritatem parturit.

SED ET HOC VANISSIMVM IVDICO, Hebr. *Et etiam hoc vanitas eſt*, ſcilicet per antonomaſiam, putà vanitas vaniſſima, id eſt ſumma & maxima, ob cauſas quas paulò antè dedi.

Moral. hîc diſce, quàm vana & quam noxia impiis ſit proſperitas. Audi Euſebiũ Emiſſenum homil. de S. Epiphodio & Alex. *In hoc mũdo præualente malitiâ, iniquitate dominante pauper affligitur, diues multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem ſuam fortis eſt, cui prouentuum fallax vmbra præſentiũ, æternorum congregat cauſas malorum? quis beatam dixerit validam in iugulum ſuum dextram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia feſtinantem? quis eius miretur aſcenſum, quem de ſummo proſpicit eſſe caſurum? Perinde eſt ſi aliquem miraris per impia & iniqua, per opes & diuitias operantẽ, ac ſi quempiam videas inaurato atque gemmato ſibi poculo venena miſcentem.* Subdit deinde: *An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obſcenus, cupidus & cruentus; pro eo quòd vias Domini aſpernatur, per ſuas ire permittitur, dexteræ anguſtiis offenſus, & ſiniſtræ latitudine delectatus flagitiis inuoluitur, ſceleribus inficitur, ſpoliis contaminatur, & inter hæc ſe beatiſſimum putat; ex hoc quoque infelicior, quòd ſe non intelligit infelicem. Quid his faciat medicina cæleſtium mandatorum, quæ non ſanat niſi volentes? Pigri itaque ad curam ſalutis, alacres ad militiã mortis & captiuitatis, vt dictum eſt: Exultant in rebus peſſimis, & de ſui perditione lætantur: ſimiles illis, qui forte ſumentes exitiabiles herbarum ſuccos, cum riſu perire dicuntur.* Seneca epiſt. 39. *Magnanimi eſt*, inquit, *magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia vitaliaq́; ſunt; vt hæc, eo quò ſuperfluunt, nocent. Sic ſegetem nimia ſternit vbertas, ſic rami onere franguntur. ſic ad maturitatem non peruenit*

A *nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum iniuriam, ſed etiam in ſuam vertuntur.* Plinius libr. 16. cap. 35. *Hedera*, ait, *complexu necat arbores, ita fortuna proſpera dum blanditur, ſtrangulat & perdit.* Adagiographus: *Solent arbores*, inquit, *protinus emori, ſi quando præter ſolitum fœcundæ fuerint. Ita fortuna præter mortem blanda ac fauens exitium imminere ſæpenumerò ſignificat. Quem admodum non rarò fit, vt cælo maximè ſereno ſæuus imber ſubito cooriatur, ita rebus maximè proſperis ac lætis ſæpè grauiſſima rerum incidit perturbatio.*

LAVDAVI IGITVR LÆTITIAM QVOD NON ESSET BONVM HOMINI SVB SOLE, NISI QVOD COMEDERET, ET BIBERET ATQVE GAVDERET, ET HOC SOLVM AVFERET DE LABORE SVO IN DIEBVS VITÆ SVÆ, QVOS
B DEDIT EI DEVS SVB SOLE] Multi cenſent hoc dici ex perſona non ſapientis, ſed inſipientis voluptuarij, qui pertæſus confuſionis rerum humanarum, quòd bona impiis, mala piis eueniant, tradiderit ſe voluptati, vti tandem fecit Salomon, Ita Lyran. Hugo, Titel. Caietan. quin & Thaumat. quem audi omnia ab hoc v. vſque ad finem capitis paucis complectentem: *Putabam autem aliquando bonum ſummum in cibo potuque ſitum, eumq́; Deo gratiorem, qui per omnem vitam iis quàm maximè frueretur, & refrigeraretur: Eamque lætitiam ſolam admirabar, atque adeò nihil alind cogitabam, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum inuenta me abducerent. Tandem ex iis vnum hoc comperi, neminem huius farinæ vllo pacto, quantumuis laboret, ad bonum, quod verè bonum eſt, perueniturum.* Verùm meliùs S. Hieronym. Chald.
C Olympiod. Gloſſa. Hebr. Hugo & ceteri cenſent, Salomonem continuè hic ex ſuo ſenſu loqui. Idem enim hic dixit quod dixit c. 2. ver. 12. & cap. 5. 17. Nimirum laudat hic vſum opum & deliciarum, ſed moderatum frugalem & honeſtum. Audi Chald. *Et laudaui ego gaudium legis, quia non eſt bonum homini in ſæculo hoc ſub ſole, niſi tantùm comedere, & bibere, & gaudere de labore ſuo, & pro parte ſua, quæ data eſt ei ex cælo; atque non extendere manum ſuam in rapinas & violentiam; & hoc conducet illum in pacem ad ſæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore ſuo, quo laborauit in integritate omnibus diebus vitæ ſuæ, quos dedit illi Dominus in ſæculo ſub ſole.* *Beatus qui ſuis lætatur.*

ET HOC SOLVM SECVM AVFERET] τὸ *auferet* ſignificat nos bonorum huius vitæ propriè
D & plenè non eſſe dominos, ſed vſufructuarios, vt iis velut alienis & commodatis vtamur ad vitã, in morte e a aliis ipſique Deo, qui verus eſt Dominus, reſignaturi, Hebr. *Et hoc ſaltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipſum ſimul aderit ei.* Campen. *Hoc enim accipiet homo tamquam ſuum.* Arab. *Et hoc diſcedet cum ipſo.* Aliter Syrus: *Et ipſe*, inquit, *defatigatur ſibi in labore ſuo:* Videtur ipſe pro ילונו *ijluennu*, id eſt *adhærebit vel copulabitur ei*, legiſſe ילאנו *ijlennu*, id eſt *laborabit vel fatigabitur ſibi*, à rad. לאה *laa*, id eſt *laborauit.*

ET APPOSVI COR MEVM VT SCIREM SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QVÆ VERSATVR IN TERRA: EST HOMO QVI DIEBVS AC NOCTIBVS SOMNVM NON CAPIT OCVLIS] Per *ſapientiam* Chald.

A Chald.accipit ſtudium legis; Thaumat.ſtudium quærendi & captandi plures nouaſque voluptates; Olympiod. Studium ſcientiarum naturaliũ; S. Hieronym. Studium ſcrutandi diuina iudicia, v.g. cur Deus iuſtos affligat, impios proſperet; cur hunc eligat, illum negligat. Amplè per *ſapientiam* accipias ſtudium ſcrutandi omnes res à Deo creatas: has enim ſcrutatus eſt Salomon, tum ſtudio cognoſcendi ſingularum naturam, dotes, cauſas; tum vt perſpiceret num quæ res animum hominis tranquillare, ſatiare, & beare poſſet. Vnde explicans ſubdit: *Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem.* Hæc omnia ad finem capitis explicata ſunt cap.1.verſ.17.cap.7.3. & 12. Repetit enim Salomon alternantes animi ſui motus æſtuſque, quibus res omnes perſcrutatus eſt, vt inueniret animi quietem & ſatiem; cumque in nulla eam re-B periret, ſed meram in ſingulis vanitatem, hinc vnius pertæſus ad aliam & aliam ſe tranſtulit, ac præſertim à lætitia & deliciis ad ſtudium ſapientiæ, vt honeſtius & ſublimius; ſed illico in hoc quoque vanitatis & moleſtiarum aculeos, ſpinaſque ſe reperiſſe teſtatur.

Distentionem] Aliqui legunt *diſſenſionem*, idque explicant de variis ſapientum ſententiis, & opinionibus inter ſe pugnantibus. Alij vt Lyran. Hugo & Gloſſ. Interl. legunt *diſtinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum & malum, ſapientem & ſtultum, proſperitatem impiorum & aduerſitatem piorum, deque diuerſis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verùm legendum eſt cum Roman. *diſtentio-*C *nem*, Hebr. enim eſt ענין *iman*, id eſt occupatio, diſtentio, ſollicitudo, afflictio, de qua dixit c.1. v.13. *Hanc occupationem peſſimam* (id eſt moleſtiſſimam) *dedit Deus filiis hominum vt occuparentur in ea*, dum alij aſſiduè vacant congregandis opibus, alij prædiis excolendis, alij fabricis erigendis, alij honoribus ſectandis, alij vanis ſcientiis, &c. adeo vt nec diu, nec noctu quieſcant, aut ſomnum capiant. Vnde ſubdit:

Est homo qvi diebvs ac noctibvs somnvm non capit] id eſt exiguum capit & quaſi nullum. Eſt hyperbole: homines enim ſine ſomno viuere nequeunt, q.d. parum dormit, imò ſemper ſollicitus eſt, quia totus intendit ſuæ occupationi; puta ſuo lucro, ſuo honori, ſuæ ſcientiæ, ſuæ arti, ſuo officio, &c. Hinc Demoſthenes aiebat ſe plus olei in lucubrationibus nocturnis, D quàm per diem vini conſumpſiſſe. Ariſtoteles dormiens manu tenebat pilam æneam, vt illius è manu dormientis elapſæ, & in ſubiectum peluim cadentis ſonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet eius vita. Idem fecere nonnulli Chriſtiani & religioſi. Celebre fuit in oriente monaſterium Acemetarum, id eſt inſomnium, & noctu in oratione & meditatione peruigilantium, ac iugiter diu noctuque pſallentium, tripartito ordine & tempore, monachis ſcilicet in tres cœtus diuiſis, ordineque trino ſibi viciſſim ſuccedentibus. Primò erectum fuit hoc Acemetarum monaſterium Conſtantinopoli ſub Leone I. Pontif. anno Domini 459. vocati ſunt iidem ſtuditæ, à Studio viro

Vigilia Demoſt. & Ariſtot.

Acemetarũ.

conſulari, qui eiuſmodi monaſterium erexit, teſte Nicephoro lib.15.cap.23. Inter eos monaſticam vitam egit S.Ioannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459. Simile Acemetarum monaſterium fuit S.Columbani, & S.Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ ſunt non vanæ, ſed ſanctæ religioſorum vigiliæ, imò cæleſtes Angelorum terreſtrium Deo pſallentium & militantium excubiæ.

Vers. 17. Et intellexi qvod omnivm opervm Dei nvllam possit homo invenire rationem eorvm, qvæ fivnt svb sole: et qvanto plvs laboraverit ad qværendvm, tanto minvs inveniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire] Opera Dei intellige tum omnipotentię & magnificentiæ, vt vertit Chald. tum potiùs prouidentiæ circa homines, vti dixi initio v. præced. ex S.Hieron. quem ſequitur Albin. Lyran. Hugo & alij.

Etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire] Poteſt clariùs ex Hebr. verti: *ſi dicat*, id eſt apud ſe ſtatuat, *etiam vir ſapientiſſimus, dare operam, vt cognoſcat, non poterit inuenire.* Ita Vatabl. & Camp. *Quin & ſapiens ipſe*, ait, *ſi conetur cognoſcere, fruſtra laborabit.* Iam hanc gnomen audiuimus ca.3.11. Quare ibi dicta hic nō repetam. Huc vetus Apologus, quem recenſet noſter Pontanus volum.3. Progym. p. 1.capit.40. Inuehebatur in caudam ſuam canis, quod deſes & otioſa, & à reliquo corpore ſe trahi ſineret, neq; iter oſtenderet vt oculi, nec mandata acciperet vt aures, nec hoſtem inſequeretur, vt pedes, nec dimicaret vt dentes, ſed eſſet velut inutilis appendix ad poſticam partem corporis. Reſpondit cauda: Et tamen ego inutilis, vt tu calumniaris, muſcas abigo, patrono alludo, pudenda contego; totique corpori ſum ornamẽto. Epimythion: nihil à Deo niſi ſapienter factum & prouidè, quamuis homines multis in rebus id non videant. Exemplum huius ſententiæ clarum eſt in quadratura circuli, in qua ſe torſerunt tot ſæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorſerunt, adeo vt hæc eis crux fixa eſſe videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc eſt modum practicè efficiendi quadratum, quod ſit æquale circulo, ſiue cuius capacitas æqualis ſit capacitati circuli cuiuſlibet, inuenit traditque Archimedes libro de Circuli dimenſione theorem. 1.pag.128.in edit. Pariſ. Eſtque hic: Accipe peripheriam, ſiue circumferentiam circuli, illamque ex curuo in directum extende, ſiue fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ ſemidiametro circuli ſit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac denique extremitatem vtriuſque lineæ iam dictæ linea recta tranſuerſa connecte, ac habebis triangulum, qui ſit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum deſcribi poſſe, mathematicè certum eſt, modumque id faciendi demonſtrat Euclides lib.1. propoſ.42.& lib.2.propoſ.14.& lib.9.prop.33. Vide ibidem Clauium 301. quare ſic fiet quadratum æquale circulo. Hinc mechanici facilè ex hac praxi, commenſurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata

Quadratura circuli mechanicè ſcitur mathematicè neſcitur.

drata, quæ sint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipsum demonstrare, vti suas propositiones demonstrat Euclides, hoc est rationem Mathematicam afferre, quæ demonstret modum inueniendi lineam, quæ sit æqualis peripheriæ circuli, A nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc vsque inuenit, etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè scitur, at eius ratio & Mahematica demonstratio ignoratur.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex eo quòd bona malaq; æquè accidant pio ac impio, infert neminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum seruari incerta. Idcirco sapientis esse studere candori & puritati ac bonis operibus, præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique v. 14. ostendit sapientiam præstare fortitudine, & tamen in paupertate non æstimari.

1. Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: Sunt iusti atque sa-
pientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo, vtrum amore
an odio dignus sit. 2. Sed omnia in futurum seruantur incerta: eò quòd vni-
uersa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolan-
ti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: vt periurus, ita
& ille qui verum deierat. 3. Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt,
quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur mali-
tiâ, & contemptu in vita sua, & post hæc ad inferos deducentur. 4. Nemo est
qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior est canis viuus leone
mortuo. 5. Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt
amplius, nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eorum.
6. Amor quoque, & odium, & inuidię simul perierunt, nec habent partem in hoc
sæculo, & in opere quod sub sole geritur. 7. Vade ergo & comede in lætitia
panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua.
8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non de-
ficiat. 9. Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabili-
tatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars
in vita, & in labore tuo, quo laboras sub sole. 10. Quodcumque facere potest
manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia
erunt apud inferos, quò tu properas. 11. Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec ve-
locium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorũ di-
uitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casumque in omnibus. 12. Nescit ho-
mo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehẽ-
duntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis extemplo superuenerit.
13. Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam. 14. Ciuitas
parua & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxit-
que munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio. 15. Inuentusque est in ea
vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps
recordatus est hominis illius pauperis. 16. Et dicebam ego, meliorem esse sa-
pientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba
eius non sunt audita? 17. Verba sapientium audientur in silentio, plus quam
clamor principis inter stultos. 18. Melior est sapientia, quàm arma bellica: &
qui in vno peccauerit, multa bona perdet.

VERS. I. OMNIA HÆC TRACTAVI IN CORDE MEO, VT CVRIOSE INTELLIGEREM. SVNT IVSTI ATQVE SAPIENTES, ET OPERA EORVM IN MANV DEI; ET TAMEN NESCIT HOMO VTRVM AMORE AN ODIO DIGNVS SIT] Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina: licet Regia Hebr. Chald. Septuag. & Thaumaturgas ordiantur cap. 9. à τὸ *sunt iusti*; ac præcedentem sententiam B iungant fini capitis 8. Pro *vt curiosè intelligerem.* Hebr. est לָבוּר *labur*, id est, *vt depurarem* id est, purè clareque perspicerem S. Hieronym. in priori versione transtulit, *vt considerarem*. Pagn. *vt declararem*. Tigur. *vt clarè discernerem.* Minus rectè Caietan. *vt eligerem*. Melius Symmach. *vt ventilarem*, Complut. in Lexico, *vt probarem*, vel *examinarem*. Pendent hæc à fine præced. Vnde illius fini hæc annectit Caietan. & cap. 9. inchoat

inchoat à v.2. Continuat enim hic Ecclesiastes, & amplificat, id quod dixit capit. præcedenti, scilicet bona & mala tam piis obuenire quam impiis:vnde ex eis ceterisque discerni non posse, quis sit pius & amore dignus, quis impius & odio dignus.

Pro *opera eorum* Hebr. est עֲבָדֵיהֶם *abad hem,* quod Pagnin.vertit: *Seruitia eorum.*Vatabl. *Serui eorum.*Chald.*Discipuli eorum.* q.d. iusti & sapientes, eorum discipuli. vel asseclæ sunt in manu Dei. Verùm sic dicendum fuisset עַבְדֵיהֶם *abdehem,* iam autem dicitur עֲבָדֵיהֶם *abadehem,* id est *opera eorum,* vt vertunt Noster, Septuag. Syrus, Arab. Campens. & alij. Septuag. eleganter vertunt ἐργασίαι, id est opera artificiosa ad lucrum & quæstum affabrè elaborata, qualia sunt B insignium artificum; talia sunt opera iustorum; quæ licet mundo despecta, Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata, ideoque eis mercedē cælestem retribuet.

Iustorum opera in manu Dei quadrupliciter. Primò. Secundò. Tertiò.

IN MANV DEI] Primò Hugo: *In manu Dei,* hoc est,ait,in dispositione,conseruatione,iudicio & voluntate Dei, item vt hostiæ Deo acceptæ. Secundò Dionys. *in manu Dei,* id est,ait, oblata sunt & commissa Deo,vt creatori & Iudici, adde *& remuneratori.*Tertiò genuinè:in manu Dei, id est in protectione, cura & amore Dei. Ita Olymp. qui hæc superioribus ita aptè connectit: *Dixerat,* inquit, *superiùs quarum rerum cognitio sit abstrusa,vt nos auerteret ab inutili ac vana perquirendi sollicitudine. Nunc autē proponit,qua in re satisfacere sibi possit sapientis intuitus & cognitio:quod videlicet* C *iusti sapiētesque homines vnà cum operibus suis sub vmbra Dei,& protectione suæ dexteræ conquiescant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus deuastari. Probi namque homines & officiosa opera proteguntur à Deo: ac verò de impiis scriptum est : Et ipsi de manu tua repulsi sunt.*

SAPIENTES] Ergo id est prudentes & iusti, licet non sint in prosperitate vt impij, sed in aduersitate, ideoque mundo neglecti & contempti : sunt tamen in manu, id est fauore, cura, custodia & ope Dei, qui aduersa eis immittit ex amore, vt eos virtutibus & meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus Isaiæ 46.16. *In manibus meis descripsi te,* vt te velut oculis meis præsentem iugiter intuear, & manibus iuuem, protegam, promoueam. Vide ibi dicta. Hinc rursum opera D sancta iustorum sunt in manu Dei, quia à manu, id est ab ope & gratia Dei promanant (vti docet S.Prosper lib.1.de Vocat.gent.capit.24.) qui proinde ea copiosè remunerabitur & coronabit. Quartò opera iustorum sunt *in manu Dei,* id est Deo certò cognita & explorata, cùm ipsis iustis sint incerta & dubia, vt sequitur. Ita Lyranus. Quintò *in manu*, id est in pleno arbitrio & potestate æquè ac scientia, prouidentia, & gubernatione Dei, vt eos orbi stato tempore ad eius salutem immitat; sicut ante diluuium immisit Enoch & Noë; post diluuium: Abraham, Isaac, Iacob: Hebræis captiuis in Ægypto misit Mosem & Aaronem, in terra sancta misit Dauidem & Prophetas: contra Arrianos misit S.Athanasium; contra Pelaginos S. Augustinum; contra Nestorium S.Cyrillum; contra Eutychetem S.Leonem; contra Albigenses S. Dominicum; cōtra Lutherum S.Ignatium cum

Quartò.

Quintò.

A sociis. Sic dicitur Psalm. 30.16.*In manibus tuis tempora mea,*vel vt alij vertunt: *Sortes meæ.*Et: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud.* Prouerb.21.1.Et: *In manu enim illius & nos, & sermones nostri,& omnis sapientia & operum scientia & disciplina.*Sapient.7. 16.& cap.3.1.*Iustorum animæ in manu Dei sunt* ; vbi hac de re plura. Huic gnome affinis est illa Cæcilij Poetę libr.35. *Deum quis non summum putet, cui in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere,quem insanire, quem in morbum inici, quem contra amari, quem auersari, quem expeti.* Porrò manus Dei est mens, voluntas & potestas Dei: in mente est scientia & prouidentia : in voluntate libertas:in potestate imperium. Hinc Vespasiano prandenti humana manus illata in triclinium, & mensæ supposita protendit imperium, ait Sueton.in eius vita.Et Prophetę pinguntur manu cælitus immissa,quasi à Deo excipientes prophetiam, vti dixi initio Prophet.

ET TAMEN NESCIT HOMO VTRVM AMORE AN ODIO DIGNVS SIT] Hebr. *Etiam amorem,etiam odium non sciens.*Sic & Septuag. Syrus,Arabicus, & Recentiores. S. Hieronym. in veteri editione vertit:*Et quidem charitatē,& quidē odium non est cognoscens homo.*Quæ verba quia more Hebræo sunt ampla & indefinita,à variis variè definiuntur & explicantur.

Nescit homo an amore, an odio sit dignus.

Primò Symmac. vertit: *Et insuper neque amicitias,neque inimicitias scit homo.* Et Campensis: *Nec quisquam nouit quos habiturus sit amicos,vel inimicos,* q.d.Nescit homo quis eum amet, quis odiat, ac proinde nescit quem vt amicum diligere, quem vt inimicū odisse, id est cauere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor,*inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium,quo eos prosecutus fuerit, decretum est:omne in prouidentia decretum est, vt sit ante eos.*Accedit Thaumat. q.d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conseruaturus sit propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit vt amor leui de causa vertatur in odium.

Primò.

Secundò, alij referunt ad obiecta amoris & odij, q.d. Nescit homo sensualis, quid verè sit bonum quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde nescit quid amare & sequi, quid odisse & cauere oporteat. Vis est in Hebr. אָדָם *adam,* id est homo terrenus, qui terrena sapit,& cælestia non capit:hic enim carnis voluptate ducitur,non virtutis honestate: quare ignorat verū virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat odienda,& odit amanda. Ita Olympiod.Accedit R.Salomon & Hebræi qui exponunt.q.d.Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, & quæ odio digna sunt odiendum: sed omnia hæc sunt ante sapientes & iustos, qui norunt amare Deū & odio habere mala: nimirum nescit amare qui Deum non amat:nescit hoc impius, scit pius & sapiens.

Secundò.

Tertiò,Isidor.Clarius explicat, q.d.Id quod diligit homo & odit, est in manū & potestate Dei, vt illud vel tribuat homini, vel neget & auertat, atque homo id sensu percipere nequit, Verùm noster solerter & sapienter intellexit hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei.De eo enim proximè di-

Tertiò.

xit:

xit: *Opera eorum in manu Dei*, q.d. Opera nostra sunt in manu Dei; & tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certò quidē seruat, sed clausa & secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit: verùm in futurum iudicium patefacienda ea reseruat: quare vsque ad illud homini sunt incerta & incognita.

Dices: in Hebr. est: *Et omne, vel omnia ante eos*, vel *ad faciem eorū*, quomodo ergo noster vertit: *Et omnia in futurum seruantur* incerta? Respōdeo, quia *τὸ omnia ante eos*, significat omnia opera longè antecedere hominis oculos, id est cōspectum & cogitationē, vt ea perspicere nequeat? quia scilicet in cælo, in mente & præscientia Dei seruantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Psaltes ait Psal. 138.6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam.* Et v. 3. *Intellexisti cogitationes meas de longè*, &c. *Et omnes vias meas præuidisti.* Vnde Camp. vertit hic: *Omnia hæc hominem latent*. Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè *omnia ante eos*, id est omnia *ante eum*, scilicet Deū, quia enim *elohim*, id est *Deus*, Hebræis est plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id est ante eum, scilicet Deū, qui in plurali vocatur *Elohim*. Vnde Tigur. vertit: *Ipsi autem Deo omnia sunt proposita*. Et Chald: *Non est qui sciat id quod erit homini. Omne in prouidentia* (Dei) *est vt sit ante eos*. Quare Noster optimè vertit: *Et omnia in futurum seruantur incerta*. Hunc sensum exigit versio Vulgata, quā per 1200. & amplius annos recepit & probauit tota Ecclesia: quin & probant Nouantes, vt Beza, Mercerus, & vt videtur Caluinus lib. 3, Instit. c. 2. § 38. Atque si quis antecedentia & sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem & sensum esse aptissimum. Denique ita explicat S. Hier. vir in exponendis Scripturis eruditissimus, & Ecclesię calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic sensus est: Etiam in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, & inueni iustorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen vtrum amentur à Deo, an nō nunc eos scire non posse & ambiguo fluctuare, vtrū ad probationem sustineant, quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient: & in vultu eorū sunt omnia id est antecedit eos cùm de vita hac decesserint, notitia istius rei; quia tunc est iudiciū, nunc certamen. Et quicumq; aduersa sustinent, vtrum per amorē Dei sustineāt, vt Iob; an per odium, vt plurimi peccatores, nūc habetur incertū.* Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam iustos, non esse certos omnino se esse in gratia Dei, siue iustos & amicos Dei; etsi enim huius rei probabilia signa & coniecturas non leues habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & fortitudinē oppositi: licet enim sibi nullius peccati sint conscij, tamen sciunt Deum plura videre, ideoque forte peccatum in cōscientia sua cernere quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum*. 1. Corinth. 4.

Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quæ sola iustificat. Hæc sententia est de fide. Nā ita definitū est in Conc. Trid.

A sess. 6. c. 9. & can. 12. Negat id Lutherus, Caluinus, Bucerus, Kemnitius, ceteriq; Nouantes, qui cauillantur hunc locū malè esse traductum in versione vulgata. Docet enim iustum fide diuina credere debere, non tātum in genere Christū satis fecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christū remissa esse peccata ideoq; se esse iustū & sanctum, imò prædestinatum & electum ad gloriam, ac proinde non posse ab ea excidere, nec peccare, ne fides eius falsa sit: hāc enim fidem specialem esse fidem iustificātem, ideoque eam requiri ad cuiuscumque iustificationem sibi certò persuadent.

Fides specialis hæretic. quæ.

Verùm hic stolidus est error, & fides summè infida. Nam vt cetera taceam, hæc fides est impossibilis & falsa. Credit enim certò, quod anceps & dubium est, ac sæpè falsum. Multi enim B apud hæreticos habent hanc fidem, & tamen viuunt in adulterio, odio, iniustitia, rapina, alijsque grauissimis peccatis, qui licèt credant se iustos reuera tamen sunt peccatores & scelerati. Rursus multi ab hac hæresi conuertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant? Ambrosius Catharinus verò, licèt longè abiit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet, hominem iustum certum esse de sua gratia & iustitia. Vtriq; vrgētur & conuincuntur hoc loco Ecclesiastæ: *Nescit homo vtrū amore an odio dignus sit*. Sed respōdent, Salomonem non absolutè negare iusto certitudinem charitatis & gratiæ, sed tantum negare C eam posse cognosci & certò cōstare ex euentis externis, v.g. quod iusto omnia feliciter cedant, iniusto infeliciter, cùm vtraque vtrilibet indifferenter obueniant, vt sequitur: Aut vt Catharinus & Vatab. negare dumtaxat id scire posse hominem naturaliter, siue vt homo est, non autem supernaturaliter, siue vt filius Dei est: sic enim eum scire posse se iustum ex testimonio Spiritus sancti, vt docet Apost. Rom. 8. 15.

Refellitur.

Responsio hæreticorū.

Verùm hæc frigida & friuola esse Prob. primò ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in se quoad naturam, sed de iusto quoad gratiam. Ait enim: *Sunt iusti & sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo* (scilicet iustus & sapiēs, vt præcessit) *vtrum amore, an odio dignus sit*. q.d. Iusti opera sunt in manu Dei, & tamē id ipse nescit, ideoq; pariter nescit an amore D Dei & odio dignus sit. Iustus enim non tantum externa sua spectat, sed etiā internum conscientiæ & Spiritus sancti testimonium, idq; multo magis: huius enim respectu dicitur iustus, esseq; in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi reuera sit in gratia & dignus amore Dei.

Refellitur. Primò.

Secundò, quia asserit iustorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria, & intellectu diuino, qui vt manus ea in se certissimè claudit & continet, ne à quoquam alio videantur, vt ea suo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: tamen nescire iustum, an odio dignus sit, an amore. Vbi clara est antithesis, q.d. Opera iusti ita sunt ex mēte & scientia Dei, vt absolutè non sint in mente & scientia hominis. Alioquin

Secundò.

enim si scientiam accipias, quæ ex euctis externis habetur, æquè nescit Deus an homo amore, an odio sit dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis, vel aduersitatis, signa sunt gratiæ & iustitiæ planè indifferentia & incerta, cum promiscuè obueniant impio & pio. Ergo ex ijs Deus scire nequit, an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex ijs id scire nequit homo.

Tertio.

Tertiò, quia subdit vniuersaliter: *Sed omnia in futurū seruantur incerta: omnia*, scilicet tam supernaturalia, quæ propriè *in manu Dei* sunt, quàm naturalia, tam interna, quam externa; & consequenter an prospera vel aduersa, quæ maximè oculis patēt, quæq; maximè spectāt homines, ex odio vel amore Deus homini immittat: & hoc tantùm vult Salomō in ratione hac inadæquatā similis piorum & impiorū euctus, quam subdit, q.d. Homo cōmuniter spectat externa, & externos euentus felicitatis, vel infelicitatis sibi obuenientes; & tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta & signa, quibus idipsum dignosci posset, æquè ac hoc iam recensitum homini obscura & ambigua sunt. τὸ ergo, *sed omnia in futurū seruātur incerta*, significat hæc ignorari ab homine non solū ratione præsentiū euentuū, sed simpliciter & absolutè: si enim alio modo homini constarēt essentq; certa falsò dicerētur incerta.

Quarto.

Quartò, idipsum docet alibi crebrò S. Scriptura, Patres & tota Ecclesia. Vide Bellar. to. 3. lib. 3. de Iustif. c. 4. & seq. & to 1. li. 2. de Verbo Dei c. 12. ac ibidē Iacobum Gretserum, qui & validè cōfutat ineptam expositionem Iunij, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim nouit, inquit, seipsum, & suā conscientiam) sed alius quilibet, qui alterius externos euentus prosperos vel aduersos conspicit. Nimirū voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate & sollicitudine; vt cum timore & tremore salutem nostram operemur, vt monet Apost. Philip. 2. 12. atque satagamus, vt per bona opera certam nostram vocationē & electionem faciamus, vt S. Petrus exhortatur. Ita S. Aug. vel quisquis est Auctor (sat enim liquet non esse S. Augustin') lib. de Spiritu & anima c. 59. *Væ mihi*, ait, *misero, qui in regione vmbræ mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio.* Porrò loquitur Salomon propriè de amore & odio, quo iustus amatur ob præsentem iustitiam, & iniustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, vti applicat S. Hier. S. Bernar. serm. 1. de Septuag. S. Th. 1. 2. q. 12. art. 5. & alibi crebrò ac Bonau. qui negat hîc agi de amore prædestinationis & odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus est prędestinatione, nec quisquā meretur prędestinari. Prædestinatio enim pręcedit omnem gratiam omneque meritū, imò ipsa omnis gratiæ & meriti est origo & causa. Potest tamen extendi hic amor & odium ad prædestinationem & reprobationem; illa enim summus est amor Dei, hæc summū odium, & vtraq; in futurum iudicij diē seruatur incerta, q.d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobus, vel potiùs reprobādus: licèt enim prædestinationis gratiā & amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, nō ex merito, sed ex gratia Dei, quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare & asciscere in sortem Sanctorum, illaque cum dignum efficit, vt loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione & reprobatione accipit S. Bern. ser. 5. de omnibus Sanctis, & S. Tho. in c. 8. ad Roman. sub finem, Hugo, Dion. & alij. Excipe, nisi cui speciali dono reuelata sit sua iustitia vel prædestinatio, vti salutis suæ reuelationē habuere S. Antonius teste S. Athan. S. Franciscus, teste S. Bonau. S. Galla, teste S. Gregor. 4 Dial. cap. 3. & alij plures, quos eodem libro recenset S. Gregor.

Iusti quam certi de sua iustitia.

Denique licet iusti non habeant certitudinē scientiæ se esse iustos, habent tamen certitudinem cōiecturæ & fiduciæ, quæ crescente gratia & bonis operibus pari passu crescit, adeo vt eximij sancti de eo vix dubitent, sintq; securi, *vt cū longa mœroris anxietate formido fuerit consumpta, quædā iam de præsumptione veniæ securitas nascatur*, ait S. Greg. lib. 6. regist. epist. 23. ad Theotistam; & S. Cyprian. lib. de Moral. & libro contra Demetrianū: *Viget*, inquit, *apud nos spei robur & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & de Deo suo semper anima secura.* Et S. August. in illud Psal. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *Est quidam modus in conscientia gloriandi, vt noueris fidem tuam esse sinceram; noueris spem tuam certam, noueris charitatem tuam esse sine simulatione.* Ita S. Antonius fidens aiebat: *Ego Deū meū non timeo, sed amo.* Et pauper ille apud Thaulerum dicebat se securum in Deo cōquiescere. Historiam fusè ex eodem enarraui Rom. 12. 2. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos separabit à charitate Christi:* &c. *Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c.

Vers. 2.

Sed omnia in futurum servantur incerta, eo quod vniversa æque eveniant iusto et impio] Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id est omnia eueniunt consimiliter omnibus. Tigur. *Omnibus eadem prorsus vsu veniunt.* Campen. *Cunctæ res eodem interibunt modo: vnus est euentus iusto & impio.* Septuag. pro secundo הַכֹּל *haccol*, quod noster vertit *vniuersa*, alij, *omnia* per affinitatem literæ ב cum כ alijs punctis legerunt הֶבֶל *habel*, id est *vanitas*; vnde vertunt: *Omnia ante faciem eorū vanitas in omnibus*, id est vt Syrus: *Omne quod est ante eum vanitas est.* Et Arabicus: *Omnes res ante eorum facies sunt vanæ in omnibus eorum negotijs.* Identidē enim operum hominis, rerumq; omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes. Verùm Biblia Hebr. quasi omnia habent הַכֹּל *haccol.* non הֶבֶל *habel.* Quare Noster τὸ *Omnia ante faciem eorum*, optimè cum Symmacho, vt solet, interpretatus est, *sed omnia in futurum seruantur incerta.* Nam vt dixi v. 1. τὸ *ante eos*, idem est, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conspectum & cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum & incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi à fronte nos in Dei præsentia antecedit, nosque quasi subsequentes, vt ad illud perueniamus, expectat. Hoc ergo est *ante eos*, id præuertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam tum ad Dei præscientiam & prouidentiam,

tum

tum ad Dei iudicium, vt ibi homines reos præstoletur, ac sontes vel insontes ostendat. Vnde Chald. vertit: *Omne in Dei prouidentia decretum est vt sit ante eos.* Alij repetunt *τὸ non*, quod præcessit, q.d. Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verùm hoc duriusculum videtur. Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarij & plurium taliũ. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus, ex feretro publicè se improbum proclamauit, dicens: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum*, qua voce perculsus S. Bruno cum socijs in Carthusiam secessit. Porrò recentiores hic variè ex Hebręo vertunt, & explicãt. Arias & Guarinus; *Amorem & odiũ nescit homo omnium qui ante eos sunt.* R. Salomon: Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex ijsque sciũt se esse iustos, cum id carnales & impij nesciant. Dauid de Pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q.d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alij q.d. Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum & malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitatis. Alij aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à vulgata, id est à veritate deuiant.

EO QVOD VNIVERSA ÆQVE IVSTO ET IMPIO] Ratio hæc, vt dixi, nõ plena & adæquata, sed partialis est & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibusque hominum obuia, ideoque illam prę ceteris assignat Salomon. Iusti enim ex alijs signis, putà ex interno cõscientiæ & Spiritus sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum coniectant & quasi cognoscunt se esse iustos & amore Dei dignos. Verùm hęc interna sunt, nec oculis hominum patent, ac ipsis iustis sæpè æquè incerta sunt atque externa, putà externi euentus prosperi vel aduersi. Sicut enim hi impio æquè obueniunt ac pio, sic & illi. Impij enim sæpè nullos sibi faciunt peccati scrupulos, sed planè sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleẽmosynas, suntque benefici in omnes; & tamen sunt in statu peccati mortalis. Vnde liquet hæc signa interna, æquè ac externa esse incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. à num. 14. ad 18. sed maximè num. 18. vbi exactè expendit *τὸ eò quòd.* Porrò Hebraicè est: *Vnus est euentus iusto & impio.* Chald. hoc & præced. ita reddit: *Omne ex prouidentia pendet, atque ex cælo decretum est* (Complut. *Ex sidere*: sed hoc fauet Astrologis iudiciarijs, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, vt fiat omnibus euentus vnus innocenti & peccatori.*

Dices, Deus Leuit. 26. & alibi sæpè promittit Hebræis euentus prosperos, putà victoriam, pacẽ, copiam frugum, si legem suam seruent sintque pij; sin eam violent sintque impij, minatur eis bellum, famem, pestem omneque malum; ac vtrumque vti promisit; ita reipsa eis pręstitit: quomodo ergo vnus est euẽtus iusto & impio? Resp. primò pro *euẽtus.* Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est accidens, occursus, euẽtus, de qua voce dixi

A c. 1. 14. Iam per accidens intellige, id quod cõmuniter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, &c. Hæc enim tã pijs accidunt quàm impijs. Vnde Camp. vertit: *Cunctæ res eodem interibunt modo, nec quidquã ab interitu liberũ est.* Nam per euẽtum maximè hic intelligi mortem, patet ex sequentibus. *Nemo est qui semper viuat* &c. & ex dictis c. 2. 14. & c. 3. 19. Identidem enim hanc mortis vanitatẽ & ærumnam extremam, tam pijs quàm impijs communem, refricat & inculcat. Resp. secundò, illa promissa Hebræis facta Leuit. 26. & alibi spectant non tam singulos seorsim, quàm totum populi cœtum, vt si is coleret Deum non idola, eiusque leges seruaret, Deus daret ei pacem & rerũ abundantiam; si eas violaret, coleretq; idola, puniret eum peste, fame & bello. Quare si maior pars populi

B coleret idola, Deus in totum populum mittebat pestem, famem, vel bellum, quæ tam pios, vtpote qui erãt pars istius reipublicæ & populi noxij, quàm impios affligebãt. Itaq; tunc quoq; vnus erat euẽtus iusto & impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellum discernit pium ab impio, sed promiscuè obuios quosq; inuadit. Sicut in excidio vrbis pij æquè ac impij spoliãtur, capiũtur, necãtur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Iosias, quàm impius Achab. 3. Reg. 22. 34. & 2. Par. 35. 23. Resp. tertiò, sępè Deus in lege veteri pijs separatim prospera, vt fruges & opes in pręmium pietatis largiebatur, eadem impijs negabat in pœnã impietatis; at non semper, sed prospera impijs, aduersa pijs immittebat, vti Dauidi persecutionem Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæis Antiochi, Eliæ &

C Prophetis Iesabelis, & idololatrarum; quia tum maioribus bonis patientiæ, martyrij & gloriæ æternæ eos cumulabat. Vnde tunc quoque vna ex parte idem, sed alia ex parte aduersus planè erat euẽtus pio, quã esset impio. Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noë & Pharaonem socerum Salomonis, narrantque eumdem euentum accidisse iusto Noë & impio Pharaoni, scilicet claudicationem. Noë enim cum ex arca exscendisset casu cecidisse factumq; claudum, Pharaonem quoque, cùm in throno Salomonis sederet, velletq; descẽdere, prolapsũ claudicasse; sed hæc sunt næniæ & fabulæ Rabbinorum,

Minus ineptè ijdem antitheses sequentes ita secernunt, vt iustus & impius spectetur in opere mundus & immundus in corpore, bonus &

D peccator in corde, periurus & verum deierans in ore, sacrificãs & sacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonyma & epitheta iusti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas 1. 2. q. 114. art. 10. probat bona tẽporalia per se sub meritum non cadere, sed tantùm quatenus referuntur & conferunt ad beatitudinem. *Vt sicut iurans, sic & qui iuramentum timet*, id est fugit & cauet ne aliquando peieret? *iurans*, id est peierans: qui enim crebrò iurat, & assuescit ad quiduis iurandum, necesse est vt sæpè peieret, imò semper peierat, quia iurando temerè quiduis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo peierãdi se exponit. Adde Hebræos carere verbis compositis, ideoque pro ijs vti simplici; נִשְׁבַּע *nisba* ergo, id est *iuro*, significat quoque

peiero, deiero. Sic Zachar. 5.3. dicitur: *iurans iudicabitur*, hoc est peierans damnabitur. *Deierat*, id est iurat. Deierare enim est per Deum iurare, vel sanctè iurare ait Donatus. Vnde illud comici de Casina: *Per Deos omnes & deas deiurauit*. Hinc subinde deierare est iurare ac promittere aliquid cum contestatione, vt 1. Reg. 20. 17. *Addidit Ionas deierare Dauid.*

VERS. 3. HOC EST PESSIMVM INTER OMNIA QVÆ SVB SOLE FIVNT, QVIA EADEM CVNCTIS EVENIVNT: VNDE ET CORDA FILIORVM HOMINVM IMPLENTVR MALITIA ET CONTEMPTV IN VITA SVA, ET POST HÆC AD INFEROS DEDVCENTVR] Thaumat. & Olympiod. censent hæc esse verba stultorum & impiorum. Meliùs S. Hieron. & alij censent esse ipsius Ecclesiastis. Iterat enim & cõfirmat quod dixit v. præc. q.d. Res pessima, id est valdè noxia & molestissima est, quòd eadem obueniunt pijs & impijs, indeque homines impleantur malitiâ & contemptu, vt pietatẽ, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Pessimũ* ergo hîc propriè accipi potest. q.d. Pax piorum & impiorum euentus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hier. Bonauent. Hugo, Dion. & alij, vel impropriè *pessimum*, id est molestissimũ, quod pios valdè affligit. Sic Matt. 6. ait Christus: *sufficit diei malitia*, id est molestia & afflictio *sua*.

Pro *contemptu* Hebr. est הוללות *holelot*, id est *insania*, vt vertit Pagnin. *Vesania*, vt Vatabl. *tricis*, vt Caietan. Septuag. περιφερεία, id est *circumlatione*: hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes & curas ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus*. Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec desistunt fatigari*. Aquila πλανῆ, id est *errore*. Symmach. αὐθαδεία id est, *procacitate*, ait S. Hieronym. Alij, *vana exultatione & gloriatione*. Vide dicta cap. 1. 17. Notat impietatem & stultitiam hominum vsque ad insaniam, qui *lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis*. Prou. 2. 14. & excusant *Excusationes in peccatis*. Psalm. 140. versic. 4. qui procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis contemptores.

POST HÆC AD INFEROS] Hebr. *Post hoc ad mortuos*, id est ad statum locumque mortuorum, putà ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui descendebant. q.d. Impij viuunt adeò insolenter, vt de morte non cogitẽt quasi semper victuri, & numquam morituri, itaque cùm minimè cogitant imparati morte abripiuntur, descenduntque ad inferos, vt malitiæ suæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Et post*, inquit, *dies hominis seruatur ei, vt corripiatur cum mortuis iuxta iudicium peccatoris.*

VERS. 4. NEMO EST QVI SEMPER VIVAT, ET QVI HVIVS REI HABEAT FIDVCIAM. MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] S. Hieronym. more suo secutus est Symmach. qui clarè vertit: *Quis enim in æternum potest perseuerare viuens?* cùm, ait S. Hieronym. *subito rapiamur interitu, & dum ignorant homines ad inferna descendant*. Explicat hîc euentũ pijs & impijs omnibus maximè cõmunem, scilicet mortem, quæ ad oculum ostendit rerum omnium vanitatem; nam

A omnia facit mori & euanescere: vnde mortis idæam & effectus hîc graphicè depingit vsque ad v. 7. Hebræa ad verbum habent: *quia cuius, quod sociabitur ad omnes viuentes, est spes?* vtiq; nullius, q.d. Nullus est qui speret se socium & coæuum fore omnibus viuentibus, hoc est vt clarè vertit Noster: *Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciã*. Pro יחבר *iecchubbar*, id est *sociabitur*, nonnulli Codices per metathesin legunt יבחר *iebuchar*, id est *eligetur*: vnde cum Pagnin. vertas: *Quia cui electio inter omnes viuentes est spes?* Electus enim in Scriptura vocatur iuuenis robustus, cuius electa, id est florida, & vegeta est ætas, q.d. Cui iuueni est spes, quòd semper manebit in flore & robore ætatis iuuenilis; vtique nulli? cùm versetur inter viuentes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt & flaccescunt. B

Porrò Chald. vertit: *Etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legũ? ad acquirendam vitam venturi sæculi est illi spes.* Recentiores more suo dum ex Hebræo nouas cudũt versiones, à sese inuicem, & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumat. censet hæc dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideoque viuentem, licèt obscurus is sit & squallidus, mortuo esse anteponendum. Melius Olympiod. censet hîc agi de impijs, quos paulò antè dixit in morte ad inferos descendere. Causam hîc subdit, eò quòd nullus sit, qui semper viuat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Aut q.d. impij cùm moriuntur inter iustos, qui soli, licet mortui, viuere censendi C sunt, locum non habebunt in æterna vita. Optimè de omnibus tam pijs quàm impijs accipias, q.d. Nemo prorsus hominũ est, qui semper viuat, sed omnibus incumbit fatalis euentus, putà mors. Vnde S. Hieronym. Albin. Bonau. Lyran. Hugo, Dion. & ceteri censent hæc dici ex persona & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieronym. & morti S. Paulæ applicans in eius epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis & caduca natura, & nisi Christi fides nos extollat ad cælum: vt æternitas animæ promittetur cũ bestijs ac iumentis corporum vna conditio est, idem occasibus iusto & impio.*

MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] Hebr. *Melius est cani viuo, quàm leoni mortuo*. Ita Symmach. Est parabola, quæ grammaticè in cortice literæ significat animal quod- *Melior canis viuus leone mortuo cur?*
D libet, licèt vilissimum, qualis est canis, si viuat, nobilius esse animali præstantissimo, qualis est leo, si mortuum sit. Parabolicè verò per hoc significatur hominem vilissimum, si viuat, præstare homini præstantissimo, si mortuus sit; qua ratione dixit S. August. viuam muscam, vel culicem, aut pulicem vnum nobiliorem esse cælo, quia prædita sunt anima & vita, qua caret cælum, vti superiùs dixi. Hinc canis qui metuit leonem viuum, illi mortuo insultat, allatrat, laniat, deuorat: sic & vilissimi mortalium mortuos, licèt tyrannos & reges potentissimos, dicterijs allatrare & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo insultant lepores*. Et Comicus: *Mortuus pluris pretij, quàm ego sum.*

Quæres,

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Resp. primò posse referri ad impios, quos v. præced. dixit *ad inferos*. Hebr. *ad mortuos* descendere, q.d. Impij etiamsi in hac vita epulentur & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos descendunt, tumque eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam conuertitur; quia sicut canis viuus melior est leone mortuo, ita vilissimus mortalium præstantior est impijs quantumlibet diuitibus & potentibus, si hi moriantur, ille viuat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia & potentia: sicut enim leo, generosus licèt, moriens in cineres & vermes abit; sic & reges ac tyranni, qui proinde nil post se relinquunt nisi splendidum sepulchrum, vel nisi suam pellem, vti facit leo. Vnde illud *Leoninæ exuuiæ*.

Secundò, generalius referas ad v. 2. *Vniuersa æquè eueniunt iusto & impio*: inde enim omnia hęc contexuntur, q.d. summa vanitas rerum humanarum est, quòd idem euentus obueniat pio & impio, cuius exemplum clarum est in morte; hæc enim certò vtriq; obuenit. Nemo enim prorsus est, qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Quanta autem hęc sit vanitas, quantumque viuens præstet mortuo & vita morte, liquet ex eo, quòd canis vilissimus si viuat melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertiò, hinc educit quàm magnifacienda sit vita, ac benè collocanda, & in lætitia bonisque operibus expendenda; cùm mors homini omnem lætitiam omnemque operandi facultatem adimat. Vnde vers. 10. concludit; *Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas*. Canis enim in operando, currendo, & venando acer est, solers & prouidus, adeo vt cũ satur est futuræ fami prouideat, & ossa quæ supersunt recondat, eaque in terra defodiat, quæ esuriens deinde effodit & rodit. Idem faciat sapiens.

Quartò, hinc resoluitur quæstio, qua nonnulli quærunt, quis honorabilior sit rex, princeps, Episcopus, Põtifex, præteritus, an pręsens; & vter alteri in loco & cultu sit anteferendus? v.g. si ad vitam rediret Carolus V. an anteferẽdus foret Philippo IV. regi præsenti? Respõdendum enim negatiuè, quia Carolus iam defunctus est vti vitâ sic & regno; quare amplius non est rex nec imperator. Rex autem est Philippus IV. ille ergo colendus vt rex, nõ Carolus. Mors enim succidit vti vitam sic & regnum, regiamque dignitatem & cultum. Hæc est vanitas regum rerumque omnium in hoc orbe; sic transit gloria mundi. *Melior est canis viuus leone mortuo*.

Tropol. canis est peccator. leo iustus.

Tropol. canis est peccator in hac vita potens pœnitere & euadere sanctissimus, cuius proinde sors melior est sorte leonis, id est, cui in morte omnis bene agendi tempus & occasio præciditur. Ita S. Hieronym. & ex eo Albinus & Salonius. Canis enim est rixosus, vorax & luxuriosus; vnde notat deditos rixæ, gulæ & luxuriæ, qui excitati à Deo vocationi eius obsequũtur, & pœnitent, sicut canis hero fidissimus & obsequentissimus est. Audi S. Hieronym. qui in veteri versione aliter vertit. aliterque dispungit, scilicet τὸ *fiducia* vel confidentia combinat cum cane & leone: *Confidentia*, inquit, *est, quoniã canis viuẽs melior est leone* mortuo; quod sic ad literam explicat: *Quia supra dixerat, cor filiorum hominum impleri malitia & procacitate, & post hæc omnia morte finiri: nunc eadem complet & repetit, donec viuunt homines eos posse fieri iustos, post mortem verò nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim viuens potest melior esse iusto mortuo si velit in eius trãsire virtutes; vel certè eo qui se in malitia, potẽtia, procacitate iactabat, & mortuus fuerat; melior potest quis pauper esse, & vilissimus. Quare? quia viuentes metu mortis possunt bona opera perpetrare: mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod secum semel tulere de vita: & obliuione obuoluta sunt omnia, iuxta illud quod in Psalmo scriptum est: Obliuioni datus sum tamquam mortuus à corde.*

Rursum Olympiod. exponit q.d. Iustus, licèt pauper, vilis & abiectus, præstat superbissimis regibus, qui dum viuerent omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cuius vlcera lingebant canes, melior fuit diuite Epulone, quia ille ab Angelis in sinum Abrahæ deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertiò, alij exponunt, q.d. iustus viuens, licèt minimus & abiectissimus, præstat iustis magni nominis & famæ iam mortuis, quia in vita strenuè operando eos meritis & fama superare potest. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieron. qui ipso teste ex Rabbinis sic exponebat. q.d. Vtilior est doctor, licèt indoctus, si adhuc viuat & doceat, pręceptore perfecto, si is mortuus sit, etiam Mose; licèt hæc eius expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Canis viuus est pœnitens feruens, leo mortuus est iustus torpens.

Quartò, optimè hæc parœmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, sed feruentibus, & innocentibus, siue iustis, sed remissis & tepidis; Canis enim immundus est, sed acer & feruens: leo verò mortuus typus est remissi & languidi, vt sensus sit q.d. Melior est peccator, sed ferues in pœnitẽtia, quàm iustus vel innocens, remissus in sua iustitia, & præfidens torpensque in sua innocentia, iuxta illud S. Gregorij: *Plerumque gratior est Deo feruens post culpam vita, quàm securitate torpens innocẽtia*, vti patet in Paulo, Matthęo, Magdalena, & similibus, qui multos innocẽtes sanctitate longè superarunt; atque vniuersim Gentiles conuersi ad Christum, Iudæos fide & virtute altissimè transcenderunt: vnde S. Hieronym. sic explicat q.d. Melior est gentilis viuens Christo, quàm Iudæus mortuus Deo. Iam enim Iudæorum, quorum insigne & stemma erat leo, Genes. cap. 49. vers. 9. religio, fides, lex per Christum mortua & mortificata sunt. Accedit Drogo Cardin. Hostiens. sermone 1. de Sacram. Domin. pass. Paulò ante medium tom. 12. Biblioth. SS. Patrum: *Melior est canis viuus leone mortuo*, hoc est, inquit *melior est canis*, id est pœnitens *humilis, viuens Deo, mortuus mundo, quàm leo*, id est *superbus reprobus, mortuus Deo, viuens sæculo*.

Symbolicè leo mortuus est dæmon.

Symbolicè S. Eucherius de Spirital. form. cap. 5. leo mortuus, ait, est cacodæmon, cui nulla est spes vitæ & salutis: canis viuus est peccator, sed qui conuerti & sanctificari potest, ideoque spem felicitatis habet. Accedit Lyran. canis

canis viuus, ait, est exosus, dicax & mordax, qui dum viuit monitus, metuq; mortis corrigi potest: Leo mortuus est superbus & tyrannus defunctus, cui nulla superest spes correctionis & salutis. Petrus Blesensis serm. 30. applicat conuersioni S. Augustini, qui cùm de philosopho & oratore, ac doctore erroris, euasit doctor veritatis, ac custos dominici gregis, factus est de leone mortuo canis viuus. Canis enim est vigil, latrans, sagax, fidelis, linguâ medicus: talis quoque fuit S. August. Addit S. Augustinum iam conuersum non desijsse esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum à Samsone, putà à Christo: vnde in eius ore mellis repertum fuisse fauum regularis & religiosæ doctrinæ. Iudic. 14. 8. Denique S. August. in quæst. ex vtroque testaméto quæst. 39. explicat, q. d. Melior est gentilis quàm apostata à fide. Audi eum: *Melior est canis viuus leone mortuo: quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis.* B *Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutẽ, ita vt deterior gentili sit. Potest enim fieri vt credat gentilis & acquirat salutem, quã perdidit apostata: quia deterius est amisisse salutem, quàm non habuisse: canem autem Gentilem significatum ostendit saluator dicens: Non licet accipere panem filiorũ & mittere canibus.* Matt. 15.

Porrò melior est gallina mortua cane viuo: quia illa in vita despecta, post mortem honoratur: nam infertur mensis regum & principum: hic verò viuus charus est hero, at mortuus in sterquilinium abijcitur. Ita iusti in hac vita despecti post mortem honorantur, nam inferuntur aulæ mensæque Dei in paradiso: impij verò in vita honorati post mortem ab omnibus despiciuntur, & in barathrum tartari præcipitantur. C

Christus leo præstat Cerbero.

Vicissim leo mortuus melior est cane viuo, putà Christus, qui est leo de tribu Iuda, occisus fortior est Cerbero, siue cane infernali, putà diabolo, quia eum catenis alligauit, ac morte sua mortem occidit, infernum clausit, cælum reserauit iuxta illud Osee 13. 14. *Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne.* A Poëtis enim canis in inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoq; vocatur triceps Cerberus, quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans, quem describit Virgil. 6. Æneid. Hinc & sancti defuncti, qui sunt quasi leones & vrsi mortui, meliores, feliciores, & potentiores sunt canibus viuis, id est hominibus dicacibus & profanis:

S. Vrsi exemplum.

qua de re audi exemplum memorabile. S. Vrsus Episcopus Fanensis (quæ ciuitas est insignis in Pentapoli Vmbriæ) religiosè colitur in ea vrbe D & diœcesi die 15. Maij, quo cùm omnes vacẽt ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum: vnde admonitus cur festum violaret S. Vrsi ciuitatis patroni; cum irrisione respondit impudenter: *Si ipse est vrsus, ergo sum canis:* non distulit ira Dei condignum blasphemo inferre supplicium; nam illico ipse velut alter core, Dathan & Abiron, solo dehiscẽte, cum aratro & bobus terræ hiatu absorptus est eo loci, vbi nunc dicitur, villa Rosciani, vbi adhuc inexplebilis voraginis monstrantur vestigia. Atque extat in publicis tabulis huius miraculi fides, quod & traditione continuâ à patribus acceptum, vsque hodie communi omnium Fanensium ore celebratur. De-

A nique tanta est vis humilitatis, vt humilem qui se æstimat canem non viuum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed viuo, putà superbo. Hoc opus Dei est admirandum: ita scilicet vt verus humilis, qui se canem mortuum & prorsus inutilem putat, hac existimatione, non in pusillanimitatem cadat, sed magna & mirabilia opera faciat: superbus verò qui se fortitudine iactat, animi pusillitate pressus nihil eximium moliatur, & si aggressus fuerit, id nequaquam perficiat.

VIVENTES ENIM SCIVNT SE ESSE MORITVROS: MORTVI VERO NIHIL NOVERVNT (Arab. *Non reperiuntur*) AMPLIVS: NEC HABENT VLTRA MERCEDEM: QVIA OBLIVIONI TRADITA EST MEMORIA EORVM] Tigur. *Quia memoria ipsorum deleta est.* Hæc gnome aptè nectitur præcedenti, probat enim canem viuum præstare leone mortuo, ac vitam præstare morte ex eo, quòd mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem gustum & sensum, omnem mercedem & meritum, quibus pollet hæc vita. Est ergo hypotyposis, siue viua descriptio mortis, eiusque effectuum & damnorum, ad hoc inducta, vt homo viuens cogitet se breui moriturum, ideoque in voluptates se non effundat, sed eas refrẽnet cogitatione mortis, vsque ad mortem & iudicium ac cælestem gloriam, velut finem sibi præstitutũ honestè viuendo, & sanctis operibus vacando, se præparet: *Quia viuentes,* ait S. Hieronym. *metu mortis possunt bona opera patrare; mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod semel secum tulerũt de vita.*

Vers. 5.

Porrò Thaumat. ex eo S. Hieronym. ac Titelm. censent ab hoc vers. vsque ad 11. loqui Salomonem in persona non sua, sed Epicureorum & Atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire, ideoque dum viuunt in omnes voluptates & scelera se effundunt, dicentes: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* Isaiæ 22. 13. Verùm quia nil tale hîc Salomon significat, atque in vers. proximè præced. & sequent in sua persona loquitur, quibus hic versus & sequens plano tenore respondet, dicendum videtur eum hic ex sua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieronym. alioqui enim de alijs scripturis, idem passim dicere liceret, & sic scripturarum auctoritas passim valdè redderetur incerta.

Sed quomodo ait: *Mortui verò nil nouerunt amplius?* Caietan. explicat in sensu formali, putà mortui nil sciunt, quia cognitio est vita & vitalis actio. Verùm hoc nimis subtile est & argutum. Dico ergo primò id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea quæ hîc geruntur, v. g. de filijs suis, de domibus, opibus, officijs, &c. quæ hîc reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea scire potuisse reuelante Deo, vel Angelis, vel hominibus qui hinc ad eos decedunt.

Mortui nil sciunt quo sensu? Resp. Primò.

Secundò, mortui nil nouerunt, id est nullum habẽt sensum: vel gustum voluptatum & rerum huius vitæ, non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa, quæ senserunt & gustarunt in hac vita, præsertim quia anima corpore soluta iam nec gustũ, nec sensum habet, sed instar Angeli tota spiritalis est, nec nisi mente vtitur ad intelligen-

Secundò.

telligendum res spirituales alterius vitæ. Ita S.Bonau. *Nesciunt,* ait, *quæ sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque, quod paulò post scribitur, habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.* Porrò anima separata à corpore magis apta est intelligere, quàm dum esset coniuncta corpori; quia corpus hebetat mentis & intellectus operationes. Vnde Angeli quia corpore carent, toti sunt intelligentes & perspicaces. His similis est anima separata iuxta illud Christi: *Erunt sicut Angeli Dei.* Matth. 22. 30. Anima enim ex se est substãtia spiritualis & intellectualis; cuius operatio propria est intelligere, sed retũditur in corpore per sensus & corporeas sensationes, quibus soluta & expedita liberè totam se dat intellectioni. Vnde S.Hier. epist. 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosol. *Non possumus,* inquit, *incorporalem & æternam animam in modum glirium immobilem torpentemq́; sentire.* Quin & Cyrus apud Xenophon. & Cicer. lib. de Senect. *Mihi,* ait, *numquam persuaderi potuit tum animam esse insipientem, cùm ex insipienti corpore euasisset.* Vide S.Thom. 1. p. queſt. 89. & Scholast. in 4. dist. 45. ac nostros Conimbric. tract. de Anima separata disp. 5. art. 1. vbi docent animam separatam per species tum in vita acquisitas, tum potiùs in separatione à Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, putà cuncta sensibilia: item seipsam, suosque actus internos ac potentias; ad hæc alias animas, quin & Angelos, eorumq́; naturales proprietates & operationes, exceptis cordium cogitationibus vtpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius naturæ spirituali connaturale, & quasi debitum videtur. Porrò animæ damnatæ in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, & illa quæ tormenta adaugent, vti Dei in se iram, dæmonum furorẽ, præteritas voluptates & scelera, quibus has pœnas sibi accersiuerunt. Vnde Lyran. Hugo & Dionys. sic explicant, q.d. Mortui, id est damnati boni nouerunt amplius. Animæ verò in purgatorio cognoscunt suum statum, certæque sunt de sua salute. Vnde Deũ iugiter amant & laudant: parentum verò vel amicorum in hac vita viuentium euentus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi Angeli eas illis reuelent, vel morientes eis nuntient. Quare ordinariè frustraneum est illas inuocare vti docet D.Thom. 2.2. q. 83. art. 11. ad 3. & magis disertè Franc. Victor. in Relect. Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, vtpote eas dum viuerent experti, cognoscunt. Vnde Ieremias degens in limbo patrum visus est Iudæ Machabæo orare pro Iudæis, quin & Iudæ dedit aureum gladium promittens ei victoriam contra Nicanorem. 2. Machab. 15. 12. ac anima S.Seuerini, æquè ac Paschasij, in purgatorio existens operabatur miracula, quæ recenset S.Gregor. 4. Dial. c. 40. & B.Petrus Damiani epist. 13. cap. 7. Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Vnde vtile & sanctum est eas inuocare, vti contra Lutherum docet fides Ecclesiæ. Vide Bellarm. lib. 1. de Sanct. beat. cap. 18. & 19.

Anima separata scit omnes res naturales.

Anima damnata scit tantum sua tormenta.

Animæ in purgatorio non sunt inuocandæ cur?

Animæ beatæ sciunt omnia in Deo.

Mysticè Chald. sic vertit: *Quoniam iusti norunt quòd si peccauerint futuri sunt, vt reputentur vt mortui in sæculo venturo; propterea custodiunt vias suas, & non peccant: quòd si peccant, conuertuntur in pœnitentia; & peccatores nesciunt quidquã boni de sæculo venturo, & nõ est eis merces bona post mortem eorum: etenim obliuioni data est memoria eorum inter iustos.* Huic affinis est explicatio Olympiod. qui tamẽ de hac vita, nõ de futura explicat: *Viuentes,* inquit, *quorum intellectus humore viuido irrigatur, cùm seciũ reputant temporarium esse huius vitæ curriculum, officiosè viuunt, confirmati spe vitæ æternæ: Qui verò in peccato mortui sunt ignorãtiæ nebula occupati, viuunt sine ratione, pecorum more.* Vbi nota, vitam hanc caducam & breuem, non aliud esse quàm cursum ad mortem, & per eam ad immortalitatẽ: quare qui id nescit, vel non cogitat aut curat, is non tam viuens, quàm vitâ priuatus censendus est. Vnde *viuens* hîc definitur, *qui scit se moriturum.* Cogitatio ergo mortis, homini innata est, & quasi manans ab intrinseco animæ & vitę. vt proinde iugiter eam homo pręsentem habere, imò in sinu mentis gestare debeat, eaque se ad omnem virtutem, & heroica facinora incitare & perurgere. Hinc Plato philosophiam definiuit esse meditationem mortis. Idipsum reipsa ostendit noster B. Franc. Borgia, cuius vita non aliud fuit, quàm continua mortificatio & commentatio mortis & inferni.

NEC HABENT VLTRA MERCEDEM] Tigur. *præmium,* Camp. *pretium,* intellige huius vitæ, q.d. dum viuerent, laborabant, laborisque sui mercedem percipiebant in lucris & voluptatibus huius vitæ; at post mortem nihil eorũ habent; habent tamen mercedem alterius vitę, vel in cælo, vel in inferno, quam sibi in hac vita benè, vel malè operando promeruerunt. Hunc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome infert v. 7. *Vade ergo & comede cum lætitia panem tuum,* &c. q.d. Vtere, fruere laboris tui mercede in hac vita; nam post eam non licebit ea frui. Vnde Campens. vertit: *Neque sunt apud viuos vllo amplius in pretio.*

Rursum *non habent vltra mercedem,* id est meritum, putà tempus merendi mercedem gloriæ cælestis, q.d. Mortui non habent vltra tempus merendi, & cõparandi sibi mercedem in cælo. Vnde Arabicus vertit: *Non eis conuertentia,* id est tempus pœnitendi & conuertendi se. Est metonymia: ponitur enim effectus pro causa, putà merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac vicissim merces est meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æquè ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam Angelos demereri & damnari, quàm damnatos mereri & beari. Et error Lutheri, qui censuit animas in purgatorio, vtpote imperfectas, per patientiam & impatientiam pœnarum mereri, vel demereri, quod validè confutat Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 2. Igitur vitæ finis est merendi terminus. Vita enim est via & stadium, in quo viator decurrit, laborat & meretur: quo emenso non restat amplius currendi merendiq́; locus & tempus, vti varijs similitudinibus docet S. Script. Eccles. 14. 17. & 18. 22. Ioan. 9. 4. Lucæ 16. 2. 2. Corinth. 5. 10. Galat. 6. 8.

Error Lutheri animas in purgatorio mereri.

In Hebr. pulchra est paronomasia: *Mortui non habent*

habent vltra שָׂכָר *ſachar*, id eſt mercedem, *quia non habent* זֵכֶר *zecher*, id eſt memoriam. q.d. Viuentes non habent memoriam mortuorum; ſed eorum obliuiſcuntur: vnde nullam eis mercedem huius vitæ perſoluunt: habent enim eos velut vita functos & mortuos, & non exiſtentes in hoc orbe. Hinc ſtatus & regio mortuorũ in Script. vocatur דּוּמָה *duma*, id eſt ſilẽtium; item *Terra obliuionis*. Pſalm. 87.13. idq; reciprocè, quia tam viuentes mortuorum, quàm mortui viuentium obliuiſcuntur. Vnde illud Sibyllæ 6. Æneid.

Lethæi ad fluminis vndam,
Securos latices & longa obliuia potant.

λήθη enim Græcis eſt obliuio: vnde lethæum, id eſt obliuioſum flumen apud inferos ſtatuunt Poëtæ, cuius latices cùm quis guſtarit, omnium rerum præteritarum obliuiſcatur, de quo Lucan. lib. 9.

Quem iuxta lethes tacitus perlabitur amnis,
Inferni (vt fama eſt) tradens obliuia venis.

Lethi etyma. Hinc & mors latinis dicitur *lethum* à *leo*, inquit Priſcianus, quo veteres vſi ſunt pro deleo, quia mors omnia delet: vel vt Varro & Feſtus à λήθης, id eſt obliuione quam inducit.

Vers. 6. AMOR QVOQVE ET ODIVM, ET INVIDIÆ SIMVL PERIERVNT, NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCVLO, ET IN OPERE QVOD SVB SOLE GERITVR] Pro *inuidiæ* Hebr. eſt קִנְאָה. *kina*, quod cum Septuag. verti poteſt *zelus*. Arabic. *zelotypia*. Thaumat. *Aemulatio*. Senſus clarus eſt q. d. Mortui ſunt in terra obliuionis & obliuioni traditi, quia non mouentur vltra amore, odio, inuidia erga viuentes, vti neque viuentes erga mortuos, itaque vtrique obliuiſcuntur alterorum iuxta illud: *Paſcitur in viuis liuor, poſt fata quieſcit*. Vnde Campenſ. vertit: *Nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui æmulentur*, &c. Porrò hæc gnome docet monetque affectus & paſſiones, quorũ radices & duces ſunt amor & odium, viuenti eſſe frænandos metu mortis; quæ omnes illos extinguit: vnde plenè & patheticè ſic exponit Titelm. & ex eo Pineda: ſicut mors finẽ amori atque odijs imponit, id eſt ſicut defunctus iam nec vllo erga viuentes amore tangitur; nec facere quidquam poteſt, vnde ametur: præterea vt defunctus fruſtra odio habebitur à viuentibus vtpote à quo nihil ſibi timere debent: neque ipſe vllo odio in viuentes fertur: denique vt idem ipſe defunctus nihil facit, quo viuentes ad æmulationes prouocare poſſit, neque vllâ in illos inuidiâ ducitur; ita ſanè mortis imminentis cogitatione facilè quis aliena odia, amorem, inuidiam contineat: facilè etiam ab amando, inuidendo reuocabitur.

NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCVLO] Campenſ. *Nihil amplius eis commune eſt cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus, quæ in eo ſunt*. Hugo Card. Lyran. & Dionyſ. exponũt de mortuis per peccatum. q.d. Mortui in peccatis, putà damnati non participant viuorum ſuffragia, quibus orant pro defunctis: hæc enim ſolùm proſunt defunctis in ſtatu gratiæ & exiſtẽtibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verùm hoc myſticum eſt. Ad litteram ergo ſenſus eſt q.d. quicumque vita functi & mortui ſunt, nihil iam habent commune cum hac vita & mundo; vt rebus ſuis more viuentium hîc vtantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, eleëmoſynas faciendo, nobiſcum familiariter, vti ſolebant, verſando; ſed huic mundo, omnibuſque eius officijs & negotijs defuncti, in alium orbem plane à noſtro diuerſum tranſlati ſunt, vbi alios inueniunt ſocios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorſus, non aliud vult S. Auguſtin. lib. de Cura pro mortuis cap. 15. & 16. Hunc eſſe ſenſum liquet ex v. ſequenti, vbi ex hoc infert: *Vade ergo & comede in lætitia panem tuum*, &c. Quare inepte Nouantes hunc locum torquent contra purgatorium & ſuffragia pro defunctis; vt probent pro ijs non eſſe orandum, & orationes noſtras ijs non prodeſſe. Non enim contra eos, ſed contra auaros hæc dicuntur, qui opes continuò coaceruant vſque ad mortem, quaſi poſt mortem ijs vſuri; quibus apertè reſpõdit Salomon, mortuos nullam habere partẽ, nec opes in hoc ſæculo: quare auaros nullum habere opum ſuarum fructum ſiue in vita, ſiue in morte: quia in vita eis vti nolunt, in morte non poſſunt: Atque hanc magnam eſſe vanitatem.

VADE ERGO ET COMEDE IN LÆTITIA PANEM TVVM, ET BIBE CVM GAVDIO (Hebr. *In corde bono*, id eſt iucundo & hilari. & Septuag. Syrus, Arabic.) VINVM TVVM: QVIA DEO PLACENT OPERA TVA] *Tuum*, id eſt tuæ naturæ & ſuſtentationi debitum. Secundò, *tuum*, id eſt tuo labore, vel induſtriâ comparatum. Tertiò, *tuum*, id eſt tibi à Deo aſſignatum & attributum. Eſt concluſio, quam ex antedictis infert, q. d. Noli auarè congerere opes, ijſq; parcere, ſed ijs modeſtè, moderatè, honeſtè & lætè vtere dum viuis; quia poſt mortem ijs vti non licebit. Idem ſuperiùs iterum & iterum inculcauit. Panis & vinum quemlibet cibum & potum, ſed moderatum & frugalem ſignificant. Vers. 7.

Allegor. Cyrillus Hieroſol. Catech. 4. Myſtag. per panem & vinũ accipit Euchariſtiam, quam velut epulum diuinũ, imò Deum ipſum incarnatum ſumma lætitia, æquè ac reuerentia & deuotione ſumere debemus. Conſequenter per oleum quod ſequitur, accipit ſacramentum Confirmationis, cuius materia eſt oleum balſamo mixtum: per veſtes candidas accipit baptiſmum. Illas enim induebant baptizati. Sic & Olymp. S. Hieron. Albinus & alij, per panem & vinum accipiunt Euchariſtiam.

Anagog. Chald. *Dixit*, inquit, *Salomon in ſpiritu prophetico: à conſpectu Domini futurũ eſt, vt Dominus mundi dicat ſingulis iuſtis in facie vniuſcuiuſque: vade, guſta in lætitia panem tuum qui repoſitus eſt tibi propter panem tuum, quem dediſti pauperi & humili, qui erat eſuriens: & bibe in corde iucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miſcuiſti pauperi & humili, qui fuerunt ſitientes: Ecce enim iam beneplacita fuere ante Dominum.*

QVIA DEO PLACENT OPERA TVA] Hebr. *Quia iam vult*, id eſt amat, probat, rata & grata habet *Deus opera tua*. Syrus: *Quia Deus acquieſcit in operibus tuis*. Arab. *In artibus tuis*. Thaumat. *An non vides hæc omnia à Deo conceſſa?* Tigur.

iam

Iã enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis. A Aliqui censent esse Ironiam, q.d. ô voluptarie, ô Epicuræe indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi stultè persuades te in hoc ipso, ceterisque operibus tuis placere Deo. Ita noster Prado in Ezech. cap. 23.42. Meliùs alij censent simpliciter serioque hæc dici, q.d. Honestè & modestè vtere tuis opibus ad tuos & proximorum egentium vsus, quia hæc sunt tẽperantiæ & eleẽmosynæ, opera, quæ placent Deo. Ita Chald. cuius verba iam recitaui. Aut vt Isidor. Clarius, q.d. viue hilaris si piam habes fiduciam de operibus tuis, quòd ea Deus approbet, eò quòd cõscientia non remordeat, nec vllius culpæ te arguat. Aut, vt sit concessio, q.d. Lætus, viue, quia vt præsuppono & tibi concedo, placent Deo opera tua. Vnde S. Ambros. exhort. ad virgines: *Vis,* inquit, *bonam lætitiam sequi: fac vt Deo placeant* B *opera tua.* Hinc aliqui τὸ *quia*, censent dare conditionẽ lætitiæ, q.d. fruere tuis opibus, hac tamen lege & cõditione, vt Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensæ ante cibum & gratiarum actionis post eum, quo testeris te omnia à Deo accepisse; illique accepta referre; & in eius honorem expẽdere, vti faciebant primi Christiani, præsertim in Agape, id est conuiuio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eòdem redeunt, ac significãt causam veræ lętitiæ esse studium placendi Deo, vbiq; & in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celebre est illud S. Bernard. *Vis numquam esse tristis? bene viue. Bona vita semper gaudium habet, cõscientia rei semper in pœna est.* Et illud Salomonis: *Secura mens quasi iuge conuiuium.* Prouerb. cap. 15.15. Et illud C S. Pauli: *Gloria nostra hæc est testimonium consciẽtiæ nostræ.* 2. Corinth. 1.2. Et illud Psaltis: *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia.* Psalm. 96.11. Nam vt ait Apost. Galat. 5.22. *Fructus spiritus est gaudium.* Vnde S. Bonau. in Spec. disc. part. 1. cap. 3. *Maximum,* inquit, *inhabitantis gratiæ signum est spiritualis lætitiæ.* Plura hac de re dixi cap. 3. v. 12. & alibi sæpius.

Causa gaudii est placere Deo, gnome.

OMNI TEMPORE SINT VESTIMENTA TVA CANDIDA, ET OLEVM DE CAPITE TVO NON DEFICIAT] Pro *candida*, Hebr. est לְבָנִים *lebanim*, id est alba: vnde luna vocatur לְבָנָה *lebana*, id est alba, serena, lucida. Græcè λευκά, id est alba, item nitida, limpida, splendida. Hinc aqua, ver, æstas, fluuius, sermo, versus vocantur λευκά, id est alba, hoc est serena, nitida, lucida. D Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Vnde vestis alba Christi in passione à S. Luca ca. 23. v. 11. vocatur λαμπρά, id est refulgens & splendida. Quod secutus Campens. vertit: *Omni tempore sint splendidæ vestes tuæ, & sit caput tuum assiduè delibitum vnguento.*

Vestes candidæ tria notant.

Candore vestium & vnctione olei tria notat & suadet, scilicet vestitus honestatem, epularũ iucunditatem, & mentis lætitiam. Primò ergo sensus est, q.d. Honesto, nitido, & decoro, scilicet candido, splendidoq; vtere vestitu, vt tuam dignitatem tuearis, nec ob auaritiam sordido vilique amictu incedas, vt parcus, vilis & abiectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, vt essent mũdæ. Vnde S. Bernardo & nostro S. Ignatio paupertas in vestitu semper placuit, sordes numquam.

Secundò, q.d. in balneis & conuiuijs iucundè epulare, & cãdidatus, oleoque vnctus, more gentis, mensæ accumbe, ibique fruere bonis, ac quàm suauissimè cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque heredi opes tuas asserua & coacerua. Vestes enim candidæ & oleum sunt symbola balneorum & conuiuiorum, quia olim conuiuæ à balneis exeuntes, ad mensam veste albâ amicti accumbebant, quam triclinariam vel cœnatoriam vocabant, quòd cum ea cœnarent.

Tertiò, q.d. *Esto omni tempore lætus,* vt vertit Vatab. Lætitia enim notatur candidis vestibus & oleo, id est vnguentis odoratis (oleum enim est basis vnguentorum) quibus prisci non tantũ Græci & Latini, sed & Hebræi ceteri orientales frequenter vti solebant, præsertim in conuiuijs: idque tum sanctitatis, tum temperantiæ, ne vino inebriarentur; tum deliciarum, flagrantiæ & mollitiei causa. Nam vt docet Plutarch. in Conuiual. odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum & contractum suo calore & lenitate calefaciunt, resoluunt, roborant, sensusque exsiccant & purificant, quo fit vt facilius fortiusque vaporibus vini, indeque ebrietati resistat; præsertim quia odores cerebri meatus laxant, vt per eos vini halitus difflentur & euaporent; quædam etiam vnguenta frigida sunt; vnde calorem vini hebetant. Denique omnia puros & pellucidos capitis spiritus fouent & nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem sapientiæ Deam, cui dicata est olea, natam è cerebro Iouis; quo significarunt capiti, id est menti & sapientiæ multum conferre olei, id est vnguentorum vnctionem: & vnguentis non solum caput perungebant, sed & subinde ea vino mista bibebant. Vnde Martial. *Luxuriose bibas si foliata sitis.* Et Iuuen. satyr. 6. *Cum perfusa mero spument vnguenta falerno.* Hæc omnia pertinent ad præcedentia, & sequentia fruitionis opum signa & modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium & consilium subijcit: fruere tuis opibus. Idem fecit cap. 8. v. 15.

Vnguentorum triplex vsus.

Nota alludit ad vestem priscorum, primò communem & vulgarem, quę Romanis alijsq; veteribus erat alba, siue quòd color albus, vt vult Plato, lætitiæ sit proprius; siue potiùs quia rude illud sæculum, ac agrestis & simplex illa prima gens, incognitis vel spretis accersitis coloribus, natiuũ lanæ retinuit, id est album. Porrò hanc vestem albam vsu sordidam subinde, maximè in festis eluebant nitoris causâ.

Vestis priscorum alba cur?

Secundò alludit ad vestem priscorum non communem, sed festiuam & honoratam, præsertim cœnatoriam, quam conuiuæ mensæ accumbentes induebant lineam & albam, tam apud Romanos, quàm apud Iudæos, vti docet Philo. lib. de Vita theoretica (λευχειμονοῦντες ait, id est *albati festorum cõuiuia agitabant*) Nam color albus teste Plutarch. in Problem. cap. 26. maximè est naturalis, simplex, purus, perspicuus & lucidus, vt qui lucis plurimum habeat. Hinc veste albâ, sed splendidiore, quàm communis & quotidiana erat, vtebantur in cõuiuijs, in sacris, in magistratuum petitione. (Vnde eos ambientes,

Et cœnatoria.

Et festa.

tes incedebant, & vocabantur candidati in manumissionibus)in militia, in festis in spectaculis,in triumphis,in nuptijs. Vestis enim alba significat primò mores simplices;secundò puros & ingenuos;tertiò lætitiam;quartò libertatem;quintò victoriam; sextò felicitatem. Audi Prudentium contra Symmach.

Exultare patres videas,pulcherrima mundi
Lumina,conciliumq; senum gestire Catonum
Candidiore toga,niueum pietatis amictum
Sumere,

Et Horatium lib.2.serm.Satyr.2.

Ille repotia, natales,aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Tertul.l.de Resurrectione carnis cap.57.*Si famulum tuum*,inquit,*libertate mutaueris, vestis albæ nitore,& aurei annuli honore, & patroni nomine ac tribu mensaq; honoratur.*Cicero lib.de Legib.*Color albus*, ait, *præcipuè Deo decorus est,cum in ceteris tum maximè in textili.* Hinc prisci albis induti orabant. Vnde illud Persij:

Negato
Iuppiter hoc illi,quamuis te albata rogaret.

Reges veſtiebantur candida. Rursum vestis regū & principum erat candida & pretiosa.Talis fuitSalomonis,de qua Ioseph. lib.8. Antiq.cap.2.*At Salomon*,inquit, *regio curru sublimis inuectus,amictus veste candidâ:* vnde ei inspersa fuisse lilia insinuat Christus Matth.6. v.28.& 29.& docet Pineda li.5.de Rebus Salomonis ca.6.Candidus enim fulgor repræsentat maiestatem quandam cælestem, estque in Deo velut diuinitatis ornamentum.Daniel.7.9 Lucanus lib.10. Cleopatræ vestem ita pingit:

Candida Sidonio perlucent pectora filo,

Et Martial.li.8.28.vestem pretiosam & candidam sibi à Parthenia donatam cum lilijs comparat:

Lilia tu vincis,nec adhuc dilapsa ligustra,
Et Tiburtino monte,quod albet ebur.
Spartanus tibi cedet olar,Paphiæq; columbæ
Cedet Erythræis eruta gemma vadis.

Denique S.Iacob.cap.2.v.2.vestem diuitis & nobilis describens:*Si introierit*, inquit,*in conuentum vestrum vir , aureum annulum habens in veste candida.* Pluribus idipsum ex Platone,Tertull. Lactan.Plauto,Persio,Cicerone & alijs probat auctor Conuiualium lib. 2. cap. 26. & Lipsius l.1.Elector. c.13.vbi docet Romanorum vestes olim fuisse albas.Hinc Sisinius Nouatianorum Episcopus, homo mollis & delicatus,cum bis in die lauaretur,& candida semper veste vteretur, atque ob id reprehensus esset à quodam, excusauit se hac sententia Ecclesiastę,ac exemplo Mosis & Eliæ, quos albis vestibus vsos dicebat,vti refert Socrates lib.6.cap.22. Verùm perperam. Nam Ecclesiastes hic non suadet mollitiem,delicias & vitā Epicuræam,sed moderationem & honestatem decētem in amictu. Vnde Hieronym.lib.2.epist.14.*Vestes pullas*, inquit,*æque deuita vt candidas. Ornatus & sordes pari modo fugienda,quia alterum delicias,alterum gloriam redolet.* Extrema ergo vitanda sunt,vt vestis nec nimis atra & sordida,nec nimis cādida & splē-

Vestis candida est virginitas. dida sit, sed medium inter vtrumque teneat. Vnde idem Hieron.ad Eustochium:*Vestis*, ait, *nec satis munda,nec sordida,& nulla diuersitate notabilis sit.*Et Seneca: *Non splendeat toga, ne csordeat.*

A Hic est sensus literalis,sub quo alius symbolicus & moralis, isque potior latet.

Tropol.ergo sensus est,q.d.Corpus & membra,æquè ac opera(vtraque enim sunt quasi vestes animæ)sint alba,id est pura,sincera,nitida, vt per ea fiamus cādidati purissimæ & felicissimæ immortalitatis,idque *omni tēpore*,q.d. nulla ætas, nulla dies, nulla hora , nullum momentum, officium nullum, actus nullus , nullum otium & negotium,toto vitæ tempore sint vacua sinceritate & innocentiâ,sed vtraque semper & vbique in te,tuisque actibus & gestibus resplendeat.Ita S.Gregor. 9.moral.cap.19. & S.Hieronym. *Habeto*, ait,*corpus mundum & esto misericors.* Idem lib.1.contra Iouin. *Candor vestium sempiternus*,ait,*virginitatis est puritas.*Sic & S.Ambros.exhort. ad Virgin. *In omni*, inquit,
B *tempore sint vestimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intacti vestimento pudoris? Bona quidem castitas coniugalis & castitas viduitatis. Munda omnis castitas: sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui corporis potestatem,quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulchrè dicitur.In omni tempore sint vestimenta tua cādida,& oleum in capite tuo,vt faces tuæ semper possint lucere, nec extinguantur cum cœperit sponsus ille cælestis venire. Quam autem vnctionem in capite tuo Ecclesiastes dixerit,de alijs locis colligimus. Quia oculi hominis in capite eius,id est sapientiæ tuæ sensus.* Porrò Philo Carpathius in Cantica tom. 1. Biblioth. S.Patrum pag.671.A.*Sint omni tempore vestimen-* *Et pœnitentia.*
C *ta tua candida : dum fidelis anima*, inquit,*à peccatis quotidianis se per pœnitentiam mundat,dum quotidie minora peccata cum lachrymis lauat, & à maioribus sibi cauet,quamuis frequenter peccet,per assiduam tamen pœnitentiam munditiam suam perpetuò seruat.* Hoc semper verum,sed maximè eo tempore, quo sumenda est Eucharistia:Tunc enim mens omni candore & puritate vestienda est,eamq; exteriore vestium nitore repræsentare decet. Vnde olim Christiani communicaturi lauabant manus, vt lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam: illa enim olim non in os,vt modò;sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admouētes,Eucharistiam sumebant:feminæ verò candido linteo manum obuelabant, eaque Eucharistiam excipiebant, Audi S.August.ser.252. de Temp.*Omnes viri*, inquit, *quando communicare desiderant lauant ma-* *Olim in manus dabatur Eucharistia.*
D *nus, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Christi accipiant. Non est graue,quod dico fratres; viri lauant aquâ manus suas , sic eleëmosynis lauant conscientias suas.* Similiter & mulieres, quando *nitidum exhibent linteolum , vbi corpus Christi accipiant; sic corpus castum & cor mundum exhibeant , vt cum bona conscientia Christi sacramenta suscipiant. Rogo vos fratres , numquid est aliquis , qui in arca sordibus plena velit mittere vestem suam ? Et si in arca sordibus plena vestis non mittitur pretiosa, qua fronte in anima quæ peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistia suscipitur?* Candor ergo munditiem , oleum misericordiam notat æquè ac lætitiam spiritualem. Hæc enim se inuicem comitantur : candor enim vestium , id est splendor gratiæ fouetur oleo misericordiæ. Ita Olympiod.Salon. Albinus

binus hîc. Vnde Chald. vertit: *In omni tempore sint vestes tuæ lotæ ab omni contagione peccati & nomen bonum quod assimilatur vnguento tibi acquire, vt contingant benedictiones & benedictiones* (id est multæ benedictiones) *super caput tuum, & bonitas tua non deficiat.* Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædag. velut Pædagogus instruens Ægypti Ecclesias suadet, vt fideles candidis vestibus vtantur, cuius quidem institutione Christianos in Ægypto candidis vsos fuisse vestibus existimamus, ait Baronius anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrij cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimẽta, vt ex eis cognosceretur esse Christianus: *Candente præcinctus veste procedentem iudicem suo prouocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrij*, ait S. Athan. in eius vita. Hinc & Essæi, qui sub S. Marco mira sanctitate floruere Alexandriæ, veste *alba semper induuntur*, ait S. Euseb lib. 9. Præp. cap 1. Ceteris tamen in locis Christiani vsi sunt veste atra ad modestiæ, grauitatis, & pœnitentiæ significationem. Rursum S. Gregor. 2. moral. 27. *Oleum*, ait, *in capite, est charitas in mente, & oleum deficit à capite, cum charitas discedit à mente.*

Christiani in Ægypto olim candidis vestiebantur.

Alleg. Cyrillus Hierosol. catech. 4. Mystag. per vestes candidas censet notari baptismum, per oleum confirmationem, q. d. puritatem, purasque vestes, quas in baptismo accepisti, illibatus per omnem vitam conserua, æquè ac robur gratiæ in confirmatione tibi infusum, vt omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, baptismum expetebant, cùm quadragesimæ initio nomina sua Ecclesiæ dedissent, & toto illo quadraginta C dierum spatio atris vestibus, promisso capillo, in sordibus & squallore iacuissent, paulò ante Pascha lauabantur. (Quod S. August. epist. 118. ad Ianuarium, baptismum ante baptismum vocat) tandemque loti, candidisque induti vestibus ad baptismum accedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus:

Vestis candida est Baptismus, oleum Confirmatio.

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos.
Infantes niueos, corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius in carmine de Resurrect. Dominica:

Rex sacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cùm puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Hasce candidas vestes gestabat per totam octauam Paschæ, easque sequenti Dominica deponebant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta est, ac tum vestium loco accipiebant agnum ex cera candida & virginea benedictum, quem ad collum appenderent, vt eius intuitu monerentur agninam Christi innocentiam, quam in baptismo acceperant, studiosè seruare & tueri. Cuius ceremoniæ certum indicium est, quod etiamnum Roman. Pontifex agnos cereos à se benedictos familiaribus, & prælatis distribuit ipsa Dominica in Albis, Acolytho altâ voce occinente: *Domine, Domine, Domine isti sunt agni nouelli, quia annuntiauerunt Alleluya: modo* A *venerunt ad fontes, & repleti sunt claritate Alleluya.* Ita Iosephus vicecomes lib. 5. de Ritibus baptismi cap. 51. Guillielmus Durantus lib. 6. Ration. diuin. Offic. cap. 79. Vincentius Bonardus tract. de Agno Dei. Hinc & agni cerei iam dicti, conflci solent ex cereo Paschali puræ ceræ admixto, & sacro chrismate delibuto, vbi notat Cardin. Baronius ad annum Christi 58. De veste alba baptizatorum plura vide apud Iosephum vicecomitem in Obseru. Eccles. lib. 5. cap. 4. 5. 6. 7. 8. 12. Vbi ostendit Ægyptios vestem candidam baptismo acceptam gestasse tota deinceps vita, vti paulò ante dixi.

Origo agni benedicti.

Memorabile est quod narrat Victor Vticensis lib. 3. Wandal. persec. de Murita Diacono, ipsum scilicet cùm coram iudice Elpidoforo, B qui à fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus eum in baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lachrymas commouisse. Exclamasse enim: *Hæc sunt linteamina Elpidofore minister erroris, quæ te accusabunt, dum maiestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abysso putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte surgentem: Hæc te acrius persequentur, flammantem gehennam cùm cœperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimẽtum, scindens atque amittens veri baptismatis & fidei sacramentum*, &c.

Murita facinus.

Rursum: Sacerdotes in albis celebrant. Hinc & Isidor. epist. ad Redemptum, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: *Sed forsan obijcis*, inquit, *pannum sericum pretiosiorem esse lineo. & idcirco magis diuinis vsibus aptum. Ad quod nos in vtraque testamento dicimus, candorem vestium maximè approbari eò quòd in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter ceteras virtutes Deo essegratiosiorem, ad quam peruenire cupienti charitati vestræ, vt pateat clarius, sacræ Scripturæ testimonijs ostendamus. Dicit enim, omni tempore sint vestimenta tua candida; Et Domini sacerdotes, Ephod, lineo excellentiæ causæ erant superinduti. Euangelium etiam in transfiguratione Dominica, quòd apparuerunt vestimenta Domini tamquam nix, euidenter testatur. Et in Apocalypsi qui in conspectu agni stabant, & qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, & quàm plurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in sericis magis in eadem offuscari videatur?*

Albis vtuntur sacerdotes cur?

D Anag. vestis alba, siue splendida notat candorem & splendorem gloriæ cælestis, ad quam anhelamus; quamque ambimus, velut eius candidati, vt illa semper nostris oculis & menti obuersetur, itaque ineamus vitam sanctam & cælestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix Matth. 17. 2. Angeli quoque annuntiantes Christi non natiuitatem, vt notat S. Greg. hom. 45. in Euang. sed resurrectionem candidati apparuere Magdalenæ. Hinc & Apoc. 3. 5. Christus promittit beatis vestes albas: *Qui vicerit*, inquit, *sic vestietur vestimentis albis.* Et cap. 7. 9. *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Et cap. 19. 8. *Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti & candido, byssinum enim iustifi-*

Alba typus est gloriæ cælestis.

iuſtificationes ſunt ſanctorum. Vide quæ illis locis A annotaui. Hinc Eſſæi incedebant albati, vt quaſi candidati æternitatis, certam fidem & ſpem beatæ felicitatis veſtium candore repræſentarent. Quocirca S. Chryſoſtomus moriturus cõmunes veſtes depoſuit vſque ad calceos, & candidas induit, tamquàm martyr candidatus vitæ æternæ. Pridie enim eò inuitarat, & euocarat eum in viſione S. Baſiliſcus martyr dicens: *Ioannes frater, craſtinus dies nos loco coniunget.* Quocirca ipſe lætus canenſque: *Gloria ſit Deo omnium cauſæ*, in eius manus ſpiritum efflauit Dei viſione beandum, anno ætatis ſuæ 52. Chriſti. 407. Ita ex Palladio Baronius tom. 5. p. 255.

S. Chryſ. moriens veſtes albas induit.

Et martyres.

Hinc denique in vita S. Montani martyris cùm ſocijs, diſcipulis S. Cypriani, ab ipſiſmet ſpiritu martyrij conſcripta, vti refert Surius ad B diem 24. Februarij, legimus ipſum omen martyrij per veſtem candidam à Deo oſtenſam accepiſſe: Sic enim ipſe de ſe ſuiſque narrat: *Viſum eſt mihi veniſſe ad nos Centuriones. Cumq; nos deducerent per viam longam, peruenimus in campum immenſum, in quo occurrunt nobis Cyprianus & Leutius. Peruenimus autem in locum candidum, & facta ſunt veſtimenta noſtra candida, & caro noſtra commutata, candidior facta eſt veſtimentis noſtris candidis. Ita autem perlucida fuit caro noſtra, vt oculorum viſum ad intima cordis admitteret. Et reſpiciens in pectus meum, video quaſdam ſordes, & experrectus ſum in viſione. Et occurrit mihi Lucianus, & retuli illi viſionem, & aio illi: ſcis quoniam ſordes illæ, illud eſt quòd non ſtatim concordaui cum Iuliano?* Subdit deinde viſum Flauiani, qui martyrij ſocius erat Montano: *Oſtenſum mihi eſt*, inquit, *quaſi Cyprianum ipſum* (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum C S. Cornelio Pontifice) *interrogarem, an pati ictus doleret martyr futurus, qui de paßionis tolerantia conſulebat. dicens: Alia caro patitur* (non caro ipſa martyris) *cùm animus in cælo eſt, & nequaquam corpus hoc ſentit, cùm ſe Deo tota mente deuouit.*

VERS. 9. PERFRVERE VITA CVM VXORE, QVAM DILIGIS, CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITATIS TVÆ, QVI DATI SVNT TIBI SVB SOLE, OMNI TEMPORE VANITATIS TVÆ: HÆC EST ENIM PARS IN VITA ET IN LABORE TVO, QVO LABORAS SVB SOLE] Hebr. eſt: *vide vitam*, id eſt ſape, guſta vitam, fruere vitâ, vitæque ſuauitate & commodis, honeſtè, tamen & modeſtè cum coniuge & ſocia tua. Vnde Olympiod. *Coniugalis caſtitas*, ait, nobis eſt æternæ vitæ conciliatrix.

VERS. 10. CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITA- D TIS TVÆ] Hebr. *vanitatis tuæ.* Vnde liquet vanitatem huius vitæ eſſe vitæ inſtabilitatem, quòd ſcilicet inſtabilis ſit, breuis, varia & euanida, eò quòd illico in morbo & morte euaneſcat. Vnde Aquila vertit: *vaporis tui.* Vatab. *friuolæ vitæ.* Scholiaſtes: *Iuuentutis tuæ: Vaniſſima vanitate omnes dies tui pleni ſunt.* Thaumat. cenſet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, ſed Epicureorum. Vnde cauſam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita, nec poſt mortem.* Verùm videtur omnino Salomon ex ſenſu ſuo loqui, vt dixi.

Myſticè: vxor eſt ſapientia & virtus, huic vni tota vita iucundè vacandum eſt, quia illa ſola nos comitabitur poſt mortem, ac beabit, cæloq; A locabit. Ita S. Hieronym. *Sapientiam*, inquit, *ſequere & ſapientiam ſcripturarum, & hāc tibi in coniugium copula, de qua in Prouerbijs cap. 4. dicitur Ama illam, & ſeruabit te: amplexare illam, & circumdabit te.* Et mox: *Non enim ſolus poteris ſine tali vxore videre vitam, &c. Hæc enim pars noſtra eſt, & fructus hic laboris, ſi in hac vita vmbratili veram* (in cælis) *inuenire valeamus*, per ſapientiæ & virtutis doctrinam & ductum.

QVODCVMQVE FACERE POTEST MANVS TVA, INSTANTER OPERARE: QVIA NEC OPVS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERVNT APVD INFEROS, QVO TV PROPERAS] *Manus*, id eſt facultas & potentia operatiua; hæc enim licèt quoad inuentionem, conceptionem & diſpoſitionem ſit in capite & cerebro, tamen quoad executionem B & operationem eſt in manu. q.d. Quidquid potes operari, inſtanter operare. Thaumat. quem ſequuntur Caiet. & Arias, cenſet hæc quoque dici ex mente Epicureorum: vnde vertit; *Fruere ergo præſentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficiſci dicimur, expers enim eſt ſapientiæ ſenſuſque. Hæc quidem nugātur vani.* Verum melius S. Hieronym. Albinus, Lyran. Bonau. Hugo, & alij paſſim, cenſent hæc dici ex mente ſapientiæ & ſapientis. Sapientiſſimum enim hic ſuggerit dogma & conſilium, vt cum vita noſtra ſit vana & breuis, ac mors nobis inſtet, quidquid poſſumus boni operemur dum vita ſuppetit, quia ea exacta poſt mortem apud inferos (ad quos illo æuo omnes deſcendebant, vtpote cælo necdum per Chriſti paſſionem & aſcenſionem reſerato) nil boni, quo cæli glo- C riam & gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, iuxta illud Chriſti: *Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt; venit nox, quando nemo poteſt operari.* Et illud Pauli: *Dum tempus habemus operemur bonum.* Galat. 6. 10. &: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* 2. Corinth. 6. 2. Huc pertinet Prouerbium Arabum Cant. 2. num. 13. *Opes & mundus tranſibunt, & durabunt opera bona.* Et nu. 41. *Operare bona quotieſcumque potes domeſticis tuis & extraneis; & bona verba loquere tam bonis, quàm malis.* Et num. 42. *Mundus tranſibit tamquam ſcriptura delebilis, ſapientia ſtabilis eſt vt ſculptura.* Et num. 44. *Prouide animæ tuæ bona in operibus bonis.* Quæ ſententiæ depromptæ videntur ex hac Salomonis; & ex illa Eccleſ. 14. 17. *Ante obitum tuum operare iuſtitiam: quoniam non eſt apud inferos inuenire cibum:* vbi plura D hac de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hîc ſuaderi, vt quis agat vitā iucundam dumtaxat, & voluptatem inſtar Epicuri. Addit ergo, iucundæ vitæ iungendum eſſe ſtudium bonorum operum: felicitatem enim huius vitæ ſuperius definiuit in eo conſiſtere.

Pro *facere* Hebr. eſt *inuenire ad faciendum*, non caſu & fortuitò, vti videtur velle Thaumat. ſed ſtudio & deſtinato conſilio. Inuenire ergo idem eſt quod quærere, excogitare & excogitando inuenire. Eſt Catachreſis. Chald. reſtringit ad eleëmoſynam. q.d. Iniecta in crumenam manu, quidquid in ea inueneris adducito, & dato pauperibus. Vnde ſic vertit: *Omnem eleëmoſynam, quam poteſt manus tua diſtribuere pauperi, fac: quoniam poſt mortem non eſt viro opus, neque*

ratio,

ratio, neque sapientia, neque scientia in domo sepulturæ, ad quam tu vadis; & non adiuuabunt nisi sola opera bona & eleëmosyna. Verùm generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet. q. d. Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito; quia breui finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Vnde Nazian. ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venum prostant, vt cuique quantum volet emere liceat: finito verò hoc vitę mercatu, merces aliò auehi, vt nec hilum quis vltra emere possit. Quidquid ergo operis; charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis & cuiuslibet virtutis, adinuenire potes, protinus facito, quia breui nil vltra facere valebis; quàm vellent beati in cælo habere adhuc spatium merendi? quàm vellent damnati habere, vel horam pœnitendi & bene operandi? & si haberent, quid non agerent? Sed clausa eis est ianua vitæ & meriti. Qui viuis & sapis, omnem bene agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imò nouas & nouas assiduè quære & excogita. Potes enim hic lucra non decem millium, sed multorum millionum quotidie, imò singulis horis & momentis tibi in cælo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Vnde Symmach. vertit: *Omnia ad quæ manus tua peruenit*, id est ad quæ peruenire seseque extendere potest, *facito.*

Instanter operari potest. INSTANTER OPERARE] Hebr. בְּכֹחֲךָ *becochacha*, id est *in virtute tua*, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu, operare. Hæc ergo vox notat & exigit primò volũtatis, omniumque potentiarum & virium studium, conatum & contentionem in operatione virtutum multarum & magnarum: secundò assiduitatem & perseuerãtiam: tertiò feruorem: quartò solicitudinem & celeritatem, ait Bonauent. & Hugo, vt à mane ad vesperam, ab infantia ad senectam studeas bonis operibus; in iisque sedulus sis & sollicitus, vt heroica opereris, easque de virtute in virtutem; donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit: *Omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias.* Arabic. *fac secundùm vim tuã.* Complut. *secundùm potentiam tuam.* Olympiod. *Quantum patitur facultas tua.* Tigur. *Quantumcumq; potes agito pro virili tua portione.* Campens. *fac fortiter.* Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregor. 4. Dial. c. 16. & hom. 37. in Euang, paulo ante mortem à Deo audiuit: *Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, & retribuam tibi mercedem tuam.*

QVIA NEC OPVS (id est operandi & merendi locus & tempus) NEC RATIO] Hebr. *Nec cogitatio.* q. d. Non erit tempus cogitandi, & quærendi modum ac rationem operandi. Vnde Campens. vertit: *Nihil consilij.* Alij: *Nulla computatio: nec sapientia*, diuina vestigandi, Deumque nouis artibus actibusque cognoscendi, amandi, colendi & promerendi. *Nec scientia*, artes & virtutes exercendi. Vnde Campens. vertit: *Nec prudentia erunt apud inferos.* Hæc est ratio à priori, cur in vita sit instanter operandum, quia post eam nemo poterit operari non deliberare, non dignoscere,

A non diligere, inquit Bonauentura, non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi & contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non diuinas, inquit Lyranus. Vnde S. Gregor. hom. 13. in Euang. *Quia*, inquit, *& venturæ mortis tempus ignoramus, & post mortem operari non possumus, superest vt ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipsa cum venerit vincetur, si priusquam venerit semper timeatur.* Similis gnome acris. R. Tarpon. in *Pirke Auoth* ca. 2. *Dies breuis est, & opus prolixum; operarij tardi & pigri, merces ampla; paterfamilias autem compellens ad finem operis instat & vrget.*

B Exemplum memorabile est apud Thomam Cantiprat. lib. 1. *Apum* ca. 19. nu. 6. quod recenset quoque Genebrardus: ac Albertus Magnus lib. de Sacramentis: Philippus, inquiunt, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut vmbra tetra Guilielmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam & pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset atque ab Episcopo quæsiuit: *Estne* inquit, *finitus mundus?* Et Episcopus: *Miror, ait, te literatissimum quondam virum hoc quærere cum me adhuc viuum cernas, & omnes nos viuentes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiatur.* Et ille: *Non mireris*, inquit, *quia nec scientia, nec opus, nec ratio est apud inferos venienti.* Et hæc dicens vmbra ab oculis mirantis euanuit.

C QVO TV PROPERAS] Addit Chald. *Et non adiuuabunt te nisi opera bona, & iustitia tantummodo.* Hinc Iob ca. 6. 25. vitam nostram comparat cursori, nauibus & aquilis, quæ sunt velocissimæ & fugacissimæ: *Dies mei*, inquit, *velociores fuerunt cursore: fugerunt & non viderunt bonum: Pertransierunt quasi naues poma portantes* (hæ enim celerrimè pertranseunt, ne poma putrescant) *sicut aquila volans ad escam.* Eandem sapiens cap. 5. 9. comparat aui volanti, nuntio percurrenti, sagittæ emissæ: *Vnde & sancti viri*, ait S. Gregor. libr. 7. moral. cap. 14. *Quia breuitatem vitæ indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes viuunt: & tantò se solidius mansuris præparant, quantò & nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippè Psalmista veloci cursu fugere vitam peccatoris aspiciens, ait: Pusillum ait, & non erit peccator. Hinc iterum dicit: Homo sicut fœnum dies eius. Hinc Esaias ait. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos agri. Hinc mentes præsumentium Iacobus corripit: Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens.* *Psal. 36. Psal. 102. Esa. 40. Iacob 4.*

D Ex dictis liquet, hæreticos ineptè hunc locum torquere contra purgatorium. Tantùm enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia, aitque nulli apud inferos esse locum tempusque operãdi & merendi; non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viuentium precibus bonisque operibus subleuari; quia ipsæ dum viuerent suis virtutibus id meruerunt, vt post mortem possent viuorum suffragiis adiuuari, ait S. Gregor. 4. Dial. 39. Adde animas, quæ in inferno propriè dicto, id est in gehenna sunt, nullis viuorum operibus posse liberari. Ita S. Hier.

Porrò nonnulli sibi blandiuntur de indulgentiis

Cur multi non lucrentur indulgentias.

gentiis plenariis, quas in hora mortis per medal- A lia benedicta aliáve ratione consequuntur, ideoque liberiùs viuunt, & multa venialia committunt spe huius indulgentiæ, quasi per eam sine purgatorio recta ad cælum ituri: sed hi falluntur seseque decipiunt: tum quia abutuntur indulgẽtiis ad liberiùs peccandum, ideoque merentur vt Deus indulgentiis eos priuet; tum quia ex historiis & apparitionibus constat paucissimos, post mortem euadere purgatorium. Ratio est, quòd indulgentiæ non tollant culpam, sed pœnam dumtaxat culpæ iam remissæ debitam. Iam in multis morientibus hærent culpæ veniales, in iisque multi moriuntur, siue quia moriendo, dum à dæmone vel concupiscentia tentantur, facilè in impatientias culpasque veniales, in quas sani crebrò incidere solebant, consentiunt, & sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: hos au- B tem certum est nullâ indulgentiâ purgari: siue quia sani multa venialia perpetrarunt, in quorũ reatu & culpis hærent & moriuntur; nam veniales culpæ subinde difficilius remittuntur, quam mortales: quia vtræque non nisi per seriam detestationem, siue contritionem, & efficax deinceps ab iis abstinendi propositum delẽtur: facilius autem est seriò cõteri de mortalibus ob claram eorum turpitudinem, & proponere efficaciter deinceps ab iis abstinere, ob metũ gehennæ, quàm à venialibus, præsertim tam multis & frequentibus, tamque obuiis & consuetis, in quibus non est metus gehennæ, nec apparet tanta turpitudo. In his enim sępè deesse seriam contritionem & propositum abstinẽdi, liquet ex eo, quòd multi post eorum confessionem statim & perpetim in illa relabantur: contritio ergo seria & efficax, quæ se C communiter extendere solet ad peccata mortalia & venialia grauiora, ea delet, sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leuiora & quotidiana, quæ multa sunt, idcirco ea non abolet; manet ergo horum culpa ideoque & reatus pœnæ luendæ in purgatorio: vbi animæ culpas veniales in iis reliquas, seriam contritionem eliciẽdo abstergunt, ac deinde pœnam eorumdem purgatorij igne exoluunt. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo & tremore salutẽ nostram operemur, vt monet Apostolus, studiosè singula venialia vitemus, ac si in aliqua incidamus, seriam illicò de eis contritionem eliciamus, qua culpam deleamus, atque tũc reatum pœnæ remanentem tollet indulgentia.

VERS. 11. VERTI ME AD ALIVD, ET VIDI SVB SOLE NEC VELOCIVM ESSE CVRSVM, NEC FORTIVM BELLVM, NEC SAPIENTIVM PA- D NEM, NEC DOCTORVM DIVITIAS, NEC ARTIFICVM GRATIA, SED TEMPVS CASVMQVE IN OMNIBVS] Breuiter sensus est, q.d. veloces non semper habent in potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinem, qua hostem superent in prælio; nec sapientes facultatem cõparandi sibi victum, nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet & præualet sæpe tempus & casus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat & promouet; ac maximè Deus, qui est Dominus temporis & casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris; sapientiæ, prudentiæ, artis, ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificũ, quòd eis sæpè dominetur tempus & casus. Iam

Primò, Moringus & Dauid de Pomis cẽsent hæc adhuc esse verba tùm Athæorum & Epicureorum, diuinæ prouidentiæ oblatrantium, eamque negantium, tùm ignauorum laborem fugiẽtium, q.d. Vt quid laborabo, Deumque colam, cùm videam labori sæpè fructum non respõdere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo anteuertitur à tardiore, qui ei brauiũ præripit: fortiter pugnantes, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia & opes auferunt indocti: artificibus eximiis operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certâ numinis prouidentia. Hæc Athæi.

Secundò, è contrario Thaumatur. censet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium sensa & dicta, q.d. Errant hi qui per voluptates decurrunt ad scopum felicitatis, in iisque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, vt nouas & maiores semper adinueniant, quia per omnia hæc felicitatem & satiem, quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod. Bonauen. Lyran. Caietan. Titelm. cẽsent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod euentus rerum sæpè non pendeant à robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu & fortuna, quæ in cursu & brauio sæpe præponit lentos velocibus; in bello, & victoria imbelles bellicosis, in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, vt ostendat omnibus sæpe dominari casum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrunt, obeuntque terras & maria mercium lucrique causâ: per fortes, notat milites, qui rempubl. propugnant: per sapientes, doctores, iurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam: per artifices, opifices, qui artes omnes, vt lanificium, pistoriam, sutoriam, sartoriam, fabrilem, &c. exercent ad omnes ciuium vsus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quàm consilium, artem & industriam, hoc fine, primò, vt ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundò, vt doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori & industriæ sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes & dignitates dignis debitæ dentur immeritis & indignis, idque arcanis & inaccessis Dei iudiciis, ait Olymp. quare cuique expectandam esse mercedem iustam in altera vita, vt ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet. Ita S. Hieronym. Tertiò, vt moneat industrios & sapientes non confidere suæ industriæ, robori, sapientiæ, arti, sed Deo, Deique prouidentiæ niti, Dei enim est cuique operi felices dare successus & exitus, Dei est regere casum & fortunam. Deus enim omnes causas secundas etiam contingentes & liberas ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, vt licèt fortuitò, quantum est

ex parte sua concurrant, & operentur id quod reipsa euenit; tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio & sapienti prouidentia diriguntur, eò quod omnia à Deo præuisa, prouisa, præordinata & disposita sint, vt hoc quod fit, non aliud eueniat: Quare reipsa fortuna fortunas, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans non alia est, quàm Deus Deique prouidentia. Casus ergo & fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpè tamen rebus & operibus hominum interuenit, manifestè ostendit Dei prouidentiam à qua dirigitur, sicut nauis in mari fluctuans à nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis & pugnantibus inter se conflatus, euerteretur & rueret, ni à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & discordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchram, & quasi concentum quendam musicum efficit. Ita docet D.Thom. 1. par. qu. 75. art. 6, ad 1. Huc facit vetus dictum: *Rotæ admota manu fortunam esse implorandam*: quo significatur frustra numinis opem peti, nisi addas industriam & manum operi admoueas. Ita Plutar. in Lacon.

Casus ostendit Dei prouidentiam.

NEC VELOCIVM ESSE CVRSVM] Hebr. *Non est leuium cursus.* Campens. *Raro veloces adhibentur ad currendum.* Tigur. *Celeritas currendi nil affert cõmodi ad salutem.* Symmach. *Non est velocium perficere cursum*, siue in studio, siue in prælio, siue in itinere, siue quo alio loco & modo. Thaumatur. *Neque qui pedibus pernicissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt*, vt pertingat ad vitam felicem. Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, vt aquilæ, adiuti sunt currendo, vt eriperentur à morte in prælio*, iuxta illud Amos cap. 2. 24. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non saluabit animam suam; & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.* Et illud Isaiæ 30. 16. *Dixistis, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos.* Tradunt Astrologi, ac inter eos Iulius Firmicus lib. 8. Matheseos cap. 15. eos qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: *Erit*, inquit, Firmicus, *innata cursus agilitate perspicuus.* Rursum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: *quibus minor*, inquit, *hic corporibus, tantò velocitas maior*, quia scilicet minùs respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit *peculiare cursus impedimentum* esse lienem: *quamobrem inuritur cursorum laborantibus: & per vulnus etiam exempto, viuere animalia tradunt.* Vnde nonnulli opinati sunt cursoribus exscindi lienem, vt sint velociores, sed id nõ dicit Plinius. Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienẽ, vt velociùs & sine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiscantur. Sed rem veram malè intelligit. Cursoribus enim, & splene laborantibus non eximitur, nec exscinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tunditur & contunditur, vt eius inflatio detumescat, ipseque fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat; quo fit vt iã minor, strictior, & leuior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè

Lienis contusio iuuat cursum.

A lateque moueantur, expirent & respirent, itaque iuuatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat & grauat; quo sublato leuiores sunt, ac liberè facileque respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum & currendum. Ita Romæ mihi asseruerunt medici & chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque splenecticos curasse affirmabant. Adiungũt medici, lienis morbos cursu sanari. Exemplum huius gnomes est apud S. Hieronymum in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam lustralem prebens Italico, ipsi in cursu Circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: *Igitur*, inquit, *dato signo hi aduolant, isti*
B *præpediuntur: sub horum curru rotæ feruent, illi præteruolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoq; ipsi concreparent, Marnas victus à Christo est. Indubitata ergo victoria, & illis & Circẽsibus plurimis fidei occasio fuit.* Huc facit Adagium Hispanorum, *claudos, æquè ac sanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò claudos citò peruenire, celeres & præproperos tardè, aut numquam.* Huc pariter pertinet priscus apologus quem recenset noster Pontanus Progymnas. vol. 3. p. 1. ca. 40. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendo suscipiebat. Constituta est meta, ad quam vter ex illis peruenisset prior, ab illo staret victoria. Proulat aquila, ob tarditatem contempta testudine, fretaque alis suis sæpè desidet, sæpè diuagatur alibi & segnius agit: quandoque totam noctem quiescit, & multo iam die volatum init. At testudo laborem nec ad momentum intermittit.
C Dies noctesque iter facit, & ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metasque tenet, cum adhuc ab iisdem longius distare putaretur.

Mysticè, id verius est in cursu spirituali viæ virtutum, salutis & felicitatis, iuxta illud Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Rom. 9. & illud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem.* Et illud Isaiæ 40. vltim. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vide quæ illis locis annotaui.

NEC FORTIVM (*qui validi & terribiles existimatur*, ait Thaumat.) BELLVM] Symmach. *vincere prælium.* Septuag. *Nec potentibus prælium.* Sy-
D rus: *& non gigantis bellum*, iuxta illud: *Gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ.* Psalm. 32. Sic Goliath gigas superatus & occisus est in duello à paruo Dauide 1. Reg. 17. 95. Holofernes à femina. Chald. *Neque robusti adiuuantur dum ineunt prælium robore suo*, iuxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei.* Psalm. 146. Minùs rectè vertit Campens. *Neque robusti adhibentur ad gerenda bella.* Meliùs Tigurina: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellicâ: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minima enim res, vt ventus secundus vel aduersus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Scriptur. dicitur Dei

esse victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.* 1. Machab. 3. 19. & illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* Psal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumq́, volat dubiis victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius li. 2. *Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet; propterea nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat*, imò subinde solo metu & terrore panico hostibus casu, imò cælitus immisso, parta est victoria inermiũ, vti fuit illa Gedeonis iudic. 7. & illa Iosaphat 4. Regum c. 3. v. 22. Similia exempla perplura extant in libro Iudicum, Regum & Machabæorum.

Nec sapientvm panem] Symmach. *præbere alimentum.* In Hebr. pulchra est allusio & Paronomasia לַחֲכָמִים *lachacamim*, id est sapientibus congruens לֶחֶם *lechem*, id est panis, sæpè deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus, licèt industriis ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum & panis. Meliùs accipias literatos & eruditos, vti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpè sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fames extitit, & non transiit per ostium artificis*, quia arte sua sibi victum facilè parant artifices. Audi S. Hieronym. *Non est*, inquit, *sapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, necessariis indigent.* Chald. *Neque sapiens adiuuabitur à sapientia sua, vt saturetur pane in tempore famis.* Campens. *Quin & sapientibus sæpè deest vnde viuant.*

Nec doctorvm divitias] Pro *doctorum* Hebr. est נְבֹנִים *nebonim*, id est *intelligentium*, vt vertunt Septuag. prudentium, solertium: vidimus enim non rarò industrios & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios* Caietanus *Intellectiones. Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est diuitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem; vt iam illud fit Prouerbij, Cæcus cæco dux. Fortuna sæpè largitur indignis sua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumaturg. vertit: *Neque sapientiæ cum diuitiis aliquid commune esse solet.* Pagninus pro nebonim legens נְגִנִים *nechonim* vertit: *Non sunt rectorum diuitiæ*, iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificvm gratiam] Syrus: *Neque cognoscentibus gloria.* Vatabl. *Non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro *artificum* Hebr. est יֹדְעִים *iodeim*, id est *scientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatabl. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim sæpe fugit fauoris cupidos, æquè ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumaturgus *sagaces* Clarius *expertos* & rerum peritos. Verùm quia hi intelligunt nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos & similes, S. Bonau. censet duo prima, scilicet velocitatẽ & fortitudinem esse dona corporis, cetera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia & pretio esse tum apud principes, tum apud populum; sed non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon: Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem, cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitũ satis exprimere posset, ita percitum, penicillum in imaginem cõiecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, vt omnium sibi gratiã & admirationem conciliaret. *Apelles casu in pingendo.*

Sed tempvs casvmqve in omnibvs] Hebr. *Sed tempus & occursus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Sustinet eos omnes.* Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus.* Chaldei enim ad astra referebant cursum & casus rerum humanarum: vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *tempus & casus omnes de medio tollit*; sed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempvs] id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat, qui dura & aspera, repulsam patitur. Tempus ergò & occasio rebus gerendis dominatur, vti dixi capit. 3. 1. Occursus est concursus causarum contingentiũ, quę dum fortuitò concurrunt, producunt casum & effectum fortuitum. Caietan. per tempus accipit motum orbium cælestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Meliùs alij per casum intelligunt causam & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpè accidit. Vnde S. Thom. 1. p. quæst. 75. artic. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate artic. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque*, quia inquit, secundùm aliquem ordinem temporis casuales defectus inueniũtur in his rebus v. g. quòd potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Plæclarè S. Augustinus libro 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil*, inquit, *fit inuisibiliter & sensibiliter, quod non de interiori inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaq́, Republica.*

Nota casus siue effectus contingentes propriè sunt ij soli, qui fiunt à causa liberè, putà à Deo, Angelo, dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, ceteræque res naturales in causis suis determinatæ sunt & certæ, sed dum à Deo, Angelo, dæmone vel homine liberè causæ hæ immutantur & combinantur tunc ex eis prodeunt effectus contingentes & casuales. Hinc Romani, Græci ceteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deã, imò primam Deorum, *Casus quid.* *Fortuna Dea gentium vnde.*

Fortuna Dea Gentiũ vndet

Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formo- A
ſiores, opulentos, felices illos deformes, paupe-
res, miſeros: hinc tot exempla, tot aræ, tot nomi-
na fortunæ. *Ipſa*, ait D. Chryſoſtom. orat. 63.
*bella gerentium eſt victoria, & pacem agentium con-
cordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & a-
mantium voluptas, & breuiter bonus in omni re ſucceſ-
ſus.* Seruius Tullius ait Plutarchus quæſt. Ro-
man. 74. templum *paruæ fortunæ dedicauit ſignifi-
cans fortunam minimis momentis plurimum poſſe, mul-
tiſq; vſu veniſſe, vt exiguis planè rebus aut euenienti-
bus, aut contingentibus maxima conſequerentur vel per-
derent, docens animum rebus eſſe aduertendum, nihilque
eorum, quæ offeruntur, ob paruitatem eſſe negligendum.*
Idem rurſum: *Sapientiæ*, ait, *in hunc vſq; diem tem-
plum non eſt, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut
magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ vero templa
ſunt ſplendida & antiqua, ac tantum non cum primis* B
Romæ fundamentis poſita. Cornelius Sylla, inquit idem
Plutar. in Sylla, *fortunæ ſe filium* dicebat. Præ re-
liquis inſignis fuit baſilica fortunæ in vrbe Fa-
nenſi, quæ inde dicta eſt, fanum fortunæ, de qua
ita ſcribit Nicolaus Perottus Epiſcopus Siponti-
nus in lib. 1. Martial. *A fando fanum deducitur, hoc
eſt templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa
verba præfari ſolet: quamuis ſint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φα-
νεροῦ dictum malint, quod ſignificat manifeſtum, quòd
è fano reſponſa dabantur, &c. Hinc Fanum, Piceni
vrbs dicta, in littore Adriatico inter Piſaurum & Seno-
galliam omnium Italiæ vrbium amœniſſima ſiue loci na-
turam, ſeu ciuium ingenia conſideres, quod in ea pul-
cherrimum fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reli-
quiæ conſpiciuntur. Hinc Fanenſes ſiue Faneſtres appel-
lati.* Huius fani fortunæ fabricæ præfuit Vitru-
uius, Architectorum princeps, qui libros ſuos de C
Architectura dedicans Auguſto Cæſari, vtpote
principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis &
honoribus auctus, ita de hoc Fano ſcribit libr. 5.
cap. 1. ſub finem: *Non minùs ſummam dignitatem &
maieſtatem poſſunt habere comparationes baſilicarum,
quo genere Coloniæ Iuliæ Faneſtri collocaui, curauiq; fa-
ciendum, cuius proportiones & ſymmetriæ ſic ſunt con-
ſtitutæ:* eas deinde exactè fuſeque deſcribit, ad-
ditque hoc fanum fuiſſe iuxta ædem Auguſti.
Plura de hoc fano vide apud Sigonium & Clu-
uerium in deſcript. Italiæ. Fani fortunæ Epiſco-
pus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc
enim fanum fortunæ profanum, à Chriſtianis
conuerſum fuit in ſanctum templum in honorē
B. Virginis dedicatum, quæ vera eſt fideliù for-
tuna, eos fortunās omnibuſque donis cumulans D
& beans, cuius proinde, ac præſertim ſacelli v-
nius, Virgini aſſumptæ dicati magnificentiam æ-
què ac religionem, integro carminum libro mi-
ris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum
Poëtæ, quorum vnus ita orditur:

Fortuna fuit hoc fanum, nunc virginis illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis iſta parens.*

Gnoma de fortuna.

Seneca epiſt. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum ſapiens,
non exitum ſpectat. Initia enim in poteſtate noſtra ſunt,
de euentu fortuna iudicat.* Idem epiſtol. 38. *Inuadit*,
ait, *temperatiſſimos morbus; validiſſimos phthiſis,
innocentiſſimos pœna, ſecretiſſimos tumultus. Eligit
aliquid noui caſus, per quod velut oblitis vires ſuas
ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui
diem dixit horam momentumq; temporis.* Nero, ait
Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priuſquam inci-*
*peret, reuerentiſſimè alloquebatur, omnia ſe facienda fe-
ciſſe, ſed euentum in manu eſſe fortunæ.* Plut. in Pſeud.
*Centum doctorum hominum conſilia hæc deuincit Dea
fortuna. Atque hoc verum eſt, perinde vt quiſque fortu-
na vtitur, ita præcellit: atque exinde ſapere eum omnes
dicimus.* Liuius decade 1. libr. 9. *Per omnia*, inquit,
*humana, maximè in res bellicas fortuna potens eſt. Æ-
milius* libr. 1. *Fortuna arbitrio ſuo pacem, ſed maximè
bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem
imponit, æſtatem hyemi, celeritatem tardiſſimis, vires ſe-
gniſſimis.* Denique Iudæi coluere fortunam, in
quos proinde inuectus Iſaias c. 65. 11. *Qui ponitis*,
inquit, *fortunæ menſam, & libatis ſuper eam:* vbi mul-
ta de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon res omnes ſub-
lunares, vtpote fortunæ volubili ſubiectas, eſſe
vanas variaſque, ideoque parui faciendas, ac
conſequenter contra omnes fortunæ caſus et-
iam aduerſos, ipſamque mortem ſapienti obfir-
mandum eſſe animum fortitudine & conſtan-
tiâ. Salomonem velut magiſtrum de more ſe-
cuti ſunt Plato & Philoſophi. Hinc Bion, teſte
Stobæo ſerm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus o-
pes dediſſe, non dono, ſed mutuo.* Crœſus conſultus
à Cyro de bello contra Tomyrin ſuſcipiendo,
in quo deinde occiſus eſt: *Si*, inquit, *te agnoſcis
hominem, diſcito talem rerum humanarum circulum
eſſe, qui rotatus eoſdem ſemper fortunatos eſſe non ſi-
nat.* Demetrius aiebat illum, qui ſiniſtram for-
tunam ferre nequiret, nec dextram ferre poſ-
ſe. Vnde ipſe illud Æſchili dicebat fortunæ:
Tu me extuliſti, tu ipſa rurſus deiicis. Ita Anto- *Exempla.*
nius in Meliſſa par. 1. cap. 70. Romuli vox erat:
*Fallacia & caduca ſunt omnia, quæ fortuna in ſua ha-
bet poteſtate.* Ita Maxi. ſermone 18. Fabius Ma-
ximus Minutij Collegæ ſui ſecundam fortunam
magis quàm aduerſam pertimeſcebat, quod for-
tuna inſtabilis variet vices, & à ſecundis ad
aduerſa deſiliat, cumque faciem oſtendit,
mox tergum obuertat. Ita Plutarchus in vita
Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amiſiſſet:
Euge, inquit, *fortuna, quàm probè nos ad hoc pallio-
lum redigiſti.* Socrates ad omnes fortunæ procel-
las immotus eadem mente, eodem vultu per-
ſiſtebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Chriſtia-
na requiri animi robur Socraticum. Seneca de
Tranquill. animi, docet ſapientem per virtutem
vigoremque animi omni fortuna & iniuria eſſe
ſuperiorem. Vnde cùm recenſuiſſet Heroes ca-
ſu iniquo occiſos, vt Socratem, Pompeium, Ci-
ceronem, ac *optimos peſſima* pati, remedium ſub-
dit: *Tantò fortiores*, inquit, *tantò feliciores: humanos
effugiſtis caſus, liuorem, morbum; exiſtis ex cuſtodia:
non vos digni mala fortuna diis viſi eſtis, ſed indi-
gni in quos iam aliquid fortuna poſſet.* Vnde eundem
Epiſt. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axio-
mata: *Aduerſus fortunam valet ad tolerandum obfir-
mata omnium mens; mortalia omnia morte damnata
ſunt, inter peritura viuimus, mortale eſt omne mor-
talium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragi-
li æternum & inuictum eſt; tam neceſſe eſt perire,
quàm perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium
eſt, quære quem vincas. Dic tibi: Ex iſtis, quæ terribilia
videntur, nihil eſt inuictum. Singula vicere iam multi,
ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates,*

exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.

Tacitè ergo hîc monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui fortunæ obnoxiis mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sapiens vtique est & felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (vrbs est antiqua in Pentapoli Vmbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, vti superiùs dixi) Episcopus anno Domini 592. coæuus S. Gregor. vnde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

Fortunate nimis, qui regnaturus in æuum,
Fortuna instabilem figis in axe rotam.

A Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, moderator & rector. Vnde iidem addunt heroica hæc virtutum eius facinora: *S. Fortunatus patriam à spiritibus immundis liberat. Pestem ob eius derelictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes eius sacrum corpus ventorum & pulueris violentia deterret. Manna è mausolæo & ossibus Sancti fluens, piis ægris salutē confert, impiis mortem. Arida Vrbinas femina diuinitus admonita, inuisens eius corpus sanatur.* Hæc ex publicis Fanensium tabulis accepi, & prægrādi eius imagini, Romæ cusæ & approbatæ incisa conspexi. Extat S. Gregorij epist. li. 6. Registri, ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit, vt venundet sacra vasa pro redemptione captiuorum, scilicet à Longobardis, vt rectè aduertit Baronius: hi enim illo æuo vastabant Italiam. Denique cum anno 1107. Fanenses sacra S. Fortunati Lipsana requirerent, inuenerunt ea mausolæo inclusa cum Lipsanis S. Eusebij, & S. Vrsi Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar niuis candida, vt iam in illis futuræ per resurrectionem glorificationis imaginē contuearis; præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, vt myrrhæ & balsami omniumque vnguentorum odoramenta incomparabili suauitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibusque fortuitis.

VERS. 12. NESCIT HOMO FINEM SVVM, SED SICVT PISCES CAPIVNTVR (Sept. *illaqueantur*) HAMO; ET SICVT AVES LAQVEO COMPREHENDVNTVR; SIC CAPIVNTVR HOMINES IN TEMPORE MALO, CVM EIS EXTEMPLO SVPERVENERIT] Pro *finem suum* Hebr. est *tempus suum*, id est finē temporis sui. Probat tempus & casum velocibus, fortibus, sapientibus, & artificibus dominari, ex eo, quòd eos capiat, velut pisces hamo & aues laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliuntur, vt scilicet veloces capiantur in cursu suo, fortes in bello, sapientes in sua sapientia, prudētes in prudentia, artifices in arte; quo fit, vt omnibus suis hisce donis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac subinde necis & mortis, illaq; improuisa, vt vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per finē ergo exitum intellige, tum operis & negotij cuiusque cū Thaumaturgo & Olymp. tum vitæ putà mortem cum S. Hier. Vide analogias perplures inter homines & pisces, quas recensui Habacuc 1. 4. ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.*

Tropol. Esca, hamus & laqueus, quo inescantur & capiuntur homines, est voluptas. *Esca hominum voluptas.* Audi S. Augustin. de Agone Christiano cap. 7. *Gaudet piscis quando hamum non videns; escam deuorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera eius torquētur primò, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Veniet tempus, vt sentiant quanta tormenta cum auiditate deuorauerint.* Porrò voluptas hæc multiplex est, sed maximè triplex, scilicet gulæ, opulentiæ & superbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicians ridensq; sibi astringit vincula mortis, vt ait Poëta. Ad laqueum opulentiæ siue auaritiæ spectat axioma siue apophtegma Pij II.

B Pont. *Litigatores sunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus; Graue Pontificis onus esse, sed beatum, qui id benè ferat.* Primum enim, & summi momenti Pontificis & principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, iudices, &c. ab auaritia intactos & tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanas. in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Vnde dolens oransque: *Domine quis hos laqueos euadet?* audiuit; *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cuiusque indoli & affectui appositos; guloso enim offert epulas & vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido pericula, auaro opes, &c. Audi S. Leonem serm. 7. de

C Natiuitate: *Non desinit hostis antiquus deceptionum vbiq; laqueos prætendere. Nouit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus inuidiæ. Nouit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus: & ibi causas quærit nocendi, vbi quemque viderit studiosius occupari.*

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali) CVM EIS EX TEMPLO SVPERVENERIT] Hebr. *Cum ceciderit super eos.* Græcè: *Cùm superceciderit in eos,* quæ phrasis significat ineuitabilitatem, & superioritatem repētini supplicij proficisci à causis superioribus, putà è cælo & Angelis, inquit Caieta. Chald. *In*

D *tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto vno cælitus.* Magnum quoduis accipe, sed præsertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium est maximum, iuxta illud Pauli; *Dies Domini sicut fur in nocte, ita vt veniet. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient.* 1. Thess. 5. 3. Et illud Christi: *Erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognouerunt, donec veniret diluuium, & tulit omnes. Ita erit aduentus filij hominis.* Matth. 28. 38.

HANC QVOQVE SVB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBAVI MAXIMAM] Hebr. *Et magna est apud me,* scilicet quam v. sequenti enarro. Identidem Salomon post recēsitas vanitates, sermo- VERS. 13.

sermonem reflectit ad laudes sapientiæ, vt eam omnibus commendet, vtpote quæ sit veritas veraque huius vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adhærere vanitatem, non intrinsecùs, sed extrinsecùs, scilicet quod illa ab hominibus opulentis parui fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberauit ciuitatem obsessam & desperatam, illico in obliuionem veniat, & in pristinum sui neglectum recidat, vt ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem & obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur nouam ingratitudinis vanitatem hic oculis subiicit. Ita Lyran. Hugo. Alij aliter, sed variè & minùs aptè hæc nectunt præcedentibus.

VERS. 14. CIVITAS PARVA (Arab. *delicata*) ET PAVCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNVS ET VALLAVIT EAM, EXTRVXITQVE MVNITIONES (Septuag. *aggeres magnos*: Symmach. *Machinam magnam*. Syrus: *Propugnacula*. Arab. *Propugnaculum cuius turres magnæ sunt*) PER GYRVM, ET PERFECTA EST OBSIDIO]. Est paradigma per modum exempli, siue historiæ, quæ subinde accidit æuo Salomonis, vt ab eo videri vel audiri potuerit. Ciuitas hic inducitur parua, id est parua habens mœnia, paruas turres & machinas, vt se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant, ac robore deficiant. Vnde maior apparet vis & virtus sapientis & pauperis, eam suâ sapientiâ tutantis & liberantis.

VERS. 15. INVENTVSQVE EST IN EA VIR PAVPER ET SAPIENS, ET LIBERAVIT VRBEM PER SAPIENTIAM SVAM, ET NVLLVS DEINCEPS RECORDATVS EST HOMINIS ILLIVS PAVPERIS] Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, vt si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moueri suspicarentur, & Archimedem vociferantes terga verterent, fugerentque, & cogerentur, conflictu & oppugnatione prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarch in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita scribit: *Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas, nulli vsui Thebanis fuit. Vt habita est ei fides, suscepto imperio ruentem ciuitatem conseruauit, ac seruientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim vsu,*

Vbi nobilis more æris, segne quod diu
Iacuit, resumpsit animum:

Pauper sapiens salus est vrbis.

Sic Iudith liberauit Bethuliam occiso Holoferne, Iahel Israëlem occiso Sisara Iud. 4. 18. æquè ac Debora ibidem vers. 14. Sic Dauid Ceilam vrbem tutatus est, & tamen Ceilani eum tradidissent Saüli, ni Deo cõsulto fugisset. Sic Gedeon liberauit Iudæos à Madianitis, & tamen Iudæi non fecerunt misericordiam cum domo eius, vt 70. eius filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech. Iudic. 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, vt eius incommoda hostesque dispellat; quare modos vrbis saluandæ quærit & inuenit, cùm insipientes vacant propriis commodis & opibus, ac publica negligunt. Vnde Thaumatur. vertit: *Paruam ciuitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam existimem, si vel pauperem vnum sapientem ciuem habeat.*

Allegor. Christus sapientissimus, & nostri causa pauperrimus liberauit Ecclesiam, quæ vrbs parua est respectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati & tamen plurimi ingrati hoc eius beneficium non agnoscunt, imò ipsum eiusque gratiam aspernantur, seseque suis voluptatibus dedunt. Ita S. Hier. *Vti Christus.*

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieronym. *hunc locum interpretatus est. Ciuitas parua homo est, inquit, qui etiam apud Philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contexitur. Cùm autem venerit aduersus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus: cuius si capiti, id est primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia sunt: non est immissor, sed incensor vitiorum. Vnde Dauid: tu fregisti caput draconis) & quæsierit locum, per quem possit irrumpere, inuenitur in ea humilis & sapiens, & quietus interioris hominis sensus, & eruet vrbem quæ obsessa ab hostibus fingebatur. Cumque homo de periculo siue persecutionis, siue angustiarum, siue cuiuscumque aduersæ rei atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis & sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis eius, sed rursum suâ fruitur libera voluntate.* Accedit Chald. qui per ciuitatem paruam accipit corpus hominis, per regem obsidẽtem concupiscentiam; per virum sapientem & pauperem, inspirationem & cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cuius deinde homo obliuiscitur. *Et sensus interior.*

Moral. Nota hic sapientes amare silentium, quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita viuit, vt nemo sentiat eum viuere. Rursum sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cùm opus est, patriaque eius ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad eius salutem explicat, vt fecit Ieremias, Isaias ceterique Prophetæ. Sapiẽter Philo lib. de Sacrif. Cain & Abel. *Omnis sapiens, inquit, stulti est redemptio merces; ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, prouidentiaque impulsus incolumitati eius prospiceret.* Vnde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut vrbe video, & domum & vrbem illam beatam prædico, ratus tum præsentem felicitatem mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo vltra modum mensuramque diuitias suas in gratiam digniorum, etiam in indignos profundere solito.*

Porrò cur sapientes sæpè sint pauperes, causas varias, easque festiuas assignat Aristot. in Problem. sect. 29. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potiùs esse, quàm apud prauos, soleat: An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos salutem permanendique locum se posse assequi? è contrario si ad prauos venerit, nunquam eos fortunâ ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia acturos, quibus rebus futurum, vt ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè se vsuros existimat, nec sibi* *Cur sapientes sunt pauperes? Resp.*

petulanter contumelioseq́; quippiam facturos? itaq́; vt nos pecuniarum deposita tutè hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat & statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia femina est, inopsq́; proinde & virium & consilij, vt eiusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, numquam se malis iungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa ridetur. Quærit deinde vice versa ca.8. *Cur diuitiæ magna ex parte ab hominibus prauis potiùs, quàm bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi; atque seligere quod melius non potest?*

Rursum non hic beneficia pauperum parere non tantùm contemptum, sed & odium ac inuidiam: quare salutem ab eis vrbi allatam illis auferunt, & in se vel alios potentes transcribunt. Contemnunt igitur, ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficij auctorem, & beneficium à paupere acceptum pro iniuria æstimant; in hoc planè stulti, in illo perspicuè ingrati; in vtroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, vllave gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficum. Itaque cum illud infestissimum sit, beneficium superbè dare; est & insolentissimum, superbè beneficium accipere. Vide Senec. lib.2. de Benef. c.17.18.19. Hoc est quod ait Iob de Iusto c.12. *Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum.* Denique duces & liberatores patriæ sæpè eam ingratam experiuntur, vt expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus & ceteri qui post victorias ciuibus partas, ab eis acti sunt in exilium.

VERS. 16. ET DICERAM EGO MELIOREM ESSE SAPIENTIAM FORTITVDINE, QVOMODO ERGO SAPIENTIA PAVPERIS CONTEMPTA EST, ET VERBA EIVS NON SVNT AVDITA] *Sapientia*, scilicet iam cognita & explorata per liberationem ciuitatis, q.d. Quænam illa hominū ingrata stoliditas, vt cùm viderint se per consilium sapientis euasisse obsidionem & excidium, iam tamen liberati eum spernant, nolintque salubria eius monita, & consilia ad vrbis conseruationem & salutem spectantia, vlteriùs audire? quia nimirum externum splendorem & pompā dumtaxat spectant eāq́ue in diuitibus suspiciunt, ideoq́ue sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. Fortitudo hic non animi, sed corporis accipitur, putà in viribus, opibus vel amicis sita: hanc enim significat Græcum δύναμις, Hebr. גְּבוּרָה *gebura*, Chald. כּוֹחַ *coach*. Vnde Sept. *Bona est sapientia super potentiam.* S.Hieron. *Super diuitias & potentiam.* Thaumat. *Super popularem potentiam.*

Pro, *quomodo*. Hebr. est *&*, quod Hebræis pro quauis coniunctione sumitur. Vnde hic nonnulli vertunt *& tamen.* Alij *ergo.* S.Hieronym. in veteri editione vertit *quamuis. Dixi ego*, inquit, *meliorem esse sapientiam, quamquam nullus meminerit sapientis pauperis, cum læta sunt omnia, sed vniuersi diuitias & potentiam admirentur. Ego tamen magis honoro contemptam sapientiam & verba, quæ nullus audire dignatur.* Verùm in posteriori Vulgatæ versione neruosiùs vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, inci-

A tatq́ue sermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic gnomæ affinis est illa Sapien.6.1. *Sapientia præstat robore, Gnoma.*
Melior est sapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis. Vnde & illa Phocylidis: *Melior forti est vir sapiens: agros enim & ciuitatem sapientia, æquè ac nauim gubernat.* Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis est, idem est & sapiens. Vnde Cicero 3. Tuscul. *Docet omnes sapientes fortes esse, & omnes fortes sapientes.* Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusq́ue arduis esse animo excelso, firmoq́ue iudicio & constantiâ, vitam virtuti postponere, mortemq́ue contemnere, quæ sunt officia actusq́ue pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Prouerb. 20.1. *Cogitationes consiliis roborantur & gubernaculis tractanda sunt bella.* Id liquet in
B stratagematibus bellicis, quibus vtuntur callidi, & hostes subiugant.

VERBA SAPIENTVM AVDIVNTVR IN SILENTIO, PLVSQVAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STVLTOS] Hebr. *In stultis.* Chald. *Qui imperat stultis clamantibus.* Septuag. *Super clamorem potentium in stultitiis.* S. Hieronym. in vetere editione: *Quàm clamor potestatem habentis in stultis.* Pro *in silentio.* Hebr. est *in quiete.* Scholiastes μετὰ πρᾳότητος, id est cum beneuolentia, benignitate, suauitate, lenitate, mansuetudine. Syrus: *Verba sapientis cum requie audiuntur, quàm trepidatio potentis stulti.* Arab. *Cum tranquillitate.* Iam VERS. 17. *Verba sapiētum in silentio.*

Primò. Primò, Aben-Ezra & Osorius sic explicant, q.d. Verba sapientum contemnuntur à ciuibus, dum res sunt prosperæ; at dum imminet obsidio
C & excidium, præ metu & dolore silentibus, cupidè audiuntur.

Secundò. Secundò, Arboreus q.d. Sapiens non clamat in turba & strepitu, sed secretum à turba quærit, vbi in silentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui per silentium accipit *submissam & modestam vocem, vt moris est sapientum.* Et Campens. *Verba sapientum etiamsi non multum clament efficaciora sunt, quàm principis stulti vociferatio.*

Tertiò. Tertiò, Clarius & Dion. censent. hic causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eò quòd requirant animū silentem, id est quietum, pacatum, liberumq́ue à tumultu passionum, quem populus cupiditatibus æstuans præstare nequit.

Quartò. Quartò, alij censent sapientiam loqui silenter,
D id est demissa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper sit, vel ex metu & dolore, eò quòd videat se contemni, aut potiùs ex pietate & grauitate, q.d. Cùm vrbe obsessâ gubernator clamosè verba facit de vrbis periculo, eiusq́ue remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud; tum sapiens ex sua quiete prodiens, grauitate & sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat & componit, ac sanissimum vrbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valdè est appositus.

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè, Salomon solatur hic sapientem pauperem, ideoq́ue contemptum, ac subinde pusillanimem & dolentem, quòd eius consilia & monita non audiantur, vt dixi v. præcedenti. Solatur autē ex eò, quòd eadem audiantur in silentio, q.d. Etsi vulgus obstreperum & tumul-

tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, & cordis quiete, atque maiore applausu, approbatione & reuerentia, quàm clamosi principes vel diuites audiantur à stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, eosque explodunt & exsibilant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, graui, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo & attento. Sicut vice versa clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum, illi adulantium. Opponitur ergo silentium & quies tam sapientis docentis, quam populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quàm stultorum ei acclamantium.

Silentium præstat loquela. Porrò silentium oris sapientis prodit ex quiete & silentio cordis, ac notat eius modestiam, mansuetudinem, beneuolentiam, grauitatem, prudentiam constantiam æquè ac efficaciam, quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata & neruosa, etiamsi modesta lenis & submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eò quòd silentium omnibus cordatis indicat, quin & in obsidione & periculis, cùm omnia metu & perturbatione sunt plena, pacem & salutem conciliet. Vnde aliqui sic vertunt & explicant: *Efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis asseclis*, id est plus valet ad reipublicæ salutem vna vox sapientis, quàm mille clamosæ magistratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditiones sedet, vnionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat ac persuadeat: sapientes ergo in voce, æquè ac mente sunt moderati & submissi, insipientes clamosi & tumultuarij. *Anima*, inquit Olymp. *quæ stultitiâ repleta est, cum clamore & turbulentia sermones profert sine quiete, ordine & constantia.* Et S.Hieron. *Quemcumque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ tam eius qui loquitur, quàm eius qui audit. Verba quippe sapientum in quiete, & moderato audiuntur silentio: qui vero insipiens est, quamuis sit potens, & clamorem siue suæ vocis, siue populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur.* Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isaias 42.2. *Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris*, &c. *Non erit tristis neque turbulentus.* Et c.8.6. *Aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio.* Sicut enim aquæ leniter fluentes & quasi silentes sunt profundissimæ, sic & homines modesti & taciturni profundi sunt consilij & iudicij.

Anagog. Iusti & oppressi & silentes in iudicio clamabunt contra impios oppressores suos, iuxta illud Sapien. 5.1. *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* Vnde Thaumaturg. vertit: *Hic iacet & contemnitur sapientia: ceterùm postea audietur altiorem vocem edens, quàm principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes.*

VERS. 18. MELIOR SAPIENTIA, QVAM ARMA BELLICA: ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Thaumat. *Sapientia enim ferro ipso fortior est.* Olympiod. *Melius est consilium cuiuscumque prudentis, quàm omne auxilium quod ab armis sperari possit.* Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflammat & in se conuertit. Appositè Franc. Vallesius S.Philos.c.5.74. Corpus naturale politico, hoc est hominem reipublicæ comparans, tria vtriusque membra primaria ita adæquat. Agricultura ait, respondet iecori, quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta reipublicæ suppeditat: Bellica ars respondet facultati irascibili, quæ est in corde; quia repellit si quid infertur violentiæ aut impedimenti: Sapientia & scientia respondent cerebro, in quo est mens & tota cognitio: Mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces aduehit: Mechanicæ artes respondent manibus, quibus conficiuntur: quantũ ergo cerebrũ præstat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam ceterasque omnes.

peccans in vno multa perdet. ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Ex Hebr. τὸ *vno* variè verti potest. Hebræa enim ad verbum habent: *Peccator vnus.* Septuag. *Peccans.* Vnde Thaumat. *Stultitia vnius.* Et Chald. *Vir peccator vnus qui est in generatione, est causa, vt pereant multa bona ab hoc seculo.* S. Hieron. verò in veteri editione: *Qui peccat vnum*, Syrus: *Et vnum peccatum perdit bona multa.* Arabicus: *Cum peccauerit vnus, peribit bonum plurimum.* Est Antithesis sapientiæ & insipientiæ, siue sapientis & stulti, q.d. Sapiẽtia præualet armis, quia integras vrbes etiam arctè obsessas seruat & liberat, omniaque vincit & subiugat. E contrario insipientia vel vnica multa bona perdit & corrumpit, adeò vt vrbes & regna subuertat. Ita Caiet. qui illud adagium appositè hic citat: *Vnus stultus proiicit lapidem in puteum, & mille sapientes non extrahunt.* Vnde Thaumat. vertit: *Stultitia vnius multis periculum accersit, etiamsi multis videatur leuis & contemptibilis.* Alij sic exponunt, q.d. Paruus error in principio nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac lõgè lateque serpit, iuxta illud: *Clauus vnus perdit equi soleã, solea equũ, equus equitẽ, eques castra, castra rempublicam.* Nõnulli hanc gnomen referunt ad bellum & ciuitatem obsessam, de qua sermo præcessit, quasi dicat. Error vnus in bello & ciuitate obsessa, etiam paruus, non rarò castra vrbemque perdit. Vnde illud tritum: *In bello nihil vel minimum neglig ẽdum.* Aut sic, quasi dicat. Melior est sapientia, quàm arma bellica, si tamen sapientia sit exacta, vt in nullo erret: si enim vel in vno peccat, perdet multa bona, scilicet famam & existimationem suam, ac opes & salutem sibi commissorum. Verùm hic sensus arctior est. Etsi enim occasione ciuitatis obsessæ hæc dicantur, ideoque bellum propriè respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quàm in bello locum habet, & vbique vera est. Exempla sunt. Adam vnus homo, vno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit, æquè ac Achan tota castra Israël. Iosue 7. Stulta duritia vnius Roboam perdidit decem tribus. Vna Iezabel, vnus Achab, vnus Manasses quot quantaque perdiderunt?

Mysticè (quod tamen multi putant esse literale) qui in vno peccat, vt ab vno vero bono, puta

Putà à sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel, vt ex Hebræo cum Septuag. verti potest, *bonitatem multam*, id est qui vnum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem, ceterasque virtutes; vt hic idem ferè dicatur, quod Iacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus.* Ita S. Hieronym. *Sic*, ait, *sentiendum est, quod propter vnum peccatum multæ iustitiæ retro pereant; & inuicem se virtutes sequi, & qui vnam habuerit, habere omnes; & qui in vno peccauerit, eum omnibus vitiis subiacere.* Sic & Bonau. Hugo, Lyran. Dion. & Olympiod. quem audi: *Vnus, quicumque is demum sit, dum sese peccati sorde commaculat, & bona corrumpit, quæ sibi ex acquisitis virtutibus insidebant, & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit.* Sic & Raban. in Glossa. *Vnus stultus*, inquit, *plurimos corrumpit.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1. MVscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius. 3. Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis. 6. Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum. 7. Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos. 8. Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. 9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. 12. Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum: 13. Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere. 16. Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt. 17. Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam. 18. In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. 19. In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annuntiabit sententiam.

VERS. 1. MVSCÆ MORIENTES (*moritura.* Compl. *Mortuæ.* Schol. *Muscarum mors*) PERDVNT SVAVITATEM VNGVENTI] Hebr. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare*, vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. li. 8. Histor. c. 11. quod ceteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam

Muscæ perdunt vnguentum. Primò. Primò, Caietan. sic exponit, q. d. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomya, id est musca canina. Exod. 8. v. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret, & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui fortè aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

Secundò. Secundò, R. Haccados & Ioannes Ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13. q.d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec profanum est, quin adsit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & lõgè petita.

Tertiò. Tertiò ergò & genuinè, q.d. Sicut musca oleo se immergẽs, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguẽtum odoratum. Nam gnoma hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hier. & Olympiod.) vbi dixi hęc spectare propriè ad principes & magistratus, ac similes, qui ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudẽtia aut vitio grauia sibi, suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantiâ & dulcedine vnguenti illectę ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocãtur, ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæq́; intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieronym. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Camp. *corrumpunt, & bullis velut scabie obdormiunt.* Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ moriẽtes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic exodi 5.21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrãtiam & saporem vnguenti, vt propter eam minùs quàm antè sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatabl. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum, qui bene audiebat malè audientem, hoc est, vt Campen: *Multum æstimationis ei adimit.*

A Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circumvolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieronym. *Quia*, inquit, *sæpè calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.* *Muscæ symbolum. Primum.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieronym. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis, contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scoliastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumq́; sensus in bonam scripturarum fragantiam incidentes, & seipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.* Sic & S. Augustin. lib. contra Fulgentium Donatistam artic. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circumuolant per totius corporis membra, sic vbi reperiant vulnera; sana pingunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ moritura cùm oleum exterminant, oleo perimũtur, neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.* Ibidem confutat S. Augustin. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Heretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. cap. 3. Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorium oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.* *Secundum.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat antè vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant* rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, *Tertium.*

le, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ aduolans adurit; idem facit concupiscentia & homo concupiscens: ipsa ergo est musca mortis, id est res vilis & exigua, sed mortalis, breuique moritura, & mortifera. Ad hæc musca otiosa est, ideoque vaga & curiosa, aliena inuadit. Vnde S. Franciscus: *Si quem cernebat otiosum & vagum, aliorum velle manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eò quòd talis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens vilem & abominabilem omnibus se reddat,* ait S. Bonauent. in vita eius cap. 5. Sic & concupiscentiæ & curiositatis, omnisque mali causa & fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens, indocile & indomabile Cetera enim animalia arte cicurari possunt, musca numquam. Sic & concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem & disciplinam; quare planè excindenda & eradicanda est, imò ferro & flamma adurenda instar hydræ, alioqui renascitur & repullulat, imò reuiuiscit velut muscæ. Nam *muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita,* ait Plinius lib. 11. c. 36.

Quartum. Quartò, S. Gregor. 18. Moral. cap. 18. per muscas accipit leues & importunas cogitationes, quæ suauitatem vnguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (& deuotionem, ait Bonauent. præsertim in oratione) animi licèt non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus,* inquit, *quæ huius mundi speciem tenet, muscis percutiatur. Musca enim nimis insolens, & inquietum animal est. In qua quid aliud, quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur; vnde alias dicitur: Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: quia cogitationes superfluæ, quæ assiduè in animo carnalia cogitante & nascuntur & deficiunt, eam suauitatem, qua vnusquisque intrinsecus per spiritū vnctus est, perdunt: quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Ab his muscis,* ait S. Hieron. *princeps dæmoniorū appellatus est Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum* (q.d. Deus muscarius, quòd idolū hoc caput muscæ haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas aduolantibus, esset refertum) *aut vir muscarum, aut habens muscas.* Dæmon enim hasce cogitationum inquietarum muscas menti nostræ circumuolitantes immittit. Vide quæ de muscarum in Ægypto plaga dixi Exodi 8. 7. Porrò Hebræi in *Pirke auoth,* inter decem Patrum miracula tertium hoc assignant: *Non conspecta fuit vmquam musca in domo sanctuarij,* ne ad carnes Deo oblatas & crematas aduolans, eas fœdaret.

Quintum. Quintò, Lyran. q.d. Sicut musca perdit vnguentum, sic vnum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conscientiam. S. Ephrem, verò per muscas accipit dæmones: *Dicit Ecclesiastes,* inquit, *muscas morientes perdere suauitatem vnguenti, vt sancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatem & impuritatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus iis, qui sibi videbantur securi, perniciem. Et Elias Deum accarum, muscam Baal appellauit. Insidet enim in mentibus impiorum tamquam in rosis & candentibus pascuis, hoc est marcescentibus: exprimitq́; immundam actionem ipsorum, vt ebullitionis temulentiæ eorum delectetur. Inter improbos versatur, vt draco: at inter luxu diffluentes, vt musca. Patitur se draco in muscam transformari vt impietatis sanie miseros delectet. In Paruis quoque venenata præualet consuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem.*

Sextum. Sextò, S. Bernard. serm. in feria 4. Hebr. pœnosæ, hæc adaptat Iudæis Christum crucifigentibus: *Absit,* inquit, *vt muscæ morituræ exterminent suauitatem vnguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud sinum tuum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Muscæ morituræ miseriæ sunt, muscæ morituræ blasphemiæ sunt, muscæ morituræ insultationes sunt, quas tibi reddit generatio praua & exasperans. In ipsa eleuatione manuum tuarum,* &c. *pro reuerentia tua clamas: Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.* Idem serm. de Triplici custodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ res modica est, sed magna dat damna: *Vilis,* inquit, *res est musca moriens, sed exterminat oleum suauitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum atque exiguum, sed vsu magnum & validum inuenitur; modicum membrum est, sed nisi caueas magnum malum.*

Septimum. Septimò muscæ sunt distractiones & sollicitudines negotiorum in oratione occurrētes, quæ cor lancinant & tam importunæ sunt orantibus, quàm muscæ conuiuantibus. Aptè dicuntur *morientes,* tum quia orationis gratiam & deuotionē interimunt; tum quia, quamuis vtiles, cùm occurrunt, futuræ postea videantur: tamen post orationem non magis fructuosæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa simulacra, quæ in oratione magnæ spem vtilitatis offerebant, post orationem sic euanescunt, vt trunca & inutilia cadauera relinquantur. Vnde constanter à nobis sunt abigendæ. In cuius rei typum, cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret: *Descenderunt,* inquit textus, *volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham.* Genes. 15. vers. 11. in quem locum D. Gregor. lib. 16. Moral. cap. 19. *Sæpe,* inquit, *in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Vnde Abraham, cùm ad occasum solis sacrificium offerret insistentes aues pertulit, quas studiose, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic ergo nos cùm in arca cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus custodiamus, ne maligni spiritus & peruersæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino vtiliter sperant.*

Symbolicè S. Eucherius lib. de Formis spirit. c. 5. & Pierius Hieroglyp. 25. ca. 25. per muscam accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum & maleficum. Musca enim Ægyptiis erat Hieroglyphicum importunitatis, & importunæ vexationis: Musca enim adeò est impudens & improbè pertinax vt licèt abacta, semper redeat, teque infestet, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, siue loquaris siue dormias, siue scribas, siue comedas, siue legas, parata semper adstet, vt in faciē insiliat tuā, infesta, incommoda, noxia, nec vlli rei nisi fastidio de se concitando idonea, talis est & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympos. 8. asserit duo tantùm esse animalia domestica, quæ numquam humano conuictu mansuescant, nec tactum, nec consuetudinem, nec dis-

disciplinam admittant, scilicet hirundinem & A muscam, vtramque enim semper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomē explicat: *Muscæ morientes exterminant olei suauitatē*; hoc est adeo malignum est muscarum genus, ac perinde Beelzebub, putà cacodæmon & homo maleficus, vt vel si moriendum sit, nocere eligat & optet: quippè qui vel bonos alicuius mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdi pro nihilo habeat.

PRETIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPVS STVLTITIA] Ita legengendum cum Roman. Alij enim Codices mirè hic variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hūc locum. Sensus videtur planus, scilicet quòd sapientia gloriosa præstet stultitiæ, quæ in se vilis est, parua & ingloria; vt sapientia sit nominatiui casus, stultitia ablatiui. Verùm vt taceam hunc B sensum esse exilem & frigidum: quis enim hoc nescit? Ex Hebræo liquet contrarium, scilicet τὸ *sapientia & gloria* esse ablatiui casus; τὸ verò *stultitia* nominatiui. Sensus ergo est q.d. Parua & tēpore oportuno congruoque vsurpata stultitia, præstat rigidæ sapientiæ & gloriæ, quæ subinde in periculis sibi aliisque occasio est magni damni: præstat subinde simulare stultitiam, quàm ostentare suam sapientiam & gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberauit ciuitatem obsessam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, eiusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc eius stultitia potior est omni mundanorum sapientia & gloria. Hinc illud Horatij lib. 4. Carm. Ode 12.

Misce stultitiam consiliis breuem.
Dulce est desipere in loco.

Et illud:

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Prudens desipit suo loco. Sic Dauid simulans stultitiam coram Achis rege, periculum mortis euasit. 1. Regum 21. quin & Brutus formam stultitię assumpsit, vt adipisceretur imperium, vt tradunt Histor. Roman. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta: sed hæc stultitia summa est sapientia. Vnde Paulus: *Quod stultū est Dei, sapientius est hominibus.* Et: *Quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia qua sancti à mundanis existimātur stulti, pretiosior est omni mundi sapientiâ & gloriâ. Vnde & Paulus dicebat: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.* Et noster S. Ignatius: *Desidera stultus haberi ab hominibus, vt sapiens habearis à Deo, vt ipsum lucrifacias.*

Sis populo demens, sic sapis ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 3. 18. *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Sic vt insipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, vt cum iis desipias & quasi repuerascas, iuxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos* 1. Corin. 9. 22. magna ergo sapientia est cum rusticis agere rusticè, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter: qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic principi & magistratui necesse est, vt humori, capacitati & ruditati plebis se accommodet.

Porrò Hebr. sic habent יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט *iakar mechachma miccabob sichlut meat*, quod variè à variis vertitur.

Primò. Primò: Pagnin. Vatabl. Clarius, Arias, Caieta. Campens. aliique Hebraisantes hoc hemistichium præcedenti nectentes, totum hunc versum sic apposite nectunt & vertunt: *Sicut muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: sic virum pretiosum ob sapientiam & gloriam perdit parum stultitiæ*: vel sic: *Vir pretiosus ob sapientiam & gloriam, fœtet propter paruam stultitiam.* q. d. Parua stultitia perdit totam hominis existimationem & gloriam, quam ob sapientiam & sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Caiet. modica stultitia *Quadruplex versio.* faciet putere & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsâ videbatur pretiosior sapientiâ, & omni honore superior, quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit vnguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, & mali licet parui magna contagio est. Secundò, Lyran. Hebr. יָקָר *iakar*, id est *pretiosus*, vertens *ponderosus*, sic transfert: *Ponderosior præ sapientia & gloria est parua stultitia. Ponderosior*, *Secundò.* quia hominem deprimit, deiicit & perdit. Verùm Hebr. *iakar* vbique pretiosum significat, nō ponderosum. Tertiò, Septuag. verba traiicien- *Tertiò.* tes contrariè vertunt: *Parum sapientiæ pretiosius est, quàm gloria magna stultitiæ.* Ita Olympiod. vt sit antithesis cum muscis. q. d. Paucæ muscæ perdunt suauitatem vnguenti, at multi magnique C stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licèt minùs sapientiâ præcellentem: Parua enim sapientia dignior & fortior est magna stultitia omnique eius gloria, hoc est omni diuitum insipientium honore, opulentia, pompa & splendore. Vnde Arabicus, Septuag. de more secutus vertit: *Exiguum è sapientia pretiosius est magnificentiis stultitiæ plurimæ.* Quartò, Noster optimè ex *Quartò.* Hebræo vertit: *Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia*, eo sensu quem initio assignaui. Consentit enim Chald. *Quantum autem sapientium prudentiâ & diuitum opibus præstat is, cuius mediocris est & leuis stultitia?* Et S. Hieronym. in veteri edit. *Pretiosa est super sapientiam & gloriam stultitia parua.*

Quæres, quomodo hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus vn- D guentum? Resp. per antithesin vel exceptionem hoc sensu. q. d. Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: Sic pariter stulta veraque stultitia perdit sapientiæ famæque suauitatem. Dico stulta stultitia: Nam sapiens paruaque stultitia, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidaque sapientia, adeoque eius gloriam offuscat, exterit & perdit. Aut magis directè & quasi ex æquo. q. d. Sicut paruæ, paucæque muscæ perdunt suauitatem vnguenti, sic parua stultitia, quæ scilicet à mundanis vocatur stultitia, cùm reuera ipsa coram Deo sit vera meraque sapientia, superat & perdit omnem sua-

suauitatem sapientiæ & gloriæ mundanæ, vtpote cùm ea sit longè pretiosior & potentior, vti patuit in Christo & Apostolis, iuxta illud: *Perdam sapientiam sapientium & prudentiam prudentium reprobabo.* Isaiæ 29.14. & 1. Corint. 1.19. Alludit enim, vt dixi, ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberauit ciuitatem, sed ob paupertatem despicitur, & habetur velut musca languida & moriens, id est homo nullius momenti, cùm reuera ipse sit apis præstantissima, suauissimum sapientiæ mel distillans.

Tropol. S. Hiero. & ex eo Albinus: Pretiosior & vtilior est humilis gloria, quàm superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem, quàm superbum & gloriosum. Et Lyran. Pretiosior est sapientia cum honore paruo, quã stultitia cum honore magno, iuxta illud c. 4. 13. *Melior puer pauper & sapiens rege sene & stulto.*

VERS. 2. COR SAPIENTIS IN DEXTERA EIVS, ET COR STVLTI IN SINISTRA ILLIVS] Hebr. *Ad dexteram eius,* &c. *& ad sinistram eius.* Cor omnibus hominibus siue sapientibus, siue stultis est in medio, non corporis (huius enim medium est vmbilicus) sed thoracis siue pectoris, ad læuam tamen vergens, vt docet Hippocrates, Galenus, Aristot. ceterique Physici & Medici.

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra. Primò. Per *cor* ergo, non cor corporis, sed mentem, putà rationem, voluntatem, affectum, eiusque actiones & operationes accipe. Est Catachresis; quòd enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua prompte, expeditè, agiliter, sapienter, feliciter facit; stultus verò habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impeditè, ineptè, stultè & infeliciter. Nã in dextera corporis parte ac manu plus est virium & agilitatis, quàm in sinistra; hinc dextera symbolũ est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

Secundò. Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione & iudicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione & iudicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & iudicio. stultus verò operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, iubens, dirigens; mens verò & ratio sit illi ad sinistram. Vnde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius.* Nam vt docet Aristot. dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars mouere, sinistra moueri apta est, ob eamque rem onera non parti mouenti, sed mobili imponi debent, ideoque baiuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita baiulant, ita ipse lib. de Incessu animal. ca. 3. Quia ergo in sapiente validior est mens & sapientia, vtpote quæ mouet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscẽtia verò ad sinistrã. Vice versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quę mouet ceteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupi- scit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

Tertiò. Tertiò, cor sapienti est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus peruenitad felicitatem & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum,* ait, *incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti & auri.* Et Thaumat. *Sapiens,* ait, *ad res dexteras & honestas sibi dux est; stultus autem ad res læuas propendet, nec vmquam ad res præclaras duce stultitia vtitur.* Et S. Hieron. *Iustus,* inquit, *in se sinistram non habet, sed totum in eo dexterum est. Et cùm ad iudicandum Saluator venerit, agni stabunt à dexteris, hædi verò à sinistris erunt.* Matth. 25. *Et in Prouerbiis scribitur: Dexteras vias nouit Dominus, quæ autem peruersæ sunt à sinistris sunt.* Prouerb. 4. *Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui verò insipiens est, de præsenti quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem Philosophus & Poëta ait:*

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y, literæ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plene disputauit. Vide dicta Prouerb. 4. 27.

Quartò. Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circumspectè, efficaciter, ordinatè, & perfectè sua facit, vt in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improuidè, languidè, præposterè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet: Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, vt in eo contra omnes satanæ, mundi, & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est inualidum, infirmum, inconstans, quia vbi bonum facere cœpit, mox leui tentatione pulsatus ab eo deficit & resilit.

Quintò. Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac liberalitatis: sinistra seruitutis & auaritiæ. Ad dexteram enim incedunt Domini, liberales & magnifici; ad sinistram serui arcti & auari. Stultus ergo sua facit seruiliter, arctè, coactè & auarè: sapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptij teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q. d. Cor iusti sẽper pulsatur & erigitur dextra & felici bonorum spe, at cor impij pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pauore, & angore.

Denique breuiter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia & virtute: illi enim totus intendit, & in ea quasi moratur & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia & concupiscentia; illi enim totus insidet & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

Sed et in via stvltvs (malè quidam A
legit *stulti*,licèt ita quoq; verti possit ex Hebręo)
ambvlans,cvm ipse insipiens sit (Hebr.
deficiat corde, id est sapientia.Syrus : *Cor eius pusil-*
lum,id est parui animi & iudicij est. Arab. *Indige-*
re facit eum cor suum , vt sit inops mentis & con-
silij) omnes stvltos æstimat] Symmach.
Suspicatur de omnibus , *quia stulti sunt*. Campens.
Quacumque iuerit stultus , *vecordia eum comitabitur*,
& obuios omnes stultos appellabit.

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q.d.
Cor stulti adeo est sinistrum id est stultum, vt ce-
teros omnes , etiam sapientes stultos æstimet,
tum quia ex stulta persuasione & philautia se so-
lum sapere æstimat,reliquos verò desipere: sicut
qui palatum habet infectum, saporem dulcem
æstimat amarum, & eos qui secus censent errare
& delirare autumat. Hoc est quod dicitur Pro- B
uerb.12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris*
loquentibus sententias: tum quia ceteros ex suo me-
titur ingenio & affectu: quare quod ipsi sapit &
placet omnibus sapere & placere iudicat ; vt si
ipse sit gulosus,luxuriosus,superbus,&c. omnes
gulosos,luxuriosos,superbos, &c. iudicet: qua-
lis enim quisque est,tales & alios iudicat, ait A-
ristot.3.Polit.6. Sic Nero libidinibus oppletus,
certò sibi persuadebat neminem esse castum,
aut vlla sui corporis parte pudicum , teste Sue-
ton.in vita eius c.29.Sic hæretici censent Catho-
licos sacerdotes & religiosos impurè viuere &
cautè,non castè, eò quòd illis castitatem seruatu
putent impossibilem, vti sibi impossibilem iudi-
cant. Nam vt ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet*,
vt in quo ipse insanit , *omnes furere putet*. Et vt ait C
Cassian. Qui alicui vitio subiacet,pronus est, vt
eidem alios subiacere iudicet. Hinc infert Sene-
ca: signum viri boni esse, si displiceat malis:non-
dum sat bonum & felicem esse quem nondum
turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent : *Dicit*
omni, quod stultus est : quæ verba indefinita variè
definiri possunt:primò, q.d. Stultus dicit cuili-
bet: *tu es insipiens*: secundò,q.d.Stultus dicit om-
nibus se esse insipientem , id est quidquid nego-
tietur & agat reipsa ostendit,quod cor id est mēs
ipsi deficiat , ideo omnibus patefacit suam stul-
titiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt:
Etiam in via stultus ambulat,cor eius deficiet vel retar-
dabitur,& quæ cogitabit,vel ratiocinabitur,omnia stul-
titia sunt. Thau. *Cogitatus eius vani sunt stultitiaq;*
referti. Olymp. Septuag. sic explicat:*In hac vita*, D
quam vere viam dixeris stultus perambulans, cùm ad si-
nistra cor habeat,semper cessat,ac posterior inuenitur:in
vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito supernæ
vocationis brauio. In anteriora itaq; sese non extendit,
nec properat ad finem: sed quamuis ad hæc ipsa pergere
videatur,medio in cursu deficiet,omnia imperfectè & si-
ne ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat
viam iustificationum,vel vt veriùs dicam adire se simu-
let,hoc est diuinorum obseruantiam mandatorum,quia
tamen illius mens flectitur ad sinistra , *cessabit prorsus*
atque deficiet,vt neque quid præceptum sit, *intelligat*,
neque operetur iuxta legislatoris voluntatem. Chald.
verò vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo stultus*
ambulat, cor eius caret sapientiâ, *ita vt faciat verba*,

A *quæ non decet fieri,& omnes dicunt ipsum esse stultum*. Vers. 4.
Si spiritvs potestatem habentis
(Hebr. *dominantis*) ascenderit svper te
(Symmach. *superueniat tibi*, vel *irruat in te* Thau-
maturg. *Si bellum tibi moueat spiritus aduersarius,re-*
sistas validè) locvm. (S. Cyrill.in 1. Isaiæ legit
cor : in corde enim est locus sapientiæ & constā-
tiæ) tvvm ne dimiseris, qvia cvratio
faciet cessare peccata maxima] S.
Ambros. legit: *Cura mitigabit delicta magna*. *Cura*,
id est diligentia,ne qua in re desis officio tuo, ait
ipse in Psalm. 37. Symmach. *Quia pudicitia com-*
primit peccata magna. Minus rectè Aben Ezra,per
curationem accipit remissionem animi , otium,
item medicinam,qua medicus curat morbos cor-
poris.Septuag.Hebr. מַרְפֵּא *marpe*, id est *curatio*,
vertunt *sanitas*. Syrus : *medicatio*. Arabicus: *mise-*
B *ria*, Pagninus: *Lenitas*. Pro,*locum tuum*. Tigurin.
vertit : *Stationem tuam*. Vatabl. *Locum pristinum*.
Iam.

Primò, Campens. sic vertit: *Si cupiditas domi-* Primò.
nandi animum tuum inuaserit, locum priorem ne facile
deserueris:nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum
suum compescet,multa vitabit & grauia peccata.Ac-
cedit Tigur. quæ vertit : *Quoties affectus domina-*
tionis (vel Domini, dominationis,aut dominatio)
in te ortus fuerit , *ne desere stationem tuam* : *nam qui*
affectus sedat,reprimit grandia peccata. Idque dupli-
citer exponit Vatabl. Primò, q.d.Si dominandi
obrepserit cupiditas,illam cura,id est reprime &
castiga; sic enim vitabis peccata multa arrogan-
tiæ, iniustitiæ , rapinæ , &c. in quæ incurrunt ij
qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si
C regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo,
sed modestè & prudenter ea vtere , sic vitabis
peccata multa. Fauet Hebræus, S. Hieronym.
cuius verba mox recitabo,æquè ac Pineda. Ve-
rè Seneca epistol.84. *Quæcumque*, inquit, *eminere*
videntur in rebus humanis , *per difficiles & arduos*
tramites adeuntur. *Confragosa in fastigium dignitatis*
via est.

Secundò,Caietan. q.d. Si dominatum & re- Secundò.
gimen acceptaueris , eris medicus, qui pro tuo
munere facies medicinam peccatis, non omni-
bus, tamen magnis.*Politica enim*, inquit, *guberna-*
tio non tollit peccata omnia populi , *sed peccata magna*:
De minimis enim non curat Prætor , nec curare om-
nia potest,quod si tentat, audiet illud : *stulti ad*
cribrum , hoc est, stulti conantur omnia mini-
ma cribri foramina obturare , sed stulto & irri-
D to conatu.

Tertiò & genuinè, q.d. Si ira,vis,vel impetus Tertiò.
potentis alicuius dynastæ te impellat in aliquod
peccatum, ne desere locum & officium virtutis,
quem requirit status & gradus tuus.

Qvia cvratio] Hebr. מַרְפֵּא *marpe* , id
est medicina, sanitas, lenitas,curatio, qua curas
ægritudines & passiones animi , tum tui , tum
potentis te impetentis, *multa delicta auertet*. Vn-
de Tigur. vertit : *Qui affectus sedat* , *reprimit pec-*
cata grandia. Alij, *marpe* vertunt remissio,demis-
sio, putà animus demissus,remissus, laxus & so-
lutus, non inflatus, tumidus & superbus. Cura-
tio ergo , siue sanitas hæc est animi stabilitas,
& constantia virtutis , qua curas tuam infirmi-

tatem, metum & pauorem, iuxta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas & mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ committeres tu cedendo, & consentiēdo improbæ voluntati potentis, siue principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, auertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.* Prouerb. 15. 1. & 25. 15. Vide ibi dicta.

Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines & vulnera, putà in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pauorem; ac vtrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc cōstantia, illum lenitate & patientia. Vnicum ergo remedium tentationum & persecutionum est, animi stabilitas, quies & constantia: ex aduerso eorum fomentum est, animi leuitas, pusillanimitas & inconstantia. Vnde Ierem. Thren. 2. 8. *Peccatum,* inquit, *peccauit Ierusalem, ideo instabilis facta est.* Vide ibi dicta. Et Salomon Prouer. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Et Ecclesi. cap. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo.* Et Paulus: *Sic state in Domino charissimi.* Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi. Vnde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

> *Iustum & tenacem propositi virum,*
> *Non ciuium ardor praua iubentium,*
> *Non vultus instantis tyranni*
> *Mente quatit solida.*

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines. Ita S. Hier. Titelm. Lorinus & alij.

Tropol. quod tamen nonnulli censent esse literale. S. Hieron. Salon. Thaumat. & alij, per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis & propositi in bono constantiam: hæc enim est curatio & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat. Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali,* inquit, *dominatur tui & confortatur, vt ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueueras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & vt obliuioni tradantur coram Domino peccata maxima.* Vnde S. Ambros. in Psal. 41. *Et si spiritus,* inquit, *potestatem habentis in te ascendat, vt habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem à Deo accepisti, vt superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis & sæcularibus, spiritum nequam facilè repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ, & quasi in sylua lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis ianuas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylua, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deijcit ianuam, si patentem eam inuenerit.*

A

Sic & Cyril. Hierosl. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 12. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, serpere in dies ad maiora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam vt ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virgin. seruāda. *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco mouere hostis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Iam particulatim.

Spiritus potestatem habentis, quis? Resp. Primò.

Primò, S. Hieronym. per spiritum hunc accipit spiritum siue impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiæ. Vnde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieronym. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillauerit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitauerit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias obliuisci laboremque pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conuersione bona nascitur, & non ex tumenti & superflua dignitate.* Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestatiuam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter inuadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur,* inquit, *absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in ea alia, quam sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te,* inquit, *superiora petentem spiritus fornicationis malus, vel auaritiæ casu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaueris, pœnitentiæ pharmacum quære:* vbi per curationem siue medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animæ morbus illum inpugnat, ac miserabiliter subiicit. Et quod tunc medicamen apponendum; illud certè, vt vitio impugnatus locum suum, id est modum curationis non deserat: quia vniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quantò magis minora, aut non nimis radicata curabit?

B

C

D

Secundò.

Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum iræ: *Ergo,* inquit, *si præuenerit & præoccupauerit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis mouerit, & peruersitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Pacem illam sancti Iacob vide. Quanta primùm sedatio animi? Si non præualueris, frænos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis studium non prætermittas.*

Tertiò.

Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. c. 13. per spiritum hunc

hunc accipit ſpiritum ſuperbiæ: *Ita namque,* inquit, *malorum locus eſt ſuperbia, ſicut eſt è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris; ac ſi apertè dicat: ſi tentatoris ſpiritum contra te in aliquo præualere cōſideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum noſtrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis ſequentibus oſtendit, dicens: Quia curatio ceſſare faciet peccata maxima. Quid enim eſt aliud humilitas lamenti, niſi medicina peccati?*

Quartò, S. Bernardus ſerm. de quadruplici debito, per ſpiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, vt ſcilicet ordinem tuum deſeras prætextu melioris boni: *Secundùm enim impetum,* inquit, *ſpirituum veſtrorum huic tepido remiſſiorem, illi feruenti vitam arctiorem proponit, hoc ſolùm expetens & expectans, vt quoquo modo tollat eum à concilio iuſtorum & congregatione. Profectò ſpiritus ille qui tibi hoc ſuggerit, ſpiritus mendax eſt, ſpiritus poteſtatem habens, qui tibi inuidet locum tuum. Vnde & ſapiens huius rei non ignarus: Si ſpiritus poteſtatem habentis ſuper te aſcenderit, ait, locum tuum ne dimiſeris. Abſit enim vt ſpiritus veritatis, qui te huc adduxit te reducere velit: quia non eſt in ore eius, eſt & non, ſed eſt in illo, eſt, ſicut irrefragabilis auctoritas teſtatur:* Nemo, *ait Apoſtolus, loquens in ſpiritu* Dei, *dicit anathema Ieſu. Ieſus ſaluator, ſiue ſalus: anathema ſeparatio interpretatur. Qui verò tibi ſeparationem à ſalute ſubmurmurat, nec* Dei *Spiritus eſt, nec à* Deo, *quia Spiritus ſanctus non diſpergere, ſed colligere venit: qui ſemper reuocat diſperſos Iſrael in terram ſuam.* Idem ſerm. 48. inter paruos, dupliciter exponit, ſcilicet de duplici animæ portione. *Duo,* inquit, *loca ſunt animæ rationalis, inferior quem regit, & ſuperior in quo quieſcit, Deus. De vtroque poteſt rectè intelligi quod ſcriptum eſt: Si aſcenderit ſuper te ſpiritus poteſtatem habentis, locum tuum ne dimiſeris, vel inferiorem, ſcilicet regendo; vel ſuperiorem, quieſcendo.* Et inferius: *Dicitur ei ergo ne aſcendente ſuper eam ſpiritu locum ſuū deſerat, hoc eſt, ne ingruente tentatione membra ſua arma iniquitatis peccato exhibeat.* Notandum *autem quod dicitur: Si aſcenderit ſuper te ſpiritus poteſtatem habentis: nihil quippe aduerſus nos malignus ſpiritus poteſt, niſi miſſus aut permiſſus. Vnde cùm eius ſit voluntas ſemper mala, numquam poteſtas eſt niſi iuſta.* Nam *voluntas quidem ex ſeipſo ſibi ineſt, poteſtatem verò non aliunde quàm à* Deo *habet. Quam tamen poteſtatem ſemper moderatur* Dominus, *ne ſcilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quam eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta ſint.* Ceterùm *de ſuperiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in* Deo *habet, tentante diabolo deſerat, ſed vndecumque ille tentauerit, ipſa in* Deo *fixa conſtanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hæc, inquam, ſententia conuenit perfectis, qui iam in ſua conuerſatione quodammodo imitantur ſtatum æternitatis.*

EST MALVM QVOD VIDI SVB SOLE,
VERS. 5. QVASI PER ERROREM EGREDIENS A FA-
VERS. 6. CIE PRINCIPIS, POSITVM STVLTVM (repere vidi) IN DIGNITATE SVBLIMI Hebr. *Poſitam ſtultitiam in excellentijs,* vel *celſitudinibus,* id eſt *magnis*) ET DIVITES SEDERE DEORSVM] Hebr. *Et diuites in humilitate* (in humili loco & ſede) *ſedebant.* Septuag. *Datus eſt ſtultus in ſublimitatibus magnis.* Vetus tranſlatio: *Dari ſtultum in ſublimitatibus magnis.* Chald. *Poſuit improbum ſtultum vt ſit in felicitate, & miniſtret in proſperitate, & cælo alto, & exercitus eius ſint ſublimes & multi, & populi ſeruituti ſubditus ſub eo.* Arab. *Datus eſt ſtultus in altioribus* (locis) *& diuites ſedebunt in ſtatu contempto.* Appoſitè hæc gnome nectitur præcedenti. q. d. Dixit: *Si Spiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuū ne dimiſeris:* quia inter alias mundi regumque & aulicorum vanitates, hæc vna non minima eſt; quod ſæpè per errorē principis poteſtatem habentis pauperes, viles & inſipientes exaltentur; diuites verò, honorati & ſapientes deprimantur: quare ſi idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis conſtantiam conſerua.

Stulti ſubinde præſunt ſapientibus? Ingens vtique hæc eſt vanitas & indignitas, cùm cauda aſſurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, ſtulti imperant ſapientibus, cæci oculatis ducatum præſtant, iuxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in aceruum mercurij, ſic qui tribuit inſipienti honorem.* Prouerb. 26. 8. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Auſonio: *Cui morum grauitas & diſciplinarum vetuſtas, curulis ſellæ inſigne pepererunt.* Error propriè eſt in intellectu, vt cùm princeps ex falſis informationibus putat ſapientem & probum eſſe eum, qui eſt inſipiens & improbus, ac vice verſa eum qui eſt probus & ſapiens putat eſſe improbum & inſipientem, ideoque illum eleuat, hunc deprimit. Vnde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia.* Subinde tamen error eſt in voluntate & affectu, dum ex amore quo inſipientem, quia facetus eſt & adulator aut ſuæ cupiditati obſequitur, eum exaltat atque ex odio quo ſapientem, vtpote ſibi aduerſum, proſequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit hæc indigna perſonarum commutatio, & dignitatum officiorumque diſtributio; at non ex errore Dei, ſed ex certa eius prouidentia, præſertim qua populum, vel principem, vel ipſos ſtultos aut diuites vult caſtigare aut probare, cuius rei duo exempla illuſtria recenſet Anaſtaſ. Nicænus quæſt. 15. in Script. Hoc eſt quod ait Iob. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Ad hæc ſtulti & impij *tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant:* Sapientes & pij ex alto labuntur in imum, vt præſentes honores, vtpote inſtabiles, deſpiciant & futuros in cælis, vtpote ſtabiles & æternos, ſuſpiciāt, & ambiant. Quis enim fidat rebus & ſoliis humanis hoc vno conſtantibus, quod nihil ſibi conſtant. Heſternum decus, hodiernum dedecus excludit. Heſternum gaudium hodiernus & repentinus mœror luctuſque obruit. Heſternas opes hodierna inopia ignorat, imò ex eis ſtipem poſcit & mendicat. Heſternam ſpem & vitam hodierna mors, & deſperatio ſtrangulat & ſuffocat. O quātum eſt in rebus inane? ô quā anguſti ſunt mortaliū termini? Porro cauſam, cur Deus permittat ſtultos dominari, & ſapientes deprimi eſſe eius iram, & ſcelerum vindictam docet S. Chryſoſt. hom. 2. de Pœnit. S. Auguſt. lib. 19. Ciuit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian. lib. 1. Epiſt. 3. & 4. S. Bernard. de Conuerſ. Cleric. c. 27. & alij.

Per ſtultum accipe pauperē & vilem, cui deeſt

A

per diuitem verò, quem stulto opponit, accipe potentem & prudentem, qui sua prudentia & solertia opes & honores sibi comparauit, quales sunt domini & principes. Vnde explicans subdit: *Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.* Est catachresis. Diues enim ponitur pro sapiente, quia diuitiæ sæpè animos addũt, & ingenium industriamq́ue acuunt, quod deprimit sternitq́ue paupertas. Adde diuitiæ tam spiritales sunt, vt virtus & sapientia, quàm corporales. Hinc nõnulli cum S. Hieronymo diuitem accipiunt sapientem, qui sapientia, virtute, meritis, animiq́; dotibus diues est. Vnde Campens. vertit: *Qui ad res gerẽdas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebunt.* Thaumat. *Prudentiæ opibus affluentes.* Vatab. *Diuites sapientia & virtutibus.* Alij: *Magni in sapientia & scientia.* Sed hoc nonnullis mysticũ videtur. Prius ergo quod dixi magis lit-

B

terale est. Vnde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtute opulentiam.* Et S. Hieron. contra Heluidium esse *inueteratas diuitias.*

Sors reges facit seruos.

Exempla huius sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sub mensa eius velut canes sedentes, imo iacentes & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus & captus ab Hebræis. Iudic. 1. v. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti præbuit, vti & Beiazetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. Exemplum dat Israëlitas, qui cùm essent domini, seruire coacti sunt Idumæis aliisq́ue gentibus, vt patet ex lib. Iudic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius c.

C

11. vitæ eius, libertos fecit præsides, legatos, consules, duces, omnesq́ue dignitates polluit ignobilitate hominum perditorum. Præclarè Plutarch. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis*, ait, *magnus est in potentia constitutus, paruitate & stultitia eum tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob mollitiem: erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob inuidiam: inter viuos, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti opifices, dum magnas bases paruis donarijs supponunt, eorum paruitatem hoc ipso arguunt: sic fortuna cùm ingenium vile magnis ac splendidis rebus extollit, ideo magis demõstrat, atque infamiæ exponit, cum præ leuitate labascit atque impingit.*

D

Tropol. Stultus est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subiicit: Sapiens verò est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscentiæ seruire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui seruiunt peccato*, inquit, *admissarij equi facti: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent sensum.* Rursum Princeps est diabolus, qui procurat indignos & impios promoueri ad honores, vt per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hier. qui & addit, Hebræum suum per principẽ intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores euehi.

Vers. 7. Vidi servos in eqvis, et principes ambvlantes (pedibus quasi pedites) svper terram, qvasi servos] q. d. Vidi seruos gloriosos & superbos vehi phaleratis auroq́ue instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigij & superbiæ: homo enim conscendit equum, vt altior incedat, & ceruix equi erecta superbum indicat. Vnde illud: *Hi in curribus & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri inuocabimus.* Psalm. 19. 8. Thaumaturg. vertit: *Seruos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè obambulare, videreq́; coram se impios superbientes,* repete quod præcessit, opus est tyranni & diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Ieroboam seruus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Esther. 6. 9. Præclarè Seneca epist. 47.

B

Stare, inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi.* Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casa fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velit viuere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in seruum liceat, veniat in mentem tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? viue cum seruo clementer. In iter quoque & in sermonem admitte, & in con-*

C

silium & in conuictũ. Huius rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini seruiebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. cap. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus:

Fortuna quando saltat, insaltat simul.
Regnante seruo, vera regnat seruitus.

Vide dicta Prouerb. 30. 22. Compertum est ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque, maximè vbi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse.* Hinc Felix ex seruo & liberto Claudij Imper. ab eo creatus Iudææ præses, *per omnem sæuitiam ac libidinem ius regium seruili ingenio exercuit*, ait Tacitus libr. 5. histor. cap. 2. & Romani, teste Suetonio cap. 59. Tiberio occlamabant:

Regnabit sanguine multo.
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

D

Tropol. S. Gregor. 31. moral. 10. *Equi nomine*, inquit, *dignitas temporalis accipitur, Salomone attestante, qui ait: Vidi seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram: Omnis quippè qui peccat seruus est peccati; & serui in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi serui ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic aduersitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur, dormitauerunt qui ascenderunt equos, id est in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vitæ honore confisi sunt.*

Qvi fodit foveam, incidet in eam; Vers. 8.
et

ET QVI DISSIPAT SEPEM, MORDEDIT EVM COLVBER.

Vers. 9. QVI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETVR IN EIS; ET QVI SCINDIT LIGNA, VVLNERABITVR AB EIS] Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ & vituperium insipientiæ, vtriusque dogmata, actus & effectus de more hîc subnectit: Insipiens enim dum aliis fodit foueam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ & sapientum dogma est: *Ne fodito alteri foueam;* quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepere Iudæos dolosos; vnde ipsi Idumæi dolosè à Chaldæis capti sunt. *Respondit,* inquit, *mensura iudicij, & sic ait: Ipsi fuerunt causa, vt euenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foueam in biuio itineris, reus est, vt cadat in eam: gens quæ transgressa est decretum verbi Domini, & tenuerunt pugnam sæculi, ceciderunt in manu regis impij, qui dolosus fuit eis sicut serpens.* Ita ipse more suo arctè & Rabbinicè.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus, q.d. Stulti sæpè deiiciunt sapientes, ac serui dominorum sedes occupant per dolum, calumniã aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, vt ipsi pariter ab æmulis vel hostibus deiiciantur & sternantur. Aliter Thaumat. qui censet hic recenseri opera principis, de quo v. 5. putà tyranni vel dæmonis. Quatuor hæ paræmiæ ad eundem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem & insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculosas, præsertim per fraudem aut vim similemve iniuriam magna moliuntur, ex eò, quòd illa non nisi cum ingenti labore & periculo perficiant; quò fit, vt sæpè periculo ipso lædantur & pereant, atque malum quod aliis parant, licèt non semper, sæpè tamen in ipsosmet iusto Dei iudicio recidat, dũ reciprocante iusta Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel similis in eius auctores reuoluitur; vt qui alteri pauperiem, spoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniustè machinati sunt in eadem lege talionis incurrant; idque sæpè in hac vita, semper in futura. Caiet. subtiliter has quatuor paræmias ita distinguit, vt prima fossarum spectet ad insidias aliis parantes: secunda dissipantis sepes, ad aliena inuadentes: tertia transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant quarta scindentis ligna, ad eos qui vnitatem scindunt, scismaque efficiunt: Verùm, vt dixi, eòdem omnes tendũt, idemque in genere omniũ est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hier. Thaumat. & alij.

Exempla sunt in Saüle, cuius insidiæ contra Dauidem in ipsummet reuolutæ sunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 1. Item Iezabelis. 3. Regum. 21. 5. Caiphæ. Ioan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pontem diffutilem super Tiberim insidiosè struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim deiectus mersusque est, teste Eusebio lib. 9. Histor. ca. 8. & lib. 1. de vita Constant. c. 12.

Gnomæ. Similes sunt philosophorum gnomæ. Hinc Pausaniæ Lacedemonum Duci Plutarchus in A Cimone, hoc datum narrat oraculum.

Pœna luenda tibi est: affert iniuria cladem.

Et Pisistrato: *Nemo hominum aliquibus faciens iniuriam, pœnam non persoluet.* Rhadamantus apud Aristot. 5. Ethic. pronunciat, *iustum esse, vt quæ quis fecit iniustè, eadem & patiatur.* Vnde Pytagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis si perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto.*

QVI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM] id est qui alteri struit dolum, eodẽ peribit. Sumpta est metaphora à venatoribus, qui feris; & à militibus, qui hostibus dolosè parant fossas, easque cespite contegunt, in quas incauti hostes & feræ incidunt; sed ipsimet venatores non rarò incogitanter in easdem prolabuntur. Eandem ad B verbum gnomen habet Ecclesiasticus capit. 27. 29. vbi eam explicui. Porrò Thaum. clarè vertit: *At qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi primùm, & soli parat insidias.* Sic sæpè (quod maximè hic spectat sapiens, vti dixi initio versus) qui per fraudem & calumniam viros probos statu suo deiiciunt, illumque inuadunt & occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus suscitat, deiiciuntur, imò subinde capite minuuntur & vita mulctantur.

QVI DISSIPAT (Vatabl. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) SEPEM, MORDEBIT EVM COLVBER] qui in cauernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est, quem paulò ante dedi. q.d. Qui aliena inuadit & irrumpit, in damnum idem vel simile incurret. Thaum. *Qui securum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet.*

C Tropol. Sepes dissipant & lapides transferũt, vt sequitur, qui receptas probasque leges & iura tum politica, tum religionis, tum disciplinæ conuellunt, ideoque puniuntur vel ab hominibus, iuxta illud Prouerb. 22. 28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.* Et illud Isaiæ 58. 12. *vocaberis ædificator sepium,* id est reformator disciplinæ. Ita S. Hiero. & Olympiod. Sepes, inquit, est fides Ecclesiæ fundata Apostolica prædicatione, quàm subuertunt Hæretici: vnde & ipsi subuertentur. Rursum sepes est sanctitas animæ, & timor Domini, quem qui dissipat mordebitur à diabolo. Vnde auctor Catenæ Græc. totum hunc versum sic vertit: *Qui peccat, ipse suam ipsius animam punit: Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impin-* D *git, diuina gratia nudatus mordebitur à peccato.* Insuper sepes sunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, vti sunt claustra virginum, præsentia parentum, superiorum vel sociorum, quæ qui amouet facilè in Diaboli tentationes & morsus incidit.

QVI TRANSFERT (*subtrahit.* Caieta. *commouet.* Campens. *proijcit,* Syrus, *mutabit.* Arab. *tollit*) Vers. 10. LAPIDES (id est maceriam aliquam lapidum, præsertim si id facit, vt sepem, vel hortum vel domum alienam diruat aut vastet) AFFLIGETVR IN EIS] Tum labore, quo eos transfert, tum casu vel allisu lapidis cuiuspiam, quo lædetur vel obteretur. Pro *affligetur.* Hebraicè est *dolore afficietur.* Aquila & Symmachus *dilacerabitur in eis*: Complut. *Torquebitur.* Sensus est, q.d. qui

rem periculosam aggreditur, non rarò ipso periculo capitur & læditur. Rursum qui aliis damnū infert, sibi ipsi infert. Sic Samson concutiens columnas domus ad perdendum Philistæos, seipsum perdidit, dum eiusdem ruina oppressus est. Iudic. 16. 30.

Et qvi scindit (secat, findit) ligna vvlnerabiter ab eis] Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus, *dissipatio eius fiet.* Arab. *claudetur in eis.* Alius: *Calescet in eis*, id est aduretur & cruciabitur. Iam Primò, Chald. hāc parœmiam & præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta; Reuelatum est coram me, quod Manasses filius Ezechiæ futurus est vt peccet, & vt adoret simulacra lapidea: ideo tradetur in manu regis Assyriorum, & vinciet eum catenis, eò quòd cessare fecit verba legis, quæ scripta fuerunt à principio in tabulis lapideis,*

B

ideo tribulabitur in eis, & Rabsaces frater eius futurus est, vt adoret simulacra lignea, & vt dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in arca lignorum Setim: ideo futurus est, vt comburatur igni per manum Angeli Domini. Verū hæc symbolica, Iudaica & aliena sunt. Secundò, Vatabl. & Clarius censet hic significari, citra industriam nil rectè fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemuis laborem, vt siue quis lapides transferat, siue ligna findat, nisi adhibeat industriam multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpè irrito conatu, nulloque effectu. Tertiò & genuinè sensus est, q.d. Qui res difficiles & periculosas aggreditur, sæpè earum periculis capitur & obruitur, iuxta illud Eccles. 3. *Qui amat periculum in illo peribit.*

C

Tropol. qui in Ecclesia vel congregatione facit scisma, eodem affligetur, imò subinde peribit. Alij referunt ad excommunicationem non temerè, sed lentè & raro ferendam. q.d. Qui temerè & citò alium excommunicat & ab Ecclesia abscindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis vulabitur, & malè mulctabitur. Rursum S. Nilus in Ascetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. SS. Patrum) *qui rationis*, inquit, *aciè, tamquam securi, res fecerit, & quæ concutienda sunt à coniunctione separans, vera bona à falsis seiungere profitetur, nisi recto vndique rationis iudicio vtatur, periculum addit, ne scandalum audientibus præbeat.* Porrò Auctor Catenæ Græc. sic totum hunc versum conuertit, *Qui insectatur sanctos, vel scripturæ verba signo adulterino deprauat, sibi consciscit interitum. Vel: qui domum suam virtutibus ædificat, secundùm Deum laborat.*

D

Si retvsvm fverit ferrvm, et hoc non vt prius, sed hebetatvm fverit, nvllo labore exacvetvr; et (sic) post indvstriam seqvetvr sapientia. Pro *retusum fuerit* Hebr. est קֵהָה *keha*, id est obstupuerit, stupidum & obtusum sit; *keha* vti literis ita & significatione alludit ad כָּהָה *caha*, id est caligauit, obscuritas est, pertinetque ad oculos, & ad visum: quòd enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro: vnde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic & culter. Hinc Caieta. vertit: *Si obscuratum est ferrum.* Rubigo enim obscurat & hebetat ferrum, à qua dū tergitur, politur, lucescit & splendescit, iuxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius exacutus est & limatus* &c.

A

Vt splendeat limatus est. Pro *& hoc non vt prius.* Hebr. est וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל, *vehu lo panim kilkal*, quod Pagninus & Tigur. vertunt: *Nec facies eius fuerit tersa, vel polita.* Vatabl. *Et ipse scindens non terserit vtrumque latus.* Syrus: *& ipsum faciem perturbat.* Noster melius vertit: *Et hoc non vt prius*, scilicet tersum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Heb. est וַחֲיָלִים יְגַבֵּר *vachaialim iegabber*, quod varij variè vertūt. Septuag. *& fortitudines confortauit.* Syrus, *& interfectos multiplicat.* Pagnin. *& vires roborabit.* Alij, *vires roborabit scindens.* Tigur. *Exercitum postulat.* Campen. *Quantumuis fortibus, multum negotij exhibet.* Vatabl. *Tunc vires scindentis euincet ferrum.* Noster optimè vertit: *Multo labore exacuetur*, S. Hier. in veteri editione: *Et virtutibus coronabitur* vel *confortabitur.* Complut. *& potentias confortabit.* Thaum. *Per iniu-*

B

stitiam adaugere quærit potentiam breui duraturam. Alij: *Præualebit exercitus. Et post industriam sequitur sapientia.* Septuag. *Et abundantia viro non sapientia.* Syrus: *Lucrum prosperis sapientia.* Arabicus. *Et sapientia virtus roboris.* S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia.* Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam.* Alius: *Præstantia rectificandi sapientia.* Pagnin. *Excellentia sapientiæ super alta est, quod rectum faciat.* Vatabl. *Excellentia rectificationis.* (Caieta. *rectitudinis*) *est sapientia.* Campen. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit.* Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores.* Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam.* Omnia ferè eòdem recidunt. q.d. Sicut cos acuit rectāque facit aciem ferri, quæ prius torta erat & re-

C

tusa; sic excellentia, industria, & exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quòd hominē faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, iustas sanctasque efficiat. Efficit enim vt homo à recto proposito nō deflectat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac diuinæ legis & voluntatis velut rectissimā operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כִּשְׁרוֹן *kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Vnde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentiæ est sapientia.* q. d. Excellentia sapientiæ & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, vt in omnibus seruetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis peruigilis, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Iam

D

Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccauit populus, facti sunt cæli fortes sicut ferrum, ne deducerent pluuiam: & quia illa generatio non orauit coram Domino; ideo condemnatum est omne sæculum in fame; & quando conuersi sunt, & congregantur per turmas, & præualent contra concupiscentias suas, & constituunt præpositos, vt quærant misericordiam à Deo cæli, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientiæ eorum: Voluntas*, id est fauor, beneuolentia, beneficentia, vnde Costus vertit: *Illis cælum, propter dignitatem & decorem sapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit.* Verùm nemo non videt hæc mystica esse, imo violenta & coacta.

Sc-

Secundò, Septuag. quos sequitur Thaumat. Olympiod.& S.Cyprian.lib.3. Testim. ad Quirin.cap.86. hæc nectunt versui præced. *Scindens ligna*, inquiunt, periclitabitur in eis: *si exciderit ferrum,& ipse faciem turbabit*. q.d.Findens ligna periculum adit, ne si ferrum quo secat è manubrio excidat,ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit & lædit.

Tertiò, Campens. vertit & explicat per antithesin ferri & sapientiæ,quòd ferrum deficiat aliquàndo,sapientia numquam,*Si retusum*, inquit, *fuerit ferrum, quo secant ligna, quantumuis fortibus multum negotij exhibebit: Sapientia verò difficiles alioqui res, sæpè faciles reddit.*

Quartò, Hebr. חֲיָלִים *chaialim*, quod noster vertit *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Vnde Tigur. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit,nec facies ei polita, exercitium postulat:Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, sed maiore studio optare conueniet sapientiam*,quia vt superiùs dixit,plus valet plusque efficit sapientia, quàm arma bellica.Sic & Pagnin.Clarius & Vatab.Aliter quoque Caiet.Olympiod. Moringus ac ferè tot hic sunt versiones, quot interpretes; tot sententiæ,quot capita.

Verùm longè meliùs & veriùs Noster vertit per Homiosin, siue assimilationem ferri cum sapientia,quòd sicut ferrum hebetatum per laborē acuitur; sic & sapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Vnde ait:*Si retusum fuerit ferrū*, putà ferreus culter vel gladius: *Et hoc non vt prius*, id est & hoc non fuerit politum & acutum sicut erat prius,*sed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam sectionem, *multo labore exacuetur*. Hebr. *In fortitudinibus*,vel *in multa strenuitate*, virtute & robore *roborabit*, scilicet illud faber: *Et*, id est sic, vel simili modo *post industriam sequetur sapientia*.

Sensus ergo est q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retusus & hebetatus,crebra & laboriosa confricatione cotis vel chalibis,subinde etiam ignitione & malleatione acuitur;sic pariter mentis acies otio,desidia,gula, aliove vitio retusa & hebetata, magno rursus industriæ, studij & virtutis exercitio & labore acuenda est, & ad pristinum rigorem reuocanda. Cos ergo,quo retusa torpidaque virtus & sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confricatio & exercitatio; sicut disputatione & confricatione argumentorum acuitur ingenij & veritatis acumen: ignitio est consideratio ardensque meditatio, iuxta illud Psaltis: *In meditatione mea exardescet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio est mortificatio,pœnitentia,tribulatio.Ita S.Hieronym. *Si se*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam scripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtusum, & conturbatus nequaquam manserit qualis esse iam cœperat: Euenit quippe interdum, vt cum modicum scientiæ quis habuerit,elatus in superbiam, discere desistat & legere, & paulatim ex eo quòd nihil ei additur, subtrahatur,& vacuum disciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim & desidia quasi quædam rubigo sapientiæ est: Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remedium sanitatis, sed vadat ad magistrum,& rursum instruatur*

A *ab eo, & post laborem & industriam sudoremq; nimiū valebit sapientiam recipere, quam amiserat. Hoc est quod in Hebræo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur ,id est labore & industria & quotidiana lectione sapientiam consequetur, & fortitudo ipsius habebit hunc finem, vt accipiat sapientiam.* Accedunt Albin.Titelm.& alij,qui sic exponunt q.d. Sicut si otietur ferrum, obtunditur,nigrescit, rubiginem contrahit,consumitur: Sic si ars,sciētia,virtus non exerceatur languet,sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore & studio reparari potest. Verè Plutarch.in Moral. *Vt culmus*, inquit, *primùm in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur,postremo in summo venti flatibus laborat:sic quidem initio feruent, deinde subinde subsistunt & offenduntur, in extremo deficiunt defatigati.*

B Rursum hanc gnomen applices politiæ, putà rectoribus,magistris,parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non à se ipso, sed à fabro per cotem aliudve instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli,filii in studio sapientiæ & virtutis hebetes & desides,multo rectorum,præceptorum & parentum labore & industria excitandi, acuendi,poliendi,perficiēdi sunt.Vnde B.Dorotheus, Climacus, Cassianus ceterique rerum spiritualiū magistri docent, superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungere & stimulare, itaque acuere, ne si eam otiari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat,quo fit, vt filius non crescat, sed deficiat & arescat: vicissim subditos non debere id C ægrè ferre,sed eis gratias agere,quòd officio suo, ad quod à Deo obligantur,ritè perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laboriosa & aspera acuatur, poliatur & splendescat: sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quòd eorum monitis, correctionibus, disciplina, pœnitētiis,&c.in humilitate,patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuantur & perficiantur.

Porrò S.Bonau.hanc gnomen applicat non subditis,sed prælatis, quorum mores mutarunt honores. q.d. Prælati qui antea erant modesti, humiles, probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti superbi,liberi,imperiosi;& honori, opibus, ac deliciis vacantes, hi magno D correctionis labore indigent, vt ad primæuum splendorem & acutam virtutis aciem reuocari queant. Ratio est, quòd nemo subditorum illos corrigere audeat, & si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S.Gregor.hom.18. in Ezech. vbi docet subditos magis oratione & exemplo sanctæ vitæ,quàm verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet siue superioribus,siue inferioribus, siue æqualibus,iuxta illud Prouerb.27.17. *Ferrum ferro acuitur,& homo exacuit faciem amici sui.* q.d.Sicut ferrum aciem retinet,dum vsu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: vsu enim ipso acuitur, non vsu rubigine consumitur: sic pariter vis animi

animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum reuocentur: quare amicus cum amico differtans, eius animi vires expolit & exacuit. Porrò ferrum notat naturæ nostræ, per corpus & concupiscentiam deprauatæ, duritiem & depressionem, vt instar ferri non nisi magno longoque labore, ad virtutem & sapientiam cælestem expoliri & exacui possit. Hinc Isidor. libr. 16. Etymol. cap. 20. ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id est semina frugum terræ condat: alij, quia feratur in agros colendi causa: Nonnulli à ferendo. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quòd eo fundatur sanguis humanus, ideoque sanguinem hunc de ferro se vlcisci, cùm ferrum sanguine contactum celerius rubiginem contrahat. Audi & Plinium libr. 34. c. 14. *Ferrum*, inquit, *optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuuenescere. Hoc excutimus tecta, cædimus saxa, omnesq; ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucriq; nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato; quam sceleratissimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus pennasq; ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non natura fiat accepta: & tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim inuenimus, ne ferro nisi in agricultura vteretur.* Hæc ille.

Ferri etyma.

Et post industriam (sequitur) sapientia] Industria est animi promptitudo & sagacitas, siue habilitas ad aliquid faciendum, putà ars & solertia ingeniosa ad rem conficiendam: inde pro artis siue ingenij exercitatione accipitur. Vnde festus industrium inquit, veteres dicebant industrium, quasi quidquid ageret initio strueret & studeret domi. Sapientia ergo & virtus paratur industria, id est primò, labore & exercitio, secundò, sagaci mentis solertia & ingenio. Sic videmus eos, qui industriè, id est methodicè & artificiosè student, paruo labore plus proficere, quàm ceteros, qui magno. Ars enim superat naturam & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs & minori labore id faciunt, quam ceteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9. cap. 4. *Rhombus*, inquit, *& squatina, & rhaia & pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpè reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velocissimum solertia & ingenio capientes. Ita quidam arte superant longè potentiores opibus aut viribus.* Hinc industria in Emblematibus pingitur vt matrona amicta veste pretiosa, artificiosè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam quæ pondera in altum eleuat: pingitur nudis pedibus: in capite gestat statuera Pluti: quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus. Idem habet locum in virtute, sanctitate & perfectione. Qui enim nouit artem contendendi ad apicem virtutis, paruo labore eum adipiscitur, quem alij magna fatigatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in ieiuniis vitæque rigore & austeritate; item qui toti vacant rebus externis, vt curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, &c. At qui vacant charitati & orationi, citò ad perfectionem conscendunt. Sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam & gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate: cui si addas alios aliarum virtutum actus & fines, singulæ eidem actui nouum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, student, docent, &c. initio operis idipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: Volo edere, studere, docere, similéque opus facere ex tui amore, vt tibi placeam; ex tui cultu, vt te honorem; ex humilitate, vt me despiciam; ex obedientia, vt iussis tuis vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, vt tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem & celebrem; ex patientia, vt cruci & passioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, vt proximos conuertam vel in virtute promoueam: quo enim idem actus à melioribus & pluribus virtutibus imperatur, eò est melior, eoque maiora gratiæ & gloriæ præmia promeretur. Hoc est quod ait S. August. *Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed maior charitas meliorq; voluntas auget meritum.* Extant libri sapientes de praxi & industria virtutes & merita accumulandi, quos operæ pretium est legere, & in effectum deducere.

Industria emblema.

Si mordeat serpens in silentio (Hebr. *absque murmure*, mussitatione, sibilo) nihil eo minus habet qui occulte detrahit] Pro *qui occulte detrahit*, Hebr. est לָשׁוֹן בַּעַל *baal lascon*, id est *Dominus linguæ*, vel *habens linguam*, per quem Sept. Syrus & Arab. intelligunt incantatorē, qui sua לַחַשׁ *lachas*, id est mussitatione & murmure, putà suis carminibus vel veneficiis solet excantare serpentes, ne mordeāt & noceant. Vnde Septuag. vertunt: *Si momorderit serpens in non susurro, & non est amplius incantanti*, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur ne mordeat; post morsum enim non prodest incantatio. Vnde Syrus vertit: *Non est lucrum* (alij *vtilitas*) in malefico. Arabic. *Non reperietur in malefico bonitas.* Aquila: *Absque incantatore*, Symmachus: *Absente incantatore*. S. Hieronym. verò in veteri edit. vertit: *Si momorderit serpens in silentio, non est amplius* (remedium) *habenti linguam* repete si habens linguam in silentio maneat, nec lingua vtatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult, confiteri, cui proinde nullum superest veniæ remedium. *Si quem*, inquit, *serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit; si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* Sic & Olympiod. Hinc & Thaumat. vertit: *Occultum autem serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani sunt*, Accedit Cassian.

Vers. 11.

Cassian. Collat. 2. cap. 1. Vbi Serapion narrat, se cõsuetudinem furandi panem superasse per publicam furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: *Si momorderit, inquit, serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, taciti serpentis morsum perniciosum esse designans: id est si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro qui carminibus scripturarum mederi protinus vulneri, & extrahere de corde consueuit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti perituroue non poterit.* Superior ergo, & confessarius est excantator peccatorum. Verùm optimè vertit S. Hieron. in vulgata. Nam *baallascon*, id est Dominus linguæ, est detractor. Sensus ergo est quasi dicat, ait S. Hieronym. *Serpens & detractor æquales sunt. Quomodo enim ille occultè mordens, venenum inserit: sic iste clam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, & nihil habet à serpente amplius. Cùm enim lingua hominis ad benedicendum Deum & ædificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus eius in peruersum abutitur.* Detractor ergo est serpens.

Detractor est serpens. Primò. Primò, quia sicut serpens absconditè venenum infundit, & cùm aduertis, inuenis te ab illo percussum, & veneni pestiferi violentia sauciatũ: sic detractorem admittens, & fratris peccata aut defectus audiens, subitò amorem quem erga illũ habebas, aut vulneratum, aut penitus exhaustum inuenies. Detractio enim in hoc differt à contumelia, quòd hæc palam & in facie probrum alteri præsenti obiiciat, illa verò furtim, clam & occultè absenti obtrectet.

Secundò. Secundò, morsus serpentis non vnã, sed multas plagas morsu suo homini infligit; quia venenum eius per omnia membra proserpit, eaq; inficit & cruciat. Sic & detractor sua maleuolentia, & maledicentia fratrẽ lædit, pacem turbat, charitatem dissipat, vnitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas & bella suscitat, adeoque subinde cœtus, vrbes & regna euertit.

Tertiò. Tertiò, serpentis lingua est trisulca, ait Plin. lib. 11. 37. & Isidor. lib. 1. Orig. cap. 4. *Tenuissima*, ait Plin. *serpentibus* (lingua) *& trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas prælonga.* Vnde mordendo tria vulnera infligit: sic & lingua detractoris detrahentis conscientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi sauciat, & audientium aures mentéque maleuolentia sua inficit. Vnde S. Bernar. serm. de Triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Lingua*, ait, *maledica illius percutiens conscientiam, & huius vulnerans charitatem, secum pariter vtrumq; perimit. Numquid non viperea est lingua ista? ferocissima planè, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea est ista lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu vno: lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imò triceps est lingua detractoris.* Addit deinde quid magni miri: *Nec vero eiusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis: fodit enim hæc quoque Christi corpus & membrum de membro, nec iam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit, seu etiam clauis ferreis, quos sanctissimis manibus illis & pedibus consummatio Iudaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim huius, quod nunc pungitur & transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, numquã illud pro isto mortis iniuriæ, crucis ignominiæ tradidisset. Et dicimus: leuis res sermo; tenera, mollis & exigua caro lingua hominis: quis sapiens magni pendat? Leuis quidem res sermo, quia leuiter volat, sed grauiter vulnerat; leuiter transit, sed grauiter vrit. Leuiter penetrat animum, sed non leuiter exit: profertur leuiter, sed non leuiter reuocatur: facilè volat, atque ideò facilè violat charitatem.*

Quartò, Horus Apollo detractoris Hieroglyphicum ponit basiliscum, siue regulum, qui solo visu homines interficit; sic & detractor sola voce. Rursum alij serpentes excantari possunt, regulus verò nequaquam. Vnde illud Ierem. 8. 17. *Ego vobis mittam serpentes regulos, quibus non est incantatio.* Sic & detractor quia occultè detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cũ ipse purgare nequeat seipsum, ignorans crimen sibi obiici à detractore. Morsus enim detractoris, æquè ac serpentis, est furtiuus & clandestinus, ait Thaumat. Rursum sicut serpentes, v.g. aspides contra incantationem se præmuniunt, vnam aurem terræ admouendo, alterã cauda obturando: sic detractor cor & aures occludit sua maleuolentia, ne quis sermonem eius interrumpat aut diuertat. *Quartò.*

Quintò, lingua detractoris est serpentina: habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet, rumpitur. Similem habet detractor siue susurro. Vnde illud: *Venenum aspidum sub labiis eorum, linguis suis dolosè agebant.* Psal. 139. 4. Hac de causa serpentinis Iudæorum linguis contra Mosen murmurantibus, eique detrahẽtibus, Deus serpentes ignitos immisit. Num. 21. 6. ad quos alludens hic Chald. sic appositè vertit: *Sicut immittuntur serpentes igniti, vt vexent & noceant sæculo propter peccata domus Israël, qui non laborauerunt in verbis legis in silentio; sic non erit amplius viro, qui accusator est & susurro; quoniam igne gehennæ succendetur.* *Quintò.*

Sextò, Vatabl. sic exponit, q.d. Sicut serpens non præuentus, nec impeditus incantatione, obuios mordet: sic natura nostra destituta sapientiæ incantamento, aliis detrahit, & proximorum famam deuorat, rodit & mordet, iuxta illud Horatij 1. serm. Satyra 4. *Sextò.*

Absentem qui rodit amicum, &c.
Hic niger est; hunc tu Romane caueto.

Septimò, aspidis morsus est lenis, vt vix sentiatur, velut punctura acus, sine tumore: virus tamen eius illicò ad sanguinem & viscera peruadit. Vnde Cleopatra aspidis morsu se occidit, vt suauissimè moreretur, ne cum Antonio marito à Cæsare Augusto post Actiacam de iis victoriam, duceretur in triumphum. Sic detractoris sermones lenes sunt, blandi, & iucundi; simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore & studio emendandi vitia proximi recensere: sed illicò maledicentia vulnerat famam absentis, & conscientiam audientis. Rursum ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari & rubri, sed obscuri & nigri: sic & detractio nil distillat, nisi famæ & conscientiæ denigrationem: prodit enim ex lingua eiusque vesica, quæ vti serpenti, sic & detractori *Septimò.*

tractori fusca est & atra, atroque veneno referta.

Octauò, Syri iuxta Euphratis ortus, per naturalē complexionis antipathiam, vel vt alij volunt sympathiam, non mordentur, nec læduntur à serpentibus, æquè ac Psylli in Aphrica, Ophiogenes in Cyro & Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib.28.c.3. *sunt terrori serpentibus, tactu ipso leuant percussos* (à serpentibus) *suctuve modico* Vide Delrio & Magia quæst.9. & 13. Sic viri sapientia, fama & sanctitate eminentes detractorum linguas non metuunt, sed omni detractione superiores sunt, quin imò & alios calumniam passos, vnico verbo suæ famæ & quieti restituunt.

Denique pro *non minus habet*, Hebr. est יִתְרוֹן לֹא *lo ijtron*, id est *non amplius habet*, non excellit serpens morsu suo morsum domini linguæ, id est detractoris, sed potiùs ab eo superatur. Est miosis: minus enim dicitur & plus significatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quàm serpentis. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quàm serpentis. Hic enim corpus, ille famam & conscientiam mordet, & mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis, vincit virus omne anguium & aspidum: nec tam serpentina est, quàm gehennalis & diabolica, vti docet S. Iacobus c.3.7. vbi pluribus idipsum ostendi: quare *dum aures inficit animas interficit*, ait S. Bernard. serm.24. in Cant. vbi eius mores & gestus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum; ita graphicè depingit: *Alij*, inquit, *simulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicq; quadam cum grauitate & tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tantò persuasibiliore, quantò creditur ab his, qui audiunt corde inuito, & magis condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo, cùm satis, & numquam potui de hac re corrigere eum.* Et *alius: Mihi quidem ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me numquam innotuisset: at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico, reuera ita est.*

VERS. 12. VERA ORIS SAPIENTIS, GRATIA (Camp. *gratiam habent*) ET LABIA INSIPIENTIS PRÆCIPITABVNT EVM] Hebr. *Deglutient*, vel *deuorabunt eum.* Ita Sept. Syrus: *Verba oris sapientis gloria, & labia stulti maculant illum.* Arab. *Impediunt illum.* Alius: *Perdunt illum.* Caietan. *Destruent illum.* Camp. *Subuertent eum.* Tigur. *Ex ore sapientis prodeunt res quæ gratiam conferunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt.*

Sapiens loquitur gratiosa.

Pronomen *eum* dupliciter sumi potest: primò, absolutè, vt referat sapientem: secundò, reciprocè vt referat insipientem. Priori modo est antithesis pugnæ insipientiæ & insipientis contra sapientem & sapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratiosa, at stultus superbus & inuidens contradicit, ac multis verbis & rationibus contra eum pugnat, vt eum præcipitet, supplantet, vincat, confundat & sibi similem faciat. Ita S. Hieronym. qui & addit: *Et reuera præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt. Vnde beatus ille est, qui in aurem loquitur sapientium.* Eccl.25.12. Posteriori modo neruosior est antithesis stultitiæ & stulti, impugnantis & præcipitantis non sapientem, sed seipsum, q.d. Sapiēs loquitur cum multa gratia, putà sapiēter, modestè, beneuolè, vtiliter, amabiliter iucundè; quo fit vt audientium gratiam sibi conciliet: at insipiens loquitur insipidè, immodestè, arroganter, imprudenter, impudenter, petulanter; quò fit vt odium audientium sibi consciscat, quin & lites & rixas, quæ eum in grauia damna, ac subinde in mortem & gehennā præcipitant. Vnde Thaumaturg. *Bonus & sibi & proximo operatur conducibilia: stulto sua garrulitas perniciosa est.* Et Olympiod. *Sermo sapientis neque inhumanus est, austerusve, neque mollis & dissolutus; sed gratia multa conditus, ita vt pariter cohibeat, neque sinat auditores diffluere.* Ita S. Bonau. Ratio à priori est, quod verba oris sapiētis prodeunt ex corde, gratiis, & virtutibus fragrante, quod verbis suam fragrātiam aspirat: Verba verò stulti prodeunt ex corde stolido, vecordi omnique gratiâ destituto, quod suam stoliditatem & vecordiam verbis instillat, iuxta illud Senecæ epist.114. & 115. *Talis hominibus est oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio* (dictis & factis) *alius animo esse color, & oratio vultus est animi;* quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, iuxta, illud: *diffusa est gratia in labiis tuis.* Psalm.44. vers.3. Eccles. 20. 13. Et illud: *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratia autem fatuorum effundetur.* Ecclesf.20.13. & illud de Christo: *Omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.* Lucæ 4.22. Et illud Pauli: *Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.* Coloss. 4.6. Ephes. 4.29. & illud Mosis: *Fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Deuter.32.2

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet; inuenitur, in generatione, si orat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caieta. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè attexunt, q. d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibi ipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr.

Stultus verba præcipitat.

Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitātiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quidquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde Bonauent. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb.* 22.29. *Vidisti hominem velocem ad loquendum stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

— *Stultos contra, immoderata loquendi,*

Præcipites

Præcipites tota raptat ceruice libido.

Secundò τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius, qui ex alto mõte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legēs; *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax pręcipitat se in profundum abyssi, putà in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis quàm diaboli. Aliter S. Hieron. *Reuera, ait, præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

VERS. 13. INITIVM VERBORVM EIVS STVLTITIA, ET NOVISSIMVM ORIS ILLIVS ERROR PESSIMVS] Pagnin. *Insania magna.* Tiguran. *vesania perniciosa.* Caietan. *Tricæ malæ.* Campen. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.* Symmach. ait Hieronym. *transtulit, tumultus & quædam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cùm enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris voluetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cùm nihil sciant, loquuntur plura quam norunt.* Hæc S. Hiero. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q. d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est, eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quò fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *paruus error in principio, magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potiùs crescente oratione crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam. atheïsmum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Somniorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht. Aliter Thaumatu. Stultus, inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus: quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonẽ: Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in peruicaciam, superbiam, imprudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi cõcilient, & epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exsibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis motibus scatet.*

VERS. 14. STVLTVS VERBA MVLTIPLICAT] Quia

A rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coaceruat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cum fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens,* inquit, *obstreperus videtur, & nugator. Sapiẽs ergo est pauciloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de iis effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quidquam eorum, quæ

Stultus multiloquus.

B garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. cap. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratiâ non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

IGNORAT HOMO QVID ANTE SE FVERIT: ET QVID POST SE FVTVRVM SIT, QVIS EI POTERIT INDICARE: Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de iis quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosâ peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audēt; cùm paucissima sint, quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis

C (quod faciunt insipiētes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audiuimus cap. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui. Porrò Chald. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renuntiaturus est?* Secundò Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur: & ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat; vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minùs de futuris aliquid ex illis colligere.* Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, iisque, quæ concupiscit, quia nullo tãgitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Dicit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

D *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.*

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tãdem omne numen. Verùm primus sensus maximè appositus & genuinus est.

LABOR STVLTORVM AFFLIGET EOS, QVI NESCIVNT IN VRBEM PERGERE] difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caieta. censet hic redargui principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc, inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij VERS. 15.

In vrbem pergere quid? Resp. Primò.

noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum. *Secundò.* Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q.d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere. *Tertiò.* Tertiò, Isidor. Clarius & Campens. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos diuendant: aut q. d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vt faciunt vrbis incolæ. *Quartò.* Quartò, Abē Ezra, & Vatabl. q.d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem:* quid enim notius viâ regiâ & tritâ in vrbem? Vnde Emmanuel Sà: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est, inquit, notissima ignorant. *Quintò.* Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt Arabicus vertit *incedere per ciuitatem,* accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & commissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zachar. 1.11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer est.* *Sextò. Genuinè.* Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cùm ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant, aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel serò vel numquam ad vrbem destinatam perueniunt, q. d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contēdens in vrbem Romanam, cum in hospitiis vina delicata inquireret, ideoque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est,* cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est;* quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est dominus noster mortuus est.* Hinc S. Hieronym. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatē, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem,* inquit, *Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentiùs intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsie-*

A *runt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis censibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit.* De qua & alibi scribitur: *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Psal.49. *Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita.* Matth.5. *Et in Isaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur:* Isa.27. *siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus,* inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio Scripturarum, cùm ambulent in deserto & ciuitatem inuenire non valeant, de quorum* B *errore & Psalmista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Psalm.106. Hucusque S. Hieronym. Alludit enim ad vrbem Hierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei religionis, templi, omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Hierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Hierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, C eò quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus occupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis viam, cuius typus erat Hierosolyma (quæ Hebr. idem est ac *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit: *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9.7.

Allegor. & Anagog. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. D Ita S. Hieronym. Olympiod. Thaumaturg. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est Deus. Hebr. 11.10. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* Hebr. 13.14. Hinc Thaumat. vertit: *Ceterùm homo, qui in ciuitatem bonam concedere nescit, & oculorum suorum & faciei afflictionem expectat.*

VÆ TIBI TERRA, CVIVS REX PVER EST, ET CVIVS PRINCIPES MANE COMEDVNT.] VERS. 16. *Væ terræ cuius rex puer.* *Puer,* tum ætate, tum potiùs insipientia, inexperientia & concupiscentia, qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam cū 40. esset annorum. 3. Reg. 12. Nam

aliqui nonnullos reges præclaros electos fuisse pueros legimus, vt Ioas, qui septennis creatus est rex 4. Reg. 22. & Iosias, qui octennis. 2. Paral. 33. 34. & Salomon, qui duodennis, vti scribit S. Ignat. ad Magnes. licèt verius sit Salomonem fuisse circiter viginti annorum, cùm regnum iniuit. Parum ergo ad rem facit ætas iuuenilis, æquè ac prosapia regalis. Hinc Plato in Theæteto ait, omnes reges ex seruis oriundos, & seruos oriundos ex regibus. Quocirca S. Hieron. cùm puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: *Verùm mihi sacratius quiddam latere videtur in litera: quod iuuenes dicantur in scriptura, qui à veteri auctoritate desciscunt & cana præcepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statuere traditiones hominum. De quibus & in Isaia Israeli Dominus comminatur, eò quòd noluerit aquam Siloë, quæ vadit cum silentio, & veterem piscinam auerterit, eligens sibi fluenta Samariæ & gurgites Damasci; & dabo, inquit, iuuenes principes eorum, & illusores dominabuntur eis.* Vnde pro *puer* Hebr. est נַעַר *naar* id est puer, iuuenis, insipiens: quare à *naar* Germani acceperunt suum *nar*, id est stultus: pueritiæ enim vitia sunt inconsideratio, inexperientia, ineruditio, ignorantia, concupiscentia, stultitia, leuitas, incõstantia: Quapropter Seneca epist. 4. *Adhuc*, inquit, *non pueritia in nobis, sed quod est grauius pueriltas remanet: & hoc quidem peius est quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum, sed infantium: illi leuia, hi falsa formidant, nos vtraque.* Hinc illa comminatio Isaiæ cap. 3. 4. *Dabo pueros principes eorum.* Vbi S. Basil. *Adolescentia*, inquit, *leuissima est; & ad flagitia quæque apprime mobilis, ceu sunt indomitæ & effrenes concupiscentiæ; belluinæ & immanes iræ, linguæ incontinentia, contumeliæ, arrogãtia, fastus ex animi elatione; reliquæ item affectiones iuuentuti vernaculæ & coalumnæ, inuidiæ ob exuperantem alterius eminentiam, suspiciones propter contractã familiaritatem: Examina enim innumerabilium vitiorum se agglomerant & adiungunt iuuentuti.* Et S. Ambros. lib. 1. de Interpell. c. 7. *Adolescentia*, ait, *sola & inualida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis, atque æstu sanguinis vaporantis ignescens.* Accedit Xenophon: *Sicut*, inquit, *nouelli citharœdi multas perdunt citharas, sic cupidi iuuenes rempublicam sæpe euertunt.* Occasione stultorum, de quorum insipientia & noxa multa dixit Ecclesiastes, transit ad reges & principes insipientes & stultos; quorum eò maior est noxa, quò maior est dignitas & potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudque pessumdat, præsertim quia, vt ait Claudian. *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sapienter Nerbodus Episcopus Rhemensis epist. (est 80. inter epist. S. Hildeberti tom. 3. Biblioth. S. Patrum) ad Andegauensem Episcopum iuuenem, sui malè compotem. *Non per ætatem longam*, inquit, *cœpisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate decocta maturuit*, nimirum: *Exultat leuitate puer, grauitate senectus.* Væ ergo familiæ, domui, vrbi, reipublicæ, cuius rex vel rector immaturus est ætate & scientia. Porrò Chal. hanc gnomen restringit ad Ieroboam: *Væ tibi*, inquit, *terra Israel in tempore, quo regnauerit super te Ieroboam impius, & cessare faciet à te sacrificium matutinum, & principes tui antequam offerant iuge sacrificium matutinum, panem comedunt.* Huc facit Symbolum Pythagoræ: *Puerũ aut feminam stricto gladio vagari, omen malum, id est non defuturum malum si gubernatio imprudentibus, ineptis & leuibus tradatur hominibus.*

Tropol. Olympiod. Ciuitas inquit, est anima, cuius rex est mens & intellectus, qui si leuis sit, & gulæ voluptatumque appetens animam perdet; sin sacris nutriatur disciplinis, eam beabit. Rursum S. Hier. Ciuitas, ait, est Ecclesia, cuius rex, id est prælatus vel Episcopus puer est infirmitate, insipientiâ, vitâ. Symbolicè S. Hier. & S. Aug. 17. de Ciuitate cap. 20. per regem puerum accipiunt diabolum insipientem & impium. Verba S. Aug. recitabo v. sequenti. Tropol. S. Gregor. 16. Mor. 25. *Rursum per manè, inquit, præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut per Salomonẽ dicitur: Væ tibi terra, cuius rex est puer, & cuius principes manè comedũt. Quia enim manè primum diei tempus est & vespere extremum, nequaquam reficiendi sumus de huius vitæ prosperitate quæ præuenit, sed de his quæ in fine diei, id est in mundi termino sequuntur. Manè ergo comedunt, qui de huius mundi prosperitatibus extolluntur, & dum præsentia vehementer curant, futura non cogitant.*

Et cvivs principes mane comedvnt] Id est intempestiuè cõmessantur cum regẽ puero: pueri enim manè ante ortum solis mox vt è somno euigilant, ob stomachi calorem fament cibumque poscunt. Tota enim eorum sapientia est in palato & sapore, cùm tamen regum & principum sapientia sita sit in cerebro, & cura sapienter administrandi rempublicam: quare temperantes & sobrij sint oportet: nihil enim sapientiæ & consiliis ita contrarium, vt intemperantia & ebrietas. Manè ergo dum viget ieiuna mens lumenque rationis, ac viuaces sunt spiritus ex nocturno somno principes dent consultationibus & negotiis tractandis, meridiem vel vesperam refectioni corporis, vti faciebat Augustus Cæsar teste Sueton. matutinum enim tempus ad consilia & negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mẽtis æquè ac corporis. Hinc *manè* dicitur inchoatio diei & luminis, quod inde *manet* in reliquum diem, ait Varro lib. 5. de Lingua Latina. Adiungit Seruius & Festus *manum* priscis significasse bonum: vnde immane idem est quod malum: nihil autem tam bonum quàm lux: Hinc Græci cũ lumen affertur dicũt φῶς ἀγαθὸν Nõnulli tamẽ *manè* deriuant à *manibus*, quod à locis inferioribus, vbi sunt manes, id est animæ & spiritus defunctorum, cum sole lux emergere & oriri videatur. Quocirca Ierem. cap. 21. 12. *Iudicate*, ait, *manè iudicium: manè*, id est sobrij, ait Vatabl. ne per ebrietatem corrumpatis iudicia. Hinc Isaias ca. 5. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam.* Ratio à priori est, quòd rex & principes debeant esse regula totius reipubl. quare in regendo debent sequi rectam rationem: hanc autem offuscat, imò auertit gula & ebrietas: fouet autem temperantia & sobrietas, præsertim matutina. Hinc Salomon Pro. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est, vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant, & obliuiscantur iudiciorum & mutent causam filiorum pauperis.* Rursum magistratus conuiuia agitantes, in iis vectigalia & opes ciuitatis absumunt, ac populũ offendunt & scandalizant. Exem-

Manè agitanda consilia.

Manè etymon.

Ratio à priori.

Exempla regum intemperantium sunt: Sardanapalus totus in epulis & ganeis, ab Arbace præfecto inuasus, seipsum cum regio concremare coactus, vitam cum monarchia Assyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos transtulit) perdidit. Sic gula intempestiua perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolomæum Philopatorem, Antiochum Magnum, qui ob vinolentiam totos dies dormire solebat, teste Plutarcho, in Flaminio, Demetrium Poliorcetem, M. Antonium Trium-virum, cuius tempestiuas perpotationes memorat Cicero in Philip. Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum: vnde à militibus pro Claudius Tiberius Nero, per scomma vocabatur Caldius Biberius Mero, ait Sueton. in eius vita ca. 13. & 42. Vitellius vomendi consuetudine se idoneum ad omne cibi genus pręstabat, vtebaturque ientaculo, prādio, merendâ, cœnâ, commessatione, ideoque post paucos menses vita & imperio priuatus est: Nero monstrum fuit naturæ, & voluptatis gulæque mancipium: hinc crudelis in alios, damnatus à senatu in seipsum sæuire, seque pugione confodere coactus est: Commodus Imperator cùm nimiâ crapulâ gustum amisisset, stercus humanū cibis admiscuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrerent, ait Herodian. & Lamp. Heliogabalus Imper. in cōuiuiis assiduus, pauonum, lusciniarum, phœnicopterorum, phasianorum & psittacorum linguis, ac camelorū calcaneis epulas instruebat, quod de auibus supererat, canibus dabat: ita Herod. & Lamp. Hinc oppressus miserè periit. Nam vt sapienter ait Aristot. lib. 5. Polit. c. 10. qui se voluptatibus dant facilè in contēptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones præbent. Vnde Alexander Magnus rerum gestarum gloriam suâ vinolentiâ obscurauit, adeo vt Antigonus ei dixerit, ipsum indignum esse qui imperaret: vnde ipsa eum vita & imperio priuauit. Hausit hoc vitium à patre Philippo, de quo muliercula: *Prouoco*, inquit, *à Philippo ad Philippum, sed ab ebrio ad sobrium.*

VERS. 17. BEATA TERRA, CVIVS REX NOBILIS EST, ET CVIVS PRINCIPES VESCVNTVR IN TEMPORE SVO, AD REFICIENDVM, ET NON AD LVXVRIAM] Quidam patheticè vertit: *O beatam terram*, &c. Pro *non ad luxuriam*, Hebr. est וְלֹא בַשְּׁתִי *lo basti*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt: *Non in stamine*, id est: *Non in mixtione* vt scilicet sapientia non misceatur vino, sicut stamē miscetur & intexitur subtegmini intexendo; aut ne singuli cyathi singulis cibi bolis misceantur; vti faciunt potatores, cum longè parcius sit bibendum, quàm comedendum. Verum noua & coacta est hæc expositio.

Pro *nobilis* Hebr. est בֶּן חוֹרִים *ben chorim*, vel vt alij pronuntiant *horim* (q.d. Heroüm) id est filius candidatorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles & principes candidati, id est candidis vestibus amicti incedebant, vti ostendi c. 8. & 9.) putà ingenuus, nobilis, princeps (qualis enim est pater, talis est filius, ac filij nobilium & principum sunt nobiles & principes.) Vnde Sept. vertunt: *Filij ingenuorum.* Syrus: *Filij libertatis.* Arab. *Filius liber*, Alius: *Filius heroüm.* חוֹרִים *Horim* enim sunt heroes. Tigur. *Generosus est.* Campens. *Vir strenuus.* Tales fuere veteres Heroës. *Heros*, inquit Seruius ex Hesiodo, *est vir fortis. semideus, plus ab homine habens.* Vnde Cicero lib. 1. ad Attic. *Heros ille noster Cato.*

NOBILIS] Intellige nobilitate non tam generis, quàm sapientiæ & virtutis, quæ sola, vera & solida est nobilitas, putà animi generositas ad magna & præclara audendum & gerendum, quæ suo genere suisque patribus & auis dignum se nepotem præbeat. Nam vt ait Euripides:

Beatus mihi vir nobilis videtur.
Qui verò non iustus est, licet à patre meliore
Quam Iuppiter sit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.

Est antithesis versus præcedentis, q. d. Sicut misera & infelix est terra, cuius rex est puer, id est puerili & in gulam abiecto, ac proiecto in voluptates animo; sic beata & felix est terra, cuius rex est animo nobili & generoso, qui cum suis principibus generosa spectat moliturque, ac proinde voluptates despicit, nec nisi negotiis publicis confectis suo tempore vescitur, non ad luxum & gulam, sed ad necessariam virium refectionem & sustentationem. Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Ezechiam, quem opponit Ieroboam: *Beata erit terra*, inquit, *in tempore quo regnauerit super te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus Dauid regis Israël; qui erit vir fortis in lege, & faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis. & principes tui postquam offerunt iuge sacrificium comedunt panem post quartam diei horam, de labore manuum suarum, in fortitudine legis & præceptorum, & non in infirmitate & cæcitate oculorum, in infirmitate studij & præceptorum.*

NOBILIS] Ex hoc loco Bartolus in l. Honor. §. de Honor. ff. de muner. & honor. docet priuilegium nobilitatis, vt ex ea potiùs quàm ex plebeis familiis assumantur ad honores, dignitates & magistratus conforme esse iuri naturæ diuino. Idem docet Tiraquel. tract. de Nobilit. ca. 20. numer. 1. & seq. Quin & Plato in Alcibiade: *Consentaneum est*, inquit, *meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili: ac necesse est vt bene nati, si bene educantur, ita demum ad virtutem perueniant.* Et S. Thom. in c. 1. ad Hebr. lect. 3. vt facilè quis aliquam dignitatem administret, præter sapientiam exigit, ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas enim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; vnde Germani nobiles mirificè honorant. Rursum eadem stimulus est filio, vt nobiliter viuat, ac digna nobilitate sua auorumque factis gerat. Insuper cū regi vel principi in principatu succedunt filij iure hereditario, nō externi, licèt aptiores, iure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, inuidiæ, lites, rixæ, schismata & bella, quæ ex electione consequi solent.

Ceterùm in prælatura Ecclesiastica, licèt Aaroni in Pontificatu iussu Dei successerint filij & nepotes, in noua tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos ceterosque Prælatos non nasci, nec iure hereditario succedere, sed eligi

cos,

eos,qui sapientiâ, virtute & dotibus ceteris præstarent. Hoc enim exigebat dignitas, vtilitas & maiestas Pontificum & sacerdotum Christi, vtpote qui quasi homines cælestes ceteris viam in cælum præire debeant,ideoque *viuere vt numina, loqui vt oracula.* Vnde cum in Pontificis cuiusdã electione commendaretur vnus à generis nobilitate, respondit alter: *Piscatori Petro successorem quæri,non Augusto,* vti refert Gloss. c. quoniam q. 1. verb. *inuidia.*

CVIVS PRINCIPES VESCVNTVR IN TEMPORE SVO AD REFICIENDVM, ET NON AD LVXVRIAM] Hebr. *In fortitudine & non in potatione*, id est vescuntur vt roborent vires corporis & animi ad laborandum pro republic. non ad compotationem, luxum & crapulam. Hinc Tigur. vertit. *Comedunt ob vires reficiendas, non vt certent poculis.* Campens. *Comedunt quantum satis est ad vires conseruandas, non commessationibus dediti.* Alius: *Pro necessitate, non pro luxu & ebrietate.* Vnde S. Hieronym. ait hîc *eos iudices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotiis ciuium præferant, sed post multum laborem & administrationem reipublicæ, cibum capere quasi necessitate cogantur.* Idem à Salomone didicit sanxitque Plato libr. 2. de Legibus, vbi vini vsum magistratibus non concedit, nisi reficiendi corporis vel morbi causa. Symmach. vertit: *In probitate virili,* id est vt comparent sibi virile robur, firmamque valetudinem,ait Olymp.qui enim tempestiuè, scilicet horis statis cibum sumit, idque moderatè,is sanior & robustior est, teste Thaumat. Porrò Septuag. vertunt: *Principes tui ad tempus comedent in fortitudine, & non confundentur.* Syrus: *Cum prosperitate & non in confusione.* Hebr. enim בשתי *basti* si puncto *cateph camets* subnotetur, vt *bet* initiale sit non radicale, sed seruile & nota præpositionis, significat *in potatione*; sed eodem redit sensus: potatio enim vocatur confusio,quia inducit crapulam,vomitum, ebrietatem, &c. quæ potantem faciunt confusione dignum,vt coram omnibus pudefiat,omniumque risui & ludibrio exponatur. *Quam multa ebrij faciunt, quibus sobrij erubescunt?* ait Seneca epist.83. Quocirca Dionysius Tyrannus se suique similes aiebat esse persimiles caponibus & vitulis, qui saginantur non ad salutem, sed ad perniciem, vt videlicet saginati mactentur & comedantur,vti refert Euseb.lib.1.de Præp.cap.5. Tales S.Petrus epist.2. cap.2. vers. 12. vocat *irrationalia pecora, in conuiuiis suis luxuriantes.* Et S.Iacob.cap.5.vers.5. *in luxuriis enutrientes corda sua.*

Principes decet sobrietas.

Exempla principum temperantium sunt: Iulius Cæsar vigil & sobrius, non nisi belli consilia agitans, imperium Roman. obtinuit, imò fundauit. Vnde Cato dicebat, vnum ex omnibus Cæsarem ad euertendam rempublicam sobrium accessisse. Ita Suet.in vita Cæsaris c.53. Sobrietate & vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est, & stabiliuit.Augustus Cæsar cibo subinde abstinebat vsque ad vesperam, assiduitate iuris vnicuique reddendi in noctem vsque occupatus. Vnde ipse in epist. *Nos, ait, in essedo panem & palmulas gustauimus.* Et epist. ad Tiberium ait se ex itinere domum redeuntem vnciam panis sumpsisse. Vide Sueton. in vita eius capit.33.74.76. & seq. Ægyptiorum reges cibo vescebantur simplici, vt quorum mensæ nihil præter vinum & anserem inferretur. Vini potandi certa statuta erat mensura, quã neque farciri venter,neque inebriari possent. Denique adeo erant sobrij, vt vita eorum à peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Diodor. lib.1.cap.6. Agesilaus Spartæ rex quidquid vel insipidi apponebatur, comedebat & bibebat, ait Xenophon. Hannibal sobrius vigilque fuit, ideoque victor, donec Capuanæ deliciæ eum eneruarunt & perdiderunt P. Scipio Æmilianus pane tantum vescebatur. M.Cato cibo potuque quo nautæ vtebatur.Ita Valer. lib.4. cap.3. Traianus in vescendo frugalissimus fuit,teste Alex.lib.5.cap.21. Carolus magnus cibi potusque parcissimus erat, teste Granzio libr. 2.cap.8.Saxon. Alphonsus Aragon. rex vino ferè abstinebat.Rogatus cur? *Quia,* inquit, *vino sapientia obscuratur, ideoq; non decet regem, vt hoc immodica compotatione extinguat,sine quo imperatoris ac regis nomen ritè tueri non potest.* Rursum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret? *Ideò,* inquit,*quia furorem & libidinem ebrietatis filios esse non ignoro.* Ita Panorm.lib.2.de Gestis eius. Selymus Turcarum imperator adeo fuit sobrius, vt non nisi ex vno ferculo comederet; vnde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Iouius in eius vita. Emmanuel Lusitaniæ rex vino semper abstinuit, teste Osorio libr.12. de eius gestis.

Allegor. Rex nobilis, siue filius candidatorum est Christus, cuius principes Apostoli mirè sobrij fuere. Ita S.Hieron. *Beata,* inquit,*terra Ecclesiæ, cuius rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham,Isaac & Iacob prophetarum quoque & Sanctorum stirpe descendens: quibus peccatum non fuit dominatum,& ob id verè fuerunt liberi, ex quibus nata est virgo liberior* S.Maria,*nullum habẽs fruticem, nullum germen ex latere, sed totus fructus eius erupit in florem loquentẽ in Cantico Canticorum. Ego flos campi & lilium conuallium.* Cant.2. *Principes quoque eius sunt Apostoli & omnes Sancti,qui Regem habent filium ingenuorum,filium liberæ,non de ancilla Agar, sed de Saræ libertate generatum. Nec comedunt mane, nec velociter. Non enim in præsenti sæculo quærunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt cum retributionis tempus aduenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confusione.Omne bonum præsentis sæculi confusio est,futuri vero perpetua est fortitudo. Tale quid & in Isaia dicitur. Ecce qui seruiunt mihi bona manducabunt,vos autem esurietis. Et iterum:Ecce qui seruiunt mihi lætabuntur,vos autem pudebit.* Isaiæ 65. S.Hieron.succenturiatur S.Aug. libr.17.Ciuit.20. qui ex hoc loco statuit duas ciuitates, vnam diaboli,alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum.*Væ tibi terra,* inquit, *cuius rex adolescens, & principes tui mane comedunt. Beata tu terra,cuius Rex filius ingenuorum,& principes tui in tempore comedunt in fortitudine, & non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam & superbiam & temeritatem & petulantiam ceteraq; vitia,quæ huic ætati assolent abũdare. Christũ autem filium ingenuorum,Sanctorum Patriarcharum,pertinentium ad liberam ciuitatem,ex quibus est in carne progenitus. Principes illius ciuitatis mane manducantes,id est ante horam congruam,quia non expectat oportunam, quæ vera est, in futuro sæculo felicitatem,*

citatem, feſtinanter beari huius ſæculi celebritate cupientes. Principes autem ciuitatis Chriſti, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, & non in confuſione, quia non eos fallit Pſal.24. *ſpes de qua dicit Apoſtolus; ſpes autem non confundit. Dicit ei Pſalmus: Etenim conuerſi qui te expectant, non confundentur.*

VERS.18. *Pigritia dat ruinas.* IN PIGRITIIS HVMILIABITVR CONTIGNATIO, ET IN INFIRMITATE MANVVM PERSTILLABIT DOMVS] Campenſ. *Fiet vt arceri non poßit pluuia.* Hebr. eſt עֲצַלְתַּיִם *atſaltaim,* nomen duale, q. d. Claudicatio in vtroque pede, id eſt duplex pigritia, animæ & corporis; vel negligentia rerum præſentium & futurarum; aut ſocordia tam ſubditorum, quàm ſuperiorum & principum; vel patris & matris: hi enim ſunt duo curatores domus, quarum duplex negligentia illam perdit. Ita Chald. aut vt Pineda, vna pigritia eſt regis, altera principum & magiſtratuum. De vtriſque enim ſermo præceſſit. Aut regis duplex eſt pigritia, vna qua rex eſt priuata perſona, altera qua publica, vt ſignificet pigritiam, quæ in plebeio eſſet ſimplex, in rege & principe eſſe duplicem, imò multiplicem. Vnde Arabicus vertit: *Ob modos negligentiæ inclinabitur tectum.* Thaumat. *Piger & otioſus domum ſuam minorem faciunt.* Pro *humiliabitur.* Hebr. eſt יִמַּךְ *iimmach,* id eſt, *inclinabitur,* deprimetur, ſubſidet, corruet. Vatab. *propendet.* Tigur. *deterior fiet.* Campenſ. *ſoluetur.* Alij, marceſcet, putreſcet. Sic enim Hebr. *iimmach* vertunt Septua. Leuit. 27.8. Alius *opprimetur.* Alius: *incuruabitur.*

Appoſitè à commeſſatione tranſit ad pigritiam eiuſque damna, quia filia gulæ eſt acedia, ait S. Gregor. dum enim ſtomachus grauatur cibo & cerebrum vino: totus homo fit grauis, torpidus, piger, ſomnolentus, iners, ignauus. Parœmia ergo hæc ſignificat domum quamlibet tum priuatam, tum publicam, putâ regnum & rempublicam diſſolui, ruere & euerti per pigritiam principum natam ex commeſſatione, & compotatione, per quam pigri ſunt & deſides in auertendis paruis noxis & damnis (quot enim ſunt rimæ & ſtillæ, tot ſunt pigritiæ in iis auertendis) hæc enim neglecta augeſcunt, & tandem rempublicam perdunt: ſicut domus ſenſim debilitatur & tandem ruit, ſi piger ſit herus in ea reparanda. *In pigritiis* ergo, id eſt ob pigritiam & negligentiam initio paruam, ſed diuturnam & multiplicem reficiendi tegula, tigna, trabes, &c. & ſarta tecta ſeruandi, *humiliabitur,* id eſt debilitabitur, marceſcet, fatiſcet, cadet, corruet & perdetur contignatio, id eſt coniunctio trabium in domus faſtigio, cuius ruina quaſſabit parietes ſubiectos, totamque domum euertet; *& in infirmitate,* id eſt per remiſſionem, otium, & vt Septuag. *ſegnitiem,* Syrus *depreßionem manuum* pigrarum & tardarum, non reparantium minutas rimas & foramina, *perſtillabit,* ſtillas pluuiæ depluentis recipiet, quæ continuò cadentes putrefacient trabes, vt iis corruentibus corruat tota *domus,* tum priuata, tum publica, ſcilicet reſpublica & regnum. Pergit enim peruerſos reges & principes deſcribere, quorum ignauiâ & vitio ruit reſpublica. Vnde de iiſdem ſubdit: *In riſu faciunt panem & vinum, vt epulentur viuentes.* Cùm enim toti vacent, imò mergant ſe deliciis & voluptatibus, obliuiſcuntur reipublicæ: cura enim ventris parit incuriam & deſidiam mentis. Huc facit illud Comici in Moſtel. *Venit imber, lauit parietes, perpluunt tigna, putreſacit aër operam fabri.* Aptè fabrica domus ſtatuitur hîc typus fabricæ hominis & familiæ, vel reipublicæ. Nam vt ait Vitruuius: *Non poſſunt ædes ſymmetriæ, atque proportionatæ rationem habere compoſitionis, niſi in ſe hominis bene figurati membrorum habuerint exactam rationem.*

Minùs appoſitè aliqui hanc gnomen nectunt præcedenti, q. d. Cura moderati cibi ſeruat vires corporis, quas incuria deſtruit, æquè ac incuria ſarta tecta conſeruandi deſtruit domum, & alij qui nectunt ſequenti. q. d. Qui in riſu epulantur, ſenſim labaſcunt corpore & animo, perinde ac labaſcit domus ex heri vecordia. Vtrumque enim inconcinnum eſt & frigidum. Huic gnomæ ſimilis eſt illa: *Qui mollis & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſsipantis.* Prou. 18.9. Et illa Oſee 7.9. *Comederunt alieni robur eius, & ipſe ignorauit: non ſentiens,* ait S. Bern. de Inter. domo ca. 11. *Vermem interiorem* (ſocordiæ & concupiſcentiæ) *qui interiora corrodit,* ac ſubdit: *Et ideo pergens totus in ea quæ foris ſunt, & ignarus interiorum meorum, ſicut aqua effuſus ſum, prætexitorum obliuiſcens, præſentium negligens, futura non prouidens. Ingratus ſum ad beneficia, pronus ad mala & tardus ad bona.* Quare cùm audieris grauem caſum viri magni & ſancti, noli putare repentinum illud fuiſſe, ſed minora neglecta maiora euaſiſſe, ipſumq; tandem è culmine in abyſſum præcipitaſſe.

Myſticè ergo hæc gnome veriſſima eſt in fabrica ſpiritualis domus, & perfectionis animæ: paruus enim defectus ſi negligatur, parit maiorem & maiorem, vt tandem homo cadat in peccata grauia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olymp. & S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *In ſtudio legis & mandatorum vir animo fractus, liberis orbatur ſuis: femina autem ſi negligentius præcepta, quæ ei imperata ſunt, vt à menſtruis polluti ſanguinis caueret, non ſeruarit, ſummo animi mœrore afficietur.* Sed audi S. Hieron. *Domus noſtra, quæ cum ſtatu hominis erecta eſt, & habitatio quam habemus in cælis ſi pigri ſumus & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmẽ portare in ſublime, ad terram corruens habitatorem ſuũ opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumq; torpuerit, omnes deſuper tempeſtates, & nimborum ad nos turbo prorumpit.* Addit deinde, applicatque Eccleſiæ: *Porrò quod in homine vno interpretati ſumus, melius eſt ſuper Eccleſia accipi, quòd per negligentiam principum omnis eius corruat altitudo, & ibi vitiorum illecebræ ſint, vbi tegmen putabatur eſſe virtutum.* Huc vſque S. Hieronym. Pigritia ergo eſt iuſtorum ſocordia, qua nolunt minimis peccatis remedium afferre, & infirmitas manum eſt eorumdem vana ſecuritas, qua volunt & minora libenter admittere & in maiora non cadere: ſed iſtam pigritiam atque infirmitatem ſequetur prius perſtillatio domus, deinde ipſius domus miſera manifeſtaque ruina: quoniam vanâ ſecuritate ædificatio virtutis molleſcit, vt cadat, & tandẽ defectuum leuiorum iteratione procumbit. Non quia illa ſola virtutem deſtruant animamque deiiciant, ſed quia fortitudinis murum aperiunt, vt importunus hoſtis

hostis irrumpat. Hanc namque mentem esse sapientis Cassianus, alium simul eiusdem locum tractans, euidenter expressit: *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domati comparauit, tectoq; neglecto, per quam primò quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quæ si velut parua ac leuia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; & post hæc influunt imbres largissimi vitiorũ, per quos in die hyemali id est tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieuerat.* Hactenus Cassian. collat. 6. cap. 17.

Contignatio mystica. Porrò contignatio, quæ non est aliud quam *tectura trabium ac lignorum*, vt ait Budæus. *Primò.* Primò, notat sublimiorem Ecclesiæ statum clericorum *Secundò.* & regularium, ait Hugo. Secundò, finem vltimum, ad quem cuncta sunt erigenda & aptè *Tertiò.* nectenda, ait Olympiod. Tertiò, virtutum, quæ inter se contrariæ videntur, connexionem, vt spei & timoris, humilitatis & magnanimitatis, paupertatis & beneficentiæ, actionis & contem- *Quartò.* plationis. Quartò, virtutum sublimitatem ac soliditatem, ac præsertim charitatis celsitudinem ait Dionys. significat ergo *nobis in ænigmate parabolæ Ecclesiastes, per virtutum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinsecus in cor fluentium, per quas nobis pereant quæ sunt reposita*, ait Nyssen. hom. 4. Dum ergo rimam vel minimam in anima sentis, per quam diabolus stillam tentationis immittit, illico eam obtura: alioquin ex rima fiet fenestra, & ex stilla fiet pluuia, imò torrens & flumen, cui resisti non poterit. Quin- *Quintò.* tò, contignatio, siue tabulatum significat principes & proceres, qui ceteras inferiores reipublicæ partes sibi subiectas tuentur & protegunt. Hi enim comparantur tignis cedrinis & cypressinis. Cant. 1. vti ibidem explicat S. Gregor. *Sextò.* Bern. Ruper. Anselm. & alij. Sextò, contignatio sunt consiliarij & officiales principum. Hi enim dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conseruant domum reipublicæ, dum verò per inuidiam à sese dissident, tam se mutuo, quam rempublicam euertunt. Denique S. Hilar. Cant. 6. in Matth. *In pluuiis*, inquit, *blandarum & sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides rimis patentibus immadescit: postquam torrentium procursus, id est grauiorum cupiditatum motus incurrit; atque exinde tota vectorum vis circumstantium desæuit, vniuersus scilicet Diabolicæ potestatis spiritus infertur.* Stilla ergo est parua voluptas, imò paruus amor rei vetitæ, qui nisi excludatur mentem penetrat, subiugat & perdit, iuxta illud Eccles. 19. 1. *Qui spergit modica paulatim decidet.* Vide ibi dicta. Porrò R. Salomõ per domum accipit templum Hierosolymitanum, de quo sic exponit. q. d. Quia Iudæi nimis fuere negligentes in Dei legibus obseruandis; hinc accidit, vt eorum domus, vrbs & templum desolaretur per Chaldæos & Romanos; cùm tamen huic excidio in tempore occurrere, illudque sua diligentia & pietate auertere potuissent.

VERS. 19. IN RISVM (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *in risu*, vti legunt alij) FACIVNT PANEM ET VINVM VT EPVLENTVR VIVENTES (malè nonnulli legunt *bibentes*) ET PECVNIÆ OBEDIVNT OMNIA] Hebr. *In risu faciunt panem, & vinum.* (Septuag. & Syrus addunt *& oleum*) *lætificat viuentes*. Campens. *ad voluntatem parant cibos.* Tigur. *Apparant conuiuia cibis magnifica*: Alius *lætitiam vino atque epulis celebrant, vt epulentur viuentes*, id est vt epulentur læti, hilares & gauden- *Viuere est gaudere.* tes: Nam viuere est gaudere, & vita est gaudium. Ita Nonius: *Viuentes*, ait, *veteres gaudentes dixerunt à bono vitæ commodo, sicut qui nunc est in summa lætitia, viuere eum dicimus.* Sic ca. 9. 9. pro eo quod noster vertit: *Perfruere vita cum vxore*, Hebr. est *vide vitam*, hoc est viue. Sic Psal. 71. 15. de Salomone & eius antitypo Christo dicitur: *& viuet*, scilicet lætus, hilaris, diues, honoratus, gloriosus. Vnde explicans subdit: *Et dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper tota die benedicentes*. Sic & Ezech. 16. 6. *Viue dixi, inquam, tibi in sanguine tuo viue.* Vide ibi dicta. Iam

Primò, Caietan. hanc gnomen refert ad v. 17. *Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo*, &c. q. d. Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini & pecuniæ abundantia, quæ omnia rex & principes sobrij & prouidi comparant, vt de rerum copia reipublicæ prospiciant.

Secundò, Chald. hæc refert ad iustorum eleemosynas. Vnde vertit: *Hilares panem faciunt iusti, ad educandos pauperes & fame confectos, vinum quoq; quod scientibus miscent, illis delectationem futuro sæculo afferet. Pretium etiam redemptionis, testimonium iustitiæ futuro sæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertiò, Thaumat. censet hic notari homines pigros, de quibus v. præcedenti; ideoque viles, lanniones & gulosos. *Piger*, inquit, & *ignauus domum minuunt. Alios sabsannant, ingluuie sua abutuntur omnibus, argento quouis trahuntur, vili pretio nihil non humile & vile facere parati.* Et Auctor Catenæ Græcæ: *Pigri*, inquit, *abdomini vacant, inhiantq; pecuniæ ad solam voluptatem & lætitiam respicientes.* Vice versa R. Salomon & Aben Ezra censent hic dari stimulum pigris ad excutiendam pigritiam, q. d. sepositâ pigritiâ alacriter laborate; sic enim labore vestro parabitis vobis splendidas epulas & opes.

Quartò & genuinè, hæc referenda sunt ad v. 16. *Væ tibi terra, cuius rex est puer, & cuius principes mane comedunt.* Hanc enim comestionem & comessationẽ hic exaggerat, q. d. rex & principes voluptuarij in risum, id est propter risum, & voluptatẽ, ad luxum & luxuriã, vt dixit v. 17. curant sibi fieri, & delicata præparari panem & vinũ, id est quemlibet cibũ & potum, vt epulentur viuẽtes, id est, dũ vita suppetit, per omnem vitã; nam post mortem nihil boni sperant, imò animam superstitem esse non credunt. Igitur quamdiu viuunt conuiuia agitant, epulis & vino mensas opiparè instruunt, & ad hæc sumptibus non parcunt, sed quidquid in vrbe deliciosum, rarum & magnificum est, magno ære comparãt. *Pecuniæ enim obediunt* & comparantur *omnia*, vel vt ex Hebr. elegantius & neruosius vertas: *Pecunia omnia exaudit*, omnibus respondet & annuit. Est prosopopœia. Inducitur hic pecunia quasi regina, quam omnes & omnia sectentur, exquirant & postulent, ac mox sese sistant & offerant vbi interuenerit Domina pecunia.

Posset quoque τὸ *in risum* referri ad parasitos adulatores, histriones,& moriones, qui mensas diuitum ambiunt,easque quasi emunt, dum eas condiunt suis ridiculis facetiis, dicteriis, scommatibus,gestibus, actibus, quibus conuiuas ad risum & hilaritatem excitant: qua in re abundabant Palestini,Syri & Alexandrini teste Capitolino in Ælio Vero.

Mysticè.S.Hieronym.hæc refert ad prælatos qui plausum populi captant, vt opes & epulas acquirant: *Accusat eos*, inquit, *qui loquuntur in Ecclesia & docent populos,sed ea docent,quæ populum audire delectet, quod peccatores palpent in vitio & strepitus concitent audientium. Nónne quando in Ecclesia lasciuit orator, & beatitudinem & regna cælorum multitudini pollicetur, videtur tibi in risu facere panem,& vinum ad lætitiam miscere viuentiū? siue quod ipsi,qui docent, diuitias & cibos & opes per delectabilia* B *promissa conquirant, siue quod Ecclesiæ panem, qui panis lugentium est & non ridentium (Beati quippè lugentes, quoniam ipsi ridebunt) in lætitia gaudioq; conficiant.* Pergit deinde: *Quod autem sequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos Doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere. Vel certè, quia argentum pro sermone semper accipitur: Eloquia enim Domini eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum; hoc asseuerat,quod eloquentiæ,& orationi,quæ verborum sit fronte composita, facile vulgus cedat ignobile.* Idem S.Hieronym. rursum contrariè hæc accipit de doctoribus Euangelicis,qui hilariter euangelium,id est lætū nuntium,bonaque, quæ Christus sponsus illi attulit, inter quæ est pecunia, id est talenta cuique ab ipso distributa, Lucæ 19.annuntiant. Sic & O- C lymp. eosdem opponit voluptuariis,quod pane vinoque mystico roborati, facilè dæmonis insidias rideant,scientes,quod orbis vniuersus argēto, id est Verbo Dei propter nos incarnato subiectus sit.

Pecuniæ obediunt omnia.

Et pecvniæ obedivnt omnia] Pro *obediunt* Hebr.est יַעֲנֶה *iaana*, id est *humiliat & sibi subijcit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *respondet omnibus*. *Primò.* Hinc primò Septuag.vertunt: *Et argento humiliatione obediunt omnia*, q. d. argento omnes & omnia se humiliant,substernunt & obediunt. Vnde Arabicus: *Et omnes res humiliantur & obediunt argento.* Syrus: *Argentum humiliat & seducit eos in omnibus.* Alius: *Argento humiliant se omnes*, quasi adorantes mammonam. *Secundò.* Secundò, Symmach. vertit: *Argentum vtile erit ad omnia.* Thaum. *Argento quouis trahuntur.* *Tertiò.* Tertiò Tigur. *Pecuniæ subigunt omnia.* Alius: *Argentum obtinet omnia.* Va- D tabl. *Pecunia præstat omnia.* Camp. *Pecunia suppeditat omnia.* Marinus: *Argentum auxiliabitur omnibus.* *Quartò.* Quartò alij: *Pecunia respondet omnibus*, vel *omnia.* q.d.si quid cupis, consule pecuniam; hæc si tibi sit tuæ cupiditati tuisque votis omnibus faciet satis. *Quintò.* Quintò, alius. *Pecunia exaudit omnia*, vt per prosopopœiam hic inducatur, velut regina potentissima, imò velut numen mortalium, quòd inuocatum, omnia quæcumque expetuntur, imperet & præstet. Vnde Poëta:

——Quidquid nummis præsentibus opta,
Et veniet: clausum possidet arca Iouem.

Similis est phrasis Osee 2. 21. *Et erit in die illa: exaudiam cælos,& illi exaudient terram, & terra exau-* A *diet triticum & vinum & oleum: & hæc exaudient Iezrael.* q.d. Præstabo cælis votum quod optant, dando eis pluuiæ abundantiam: cæli hanc impertient terræ,quæ illam postulat: terra cupiditati tritici vini & olei, vt copiosè proueniant, annuet: hæc Iezrael ditabūt frugum fructuumque copiâ, vt ibi sit magnus rerum omnium, æquè ac animalium hominumque prouentus: Nulla ergo res est quæ non conficiatur pecuniâ: nullum scelus,quod non imperet pecunia: Vnde Apost.1.Timot.6. *Radix*, inquit, *omnium malorum est cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti: nihil est tam absconditum, quod diuitiæ non eruant, nihil tam carum, quod non coëmant, nihil tam sublime & inaccessum, quod non obtineant: Ipsæ sunt huius vitæ firma protectio; ipsæ, quibus regibus & principibus huius sæ- B culi ad volūtatem eorum obsequimur: ipsæ, quibus tranquillitatem, libertatem & amplissimos honores mercamur: ipsæ tandem nonnumquam homines abiectissimos nobilibus viris similes faciunt,& ad supremum imperium euehunt. *Sextò.* Sextò, Noster omnia hæc complexus significanter vertit: *Pecuniæ obediunt omnia.* Ipsa enim est quasi regina,cui vocanti & imperanti omnes & omnia se sistunt,obediunt & imperata faciunt. Vnde Thuanus vertit:

Gnome.

Et passim potitur regina pecunia rerum.

Hinc Aristophanes in Pluto Act. Scen.2. idipsum mutuatus est:

Si quid, inquit, *præclarum,aut pulchrum aut gratum denique*
Inter homines existit,per Plutum (Deum opum) *maximè*
Existit: Nam pecuniæ obediunt omnia.

C Et Horat.lib.1. epist.6.

Scilicet vxorem cum dote fidemq; & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.
Ac bene nummatum decorat Suadela, Venusque.

Hinc & illud Sallustij in Iugur. *Romæ venalia omnia esse etiam ipsammet ciuitatem, si emptorem repeririret.* Vide Senecam l.3.de Ira c.32.& 33.Cicero in Verrē Act.2.queritur pecuniosum, vt sit nocentissimus,damnari non posse. Epicharmus ait, auro aperiri omnia, ipsas etiam inferni portas. Hesiodus in Ergis pecuniam vocat, hominis animam alteram, Philosophus, sanguinem & vitam. Hinc Iurisconsulti quos citat Tiraquel. de Nobil.c.3.nu.5.censent omnes diuites vocari posse principes: inde enim diuitiæ nominantur facultates,quòd ad res omnes facultatē,adeoque facilitatem præbeant. Imò Plutus & Mammo- D na pro diis habiti & culti sunt. Quin & Iudas pro triginta denariis argenti Christum Deum vendidit,prodidit & perdidit. Denique Gentiles Iouem ipsum deorum summum vocarunt pecuniam. Citat eos & redarguit S. August.lib. 7. de Ciuit.c.12.cuius verba recitaui Eccles. 10. 9.sub initium. Idem lib.4. cap.21. docet eos coluisse Deum Argentinum, & Æsculanum dictū ab ære & Tertull.lib.4. contra Marcion.cap.33. *Iniustitiæ*, ait, *auctorem & dominationē totius seculi, nummum scimus omnes.* Vnde auaritia à Paulo vocatur idolorum seruitus: multi enim aurum, vt numen colunt & quasi adorant. Ephes.5.5. Sapienter Seneca & ex Dionys. *Pecuniæ*, inquit, *imperare oportet, non obedire.* Et Cicero 1.Offic.

Nihil

Nihil, ait, *est tam angusti animi tamq; praui, quàm amare pecuniam. Talis enim est mancipium aureum*, ait Socrates & Poëta.

Imperat aut seruit collecta pecunia cuiq;
Tortum digna sequi potiùs quàm ducere funem.

Denique Iulius Cæsar potentiam duabus rebus parari, seruari & augeri censebat: pecuniâ scilicet & militibus, eaque se mutuo consequi. Ita Xiphilinus in Cæsare. Hinc Flaminius aptè ludens in Philopœmenem militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: *Philopœmen manus quidem habet & crura, at ventrem non habet*: Per manus & crura significans duces & milites, per ventrem pecuniã, quæ milites nutrit, ideoque belli est neruus. Ita Plutar. in Apopht. Rom.

Porrò S. Thomas 1.2. q.2. artic.1. ad 1. quærit an beatitudo hominis consistat in diuitiis, ex eo, quòd pecuniæ obediant omnia, ac respondet: *Omnia corporalia*, inquit, *obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem stultorum, qui sola corporalia bona cognoscunt, quæ pecuniâ acquiri possunt. Iudicium autem de bonis humanis non debet sumi à stultis, sed à sapientibus, sicut & iudicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum.* Vnde aptè Poëtæ Ioui dederunt imperium cæli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia πλοῦτος, id est opes ex imis terræ visceribus eruuntur, & auaros ad infernũ deducunt ad Proserpinam Plutonis vxorem. Hinc Pluto dictus est Orcus & Vragus ab Vrgendo, ac Dis. Causam dat Cicero lib.2. de Natura deorũ: *Terrena vis omnis*, ait, *atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos* πλούτων, (id est diues) *quia & recidant omnia in terras, & oriantur à terris.*

Pluti regnũ & etymon.

VERS. 20. IN COGITATIONE TVA REGI NE DETRAHAS, ET IN SECRETO CVBICVLI TVI NE MALEDIXERIS DIVITI: QVIA AVES CÆLI PORTABVNT VOCEM TVAM: ET QVI HABET PENNAS ANNVNTIABIT SENTENTIAM] Cohæret aptè hæc gnome præcedenti. q.d. Esto reges & principes conuiuiis vacent, rempublicam negligant, ciues vexent & opprimant, tamen caueat subditus ne eis detrahat: facilè enim eius detractio ad aures principis perueniet, qui eum puniet & plectet. *Iubet*, inquit S. Hier. *ne ira & furore superati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: Quia contra spem interdũ euenit, vt his quibus maledicimus nuntietur, & incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod autem ait: Volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annuntiabit verbum, hyperbolicè intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipsos parietes, quibus conscijs loquimur, quæ audierunt non celaturos.*

IN COGITATIONE TVA.] Heb. *In scientia tua.* Septuag. *In conscientia tua.* S. Hieron. *In mente tua.* Syrus: *In intellectu tuo.* Chald. *Ne tacitus apud te in intimis & abditis cordis regi prauè impreceris.* Ergo *in cogitatione tua*, id est ne occultissimè quidem, vel te solo conscio, vt vertit Thaumat. Vnde Arab. vertit: *In lecto tuo.* Caiet. *In separatione tua.* Est Catachresis. Cogitatio enim sumitur pro summè occulto. Ita Lyran. Caieta. Vatabl. Adde, propriè in cogitatione & mente non esse maledicendum regi; quia quod sæpè cogitamus & mente voluimus, hoc per os, id est per verba & gestus foras erumpit, vt sentiri, & ab audientibus ad regem deferri possit. Ita Lyran. Vnde Campens. vertit:

A *Ne ausus fueris vel cogitare semel, vt huiusmodi in rege vel principe reprehendas.* Et Thaum. *Iubet*, inquit, *regni principibus & magistratibus per omnia parendũ, ita vt ne dicto quidem quis illis aduersetur, aut ad verbulum aliquod triste obmurmuret.*

REGI NE DETRAHAS] אַל תְּקַלֵּל Hebr. *al tekallel*, id est ne vilipendas, ne extenues, ne leuiter loquaris, velut de vili & abiecto, ne vituperes Sept. *Ne maledicas, ne exerceris.* Symmach. *Ne conuitiis incessas.* Alludit ad præceptum Mosis: *Diis* (id est iudicibus & magistratibus) *non detrahes & principi populi non maledices.* Exodi 22.18.

DIVITI] id est potenti, principi, præsidi. Ita Vatabl. Caietan. Titelm. & alij, imò & S. Hier. In script. enim sæpè diues notat potentem & principem. Quin & apud Poëtas. Diuitiæ enim faciunt potentes & principes, ac quasi Deos: Vn-
B de Deus & Diuus dicitur quasi diues, quòd abundet & det omnibus, sicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horatium 2. serm. satyra 2.

——*Omnis enim res*
Diuitiis paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit fortis, iustus, sapiens, etiam & rex.

Deos æternos dicimus, diuos verò qui ab hominibus fiunt, ait Seruius. *Diuus enim dicitur quasi Dius, id est* ἀπὸ Διός, *id est à Ioue genus ducens*: aut *diuus*, quasi diuinus. Hinc ditio quæ est diuitum, & ditiorum, vocatur potestas & imperium. Vnde Cicero 2. de Legib. *Ditione atque numine Deorum geruntur res.* Et Act.3. in Verrem: *sub imperium ditionemq; populi Romani vrbes aliquas subiungere.*

QVIA ET AVES CÆLI PORTABVNT VOCEM TVAM, ET QVI HABENT PENNAS (*Aquila alata*) ANNVNTIABVNT SENTENTIAM] Hebr.
C *Verbum.* Tigur. *Maledictionem tuam*: Idem dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aues enim & volatilia habent pennas. Prouerbium vulgare est: *Nisi si qua vidit auis*, significãs rem esse valdè occultam. Vnde Aristophanes in Auibus:

—*Nemo vidit meum thesaurum, nisi si qua auis vsquam.*

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me contuetur, nisi præteruolans auis.

Est ergo hæc parœmia hyperbolica significans rem occultissimam, putà maledicentiam & detractionem secretam, occultò quodammodo perferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, putà multos Corycæos & exploratores. Vnde illud:

An nescis longas regibus esse manus?

D Simili modo & prouerbio dicimus, syluas & sepes habere aures, quia quæ ibidem quasi in loco deserto & secreto dicuntur, sæpè ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur & cognoscũtur. Rursum cum dicimus, *scelus nullis parietibus posse abscondi.* Et: *Si tacuerint, lapides clamabunt.* Literale exemplum est in Ibyco Musico, ideoque diuite, qui cum à latronibus ob opes occideretur, grues præteruolantes testes & vindices necis suæ appellãs, per ipsas auctores necis detecti pœnas dederunt. Vnde illud Ausonij in Monosyllabis.

Aues reuelant secreta. Exempla.

Ibycus, vt periit, vindex fuit altiuolans grus.

Vnde Prouerbium: *Ibyci grues*, in eos qui insolito casu proditi sceleris pœnas exoluunt. Ita Plutarch. libr. de Sera Numinis vindicta, qui addit

simile

simile de Besso; cuius parricidium hirundines prodiderunt. De Porphyrione aue tradunt nonnulli, ipsam adulterium vxoris marito detegere. Sic picas loqui doctas, domi maledicta & facta puerorum vel famulorum, absenti patrifamilias sua voce & gestu detexisse, sæpius audiuimus. Notum est ex Porphyrio, Phylostrato, & aliis Melampium, Tiresiam & Apollonium Thyaneum se iactasse, quod voces garritusque hirundinum aliarumque auium intelligerent & ex iis secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit illud Iuuen. Satyr. 9.

O Corydon, Corydon secretum diuitis vllum
Esse putas? serui vt taceant iumenta loquentur,
Et canis & postes & marmora: claude fenestras,
Vela tegant rimas, iunge ostia, tollito lumen
E medio: clamant omnes propè, nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.

Et Cicero: *Omnis ferè sermo*, inquit, *ad forensem famam à domesticis manat auctoribus.* Quocirca sapienter S. Eucherius epist. ad Valerianum ita præcipit: *Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris, quod Deum, ne cogitaueris.*

Per *aues cæli* ergo notat delatores, vt vertit Vatab. & exploratores: aues enim sunt perspicaces, celeres, garrulæ, leues, inconstantes: tales sunt & delatores & curiosi corycæi, qui omnia secretissima explorant, & vt ait Comicus in Trinum: *Id quod in aurem rex reginæ dixerit sciunt, quod Iuno fabulata sit cum Ioue.* Porrò Olymp. & ex eo Pineda per aues intelligit famam. *Maledicta*, ait, *fama excurrens deferet ad illius aures; cui malum imprecatus fueris.* Fama enim à Poëtis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgil. 4. Æneid. hoc famæ ænigma vel Hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt in æthere plumæ,
Tot vigiles oculi, subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot surrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræq; per vmbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti.
Tam ficti falsiq; tenax, quàm nuntia veri.

Adde (vt ad aues redeam) solere epistolas per aues mitti, cùm quid secretè & celeriter absenti & remoto nuntiandum est. De columbis asserit Plinius lib. 10. 37. *Internuntias in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obsidione Mutinensi, in castra Consulum D. Bruto mittente. Quid vallum & vigil obsidio, atque etiam retia amne prætensa profuere Antonio, per cælum eunte nuntio?* Qua de re plura dixi in Oseam. Denique veteres auguria & diuinationes rerum arcanarum captabant ex auibus.

Porrò principi & magistratui expedit habere veraces & probæ fidei exploratores, qui ea quæ vbilibet fiunt, præsertim secreta, rimentur: sed cauendi sunt leues & fallaces, qui adulationis, odij vel lucri causa crimina confingunt &
A innocenti impingunt. Vnde sapienter Mecænas Augusto Cæsari de iis ita scribit apud Dionem lib. 52. *Quoniam auscultatores & exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperij tui res cognoscas; ne quid custodia aut emēdatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim, quæ ab eis referuntur credenda, sed diligentem considerationem adhibendam esse. Permulti enim eorum, vel odio aliorum, vtpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorumdam vel irati ob postulatam & non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tentatæ, aut contra Imperatorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quòd si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: festinando autem fieri potest, vt peccatum aliquod irreparabile admittas.*

B Mysticè, aues cæli sunt angeli (vnde Tigur. *Angeli veloces & alati*) boni vel mali, qui res nostras ad Deum & subinde ad homines deferunt, mali vt accusent, boni vt excusent & gratiam impetrent. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiam secretas, non ex se, sed ex signis & coniecturis, vel ex reuelatione Dei. Minus verè Hugo censet Angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immissas, an illis cōsentiamus, non verò cognoscere eas, quas nobis caro vel mundus suggerit; minus verè, inquam, nam vtrasque æquè cognoscunt vel ignorant; vtrarumque enim eadem est ratio, & idem indagandi motus. Ita Olympiod. Thaumat. Hugo & alij. Porrò Olympiod. per aues quoque accipit conscientiam propriam, quæ vt vulgo di-
C citur, est instar mille testium, & Spiritum sanctum. Sed hæc huic loco incongrua sunt. Porrò S. Hier. mysticè per principem accipiens Christū & sanctos, per aues Angelos, sic exponit: *Mandat*, inquit, *non solùm contra Christum temerè nihil loquendum, verùm etiam in arcanis cordis, quamuis variis tribulationibus coarctemur, nihil blasphemum, nihil impium sentiendum. Et quia dilectionem, quam Christo exhibemus, debemus & proximo. Diliges quippe Dominum Deum tuum sed & proximum tāquam teipsum; etiam nunc iubemur, ne post regem de sanctis quoque facilè detrahamus, & eos, quos viderimus sapientia, sciētia, virtutibusq; dotatos linguæ mordacitate rodamus: quia Angeli qui terram circumeunt & sunt administratorij spiritus, & in Zacharia loquuntur: Circuiuimus terram, & ecce omnis terra habitatur & silet; adinstar*
D *auium nostra verba & cogitationes ad cælum perferunt, & quod clam cogitamus Dei scientiam non latere.* Porrò Chald. per aues accipit Angelum Razaëlem & Heliam. Vnde sic vertit: *Tu autem ne tacitus apud te, in intimis & abditis cordis regi prauè impreceris, neque in penetrali thalami tui sapienti maledixeris. Razaël enim Angelus omni die super montem Horeb clamat, & in vniuersum orbem vox eius peruagatur. Elias quoque sacerdos magnus, velut aquila summis alis prædita volans aërem & cælos perlustrat, & quæ occultè facta sunt omnibus terram inhabitantibus defert & denuntiat.* Verùm hæc sunt figmenta Iudaica & Cabalistica.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PEr ænigmata hortatur ad largas eleëmosynas. Inde v. 8. *monet, vt homo assiduè memor sit iudicij extremi, ideoq; concupiscentias mortificet ac virtutibus & bonis operibus vacet.*

1. MItte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa in-
uenies illum. 2. Da partem septem, nec non octo: quia ignoras quid
futurum sit mali super terram. 3. Si repletæ fuerint nubes imbrem super ter-
ram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque
loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui obseruat ventum, non seminat: & qui conside-
rat nubes, numquam metet. 5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua
ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabrica-
tor est omnium. 6. Manè semina semen tuum; & vespere cesset manus tua:
quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud; & si vtrumque simul, melius erit.
7. Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis multis vi-
xerit homo & in his omnibus lætatus fuerit: meminisse debet tenebrosi temporis,
& dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. 9. Læ-
tare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis
tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quod pro
omnibus his adducet te Deus in iudicium. 10. Aufer iram à carne tua. Adole-
scentia enim & voluptas vana sunt.

VERS. 1. Mitte panem super transeuntes aquas.

A MItte (Syrus *proiice*) PANEM TVVM SVPER TRANSEVNTES AQVAS: QVIA POST MVLTA TEMPORA INVENIES ILLVM] Tò *transeuntes* non est in Hebræo, sed subintelligitur: aquæ enim veræ & viuę sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomon secutus Ben Sira, quem Hebræi volunt fuisse nepotem Ieremiæ Prophetæ, Alphabeto 1. litera *zain: Sparge,* inquit, *panem tuum in superficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum.* q.d. sicut agricola iacit semẽ in terram, nulla habita ratione soli humidi vel aridi, sic & tu disperge tuas eleëmosynas in egentes, etiam aridos, id est planè inopes, vel immemores & ingratos, vt tibi gratiam referre non possint aut nolint. Iam

Primò. Primò, Caieta. sic propriè explicat: Mitte tuũ panem per maria & flumina ad distantes pauperes. Verùm ipse gnomen hanc vniuersalis eleëmosynæ ad absentes restringit, nisi sic explices q.d. Ita dilata tuos animos & eleëmosynas, vt non tantùm præsentibus eroges, sed & eas ad absentes remotosque quaquauersum mittas, vti fecit S. Gregorius. Chaldæus verò per transeuntes aquas accipit pauperes in aquis nauigantes. *Porrige,* ait, *alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in nauibus super facies aquarum; quoniam post tẽpus dierum multorum inuenies mercedem eius in sæculo hoc & in sæculo venturo.*

Secundò. Secundò, Aben-Ezra contrariè vertit; nam pro *transeuntes* vertit *stantes,* siue *stagnantes aquas,* q. d. Sicut in stagnis & viuariis heri proiiciunt panem, quem pisces deuorant, itaque se impinguant, vt pinguiores facti extractique herum pascant: sic pariter proiice panem tuum pauperibus, vt eo pasti vicissim te sua gratiarum actione; bonaque præcatione reficiant & pascant. Huic sensui affine est prouerbium Arabicum: *Bonum operare quod potes, & illud in aquam proiice, quia piscis aliquis educet ipsum aliqu. n o foras in tui beneficium.* Exemplum literale est in prato spirit. Ioannis Moschi capit. 185. vbi narrat quendam 50. nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto inuenit gemmam, quam trecentis nummis diuendidit: quare pro 50. piscis reddidit ei trecentos.

B Tertiò, Olympiod. per aquas accipit lachrymas: *Cum lachrymis,* inquit, *& misericordiæ affectu facito eleëmosynam.* Possunt quoque accipi lachrymæ pauperũ. q.d. Pauperi præ fame & afflictione gementi & lachrymanti dato stipem, vt ea lachrymas eius soleris & abstergas. *Tertiò.*

Quartò & magis appositè, alij censent esse metaphoram à mercatoribus, frumenta & panes per naues transmittentibus in exteras regiones, lucri causa. q.d. Sicut mercator panes & grana per naues transuchit in alias oras, vt ibi ea carò vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: sic tu mitte panes & opes tuas in pauperes tam vrbanos, quam forenses: inde enim *Quartò.*

C ingens lucrum, putà Dei hominumque gratiam domum referes. Huc spectat illud Prouerb. 31. *Nauis institoris de longè portans panem suum.* Et illud Genes. 49. *Aser, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus.* Huc facit expositio subtilis & sublimis nostri Sebastiani Barradij libr. 7. prolegom. capit. 14. *Mitte panem super transeuntes aquas,* id est mitte panem tuum in mare, & in longinquam cæli regionem nauibus deportetur, & post multa tempora cum efflaueris animam,

inuenies

inuenies illum, quæ ſunt naues? pauperes. Hinc ait Chriſtus Luc. 18. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo. q.d. Onera tuis diuitiis naues, id eſt pauperes, hi in cælum viles opes deferent, & cum pretioſiſſimo theſauro commutabunt. Porrò naues hæ numquam patiuntur naufragium, nec ſpolium, vti patiuntur naues mercatorum, ſed certo curſu eleëmoſynam in cælum deuehunt. Vnde S. Chryſoſt. hom. 48. in cap. 24. Geneſ. *Facilis,* inquit, *eſt hæc tranſuectio, ſecurè illuc transferimus, & in theſauro indeprædabili reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus:* Qui ergo ſapis, imple tuis panibus opibuſque manus pauperum, illæ eas deportabunt in cælum, vbi pro eis centuplum, imò millecuplum recipies.

Rurſum aliqui per *aquas tranſeuntes,* accipiunt animas in purgatorio detentas, quaſi pro eis hic iubeat effundere eleëmoſynas, preces & ſuffragia: illæ enim animæ trãſierunt à præſenti ſæculo in alterum alterius vitæ, ac è terra in purgatorium, vbi grauiſſimè igne cruciantur. Quare qui miſericors eſt & ſapiens, eis omni ope & arte per indulgentias, miſſas, eleëmoſynas, ſuffragatur, vt à tantis tormentis eas liberet: illæ enim iam liberatæ in cælum euolabunt, vbi liberatori ſuo gratæ, ampla à Deo dona eidem impetrabunt.

Quintò. genuinè.

Quintò & genuinè. q.d. Sicut ſemen copioſè ſeritur in terra humectata, per quam tranſierunt aquæ vel pluuiæ, vel fluuiales, vt ex ea ſuccum ſugat, quo germinare & ſegetem copioſam producere queat. Sic tu, ô fidelis, ô Chriſtiane, panem, id eſt eleëmoſynam tuam copioſè diſpergito in pauperes, vt ex ea copioſos bonorum têporalium & ſpiritualium fructus colligas. Nam per *tranſeuntes aquas,* metonymicè intellige terram tranſeuntibus aquis madentem & humidã, ideoque aptam ad recipiendum ſemen: ſeritur enim non in aqua, ſed in terra aquis humecta. Aqua enim viuifica eſt, atque omnis fœcunditatis effectrix, ait S. Cyrill. in Iſaiæ 32.20. ſic eſt & eleëmoſyna. Senſus ergo eſt q.d. Poſtquam aquę pluuiæ tranſierint, terramque ad oportunum ſatum madẽtem præparatamque reliquerint, ſemẽtem facito: ſic pariter vbi pauperum greges ex paupertate, aliáve afflictione egentes, ideoque ad eleëmoſynam, paratos & anhelantes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieronym. *Ad eleëmoſynam,* ait, *cohortatur, quod omni petenti ſit dandum & indiſcretè faciendum bene. Quomodo enim qui ſuper irrigua ſeminat, fructum ſementis expectat, ita qui largitur egentibus non granum ſeminis, ſed ipſum panem ſerit, fœnore quodam multiplicationem illius præſtolans, & cùm dies iudicij aduenerit, multò amplius quam dederat recepturus.* Hebr. eſt: *Mitte panem tuum ſuper faciem aquarum,* id eſt ſuper faciem terræ aquis irrigatam; nimirum feraciſſima eſt miſeri, & calamitoſi hominis facies; *aquis,* id eſt ærumnis, & lachrymis madefacta; in hac ſemina panem tuum, & ipſa magno cum fœnore ſemen reddet.

Denique, *τὸ ſuper aquas* poſſet exponi *iuxta aquas,* vti Chriſtus *ſtans ſuper,* id eſt iuxta, *eam, imperauit febri.* Lucæ 4. 39. Felicius enim ſemen iactum iuxta aquas, & vberiore fruge prouenit.

Tranſeuntes aquæ ſunt pauperes. Primò.

Nota, aptè comparantur pauperes tranſeuntibus aquis. Primò, quia homines in hac vita trãſeunt & præterfluunt, vt aquæ & flumina. Vnde illud: *Aquæ multæ populi multi.* Apoc. 17. 15. & illud: *Omnes quaſi aquæ dilabimur.* 2. Reg. 14. v. 14.

Secundò.

Secundò, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum & tranſitum, quo ab vno oſtio in aliud, ab vna vrbe & pago in alium mendicãdo & victum quærendo tranſeunt. Nec enim certo loco conſiſtunt, ſed aſſiduè circumeunt & peregrinantur, vt eſcam conquirant. Ita Olympiod. Bonauen. Lyran.

Tertiò.

Tertiò, tranſeuntes aquæ notant non eſſe ſpectandam in eleëmoſyna pauperum recompenſam, eò quòd illi tranſeant, vt aquæ non redituræ, ſæpeque ſint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imò ſubinde immemores & ingrati: quare à Deo expectandam eſſe mercedem, q.d. licèt pauperes ſint, aut videantur fore ingrati, vt in eos quaſi in aquas iactum beneficium, & periturum videatur; iis tamen benefacito, quia ſi non ipſi, certè alij, ac in primis Deus tibi datum magno cum fœnore reddet. Vnde Pagnin. vertit: *Mitte panem tuum etiam ignotis, ac ſi proiiceres ſuper faciem aquarum; quia in multitudine dierum inuenies illum.* Et R. Salomõ: *Benefac homini, de quo cogitas fore; vt non amplius illum videat, ſicut qui cibum ſuum in aquas proiicit.* Thaumat. verò: *Iuſtum eſt panem & cetera huius vitæ neceſſaria impertiri egenti, tametſi periturum videtur beneficium, ac ſi quis in aquam proiiciat panem. Apparebit autem procedente tẽpore, non inutilem tibi fore eleëmoſynam.* Sapiẽter Seneca lib. 4. de Beneficiis ca. 25. *Propoſitum,* inquit, *eſt nobis ſecundùm rerum naturam viuere, & deorum exemplum ſequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur; niſi fortè exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extortum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant: quantis imbribus repente deiectis ſolum molliant, venaſque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine vllo ad ipſos perueniente commodo faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſeruet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat illum venale eſſe beneficium. Gratuitos habemus deos. Da ingratis beneficia.*

Quartò.

Quartò, tranſeuntes aquæ innuunt copioſè dandam eſſe eleëmoſynam, quia copioſi & multi affluunt pauperes inſtar aquarum, & copioſus eleëmoſynarum erit fructus. Licèt enim is modò non appareat, ſitque occultus, ſicut ſemen copioſè proiicitur, & occulitur in terra aquis humida, in meſſe tamen, putà in die iudicij copioſus & ſplendidus apparebit. Ita S. Gregor. Nazianz. Orat. 19. *Huc,* inquit, ſcilicet ad lætam largamque eleëmoſynam, *pertinere videtur, quod Scriptura inquit, panem in aquam quoque mittendum eſſe: non enim fore, vt diſtrahatur, aut pereat apud iuſtum harum rerum æſtimatorem, ſed eo peruenturum eſſe, vbi omnia noſtra collocabuntur.* Simili modo Apoſtol. 2. Corinth. 9. eleëmoſynam comparat ſemini producenti magnam meſſem. *Qui*

parce

parcè seminat, inquit, *parcè & metet: Et qui seminat in benedictionibus*, id est, beneficè, copiosè, largiter, *de benedictionibus & metet*. Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Iudææ vicinam exundatione sua pertranseundo oblimat, impinguat, fœcundat. Idem facit eleëmosyna, quæ dantem ditat & omni bono cumulat. Vnde & sequitur: *Da partem septem nec non & octo*. Vbi alludit ad septem sectiones Nili & riuos (ita vt ipsum Nili corpus sit octauum) quibus totidem ostiis in mare decurrit, idque facit vt melius totam Ægyptum, in totidem partes dissecta irriget & fœcundet. Hinc à Virgil. 6. Æneid. Nilus vocatur *septemgeminus*, & ab Ouidio 15. Metamor.

Perq; Papyriferi septemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, sed tota agrorum, adaquatio fit à Nilo, vnde Claudian. Epigram. 6.

Ægyptus sine nube ferax, imbresq; serenos
Sola tenet, secura poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloq; redundat.

Denique τὸ *mitte super transeuntes aquas*, significat eleëmosynam faciendam esse primò liberaliter. Secundò, non tardè, sed citò. Tertiò, hilari animo iuxta illud, *Hilarem datorem diligit Deus*. 2. Corinth. 9. vnde *Fabius beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocabat*, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. & seq. Quartò, præueniendos esse pauperes, vt antequam rogent vltrò mittamus in eorum sinum eleëmosynam. Audi Senecam loco citato: *Illud melius, occupare antequam rogemur, quia cum homini probo ad rogandũ os concurrat* (alij legunt *corruat*) *& suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cùm intellecta est necessitate grauissima rogandi liberanda est*.

Quintò. Quintò, τὸ *pauimentum* significant eum dandum ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alienum; rursum *tuum*, id est necessarium, non tantùm superfluum. Ad hæc *tuum*, id est eodem quo tu vesceris, non eius micas & crustas decidentes, non panem alterum viliorem & secundarium. *Comedat pupillus de bucella tua*. Iob 31. 17. *Panem tuum cum esurientibus & egenis* comede. Tob. 4. 17. *Frange esurienti panem tuum*. Isaiæ 58. 7.

Sextò. Sextò, eleëmosynam transeunti, id est occultè & secretò esse faciendam, tum vt vites inanem eius ostentationem, tum ne egenum pudore afficias. Vnde Isidor. Pelus. l. 2. Epistol. 151. celebrat Timotheum, quemdam, *quòd cùm eleëmosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studiosè captabat, vt obscura & incognita esset ea benignitas. Nã si ostentationis particeps est, non benignitatem exhibere, verùm eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, diuinumq; opus molestissimo morbo labefactare*. Quocirca Timotheum his elogiis ornat: *Reuera pudicitiæ ac temperantiæ delubrum erat, prudentiæ sedes, arx fortitudinis, iustitiæ metropolis, humanitatis penu, mansuetudinis templum, atque vt vno verbo complectar, virtutum omnium thesaurus*. Septimò, non semel & iterum, sed assiduè & continuò faciendam esse eleëmosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus. Præclarè S. Gregor. Nyssen. Orat. de pauperibus amandis: *Studium*, ait, *promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Caue ne alius rapiat thesaurum repositum tibi. Calamitate affectum, vt aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita foue, vt in ea & sanitatem tuam, & salutem vxoris, & filiorum, seruorum, & totius familiæ positam putes*.

Mysticè per panem & eleëmosynam corporalem accipias spiritualem, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, conuertere peccatores. Ita S. Hier. *In quocumque nomine ait, illam aquam videris de qua dicitur: flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: ne te pigeat panem sapientiæ, panem rationalis, panem præstare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, inuenies te non incassum doctrinarum iecisse sermonem. Tale quid & in Isaia dictum puto: Beatus qui seminat super aquam, vbi bos & asinus calcant: Quod ille Magister beatitudine dignus habeatur, qui super irriguum pectus seminat audientium tam ex Iudæis, quàm ex Gentium populo congregatum*. Citat S. Hieron. Isaiam c. 32. 20. iuxta Sept. Vide ibi dicta.

QVIA POST MVLTA TEMPORA INVENIES ILLVM] quasi rem perditam, vel potius absconditam, sed vt semen mirè multiplicatum, inuenies *illum*, id est illius mercedẽ & copiosam retributionem, idque sæpè in hac vita, & semper in futura. Ita Chald. Hebr. est, *Quia in multitudine dierum inuenies illum*. Vide S. Chrys. homil. *quòd eleëmosyna sit ars omnium quæstuosissima*. Alludit ad originem Iordanis (qui est fluuius nobilissimus Iudææ) Hic enim teste Iosepho lib. 3. Belli cap. 18. Egesippo & aliis, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profunditatis, aquas copiosas per abditos subterraneos meatus in Dan, siue Paneadem, fontem Iordanis eiicit & transmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Iordanis, indeque ex confluxu duorum riuulorũ, Ieor set, & Dan, Iordanis nomen & flumen conflatum est; reuera tamen occultè, vt dixi, oritur lõgè anterius in Phiala fonte. Deprehensum id est à Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque missis in Phialam paleis, inuenit eas apud Panum in fontẽ Dan redditas, vnde antea fluuius Iordanis nasci credebatur. Sicut ergo panis & paleæ coniecti in phialam fontem, post longos occultosque meatus reddũtur in Iordane, sic panes coniecti in sinu pauperum post multa temporum spatia reddentur largiẽti. Vide Adrichom. in descriptione terræ sanctæ, in Iordane. Hic ergo quasi in phiala spargamus panem in aquas, id est in pauperes, vt illæ nobis reddantur in Iordane, id est in fluuio iudicij (hoc enim Hebr. est *Iordan*) hoc est iustæ retributionis in cælo, vbi Deus eos, qui miserint panem in transeuntes aquas, & calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut Cerere, putà vinum aut ceruisiam dederint sitienti, fonte vitæ & torrente voluptatis potabit. Psal. 35. v. 9.

DA PARTEM SEPTEM NEC NON ET OCTO: QVIA IGNORAS QVID FVTVRVM SIT MALI SVPER TERRAM] Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyran. Dionys. & S. Hier. in c. 41. Ezech. v. 1. & S. Gregor. homil. 16. in Ezech. sed legen- VERS. 2.

legendum *partem* cum Roman. Hebr. Septuag. Syro, Arabico, Chaldæo & ceteris. *τὸ partem* notat diſtribuendam eſſe eleëmoſynam pro cuiuſque neceſſitate vel merito, & non ita vt eſuriat vnus, alter ebrius ſit 1. Corinth. 12. 21. Iam

Da partem 7. & 8. quid? Reſp. Primò. Primò Chald. hanc gnomen exponit de ſatione, quaſi hic inſtituatur pater familias vt congruo tempore agrum ſerat, vti de eodem agricolam inſtruit Columella, Varro, Cato & alij ſcribentes de re ruſtica, q.d. Sere ſemen in agro menſe ſeptimo & octauo: *Optimam,* inquit, *partem ſeminis confer menſe Tirſi in agrum tuum, neque tamen & menſe Kiſleu à ſeminando auoceris, neque exploratū eſſe poteſt ipſi terræ imminens malum, prima an ſecunda ſemētis ſuperatura ſit.* Verùm hic ſenſus alienus eſt, & ad propoſitum non pertinet. Agitur enim hic de eleëmoſyna.

Secundò. Secundò, R. Haccados per ſeptem accipit ſeptem planetas, per octo cælum octauū, ſiue ſtellatum; per planetas autem & ſtellas fixas cenſet denotari viros eminentes & principes, quaſi illis hic iubeat dari partem honoris cuique debiti, illoſq; colere & reuereri, vt benigno fauoris ſui aſpectu viciſſim nos aſpiciant & proſequātur. Verùm hoc tam remotum eſt quàm cælum à terra.

Tertiò. Tertiò, R. Salomon, Aben Ezra & Clarius per ſeptem accipiunt ſeptem dies ſeptimanæ, & octo diem octauum, qui eſt primus ſequentis ſeptimanæ. q.d. Quotidie per ſeptem dies hebdomadæ dato eleëmoſynam, nec ibi deſinito, ſed dato die octauo, hoc eſt primo ſequētis hebdomadæ, vt denuò nouum ſeptenarium cum noua hebdomada inchoes, & cùm ea finias, idque aſſiduè & continuò. q.d. Continuò per omnes dies cuiuſlibet hebdomadæ, totiuſque vitæ facito eleëmoſynam.

Quartò. Quartò, Caietan. per *ſeptem* pauperes ſeptem propriè & præciſè accipit. *Forte enim,* inquit, *tunc temporis familiare erat Iudæis eleëmoſynariis paſcere pauperes ſeptem, ob reuerentiam diuinarum actionum, quæ ſeptem diebus deſcribuntur à Moyſe, ſupputato ſabbato quietis. Da itaque partem menſæ pauperibus ſeptē, hoc eſt decreto numero pauperum & etiam octo, hoc eſt, ſi & alius ſuperuenerit, da etiam & partem.*

Quintò. Quintò Oſorius & alij per ſeptem & octo accipiunt ſeptimam vel octauam partem opum & prouentuum, quaſi hanc iubeat dari pauperibus, vti decimam dari iiſdem iubet Moſes. Deuter. 14. 28. Alij per ſeptem & octo accipiunt ſeptuplam & octuplā, id eſt multiplicem & copioſam eleëmoſynam, quaſi iubeatur, vt homo omnes benefaciendi, & bene de proximo merendi occaſiones capeſſat. Ita Oſorius & Lyran. qui legit in accuſatiuo: *Da partes ſeptem & octo.*

Sextò. Sextò S. Bonauent. cenſet ſenarium ſignificare id quod ſufficit nobis: quidquid eſt vltra illud, dici ſeptem & octo. q.d. Danda eſt eleëmoſyna de eo quod ſupereſt, ac largè quidem pro facultatibus noſtris, vt noſtra abundantia aliorum inopiam ſuppleat.

Septimò, genuina. Septimo & genuinè, q.d. Da partem panis, id eſt cibi & eleëmoſynæ tuæ *ſeptem,* id eſt multis pauperibus, imò *& octo,* id eſt longè pluribus. q.d. Eſto liberaliſſimus in dando, da quotquot egentes occurrunt, da plurimis, imò infinitis ſi

A potes. Nota ex S. Hier. in Iſaiæ c. 4. & 5. Hebręis ſeptenarium eſſe familiarem propter ſabbatum, æquè ac denarium propter decalogum. Significat autem ſeptenarius multitudinem & vniuerſitatem, eò quòd omnes dies ſeptimanæ ſemper recurrentes non ſint niſi ſeptem, idem ſignificat ternarius: vnde illud Ariſtotelis. *Tria ſunt omnia,* ſcilicet prima; non enim duo, ſed tria primò vocantur. Iam ſi ad tria addas quartum, vel ad ſeptem addas octo, ſignificatur magna & inuſitata multitudo. Vnde illud: *O terque quaterque,* id eſt omnimodè *beati.* Sic Amos 1. v. 3. & ſeq. toties reperitur: *Super tribus ſceleribus Damaſci & ſuper quatuor,* id eſt ob plurima & maxima eius ſcelera, *non conuertam eum.* Vide ibi dicta. Et Prouerb. 30. 15. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum numquam dicit ſufficit.* Simile eſt Iob 5. 19. *In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima,* id eſt in plurima & maxima, *non tanget te malum.* Et Michææ 5. v. 5. *Suſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines,* id eſt plurimos & maximos principes, vti ibidem dixi: ſic hic dicitur: *Da partem ſeptem & octo,* id eſt da multis, imò longè pluribus & innumeris. Hinc Thaum. vertit: *Da liberaliter & diuide pluribus, ſua tamen cuique.* q.d. Noli terreri pauperum ſilatim affluentium multitudine, vt vltimis neges eleëmoſynam, quin potiùs omnibus da, vt creſcente numero pauperum, creſcat tibi animus & numerus eleëmoſynarum. Hinc Nazianz. orat. 19. laudans patrem ſuum vitā functum ab eleëmoſynis: *Reuera,* inquit, *tamquam alienorum bonorum procurator de bonis ſuis cogitabat, pauperum inopiam, quàm maximè poterat, ſubleuans, nec ſuperflua dumtaxat, ſed neceſſaria quoque in eam rem ſumens, partemq́, dans non ſeptem dumtaxat, velut Salomonis lex præſcribit, verum ſi octauus etiam accederet; libentiùs ſua profundens, quàm alij acquirant.* Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis eſt in omnes, nec vllum indotatum relinquit. Verè Cicero: *Homines,* ait, *ad deos nulla re propiùs accedunt, quàm dando: nihil habet fortuna melius quàm poſſis, nec natura meliùs quàm vt velis ſeruare quàm plurimos.*

Huc facit vetus Prouerbium: *Omnia octo,* de qua collector adagiorum, & Bongus in myſteriis Numerorum, cum nihil deeſſe ſignificatur, ſiue propter Steſichori poëtæ monumentum, inquit noſter Lorinus, Carenæ ex omnibus octonis conſtructum, columnis, gradibus anguliſque; ſiue propter diſtributos à primo conditore Corinthios in octo tribus; ſiue propter totidem deos ſummæ rerum imperantes, per quos iurare ſolitus Orpheus fertur, ignem, aquam, terram, cælum, lunam, ſolem: mithram (Perſæ confundunt cum ſole) noctem, ſiue quia in Ægyptia columna in ſignum iuſtitiæ inſcribantur deorum octo nomina, Saturni, Rheæ, Oſyris, ſpiritus, cæli, terræ, noctis, diei, & totidem Xenocrates, vt prodit Cicero, licet diuerſos deos faciebat: ſiue propter octonas certaminum ſpecies in Olympiis; ſiue propter aliam cauſam. Igitur ſeptem & octo nullum non comprehendunt, valetque ſententia iſta idem ac quod præcipit Chriſtus: *Omni petenti te tribue.* Lucæ 6. v. 30. Alludit ad veterum comedendi & conuiuandi ritum, quo teſte

teste Macrobio lib. 1. Satur. cap. 7. & Gellio lib. 13. cap. 11. in conuiuio septem adhibebantur conuiuæ, & octauus erat rex siue præses conuiuij. Vnde Prouerbium *septem conuiuium, nouem conuitium*. Vide Sidon. Apollin. libr. 1. epistol. 11. & Rhodegino libr. 2. capit. 8. Hinc Heliogabalus Imper. teste Lampridio ad cœnam inuitabat simul octo luscos, octo caluos, octo surdos, octo podagrosos, octo nigros, octo longos, octo præpingues & obesos, vt sibi suisque risum moueret.

Tropol. Tropol. S. Ambros. in c. 6. Lucæ, explicans octo beatitudines: *Beati pauperes spiritu*, &c. iis hunc locum applicat: *Mandatum accipis*, inquit, *octo illis partem dare, fortasse benedictionibus*, id est beatitudinibus, vt scilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ est prima beatitudo à Christo proposita, partem mansuetudini, quæ est secunda beatitudo; partem luctui & compunctioni, quæ est tertia, & ita de ceteris. Causam subdit: *Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est, ita octaua summa virtutum est.* q. d. Sicut spes nostra, id est vita æterna quam speramus perficietur in octaua resurrectionis, cùm reipsa vitam æternam speratam adipiscemur, ita octaua beatitudinum est summa virtutum, id est octo beatitudines sunt summa perfectio & culmen virtutum omnium. Dato igitur ac stude beatitudinibus, vt eas secteris, connitaris ad octauam, id est perfectionem virtutum, ac per eam assequaris octauā gloriæ in beata resurrectione. Idem S. Ambros. li. 2. de Iacob c. 11. alludens ad septem candelabri lucernas, & ad octauum quasi omnium vterum, illas applicans septem Machabeis, quorum octaua erat mater: *Quàm bonus*, inquit, *fidei partus, quàm tutus portus iste pietatis, quàm splendida lucerna Ecclesiæ septeno fulgens lumine, & octauo vtre cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis septem & illis quidem octo, eò quòd in vtroque numero consortium gratiæ consequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in sabbato; octo tamquam in Euangelio. Pia mater supplemento passionis adiuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam & parturiuit & peperit.*

Secundò, S. Gregor. prologo in Psal. 6. Pœnitent. docet dandam esse partem septem, id est vitæ actiuæ, obeundo septem opera misericordiæ, & octo, id est vitæ contemplatiuæ. *Da mihi*, inquit, *domine partes septem nec non & octo. Optauit enim ita subditos regere, vt tamen contemplationis diuinæ non fraudaretur perfectione. Ipsa namque officij administratoria necessitate constrictus, cogebatur temporali actioni insistere; sed suauis eum contemplationis diuinæ dulcedo reficiebat in mente. Potest etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud diuinæ illuminationis templum ascendit, qui sempiternæ virtutis Dei amore conceptus, temporalibus, quæ per septenarium numerum designantur, gradatim contemptis, per scalas octo beatitudinum ad sublimia prouehitur, donec Deus deorū in Sion mentis videatur.* Similia habet Philippus Solitarius li. 3. Dioptræ c. 8.

Rursum Olympiod. per septenarium accipit septem dona Spiritus sancti. Hugo verò & alij accipiunt tres virtutes theologicas, putà fidem, spem, charitatem, & quatuor cardinales, putà prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperātiam, quasi iubeat illis studere in septenario huius vitæ, vt per eas pertingamus ad octauam felicitatis æternæ.

Allegor. Allegor. Hebræi, ait S. Hieronym. ita hunc locū intelligunt: *Et sabbatum & circumcisionem*: (Hęc enim dabatur octauo die infanti) *serua: ne si fortè hoc non feceris, inopinatum tibi superueniat malum.* Meliùs Christiani nonnulli sic explicant. q. d. Serua septem, id est Pascha, & octo, id est Pentecosten. A Paschate enim ad Pentecosten numerantur septem hebdomades, quarum quasi octaua est quinquagesima, putà Pentecoste, quo alludens S. Gregor. Nazianz. Orat. 43. quæ in S. Pentecosten sub initium: *Da partem septem & octo*, id est, inquit, da partem S. Pentecostæ & futuræ beatitudini. Sic enim habet: *Hic eximius septenarius Pentecostes honorem inuexit. Septenarius enim in seipsum ductus quinquagenarium gignit vno die excepto quem ex futuro sæculo assumpsimus, octauum eumdem & primum, vel vt rectiùs loquar, vnum & sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus desinat necesse est, vt detur pars septem atque adeò octo, sicut iam nonnulli maiorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.*

Rursum S. Hieron. lib. contra Lucifer. per septenarium accipit vetus testamentum, per octo nouum: *Ecclesiastes*, ait, *iubet dare partes septem, dare partes octo, id est vtrique credere testamento.* Et S. Isidorus libr. 1. Offic. capit. 24. legens: *Da partem illi septem & illi octo*, sic explicat q. d. Iudæi celebrant diem septimum, putà sabbatum, quod erat requies mortuorum; at Christiani celebrant diem octauam putà Dominicam, quæ est dies resurrectionis, ac proinde viuorum non mortuorum. Eodem modo explicat S. August. epistol. 119. capit. 15. & Olympiod. ac Salonius: *Præcipit*, inquit, *tam veteris, quàm noui testamenti seruari præcepta.* Denique S. Hieronym. scribens in hunc Ecclesiastæ locum: *In Ezechiele*, inquit, *septem & octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post ethicum illum Psalmum, id est centesimum octauū & decimum, quindecim graduum Psalmi sunt, per quos primùm erudimur in lege, & septenario numero expleto, postea per ogdoaden ad Euangelium scandimus. Præcipitur ergo vt in vtrumque testamentum, tam vetus scilicet, quàm nouum pari veneratione credamus. Iudæi dederunt partem septem, credentes sabbatum: sed non dederunt octo, suscipientes Euangelium, resurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion & Manichæus, & omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo, suscipientes Euangelium: sed eandem septenario numero non tribuunt, legem veterem respuentes. Nos igitur vtrique testamento credamus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignamq́; pœnam iam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, Iudæis atque hæreticis, è duobus alterum denegantibus.*

Porrò Cassian. lib. 2. de Instit. renunt. cap. 9. & 10. sic explicat q. d. Die sabbati, putà septimā serua ieiunium ex prisco Ecclesiæ ritu: die octaua verò celebra festum, putà Dominicam resurrectionis Christi.

Anagog. Anagog. S. Gregor. libr. 35. Moral. cap. 7. per septenarium accipit præsentem vitam eiusque bona

bona, per octonarium futuram, quaſi dicat. Sic diſpenſa temporalia, vt accipere mercaris æterna: *Septenarium quippe,* inquit, *cùm adhuc alius ſequitur, ex ipſo eius argumento exprimitur, quòd finienda temporalitas æternitate concludatur. Hinc eſt enim quod Salomon admonet dicens: Da partes ſeptem nec nõ & octo. Per ſeptenarium quippe numerum, hoc quod ſeptem diebus agitur, præſens tempus expreſſit, per octonarium verò vitam æternam deſignauit, quam ſuâ nobis Dominus reſurrectione patefecit. Dominico ſcilicet die reſurrexit, qui dum diem ſeptimum, id eſt ſabbatum ſequitur, à conditione octauus inuenitur. Benè autem dicitur: Da partes ſeptem nec non octo: quia ignoras quid mali futurum ſit ſuper petram, ac ſi apertè diceretur: ſic diſpenſa temporalia, vt appetere non obliuiſcaris æterna. Oportet namque vt inpoſterum bene agendo prouideas, qui de venturo iudicio quanta tribulatio ſequatur, ignoras. Hinc eſt quod quindecim gradibus templum aſcenditur, vt ex ipſa eius aſcenſione diſcatur, quatenus per ſeptem & octo & temporalis ſollicitè diſpenſetur actio, & prouidè manſio æterna requiratur. Hinc & etiam quod dum monas in denarium ſurgit, centum quinquaginta Pſalmos Propheta cecinit; Propter hunc ſeptenarium numerum temporalia, octonarium verò æterna ſignantem ſuper centum viginti fideles in cœnaculo reſidentes Spiritus ſanctus effuſus eſt. Per ſeptem quippe & octo quindecim componuntur, & ſi ab vno vſque ad quindecim numerando paulatim per incrementa conſurgimus, vſque ad centeſimum & vigeſimum numerum peruenimus. Qua ſcilicet effuſione Spiritus ſancti didicerunt, vt & temporalia tolerando tranſirent, & æterna inhianter appeterent.*

Symbolicè.

Symbolicè idem S.Gregor. hom.16. in Ezechiel. *Partes,* ait, *ſimul ſeptem & octo damus, quando ſic ea quæ ſeptem diebus euoluuntur, diſponimus, vt per hæc ad bona æterna veniamus.* Ætates enim hominis ſeptimo quoque anno variantur, & per ſeptenarios ad metam decurrunt, putà ad octauam reſurrectionis, ait Hugo. *Septimus quiſque annus ætati notam imprimit,* ait Seneca. Audi Hippocratem apud Philonem libr. de Mundi opificio: *In hominis vita ſeptem ſunt tempora, quas ætates vocant: Infans, puer, adoleſcens, iuuenis, vir, ſenior, ſenex. Infans eſt vſque ad ſeptennium, intra quod dentes emittit: puer vſque ad ſecundum ſeptennium, quoad genituræ emiſſionem ſit tempeſtiuus. Adoleſcens vſque ad tertium ſeptennium & barbæ lanuginem. Iuuenis vſque ad quartum ſeptennium, & accretionem totius corporis. Vir vſque ad annum vndequinquageſimũ; & ſeptimum ſeptennium. Senior vſque ad quinquageſimum ſextum, & octauum ſeptennium. Senex toto quod reliquum eſt tempore.* Et nonnullis interiectis: *Præter ea quæ dicta ſunt, manifeſtiſſimè vim perfectionis deſignatiuam in ſeptenario, repræſentant ætates ipſæ ab infantia ad ſenectutem vſque, quæ menſurantur ſeptenario: ac primo quidem ſeptennio enaſcuntur dentes: In ſecundo tempeſtiuitas eſt ad genituram emittendam. In tertio barbæ accrementum. In quarto roboris acceſſio. In quinto tempus nuptiarum. In ſexto vigor intelligentiæ. In ſeptimo vtriuſque augmentum, intelligentiæ & eloquentiæ. In octauo vtriuſque perfectio. In nono æquitas & manſuetudo, affectibus maiori ex parte manſuefactis. In decimo denique vitæ exitus optabilis, adhuc integris ſenſuum inſtrumen-*

A *tis. Solet enim alioqui ſenectus longa ſupplantare & affligere.*

Hinc ſequitur ſeptenarium eſſe ętatum & vitæ definitorem in eo enim fit ſanguinis, humorum, ſpirituum, calorum & complexionis mutatio. Quocirca nonus ſeptenarius annorum, putà annus vitæ 63. eſt climactericus, multiſque vitæ finem affert. Vnde 63. ætatis anno mortuus eſt Ariſtot. Cicero, Cryſippus, Bocacius, Card. Cuſanus, S. Benedictus, S. Bernardus, & alij permulti. Vnde & Auguſtus Cæſar annum 63. velut fatalem extimuit, eoque exacto quaſi periculo defunctus ſibi gratulatus eſt. Abrahã mortuus eſt anno ætatis 175. qui 25. ſeptenarios, complectitur. Iacob anno ætatis 147. qui 21. Dauid 70. qui decem ſeptenarios in ſe concludit: eodem permulti decedunt. Nam vt idem ait Pſalm. 89. 10. B *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta,* qui octo denarios cõplectitur, iuxta id quod hic dicitur: *Da partem ſeptem nec non & octo.* Simili modo reipublicæ ſtatus per ſeptenarios ſæpè mutatur. Hebræorum captiuitas in Babylone deſiit anno 70. qui eſt decimus ſeptenarius: omnium monarchiarum ſeries deſiit in 70. hebdomade, Danielis cap. 9. in qua natus eſt Chriſtus monarcharũ monarcha. Porrò 70. hebdomades annorũ faciunt annos 490. qui eſt quaſi cubus ſeptenarij & denarij: ſepties enim decem faciunt 70. ſepties 70. faciunt 490. Atque circiter eundem annum 490. facta eſt crebra reipublicæ Hebraicæ, vti & aliarum mutatio, putà prima à Moſe & iudicibus in Saülem & reges; ſecunda à regibus in Zorobabel & duces tempore captiuitatis Babylonicæ; tertia à ducibus C in Chriſtũ. In qualibet enim harum inuenies circiter annos 490. vti colligere licet ex tabula, chronologica, quam præfixi Pentateucho. Iuxta hunc ſenſum monet ſapiens, vt memores ſimus ſeptenarij, id eſt decurſus & finis ætatis, tum noſtræ, tũ reipublicæ, in eoque agnoſcamus vtriuſque vanitatem, dicamuſque: *Omnis conſummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis:* Sicut enim ſeptenario dierum, putà ſeptem diebus initio mundi Deus omnia creauit: ita ſeptenario annorum eadem variat & finit. Rurſum vt cuique ætati (quæ numero ſunt ſeptem) ſuam demus partem, officium ſcilicet cuique ætati debitum, putà infantiæ demus innocentiam; pueritiæ obedientiam, iuuentuti caſtimoniam, adoleſcentiæ ſtudiũ ſapientiæ, virili ætati robur virtutis, ſenectuti maturitatem, apathiam, & perfectionem, decre- D pitæ meditationem inſtantis vitæ æternæ.

Annus climactericus quis & qualis?

Virtutes ætati cuique propria.

Denique nonnulli vti ſuperiùs indicaui, per ſeptenarium accipiunt pauperes viuentes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio. q.d. Da eleëmoſynam pauperibus viuentibus in ſeptimana huius vitæ, da & defunctis qui ex hac vita tranſierunt ad purgatorium, vbi expectant octauam felicitatis æternæ. Rurſum nonnulli ſic exponunt: *Da partes ſeptem, nec non & octo, quia ignoras quid futurum ſit mali ſuper terram.* Hoc eſt, neminem à commercio laborum tuorum excludas, cum neſcias mala, ſcilicet tentationes hominibus euenturas, quæ ſi diuitem fortè proſtrauerint, pauperculum in bonó perſeuerantem

tem habebis per tui laboris industriam, in quo tamquam in filio sapiente glorieris.

QVIA IGNORAS QVID FVTVRVM SIT MALI SVPER TERRAM] q.d. Multæ calamitates, eæque improuisæ & quasi ineuitabiles imminét terræ: vt ergo ab iis te liberes, multas facito eleëmosynas: *quoniam eleëmosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata & facit inuenire misericordiam & vitam æternam*, ait Raphaël Tobiæ ca.12.9. Tales calamitates sunt furum, latronum & hostium incursus, sterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, pestis, fames, bellum, morbi, mors, hæc sunt mala pœnæ; mala culpæ sunt peccata, & peccandi occasiones ac tentationes: contra vtraque antidotum est eleëmosyna, vti ostendi Daniel 4.v.24. Deuter.26. vbi 22. eleëmosynæ fructus recensui. Verè S. Hieron. ad Nepotianum: *Numquam*, ait, *memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit.*

Rursum S.Hieronymus hic & S.Gregor.homil.15. in Ezechielem, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem & gehénam impiorum in die iudicij, à qua misericordes eximet Christus Matth.25. Sic & Olympiod. *Modestè age*, inquit, *quæ ad huius vitæ pertinent officia, cogitans assidue & de futuro sæculo. Neque enim nosti, quàm grauia reposita sint tormenta iis, qui neque septenariis partem suam dederunt, neque octonariis.* Addit deinde alium sensum dicens: *vel eleëmosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate: Neque enim nosti quis hominum verè indigeat, quisúe simulatâ paupertate per auaritiam petat.* Verùm primus sensus, quem dedi, est litteralis & genuinus. Didicit hic Salomon à patre suo Dauide, qui Psal.40.1. ita canit: *Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala* (Symmach. *In die afflictionis.* Eusebius: *quandocumque vrget calamitas*) *liberabit eum Dominus.*

Vers.3.

SI REPLETÆ FVERINT NVBES, IMBREM SVPER TERRAM EFFVNDENT; (Hebr. *euacuabunt, exinanient*) SI (Hebr. *& si*) CECIDERIT LIGNVM AD AVSTRVM, AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT.] Sensus est, ait Olympiod. quasi dicat: *Sicut nubes iussu diuino imbrem super omnes homines spargunt, ita conuenit eleëmosynam cunctis hominibus impartiri*: nimirum cor plenum vti diuitiis ita & charitate, eleëmosynam copiosam det oportet, sicut nubes aquæ turgidæ copiosam effundunt pluuiam. Vnde illud Osee 13.3. *Misericordia vestra quasi nubes matutina*, Et Eccles. c.55.26. *Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, sicut nubes pluuiæ in tempore felicitatis.* Vide dicta vtrobique.

Prognostica pluuiæ.

Porrò nubes densæ certum sunt signum pluuiæ, æquè ac multa alia, quæ physici assignant. Nam pluuiam præsagiunt canes gramina comedentes, eorumque ventres murmurantes; muscę & vespæ equos acrius compungentes, fumus per camini gulam spissius subuolans; crebriores atrocioresque morsus pulicum. Sunt insuper argumenta pluuiarum; grues silentio per alta cæli inuolantes; boues aërem olfactantes, seque contra pilum lambentes; hirundo lacum circumuolitans, summisque alis aquæ superficiem verberās; ranæ insuetum coaxantes; formicæ è cauernulis

A oua efferentes; arcus cælestis; corui & cornices crocitantes; terrestres volucres aduersus aquam clangores edentes, seseque perfundentes; oleum lucernæ scintillans, & fungi se inde tollentes; luna crescens obscurior, sol exoriens concauus & maculosus; Item sub ortum solis nigræ nubes, rubentibus interuenientes.

Eleëmosyna similis nubi.

Aptè eleëmosyna comparatur nubi, quia sicut nubes à cælo formata, non alium habet finem & scopum nisi pluuiam; sic opum à Deo datarum non alius est finis, quàm vt erogentur in egentes.

Primò. *Secundò.*

Rursum sicut Deus pluit indifferenter & æqualiter super omnes, siue bonos siue malos, siue amicos siue inimicos; sic & eleëmosynarius omnibus benefaciat sine exceptione personarum.

Tertiò.

Tertiò, sicut nubes à pluuia nullam gratiarum actionem expectat, sic nec diues quidpiam expectet à paupere, iuxta illud Christi: *Mutuum*
B *date, nihil inde sperantes.*

Quartò.

Quartò, sicut pluuia grata est nubi, ac nubem nubi rependit, dum in terra à se humectata & radiis solis calefacta vapores excitat, qui in aërem eleuati, in nubes rursus concrescunt: sic pariter eleëmosyna ditat dantem, adeoque eleëmosynarius certat liberalitate cum Deo: vnde quò liberalior est in pauperes, eò liberaliorem in se Deum experitur, vti se experiri fatebatur S. Ioannes eleëmosynarius, teste Leontio Episcopo Neapoleos in Cypro, in eius vita, qui & addit eum confidenter dicere solitum Deo: *Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego dispergendo.* Hinc Chald. vertit: *si repletæ fuerint nubes pluuiæ, super terram effundent aquas suas propter merita iustorum. Et si non fuerit iustus in illa generatione, in mari & in deserto descendent, vt non sit*
C *vtilitas ex eis filiis hominum.* Et sic explicat, quasi dicat: *Serua mandata, quæ tibi superiùs sunt præcepta, vt nubes super te effundant imbrem suum. Vbicumque enim tibi locum præparaueris, futuramque sedem, siue ad Austrum siue ad Boream, ibi, cùm mortuus fueris, permanebis. Aliter: Propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, etenim petenti te tribue, quia & nubes cum plenæ fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur.* Nubes ergo misericordiæ nostræ in pauperes, elicit & prouocat nubem misericordiæ diuinæ, vt in nos gratias & dona sua pluat & effundat, iuxta illud: *Beati misericordes; quoniam misericordiam consequentur.* Matth. 5.

Mysticè Olympiod. *Nubes*, ait, *sunt viri sancti, quorum vnus fuit Moses, qui dicit; Expectetur vt pluuia eloquium meum.* Deuter. 32. *Sancti ergo repleti*
D *diuino verbo,* quale scilicet *factum est ad Osee aliosque sanctos, effundunt fœcundum* doctrinæ *imbrem non super solam Iudæam, sed & in omnem terram, in quam exiuit sonus eorum.* Sic & S.Hieronym. & S. Ambros.lib.3.epist.19. ad Constantium, quem audi: *Quicumque colligit de montibus aquam atque ad se trahit, vel haurit è fontibus, & ipse rorat sicut nubes. Imple ergo gremium mentis tuæ, vt terra tua humescat & domesticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit & intelligit, impletur: qui fuerit impletus, alios rigat. Ideoque scriptura dicit: si impletæ fuerint nubes, pluuiam in terram effundent; sint ergo sermones tui proflui, sint puri, dilucidi, vt morali disputatione suauitatem infundas populorum auribus, & gratiâ verborum tuorum plebem demulceas, vt volens quo du-*

cis sequatur. Vide dicta Ezech. 10. v. 4. vbi proprietates nubium recensui, easque Apostolis & prædicatoribus applicui. Igitur nubes fœcundæ & secundæ sunt sancti prædicatores, ait Hugo, quorum est sublimari à terra, pluere doctrinis, tonare minis, coruscare miraculis vitæq; exemplo; nubes verò sine aqua, ventisque circumlatæ, vt ait S. Iudas, sunt illi, qui gratia vacui plausum auditorum captant, non planctum. A

SI CECIDERIT LIGNVM (Arabicus *trabs*) AD AVSTRVM AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT] Tigur. *In eo permanebit.* Campens. *Erunt qui colligent illud.* Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus præponunt copulam *&* : *& si ceciderit, &c.* ex quo patet hanc gnomen copulandam esse, cum hemistichio præcedenti, *si repletæ fuerint nubes,* cum eoque eodem versu cohærere, siue per similitudinem, siue per dissimilitudinem. Vnde B

Primò, Thaumat. vertit: *Non est arbor vlla quæ semper stet: licèt enim eandem homines non succidant, vento tamen olim subuertetur.* q. d. Sicut arbor omni casu, sic & homo, qui est arbor inuersa, morte subuertitur: quare si sapit, antequam succidatur, benefaciat, vt succisus præmium benefactorum recipiat vitam æternam.

Secundò, Aben Ezra, Clarius & Campen. per lignum siue arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt, q. d. Fructus arboris, v. g. poma & pyra in quācumque arboris partem latusque cadant, non pereunt, cùm non desint qui ea colligant: sic hominis liberalis eleëmosyna in quemcumque locum cadat, non perit, cùm nusquam desint pauperes, qui eam colligant, ac eleëmosyna vbique suum apud Deum & homines inueniat præmium. Hic sensus satis videtur appositus, cui adde & hunc illi affinem. q. d. Sicut pluuia & fructus arboris decidens non considerat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad aquilonem, an ad Austrum, sed naturali pondere cadit in quamcumque partem sibi procliuem & obuiam: sic pariter faciunt viri liberales in danda eleëmosyna, scilicet in quamcumque partem, locum & sortem inciderint, vbiq; sunt munifici, hos & illos & alios quāplurimos alunt, beneficentiam suam in omnes obuios exerunt; nec curiosè scrutantur an digni sint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an benè eleëmosyna vsuri, an malè, an eleëmosyna sibi futura sit vtilis, an damnosa; quia in quemcumque tandem illa collata fuerit, ibi erit, danti non perierit, sed ibi illam suo tempore inueniet. Simile est de pane proiecto in aquas præterfluentes v. 1. Huc accedit R. Salomon, qui *τὸ ceciderit* accipit non de casu, id est lapsu sed casuali sorte, quasi dicat: Sicut arbor vbicumque eius sors ceciderit, vt plantetur & subsistat, siue in Australi regione, siue in Aquilonari, ibi fructus suos profert ad incolarum commodum: sic vir liberalis vbicumque collocetur, & quocumque eum sors casusúe tulerit, omnibus indigenis & aduenis beneficum se exhibet. C D

Tertiò, R. Haccados: q. d. Sicut nubes depluunt pluuiam in omnem locum, etiam aridum & sterilem, vbi scilicet ligna exaruerunt, & casu aliquo prolapsa sunt, sic pariter beneficus sua beneficia dispertit in omnes, etiam indignos & ingratos, qui ob ingratitudinem exaruisse, & ad omne bonum inutiles esse videntur.

Quartò, Chald. hæc refert ad principes immisericordes, qui ob immisericordiam principatu excidunt, sicut misericordes ad eundem eleuantur, vel prolapsi eidem restituuntur. vt patet in Nabuchodonosore. Daniel. 4. partim ad rerum copiam vel famem, quæ à Deo nunc huic regioni, nunc illi ob virtutes vel vitia; ac præsertim ob misericordiam vel crudelitatem immittitur. Vnde sic vertit: *Si decretum fuerit de cælo, vt cadat rex & consiliarij eius de principatu eorum, ex auctoritate dicti Domini fiet, & etiam saturitas aut fames in meridiem aut Septentrionem, vbicumque decretum fuerit, vt firmetur illud consilium, mittitur eò, vt fiat.*

Quintò, Noster Pineda, q. d. Da eleëmosynam pauperi dum viuit, quia si moriatur illam amplius ei dare non poteris: Nam quocumque tandem ceciderit & vbicumque fuerit, non amplius illum reuocabit tua beneficentia ad vitam: maturanda igitur, & non procrastinanda eleemosyna indigenti. Qua ferè ratione diuinam misericordiam allicere conabatur Iob. cap. 7. vers. 7. dicens: *Memento quia ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona,* & v. 21. *Ecce nunc in puluere dormiam, & si manè me quæsieris non subsistam.*

Sextò, nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, quasi illam probet & confirmet, vt priùs eius hemistichium respondeat priori hemistichio præcedentis, posterius posteriori, q. d. *Da partem septem nec non & octo,* id est da eleëmosynam multis, imò plurimis, quia *sicut nubes repletæ,* copiosum *super terram imbrem effundunt:* Sic liberales, opibus & liberalitate abundantes & quasi turgidi copiosas dant eleëmosynas, adeoque multis, imò omnibus quibus possunt, benefaciūt. Rationem subdit: *Quia ignoras quid mali futurum sit super terram.* Hoc ergo malum omne satage præuenire, & euitare per eleëmosynam: quia *si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem, ibi erit.* q. d. Vbicumque & in quamcumque plagam ceciderit malum, id est clades & strages à Deo immissa, ibi damna sua infliget, vt illa declinare vel amoliri sit impossibile, nisi per eleemosynam illa à te auertas.

Septimò, magis planè, congruè & propriè S. Hieronym. *Propterea,* inquit, *supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, & omni petenti te tribue, quia & nubes cùm plena fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur, & tu quasi lignum, quamuis longæuus sis, non eris in perpetuum, sed subitâ, vt ventorum, ita mortis tempestate subuersus, vbicumque cecideris, ibi iugiter permanebis, siue te rigidum & trucem, siue clementem & misericordem vltimum inuenerit tempus.* Hunc sensum exigit antithesis austri & Aquilonis. Nam vt notat S. Hieronym. auster in Scriptur. dum opponitur aquiloni, in bonam partem, aquilo in malam partem accipitur, iuxta illud: *Dominus ab austro veniet.* Habacuc. 3. Australis enim plaga est mundi dextra, lucida & calida; aquilonaris verò est sinistra, caliginosa & frigida. Adde Babylon, quæ per Nabuchodonosor euertit Ierusalem & Iudæam, eidem erat aquilonaris. Vnde illud: *Ab*

aquil-

aquilone (id est à Babylone) *pandetur omne malum.* A Ierem.1. Auster ergo notat statum misericordiæ, gratiæ & salutis; aquilo statum immisericordiæ, peccati & damnationis, quod scilicet post casum, id est mortem ab vno statu ad alterum non sit transitus, vt qui decedunt in statu gratiæ & salutis, non possint transire in statum peccati & damnationis, nec hi vicissim in illum commeare; magnum enim chaos inter vtrumque firmatum est, quod nulli est penetrabile aut permeabile, vt aiebat Abraham diuiti Epuloni Lucæ 16. Huic sensui optimè inhæret communis patrum & interpretum expositio, qui ligni casum interpretatur hominis mortem; homo enim est arbor inuersa, quia radices, putà caput cum capillis mittit sursum, ramos verò, putà pedes deorsum: Vnde illud cæci à Christo illuminati: *Video homines velut arbores ambulantes.* Marci 8.24. Sensus ergo est, B q.d. In quemcumque locum & statum homo in morte ceciderit, siue ad austrum, id est ad statum electorum & beatorũ propter opera misericordiæ; quæ fecit in vita, siue ad aquilonem, id est ad statum dãnatorum, propter opera immisericordiæ, ibi manebit in æternũ, vt in alterum & contrarium aliorum statum commigrare & trãsgredi nequeat. Cura igitur, vt eleemosynas & merita accumulando cadas ad austrum, non ad aquilonem, dum tibi breui moriendum erit: vide ergo quo inclinat mẽs tua, an ad auaritiam, an ad virtutes, an ad vitia, & si videris eam propendere ad aquilonem, omni studio reflecte eam ad austrũ, vt ad illum cadat, non ad aquilonem. Tota ergo vita tua disce quomodo semel bene moriaris: disciplina autem bene moriendi est sancta vita, C sanctè ergo viue, si vis sanctè mori, vt cadas ad austrum.

Cadunt ad austrũ sancti, ad aquilonem impij.

Curi

Appositè auster, vtpote cæli regio dextera & calida, repræsentat felicitatem cælestem, aquilo verò, quia sinister & frigidus, damnationem gehennalem. Ita Hiero. Olympiod. Albinus, Salon. & S. Greg. 12. Moral. 4. quem audi: *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. In die etenim mortis suæ iustus ad austrum cadit, peccator ad aquilonem; quia & iustus per feruorem spiritus ad gaudia ducitur, & peccator cum apostata Angelo, qui dixit: sedebo in monte Testamenti in lateribus aquilonis; in frigido suo corde reprobatur.* Audi S. Bernard. serm. 49. inter paruos: *Siue ad austrũ, siue ad aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Austri calor & leuitas in sacra Scriptura bonam solet habere significationem. Ab aquilone verò panditur omne malum. Porrò* D *homines sicut arbores vidit aliquis. Exciditur autem arbor in morte, & quocumque ceciderit ibi erit, quia ibi te iudicabit Deus, vbi inuenerit. Ibi inquam erit immutabiliter & irretractabiliter. Videat quo casura sit, antequam cadat, quia postquam ceciderit, non adiiciet vt resurgat, sed nec vt se vertat. Quo verò casura sit arbor si scire volueris; ramos eius attende. Vnde maior est copia ramorum & ponderosior, inde casuram ne dubites; si tamen fuerit tũc excisa. Rami nostri desideria nostra sunt, quibus ad austrum extendimur, si spiritualia fuerint, si carnalia ad aquilonem. Quæ verò præponderent, medium corpus indicat, ea namque præponderant, quæ secum traxerint corpus.* Idipsum deinde apposita similitudine declarat: *Sic enim est corpus inter spiritum, cui seruire debet, & carnalia desideria, quæ militant aduersus animam siue potestates tenebrarum, ac si vacca sit inter raptorem & rusticum constituta. Quidquid ille minetur, quidquid intendat, si vaccam non duxerit, rusticus vicit: sic quantumcumque sæuiat malignus, quantumcumque praua desideria crucient; si vas suum sibi vendicat anima, vicisse credenda est, vt quemadmodum ait Apostolus: Non regnet peccatum in nostro mortali pectore. Sed sicut exhibuimus membra nostra seruire iniquitati ad iniquitatem, sic exhibeamus seruire iustitiæ in sanctificationem.*

Tropol. Galfridus in Tropol. ad hunc locum: In oriente stat, inquit, qui proficit, in occidente qui deficit, in austro qui tendit ad cælum, in aquilone qui ad infernum. Denique auster, vtpote dextera pars mundi, repræsentat dexteram Christi iudicis, ad quam in die iudicij à Christo statuentur omnes electi, vt beentur, aquilo verò vtpote sinistra pars mundi, repræsentat sinistram Christi iudicis, ad quam collocabuntur omnes reprobi & damnati.

Obiiciunt hæretici: Ecclesiastes hic tantum nominat duo loca post casum, id est mortem, scilicet austrũ, & aquilonem, id est cælum & infernum: Ergo non est medius inter hæc duo locus, putà purgatorium. Resp. Nego consequentiam: Qui enim nominat duo extrema, media quæ inter extrema intercurrũt non excludit, sed potiùs includit: sicut hic sub austro & aquilone Ecclesiastes includit orientem & occidentem, qui medij sunt inter austrum & aquilonem: nominat autem hos duos potiùs quam orientem & occidẽtem, quia hi duo duos respiciunt mundi polos, scilicet aquilo polum arcticum, auster antarcticum. Illi ergo qui sunt in purgatorio pertinet ad austrum, quia certi sunt peracta purgatione se ituros in cælum. Sic pariter patres, qui tempore Salomonis erant in limbo, pertinebant ad austrũ, qui expectabant reserationem cæli per Christũ. Rursum auster & aquilo significant duo loca vltima, in quæ post mortem concedunt animæ, vt ibi perpetuò maneant. Talia autem sunt tantum duo, scilicet cælum & infernus. Nam purgatoriũ non est locus vltimus, sed mediatus, quia ex eo omnes animæ transeunt in cælum. Ita S. Hier. Olympiod. Salon. & alij passim. Hinc Franc. Suarez hanc gnomen exponit primo, de duobus locis vltimatis, in quibus vltimo terminatur via viatorum. Secundò, de loco consolationis & tristitiæ: purgatorium autem est locus consolationis: vel optimè, q.d. Post hanc vitam non est locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam, sed si homo decesserit ad austrum, id est in diuina amicitia, ibi perpetuò manebit: sic & ad aquilonẽ, id est in Dei ira, inimicitia, ibi perpetuò erit. Ita Suarez 3. p. tom. 4. disp. 45. Accedit Salonius: *Per lignum homo designatur, inquit, quoniam vnusquisque est quasi lignum syluæ generis humani: per austrum qui est ventus calidus, requies paradisi designatur: per aquilonem, qui est frigidus, designatur inferni supplicium.* Vide Bellarmin. lib. 1. de Purgat. c. 8.

Auster & aquilo includunt purgatorium. Primò.

Secundò.

Moral. Disce hic ingentem stimulum ad eleemosynam, & omnem virtutem esse considerationem æternitatis stabilis & immutabilis, quæ eleemosynariis felicissima, immisericordibus

miserrima, accidet. Vnde hunc stimulum crebro adhibet Ecclesiastes, vt v.9. & seq. cap.9. v.10. c. 12. v.5. Discant ab eo nostri Ecclesiastæ, in suis concionibus crebrò eodem stimulare auditores. Quid enim æternitate maius, longius, terribilius, felicius vel infelicius? quare qui eâ non mouetur, aut saxum est, aut dæmon desperatæ salutis. Verè Beda in Collectaneis: *Tres*, ait, *mansiones principales constituit Deus: cælum, terram & infernum; & in illis tribus tres res principales: in cælo constituit pacē & æternitatem: in terra constituit fidem, pœnitentiam & remissionem peccatorum: in inferno constituit timorē & æternam pœnam. De terra autem quæ in medio est, replebitur cælum & infernus.*

VERS. 4. *Obseruans ventos non seminat, quid?*

QVI OBSERVAT VENTVM, NON SEMINAT, ET QVI CONSIDERAT NVBES, (Arabicus *aërem*) NVMQVAM METET] q.d. Qui terretur difficultatibus, & parcit eleëmosynæ ob euentus dubios, v.g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus eleëmosynæ, hic omittit opera bona frugifera & necessaria. Solent enim prudentes agricolæ obseruare ventos & nubes, teste Columella, Varrone & Virgilio in Georg. sed moderatè: nimia ergo eorum obseruatio anxietas & pauor panicus dumtaxat hic carpitur: nam alioqui semen nunc requirit ventum frigidum, vt profundas agat radices in terra: nunc calidum, vt foras in copiosum germen erumpat: sic nunc requirit pluuiam, vt crescat, nunc siccitatem, vt se consolidet. Est parœmia parabolicè significans nimis meticulosos & anxios de futuro rei successu, otiosos desidere, torpere, nihilque boni agere. q.d. Sicut agricola nimis anxiè obseruans ventos, seminare non audet: cogitat enim secum: si vento flante seminauero, ventus meum semen difflabit & dissipabit, vt extra agrum, vel in alias agri partes, quas seminare nolo, feratur; aut ventus nunc frigidior semen enecabit, vel calidior in nimium germen effundet, itaque frustra & sine spe messis seminabo: quo fit vt numquam seminet, & consequenter numquam metat: semper enim aliquis est ventus, præsertim in hyeme, cùm tempus est seminandi: qui ergo ventum timet: numquam seminabit, cùm numquam aër in hyeme sit expers venti. Simili modo qui considerat nubes numquam metet, sibi enim anxiè persuadet, dicitque: si nunc metam, nubes depluent imbrem, qui segetem à me demessam sua humiditate inficiet & putrefaciet. Expectabo ergo dum nullæ sint nubes, tempusque omnino serenum & securum: quò fit, vt numquam metere audeat, sed seges in agro desiccetur & perdatur. Nam semper in cælo sunt aliquæ nubes: qui ergo eas timet, numquam seminabit: sic prorsus qui nimis anxie timet publicam annonæ caritatem, aut ne quid domi sibi suisque desit, dicendo: si dedero panes pauperibus, frumentum meum non sufficiet alendæ familiæ per totum annum. Expectabo ergo rerum copiam, ac securitatem quòd mihi nil deerit, ac tum largè erogabo superflua in pauperes: hic, inquam, numquam dabit eleëmosynam, quia semper metu aliquo instantis, vel futuræ necessitatis percelletur, qui illum à dando retrahet manusque eius claudet; vnde fiet subinde vt frumentum in horreo putrescat, cuius rei exemplum est apud Moschum in Prato spirit. capit. 85. Significat ergo hæc parœmia, non nimis anxiè cogitanda & metuenda esse pericula & difficultates, quæ occurrunt in exercenda virtute, præsertim eleëmosynæ, sed illa committenda & resignanda esse diuinæ prouidentiæ, ac magno animo, magnaque in Deum confidentiâ liberaliter benefaciendum esse cuilibet egenti: sic enim liberalem vicissim erga nos Deum experiemur. Verè Seneca epistol. 13. *Plerumque*, inquit, *suspicionibus laboramus*, &c. *non coarguimus illa quæ in metum nos adducunt, nec excutimus, sed trepidamus, & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum suum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine metu sunt.* Quia vt idem subiicit: *Nonnumquam nullis apparentibus signis quæ mali aliquid prænuntient, animus sibi falsas imagines fingit.* Et nonnullis interiectis remedium metus assignans: *Hic*, inquit, *prudentia prosit, hic robore animi, euidentem quoque metum respue: Si minùs, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certiùs sit & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem & metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebis sententias metus, nihilominùs in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cùm cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor est, aut finxit, aut credidit. Damus non referentibus. Expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus.* Paulò aliter S. Hiero. *Qui considerat*, inquit, *cui benefaciat, & non omni petenti se tribuit, sæpè præterit eum, qui meretur accipere.* Olympiodorus: *Tu quoque ne tantopere sis sollicitus, curiosè quærendo cui sis eleemosynam daturus, cui non daturus, vt putà fidelísne sit ille aut infidelis, iustúsne aut iniustus; enim si pendebis animo ista disquirens, amittes sationis tēpus, neque inuenies in tempore messis quid metas. Sine vlla itaque dilatione temporis, in simplicitate cordis eleëmosynam confer.* Denique Thaumat. censet hæc dici contra Astrologos, qui ex astris de futura fertilitate vel sterilitate & coniectant & diuinant: vnde sic vertit: *Multi quæ è cælo euentura sint præscire gestiunt, nec deest qui in nubes intuens ventumq; expectans, à messe aut ventilatione abstinuerit, re inani confisus: nec eorū quæ diuinitus futura sunt, quidquam cognoscens.* Hic accedit S. Athanas. in Synopsi, qui ex hoc loco arbitratur prosterni à Salomone *Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate.* Accedit Chald. *Qui*, inquit, *obseruat diuinos & ariolos, vix temerè hac vita res præclaras aget, & qui à sideribus sensum aucupatur, non augebit mercedem; Augures enim vento perquā similes sunt, qui hominis palma concludi non potest; at planetæ nubibus cæli comparantur, quæ semper eunt, neque vmquam redeunt.* Verùm primus sensus, quē dedi, est genuinus.

Tropol.

Tropol. Albinus per ventos accipit eos, qui nobis aduersantur, per nubes, qui nobis blandiuntur: sic & S. Hieronym. *Qui tantum, inquit, eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auscultat, & secunda aspirat aura, tumoris sator negligens & ignauus agricola est: in ipsis enim prosperis dum nescimus aduersa, consurgunt. Sed opportunè importunè Dei sermo est prædicandus, nec fidei tempore aduersariorum nubium consideranda tempestas.* De qua in Prouerbiis dicitur: *Sicut pluuia vehemens & inutilis, sic qui derelinquunt sapientiam, & impietatem laudant. Absque consideratione ergo nubium & timore ventorum, in mediis tempestatibus seminandum est, nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile, cùm ignoremus quæ via & quæ voluntas sit spiritus vniuersa dispensantis.*

Prou. 28. iuxta Sept.

Mysticè. Porrò S. Gregorius 3. par. Pastor. cap. 16. per ventos accipit suggestiones dæmonum, per nubes persecutiones hominum: *Qui obseruat ventum,* inquit, *non seminat, & qui considerat nubes, numquam metit. Quid enim per ventum, nisi malignorum spirituũ tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quæ mouentur à vento, nisi aduersitates prauorum hominum designantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum spirituum afflatu praui excitantur homines, Qui ergo obseruat ventum non seminat, & qui considerat nubes numquam metit: quia quisquis tentationem malignorum spirituum, quisquis persecutionem prauorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis seminat, neque tunc manipulos sanctæ retributionis secat.* Similia habet 27. Moral. cap. 5. Rursum noster Aluarez de Paz lib. 5. par. 2. cap. 20. de Mediis perfectionis, per ventos & nubes accipit commoditatem & amorem proprium, virtuti inimicum: *Qui obseruat ventum,* inquit, *non seminat, & qui considerat nubes nequaquam metet;* est ac si dixisset: Qui in omnibus quod sibi commodissimum est, exquirit, & quod iucundissimum est, explere nititur, is profectò semen non seminat, ex quo præmium æternum metat. Seminat enim opera vitio propriæ voluntatis & inordinati amoris infecta, quæ dum soli homini operanti placent fructum æterni præmij non ferunt.

VERS. 5. QVOMODO IGNORAS QVÆ SIT VIA SPIRITVS, ET QVA RATIONE COMPINGANTVR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS; SIC NESCIS OPERA DEI, QVI FABRICATOR EST OMNIVM] Pertinet hæc gnome ad eleëmosynam vt patet ex præced. & seq. Ne quis enim timidus vel auarus se ab ea excuset metu, ne fortè ipse rebus suis omnibus in alenda familia indigeat, occurrit dicens: *Qui obseruat ventos non seminat, & qui considerat nubes numquam metet,* q. d. Non oportet tam anxiè futuros vẽtorum flatus & nubium pluuias extimescere, vt propter eos à serendo & metendo congruo tempore auocemur. Deus enim est qui regit ventos & nubes, facitque eos seruire hominum vsibus, itaque eos moderatur & dispensat, vt sationem & messem non impediant, sed iuuent & promoueant, etsi hominibus id initio non appareat, sed potiùs cõtrarium, putà quod obfuturi sint, non profuturi. Deus enim occultos modos & rationes nouit, quibus efficit, vt prosint, non obsint. Id probat nũc exemplo formationis hominis dicens; *Quomodo ignoras quæ sit via spiritus,* &c. q. d. Sicut ignoras qua ratione embryoni, & corpori exanimi in vtero matris à Deo inseratur anima, quæ corpus embryonis animet & viuificet, ac singulis membris intimè sese vniat, & quasi incorporet. Rursum sicut ignoras quomodo ossa tot tantaque embryonis, tam connexè & appositè à Deo formẽtur, & compingantur in ventre matris: sic pariter nescis cetera Dei opera, ac præsertim qua ratione Deus eleëmosynariis succurrat, vt cùm omnia sua liberaliter erogent, numquam tamen exhauriantur aut depauperentur, sed potiùs rebus affluant & abundent instar fontium & fluminum, quod sanè opus est mirabile diuinæ prouidentiæ & munificẽtiæ, cuius effectum vides, sed causam & modum non vides. Illi ergo securus te crede & committe, nec metu futuræ inopiæ, eleëmosynæ parcito: quia Deus tibi copiosè de omnibus prouidebit. Vnde auctor Catenæ Græc. *Oportet,* inquit, *semper bonis operibus esse intentos, nec attendere opportunitates ac tentationes. Ignoramus enim quas dispositiones habemus; Quemadmodum & quæ in vtero sunt ossa embryonum.* Huic gnomæ similis est illa Prou. 22. 2. *Diues & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est Dominus.* q. d. Deus fecit hunc diuitem, illum pauperem, vt diues pauperi succurrat, & pauper pro diuite precetur, vt illi opes semper ad erogandum suppeditet. Vnde Deus exoratus reipsa idipsum facit & præstat. Diues ergo pauperem alit, ac pauper vicissim diuitẽ ditat, dũ ei opes maiores à Deo precatur & impetrat.

QVÆ SIT VIA SPIRITVS] Per spiritũ multi probabiliter accipiunt ventum, vti vertit Symmach. de quo sermo præcessit; vtrobique enim in Hebræo eadem est vox רוח *ruach*: ventorum enim viæ, motus & gyri sunt occulti, ac hominibus impenetrabiles, quia ex arcana prouidentiæ Dei dispensatione prodeunt; iuxta illud Christi ad Nicodemum Ioan. 3. 8. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis, vnde veniat, aut quò vadat:* quia vt explicat S. Dionys. cæleſt. Hierar. ca. 15. venti habent *diuinæ actionis imaginem, propter celerẽ insuperabilemque discessum, & propter principiorum atque fontium incognitas nobis, atque inuisibiles latebras.* Ita Thaumat. Olymp. Hugo, Arias, & alij. Via spiritus Primò.

Secundò & aptiùs, per spiritum accipias animam, quæ corpus informat. Agitur enim hic de compagine & formatione hominis in vtero matris vt patet ex seq. Vnde Chald. vertit: *Sicut non potest tibi omnino esse perspectum, quæ tandem via animæ spirabilis, & vitæ capax in corpus infantis infunditur, & in fœtum, qui visceribus vtero gerentis matris continetur, & ignoras planè, donec in lucem edatur, masculusne sit, an femina: sic nec iudicare potes opera Domini; quæ omnia summâ prudentiâ perficit.* Ita S. Hieronym. *Sicut nescis,* inquit, *viam spiritus & animæ ingredientis in paruulum, & ignoras ossium & venarum varietates in ventre prægnantis, quomodo ex vili elemento corpus hominis in diuersas effigies artusque varietur, & de eodem semine aliud mollescat in carnibus, aliud durescat in ossibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in neruis,* &c. Ita quoque explicant Lyran. Hugo, Caieta. Clarius, Vatab. & alij, qui viã spiritus interpretãtur viam, qua anima intrat in corpus hominis, dum viuere incipit, ac viam qua ex eodem egreditur, dũ moritur. Porrò quàm occultus & obscurus sit animæ Secundò.

animæ humanæ ortus, eiusdemque in corpus, A singulaque eius membra introitus, ostendunt variæ, imò cōtrariæ hac de re Philosophorum sententiæ. Democritus enim censuit animam, æquè ac res cęteras, ex fortuito atomorum concursu conflatam. Plato in Timæo, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compositam pronuntiauit. Heraclitus qui ignem rerum naturalium principium statuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus est. Diogenes, & qui ex aëre omnia composuere, aërem, Thales humorem, Critias sanguinem, Empedocles harmoniam quandam & temperaturam elementorum, Hippocrates dixit animam esse spiritum tenuem per corpus omne dispersum. Plura vide apud Theodor. li. 9. de Natura hominis, Nyssen. disput. de anima, Lactant. l. de Opificio Dei c. 17. Plutarch. lib. 4. de placit. B Philos. c. 2. & 3. Aristot. lib. 1. de Anima. c. 2. Cicero. Tuscul. 1.

Denique S. August. vir acerrimi ingenij, vsque ad mortem dubitauit de animæ origine, an scilicet singulis infantibus singulæ animæ à Deo creentur, an verò sint ex traduce, ita scilicet, vt anima filij traducatur ex anima parentis, sicut lumen vnius candelæ traducitur & accenditur ex lumine alterius, vt patet ex lib. 1. de Origine animæ cap. 15. & lib. 1. Retract. c. 1. Hoc enim posteriùs videbatur ei arguere traductio peccati Originalis: illud enim cum anima videtur traduci in prolem ab anima parentis; sed contrarium iam definiuit Ecclesia, animas hominum scilicet, in natiuitate vel potiùs conceptione cuiusque, à Deo creari & creando infundi. Hinc sapienter C mater septem Machabæorum ipsismet ait: *Nescio, inquit, qualiter in vtero meo apparuistis: neque enim ego spiritum & animam donaui vobis & vitã; & singulorum membra non ego ipsa compegi; sed enim mundi creator, qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omnium inuenit originem,* &c. 2. Machab. 7.

Tertiò, S. Bonauentura per Spiritum accipit Deum & Spiritum sanctum, q. d. Ventos & nubes, de quibus sermo præcessit, Spiritus diuinus occulte per omnia permeat, format, cogit, mouet, dispensat. Rursum idem spiritus ossa infantis in vtero matris, vt sequitur, occultè format, aptat, nectit, compingit. Mysticè, idem spiritus ita occultè per gratiam & operationem intrat in animam, vt homo eum non videat, imò sæpè non agnoscat; iuxta illud Iob. 9. 11. *Si venerit ad me non videbo eum: si abierit non intelligam.* Vnde B. Isaias D Abbas (extat in Biblioth. SS. Patrum) orat. 19. in medio sic legit: *Quemadmodum compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via spiritus;* sicque explicat de Spiritu sancto: *Nam sicut Sancta Virgo gestauit filiũ Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus sancti accipiunt, concipiunt & gestant illum in corde suo.*

Et quomodo compingantur ossa in ventre prægnantis] *Prægnans* Hebr. vocatur, *plena*, scilicet suo fœtu & embryone grauida. Formatio ossium & membrorum embryonis est opus naturæ, vel potiùs Dei admirabile: vnde illud admirantur omnes Philosophi & Medici, vt Galenus lib. de Vsu partium, Lactant. de Opificio Dei, Cicero libr. 2. de Natura deorum, quin & Psaltes Psal. 138. *Non est occultatum,* inquit, *os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meum viderunt oculi tui,* hoc est, non incognita tibi ossium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (vti vertit Chaldæus) velut in terræ penetralibus, vbi ipse acu pictus sum quasi phrygionico opere, quod attinet ad neruos, carnes, ossa, cutes. Hoc enim est Hebr. רֻקַּמְתִּי *ruchamti*, id est, velut à phrygione acu pictus sum, quod proinde Itali vocant *ricamo*. Et Iob. c. 10. & sequent. *Nonne*, inquit, *sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti: pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me, vitam & misericordiam tribuisti mihi?* Porrò præ cæteris partibus & membris, mira est in homine tot tãque variorum ossium compactio, putà formatio, solidatio, nexus, colligatio, articulatio, structura, vti videre est in Anatomia Wesalij & ceterorũ. Hoc ergo est opus *Elohim*, vt habent Hebræa, id est numinis omniscij, sapientissimi & summè prouidi, quod sua efficacitate & vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, viuificat. Emphasis est in τὸ *ventre prægnantis*, q. d. Dic mihi si potes, qua ratione venter vnus mollis & tener prægnantis, tot ossa dura & solida embryonis efformat? qua arte eadem tot musculis, neruis tendinibus, cartilaginibus, venis, arteriis, &c. vertit, intexit, compaginat? præsertim cùm ipsa prægnans, nihil horũ sciat, imò non sentiat, quæ tamen tam varia & artificiosa sunt, vt nullus phrygio licet oculatissimus & peritissimus, ea non dico variegando formare, sed nec acu pingẽdo exprimere, & repræsentare valeat.

Denique hæc parœmia significat, quod sicut Deus ossa diuersa & subinde aduersa, aptè in corpore connectit & cõpingit, vt sese inuicẽ iuuent & firment, sic pariter idem dirigat & connectat ventos & nubes etiam contrarias, vt non obsint, sed prosint semini ac messi: itẽ omnia aduersa & prospera ac præsertim illa, quæ minãtur annonę caritatem & inopiam, omnesque difficultates & pericula, quæ hominem metu percellunt, auocãtque ab eleëmosyna, quod inquam hæc omnia Deus dirigat, disponat, combinet, vt non inopiã, sed copiam potiùs eleëmosynario afferant. *Diligentibus enim Deum omnia* Deo dirigente *cooperantur in bonum.* Rom. 8. Deus enim omnes causas secundas regit, contemperat, connectit, vt seruiant commodis suorũ amicorum & electorum.

Mane semina semen tvvm, et vespere ne cesset manvs tva: qvia nescis qvid magis oriatvr, hoc avt illvd, et si vtrvmqve simvl melivs erit] Pro *non cesset*. Vers. 6. Symmach. vertit, *Ne dimittas manum tuam.* Hebr. *Ne quiescere facias:* Septuag. *Ne remittat manus tua.* Pro *quid oriatur*. Hebr. est יִכְשַׁר *iichsar*, id est *dirigetur, proueniet.* Aquila: *proficiet:* Symmach. *reperiet* vel *assequetur*, sc. manus tua, S. Hier. *Rectũ erit*, vel *quid placeat*. Tigur. *Quid commodius futurũ*, Alij: *Quid magis cõueniat*, q. d. Nescis an matutina eleëmosyna, an vespertina sit tibi, æquè ac pauperi, vtilior Deoq; gratior. Chald. Hanc gnomen accipit de generatione filiorum: vnde sic vertit: *Iuuentute ineunte tua vxorem duc, vt liberos suscipias: sic enim te natu grandiore, illa velut pars tui finem pariendi nõ faciet. Neque tibi tamen cognitum esse poterit;* si

si vnus ex eis ad bonum sit electus, sitne hic vel alter, duove etiam simul recti futuri sint. Verùm hic sensus carnalis est & Iudaicus, nec ad rem propositam facit. Totus enim hic locus pertinet ad eleëmosynam & beneficentiam. Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut prudens agricola dum tempus est seminandi, quouis tempore (nam sub mane & vespere quasi sub duobus externis, omnia media tempora quæ incurrunt intelligit) seminat tam matutino, quam vespertino suum semen, vt si vnum parum feliciter, alterum felicius germinet & fructificet: aut si vtrumque feliciter, duplicem & copiosam colligat messem. Ita tu, ô fidelis, omni tempore benefacito, nec vllo ab eleëmosyna vel bono opere cessato; quia si vnum non succedat, succedet alterum fructumque speratum afferet: si vtrumque, planè fies cõpos voti. Denique vtriusque merces tibi certa parata est apud Deum. Ita S. Hieron. *Ne eligas*, inquit, *cui benefacias, sed cùm benefeceris numquam à bono opere desistas. Matutinam iustitiam vesper inueniat: Et vesperi misericordiam solis ortus accumulet. Incertum est enim quod opus magis placeat Deo, & ex quo tibi fructus iustitiæ præparetur. Potest autem accidere, vt non vnum, sed vtrumque placeat Deo. Aliter: Et in adolescentia & in senecta æquus tibi labor sit. Nec dicas: Dum potui laboraui, debeo in senectute quiescere. Nescis enim an in iuuentute, an in ætate longæua placeas Deo. Nec prodest, adolescentiæ frugalitas, si senecta ducatur luxu. In quacumque enim die errauerit iustus, veteres eum iustitiæ à morte liberare non poterunt.* Solet enim senium senibus afferre torporem & tenacitatem, vt quia sunt frigidi & timidi, tunc sibi plus comparent viatici, cùm minùs viæ vitæque superest. Ita Lyran.

Semper bene agendum.

Accedit Olympiod. qui sic exponit, quasi dicat: A principio vitæ stude virtutibus vsque ad eius finem, iuxta illud Christi: *Donec dies est operamini.* Ioan. 9. *Virtutem aggressus*, inquit, *perseuera vsque ad finem, neque enim nouisti quænam ex tuis bonis operibus placitura sint iudici, illáne quæ iuxta carceres peregisti, an ea quæ iam per luctus ad metam. Quod si vtraque eodem pariter modo approbentur, bonitatis & perfectionis plena censebitur huiusmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte pueritia operare virtutem, neque dixeris, nunc adolescentior cùm sim, fruar delicijs quas habet vita, postea verò cùm ad senectutem peruenero ad pœnitentiam me conuertam; nequaquam enim nosti, quid tibi euenturum sit, aut quando aderit finis vitæ. Est itaque operæpretium operari semper virtutem, summaq́; contentione ad hanc assequendam conari. Oportet etiam sæpè Deum precari, vt quæ ipsi operamur, suæ sint maiestati placita & bonitati.* Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita; nã vt ait Iob. 5.7. *Homo nascitur ad laborẽ & auis ad volatum.* Et Psaltes Psalm. 138. *Exibit homo* (manè orto sole) *ad opus & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Quare crescere debemus in virtutibus æquè ac meritis quotidie, vsque ad vltimum vitæ halitum. Vnde sapienter Damascen. orat. de dormit. Virginis, ait, morte iustos omnino perfici sanctosque effici, quæ id ipsis affert, vt in eorum virtutem nulla iam mutatio cadat.

Tropol. S. Hieron. per manè & vesperè accipit vetus testamentum & nouum, quod est veluti pluuia serotina & matutina, *Vnde nũc admonemur*, inquit, *vt sic legamus legem veterem ne Euangelium contemnamus: sic quæramus spiritualem in veteri testamento intelligentiam, ne in Euangelistis & Apostolis hoc tãtùm putemus sonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis scientia nobis à Deo tribuatur & gratia felicemq́; eum esse, qui vtrumque in commune sociauerit, & quasi vnũ corpus effecerit, Quod qui fuerit consecutus videbit lucem, videbit Christum solem iustitiæ.*

Rursum per manè & vespere accipias prospera & aduersa, siue bonæ sortis ortum & occasum, q.d. Nec in rebus secundis, nec in aduersis cessandum est à virtute; in aduersis exerce humilitatem, patientiam, fortitudinem; in secundis modestiam, temperantiam, gratitudinem; in vtrisque charitatem & beneficentiam; quare nullam bene agendi occasionem præterlabi finas, vt si priora minùs placita sint Deo, posteriora vel postrema magis placeant. Præclarè Seneca epist. 12. *Itaque*, inquit, *sic ordinandus est dies omnis tamquam cogat agmen, & consumat atque expleat vitã.* Et inferiùs: *In somnum ituri læti hilaresq́; ibamus:*

Vixi & quem dederas cursum fortuna (potiùs *Deus alme*) *peregi.*

MANE SEMINA SEMEN TVVM ET VESPERE] Noster Delrio Adag. 300. p. 2. per manè & vespere accipit duo tempora serendi, scilicet tempestiuũ & serotinum; sicut pluuia tempestiua dicitur quæ semen satũ humectat, vt germinet; serotina, quæ grana iam formata maturat. Vnde Symmach. vertit *Præcox semina semen tuum, sed & serotinum ne remittat manus tua.* Verùm in Script. nusquam fit mentio tẽpestiuæ vel serotinæ sationis, sed tantùm pluuiæ. Propriè ergo accipe manè & vespere, q.d. Cùm sole, imò ante solem oriatur nostrum benefaciendi studiũ; idem non nisi cũ sole occidat, vt sol oriens benefacientes inueniat, & occidens benefacientes dimittat. Beneficentia nos manè lecto excitet, vespere lecto reddat. Frigidè R. Akiba: *Cum manè*, inquit, *aliquid pauperi dederis, & vespere redierit, vacuum ne dimitte.*

ET SI VTRVMQVE SIMVL, MELIVS ERIT] Hebr. *Et si ambo ipsa sicut vnum bona*, q.d. Nescis an vtrumque futurum sit paris bonitatis, an vnum æquè bonum erit ac alterum. Verùm Noster τὸ *bona* accepit pro *meliora*. Hebræi enim vtuntur positiuo pro comparatiuo quo carent: vnde clariùs & significantiùs vertit: *Et si vtrumque simul* (oriatur) *meliùs erit.*

DVLCE LVMEN ET DELECTABILE EST OCVLIS VIDERE SOLEM] Lux enim nobilissima, iũcũdissima, cœlestis, vtilissima & viuifica est qualitas: sol quoque est oculus mundi, & *vas admirabile excelsi.* Eccles. 43. v. 2. vide ibi dicta. Vide & Dracontium lib. 1. Hexam. vbi lucem inter alia ita celebrat. (Extat tom. 8. Biblioth. SS. Patrum.

VERS. 7. Lucis oblectatio.

Lux iubar æthereum, lux noctis limes & vmbræ.
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis.
Lux genitis factisq́; calor, lux gratia solis.
Lux decus astrorum, lux aurea cornua lunæ.
Lux fulgor cæli, lux & primordia mundi.
Lux splendor flammæ, lux magni temporis index.
Lux honor agricolis, requies lux omnibus ægris.

Hinc & Varro lib. 5. de Ling. Lat. *diem*, qui vehit lucem, *à Deo* dictum putat; vel vt Festus, quod

diuini sit operis vel à *Ioue*, quem Δία nuncupant. Hinc & sol à Cicerone lib.2. de Nat.deor. vocatur *Princeps siderum*, ab Heraclito, teste Macrob. lib.1. in somnium Scip.c. 20. *Fons lucis & cor cæli*: à Chalcidio in Timæum Platonis, ac Plinio lib.ca. 6. *Mundi anima, siderum cæliq́, rector, naturæ regimen & numen. Numen*, id est nutus & potestas, ait Festus, à *nuo*, nuis, quod veteres pro *volo* vsurpabat. Hinc denique nonnulli, teste Plut. libr. de *occultè viuendo*, putarunt animam esse lumen quoddam, eò quòd ipsa impensè lumine gaudeat, & ignorantiam tenebrasq́ue auersetur. Quocirca Anaxagoras teste Laertio dixit, hominem natum esse ad hoc, vt videret solem eiusq́ue lucem; ac Græci hominem vocarunt: φῶτα, id est *lucem*, quod solus luce solis verbiq́ue diuini in mente collustratus, eodem & alios collustret. Ita Nazianz. Audi Lactant. lib.3. de Falsa relig ca.12. *Tanti est (vt Anaxagoræ visum est) contemplatio cæli, ac lucis ipsius, vt quascumque miserias libeat sustinere.* S. Hieronym. eiusq́ue sequaces hanc gnomen referunt ad præcedentia, quasi dicat. Manè & vesperè, id est assiduè & semper semina semen eleëmosynæ, bonorumq́ue operum, quia si id feceris consequeris præmium, scilicet dulcissimum lumen gloriæ, in quo videbis solem iustitiæ Christū Dominum in gloria cælesti. Verùm hic sensus mysticus est & symbolicus, æquè ac ille R. Haccados, qui per lumen accipit filios: hi enim sunt quasi lumina parentum, q.d. Semina, id est genera filios: hi enim erunt lux & splendor tibi tuæque familiæ.

Dico ergo hanc gnomen pendere & pertinere ad sequētia: ibi enim expletur, q.d. Dulcis quidem est hęc vita & lucis vsura, in qua solem fulgidissimum iucundè contuemur; sed tamen illi breui succedet mors, quæ nos horridis vndique tenebris inuoluet. Mortis ergo instantis memor, noli dulcedine vitæ ad nimias voluptates abuti, sed ea moderatè vtere ad omnem virtutem, & beneficentiam. Itaque dum viuimus vitâ fruendum, vel potiùs modestè & honestè vtendum est, vt quam plurimos officiis & beneficiis adiuuemus, memores imminentis mortis & iudicij. Nota ab hoc loco vsque ad finem libri, Ecclesiastes, siue Salomō amolitur à se omnem suspicionem Epicuræismi, ac vitæ voluptuariæ, quam superius, sæpius commendando vt quis lætè rebus suis vtatur, dum viuit, nonnullis ingessit. Vnde hic seriò nos admonet finis nostri, scilicet vt à vanitate ad veritatem, à tempore ad æternitatem mente & affectu transeamus, qui pariter est finis & scopus totius libri, vt patet ex eius principio & fine. Huc accedit Thaum. qui hanc gnomen nectens sequentibus, ita omnes à v.10. vno nexu aptè contexit: *Si autem quis secum ratiocinetur quàm pulcher sit sol, quàm suauis hæc vita, quàm iucundum in summa felicitate longæuum fieri. Et quam horrendum perpetuumq́, malum sit mors, nihil omninò afferens commodi, vnde sentiat nos frui debere omnibus præsentibus, vtcumque videantur suauia. Insuper & adolescentibus consulat sua ætate abuti permittere animabus suis omnem voluptatem, indulgere desideriis, viuere vt libet, spectare oblectantia, auersari autem quæ non sunt eiusmodi. Ad quem id tantùm dixerim: Insipienter agis, ô tu quisquis es, non expectans futurum in his omnibus Dei iudicium.* Similia habet Auctor Catenæ Græc.

Symbolicè, dulce est videre lumen & solem, id est, cōtemplari Deum, qui sicut est dator munerum, sic & *pater luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Iacobi 1.17. Hinc Deus dicitur amictus lumine sicut vestimento. Psalm.103.2. & lux dicitur propriè eius esse possessio. Iob.36.33. Vnde S.Dionys. cap.4. de diuinis nom. ait solem esse viuum Dei simulacrum. Quocirca Christus: *Ego*, inquit, *sum lux mundi*. Ioan.8.12. Quin & Plato lib.6. de Republ. Lucem & solem nuncupat boni prolem & filium. Audi Nazianzenum Orat.40. *Ac quidem Deus summum & inaccessibile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans, hoc in intelligibilibus; quod sol in sensibilibus; eò se magis contemplandum nobis præbens, quò accuratius animos purgauerimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoscendum, quo magis amauerimus; sese ipse speculans & comprehendens, ac perexiguè ad externa diffundens. Lumen porrò hoc dico, quod in Patre & Filio & Spiritu sancto consideratur: quorum opulentiæ naturæ identitas est, atque vna eademq́, splendoris prosultatio. Secundum lumen est Angelus, primi illius luminis velut riuulus quidam, aut participatio per propensionem ad illud, ac ministerium illuminationem habens: de quo statuere nequeo, vtrum pro classis suæ ordinisq́, ratione splendor ei impertiatur, ac potius pro diuinæ illuminationis modo hanc vel illam sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod externis etiam perspicuū & manifestum est, φῶς enim id est lumen, hominem vocant, propter rationis nobis insitæ vim & facultatem. Quo etiam rursus nomine inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt propiusq́, ad Deum accedunt.* Lucis elogia.

Tropol. Olympiod. Qui, inquit, solem iustitiæ, putà Christi illuminationem mente sua recipit, planè videt quæ ad eiusdem solis voluntatem sibi agenda sint, quæve dimittenda: idemq́ue idcirco magna voluptate lætitiaq́ue perfunditur, eò quod non solùm sibi agenda cognoscat, sed etiam ab eodem sole illustratus, pacatissimâ mente contempletur pulcherrimas illas species, quæ à materia seiunctæ, solo intellectu percipiuntur: Ad hæc animo comprehendit dies tenebrarum perennes, qui in futuro sæculo impios sunt comprehensuri: atque idcircò omni studio declinat à malo bonumq́ue operatur. Hęc Olymp.

Anagog. Chald. Hanc gnomen explicat de lumine gloriæ, quo beantur sancti in cælo: *Et suauis, inquit, est lux legis & aptissima certè quæ oculis caligantibus lumen afferat, vt aliquando dignitatem vultus Domini tueantur, qui diuino quodam splendore iustorum faciem est illustraturus, vt pulchritudine cum sole comparari queant.*

SI ANNIS MVLTIS VIXERIT HOMO, ET IN HIS OMNIBVS LÆTATVS FVERIT, MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS ET DIERVM MVLTORVM, QVI CVM VENERINT, VANITATIS ARGVENTVR PRÆTERITA. Vers. 8. Cohæret hæc gnome præcedēti, eiusque salubrem antithesim suggerit, q.d. Dulce quidem est frui lucis

lucis vsura, solemque contemplari. Dulce est vi- A uere, vitæq; voluptates degustare: at noli illis nimis te oblectare, noli iis securus incumbere, nec per eas Deum offendere, noli perpetuas aut diuturnas existimare, quia breui succedent illis dies tenebrosi & mœsti senectutis & mortis, qui cùm venerint, reipsa ostendent, quàm præteriti vitæ & voluptatū dies fuerint vani, id est breues, pauci, fugaces, euanidi: tunc enim omnis lux desinet in caliginē, voluptas in ærumnas, lætitia in mœstitiam, vita in mortem. Perinde enim ac sol, dū manè oritur splendidus est & fulgidus, crescitq; in meridiem, mox post paucas horas decrescit, declinat, occumbit: sic prorsus & vita nostra, dū nascimur, splendet, crescitq; in virilem ætatem; at post paucos annos decrescit, senescit, occidit. Dum ergo solem orientem, & occidentem quotidie intueris, viuum vitæ tuæ simulacrum accipe, in eoque ortum & occasum tuum metire & B intuere. Esto annos Mathusalem vixisses, cùm illi exacti fuerint, perinde erunt ac si non fuissent, iuxta illud: *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna, quæ præteriit.* Psal. 89. 4.

Meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum] Hebr. *Recordetur dierum caliginis, qui multi erunt.* Per quos Primò, accipi possunt dies senectutis, qui licet pauci, quia tamen multis ærumnis referti, senescenti multi longiq; æquè ac tenebrosi, id est miseri tristesq; videntur: sicuti infirmo nox alioquin breuis longa videtur. Adde, senibus caligant oculi, vt eis sol tenebrescere videatur, vti dicet c. 12. 2. Ibi enim fusè hosce dies senectutis tenebrosos describit.

Tenebrosum tempus mortis.

Secundò, dies mortis & sepulturæ, hi enim multi sunt, quia durabunt vsque ad diem iudicij, C quo à morte resurgemus. Vnde Chald. vertit: *Quoniam multi sunt dies, quibus dormiet in domo sepulturæ, & pertinet ei iudicium suscipere de cælo omni tempore quo venerit super eum malum, propter vanitatem quam fecit.*

Tertiò, dies multi & tenebrosi sunt dies æternitatis, quos impij miserrimos & perpetuos agūt in tenebris gehennæ. Ita Olympiod. *Reputat,* inquit, *animo tenebrarum dies, qui in futuro sæculo sunt impios comprehensuri, peccatoresq, post rerum omnium vanitatem ad æterna venturos supplicia.*

Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.] Hebr. *Omne quod venit est vanitas;* S. Hier. *Omne quod venturum est, vanitas;* alij, *Omne quod subsequetur, vanum erit.* Vatabl. *Omnis qui nascitur, est vanitas,* q. d. Quidquid venit & euenit in hoc mundo, vanum est: sicut enim præterita euanuerunt; sic præsentia illico transeūt & D euanescunt; ac futura transibunt & euanescent. Ex præterita enim rerum vanitate, licèt certò conijcere & metiri præsentem & futuram, quod vt indicaret Noster, solerter vertit, *Qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.* Sapienter ergo S. Remaclus Episcopus Traiecten sis moriturus, hoc vltimum suis dedit monitum: *Tota sapientis vita quædam debet esse commentatio mortis.* Quin & Plato ait: *Philosophia* (Ethica) *non est aliud quam meditatio mortis.* Vitam S. Remacli scripsit Notgerus eius successor. Extat apud Surium die 3. Septemb.

Vita sapientis meditatio mortis.

Vers. 9. Lætare ergo ivvenis in adolescentia tva, et in bono sit cor tvvm in diebvs ivventvtis tvæ, et ambvla in viis cordis tvi, et in intvitv ocvlorvm tvorvm: et scito qvod pro omnibvs his addvcet te Devs in ivdicivm] S. Hieron. hinc inchoat capit. 12. Pro *iuuentutis* Hebr. est בְּחוּרוֹתֶיךָ *bechurotecha,* id est, *electionum tuarum,* id est in ætate planè electa & florida, iuuentus enim est ver, decor & flos ætatum omniū: quare tunc cuique eligendus est status & optima vitæ ratio, vt optimā ætatē optimè transigat, Deoque optimo dedicet. Septua. addunt ἄμωμος, id est, irreprehensibilis, immaculatus, inculpatus. Vnde vertunt, *Ambula in vijs cordis tui immaculatus.* Sic quoque vertit Arabicus. Rursùm pro, *& in intuitu oculorū tuorum,* Septuag. Romani legunt contrariè, *Et non in intuitu oculorum tuorum.* S. Ambr. verò Exhort. ad virg. sic legit: *Ambula in vijs cordis tui sine macula, & in aspectu oculorum tuorum, & non in audacia oculorum tuorum,* hoc est, inquit, *in aspectu spiritali, non in audacia sæculari.* Verùm Complut. legunt eodem modo quo Hebr. Latina & Syrus, scilicet *in intuitu oculorum tuorum.* Quocirca S. Ambros. Albin. Olympiod. & S. Greg. 24. Mor. c. 4. censent iuuenes hic inuitari ad gaudiū spirituale, ad quod inuitat Apostolus Philipp. 4. 4. dicens: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim prope est.* Hinc & Chald. vertit: *Lætare iuuenis in diebus iuuentutis tuæ, & sit cor hilare in te in diebus adolescentiæ tuæ, & ambula in humilitate in vijs cordis tui, & sta admonitus in visu oculorum tuorum, & non aspicias malum: & notum sit tibi, quòd pro omnibus adducet te Deus in iudicium.* Verùm ambulare in viis cordis & in intuitu oculorum significat gaudium non spirituale, sed sensuale & carnale, iuxta illud cap. 2. 20. *Et omnia quæ desiderauerunt oculi mei non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaueram; & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.* Et hoc quoque non aliud voluisse Septuag. patet ex interpretatione Thaumat. quam recitaui v. præced. ex qua liquet eum in Septuag. non legisse τὸ ἄμωμος, id est, *irreprehensibilis;* aut si legit, ita interpretari, q. d. Ambula in viis cordis tui irreprehensibilis, id est viue vt libet, sic vt nemo te reprehendere audeat, vtque tu nullius reprehēsionem metuas, vel audias & in cor admittas. Est ergo Concessio, q. d. Lætè & iucundè fruere ô adolescens voluptatibus adolescentiæ, ita tamen vt memineris te earum rationem redditurū Deo in iudicio; quod vt rectè facias, modestè & honestè iis vtere. Huc facit prouerbium Arabum cent. 1. n. 69. *Viue aselle quamdiu floret pabulum;* fruere pabulo quamdiu illud obtines: breui enim deficiet, nec obtinebis. Viuere enim est, ἡδυπαθεῖν, id est gaudere & frui, quod Galli dicunt, *Se donner bon temps.* Vel potiùs est ironia, q. d. O iuuenis qui per adolescentiam ardes sanguine, spiritibus & concupiscentiis, age, in bono cor tuum sit, id est cor tuum exhilara (bonum enim sumitur pro hilari & iucundo) vnde S. Amb. Exhort. ad virgin. vertit: *Oblectet te cor tuum, ambula in vijs cordis tui,* id est sequere desideria tui appetitus *& in intuitu oculorum tuorum,* vt quod oculi tui cōcupiscunt, id prosequaris, indulge tuis desideriis, satia te tuis cupidinibus; sed *scito quòd pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.*

Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo:
Ipse iubet mortis te meminisse Deus.

Quare si sapis, metu mortis & diuini iudicij refræna tuas voluptates, resiste tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, vt iudici, qui concessit earum vsum, sed vetuit abusum, congruam reddas rationem. Ita Thaumat. S. Bonau. Hugo, Caiet. Titelm. & alij. Adolescentia enim, vt docet S. Ambr. de Interpel. Iob c.7. & Aristot. 8. Ethic. c.6. *Calore corporis feruente, æstuq; sanguinis vaporantis ignescente, vt inualida est viribus, ita consiliis infirma, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis*: quare acribus stimulis timoris iudicij & gehennæ, à suis cupidinibus coërcenda & refrænanda est. Quocirca S. Anysia Martyr solebat de iuuentute conqueri dicens: *O insidiosam ætatem, quæ aut lædit, aut læditur. Pulchra res est senectus. Hei mihi! longitudo temporis me mæstitia afficit, quæ tamdiu separat à cælestibus.* Eadem breuissimo somno vtebatur dicens: *Malum est mihi dormire, cùm meus inimicus vigilat.* Ita habet eius Vita apud Surium vltimæ edit. 29. Decembr. Porrò ironia & sarcasmos, id est hostilis irrisio frequens est in Scriptur. præsertim in Prophetis, vt Thren. 4.21. *Gaude & lætare filia Edom*, cui mox excidium à Nabuchodonosore inferendum intentatur: *ad te quoque perueniet calix*, iræ & vindictæ Dei, *inebriaberis atque nudaberis.* Similia sunt Isaię 14.9. vbi insultat Balsasari: & Ezech. 28.12. vbi insultat Tyro, æquè ac Pharaoni c.31.18. & c.32.19.

ET SCITO QVOD PRO OMNIBVS HIS ADDVCET TE DEVS IN IVDICIVM.] *Cuius iudicium*, ait Tertul. li. de Patientia, *non in compede aut pileo vertitur* (serui enim mali damnabantur ad compedes, boni verò donabantur libertate, cuius insigne erat pileus) *sed in æternitate aut pœnæ aut salutis.* Iudicium autem Dei complectitur, Primò, strictum examen iuuentutis in voluptatibus exactæ; Secundò, sententiam iudicis; Tertiò, supplicium, puta gehennã. Huic gnomæ similis est parœmia Arabum cent. 1. nu. 20. *Omnis ouis suspenditur è calcaneo suo in macello*, id est vnusquisque iudicabitur & punietur super moribus suis, præsertim vltimis & finalibus vitæ, iuxta illud Galat. 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Huc facit aurea gnome R. Achabiæ filij Mahaleel in *Pirke auoth*, cap. 3. *Tria*, ait, *tibi consideranda sunt, quibus à peccato coërcearis: quæ origo tuæ conditionis est, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda est? Vnde tibi origo est? è fœtido spermate. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici astare debes sententiam excepturus? Regi regum terribili, qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terræ, Deo sancto & benedicto.* Ibidem R. Aleazar ait: *Qui nati sunt, oportet eos semel mori; qui mortui sunt, oportet eos rursus in vitam resurgere; & qui surrexerunt, oportet eos iudicari, & scire quòd Dominus ipse sit Deus formator hominum, & mundi creator, & gubernator rectorq; supremus. Ipse idem & litem mouens, & testis ad nos, & iudex. Benedictus sit ille sanctus & iustus, in quo non est iniquitas, nec obliuio, nec respectus in faciem, nec munerum aut personarum acceptio; propterea quòd omnia eius sunt, ac scito euentura omnia iuxta mensuram eorum, quorum tibi ratio reddenda est. Caue autem ne in vanam & stultam spem ascendas, qua futurum tibi sepulchrum refugij locum ne quidquam præsumas, & frustra polliceare: inconsulto enim te creatus es, inconsulto iterum te genitus es, & viuis & morieris, & ratio tibi reddenda est Regi regum sancto & benedicto.*

Gnome de Iustitia.

Porrò iudicij diuini exactum & terribile examen graphicè depingit, & ad viuum repræsentat S. Cyrill. orat. de exitu animæ & secundo aduentu, tom. 4. vbi quinque telonia quasi tribunalia recenset, in quibus anima à dæmonibus, seu sæuissimis publicanis, accusatur de singulis, quę per quinque sensus peccauit. *Tenetur*, inquit, *animus à sanctis angelis per aërem sublimis præteriens, inuenitq; quosdam quasi publicanos ascensum custodientes, & ascendentes animos prehendentes prohibentesque. Nam quisque publicanorum propria habet peccata, quæ illis obiiciat: alius perperam dicta, quæcumque ore & lingua commissa sunt, mentiendo, iurando, & peierando: quum superflua nugatoria & vana verba, tum helluationes, vinique abusum & luxum, & immodicos indecorosq; risus, leuia & inhonesta oscula, & impudica cantica. At S. Angeli animum ducentes, proferunt & ipsi quæcumque ore linguaque locuti sumus bona, supplicationes, gratiarum actiones, psalmos, carmina, laudes, diuinos cantus, scriptorumq; lectiones, & quæcumque per os & linguam bona Deo promisimus. Secundum telonium est oculorum visus, quæcumq; indecoro aspectu, curiosoq; & effrænato intuitu & fallaci nutu committuntur. Tertiũ telonium est auditionis, & quæcumque per hunc sensum impuros spiritus accipiunt. Quartus est olfactus odoriferorum vnguentorũ, & suauium odorum, quæ minas & impudicas decent mulieres. Quintũ est eorum, quæ manuum tactu peruersè & improbè facta sunt, & cetera vitiorum tabernæ, inuidiæ & æmulationis; inanis gloriæ & superbiæ; acerbitatis & iræ; iracundiæ & furoris; scortationis & adulterij, & mollitiei; homicidij & veneficij, ceterorumq; impiorũ & peruersorum factorum, qui in præsentia minutatim persequi non licet, vt in aliud tempus differantur. Breuiter eodem modo deinceps suos quisque animi morbus & peccatum publicanos habet, & tributi quæstores. Animus igitur, qui hæc & his maiora pluraque cernit, quanto putas in metu ac trepidatione est, donec sententia feratur, & eius libertas veniat? Illa est hora doloris, periculi gemitusq; plena, atque inconsolabilis, donec videat quid futurum sit.*

Quinque telonia animæ è corpore migrantis.

VERS. 10. AVFER IRAM A CORDE TVO, ET AMOVE, (Hebr. *transire fac*; Syrus, *distare fac*; Arabicus, *spolia malitia humanitatẽ tuam*) MALITIAM A CARNE TVA. ADOLESCENTIA ENIM, ET VOLVPTAS VANA SVNT.] Ab hoc versu Complut. & Biblia Regia, Chald. Olymp. Albinus ordiuntur ca. 12. Est conclusio educta ex v. præc. q.d. Quia Deus te adducet in iudicium, vt iudicet te de concupiscentiis cordis & oculorum, aufer & reseca eas à te, præsertim iram & libidinẽ. Pro *voluptas*, perperam aliqui legunt, *voluntas*; hebr. est שַׁחֲרוּת *sacharut*, id est nigredo, crepusculum, aurora, indeque iuuentus: hæc enim est quasi rosea aurora ætatis & vitæ. Vnde Clarius, Vatabl. Caieta. vertunt hoc loco, *iuuentus*; Pagnin. *pubertas*? Chald. *dies nigredinis capillorum*: iuuenibus enim nigrescunt capilli, senibus albescunt; multò magis iuuenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, cæca, confusa. Septuag. vertunt, ἄνοια, id est amẽtia, stultitia; Noster melius vertit, *voluptas*: hæc enim sunt duo vitia iuuentutis, scilicet stultitia, & voluptas: stultitia nascitur ex inexperientia & imperitia, voluptas ex feruore sanguinis & flore ætatis. Est catachresis: voluptas enim vocatur iuuentus, cuius quasi propria est voluptas,

cum qua instar auroræ transit & euanescit, iuxta illud Osee 11. 1. *Sicut manè transit, pertransiit rex Israel.* Hinc Varroni adolescētiari idem est quod luxuriari, teste Nonio cap.1. & Terent.in Adel. *Crede mihi*,ait,*non est facinus adolescentum scortari.*

Porrò hic taxat duo primaria iuuentutis vitia, scilicet iram in corde,& malitiam,vel, vt Ambr. legit,*nequitiam*; At ab.*iniquitatem*,id est libidinem, in carne. Præcipua enim carnis malignitas est libido,ait Olympiod.& Thaumat. sub quibus cetera omnia cōprehendit: ira enim est filia superbiæ,& mater inuidiæ;libido filia est gulæ, & mater acediæ;vtraq; oritur ex calore & ardore ætatis iuuenilis:hic enim calor iuuenem excæcat, & præcipitem agit in voluptates & vitia,ac præsertim in iram & appetitum vindictæ,ac libidinem, Audi S.Hier.*In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia vniuersas significat corporis voluptates. Sic ergo*,inquit, *bonis sæculi huius fruere,ne aut desiderio,aut carne delinquas.Relinque antiqua vitia,quibus in adolescentia tua vanitati stultitiæq; seruisti,quia iuuentus insipientiæ copulata est.*

Similia habent Olympiod. Hugo,Glossa, & Ferus,quem audi:*Ne tristitiis vexetur, neúe aduersis frangatur, sed assuescat non irasci & indignatione vinci,vbi viderit omnia pessimè geri: siquid viderit triste, sciat pertinere ad mundum:sinat alios inuidere: ipse nolit perdere iucundam vitam.* Omnes enim passiones sunt in appetitu irascibili,vbi præsidet ira; vel in concupiscibili, vbi præsidet amor & libido, atq; amor suscitat iram, vt impedimenta, quæ eum vetant frui bono amato,disiiciat. Hinc illud Luciani in Dial.Merc. & Maiæ: *Iracundi sunt,qui amant*: & illud Arist.2.Rhetor.c.12.*Iuuenes*,ait,*omnia nimis amant, nimis oderunt; ad irascendum apti sunt acutiq; iræ,potentesq; appetitiones sequi.*Quocirca in Emblematibus Iuuentus pingitur vt iuuenis animosus,diuersicoloribus amictus, floribus coronatus, manu spargens nummos, ad latus sinistrū astat ei canis venaticus,ad dextrum equus phaleratus.Nam vt ait Horat.de Art. Poët.

Gaudet equis,canibusq; & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis,cupidusq; & amata relinquere pernix.

Denique adolescētia & voluptas vana sunt,quia vtraque instar floris citò defloresecit, marcescit, corrumpitur,euanescit: vnde Poëtæ adolescentiam vocant florem marcescentem, præsertim dum nequiter,id est luxuriosè,viuit,iuxta illud:

Nequitia est,quæ te non sinit esse senem.

Per malitiam enim nequitia, puta libido accipitur,licèt Campens.pro *malitiam* vertat *molestiam*; meliùs Tigur. *vitiositatem*.Vnde Thaum. vertit; *mala res est intemperantia, libido autem & spurcitia damnum & iniuriam corporibus nostris afferunt. Adolescentiæ comes est insipientia: insipientia verò ducit ad interitum.*Verè Cicero li.1.de Legibus:*Ab ea*, inquit, *quæ penitus in omni sensu implicata insidet,imitatrix boni voluptas, malorum autem omnium mater.* Et lib. de Senect. *In voluptatis regno virtus non potest consistere.*S.Chrysost.apud.Anton.in Melissa, p.2.c.20.*Ira*, inquit, *& cupiditatibus facilius iuuenes ducuntur & vincuntur:quare maiorem quamdam custodiam requirunt,ac frenum durius.*Ibidē Nazianz. *Iuuentus*,inquit, *est temporis æstus*.Et S.Basil.*Iuuentus est leuis, & ad improbitatem procliuis: cupiditas effrænata, belluarum ira, temeritas, iniuria, & inflationes, magniq; spiritus, congenita & coalita mala iuuentutis hæc sunt: inuidiæ aduersus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorū tamquam examen iuuentuti connexum & copulatū est, quorum omnium fructum necesse est in subiectos redundare,propterea quòd magistratuum vitia subiectis importent calamitatem.* Porrò de voluptate iuuentutis illecebraita censet S.Ambros. lib.4.in Lucam: *Quasi clauis suffigitur anima corporeis voluptatibus,& cùm semel adhæserit cupiditatibus, demersa terrenis difficilè in altum potest reuolare.*Neruosius S.August.li.14.de Ciuit.cap.16.*Hæc*(libido)*sibi non solùm totum corpus,nec solùm extrinsecus,verùm etiam intrinsecus vendicat,totumq; commouet hominem,animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto.* Hoc significat illud Gen.6.*Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* In quæ verba scribens S.Chrysost.homil.22.in Gen.*De illis*,inquit,*dictum est,quod ipsi sint carnes:nam licèt animam rationalem haberent potiorem sui partem, perinde tamen viuebant sine ratione, ac si sola carne constarent.* Vide S.Gregor.lib.6.in 1. Reg.vbi de Agag ait: *Caro homo efficitur, quando sensui carnis ratio subiugatur.*Et Cyprian.de Bono pud.*Impudicitia obscænum ludibriū reddit ministris suis, nec corporibus parcens,nec animis: totum hominem suum sub triumphum libidinis facit.*Et Lactant.lib.6.c.23.*Mens inquinatur contagione impudici corporis.* Hanc rationis cum iuuenili appetitu, siue spiritus & carnis, vel mentis & concupiscentiæ luctam repræsentarunt veteres per Herculem cum Antheo, id est contrario vel aduersario,luctantem. Hercules enim rationis,mentis & spiritus est symbolum; Antheus verò corporis. Herculis pectus,sapientiæ est sedes atque prudentiæ, quibus perpetua est cum appetitu & voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obsistit,nec potest ratio superare,nisi corpus ita in altum, & procul ab terrenarum rerum intuitu extulerit,vt pedes,hoc est affectus nullum amplius fomentum à tellure accipiant,imò cupiditates & affectus, qui terræ sunt filij,prorsus interficiat.Quo de genere mortisloquitur D.Paulus Coloss.3. cùm ait: *Mortui estis, & vita vestra abscōdita est cum Christo in Deo.*Et Dauid psal.116. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.*Et Seruator ipse: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit,multū fructum affert,* Ioan.12.Et hæc est omnium victoriarum præstantissima. Vnde in Scipionis Africani tumulo legitur hic elegantissimus versiculus:

Maxima cunctarum victoria victa voluptas.

Et Boëtius hoc ipsum Herculis factū celebrans ait: *Superata tellus sidera donat.* Porrò Fulgentius in Mythologia & Boccac. in Geneal.Deor.li.1. c.5. tradunt Antheum fuisse terræ filium,quem sæpiùs à se prostratum,robustiorē resurgere cernens Hercules, aduertens quòd è terræ contactu vires recuperaret, iam fessum vlnis in altū extulit, ibique tamdiu tenuit, donec expiraret. Fulgentius per Antheum accipit libidinem, quæ ex sola carne nascitur,quæ tacta,etsi fessa sit,resurgit.Verùm ab homine virtuoso castoque, carnis denegato actu, superatur. Anthei meminit S. Aug.in li.de Ciuit.eumq; vixisse tradit regnante Argis Danao,& Euseb.in lib.de Præpar.Euang.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ænigmata senectutis numero 21.

Graphicè & ingeniosè per varia symbola & ænigmata depingit ærumnas senectutis & mortis, vt iis impellat iuuenes ad spernendas voluptatum vanitates, & sectandã veritatem, verumq; Dei cultum, antequam adolescentiam senectute commutent. Vnde concludit v.13. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo. *Est ergo hic elegans ænigma senectutis, & agoniæ mortis, in quo per 21. symbola notantur 21. defectus, ærumnæ & vitia senectutis. Primus est v.1. afflictio ex morbis variis: Secundus displicentia & tædium rerum omnium; Tertius vers.2. quod cælestes motus & influxus destituant senes: Quartus continuæ distillationes & catarrhi: Quintus v.3. custodum, id est sensuum, defectus: Sextus nutatio virorum fortissimorum, hoc est crurum & tibiarum: Septimus minutio molentium, id est dentium: Octauus caligo videntium per foramina, id est oculorum: Nonus vers.4. exilitas vocis ex ostiorum in platea, id est arteriarum in pectore, constrictione & clausura: Decimus tenuitas somni & nocturna vigilia, vt ad vocem auis euigilent: Vndecimus defectus aurium & auditus: Duodecimus vers.5. timor, pauor & stupor: Decimus tertius canities similis amygdalo floribus candescenti: Decimusquartus, tumor ventris, pedum, & crurum instar locustæ: Decimusquintus fastidium cibi, cuius orexin excitat capparis: Decimussextus abitus ex vitâ, quod scilicet mox ibit in domum æternitatis suæ: Decimusseptimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimusoctauus v. 6. ruptura funiculi argentei, id est contractio medullæ spinæ dorsi: Decimus nonus recursus vittæ aureæ, id est contractio meningis, siue inuolucri cerebri: Vigesimus confractio hydriæ super fontem, id est venarum & sanguinis ex iecore prodeuntium: Vigesimus primus confractio rotæ super cisternam, id est capitis ex corde spiritus haurientis.*

Porrò hæc vitia & ærumnæ senectutis in omnibus quidem senibus locum habent: vnde & de omnibus hic agitur; maximè tamen de iis, qui in iuuẽtute per symposia & libidines iuueniles spiritus & vires exhauserũt: hi enim noxas iuuentutis luũt per morbos senectutis. Vnde de iis totum hoc caput accipit Osorius. Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quasi ipse hic senij sui ærumnas describat, ex libidinibus adolescentiæ. Verè Cicero: Libidinosa intemperansque adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. *Aristot. quoque lib. 6. Histor. Animal. c. 4. & lib. de Longitud. & breuit. vitæ, ac Plinius lib* 10. c. 36. *docent animalia salacia, & in venerem prona breuis esse æui. Igitur dicas hic gulæ & luxuriæ iuuenilis dãna describi; videmus enim luxuriosorum corpora esse lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro menteq; minui, ac laborare epilepsia, oculis obtenebrari, palpebras pilosq; defluere, custodes domus, id est sensus omnes, hebetari, laborare pituita, & catarrhis iisdẽ dẽtes laxantur & decidunt. ijdem exurgunt ad vocem volucris, id est præ doloribus leuis paruiq; sunt somni, minimoq; sonitu euigilant: obsurdescunt filiæ carminis, id est aures & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id est citò canescũt: impinguatur locusta, id est tumescunt cruribus & vẽtre; dissipatur capparis, id est perit omnis appetitus; pleni sunt nausea, tædio, fastidio. Audi Boëtium lib. 3. de Consol. prosa* 3. Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quasi quemdã fructum nequitiæ fruentium solent referre corporibus? Tristes verò esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget. *Et S. Chrysost. homil.* quòd nemo læditur nisi à seipso: Qui in libidine, *inquit,* vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibusque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura senectus succedit, & est eis semper vita cum medicis, & medicamentis.

Mysticè. *Mysticè: Senium, agonia, & mors hominis repræsentat senium, casum & occasum regni & reipublicæ, vel vrbis, aut orbis totius. Vnde Hebr. censent hic per ænigmata describi excidiũ Hierosolymæ illatũ per Chaldæos & Romanos. Thaumaturgus verò, S. Athanas. in Synopsi in Ecclesiaste, & Richard. de S. Victore tract. de Midicãdis plagis, quæ circa finem mũdi eueniẽt, censent hic describi excidiũ orbis, ac plagas mundi vltimas, signaq; præuia iudicio extremo; imo vtriq; censent hũc esse sensum litteralem; sed reuera est mysticus, vt patet intuenti. Rursùm per senium & mortem accipias quamlibet vitæ difficultatem & ærumnam, siue à Deo siue ab homine immissam, tum publicam, tum priuatam, quæ bene operãdi facultatem homini adimit;*

adimit; ac proindè suadet hic Salomon, vt ante eam homo operetur quidquid boni potest, itaque sibi suæque æternæ saluti tempestiuè consulat, & prospiciat.

Tropol. *Tropol. senium, & mors naturalis hominis repræsentant senium, & mortem spiritalem peccatoris, dum per peccatum spoliatur gratia, quæ lux est, & vita animæ, omnibusque animæ potentiis, & viribus sauciatur & læditur: ac multo magis dum per mortem ex hac vita abit in mortem secundam gehennæ, vbi omnibus corporis, & animæ membris miserrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma est schema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & ceteri.*

1. MEmento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus
afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.
2. Antequam tenebrescat sol, & lumen, & luna, & stellæ, & reuertantur nubes
post pluuiam. 3. Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri
fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes
per foramina. 4. Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, &
consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. 5. Excel-
sa quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur
locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, &
circuibunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus,
recurrat vita aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur rota su-
per cisternam. 7. Et reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus re-
deat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & om-
nia vanitas. 9. Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populũ, & enar-
rauit quæ fecerat; & inuestigans composuit parabolas multas. 10. Quæsiuit
verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. 11. Verba
sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum con-
silium data sunt à pastore vno. 12. His ampliùs fili mi ne requiras. Faciendi
plures libros nullus est finis, frequensque meditatio, carnis afflictio est. 13. Fi-
nem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua:
hoc est enim omnis homo. 14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium
pro omni errato, siue bonum, siue malum illud sit.

Vers. 1. MEMENTO CREATORIS TVI IN DIEBVS IVVENTVTIS TVÆ, ANTEQVAM VENIAT TEMPVS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQVENT ANNI DE QVIBVS DICAS: NON MIHI PLACENT] Pro *tempore iuuentutis tuæ.* Hebr. est, *tempore electionum tuarum,* id est, tempore electissimo & florentissimo, putà tempore iuuentutis, quo proindè optima tibi eligenda sunt. Hebræi totum hoc caput accipiunt de Iudæis, eorumq́; captiuitate tum Babylonica, tum Romana, eisque singula sigillatim adaptant. Audi S. Hieronym. à v. 9. cap. præced. hæc & sequentia omnia ex Hebr. sententia iis adaptantem: *Lætare in iuuentute tua ô Israel, & fac illa, vel illa, de quibus iam dictum est, antequam captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & Iudices sancti tui, quos in sole & luna, & stellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonosor, siue Titus Vespasiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi præsides recedent, & turbabuntur robustissimi quique in exercitu tuo, & otiosa erunt eloquia magistrorum, & Prophetæ, qui de cælis solebant visionum suarum lumen accipere, contenebrescent: quando claudentur templi ianuæ & humiliabitur Ierusalem, & Chaldæus veniet quasi cantus volucris, ita Ieremiæ vocibus Prophetatus: & conticessent filiæ cantici in templo psallentium chori: illo tempore, quando aduenientes Hierosolymam, ipsi quoque hostes Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubij, Sennacherib interitum formidabunt. Hoc enim*

Explicatur hoc cap. de captiuit. Iudæorum.

A *dictum putant: & ab excelso timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quam Ieremias in prophetiæ suæ vidit exordio: & inpinguabitur locusta, Nabuchodonosor cum suo exercitu: & dissipabitur capparis, amicitia Dei cum Israel:* Et paucis interiectis: *Lætare ergo Israel in iuuentute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc est donec gloria vestra vobiscum est, antequam recurrat vita aurea, id est antequam arca testamenti auferatur: priusquã conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota super lacum, id est, donec intra sancta Sanctorum præcepta legis, & sancti Spiritus est gratia, & antequam reuertaris in Babylonem; vnde in lumbis egressus es Abrahæ, & incipias in Mesopotamia conteri, vnde quondam profectus es, omnisq; gratia prophetiæ,* B *qua quondam fueras inspiratus, reuertatur ad datorem tuum.* Verùm hæc Iudaica sunt, & aliena à litterali genuinoque sensu.

Rursum Thaum. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate describi excidium orbis, eiusque plagas & signa præuia iudicio extremo. Audi Thaumat. *Operæ pretium igitur, vt cum adhuc sis adolescens Deum timeas, priusquam miseriis abiiciare, veniatq; magnus ille & terribilis dies Domini: Quando, neque sol, neque luna, neque stellæ aliæ vltra fulgebunt. Mouebuntur autem supernæ virtutes, angeli custodes mundi in tempestate & turbatione illa vniuersi. Ita vt quiescent tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebrosa domiciliorum penetralia clausis ia-*

Et de excidio orbis.

nuis omnibus ; & si qua molendo occupata prohibita fuerit timore nimio, gracili vocula, vt auicula parua clamabit. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & ciuitates, & illarum sanguinarij magistratus vindictam supernè expectabunt, vrgente acerbißimo cruentißimoq; illo tempore, quod erit vt amygdalus florens. Tunc ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum aduolantium, & ita è medio abiicientur peccatores, vt nigra despicatißimaque capparis. Et bonus quidem vir in domum suam æternum gaudens proficiscetur. Improbi vero omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quousque apud puteum stent hydria & vehiculum rotæ quam continget quandoq; confringi. B *Quum igitur cessabit cursus temporum per rotam, & vitæ per aquam signatus, & præterierit sæculum vrnam gerens, & iacuerint homines super terram, tum erit vna salus, si agnouerint animæ conditorem suum, & ad eum reuolauerit.* Hic sensus commodus est sed mysticus; quare eo vt tali vti possunt concionatores in Aduentu, cùm agunt de fine mundi, dieque iudicij. Sensus ergo litteralis est de ærumnis senectutis, agoniæ & mortis vti docent S. Hieron. Albinus, Lyran. Hugo, Dionys. Caiet. Vallesius sacræ Philos. c. 66. & ceteri omnes, vno excepto Olympiod. Planè enim verba significant hic moneri iuuenes, vt iuuentutem rectè & sanctè in Dei creatoris metu cultuque transigant, antequam obrepat senectus & mors. Sensus ergo est, q.d. Adolescens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, sollici- C tat venus, instigant socij, titillat caro, impellit dæmon : quare ne iis succumbas, & teipsum perdas, memẽto creatoris tui, quòd scilicet Deus sit tuus creator, tu eius creatura; quæ totũ suum esse, quantum quantum est, debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in esse, quàm in conseruari: sicut enim radius pendet ab assiduo influxu solis, eum assiduè producentis, sic & creatura pendet ab assiduo influxu & cõtinua quasi productione creatoris, adeò vt si Deus hunc influxum subtraheret creatura in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta est, illico recideret & relaberetur, sicut radius abeunte sole illicò perit & euanescit. Conseruatio ergo creaturæ est continuatio creationis; & continua quasi eius creatio. Si igitur homo crea- D tura Dei es, memento te totum, quantus es Dei esse, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod suum est, redde teipsum, vt illum velut creatorem agnoscas; venereris, ames, colas, eiusque voluntati, & legi per omnia obedias: ipse enim tuus erit iudex, ac si ei seruieris, cælestem conferet gloriam; sin creaturam creatori præposueris, ipse hanc sui iniuriam æternis ignibus in te vlciscetur. Itaque creatoris nomen habet emphasim : creationis enim titulus à creatura exposcit, & extorquet vt Deo creatori suo velut pleno, & absoluto sui hero & Domino præstet omnem submissionem, reuerentiam, amorem, obseruantiam, timorem, fidelitatem, spem, obedientiam. Quocirca Moses acriter expostulans cum Israele : *Deum*, inquit, *qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui? Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus est.* Deuter. 32. 18. Hinc pro *creatoris* Septuag.

A vertunt κτίσαντος, id est, *eius qui creauit*: pro quo Complut. legunt κτήσαντος, id est, *possessoris* iuxta Mosis ad Israelem: *Numquid non ipse est pater tuus; qui possedit te, & fecit & creauit te?* Deut. 32. 6. Pro *creatoris tui*. Hebr. est, בּוֹרְאֶיךָ *borreecha*, id est, *creatorum tuorum* in plurali, id est, creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reuerentiæ, & honoris causa, vtque innuant pluralitatem personarum in eadem numero deitate. Hebræi in Midras, siue Glossa, nomine R. Akabia, per metathesin transponendo litteras. Cabalisticè sic legunt, & exponunt: Primò, memento בּוֹרְךָ *borecha*, id est fossæ tuæ, putà sepulchri tui, quòd scilicet in os à vermibus sis exedendus: dum ergo lautè carnem nutris, memen- B to sepulchri & vermium qui te corrodent. Secundò, memento בְּאֵרְךָ *beerecha*, id est putei tui, vnde es excisus, quòd scilicet in fœtido matris vtero ex vili spurcoque semine sis formatus; sic disces te humiliare, carnalia spernere, cælestia ambire, ac ad Deum anhelare; sic sapientia, virtute, & meritis parabis tibi sanctam iucundamque senectam. Nam vt ait S. Ambros. libr. 1. Hexam. *Senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis subtilior, ad constantiam subeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, sobrietas mentis est.*

IN DIEBVS IVVENTVTIS TVÆ] Semper quidem meminisse debemus Dei creatoris, sed maximè in iuuentute, tum quia iuuentus cæca est, & immemor Dei, vtpote voluptatibus ad- C dicta; tum quia à iuuentute pendet reliqua vita; quales enim sumus iuuenes, tales erimus & senes : tum quia multi in iuuentute præmaturè moriuntur, quia mors ita præuolat, vt aliàs sæpè ætates anteuertat; in quas proinde si memoria creatoris differatur, prorsus auferetur. Sapienter Seneca libr. de Breuit. capit. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri poßit? quàm serum est, tunc viuere incipere, cùm desinendum est? Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitã inchoare, quò pauci perduxerunt?*

ANTEQVAM VENIAT TEMPVS AFFLICTIONIS TVÆ] Syrus *dies malorum*. Arab. *dies mali tui*. D Tigur. *tempora periculosa*. Septuag. *Dies malitiæ*. Thaumat. *Priusquam miseriis obiiciare*. Campen. *Antequam veniant dies pleni malis*; putà tempus senij, & mortis quando Deo de iuuentute tua exactam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia æterna recepturus. Senectus enim est tempus afflictionis, quia mille morbis, tædiis & ærumnis est obnoxia; vnde illud: *Senectus ipsa morbus est*, iisque incurabilis, & vt ait Nazianzen. in Carm. de Morbo : *Siculis grauior est scopulis, imò Æthna*, ait Cicero de Senect. Audi Nyssen. in funere Pulcheriæ Augustæ: *Sed forsitan angit te, quòd ad senectutem* (Pulcheria) *non peruenit. Quid verò, dic mihi, pulchri cernis in senectute: an pulchrum prurire, acfricare oculos? corrugari genas? & ex ore desiuere dentes, & linguæ balbutiem ingenerari? manibus subtremiscere? ad terram incuruari, titubare atque subclaudicare pedibus? ducibus inniti? desipere corde ac delirare? voce absurda, & inepta pronuntiare?* Et S. Augustin. libr. de Catech.

rud. *Cùm homines*, inquit, *sibi optant senectutem, non aliud optant nisi longam infirmitatem.* Et innocent. 3. Pontifex libr. 1. de Contemptu mundi cap. 9. *Si quis*, ait, *ad senectutem processerit statim cor eius affligitur, & caput concutitur, languet spiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & statura curuatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt: tremit tactus, & deperit actus, dentes putrescunt, & aures surdescunt. Senex facilè prouocatur, difficilè reuocatur, citò credit & tardè discredit: tenax & cupidus; tristis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos, spernit modernos: vituperat præsens, commendat præteritum, suspirat & anxiatur, torpet & infirmatur.* Hinc senium à Philosophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus: *Quid esset senectus?* Respondit: *est hyems* vitæ. Et Eratosthenes apud Phauorinum, ait, ætatis partem vigentem (adolescentiam) esse ver: eam autem partem, quæ vigori & flori succedit (virilem ętatem) esse ęstatem & autumnum: Senectutem vero esse hyemem. Ita Maxim. serm. 41. vbi & citat Gorgiam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamque senectã peruenisset? respondit: *Nihil vmquam ad voluptatẽ edens, neque faciens.*

Et appropinqvent anni, de qvibvs dicas: non mihi placet] Id est, qui mihi displicent, quia senium adducit tædium, tarditatem, obliuionem, incuriam, molestiam, vt omnia quæ prius erant voluptati, iam fastidium & dolorem creent, ac proinde verè senem segnem & seniorem segniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in iuuentute neglexisti capessere non voles, nec valebis, imò ob inolitas voluptatum consuetudines à peccatis iuuentutis tuæ auelli non poteris, vti pulchrè docet S. Basil. homil. 4. de Pœnit. vnde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil licebit boni facere.* Hinc senex omnibus, ac imprimis sibi ipsi est oneri, tædio, fastidio; quia senes sunt morosi, anxij, difficiles, suspicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius *est tædium, & odium dictum à senectute, quòd senes omnibus odio sint & tædio.* Audi Hippocratem & Galenum in Aphorism. Comment. 3. 31. octodecim senectutis ægritudines, singula membra infestantes, enarrantes: *Senibus sunt spirandi difficultates, distillationes cum tussi; vrinæ stillicidia, vrinæ difficultates, articulorum dolores, renum passiones, vertigines, apoplexiæ, mali habitus, pruritus totius corporis, vigiliæ alui, oculorum & narium humiditates, visus obtusus, glaucedines, auditus graues.* Addit Com. 2. 39. 40. *Raucedines, nephritis podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiori intestino, ac spleni frigidæ sunt dispositiones & præterea crebri anhelitus, quos Græci asthmata vocant, tusses, dorsi curuationes recuruationes & obliquationes, demum quæcūq; alia morborum genera ex frigidis humoribus ortum habent.*

Gnomæ. Vide Stobæum, p. 2. serm. 117. cuius titulus est *vituperium senectutis*; vbi has philosophorum decognomas citat. Antiphanis: *Senectus est velut ara quædam malorum: ad ipsam enim omnia confugisse videre est.* Philemonis: *vbi senem videris aut anum aliquam, statim scias quod malè habeat.* Euripidis: *Quid aliud est vir senex, quàm vox & vmbra? Nos senes aliud nihil quàm turba sumus, & figura tantùm somniorumq; simulacra serpimus. Mens autem non*

A *est amplius, putamur verò non rectè sapere. Ætas longa parit ægritudines infinitas.* Herod. *Ego verò imbecillis & incuruus sum. Senectus enim nos detrahit, & velut vmbra assistit.* Menandri: *Molestum est animal senex domi manens.* Sophoclis: *Nihil non mali senectæ longæ inhæret, mens vana, opera inutilia, curæ superuacuæ, senectus morosa est, querula, & pro minimis rebus anxia.* Mimnezeni: *Tithono Iupiter malum immortale dedit senectam, quæ vel tristi morte magis est timenda.* Democriti: *Senium commoda imperfectio est: omnia habet & omnibus indiget.* Phauorini: *Lōgo tempore multum laboris accrescit.* Iunci: *Iacet senex resolutus ætate, cibi potusque abstinens, inamabilis, nulla re cum iucunditate fruens: molestias verò nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi ausus fuerit risum videntibus mouet, videns obtusè, clamantes non audiens; & dum eundo sustinere se conatur, concidens, de latere* B *in latus titubando transiliens; quin etiam communem ciuitatis aërem lædere ac inficere dicitur. Nec si in concione sit inter tribules refertur: neque magistratum gerere potest, tum propter impedimenta iam dicta, tum quia gibbosus, rugosus, deformis & inualidus est. Animo autem, vt prouerbium habet repuerascit. In militia verò quid opus est referre, quàm sine omni munere, & nudus relinquatur? Non pedes, non eques constituitur, neque remex aut miles in naui. Nam vel sedere solùm, imo iacere etiam non sine labore potest, cùm coniuncta ei mors sit, & iamiam intra fores suas ipsum ducat.* Vnde concludit: *Senecta est Ilias malorum.* His adde versus C. Laberij:

Vt hedera serpens vires arboreas necat;
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchro similis, nil nisi nomen retineo.

Et Comicus:

C *Ad senectam, vt ad cloacam mala cuncta confluunt.*
Senex cum extemplo est, iam nec sentit, nec sapit.
Senex quoque curis impar est leuissimis.
Senex viuendo multa quæ non vult videt.
Senex ad rem, quàm sat est, attentior.
Soles duos videre se putat senex.
Superesse senectus haud potest laboribus.
Suprema vita haud præterit, sed corruit.
Veteres triremes littus abiectæ occupant.

Antequam tenebrescat sol, et lvmen, et lvna, et stella, et revertantvr nvbes post plvviam] τὸ *& lumen*, exegesin habet: explicat enim quomodo tenebrescat sol, luna, & stellæ quia scilicet eorum lumen seni & moribundo obscuratur, & tenebrescit. S. Hieron. hæc refert ad finem mundi & diem iudicij: tunc enim *sol obscurabitur, & luna non da-* Vers. 2.
D *bit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.* Matth. 24. 29. *ac sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini Magnus & horribilis.* Ioëlis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiod. Cyrillus catech. 15. & exactissimè Richardus de Victore lib. de fine sæculi, qui singula, quæ hic dicuntur, diei iudicij apposite applicat; qui rursum cum Thaumaturgo per siderum obseruationem accipit pestem, quæ inter alia signa præuia iudicio à Christo prædicta est Matth. Verùm melius idem S. Hieron. & ceteri hæc referunt ad tempus senij & mortis, cuius hic & in seq. viua est hypotyposis, & repræsentatio: Senibus enim caligant oculi, & hebetatur visus, vt eis solis lux, æquè ac lunæ & stellarũ, obscurari & tenebrescere videantur.

 Est

Est hypallage: sol enim in se semper lucidissimus numquam tenebrescit, sed tenebrosis senum oculis tenebrosus videtur; quia ipsi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginosum censent; & quia solis, omniumq; astrorum illuminatio vsusque eis intercipitur ac perit; imò senes præ debilitate visus, deficientibus spiritibus opticis, siue visiuis, eorum lucem ampliùs nõ valent sustinere. Ita Hebræi, Lyran. Dion. Titelm. & communiter alij. Quin & Chal. qui sic vertit: *Antequam mutetur splendor gloriæ faciei tuæ, qui assimilatur soli; & lumen oculorum tuorum antequam obcæcetur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur; & pupilla oculorum tuorum, qui assimilantur stellis, antequam extinguantur: Palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluuiam.*

Gnoma. Huc pertinet adagium Arabum Cent. 1. numer. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras, id est illumina te operibus bonis antequam superueniat tibi mors.* Et n. 23. *Nata in aqua antè vesperam, id est purificare pœnitẽtia ante migrationem è vita.* Et Cent. 2. num. 45. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum & egressum tuum ex ipso, quia tu de nihilo factus es homo, & momento fies tamquam non fueris. Item considera qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles; considera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu verò sicut illi migrabis.* Et n. 33. *Memento temporis morbi, & senectutis venientis post te, quia sapientia & scientia melior est, quàm ensis, & scientia excellentior quàm opes.* q. d. Compara tibi sapientiam vt per eam prouidere & occurrere possis venienti senectæ, mortis iudicio, & æternitati.

Symbolicè. Primò. Symbol. R. Salomon ex Chald. solem obtenebrantem interpretatur de senili & corrugata facie, lumẽ de naribus, quæ in senectute propter defectum spirituum lucidorum, & duritiẽ densitatemque cartilaginum, fuliginosæ & obscuræ sunt ac minimè translucent; lumen de anima, seu mente in discurrendo, ratiocinando, meditando, memorando lãguente & tenebrescente. Denique stellas de maxillis fuscis, & denigratis amisso iam viuido illo, & nitido adolescentiæ flore. Secundò. R. Haccados verò per solem accipit cor, quòd quasi sol virtutis suæ radios in totum corpus diffundit, sed in senibus tenebrescit & deficit: per lumen accipit lucidos & vitales spiritus, qui in cordis ventriculo ex purissimo sanguine elaborantur, & vniuersum corpus peruadunt: lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodissimè lunæ imaginem repræsentat: stellas denique corporis sensus tam internos quàm externos, quibus suum quoque cognitionis lumen inest. Hæc omnia si languescant, si hebescant, si vires, si robur amittant, si deficiant ac nullum iam aut tenuem homini vsum præstent, rectè dicas: *Solem, lunam ac stellas tenebrescere.*

Tropol. Primò. Tropolog. senibus tenebrescit, & deficit lux mentis & rationis: vnde subinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia vix vllus audet senem docere, vel monere. Secundò. Rursum Hugo per tenebras accipit aduersa & calamitates, item prolapsum ex vita honesta in vitiosam: Sic & S. Bonauent. quin & S. Hieron. quem audi: *Ne cùm peccaueris occidat tibi sol iustitiæ meridie, & scientiæ lumen intereat, & splendor lunæ,* A *id est ecclesiæ subtrahatur, & stellæ occidant, de quibus scriptum est: In quibus lucetis sicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: stella à stella differt in claritate.* 1. Cor. 15. *Antequam reuertantur nubes post pluuiam: ne prophetæ, qui corda credentium suo sermone suisque pluuiis irrigant, postquam te imbre suo indignum esse perspexerint, reuertantur ad sedem suam, ad eum scilicet à quo missi sunt.* Peccatori enim occæcato Christus, Ecclesia & sancti, omnisque sapientia, virtus & gratia tenebrosa videntur; quare similis est Harpactæ fatuæ, de qua scribit herus eius Seneca epist. 51. *Hæc fatua,* inquit, *subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram: nescit esse se cæcam, subinde pædagogum suum rogat vt migret, ait, domum tenebrosam esse. Hoc quòd in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus & dicimus: non* B *ego ambitiosus sum, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus vitæ, adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus.*

ET REVERTANTVR NVBES POST PLVVIAM] Chald. *palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluuiam.* Campen. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymosa lippitudine.* Thaumat. & Richardus de Victore tract. de fine sæculi, per reuersionem nubium accipiunt inundationẽ maris & fluminum, quæ erit præuia iudicio extremo & fini mundi. Magis ad litteram Franc. Vales. Sacr. Philos. c. 66. per nubes post pluuiam ac- C cipit iuges catharros, ex iugibus stomachi vaporibus generatos, quibus senes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere: Quare illi in cruditates, vapores & fumos abeunt, qui elati in cerebrum eius frigiditate, teste Galeno, in pituitam & catharrum resoluuntur: nubes ergo significant vapores, pluuia catharros; vapores enim in catharros densantur, & distillant iugiter in senibus, cùm iuuenes vi roboris, quo abundant, eos desiccent & consumant. *Nubes post pluuiam sunt catharri.* Addit Titelm. per nubes post pluuiam significari caliginem, & obuolutionem cerebri post multum aqueum humorem fletus, spontanei fluxus oculorum, nariumque, phlegmatum excreationis, &c. Sic & Vatab. per nubes D accipit caliginem oculorum, quæ solet sequi fletum in senibus: Denique moribundi illachrymant, adeoque inuoluntariæ morientium lachrymæ signum sunt instantis mortis, teste Hippocrate. Pineda lib. 8. de Rebus Salomonis ca. 3. censet Salomonem hic describere suos in senio morbos, quos ex intemperantissima iuuentutis libidine contraxerat, ac hic notare suos frequentes & molestissimos catharros, alterum alteri succedentem instar nubium reuertentium post pluuiam, ideoque vltore Deo graui ex mœstitia diem obiisse. Verùm, vt initio libri dixi, incertum est qua ætate Salomon hunc librum scripserit; præsertim cùm in senectute delirarit & luxuriosus idola coluerit, cùm tamen hic è contrario Dei vnius timorem & cultum ex professo inculcet: quare ante lapsum, qui contigit in senio,

nio, hæc dictasse videtur: si enim post lapsum in extrema senectute pœnituisset, vtique pœnitentiæ doloris sui manifesta dedisset signa, quæ tamen nusquam est reperire. Ita multi, licèt alij aliter sentiant.

Symbol. Isid. Clarius nubes post pluuiam sic explicat. q. d. Serenum quoque post pluuias cælum senibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur. Moringus verò per nubes post pluuias accipit varios senectutis morbos, sibi vicissim succedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis super tribulationem senectutis.

Tropol. S. Hiero. accipit defectum doctrinæ, verba eius paulò antè recitaui. Rursum nubes post pluuiam sunt minæ & supplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quòd pluuiam cælestium illuminationum, gratiarum & beneficiorum respuerit; imò iis abusus sit ad suas voluptates contra Deum, Deique honorem.

VERS. 3. QVANDO COMMOVEBVNTVR CVSTODES DOMVS, ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSÆ ERVNT MOLENTES IN MINVTO NVMERO, ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA] Pro *commouebunt*, Pagnin. vertit, *commouebunt se*; Caiet. & Tigur. *trement*; Camp. *debilitati fuerint*. Hebræi, qui censent hic describi excidium Ierusalem per Titum, per custodes, accipiunt angelos, quorum voces paulò ante vrbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teste Iosepho li. 7. Belli cap. 12. Simili modo Thaumat. qui censet hic describi excidium orbis & signa præuia iudicio, per custodes accipit angelos mundi præsides, de quibus ait Christus: *Virtutes cælorum commouebuntur*, Matth. 24. 29. Olympiod. verò custodes domus, inquit, id est prælati & Sancti eximij, qui Ecclesiam custodiũt visis tot plagis, ac præsertim Antichristo, trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient. Verùm ceteri omnes censent hic describi ærumnas senectutis, præuias morti.

Custodes domus qui? Quæres quinam sint custodes domus, id est corporis; hoc enim est domus, in qua habitat anima, quæ proinde suos habet custodes, qui illam custodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur. *Resp. Primò.* Primò, Caietan. accipit memoriam, vigilantiam, & prouidentiam, hæc enim suam domum, id est corpus custodit à cæli, morborum & hostium iniuriis, atque in senibus vacillat & deficit. *Secundò.* Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ, Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quasi in domo sua morantur. *Tertiò.* Tertiò, Hugo accipit vim nutritiuam, & appetitiuam, item neruos & spiritus; R. Haccados musculos cum neruis, quibus vestiuntur & quasi custodiuntur ossa. *Quartò.* Quartò, S. Hieronym. Albinus, Glossa, & S. Bonau. accipiunt costas & ossa: hæc enim ventrem tenerum & intestina custodiunt & vallant, totamque carnem suffulciunt. Vnde Chald. vertit, *contremiscentes coxas*. *Quintò.* Quintò, Dionys. propriè accipit familiares & domesticos, qui senem & moribundum custodiunt. Sextò, & magis apposite Lyran. Titelm. & Vallesf. S. Philosf. capp. 66. accipiunt omnes sensus: omnes enim, sed præsertim oculi & aures, quasi custodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in senibus commouentur, quia hebetantur, læduntur, deficiunt, vt res sensibiles vix percipiant & sentiant, iisque dolore afficiantur & lædantur. Vnde auctor Catenæ Græc. *Tunc*, inquit, *robusti animæ sensus præ exitus angustiis fluctuabunt*. Audi Plin. lib. 7. cap. 50. *Natura nihil hominibus breuitate vitæ præstitit melius. Hebescunt sensus, membra torpent, præmoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumẽta*. Excipit tamen Xenophium musicum quem asserit 105. annis vixisse sine vllo corporis incommodo: subditque *senes minimè sentire pestilẽtiam*. Porrò sensus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo sunt custodes domus, putà corporis. Hinc Pineda per commotionẽ custodum accipit tremorem capitis, quo laborant senes. Verùm quia præcipui sensus, putà aures & oculi, notantur v. 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc Septimò magis distinctè, magisque ordinatè & congruè cum Clario, Vatabl. & Emman. Sa, per custodes hos corporis, accipias manus & brachia: hæc enim rectè iunguntur viris fortissimis, id est cruribus: hæc pariter custodiunt corpus, tum quia ab eo amouent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, vestitum, domum, ceteraque ad eius incolumitatem, conseruationem & custodiam necessaria vel vtilia procurant; tum quia pugnando illud ab hostibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in senibus commouentur, quia fiunt tremula, chiragrica, contracta, ignaua, curua, rugosa, macilenta, rigida. *Septimò, genuinè.*

Tropol. custodes domus spiritalis, puta animæ sanctæ, sunt tum angeli tutelares, qui eam post negligẽtiam & contemptum suarum inspirationum deserunt, dicentes: *Curauimus Babylonẽ, & non est sanata, derelinquamus eam*, Ierem. 51. 9. tum sensus spiritales mentis, qui in iusto tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur; ita vt nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat nec gustet, res salutiferas, cælestes & diuinas; quod certum est signum ac prænuncius instantis illi ruinæ & mortis.

ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI] Hebr. *Et peruertentur viri virtutis*, Septuag. *viri fortissimi*, Symmach. *Perierunt viri fortes*; Aquila, *Errabunt viri fortitudinis*. Syrus. *Perturbabũtur domini fortitudinis*: Arabic. *Redibunt viri potentiæ*. Olympiod. *In obliquum deprauati fuerint potentes*. Caieta. *Incuruabuntur*; Pagnin. *Incuruabunt se*, Tigur. *Vacillabunt*; Campen. *Viribus suis destituentur membra quibus nunc valemus*. Hebræi id exponunt de fortissimis Iudæorum cæsis vel captis in excidio Hierosolymæ: Alij dæmones accipiunt, qui contremiscent in die iudicij, damnandi à iudice: Alij viros potentes, sapientes, & sanctos, qui vel cadent à fide in persecutione Antichristi, vel percellentur signis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, vt eum deleat & perdat in fine mundi. Verùm hæc spectant ad ærumnas senectutis: vnde Chald. per viros fortissimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in senibus; Caietan. incuruationem & decrementum corporis; Moringus, virium defectũ. Carthus. propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robustissimi, in senio nutare & robore destitui. Optimè per viros fortissimos accipias crura & tibias; hæc enim sunt fortissima hominis membra, quæ in seni-

ſenibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus ſpiritibus animalibus & motiuis, ac vigore iuuenili ſiccato. Hinc crura claudi à Petro ſanati, vocātur baſes, Actor. 3. Rurſum crura vocantur columnæ, Cant. 5. 15. Ita S. Bonau. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Valleſ. cap. 66. S. Philoſ. Accedit Ariſtot. in Phyſiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, neruoſa, & robuſta, fortes ſunt ſecundùm animam, referuntur ad maſculinū. Item qui habent coxas oſſeas & neruoſas, fortes ſunt. Qui habent pedes magnos & neruoſos, fortes ſunt; qui paruos & ſtrictos, molles, pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curui ſunt, inuerecundi, referuntur ad aues curuorum vnguium; quibus digiti pedū coniuncti, ſunt timidi, referuntur ad coturnices. Additque, leo fortiſſimus animalium crura habet fortia & carnoſa, greſſum iuuenilem: ambulans autem tardè & magnificè incedit, & ſe in humeris quatit. Hucuſque Ariſtot.

Tropol. in iuſtis torpidis & peccatoribus nutant viri fortiſſimi, deficiunt labantq;, id eſt virtutes, quæ ſunt quaſi oſſa & nerui, id eſt robur & fortitudo animæ, ac præſertim patientia, magnanimitas, conſtantia; quorum loco ſuccedit impatientia, puſillanimitas & inconſtantia leuitaſque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia tranſiliunt.

ET OTIOSÆ ERVNT MOLENTES IN MINVTO NVMERO] Hebr. *& ceſſabunt molares, quia diminutæ erunt*; Symmach. *& ceſſauerint molæ*; S. Hieron. in priori edit. *Et ceſſabunt molentes*. Thaumat. & alij hæc referunt ad mulieres operarias, ſcilicet ad molitrices, quæ iuxta morem Palæſtinæ, fruges ad molam ſedendo conterebant, q. d. Molitrices ceſſabunt molere ob defectum frumenti, quia erit ſumma caritas annonæ, qualis fuit in excidio Ieruſalem per Titum, eritque in excidio orbis ſub diem iudicij.

Myſticè Olymp. refert ad Iudæos, qui quaſi in piſtrino molentes graue iugum, tum legis, tum ſeruitutis ſubeunt: in excidio enim ad paucos redacti, ſparſique per omnes gentes, vbique tractantur vt ſerui vel mancipia.

Molentes ſunt dentes.

Verùm ad litteram notat vitium ſenectutis, ſcilicet dentium paucitatem & hebetationem: vnde ſenes vocant edentulos: dentes enim ſunt quaſi molares, qui maſticando molunt cibum; horum multi ſenibus excidunt, deteruntur vel putreſcunt, ideoque minuto ſunt numero & pauci. Hinc Chald. vertit, *dentes tui hebetiores fient, & ad cibum mandendum infirmi*. Dentes enim in ſenibus laxantur luxanturque, fiuntque carioſi & corroſi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti.

Myſticè, S. Hieron. per molitores accipit doctores, qui populo doctrinam ſacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt: hi minuentur, quando per mortem molentium, id eſt magiſtrorum, vna aſſumetur, altera relinquetur, Matth. 24. 41. ceteri qui ſupererunt inuoluentur tenebris, ac quaſi per tenebroſa foramina veritatem aſpicient. Rurſum per dentes qui cibū maſticant & ruminant; accipias meditationem & ruminationem S. Script. concionum rerumque diuinarum: hæc enim deficit & languet in iuſto pigro, & magis in peccatore.

ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA] Hebr. בָּאֲרֻבּוֹת *baarubboth*, id eſt, *in foraminibus* vel *feneſtris & ſpeculis*; Syrus, *tenebreſcent viſiones in feneſtris*; Chald. *obſcurabuntur oculi tui, qui vidēt per foramina capitis tui*; Auctor Catenæ Græc. *oculorum pupillæ obſcurabuntur*; Camp. *cùm viſus deſicere cœperit, qui nunc veluti ex cauernulis proſpectat*; Tigur. *ſpeculantes per feneſtras*.

Hebræi per *videntes* intelligunt Prophetas, qui defecerunt in excidio Ieruſalem. Thaumat. Sub diem iudicij, inquit, omnes metu plagarum perculſi fugient in tenebroſa domorum penetralia, clauſis feneſtris omnibus; ita vt nemo, ait Rich. Victor. audeat oſtia domus aperire & per ea aſpicere; areſcent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ ſuperuenient vniuerſo orbi, Lucæ 21. 26. quare tunc hominum commercia ceſſabunt.

Videntes per foramina ſunt oculi.

Verùm dico *videntes* eſſe oculos, vel pupillas oculorum cum ſuis neruis opticis; oculi enim vident per ſua foramina, id eſt concauitates ſuperciliorum, quibus inſerti ſunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ feneſtrata eſt. Iam, tā oculi quàm pupillæ caligant in ſenibus. Vnde Chald. clarè vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui*. Nam vt rectè docet Valleſ. c. 66. ſenibus tum ex ſiccitate, tum ex excrementorum congeſtione craſſeſcunt ſucci oculorum, ac membranæ anteriores dureſcunt & corrugātur: vnde, accedente præſertim inopia, ſpirituum fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nerui optici. Senibus ergo tenebreſcunt oculi, tum quia exiguo ſpirituum lumine perfunduntur, tū quia humor cryſtallinus craſſeſcit & obſcuratur, ait R. Haccados, albumq; ipſum oculorum velut nigreſcit & decoloratur. Nam vt ait Galen. lib. 6. de Morbis vulgar. commento 4. 28. *animalis ſpiritus* luminoſus è cerebro in oculos plurimus proficiſcitur; quo deficiente, & ob frigiditatem nigreſcente ſanguine, nigreſcūt pariter & tenebreſcunt oculi. Quare rarum & mirum eſt, quod de Moſe moriente anno ætatis 120. dicitur Deuter. 34. 7. *Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt*.

Oculi vltimò formantur.

Porrò oculi vltimò formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex aduerſo cor eſt primum viuens, & vltimum moriens: homine enim moriente, ſenſim vita & vitalis ſpiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad ſuum principium, puta ad cor, ibique vbi cœpit emoritur & extinguitur. Denique in oculis lucet cor, anima & vita; vnde oculis conniuere, ait Ariſt. ſymbolū eſt timidi, oculis eſſe fixis, ſignum conſtantis & interriti, quibus ab oculis tamquam veſiculæ dependent, amatores ſunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores ſomni. Oculi parui indicant puſillanimes, referuntur ad ſimiam; ſicut oculi valdè magni ſtolidos, referuntur ad boues; oculi concaui indicant maleficos, referuntur ad ſimiam; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad aſinos; oculi parum concaui, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, manſueti. Huc vſque Ariſtot. in Phyſiognom. Et Plinius li. 11. c. 37. *Oculi*, inquit, *lucis vſu vitam diſtinguunt à morte*. Et rurſum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo cernimus. Oculi, ſeu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt, atque tranſmittunt:*

tunt: sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali, aperti nihil cernunt, animo caligante. Hisce Salomonis de sene & senectute ænigmatibus, similia sunt de homine ænigmata apud B. Alcuinum, siue Albinum Flaccum disp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est homo? mancipium mortis, transiens viator, loci hospes. Cui similis est homo? pomo. Quomodo positus est homo? vt lucerna vento. Vbi est positus? intra sex parietes. Quos? supra, subtus, ante, retro, dextra, læuaq.? Quot habet socios? quatuor. Quos? calorem, frigus, siccitatem, humorem. Quot modis variabilis est? sex. Quibus? esurie & saturitate, requie & labore, vigiliis & somno. Quid est somnus? mortis imago. Quid est libertas hominis? innocentia. Quid est caput? culmen corporis. Quid est corpus? domicilium animæ. Quid sunt comæ? vestes capitis.* B *Quid est cerebrum? seruator memoriæ. Quid sunt oculi? duces corporis, vasa luminis, animi indices. Quid sunt nares? adductio odorum. Quid sunt aures? collatores sonorum. Quid est frons? imago animi. Quid est os? nutritor corporis. Quid sunt dentes? molæ morsorum. Quid sunt labia? valuæ oris. Quid manus? operarij corporis. Quid digiti? chordarum plectra. Quid est pulmo? seruator aëris. Quid est cor? receptaculum vitæ. Quid est iecur? custodia caloris. Quid est fel? suscitatio iracundiæ. Quid est splen? risus & lætitiæ capax. Quid sunt crura? columnæ corporis. Quid est sanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid sunt venæ? fontes carnis.*

Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui sunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, prouidentia rerum futurarum, quæ ad salutem pertinet, ac præsertim instantis mor- C tis, iudicij, gehennæ, &c. quæ omnia tenebrescunt & obscurantur in iusto torpido, & magis in peccatore.

Vers. 4. Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem volucris, et obsurdescent omnes filiæ carminis] Sept. *in infirmitate vocis molentis*; Syrus, *per depressionem vocis molentium*; Arab. *in imbecillitate vocis molentis*. Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Ierusalem, explicant de clausis templi ostiis. Mysticè Olympiod. exponit de obstinatione Iudæorum, quibus proinde clausum est salutis ostium, dum versantur in platea, id est in foro præsentis vitæ legisq; Iudaicæ. Thaumat. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem iudicij, accipiunt de timo- D re plagarum vltimarum mundi, quo omnes perculsi claudent ostia domus suæ; aut de fame, ob quam molentes claudent ostia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad rapiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Cardin. qui accipit de claudendis ostiis domorum, tabernarum ac templorum ob metum Antichristi, ita vt nemo publicè docere, &, vt ait S. Bonauent. fidem profiteri audeat.

Resp. Primò. Verùm ceteri hæc congruentiùs ad litteram accipiunt de ærumnis senectutis & mortis. Vnde Primò, Vatab. per ostia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia & cibum, qui moli ampliùs à senibus nequeat, nec molarum audiri sonus dum masticatur, & dentibus (vnde & molares vocantur) teritur cibus. Secundò. Secundò, Olympiod. per ostia in platea accipit meatus spirituum vitalium, qui necessarij sunt ad sentiendum, & ad mouendum corpus: hi enim obstruuntur in senibus: vnde sequitur exilis vox, debilis sensus & motus. Vnde Chald. vertit, *& erunt impediti pedes tuine egrediantur foras*. Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt ructus & murmur stomachi, cuius est molere & digerere cibum: hic enim cùm in senibus sit frigidus & debilis, cibum cõcoquere nequit, sed eum in flatus ructusq; conuertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digestiuæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur*, inquit, *à te appetitus cibi*: debilitatem enim sequitur inappetentia. & Campens. *vbi claudi cœperint ianuæ plateæ, per quam it cibus, vbi perierit latratus stomachi, & homo tam debilis factus fuerit, vt excitetur ad vocem auiculæ*. Quartò, S. Hieron. *Clausas in plateis ianuas*, inquit, *infirmos senis gressus accipi volunt, quòd semper sedeat & ambulare non possit: Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quòd cibum terere nequeat, & vix spiritu coarctato vox eius tenuis audiatur*. Accedit Glossa interlin. Iuuenes, inquit, in plateis solent ludere, ac senes hos lusus fugiunt, & clauso ostio mœsti domi desident. Quintò, Vatablus accipit de duplici narium foramine quasi ostio, quod senibus sæpè obstruitur pituita, distillante coriza siue catharrho. Sextò, Pineda censet iecur esse *plateam*, aut forum, in quo est vniuersi officina, ex quo vniuersum corpus alimenta capit: *ostia* verò *clausa* esse venas, quæ propter inopiam sanguinis in senibus flaccescunt, & quasi vacuæ & exhaustæ complicantur & cõprimuntur. Septimò, valdè appositè alij ostia clausa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, sensuúmque in senio & agonia mortis occlusos, scilicet ad oculos clausos, os clausum, clausas nares & aures. Platea verò est facies tota aperta & cõspicua, variis sensuum & facultatum, quasi ostiis & officinis distincta. Octauò, præcisè & genuinè ostia interna sunt arteriæ vocales, externa sunt labia, quæ sunt ostia plateæ, id est colli & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem foraneam patentem & apertam vocatur platea, sicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cùm antea Aristocles nominaretur: πλατὺς enim græcè est *latus*. Pro *ostia* hebr. est דלתים *delataim*, duale, *id* est duo ostia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè sunt duo capitis pectorisque ostia, per quę ingreditur & egreditur aër, halitus & vox: notat quoq; duas arterias, vnam stomachalem, puta gulam, qua cibus transmittitur in stomachũ; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: vtraque in senio & morte clauditur. q. d. Senibus & moribundis constringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & spirituum, tum ob pituitam & catharrum, quo cadente in arteriam & fauces pleriq; omnes in morte suffocantur, dum eum ob defectum virium expuere & eiicere non valent, ideoq; respirare nequeunt, itaque suffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipsam arteriam, tum vocalem, tum stomachalem siue gulam, quia per stomachalem quasi per plateam cibus ex ore ambulat & transit in stomachum; per vocalem halitus ex ore ransit ad pulmones, vt refrigeret cor: iam ostia plateæ

Marginalia (right column): Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò. Octauò. Gentiliò.

plateæ erunt orificia,ſiue extremitates vtriuſque arteriæ,ſiue eius initium,& finis in ſtomacho vel pulmone:in ſenio & morte vtrumque hoc orificium clauditur; quo fit vt homo, nec reſpirare, nec comedere,nec viuere valeat,*in humilitate*, id eſt ob humilitatem, vel cum humilitate,hoc eſt cum tenuitate & exilitate vocis, quam cauſat humilitas,id eſt,exilitas molentis, id eſt pulmonis debilitas & contractio: pulmo enim eſt quaſi reſpirationis & vocis mola, ſed ſenibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aëris attrahit & inſpirat.Ita Caiet.Aut *molentis*, id eſt mandibulæ: mola enim aëris & vocis interior eſt pulmo,exterior eſt maxilla ſiue mandibula,quæ eſt ſedes dentium: ij enim cum ſenibus ſint pauci & debiles, ſpiritum vocalem non ſatis repercutiunt,ſed ſinunt effluere, quo fit vt vox articulatè & diſtinctè non ſonet, ſed effluat & confusè audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor.Dion.& alij. Rursùm arteriæ in ſenibus ſæpè diſtillãte pituita clauduntur, vnde in iis oriuntur raucedines,crebri anhelitus,aſthma & tuſſes, quæ ſenes comitantur vſque ad mortem teſte Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt.Accedit ad priorem de labiis ſenſum Valleſ.cap.66.Sacræ Philoſ.(qui tamen per *plateam* accipit faciem expanſam & obuiam omnibus) qui ſenibus oſtia claudi ait,dum ipſi labia, vt loqui poſſint,comprimunt introrſum,ſicq́ue vacua loca dentium obturant,vt ſpiritum vocalem labiis quaſi dentibus repercutiãt & collidant, itaq́ue vocem edunt,ſed humilem, id eſt mollem & tenuem ob labiorum mollitiẽ. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* accipit ſpatium inter labia, puta rictum & hiatum oris,per quem,tum cibus tũ aër ad reſpirandum & loquendũ ingreditur & egreditur: hic enim arctatur & clauditur in ſenibus,hinc ſequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore ſic cõſtringuntur, inquit, morientis labia, ſic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit,vt vix tenuẽ per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vitæ præſentis intercluditur via: ipſe verò exſibilante inter dentes voce, loqueris exiliter & obſcurè.*

Myſticè S.Hier. hæc accipit de virginibus fatuis,quæ cùm tardarent accipere oleũ,oſtia domus nuptialis inuenere clauſa,Matth.25.

Tropol. oſtia in platea,id eſt arteriæ & labia claudũtur in iuſto ſocorde & in peccatore,quia ambo tardi & ſegnes ſunt ad orationem vt Deũ inuocent,laudent,illiq́ue gratias agant,de eoque ac rebus diuinis cum aliis colloquãtur:hinc colloquia pia faſtidiunt & fugiunt,quod ſignum eſt mortis animæ imminentis; quòd ſi aliquando ob ſocios coacti de Deo loquantur, ita inuitè, frigidè,languidè,inſipidè id faciũt, vt quaſi molere videantur.

Et consvrgent ad vocem volvcris] Septuag. *Conſurgent ad vocem paſſeris*.Chald. *Vigilabunt à ſomno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte.* Hebræi hæc referentes ad excidium Ieruſalem exponunt,q.d. Iudæi ſurgent vt eant in captiuitatem Babylonicam, excitati voce Ieremiæ eamdem prædicentis & comminantis.

Olympiod.& Auctor Catenæ Græc.& S.Cyrill.catech.15. referentes ad excidium orbis,exponunt de reſurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui,venite ad iudicium;idque iuſſu paſſeris, id eſt Verbi diuini,quod carneum corpus aſſumpſit;qui propter ſuam ſolitariam in cruce mãſionem de ſeipſo dixit: Factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto*,id eſt in cruce.Pſalm.101. S.Bonauentura exponit de iis, qui prædicationem Antichriſti excipient in nocte infidelitatis. Alij de iis, qui eius voce audita præ metu diffugient. Hic ſenſus myſticè appoſitus eſt. Verùm ad litteram loquitur Salomon de ἀγρυπνίᾳ, & leui ſomno ſenum.q.d.Senes ob deſiccatum cerebrum,ac debilitatem caloris & defectum ſpirituum, aut ob vaporum ex ſtomacho ad cerebrum aſcendentium, illudq́ue agitantium copiam,leuis exiguiq́ue ſunt ſomni; vnde ad vocem volucris, v.g. galli gallinacei aut paſſerculi expergiſcuntur ſeſeq́ue erigunt,vt naturæ neceſſitatibus, præſertim ad leuandam vrina veſicam ſatisfaciant. Ita Hugo,Bonau.Dion.Titelm.Valleſ.Caiet.Arboreus & cæteri.Audi S.Hier.*Porro conſurgere eum ad vocem volucris oſtendit, quòd frigeſcente iam ſanguine & humore ſiccato,quibus materiis ſopor alitur,ad leuem ſonitum euigilet,noctiſq; medio cùm gallus cecinerit,feſtinus exurgat:nequaquam valens ſtrato ſæpius membra conuertere.*

Tropol. S.Hieron.per pœnitentiam conſurgit è ſomno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Epiſcopi, ac præſertim Chriſti, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis,& illuminabit te Chriſtus*,Epheſ.5.14. Aptiùs hæc accipias de iuſto torpente & peccatore,qui ad vocem volucris, id eſt rei ſenſualis,leuis & vanæ,excitatur,vt cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendat, res veras & ſalutiferas faſtidiens. *Tropol.*

Et obsvrdescent omnes filiæ carminis] Syrus:*Filiæ gloriæ*.Arabicus: *Filiæ diuitis:* Vatabl.*Filiæ vocis*.Campen.*Organa cantus*. S.Hieron.in priori edit. vertit, *obmuteſcent*, vt ſcilicet non poſſint canere carmina,vti ſolebant. Hebr. eſt ישחו *iiſſchu*, id eſt,*humiliabuntur, deprimentur, incuruabuntur*. Tigur.*Supprimentur*.Hebræi exponunt q.d.Ceſſabunt in templo pſallentium chori,cùm Iudæi abducti fuerint in captiuitatem.S. Bonau. verò q. d. Tempore Antichriſti veritas non audietur,vel potiùs audita non exaudietur. Pleniùs Olympiod. de die iudicij ſic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc eſt animæ rationales mortalium hominum,quæ in deliciis,& in voce organi, & cantus ſuauitate muſiciſq; inſtrumentis oblectatæ nimiùm fuerint. Aut animas intellige falſa docentium magiſtrorum ac mendacium prophetarum, quæ ſonoræ volubilitate verborum, quaſi dulci quodam cantico, pernicioſa voluptate occuparint aures & animum auditorum.Sed & ipſæ Iudæorum animæ,quæ filiæ ſunt cantici Prophetarum,humiliabuntur,quoniam non audierunt canentes Prophetas, & vocantes eas ad fidem Chriſti,ſicut cecinit Iſaias: Cantabo dilecto canticum dilecti:& quæ ſunt generis eiuſdem,Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obſtupeſcent, quando adducentur in viam iudicij, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium hominis in gloria Patris ſui.* Hæc aptè,ſed myſticè.Ad literam enim loquitur de defectu auditus in ſenibus.

Quæ.

Filiæ carminis quæ? Reſp. Primò. Quæres, quænam ſint filiæ carminis? Primò, A Thaumat. accipit cantatrices, quæ molli dulciq; cantilena ſe ſuoſque oblectant. *Omnes impuræ mulieres, inquit, in terram cadent.* *Secundò.* Secundò, Caiet. accipit muſica inſtrumenta, quorum ſonus ſenibus obſurdeſcit. *Tertiò.* Tertiò, Vatabl. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus canũtur carmina. q. d. Cantus in ſenibus deficit, quo tamen iuuenes paſci delectarique ſolebant. Vnde Chald. vertit, *& remittentur labia tua à dicẽdo cantico.* *Quartò.* Quartò, filiæ carminis ſunt ipſa carmina, ſicut filius hominis eſt homo. q. d. Senes non canent nec audient cantũ, vti ſolebant dum eſſent iuuenes. *Quintò. genuinè.* Quintò & genuinè, filiæ carminis ſunt aures: tum quia aures ad hoc vnum factæ ſunt, vt voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ eſſe videntur: obiectum enim B delectabile, v. g. cantus, efficit in auribus ſenſationem, putà auditionem delectabilem; quare eius quaſi parens & mater eſſe videtur. Vnde Aquila vertit, *& inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt.* q. d. Omnis concentus muſicus omniſque harmonia obſurdeſcet ſenibus, quia ſurdæ ipſorum aures eum vix audiunt, nec ampliùs eo delectantur; auribus enim ſenum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac inſuper in auribus præ ſenio tabeſcit internus & congenitus aër, in quo fit ſenſatio ſiue auditio, ait Valleſius. Hinc ergo oritur in ſenibus muſices faſtidium. Audi S. Hieron. *Obmuteſcere quoque, ſiue vt meliùs habetur in Hebræo, ſurdeſcere filias carminis, aures ſignificat: quòd grauior ſenum auditus fiat, & nulla inter voces valeant ſcire diſcrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, nolens tranſire Iordanem*, 3. Reg. 19. C Verè Plato in Axiocho: *In ſenectam, ait, quod in natura ruinoſum eſt, ſe confertim effundit, vt nullis remediis poßit auerti, &c. & ab aliis riſum, ab aliis auditum, ſæpe vtrumque tamquam pignus exigit.*

Tropol. Tropol. in iuſto ſocorde & magis in peccatore obſurdeſcunt aures, vt nec monitores, nec Dei inſpirationes, nec conſcientiæ occlamantis voces de cauendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè inhiat ſuis concupiſcentiis; quare ſurdus eſt ad voces cæleſtes angelorum, dum totus intentus eſt ad cantilenas vanas Sirenum, id eſt, voluptatum, quibus ineſcatus & dementatus eſt.

VERS. 5. EXCELSA QVOQVE TIMEBVNT ET FORMIDABVNT IN VIA, FLOREBIT AMYGDALVS, IMPINGVABITVR LOCVSTA, ET DISSIPABITVR CAPPARIS: QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM D ÆTERNITATIS SVÆ, ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Pro *timebunt* hebr. eſt יִרָאוּ *iirau* pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יִרְאוּ *iiru* vertunt, *videbũt*. Vnde Symmach. *ſuper hæc etiã de excelſo videbunt, & erit terror in via*; Cãpenſ. *tunc è cælo metuent malũ in ſe caſurũ.*

Vox *excelſa* ab aliquibus accipitur vt nominatiuus pluralis. q. d. Excelſi quoque & validi timẽt in ſenio. ita Emman. Sa. Aut excelſi & magni omnes timebunt præſentiam Antichriſti, ac præ timore illum adorabũt: aut, vt S. Bonau. & Hugo Victor. Excelſa, inquit, corporis membra timent, id eſt efficiuntur tremula, vt iure ſenex dicere queat: *Timor & tremor venerũt ſuper me, & cõtexerunt me tenebræ.* Pſalm. 54. Aut, vt Lyran. & Cornel. in Eccleſiaſten. Valleſ. q. d. Excelſæ animæ vires, putà mens & ratio, timebunt mortem ingruentem, ob metum iudicij ſecuturi, & quia neſciunt quam viam ſint ingreſſuri, an ituri in cælum, an in gehennam. Verùm *τὸ excelſa* eſt accuſatiui caſus: hebr. enim habent, *de excelſo timebunt.*

Hebræi, qui putant hîc prædici excidium Ieruſalem; cenſent hæc pertinere ad trepidationẽ Iudæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelſa montium ſe recipient, ſed & ibi formidabunt, nullum ſibi ab hoſte locum tutum æſtimantes. Addit S. Hieron. ex Hebr. ſententia: *Aduenientes Hieroſolymam ipſi quoque hoſtes, Dei pertimeſcent magnitudinem, & in via dubij Sennacherib interitum formidabunt.* Thaumat. verò hæc referens ad diem iudicij, vertit, *ſimiliter & ciuitates, & illarum ſanguinarij magiſtratus vindictam ſupernè expectabunt, vrgente acerbißimo & cruentißimo illo tẽpore, quod erit vt amygdalus florens: timebunt* enim *excelſa*, id eſt excelſam Dei magnitudinem, præſentiam, iram, & vindictã. Rurſum, vt Richard. Victor. timebunt etiam in celſis arcibus & rupibus lociſque inacceſſibilibus, nullam ibi ſecuritatem ſibi fore arbitrantes. *Et formidabunt inuia* (ita legit ipſe, ſed perperam, cùm legendum ſit disiunctim *in via*, id eſt in loco plano) quia hæc peruia erunt Chriſto iudici.

Hæc appoſita ſunt, ſed myſtica. Ad litterã enim pergit deſcribere ærumnas ſenectutis, agoniæ & mortis. *Senes metuunt excelſa, quare?* Senſus ergo eſt, ait S. Hieron. (quẽ ſequitur Albinus, Gloſſa, Vatabl. & alij) q. d. Senes *ardua ingredi non valebunt, & laßis poplitibus, ac tremente veſtigio etiã in plano itinere fluctuantes, offenſam greſſuũ formidabunt.* Accedit Caiet. Senes, ait, verentur alta loca aſcẽdere, quia metuũt, ne quid ex alto decidens eos lædat. Clarè Cãpenſ. *terrores eos quacumque iuerint inuadent*; Arias *& conſternati in via*; Tigur. *altum quoque locum timẽt & humilia in via*, q. d. Nõ modò timent alta & ardua, ſed & plana ac facilia, quaſi enerues & elumbes forent. Et Titelm. *Dicuntur ſenes*, inquit, *iã morientes excelſa timere & formidare in via, quoniã propter debilitatẽ & defectionem vehementer fiũt pauidi, ſtatimq; vbi vel leuem rumuſculum audierint, ſurſum reſpiciunt, quaſi aliquid mali eis deſuper immineat, & terrimenta, quæ de cælo venire ſolent, vt tonitrua & coruſcationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; vnde fit vt frequenter ex imaginatione deſuper ſibi mala euenire exiſtiment, aut timeant, cùm nihil ſit. In via quoque ambulantes ſemper ſunt pauidi.* Rurſum ſenes metuunt *excelſa*, id eſt res arduas, periculoſas, difficiles; quia frigus eos coarctat, facitque timidos & puſillanimes; ſicut calor iuuenes facit animoſos, imò, audaces & temerarios. Vnde Aquila vertit, *tremore trement in via*, id eſt in loco plano & facili; Septuag. *pauores in via*: inde ſtupores, qui cogunt eos ſæpè in via ſubſiſtere, vt progredi nequeant ex pauore & conſtrictione ſpirituum. Qua in re ſenes ſimiles ſunt animalibus timidis, v. g. anſeribus, qui ingreſſuri per portã aliquam, quantũuis magnam & altã, caput inclinant, ne illud ad poſtes & ſuperliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis ſiue virtutis æſtimatiuæ: neſciũt enim cõparare longitudinem colli ſui cũ altitudine portæ, vt ęſtimẽt & iudicẽt hanc illã longè ſuperare, ac proinde nullum eſſe peri-

periculum allisionis capitis: quare timor cogit illos eligere id, quod securum est, scilicet vt caput inclinent. Simili modo frigus & timor in senibus facit eos pauidos, læditq; eorum vim æstimatiuam, vt non satis metiantur, nec æstiment conferantque vires suas cum excelsis & arduis, quæ prudenter aggredienda forēt, sed eas illis infirmiores & impares iudicent: qua in re sæpè errant, cùm pares, imò maiores vires habeant.

A

Denique S. Bonauent. & Hugo censent hæc pertinere ad tremorem capitis & membrorum omnium in senibus, lassis iam poplitibus, iuncturis & ossium ligaturis. Alij, q.d. Senes, quia timidi, metuunt excelsa cæli fulgura, ventos, procellas, addito tonitru consternantur. Timent enim præ ceteris, ne lapis fulmineus ex tonitrui collisione dissiliens caput ipsorum feriat.

Mysticè, senes & moribundi, item torpidi & peccatores, metuunt excelsa, id est iudicium cæleste, vel, vt hebr. est *ab excelso*, id est Christum iudicem venientem ad iudicandum è nubibus cæli, & formidant *in via*, scilicet iudicij, id est quando rapientur ad tribunal iudicis, vt accipiant mercedem secundùm opera sua, cælestem si bona sint, gehennalem si mala. ita Olympiod. & Cyrill. Hierosol. catech. 15. Rursum *formidabunt excelsa*, quia videbunt solem, lunam & stellas obscurari, virtutes cælorum commoueri, angelos & Sanctos cum Christo descendere formidabiles, ad iudicandum & damnandum impios. Addit Chald. Quòd metuent excelsa, id est iam præterita quæ superbè contra Deum fecerunt: de illis enim Deus exactam ab ipsis reposcet rationem: *Etiam opera*, inquit, *quæ erant ante hæc, eris timens, an recordatus fueris eorum, & aceruus lapidum paruus videbitur tibi sicut mons excelsus, in tempore, quo ambulaueris in vita.*

B

FLOREBIT AMYGDALVS] Symmach. vertit, *obdormient vigilantes*. Verùm dissentit ab Hebræo, Septuag. & ceteris teste S. Hieron. Hebr. שָׁקֵד *saked* & vigiliam & amygdalum, quæ prima inter arbores euigilat & effloret, significat. Vnde Syrus vtrumque complexus vertit, *& emanabit super illum vigilia* (senex enim laborat noctu vigilia, & insomnis est) *& germinabit amygdalus.*

C

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (hebr. שָׁקֵד *saked*, id est amygdalinam; amygdalus enim prima arborum à rigore hiemis in vere euigilat, & flores emittit) quam vidit Ierem. cap. 1. v. 11. minitantem Hebræis verbera & excidiū per Chaldæos. Thaumat. accipit graues plagas, & supplicia impiis immittenda à Deo sub finē mundi. Richard. Victor. putat amygdalo florēte significari, quòd amygdalus ceteræque arbores in fine mundi deflorescent, nec maturescent in fructum, ideoque famem ingentem fore. *Non dicit*, inquit, *quòd fructificabit, sed quòd florebit, vt homines sub tanta inopia videant quod sperent, & amplius concupiscant: & cum postmodum amiserint quod sperauerant, profundius ingemiscant. Non ergo fructificabit, vt sustentetur famelicorum inedia.* Hæc apta sunt, sed mystica.

D

Amygdalus notat caniciem. Verùm ad litteram, amygdalus floribus citissimè & densissimè cādescens, repræsentat senectam pilis candidis pluribus subitò canescentē, ait S. Hieron. Vnde Campens. vertit, *canis aspergetur caput*; canities enim senibus oboritur ex pituitosa cerebri humiditate. Canities ergo signū est senectæ & mortis instantis. Hinc coniectores, si puer somniarit se canum, eum citò moriturum coniectant, ait Pierius Hierogl. 51. ca. 25. Sic Galbæ futuro Imperatori, dum sacrificaret accidit, vt puero è ministris acerram tenenti capillus repentè toto capite canesceret, quod Imperatoris mutationem portendere dixerunt aruspices, successurumque iuueni senem, ac mox Neroni, qui anno 31. ætatis iuuenis sublatus est, successit Galba senex annos natus 73. ita Suetonius in Galba c. 10.

Amygdali flos aptè repræsentat canitiem: *Primò.* Primo, colore, qui vtrimque est candidus; *Secundò.* Secundò, celeritate: sicut prima amygdalus flore candescit, sic iuuenis citò canescit & senescit, iuxta illud Poëtæ:

Obrepit properata malis inopina senectus,
Intempestiui funduntur vertice cani.

Tertiò. Tertiò, sicut flos amygdalo proprius est, sic propria est homini canities. *Canities homini tantū & equis, sed homini semper à priore parte capitis, tum deinde ab auersa*, ait Plinius lib. 11. c. 37. *Quartò.* Quartò, flos amygdali & violæ nunciat ver, sic canities senectam. *Florum prima ver nunciantium, viola alba*, ait Plinius li. 21. c. 11. *Quintò.* Quintò, flos amygdali citò deflorescens & marcescens, iuuenem admonet instantis mortis. Audi Plinium l. 21. c. 1. *Flores odoresq; in diem gignit* (natura) *magna* (*vt palam est*) *admonitione hominum, quæ spectatissimè floreant celerrimè marcescere.* *Sextò.* Sextò, Plinius lib. 16. c. 25. *Arborum flos*, inquit, *est pleni veris indicium, & anni renascentis, flos gaudium arborum. Tunc se nouas aliasq; quàm sunt, ostendunt: tunc variis colorum picturis in certamen vsque luxuriant:* sic canities prudentia & sanctitate efflorescens, senem facit venerabilem & maturum cælo, vt in nouum hominem eumque gloriosum resurgat. *Septimò.* Septimò, amygdalus producens flores, mox ex iis producit fructus: sic senex producens canos, ex iis mox producit mortem. *Cani ergo*, inquit Hugo Card. *sunt flores mortis, illam quasi fructum in propinquo esse denunciantes: quia sicut flores in fructum, sic cani in mortem desinunt:* mors ergo est fructus canorum ceu florum, per quos senes fiunt candidi & quasi candidati mortis, & per eam beatæ immortalitatis.

Minùs rectè Chald. vertit, *germinabit caput spinæ tuæ præ macie sicut amygdalus.* Vnde Rabbini quidam, teste S. Hieron. interpretantur sacram dorsi spinam, quòd decrescentibus, inquit, natiū carnibus illa, seu os femoris, succrescat & quodammodo floreat. Et R. Haccados, *caput ossium ex carne, & exsuccum apparebit*; Pagninus vocat *partem coxæ quæ dicitur anca*. Minùs quoque rectè Caiet. pro יָנֵאץ *ianets*, id est *florebit*, alio puncto legens, יִנְאַץ *iinats*, vertit *reprobabitur*; alij, *irritabitur*; alij, *asper erit fructus amygdali*, q.d. Senes laborant cibi nausea & fastidio, quare reprobant amygdala, quia cum dura sint & duro cortice inclusa, difficulter à senibus edētuli aperiri mandiq; possunt. Peiùs Pagnin. & Rabbini nōnulli vertūt, *reprobabitur coitus:* volunt enim amygdalum, quę prima germinat & floret, esse symbolū generationis; & alij *reprobabitur vigilia*, q.d. Senex est somnolentus, ideoque odit vigiliam, æquè ac custodiam vitæ cuius eum tædium cepit.

Tropol.

Tropol. Tropol. Senes sunt iusti segnes & pigri, item A peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut elumbes desident, nec quid excelsi vel heroici aggredi audent, iuxta illud: *Excelsa stulto sapientia*, quia ipse illam viribus suis altiorem ex ignauia æstimat. Hinc *floret amygdalus*, id est senes subinde concipiunt desideria magnarum virtutum, ac florem, id est spem, præbent magni profectûs, sed minima tentatione ceu vento flante hæc omnia decutiuntur; itaque ipsi ad suam segnitiem relabuntur.

Allegoricè. Allegor. Salonius: florebit amygdalus, id est *germinabit radix Iesse, & flos de radice eius ascendet*; Isaiæ 11. putà, nascetur Christus è B. Virgine, qui instar amygdali habentes corium, os & nucleum, habebit carnem & animam, ac efflorebit, id est coruscabit miraculis. S. Bonauent. verò magis appositè per amygdalum accipit Anti- B christum, qui florescet signis magnis fictisque miraculis. Vnde Dioscor. lib. 1. c. 39. *Vulpes*, ait, *si cum quadam esca eas* (amygdalos) *vorauerint, emoriuntur*. Ita vulpinus & fraudulentus erit Antichristus cum suis, ac suis fraudibus captus peribit. S. Gregor. verò 30. Moral. c. 20. vel 12. *Amygdalum*, inquit, *florem priùs cunctis arboribus ostendit. Et quid in flore amygdali, nisi sanctæ Ecclesiæ primordia designantur? quæ in prædicatoribus suis primitiuos virtutum flores aperuit, & ad inferenda poma bonorũ operum venturos sanctos, quasi arbusta sequentia præuenit. In qua mox locusta impinguata est: quia sicca gentilitatis sterilitas pinguedine est gratiæ cælestis infusa. Capparis dissipatur; quia cùm gratiam fidei vocata gentilitas attigit, Iudæa in sua sterilitate remanens benè viuendi ordinem amisit.* Similia habet Rupert. in c. 9. Apocal.

Anagog. Anagog. S. Cyrill. catech. 15. per florentem amygdalum accipit resurrectionem corporum futuram post sæculi huius hiemem, cùm corpora nostra instar amygdali flore cælesti efflorescent. *Vidit*, inquit, *hunc Domini aduentum Ecclesiastes, & mundi consummationem, dicens: Letare iuuenis*, &c. Et post pauca: *Et quid fiet veniente Domino? florebit amygdalus, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quemadmodum verò interpretes dicũt; amygdalum florens hiemis transitum significat, sic & corpora nostra post huius sæculi hiemem florebunt flore supercælesti. Et dilatabitur locusta, hoc est anima volucris, quæ nunc corpore est circumdata, & dissipabitur capparis, hoc est iniqui & spinosi dispergentur. Vides quomodo prædicunt aduentum Domini?* Vide quæ de virga Aaronis amygdalina dixi Num. 17. 8. & de virga vigilante Ieremiæ 1. 11.

IMPINGVABITVR LOCVSTA] Syrus, *multiplicabitur locusta*; Arabic. *crassabitur locusta*. Appositè amygdalo subiungit locustam, quia tradunt physici amygdali floribus citiùs impinguari locustam: sic enim amygdalis valdè nutriri hominem experimur. Noti sunt marcipanes, qui ex amygdalis conficiuntur & principibus sunt in deliciis: simili modo locustæ subiicit capparim, quæ colore, tumore, sapore similis est locustæ, ideoque eiusdem est esca & pabulum.

Hebræi per locustã accipiunt Nabuchodonosor cum Chaldæis, ac Titum cum Romanis, qui instar locustarum depasti sunt Ierusalem & Iudæam, iuxta illud Ioëlis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta*. Thaumaturgus per locustas accipit crebras densasque plagas, quæ præibunt diem iudicij, ac depascentur homines orbemque vniuersum. *Tunc*, inquit, *ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum adulantium*. Richard. Victor propriè accipit locustas, quæ depascentur agros & omnia germina. Vnde & S. Ioannes Apocal. c. 9. locustas iudicio præuias fusè describit. Vide ibi dicta.

Verùm ad litteram hæc omnia spectant ad ærumnas senectæ; sed locustam varij variè accipiunt. Hebr. est, *onerabitur*, vel *oneri erit* הֶחָגָב *hechachab*, id est *locusta*, vel *tali*, vel *cicada*, vt vertit Tigurin. Vnde Primò, Tigur. vertit, *seipsam gestat cicada*; & Clarius, *grauabitur locusta*; Vatabl. *oneri est illi locusta*, q. d. Senex adeò est debilis, vt vel locustam aut cicadam ferre nequeat. Secundò, Caietan. vertit, *onerabuntur nates*: hæ enim senibus adeò sunt ponderosæ, vt sedentes vix surgere queant. Pagnin. verò *onerabitur dorsum*. Tertiò, Rabbini crassè per locustam accipiunt libidinem & insultus venereos, quibus ob copiam humorum & flatuum, non rarò agitantur senes; cruditas enim & flatus sunt stimuli libidinis, teste S. Hieron. Quartò, Vallesius c. 66. Sacræ Philos. locustâ significari putat callosam senum duritiem in cute, quæ instar locustæ in crustam durescit ob siccitatem; ipse enim per locustam accipit marinam, quæ è cancrorum est genere, & carabus dicitur siue ostracoderma, hoc est crustæ testaceæ. Quintò & genuinè, S. Hieron. per impinguatam locustam significatur, inquit, *crura senum tumentia pituita, & prodagra tumoribus prægrauata*. Vnde Chal. vertit, *inflabuntur tali pedum tuorum*. Moringus notat C locustas, crassioribus esse femoribus, præsertim in India, vbi ea tres pedes esse longa, ac instar serrarum secare germina, docet Plinius lib. 11. c. 29.

Impinguabitur locusta, quæ? Resp. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

S. Bonauent. per locustam accipit tumidam totius corporis senilis inflationem, ob debilitatem caloris, qui nequit copiam phlegmatum & humorum digerere. Propriè per locustam ventrosum & spurco herbarum succo turgidum, vt totum eius corpus non videatur esse nisi venter, accipias tumidum ventrem senum ex copia cibi indigesti, phlegmatum & humorum crudorum. Vnde sequitur alui mollitudo, humiditas & profluuium. ita Lyran. Dionys. Titelm. & Leuinus Lemnius lib. Similitud. & parabol. cap. 48. vbi ænigmaticas hasce senectutis parabolas physicè & medicè pertractat.

Sextò, & genuinè.

IMPINGVABITVR LOCVSTA] id est venter, D ait Alcazar Apoc. 9. pag. 525. locusta enim est vorax ac pingui ventre, vt tota venter esse videatur, q. d. Venter iuuenis, qui locustæ instar erat insaturabilis, in senectute tanta satietate afficietur, vt eius appetentiam, nec amygdala excitare possint, nec cappares: hęc enim duo maximè appetitum prouocant. Hoc est quod ait, *florebit amygdalus*, q. d. Esto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia & sapidissima; locusta tamen, id est venter iam iacens & debilis, ad earum esum nequaquam excitabitur, sed præ fastidio & nausea quasi satiatus iam sit, florem fructumque amygdali respuet. Hinc & *dissipabitur*, id est proiicietur, dispergetur ab eo capparis, quæ aliàs solet prouocare & iritare appetitum.

Porrò locuſta initio gracilis, leuis, nobilis, vaga & ſaliens repræſentat adoleſcentiam vagam, leuem, & agilem ad voluptates: eadem verò cibo plena, tumens & turgida repræſentat ſenium pituita tumidum, & cruditate turgidum. Audi Rupert. in cap. 9. Apocal. *Florebit amygdalus, & impinguabitur locuſta: quod idem eſt*, ait, *ac ſi dicat: Qui nunc viridis & rectus incedit, & tamquam locuſta ſalit, caneſcet, & curuus vix incedere incipiet, habenſq; crura tumentia, nequaquam vt tunc, leuis & geſticuloſus in ſaltu ſeſe excutiet: locuſta namque impinguatur, dum tranſacta leui iuuentute crura tumeſcunt, vt fieri ſolet ſenibus.*

Myſticè, Hugo: *Florebit amygdalus*, id eſt, inquit, *vis rationalis per fidem, quæ purificando animam floridam facit. Impinguabitur locuſta*, id eſt vis concupiſcibilis per charitatem, quæ eſt pinguedo & ſagina virtutum. *Diſſipabitur capparis*, id eſt amarities vitiorum in iraſcibili per zelum, qui omnia vitia diſſipat, vt myſticè hîc deſcribatur ſenium & mors vitiorum, & iuuentus virtutum.

Tropol. Salonius per pinguem locuſtam accipit copiam bonorum ſpiritualium; Hugo, etiam temporalium, datam Gentilibus per Chriſtum: ſic & S. Gregor. cuius verba iam recitaui. Aptiùs hæc referas ad ſenes, id eſt ſenes iuſtos & peccatores, q. d. Sicut locuſta ob ventris onus in terram decidit, ſic ſegnes ſubinde impulſi à Deo, vel à Superioribus, aut à ſociis animas attollunt, ac deſiderio ad cæleſtia euolant; ſed illico ventris, id eſt gulæ & luxuriæ, illecebra degrauati, ad carnis voluptates recidunt.

Anagog. Cyrill. catecheſ. 15 per locuſtam accipit animam, quæ in reſurrectione impinguata, græcè παχυνθεῖσα, id eſt *dilatata*, ex anguſtiis corporis, quaſi carceris euolabit ad Deũ. Rurſum amygdalus denſa floribus prænuncia eſt copioſi fructus. Audi Pierium Hierogl. 51. c. 23. amygdalus arbor ante alias omnes floribus induta, non ſuæ tantùm ſpem oſtentat opulentiæ, ſed & aliarum frugum annum feracem pollicetur. Vnde Maro, cùm videret eam primam omnium florere, nihil vel Ianuarij rigore deterritam ex florum eius multitudine lætæ identidẽ fœturæ ſpem in frumentis concipere nos poſſe, monet his verſibus:

Contemplator item, cùm ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur:
Magnaque cum magno veniet tritura calore.

ita Virgil. Georg. li. 1. Simili modo ſenectus grauida meritis æquè ac annis, prænũcia eſt inſtantis in cælo ingẽtis coronæ & gloriæ: ſenex enim probus vnum pedem habet in ſolo & ſepulchro, alterum in cælo. Amygdalus ergo ſymbolum eſt ſpei, ac ſperati fructus & gloriæ.

Aptiùs Olympiod. per locuſtas accipit corpora damnatorum, gula & voluptatibus ſaginata, quæ depaſcetur infernus, adeò vt iis pingueſcere videatur.

Et dissipabitvr capparis] Symmach. *diſſoluetur ſpiritus fortitudo*. Verùm diſſentit ab Hebræo & à Septuag. ait S. Hieron.

Hebræi, teſte S. Hieron. interpretantur diſſipationẽ amicitiæ Dei, ex qua traditi ſunt Iudæi Chaldæis & Romanis; Heb. enim אֲבִיּוֹנָה *abiiona*

A ſignificat amorem & amicitiam, ab אָבָא *aba*, id eſt voluit, amauit vnde בָּא *ab* & *abba*, id eſt pater. Hinc quidam vertit, *diſſipabitur mutua confœderatio*. Thaumat. refert ad diem iudicij, quod illo impij è medio tollendi ſint velut nigræ & deſpicabiles, & ſpinoſæ (ait Cyrill. catech. 15.) cappares: *Ita è medio abiicientur peccatores, vt nigra deſpicatiſſimaq; capparis*, ait Thaumat. S. Bonau. *Diſſipabitur*, inquit, *capparis*, id eſt carnales & luxurioſi metu tormentorũ Antichriſti diſcedent à fide. Richard. Victor. diſſipationem capparis interpretatur famem & penuriam extremam. Capparis enim eſt vilis eſca. Vnde prouerbium: *Capparis victitas qui potes anthia.*

Verùm ad litteram hæc ſpectant ad vitia ſenum. Vnde pro capparis hebr. eſt אֲבִיּוֹנָה *abiiona*, id eſt amor, deſiderium, appetitus, auiditas, concupiſcentia, indeque capparis: hæc enim excitat orexin & appetitum cibi, præſertim ſi cum aceto & melle vel oleo ſumatur, vt docet Galenus & medici, ac quotidiana experientia. Senſus ergo eſt, q. d. Senibus perit cibi appetitus, ait Caiet. & Moringus, iiſdem perit appetitus veneris & luxuriæ; hunc enim inſtigat capparis (vnde nonnulli capparim deriuant à καπερῶ, id eſt ad luxuriam concito) ait Valleſius, *quòd ſenum libido frigeſcat, & organa* coitus diſſipentur, ait S. Hieron. Sic & S. Eucher. in form. S. Bonauent. Albinus, Hugo, Lyran. & alij. Vnde & Chald. vertit, *prohibeberis à concubitu*; Pagnin. *diſſipabitur concupiſcentia*; Tigur. *appetitus reſpuet res oblatas*; Vatabl. *diſſipabitur*, vel *extinguetur vis illa concupiſcibilis*. Denique perit ſenibus quæuis cuiuſlibet rei & voluptatis appetitus: laborant enim tædio & faſtidio rerum omnium, quia debilis eſt in iis vis concupiſcibilis, vti & quæuis alia. Vnde R. Dauid: *Soluit*, inquit, *anima concupiſcens fœdus ſuum cum corpore.*

Capparis notat appetitum.

Paulò aliter Marinus in Lexico vertit & explicat: *Labefactabit*, inquit, *voluntas* ſcil. *ſenẽ. Remanet enim in ſene ſola vis concupiſcibilis, eumq; torquet, cum nequeat perficere quod concupiſcit*. Addit pineda per diſſipatam capparim accipi florentem & apertã, quæ eſui eſt inepta. Nam cùm capparis aperitur, videtur diſſipari ac veluti diſpergi. Cõmodè igitur diſſipata repræſentat ætatem deuexam, quæ neque in deliciis pretiove eſt, neque oportuna deliciis captandis, vt quæ hominẽ ad turpes voluptates non ſtimulat, ſicut tenera adhuc capparis & clauſa; cùm nondũ ſe in florem explicuit, contraria omnia efficit & repræſentat.

Denique Valeſius per capparim, quæ naſci ſolet in locis incultis, parietinis & ſepulchris, accipit mortem & funeralia, q. d. Eò tandẽ ſenes euadent, vt diſſipetur capparis occupans ſepulchra, vt ſcil. aperiatur ſepulchrũ, in quod ſenex iam mortuus inferatur. Verùm hæc explicatio incõgrua eſt, imò minùs vera, aliena & remota. Agitur enim hic de ſignis ſenectutis potiùs, quã mortis; nam mortis ſigna dabit v. 6. Porrò quod carnales cenſent ſenij eſſe vitium, id eius laus eſt, decus & præmium, quòd ſcilicet in ea ſopiatur cõcupiſcentia. Vnde Cicero de Senect. ex Platone lib. 1. de Republ. *O præclarum*, inquit, *munus ætatis! Siquidem id aufert à nobis, quod eſt etiã in adoleſcentia vitioſiſſimum, nempe voluptas.*

Tropol.

Tropol. Diſſipatur capparis, cùm appetitus

cibi

cibi cælestis, putà sanctæ doctrinæ, Eucharistiæ & rerum spiritualium in sene, id est segne iusto & peccatore languet, adeò vt etiamsi illi delicatissima illarum fercula proponas, velut nauseabūdus omnia fastidiat; quare ipse nauseam mouet Deo, vt illum ex ore suo euomat. Apoc. 3.16.

Anagog. Anagog. Olympiod. *Florentibus iustis* (velut amygdalis cælestibus,) inquit, *peccatoribus autem traditis ad æternum supplicium, dissipatur capparis & euanescit: quæ cum amarorem quemdam & salsedinem habeat, anxietatem figurat solicitudinemq́, peccati. Ipsum verò peccatum priuatio quædam cùm sit, neque reuera subsistat, in nihilum redigetur atque cessabit, cùm homines exacto iudicio ampliùs in hoc mundo peccaturi non sint.* Hinc & Syrus vertit, *dissipabitur capparis, & cessabit malitia*, quam repræsentant spinæ capparis; Arabicus, *dissoluitur superbia*. Capparis enim etsi lienosis, siue splene laborantibus B prosit, stomacho tamen, & aliis membris obest, teste Plinio lib. 20. cap. 15. & lib. 13. cap. 23. agens de cappari: *Cauenda*, inquit, *eius genera peregrina; siquidem Arabicum pestilens, Africum gingiuis inimicum, Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus, Apulum vomitus facit stomachum & aluum mouet.* Addit Dioscorides lib. 2. c. 169. *Africa, & præsertim Marmarica capparis vehementer inflat: Apula vomitus facit: & quæ à Libyco, & quæ rubro mari defertur, mirum in modum acris est: siquidem in ore pustulas excitat, gingiuasq́, osse tenus exest: quare in cibis non abs re damnatur.* Aptè igitur capparis notat impios & maleficos, præsertim gulosos & luxuriosos; gulam enim & luxuriam stimulat capparis.

QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ] C Hebr. *Quia vadit homo ad domum sæculi sui*; Chald. *Etenim declinat homo ad eundum in domum sepulchri sui*; Syrus, *Laboris sui*; Arabic. *Profectus est homo ad habitationem sæculi sui*; Camp. *Domum alterius sæculi*; Tigur. *Domum perpetuam.* Itaque domus æternitatis, in quam it homo moriens, Primò, est ipse status mortis, vt degat inter mortuos, nec ampliùs ad vitam & viuos in hoc mūdo redeat per omnem æternitatem. Secundò, est sepulchrum. Ita Chald. & S.

It homo in domum æternitatis. Hieron. Vnde *perpetuam sepulturam* nuncupat Vlpianus D. de sepult. violat. l. 3. §. *non perpetua.* Trita est vetus sepulchri inscriptio: *Hanc æternam sedem sibi posuit.* Et Epitaphium illud Petronij Antigenidis.

Hæc domus æterna est: hîc sum situs: hîc ero semper.

Et illud Psalmi 48. 12. *Sepulchra eorum domus illorum in æternum.* Tertiò, est domus æterna piorum in cælo, impiorum in inferno pro cuiusque merito vel demerito. Hoc enim significat τὸ *suæ.* q. d. Quam quisque sibi commeruit suisque meritis comparauit. Ita Richard. de S. Victor. qui & ponderat τὸ *æternitatis*, q. d. *Cuncta ibi sunt immobilia, nulla transitoria, & siue immobilia bona, siue immobilia mala*: Ergo si sapis, *in omnibus operibus tuis memorare nouissima tua* (præsertim æternitatem felicissimam vel miserrimā; alterutra enim te certò manet, imò expectat) *& in æternum non peccabis*, Eccli. 7. vlt.

Mysticè, Hebræi hoc aptant suæ captiuitati, & verè, quia hæc æterna est, & semper durabit vsque ad finem mundi. Meliùs Thaumat. refert ad diem iudicij, ac domum æternitatis tribuit A iustis & electis, circuitum verò & planctum impiis & reprobis: *Et bonus quidem vir*, inquit, *in domum suam æternam proficiscitur: improbi verò omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit.* Sic & Olympiod. & S. Bonauent. Hæc cogitans Theodorus Studita, moriturus, cōdens testamentum anno Domini 826. illud ita concludit: *Fratres valete; iter enim ingredior, vnde reditus non patet, quod omnes ab æuo ingressi sunt, quod & vos postmodum hac vita peracta ingressuri estis. Ignoro autem fratres mei quò pergam, & quale iudicium me maneat, aut quisnam me locus excipiet.* Ita Michaël Studita in eius Vita. Exempla. Quocirca Nazianz. in Tetrastichis pag. 1359.

Semper, ait, *saluti tu quidem stude tuæ,*
Potissimùm autem sub diem vitæ vltimum,
Venit senectus, exitum præco canit:
Parentur omnes: imminet iudex Deus.

Idem in Distichis: *Sempiterno æuo viue*; &c. vt Zeuxis, *pinge æternitati.* Æternitatis longitudinem ruminans Theodorus, amplis terræ opibus & gaudiis, quasi caducis & vanis nuncium remisit; ac monasticen complexus est in monasterio S. Pachomij. Ita habet Vita sancti Pachomij. Sāctus Antonius moriturus ita suis valedixit: *Ego quidem*, inquit, *filioli secundum eloquia Script. patrum gradior viam. Iam enim Dominus me inuitat, iam cupio videre cælestia; sed vos ô viscera mea admoneo, ne tanti temporis laborem repentè perdatis. Hodie religiosum studium vos arripuisse arbitramini, & cœptæ voluntatis fortitudo succrescat. Iesum suspirate*, &c. *Estote solliciti, vt Domini præcepta seruetis, vt post mortem vestram sancti quique, quasi amicos & notos in æterna vos recipiant tabernacula.* &c. *Valete viscera mea: Antonius enim migrat, & iam non erit in præsenti sæculo.* Ita refert S. Athanas. in eius Vita.

Simeonis Stylitæ concio. Magni illius Simeonis Stylitæ quotidiana cōcio non aliud, quàm æternitatem & æternam felicitatem inculcabat, *iubens in cælum suspicere & euolare, & à terra discedere, & regnum quod exspectatur visione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare*, ait Theodor. in Philotheo c. 28. Et c. 30. Dominę admirabilis hoc dogma commemorat: *Oportet conferre futura cum præsentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriam; illa enim habet id quod est momentaneum, hæc verò id quod est æternum.* Denique æternitas est domus Dei, qui proinde est *Sublimis, habitans æternitatem*, Isaiæ 57. v. 17. Sicut enim tempus est mensura durationis hominum, sic æuum est Angelorum, & æternitas Dei, vt docet D D. Thom. 1. part. q. 10. art. 3. & 4.

Nuper Reuerendissimus Dominus Godefridus Episcopus Bambergensis (cuius colloquio spirituali Romam veniens Herbipoli fruitus sum) hoc in mente fixum habebat: *Quotidie sto ad ostium æternitatis*, vt in eius domum mox ingrediar. Idem sibi quisque in mente figat, dicatque: Breui moriendum est tempori pompisque temporaneis. Viue ergo æternitati bonisque sempiternis. *Mors*, ait S. Bernard. *senibus in foribus est, iuuenibus autem in insidiis, ob varios iuuentutis casus: Adolescentes enim*, ait Macrobius, *facilius in morbos incidunt grauius ægrotant, tristius curantur.*

ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Primò, parentes, cognati & amici defuncti: hi enim

enim feretrum ambire & circumdare ſolent,vt vltimum defuncto vale dicant, ac funebres lachrymas rituſque perſoluant. Circuitus hic, ait noſter Lorinus,innuit mentem irrequietam, anxiam,amore & dolore inter ſe confligentibus agitatam, corpus quoque variè vexatũ vſque ad motionem mentis inſaniamque præ mœroris acerbitate. Rurſum *Tò circuibunt* pertinet ad feretri portitores, & præficarum lamentantium diſcurſus:ſolebant enim præficæ, tibicines & elegiaci canere elegos & nænias ad tibiam vel tubam circa funus diſcurrendo cum manuum cõploſione,genarum pilorumque vellicatione, pectoris veſtiumque laceratione. Hæc enim erat pompa funeris,& planctus defuncti.

Priſcus mos circumeundi funus.

Secundò, propriè accipias hunc circuitum, quia ſolebant circuire ſepulchra, tam Gentiles, quàm Chriſtiani:vnde S.Hieron. in c.40. Ezech.*Dum eſſem*,inquit,*Romæ puer*,&c. *ſolebam cum ceteris eiuſdem ætatis,diebus Dominicis ſepulchra Apoſtolorum & Martyrum circuire.* Xiphil.de Seuero: *Honoratus eſt*,ait, *filiorum ſuorum circumcurſione.* Appian.lib.1.in funere Viriati: *Pedites & equites per turmas in orbem decurrentes,cum armis barbarico ritu illum laudabant.* Dio lib.46. in funere Auguſti, primum locum circumeundi aſſignat ſacerdotibus,alterum equitibus.Et lib.59.in funere Druſillæ,*Seorſim*,ait,*equeſtris ordo circa illius tumulum obequitauit.*Porrò in funere ducum & illuſtrium virorum,ſolebant milites ceterique ter rogum ambire clangentibus tubis,ac faces,quin & arma in eumdem proiicere, vt amorem erga defunctum luctumque ſuum teſtarentur: Audi Virgil.11.Æneid.in funere Pallantis:

Ritus circuitus.

Ter circum accenſos cuncti fulgentibus armis
Decurrêre rogos,ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis,vlulatuſq; ore dedêre.

Apud Lucan.lib.8. Pompeius ait,ſe nolle hanc funeris pompam,

——— Totus vt ignem
Proiectis mœrens exercitus ambiat armis.

Valer.Flac.lib.3.Argonaut.

Inde ter armatos Minyis referentibus orbes,
Concuſſi tremuere rogi,ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba,iecere ſupremo
Tum clamore faces.

Decurrebant autem in ſiniſtrum latus verſis ſignis,luctus cauſa. Audi Statium lib.6.Theb.

——— Luſtrantq; ex more,ſiniſtro
Orbe rogum,& ſtantes inclinant puluere flammas.
Ter curuos egere ſinus,illiſaq; telis
Tela ſonant:quater horrendum pepulere fragorem
Arma,quater mollem famularũ brachia planctum.

Addit Seruius in lib.6.Æneid.*Populi circumſtantis corona ad pyram tamdiu ſtabat reſpondens planctibus præficæ,id eſt principis planctus,quamdiu diceretur nouiſſimum verbum,ilicet,quod ire licet ſignificat.*Macrob.l.2.in Somn.Scipionis c.3.ex communi ritu aſſerit, *mortuos ad ſepulturam proſequi oportere cum cantu,plurimarum gentium vel regionum inſtituta ſanxerunt,perſuaſione hac, quia poſt corpus animæ ad originem dulcedinis muſicæ, id eſt ad cælum redire credantur.*

Symbolicè,nonnulli per plangentes in platea accipiunt oculos ſenum humidos, lippientes & lachrymãtes,*in platea*,id eſt in facie,in qua quaſi in platea eſt omnis ſenſuũ negotiatio & actio-

Myſticè,Angeli tam boni,quàm mali circũſtant moribundum,vt eius animam rapiant,ideoque de ea inter ſe diſceptãt,ac victores plaudunt,victi plangunt.Ita Chald.*Circumcirca*, inquit,*diſcurrent Angeli, te ad iudicium repetentes plorantium inſtar,qui biuia circumeunt,vt ſententiæ tuæ rationem ineant.*Et Arabic.*Et electi*,ait, *iam perluſtrauerunt plateam.*

ANTEQVAM RVMPATVR FVNICVLVS ARGENTEVS,ET RECVRRAT VITTA AVREA, ET CONTERATVR HYDRIA SVPER FONTEM, ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] Symmach. *Antequam incidatur à funiculo argenti.* Pro *rumpatur* nonnulli codices Hebr. legunt ירחק *ierachec*,id eſt *elongetur*,hoc eſt diſtendatur & diſtẽſione rumpatur. Complut.legunt ירתק *iertec*,quod Rabbini vertunt, *colligetur, conſtringatur,contrahatur*,id eſt, breuior fiat.Meliùs vertit Noſter *rumpatur*, vt patet ex Septuag. qui vertunt,*euertatur*;Syrus, *diſrumpatur*;Arabicus, *diſſoluatur*. Eſt hyſterologia,ſiue hyperbaton, id eſt perturbatus ordo. Poſt multa enim ærumnarum ſenij ænigmata,quæ hucuſque recenſuit, redit ad ſcopum & finem v.1.propoſitum,eumque inculcat & vrget, q.d. Memento iuuenis creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequã rumpatur funiculus argenteus. Ita S. Hieron. Albinus & alij. VERS.6.

Funiculus argenteus quis?

Quæres, quiſnam eſt funiculus argenteus? Hebræi accipiunt gloriam & magnificentiam Ieruſalem,quæ rupta & diſiecta fuit in eius excidio per Chaldæos & Romanos.Thaumat. & Olymp.accipiunt argentum & opes, quæ auaros velut funiculi multis ſolent irretire peccatis,rumpendas & abolendas in die iudicij, ideoque contemnendas.Cyrill.Hieroſol. catech.15. accipit aſtrorum complicationem futuram ſub diem iudicij,iuxta illud Chriſti: *Stellæ de cælo cadent.*Et illud Iſaiæ cap.34.4. *Complicabuntur ſicut liber cæli:*aſtra enim ſunt alba, nitentque inſtar argenti.Richard. Victor. propriè accipit funiculum argenteum,q.d. Solent nobiles res pretioſas appendere funiculis argenteis;at in die iudicij ex pauore & horrore communis vaſtitatis,eos rumpent, & in ſterquilinium abiicient, quia ipſa vita omnibus in tædium & odium veniet.

Reſp. Primò.

Verùm hæc myſtica ſunt. Ad literam enim notat ærumnam aliquam ſenij. Vnde Primò, per funiculum argenteum Chald.accipit lingulam,ſiue ligulam linguæ,qua lingua palato colligatur. Vnde vertit: *Antequam obmuteſcat lingua tua à loquendo.*Secundò,Caietan.accipit humorum concatenationem, in qua vita hominis cõſiſtit. Lyran.*Elementorum harmoniam, & contemperationem in corpore humano.*Tertiò, S.Bonauentura accipit inuolutionem & contractionẽ neruorum,qui albi ſunt & velut argentei, corpuſq; cingunt & ligant, atque in ſenio & morte laxantur & ſoluuntur; quo fit, vt ſenes laborent paralyſi, ſpaſmo, apoplexia,chiragra,podagra. Quartò,Hugo accipit vitę continuationẽ : ſicut enim funiculus ex continuatione filiorum, ſic vita ex continuatione dierum & temporum contexitur.Quintò,Moringus accipit φιλαργυρίαν,ſiue ſtudium argenti & pecuniæ, hoc eſt auaritiam, qua velut funiculo animi hominum auaro-

Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

ãuarorum colligantur, qui in morte abrumpitur. Sextò, & genuinè, funiculus argenteus vocatur medulla ſpinalis dorſi cum neruorum, qui ex ea oriuntur, diſtributione: neruis enim velut quibuſdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes. Hæc enim medulla candida eſt, & colore argenteo reſplendet; cùm rumpitur, reſoluitur aut laxatur, fit homo paralyticus (vti multi ſenes laborant paralyſi) & in morte ſemper diſſoluitur: priùs autem in ſenibus flectitur, ideoque curuatur dorſum, totuſque homo in terram pronus vergit, ac ſilices aſpicit, vnde & ſilicernium vocatur. Huc facit illud Cornelij Galli,

Contrahimur, miroq; modo decreſcimus ipſi:
Diminui noſtri corporis eſſe putes.

Et illud eiuſdem:

Fitq; tripes prorſus quadrupeſq; vt paruulus infãs, B
Et per ſordentem, flebile, ſerpit humum.

Et illud Ouidij lib. 14.

Tremuloq; gradu venit ægra ſenectus,
Quæ patienda diu eſt.

Quocirca Hebræi omnes, funiculum hunc interpretantur, filum ſpinæ ſacræ dorſi, quod à cerebro in occipitio incipiens ad nates vſque protenditur, per octodecim iuncturas & nodos dorſi. Ita Valleſius S. Philoſ. cap. 66. Hugo, & alij. Addit Pineda vocari funiculum, eò quòd ad dorſi fines peruenit, ac in paruulos quoſdam & tenues funiculos, quaſi in filamenta caudam equinam referentia, funditur & finditur. Tum etiam nerui, qui per vertebrarum foramina ab illa ſacra ſpina egrediuntur, plurimi atque tenuiſſimi ſunt, & ſimul per ſuas coniugationes coëuntes quaſi funiculum efficiunt, vnicum craſſiorem neruum componentes. Refert autem argentum colore albo; tum quia ſicut & cerebrum, exſanguis eſt, tum propter excellentiam ſimilem cerebri, proptereaque vertebris quaſi ſepimentis quibuſdam includitur, & tenui meninge protegitur; tum etiam vt ſpiritus animales, qui per eam diffunduntur, limpidiſſimi ſint atque lucidiſſimi. Hactenus Pineda ex Andrea Laurentio lib. 10. Anatom. c. 12. Huc accedit Ioannes Vitalis Cardinalis, qui vixit ante trecentos annos, in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, qui cenſet funiculo argenteo denotari cõtinuationem medullæ, quæ ligat oſſa ſpondylia, quæ à quibuſdam phyſicis vocatur nuca. Et dicitur, inquit, funis, quia extenditur ab vltima parte cerebri, & inde deſcendit ligans oſſa ſpõdylia vſque inferius: argenteus, propter vtilitatem & nobilitatem; quoniam, vt ait Conſtantinus, ſua caliditate frigiditatem oſſium temperat, ſua vnctuoſitate & humiditate ariditatem eorumdem rigat; ſua ſubſtantiali proprietate virtutem animalem nutrit atque conſeruat; mediãtibus quibuſdam neruis ſenſum & motum cõtinuum, ad modũ argenti viui, omnibus membris ſub collo poſitis adminiſtrat. Hucuſque Vitalis.

Symbolicè. Symbolicè, funiculus argenteus, æquè ac vitta aurea, eſt candida hominis vita, ait S. Hieron. & Albin. ac præſertim candida & roſea iuuentus, in qua viget floretque homo. Ita & Hugo, Gloſſa Interl. & Titelm. qui & cauſam addit: Quia, inquit, ſicut & tactu & conuolutione

A fragilis lini fit funiculus, ſic vita contexitur ex diebus ſingulis, ſibi mutuo ordine & nexu quodam ſuccedentibus, iiſque breuibus: argenteus eſt, quia vita eſt in pretio, fruiturque luce, qua caret damnatorum vita degens in caligine, pice & igne, ideoque piceo ſimilis funiculo. Beatorum ergo vita eſt aurea, quia pretioſiſſima; viatorum argentea, quia in pretio media; damnatorum plumbea & picea, quia viliſſima. Vocatur funiculus, non funis, quia vita exigua eſt & breuis, iuxta illud Iob 14. *Breues ſunt dies hominis.* Accedit Richard. Victor. *Funis*, inquit, *dicitur corpus, quia quibuſdam legibus naturæ animam ſibi*, ait S. Bonauent. *ligat.*

Anagog. in morte perit funiculus argenteus, id eſt ceſſat mundana eloquentia, quæ ſonum gratum edit auribus, ac verba verbis nectit & colligat, iuxta illud: *Amice quomodo huc intraſti, non habens veſtem nuptialem? At ille obmutuit*, Matth. 22. 12. Rurſum, Olympiod. accipit doctrinam S. Script. quæ affectus & vitia comprimit & colligat, quam peccator abiicit, & rumpit: ac in morte omnis ſalubris doctrina obſurdeſcit & euaneſcit: moribundis enim hebetatur auditus, omniſque ſenſus, intellectus, cognitio & cogitatio, præſertim ſublimis & cæleſtis, quæ ad ſalutem æternam pertinet.

Et recurrat vitta aurea] Pro *recurrat*, hebr. eſt יָרוּץ *iaruts*; quod ſi à radice רוּץ *ruts* deriues, ſignificat *currat, recurrat*; ſin à רָצַץ *ratſats*, ſignificat *conteratur*. Vnde Thaumat. interpretatur de auro & opibus in fine mundi diſ- C perdendis, & igne conflagrationis mundi liquãdis. Alius, *Comprimatur roſa auri*; alius, *frangatur fons aureus.*

Pro *vitta*, perperam Hugo & nonnulli legunt, *vita*. *Vitta* eſt capitis inuolucrum, ſiue linea theca, cui mulieres capillos capitis inuoluunt: hanc enim ſignificat Hebr. גֻּלָּה *gulla*. Septuag. vertunt, ἀναθέμιον χρυσίου, per quod licèt Cyrill. catech. 15. accipiat anthemin, quæ, inquit, nota eſt herba, habens multa foliorum germina, inſtar radiorum; Plinius lib. 22. cap. 21. ob pomi odorem chamemelum vocari ſcribit, additque *paruis eſſe floribus, vt rutæ candidis, aut melinis, aut purpureis*; Dioſcor. *in medio floribus eſſe aureis.* Vnde Olympiod. hîc vertit, *flos auri*: ἄνθος enim eſt flos. Lorinus cenſet eſſe illam, quam vulgò vocant camomillam. Vide Dioſcor. lib. 3. D ca. 154. Heſychius in Lexico, vocat amaracum. Suidas & Thaumat. vertunt, *electum aurum*. Meliùs tamen idem Olympiod. teſte Budæo, cenſet ἀνθέμιον, ſiue ἀναθέμιον, idem eſſe, quod ἀναθήκη, id eſt repoſitorium, & theca, qualis eſt vitta. Vnde Vaticani, æquè ac S. Hieron. in veteri editione, ſequens Septuag. vertit: *Vitta aurea.* Fauet Symmach. qui vertit: *Et percuſſum fuerit, quòd circumſtat, & conuulneratum fuerit.*

Quæres, quænam eſt aurea hæc vitta quæ recurret, id eſt reuoluetur & contrahetur in ſenio & morte? Hebræi accipiunt arcam teſtamẽti, quæ in captiuitate Babylonica perdita fuit, & tranſlata à Ieremia. Thaumat. hæc omnia referens ad finem mundi, diemque iudicij: *Tunc*, inquit, *ſicut argentum reconditum, ſic & aurum probum, nil vtilitatis habebit.* Sic ferè & Richard. *Vitta aurea quæ? Hebr. opinio, Thaumaturgi.*

Victor. Cyrillus verò catech. 15. explicat: *Priusquam sol atteratur*. Olympiod. interpretatur florem & pulchritudinem auri, aut eius repositorium & arcam, omniaque pretiosa peritura sub finem mundi; imò cuilibet diuiti peritura in morte. q. d. Memor esto Dei tui, ô adolescens, antequam veniat tempus illud, quo auaritia destruetur, & nihil prodesse poterit aurum, vel argentum. Sic & Titelm. per vittam auri, siue auream, accipit sacculum auri, quo gaudent auari.

Resp. Primò. Verùm ad litteram hæc spectant ad ærumnas senij, & mortis. Vnde Primò, Hugo per vittam auream, accipit latum neruum, qui post decoctionem habet aureum colorem, & in morte rumpitur. Secundò. Secundò, Caietan. vertit, *& frangetur fons auri*, id est colligatio elementorum & humorum, quæ est fons complexionis, & vitæ, adeoque pretiosa instar auri, dissoluetur; itaque B homo morietur. ita ipse. Tertiò. Tertiò, S. Bonauent. per vittam auream, intelligit inuolutionem venarum & arteriarum aurearum ob sanguinem, quem continet. Sic & Titelm. *Per funiculum argenteum*, inquit, *intellige protractionem continuam neruorum, per omnia corporis membra. Per vittam auream, connexionem venarum & arteriarum, quæ similiter per totum corpus expanduntur. Constat enim ex doctrina physicorum, per totum corpus expansos esse neruos, qui omnia ipsius membra, ad modum funis colligant, sibiq; inuicem cohærere faciunt. Venas quoque & arterias similiter per omnia membra expandi: vt per venas quidem nutrimentum, per arterias verò spiramen ad singula membra proferatur. Et sicut neruus, ex sua naturali qualitate, albus & quodammodò lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo repræsentans: sic venæ & arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, & colore magis auro sunt similes. Disperguntur autem venæ & arteriæ per singulas corporis partes, dispositione & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum, quo Vittas solent per artificiosam compositionem contexere. Atque hinc fit, vt neruorum extensionem vocemus funiculum argenteum: venarum autem & arteriarum dispositionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus iste argenteus rumpatur, & recurrat aurea vitta, satis manifestum est consideranti, vt omnia statim post mortem in puluerem dissoluantur.* Hæc Titelmanus. Quartò. Quartò, Ioannes Vitalis Cardinalis, per vittam auream, accipit spiritum vitalem, qui est in corde: *Quia sicut vitta mulieris*, inquit, *continet capillos capitis, ne defluant & dispergantur; ita spiritus vitalis continet omnia, quæ sunt in corpore humano, ne corrumpantur: vt proinde aurea nominetur, & ob pretiositatem, & propter perpetuitatem, quia cor semper est in motu perpetuo quamdiu viuit homo.* Quintò. genuinè. Quintò, & genuinè, vitta aurea, est meninx, id est membrana tenuis, quæ cerebrum continet, eiusque est inuolucrum, & quasi vitta illud includens: vnde si illa frangatur aut lædatur (vti fit in morte) hominem mori necesse est. Dicitur aurea; tum quia refusa est & flaua vt aurũ; tum quia calida; tum quia pretiosissima est instar auri, adeò vt multi medicorum, inter quos est Franc. Vallesf. censeant, ad illam potiùs, quàm ad cerebrum pertinere sentiendi principium. Hinc & ipsa ita indissolubiliter adhęret cerebro, vt eo siccato & imminuto (vti in senibus fit) ipsa quoque contrahatur & corrugetur; itaque à A capitis cranio recedat, & in seipsam arctata recurrat. Vnde cranium arescit, & caluescit, vti terra arefacta, exarescunt eius herbæ & germina. Hæc est ergo causa caluitij. Ita Franc. Vallesf. Sacræ Philosf. cap. 66. Clarius Chald. qui vertit: *Et confringatur cerebrum tuum in capite tuo*; & Vatabl. *Et diffluat collectio aurei liquoris*; Campen. *Pingue illud aureum.*

Symbol. S. Hieron. per vittam auream, æquè ac per funiculum argenteum, accipit animam, & vitam. *Funiculus argenti*, inquit, *candidam hanc vitam, & spiramen, quod nobis de cælo tribuitur, ostendit. Recursus quoque vittæ aureæ, animam significat, quæ illuc recurrit, vnde descenderat.* Sic & Albinus, Lyran. Hugo, Dionys. Glossa & Titelmanus, quem audi: *Vittam puto posse vocari animam hominis: quoniam sicut vitta capillos capitis omnes in vnum constringit, ne diffluant: ipsa verò ablata, disperguntur illi in suam multitudinem: sic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diuersa, quasi intra suæ virtutis ambitum concludens, simul continet, ne diffluant ab inuicem: mox verò ipsa ablata dissoluuntur omnia. Aurea autem vitta meritò dicitur ob excellentiam sui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem & similitudinem Dei creata est, magnificam in hac suæ conditionis nobilitate gloriam præ se ferens, formasq; omnes corporales præcellens, quemadmodum aurum suo fulgore, & nobilitate ceteris omnibus præstat metallis.*

Anagog. Vitta aurea, est Beatorum gloria, ac vita æterna, siue nobilissima harmonia corporis & animæ, quæ tribuetur electis in resurrectione. ita Dionys. & Lyran. Accedit S. Bonauent. C *Vitta aurea*, inquit, *est insigne sacerdotalis, vel regiæ dignitatis, cui diadema tribuitur; quia tunc recurret vtraque ad suum principium; putà ad Christum & ad Deum, qui solus tunc dominabitur in beatis, eosque faciet sacerdotes & reges.* 1. Corinth. 15. v. 25. Apocal. 5. 10.

Conteratur hydria super fontem quæ? ET CONTERATVR (Syrus, *frangatur*; Arabicus, *corrumpatur*) HYDRIA SVPER FONTEM] Caietan. *Rumpetur vrceus ad fontem*; alius, *apud scaturiginem*. Hebræi per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca fœderis, velut in fonte, quæ contritæ sunt in captiuitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi: tũc enim tantas fore plagas quaquauersum, vt etiam hydrias stantes iuxta fontem euertant. Richard. interpretatur, tunc tantam fore hominum malitiam, & inuidiam, vt hydrias quoque proximo- D rum, quibus aquas è fonte hauserunt, effundant, ne habeant, quod bibant: simili modo rotam, vt sequitur, super cisternam, id est funem, & situlas quibus è puteo aquam hauriebant, disiiciant, ne aquam haurire queant. Verùm ad litteram hîc agitur de ærumnis senij & mortis. Resp. Primò. Primò ergo, per hydriam, Aben Ezra, Hugo & Clarius, accipiunt folliculum fellis; per fontem hepar: vnde Chald. vertit, *& confringatur fel tuum in iecore tuo*; vel, vt Costus, *fel iecoris tui*. Secundò. Secundò, Caietan. & alij, per hydriam, accipiunt anhelitum, per fontem pulmones. q. d. Antequam per morbum & mortem intercidatur tibi anhelitus, claudaturque pulmo, qui ad ventilandum & refrigerandum cor, halitum aëremque frigidum attrahit: ipse enim est ventilabrum cordis. Tertiò. Tertiò, multi per *hydriam*, accipiunt corpus; per

fontem,

fontem, quatuor elementa.q.d. Antequam conteratur corpus in morte, diffluatque in sua elementa, ex quibus compactum est, ita auctor Catenæ Græcor. *Vt hydria, inquit, ad fontem confracta, à quâ rursus in fontem recurrit; sic solutum corpus in terram reuertitur, opifici rerum omnium paratum, vt reformetur.* Sic & Titelm. per contritionem hydriæ super fontem, accipit corporis, quod instar fictilis hydriæ, formatum est à Deo è limo terræ, ad capiendam in se vitæ aquam, dissolutionem in partes, ex quibus conflatum compactumque erat: idque iuxta fontem, quia non perit aqua animæ rationalis, vtpote immortalis, sed fracta hydria, putà corpore, recurrit ad fontem, id est ad Deum, qui dedit illam, scilicet ad abyssum diuinæ bonitatis, vnde effluxit. Porrò hydriæ partes non pereunt, sed manent iuxta fontem, quia non annihilatur corpus, sed tantùm dissoluitur: vnde partes dissolutas Deus in resurrectione rursum vniet & coniunget. Hic sensus appositus est, sed generalis, & mysticus: hæc enim ænigmata dispertita, dispertitas hominis partes & membra notant. Quartò, Lyran. per *hydriam*, accipit compaginem omnium membrorum, quæ à fonte, id est à corde, hauriunt vitam, id est spiritum vitalem, quæ dissoluitur & conteritur in morte. Alius per hydriam, accipit cor ipsum, quod habet formam hydriæ, ac spiritus & vitam haurit à fonte, id est ab anima. Quintò, R. Dauid per *hydriam*, accipit ventrem, qui finditur in fonte, id est in sepulchro, quia sicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum suum; ita ventrem, totumque hominem vita functum, deferunt ad sepulchrum, vt redeat in terram, ex qua prodiit. Sextò, S. Bonauent. per *hydriam*, accipit vesicam, *Quæ, inquit, vrinam haurit ab hepate, vnde velut ex fonte colamentum sanguinis, & aliorum humorum emanat in corpus vniuersum: vesica autem in moribundis confringitur*, id est dissoluitur. Sic & Vallef. & Titelm. quem audi: *Sicut hydria vas est, recipiens aquam à fonte exhaustam: sic vesica receptaculum est humorum, procedentium ab hepate; quasi à fonte humorum omnium: inde enim ad cætera membra sanguis, & humores alij deriuantur. Conteritur igitur in morte hydria super fontem, quando vesica rumpitur & frangitur, nec vltra accipit humores, vt solet, ab hepate.*

Quartò. *Quintò.* *Sextò.*

Septimò. genuinè Septimò, & genuinè, per *hydriam*, accipe conceptacula illa sanguinis ac venas, quæ à iecore velut fonte sanguinem recipiunt, quæ in morte confringuntur, id est deficiunt & dissipantur: deficiente enim iecore, deficit pariter sanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, & per spiritus vitales, quos subministrat, viuificat, ac cuique corporis membro vim sensitiuam, & motiuam communicat. ita Vatabl. In hepate enim est sanguinis & humorum omnium fons & origo: vita autem consistit in humore, & calore: mors in siccitate, & frigore. Quocirca Ægyptij hydriam præferebant Osiridi deo suo, per eamque significabant humorem, putà aquã & Oceanum. quòd aqua omnium rerum, præsertim viuentium, esset effectrix, teste Pierio Hierogl. 56. capit. 21. qui & cap. 22. addit certamen Ægyptiorum cum Persis: Persæ enim ignem suum, dicebant esse rerum omnium principium, ideoque deum: Ægyptij verò id ipsum aquæ tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, sed cera obturato, igni supposuerunt. Mox ignis vi liquata cera, apertisque foraminibus, aqua ex hydria diffluens ignem subiectum extinxit; itaque se igne potentiorem ostendit: quo actu Ægyptij vicere Persas.

Tropol. Tropol. conteritur hydria super fontẽ, quando opera sancta, ex mente sancta prodeuntia, euertuntur. Rursum, quando gratia, cuius auctor & fons est Spiritus sanctus, per peccatum mortale deperditur, & ad Spiritum sanctum, velut fontem, recurrit.

Anagog. Anagog. S. Bonauent. accipit euacuationem mundanæ & animalis sapientiæ, quæ hydria curiositatis hauritur: Olympiod. verò euacuationem S. fidei, & scientiæ præsentis vitæ, futuram in gloria cælesti: tunc enim, cùm ipsum scientiæ fontem, putà Deum facie ad faciem videbimus, euacuabitur omnis cognitio obscura, & imperfecta huius vitæ 1. Corinth. 13. 10.

ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] Pro *cõfringatur* hebr. est נָרֹץ *narots*, quod & *cõfringetur*, & *transcurret* verti potest, vti paulò antè dixi: vnde Septuag. vertunt, *& conuoluatur rota ad cisternam.* Græcè est συντροχάσῃ, id est *concurrat*: iam *concurrere idem est ac rotam colligi & frangi, decidereq; in lacum vnà cum hydria*, ait Scholiastes. Syrus, *& curret* (Arabicus, *gyret*) *rota super puteum*; alius, *coarctetur rota super lacum*; alius, *confringetur* vel *dissipetur rota in fouea*; Caiet. *rumpetur rota ad puteum*; Tigur. *& rota puteo imposita currat.*

Confractio rotæ super cisternam quæ? Hebræi, confractionem rotæ super cisternam, æquè ac hydriæ super fontem, interpretantur confractionem tabularum legis in arca Testamenti contentarum, factam in captiuitate Babylonica & Romana. Verùm ad litteram, hæc spectant ad ærumnas mortis. Vnde Primò, Clarius per *rotam* accipit cranium, quod in sepulchro confringitur, aut vitam, quæ quasi rotis currit fractis, & præceps ruit in foueã sepulchri. Secundò, Caietan. accipit halitum siue anhelitum, quo respiramus quamdiu viuimus, qui in morte tollitur & cessat deficiente respiratione: aptè dicitur rota, quia halitus attractio, putà inspiratio & expiratio, fit quasi circulari motu ad puteum pulmonis. Tertiò, Ioannes Vitalis in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, per *rotam*, accipit volubilitatem appetitûs sensitiui: quæ est in toto corpore, immittendi & emittendi istam aquam, scilicet caloris naturalis per omnia membra. Quartò, Olympiod. S. Hieron. & alij, censent idem significari per confractionem rotæ super cisternam, quod per confractionem hydriæ super aquam, de qua iam dixi. Quintò, magis apposite, Vallesi. cap. 66. S. Philos. confractionem tam hydriæ super fontem, quàm rotæ super cisternam, accipit de stranguria vel ischuria, id est difficultate vrinandi, qua laborant senes: *Fons enim, inquit, est hepar, eiusque meatus & via, per quam emanat vrina; hydria est vesica quæ illi superstat; rota est ren qui aquam vrinæ trahit, & transmittit in vesicam, cisterna est vena caua, & hepar, vnde hauritur serum sanguinis, quod est materia vrinæ, quæ omnia in seni-*

Resp. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

ſenibus confringuntur,id eſt debilitantur, luxantur,ſoluuntur: quare ſenibus ob debilitatam vim retentricem veſicæ, primò difficulter addunt, deinde omnino non reddunt vrinam; itaq; ſenſim aqua vrinæ,vti alia merguntur & ſuffocantur,atque homo moritur. Sic & S. Bonauent. Leuinus Lemnius,& alij. Cùm enim renes, qui velut hydria exhauriunt aquoſum ex ſanguine humorem,calculoſi fiunt,& interdum velut teſtacia fragmenta, decidunt confracti in veſicam lapilli; vel cùm etiam in veſica ex ſiccis excrementis generantur; tunc aut ſupprimitur vrina,aut difficulter excernitur, & guttatim ſtillat. Titelm. verò,ſicut per confractionem hydriæ ſuper fontem, accipit confractionem veſicæ; ſic per confractionem rotæ ſuper ciſternam,accipit contritionem alui, per quem egeruntur ſtercora, ſicut per veſicam egeritur vri-

B

na. *Per confractionem rotæ ſuper ciſternam,* inquit, *intelligi poteſt deſtructio meatus impuræ ſuperfluitatis: rota enim inſtrumentum eſt,per quod de ciſterna educitur aqua impura,& ſordida: ciſterna enim plerumque continet aquam lutulentam,& frequenter purgari debet. Ita venter eſt quaſi ciſterna quædam impura ſtercora ſemper in ſe continens,quæ debent per ſeceſſum emitti,vt purgetur immunda ciſterna:rota autem,per quam fit purgatio hæc, meatus, & ſeceſſus ipſe accipitur.* Igitur duplex ventris ſpurcities, duplici hoc ænigmate, honeſta elegantique periphraſi deſcribitur.

Sextò,genuinè. Sextò,& genuinè,rota eſt caput, ciſterna eſt cor, à quo caput haurit omnes ſpiritus vitales per ſenſus,qui in capite reſident:corde enim deficiente in ſenibus, deficit quoque cerebrum & caput, atque eodem moriente pariter emoritur. ita Lyran. Vatabl. Emman. Sà. Dionyſ.& alij.

C

Hinc in ſenibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans & pauidum.

Cerebrum eſt rota, cor ciſterna. Primò. Nota. Aptè cerebrum & caput comparatur rotæ,cor ciſternæ. Primò,ob rotunditatem: ſicut enim rotunda eſt rota, ſic & caput: hinc à גִּלְגַּל *gilgal*,id eſt rota, dicitur גֻּלְגֹּלֶת *gulgolet*, id eſt caput. Chaldæi dicunt *gulgolta*;vnde *Golgota*,id eſt locus craniorum, & capitum eorum, qui morte plectebantur, vnde ibidem crucifixus eſt Chriſtus. *Secundò.* Secundò, ob volubilitatem:ſicut enim volubilis eſt rota;ſic & caput,quod per colli vertebras in omnes partes ſe rotat, & gyrat. *Tertiò.* Tertiò, ob rotationem cogitationum, imaginationum, deſideriorum, volitionum, intentionum,quibus anima hominis in capite aſſiduè rotatur & voluitur. *Quartò.* Quartò, ob vertigines, quibus in capite laborant ſenes ob defectum

D

ſpiritum, & copiam humorum, quos cùm debilis calor conſumere nequeat, agitat & rotat in orbem, itaque vertigines efficit. Denique, caput cordi ſuperpoſitum eſt,velut rota ciſternæ: cor enim eſt fons caloris,vitalium origo ſpirituum totius corporis, ſed præſertim capitis.

Minùs aptè Clarius per *rotam* accipit craniũ, quod cerebrum continet,eiuſque eſt ſedes. In morte enim non confringitur cranium, vtpote oſſeum & durum; imò crania cum ceteris oſſibus in cæmeteriis collecta, ad plurimos annos integra perdurant, indeque dicitur cranium, à κρᾶνος,id eſt galea,quòd inſtar galeæ,cerebrũ (vtpote natura ſua molliſſimum) à læſione tuea-

A

tur,teſte Galeno lib.8. de Vſu partium c.9. vbi cranium, vocat immobilem murum cerebro circumdatum.

Symbol. Symbolicè,per *rotam* æquè ac *hydriam*, accipias animam colligatam fonti vel ciſternæ, id eſt corpori.q.d. Sicut rupta hydria ad fontem,& diſrupta rota,qua per funem attrahitur aqua ex ciſterna,fonte, vel puteo, iam impoſſibile eſt haurire ex ea aquam;ſic deficiẽtibus & exhauſtis in ſenio facultatibus,viribuſque naturalibus & vitalibus anima & vita retineri non poteſt, ſed anima ad Deum creatorem ſuum recurrente, corpus cum ſuis ſpiritibus & humoribus in ſuos fontes & ciſternas, id eſt in ſua elementa, recurrit & reſoluitur. Ita Chald. qui vertit *& decurrat corpus tuum in medium ſepulchri tui.* Sic S. Iacobus c.3.6. ait de lingua, *Inflammat rotam natiuitatis noſtræ*, id eſt,omnem vitæ ordinem, curſum,periodum & circulum. vide ibi dicta. Sic & S. Hieron. qui proinde confractionem hydriæ & rotæ cenſet eſſe ænigmata mortis. Et Scholiaſtes: *Præſens vita*, inquit, *eò quòd voluatur, rota eſt: igitur antequam nos ad inferos detrudat, curam ſui gerat vnuſquiſque.* Olympiod. legit, *antequam conuoluatur rota ſuper lacum*, hoc eſt conuoluendo infringatur,& decidat in lacum,ſiue ciſternam,vnà cum aqua ipſa, quam figuli ſuo operi ſuperinfundunt. *Rota*, inquit, *accipitur noſtra hæc vita, ob ipſas reuolutiones ac motus,iuxta illud, Vox tonitrui tui in rota. Innuit ergo,antequam rota huius vitæ nos ſecum præcipites deuoluat in lacum,propriam curemus ſalutem.* Vide S. Hieron.

Quocirca S. Nilus in Parænesi, *Ride*, ait, *rotam vitæ ſine ordine rotatam:caue verò foueam, in quam deuoluit dormientes in ipſa vita.* Dormit ergo, & deſipit,qui viuit huic vitæ,vigilat verò,& ſapit, qui viuit futuræ & æternæ. Simili tropo Phocylides ait, ὁ βίος τρόχος, id eſt, vita eſt trochus, *Vita eſt rota.* quia inſtar trochi rotatur. Philoſophus ille rogatus,quæ & quantula eſſet vita hominis,non verbo,ſed facto reſpondit: vertit enim ſeipſum in orbem, innuens eam vnius gyri duratione metiendam. Quocirca ſapienter Agapetus Diaconus in Exhort. ad Iuſtinian. Imper. c.11. *Circulus,* inquit, *quidam humanarum reuoluitur rerum,qui modo ſic,modò aliter agitat ipſas & circumfert:atque his inæqualitas eſt,eò quòd nihil in præſentibus, in eodẽ ſtatu maneat. Oportet igitur,te potentiſſime Imperator,in hac rerum verſatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et Iſidor. Peluſ. lib.2. epiſt.158. *Tempus,* inquit, *rotæ ſpeciem imitatur, vtpote quod in ſeſe torqueatur,& conuoluatur.*

Tropol. Tropolog. Thaumat. tam per hydriam ſuper fontem quàm per rotam ſuper ciſternam, accipit tempus in hac vita nobis datum ad abluenda peccata,tum baptiſmo,tum lacrymis,& pœnitentiæ Sacramento.

Anagog. Anagog. Titelm. confractionem rotæ ſuper ciſternam, accipit vt ſymbolum reſurrectionis, q.d. Quemadmodum rota illa,quæ ſuper ciſternam poſita eſt,violenter illic detineri debet incluſa ferramentis & clauis affixa; poſtea verò quàm frangitur illa,aut vincula, ſiue claui quibus illa hæret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit,& ibi quietem habet: ſic anima hominis in corpore iſto mortali & corruptibili, quaſi violente

lenter detinetur; nimirum quasi in carcere & ergastulo, compage naturali alligata: quibus ligaminibus confractis in morte, anima ipsa in plenitudinē aquæ, putà in abyssum diuinitatis transit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quòd rotæ comparetur anima in corpore; quoniam sicut rota in suis retinaculis assiduè mouetur & circumuoluitur: sic anima in hoc corpore corruptibili rarò quiescit, sed continuò volutatur nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa, quæ supra cisternam est, per hoc quòd se voluit super cisternam, aquam haurit ex ea; non habet tamen requiem donec collabatur in ipsam: sic anima etiam pro statu corporis huius, dum se ad illam abyssum diuinitatis conuertit, ac circa illam sese occupando voluitur, aquas gratiæ ex ea haurit in consolationem & refrigerium: verumtamen non plenam habebit hîc requiem, donec rupta ad illam recurrat, vt plenè in illam sese possit immergere. Huc facit illud Platonis σῶμα dici quasi σῆμα, quòd corpus sit quasi lacus & carcer animæ, ex quo proinde anima euolare gestiat, vt libertate sua in cælo potiatur.

σῶμα σῆμα.

Porrò omnes ærumnæ, senij, & mortis hisce ænigmatibus repræsentatæ, competunt quidē, omnibus senibus & moribundis, sed maximè iis, qui iuuentutem in voluptatibus exegerunt, ac naturæ vires libidinibus exhauserunt & corruperunt. Quare Salomon hîc maximè monet iuuenes, vt ab iis se contineant, dicendo in fine cap. præcedentis, *Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam* (nequitiam voluptatis &, libidinis) *à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ*, vt te ab ira & rixa, æquè ac à voluptate & libidine contineas, *antequam* per ea, citiùs solito, veniat *tempus afflictionis tuæ*, putà ne tibi obueniat præmatura senectus ærumnosa, ex eaque mors.

Igitur singulas has ærumnas ab initio capitis, vsque ad hunc versum recensitas ex libidine iuuentutis prouenire, ac per eas senium accelerari, ostendi initio capitis in Synopsi; nunc idipsum ostendam in quatuor ænigmatibus hoc versu commemoratis.

Ergo salacibus & luxuriosis iuuenibus, per gulas & libidines, præmaturè recurrit *vitta aurea*, id est, contrahitur meninx cum cerebro, indeque oritur caluitium, quia semen maximè deciditur à cerebro; quare nimia seminis effusione læditur cerebrum, quo fit, vt luxuriosi laborent epilepsia, apoplexia, defluuio capillorū, hemicrania, aliisque cerebri capitisque morbis, sintque obliuiosi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, vti medici docent, & experientia quotidiana demonstrat: videmus enim luxuriosos vti liene, sic & cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Ætius loco mox citando, asserit libidinem, *neque ad animæ ratiocinationes conducere; imò potius congelare & obstupefacere intelligentiam.* Simplicius in Commentario Epicteti cap. 47. *Omnis voluptatis corporeæ continentia*, ait, *animum rationis capacem corroborat. Libido*, inquit S. Ambros. *à ratione reuocat, aufert consilium, amentes inquietat.* Et S. Hieron. *Amor formæ, rationis obliuio est, & insaniæ proximus; fœdum, minimeque conueniens animo sospiti vitium.* Et iterum: *Quis enim, cum vtatur voluptate ea, attendere animo quidquam potest.*

Inde *rumpitur funiculus argenteus*, id est contrahitur læditurque medulla spinæ dorsi, per quam spiritus vitales à cerebro ad partes inferiores commeant, quia medulla hæc oritur ex cerebro in occipitio; cerebro ergo per libidines læso, necesse est & medullam lædi. Vnde Plato dicebat, semen esse spinalis medullæ defluuium, teste Plutar. lib. 5. de Placitis Philos. c. 3.

Rursum, ex nimia luxuria, & seminis effusione *conteritur hydria super fontem*, id est sanguis iecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; vnde semine per nimiam libidinem effuso, succedit & effunditur sanguis: inde phthisis oritur, & sanguinis sputum. Ita Hippocrat. lib. 2. de Morbis vulg. Celsus lib. 3. cap. 22. Ætius Tetra. 1. serm. 3. cap. 8. quem audi: *Viri multi, ex multa venere sanguinem expuerunt; partim ob violentam spiritus compressionem, & intensionem, partim ob venarum & arteriarum, quæ ad genitales partes deferuntur, communionem.* Deficiente sanguine & spiritu, qui multus in semine effunditur, deficit pariter iecur, stomachus, & cor: vnde sequuntur languores, deliquia, cacochymia, pallor, macies, aliaque sanitatis damna, vti iidem docent. Adhæc, salacibus conteritur *hydria super fontem*, id est, renes & vesica morbos contrahunt: in renibus enim est seminis origo; hi proinde per libidines semine exhausto, deficiunt & fatiscunt: vnde oritur stranguria, flatus, calculus, &c.

Denique, iisdem *confringitur rota super cisternam*, id est læditur caput; dum deficiente corde, iecore & stomacho, ex iis nec alimoniam, nec sanguinem, nec spiritus vitales ad motū & sensationem quamlibet necessarios haurire potest. Quocirca, visus, auditus, sensusque omnes hebetantur & deficiunt. Hinc Theotimus impatiens libidinis, maluit patiens esse cæcitatis, quā medici ei prædixerant, si libidine vteretur. Vnde exclamauit: *Vale amicum lumen*, vti narrat S. Ambros. lib. 4. in Lucam, c. 17.

Cur autem caput magis sentiat damna luxuriæ, quàm cetera membra, duas causas dat Veigas Eborensis Artic. med. c. 47. Prior est, quòd cerebrum & caput sit extremum, in quo cessat vis tractoria, quæ ex alia parte non potest trahere; trahunt autem partes infimæ successione continua vsque ad cerebrum. Altera, mollities cerebri & medullæ dorsalis, quæ trahentibus partibus faciliùs cedit, quàm partes solidæ. Inde salaces & libidinosi, sunt imminuti cerebri, & exhausti medulla dorsi. Sapienter ergo, vereque Galenus lib. 2. de Sanit. *Si voluptate esca malorum*, ait, *ad congressum impellamur, futurum profectò est, vt non corporis modò, sed animi vires frangantur penè omnes, prorsusque, cum vita vnà pereant: frequens enim venus corporis habitum soluit, senectutem accelerat, canos maturat, neruorum incontinentiam, podagras, arthritides, tremores, sensuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, succorum cruditatem, ac virium corporis omnium, functionumque ab his manantium infirmitatem facit*, &c. Addit hîc Ætius Tetra. 1. serm. 3. c. 8. *renum & vesicæ morbos, oris grauveolentiam, dentium*

Luxuriosi laborant capite. Ratio à priori.

tium dolorem gurgulionis inflammationem, sanguinis sputum, vlcera in membris, febrem, & omnia mala.

Quare verè concludit S. Isidor. lib. 2. Sentēt. c. 40. *Castitas est securitas mentis, sanitas corporis.* Et Plutarch. in Præceptis de sanitate tuenda asserit, *Optimè dictum saluberrima esse hæc: Alimenti citra satietatem vsum, alacritatem impigram ad labores, naturæ seminis conseruationem.* Subiungit: *Intemperantia enim coitus, eò quòd maximè eam facultatem debilitat, quæ nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam.*

Tria saluberrima.

VERS. 7. *Puluis redit in puluerem.*

ET REVERTATVR PVLVIS IN TERRAM, ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] *Puluis*, id est Adam, siue homo putà corpus hominis ex adama, id est ex terra & puluere aqua mixto, siue ex limo à Deo formatum, iuxta illud, quod Deus Adæ post peccatum intentauit: *In sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, Genes. cap. 3. 19. & cap. 2. v. 7. vide ibi dicta.

Exempla.

Sic S. Paulus primus eremita, teste S. Hieron. in eius Vita, Antonium se inuisentem salutans: *En, inquit, quem tanto labore quæsisti, putridis senectute membris operit multa canities, en vides hominem, puluerem mox futurum.* Et mox instantem sibi mortem prædicens: *Sed quia iam dormitionis meæ tempus aduenit; &, quod semper cupiebam, dissolui, & esse cum Christo, peracto cursu superest mihi corona iustitiæ, tu missus es à Domino, qui humo corpusculum meum contegas, imò terræ terram reddas.* Et S. Maria Ægyptiaca ad Zozimam, qui vitam ex ore eiusdem acceptam conscripsit: *Sepeli, Abba Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ, quod suum est, & pulueri adiice puluerem.*

Hinc S. Scriptura mortem vocat dissolutionem, scilicet animæ à corpore resolutionem, putà corporis in sua elementa dimissionem, depositionem. Idem imitati sunt Plato, & Philosophi: vnde Plutarch. in Apol. ad Apollon. mortem vocat discretionem rei concretæ, citatque illud Epicharmi:

Concretus est, ac discretus, & rursus abiit, vnde venerat:
Terra quidem in terram, spiritus ad supera.
Viuens ergo, sæpè morere, vt mortuus viuas.
Ne moriare, opus est mortem præcurrere morte.

Hinc & Lyricus:

Puluis & vmbra sumus: puluis nihil est, nisi fumus,
At nihil est fumus: nos nihil ergo sumus.

ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] tamquam ad suum vti factorem, sic & iudicem (hunc enim significat Hebr. *Elohim*) vt illi actionum suarum per omnem vitam exercitarum rationem reddat, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia recipiat. Aliter ergo puluis, siue corpus redit ad terram, aliter spiritus, id est anima redit ad Deum. Corpus enim redit, quia corrumpitur, & resoluitur in terram, velut in materiem, ex qua formatum est: spiritus verò, siue anima hominis, non corrumpitur, sed immortalis manens redit ad Deum, velut sui iudicem, vtpote à quo creata est ad imaginem & similitudinem eius, putà, rationalis, libera, spiritalis, immortalis, vt bene agendo æternā gloriam, malè operando perennem gehennam subeat.

Anima immortalitas demonstratur.

Hinc ergo, & ex similibus locis clarè patet animam hominis esse immortalem, vtpote, quæ non sit ex traduce & semine parentū producta, sed immediatè à Deo creata, qui proinde vocatur pater spirituum. Vnde S. Hieron. *Ridendi sunt, inquit, qui putant, animas cum corporibus seri, & non à Deo, sed à corporum parentibus generari. Cùm enim caro reuertatur in terram, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, manifestum est Deum patrem animarum esse, non homines.* Sic & Cassian. Collat. 8. c. 25. Et S. August. epist. 3. ad Volusianum: *Quis nunc est, ait, extremus idiota, vel quæ muliercula, quæ immortalitatem animæ non credat, vitamq; post mortem futuram?* Idem lib. 10. de Genesi ad litteram c. 9. ex hoc Salomonis loco, probat animam primi hominis, putà Adæ, à Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animabus posterorum, an ita dicantur creatæ à Deo, vt tamē propagentur ex traduce Adæ.

Inculcat Salomon iuueni in voluptates & libidines prono, animæ immortalitatem, ac iudicium ob eas coram Deo subeundum, quia hæc duo acre frænum voluptati & libidini iniiciunt. Vnde videmus eos, qui voluptati & luxuriæ totos se dedunt, vt id liberè sine metu vindictæ faciant, sensim fieri atheos, ac negare animæ immortalitatem, iudicium, cælum, gehennam, imò omne numen. Quocirca Chald. vertit, *memento creatoris tui, vt glorifices eum in diebus adolescentiæ tuæ.*

Rursum, ex eo quòd anima è corpore exiens redeat ad Deum factorem suum, refellitur error Pythagoræorum, Origenistarum, ac similium μετεμψύχωσις, id est transmigratio animarum ex vno corpore in aliud. Illi enim censuere animam in alia & alia corpora successiuè trāsmigrare, aut verti in dæmonem, vel brutum.

Denique S. August. lib. 1. de Lib. arb. c. 12. animas redire ad Deum, ad cælum animas redire interpretatur, sed illud retractat & explicat lib. 1. Retract. c. 1. *Alio loco*, inquit, *cùm agerem de animo, dixi, Securior rediturus in cælum. Iturus autem quàm Rediturus dixissem securiùs, propter eos, qui putant animos humanos pro meritis peccatorū suorum de cælo lapsos, siue deiectos in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere; quia ita dixi in cælum, tamquam dicerem ad eum, qui eius est auctor & conditor: sicut Cyprianus non cunctatus est dicere. Nam cùm corpus è terra, spiritum è cælo possideamus, ipsi terra & cælum sumus. Et in libro Ecclesiastis scriptū est: Spiritus reuertatur ad Deum, qui dedit illum. Quod vtique sic intelligendum est, vt non resistatur Apostolo dicenti: nondum natos, nihil egisse boni aut mali. Sine controuersia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi Deus ipse est. Qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt sit in corpore; verùm de illo vno sit, qui primùm creatus est, quando factus est homo in animam viuam, an semper ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.*

Ita ipse; sed iam ex Ecclesiæ interpretatione & definitione certum est animas hominum, non à parentibus propagari, sed singulis dum nascuntur, à Deo singulas creari, & creando infundi.

VANI-

VERS.8. VANITAS VANITATVM, DIXIT ECCLESIASTES, ET OMNIA VANITAS] Syrus, *omnis res vanitas*; Arabicus, *omnes enim res sunt vanæ*. Hoc est thema, quod Ecclesiastes initio libri probandum proposuit, ac nunc velut probatum repetit, & ex dictis, tamquam conclusionē inductione omnigena firmatim infert & colligit: *Cùm enim*, inquit S.Hier. *cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine disputatum est, huc perueniat, vt reuertatur puluis in terram suam, & anima illuc redeat, vnde sumpta est; magnæ vanitatis est in hoc sæculo laborare, & nihil profutura conquirere*; præsertim cùm de his iudicandus sit & adiudicandus gehennæ, si illorum amore Dei legem violarit. Est ergo hic epilogus, in quo Salomon colligit summam totius concionis suæ, vt eam profundiùs lectoris menti infigat, vtque lector sciat, quid præcipuè ex ea memoria retinere, & opere exercere debeat. Idem imitetur doctor & concionator. Porrò Chaldæus magis enucleatè vertit, *quando contemplatus est Salomon rex Israel vanitatem huius sæculi, & vanitates quas operantur filij hominum, dixit Ecclesiastes in verbo suo, Omnia sunt vanitas*. B

Gnomæ hæc fusè explicata est initio libri; quare nihil hic addendum occurrit.

VERS. 9. CVMQVE ESSET SAPIENTISSIMVS ECCLESIASTES, DOCVIT POPVLVM (*scientiam*, vt addunt Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus) ET ENARRAVIT QVÆ FECERAT: ET INVESTIGANS COMPOSVIT PARABOLAS MVLTAS] Hebr. est *adhuc docuit populum*. q.d. Non tantùm contenta hoc libro, sed & multa alia, eo non contenta docuit populum: vnde liquet Salomonem multoties eum docuisse; tum viua voce docēdo, & exhortando ad virtutes & Dei cultum; tum scriptis idem factitando per omnia sæcula: nam C

Vox audita perit, littera scripta manet.

Simili modo Iob docuit populum sibi subditum c.29.v.20.& seq. Hæc enim insignis est principis dos & laus.

Thaumat. censet hîc queri Salomonem, de auditorum oscitantia, & perdita vita, vt concionem hanc & similes respuerent: *Ceterùm*, inquit, *& hic meus, quamuis sapienter concionantis, labor sit superuacaneus apud populum illum, iustitiæ negligentem doctrinamque & curam respuentem*.

Hebr. est, *& amplius, quia fuit Ecclesiastes sapiens, adhuc docuit populum*. q.d. Quo fuit sapientior Ecclesiastes, eo diligentior fuit in docēdo, quia sciebat ideo sibi hanc sapientiam datam à Deo, vt eam alios, ac præsertim sibi subditos, doceret: itaque eos probos efficeret, & ad felicitatem æternam proueheret. Vnde Hugo, *Non suffocauit*, inquit, *inuenta, quasi partum in vtero; sed in lucem edidit; deriuauit fontes suos foras, & aquas suas diuisit, sicuti ipsemet docuerat*. Prouerb.5.v.16.

Porrò, Thaumat. τὸ *& ampliùs*, refert ad id, quod præcessit hoc modo: *Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes, Omnia vanitas, & ampliùs*, quod sic explicat Thaumat. *Dico igitur, sicut & principio dixi, miram esse vanitatem, qua occupantur homines, tamq; superabundantem* (hoc illud est, *& ampliùs*) *vt nemo eam totam animo queat complecti*. Verùm Noster & ceteri τὸ *& ampliùs* meliùs referūt ad sequent. scilicet ad τὸ *sapiens*. q.d. Cùm Ecclesiastes esset A amplius sapiens, id est sapientissimus.

ET ENARRAVIT QVÆ FECERAT] Hebr. ואזן *veitzen*, id est audire fecit, vt vertit Aquila, id est enarrauit; S.Hieron. *audire eos fecit*; Syrus, *auscultatus est*; Pagnin. *& fecit auscultare*; Vatabl. *& commouit studium doctrinæ*. Minùs rectè Caieta. *& auscultabat*, scilicet populus Salomonem tanta sapientia & gratia docentem. Chald. *& attendit voci sapientum*; alij apud Pagnin. in Lexico, *audiendo perpendit ac inuestigauit, ponderauit, & librauit verba parabolarum*.

Septuag. pro ואזן *itsen*, alio puncto legentes אזן *ozen*, id est *auris*, vertunt, *& auris* (Salomonis vel potiùs populi eum audientis) *inuestigabit ornatum parabolarum*; Arabic. *& incrassata auris eius ornamentum similitudinum*.

QVÆ FECERAT] Tum fabricando, vnde fabricam templi à se ædificati, & officia ministrorum in libro descripsit, vt patet 2.Paral.35.4. tū res à se gestas, vti ea enarrauit cap.2.& seq. asserens, se in omnibus inuenisse vanitatem; tum maximè doctrinam, parabolas & sententias, quas meditando inuenerat & composuerat, docuerat, dictarat, & amanuensibus scribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus est Ecclesiastæ, id est concionatoris.

ET INVESTIGANS COMPOSVIT PARABOLAS MVLTAS] Appositè, Noster pro חקר *chicker*, id est *inuestigabit*, alio puncto in Benoni legit חקר *choker*, id est *inuestigans*, eò quòd desit copula *vau*, id est *&*; eam tamen subaudit & supplet Chald. dum vertit, *& scrutatus est libros intelligentiæ, & parabolas intelligentiæ multas valde*. Hinc liquet Salomonem, non tantùm composuisse parabolas & gnomas nouas, & à se adinuentas, sed & priscorum sapientum æquè ac recentiorum sui æui audiuisse, vestigasse, concinnasse, correxisse, & in meliorem formam redegisse. Hæc enim omnia significat Hebr. תקן *ticken*, quod propriè est rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita vt partes singulæ sibi inuicem æquè ac toti compositæ, harmonicè & apta conueniētia congruant & respondeant, vti panguntur carmina, rhythmi, odæ. Vnde Campens. vertit, *diligenter scrutando omnia multa inuenit ad sapientiam pertinentia, & multa restituit sapienter ab aliis dicta*. Rursum R. Dauid *ticken* vertit expedit, ponderauit, res inter se contulit, sicut solent, qui bilancibus duo pondera expendunt, *Inclinabo in parabolam aurem meam*, psalm.48.5. Quartò, q.d. D Salomon, cùm alios audiebat, iudicium & momentum aurium ad ponderandum adhibebat, cùm auditoribus suis aliquid enarrabat inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, & singularum pondus atque dignitatem; ac Dauidem patrem dicentem audiebat: quia ipse quoque inclinabat in suas parabolas aures suas. Vide quæ de parabolis Salomonis dixi initio Prouerb.

QVÆSIVIT VERBA VTILIA, ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS, AC VERITATE PLENOS] Septuag. *quæsiuit Ecclesiastes, vt inueniret verba voluntatis, scriptum rectitudinis, verba veritatis*; Hebr. *quæsiuit verba voluntatis*, id est beneplacita, grata, &, vt Caietan. vertit, *deside-* VERS. 10.

desiderata, qualia sunt *vtilia*, vt vertit Aquila & **A** Noster, quæ scilicet vir sapiens & probus velle debet & solet, quæque, vt ait Olympiod. *conformia sunt voluntati diuinæ*, quæ qui sequitur, adipiscitur gloriam felicitatis æternæ. Hinc Vatablus exponit, q.d. *Quæsiuit verba voluntatis*, id est notitias veras de expetendis & auersandis, adeoque de summo bono & malo.

S.Hieron. per *verba voluntatis*, accipit secreta voluntatis, & prouidentiæ diuinæ, *Super hæc*, inquit, *addidit causas naturasq; rerum se voluisse cognoscere, & Dei dispositionem & prouidentiam: quare vnumquodque, vel quomodo factum sit, scire voluisse; vt quòd Dauid post dissolutionem corporis & animæ ad cælum recursum se sperat esse visurum, dicens: Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum; hoc nunc in præsenti Salomon nisus fuerit inuenire, & veritatem soli Deo cognitam, quam corporis vallata septo, mens hu-* **B** *mana comprehendere non potest.* Chaldæus verò, per *verba voluntatis*, accipit secreta cordium: *Quæsiuit*, inquit, *Salomon, qui appellatur Ecclesiastes in sapientia sua, vt iudicaret iudicium de cogitationibus cordis hominis, & absque testibus, tunc dictum est ei in spiritu prophetiæ à facie Domini: Ecce iam scriptum est in libro legis per manum Moysi magistris Israel, verba recta & fidelia per verbum prædictorum testium stabit omnis res.*

Verùm, hæc aliena sunt, & minùs vera: solus enim Deus est cardiognostes, id est secretorum cordis inspector, idque optimè sciebat Salomō: quare non est credibile eum illa voluisse scrutari. Optimè ergo S.Hier. in vulgata vertit, *quæsiuit verba vtilia*; vnde & sequitur.

ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS] Hebr. & Septuag. *& scriptum rectitudinis*, **C** repete *quæsiuit*, id est volumen legis; inquiunt Hebræi: huius enim studium commendatum est regi à Mose Deut.17.19. & ipsi Iosue à Deo Iosue 1.8. Meliùs Noster pro כָּתוּב *catub*, id est scriptum, alio puncto legens כְּתוֹב *catob* id est scribere, vertit, *quæsiuit scribere*, id est conscripsit, *rectitudinem*, hoc est sermones rectissimos. Omnia enim hæc spectant ad parabolas & gnomas à Salomone dictatas & conscriptas. Vnde S. Hieron. in veteri editione vertit, *vt inueniret verba voluntatis, & scriberet rectè verba veritatis*; Aquila, *& conscripsit rectè.*

Quòd si retinere velis *catub*, id est *scriptum*, expone *scriptum*, scilicet non à Mose, sed ab ipso Salomone. Vatablus vertit, *scriptura rectitudinis, hoc est*, inquit, *quod rectè litteris mandare posset*, vel *stylo æquabili studuit tradere sapientiam.* Meliùs *verba rectitudinis*, exponas *verba recta*, id est rectæ **D** rationi, veritati, iustitiæ, legi & voluntati diuinæ, velut suæ normæ & regulæ directiuæ cōformia, non obliqua, non torta, non peruersa, vt sunt verba impiorum, iuxta illud quod Sapientia de se ait Prouerb. 8. 8. *Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum.* Vnde Taumat. *rectum* exponit, gratum Deo: *Ego*, inquit, *tam grandæ natu, longumq; vitæ spatium emensus, in ijs, quæ Deo grata & accepta sunt, per veritatis mysteria exquirendis, animum defatigaui.* Recentior quidam clarè vertit, *conscripta est rectitudo verborum veritatis.*

VERBA SAPIENTVM, SICVT STIMVLI ET QVASI CLAVI IN ALTVM DEFIXI, QVÆ PER MAGISTRORVM CONSILIVM DATA SVNT A PASTORE VNO] Clarè Thaum. *Comperi animos, non minùs sapientum admonitionibus excitari, quàm si aculei clauiq; corporibus infigantur. Vnde spero futuros, qui doctrinas illas sapientia plenas, sibiq; à fideli pastore & præceptore creditas posteris enarraturi sint multò vberiùs & ornatiùs, tamq; consonanter, quasi ex vno ore audierint.* Chald. *verba sapientum comparantur stimulis, & sicut claui defixa sunt ad docendum scientiam eos, qui sunt vacui absque scientia; sicut stimulus docet bouem. Et principes consilij habentes regulas, & doctrinas, quæ datæ sunt per manum Moysi Prophetæ, qui solus pascebat populum domus Israel in deserto, in manna, in coturnicibus.*

VERS.11. *Verba sapientum stimuli.*

Ostendit Salomon vtilitatem, vim & efficaciā suæ sapientiæ & doctrinæ, quòd scilicet sapientiæ, & sapientum (quorum ipse primus erat) verba animum pūgant, vt stimuli vel aculei, ac profundè intimeque menti infigantur, vt claui. Ita S.Hieronym. *Ne videretur*, inquit, *post legem Dei temerarius subitò præceptor erumpere, & sibi vendicare doctrinam, quam Moyses non tam sua sponte, quàm Deo irascente, primùm, dehinc inspirante susceperat; dicit verba sua esse verba sapientum, quia in similitudinem stimulorum corrigant delinquentes, & pigros mortalium gressus aculeo pungente commoueant: sicq; sint firma, quasi claui in altum solidumq; defixi, nec auctoritate vnius, sed consilio atque consensu magistrorum omnium proferantur. Et ne contemneretur humana sapientia, ait eam ab vno pastore concessam; id est licèt plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor vnus est Dominus. Facit hic locus aduersus eos, qui alium legis veteris, alium Euangelij existimant Deum, quòd vnus pastor consilium prudētium instruxerit. Prudentes autem, tam Prophetæ sunt, quàm Apostoli.*

Deinde appositæ, annotando subiungit: *Simul & hoc notandum est, quòd dicuntur verba sapientum pungere, non palpare, nec molli manu attrahere lasciuiam, sed errantibus, & vt suprà diximus, tardis pœnitentiæ dolores & vulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapientis. Verba quippe sapientum, vt stimuli: quæ quoniam ad conuersionem prouocant delinquentem, & firma sunt, & à consilio sanctorum data atque ab vno pastore concessa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo necdum Paulum, sed adhuc Saulum puto in via confossum erroris, audisse: Durum tibi est calcitrare cōtra stimulum Dei.* Huic sententiæ affinis est gnome quinque veterum Rabbinorum in *Pirke auoth*, c.2. *Ad ignem sapientum incalesce si potes: incēdio autem illorum ne ardeas caue: Dentes enim eorum dentibus vulpinis acutiores sunt; pungunt ad instar scorpionum, & verba ipsorum tædarum in modum vrunt, ac cineres soluunt.*

Sic quoque exponit S. Greg. hom in Euang. *Clauis*, inquit, *ac stimulis, sapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium nesciunt palpare, sed pungere.* Huc pertinet illud Dei per Ierem. *Quid paleis ad triticum, Dicit Dominus: numquid non verba mea quasi ignis? dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?* Ierem.23.28.& 29. Vbi D.Hieronym. *Pulchrè*, inquit, *doctrina peruersa paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec pos-*

sunt

ſunt nutrire credentium populos, ſed de manibus ſtipulis conteruntur. Et ſtatim docet talem eſſe hæreticorum doctrinam: *Qui omnes,* inquit, *auditores ſuos adulatione decipiunt.* Contrà verò fidelis prædicator, igni & malleo comparatur, qui ab omni adulationis ſpecie remotiſſimus. *Nuntiat,* inquit, *futura ſupplicia, vt deterreat homines à peccando; & paleis peccatorum comminatur incendium, vt hæreticorum corda dura, & inſtar ſilicis indomabilia, ſermonis ſui malleo conterantur.* Intellige, pigris, tardis & contumacibus hoſce ſtimulos eſſe adhibendos; nam cum diligentibus ſtrenuis & obedientibus oportet ſermones eſſe profluos, puros, dilucidos, ac demulcentes, ait S. Ambroſ. epiſt. 19. Illi enim aguntur timore, hi amore. Idem de bobus iubet Columella lib. 2. cap. 2. & lib. 6. c. 2. *Voce,* inquit, *potiùs, quàm verberibus bubulcus bouem terreat, vltimaq; ſint opus recuſantibus remedia plagæ.* Hæc de veterano boue; at de iuuenco: *Numquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retractantem calcitroſumq; eum reddit, nonnumquam tamen admoneat flagello.* Et iterum: *Boues verentes ſint plagarum & acclamationum.*

SICVT STIMVLI] Septuag. ὡς τὰ βȣκέντϱα, id eſt ſicut ſtimuli boum, quo ſcilicet boues & aſini pigri pungantur ad citiùs incedendum, fortiuſque arandum. Audi Olympiod. *Sicut enim ſtimuli boues pungunt, vrgentq; aratro ſulcum proſcindere; ita & Theologorum verba excitant nos, qui ſpe bona aramus, proſcindere ſulcum ſpiritualem: vt cùm purgatus fuerit ager cordis noſtri, pulchros in eo virtutis ſurculos conſeramus. Similia quoque ſunt clauis ignitis atque candentibus, qui altiùs ac faciliùs lignis infiguntur: ita & ſapientium verba Theologorum, in penitiſſimos ſinus intellectus noſtri altiùs figuntur.* Syrus vertit, *tamquam ferulæ,* quarum plagis magiſtri diſcipulos exſtimulant ad ſtudium.

ET QVASI CLAVI IN ALTVM DEFIXI] Hebr. *quaſi claui plantati;* Septuag. *pariter* πεφυτδμένοι, id eſt, *plantati:* pro quo Arabicus, & Olymp. legunt, πεπυρωμένοι, id eſt *igniti* & candentes; hi enim, inquit, faciliùs altiuſque lignis infiguntur. Aquila & Theodot. Addunt πεπηγότες, id eſt, *infixi,* ſcilicet explicant τὸ *plantati* per *infixi.* Hiſce ſapientum monitis, quaſi clauis configimur Chriſto crucifixo, dum per ea crucifigimus vitia, paſſiones, omneſque priuatarum affectionum, & cupiditatum motus: *Nam ſicut clauus affixus retinet rem cui affigitur, ita doctrina hominem continet,* ait Vatabl. Syrus pro *quaſi claui* vertit, *tamquam vomeres.* Hoc eſt quod ait Apoſtol. Hebr. 4. v. 12. *Viuus enim eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum.*

QVÆ PER MAGISTRORVM CONSILIVM] Hebr. *per viros,* vel *dominos,* vel *auctores collectionum,* vel *congregationum,* qui ſcilicet colligunt veterum ſententias & dogmata, vel potiùs qui in collectione, id eſt cœtu, collegio & concilio ſedent & præſident. Chald. vocat *magiſtros & doctores viarum;* S. Hieron. in veteri editione vertit, *habentibus cœtus data ſunt;* Septuag. *qui à conſiliis dati ſunt à paſtore vno;* Syrus, *qui concaui ſunt domini liminum, dati ſunt à paſtore vno;* Arabicus, *quos intellexerunt ex theſauris operum ſuorum à paſtore vno;* alius *verba ſapientum ſunt quaſi ſtimuli, & claui fortiter fixi, ſuſtinentes collectam ſupellectilem.* Verùm Hebræi cum noſtro, genuinè vertunt, *auctores collectionum, collectaneorum,* vel *congregationum,* vti dixit Tigur. *inter folia collectitia;* Campenſ. *velut clari viri ſtudioſi, qui aliis inculcant ea, quæ donata,* (alij, *tradita*) *ſunt ipſis;* R. Dauid, *quaſi claui verba ſapientum, qui congregant verba ſapientia in libris ſuis;* alius, *magiſtri collegiorum,* vel *congregationum;* alius, *domini diſcipulorum collectorum in ſchola,* vel *auctores Pandectarum, qui multa hinc inde excerpta in vnũ volumen conſerunt.* Senſus noſtræ verſionis eſt, q.d. Per magiſtrorum congregationes, & *conſilium,* (pro quo multi codices, præſertim manuſcripti aptè cum Septuag. legunt, *concilium,* idque habet S. Hieron.) id eſt, vnanimem conſenſum, quaſi ex vno cuncti loquantur ore, verba ſapiẽtum firma & certa ſunt tradita, vtpote qui omnes ab vno edocti ſint paſtore, & magiſtro, ſcilicet Deo & Chriſto.

Hinc diſce, dogmata ſapientiæ, quæ ſunt in Eccleſia, non eſſe nuper inuenta, ſed per manus tradita à Deo & Chriſto primis Prophetis & Apoſtolis, ac ab iis ſucceſſiuè aliis & aliis communicata, tandem ad nos deueniſſe. Rurſum quanta fides & reuerentia ſit deferenda patribus ceteriſque Eccleſiæ magiſtris. Porrò magiſtros hos enumerat Caietanus. *Abraham,* inquit, *primus congregationis auctor mediante circumciſione: Moyſes auctor congregationis mediante lege: Iudices deinde, auctores congregationum ad cultum vnius Dei à diuerſis idololatris: Prophetæ deinde congregantes populum à malis moribus ad Deum. Omnes ergo hi ab vno paſtore Deo, dati ad paſcendum populum verbo diuino.*

Sapienter S. Paulus monet Timoth. epiſto. 2. cap. 2. *Quæ,* inquit, *audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus.* Nam hi magiſtri, vt ait Thaumat. *Sapientiſſima illa documenta à bono vno paſtore & magiſtro accepta quaſi ex vno ore omnes, atque inter ſe concordes dabunt, creditam ſibi doctrinam ornatiùs & copioſius exponentes.*

CONSILIVM] Iam dixi alios legere, *concilium.* Hebr. אֲשֻׁפּוֹת *aſuppoth,* ſignificat collectiones, collectanea (vti collectaneas ex philoſophis & Patribus ſententias collegit Damaſcenus, Beda, Antonius in Meliſſa, S. Maximus, S. Bonauent. & alij) congregationes, cœtus. Igitur *magiſtrorum concilium,* idem eſt, quod magiſtrorum cœtus, collectio, congregatio, conſenſus. Sic concilium regium vocatur ipſe ſenatus regius, ſiue Conſiliarij regis. Septuag. vertunt συνϑέματα, id eſt compoſitiones, compages, coagmentationes, item pacta, ſigna, teſſeræ: aliqui legunt συντάγματα, id eſt conſtructiones, conſtitutiones: vnde Olympiod. *Hæc autem verba tradita ſunt nobis ex conſtitutionibus:* alia verò exemplaria habent, *è compoſitionibus. Conſtitutiones autem, ſiue compoſitiones, intellige opera Dei, quæ admirabili ac ſupremo ordine & harmonia diſpoſita & conſtituta ſunt: ex quibus proportione quadam ac ſimilitudine ducimur in aliquam Dei opificis cognitionem. Poteris & conſtitutiones hoc loco accipere pacta vtriuſque teſtamenti, veteris ſcilicet ac noui.*

A PASTORE VNO] Campenſ. *ab vnico paſtore Deo;* Tigur. *ab vno paſtore Spiritu ſancto;* Chald. *Paſtor vnus quis?*

per pastorem populi, accipit Mosen. Meliùs Salonius & ceteri: Pastor vnus, inquiunt, est Deus, magistri sunt Prophetæ & Apostoli: Deum enim hic appositè vocat pastorem, vt persistat in metaphora stimulorum, quibus pastores boues & iumenta ad progrediendum extimulant. q.d. Licèt plurimi sint magistri, qui populum doceant, vnus tamen omnis veræ doctrinæ auctor, fons & origo est Deus & Christus, qui proinde sui vicarium in lege veteri constituit pontificem, quasi summum Synagogæ doctorem & iudicem, cui in omnibus auscultari & obediri iussit, Deut. 17. Multò magis in lege noua constituit S. Petrum, eiúsque succedētes Pontifices Romanos, Ecclesiæ totius doctores & Pastores, Ioan. 21. 16. vt ab vno pastore vnitas fidei & doctrinæ hauriretur & seruaretur; nec in varias iretur hæreses & errores, vti solidè & eleganter docet S. Cyprian. libr. de Vnitate Ecclesiæ. Sic enim hierarchia Ecclesiæ in monarchiam, quæ optimum est regimen, desinit: Monarcha enim est Pontifex. Hinc olim *σύνθεμα*, id est tessera orthodoxi veríque Christiani, erat, & etiam nunc est, fide sociari, & obedientia subiici Romano Pontifici. Vnde S. Hier. epist. 57. ad Damasum Pontif. quærens ab eo an in diuinis dicēdæ sint tres hypostases, an vna dūtaxat: *A sacerdote*, inquit, *victimam salutis, à pastore præsidium ouis flagito*, &c. *cum successore piscatoris, & discipulo crucis loquor, ego nullum primum nisi Christū sequens, beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione cōsocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noë non fuerit, peribit regnante diluuio.*

Ex dictis liquet, perperam Hunnium, Witackerum, similésque nouatores, vt longiùs ab hoc loco arceant Romanum Pontificem, per pastorem vnum intelligere ipsum Salomonem, quia reges pastores vocantur; per sapientes verò sententiarum Salomonis collectores: pastor enim hic vocatur non rex vel rector, sed doctor & illuminator, qui alios pascit sua doctrina, quorum princeps est Deus, à quo omnes magistri & sapientes, etiam qui ante Salomonem extiterunt, suam hausere sapientiam, vti hic ait Salomon. Vide Gretserum in Apolog. Bellarm. tom. 1. lib. 3. cap. 4.

VERS. 12. HIS AMPLIVS FILI MI NE REQVIRAS. FACIENDI PLVRES LIBROS NVLLVS EST FINIS, FREQVENSQVE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] q.d. Hoc libro hucusque sat superque tibi, ô lector, descripsi viam & rationē bene beatéque viuendi; quare non est quod his plura requiras, nec alios libros curiosè euoluas: sicut enim faciendi plures libros, sic & eos legēdi non est finis. Curiositas enim hominum est immensa, nec habet finem; quare nisi illi modum ponas, limitemque figas, te ab vno vero summoque bono in vana multaque distrahet, & acriter cruciabit; quia frequens meditatio, quam parit frequens lectio, ac magis scriptio, est carnis afflictio.

Rursum, *amplius his*, scilicet quæ tradita sunt à pastore vno per magistrorum consilium & cœtum, putà per Prophetas, Apostolos, Patres & Doctores, ne requiras: quare superfluum est plures inutiles libros conscribere, aut legere. Ita S. Hieronym. *Exceptis his verbis*, inquit, *quæ ab vno pastore sunt data, & à consilio atque consensu prolata sapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorum seq̄re vestigia, ab eorum auctoritate non discrepes. Alioqui quærenti multa, infinitus librorum numerus occurret, qui te protrahat ad errorem, & legentem multa, frustra faciet laborare. Vel certè docet breuitati studendum, & sensum magis sectandum esse, quàm verba aduersus Philosophos, & seculi huius doctores, qui suorum dogmatum falsitates conātur asserere varietate ac multitudine sermonum. E contra Scriptura diuina breui circulo coarctata est & quantum dilatatur in sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia consummatum breuiatumque sermonem fecit Deus super terram; & verbum eius iuxtà est in ore nostro, & in corde nostro.*

Hebr. habent, *& amplius ab his monitus esto, vel caue*, scilicet ne plura requiras, vti solerter aduertit vertitque Noster & Vatabl. S. Hieronym. in veteri editione vertit, *& ampliùs ab his fili mi caue faciendi libros multos, quibus non est finis, & meditatio plurima est labor carnis.* Sic & Septuag. ac Syrus. Contrariè vertit Chald. sic enim habet, *& ampliùs fili mi ne requiras: faciendi plures libros nullus est finis, frequensq; meditatio, carnis afflictio est.* Consentit Latina Vulgata. Accedit & Arabicus, *Acceperunt*, inquit, *auctoritatem ex eis. O fili mi conserua hoc, facies libros multos, quorum vtilit non est finis, & in meditatione eorum labor est humanitati.*

Denique Thaumat. sic interpretatur: *At quid pluribus? cùm multiloquio nulla sit vtilitas: sed nec tibi, ô amice, consuluerim inutilia, & quæ minùs conueniunt describere, cùm in eis præter laborem nihil sit reliqui.* Aliter vertit Tigurin. *postremò fili mi*, inquit, *caue admonitus: nam libros multos facere infiniti esset operis.* Et Campens. *His paucis fili mi te admonitum puta; vt autem omnia perstringantur, nec plurimis quidem libris fieri poterit, & labor multa scribendi corpus defatigat.*

Denique, pro *amplius* hebr. *est* יוֹתֵר *iother*, quod verti potest, *excellentius, præstantius.* Vnde nonnulli exponunt. q. d. Nil amplius, id est nil excellentius, nil dignius, nil vtilius aliunde; quàm ex dictis scriptisque sapientum, ac præsertim ex hocce meo Ecclesiaste requiras: abundè ille tibi suppeditabit excellentissima dogmata & consilia ad bene beatéque viuendum, vt philosophorum, & profanorum magistrorum sermones vel libros præ illo paruipendere & despicere debeas. Multò enim plura, eaque sanctiora & diuiniora ex hoc vno disces, quam ex ceteris omnibus.

Nullus finis scribendi.

FACIENDI PLVRES LIBROS NVLLVS EST FINIS] Dicit hoc, non quòd taxet scriptores, studiumque scribendi, cùm post Salomonem omnes Prophetæ, Euangelistæ & Apostoli, item Patres Græci & Latini, vt alios taceam, plures libros Ecclesiæ & reipublicæ vtiles conscripserint: sed Primò vt ostendat sicut aliis in rebus, sic & in studio, putà in scriptione, & lectione suam inesse vanitatem & ærumnam, putà afflictionem cordis: sic enim ipse se explicuit ca. I. v. 17. ita S. Hier. *Primò.*

Secundò, vt taxet pruritum scribendi: multi enim pruriunt, vt scribant edantque libros, vana dum- *Secundò.*

dumtaxat nominis gloria impulsi, cùm libri ipsorum parum sint vtiles, aut prælo indigni; præsertim dū continent errores, hæreses, superstitiones, obscœnitates, &c. Verè Iuuenalis satyra 7.

——Tenet insanabile multos
Scribendi cacoëthes, & ægro in corde senescit.

Tertiò. Tertiò, vt sapientem moneat pauca legere & scribere, ac omissis profanis studio sacræ Script. se dedere. Nam vt ait Hippocrates initio Aphoris. *Ars longa, vita breuis*: breuem ergo vitam, breuibus paucisque, sed salutiferis impende. Relinque ergo vanos & prolixos ceterorum libros. Nam vt ait S. Aug. libr. de Doctrina Christian. cap. vlt. *Et cùm ibi* (in Script.) *inuenerit omnia quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inueniet ea, quæ nusquam omninò alibi, sed illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Quin & Cicero Tuscul. I. *Mandare*, inquit, *quemquam cogitationes suas literis, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & litteris.* Hinc Stobæus serm. 19. narrat Socratem, Aristarchum, & Phauorinum (qui Plutarchum sibi coæuum taxat, quòd tā multa scripserit) noluisse quidquam scribere. Et Aristippus Socratis auditor cuidam iactanti se plurima legisse: *Quemadmodum*, inquit, *non illi qui plurimum edunt, meliùs valent his, qui sumunt quantum opus est: ita non qui plurima, sed qui vtilia legerunt studiosi & eruditi sunt habendi.*

Multorum librorum incommoda. Rationes eorum erant. Prima, quòd legere, scribereque tot libros, ingens sit animi corporisque labor, & defatigatio. Secunda, quòd tot libri minuant ingenij exercitium, cùm homines securè scriptis aliorum indormiant. Tertia, quòd officiant memoriæ, eamque obtundant: dū enim tam varia studiosi legunt, nihil retinent; quia posterius extrudit prius. Vnde S. Thomas rogatus, qua via & methodo quis euaderet doctus? respondit, si vnum dumtaxat legat librum, vti refertur in Chron. S. Dominici p. 1. lib. 3. cap. 37. Idem dixit fecitque noster Iacobus Lainez, secundus Societatis IESV Præpositus Generalis: ipse enim vnum dumtaxat in cubiculo habebat librum, eumque à capite ad calcem perlegebat, quo facto, eum referebat ad bibliothecam, atque ex ea alium sumebat pari modo euoluendum.

Quartum. Quarta, quod in scriptione & lectione tot librorum multum insumatur perdaturque temporis, per tot circuitiones inuolutæ veritatis, quæ breuiter & nudè tradita faciliùs, clariusque intelligitur. Hæc tamen non vetant, quin vtile sit plures libros scribere, cùm vel quid noui affertur, vel nouo & meliori modo explicatur; aut cùm necessitas respondendi hæreticis, aliisque aduersariis id exigit; aut cùm res ab iis fusè & confusè traditæ, breui, clara & ordinata methodo traduntur, vti fecit Iustinianus, qui priscorum Iuris peritorum duo librorum millia, in breuem Iuris moderni Codicem redegit.

Præclarè Clemens 1. Strom. *Filij quidem corporis, animæ autem liberi sunt scripta.* In libris ergo animam sapientis intueris. P. Damiani libro 1. epist. 6. *Tuli librum meum, quem velut vnicum filium, vlnis vterinæ dulcedinis amplectebar.* Petrus Venet. lib. 1. epist. 20. *Plurimi scripserunt, & in diuinas litteras edidere commentarios felices: si iuuandi studio laborarunt, sudoresque suos diuinæ sacrarunt gloriæ, non suæ; viuūt adhuc in suis libris, licet abierint, & operum fructus semper pullulant, dum liber viuit.* Proclus orat. in Chrysost. *A scribendi munere nos scriptorum copia nō auocet: vrgeat potiùs ac prouocet, & in exemplum aliorū scriptiones eant. Bonos libros qui conscribit vetitā salutis expandit.* Seneca epist. 33. *Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multis ex illa etiam futuris relictū est.*

Plurium librorum commoda. Vincentius Lirin. taxans ex Apostolo profanas vocum nouitates adinuentas à nouatoribus ac hæreticis: *Non dicas noua*, inquit, *sed nouè.* Sanè nostro hoc sæculo viri eruditi, & Religiosi ita suis scriptis illustrarunt Poësin, Rhetoricā, Philosophiam, Mathesin, Controuersias, Theologiā Scholasticam, & Moralem, Spiritalem quoque & Mysticam, ac præsertim S. Script. vt multa hactenus inaudita euulgarint, multa incognita & clausa reserarint, multos ad scientiarum apicem euexerint; adeò vt à Christo nato, vix vllum sæculum fuerit doctius, subtilius, profundius, idque in omni scientiarum genere.

Primum. Ratio à priori est. Prima scientiarum immensa amplitudo, profunditas & obscuritas; ex qua fit, vt vna explicata & superata, semper supersit; & cernatur alia & alia profundior, & obscurior, idque sine fine & termino: quo fit, vt semper nouas quæstiones explicandi, nouosque libros scribendi materia relinquatur. Primæ enim cogitationes aditum patefaciunt, ait Dion. posterioribus commentationibus, iisque melioribus; iuxta illud, δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Nemo exantlat mare & thesaurum immensum sapientiæ. Quare tam verum est illud Terentij prolog. in Eunuch. *Nullum est dictum, quod non sit dictū priùs;* quàm nihil ex auri argentique venis erui; nihil ex gemmmiferis fluuiis educi, nihil laticis liquorisue ex fontibus & fluminibus exhauriri denuo, quod non sit erutum, eductum, exhaustum priùs, sed aliis & aliis aquis, metallis, diuitiis semper affluentibus, aliis inquam, in indiuiduo, sed iisdem in specie.

Secundum. Secunda, est immensa ingenij humani capacitas, curiositas, studiumque sciendi, quæ semper noua vestigat, vt vbi priores destiterunt, ibi posteriores incipiant vlteriùs profundiora scrutari, vti videre est in Philosophia, & Theologia Scholastica: indies enim noui Doctores nouas mouent quæstiones, & nouas inueniunt distinctiones, diuisiones, sectiones, subtilitates: hæretici quoque nouos inueniunt errores, & hæreses, quas scriptis libris confutare opus. Quantum lucis, methodi, profunditatis, ordinis S. Augustino & Patribus addidit S. Thomas & Scholastici? *Quotidie aliquid subtilius, aliquid elegantius cogitat luxuriæ furor, vsitata contemnens*, ait Seneca lib. 6. Natur. quæst. *Nec verò Aristotelem in Philosophia deterruit amplitudo Platonis*, ait Cicero de Optimo genere dicendi.

Tertium. Tertia, est indolum & appetituum diuersitas, quæ facit, vt huic placeat hic scriptor, alteri alter: perinde ac in mensa, huic placet hic cibus, alteri alter: ac in foro vni placent merces huius mercatoris, alteri alterius: quare sicut in conuiuio, vt omnium appetitui satisfiat, oportet plura proponere fercula, & in foro plures merces: sic & in

doctrina plures libros etiam de eadē re tractantes, vt cui vnus non sapit, sapiat alter, tertius, vel quartus, &c. *Vtile est*, inquit S. August. 1. de Trin. cap. 3. *plures à pluribus fieri libros diuerso stylo, non diuersa fide, etiam de quæstionibus eisdem, vt ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios sic, ad alios autem sic.*

Quartum. Denique, ad Dei magnificentiam, mundique ornatum, & plenam rerum vniuersitatem pertinet, vt sicut singularum rerum, & specierū plura variaque extent indiuidua: sic quoque artium & scientiarum plures & varij prostent tractatus & libri: hoc enim facit ad doctrinæ varietatem & copiam: quodque enim ingenium, suum sibique proprium habet genium, acumen, iudicium, dicendi scribendique methodum, gratiam, stylum, ac quippiam semper in quo emineat, & ceteros superet.

Quocirca Origenes sex millia librorum in S. Script. edidit, teste S. Epiphanio. *M. Varro*, ait S. August. *tam multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, vt vix quidquam legere potuisse credamus.* Hinc illæ magnificæ regum & sapientum bibliothecæ, tot in omni arte librorū præstantium millibus instructæ, ac toto orbe celebratæ. Ptolemæi Philadelphi (quæ quingenta millia librorum continebat, ait Iosephus libr. 12. Antiq. cap. 11. & Euseb. lib. 8. Præpar. cap. 1. imò septingenta millia, ait Gellius libr. 6. c. vlt.) Traiani, Vespasiani, Origenis, Pamphili S. Augustini, &c. ac modernæ in singulis prouinciis numerosissimæ; inter quas, *velut inter ignes lunæ minores* emicat Biblioth. Vaticana, erecta à Nicolao V. Quàm iucundum, quàm vtile, quàm eruditum in iis versari, ac tot sapientum sensa manu, oculis, menteque versare? An non hoc est vitam agere inter Musas, in Alcinoi hortis degere, paradisum terrestrem incolere, perpetua in mentis deliciis conuiuia agitare?

Porrò Lectoris est meliores, sibique vtiliores seligere legereq; libros, ac lectos ruminare, & in memoriam, velut mentis ventrem recondere, instar conuiuæ, qui meliores, sibique salubriores in conuiuio seligit, comeditque cibos; scriptoris verò est, non tantùm vtilia scribere, sed & eximiū quid, siue in re, siue in modo methodoq; scribēdi afferre, vt rata gratia lectorem mulceat: qui enim trita scribunt, aut gratia scribendi destituūtur, ij in angulum detruduntur, vt nec legantur, nec solem aspiciant. Denique, *qui ascendit pulpitū* (ad docendum vel scribendum) *incurius, descendit inglorius.* Noli ergo præcox & præceps esse in edendo ingenij tui fœtu. *Sit elephantinus partus, nonumq; prematur in annum.*

Mysticè, S. Hieron. plures libri sunt, qui discrepant ab vno & vero, scilicet à Christo: vnus verò liber sunt omnes Prophetæ, Euangelia, Epistolæ, &c. quia vnum Christum loquuntur, & sonant. *Quidquid enim dixeris*, inquit, *si ad eum referatur, qui in principio erat apud Deum, & Deus erat Verbum, vnum volumen est; & innumerabiles libri, vna lex, vnum euangelium nominantur. Quòd si diuersa, & discrepantia disputaueris, & curiositate nimia huc atque illuc animum deduxeris; etiam in vno libro multi libri sunt. Vnde dictum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis. Bonum enim omne & veritas certo fine concluditur; malitia verò at-*

A *que mendacium sine fine sunt: & quanto plus requiruntur, tanto maior eorum series nascitur.* Sic & Olympiod. qui & addit multos vocari libros Gentilium & hæreticorum, eò quòd in vnū non conspirent; sed sibi inuicem aduersentur, & quod vnus statuit, alter euertat. Concludit deinde: *Quod verò*, ait, *non est finis, intellige sine fine versari circa res vanas, vel quòd res vanæ propositum finem, fructumq; illum non habent, quem consequi possimus illas persequentes; vel quòd infinita est librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur.*

FREQVENSQVE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] Pro *meditatio* hebr. est לַהַג *lahac*, quod vix alibi inuenitur: vnde à variis variè vertitur. Syrus vertit, *sermo*; Pagnin. *doctrina*; Tigurin. *lectio*; Caiet. *eloquium*.

B FINEM LOQVENDI PARITER OMNES AVDIAMVS: DEVM TIME, ET MANDATA EIVS OBSERVA; HOC EST ENIM OMNIS HOMO] Est anacephalæosis, in qua paucis, imò vnica gnome omnia iam dicta summatim complectitur. Vnde S. Hieron. in veteri editione, *Finis*, ait, *sermonis verbi vniuersi auditu persacilis, est vt scilicet Deum timeamus, & eius præcepta faciamus: Ad hoc enim natum esse hominem, vt creatorem suum intelligens, veneretur eum metu, & horrore, & opere mandatorum. Siquidem cùm iudicij tēpus aduenerit, quidquid à nobis gestum est, stare sub iudice, & ancipitem diu expectare sententiam, & vnumquemque recipere pro opere suo, siue mali quid gesserit, siue boni.* VERS. 13. *Finis libri, Deū time.*

Pagnin, *finis verbi omnis auditus est*; Campens. *finem vniuersæ rei audiamus*; Vatab. *in summa omnia audita sunt*: idque sic exponit, q. d. Omnia te docui, scilicet cuncta, quæ in mundo sunt, esse vana; C imò ipsam vanitatē. Aculeum ergo acremque stimulū metus Dei & iudicij diuini, hic in fine cōcionis infigit lectoribus. Idem faciat concionator, vt in epilogo efficacissimè & breuissimè totā concionē repetat, ac quæ maioris sunt momenti, menti auditorum infigat. Vnde Chal. partim literaliter, partim mysticè vertit, *finis verbi, quæ facta sunt in sæculo in abscondito, omnia futura sunt vt publicentur, & nota sint filiis hominum; ideò verbū Domini time, & præcepta Domini custodi, & non preces in abscondito; & si peccaueris, esto admonitus, vt conuertaris; quoniam sic debet esse via omnium hominum.*

Præclarè, S. Ephrem serm. de S. Iuliano Anachoreta tom. 3. *Quid*, inquit, *est perfectio? Perfectio est cuiusuis sermonis, & omnis actionis finis. Nam scri-* D *ptum est: Finis verbi, omne ausculta, Deum time, & mandata eius obserua. Quæ enim accidunt vnicuique nostrum in hoc sæculo, siue tristia ac grauia, siue bona ac læta, finem habent: quapropter etiam à tempore consumuntur atque delentur: at quæ post vita huius exitum remanent, æterna sunt, & immortalia. Diem ergo iudicij & retributionis in mente habeamus, vt voluntas nostra perfecta sit in Domino.* sic Ephr. tom. 3. de Iuliano Anachor.

Porrò, idem est finis dicendi Salomoni, qui est essendi homini: sicut enim equus nascitur ad cursum, hicque eius est finis; auis ad volatum, bos ad arandum, canis ad latrandum, ignis ad calefaciendum, aqua ad humectandum, &c. sic homo nascitur ad Deum cognoscendum, amandum, timendum & colendum, vt eius tandem visione & possessione fruens beetur. Idem per

vmbram

vmbram videre Gentiles, vt Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum sensa refert Cicero libr. de Senectute in fine. Vnde concludit: *Ex ista vita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo: commorandi enim natura diuersorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diem, cùm in illud animarum concilium cœtumq; proficiscar, & cùm ex hac turba & colluuione discedam!*

DEVM TIME] Campens. *reuerere Deum*, Hebr. *Elohim*, id est creatorem, gubernatorem, inspectorem, iudicem, & vindicem omnium. Hinc S. Clemens epist. 1. nomen *Deus* deriuat à δέος, id est timor. Nam *primus in orbe Deus fecit timor.* Timor autem hic intelligitur, tum initialis & seruilis, quo timemus Dei iudicium, vindictam, supplicium, & gehennam. Vnde sequitur: *Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium*: tum potiùs filialis, quo ex amore & reuerentia erga Deum vbique præsentem, eum reueremur, cauemusque, ne vel in minimo eius oculos offendamus, sicut filij reuerentur parentes charissimos, cauentque, ne quid faciant quod eis displiceat. Ita S. Hieronym. & alij. Audi S. Bernard. serm. 1. in Cant. *Denique vniuersis humanis studiis ac mundanis desideriis prætulit Deum timere, eiusq; obseruare mandata. Meritò quidem. Verè etenim sapientiæ primum illud initium secundum consummatio est, si tamen constat vobis non aliud veram & consummatam esse sapientiam, quàm declinare à malo, & facere bonum; itemque recedere à malo, neminem posse perfectè, absque timore Dei; nec bonum opus omnino esse præter obseruantiam mandatorum.* Idem serm. 20. *Valde omnino*, inquit, *mihi amandus est, per quem sum, viuo, & sapio. Si non amo, ingratus sum, & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi Domine Iesu recusat viuere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit, & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Denique quid est homo, nisi quia tu innotuisti ei? propter temetipsum Deus fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est inquit, omnis homo. Ergo si hoc est omnis homo, absque hoc nihil est omnis homo. Inclina tibi Deus modicum, id quod me dignatus es esse, atque de mea misera vita suscipe, obsecro, residuum annorum meorum: pro his verò quos viuendo perdidi, quia perditè vixi, cor contritum & humiliatum Deus non despicias.*

Timor Dei causa virtutum. Hinc patet τὸ *mandata eius obserua*, velut effectum pendere à τῷ *Deum time*. Timor enim Dei causat obseruationem mandatorum Dei: quia enim timemus & reueremur Deum, hinc satagimus mandata eius studiosè obseruare, ne illi vel in minimo displiceamus, sed per omnia placeamus, ipseque in nobis vbique, & in omnibus sibi complaceat. Qui ergo Deum timet, studet ita opera sua peragere, vt Deo grata & iucunda sint, Deusque iis quasi deliciis suis pascatur, delectetur & fruatur. Audi Cassian. Collat. 11. c. 13. *Quem timorem*, inquit, *non pœnarum terror, nec cupido præmiorum, sed amoris generat magnitudo: quo filius vel indulgentissimum patrem, vel fratrem frater, vel amicum amicus, vel coniugem coniunx, sollicito reueretur affectu; dum eius non verbera, neque conuicia: sed vel tenuem amoris formidat offensam, atque in omnibus non solùm actibus, verùm etiam verbis attonita semper pietate distenditur, ne erga se quantulumcumque feruor dilectionis intepescat. Cuius timoris magnificentiā Isaias*

A *vnus Prophetarum eleganter expressit: Diuitiæ, inquies, salutis, sapientiæ, & scientiæ: timor Domini ipse est thesaurus eius*, &c.

Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, & in omnibus eius voluntatem facit. *Voluntas autē Dei est*, ait S. Cyprian. de Orat. Domin. *quam Christus & fecit & docuit: Humilitas in conuersatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere non nosse, & factā posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est, Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præposuit: charitati eius inseparabiliter adhærere, cruci eius fortiter, & fidenter assistere: quando de eius nomine & honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur: in quæstione fiduciam, qua congredimur: in morte patientiam, qua coronamur, hoc est coheredem Christi esse velle, hoc est præceptum Dei facere, hoc est voluntatē Patris adimplere.* *Cur?*

B HOC EST ENIM OMNIS HOMO] Syrus, *quoniam hoc est, quod ab artifice vno datum est cuilibet*: Arabicus, *at finem sermonis audi, omne negotium: Deum time, & obserua mandata eius, quoniam cuilibet homini prodest hoc*: Chald. *quoniam sic debet esse via omnium hominum*: Scholiastes, *hoc est enim totus homo*: Vatabl. *quia hoc spectat ad omnem hominem*: Tigurin. *nam in hoc consistit omnium hominum perfectio*: Campens. *illo enim solo acquiritur, quidquid verè & solidè beatum facere potest*: Caietan. *hoc dumtaxat diuinum est; fixum stabileq; bonum in omni homine*: Arias, *Vnum agit, hoc opus, hic finis tibi, causaq; vitæ*; alius, *Omnis in hoc hominis consistit vita beati*. Simili stimulo Moses vrget populum dicens: *Et nūc*

C *Israel, quid Dominus requirit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum* &c. *custodiasq; mandata Domini?* Deuter. 10. 12. Iam

Primò, noster Lud. Alcazar in cap. 1. Apocal. notat. 18. sic explicat: *Hoc est enim omnis homo: hoc?* scilicet ænigma hominis moribundi, quod toto cap. proposui; hoc enim totum summatim hisce verbis, quasi in tabella spectādum proponit Ecclesiastes; perinde ac si concionator quispiam de morte concionans sub finem concionis, vt viuaciùs mortis schema auditoribus imprimat proposito cranio defuncti, exclamet: *Hoc est omnis homo*, id est, huc deueniet omnis homo: quisquis ergo es homo, scito te moriturum, ac in cranium & ossa nuda abiturum: quare dum viuis & viges, Deum time & mādata eius obserua. Verùm hic sensus coactus videtur & violētus, aut certè sym- *Hoc est omnis homo quid? Resp. Primò.*

D bolicus, ac vim sententiæ eneruare. Vnde ceteri omnes censent pronomen *hoc* genuinè demonstrare non ænigmata præcedentia & remota, sed id quod proximè præcessit: *Deum time, & mandata eius obserua.*

Secundò, noster Cosmas Magalianus in epist. 2. ad Timoth. c. 4. v. 5. annot. 2. num. 3. sic exponit, *hoc est omnis homo*, id est hæc est definitio hominis, vt si quæras, Quis est homo? respondeat Salomon: Est is, qui timet Deum: ceteri enim quidem videntur homines, sed reuera sunt leones superbi, harpyiæ tenaces, tigrides truculentæ, voraces lupi, &c. Sic Epictetus ait: *Hominis nomine dignus non est, qui virtutis studiosus non est.* Sed audi Cosmam: Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ diuinæ placita aureo libello *Secundò.*

 bello

bello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Ieremias nusquam vidit, quemq; Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, circumspectante populi infinita multitudine, præeunte lucernâ non inuenit; ita definit: *Deum time, & mandata eius serua; hoc est omnis homo.* Vbi Septuag. planiùs locuti: *In hoc,* inquiunt, *consistit omnis homo.* Non sunt hominis (palam denuncio) appellatione digni; qui vt oculis placeant, calamistro vtuntur; qui refugos à fronte capillos gerunt, qui holosericati incedunt, qui pallio ab vno in alterum humerum reiecto, protrudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet, & mandata eius seruat, hic homo est,* quem quęrimus: hic est qui terram implet: hic nō ficti hominis laruam gerit, vt asoti & intemperantes, sed veri speciem, vt modesti, & frugales. Hunc sensum indicat quoque S. Bernard. serm. 1. & 20. in Cantic. cuius verba paulò antè recitaui. Et S. Chrysost. hom. 1. de incomprehens. Dei natura: *Nam sine scientia,* ait, *id quoque vt homines simus amittemus: Deum enim metue,* inquit, *& mandata eius custodi quoniam hoc quisque homo est.* & S. Hiero. hic: *Qui adhuc homo est,* inquit, *& necdum nomen Dei accipit, hanc habet rationem substantiæ suæ, vt in corpore positus Deum timeat.*

Tertiò. genuinè.

Tertiò, & genuinè: *Hoc est omnis homo,* id est huc natus, fictus & factus est omnis homo, vt scilicet Deum timeat, & mandata eius obseruet: quare nemo se ab eis excuset, per ætatem, sexum, infirmitatem, dignitatem, aut aliam qualitatē: sit puer, sit femina, sit æger, sit diues, sit princeps, sit Imperator, ea obseruet oportet: hoc est enim omnis homo: id est, ad hoc obstringitur omnis homo, iure naturali, diuino & humano.

Rursum, *omnis homo,* id est totus homo, vel integer homo. q. d. Quidquid est, quidquid habet homo, huc impendat oportet, scilicet vt timeat Deum, eiusque leges obseruet; quare omnes sensus, omnia membra, omnes vires animæ & corporis ad hoc vnum conferat oportet, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua,* Deuter. 6. 5. & Matth. 22. 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoscendum, voluntatem ad amandum, memoriam vt eius iugiter recorderis, oculos vt legas eius mandata, aures vt audias, manus & pedes vt ea exequaris, &c. Vnde S. Augusſt. lib. 20. de Ciuit. cap. 3. *Quid breuius,* ait, *verius, salubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius custodi: quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est: Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis.*

Sæpè enim Hebræi, Græci & Latini per enallagen quantitatis, sumunt totum vniuersale pro toto quanto siue integro. *Omnis* ergo *homo,* idem est, quod integer homo; vnde rursum per metonymiam, qua res sumitur pro adiunctis rei, puta homo pro bono, perfectione, & felicitate hominis, sic exponas, q. d. Omnis homo, id est omne bonum, omne officium, omnis finis, omnis virtus, omne decus & laus, omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei, & obseruantia legum ipsius: siue, hoc est,

A quò spectare debet omnis homo, quantus quantus est, in dictis factisque suis omnibus, ac tota vita, vt sibi semper & vbique ob oculos ponat timorem Dei eiusque præcepta exequi satagat. Vnde Chald. vertit, *talis debet esse via omnium hominum,* S. Hieron. *ad hoc creatus est homo.* Hinc & Salonius explicat, q. d. Qui aliter viuit, exlex scilicet & immemor timoris legisque Dei, non homo est, sed bestia; quia non rationabiliter, quæ est natura hominis, sed bestialiter viuit, scilicet si gulosè, vt porcus; si dolosè, vt vulpes: si arroganter, vt taurus; si rixosè, vt canis: si inuidè, vt simia, &c.

Platonis emblema homo bestia.

Salomonem de more secutus Plato censet hominem in vitia defluentem, non tam hominem esse quam bestiam. Vnde libr. 9. de Iusto, figurat animam hominis hunc in modum: Est aB liqua congeries capitum plurium belluarū quasi in globum coacta ferinum; ex hac multiplici capitum ferinorum congerie pullulat quasi stipes aliquis ex radicibus, qui stipes hinc leo est, inde draco. Huic stipiti homo aliquis superponitur clauam manu tenens, qua bestias verberat sæuientes. Demum corporis humani pellis omnia illa circumdat per quam animal vnum videatur esse quod est simplex animal. Congeriem plurium bestiarum esse vult insatiabilem concupiscentiæ partem. Stipitem leone & dracone compositum, iracundiæ vim, quæ leo dicitur, cùm suffragatur rationi; draco, cùm refragatur. Homo est ratio. Post hæc iubet Plato, vt interiorem illum hominem nutriamus potiùs quàm bestias illas, ne propter famem deficiente homine solæ in nobis supersint bestiæ. Per hæc admonemur, vt C transitum animarum accipiamus non in varias species, sed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem, qui nutritioni deditus, die nocteque torpebit. Miluus, qui raptu viuet per concupiscentiam; leo, qui egregie militabit: draco, qui crudeliter in genus humanum sæuiet: homo qui ratione ciuili viuet; hæros, qui naturalia perscrutabitur: dæmon, qui mathematica: angelus, qui diuina. Talis enim fit animus, qualem induerit habitum, talis inquam in corpore, talis & extra corpus. Hinc & illud Platonicum: *Sapienti viro lex Deus est, insipienti verò libido.* Et illud: *Beatus ille futurus est, qui humiliter diuinæ legi se subijcit: miser verò, qui eam superbe contemnit.*

De officio hominis veri & Christiani vide Nyssen. oratione: *Quid nomen & professio Christiana requirat,* D vbi ait, hominem impiè viuentem, non hominem, sed simiam esse, hominis veste indutam. Tum subdit christianismi definitionē: *Christianismus,* inquit, *est imitatio diuinæ naturæ.* Homo enim conditus est ab initio ad imaginem & similitudinē Dei, quo reuocatur per christianismum: tandem subiicit, hominem peruersè viuere, ac bestialibus moribus exprimere numen diuinum, esse grauem numinis iniuriam; Quia, inquit, numen illis simile videtur, eò quòd eius imago, id est homo improbus, talis sit. Vide & S. Hilar. in psalm. 118. ad illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me;* sine litera *jod* initio. Et Lactant. lib. 7. c. 6. initio: *Idcirco,* inquit, *mundus factus est, vt nascamur: ideò nascimur, vt agnoscamus factorem mundi ac nostri Deum: ideo agnoscimus, vt colamus: ideo colimus, vt immortalitatem pro laborum*

mercede

mercede capiamus; quoniam maximis laboribus cultus Dei constat: ideo præmio immortalitatis afficimur, vt similes angelis effecti, summo Patri ac Domino in perpetuum seruiamus, & simus æternum Dei regnum. Hæc summa rerum est, hoc arcanum Dei, hoc mysterium mundi, à quo sunt alieni, qui sequentes præsentem voluptatem, terrestribus & fragilibus se bonis addixerunt, & animas ad cœlestia genitas suauitatibus mortiferis, tamquam luto cœnoue demerserunt. Et B. Petrum Damiani lib. 1. epist. 17. ad Alexand. Pontificem, vbi hunc locum pertractans, ait, eum, qui Deum non timet, aut mandata eius non seruat, ratione carere, ac proinde vocabulum quidem hominis habere, sed hominis esse non habere. Exemplum dat S. Chrysostom. homil. 21. ad populũ, S. Iob, qui, inquit, cap. 1. describitur, non ex physiognomia, sed ex timore Dei. *Nec hoc dicit,* inquit, *quòd duos pedes habebat, & vngues latos, sed indicia pietatis illius præbens, dicebat: Simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, demonstrans, quòd hoc est homo; sicut scilicet & alius inquit, Deum time, & ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo: si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationem; multò magis fidelis: fidelis enim propterea vocaris, quoniam & credis Deo, & ab eo creditam ipse iustitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, & hæc tibi commendauit.* Porrò, quòd Iob dicitur *rectus*; Sept. vertunt, ἀληθινὸς id est *verus*, eò quòd Dei imaginem & similitudinem bonis in se retinuerit moribus, inquit ibidem Orig. vt non pictus, sed verus esset homo, id est vera Dei imago. Philo lib. de Abraham explicans illud Genes. 6. 9. *Noë homo iustus, perfectus in generatione sua, Deo placuit: Sciendum,* inquit, *quòd hominem non vulgari loquendi forma, rationale, mortale animal vocat; sed per excellentiam eum, qui verè suo nomini respondet eiectus ex animo immansuetis, rabidis ferinisq; vitiorum affectibus; argumento est, quòd post hominem, addit iustum, dicens. Homo iustus, quia nemo iniustus est homo, sed potiùs bestia humana forma prædita; in solum autem iustitiæ sectatorem nomen hoc competit.*

Hos secutus Seneca epist. 77. *omnia,* ait, *suo bono constant, vitem fertilitas commendat, vapor vinum, velocitas ceruum. Quàm fortia dorso iumenta sint quæris, quorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. Homo Deo fruendo nascitur, ratione antecedit animantia cetera; virtute ergo & pietate præstare debet.*

Denique, *omnis homo,* id est perfectus homo est (quia omne & perfectum idem sunt, ait Aristot. lib. 1. de Cælo textu. 1.) si timeat Deum, eiusque mandata obseruet: quidquid præterea habet homo, siue opes sint, siue scientiæ, siue deliciæ, siue infulæ, siue purpura, siue regnum, vetus est, vanitas est, nihil est. Vnde Olympiod. vertit, *hic est sapiens, integer, perfectus homo.* Sic & Bonauent. Lyran. Moringus & alij. Perfectio enim hominis consistit in adæquatione eius ad suum exemplar, quod est Deus, vt scilicet Deo, eiusque voluntati & sanctitati per omnia se conformet, quod ille vult velit, quod non vult nolit, quod ille amat amet, quod odit oderit. Timor Dei enim hic filialis intelligitur, qui in virtutibus est consummatus, quo solo perficitur & cõsummatur homo, iuxta illud: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum,* Eccl. 1. v. 10.

Quocirca, S. Chrysost. in 1. Corinth. capit. 9. *Omnem,* inquit, *hominem Paulus exhibebat Deo* q. d. Vnus Paulus erat omnis homo, id est homo perfectissimus, & instar omnium hominum, vtpote qui in se vno exprimeret omnem virtutem & perfectionem, quæ in omnibus hominibus simul sumptis inueniri potest.

Huc facit illud Senecæ lib. 3. Natur. quæst. in Præfat. *Quid,* inquit, *præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terrâ, ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem; sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate, paucissimi qui se. Quid est præcipuum? erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignũ putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? quia à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbram ex claro sole rediere.*

Inde deinde cetera educens, vti Salomon hic ex timore Dei, colligit obseruationem mandatorum eius: *Quid,* inquit, *est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare, quidquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses ex decreto Dei fieri. Flere, queri, gemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantùm, sed & infestus, nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatem non expectans, sed aduersus vtrumque intrepidus, & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala consilia, puras ad cælum manus tollere, nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis possit amittere, optare; quod sine aduersario optatur, bonam mentem. Cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus abstulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortunam* (alij codices legunt *fortuita*) *spiritus hominis attollere. Meminisse, vt siue felix eris, scias hoc non futurum diu; siue infelix, scias hoc te non esse nisi cùm putes. Quid est præcipuum? liberum animum habere,* &c. *si tibi ipse dixeris, Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso?* Vti socio suo dicebat aulicus ille Cæsaris, qui lectâ Vitâ Antonij relictâ aulâ, eiusdem secessum & sanctitatem imitatus est, cuius exemplo conuersum se memorat S. Augustin. lib. 8. Confess. cap. 6. *Dic mihi,* inquit, *quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quò ambimus peruenire? quid quærimus? cuius rei causa militamus? Maiorne esse poterit spes nostra in palatio, quàm vt amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu istud erit? Amicus autẽ esse Dei si voluero, ecce nũc fio.* Subiungit Augustinus sanctum felicemque rei euentum. *Dixit hoc,* inquit, *& turbidus parturitione nouæ vitæ reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus, vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, vt mox apparuit. Namque dum legit, & voluit fluctus cordis sui, infremuit aliquando, & discreuit, decreuitq; meliora. Iam iamque tum ait amico suo: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo seruire statui, & hoc ex*

hora

hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari. Respondit ille adhærere se socio tantæ mercedis, tantæq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia, & sequendi te.

VERS. 14. ET CVNCTA QVÆ FIVNT, ADDVCET DEVS IN IVDICIVM PRO OMNI ERRATO, SIVE BONVM, SIVE MALVM ILLVD SIT.] *Cuncta*, intellige quæ fecimus, vel omisimus. Operis enim boni, quod facilè facere poteramus, omissionem exiget à nobis Deus. ita Olympiod. Heb. *quia omne opus* (Septuag. *factum*) *venire faciet* vel *introducet Elohim in iudicium pro omni abscondito, siue bonum, siue malum sit*. τὸ *quia* significat hîc alteram caussam stimulantem ad Dei timorem, & obseruationem mandatorum eius, quòd scilicet Deus omnes homines, & omnia opera hominum sit citaturus ad iudicium vniuersale, quod fiet publicè coram omnibus hominibus & angelis, ac à singulis omnium operum, etiam secretissimorum rigidam rationem exacturus, vt bonis cælestia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuat, idque sine acceptione personarum vel munerum iustissimè & irreuocabiliter; ita vt ab eo nulla sit appellatio, nulla fuga, nullæ latebræ, nulla euasio. *Pro omni errato*, scilicet scrutãdo, discutiendo, expendendo, iudicando, puniendo: hæc verba, quasi parenthesi includenda sunt, vt patet ex eo quod sequitur, *siue bonum*; hoc enim cum errato cohærere nequit, sed cum iudicio, quod præcessit, cohæreat oportet. ita Dion. & Titelm. Hebr. est *pro omni abscondito*; Vatabl. *occulto*; alij *secreto* scilicet *errato*, id est, *peccato*, vt solerter vertit Noster: hoc enim quia turpe est occultat se, quæritque secretum & tenebras, cùm virtus vtpote honesta, quærat lucem; Symmach. & Septuag. ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, id est *de omni contemptu* vel *certè de omni ignoratu: quòd etiam de otioso verbo, & non voluntate, sed ignoranter prolato reddituri simus rationem in die iudicij*, ait S. Hier. Complut. vertit, *in omni neglecto*, id est de omni præcepto & virtute, quam homo exercere neglexit, S. Aug. lib. 20. Ciuit. cap. 3. legit, *In despecto, hoc est*, inquit, *in omni* (homine) *etiam qui contemptibilis videbitur* (*& ideò nec videtur*) *quoniam Deus & ipsum videt, nec eum despicit, nec eum cùm iudicat præterit*. q. d. Deus iudicabit omnem hominem, quantùuis vilem & despectum. Arab. vertit, *de omni negotio, quo molestiam intulere*.

Mirum videtur Nostrum vertisse, *pro omni errato* (malè aliqui legunt *reatu*, peiùs alij *creato*) vnde suspicatur Franc. Lucas in Notis hic, legẽdum *pro omni celato*. Hoc enim significat Hebr. נֶעְלָם *nelam* Hinc Biblia Regia, Complut. & nonnulla alia legunt *pro omni abscondito*, & sic se vertisse ait S. Hieron. in Comment. Et Chald. *Quoniam*, inquit, *omnia quæ fiunt adducet Deus in die iudicij magni, & futurum est, vt manifestet omne verbum, quod celatum à filiis hominum, siue bonum, siue malum*.

Passim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni errato*: vnde hæc lectio, ait Franc. Lucas, non facilè auferenda est ex versione Vulgata, nec omnino aliena est ab Hebr. *nelam*, id est *celato*, vel *abscondito*, non enim est error, nisi circa occulta aut abscondita. Rursum, error notat ignorantiam, inconsiderationẽ & inaduertentiam men-

A tis minùs attentæ ad opus, quod agit, vt dispiciat, an bonum sit an malum; quin & opus bonum homo subinde agit minùs attentè, minusque studiosè, quàm par est, imò remissè, negligenter, oscitanter. Rursum, error vocatur vagatio mentis, vel corporis: sic vocantur errores Vlyssis, errores viarum, nemorum & labyrinthorum, errãs luna, errantia sidera, quia scilicet non rectò, vt stellæ, sed obliquo cursu incedunt: ita errat, id est vagatur mẽs in oratione, & opere bono. Hæc ergo errata discutiet Deus in iudicio. Et hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ. quia παρορᾶν est incuriosè aspicere, vel per incuriam mentis minùs attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, ne-

B gligere, & contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum & remotum. Hoc sensu Hebr. *nelam*, id est *absconditum*, Græcum παρεωραμένον, id est neglectum, & Latinum *erratum*, idem denotabunt, scilicet id quod per incuriam & inaduertentiam ignoranter, negligenter, & minùs attentè factum est, vti sæpè fit ab hominibus fragilibus & incogitantibus: quare Deus hæc omnia adducet in iudicium & diiudicabit, an bona, vel mala fuerint ea, quæ homo non satis diiudicauit, sed incogitanter & inaduertenter egit. Tunc enim *illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*, 1. Corinth. 4. vers. 5. *Cunctaq; cunctorum cunctis arcana patebunt*.

Hinc Septuag. Hebr. עלם *alam*, id est abscondere, sæpè vertunt præterire, negligere, despice-

C re, contemnere, vt Leuit. 20. 4. Deut. 22. 1. Isaiæ 57. 11. Nahum 3. 11. & alibi, ac subinde vertunt, iniquè agere, vt psalm. 25. 4. quod quid est aliud, quàm errare? Denique, abscondere oculos, aures, mentem, Hebræis idem est quod non attendere, præterire, negligere, errare, vt patet locis iam citatis.

Vide & mirare hic profundam solertiam & perspicaciam nostri Interpretis, qui per abscondita, intellexit significari errata homini negligenti celata & abscondita. Hinc Psaltes orat psal. 18. 13. *Ab occultis* (erratis) *meis munda me Domine*. Et Ierem. c. 49. 10. *Reuelauit abscondita* (scelera) *eius*. Sic & Daniel ca. 2. 22. Abdias cap. 1. 8. Habacuc ca. 3. 14. & Iob cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti*: mul-

D ta enim videt Deus in actionibus hominis, præsertim internis, quæ homo ipse non videt. Quocirca *iudicabit Deus occulta* (errata) *hominum*, Rom. 2. 16. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*, Ephes. 5. 12. ideoque *abdicamus occulta dedecoris*, 2. Corin. 4. v. 2. Atque hæc est origo & radix incertitudinis gratiæ, & prudentis sanctique timoris: quia enim homo suas actiones, cogitationes, intentiones intimè non peruidet, sed tantùm obiter, & quasi in superficie: hinc nescit, an bona vel mala sint: an Deo placeant, vel displiceant: ideoque timore percellitur, ac cum timore & tremore salutem suam operatur. Esto ergo omne peccatum sit erratum & error, iuxta illud: *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14. *Errant*, quia non satis considerant & ponderant, quale, quantum, & quàm noxium sit malum, quod operantur. Si enim hoc profundè perpenderent, vti rei grauitas exigit, vtique non peccarent,

tent. Tamen non hæc sola Deus adducet in iudicium, sed & illa, quæ speciem habent boni, hominique videntur bona, imò in se subinde bona sunt; examinabit enim illa, an debita attentione, intentione, contentione, & studio ea fecerimus, v.g. orationem, psalmodiam, meditationem, ieiunium, eleëmosynam, &c. peregerimus, ac multis dicet, *Mane, tekel, phares: Appensus es in statera, & inuentus es minus habens*, Daniel. 5.

Quare, hic insignis est stimulus pungens nos, vt singulis actibus & cogitationibus nostris acriter inuigilemus, curemusque vt omni ex parte sint sinceræ, integræ, perfectæ; quia *omnes manifestabimur ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum*, ait Paulus 2. Corinth. 5. 10. Porrò, de forma, loco, tempore, personis iudicandis, & iudicaturis, cæterisque circumstantiis iudicij, vide exactè disserentem Franc. Suarez tomo 2. 3. p. disp. 57. sect. 6.

SIVE BONVM, SIVE MALVM ILLVD SIT] Hæc verba referri possunt ad τὸ *errato*, eo sensu, quo iam exposui. Aptiùs tamen ex Hebræo referas ad τὸ *cuncta*: vnde ex Hebræo, per hysterologiam vsitatam sic clarè vertas, ordines, & explices: *Et omne opus*, vel *factum siue bonum, siue malum illud sit, adducet Deus in iudicium super omni absconditum*, vt videlicet examinet opus, num in eo occultè absconditum sit aliquid errati, id est negligentiæ, inaduertentiæ, omissionis, & culpæ: omnia ergo in opere abscondita rimabitur, deteget & propalabit Deus in iudicio, cùm scrutabitur Ierusalem in lucernis, Sophoniæ 1. 12. Sic scrutatus est occulta Doctoris Parisiensis, qui publicè habebatur vir probus, dum eum iam vita functum publicè in templo, ex feretro proclamare iussit: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & damnatus sum*; qua voce perculsus S. Bruno vanitati mundi valedixit, & in eremum cum sociis se recipiens, Ordinem Carthusianorum instituit, vt veritatem, veramque felicitatem sibi assecuraret anno Domini 1092.

Climacus gradu 7. narrat Stephanum Eremitam clarum miraculis in morte cum dæmonibus se accusantibus disputasse, ac subinde dixisse: *Ita sanè sic reuera est; sed pro hoc tot annis ieiunaui. Aliquãdo verò: Non certè, sed mentimini; hoc non feci. Deinde rursus: Ita verè est, hoc ita est; sed fleui, sed ministraui. Ac rursus: Vere me accusatis. In quibusdam aiebat: Ita sanè, & quid ad hæc dicam non habeo, ideò misericordia est.* Subdit Climacus: *Et erat profectò spectaculum horrendum ac terrificum, inuisibile illud sæuissimumq; iudicium, in quo etiam (quod terribilius est) & quod non fecerat illi obiiciebant.* Et post nonnulla: *Hic ipse tamẽ cùm adeò infestè à se ratio reposceretur, carne solutus est; quod iudicium, quis terminus, quæ sententia, quis rationis illius finis fuerit, incertum penitus relinquens.* Quàm sapit ergo, qui cum S. Aug. in Confess. ex animo dicit: *Nec me reuocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis, & futuri iudicij, qui per varias quidem opiniones, numquam tamẽ recessit de pectore meo.* Idem Aug. in psal. 49. ante finem: *Veniet*, inquit, *& non silebit, & arguet quando correctioni nullus locus erit. Statuam te, inquit, ante faciem tuam. Modò ergo tu fac, quisquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te à tergo tuo, vbi te videre* A *non vis, dissimulans à factis tuis, & constitue te ante te. Ascende tribunal mentis tuæ, esto tibi iudex, torqueat te timor, erumpat à te confessio, & dic Deo tuo: Quoniã iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum ante me est semper. Quod erat post te, fiat ante te, ne tu ipse postea à Deo iudice fias ante te, & non sit quò fugias à te ne quando rapiat sicut leo, & non sit qui eripiat.* Idem in psalm. 97. *In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum; ideo differt venire, vt, cùm venerit, non te damnet. Ecce nondum venit, ille in cælo est, tu in terra: ille differt aduentum, tu noli differre consilium. Aduentus ipsius durus est duris, mitis est piis. Vide ergo modò tu qui sis: si durus, licet tibi mitescere; si mitis, iam gaude venturum.*

Narrat de seipso S. Hieronym. epistol. ad Eustochium de Custod. virgin. se ob leue iuuentutis erratum, quòd scilicet Ciceronem auidiùs legeret, quàm S. Script. raptum ad tribunal iudicis: *Interrogatus*, inquit, *de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus; vbi enim thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Illico obmutui: & inter verbera (nam cædi me iusserat) conscientiæ magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem incepi. Miserere mei Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsidentis genua prouoluti qui astabant, precabantur, vt veniam tribueret adolescentiæ meæ, & errori locum pœnitentia commodaret; exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam maiora promittere, deierare cœpi, & nomen eius obtestans dicere: Domine si vmquam habuero codices sæculares; si legero, te negaui. In hæc sacramenti verba dimissus, reuertor ad superos, & mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarum imbre perfusos, vt etiam incredulis fidem facerem ex dolore.* Addit deinde: *Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpè deludimur: testis est tribunal illud, ante quod iacui: testis iudicium triste, quod timui. Ita mihi numquam contingat in talem incidere quæstionem, liuentes fateor me habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum & tanto dehinc studio diuina legisse, quanto non antè mortalia legeram.*

S. Hieron. raptus ad iudicium. Matth. 6. Psal. 6.

B C

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulauit S. Hieronymus, quantum vapulabunt gulosi, qui ventri & veneri seruiunt; auari, qui per vim vel fraudem aliena diripiunt; superbi, qui proximis inuident, indignantur, calumniantur, officium, famam, vitamque eripiunt? Igitur ex hoc D Epilogo Salomonis discamus iugiter mentis oculis proponere diem iudicij, vt eius cogitatione & metu singulas nostras actiones ita honestè, sincerè, cautè & exactè obeamus, sicut optabimus eas obiuisse cùm tribunali Christi astabimus, vt rigidam iudicij earumdem rationem reposcenti reddamus, ne quòd ipse in eis erratum inueniat. Ibi enim iacietur alea, imò dictabitur sententia decretoria, eaque irreuocabilis totius æternitatis nostræ, vel beatissimæ, vel miserrimæ. Siue ergo comedas, siue bibas, siue dormias, siue studeas, siue quid aliud agas, semper cum S. Hieronymo auribus tuis insonet tuba nouissima Archangeli: *Surgite mortui, venite ad iudicium. Quis enim*, inquit S. Clemens epistol. 1. *peccare poterit, si semper ante oculos suos Dei iudicium ponat*

ponat, *quod in fine mundi certum est agitandum?* Et Boëth, in fine Consolat. Philosop. *Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cùm ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.* Hoc sapiebat qui dicebat:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq́; vanis:
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

O æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, & omnia! Da vt nulla nos moueat mundi vanitas. Da, vt qui hæc legunt sapere discant, vt transeant à vanitate ad veritatem, à terra ad cælum, à morte ad vitam, à tempore ad æternitatem, ab ærumna ad felicitatem, à mundo immundo ad te Dominum Deum nostrum, vt in te quasi in pace in idipsum dormiant & requiescant. Da nobis sapientiam A hanc Domine Iesu, qua vana vt vana despiciamus, vera vt vera sectemur, quia tu es æterna Patris Sapientia: tu via, veritas & vita: donec aspiret dies veræ beatæque æternitatis, & inclinentur vmbræ vanæ miseræque mortalitatis: *Tu via sanctæ conuersationis, veritas doctrinæ diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ. Sequamur Domine Iesu te per te, quia tu es via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio;* vt iucundissima tui visione fruentes in æternum viuamus, beemur & glorificemur, ac in abyssum veritatis deitatisque immersi, Trinitati perenne halleluia concinentes, totis cordium medullis iugiter iubilemus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto: Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.*

O quantum est in rebus inane!

Sperne vanitatem, sectare veritatem; sursum veritas, deorsum vanitas. *S. Bernard. lib. 5. vitæ. cap. 3.*

Viue AETERNITATI.

Quidquid in mortali moliris vita, AEternitati geris, vel miseræ, vel beatæ. Hoc æuum horis & diebus fluens, imò fluctuans, cum inani rerum labentium flumine, tendit in vastum Oceanum AETERNITATIS.

Memento te vnam dumtaxat habere animam, eamque immortalem, ac semel dumtaxat te moriturum nec à morte ad vitam esse regressurum: vnam quoque tantùm te habere vitam, illamque breuem, nec aliam quàm illam qua modò vteris: ac posteà vnam solùm superesse gloriam, illamque æternam: illi ergo viuere satage. *B. Teresia.*

Vnum necesse est, aut benè æternùm, aut malè.

INDEX

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ

QVÆ IN HOC VOLVMINE CITANTVR, VEL EXPLICANTVR

Prior numerus paginam, secundus columnam, litteræ additæ eas quæ columnis intersitæ sunt, indicant.

EX CANTICIS

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

videbit

EX IEREMIA.

EX THRENIS.

EX BARVCH.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEA.

EX NOVO TESTAMENTO.

4. Nihil

EX EPIST. II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

EX EPIST. I. AD THESSALONIC.

EX EPIST. I. AD TIMOTHEVM.

EX EPIST. II. AD TIMOTHEVM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA S. IACOBI.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM QVÆ HOC COMMENTARIO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, alter columnam, literæ additæ intercolumnares litteras indicant: vbi vnus dumtaxat est numerus, ad immediatè præcedentem, eum referri signum est.

Homo

IHS

INDEX MATERIARVM MORALIVM

QVÆ HOC IN ECCLESIASTEN COMMENTARIO VBERIVS DEDVCVNTVR,

Verbis Euangelij per Dominicas, Festos dies, & Ferias nonnullas occurrentes accommodatarum, in gratiam & vsum concionantium.

DO-

FINIS.